

DAWNI PISARZE POLSCY

od początków piśmiennictwa do

Młodej Polski

Tom 1, A-H

Digitalizacja przeprowadzona w ramach zadania „Cyfrowe zasoby dokumentacji literatury polskiej w wolnym dostępie” realizowanego przez Fundację Akademia Humanistyczna w partnerstwie z Instytutem Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk i Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza. Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

DAWNI PISARZE POLSCY

od początków piśmiennictwa
do Młodej Polski

**przewodnik biograficzny
i bibliograficzny**

Wydawnictwa
Szkolne
i Pedagogiczne
Spółka
Akcyjna

tom pierwszy

A-H

<http://rcin.org.pl>

Czterotomowy przewodnik biograficzny i bibliograficzny *Dawni pisarze polscy* jest obszernym kompendium informacyjnym w zakresie dziejów literatury polskiej od jej początków po rok 1918. W głównym swym zrębie przewodnik składa się z sylwetek pisarzy; obejmują one krótki, faktycznie ujęty biogram, bibliografię podmiotową oraz wybór bibliografii przedmiotowej. Oprócz pisarzy w ścisłym tego słowa znaczeniu uwzględniono pewną liczbę badaczy literatury i krytyków literackich. Przewodnik obejmuje też ponad 50 haseł utworów anonimowych (np. „Bogurodzica”, „Kazania świętokrzyskie”), opracowanych w podobny sposób, jak hasła osobowe. Całość przewodnika to około 1300 haseł. Przewodnik przeznaczony jest zarówno dla badaczy historii literatury polskiej, jak i dla szerszych kręgów odbiorców: nauczycieli akademickich i szkolnych, studentów, księgarzy, wydawców, bibliotekarzy, krytyków literackich oraz wszystkich zainteresowanych literaturą polską.

Tom 1 (A-H) zawiera 359 haseł

Tom 2 (I-M) ukaże się w 2001 roku

**DAWNI
PISARZE
POLSCY**

DAWNI PISARZE POLSCY

**od początków piśmiennictwa
do Młodej Polski**

**przewodnik biograficzny
i bibliograficzny**

tom pierwszy

A-H

Warszawa

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna

<http://rcin.org.pl>

Z prac Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk

Praca zainicjowana przez JAROSŁAWA MACIEJEWSKIEGO

Koordinacja całości

ROMAN LOTH

Redaktorzy działów

piśmiennictwo staropolskie **TADEUSZ WITCZAK**

literatura oświecenia **ELŻBIETA ALEKSANDROWSKA**

literatura romantyzmu **ZOFIA TROJANOWICZOWA**

literatura pozytywizmu i Młodej Polski **JAROSŁAW MACIEJEWSKI** (do roku 1987),

następnie **WIESŁAWA ALBRECHT-SZYMANOWSKA**

Autorzy haseł tomu I

WIESŁAWA ALBRECHT-SZYMANOWSKA (W.A.-Sz.), **ELŻBIETA ALEKSANDROWSKA** (E.A.),

HALINA GACOWA (H.G.), **ANNA POLAKOWSKA** (A.P.), **IZABELLA TERESIŃSKA** (I.T.),

TADEUSZ WITCZAK (T.W.), **BRONISŁAWA ZDROJEWSKA** (B.Z.)

Hasła autorstwa **WANDY ROSZKOWSKIEJ-SYKAŁOWEJ** zostały uzupełnione
przez **WIESŁAWĘ ALBRECHT-SZYMANOWSKĄ** (W.R.-S., W.A.-Sz.)

Tytuł dotowany przez Ministra Edukacji Narodowej

© Copyright by Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna, Warszawa 2000

ISBN 83-02-07524-8 t.1-4; ISBN 83-02-07523-X t.1

<http://rcin.org.pl>

UWAGI WSTĘPNE

Przewodnik biograficzny i bibliograficzny *Dawni pisarze polscy* powstał na podstawie dzieła wcześniejszego, opracowanego przed dwunastu laty, lecz wskutek niesprzyjających losów niewydanego drukiem. Miało być ono podręcznym, funkcjonalnym kompendium z dziedziny historii literatury polskiej, mogącym służyć powszechnie dostępną i aktualną informacją. Wielotomowa seria *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*, wydawana od roku 1963 i nieukończona do dziś, sposobem opracowania i zakresem zebranych materiałów odpowiadała raczej na zapotrzebowanie naukowe. Jej realizacja, rozciągnięta w czasie, powodowała konieczność systematycznych uzupełnień; tych jednak w większości tomów brak. Równoległe więc z kontynuacją *Nowego Korbuta* podjęto prace nad nowym słownikiem biobibliograficznym, tym razem o szerszym przeznaczeniu czytelniczym, o większej zatem selektywności, oferującym za to możliwie najnowszy stan wiedzy biograficznej i bibliograficznej. Wydawało się, że taki typ słownika jest potrzebny i w pewnej mierze będzie mógł uzupełnić *Nowego Korbuta* również w kwerendach prowadzonych dla potrzeb naukowych. Tak powstał, zachowany jedynie w odbitce maszynopiśmiennej (a częściowo korektowej), słownik *Pisarze polscy*.

Jego zespół autorsko-redakcyjny miał znakomite wzory, wśród nich przede wszystkim *Literaturę polską* Gabriela Korbuta. Książka ta stworzyła na gruncie polskim nowy typ wydawnictwa dokumentacyjnego, łączącego biogramy autorów z rejestrem ich prac (bibliografią podmiotową) oraz opracowań o nich (bibliografią przedmiotową) i zaproponowała ogólny schemat układu hasła osobowego. Jej podstawowe założenia powtarzane były w wielu publikacjach informacyjnych poświęconych literaturze, zwłaszcza we wspomnianej wyżej serii *Nowy Korbut*, a następnie w słowniku *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury*. Do tej Korbutowej rodziny zaliczał się słownik *Pisarze polscy*, zawdzięczający swe istnienie pomysłowi i trosce Zbigniewa Golińskiego, który jako dyrektor Instytutu Badań Literackich PAN zabiegał o opracowanie i wydanie zminiaturyzowanej i zaktualizowanej wersji *Nowego Korbuta*. Do tejże rodziny należą również *Dawni pisarze polscy*.

O ich kształcie – zakresie chronologicznym, doborze haseł, kryteriach selekcji materiałów bibliograficznych, o układzie hasła, typie narracji biograficznej, szczegółach opisu – decydowały pierwotne założenia zespołu autorskiego i jego pierwszego kierownika, redaktora naczelnego i głównego autora koncepcji dzieła, Jarosława Maciejewskiego. Nie bez wpływu były jednak i dzieje realizacji przedsięwzięcia, niepozabawione momentów dramatycznych, przerwane w połowie korekt i wznowione po dziesięciu latach. Wznowione w zupełnie odmiennej sytuacji nauki, przy innych sposobach pracy, wśród innych reguł procedury wydawniczej, choć pod tym samym patronatem naukowym Instytutu Badań Literackich PAN i przez zespół autorski w podobnym, jakkolwiek niepełnym, niestety, składzie.

Praca nad dziełem, tytułowanym jeszcze *Pisarze polscy*, rozpoczęta została w roku 1976. Instytut Badań Literackich PAN powierzył ją zespołowi autorów związanych z przygotowaniem *Nowego Korbuta*, mających więc bogate doświadczenia w pracy nad tego typu kompendiami. W pierwszej koncepcji, doprowadzonej częściowo do korekt, słownik *Pisarze polscy* obejmował literaturę polską od jej początków aż po najnowszą współczesność. Redakcja naczelna znajdowała się w rękach Jarosława Maciejewskiego, opiekę merytoryczną nad poszczególnymi epokami literackimi objęli: Tadeusz Witczak (literatura staropolska), Elżbieta Aleksandrowska (oświecenie), Zofia Trojanowiczowa (romantyzm), Jarosław Maciejewski (pozytywizm i Młoda Polska), Jadwiga Czachowska (literatura współczesna, od dwudziestolecia międzywojennego poczynając). Sekretarzem zespołu redakcyjnego była Anna Polakowska. Zespół autorski – uwzględniając dorywczych współpracowników – liczył 26 osób. Praca, zaplanowana na trzy tomy, obejmująca ponad 2250 haseł, gotowa w pierwszej wersji w roku 1980, kształt ostateczny otrzymała w roku 1987 i została przekazana do druku w Państwowym Instytucie Wydawniczym, z perspektywą wydania tomu 1 w roku 1991. Nieprzewidziane wcześniej trudności, wśród których transformacja ustrojowa i zasadnicza reorganizacja ruchu wydawniczego

odegrały rolę decydującą, spowodowały załamanie się inicjatywy. Państwowy Instytut Wydawniczy od edycji odstąpił, przekazując Instytutowi Badań Literackich PAN tom I *Pisarzy polskich* (litery: A–J) w odbitce korektowej, resztę zaś w maszynopisie. Ta postać dzieła stała się podstawą do dalszych działań wydawniczych, dotyczyły one jednak już pracy w innym kształcie i pod innym tytułem.

Wydania słownika podjęły się teraz Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Spółka Akcyjna. Nowe ustalenia, przyjęte po długich dyskusjach, wprowadziły jedną zmianę zasadniczą: zrezygnowano z całego działu współczesnego, co zmniejszyło objętość dzieła niemal o jedną trzecią. Decyzja ta podyktowana była faktem, że właśnie zaczął ukazywać się w tymże wydawnictwie słownik *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury*, znacznie precyzyjniej i w bogatszym doborze nazwisk rejestrujący polską współczesność literacką, niż pozwalały na to założenia *Pisarzy polskich*. (Prace nad nim podjął ten sam zespół, który uczestniczył w przygotowaniu działu współczesnego *Pisarzy*). Uznano więc, że oba dzieła mogą być traktowane w pewnym sensie jako dopełniające się wzajemnie i przemianowano *Pisarzy polskich* na *Dawnych pisarzy polskich*, przyjmując brzmienie tytułu komplementarne w stosunku do tytułu słownika współczesnego. Nie znaczy to, że oba są opracowane dokładnie według tych samych zasad. Podobieństw jest jednak wiele, a obydwom dziełom patronuje tradycja Korbutowa, zachowująca trójdzielność struktury hasła (biogram, bibliografia podmiotowa i przedmiotowa), faktograficzną opisowość biogramu, chronologię jako podstawę porządkowania materiału i zwięzłość opisu bibliograficznego.

Słownik *Dawni pisarze polscy* pomyślany jest jako podręczne kompendium informacyjne, przeznaczony dla szerokiego kręgu użytkowników. Może być on punktem wyjścia również dla prac naukowych, jakkolwiek selektywność materiałów (o czym niżej) niejednokrotnie zmusi badacza do sięgnięcia i po inne źródła. Zapewne okaże się przydatny w procesie studiów polonistycznych w kraju i za granicą. Sięgać po niego będą, jak można przypuszczać, wydawcy, księgarze, bibliotekarze, dziennikarze, nauczyciele. Będzie wreszcie informatorem dla wszystkich zainteresowanych polską literaturą dawniejszą niż dwudziestolecie międzywojenne.

D o b ó r h a s e ł. Słownik obejmuje sylwetki pisarzy od początków piśmiennictwa polskiego po okres Młodej Polski. Większość z nich (choć nie wszystkie) ma swoje odpowiedniki w serii *Nowego Korbuta*. Pierwszym chronologicznie z uwzględnionych autorów jest Bruno z Kwerfurtu, urodzony ok. 974 roku, zmarły w 1009. Granicę końcową *Dawnych pisarzy* wyznacza umownie data odzyskania niepodległości w listopadzie roku 1918. Ta data otwiera bowiem nową epokę nie tylko w historii politycznej Polski, ale i w dziejach jej kultury i literatury. Tę datę przyjął jako początkową słownik *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury*, ona wyznacza granicę chronologiczną między obydwoma dziełami. Zastosowano przy tym zasadę, aby oba słowniki dopełniały się wzajemnie, nie dublując haseł osobowych. Jak każda periodyzacja i ta jest umowna, toteż przy wielu pisarzach nie ma ostrych kryteriów zaszeregowania do jednej lub drugiej epoki. Twórczość wielu autorów rozwijała się ponad historycznoliterackimi podziałami periodyzacyjnymi, oni sami należą jednocześnie do Młodej Polski i do lat międzywojennych, a nawet powojennych. Decyzje o włączeniu hasła do *Dawnych pisarzy polskich* lub uwzględnieniu go w słowniku współczesnym podejmowano indywidualnie, kierując się przede wszystkim wskazówką dorobku twórczego i charakteru pisarstwa: czas, na który przypadł najpełniejszy rozwój pisarza i najżywsze jego związki z epoką wyznaczają mu przynależność do jednego z tych dwu słowników. Tak np. Bolesław Leśmian czy Aleksander Świętochowski mają swe hasła w *Dawnych pisarzach polskich*, ale Leopold Staff znalazł się w słowniku współczesnym.

W tak przyjętych ramach chronologicznych mieszczą się wszystkie hasła osobowe pisarzy i – wyjątkowo wprowadzane – hasła tytułowe ważniejszych staropolskich dzieł anonimowych. Pojęcie pisarza, jak i pojęcie literatury, ulegało jednak w ciągu wieków dość istotnym zmianom i zanim się ukształtowało ostatecznie, oznaczając literaturę piękną, obejmowało również inne gatunki piśmiennictwa: hagiografię, kaznodziejstwo, pisarstwo polityczne, prawnicze, filozoficzne, teologiczne, leksykografię czy pamiętnikarstwo. (Zresztą i w świadomości współczesnej nie wszystkie wymienione dziedziny traktowane były jako ściśle literackie). Toteż na liście haseł osobowych znalazły się w *Dawnych pisarzach polskich* nazwiska autorów reprezentujących nie tylko literaturę piękną, ale i niektóre inne dziedziny piśmiennictwa – w zależności od tego, w jakim stopniu współkształtowali oni kulturę literacką i językową swoich czasów. Jest rzeczą oczywistą, że w odniesieniu do początku dziejów kryteria literackości są pojemniejsze, że wraz z postępującą specjalizacją nauk i dziedzin piśmienniczych pojęcie literatury uzyskiwało coraz wyrazistszą odrębność. Spośród twórców dziewiętnastowiecznych oprócz pisarzy w ścisłym tego słowa znaczeniu uwzględniono jedynie badaczy literatury.

Słownik jest słownikiem pisarzy polskich, co nie znaczy, że wyłącznie polskojęzycznych. Obejmuje również autorów polsko-łacińskich, piszących po łacinie, lecz przebywających w Polsce i uczestniczących w jej życiu publicznym. W wieku XVIII i w początku XIX działali na terenach Polski pisarze związani z jej kulturą, choć tworzący w języku niemieckim lub francuskim. Ważniejsi z nich również znaleźli się na liście haseł. Nie dotyczy to jednak pisarzy obcojęzycznych, działających na ziemiach polskich w dalszych dziesięcioleciach XIX wieku aż po rok 1918; nie ma więc w *Daunych pisarzach polskich* autorów piszących w tych latach wyłącznie po niemiecku, rosyjsku, po ukraińsku czy po żydowsku. Opracowano jednak twórców dwujęzycznych, których dorobek powstawał równoległe w języku polskim i innym.

Przy konstruowaniu listy haseł wprowadzono również kryterium wartościujące. W ramach wyznaczonych przez scharakteryzowane wyżej zasady formalne przeprowadzono więc selekcję, uwzględniając tylko tych pisarzy, którzy – zdaniem zespołu redaktorów – swoją twórczością zapisali się w dziejach literatury polskiej. Każdy taki wybór jest dyskusyjny. Nie istnieje kanon nazwisk literackich nie do zakwestionowania. Najwybitniejsi i wybitni są poza dyskusją. Z pewnością informator o pisarzach winien uwzględnić również autorów drugiego planu. Gdzie on się kończy? Decyzje podejmowano tu arbitralnie, kierując się ocenami redaktora naczelnego Jarosława Maciejewskiego oraz redaktorów poszczególnych działów. Można mieć nadzieję, że kryteria selekcji były dostatecznie ostrożne i że nic, co wartościowe w literaturze polskiej, nie zostało uronione; a nawet przeciwnie: w niektórych wypadkach wątpliwych decydowano się hasło wprowadzić, żeby nie uszczuplać informacyjnej wartości dzieła. Sporadycznie włączano autorów mało znanych, odkrytych lub opracowanych niedawno, których hasło w *Daunych pisarzach polskich* jest pierwszym całościowym opracowaniem bibliograficznym. (Dotyczy to zwłaszcza okresu oświecenia). Oprócz haseł osobowych uwzględniono 56 haseł tytułowych, omawiających najważniejsze utwory anonimowe epoki staropolskiej, a także dwa hasła gatunkowe: *Roczniki (X–XV w.)* i *Roty przysięg sądowych (XIV–XVI w.)*.

Układ hasła i zakres uwzględnianych materiałów. O objętości hasła decydował zgromadzony materiał i przyjęte zasady jego selekcji. Dla autorów najwybitniejszych czyniono jednak wyjątki, opracowując ich twórczość z większym nieco stopniem szczegółowości i rozbudowując życiorys. Zgodnie z tradycją Korbutową hasło pisarza składa się z trzech części: biogramu, rejestru prac (bibliografii podmiotowej) i wykazu opracowań o autorze (bibliografii przedmiotowej).

a) **B i o g r a m**. Zasadniczo ujęty jest faktograficznie, choć przy pisarzach największych dopuszczono pewien zakres charakterystyki twórczości. Relacjonując bieg życia (dane metrykalne, stosunki rodzinne, dzieje edukacji, kariery zawodowej, działalności publicznej), szczególną uwagę zwracano na sprawy literackie i piśmiennicze: debiut, współpracę z czasopismami i wydawnictwami, udział w życiu literackim. Pominięto natomiast ujęć przyczynowo-skutkowych i ocen estetycznych.

b) **B i b l i o g r a f i a p o d m i o t o w a**. Pozycja w zestawieniu tytułowym najczęściej jest utwór wydany książkowo lub wystawiony na scenie. Niekiedy wprowadzono jako pozycję odrębną (lub notowano w rozpisaniu treści tomów zbiorowych) utwory mniejsze, kierując się ich znaczeniem w twórczości pisarza lub w tradycji historycznoliterackiej. W obrębie hasła autorskiego wydzielono kilka grup materiałów. Pierwsza z nich to utwory oryginalne, następne – to (zależnie od potrzeb): przekłady dokonane przez pisarza hasłowego, prace edytorskie i redakcyjne, pośmiertne wydania zbiorowe, wreszcie – listy i materiały. W każdej z grup pozycje uporządkowane są chronologicznie, przeważnie według daty pierwszego wydania (niekiedy za podstawę szeregowania przyjmowano datę powstania lub pierwszego wydania w czasopiśmie). Całą bibliografię podmiotową łączy jednolita numeracja pozycji.

Rejestr utworów pisarza nie jest jego bibliografią pełną. Pominięto utwory drobne (jeśli nie było szczególnych powodów do ich notowania), zaginione, niedokończone, niektóre mniej ważne a niewydane drukiem utwory dramatyczne. Poza rejestracją pozostały nieliterackie dziedziny piśmiennictwa zawodowego, uprawiane przez pisarzy w tych czasach, kiedy już utraciły swój wcześniejszy paraliteracki charakter (np. prace powstałe w drugiej połowie XIX wieku z zakresu medycyny, prawa, nauk ścisłych, ekonomii); o tych i tym podobnych informowano tylko ogólnym sformulowaniem. Podkreślić tu trzeba raz jeszcze zasadę ogólną, według której stopień selekcji zależy od historycznoliterackiego znaczenia pisarza, a także od wartości lub popularności utworu. Po kompletnej (lub bliskiej kompletności) bibliografię podmiotową autora Czytelnik winien sięgnąć do serii *Nowy Korbut*.

W miarę posiadanych informacji starano się podawać (po tytule i podtytule) następujące dane o utworze: datę powstania (w niektórych tylko wypadkach), pierwodruk w czasopiśmie lub wydawnictwie zbiorowym, miejsce i rok wydania pierwszego i ostatniego, między nimi zaś wydania ważniejsze (np. zmienione, krytyczne, z cenniejszymi wstępami, ważne z innych powodów), miejsce i rok prapre-

UWAGI WSTĘPNE

miery teatralnej (i ważniejszych wystawień późniejszych); w adnotacji – dane o przekładach utworu na języki obce, o jego przeróbkach i adaptacjach, a także inne informacje, jeśli wydawały się potrzebne.

c) **Bibliografia przedmiotowa** ogranicza się do opracowań najważniejszych. Starano się przy tym eliminować prace zdezaktualizowane przez dalszy postęp badań, nacisk kładziono na opracowania najnowsze. Zasadniczo pomijano recenzje (są one przytaczane tylko wyjątkowo), nekrologi i wspomnienia pośmiertne, drobne noty, popularne opracowania okolicznościowe. Systematycznie rejestrowano dwa podstawowe źródła, notując je w skrócie na początku wykazu opracowań. Są to: seria *Nowy Korbut* (skrót: NK) i *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny* PWN (t. 1–2, Warszawa 1984–1985; skrót: LP). Główny zrab opracowań uszeregowany jest chronologicznie.

Zarówno biogram, jak i bibliografia uwzględniają stan wiedzy i źródeł doprowadzony możliwie blisko do daty wydania tomu. W tomie 1 jest to rok 1996¹. Wprowadzano sporadycznie i materiały późniejsze, jeśli znajdowały się one w dyspozycji zespołu autorskiego – względ merytoryczny (możliwie kompletna informacja) wydawał się bowiem słuszniejszy niż sztywny formalizm – systematyczne jednak opracowanie źródeł nie wychodzi tu poza wymieniony rok 1996. Planowane uzupełnienia w tomie ostatnim doprowadzą rejestry bibliograficzne do stanu aktualnego, możliwie najbliższego chwili zakończenia prac wydawniczych nad całością *Dawnych pisarzy polskich*.

Opis bibliograficzny, zarówno w części podmiotowej, jak i przedmiotowej na ogół zgodny jest z utrwalonymi już w świadomości użytkowników zasadami przyjętymi w *Nowym Korbutcie*.

Układ dzieła. Wszystkie hasła ułożono w jednym porządku alfabetycznym, rezygnując z nadzrędnego podziału na epoki literackie, stosowanego w serii *Nowy Korbut*. Taki układ wydawał się bardziej funkcjonalny przy poszukiwaniach konkretnego nazwiska lub tytułu. Podział na tomy jest wynikiem formalno-wydawniczej dystrybucji materiału i nie ma znaczenia merytorycznego. Tom ostatni oprócz końcowej partii haseł zawiera uzupełnienia bibliograficzne (i, w miarę potrzeby, biograficzne) dla haseł z wszystkich tomów, erratę oraz indeksy.

*

Przewodnik biograficzny i bibliograficzny *Dawni pisarze polscy* od początku powstawał pod patronatem Instytutu Badań Literackich PAN. Głównym autorem koncepcji w jej kształcie pierwotnym oraz organizatorem prac był Jarosław Maciejewski, jemu też obecna postać dzieła bardzo wiele zawdzięcza. Trzeba bowiem pamiętać, że obecny słownik jest modyfikacją poprzedniego, że w swej koncepcji i osnowie – jeśli nie liczyć wyłączenia działu współczesnego – obie wersje dzieła są w przeważającej części tekstu tożsame. Dzisiejszy słownik ukazuje się pod merytoryczną opieką zespołu redakcyjnego w składzie: Roman Loth (koordynacja całości), Tadeusz Witczak (literatura staropolska), Elżbieta Aleksandrowska (oświecenie), Zofia Trojanowiczowa (romantyzm), Wiesława Albrecht-Szymanowska (pozytywizm i Młoda Polska). Autorami haseł są: Wiesława Albrecht-Szymanowska, Elżbieta Aleksandrowska, Halina Gacowa, Anna Polakowska, Izabella Teresińska, Tadeusz Witczak, Bronisława Zdrojewska. Hasła autorstwa zmarłej Wandy Roszkowskiej-Sykałowej przejęła i uzupełniła W. Albrecht-Szymanowska. Kilka haseł w tomach 2–4 opracowali lub zaktualizowali inni autorzy. Pełny zespół autorów podawany jest na odwrocie karty tytułowej każdego tomu. Hasła są podpisane inicjałami autorów.

Długie i powikłane dzieje powstawania *Dawnych pisarzy polskich*, zmiany w gronie autorsko-redakcyjnym, reorganizacja prac wznowionych po dziesięciu latach, zmiana oficyny wydawniczej, konieczność obfitych uzupełnień materiałowych – wszystko to spowodowało, że nie udało się uzyskać takiej jednolitości opracowania i takiej precyzji szczegółu, jaka by satysfakcjonowała w pełni twórców tego dzieła. Okoliczności jednak wymusiły opowiedzenie się za jedną z dwu możliwości: pierwszą była rezygnacja z wydania słownika, skazanie lat pracy na zapomnienie, a ogromnego zbioru danych na zatarcie; drugą – uzupełnienie już zgromadzonych materiałów i, po dodatkowym opracowaniu redakcyjnym, publikacja w tej formie, jaką można było przy największym wysiłku osiągnąć. Wybrano tę drugą z przekonaniem, że merytoryczna wartość zgromadzonych informacji z nadatkiem rekompensuje niekonsekwencje formalne. I że wydanie *Dawnych pisarzy polskich* jest zamknięciem inicjatywy podjętej niegdyś razem z naszymi nieżyjącymi już kolegami, jest więc nie tylko udostępnieniem cennego zasobu materiałowego czytelnikom, ale i spełnieniem powinności wobec pamięci przyjaciół i naszych wspólnych zobowiązań.

Roman Loth

Warszawa, luty 2000.

¹ W tomach dalszych granica ta jest odpowiednio przesunięta, o czym informują noty zamieszczone na końcu tomów.

WYKAZ SKRÓTÓW

a.	- akt, acte	ed.	- ciąg dalszy
adm.	- administracja	chorw.	- chorwacki
AGAD	- Archiwum Główne Akt Dawnych	codz.	- codzienny
akc.	- akcesja	cz.	- część
ang.	- angielski	Czart.	- Czartoryskich
anonym.	- anonimowo, anonimowy	czasop.	- czasopismo
antropol.	- antropologiczny	czes.	- czeski
antydat.	- antydatowany	d.	- der (des), die (der), das
arab.	- arabski	dat.	- datowany
arch.	- archiwalny, archiwum, archiv, archive	dedyk.	- dedykacja, dedykowany
archeol.	- archeologiczny	defekt.	- egzemplarz uszkodzony, egzemplarz z defektem
ark.	- arkusz	demokrat.	- demokratyczny
art.	- artykuł	dod.	- dodatek
artyst.	- artystyczny	dolnołuź.	- dolnołużycki
AU	- Akademia Umiejętności	dom.	- domowy
autorec.	- autorecenzja	dot.	- dotyczący, dotyczy
b.	- były	dram.	- dramatyczny
bałt.	- bałtycki	druk.	- drukarnia, drukarz, drukował, drukowany
b.d.	- bez daty	duń.	- duński
Bd	- Band	dwutyg.	- dwutygodnik
białorus.	- białoruski	dydakt.	- dydaktyczny
białostoc.	- białostocki	dyr.	- dyrekcja, dyrektor
bibl.	- biblioteczka, biblioteczny, biblioteka, bibliotheca	dz.	- dział
Bibl. Raperswil.	- Biblioteka Muzeum Narodowego w Raperswilu	dzien.	- dziennik
bibliogr.	- bibliografia, bibliograficzny	ed.	- edycja, edytor
biogr.	- biograficzny	egz.	- egzemplarz
biul.	- biuletyn	egz. defekt.	- egzemplarz z defektem
bł.	- błogosławiony	ekran.	- ekranizacja
b.m.	- bez miejsca	enc.	- encyklopedia, encyklopedyczny
b.m.r.	- bez miejsca i roku	esper.	- esperanto
BN	- <i>Biblioteka Narodowa</i> (seria wydawnicza)	estoń.	- estoński
BPP	- <i>Biblioteka Pisarzy Polskich</i> (seria wydawnicza)	Estr.	- Estreicher: „Bibliografia polska”
b.r.	- bez roku	etnogr.	- etnograficzny
bułg.	- bułgarski	f.	- für
Bydg.	- Bydgoszcz, bydgoski	fasc.	- fasciculus

nieogl.	- nieogłoszony	przedr.	- przedruk, przedrukował
niepodp.	- niepodpisany	prześl.	- przegład
niewyd.	- niewydany	przejrz.	- przejrzał, przejrzany
niewyst.	- niewystawiony	przekł.	- przekład
NK	- <i>Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”</i> . T. 1-9, 12-18. Wwa 1964-99	przew.	- przewodnik
nn.	- następne	przyj.	- przyjaciel
norw.	- norweski	przyp.	- przypis
o.	- ojciec	przyr.	- przyrodniczy
odb.	- odbitka	pseud.	- pseudonim
oddz.	- oddział	PTPN	- Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
ogł.	- ogłosił, ogłoszenie, ogłoszony	publ.	- publiczny
opol.	- opolski	r.	- rok
oprac.	- opracował, opracowanie	R.	- rocznik (w numeracji)
ord.	- ordynacja	Racz.	- Raczyńskich
Orgel.	- Orgelbranda	radz.	- radziecki
orient.	- orientalistyczny	r.b.	- rok bieżący
oryg.	- oryginał	rec.	- recenzja
osob.	- osobno, osobny	red.	- redagował, redakcja, redaktor
Ossol.	- Ossolineum, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich	Ref.	- Reformacja
oświat.	- oświatowy	reż.	- reżyser, reżyserował, reżyserski
PAL	- Polska Akademia Literatury	rkps, rkpsy	- rękopis, rękopisy
pam.	- pamiętnik; pamiątkowy	rob.	- robotniczy
PAN	- Polska Akademia Nauk	Rocz.	- Rocznik (w tytule)
państw.	- państwowy	rodz.	- rodzinny
PAU	- Polska Akademia Umiejętności	ros.	- rosyjski
PCK	- Polski Czerwony Krzyż	rozdz.	- rozdział
pedag.	- pedagogiczny	rozpr.	- rozprawy
Petersb.	- Petersburg, petersburski	rozszerz.	- rozszerzony
pierwodruk.	- pierwodruk	rubr.	- rubryka
pocz.	- początek	rus.	- ruski
podp.	- podpisany	rzesz.	- rzeszowski
pol.	- polski	s.	- strona
polem.	- polemika	S.	- seria (w opracowaniach)
polit.	- polityczny	serb.	- serbski
polon.	- polonistyczny, polonistyka	serb.-chorw.	- serbsko-chorwacki
poł.	- połowa	skrót.	- skrótowy
pom.	- pomorski	slawist.	- sławistyczny
popoł.	- popołudniowe	słowac.	- słowacki
popr.	- poprawiony	słoweń.	- słoweński
por.	- poranny	socjol.	- socjologiczny
portug.	- portugalski	spec.	- specjalny
poszerz.	- poszerzony	społ.	- społeczny
pow.	- powiat	spr.	- sprawozdanie
powiel.	- powielony	sprost.	- sprostowanie
powst.	- powstał, powstanie	staropol.	- staropolski
powsz.	- powszechny	streszcz.	- streszczenie
poz.	- pozycja	st. st.	- starego stylu (w datowaniu)
Pozn.	- Poznań, poznański	SWPP I-II	- <i>Słownik współczesnych pisarzy polskich</i> . [S. I]. T. 1-4. Wwa 1963-66; S. II. T. 1-3. Wwa 1977-80
prasozn.	- prasoznawczy	sygn.	- sygnatura
przyw.	- prywatne		

WYKAZ SKRÓTÓW

szk.	– szkolny, szkoła	v.	– verso
szp.	– szpała	vol.	– volumen
szwedz.	– szwedzki	w.	– wiek; wiersz; wers
śl.	– śląski	warsz.	– warszawski
świąt.	– świąteczny	węgier.	– węgierski
t.	– tom	wiad.	– wiadomość, wiadomości
T.	– tom (w numeracji ogólnej)	wiecz.	– wieczorny
tatar.	– tatarski	wielkopol.	– wielkopolski
teatr.	– teatralny	Wil.	– Wilno, wileński
teolog.	– teologiczny	wilan.	– wilanowski
teoretycznolit.	– teoretycznoliteracki	właśc.	– właściwie
tłum.	– tłumaczenie, tłumaczony, tłumaczył	włos.	– włoski
Tor.	– Toruń, toruński	woj.	– województwo
tow.	– towarzystwo	Wr.	– Wrocław, wrocławski
tryb.	– trybuna	WSP	– Wyższa Szkoła Pedagogiczna
tur.	– turecki	współcz.	– współczesny
tyg.	– tygodnik, tygodniowy	współprac.	– współpracował, współpracownik
typogr.	– typograficzny	współtłum.	– współtłumacz, współtłumaczył
tyt.	– tytuł, tytułowy	współwyd.	– współwydany, współwydawca
u.	– und	wszepochol.	– wszechpolski
UAM	– Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu	Wwa	– Warszawa
UG	– Uniwersytet Gdański	wych.	– wychowanie, wychowawczy
UJ	– Uniwersytet Jagielloński	wyd.	– wydał, wydanie, wydany
UJK	– Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie	wydawn.	– wydawnictwo, wydawniczy
ukr.	– ukraiński	wydz.	– wydział
UE	– Uniwersytet Łódzki	wygf.	– wygłoszony
UMCS	– Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie	wyj.	– wyjątek
UMK	– Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu	wyst.	– wystawienie, wystawiony
UNC	– Universitas Nicolai Copernici	z.	– zeszyt (w numeracji czasopism); zum, zur
uniw.	– uniwersytecki, uniwersytet	zach.	– zachodni
ur.	– urodzony	zagr.	– zagraniczny
urzęd.	– urzędowy	zbior.	– zbiorowy
USB	– Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie	zdefekt.	– zdefektowany
UŚl.	– Uniwersytet Śląski w Katowicach	Zesz.	– Zeszyt (w tytule)
UW	– Uniwersytet Warszawski	ZLP	– Związek Literatów Polskich
UWr.	– Uniwersytet Wrocławski	zm.	– zmarł
uzup.	– uzupełnił, uzupełniony	zmien.	– zmieniony
		zniszc.	– zniszczony
		zob.	– zobacz
		ZZLP	– Związek Zawodowy Literatów Polskich
		żyd.	– żydowski

A

ABGAROWICZ Kajetan 1856–1909

Urodzony 7 sierpnia 1856 w Czerniowie koło Stanisławowa w rodzinie ziemiańskiej pochodzenia ormiańskiego; syn Franciszka i Salomei z Przysieckich. Kształcił się w Stanisławowie i we Lwowie, w 1875 przerwał studia uniwersyteckie i został dzierżawcą majątku Oleksiniec. W 1883 rozpoczął działalność publicystyczno-literacką, ogłaszając w *Roli* korespondencje „Z Multańskich Kresów” (nr 16, 31), później współpracował z innymi czasopismami, m.in. z *Krajem* (od 1885), *Tygodnikiem Ilustrowanym* (od 1890), *Gazetą Lwowską* (od 1893). Używał pseudonimu Abgar Sołtan. W 1896 ożenił się z Zofią Łukasiewiczówną i dzierżawił Dubienko w powiecie buczackim. W 1901 był jednym z założycieli i redaktorów lwowskiego *Przedświt*. Zmarł 27 lipca 1909 w Truskawcu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Klub nietoperzy. Powieść. T. 1–2. Lw. 1892 [1891].
2. Z carskiej imperii. Szkice. Kr. 1892.
3. Rusini. Szkice i obrazki. Kr. 1893.
4. Nie ma metryki! Obrazek z życia ludu podolskiego. Lw. 1894.
5. Polubowna ugoda. Powieść. Lw. 1894.
6. Zawiedziona nadzieja. Powieść współczesna. Wwa 1894.
7. Dobra nauczka. Nowela. — Ilko Szwabiuk. Obrazek z życia ludu huculskiego w Galicji. Lw. 1896 [1895].
8. Z wiejskiego dworu. Nowele. Kr. 1895.
9. Panna Siekierczanka. Szkic. Lw. 1897.
10. Nea. Powieść współczesna. *Gaz. Lw.* 1897 nr 28–299, 1898 nr 1–48. Wyd. osob. Kr. 1901.
11. Rywale. Powieść. *Przedświt* 1901 nr 35–83. Wyd. osob. Kr. 1904.
12. Widziane i odczute. Szkice i opowiadania. Kr. 1904.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

A. CHOŁONIEWSKI: Nieśmiertelni. Fotografie literatów lwowskich. Lw. 1898 s. 75–76. — A. BAR. *Pol. słownik biograf.* 1 (1935).

ABRAHAMOWICZ Adolf 1849–1899

Urodzony 7 listopada 1849 we Lwowie w rodzinie ziemiańskiej pochodzenia ormiańskiego; syn Tomasz, matka z domu Antoniewiczówna. Uczęszczał do szkoły we Lwowie, następnie zamieszkał tam i brał czynny udział w życiu kulturalnym miasta. Debiutował w 1879 jednoaktową komedią „Dwie teściowe”, wystawioną w Lublinie. Od tego roku tworzył dla lwowskiej sceny utwory komediowe, sam bądź wspólnie z innymi literatami lub aktorami. Byli to kolejno: Apollo Choromański, Aleksander Podwyszyński, Ryszard Ruszkowski (z którym w 1884–91 napisał jedenaście utworów), Lucjan Kwieciński, Zygmunt Przybylski, Jan Kazimierz Zieliński, Ignacy Kliszewski, Antoni Siemaszko. Pod koniec życia osiadł w swoim majątku, Targowicy Polnej (na Pokuciu). Zmarł tam 16 sierpnia 1899.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Utwory dramatyczne. Seria I. Komédie. Lw. 1881.
Tu: Dwie teściowe. Komedia w 1 a. (wyst. Lubl. 1879); Inserat. Komedia w 1 a. (wyst. Lw. 1881); Gwałtu – on ma bzika! Komedia w 1 a. (wyst. Lw., Wwa 1881).
2. Po burzy. Fraszka w 1 a. Wyst. i wyd. Lw. 1882.
3. Vis-à-vis. Fraszka sceniczna w 1 a. Wyst.: Lw. 1882; Wwa 1882 (pt. Naprzeciwko). Wyd. Lw. 1882.
4. Jego zasady. Komedia w 1 a. Lw. 1882.
5. Ciurkiewicz czy Dziurkiewicz. Komedia w 3 a. Wyst.: Pozn. 1882; Lw., Kr., Wwa 1883. Wyd. Lw. [ok. 1914].
6. Mąż z grzeczności. Komedia w 3 a. Wyst. Lw., Kr., Wwa, Pozn. 1885. Wyd. Lw. 1911. Wyd. nast. Lw. 1939.
Współautor: R. Ruszkowski.
Przeł.: czes. 1885, niem., ros. 1906.
7. Oddajcie mi żonę! Krotochwila w 3 a. Wyst. Lw., Pozn., Kr., Łódź, Wwa 1886. Wyd. Lw. 1912. Wyd. nast. Lw. [1925].
Współautor: R. Ruszkowski.
8. Florek. Krotochwila w 3 a. Wyst. Wwa, Łódź, Lw., Lubl., Pozn. 1887. Wyd. Lw. 1922. Wyd. nast. Lw. [1925].
Współautor: R. Ruszkowski.
9. Nowa Francillon. Komedia w 1 a. Wyst. Lw. 1887. Wyd. Lw. 1891.
Współautor: R. Ruszkowski.

WA.-Sz.

Współautor: R. Ruszkowski.

10. Propinacja. Komedia w 1 a. Wyst. Wwa 1888. Wyd. w: Z. Przybylski: *Komedie jednoaktowe*. T. 1. Wwa 1892.

Współautor: Z. Przybylski.

11. Dobry numer. Komedia w 3 a. Wyst. Wwa 1891. Wyd. Złoczów [1892].

Współautor: J.K. Zieliński.

12. Pupil pupiła. Komedia w 1 a. Wyst. Lw. 1891. Wyd. Lw. 1892. Wyd. nast.: Lw. 1910; Lw. 1925.

13. Teść. Komedia w 3 a. Wyst. Kr., Lw., Wwa, Lubl., Pozn. 1891. Wyd. Lw. 1912. Wyd. 2 Lw. 1922. Współautor: R. Ruskowski.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 1/2 (1890). — A. BAR. *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — J. GÓT. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 3 (1969) s. 323–325.

A.P.

ADAMOWICZ Bogusław 1870–1944

Urodzony 13 stycznia 1870 w Mińsku; syn Emeryka i Józefiny ze Szretterów. Około 1888 ukończył gimnazjum ogólnokształcące w Mińsku. Debiutował w 1893 wierszami „Serce” i „Poeci” (*Głos* nr 25); debiutancki tomik poezji z 1897 ogłosił pod pseudonimem B. Korda. W 1895–97 prowadził w Mińsku księgarnię nakładową. W 1897 przeniósł się do Warszawy. Od wiosny 1900 przebywał w Paryżu na studiach malarskich; specjalizował się w malarstwie miniaturowym. W wychodzącym tamże *Wolnym Głosie Polskim* drukował wiersze (także pod pseud. Michał Wrocki, Piotr Goździel-ski). W 1902/03 podróżował do Włoch, skąd powrócił pod koniec 1904 i zatrzymał się w Krakowie. W grudniu 1910 udał się do Mińska. W 1914 przebywał w Kijowie i współpracował z *Kłosami Ukraińskimi*. W 1915 ponownie znalazł się w Mińsku, gdzie rozwinął ożywioną działalność w Wydziale Opieki nad Zabytkami Kultury i Sztuki oraz w Mińskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk; w 1919 pracował jako redaktor *Gońca Mińskiego*. Latem 1920 przeniósł się na stałe do Warszawy. Ewakuowany przymusowo po powstaniu warszawskim 1944, zginął bez wieści.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Gra wyobraźni. Poezje. S. 1. Kr. 1897.

Podp.: B. Korda.

2. Melodie. [Poezje]. Wwa 1897 [na okładce: Mińsk 1898].

3. Tragedia krwi. [Poezje]. Kr. 1897.

4. Poezje. S. 1. Wwa 1899.

5. Rapsod ludzkości. [Poemat]. Paryż 1901.

14 Podp.: B. Korda.

6. Poezje. Paryż 1903 [1902].

7. W starym dworze. Powieść fantastyczna. Kr. 1909. Wyd. nast. pt. *Wojna z duchami*. W starym dworze. Wwa 1924.

8. Tajemnica długiego i krótkiego życia. [Opowiadania]. Wwa 1911.

9. Nieśmiertelne głupstwo. Fantazja powieściowa. *Museion* 1911 z. 1–11. Wyd. osob. Wwa 1912.

10. Wesoły marszałek. [Opowiadania]. Wwa 1922.

11. Triumf złotych. [Powieść]. Wwa 1927 [1926]. Wyd. nast. Wwa 1927.

Ponadto w *Kur. Por.* 1923–24 ogł. cykl „Bajek fantastycznych”, a w *Tyg. Ilustr.* 1910–11, 1921, 1928–29 wiele opowiadań i wierszy.

Wydania zbiorowe

12. Wybór poezji. Oprac. J. Zieliński. Kr. 1985.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

S. LAM: *Współcześni pisarze polscy*. Wwa 1922. — J. KRZYŻANOWSKI: *Neoromantyzm polski 1890–1918*. Wr. 1963. — J. ZIELIŃSKI: *Próba biografii*. *Pam. Lit.* 1983 z. 3. — E.T. ROSTWOROWSKI: *Popioły i korzenie*. Kr. 1985. — M. SOLTYSIK: *Nowe Książki* 1986 nr 5. — *Słownik pracowników książki pol.* Suplement. Wwa 1986. — J. WŁODARCZYK: B.A. wobec modernistycznej utopii. *Ruch Lit.* 1989 z. 1/2. — B. KULKA: W królestwie baśni. *Ruch Lit.* 1995 nr 5.

I.T.

ADON XVII w.

Anonimowy przekład poematu Giambattisty Marina „L'Adone” (1623), arcydzieła włoskiej epiki barokowej, dokonany oktostychami w miejsce oktaw oryginału. Powstawał zapewne pod koniec pierwszej połowy XVII w. i przypuszczalnie nie został ukończony. Utalentowany tłumacz pochodził prawdopodobnie ze środkowej Małopolski (znad Nidy); doskonale władał językiem włoskim, okazał się twórczym stylistą. Według najczęściej powtarzanej hipotezy Aleksandra Brücknera mógł nim być Jan Grotkowski, dworzanin i sekretarz królewski, dyplomata czynny w Italii, zmarły w 1652 w Neapolu, przyjaciel Jana Andrzeja Morsztyna, sławiony przez niego jako wybitny poeta. W znanych dziś przekazach (kopiach) przekładu, z wieloma wariantami i roboczymi lukami tekstów, dzieło ocalało w niespełna dwóch piątych rozmiaru wzorca; ubytki spowodowała m.in. „cenzura” moralna użytkowników.

WYDANIA

G. Marino – Anonim. Adon. T. 1 : [Tekst]. T. 2: Komentarze. Wyd. i oprac. L. Marinelli, K. Mrowcewicz. Roma–Wwa 1993.

Rekonstrukcja tekstu prymarnego w transkrypcji.

Rkpsy — kopie: w Bibl. Czart. nr 1886 (tekst dwóch ręk z końca XVII w.); w Bibl. Nar. (niegdyś Załuskich) zniszcz. 1944; odpis XX-wieczny w Ossol. 12 471/1–2.

OPRACOWANIA

A. BRÜCKNER: Skarby dawnej poezji polskiej. *Bibl. Warsz.* 1899 t. 1 s. 411. — TENŻE: Dzieje literatury polskiej w zarysie. T. 1. Wwa 1903; wyd. 2 Wwa 1908; wyd. 3 Wwa 1924. — J. LEWAŃSKI: Polskie przekłady Jana Baptisty Marina. Wr. 1974 *Studia Staropol.* 39. — L. MARINELLI: Figure foniche nell'anonima versione polacca dell' „Adone” di G.B. Marino. Per una lettura formale-retorica dell'estetica barocca. *Munera polonica et slavica R.C. Lewański oblata.* Udine 1990. — TENŻE: Dwie Psyche polskiego baroku. L. Apulcius, E. Udine, G.B. Marino, Anonim tłumacz „L'Adone” i J.A. Morsztyn. *Ricerche Slavistiche* 38 (1991); porównaj TENŻE: Le due Psichi del Seicento polacco. Migrazioni del IV canto dell' „Adone”. Mito, testo tradizione; traduzione, parafrasi, furto; marinismo, italianismo, barocco. Wstęp do: G. Marino/Anonim: *La Noveletta/Bajka. La Psiche polacca.* [...] Parma 1992. — TENŻE: Uwagi wstępne nad problemem wydania polskiej siedemnastowiecznej wersji „L'Adone” Giambattisty Marina. *Problemy edytorskie lit. słowiańskich.* T. 1. Red. Janusz Pelc, P. Pelcowa. Wr. 1991. — Wokół Marina i polskiego „Adona”. Spotkanie z L. Marinellim i K. Mrowcewiczem. [Oprac.] K. Goliński. *Ogród* 1994 nr 1. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Nad polskim wydaniem „Adona” Giambattisty Marina. *Barok* 1994 z. 2. — *Od Lamentu świętokrzyskiego do Adona. Włoskie studia o lit. staropol.* Pod red. G. Brogi Bercoff i T. Michalowskiej. Wwa 1995. — J.K. GOLIŃSKI: Flora w barokowych ogrodach zmysłów. *Rzecz o „Adonie” i jego związkach z ikonografią.* *Barok* 1997 z. 1. — L. MARINELLI: Polski Adon. O poetyce i retoryce przekładu. Izabelin 1997. — M. HANUSIEWICZ: Święte i zmysłowe w poezji religijnej polskiego baroku. Lubl. 1998.

T.W.

ALBERTRANDI Jan Chrzyciel

1731–1808

Inna forma nazwiska: Albertrandy.

Urodzony 7 grudnia 1731 w Warszawie; syn Franciszka, osiadłego w Polsce Włocha, byłego pułkownika wojsk króla sardyńskiego. Kształcił się w kolegium jezuickim w Warszawie, po czym wstąpił do zakonu jezuitów (14 sierpnia 1748). Nowicjat odbył w Wilnie (do połowy 1750), filozofię studiował w seminarium w Nieświeżu (1750–53), a teologię w Pińsku i w Warszawie (1758–61), tam też otrzymał święcenia kapłańskie. Od 1753 pracował nadto jako nauczyciel szkół jezuickich: w Płocku (1753/54), Wilnie (1754/55), Pińsku (1755/56) i Warszawie (1761–63, 1765–70); tu związał się ze

środowiskiem Biblioteki Załuskich, pracował przy sporządzaniu katalogów i rozpoczął działalność pisarską. Debiutował w 1762 drukiem okolicznościowych wierszy łacińskich. W 1764/65 przebywał w domu zakonnym w Połocku, gdzie złożył śluby profeskie. Po powrocie do Warszawy w jesieni 1765 podjął, obok pracy nauczycielskiej w jezuickim Collegium Nobilium, obowiązki wychowawcy wnuka prymasa Władysława Łubieńskiego — Feliksa. W 1769–70 pisywał do *Monitora*. W 1770, na bazie drukarni jezuickiej i inicjatywy nakładczej Michała Grölla, wydawał dwa periodyki ekonomiczne: *Wybór Ekonomiczny Wiadomości z Książ Najprzedniejszych Zagranicznych* i *Zbiór Wiadomości Gospodarskich*. W tym roku rozpoczął edycję pierwszego polskiego czasopisma literackiego pt. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne*. W 1771–72 przebywał z F. Łubieńskim we Włoszech i przewidując kasatę zakonu, już w połowie 1771 zrzucił suknię zakonną. Po powrocie do kraju podjął ponowną współpracę z *Zabawami*... Wkrótce został kustoszem gabinetów medali starożytnych i rycin Stanisława Augusta oraz jego lektorem; równocześnie rozpoczął pracę w kancelarii kanclerskiej Andrzeja Stanisława Młodziejewskiego, a od 1775 pracował w Towarzystwie do Książ Elementarnych. Od końca 1777 do początku 1784 przebywał za granicą, głównie w Rzymie i Neapolu, i zajmował się kopiowaniem archiwaliów do dziejów Polski. Nobilitowany w 1777, został koadiutorem kanonii warszawskiej (1785), a następnie kanonikiem gnieźnieńskim (1787), zajął się wówczas porządkiem archiwum kapitulnego w Gnieźnie. Od połowy 1789 przebywał jako sekretarz poselstwa polskiego przez rok w Szwecji, gdzie kopiował materiały polskie w archiwum sztokholmskim. W 1790 został prefektem Biblioteki Stanisława Augusta, a od 1794 także Archiwum. W czasie targowicy był cenzorem książ. Wobec insurekcji kościuszkowskiej przyjął postawę niechętną, po jej upadku wstąpił się ekshumacją powieszonych targowiczów i kazaniami wygłoszonymi na ich egzekwiach. W 1795 został oficjałem warszawskim i biskupem zenopolitańskim, a w 1799 generalnym wikariuszem i biskupem sufraganiem warszawskim. Pełnił też urząd wizytatora szkół i cenzora książ polskich. Równocześnie prowadził kwerendę materiałów do historii Polski w archiwach pruskich. Należał do grona założycieli Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk, był jego pierwszym prezesem (wybieranym w 1800 i 1805) i jednym z najbardziej czynnych członków. W *Rocznikach Towarzystwa* (1802–11) ogłosił kilka mów i rozpraw, z których parę ukazało się również w osobnych odbitkach i wersjach obcojęzycznych (łacińskiej i francuskiej). Odznaczony medalem Merentibus (1781) i Orderem św. Stanisława,

otrzymał też członkostwo Akademii Berlińskiej (1789). Zmarł 10 sierpnia 1808 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Felix, faustus, fortunatusque ut dies hic eveniat natalis ... Jos. Andr... Załuski ... votis omnibus Regium Collegium Varsaviense adprecatur... [Wwa] 1762. Niepodp.

2. Refertissimam beatitatis diem qua ... Josephus Jabłonowski... datus est atque primum in lucem editus, Collegium Varsaviense celebrat. [Wwa] 1762 (anonym.). Niepodp.

3. Ad... Stanislaum Lubomirium magnum Regni Poloniae mareschalcum recens inauguratum Collegium Varsaviense Soc. Jesu. [Wwa 1766]. Tekst franc., łac. i pol.

4. Uwagi nad wolnością drukowania i sprzedaży ksiąg publicznej. [Wwa 1792].

5. Varsavia cum circumiacentibus regionibus in clientelam ... Regis Friderici Wilhelmi concedentibus et sacramenti religione sese obstringentibus ordinis ecclesiastici universi mentem sequentibus, expressit. [Wwa 1796].

6. Musaei nummorum ex remotiore antiquitate superstitem quod venale prostat Varsaviae, compendiarie descriptio unde in eius notitiam empturi deveniant. Addita est Mantissa nimium recontioris aevi. Wwa 1799.

7. Mowa na obchód uroczystości ustalenia Towarzystwa Przyjaciół Nauk czytana na posiedzeniu Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk d. 10 listopada. Wwa 1808.

8. Katechizm mniejszy i większy. Dzieło... Wil. 1817. Wyd. 4 Wil. 1856.

9. Panowanie Henryka Waleczusza i Stefana Bato-rego, królów polskich, wyjęte z rękopisów ... przez Ż. Onacewicza. T. 1–2. Wwa 1823. Wyd. 4 Kr. 1861.

10. Panowanie Kazimierza, Jana Alberta i Aleksandra Jagiellończyka, królów polskich i w książąt litewskich, wyjęte z rękopisów... Wyd. Ż. Onacewicz. T. 1–2. Wwa 1827.

11. Dwadzieścia sześć lat panowania Władysława Jagielly, króla polskiego. Wstęp i wyd. oprac. E. Raczyński. Wr. 1845 [1844].

12. Kazania i nauki z rękopisów pośmiertnych... Wwa 1858.

Łac. wiersz A. w formie listu Jana III Sobieskiego do Stanisława Augusta ogł. J. Janocki w: *Excerptum Polonicae Litteraturae...* T. 1. Wr. 1764 s. 420–424.

Kilka pism A. przedr. J. Platt w: *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne (1770–1777)*. Wr. 1968 BN I, 195.

Wiele dzieł i materiałów historycznych (tzw. Teki Albertrandiego) pozostało w rkpsach, z których część zaginęła.

Przekłady

13. F.A. Schmidt: *Dzieje Królestwa Polskiego ... na język polski przełożone, poprawione i przydatkiem panowania Augusta III pomnożone*. Wwa 1766. Wyd. 2 rozszerz. t. 1–2. Lw. 1846.

14. Ph. Macquer: *Dzieje Rzeczypospolitej Rzymskiej od założenia Rzymu aż do cesarzów krótko porządkiem lat opisane*. Z francuskiego języka przełożone przez ..., od którego przydane są obszernie przypiski... T. 1–2. Wwa 1768. Wyd. 2 Wwa 1806.

15. D. Defoe: *Przypadki Robinsona Cruzoa*. Z angielskiego języka na francuski przełożone i skrócone od p. Feutry, teraz ojczystym językiem wydane. T. 1–2. Wwa 1769 (anonym.). Wyd. 2 Lw. 1774; toż wyd. tyt. Wwa 1775 (anonym.).

Prace edytorskie

16. G.F. Commendone: *Pamiętniki o dawnej Polsce z czasów Zygmunta Augusta ... Z Biblioteki Barberyńskiej zebrał ... Przełożył J. Krzeczkowski*. Wstęp i objaśnienia oprac. M. Malinowski. T. 1–2. Wil. 1847–48.

17. *Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od r. 1548 do 1690*. Zebrał ..., wyd. E. Rykaczewski. T. 1–2. Berlin 1864.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

F. LUBIEŃSKI: *Pochwała J.A. Rocznik Tow. Warsz. Przyj. Nauk 13 (1820)*. — A. i nieznanego jego rękopisma. *Księga Świata 1859 cz. 2*. — A. KRAUSHAR: *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk*. T. 1–4, 7–9. Kr. 1900–11. — W. OLSZEWICZ: *Biblioteka króla Stanisława Augusta*. *Przegl. Bibl.* 1931 z. 1 i odb. — Ł. KURDYBACHA: *Ks. A. jako pedagog*. *Przegl. Pousz.* 195 (1932). — I. TUROWSKA-BAROWA: *„Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777)*. Kr. 1933. — K. CHODYŃSKI: *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — B. SUCHODOLSKI: *Rola Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w rozwoju kultury umysłowej w Polsce*. Wwa 1951. — J. MICHAŁSKI: *Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk*. Wwa 1953. — P. BAŃKOWSKI: *Archiwum Stanisława Augusta*. Wwa 1958. — E. ALEKSANDROWSKA: *„Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777)*. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959; wyd. 2 zmien. i popr. Wwa 1999. — A. SCHLETZ: *Ks. J.A. w l. 1731–1795*. *Nasza Przeszłość* 10 (1959). — J. LUBIEŃSKA: *Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych*. Wwa 1960. — R. PIWOWARCZYK: *Zapomniany rękopis J.A. o reformacji i piśmiennictwie staropolskim*. *Zesz. Nauk. WSP w Kat. Prace Hist.-Lit. Katedry Hist. Lit. Pol.* 3 (1965). — I. STASIEWICZ: *Filoz. w Polsce*. *Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — J. POPLATEK: *Komisja Edukacji Narodowej*. *Udział b. jezuitów w Komisji Edukacji Narodowej*. Kr. 1973. — A. SCHLETZ: *Enc. katol. KUL* 1 (1973). — I. HAJDUKIEWICZ: *Hist. nauki pol.* T. 6. Wr. 1974. — A.F. GRABSKI: *Mysł historyczna polskiego Oświecenia*. Wwa 1976. — Z. SINKO: *Oświecenie wśród pól elizejskich*. *Rozmowy zmarłych*. *Recepcja – twórczość oryginalna*. Wr. 1976. —

S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski, 1790–1850. Wwa 1979. — L. GRZEBIEN: *Słownik pol. teologów* 1 (1981). — B. WOLSKA: Poezja polityczna czasów pierwszego rozbioru i Sejmu Delegacyjnego, 1772–1775. Wr. 1982. — K. ŚLASKI: Schweden in den Augen von polnischen Reisenden und Diplomaten des 16. bis 19. Jahrhunderts. *Studia Maritima* 24 (1985) t. 4. — J. PLATT: „Zabawy Przyjemne i Pozyteczne” 1770–1773. Zarys monografii. Gdańsk 1986 *Zesz. Nauk UG* 63. — L. PIECHNIK: Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773. Rzym 1990. — H.D. WOJTYSKA: J.Ch.A. kwerendy archiwalne we Włoszech w l. 1777–1783. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 61 (1992). — Z. ANUSIK: Próba rewindykacji polskich dóbr kulturalnych ze Szwecji w dobie Sejmu Czeroletniego. *Zapiski Hist.* 1993 z. 1. — L. PIECHNIK: Jezuckie Collegium Nobilium w Warszawie. *Z dziejów szkolnictwa jezuckiego w Polsce*. Kr. 1994. — K. PUCHOWSKI: Collegium Nobilium S[ocietatis] I[esu] w Warszawie. *Prace Hist.-Lit. UG* 17 (1995). — L. GRZEBIEN. *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kr. 1996. E.A.

ALBERTUS Z WOJNY 1596

Dialog satyryczny będący dopowiedzeniem „Wyprawy plebańskiej” (1590), która stanowi jedną z pierwszych pozycji tzw. literatury rybałtowskiej (sowizrzalskiej). Powstał w 1596 lub pod koniec 1595. Liczy 888 wersów trzynastozgłoskowych. Anonimowy autor kontynuował przygody klechy Albertusa, wyekspediowanego przez plebana na wojnę. „Wyprawa...” i „Albertus...” inspirowały licznych naśladowców — powstały utwory pokrewne formą, tematyką i przede wszystkim postacią tytułową; m.in. bezimienni twórcy z kręgu jezuitów przejęli wkrótce ten wzór i przystosowali do satyrycznej rozprawy z różnierzami.

WYDANIA

Albertus z wojny. Kr. 1596 Druk. Łazarzowa. Wyd. nast.: Kr. 1613; Kr. 1614; Kr. 1649; pt. Albertus powracający z wojny. Kr. 1697; ed. z 1613 przedr. J.I. Kraszewski: Pomniki do historii obyczajów w Polsce XVI i XVII w. Wwa 1843; wyd. kryt. K. Badecki: Polska komedia rybałtowska. Lw. 1931; K. Budzyk, H. Budzykowa: Dwa nurty literatury mieszczańskiej XVII w. w Polsce. Wwa 1951 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* nr 62; K. Budzyk, H. Budzykowa, J. Lewański: Literatura mieszczańska w Polsce od końca XVI do końca XVII w. T. 2. Wwa 1954; *Dramaty staropol.* Oprac. J. Lewański. T. 3. Wwa 1961; *Antologia lit. sowizrzalskiej XVI i XVII w.* Oprac. S. Grzeszczuk. Wr. 1966 *BN I*, 186; wyd. 2 Wr. 1985 *BN I*, 186.

Adaptacje: pt. Przygody Albertusa oprac. W. Wróblewska na podstawie „Albertusa...” i kilku innych komedii rybałtowskich. Wyst. Teatr Śl. w Kat. w sezonie

1948/49; widowisko telewizyjne 28 X 1966 oprac. J. Krassowski na podstawie „Albertusa...” i „Wyprawy plebańskiej”, zob. *Radio i Telewizja* 1966 nr 43.

OPRACOWANIA

NK I (1963); LP

K. BADECKI: Literatura mieszczańska w Polsce XVII w. Monografia bibliograficzna. Lw. 1925. — M. DŁUSKA: Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej. T. 2. Kr. 1950; wyd. 2 Kr. 1978. — K. BUDZYK: Trzy kręgi komedii sowizrzalskiej. W: *Z dziejów Renesansu w Polsce*. Wr. 1953. — J. LEWAŃSKI: Studia nad dramatem polskiego Odrodzenia. Wr. 1956. — *Dramat staropol.* T. 1. Wr. 1965. — J. KRZYŻANOWSKI: Albertusy. *Słownik folkloru pol.* Wwa 1965. — S. GRZESZCZUK: Nazewnictwo sowizrzalskie. Kr. 1966. — Z. NOWAK: Kontrreformacyjne adaptacje „albertusów”. *Z dziejów formowania się satyrycznej poetyki kontrreformacyjnej w Polsce XVII w.* *Pam. Lit.* 1967 z. 2. — TENŻE: Kontrreformacyjna satyra obyczajowa w Polsce XVII w. Gdańsk 1968. — S. GRZESZCZUK: Kariera Albertusa. *Między dawnymi a nowymi laty*. Wr. 1970. — TENŻE: Błażeńskie zwierciadło. Kr. 1970; wyd. 2 poszerz. Kr. 1994. — L. SZCZERBICKA: Trzy wizerunki Albertusa. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Lit.* 11/12 (1970). — S. GRZESZCZUK: Nobilitacja Albertusa. *Z pogranicza historii i folkloru*. Wr. 1971. — E. ŻWIRKOWSKA: „Albertusy”. Propozycje inscenizatorskie. *O dawnym dramacie i teatrze*. Wr. 1971. — Cz. HERNAS: Barok. Wwa 1973 i wyd. nast. — J. LIPIŃSKI: Sztuka teatralna w Polsce 1500–1633. Wwa 1974. — J. KRACIK: Nieznani impresorowie, autor i bibliopole druków sowizrzalskich w Krakowie. *Biał. Bibl. Jagiel.* 1983. — J. TAZBIR: Sowizrzalskie zagadki. *Przeł. Hist.* 1983 nr 2. — S. GRZESZCZUK: Wyprawa plebańska. *Arcydziela lit. pol. Interpretacje*. T. 1. Rzeszów 1987. — TENŻE: Literatura sowizrzalska. *Słownik lit. staropol.* Wr. 1990. — TENŻE: Albertus i „Wyprawa plebańska”. *Lektury polon.* T. 1. Wyd. 4 Kr. 1997.

I.T.

ANCUTA Jan druga połowa XVIII w.

Inne formy nazwiska: Ańcuta; Łańcuta.

Syn Adama Antoniego, sędziego brzeskoliteńskiego, i Anieli z Wołodkiewiczów. Od lat siedemdziesiątych przebywał w Warszawie. Debiutował jako poeta ok. 1778, pozostając pod wpływem twórczości Tomasza Kajetana Węgierskiego. Pisał rozpowszechniane w odpisach, najczęściej anonimowych, pamflety, satyry, wiersze obyczajowe, niekiedy obsceniczne, wierszowane polemiki z Janem Czyżem. Tematykę czerpał głównie z realiów warszawskiego półświatka. W 1788–90 był sekretarzem sejmowym prowincji litewskiej, a w 1789 także litewskiej Komisji Skarbowej. Zgłosił akces do insurekcji kościuszkowskiej. Pod koniec 1796 przebywał w Petersburgu. Dalsze losy nieznane.

Najlepsze z wierszy A. przypisywane były (i to już od 1787) autorstwu T.K. Węgierskiego lub F. Zabłockiego, co stało się powodem, że weszły do wydań pism tych autorów i funkcjonowały pod ich nazwiskami (po raz pierwszy autorstwo ich zakwestionował J.W. Gomułicki w 1957). — W twórczości T.K. Węgierskiego (od wyd. K. Estreichera: Pisma wierszem i prozą. Lw. 1882) znalazły się następujące wiersze przypisywane obecnie A.: „Bielany”, „Do przyjaciela na wsi”, „List z Warszawy do przyjaciela siedzącego na wsi”, „Na bal księcia Marcina Lubomirskiego”, „Spacer nocny po Warszawie”, „Spędzenie czasu”, „W poniedziałek Zielonych Świąt”. — W twórczości F. Zabłockiego (od wyd. F.S. Dmochowskiego: Dzieła. Wwa 1830): „Spacer nocny po Warszawie”; (od wyd. B. Erzepkiego: Pisma. Pozn. 1903): „List z Warszawy do przyjaciela siedzącego na wsi” i „List z Warszawy do przyjaciela na wsi mieszkającego”. Parę wierszy przypisywanych obecnie A. wyd. w: *Wybór wierszy światowych*. Wil. 1808 [tu: „Bigos hultajski czyli wiersz prawdy”]; — *Poezja pol. Oświecenia*. Oprac. i wstęp J. Kott. Wwa 1954 i nast. [tu: „Skarga Kupidy” i parę innych wierszy pod nazwiskiem T.K. Węgierskiego]; — *Warszawa wieku Oświecenia*. Oprac. i wstęp J. Kott i S. Lorentz [tu: „Powinszowanie imienin panu Kazimierzowi”, anonim.]; — *Nie masz zgody. Trzy satyry z wieku Oświecenia*. Oprac. R. Kaleta. Wr. 1957. Przedr. w: *Oświeceni i sentymentalni*. Wr. 1971; — J.W. Gomułicki. *Nowe Książki* 1960 nr 1 [tu: „Bigos z wierszów”]; tenże w: A. Magier: *Estetyka miasta stołecznego Warszawy*. Wr. 1963; — *Cztery wieki poezji o Warszawie*. Oprac. J.W. Gomułicki. Wwa 1970 i nast.; — *Poezja pol. XVIII w.* [anonim.]. Oprac. Z. Libera. Wwa 1976 i wyd. nast.; — *Świat poprawiać – zuchwałemu rzemiosło*. Oprac. Z. Goliński, T. Kostkiewiczowa. Wwa 1981.

Błędnie natomiast przypisywany był A. poemat satyryczno-obsceniczny „Suplement «Przewodnikowi warszawskiemu» przez innego autora wydany” (zob. KOSSAKOWSKI A. poz. 9).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP.

J.W. GOMULICKI: Blaski i nędze polskiego Oświecenia. *Przeł. Hum.* 1957 nr 1. — TENŻE: Bale księcia Marcina. *Stolica* 1962 nr 6–7. — TENŻE. *Rocz. Lit.* 1957 [wyd. 1962]. — W. WOŹNOWSKI: Pamflet obyczajowy w czasach Stanisława Augusta. Wr. 1973. — T. KOSTKIEWICZOWA: Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko. Wwa 1975 i nast. — E. RABOWICZ: Rokoko. *Słownik lit. pol. Oświecenia*. Wr. 1977 i nast. — TENŻE: „Przewodniki warszawskie” 1779. *Zesz. Nauk. Wydz. Hum. UG. Dod. do Prac Hist.-Lit.* 8–9 (1986).

ANCZYC Władysław Ludwik 1823–1883

Urodzony 12 grudnia 1823 w Wilnie w rodzinie aktorskiej; syn Zygmunta i Barbary z Hrehorowiczów. Od 1826 mieszkał w Krakowie, gdzie uczęszczał do Gimnazjum św. Anny. Po ukończeniu czterech klas rozpoczął pracę w aptece. W 1841 zdał maturę i następnie studiował farmację. Brał udział w rewolucji krakowskiej 1846, w związku z czym przeszło rok był więziony. Studia ukończył w 1847 i do września 1849 pracował jako adiunkt przy Katedrze Chemii i Farmacji uniwersytetu w Krakowie. Debiutował ulotnymi wierszami patriotycznymi, związanymi z wydarzeniami 1846 oraz 1848 roku. W 1848 redagował przez parę miesięcy satyryczny *Dodatek do «Świszka»*. Jego debiutem dramatopisarskim była jednoaktowa komedia „Biurokracja, czyli młockarnia wiedeńska”, wystawiona w październiku 1848 w Krakowie. Dużą popularność przyniosły mu wystawiane w latach pięćdziesiątych obrazki ludowe („Chłopi arystokracji”, „Łobzowanie”, „Flisacy”, „Błażek opętany”). W 1851 ożenił się z Teklą Bryniarską. W 1858–67 mieszkał w Warszawie i zajmował się pracą dziennikarską oraz literacką, m.in. w 1859–63 był sekretarzem i członkiem redakcji *Tygodnika Ilustrowanego* oraz redaktorem kalendarzy wydawanych przez Józefa Ungra; redagował *Kmiotka* (1861–66) i pisywał w nim pod pseudonimem Kazimierz Góralczyk. Tym pseudonimem sygnował również wiele książek dla ludu. W 1862–63 był członkiem redakcji *Wędrowca*, w 1866–67 współredagował *Przyjaciela Dzieci*. Współpracował także z *Encyklopedią powszechną* Samuela Orgelbranda. W 1867 powrócił na stałe do Krakowa. Wchodził w skład redakcji *Przewodnika Ekonomicznego* (1870–71), wydawał *Przegląd Krytyczny* (1875–77). Nabytą w 1875 do spółki z księgarnią Gebethnera i Wolffa drukarnię prowadził przez szereg lat, przekształcając ją w nowoczesny zakład drukarski (pod nazwą „W.L. Anczyc i spółka” pozostający w rękach rodziny do chwili upaństwowienia w 1949). Należał do Towarzystwa Przyjaciół Oświaty Ludowej i do zarządu Towarzystwa Tatrzańskiego oraz komitetu redakcyjnego *Pamiętnika Tatrzańskiego*. Nadal pisał książki dla ludu oraz tworzył dla sceny krakowskiej. Największy sukces odniosło wówczas napisane w duchu solidaryzmu narodowego ludowe widowisko historyczne „Kościszko pod Raclawicami”. Zmarł 28 lipca 1883 w Krakowie; pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Emisariusz. [Wiersz o Edwardzie Dembowskim]. [Lw. 1848]. Przedr. w poz. 30 t. 2, poz. 31, 32.

E.A.

Ponadto liczne przedruki, m.in.: *Revolucja pol. 1846 r. Wybór źródeł*. Oprac. S. Kieniewicz. Wr. 1950 BN 1, 132; *Księga wierszy pol. XIX w.* 2 (1954) i wyd. nast.; *Antologia romantycznej poezji kraj. (1831–1863)*. Wwa 1958; *Zbiór poetów pol.* 3 (1962). Przekł.: czes. wyst. 1852, ukr. wyst. [?].

2. Chłopi arystokracji. Szkic dramatyczny w 1 odsłonie ze śpiewkami. Wyst. Kr. 1849. Wyd. Kr. 1850. Przedr. w poz. 17, 30 t. 5. Kilkanaście wyd. do 1926.

3. Jan III pod Żórawnem, czyli swaty królewskie. Dramat na tle powieści A. A. Kosińskiego w 3 a. Wyst. Kr. 1851. Wyd. w poz. 30 t. 5 (pt. Swaty królewskie. Obraz dramatyczny w 3 a.).

4. Łobzowanie. Obrazek dramatyczny ze śpiewkami w 1 a., napisany oryginalnie przez ... Wyst. i wyd. Kr. 1854. Przedr. w poz. 17 i 30 t. 3. Pięć wyd. do 1939.

5. Flisacy. Obrazek dramatyczny w 1 a. ze śpiewkami. Wyst. Kr. 1855. Wyd. w poz. 17. Przedr. w poz. 30 t. 3. Pięć wyd. do 1926.

6. Błązek opętany. Krotoczwila w 1 a. ze śpiewkami. Wyst. Kr. 1856. Wyd. w poz. 17. Wyd. osob. Wwa 1902. Przedr. w poz. 30 t. 3. Cztery wyd. do 1939.

7. Gorzałka. Obrazek dramatyczny w 1 a. Próba teatralnego przedstawienia dla włościan. *Kalendarz dla ludu pol. na r. zwyczajny 1863*. Wwa 1862 s. 49–64. Wyd. osob. Wwa 1862. Przedr. w poz. 30 t. 3. Cztery wyd. do 1927. Podp.: Kazimierz Góralczyk.

8. Tyrteusz. Poemat. Druk: *Książka zbior. ofiarowana K.W. Wójcickiemu*. Wwa 1862. Wyd. osob. Kr. 1883. Wyd. nast.: Kr. 1920; Wwa [1924] (razem z poz. 9). Przedr. w poz. 30 t. 1, poz. 32.

9. Uczta wyzwolencza. Poemat. Powst. 1862. Druk fragm.: *Kalina* 1868 nr 8; *Kłosa i kwiaty*. Kr. 1869 s. 194–197. Całość w poz. 30 t. 2. Wyd. osob. Wwa [1924] (razem z poz. 8).

10. Dzieje Polski w 24 obrazach dla użytku braci włościan skreślił... Wwa 1863. Siedem wyd. do 1914. Podp.: Kazimierz Góralczyk.

11. Duch wojewody. Opera komiczna w 3 a. Muzyka L. Grossman. Powst. 1865. Wyst. Wwa 1873 (pt. Duch wojewody, czyli U wód). Wyd. Wwa 1878. Przekł.: niem. przed 1880, ros. 1877.

12. Księga najpamiętniejszych odkryć geograficznych, przeznaczona dla dorastającej młodzieży, podług najnowszych źródeł zebrał ... Wwa 1865. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 przezr. i uzup. W. Umiński. Wwa 1897; Wwa 1993 (przedr. fotoofs. wyd. z 1897).

13. Opisy i przygody z podróży po różnych częściach świata. Wwa 1868. Pięć wyd. do 1908.

14. A.B.C. Pierwsza nauka dla dzieci. Wwa [1870]. Jedenaście wyd. do 1907.

15. Przygody prawdziwe żeglarzy i podróżników wśród dzikich ludów kuli ziemskiej zebrał...

Wwa 1870. Wyd. nast.: sześć wyd. do 1948, m.in. Kr. 1948 przerobił W. Zechenter.

16. Robert i Bertrand, czyli dwaj złodzieje. Wodewil w 4 a. ze śpiewkami według G. Raedera. Wyst.: Kr., Wwa 1872; Kr. 1891 z podtytułem Krotoczwila w 3 a. Muzyka K. Hoffman. Ogl.: *Wista. Księga zbior. ku czci P. Stalmacha*. Kr. 1873. Wyd. osob. Pozn. 1914.

17. Obrazki dramatyczne ludowe. Wwa 1873. Wyd. nast.: Wwa 1894; wyd. nowe Kr. 1894; oprac. J.S. Bystron. Kr. 1924 BN 1, 78.

18. Emigracja chłopska. Obraz dramatyczny ludowy w 5 a. Wyst. Kr., Wwa, Pozn., Lw. 1876. Wyd. Kr. 1877. Wyd. nast.: Kr. 1879; Wwa 1907. Przedr. w poz. 30 t. 4.

19. Trzy baśnie: Mądry kot. Książniczka z głogu. Kopcuszek. Wwa 1878. Wyd. nast. baśni: Książniczka Głogu. Wwa 1973. Przekł. czes. 1982 (Książniczka Głogu).

20. Kościuszk pod Raclawicami. Obraz historyczno-ludowy w 5 oddziałach, 7 odsłonach. Wyst. Kr. 26 grudnia 1880. Wyd. Kr. 1881. Przedr. w poz. 30 t. 4, 32. Siedem wyd. do 1921. Podp.: A.W. Lasota.

Pierwotna wersja utworu powst. ok. 1870. Wyst. Lw. 1881.

21. Jan III pod Wiedniem. Obraz dramatyczny w 6 odsłonach. Wyst. Kr. 1883. Wyd. w poz. 30 t. 4.

Przekłady

22. D. Defoe: Przypadki Robinsona Cruzoe podług najlepszych źródeł dla dzieci polskich opracowane. Wwa 1868. Kilkanaście wyd. do 1997.

23. J. Weilen: Drahomira. Tragedia w 2 a. Wyst. i wyd. Kr. 1869. Przedr. w poz. 30 t. 6.

24. G. Conrad: Fedra. Tragedia w 5 a. wierszem. Wyst. Wwa 1871. Ogl. *Kłosa* 1872 nr 347–351. Wyd. w poz. 30 t. 6.

25. R. Montgomery Bird: Duch puszczy. Opowiadanie z amerykańskich borów. Wwa 1872. Dziewięć wyd. do 1947.

26. V. Hugo: Ruy Blas. Dramat w 5 a. Wyst. Wwa 1879. Wyd. w poz. 30 t. 6.

27. J. Verne: Przygody trzech Rosjan i trzech Anglików w południowej Afryce. Wwa 1879.

28. O. Ludwig: Machabeusz. Tragedia w 5 a. Tłumaczenie powst. w 1880. Ogl. *Bluszcz* 1883. Wyd. w poz. 30 t. 6.

29. T. Mayne Reid: Polowanie na wieloryby. Wwa 1884.

Ponadto A. jest autorem wielu utworów dramatycznych, librett operowych, wierszy, książek dla ludu, przeróbek i przekładów dla dzieci i młodzieży (m.in. F. Henninga i F. Hoffmana).

Wydania zbiorowe i wybory

30. Życie i pisma. T. 1–6. Oprac. M. Szykowski. Kr. 1908.

T. 1: Monografia.

T. 2: Wiersze i poemata [tu: wiersze powstańcze z r. 1863, m.in. popularna pieśń z muzyką autora pt. Pieśń strzelców (inc.: Hej, bracia, wraz, nad nami Orzeł Biały...)].

T. 3-5: Utwory dramatyczne.

T. 6: Przekłady dramatyczne.

31. Pieśni zbudzonych i inne poezje. Oprac. A. Ślapa. Kr. 1916.

32. Poezje patriotyczne i Kościuszko pod Raclawicami. Oprac. J.S. Bystron. Kr. 1924 *BN* I, 69. Wyd. nast. Pittsburg 1945.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

M. SZYJKOWSKI: Monografia. W: W.L. Anczyc: *Życie i pisma*. T. 1. Kr. 1908. — TENŻE: *Pol. słownik biograf.* 1 (1935). — Z. SZWEJKOWSKI: A., Jeź i Romanowski jako budziciele ruchu powstańczego przed rokiem 1863. *Przegl. Hist.* 1938 t. 34 i odb.; przedr. w: Nie tylko o Prusie. Pozn. 1967. — [J. KRZYŻANOWSKI] (jk): *Słownik folkloru pol.* Wwa 1965. — R. GÓRSKI: *Dramat ludowy XIX w.* Wwa 1969. — Anczycowie. *Enc. wiedzy o książce*. Wr. 1971. — I. ALEKSANDROWICZ, Z. RYBSKA: *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — Z. RADWAŃSKA-PARYSKA, W.H. PARYSKI. *Enc. Tatrzańska*. Wwa 1973. — D.B. KACNELSON: Z dziejów polskiej pieśni powstańczej XIX w. Wr. 1974. — K. KULICZKOWSKA: *Literatura dla dzieci i młodzieży w l. 1864-1918*. Wwa 1975. — J. ADAMCZEWSKI: *Anczycowie*. *Kraków* 1984 nr 1. — P. MITZNER: „Kościuszko pod Raclawicami” w polskim teatrze ludowym. *Teatr Lud.* 1986 nr 2. — Z. UMIŃSKI: *Ojciec i syn*. *Zorza* 1986 nr 26. — R. WĘGRZYŃIAK. *Odra* 1986 nr 4. — A. KRAWCZUK: *Opowieści o zmarłych*. *Cmentarz Rakowicki*. [T. 2]. Kr. 1988. — D. RATAJ-CZAKOWA: *Obrazy narodowe w dramacie i teatrze*. Wr. 1994. — TAŻ.: „Kościuszko pod Raclawicami” A. - arcydzieło patriotycznej sceny popularnej. *Kościuszko - powstanie 1794 r. - tradycja*. Wwa 1997. — C. MYKITA-GLENSK: „Kościuszko pod Raclawicami” W.L.A. na scenach śląskich. *Lit. Lud.* 1998 nr 4/5.

A.P.

ANDRZEJOWSKI Antoni 1785-1868

Urodzony w 1785 w Warłkanach na Wołyniu; syn oficjalisty Potockich, Bierzyńskich i Walewskich, matka pochodziła z Sobińskich. Do szkół uczęszczał w Korcu, Tuczynie i Międzyrzeczu Koreckim. Od 1801 uczył się w Wilnie malarstwa (u Józefa Oleszkiewicza) i studiował nauki przyrodnicze na Uniwersytecie Wileńskim. Kontynuował je w Liceum Krzemienieckim, tam w 1808 objął stanowisko adiunkta prof. Wilibalda Bessera. Uczestniczył w pracach Towarzystwa Młodzianów Gimnazjum Wołyńskiego Kształcących się w Porządnym Mówieniu i Pisaniu (1809-13, 1818-23). W 1814-30 odbył kilka podróży naukowych po Podolu, Ukrainie i przymorzu Morza Czarnego. Debiuto-

wał w 1818 rozprawą botaniczną, ogłoszoną w *Ćwiczeniach Naukowych* i osobno w wersji francuskiej. Następne prace ogłaszał w *Pamiętniku Farmaceutycznym Wileńskim* (1820), *Pamiętniku Warszawskim* i *Dzienniku Wileńskim* (1827). Używał pseudonimu Stary Detiuk. Po likwidacji Liceum Krzemienieckiego wykładał na Uniwersytecie Kijowskim (1832-39) i w liceum w Niżynie w guberni czernihowskiej (1839-56). W tym czasie publikował rozprawy z botaniki i geologii w naukowych wydawnictwach kijowskich i moskiewskich. Po przejściu na emeryturę zamieszkał u Bolesława Potockiego w Niemirowie, potem w Stawiszczach u Aleksandra Branickiego, zajmował się zakładaniem ogrodów botanicznych i pracą literacką. Był członkiem Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk i Moskiewskiego Towarzystwa Badaczy Natury. Zmarł 12 grudnia 1868 w Stawiszczach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Rys botaniczny krain zwiedzonych w podróżach między Bohem i Dniestrem, od Zbrucza aż do Morza Czarnego odbytych w l. 1814, 1816, 1818 i 1822. Wil. 1823. Cz. 2 pt. Rys botaniczny krain zwiedzonych w podróżach w l. 1823 i 1824. T. 1-2. Wil. 1830.

2. Nauka wyrazów botanicznych dla łatwości determinowania roślin ... Z najlepszych autorów krótko zebrana i porządkiem alfabetycznym ułożona. Krzemieniec 1825.

3. *Ramoty Starego Detiuka*. Powieści z dziejów ojczystych. Seria I. T. 1-2. Wil. 1861-62 (anonim.). Pierwodr. fragm.: *Pismo zbior. wil.* 1859 cz.1. Seria II. T. 1-2. Kr. 1866. Wyd. nast.: oprac. i wstęp F. Rawita-Gawroński. T. 1-3. Wil. 1914; toż wyd. 2. Wil. 1921.

Ogłaszał też inne prace botaniczne, a w nieznanym dziś rkpse pozostawił tragedię „Zbigniew” (1821).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

A. MOSZYŃSKI: Kilka słów z powodu dzieła „Ramoty starego Detiuka”. *Przegl. Europejski* 1862 t. 1. — A. KREMER: *Żywot A.A. Spr. Komisji Fizjologicznej za r. 1868*. Kr. 1869; toż w odb. pt. *Żywoty przyrodników krajowych*. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI: A.A. *Tyg. Ilustr.* 1869 nr 77. — J. WAGA: *Biografia A.A. [B.m.] 1869*. — M. DANILEWICZOWA. *Pol. słownik biograf.* 1 (1935).

E.A.

ANNALES

zob. ROCZNIKI

ANONIM PROTESTANT

zob. OTWINOWSKI Erazm

ARTOMIUSZ Piotr 1552–1609

Urodzony 26 lipca 1552 w Grodzisku Wielkopolskim; syn Łukasza Krzesichleba, szewca i ławnika miejskiego. Nazwisku rodzinnemu nadał zwyczajem humanistów formę grecko-lacińską. Do szkoły uczęszczał w Grodzisku. W 1573 został nauczycielem domowym na dworze Ostrorogów. Celem kontynuowania nauki udał się do Wittenberga, gdzie w 1577 został immatrykulowany. Po powrocie do kraju od 1578 sprawował urząd kaznodziei Kościoła ewangelickiego w Warszawie. Na skutek zamieszek, po zburzeniu zboru i zakazie nabożeństw w obrębie miasta, w 1581 przeniósł się do Węgrowa, a trzy lata później zamieszkał w Kryłowie, posiadłości Ostrorogów w Małopolsce. Był zdecydowanym zwolennikiem zgody sandomierskiej, współpracował z kalwinami, w 1585 został seniorem dystryktu bełskiego. Od 1586 do końca życia sprawował urząd polskiego kaznodziei w Toruniu. Zasłynął głównie jako autor wielokrotnie współcześnie i później wznawianego kancjonału. Zmarł 2 sierpnia 1609 w Toruniu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Cantional, to jest pieśni chrześcijańskie. Tor. 1578 druk. A. Cotenius (egz. nieznan). Wyd. nast.: pt. Cantional albo Pieśni duchowne. Tor. 1587 druk. M. Nering; ed. poszerz. Tor. 1596 druk. A. Cotenius; Tor. 1598 [?]; Tor. 1601; Tor. 1620; Tor. 1638; Gdańsk 1640; Gdańsk 1646; Tor. 1648; Tor. 1672; Tor. 1697 (dwie ed.); Lipsk 1728. P.A. opracował część polską; współpracował z S. Gessnerem, A. Freytagiem, K. Friesem, ale dopiero od 1596 pojawiło się jego nazwisko jako autora.

Wybrane pieśni przedr.: Kolędy pol. Średniowiecze i w. XVI. Oprac. J. Nowak-Dłużewski i S. Nieznanowski. T. 1. Wwa 1966; Poezja renesansowa na Pomorzu. Oprac. B. Nadolski. Gdańsk 1976; Pol. pieśni pasyjne. Średniowiecze i w. XVI. Oprac. M. Korolko. T. 1–2. Wwa 1977.

2. Kazania bądź nauki krześcijańskie o Personie Syna Bożego. Tor. 1588 druk. A. Cotenius.

3. Nomenclator. Tor. 1591 druk. A. Cotenius. Wyd. nast. Tor. 1597 [?]; Tor. 1603; Tor. 1618; Tor. 1638; Gdańsk 1642; Gdańsk 1643.

W tym lacińsko-niemiecko-polskim samouczku P.A. zredagował część polską. E. Kędelska sugeruje, że „Dykcjonarz” S. Murreliusza i jego dalsze wydania są *de facto* wznowieniami „Nomenclatora”.

4. Thanatomachia, to jest bój ze śmiercią. Tor. 1600 druk. A. Cotenius.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

E. HAUPTMAN: Działalność P.A. *Kalendarz ewangelicki Toru. Wyd. im. M. Kopernika na r. 1929*. Wwa 1928. —

L. WITKOWSKI: P.A. Przyczynek do historii toruńskich kancjonałów ewangelickich. *Pomerania* 1933 s. 44–64. — M. SIPAYŁÓWNA: *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — G. KRATZEL: Das Thorner Kantional von 1587 und seine deutschen Vorlagen. Ein Beitrag zur Erforschung der deutsch-polnischen Liedbeziehungen im Zeitalter der polnischen Reformation. Düsseldorf 1963 [rec.: J. KOTARSKA. *Pam. Lit.* 1966 nr 2 s. 594–600]. — *Słownik muzyków pol.* Red. J.M. Chomiński. Kr. 1964. — K. HŁAWICZKA: Sprawa kancjonału A. z r. 1578. *Musica antiqua*. T. 2. Bydg. 1969 s. 141–173. — M. PRZYWECKA-SAMECKA: Drukarstwo muzyczne w Polsce do końca XVIII w. Kr. 1969. — S. SALMONOWICZ: P.A. (Krzesichleb) (1552–1609), kaznodzieja luterancki i pisarz. *Wybitni ludzie dawnego Toru*. Wwa 1982. — H. POPOWSKA-TABORSKA: *Polszczyzna kancjonałów wydanych na Pomorzu w XVII w. Polszczyzna regionalna Pomorza* 1 (1986) s. 27 i nn. — B. BARTKOWSKI. *Enc. katol. KUL* 1 (1989). — E. RZETELSKA-FELESZKO: Informacja o „Kancjonałach toruńskim z 1584 r.”. *Polszczyzna regionalna Pomorza* 4 (1991) s. 15–18. — E. KĘDELSKA: „Nomenclator” P.A. z 1591 r. *Slavia Occidentalis* 48/49 (1991/92) s. 93–106. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Pieśni czasu śmierci. Lubl. 1992. — T. FRIEDLÓWNA: Pieśni P.A. w toruńskim kancjonałach z 1601 r. *Polszczyzna regionalna Pomorza*. T. 5. Wwa 1993. — E. KĘDELSKA: Studia nad lacińsko-polską leksykografią drugiej połowy XVI w. Wwa 1995. — E. PEPEŁOWSKI: Pożyczki niemieckie w „Nomenclatorze” P.A. z 1591 r. *Polonistyka tor. Uniwersytetowi. Językoznawstwo*. Tor. 1996.

I.T.

ASNYK Adam 1838–1897

Urodzony 11 września 1838 w Kaliszu; syn Kazimierza oraz Konstancji z Zagórowskich. Ojciec jego, były żołnierz, uczestnik powstania listopadowego i zesłaniec syberyjski, był wówczas właścicielem hotelu oraz księgarni i czytelnii. W 1849–53 A. uczęszczał do gimnazjum realnego w Kaliszu, następnie kształcił się w domu. Już jako kilkunastoletni chłopiec pisywał wiersze. W 1856 studiował w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie, w 1857–59 w Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie. Uczestniczył w działalności radykalnego odłamu ruchu spiskowego. W 1859/60 studiował przed dwa semestry we Wrocławiu i należał do Towarzystwa Literacko-Słowińskiego. Po powrocie do Warszawy wziął udział w młodzieżowym spisku nazwanym później Kapitułą, za co był przez pięć tygodni więziony w Cytadeli. Uwolniony wyjechał do Paryża, potem do Heidelbergu, gdzie w 1861–62 studiował nauki społeczne i był członkiem młodzieżowej organizacji spiskowej Orzeł Biały. Po wybuchu powstania styczniowego wrócił do kraju; wyjeżdżał z misjami politycznymi za granicę, uczestniczył w pracach stronnictwa „czerwonych”, był członkiem wrześniowego Rządu Narodowego. W połowie paździer-

21

nika 1863 wyjechał do Drezna, stamtąd do Heidelbergu, następnie podróżował po Niemczech, Holandii, Włoszech i Szwajcarii. W 1864 rozpoczął działalność literacką, ogłaszając w *Dzienniku Literackim* wiersze „Podróźni” i „W zatoce Baja” (nr 50). Wróciwszy w 1865 do Heidelbergu, ukończył studia i w 1866 uzyskał dyplom doktora filozofii. Kontynuował współpracę z *Dziennikiem Literackim*, publikując tu (w 1865–70) prawie wszystkie pisane wówczas utwory (głównie liryczne). W pierwszej połowie 1867 przebywał w Paryżu. Pod koniec 1867 osiadł we Lwowie, a od 1870 mieszkał w Krakowie, gdzie wkrótce zyskał dużą popularność jako poeta. Utwory podpisywał m.in. El., Jan Stożek. Ogłosiwszy w 1872 w *Kraju* odczyt „Rozkwit średniowiecznego romantyzmu na południu Europy” (nr 154–156 i odb. pt. „Trubadurów”), uzyskał możliwość wyjazdu do Włoch, napisał tam dramat historyczny „Cola Rienzi”. Od 1873 podejmował wysokogórskie wyprawy w Tatrach i był jednym z pierwszych członków Towarzystwa Tatrzańskiego. W 1875 ożenił się w Poznaniu z Zofią Kaczorowską (zm. w 1876). W 1878 czeskie towarzystwo literackie Slavia zaprosiło go do Pragi na uroczystości pięćdziesięciolecia twórczości Józefa Ignacego Kraszewskiego. Od 1882 podpisywał jako wydawca dziennik *Reforma*, przekształcony niebawem w *Nową Reformę*, organ stronnictwa demokratycznego (w 1889–94 redaktor naczelny pisma). W 1882 był jednym z założycieli Towarzystwa Oświaty Ludowej. W 1884 został członkiem rady miejskiej Krakowa, a w 1889 posłem do galicyjskiego Sejmu Krajowego, gdzie należał do demokratycznej opozycji. W 1888 odbył podróż do Włoch, Tunisu i Algierii. W 1891 został prezesem Towarzystwa Szkoły Ludowej. Uczestniczył w wielu uroczystościach i obchodach narodowych, wygłaszał z tej okazji liczne przemówienia: w 1890 po sprowadzeniu zwłok Adama Mickiewicza na Wał, w 1891 podczas obchodu stulecia Konstytucji 3 maja, w 1893 na wieczornicy poświęconej uczestnikom powstania styczniowego oraz przy złożeniu zwłok Teofila Lenartowicza na Skalce. W 1891 odwiedził ponownie Włochy, w 1894 podróżował na Cejlon i do Indii. W grudniu 1896 obchodzone jubileusz trzydziestolecia jego pracy pisarskiej. W 1897 raz jeszcze przebywał we Włoszech. Zmarł 2 sierpnia 1897 w Krakowie; pochowany na Skalce.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Panna Leokadia. Opowiadanie hreczkosieja. *Dzien. Lit.* 1868 nr 14–21. Wyd. osob. ze wstępem W. Prokescha. Lw. 1923.
2. Gałązka heliotropu. Komedia w 1 a. oryginalnie wierszem napisana. Lw. 1869. Wyst. Wwa 1876. Przekł. czes. 1880.
3. Poezje. Lw. 1869.

Tu m.in.: Sen grobów; Legenda pierwszej miłości; Podróźni; W zatoce Baja; Pijąc falemo; Z podróży Dunajcem; Szkoła; Gdybym był młodszy; Karmelkowy wiersz; Sonet (inc.: Jednego serca! tak mało, tak mało...); Na przedpieklu.

4. Walka stronnictw. Komedia w 2 a. *Kraj* (Kr.) 1869 nr 89–112 z przerwami i odb. Wyst. Lw. 1870.

5. Poezje. T. 1–2. Kr. 1872. Wyd. nast. T. 1–2. Lw. 1876.

T. 1 jest wyd. następnym poz. 3; w t. 2 m.in.: Publiczność i poeci; Ze sceny świata. Sonetów dwanaście; Rodzinemu miastu (wyd. osob. Kalisz 1988); Na pobojuwisku; Z motywów ludowych [cykl]; Czary; Między nami nic nie było; Abdykacja; Przesztroga; J.I. Kraszewskiemu; XIX wiekowi; Karnawałowy lament poety; Replika.

6. Cola Rienzi. Dramat historyczny z XIV w. w 5 a. prozą oryginalnie napisany. Wyd. i wyst. Kr. 1873.

7. Żyd. Dramat współczesny w 3 a. Wyd. i wyst. Kr. 1875.

Przekł. niem. 1882.

8. Wśród lasu. *Echo* 1877 nr 277–284. Wyd. osob. wraz z poz. 13 Lw. 1923 (ze wstępem W. Prokescha).

9. Kiejstut. Tragedia w 5 a. Wyst. Pozn. 1878. Ogl. *Przeł. Pol.* 1878 t. 4 i odb. oraz w poz. 17. Nagroda w konkursie Pozn. Tow. Przyjaciół Nauk w 1877. Przekł.: czes. 1879, 1897, niem. 1879.

10. „Król-Duch” Słowackiego. [Odczyt]. *Przew. Nauk. i Lit.* 1879 s. 401–421.

11. Przyjaciele Hioba. Komedia w 2 a. *Bluszcz* 1879 nr 23–30 i odb. Wyst. Kr. 1880. Przekł. czes. 1880.

12. Poezje. T. 3. Lw. 1880 *Bibl. Pol.* t. 19. Wyd. nast. Lw. 1884.

Tu m.in.: Przeminał czas; Najpiękniejsze piosnki; Doremne żale; Panienczka; W Tatrach [cykl]; Na zgon poezji; Do młodych; Kantata na jubileusz J.I. Kraszewskiego (wyd. osob. z muzyką W. Żeleńskiego. Kr. 1879); Dzisiejszym idealistom.

13. Opiekunowie. Nowelka. *Reforma* 1882 nr 1–5. Wyd. osob. wraz z poz. 8 Lw. 1923 (ze wstępem W. Prokescha).

14. Krasicki jako poeta. *Nowa Reforma* 1883 nr 210–216.

15. Bracia Lerche. Komedia w 3 a. Wyst. Kr. 1886. Wyd. Kr. 1888.

16. Komedia konkursowa. Komedijka w 1 a. Wyst. Kr. 1887. Wyd. Kr. 1888.

17. Poezje. T. 4. Kr. 1894.

Tu m.in.: Bez odpowiedzi; Wśród przełomu; Juliuszowi Mien; Ta Iza...; Pobudka; Świat się ogniami zapala...; Choć pół i łąk...; Nad głębiami [cykl]; Dzień wczorajszy; Historyczna nowa szkoła.

Rkpsy utworów A. znajdują się głównie w Ossol. Jego wiersze przekładane były na jęz.: ang., bułg., czes., esper., franc., niem., ros., serb.-chorw., ukr., węgier., włos.

Kompozycje muzycz. do wierszy A. pisali m.in.: A. Dworzaczek, J. Friedman, M. Karłowicz, Z. Noskowski, I. Paderewski, W. Żeleński.

Tłumaczył utwory pisarzy: Arnaud de Mareuil, Bertrand de Born, Giordano Bruno, Peire Cardenal, Pons de Capdueil, Dante Alighieri, H. Heine, Horacy, H.W. Longfellow, Charles d'Orléans, Jaufré Rudel, F. Petrarca, F. Rückert, P.B. Shelley, Sofokles, A. Tennyson, J.L. Uhland, Peire Vidal.

Wydania zbiorowe i wybory

18. Pisma. Wstęp S. Krzemiński. T. 1–5. Wwa 1898.
  19. Pisma. Wyd. zupełne. W układzie i z objaśnieniami F. Hoesicka i W. Prokescha. Poprzedzone życiorysem i charakterystyką poety z kilkoma portretami. T. 1–3. Wwa 1916.
  20. Wybór poezji. Oprac. i wstęp E. Kucharski. Kr. 1924 BN I, 67.
  21. Pisma po raz pierwszy razem zebrane. Poprzedził życiorysem poety i przedmową I. Chrzanowski. Wyd., objaśnił i opatrzył ilustr. H. Schipper. Wyd. jubileuszowe w setną rocznicę urodzin poety staraniem „Komitetu uczczenia Adama Asnyka” w Warszawie. T. 1–2. Wwa 1938–39. Dalsze tomy nie ukazały się z powodu wybuchu wojny.
  22. Dzieła poetyckie. Wyd. zupełne. Wstęp i oprac. Z. Michałowski. T. 1–3. Wwa [1947].
  23. Wybór poezji. Wstęp oprac. H. Szyper. Wwa 1948 *Nowa Bibl. Wiedzy S.* I nr 1.
  24. Poezje wybrane. [Posłowie] I. Chrzanowski: Życiorys A.A. Kr. 1957.
  25. Wiersze wybrane. Wybór i wstęp J.Z. Jakubowski. Wwa 1973. Wyd. 2 Wwa 1988.
  26. Poezje. Wstępem poprzedził S. Lichański. Wwa 1974.
  27. Poezje wybrane. Wybór i wstęp P. Hertz. Wwa 1978.
  28. Wybór wierszy. Bielsko-Biała 1992.
  29. Gdybym był młodszy, dziewczyno. Wybór i wstęp J.A. Grochowina. Wwa 1993.
  30. Ze sceny świata. Poezje. Wybór i red. L. Kielkowski. Bielsko-Biała 1993.
  31. Myślałem, że to sen. Wwa 1994. Wyd. 2 Wwa 1996.
  32. Z pomocą twojej miłości. Wybór i posłowie L. Lachowiecki. Wwa 1994.
  33. Poezje zebrane. Wstęp Z. Mocarska-Tycowa. Tor. 1995.
  34. Jednego serca. Wybór i oprac. L. Lachowiecki. Wwa 1996.
  35. Poezje. [Wybór] J.W. Gomułki. Kr. 1996.
  36. Między nami nic nie było... Wybór poezji na stulecie zgonu autora. Wybór M. Kościuszko, red. i posłowie A. Kajtochowa. Kr. 1997.
  37. Pierwsze uczucia. Wybór K. Tur. Białystok 1997.
- Koresp. A. znajduje się m.in. w Ossol., częściowo ogł.: A.J. Mikulski: Z korespondencji i autografów A.A. *Pam. Lit.* 1936, 1937 i odb. 1938; Listy do syna Włodzimierza z 1888–97. Ogł. K. Styczyńska.

Twórczość 1968 nr 1; Listy ... do rodziców (1860–1867) i do S. Krzemińskiego (1873–1897). Oprac. F. Bielak i J. Mikulski. Wr. 1972 *Arch. Lit.* 17.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

P. CHMIEŁOWSKI: Współcześni poeci polscy. Petersburg. 1895. — J. KOTARBIŃSKI: Dr A.A. Portret literacki. *Zyg. Ilustr.* 1895 nr 19–21. — [L. BRUNER] J. STEN: A.A. Sylwetka literacka. *Krytyka* 1897 i odb. — P. CHMIEŁOWSKI: A. jako autor dramatyczny. W: *Nasza literatura dramatyczna*. T. 2. Petersburg. 1898. — M. ZDZIECHOWSKI: Twórczość liryczna A. i jej znaczenie w poezji polskiej. W: *Szkie literackie*. I. Wwa 1900 s. 179–210. — I. CHRZANOWSKI: Idealy i filozofia A. W: *Okruchy literackie*. Wwa 1903. — H. GALLE: A.A. Wwa 1903. — M. OFMAŃSKI: Przyczynek do życiorysu A. Wwa 1904. — M. KONOPNICKA: O A.A. W: *Szkie*. Lw. 1905. — [J. DICKSTEIN-WIELEŻYŃSKA] J.D.: Słowo o A.A. Odczyt nie wygłoszony. Wwa 1906. — W. BUKOWIŃSKI: Poeta melodii i głębin i poetka idei. Wwa 1909. — I. CHRZANOWSKI: Liryka patriotyczna A. Kr. 1913. — M. KONOPIŃSKI: A.A. jako polityk i redaktor. Ze wspomnień osobistych. Kr. 1922. — J. TRETIAK: A.A. jako wyraz swojej epoki. Kr. 1922. — Bibliografia literatury o A. do 1895. *Nowa Reforma* 1922 nr 173. — M. MANN: Echa włoskie w poezji A.A. Wwa 1926. — F. BOSTEL: A.A. i W. Łoziński. *Nowa Reforma* 1927 nr 168–185 [tu: autobiografia]. — H. SZUCKI: Sonety „Nad głębiami” na tle filozofii XIX w. *Pam. Lit.* 1927 z. 3–4. — L. ANDRÉ: O bezdziejności w poezji. *Rzecz o A.A.* Wwa 1930 i wyd. nast. — [J. DICKSTEIN-WIELEŻYŃSKA] J. WIELEŻYŃSKA: Ze studiów nad A. Wwa 1930. — K. WÓYCICKI: A. wśród prądów epoki. Materiały i opracowania. Próba bibliografii pism A. Wwa 1931. — H. SZUCKI: A. wobec walki romantyków z pozytywistami o przedmiot sztuki. *Pam. Lit.* 1932 z. 1 i odb. — I. CHRZANOWSKI: *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — H. SZUCKI: Poeci moniści. *Rzecz o A. i Młodej Polsce*. Lw. 1935. — L. KOTARBIŃSKA: Ze wspomnień o A. Wwa 1938. — A.J. MIKULSKI: A.A. Szkic biograficzno-literacki. Kr. 1938. — [J. DICKSTEIN-WIELEŻYŃSKA] J. WIELEŻYŃSKA: A. — klasyk. *Przegl. Klas.* 1939 nr 1/2. — [H. SCHIPPER] H. SZYPER: Uraz klęski w twórczości popowstaniowej. *A. Księga pam. ku uczczeniu 40-lecia pracy nauk. ... J. Kleinera. Łódź* 1949 i odb. — J. STARNAWSKI: Wiersze wybrane A.A. Wwa 1959 *Bibl. Analiz Lit.* 3. — H. BARYCZ: Śladami wędrowek włoskich A.A. (Nowe szczegóły do włoskich podróży poety). *Przegl. Hum.* 1960 nr 6. — J. KRZYŻANOWSKI: A.A. poeta czasów niepoetyckich. W: *W kręgu wielkich realistów*. Kr. 1962. — A. NOFER: *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 1 (1965). — Z. SZWEJKOWSKI: Liryka A. a pozytywizm polski. W: *Nie tylko o Prusie*. Pozn. 1967. — S. PIGON: Spór o A.A. *Pam. Lit.* 1970 z. 1. — M. SZYPOWSKA: A. znany i nieznan. Wwa 1971. — S. SMAK: Dramaty historyczne A.A. *Zesz. Nauk. WSP Opole. Hist. Lit.* 1972 nr 10. — K. GÓRSKI: Wszechrzecz i naród. Neruda i A. *Slawist. studia literaturoznawcze poświęcone VII międzynarod. kongresowi slawistów*. Wr. 1973. — M. KABATA: Mysł filozoficzna XIX w. w poezji A.A. *Poezja* 1975 nr 11. — H. SUTARZEWICZ: A., Konopnicka i Dąbrowska w Kaliszu. Wwa 1977. — [M. TOMASZEWSKI] M. Tom. *Enc. muzycz. PWM* [T. 1] (1979). — Z. PRZYBYŁA: O poetyckiej „zmianie warty” w pozytywizmie. *Ruch Lit.* 1980 nr 1. — A. NOFER-LADYKA: A. w powstaniu stycz-

A

niowym. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 16 (1981). — A. KOTULA: Z.A. i Tetmajerem w Neapolu. Listy M. Siedleckiego do rodziny. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1983 nr 1/2. — M. SIEDLECKI: Garść wspomnień o A.A. Tamże. — A. BACZEWSKI: Twórczość A.A. Rzeszów 1984. — Z. PRZYBYŁA: A.A. w „Dziennikach” Żeromskiego. *Ruch Lit.* 1984 z. 3. — Z. MOCARSKA-TYCOWA: Wyobraznia kataklizmem zniewolona. Z liryki patriotycznej. A.A. *Między lit. a hist.* Lubl. 1986. — M. DANIELEWICZOWA: O przestrzeni artystycznej w sonetach A. „Nad głębiami”. *Pam. Lit.* 1987 z. 4. — J.Z. JAKUBOWSKI: „Ta ła, co z oczu twoich spływa...” (O poezji A.A.). W: Trwale przymierza. Wwa 1988. — J. LASECKA-ZIELAK: Rycerz czy mściciel w masce? „Kiejstut”. A. *Prace Polon.* S. XL (1988) s. 159–185. — W. OLKUSZ: W tęczy barwach rozkochany. O funkcji określeń barw w twórczości lirycznej A. *Zesz. Nauk WSP Opolo. Filol. Pol.* 1988 nr 26. — Z. MOCARSKA-TYCOWA: Wybory i konieczności. Poezja A. wobec gustów estetycznych i najważniejszych pytań swoich czasów. Tor. 1990 [rec.: Z. PRZYBYŁA. *Pam. Lit.* 1993 z. 1]. — A. BACZEWSKI: Poezja A.A. Rzeszów 1991. — P. BUŃAK: Srpski prevodi pesama A. i Koñopnicke iz ugla semantičke i stilске ekvivalencie. *Zbornik Matice Srpske za slavistiku* (Novi Sad) 43 (1993) s. 127–151. — K. SIENIAWSKI: Wiersze A.A. Wwa 1994. — Z. MOCARSKA-TYCOWA: Dwugłos Konopnickiej i A. *Acta UNC. Filol. Pol.* 1995 nr 45. — TAŻ.: „Na zgon poezji” — niewydarzona polemika A. z Norwidem. Z problematyki przemian języka poezji pozytywistycznej. *Polon. Tor. Univ. Lit.* Tor. 1996 s. 125–132. — Z. PRZYBYŁA: A. i Konopnicka. Szkice historycznoliterackie. Częstochowa 1997 [rec.: M. ŁAPOT. *Ruch Lit.* 1997 nr 5].

W.A.-Sz.

ASPIS Bogumił 1842–1898

Urodzony w 1842 w Tuszowie koło Lublina. Studiował w Moskwie i Petersburgu na wydziale filozoficznym. Ożenił się z Kazimierą Mosch. Pracował jako nauczyciel gimnazjalny w Radomiu, Kielcach, Suwałkach i w Warszawie. Utwory dramatyczne, poezje i nowele oraz artykuły publicystyczne umieszczał w prasie warszawskiej, m.in. w *Tygodniku Ilustrowanym* (od 1863), *Kłosach* (od 1867), *Przeglądzie Tygodniowym* (1870–80), *Kurierze Codziennym* (od 1873). W 1871–72 redagował i wydawał *Opiekuna Domowego*. Po założeniu w 1878 Praktycznej Szkoły Dramatycznej Emila Derynga wykładał tam teorię literatury. Gdy przeszedł na emeryturę, osiadł we Włocławku i uczył na pensji żeńskiej. Zmarł 23 maja 1898 we Włocławku.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Salwater. Poemat. Cz. 1. Petersb. 1859. Przedr. fragm.: *Zbiór poetów pol. XIX w.* Ks. 3. Wwa 1962. Podp.: Jakub Szatan.
2. Sulamita. Pieśni wschodnie. *Wędrowiec* 1868 nr 301 i nn. Wyd. osob. Wwa 1874 [1873].
3. Sen odrodzenia. Poemat. Wwa 1869.
4. Na cmentarzu. Poemat. Wwa 1876.

5. Co będzie? [Komedia w 3 a.]. Wyst. Wwa 1880.
6. Śmiertelne wianki. Nowela. Wwa 1882.
7. Adam i Ewa. Krotochwila w 2 odsłonach ze śpiewami. Winona [Minnesota] 1889.

O P R A C O W A N I A

NK 13 (1970); LP

P. CHMIEŁOWSKI: Współcześni poeci polscy. Wwa 1895 s. 69–82. — T. GRABOWSKI: Poezja polska po r. 1863. Kr. 1903 s. 112–117. — K. CZACHOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — Z. MROZEK: B.A. Szkic do portretu. *Zesz. Nauk. WSP w Byd. Studia Filol.* 1983/1984 nr 19/20.

W.A.-Sz.

AUGUSTYNOWICZ Jan 1876–1943

Urodzony w 1876 w Warszawie. Uczęszczał tam do gimnazjum realnego, następnie studiował na politechnikach w Karlsruhe i Monachium oraz na uniwersytetach w Berlinie i Krakowie. W 1900 odbył pieszą wędrówkę przez Słowację, Węgry, Rumunię, Bułgarię, Krym. Po studiach zamieszkał w Warszawie. Lata I wojny światowej spędził w Rosji. Był autorem naturalistycznych nowel i kilku powieści, w których bardzo często pojawiał się motyw Sybiru; największy rozgłos przyniosła mu powieść „Książd Prot” (1900), gdzie śmiało poruszał problem celibatu. Zmarł 15 listopada 1943.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Książd Prot. Historia ludzka. Powieść. Wwa 1900 [1899]. Wyd. 2 Wwa 1901; wyd. 3 oprac. na nowo przez autora. Wwa 1928 [1927].
2. Pociągnięcia pędzlem. Nowele. Wwa 1901.
3. W przyzmacie [Opowiadania]. Wwa 1905 [1904].
4. Warszawianka. Pieśń z roku 1914. Tragedia. Kijów 1915 [1914].
5. Listy z tych czasów. Kijów 1915.
6. W tej dzikiej życia bajce ... [Poezje]. Kijów 1915.
7. Opowieść o królownie Lali i królewiczu Bobie (nie według Mickiewicza). Wwa 1922.
8. Nad morzem. Poezje. Wwa 1922.
9. Pieńko. Pieśń życia i śmierci. Powieść z lat powojennych. Wwa 1928.

Ponadto w *Echu Lit.-Artyst.* 1913 nr 1–2 zamieścił nieukończoną powieść pt. Wiosna, a w *Tyg. Ilustr.* 1903–30 i w *Wędrowcu* 1902–04 wiele opowiadań, reportaży i wierszy.

O P R A C O W A N I A

NK 13 (1970); LP

Rocz. nauk.-lit.-artyst. na r. 1905. Pod red. W. Okręta. Wwa 1905. — B. OLSZEWICZ: Lista strat kultury polskiej. Wwa 1947.

I.T.

B

BAKA Józef 1707–1780

Urodzony 18 marca 1707; syn Adama, skarbnika mściławskiego, posesora Śliżyn i Januszewicz. Kształcił się w szkołach jezuitów; po czym wstąpił do ich zgromadzenia (16 lipca 1723). W 1736 ukończył studia teologiczne w Akademii Wileńskiej, następnie uczył gramatyki i retoryki w szkołach jezuickich w Dyneburgu i Mińsku. Równocześnie podjął pracę misyjną wśród ludu, najpierw w misji Platerów w Krasławiu i Indryczy, następnie w związanej z kolegium mińskim Misji Duksztańskiej, a od 1739 w założonej przez siebie — z funduszy uzyskanych ze sprzedaży przypadłej mu ojcowizny — Misji Bakańskiej w Błoniu (pow. ihumeński). 15 sierpnia 1740 złożył śluby profeskie; w 1741–57 był superiorem swojej misji. Zasłynął jako poeta religijny i kaznodzieja, w 1756–62 często przebywał w Wilnie, w 1763/64 u Radziwiłłów w Nowogródku, w 1765/66 prowadził również Misję Woroncząńską. W 1766, zachowując kierownictwo misji w Błoniu, zamieszkał w Wilnie, gdzie pełnił obowiązki prefekta kaplicy Bożego Ciała przy kościele św. Jana oraz katechety przy kościele św. Kazimierza, kaznodziei Bractwa Dobrej Śmierci i prefekta Kongregacji Mieszczan. Zmarł 2 maja 1780 w Warszawie, dokąd wyjechał na krótko przed śmiercią; pochowany w podziemiach kościoła jezuickiego przy ul. Świętojańskiej. Wiersze B., traktowane do niedawna jako przykład zwyrodnienia poezji polskiej w epoce saskiej, budzą znaczne zainteresowanie ze strony najnowszych krytyków i badaczy, podejmujących próbę ich artystycznej rehabilitacji.

TWÓRCZOŚĆ

1. *Comitia honorum et aviti splendoris Joannis Ludovici Plater...* Wil. 1736.

2. *Nabożeństwo do św. Franciszka Jana Regisa ... i innych świętych w kościele błońskim ... Adamowi Bakowi ... ofiarowane od X. J. B. S[ocietatis] J[esu] Miss[jonarza]*. Wil. 1744.

Poz. odnotowana przez Estr., K. Ćpień, I. Petrauskienė: *Vilniaus Akademijos Spautures Leidiniai 1576–1805*. Wil. 1979; pominięta w bibliogr. A. Czyża i A. Nawareckiego oraz w bibliogr. A. Czyża.

3. *Wielki obrońca upadłej grzeszników przed Bogiem sprawy ... misjonarz św. Jan Franciszek Regis ... pod imieniem Antoniego Borzęckiego*

życie swe do naśladowania i uwagi z niego do wykonania ... podający. Wil. 1755.

Niepodp.

4. *Uwagi rzeczy ostatecznych i złości grzechowej przy nabożnych aktach, modlitwach i tekstach różnych*. [Wil.] 1766 (anonim.). Wyd. nast. cz. 2: *Uwagi o śmierci niechybnej wszystkim pospolitej wierszem wyrażone przez...* Wil. 1766; wyd. 2 [Wil.] 1807 (wstęp i oprac. R. Korsak, parodystyczna dedykacja L. Borowski); wyd. 3 Wwa 1828 (przedr. wyd. 2); wyd. 4 Wil. 1855 (wstęp i oprac. W. Syrokomla, nadto przedr. wstępu i dedykacji z wyd. 2 oraz skróc. życiorys pióra J.I. Kraszewskiego), toż wyd. fotoofs. Wwa 1985; wyd. w poz. 6.

5. *Nabożeństwo codzienne chrześcijańskie przez ... ułożone*. [B.m.r.]. Wyd. 2 Wil. 1808 (wyd. J. Legowicz).

W wyd. 2 dodano wiersz niepewnego autorstwa „Rozmyślanie o śmierci czyli Popielec” (zob. SZOSTOWICZ U. poz. 2).

Wydanie zbiorowe

6. *Poezje*. Oprac. i wstęp A. Czyż, A. Nawarecki. Wwa 1986.

Tu również bibliogr.

Wiersze B. przedr. w antologiach: *Poeci pol. baroku* (oprac. J. Sokołowska i K. Żukowska). T. 2. Wwa 1965; *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976 i nast.; *Świat poprawiać – zachwaleć rzemiosło*. Wwa 1981; *I w odmianach czasu smak jest*. Oprac. J. Sokołowska. Wwa 1991; *Panorama de la littérature polonaise*. Oprac. M. Delaperrière, F. Ziejka. Wwa–Paris 1991. Parodie wierszy B. pisali m.in.: L. Borowski, J. Korsak, L. Syrokomla, J. Lemanski, J.M. Rymkiewicz.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

J.I. KRASZEWSKI: *Ks. Baka S.J. W: Wędrówki literackie, fantastyczne i historyczne*. (II). Wil. 1839. — J. BARTOSZEWICZ: *Ks. B. Księga Świata* 1 (1851). — J. NI-TOWSKI: Pierwsze wydanie „Uwag” ks. B. *Pam. Lit.* 1902. — K. ESTREICHER: *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — TENŻE: Nieznane wiersze ks. B. *Pam. Lit.* 1936 i odb. — W. BOROWY: O poezji polskiej w XVIII. Kr. 1948; wyd. 2 Wwa 1978. — Cz. HERNAS: W kalinowym lesie. T. 1. Wwa 1965 s. 128–130. — S. NIEZNAŃSKI: *Enc. katol. KUL* 1 (1973). — C.S. KOWAL: Uwaga zabawnym czy zatrudnionym chmielem głowom, czyli o twórczości ks. J.B. *Tyg. Powsz.* 1976 nr 52. — TENŻE: O twórczości J.B. *Barok Analogie i opozycje*. Lubl. 1979. — A. CZYŻ: Groteska w

poezji księdza B. *Przegl. Hum.* 1981 nr 3. — M. PREJS: Poezja emocji. *Tamże*. — A. NAWARECKI: Sarmacki kanibalizm księdza B. *Pam. Lit.* 1981 z. 3. — TENŻE: Umieranka księdza B. *Pam. Lit.* 1983 z. 1. — A. CZYŻ: J.B. — poeta jezuicki. *Przegl. Powsz.* 1984 nr 1. [Polem.: R.M. GRONSKI, *Polityka* 1984 nr 24; Z. PIETRASIK, *Tamże* nr 25]. — A. CZYŻ: Retoryka księdza B. *Retoryka a literatura*. Wr. 1984; przedr. w: Światło i słowo. Wwa 1995. — [Rec. wyd. Poezji B.:] K. KARASEK, *Kamena* 1987 nr 4; P. WILCZEK, *Przegl. Powsz.* 1988 z. 2; J. WYRWA, *Źródło* 1988. — E. GRZYBOWSKA: B. świat schizofreniczny. *Ogród* 1988. — A. CZYŻ: B. — poezja kiczu. W: Ja i Bóg. Poezja metafizyczna późnego baroku. Wr. 1988. — T. SKUBALANKA: Historyczna stylistyka języka polskiego. Wr. 1988. — M. PREIS: Poezja późnego baroku. Wr. 1989. — L. PIECHNIK: Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773. Rzym 1990. — E. DĄBROWSKA: O związku poezji współczesnej z Bakowskimi „Uwagami o śmierci niechybnej”. *Zesz. Nauk. WSP Opolo. Filol. Pol.* 1991 z. 30. — A. NAWARECKI: Czarny karnawał. „Uwagi o śmierci niechybnej” ks. B. — poetyka tekstu i paradoksy recepcji. Wr. 1991. — A. CZYŻ: J.B. (1707–1780). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 1. Wwa 1992 [z wyborem tekstów B. i bibliogr.]; przedr. zmien. w: Światło i słowo, jw. — S. BORTNOWSKI: Na kolana przed B! *Polonistyka* 1994 nr 3. [Polem.: A. CZYŻ, *Tamże* nr 10]. — L. GRZEBIEN: *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kr. 1996. — T. STEFAŃCZYK: Wątpliwe arcydzieło, czyli cudaki ks. B. *Wiad. Kult.* 1996 nr 13. — T. WITCZAK: „Dobrze napisał B. ...”. Notaty do dwóch miejsc „Pana Tadeusza”. *Prace Komisji Filol. PTPN* 38 (1997).

E.A.

BALIŃSKI Ignacy 1862–1951

Urodzony 31 lipca 1862 w Reginowie koło Nowogrodka w rodzinie ziemiańsko-inteligenckiej; syn Józefa i Józefy z Jundziłłów; ojciec Stanisława, poety. Po ukończeniu w 1878 gimnazjum w Warszawie studiował do 1883 na wydziale prawnym Uniwersytetu Warszawskiego. Dwa lata później wyjechał na dalsze studia do Francji. W 1887 osiadł na stałe w Warszawie i do 1914 pracował w Prokuraturii Królestwa Polskiego. Jako poeta debiutował przypuszczalnie w 1887, ogłaszając w warszawskim *Życiu* przekład wiersza Wiktora Hugo „Do kobiety”. Działalność publicystyczno-literacką uprawiał równoległe z pracą zawodową. W 1887 nawiązał wieloletnią współpracę z *Tygodnikiem Ilustrowanym*. Od 1894 pracował wraz z żoną, Marią z Chomełowskich, przy wydawaniu ilustrowanego czasopisma dla dzieci *Wieczory Rodzinne*. Od 1896 współpracował z *Kurierem Codziennym* i *Kurierem Warszawskim*, w 1902 został kierownikiem literackim *Słowa*. Często używał pseudonimu Axel. Był inicjatorem i w 1901–04 członkiem komitetu Warszawskiej Kasy Literackiej. Po I wojnie światowej pracował w sądownictwie, początkowo jako sędzia Sądu Apela-

cyjnego, a następnie Sądu Najwyższego. Był współzałożycielem i pierwszym prezesem Zrzeszenia Sędziów i Prokuratorów Rzeczypospolitej Polskiej oraz inicjatorem Warszawskiego Towarzystwa Prawniczego. Przez jedną kadencję był senatorem. Wykładał też prawo w Wyższej Szkole Gospodarstwa Wiejskiego i na Politechnice Warszawskiej. W 1919–27 brał czynny udział w życiu samorządowym stolicy, m.in. przez kilka kadencji jako prezes Rady Miejskiej. Był wiceprezesem Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy. Od 1939 przebywał w Anglii, gdzie współpracował z londyńską prasą emigracyjną, m.in. z *Wiadomością*, *Dziennikiem Polskim* i *Dziennikiem Żołnierza* oraz z *Życiem*. Zmarł 11 marca 1951 w Sudbury (Suffolk) w Anglii.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Węzeł gordyjski teatrów warszawskich. [Przedmowa do książki:] *Teatry warszawskie. Listy w sprawie rewizji gospodarki teatrów miejskich*. Wwa 1930 i odb.

2. Z „Księgi gołych”. [Wiersze]. Wwa 1933.

Podp.: Robertus-Expertus.

3. Wybór wierszy z lat wielu. Wwa 1937 [1936].

4. Wspomnienia o Warszawie. Przedmowa Z. Nowakowski. Edynburg 1946. Wyd. nast. przedmowa R. Kołodziejczyk. Wwa 1987.

Rkps drugiej części „Wspomnień o Warszawie” w posiadaniu rodziny w Anglii.

5. Ze wspomnień o Modrzejewskiej. Oprac. i wstęp M. Kuraś. *Pam. Teatr.* 1991 nr 3/4.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Ponadto prace z zakresu prawa i administracji.

O P R A C O W A N I A

NK 16 (1982); LP

Lit. pol. na obczyźnie 1940–1960. T. 2. Londyn 1965. W.A.-Sz.

BALIŃSKI Karol 1817–1864

Urodzony 21 maja 1817 w Dzierzkowicach w Lubelskiem w rodzinie szlacheckiej; syn Tomasa, lekarza wojskowego, i Marii z domu O’Ryan (Orjan), Hiszpanki. Dzieciństwo spędził w majątku Jarosławiec (stąd jego pseudonim Karol z Jarosławca) w powiecie hrubieszowskim. Po stracie obojga rodziców od piątego roku życia był wychowywany przez babkę. Uczył się w Hrubieszowie, później w Warszawie, gdzie uczęszczał do Liceum Warszawskiego. Należał do tajnej uczniowskiej organizacji o nazwie Szewcy. W 1833 został aresztowany i usunięty ze szkoły za udział w manifestacji patriotycznej w dniu egzekucji Artura Zawia-

szy. Uczęszczał na dwuletnie kursy prawne, po czym został aplikantem sądowym. Przez pewien czas był nauczycielem domowym Felicjana Faleńskiego. Od 1836 należał do Stowarzyszenia Ludu Polskiego. Aresztowany w 1838, przez kilka miesięcy był więziony w Cytadeli warszawskiej, później został skazany na zesłanie na Syberię. W 1839–42 przebywał w Izymie w guberni tobolskiej. Debiutował wierszem „Pożegnanie”, napisanym w Cytadeli, wydrukowanym anonimowo w paryskiej *Młodej Polsce* (1840 nr 14). Z zesłania wrócił trwale oszpecony odmrożeniem twarzy. Mieszkał w Jarosławcu i w Warszawie. W 1844–47 należał do grupy Entuzjastek i Entuzjastów, skupionej wokół *Przeglądu Naukowego*. Jego bardzo popularny poemat „Farys-wieszcz” oraz inne wiersze stały się manifestem polistopadowego pokolenia poetów-konspiratorów. W 1846–47 był ponownie przez kilka miesięcy więziony w Cytadeli. Po uwolnieniu wyjechał do Lwowa i zamieszkał u Karola Szajnochy. Zaprzyjaźnił się także z Kornelem Ujejskim i Wincentym Polem. W 1848 był uczestnikiem wydarzeń rewolucyjnych w Galicji w szeregach Legii Akademickiej w Lwowie oraz jako członek Komitetu Akademickiego. Na początku 1849 został wydany do Galicji. Przyjechał do Wielkopolski, gdzie gościł w wielu domach ziemiańskich, przebywał także na Pomorzu. W 1849 wydał zbiorek poezji pt. „Pisma”, który opatrzył dedykacją: „Drogim braciom moim gasnącym w Sibirze, w dowód czci i doskonałej przyjaźni, poświęca Współtowarzysz”. W 1850 w Poznaniu redagował mesjanistyczne czasopismo Ewarysta Estkowskiego *Krzyż a Miecz*. W 1852 wyjechał do Paryża i przystał do koła Towiańczyków. W 1863 powrócił do kraju i został współredaktorem krakowskiego pisma *Wolność*. Pod koniec 1863 wyjechał do Lwowa, gdzie zmarł 10 stycznia 1864; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Farys-wieszcz. (Naśladowanie z arabskiego). *Bibl. Warsz.* 1844 t. 4. Przedr. w poz. 2, 4 oraz wielu antologiach poezji.
2. Kilka prac literackich. Wwa 1845. Zbiór wierszy i poematów.
3. Nasza pieśń. Poemat. Lw. [1848]. Druk ulotny, podp.: K. Farys.
4. Pisma. Pozn. 1849. Drobne utwory poetyckie z 1838–45. — Wstęp (s. I–XXVI) dot. represji stosowanych w 1838 wobec członków Stowarzyszenia Ludu Polskiego oraz ich zesłania na Syberię.
5. Myśli serdeczne. [Poezje]. Jersey 1854.
6. Śpiewakowi Mohorta bratnie słowo. [Poezje]. Londyn 1856. Wyd. 2 Londyn 1863.
7. Głos ludu polskiego w tysięcletnią rocznicę zgonu Piasta. (Vox populi, vox Dei). Paryż 1861.
8. Hasło polskie. Poemat. Pozn. 1862.

9. Męczeństwo Zbawiciela. Poemat. *Bibl. Ossol.* 1863 t. 2, 1864 t. 4. Wyd. osob. Lw. 1863 [na okładce 1864].

Przedr. wierszy: *Księga wierszy pol.* 2 (1954), wyd. 2 (1956); *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); Z. Trojanowiczowa: *Sybir romantyków*. Kr. 1992, wyd. 2 Pozn. 1993.

P r z e k ł a d

10. P. Calderon de la Barca: Wybór dzieł. T. 1. Kochankowie nieba. Pozn. 1858.

Listy K.B. do M. Łempickiego, K. Szajnochy i A. Pajgerta znajdują się w zbiorach Ossol., do S. Goszczyńskiego w zbiorach Bibl. Nar., do T. Leńartowicza w zbiorach Bibl. PAN w Kr.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

L. SIEMIENSKI: M. i K. Balińscy. W: *Portrety literackie*. T. 1. Pozn. 1865. — W. KOCIATKIEWICZ: *Żywot i pisma K.B. Tjg. Nauk. i Lit.* 1866 nr 7–18. — J. MIRWIŃSKI: K.B. (Studium biograficzno-literackie). Lw. 1918. — G. KORBUT: *Sto lat myśli pol.* 9 (1914). — M. JANIK: *Pol. słownik biograf.* 1 (1935). — J. KORPAŁA: K.B. – poeta i rewolucjonista. (W setną rocznicę udziału w ruchu rewolucyjnym 1848 r.). *Twórczość* 1948 z. 5. — M. STRASZEWSKA: *Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832–1848*. Cz. 2 (1840–1848). Wr. 1959. — J. KOWALCZYKÓWNA: *Poeta przypomnienia godny. Kamienia* 1961 nr 15. — H. PAŃCZYKÓWNA: K.B. „Krzyż a miecz”. *Lit. przystanki nad Wartą*. Pozn. 1962. — J. KORPAŁA: *Nieznana rozprawa historyczno-zoologiczna K.B. Roczn. Komisji Historycznol.* 3 (1965). — J. KAMIONKOWA: *Życie literackie w Polsce w pierwszej połowie XIX w.* Wwa 1970. — K. BARTOSZEWSKI: *Enc. katol. KUL* 1 (1973). — B. OSTROMĘCKI: *Kawaler „Gwiazdy Wyrwałości”*. W: *Lirnicy, trubadurzy i tyrtęje*. Wwa 1973. — M. JANION: *Literatura i spisek Stowarzyszenia Ludu Polskiego w Królestwie Polskim*. Wr. 1978 [tu: zeznanie K.B. w Warszawskiej Komisji Śledczej z 15/27 VII 1838, umieszczone pod nr 22]. — S. GOSZCZYŃSKI: *Dziennik Sprawy Bożej*. T. 1–2. Wwa 1984. — S.S. NICIEJA: *Dzieje Łyczakowskiej nekropolii*. Spiskowcy i więźniowie stanu. [Cz. 2]. *Opole* 1985 nr 2. — A. KOWALCZYKOWA: *Warszawa romantyczna*. Wwa 1987. — M. KWAPISZEWSKI: *Obraz lit. pol.* S. 3 t. 2 (1988). — J. PORADECKI: *Dwie bramy* [„Męczeństwo Zbawiciela” K.B. i „Bramy raj” J. Andrzejewskiego]. *Miscellanea Łódź*. 1993 z. 1. — M. KWAPISZEWSKI: K.B. *Romantycy i Warszawa*. Wwa 1996.

H.G.

BALIŃSKI Michał 1794–1864

Urodzony 14 sierpnia 1794 w Terespolu, majątku rodzinnym w Połockiem, w rodzinie szlacheckiej; syn Ignacego, komisarza województwa wileńskiego, i Anny z Korsaków. Po ukończeniu gimnazjum w Wilnie studiował w 1812–18 na tamtejszym uni-

B

wersytecie na wydziale matematyczno-przyrodniczym (w 1815 uzyskał stopień magistra filozofii) oraz filologię, historię i prawo. W listopadzie 1815 założył wraz z Joachimem Lelewalem *Tygodnik Wileński* — w nr 1 debiutował anonimowym felietonem „Wyjątek z listu JP. P.O. Do przyjaciela mieszkającego na wsi”, a w 1818, po wyjeździe J. Lelewela do Warszawy, został redaktorem tego pisma. W 1815–22 był również współpracownikiem *Dziennika Wileńskiego*, a w 1816 należał do grona założycieli *Wiadomości Brukowych*, gdzie do 1822 drukował artykuły pod wieloma pseudonimami. W 1817, przybrawszy pseudonim Auszlawis, znalazł się w grupie założycieli Towarzystwa Szubrawców i do 1822 był jednym z jego najbardziej czynnych członków. W 1818 odbył podróż do Saksonii. W Dreźnie został członkiem Towarzystwa Mineralogicznego. Odwiedził także Wiedeń. W 1818–22 był sekretarzem zarządu Towarzystwa Typograficznego Wileńskiego. W 1820 ożenił się z Zofią Śniadecką, córką Jędrzeja. Za udział w przygotowaniach do powstania był więziony w 1831. Później przebywał w Jaszunach pod Wilnem, w majątku Śniadeckich. Związany był z Wilnem, jego kulturą i historią oraz z działalnością tamtejszego uniwersytetu. W 1836–47 mieszkał w Warszawie. Pracował w Wydziale Oświecenia jako komisarz do nadzoru handlu księgarskiego oraz członek Komitetu Statystycznego i Komitetu Organizacyjnego. W 1841 należał do współzałożycieli *Biblioteki Warszawskiej*, do 1847 zamieszkał tam swoje prace. W 1847 osiadł ponownie w Jaszunach i zajął się gospodarstwem oraz pracą naukową. Odwiedzał często Wilno, piastował tam wiele godności honorowych, m.in. był wiceprezesa Komisji Archeologicznej i dwukrotnie kuratorem Instytutu Szlacheckiego. W 1856–60 wysyłał do *Gazety Warszawskiej* stałe felietony, drukowane anonimowo pt. „Listy znad brzegów Kroźenty”. Ostatnie lata życia spędził w Wilnie, gdzie zmarł 3 stycznia 1864; pochowany w Jaszunach.

TWÓRCZOŚĆ

1. Podróż do wyspy Nipu przez Pana Jacka Sobiesława. *Wiad. Brukowe* 1817 nr 37, 50; 1818 nr 60; 1819 nr 121–122; 1820 nr 211; 1821 nr 222. *Fragm.* przedr. K. Bartoszewicz w zbiorze: *Księgi humoru pol.* T. 3. Petersburg. 1897; *fragm.* z autografu ogł. Z. Skwarczyński: „Wiadomości Brukowe”. Wybór artykułów. Wr. 1962 *BN* 1, 178.

2. Historia miasta Wilna. T. 1–2. Wil. 1836.

Część egz. t. 2 nosi datę 1837.

3. Pisma historyczne. T. 1–4. Wwa 1843.

Tu m.in.: Pamiętniki o królowej Barbarze, żonie Zygmunta Augusta; Jan Potocki, wędrownik, literat i dziecko; Wspomnienie jednego dnia wędrowki po kraju.

4. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana

przez M.B. i T. Lipińskiego. T. 1–3 (4 vol.). Wwa 1843–46; toż przedr. fotoofs. Wwa 1986.

5. Historia polska. Wwa 1844.

6. Studia historyczne. Wil. 1856.

Tu m.in.: Jan Śniadecki i Tadeusz Czacki; Napoleon i Jan Śniadecki; Spytko z Melsztyna i ród jego; Zgon Żółkiewskiego w cecorskiej wyprawie i pomnik jego w Besarabii.

7. Dawna Akademia Wileńska. Próba jej historii od założenia w r. 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w r. 1803. Petersburg. 1862.

8. Pamiętniki o Janie Śniadeckim, jego życiu prywatnym i publicznym i dziełach jego. T. 1–2. Wil. 1865.

Prace edytorskie

9. Jan Śniadecki: Dzieła. T. 1–7. Wwa 1837–39. Z przedmową pt. Żywot uczony i publiczny Jana Śniadeckiego.

10. Jędrzej Śniadecki: Dzieła. T. 1–6. Wwa 1840. Z przedmową pt. Życie Jędrzeja Śniadeckiego.

Ponadto dzieła, rozprawy i artykuły z zakresu historii i geografii.

Zbiór niedruk. utworów i pism oraz artykułów szubrawskich w Bibl. Jagiel.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968); LP.

L. SIEMIENSKI; M. i K. Balińscy. W: Portrety literackie. T. 1. Pozn. 1865. — K.W. WÓJCICKI; M.B. *Bibl. Warsz.* 1865 t. 1. — Z. HORDYŃSKI: Towarzystwo Szubrawców. Lw. 1883. — [P. CHMIEŁOWSKI] PCh. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 5 (1891). — J. BIELIŃSKI: Szubrawcy w Wilnie (1817–1822). Wil. 1910. — B. CHLEBOWSKI; M.B. *Sto lat myśli pol.* 9 (1914). — T. TURKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — L. JANOWSKI: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wil. 1939. — K. JASIULANIEC: Z korespondencji Joachima Lelewela z M.B. Wil. 1939. — Z. SKWARCZYŃSKI: Kazimierz Kontrym. Towarzystwo Szubrawców. Dwa studia. Łódź 1961. — D. ŚWIERCZYŃSKA: Pseudonimy „Wiadomości Brukowych”. *Rocz. Tow. im. A. Mickiewicza* 7 (1972). — I.J. KAMIŃSKI: Dzwiotwory romantyczne. W: Kazimierz nad Wisłą. Wwa 1983 s. 47–59. — R. NARUŃNIEC: Twórczość szubrawska M.B. *Ruch Lit.* 1993 z. 6. — Z. SINKO: Litewskie i angielskie echa „Dekameronu” Boccaccia. *Przegl. Hum.* 1993 nr 4. — R. NARUŃNIEC: Panorama życia intelektualnego na Litwie w świetle „Listów znad brzegów Kroźenty” M.B. *Przegl. Hum.* 1994 nr 6. — TENŻE: M.B. jako mecenas polsko-litewskich więzi kulturowych. Wwa 1995.

H.G.

BALSAM Kasper 1715–1759

Urodzony 5 stycznia 1715 we Lwowie w ormiańskiej rodzinie mieszczańskiej; syn Gabriela i Zofii z Faruchowiczów. 8 grudnia 1831 wstąpił w Kra-

kowie do zakonu jezuitów. Studia teologiczne ukończył w 1744 w kolegium zakonnym w Poznaniu; tamże 26 czerwca 1742 przyjął święcenia kapłańskie. W 1744–46 oraz w 1748–57 był kaznodzieją przy kościele św. Barbary w Krakowie, w 1746–48 profesorem w szkołach jezuickich w Stanisławowie, a w 1757–60 w kolegium św. Piotra w Krakowie. Swoimi kazaniami porывał tłumy; poruszał tematy polityczne, nawiązując do patriotycznych kazań Piotra Skargi. Zmarł 8 grudnia 1759 w Krakowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Kazanie pobudzające do modlitwy na uproszenie szczęśliwego powodzenia Sejmowi Walnemu 1754. Kr. 1754.
2. Kazanie o trojkiej jedności, do publicznych obrad potrzebnej i pobudzającej. Kr. 1758.
3. Kazania na niedziele całego roku. T. 1–2. Pozn. 1761.
4. Kazania na święta całego roku. T. 1–2. Pozn. 1762–64.
5. Kazania przygodne o cnotach wiary, nadziei, miłości i obowiązkach z nich wynikających. T. 1–7. Pozn. 1764–72.

OPRACOWANIA

- S. BARĄCZ: Żyoty sławnych Ormian. Lw. 1856. — A. JOUGAN: Nauki katechizmowe w Polsce. Lw. 1903. — J. PELCZAR: Zarys dziejów kaznodziejstwa w Polsce. Kr. 1917. — W. BRUCHNAŁSKI: Rozwój wymowy w Polsce (świeckiej i duchownej). *Dzieje lit. pięknej w Polsce PAU*, T. 2. Kr. 1918. — S. BEDNARSKI: *Pol. słownik biograf.* 1 (1935). — J. BAZYDŁO: *Enc. katol. KUL* 1 (1973). — L. GRZEBIEN: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — A.J. ZAKRZEWSKI: Reforma Rzeczypospolitej w kaznodziejstwie oświeceniowym. *Antynomie Oświecenia*. Wr. 1991 *Prace Lit.* 31. — L. GRZEBIEN: *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kr. 1996.

E.A.

BAŁUCKI Michał 1837–1901

Urodzony 29 września 1837 w Krakowie; syn Józefa, właściciela zakładu krawieckiego, i Marii z Kochmanów, pochodzącej z rodziny żydowskiej. Uczęszczał do Gimnazjum św. Anny, od 1857 studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ) na wydziale matematyczno-przyrodniczym, w roku następnym na wydziale filozoficznym. Był inicjatorem studenckiego stowarzyszenia literackiego, do którego należeli m.in.: Edward Lubowski, Alfred Szczepański, Józef Szujski, Adam Bełcikowski, a także malarze, m.in. Jan Matejko, Artur Grottger. Od miejsca zebrania nazywano stowarzyszenie „pracownią Filippiego”. W 1859 nawiązał

trwającą dziesięć lat współpracę z *Dziennikiem Literackim*, w którym ogłosił debiutancki wiersz pt. „Cyganka” (nr 91). Pod koniec tego roku wyjechał na kilka miesięcy do Włoch, po powrocie kontynuował przez krótki czas studia. Przerwał je z powodu trudności materialnych i rozpoczął starania o stanowisko nauczyciela w gimnazjum, zakończone fiaskiem na skutek interwencji policji. Objął wówczas posadę guwernera u Jędrzejowiczów w Jasionce pod Rzeszowem i jednocześnie rozwijał działalność literacką; w 1860–61 ogłaszał utwory m.in. w *Czytelniku dla Młodzieży*. W 1861 kontynuował studia na UJ i był współredaktorem czasopisma dla kobiet *Niewiasta*. Nawiązał też współpracę z *Tygodnikiem Ilustrowanym*. W 1862 zachorował ciężko na zapalenie opon mózgowych. Wróciwszy do zdrowia, wyjechał do Częstochowy, gdzie otrzymał posadę nauczyciela w prywatnym instytucie. Po wybuchu powstania styczniowego przybył do Krakowa i przypuszczalnie włączył się do pracy konspiracyjnej. W 1863 był dwukrotnie aresztowany, do końca 1864 przebywał w więzieniu. W 1865 przeniósł się na krótko do Warszawy. Po powrocie do Krakowa redagował w 1866–68 tygodnik dla kobiet *Kalina* (wraz z A. Szczepańskim), w 1869 związał się z krakowskim *Krajem*, w którym ogłaszał stały felieton „Tygodnik krakowski”. W 1869–70 wysyłał „Korespondencje z Krakowa” do *Kłosów*, od 1869 współpracował z czasopismem satyrycznym *Diabeł*. W 1867 debiutował jako komediopisarz; duży rozgłos zdobył po wystawieniu „Radców pana radcy”. Nawiązał wówczas bliski kontakt ze światem aktorskim, m.in. z Heleną Modrzejewską, Wincentym Rapackim, Ludwikiem Solskim. W 1876 ożenił się z aktorką Kalistą Cwiklińską, a po jej śmierci poślubił w 1879 Eufemię Śliwińską. Od 1877 wysyłał „Korespondencje z Krakowa” do *Tygodnika Mód i Powieści*, współpracował także z *Kurierem Codziennym*, *Kurierem Warszawskim*, od 1883 z *Nową Reformą*, od 1884 z *Echem Muzycznym*, *Teatralnym* i *Artystycznym*. W 1884 zorganizowano uroczysty jubileusz dwudziestopięcioletnia jego pracy literackiej. Pod koniec ubiegłego wieku utwory B. spotykały się z coraz surowszą oceną krytyki. Pisarz, reprezentujący we wczesnym okresie twórczości postawę radykalną, a w latach siedemdziesiątych opowiadający się po stronie programu pozytywistycznego, w ostatnich latach uciekał od konfliktów rzeczywistości. Przedstawiał z aprobatą świat mieszczański, który krytyka atakowała za filisterstwo i koltuństwo; utworzono nawet termin „bałuczyzna”. Poglębiającą się depresja psychiczna była przyczyną samobójstwa, które B. popełnił 17 października 1901 w Krakowie; pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Przebudzeni. Powieść z naszych czasów. Bruksela 1864. Wyd. nast. Kr. 1911. Przedr. w poz. 74 t. 1.
Przekł.: czes. 1974, łoż. 1891.
2. Młodzi i starzy. Powieść z niedawnych lat. Cz. 1–2. Lipsk 1866.
3. Kobiety dramatów Słowackiego. Kr. 1867. Wyd. nast. Kr. 1909.
4. Polowanie na męża. Komedia z życia mieszczan lwowskich w 2 a. Wyst. Stanisławów 1867. Wyd. Lw. 1869. Wyd. nast. m.in. Lw. [1927].
5. Radcy pana radcy. Komedia w 3 a. Wyst. Kr., Wwa, Pozn., Lw. 1969. Wyd. Lw. 1871. Wyd. nast. m.in. Lw. 1912. Przedr. w poz. 74 t. 10.
6. Trzy szkice powieściowe z r. 1863. Kr. 1869. Podp.: Elpidon.
Tu m.in. Opuść nam, jako i my odpuszczamy (przekł. czes. 1880).
7. Błyszczące nędze. Powieść współczesna. Kr. 1870. Przedr. w poz. 42 t. 2, 73 t. 2, 74 t. 2.
8. Tajemnice Krakowa. Powieść. Spisane przez samego Lucypera i dewotkom krakowskim w dowód uznania ich zasług dedykowane. Kr. 1870.
9. Żydówka. Powieść z ostatnich lat. Wwa 1870. Przedr. w poz. 42 t. 6.
Przekł.: czes. 1870, ros. 1894.
10. Życie wśród ruin. Powieść. Lw. 1870.
11. Na łonie natury. Fraszka sceniczna w 2 a. Wyst. Kr. 1871. Wyd. Lw. [1913]. Przedr. w poz. 42 t. 9.
12. Pracowici próżniacy. Komedia w 3 a. *Kłosy* 1871 nr 301–309. Wyst. Lw. 1872. Przeróbka na komedię w 4 a. Wyst. Kr. 1881.
II nagroda w krakowskim konkursie dramatycznym w 1871.
13. Romans bez miłości. Szkic powieściowy z galerii serc kobiecych. *Tyg. Ilustr.* 1871 nr 196–208. Wyd. osob. Wwa 1881.
Przekł. serb.-chorw. 1889.
14. O kawał ziemi. Powieść. Kr. 1872 odb. z *Kraju*. Wyd. nast. Pozn. 1914. Przedr. w poz. 42 t. 5, 73 t. 7, 74 t. 3.
Przekł. ros. 1891.
15. Siostrzenica księdza proboszcza. Powieść ze świeżych zdarzeń. Pozn. 1872.
16. Emancypowane. Komedia w 3 a. Wyst. Kr., Lw., Pozn. 1873. Wyd. Wwa 1873. Wyd. nast. m.in. Lw. [1925].
17. Sabina. Powieść. Kr. 1873. Przedr. w poz. 42 t. 4, 73 t. 1.
18. Poezje. Kr. 1874 [1873]. Wyd. nast.: wyd. 2 powiększone Kr. 1887; wyd. 2 powiększone [i zmien.] Kr. 1887.
Tu m.in.: Dla chleba (inc.: Góralu, czy ci nie żal...); Cicha miłość. Obrazek znad Wisły. Poemat; w wyd. 2 ponadto: Ziemowit książę mazowiecki. Poemat z podań ludu; Bez chaty. Poemat.
19. Z obozu do obozu. Powieść. Wwa 1874.
20. Byle wyżej. Powieść. Lw. 1875. Wyd. nast. Lubl. 1925. Przedr. w poz. 42 t. 1, 74 t. 4.
Przekł. czes. 1880.
Adaptacja sceniczna pt. Rodzina Dylskich. Obraz dramatyczny w 5 a. Wyst. Pozn. 1876. Przekł. niem. 1879.
21. Zakłęte pieniądze. Opowiadanie z życia ludu górskiego z 16 obrazkami. Kr. 1875.
22. Biały murzyn. Powieść. Lw. 1876. Wyd. nast.: Lille 1954; Wwa 1992. Przedr. w poz. 42 t. 7, 73 t. 6.
Przekł.: czes. 1879, 1883, ros. 1894.
Ekran. 1939.
23. Pozłacana młodzież. Komedia w 4 a. Wyst. Lw., Kr., Wwa 1876. Ogl. *Kłosy* 1876 nr 553–560.
24. Teatr amatorski. Krotochwila w 2 a. Wyst. Kr. 1876. Wyd. Lw. 1879. Wyd. nast. m.in. Kat. [1946].
Przekł.: czes. 1881, ros. 1978, słowac. 1901.
25. Album kandydatek do stanu małżeńskiego. Z notat starego kawalera. Kr. 1877. Przedr. w poz. 42 t. 11, 74 t. 9 [tu: fragm.].
26. Komedia z oświatą. Obrazek z natury w 1 a. Wyst. Kr., Lw. 1877. Przedr. w poz. 42 t. 9, 74 t. 10.
27. Na przebój. Powieść. Cz. 1–2. *Tyg. Powsz.* 1877 nr 1–45.
28. Góral na dolinach. Obrazek z życia ludu w Tatrach. *Wiek* 1878 nr 270–291. Wyd. osob. Tarnów 1883 [1884].
Przekł. czes. 1881.
29. Po śmierci cioci. Komedia w 3 a. Wyst. Kr., Pozn., Wwa, Lw. 1878.
Przekł. czes. 1884.
30. Krewniaki. Komedia w 4 a. Wyst. Wwa, Lubl., Kr., Pozn. 1879. Ogl. *Kłosy* 1879 nr 732–742. Przedr. w poz. 74 t. 10.
I nagroda w krakowskim konkursie dramatycznym w 1879.
Przekł.: czes. 1880, słowac. 1888.
31. Za winy nie popełnione. Powieść. Lw. 1979. Przedr. w poz. 42 t. 8, 73 t. 3.
Przekł. czes. 1880.
32. Sąsiedzi. Komedia w 4 a. Wyst. Kr., Wwa, Lubl., Pozn., Lw. 1880. Przedr. w poz. 74 t. 11.
Przekł. czes. 1881.
33. Grube ryby. Komedia w 3 a. Wyst. Wwa, Kr., Lw., Pozn., Lubl. 1881. Wyd. Wwa 1900. Wyd. nast. m.in.: oprac. Z. Tempka-Nowakowski. Kr. 1925 *BN* 1, 95; oprac. J. Żurawicka. Wwa 1947 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* nr 21; oprac. S. Pagańczewski. Kr. 1948 *Bibl. Arcydzieł Poezji i Prozy* nr 45; Wwa 1954; oprac. T. Weiss. Wr. 1981 *BN* 1, 236 (wraz z poz. 37). Trzyńście wyd. do 1981.
Przedr. w poz. 74 t. 11.
Przekł.: czes. 1882, ros. 1882, słowac. 1956.
34. Pańskie dziady. Powieść fotografowana z natury. Wwa 1881. Wyd. nast.: oprac. Z. Mitzner. Wwa 1951; Wwa 1955. Przedr. w poz. 42 t. 10, 73 t. 5, 74 t. 5.
35. Typy i obrazki krakowskie. Wil. 1881. Wyd. nast. Wwa 1893. Przedr. w poz. 42 t. 13, 74 t. 8.
Poszczególne nowele przełożone na czes., serb.-chorw.

36. Gęsi i gąski. Komedia w 5 a. Wyst. Kr. 1882. Ogl. *Tyg. Ilustr.* 1884. Wyd. osob. Lw. 1913. Wyd. nast. Lw. [1927]. Przedr. w poz. 74 t. 11. Przekł.: czes. 1882, słowac. 1961.
37. Dom otwarty. Komedia w 3 a. Wyst. Kr., Lw., Lubl., Wwa, Pozn. 1883. Wyd. Lw. 1883. Wyd. nast. m.in.: Kat. [1947]; oprac. T. Weiss. Wr. 1981 *BN I*, 236 (wraz z poz. 33). Osiem wyd. do 1981. Przedr. w poz. 42 t. 9, 74 t. 11. Przekł.: czes. 1910, ros. 1945.
38. [Dwieście pięćdziesiąt tysięcy] 250 000. Powieść. Wwa 1883. Przedr. w poz. 42 t. 12. Przekł. czes. 1884.
39. Bilecik miłosny. Drobnostka sceniczna w 1 odsłonie. Wyst. Lw. 1884. Wyd. Kr. 1885. Wyd. nast. m.in. Lw. 1923. Przekł.: czes. 1885, esper. 1909.
40. Nowele i obrazki. T. 1–4. Wwa 1885 [1884]. W t. 1 m.in.: Za późno. Ustęp powieściowy z galerii serc kobiecych; Ostatnia stawka. Nowela; w t. 2 m.in.: Ojowska woła. Ustęp powieściowy z życia górali tatrzańskich; w t. 3 m.in.: Prosto z pensji. Nowelka; Karykatury. Wyjątek z teki podróży; w t. 4 m.in.: Latawica. Przekł. czes. 1886.
41. W żydowskich rękach. Powieść w 2 cz. Lw. 1885.
42. Pisma. T. 1–14. Wwa 1885–93.
43. Nowele. Kr. 1887 [1886]. Tu m.in.: Głowa swoje, a serce swoje (przekł. czes. 1894); Stara Kasia (przekł. serb.-chorw. 1893); Panna Waleria. Epizod z życia pracujących kobiet (adaptacja sceniczna pt. Szawczki. Komedia w 3 a. Wyst. Kr. 1897. Przekł. niem. 1892); Szpital wariatów (przekł. serb.-chorw. 1888).
44. Piękna żonka. Komedia w 4 a. Wyst. Wwa, Lw., Kr. 1886. Odznaczenie w konkursie im. W. Bogusławskiego w Wwie w 1886. Przekł. czes. 1888.
45. Jak Kuba Sośniak wyszedł na szlachcica i co się potem stało. Lw. 1887.
46. Nowy dziennik. Komedia w 3 a. Wyst. Kr., Pozn., Lw. 1887.
47. Pan burmistrz z Pipidówki. Powieść z życia autonomicznego Galicji. — Dwie wizyty Jego Eksceleencji. Szkic wiernie zdjęty z natury. Kr. 1887. Wyd. 2 Kr. 1898. Przekł. niem. 1958; ponadto przekł. powieści: Pan burmistrz z Pipidówki; niem. 1894, słowac. 1894.
48. O Józief. Fraszka sceniczna w 1 odsłonie. Wyst. Lw., Kr., Wwa 1888. Wyd. Lw. 1888. Wyd. nast. m.in. Lw. 1921. Przekł. czes. 1889.
49. Ciężkie czasy. Satyra sceniczna w 3 a. Wyst. Wwa, Pozn., Łódź 1889. Wyd. Lw. [1920]. Wyd. nast. m.in. Wwa 1959. Przedr. w poz. 74 t. 12.
50. Grześ niepiśmienny. Powiastka. Wwa 1889.
51. Kuzynec. Drobnostka sceniczna w 1 odsłonie. Wyst. Wwa 1889. Wyd. Lw. 1890. Wyd. nast. m.in. Lw. 1921. Przekł.: czes. 1891, esper. 1927.
52. Mój pierwszy występ literacki. Zbiór nowel. Kr. 1889. Wyd. nast. Kr. 1898.
53. Cafe życie głupi. Powieść. Wiedeń 1890. Przekł. niem. ok. 1890.
54. Klub kawalerów. Komedia w 3 a. Wyst. Wwa, Pozn., Kr., Lw. 1890. Wyd. Lw. 1911. Przekł.: czes. 1891, ros. 1891, serb.-chorw. 1894.
55. Z mętów społecznych. Powieść. — Profesorka. Obrazek z natury. Wwa 1891. Toż w poz. 42 t. 14.
56. Flirt. Komedia w 4 a. Wyst. Wwa 1892. Wyd. Lw. 1913. Wyd. nast. m.in. Lw. 1922. Przekł.: czes. 1895, niem. 1898, ros. 1893.
57. Garbuska. Powieść. Wwa 1892. Wyd. nast. Wwa 1947. Przedr. w poz. 73 t. 8.
58. Kiliński. Obraz dramatyczny w 5 a. Wyst. Pozn. 1893. Wyd. Kr. 1893 odb. z *Kur. Pol.* Wyd. nast. Wwa 1916. Podp.: Jan Załęga. Nagroda w konkursie dramatycznym im. Wołodkowicza w Kr. w 1892.
59. Bajki. Komedia w 4 a. Wyst. Wwa, Łódź, Lw., Kr., Pozn. 1894. Przekł. czes. 1894.
60. Zamki na lodzie. Powieść z naszych czasów. *Nowa Reforma* 1894 nr 79–150. Wyd. osob. Petersb. 1898. Przekł. ros. 1898.
61. Ciepła wdówka. Komedia w 3 a. Wyst. Lw., Wwa, Kr., Lubl., Pozn. 1895. Wyd. Lw. 1913. Wyd. nast. Lw. [ok. 1925]. Przekł. ros. 1896.
62. Sprawa kobiet. Komedia w 4 a. Wyst. Kr., Lw., Wwa, Pozn. 1896. Wyd. Lw. [b.r.]. Wyd. nast. Lw. [ok. 1925].
63. Wiś i Dziunia. Powieść. Wwa 1896.
64. Niewolnice z Pipidówki. Komedia w 4 a. Wyst. Kr., Pozn., Lw., Wwa 1897. Wyd. Lw. [ok. 1922]. Przekł.: czes. 1898, ros. 1899.
65. Po teatrze. Drobnostka sceniczna w 1 odsłonie. Wyst. Lw. 1899. Ogl. *Echo Muzycz., Teatr. i Artyst.* 1898 nr 15–19. Wyd. osob. Lw. 1922.
66. Wędrowna muza. Komedia w 3 a. Wyst. Kr. 1898.
67. Družba. Komedia w 3 a. Wyst. Kr. 1899. Wyd. Lw. [1913]. Wyd. nast. m.in. Lw. [ok. 1925].
68. Przekłete pieniądze. Powieść. Z przedmową T. Jeske-Choińskiego. Wwa 1899 *Bibl. Dzieł Wyborowych* 3.
69. Błagierzy. Komedia w 4 a. Wyst. Kr. 1900.
70. Pamiętnik Munia. Wwa 1900.
71. Szkice fantastyczne. Kraków w roku 1950. *Scena i Sztuka* 1907 nr 1–5, 1908 nr 1–6. Przedr. w poz. 74 t. 7.
72. Sardou czy Ibsen? [Art.]. Ogl. (wraz ze wstępem) M. Piekut. *Pam. Teatr.* 1996 nr 1/2.

Wydania zbiorowe i wybory

73. Pisma. T. 1–8, 15. Wwa 1927–28.

74. Pisma wybrane. Wybór i red.: T. Drewnowski, J. Skórnicki, A. Zyga. Przedmowa T. Drewnowski. T. 1–12. Kr. 1956.

75. Komedie zebrane. T. 1–5. Pod red. Z. Szwejkowskiego. Oprac. B. Karelusówna, K. Szymanowski, K. Witkowska, M. Witkowski. Oprac. 1961. Niewyd. Maszynopis w Instytucie Filol. Pol. UAM w Pozn.

76. Smutne oblicze komediopisarza. [Listy B.]. Ogl. Z. Jasińska *Rocz. Hum.* 1976 z. 1.

77. Korespondencja teatralna M.B. Wybór, oprac. i wstęp W. Szczęsna. Wwa 1981.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Rkpsy utworów i koresp. B. znajdują się m.in. w Ossol., Bibl. Jagiel., IS PAN w Wwie.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

C. PIENIAŻEK: M.B. Szkic literacki. Pozn. 1888. — P. CHMIEŁOWSKI: M.B. jako komediopisarz. W: Nasza literatura dramatyczna. T. 2. Petersb. 1898. — K. BAR-TOSZEWICZ: M. Bałucki. Kr. 1902. — Z. NOWAKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* (1935). — I. TUROWSKA-BAROWA: Kraszewski i B. Z. nieznaney korespondencji. Luck 1939. — J. ZANOZIŃSKI: Nieznany krytyk artystyczny — M.B. *Mater. do Studiów i Dyskusji* 1953 nr 3/4 — B. KARELUSÓWNA: Z warsztatu komediopisarza i krytyka teatralnego. M.B. — C. Jankowski. *Pam. Teatr.* 1958 nr 3/4. — J. KORZENNY: M.B. na scenach czech. *Tamże* 1962 nr 3/4. — *Prace o lit. i teatrze ofiarowane Z. Szwejkowskiemu*. Wr. 1966 [tu m.in.: B. KARELUSÓWNA: Echa przyjacieli między dwoma komediopisarzami. Listy B. i Bliźnińskiego z l. 1881–1888; K. SZYMANOWSKI: Komedia konkursowa M.B.; K. WITKOWSKA: Spuścizna rękopiśmienna M. B. w zbiorach poznańskich]. — Janusz MACIEJEWSKI. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 3 (1969). — TENŻE: Przedburzowcy. Z problematyki przelomu między romantyzmem a pozytywizmem. Kr. 1971. — E. ROSNER: Debiut M.B. W: Cieszyńskie okruchy literackie. Cieszyn 1983. — E. JANKOWSKI: Korespondencja teatralna M.B. *Rocz. Lit.* 1981 (1986) s. 168–171. — J. MAJCHEREK: Nie ma na afiszu: „Ciężkie czasy”. *Dialog* 1986 nr 9. — Z. MIEDZIŃSKI: Odkrywcza Pipidówka. *Życie Lit.* 1987 nr 39. — W. NATANSON: Los pisarza w Krakowie. *Tamże* 1987 nr 2. — A. KRAWCZUK: *Opowieści o zmarłych. Gmentarz Rakowicki*. [T. 2]. Kr. 1988. — B. TWARDOCHLEB: Pozytywistyczna powieść tendencyjna M.B. — kontynuacja pieśni Tyreusza. *Dziedzictwo romanetyczne w lit. pozytywizmu i Młodej Polski*. Lubl. 1988 s. 37–54. — J. KOPROWSKI. *Nowe książki* 1993 nr 1 [rec. powieści: Biały Murzyn]. — J. CIECHOWICZ: Dlaczego M.B. popełnił samobójstwo? *Pam. Teatr.* 1995 nr 3/4. — K. STRYCHARZ: Kontrast jako źródło dowcipu w komediach M.B. *Zesz. Nauk. WSP w Rzeszowie. Językoznawstwo* 1995 nr 2.

BANDTKIE Jerzy Samuel
1768–1835

Inna forma nazwiska: Bandtke.

Urodzony 24 listopada 1768 w Lublinie; syn Jana Samuela, kupca pochodzenia niemieckiego, i Anny Marii z Noacków; brat Jana Wincentego, wybitnego historyka prawa. Uczył się w Gimnazjum Świętej Elżbiety we Wrocławiu (1779–87), po czym studiował teologię, historię i filologię na uniwersytetach w Halle (1787–89) i Jenie (1789/90). Po studiach pracował jako guwerner, w 1791–98 w domu Piotra Ożarowskiego (w Brzozie koło Kozienic, Warszawie, Dreźnie, Berlinie i Petersburgu), gdzie nawiązał bliższy kontakt z Adamem Kazimierzem Czartoryskim i Tadeuszem Czackim. W 1798 został profesorem języka polskiego w Gimnazjum Świętej Elżbiety we Wrocławiu, a w 1804 także rektorem Szkoły Świętego Ducha i bibliotekarzem przy kościele bernardyńskim. Równocześnie na zlecenie władz pruskich wizytował szkoły warszawskie (przeciwstawiał się tendencjom germanizatorskim) oraz pracował jako korektor druków polskich w oficynie Jana Bogumiła Korna. Od 1799 ogłaszał prace z zakresu historii Śląska i Polski w periodykach i wydawnictwach wrocławskich: *Schlesische Provinzialblätter* (od 1799), *Der Breslauische Erzähler* (1802–03), *Geschichte der Stadtbuchdruckerei in Breslau* (1804) oraz w *Pamiętniku Warszawskim* (1809–10). W tym czasie wydał też kilka książek w języku niemieckim, poświęconych problematyce historycznej. W 1811 uzyskał doktorat honoris causa na Uniwersytecie Krakowskim i objął stanowisko prefekta biblioteki i profesora bibliografii tegoż Uniwersytetu. Wykładał również językoznawstwo słowiańskie, numizmatykę oraz prowadził lektorat języka łacińskiego (od 1813), nadto trzykrotnie pełnił funkcję dziekana Wydziału Filozofii i Literatury (m. in. 1814–16, 1831/32). Był inicjatorem i redaktorem czasopism naukowych: *Miscellanea Cracoviensia* (1814–15), *Rozmaitości Naukowe* (1828–31), *Miscellanea Cracoviensia Nova* (1829), *Pamiętnik Krakowski Nauk i Sztuk Pięknych* (1830). Prace swe ogłaszał nadto w *Pamiętniku Warszawskim* (1815–21), *Mrówec Poznańskiej* (1821), *Dzienniku Warszawskim* (1825–29), *Roczniku Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim Połączonem* (1827), *Index Lectionum in Universitate Jagellonica* (1830–31). Był żonaty (od 1818) z siostrą stryjczną — Zuzanną Dorotą. Członek wrocławskiej loży wolnomularskiej Friedrich zum Goldenen Zepter (uczestniczył też w pracach krakowskiego Przesądu Zwycięzonego) oraz towarzystw naukowych: Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften (1804), Schlesische

Gesellschaft für Vaterländische Kultur, Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (1806), Towarzystwo Naukowe Krakowskie (1815). Był też senatorem Rzeczypospolitej Krakowskiej (1820). Zmarł 11 czerwca 1835 w Krakowie; pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Nowy elementarz polski z obrazkami zawierający różne, do pojęcia dzieci stosowne wiadomości, powieści i nauki moralne, wypisy z historii naturalnej i wiersze wybrane z celniejszych autorów ojczystych. Wr. 1803. Wyd. nast. popr.: Wr. 1808; Wr. 1824.

2. Słownik dokładny języka polskiego i niemieckiego do podręcznego używania dla Polaków i Niemców. T. 1–2. Wr. 1806.

3. Gramatyka polska dla Niemców chcących się nauczyć języka polskiego, z dołączeniem etymologicznego słownika. Wr. 1808 (także z niem. tyt.). Wyd. 3 Wr. 1924.

4. Krótkie wyobrażenia dziejów Królestwa Polskiego... T. 1–2. Wr. 1810. Wyd. 2 popr. pt. Dzieje Królestwa Polskiego... T. 1–2. Wr. 1820. Wyd. 3 pomnożone pt. Dzieje narodu polskiego... T. 1–2. Wr. 1835.

Przekł. ros. 1830.

5. De primis Cracoviae in arte typographica incunabulis. Kr. 1812.

6. Nowy słownik kieszonkowy niemiecko-polsko-francuski. T. 1–2. Wr. 1813 (także z niem. tyt.). Wyd. 4 popr. Wr. 1839.

7. Historia drukarni krakowskich od zaprowadzenia druków do tego miasta aż do czasów naszych, wiadomością o wynalezieniu sztuki drukarskiej poprzedzona. Kr. 1815.

8. Wiadomości o języku polskim w Szląsku i o polskich Szlązakach. *Mrówka Pozn.* 1821 t. 1–2. Wyd. nast.: *Rozmaitości* (Lw.) 1823; wyd. B. Olszewicz. Wr. 1945; wyd. B. Olszewicz, W. Taszycki. Wr. 1952.

9. Historia Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Kr. 1821.

10. Ojciec nasz, Modlitwa Pańska z rozmaitych rękopismów i druków starożytnych w języku polskim i innych dialektach słowiańskich. Wr. 1825.

11. Historia drukarni w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim, jako i w krajach zagranicznych, w których polskie dzieła wychodziły. T. 1–3. Kr. 1826 [1825–26]. Wyd. nast. fotoofs. Wwa 1976.

Pod pseud. Georg Hess wydał też parę wierszy niem. (1825, 1826). Kilka prac B. pozostało w rkpsach. „Krótki rys literatury polskiej” ogl. J. Kapuściak, W. Podgórski (*Granice i pogranicza. Próby podziału lit. pol. na okresy. Antologia*. Wwa 1983).

Przekład

12. Zbiór rozmów Jmć Pani de Genlis. Wr. 1804 (także z tyt. franc.).
Tekst pol. i franc.

Prace edytorskie

13. A.M. Fredro: Przysławia mów potocznych albo Przestrogi obyczajowe, radne, wojenne. Przedrukowane podług edycji warszawskiej r. 1769. Wr. 1802. Wyd. nast. Wr. 1809.

14. J.A. Comenius: Świat malowany rzeczy widocznych pod zmysły podpadających w czterech językach, czyli Wszelkie rzeczy na świecie i działań ludzkich wyobrażenia i wymienienie po łacinie, po polsku, po francusku i po niemiecku. Wr. 1805.

15. W. Węgierski: Kronika zboru ewangelickiego krakowskiego... Kr. 1817.

16. Jakub Parkoszowicz z Żórawicy: Antiquissimus de orthographia polonica libellus. Pozn. 1830.

17. Listy Jana Sobieskiego i jego rodziny od 1664 do 1719, przez ... przepisane. Wyd. A.Z. Helcel. Kr. 1860.

Korespondencja

18. Korespondencja z J. Dobrovským z 1810–1827. Wyd. WA. Francew: Korespondence Josefa Dobrovského. Č. 2: Vzájemné dopisy J. Dobrovského a J.S. Bandtkého z l. 1810–1827. Praha 1906.

19. Korespondencja z J.M. Ossolińskim z 1815–1820. Wyd. W. Jabłońska w: Korespondencja Józefa Maksymiliana Ossolińskiego. Wr. 1975.

Inne listy rozproszone w różnych publikacjach i rkpsach.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

[A.Z. HELCEL]: J.S.B. w stosunku do społeczności i literatury polskiej. *Kwart. Nauk.* 1835 t. 2. — K.G. NOWACK: G.S.B. *Schlesische Provinzial Blätter* 1836 nr 11 i odb. [z bibliogr.]. — Wiadomości o życiu i pismach J.S.B. *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* 1842. — J. LELEWEL: J.S.B. W: *Rozbiory dzieł...* Pozn. 1844 i wyd. nast. — H. KOPIA: Powołanie J.S.B. na katedrę historii powszechnej w Wilnie. *Pam. Lit.* 1903. — WA. FRANCEW: Polskoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwerti XIX st. Praga 1906. — A. BIRKENMAJER. *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — H. BARYCZ: J.S.B. a Śląsk. Z dziejów pierwszych zainteresowań się nauki polskiej Śląskiem. *Kat.* 1936. — K. LEWICKI: Sprawa powołania J.S.B. na stanowisko dyrektora Biblioteki Jagiellońskiej w r. 1810/11. *Sobotka* 1950 s. 172–183. — M. PRZYWEC-KA-SAMECKA: J. S.B. niedosłże wydanie opisu Śląska i Wrocławia B. Stenusa. *Zesz. Nauk. UW.* S. A nr 4: *Bibliotekoznawstwo* 1956 z. 2. — A. ROMBOWSKI: J.S.B. wrocławska karta biblioteczna. *Tamże* 1956 z. 3. — H. BARYCZ: Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych ga-

licyjskich. T. 2. Kr. 1963. — R. ERGETOWSKI, A. SKURA: Epistolarna spuścizna J.S.B. *Rocz. Bibl.* 1964 z. 1/2. — J. KAPUŚCIK: J.M. Ossoliński obrońcą J.S.B. *Przegl. Hum.* 1967 nr. 4. — R. ERGETOWSKI: Pamflet K. Majeranowskiego przeciw J.S.B. *Rocz. Bibl.* 1967 z. 3/4. — A. MENDYKOWA: Udział J.S.B. w działalności wydawniczej firmy Kornów we Wrocławiu. *Tamże* 1967 z. 1/2. — *Biul. Bibl. Jagiel.* 1970 nr 1/2 [tu m.in.: Z. CIECHANOWSKA: J.S.B. jako bibliotekarz i bibliotekoznawca; K. LEWICKI: Biblioteka prywatna J.S.B.]. — B. ZAKRZEWSKI: J.S.B. jako zbieracz pieśni ludowych. *Między nowymi i dawnymi laty...* T. 2. Wr. 1970. — Z. CIECHANOWSKA: *Słownik pracowników książki pol.* Łódź 1972. — A.F. GRABSKI: Mysł historyczna polskiego Oświecenia. Wwa 1976. — L. HASS: Wolnomularstwo w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII i XIX w. Wr. 1982. — J. KORPAŁA: Przygoda literacka J.S.B. Kr. 1984 [druk bibliofilski Tow. Przyj. Książki w Bochni]. — R. ERGETOWSKI, A. SKURA: Kontakty J.S.B. z uczonymi czeskimi i słowackimi. *Kwart. Hist. Nauki* 1985 nr 3/4. — J. KAPUŚCIK: Preceptor uczonego — J.S.B. *A.W. Maciejowski i jego «Piśmiennictwo polskie»*. Wwa 1985; toż *Przegl. Hum.* 1886 nr 3/4. — F. PEPEŁOWSKI: O zasobie leksykalnym w „Słowniku” J.S.B. *Prace Filol.* 33 (1986). — A. ŻALIK: Czy J.S.B. urodził się w Słzichtigowej? *Przyj. Ludu* 1986 nr 4. — M. PTASZYK: Kalendarz życia i twórczości S.B. Lindego. Wr. 1982. — F. PEPEŁOWSKI: Wyrazy gwarowe w „Słowniku ... języka pol. i niemieckiego” J.S.B. *Wokół języka*. Wr. 1988. — A. TROSNAR: Śląskie piśmiennictwo 1 poł. XIX w. a kształcenie się świadomości narodowej Ślązaków. *Prace Nauk. UŚL.* 943 (1988). — R. ERGETOWSKI, A. SKURA: Przyjaźń J. Lelewela z J.S.B. w świetle ich korespondencji (z l. 1813–29). *Joachim Leleweł – księgoznawca, bibliotekarz, bibliograf*. Wwa 1993. — J.M. MAŁECKI: Związki Pomorza z Krakowem na polu bibliografii (J.D. Hoffman i J.S.B.). *Studia biograficzno-bibliograficzne. Praca zbior. dla uczczenia ... W. Bienkowskiego*. Kr. 1995.

E.A.

BARDZIŃSKI Jan Alan 1657–1708

Urodzony w 1657 w Łęczycykiem w zamożnej rodzinie szlacheckiej herbu Habdank; syn Jana Wincentego, pisarza ziemskiego, i Anny z Milewskich, stolniczki Łęczycykiej. W 1674 wstąpił do zakonu dominikanów w Warszawie. Tu odbył nowicjat i studia filozoficzno-teologiczne, po czym wyjechał do Krakowa. W 1682 uzyskał bakalaureat w Akademii Krakowskiej. Przez czternaście lat był profesorem w Studium Zakonnym w Warszawie i Lublinie, następnie przeorem klasztorów w Płocku (1691), Łęczycy (1694), Elblągu (1704) i Warszawie (1705–08). W 1705 został doktorem teologii. Zastąpił jako kaznodzieja (nauki wygłaszał, jeżdżąc wiele po kraju) i jako tłumacz autorów klasycznych. Autorstwo swych utworów ukrywał w rymowanych zagadkach. Zmarł 29 sierpnia 1708 w Warszawie w czasie zarazy.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Profunda ... circa electos et reprobos decretorum arcana. Kr. [1681] Druk. Uniwersytecka.

2. Breve compendium Summae Angelicae. Wwa 1705 Druk. Kolegium Pijarów (dwie ed.). Przeróbka wierszem łac. „Sumy teologicznej” Tomasza z Akwinu.

3. Ordo ac series Summorum Pontificum Romanorum. Kr. 1770 druk. A. Schedel.

Wierszowana kronika papieży; zawiera także traktat o muzyce.

Przekłady

4. Lucjan z Samosaty: Tragedia o podagrze. B.m. 1680.

Przełt. za pośrednictwem tłumaczenia łac. F. Smida Wittenberczyka.

5. M.A. Lukan: Odrodzona w ojczystym języku Farsalia ..., to jest wojna domowa rzymska. Oliwa 1691 druk. J.J. Textor.

Tu również przełt. wiersza Petroniusza „Farsalia”. Fragn. przedr. S. Splawiński: „Farsalia” Lukana w przekładach polskich XVII w. Kr. 1929.

6. A.M. Boecjusz: Skuteczny na wszelkie przygody nieszczęśliwe sposób, wszystkim w utrapieniu pozostającym podany, to jest pociecha filozofij. Tor. 1694 druk. J.C. Laurer.

Przełt. wierszem i prozą.

7. L.A. Seneca: Smutne starożytności teatrum. Tor. 1696 druk. J.C. Laurer.

Przełt. tragedii: Herkules szalony; Medea; Hipolit; Troas; Agamemnon; Thyestes; Oedipus; Thebais; Herkules Aethejski; Oktawia.

OPRACOWANIA

NK 2(1964).

T. EUSTACHIEWICZ: Dzieje sentencji Seneki w porzecznej literaturze polskiej. *Pam. Lit.* 22/23 (1925/26) s. 380–381. — S. SPLAWIŃSKI: „Farsalia” Lukana w przekładach polskich XVII w. Kr. 1929. — Z. LEŚNODORSKI: Lucjan w Polsce. Kr. 1933. — A. SIWEK: *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — S. SELIGA: O „Hipolicie” Seneki w tłumaczeniu Stanisława Morsztyna. *Eos* 1937 i odb. — *Dramat staropol.* T. 1. Wr. 1965. — T. BIENKOWSKI: Rola pisarza i literatury. *Problemy lit. staropol.* S. 1. Wr. 1972. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — W. MURAWIEC: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — J. BAZYDŁO: *Enc. katol. KUL* 2 (1989).

I.T.

BARSS Franciszek 1760–1812

Urodzony 18 lutego 1760 w Warszawie; syn Pawła Barszcza, pisarza sądów biskupich, i Franciszki z Gaudzičkih. Po ukończeniu szkół pracował w palestrze warszawskiej. Debiutował jako pisarz polityczny w 1775 przekładem „Mowy za czterema stanami”. W czasie Sejmu Czteroletniego był jed-

nym z oskarżycieli Adama Ponińskiego, czynnie uczestniczył w ruchu mieszczańskim (żonaty z Ludwiką Rafałowiczówną, córką jednego z przywódców ruchu), współpracował z Janem Dekertem i organizował zjazd reprezentantów miast (1789). W 1790 nobilitowany. W 1791 został członkiem Towarzystwa Przyjaciół Konstytucji Rządowej, deputatem miast wydziału warszawskiego i plenipotentem miast prowincji wielkopolskiej; uczestniczył w pracach komisji kodyfikacyjnej i był pisarzem sądu apelacyjnego miast Księstwa Mazowieckiego. Przed targowicą schronił się w Wiedniu; w drugiej połowie 1793 działał w sprzysiężeniu krakowskim i warszawskim. Od 1794 przebywał w Paryżu, najpierw jako agent dyplomatyczny sprzysiężenia, potem (od sierpnia) jako minister pełnomocny Rady Najwyższej Narodowej. Z tego tytułu stanął po upadku powstania na czele paryskiej Agencji, a jego dom przy Faubourg Saint Honoré 33 był punktem zbornym emigracji. Występował wobec władz francuskich w sprawach Polski i popierał inicjatywę Legionów. W 1798–99 gościł w swym domu Tadeusza Kościuszkę, prowadził jego korespondencję i przygotowywał przemówienia. W 1800 był w Paryżu nieoficjalnym pełnomocnikiem Legii Naddunajskiej. We wrześniu 1802 przeniósł się do Mediolanu, gdzie został sekretarzem włoskiego ministra wojny, a następnie komisarzem wojskowym przy wicekrólu Eugène de Beauharnais'm. W 1812 uczestniczył z korpusem włoskim w kampanii moskiewskiej i zginął bez wieści.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Przymówienie się w sprawie ... instygatorów Obojga Narodów i ich donoszącego ... Wojciecha Turskiego ... przeciwko ... Adamowi ... Ponińskiemu... [Wwa 1790].

2. Głos ... miany na Ratuszu Miasta Stołecznego Warszawy w czasie przyjmowania prawa miejskiego przez ... Stanisława Małachowskiego... [1791]. Przeodr.: *Mater. do dziejów Sejmu Czteroletniego*. T. 4. Wr. 1961.

3. Les Réflexions sur le traité de paix entre la France et la Prusse. Paris [1795].
Niepodp.

4. La Russie officieuse. Paris [1799].
Niepodp.

P r z e k ł a d y

5. Mowa za czterema stanami: kupieckim, rolniczym, żołnierskim i ludzi uczonych. Który z nich jest krajowi pożyteczniejszy, a zatem pierwszy do łask i szczególniejszej monarchów opieki. Przełożone z francuskiego... Wwa 1775.

6. Zdanie moje o pojedynkach, czyli list oficera francuskiego do jednego z swoich przyjaciół. Przełożone z francuskiego... Wwa 1776.

7. [E. Moore]: *Bewerlej, czyli gracz angielski*. Tragedia w 5 a. Wyst. i wyd. Wwa 1777. Wyd. nast. w: *Drama mieszczańskie*. Wstęp i oprac. J. Pawłowiczowa. Wwa 1955 *Teatr Pol. Oświecenia*. Przekł. wg przeróbki wierszem J.B. Saurina „Beverlei ou joueur anglais”, opartej na przekł. prozą D. Diderota.

K o r e s p o n d e n c j a

8. Korespondencja z 1796–1801. Wyd. w: *Listy znakomitych Polaków wyjaśniające historię Legionów*. Kr. 1831; *Archiwum Wybickiego*. T. 1–2. Wyd. A. M. Skalkowski. Gdańsk 1948–50.

O P R A C O W A N I A

NK 4 (1966).

W. SMOLEŃSKI: F.B. Upominek. *Książka zbior. ku czci E. Orzeszkowej*. Kr. 1893. — A. KRAUSHAR: B., palestrant warszawski i jego misja polityczna we Francji. *Przew. Nauk. i Lit.* 1902 i odb. Lw. 1903. — W. SMOLEŃSKI: Emigracja polska w l. 1795–1797. *Przeł. Hist.* 1910 i odb. Wwa 1911. — Sz. ASKENAZY: Napoleon a Polska. T. 3. Wwa 1919. — W. SMOLEŃSKI: Mieszczaństwo warszawskie w końcu XVIII w. Wwa 1917; wyd. 2 Wwa 1976. — A.M. SKAŁKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — B. LEŚNODORSKI: Polscy jakobini. Wwa 1960. — J. PACHOŃSKI: Legiony polskie. Prawda i legenda. (1794–1807). T. 1–4. Wwa 1969–79. — L. HAJDUKIEWICZ. *Hist. nauki pol.* T. 6. Wr. 1974.

E.A.

BARTELS Artur 1818–1885

Inna forma nazwiska: Barthels.

Urodzony 13 października 1818 w Wilnie; naturalny syn Leona Radziwiłła. Uczył się w Gimnazjum Gubernialnym w Warszawie, gdzie w 1833 był kolegą Cypriana Norwida, później kształcił się w Petersburgu i Paryżu. Następnie przebywał w swym majątku nad Berezyną na Wileńszczyźnie. Tu powstały jego niezwykle popularne piosenki, krążące w licznych odpisach. Był także malarzem i rysownikiem karykaturzystą. W 1858 współpracował z C. Norwidem w *Album Wileńskim* Jana Kazimierza Wilczyńskiego; w tymże roku ukazały się trzy serie jego rysunków z tekstem. Malował także na drewnie, przeważnie sceny myśliwskie. Po 1863 przeniósł się do Warszawy. W 1868–71 był współpracownikiem *Biblioteki Warszawskiej*. Lata 1875–78 spędził w Rydze, później mieszkał w Krakowie. W 1878–80 był współpracownikiem *Łowca*, w którym zamieścił wiele opowiadań z życia myśliwskiego, w 1882–83 drukował „Listy z miasta” w *Gazecie Krakowskiej*. Żonaty z Kazimierą z Wańkowiczów. Zmarł 23 grudnia 1885 w Krakowie; pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Łapigrosz. Szkice obyczajowe. Skreślił i tekstem objaśnił... Wyd. J.K. Wilczyński. Paryż 1858 *Album de Wilna*. S. 6 nr 3.

Karykatury z tekstem; poprawki wprowadził C. Norwid.

2. Pan Eugeniusz. Szkice obyczajowe. Skreślił i tekstem objaśnił... Wyd. J.K. Wilczyński. Paryż [1858] *Album de Wilna*. S. 6 nr 4.

Karykatury z tekstem.

3. Pan Atanazy Skorupa, człowiek postępowy. Szkice obyczajowe. Skreślił i tekstem objaśnił... Wyd. J.K. Wilczyński. Paryż 1858 *Album Wil*. Odczyta 6 nr 5. Karykatury z tekstem.

4. Dramata i komedie. Seria I. 1. Serce brata. Dramat w 3 a. 2. Niewiniątka. Komedie w 1 a. Wil. 1859.

5. Warszawa. [Wiersz]. Powst. po upadku powstania 1863. Przedr. w wielu antologiach.

Do tekstu wiersza T. Sygietyński skomponował piosenkę „A tu jest Warszawa”, spopularyzowaną przez zespół Mazowsze. Wyd. osob. Kr. 1955 [tekst z nutami]. Motyw muzyczny wykorzystany był jako sygnał Telewizji Warszawskiej.

6. Zbiór piosnek z towarzyszeniem fortepianu. Muzyka i słowa. Wwa [1870].

Tu m.in.: Pod pantoflem; Idealy; Oj, ten mazur.

7. Goście. Obrazek z życia wiejskiego w 1 a. Wyst. i wyd. Kr. 1875.

8. Pisarz prowontowy. Komedie. Wyst. Stanisławów 1875.

9. Popas w Miłosnej, czyli Zemsta cioci Salusi. Komedie. Wyst. Kr. 1875.

10. Drugi zbiór piosnek z towarzyszeniem fortepianu. Lw. 1878.

11. Tydzień poleski. Ustęp z życia myśliwskiego na Litwie. Lw. 1878. Wyd. nast. Kr. 1883.

12. Twardojada. Poemat odurzająco opisowy z prologiem i epilogiem [...]. Fragm. ogł. M. Wańkiewicz w: *Szczenięcie lata*. Wwa 1934.

Wybory twórczości

13. Utwory. T. 1. Satyry. Kr. 1888 nakł. K. Bartoszewicza.

14. Piosnki i satyry. Z. 1–2. Kr. 1888–90 nakł. K. Bartoszewicza.

Kilka piosenek, m.in. „Ach, panno Marianno!”, inscenizował L. Schiller w Reducie.

Przedr. piosenek: *Księga wierszy pol.* 2 (1954); wyd. 2 (1956).

OPRACOWANIA

NK 7 (1968); LP

C. JANKOWSKI: Z czeczotkowej szkatułki. Wil. 1926. — W ZIEMBICKI *Pol. słownik biograf.* 1 (1935). — TENŻE: A.B. Łowicz 1936 nr 6 i odb. — J.W. GOMULIC: A tu jest Warszawa. *Stolica* 1960 nr 16. — TENŻE: B.A. W: C. Norwid: Pisma wszystkie. T. 10: Listy. Wwa

1971 s. 361. — L. TERPŁOWSKI: Obrazki śpiewające z teki pana Artura. *Teatr* 1971 nr 2. — J. WIERCIŃSKA. *Słownik artystów pol.* T. 1. Wr. 1971. — L.B. GRZENIEWSKI: Co wynika z piosenki B.? W: „Drobiazgów duch wspaniały i powietrzny...”. Szkice o realiach literatury. Wwa 1974. — T. MATULEWICZ: A tu jest Warszawa. *Stolica* 1982 nr 31. — Z. ADRJAŃSKI: A tu jest Warszawa. *Stolica* 1985 nr 24. — T. MATULEWICZ: Warszawa. W: Skąd ta pieśń. Olsztyn 1987. — I. KRAWCZYKOWSKA: W zwierciadle A.B. *Słowo Powsz.* 1988 nr 162.

H.G.

BARTKIEWICZ Zygmunt
1867–1944

Urodzony 21 października 1867 w Pabianicach pod Łodzią w rodzinie inteligentkiej; syn Stanisława, znanego lekarza łódzkiego. Do gimnazjum uczęszczał w Łodzi i Warszawie, następnie był słuchaczem Wyższej Szkoły Handlowej Leopolda Kronenberga. Debiutował jako felietonista w 1898 w *Rozwoju i Gońcu Łódzkim*. W 1895–1901 prowadził w Łodzi Salon Artystyczny — punkt sprzedaży dzieł sztuki. W 1897 ożenił się z Mieczysławą Trapszówną (późniejsza aktorka Mieczysława Ćwiklińska). Małżeństwo wkrótce się rozpadło. W 1901 wyjechał na studia malarskie do Paryża, gdzie przebywał przez dłuższy czas. Współpracował z prasą krajową, głównie warszawską, nadsyłając opowiadania, nowele i szkice o tematyce paryskiej do *Kuriera Warszawskiego* (od 1902), *Świata* (od 1906). Wielokrotnie brał udział w konkursach na nowele, ogłaszanych przez pisma literackie. Po powrocie do kraju zamieszkał w Warszawie. W związku z konfiskatą wydanego w 1907 tomu nowel „Słabe serca” był szkanywany przez policję i parę tygodni przebywał w areszcie. Osiadł na stałe w Brwinowie pod Warszawą. Od 1909 drukował opowiadania w *Tygodniku Ilustrowanym*. W 1911 ożenił się z Eugenią Glancówną, malarką. W trzydziestolecie pracy literackiej w 1928 otrzymał nagrodę literacką im. Elizy Orzeszkowej. W 1935 został odznaczony Złotym Wawrzynem Akademickim PAL. Był członkiem Polskiego PEN Clubu. Zmarł 10 czerwca 1944 w Szpitalu Ujazdowskim w Warszawie; pochowany w Brwinowie, gdzie w 1975 otwarto muzeum poświęcone jego życiu i twórczości.

TWÓRCZOŚĆ

1. Stare gniazda – nowe ptaki. [Dramat]. Powst. 1898. Wyd. Wwa 1909.

2. Słabe serca. Nowele. Wwa 1907. Wyd. nast. Wwa 1911.

3. Złe miasto. Obrazy z 1907 r. *Świat* 1907 nr 48–51. Wyd. osob. Wwa 1911. Przedr. w poz. 11.

4. *Psie dusze. Nowele i obrazy.* Wwa 1910. Wyd. nast. Wwa 1918.
5. *Pierwszy grzech.* [Nowele]. Wwa 1913.
6. *U krwawej strugi.* Wwa 1916.
7. *Krwia i atramentem.* Nowele. Wwa 1918.
8. *Historia jednego podwórza. Powieść.* Wyd. 1922. Wyd. nast. Wwa 1959. Przedr. w poz. 11.
9. *Polityka w lesie. Wybór nowel.* Wwa 1925. Wyd. 2 Wwa 1932.
10. *Wyzwolenie. Nowele i obrazy.* Pozn. 1925.
11. *Trzy opowieści.* Wwa 1930.

Wydania zbiorowe

12. *Trzy listy prababki i inne opowiadania.* Wwa 1959 (posłowie J. Bartnicka; O Z. Bartkiewicz).

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

T. LISTEK-GORCZYCA: Nad korespondencją Z.B. *Prace Polon.* 23 (1967). — H. BARTNICKA-GÓRSKA: Słownik artystów pol. T. 1. Wr. 1971. — T. LISTEK-GORCZYCA: Problemy walki z germanizacją w pierwszych latach XX w. w publicystyce Z.B. *Prace Polon.* 27 (1971). — E. KOZIKOWSKI: Łódź i pióro. Łódź 1972 s. 7–27. — A. JASIŃSKA-WOJTKOWSKA: „Na Bielanych” Z.B. *Nowela, opowiadanie, gawęda.* Wwa 1974. — J. NOWAKOWSKI: Proza Z.B., J. Germana, A.A. Konara. Tradycja – dekadencja – przygoda. Rzeszów 1976. — J. DETKO: Warszawa naturalistów. Wwa 1980. — J. TYNECKI: B. łódzki i brwinowski. Zagruntowanie portretu. *Miscellanea Łódź.* 1985 nr 1. — [E. LEWANDOWSKI] (E.L.). *Express Ilustr.* 1986 nr 134. — D. CHRÓSCIELEWSKA: Zdolny uczeń modernistów. *Osnowa* 1986/87 nr 15/16.

A.P.

BARTOSZEWICZ Julian

1821–1870

Urodzony 17 stycznia 1821 w Białej Radziwiłłowskiej (obecnie Biała Podlaska); syn Adama, nauczyciela, i Amelii z Sengellerów; ojciec: Kazimierza, poety i historyka. Uczęszczał do szkół od 1829 kolejno w Białej, w Warszawie, w Łukowie i ponownie w Warszawie, gdzie w 1838 ukończył gimnazjum. Jako stypendysta Królestwa Polskiego wyjechał do Petersburga na studia historyczno-filologiczne (1838–42). Zorganizował studencką bibliotekę polską, w 1840–42 współpracował przy wydawaniu wychodzącego w Petersburgu noworocznika *Niezabudka*, w którym ogłaszał swoje pierwsze prace. Kontakt ze zbiorami petersburskiej Biblioteki Publicznej rozbudził w nim zainteresowania historyczne i umożliwił prace źródłowe, oparte na nieznanych dotąd materiałach dotyczących dziejów Polski. Działalność naukową prowadził równoległe z pracą pedagogiczną, uczył kolejno łaciny, języka polskiego i

historii. W 1842–47 pracował w gimnazjum w Warszawie, w 1847–49 w szkole powiatowej w Końskich (przeniesiony tam karnie przez władze rosyjskie), w 1849–66 ponownie w Warszawie. W 1849 ożenił się z Kazimierą Zapalowską. Jako historyka interesowała go szczególnie epoka saska. Swoje rozprawy i artykuły ogłaszał w czasopiśmie współpracował w 1843–48 z *Przeglądem Naukowym*, w 1847–65 z *Biblioteką Warszawską*. W 1853–56 wchodził w skład redakcji *Dziennika Warszawskiego*, w 1856–58 był wraz z Wacławem Szymanowskim redaktorem *Kroniki Wiadomości Krajowych i Zagranicznych*, w 1854–67 współpracował z *J. Ungra Kalendarzem Warszawskim*, w 1859–67 z *Tygodnikiem Ilustrowanym*. Od 1859 umieszczał liczne (ok. 1300) artykuły w *Encyklopedii powszechnej* Samuela Orgelbranda. W 1862 został kustoszem Biblioteki Głównej w Warszawie. Był członkiem Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego w Petersburgu, Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, Komisji Archeologicznej Wileńskiej, Muzeum Starożytności oraz członkiem honorowym Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego. Zmarł 5 listopada 1870 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim. W 1928 K. Bartoszewicz przekazał miastu Łodzi odziedziczone po ojcu zbiory naukowe i artystyczne.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pamiętnik. (Notatnik pamiętniczy). Powst. 1838–70. Ogl. fragm. K. Bartoszewicz: *Przegl. Lit.* 1897 nr 17/18; *Biesiada Lit.* 1906 nr 24–33; *Przegl. Hist.* 1912 t. 14 z. 1–2; *Tyg. Ilustr.* 1922 nr 42–51, 1923 nr 32–41 z przerwami.
2. Księżniczka Teresa (Czartoryska). [Powieść]. *Gaz. Warsz.* 1851 nr 105, nr 107–114.
3. O pomysłach historycznych Augusta Bielowskiego. Wwa 1852.
4. Znakomici mężowie polscy w XVIII w. Wizerunki historycznych osób. T. 1–3. Petersb. 1853–56. Tu m.in.: Biskup Naruszewicz; *Gazeta księdza Luskiny*; Ignacy Krasicki.
5. Królowie polscy. Wizerunki zebrane i rysowane przez A. Lessera, objaśnione tekstem historycznym (polskim i francuskim). Z. 1–15. Wwa 1857–60.
6. Historia literatury polskiej potocznym sposobem opowiedziana. Wwa 1861. Wyd. 2 powiększone w poz. 8 t. 1–2.
7. Deputacja sandomierska. Powieść historyczna. *Kółko Dom.* 1865 z. 18–24.

Wydania zbiorowe

8. *Dzieła.* T. 1–12. Wyd. K. Bartoszewicz. Kr. 1877–82.

B

Tu m.in.: t. 1-4, t. 7: Szkice z czasów saskich; t. 3-6: Historia pierwotna Polski; t. 8-10: Studia historyczne i literackie; t. 11: Anna Jagiellonka.

Ponadto liczne rozprawy historyczne.

B. zajmował się także przekładami, m.in. tłumaczeniem następujących autorów: A.G. Oehlen-schläger (Hagbart i Sygna. Poemat w 5 a.), S. Pellico (Francesca da Rimini. Tragedia w 5 a.), A. Puszkina (Borys Godunow), Tycydydes (Historia wojny peloponeskiej).

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972), LP.

[Z. GLOGER]: J.B. *Przegl. Pol.* 1870/71 t. 3-4 i odb. Kr. 1871. — P. CHMIEŁOWSKI. *Metodyka historii literatury polskiej*. Wwa 1899. — Z. GLOGER. *Album biograf. zasłużonych Polaków i Polek w XIX. T. 1*. Wwa 1901. — T. KUPCZYŃSKI. *Wiek XIX. Sto lat myśli pol.* 9 (1923). — A. MORACZEWSKI. *Pol. słownik biograf.* 1 (1935). — A. BARTOSZEWICZ. Spór o powieść historyczną w połowie XIX wieku na tle antagonizmu między „Dziennikiem Warszawskim” a „Gazetą Warszawską”. *Zesz. Nauk. UMK. Filol. Pol.* 1 (1959). — S. SAWICKI. Początki syntezy historycznoliterackiej w Polsce. Wwa 1969. — J. JAWORSKA. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — J. MATERNICKI. *Historycy warsz. ostatnich dwóch stuleci*. Wwa 1986. — W. SŁOTWIŃSKI. Wokół dziejów polskiej młodzieży akademickiej w Petersburgu po powstaniu listopadowym. *Studia Polono-Slavica-Orientalia. Acta Litteraria*. 11 (1988) s. 41-97.

WA.-Sz.

BARTOSZEWICZ Kazimierz 1852-1930

Urodzony 19 listopada 1852 w Warszawie; syn Juliana, historyka, i Kazimiery z Zapółwskich. W 1870 ukończył gimnazjum w Warszawie, w 1871 osiadł na stałe w Krakowie. Ożenił się z Amelią z Gebhardtów. Do 1877 studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim kolejno na wydziale prawnym i filozoficznym. Działalność publicystyczną rozpoczął już jako uczeń gimnazjalny w 1867, był korespondentem *Zorzy*. W latach następnych ogłaszał wiersze i drobne humoreski w czasopismach satyrycznych: *Diabeł* (od 1869), *Chochlik* (1871), *Mucha* (1871-76), *Kolce* (od 1873), *Harap* (1876-78). Pisał także dziennikarskie korespondencje do czasopism Warszawy, Krakowa i Lwowa. W 1875-76 redagował wspólnie z Adolfem Dygasińskim *Szkiele Społeczne i Literackie*. W 1877 przejął od A. Dygasińskiego księgarnię wydawniczą, którą w 1879-92 prowadził pod własnym nazwiskiem. W okresie tym był też współpracownikiem wielu ówczesnych czasopism, w których publikował, często anonimowo lub pod różnymi, bardzo licznymi pseudonimami i kryptonimami. Zamieszkał tam felietony, kroniki, artykuły okolicznościowe, recenzje oraz roz-

prawy historyczne i historycznoliterackie. Stał się bardzo popularną postacią w Krakowie. Przez wiele lat był radnym miejskim, należał do inicjatorów krakowskiego Sokoła oraz w 1882 Koła Literacko-Artystycznego, którego organ *Przegląd Literacki i Artystyczny* redagował w 1882-86. Jesienią 1883 współorganizował zjazd literatów, w 1884 jubileusz pracy literackiej Michała Bałuckiego, a w 1887 Adama Belcikowskiego. W 1883-98 był dziennikarsko i organizacyjnie zaangażowany w sprawy dotyczące sprowadzenia zwłok Adama Mickiewicza na Wawel, budowy pomnika poety w Krakowie oraz obchodu setnej rocznicy jego urodzin. Przyczynił się także do ujęcia w ramy organizacyjne zawodu księgarza i w 1884 wszedł w skład pierwszego zarządu Stowarzyszenia Księgarzy Polskich. Redagował lub współredagował wiele czasopism krakowskich: *Ananas* (1885-92), *Kurier Krakowski* (1887-89), *Krakus* (1891). W 1891 uczestniczył w założeniu Towarzystwa Szkoły Ludowej. Wygłaszał także wiele odczytów. W 1892 obchodził jubileusz dwudziesto- pięcioletnia pracy literackiej. Po zamknięciu w 1892 własnej księgarni zajmował się głównie pracą pisarską i popularyzatorską. W 1896-99 redagował *Przegląd Literacki*, a w 1908-10 *Straż Polską*. Uzupełniał także, odziedziczone po dziadku i ojcu — Julianie, zbiory druków, rękopisów, archiwaliów i obrazów. Zbiory te w 1928 przekazał Muzeum Historii i Sztuki miasta Łodzi, gdzie wtedy mieszkał. Zmarł 20 stycznia 1930 w szpitalu w Krakowie; pochowany w Warszawie w grobowcu ojca.

TWÓRCZOŚĆ

1. Z wesołych chwil. [Humoreski wierszem]. Kr. 1876.
2. Kroniki „Przeglądu Literacko-Artystycznego”. *Przegl. Lit.-Artyst.* 1882 nr 1-1886 nr 1 i odb. T. 1-3. Kr. 1883-84.
3. Kandydat na radcę. Obrazek krakowski. *Ananas. Kalendarz*. Kr. 1888 s. 44-60.
4. Trzy dni w Zakopanem. Z notat pesymisty. [Gawęda satyryczna]. *Kur. Pol.* 1890 nr 233-240 z przerwami. Wyd. osob. z podtytułem *Z notat emeryta*. Kr. 1899.
5. Felietoniki. Seria 1. *Kur. Pol.* 1891 nr 155 i nn. oraz odb.
6. Rok 1863. Historia na usługach ludzi i stronnictw. O książce i z powodu książki p. Koźmiana o r. 1863. T. 1-2. Kr. 1895-96.
7. Nowa era w Królestwie Polskim. Kr. 1897.
8. O lisie, kozłach, niedźwiedziu i pomniku. Bajka polityczna z dni ostatnich. Kr. 1897.
9. Lukrecjon. Felieton. Kr. 1898.
10. Kwestionariusz małżeński. [Szkice i felietony]. Kr. 1901.
11. Michał Bałucki. *Nowa Reforma* 1901 nr 250-288 i odb. Kr. 1902.

12. Listy rosyjskie. [Feliety polityczne]. Kr. 1903.

13. Słownik prawdy i zdrowego rozsądku. Wwa 1905. Wyd. nast. Wwa [1989].

14. Dzieje insurekcji kościuszkowskiej. 1794. Wiedeń 1909.

15. Szkice i portrety literackie. T. 1. Kr. 1930 [1929].

Tu m.in.: Bartosza Paprockiego Dziesięcioro przykazanie mężowo; Rzeczpospolita Babińska; Małpa człowiek. Nieznana satyra z początku XVIII w.

Ponadto popularne prace z zakresu historii oraz przewodniki po Krakowie.

Prace edytorskie

16. J. Bartoszewicz: Dzieła. T. 1–[12]. Kr. 1877–82.

17. J. Słowacki: Dzieła. T. 1–5. Kr. 1882.

18. J. Kochanowski: Dzieła. T. 1–4. Kr. 1882–83.

19. I. Krasicki: Dzieła. T. 1–5. Kr. 1882–83.

20. Pieśni polskie. Zbiór ulubionych pieśni patriotycznych oraz utworów Mickiewicza, Słowackiego, Goszczyńskiego, Pola, Garczyńskiego, Lenartowicza. Zebrał ... Kr. 1883.

21. K. Opaliński: Satyry. Kr. 1884.

22. Perły humoru polskiego. T. 1–2. Kr. 1884–85; t. 3. Kr. 1892.

23. J. Ursyn Niemcewicz: Dzieła. T. 1–5. Kr. 1884–86.

24. Księga pamiątkowa setnej rocznicy ustanowienia Konstytucji 3 Maja. T. 1–2. Zebrał i wyd. ... Kr. 1891.

25. Lenartowicziana. Zebrał ... T. 1–2. Kr. 1893.

26. Księgi humoru polskiego. Zebrał, ułożył i objaśnił ... T. 1–4. Petersb. 1897.

27. Księga pamiątkowa obchodu pięćsetnej rocznicy zwycięstwa pod Grunwaldem w dniu 15, 16 i 17 lipca 1910 r. w Krakowie z dodaniem albumu literacko-artystycznego poświęconego wielkiej rocznicy dziejowej. Zebrał i ułożył ... Kr. 1911.

Ponadto ogl. w czasop. listy J. Bartoszewicza, Z. Krasieńskiego, J. Korzeniowskiego, C.K. Norwida, W. Pola, A. Wilkońskiego.

Koresp. B. znajduje się m.in. w Bibl. Jagiel., Bibl. Nar., Ossol.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

Jubileusz K.B. *Kur. Pol.* 1893 nr 38, 40–42 i odb. — P. SMOLIK. *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — J. JAWORSKA: Kłopoty wydawniczo-księgarskie K.B. *Przegl. Bibl.* 1958 z. 2/3. — S. SIEROTWIŃSKI: K.B. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 3 (1969). — T.Z. BEDNARSKI: Problemy pedagogiczne publicystyki i działalności K.B. *Przegl. Hist.-Oświat.* 1971 nr 2. — J. JAWORSKA. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — S. SZENIC: Cztery pokolenia Bartoszewiczów. *Nowe Książki* 1972 nr 14. W.A.-Sz.

BARTUSÓWNA Maria 1854–1885

Urodzona 10 stycznia 1854 we Lwowie; córka Stanisława, artysty malarza, i Henryki ze Szczepańskich. Kształciła się w domu. Mieszkała kolejno w Kołomyi, Roztokach nad Czeremoszem, Utoropach i ponownie w Kołomyi, gdzie związała się z tamtejszym środowiskiem inteligencji i pod jego wpływem zajęła się pracą literacką i oświatową. Debiutowała w 1870, ogłaszając w wychodzącej w Kołomyi *Jutrzence* poemat „Trzy obrazy Sybiru”, rozpoczęła także współpracę z innymi czasopismami, m.in. z *Dziennikiem Mód* (od 1872), *Tygodniem Literackim, Artystycznym, Naukowym i Społecznym* (od 1874), *Kroniką Rodzinną* (od 1876). W 1874 zamieszkała we Lwowie. Nie zdołała zrealizować swych aspiracji aktorskich i ukończywszy w 1876 kurs dla kierowniczek „ogródków freblowskich”, musiała podjąć pracę zarobkową w ochronce. W 1878 złożyła w Krakowie egzamin uprawniający do nauczania w szkołach ludowych. W 1879–81 pracowała jako nauczycielka kolejno w Sokolnikach pod Lwowem, w Nienadowej koło Przemyśla i w Łazanach koło Wieliczki, borykając się z prymitywnymi warunkami pracy i trudnościami materialnymi. Chora na gruźlicę, wróciła do Lwowa i próbowała bezskutecznie zdobyć dyplom upoważniający do nauczania w szkołach miejskich. W 1885, dzięki interwencji Józefa Ignacego Kraszewskiego i Jana Lama, otrzymała z funduszu Wydziału Krajowego zapomogę i wyjechała na leczenie do miejscowości Szczawan-Kulaszka. Zmarła 2 października 1885 we Lwowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. W jubileuszową rocznicę powstania styczniowego. Cz. 1: W 20 rocznicę powstania styczniowego. Powst. 1873; cz. 2: Sen powstańca. Powst. 1883. Wyd. Lw. 1913.

2. Poezje. Lw. 1876. Wyd. 2 poszerz. Lw. 1880.

3. Duch ruin. [Opowiadanie]. Lw. 1885.

4. Wiązanka konwalii. Obrazek z życia. *Gaz. Nar.* 1885 nr 96–130.

5. Dziennik nauczycielki wiejskiej. *Tydzień dod. Kur. Lw.* 1905 nr 40–45.

Wybór twórczości

6. Dzieła. T. 1–2. Lw. 1914.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Rkpsy utworów i koresp. znajdują się m.in. w Ossol.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

B. KAŚINOWSKI: M.B. Szkic literacki. *Nasz Kraj* 1906 nr 22–26. — A.J. MIKULSKI: M.B. nauczycielka-poetka. **39**

Szkola 1907 nr 14–15 i odb. — [A. CEHAK] A. STODOR: M.B. Szkic biograficzno-literacki. W książce: M.B. Dzieła. T. 1. Lw. 1914. — A. BAR. *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — A. BRODZKA: M.B. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 1 (1965). — A. ŻYGGA: Dubieckie spotkania z literaturą polską. *Z dziejów kultury i lit. ziemi przemyskiej*. Przemysł 1969. — TENŻE: Związek życia i twórczości M.B. z Rzeszowszczyzną. *Prace Hum.* 1 (1970) [tu także koresp. M.B.]. — A. MAZUR: Galicyjska madame Bovary. *Twórczość* 1988 nr 5.

WA.-Sz.

BARYKA Piotr

pierwsza połowa XVII w.

Żył za panowania Zymunta III Wazy i Władysława IV Wazy. W 1625–29 brał udział w wyprawach hetmana Stanisława Koniecpolskiego, po czym osiadł na dworze możnego obywatela ziemi sieradzkiej (był nim może Albert Łubieński, stolnik sieradzki), gdzie w 1633 wystawił komedię „Z chłopą król”. Bliższe szczegóły życia nie są znane.

TWÓRCZOŚĆ

1. *Z chłopą król*. Komedia dworska. Powst. 1629 [wg H. Budzykowej]. Wyst. 1633. Wyd. Kr. 1637 druk. M. Andrzejowczyk. Reprint Wr. 1992. Posłowie W. Walecki. Wyd. kryt. L. Bernacki. Kr. 1904 *BPP* nr 49; wyd. nast.: B. Gubrynowicz. Bydg. 1925 *Wielka Bibl.* 119; K. Badecki: Polska komedia rybałtowska. Lw. 1931; K. Budzyk, H. Budzykowa, J. Lewański: Literatura mieszczańska w Polsce od końca XVI do końca XVII w. T. 2. Wwa 1954 (bez intermedium 2); wyd. kryt. *Dramaty staropól*. Oprac. J. Lewański. T. 4. Wwa 1961. Egz. pierwodr. w Bibl. PAN w Kr. sygn. Cim. 2578. VII. 2. Fragn. przedr.: *Panorama de la littérature polonaise*. Wwa-Paris 1991.

Adaptacja sceniczna: *Z chłopą król*. Na scenę amatorską oprac. M. Rohoszowa. *Głos Młodzieży Wiejskiej* 1966 nr 1. Wyst. 1965 w Wojniczu.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP (hasło: *Z chłopą król*).

S. WINDAKIEWICZ: Teatr ludowy w dawnej Polsce. *Rozpr. AU. Wydż. Filol.* 36 (1904) i odb. Kr. 1902. — TENŻE: Teatr polski przed powstaniem sceny narodowej. Kr. 1921. — K. BADECKI: Nie odszukane pierwodruki literatury mieszczańskiej w Polsce w XVII. *Pam. Lit.* 22/23 (1925/26) s. 678–679 i odb. — TENŻE: Literatura mieszczańska w Polsce XVII w. Lw. 1925 s. 43–52 [tu: lit. przedmiotu do 1925]. — H. BUDZYKOWA: W sprawie chronologii niektórych utworów literatury mieszczańskiej XVII w. *Pam. Lit.* 42 (1951) s. 242–250. — Z. RASZEWSKI: Scena teatru staropolskiego. *Tamże* 1953 z. 1. — S. CZERNIK: Z życia pańszczyźnianego w XVII w. Wwa 1955. — *Dramat staropól*. T. 1. Wr. 1965. — J. LIPIŃSKI: Sztuka aktorska w Polsce w 1500–1633. Wwa 1974. — M. WOJTAK: Tekstowe realizacje kategorii

osoby a relacja nadawca–odbiorca. *Stylistyczna akomodacja systemu gramatycznego*. Wr. 1988. — J. ŚLĄSKI: Dawny dramat polski w reprintach. *Nowe Książki* 1993 nr 8.

I.T.

BAUDOIN Jan

1735–1822

Inna forma nazwiska: Baudouin de Courtenay.

Urodzony w 1735 we Wrocławiu (?); syn Franciszka, z pochodzenia Francuza, lekarza domowego, i Elżbiety z Lupich; bratanek Gabriela Piotra, założyciela warszawskiego Szpitala Dzieciątka Jezus. Od 1737 mieszkał w Warszawie, gdzie ukończył pełne kolegium (jezuickie?). Około 1760 ożenił się z Katarzyną Wauer. Parę lat spędził na Pomorzu; w początkach lat siedemdziesiątych wrócił do Warszawy i założył przy Marywilu kantor lichwiarski. Zajmował się spekulacjami finansowymi, świadczeniem różnych usług magnatom i zarobkową pracą pisarską, popadał parokrotnie w konflikt z prawem, za co karany był więzieniem (1775), aresztem (1779) i domem poprawy (1781). Debiutował w 1775 jako autor sceniczny, w 1776 jako poeta (w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych*). W 1777 został nagrodzony przez Stanisława Augusta sumą 50 dukatów za „Świętoszka zmysłowego”, w 1779 przez Ottona Stackelberga za „Bednarza”. W 1784 związał się z Teatrem Narodowym, także jako oficjalista. Od 1785 używał tytułu konsyliarza nadwornego JKMci. W 1787 jeździł z Janem Potockim do Paryża, gdzie poznał Franza Antona Mesmera i zainteresował się jego nauką. W czasie Sejmu Czteroletniego, mimo że uważał się za francuskiego szlachcica i przybrał samozwańczo przydomek de Courtenay, oddał swe pióro na usługi ruchu mieszczańskiego. Naraził się tym Jackowi Jezierskiemu, który w początkach 1790 oskarżył go przed sądem marszałkowskim o „podżeganie mieszczan do buntu” i obrazę osobistą (w kolportowanym w rękopisie wierszu „Na przypadek Stokowskiego”), powodując półroczne uwięzienie pisarza w więzy marszałkowskiej. Należał też do redakcji wychodzącego z Drukarni Wolnej periodyku *Journal Hebdomadaire de la Diète* (październik 1788–sierpień 1792) i prowadził w nim dziarszy sejmowy. Za rządów targowiczan świadczył usługi konfederacji i ambasady rosyjskiej (m.in. tłumaczył paszkwil André d’Allesty na Konstytucję 3 maja). Podczas sejmów 1793 przebywał w Grodnie, sprzedając swe pióro wszystkim chętnym, m.in. do tłumaczenia na francuski mów Stanisława Augusta. Na początku 1794 objął posadę tłumacza w Komisji do Spraw Upadłych Banków. W czasach pruskich, nie otrzymawszy

obietanej mu przez Katarzynę II pracy w administracji Litwy, wznowił współpracę z teatrem, zajmował się spekulacjami finansowymi i medycyną. Ze schedy po J. Jezierskim (zm. 1805) uzyskał znaczniejszy fundusz. W Księstwie Warszawskim został odznaczony za nieznanne bliżej zasługi Legią Honorową. W 1815 jako „radca b. Dworu Polskiego” uzyskał emeryturę. Odtąd zajmował się głównie propagowaniem mesmeryzmu i praktyką lekarską; wówczas też napisał rozprawę doktorską odrzuconą przez któryś z uniwersytetów niemieckich. Zmarł 2 marca 1822 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Demokryt. Komedia w 5 a. Wyst. i wyd. [Wwa 1775].

Niepodp.

Wg J.F. Regnard: *Démocrit amoureux*.

2. Dziedzic. Komedia w 5 a. Wyst. Wwa 1776. Wyd. Wwa 1777.

Wg J.F. Regnard: *Le Légataire universel*.

3. Pigmalion w posągu Galatei zakochany. Scena liryczna przekładania... Wyst. i wyd. Wwa [1777].

Wg J.J. Rousseau: *Pygmalion*.

4. Roztargniony. Komedia w 5 a. Wyst. Wwa 1777. Wyd. Wwa 1778.

Niepodp.

Wg J.F. Regnard: *Le Distrait*.

5. Skąpiec. Komedia w 5 a. z francuskiego pana Molière na polski język przetłumaczona. Wyst. Wwa 1777. Wyd. Wwa 1778.

Niepodp.

Wg Molière: *L'Avare*.

6. Świętoszek zmyślony. Komedia w 5 a. przez ... z Molière przełożona i do obyczajów narodowych z niektórymi odmianami przystosowana. Wyst. i wyd. Wwa 1777. Wyd. nast. w poz. 24.

Wg Molière: *Le Tartuffe ou l'imposteur*.

7. Kołęda. Komedia w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1778. Niepodp.

8. Bednarz. Opera krotofilna w 1 a. tłumaczona z francuskiego i do kraju z niektórymi odmianami przystosowana... Wyst. i wyd. Wwa 1779. Wyd. nast. w poz. 24.

Wg N.M. Audinot: *Le Tonnelier*.

Muzyka: F.J. Gossec.

9. Dwóch strzelców i młeczarka. Opera w 1 a. z francuskiego... Wyst. Wwa 1779. Wyd. Wwa 1781.

Niepodp.

Wg L. Anseume: *Les Deux chasseurs et la laitière*.

Muzyka: E.R. Duni.

10. Kaffa. Komedia w 1 a. Wwa 1779; też wyd. tyt.: Kawa. Komedia. Wwa 1779 (anonim.). Wyd. nast. w: *Komedia obyczajowa warsz.* Oprac. i wstęp Z. Wołoszyńska. T. 1. Wwa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia*.

Wg J.B. Rousseau: *Le Café*.

11. Powrót niespodziewany. Komedia w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1779 (anonim.). Wyd. nast. w: *Komedia obyczajowa warsz.*, jw. poz. 10.

Wg J.F. Regnard: *Le Retour imprévu*.

12. Dwaj skąpcy. Opera krotofilna w 2 a. przerobiona przez ... stosownie do narodu i muzyki oryginalnej jmć p. de Grétry. Wyst. Wwa 1780. Wyd. Wwa 1782.

Wg Ch.G. Fenouillot de Falbaire: *Les Deux avars*.

13. Mąż oszukany we 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1780. Niepodp.

Wg Molière: *George Dandin*.

14. Burmistrz poznański. Komedia w 5 a. Wyst. Wwa 1782. Wyd. Wwa [b.r.]; (anonim., pod dedyk. krypt. L.M.J.). Wyd. nast. w: *Drama mieszczańskie*. Oprac. i wstęp J. Pawłowiczowa. Wwa 1955 *Teatr Pol. Oświecenia*.

Wg J.M. Collot d'Herbois: *Le Paysan magistrat* (przeróbki z P. Calderona: *El Alcade de Zalamea*).

15. Wieszcza Urzella albo co się damom podobna. Komedia w 4 a. przeplatana ariami i stosownie do kraju ... wolnym wierszem napisana. Wyst. Wwa 1782. Wyd. Wwa 1783.

Wg Ch.S. Favart: *La Fée Urgèle*.

Muzyka: E.R. Duni, od 1806: J. Elsner.

16. Fabrykant londyński, czyli rozpoczą szczęśliwa. Drama w 5 a. napisana po francusku przez pana de Falbaire, a przełożona na język polski z osławioną sceną w Londynie... Wyst. i wyd. Wwa 1784. Wyd. nast. w poz. 24.

Wg Ch.G. Fenouillot de Falbaire: *Le Fabricant de Londres*.

17. Pieśń na pochwałę Jana Sobieskiego ... z okoliczności wystawienia mu posągu przy obchodzie rocznicy zwycięstwa pod Wiedniem nad Turkami odniesionego dnia 14 września 1788 na nutę piosenki w „Figaro”. Wwa [1788]. Przedr.: R. Kalęta: *Karuzel. Pam. Lit.* 1951 z. 3/4; *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 2. Wwa 1994; *Wiersze polityczne Sejmu Czteroletniego*. Cz. 1: 1788–1789. Z papierów E. Rabowicza oprac. K. Maksimowicz. Wwa 1998.

18. Poparcie „Uwag nad życiem Jana Zamoyckiego” z roztrząśnieniem pism, które się z ich powodu zjawiały. [Wwa 1788].

Niepodp.

19. Bezstronne uwagi nad mową ... Jacka Jezierskiego ... mianą na sejmie dnia 15 grudnia 1789 przeciwko mieszczańom. [Wwa 1790; anonim.]. Przedr.: *Mater. do dziejów Sejmu Czteroletniego*. T. 1. Wr. 1959.

20. Do ... Karola Wodzińskiego ... w dzień przybycia z Warszawy do Suchy po wysiedzeniu więzy pół roku 1790. B.m. [ok. 1790].

Podp.: J.B.

21. Testament, czyli tajemnice w zamku Udolfa. Drama w 5 a. Powst. 1805. Wyd. w poz. 24.

Podp.: J.B. de C.K.R.

Wg L.Ch. Caignez: *Le Testament* (przeróbki powieści A. Radcliffe).

22. Rzut oka na mesmeryzm, czyli systemat wzajemnych wpływów i skutków objaśniający teorię i praktykę magnetyzmu zwierzęcego... Wwa 1820.

W odpowiedzi na krytykę tej pracy ogłosił: Odpowiedź na recenzję „Rzut oka na mesmeryzm” umieszczoną w numerze *Gazety Literackiej*... Wwa 1821.

23. Głębsze uważanie mesmeryzmu, czyli część teorii praktycznej magnetyzmu zwierzęcego ... z odpowiedzią na zarzuty przeciwko magnetyzmowi... Wwa 1821.

W odpowiedzi na krytykę tej pracy ogłosił: Odpowiedź na krytykę na „Głębsze uważanie mesmeryzmu” w *Gazecie Literackiej* nr 12. Wwa 1821.

Poza tym wystawił w teatrze warsz. kilka utworów niewydanych i ogłosił kilka przekł. pol. i franc. (m.in. „versions libres” dwóch wierszy O. Kopczyńskiego).

Z. Raszewski przypisuje mu nadto hipotetycznie autorstwo trzech sztuk podp. nazwiskiem Kazimierza Wichlińskiego („Kowal” 1780, „Mieszczanin szlachcic” 1781, „Chory z urojenia” 1783), a W. Smoleński „Bezstronne uwagi ogólne nad stanem rolniczym i miejskim” oraz „Ciąg dalszy »Uwag ogólnych nad stanem rolniczym i miejskim»” 1789 — nieustalonego do dziś autorstwa.

Wydanie zbiorowe

24. Utwory dramatyczne. Oprac. M. Wielanier, wstęp Z. Raszewski. Wwa 1966 *Teatr Pol. Oświecenia*.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2(1972); LP

W. SMOLEŃSKI: Publicyści anonimowi z końca wieku XVIII. *Przegl. Hist.* 1912 i odb. Wwa 1912. — L. ZEMBRZUSKI *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — Z. RASZEWSKI: „Burmistrz poznański”. Notatka bibliograficzna. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4. — J. KOTTE: O B., ks. Marku i polskim Świętoszku”. *Program Teatru im. S. Jaracza*. [Łódź] 1959. — Z. RASZEWSKI: Staroświeccyzna i postęp czasu. Wwa 1963. — J. SZCZEPANIEC: Wokół Drukarni Wolnej i „Journal Hebdomadaire de la Diète” Jana Potockiego w Warszawie w l. 1788–1792. *Miscellanea z doby Oświecenia* 4. Wr. 1973 *Arch. Lit.* 18. — M. IYSKANOWSKI: Medycyna i lekarze dawnej Warszawy. Wwa 1976. — K. ZIENKOWSKA: Sławetni i urodzeni. Wwa 1976. — J. CIECHOWICZ: „Pigmalion” J.J. Rousseau w teatrze polskim. *Rocz. Hum.* 24 (1976) [wyd. 1978] z. 1. — D. RATAJCZAKOWA: Komedia oświeconych 1752–1795. Wwa 1993. — J. PAWŁOWICZOWA: J.B. (1735–1822). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 2. Wwa 1994 [z wyborem tekstów].

E.A.

BAZYLIK Cyprian ok. 1535– po 1591

Inne formy nazwiska: Ciprianus Siradiensis; Cyprian z Sieradza.

Urodzony ok. 1535 w Sieradzu; syn Macieja, mieszczanina. W półroczu 1550/51 zapisał się do

Akademii Krakowskiej. Od młodości skłaniał się ku kalwinizmowi. Zasłynął komponowaniem melodii do tekstów religijnych różnych autorów (m.in. Mikołaja Reja, Jakuba Lubelczyka, Andrzeja Trzecieckiego) i własnych. Utwory sygnował kryptonimami C.B. lub C.S. od łacińskiej wersji nazwiska. Rozgłos i prawdopodobnie protekcja Mikołaja Radziwiłła Czarnego dały mu zajęcie w kancelarii królewskiej w Wilnie. Tam poznał w 1557 głośnego wojownika i awanturnika, Jakuba Heraklidesa Basilicusa, tytułującego się władcą Samos, dzięki któremu uzyskał nobilitację (pod jego herbem i nazwiskiem) zatwierdzoną przez Zygmunta II Augusta oraz tytuł „poeta laureatus”. Korzystając z opieki M. Radziwiłła, komponował i pisał, a także znakomitą polszczyzną przekładał z łaciny dzieła współczesnych pisarzy; nie ogłosił gotowego przekładu kroniki Marcina Kromera. W 1569 był sekretarzem Olbrychta Łaskiego, wojewody sieradzkiego. Zawarł małżeństwo z Agnieszką Lern, córką Stanisława a wnuczką Wolfganga, jednego z najstarszych drukarzy krakowskich. Po przeniesieniu się do Brześcia został właścicielem poradziwiłłowskiej drukarni, którą posiadał, jak się zdaje, do ok. 1570. Przez pewien czas sprawował urząd wójtowny w Mielniku na Podlasiu i przynależnie wsi Orłowo. Od Stefana Batorego otrzymał w 1576 prawo użytkowania części królewskiej wsi Mszczona i dożywotnie wójtostwo; z praw tych zrezygnował 20 lutego 1591. Zmarł po 1591.

TWÓRCZOŚĆ

1. Krótkie wypisanie sprawy przy śmierci i pogrzebie ... Halźbiety z Szydłowca Radziwiłłowej, wojewodziny wileńskiej, roku 1562. [B.m.r.; wg A. Kaweckiej-Gryczowej Brześć 1562 druk. S. Murmelius]. Przedr. S. Kot: Nieznany poeta polski XVI w. *Zeitschrift für Slawische Philologie* 25 (1956) s. 127–145. Unikat w Helmstedt.

2. Wiersz: Cyprian Bazylik do tegoż [tj. Odmieńca]. Druk. przy: Proteus abo Odmieniec. [Brześć] 1564 [druk. C. Bazylik].

3. Wiersz do księcia M. Radziwiłła. Druk. przy: T. Falconius: Wtore księgi Łukasza świętego. Brześć 1566. Przedr. S. Kot, jw. poz. 1.

4. Wiersz na cześć Radziwiłłów. Druk. przy: T. Falconius: Sprawy i słowa Jezusa Krystusa. Brześć 1566. Przedr. S. Kot, jw. poz. 1.

5. Napis na grobie zacnego szlachcica Pawła Secygniewskiego. Brześć 1570. Przedr. S. Kot, jw. poz. 1. Egz. w Bibl. Jagiel. sygn. Qu. 5030 k. a 2 v.

6. O zacności herbu Warnia, a o wielkiej dzielności ludzi rycerskich w domu panów Gnońskich ... historia. Wyd. Kr. 1600.

Przekł. łac.: Varnia, carmen gratulatorium. Kr. 1609.

Przekłady

7. Historia o srogim przesładowaniu Kościoła Bożego ... Przydana jest k temu historia ... kościołów cudzoziemskich w Londynie, nad którymi był ... biskupem ... Jan Łaski. Brześć 1567. Przeróbka dzieła Jana Crespina: *Actiones et monumenta martyrum*. Genewa 1556.

8. M. Barletius: Historia o żywocie i znacznych sprawach Jerzego Kastrjota, którego pospolicie Szkanderbegiem zową. Brześć 1569 druk. C. Bazylik.

9. M. Olahus: Historia spraw Atyle, króla węgierskiego. Kr. 1574 druk. M. Wirzbięta.

10. A. Frycz-Modrzewski: O poprawie Rzeczypospolitej księgi czwore. Łosk 1577 druk. J. Karcan. Wyd. nast. (zob. hasło: Frycz Modrzewski A.) m.in. ed. fotoofs. Wstęp J. Krzyżanowski. Wwa 1953. Przekł. nie obejmował księgi „De ecclesia”. Do 1953 jedyna pol. wersja „De Republica emendanda”.

Utworky o autorstwie niepewnym

11. Postępek prawa czartowskiego przeciw rodzajowi ludzkiemu. Brześć Litew. 1570 druk. C. Bazylik. Przedr. A. Benis. Kr. 1891 *BPP* nr 22. Wyd. [z unikatku defekt. w Bibl. Czart. sygn. XVI, 1556/1] W.R. Rzepka i W. Wydra. *Cały świat nie pomieściłby ksiąg*. Wstęp M. Adamczyk. Wwa 1996. Autorstwo prawdopodobne wg A. Brücknera i S. Kota.

12. Pieśń ze 31 kap. Przypowieści Salomonowych o pobożnej i cnotliwej niewieście. Nieśwież 1564 druk. Daniel z Łęczycy. Unikat w Bibl. w Uppsali nr 65, 233. Autorstwo prawdopodobne wg A. Brücknera.

13. *Commoda Henrici* ... [Zalecenie kandydatury Henryka Walezego, w jęz. pol.]. Ogl. J. Czubek: *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia*. Kr. 1906 s. 495–496. Autorstwo prawdopodobne wg A. Brücknera.

14. Pieśń nowa, w której jest dziękowanie Panu Bogu (inc.: Z ochotnym sercem...). Kr. 1556 druk. Łazarz Andrysowic. Inne wyd.: Kr. 1558; przedr. m.in.: *Cantional*, to jest księgi psalmów, hymnów i pieśni duchownych. Gdańsk 1636; wyd. kryt. Z.M. Szwejkowski, S. Wiechowicz, zob. poz. 15. W utworze akrostych: Zofia Oleśnicka z Pieskowej Skąły. Autorstwo prawdopodobne wg S. Kota. Zob. też PROTEUS ABO ODMIENIEC.

Kompozycja muzyczna

15. Wyd. kryt. kompozycji muzycz. (z tekstami) zob.: *Pieśni na 4-głosowy chór mieszany a capella*. Wyd. i wstęp Z.M. Szwejkowski, S. Wiechowicz. Kr. 1958 *Wydawn. Daunej Muzyki Pol.*

Zestawienie utworów muzycz. i ich wydań zob. Z.M. Szwejkowski: *Wykaz ważniejszych kompozytorów i ich dzieł. Z dziejów pol. kultury muzycz.* T. 1: *Kultura staropol.* Kr. 1958. Aneksy.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

S. KOT. *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — S. CHYBIŃSKI: *Słownik muzyków dawnej Polski*. Kr. 1948/49. — Z.M. SZWEJKOWSKI: *The Renaissance Polish music*. Wwa 1965 s. 29–30. — K. HŁAWICZKA: *Melodie Wacława z Szamotuł*, C.B. i Mikołaja Gomółki w kancjonałach brzeskim. *Muzyka* 1968 nr 1–2. — *Drukarze dawnej Polski*. Z. 5. Wr. 1969. — J. STARNAWSKI. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — Z. RYNDUCH: *Kunst przekładowy C.B. Przekład A. Frycza-Modrzewskiego „De republica emendanda”*. *Gdańskie Zesz. Hum.* 16/17 (1973/74) [wyd. 1975] nr 21. — A. NOWICKA-JEŻOWA: *Homo viator – mundus – mors*. Wwa 1988. — J. STARNAWSKI. *Filomata* 1988 nr 386. — S. NIEZNAŃSKI, M. PERZ. *Enc. katol. KUL* 2 (1989). — M. KOROLKO: *Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego. Humanisci w kancelarii królewskiej Zygmunta Augusta*. Wwa 1991. I.T.

BAKOWSKA Józefa

zob. CYBULSKA-BAKOWSKA Józefa

BELMONT Leo

1865–1941

Urodzony 8 marca 1865 w Warszawie w rodzinie mieszczańskiej; syn Maurycyego Blumentala i Franciszki ze Studnickich, córki znanego lekarza filantropa, Mateusza. W 1885 ukończył V Gimnazjum w Warszawie, w 1889 wydział prawny na Uniwersytecie Warszawskim. Już w latach gimnazjalnych pisywał wiersze, a od 1889 współpracował z *Prawdą* (tu w 1893–95 stała rubryka „Listy znad Newy”), od 1900 z *Głosem* (tu stała rubryki: w 1902 „Listy znad Newy”, w 1903–04 „Na mównicy”). Lata 1892–1904 spędził jako adwokat przysięgły w Petersburgu. Równocześnie pełnił funkcję kierownika literackiego *Kraju*, prowadził ożywioną działalność publicystyczną i literacką; ponadto dokonał przekładu „Eugeniusza Oniegina” Aleksandra Puszkina. W 1904 powrócił do kraju i pracował jako adwokat przy sądach warszawskich. Od 1888 interesował się językiem esperanto i stał się jego zapalonym propagatorem. W 1905 na Kongresie Esperantystów w Boulogne-sur-Mer został wybrany na członka Akademii Esperanckiej w Paryżu. Był założycielem Polskiego Towarzystwa Esperantystów oraz współpracownikiem jego organu pt. *Polna Esperantisto* (1908–37). W 1905–07 działał w tajnych kółkach wolnościowych, które delegowały go w 1907 na konferencję do Petersburga. W 1907–13 wydawał i redagował tygodnik *Wolne Słowo*, który prawie całkowicie wypełniał swoimi utworami. Posługiwał się wieloma pseudonimami, m.in. Leon Bielski, L. Dolinow, Fortado, Lew Gor-

skij, Iturus. Wystąpienia publicystyczne przeciwko zacołaniu sfer zachowawczych, biurokracji i bezprawiu carskiego sądownictwa narażały go na częste procesy i areszty. W 1914 zesłano go na dwa miesiące do Arsenalu moskiewskiego za „obrazę majestatu”. W 1915 znalazł się ponownie w Warszawie i wrócił do zajęć literackich. Wydawał i redagował *Nową Mucbę Satyryczną* (1915), wygłaszał odczyty popularnonaukowe, przetłumaczył, przerobił lub „streścił” około czterdziestu powieści, głównie o tematyce sensacyjnej. Pisał i opracowywał scenariusze filmowe. Recenzje i artykuły z dziedziny filmu zamieszczał w kilku czasopiśmie: *Kinema*, *Kino-Teatr dla Wszystkich*, *Świat Filmu*, *Wiadomości Filmowe*. W 1929 został referentem Wydziału Prawnego Ministerstwa Robót Publicznych. Był członkiem Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich w Warszawie. Zmarł 19 października 1941 w getcie warszawskim; pochowany na Cmentarzu Ewangelicko-Augsburskim w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. W wieku nerwowym. Moja spowiedź. Powieść. T. 1–2. Wwa 1890. Wyd. nast.: Wwa 1900; wyd. 3 Wwa 1928.

2. Tamten człowiek. Z notatek wariata. [Opowiadania]. Wwa 1892.

3. Rymy i rytmy. Wybór poezji. T. 1–2: Utwory oryginalne; t. 3: Przekłady. Wwa 1900.

4. Lew Tołstoj. Życie i dzieła. Zarys biograficzno-krytyczny. Kr. 1904.

5. Nowele i satyry. Wwa [1908].
Poszczególne nowele wyd. również osobno jako dod. do *Wolnego Słowa*.

6. Nowele i satyry. Wwa 1908.
Zawartość inna niż w poz. 5.

7. Dla honoru. Dramat w 3 a. Wyst. Wwa 1908. Wyd. Wwa 1910 [1909].

8. Socjalizm i sprawiedliwość. Studium etyko-ekonomiczne. Wwa 1908.

9. Sprawa przy drzwiach zamkniętych. Zagadka psychologiczna na tle procesu kryminalnego. [Powieść]. Wwa 1910. Wyd. 3 Wwa 1930.

10. Pomiędzy sądem a sumieniem. Rozwiązanie zagadki psychologicznej „Sprawy przy drzwiach zamkniętych”. [Powieść]. Wwa 1911. Wyd. 3 Wwa 1930.

11. Diablica. Romans modernistyczny. Wwa 1922. Wyd. 2 t. 1–3. Wwa 1927.

12. Sprawa pomiędzy dwoma trupami. Przez szczelinę drzwi zamkniętych w sali sądowej. — Adolf Nowaczyński na tle „Meandrów”. Pieśń o sławie rycerskiej. W obliczu najazdu bolszewickiego na Polskę. — Co się stało dziś z figurami z „Pana Tadeusza”. Satyra współczesna. — Szkic autobiograficzny. Wwa 1925 [1924].

13. Konieczność, przypadek czy wolna wola? Powieść filozoficzno-kryminalna. T. 1–3. Wwa 1927. Wyd. 3 Wwa 1930.

14. Markiza Pompadour, miłośnica królewska. Romans historyczny. Stanisławów 1927. Wyd. nast. m.in. wyd. 10 Wwa 1928.

15. Zaślubiny śmierci. Cz. 1: Mary Vetsera. Tragedia miłości; cz. 2: Tragedia Habsburgów. Mary Vetsera i arcyksiążę Rudolf. Powieść. [Wwa] 1927. Wyd. nast. m.in. wyd. 14 Wwa 1928.

16. Pani Dubarry. Powieść. Cz. 1: Wiosna miłości; cz. 2: Królewska miłośnica. Dalsze losy pani Dubarry; cz. 3: Od kolebki do gilotyny. Wwa 1927–28. Wyd. nast. m.in. wyd. 12 Wwa 1930.

17. Droga człowieka. Powieść osnuta na tle filmu „Cyrk” Charlie Chaplina. Wwa 1928. Wyd. nast. pt. Człowiek, z którego świat się śmieje. Wstęp L.F. Erdtracht. Wwa 1928.

18. Kapłanka miłości, Ninon de Lançlos. Na podstawie jej pamiętników. [Wwa] 1928 (osiem wyd. tegoż roku). Wyd. nast. Kat. 1993.

19. Lady Hamilton. Cz. 1: Najpiękniejsze oczy Londynu; cz. 2: Ostatnia miłość lorda Nelsona. Romans. Na podstawie powieści historycznej V. Schumachera i innych źródeł. Wwa 1928.

20. Niepotrzebny człowiek. Powieść filmowa. Wwa 1928.

21. Przeznaczenie. Powieść filmowa. Wwa 1928.

22. Geniusz, czyli cudowny żywot Balzaka. Powieść według R. Benjamina. Wwa 1929.

23. Nena Sahib. Romans. Cz. 1: Córka Indii, Amarkalli; cz. 2: Ukochana żona maharadży; cz. 3: Indie w płomieniach. Krwawe żniwa. Powieść wg J. Retcliffe’a. Wwa 1929–30.

24. Messalina. Powieść. Cz. 1: Cesarzowa nie-rządnicza; cz. 2: Śmierć Messaliny. Wwa 1930.

25. Mojżesz współczesny. Powieść studium. Cz. 1: Rozdroże Teodora Herzla; cz. 2: Fata morgana państwa żydowskiego. Wwa 1931 [1930].

26. Złotowłosa czarownica z Glarus. Powieść. Wwa 1932. Wyd. nast. Wwa 1935.

27. Dwużeniec? Powieść osnuta na tle pomysłu słynnego lekarza francuskiego dra Valliene; cz. 2: On czy nie on?; cz. 3: Powrót umarłych. Wwa 1933.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

P r z e k ł a d y

28. E. Rostand: Romantyczni. Komedja w 3 a. Wwa 1899. Wyst. Kr. 1900.

29. A. Puszkina: Eugeniusz Oniegin. Romans wierszem. Kr. 1902. Wyd. kryt. oprac. W. Lednicki. Kr. 1925 BN II, 35.

30. L. Andriejew: Judasz Iskariota i inni. Wwa 1908.

31. Sonoj esperantaj. Tradukoj al poetoj polaj kaj alilandaj. Kr. 1908.

Tu przekł. wierszy poetów pol., obcych oraz wierszy własnych na esper.

32. T. Mann: Tonio Kröger. Wwa 1923.

33. M. Sałtykow-Szczedrin: Judaszek. T. 1–2. Wwa 1927.

34. L. Feuchtwanger: (Józef Flawiusz: Trylogia historyczna. Powieść pierwsza) Wojna żydowska. Wwa 1933. Wyd. nast.: Wwa 1937 [1939]; Wałbrzych 1948.

35. E. Ludwig: Bismarck. T. 1–2. Wwa 1934–36. Wyd. 3 Wwa 1938.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP.

S. LAM: Współcześni pisarze polscy. Wwa 1922. — Z. DĘBICKI: Powieści sensacyjne L.B. *Kur. Warsz.* 1928 nr 17. — J.W. GOMULICKI: *Księga wierszy pol.* 3 (1956). — E. KOZŁKOWSKI: Więcej prawdy niż plotki. Wwa 1964. — A. GRZYMAŁA-SIEDLECKI: Nie pożegnani. Kr. 1972 s. 231–235. — J.J. LIPSKI: Warszawscy „Pustelnicy” i „Bywalscy”. T. 2. Wwa 1972. — E. PRZĘCHODZKI: „Eugeniusz Oniegin” w dziewiętnastowiecznych polskich przekładach i krytyce literackiej. *Lubuskie Mater. Neofilologiczne* 7 (1978) s. 159–167. — H. STATKIEWICZ: Kilka uwag o polskich przekładach „Eugeniusza Oniegina”. *Przegl. Hum.* 1978 nr 2. — A. GÓRALSKA: Werystyczne i światopoglądowe aspekty powieści L.B. „Sprawa przy drzwiach zamkniętych”. *Acta Universitatis Lodzianis* 1979 nr 47. — *Słownik biogr. adwokatów pol.* Red. Z. Czeszejko-Sochacki. T. 2. Wwa 1980. — J. BENEŠIĆ: Osiem lat w Warszawie. Kronika. (Wybór, posłowie, biografie H. Kirchner). Wwa 1985. — K. PĘDOWSKI: *Palestra* 1985 nr 3/4. — K. KŁOSIŃSKA: Powieści o „wieku nerwowym”. Kat. 1988.

I.T.

BELCIKOWSKI Adam
1839–1909

Urodzony 24 grudnia 1839 w Krakowie. Po ukończeniu w 1859 Gimnazjum św. Anny studiował do 1863 na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ). Debiutował okolicznościowym utworem „Mowa miana przez ... ucznia klasy 8 przy uroczystości zakończenia roku szkolnego w amfiteatrze Gimnazjum św. Anny w Krakowie na dniu 1 lipca 1859”. W 1860 zamieszczał w krakowskim czasopiśmie *Niewiasta* młodzieńcze wiersze z lat 1855–60. W 1856 powstał jego pierwszy dramat historyczny „Hunyadi” (ogłoszony w *Mrowce* 1869 nr 30–36 i odb. Lwów 1870). W 1864 zgłosił swą kandydaturę na wakującą Katedrę Literatury w warszawskiej Szkole Głównej, wysyłając jako pracę konkursową „Stanowisko Mikołaja Reja w literaturze polskiej i jego stosunek do reformacji”. Doktorował się na UJ w 1865 na podstawie rozprawy „Przegląd pism Mikołaja Reja, jako też jego stanowisko autorskie w literaturze i społeczeństwie”. W kwietniu 1866 otrzymał stanowisko prywatnego do-

centa w Szkole Głównej i w 1866/67 oraz 1867/68 prowadził wykłady z literatury staropolskiej. W 1866 rozpoczęły się jego później stałe kontakty z *Bluszczem* i *Tygodnikiem Ilustrowanym*. Zrezygnował z docentury w 1868 w związku z wprowadzeniem w Szkole Głównej języka wykładowego rosyjskiego i powrócił do Krakowa. W następnym roku pracował jako zastępca nauczyciela w lwowskim Gimnazjum im. Franciszka Józefa. W 1869 przeprowadził na UJ habilitację na podstawie rozprawy o „Konradzie Wallenrodzie”, a w 1870 uzyskał docenturę. Zajmował się wówczas głównie oświeceniem i romantyzmem. Nie mając widoków na objęcie katedry wobec nominacji w 1871 Stanisława Tarnowskiego na stanowisko profesora historii literatury, opuścił UJ w 1872. Został członkiem Krakowskiego Towarzystwa Naukowego, a później członkiem nadzwyczajnym Akademii Umiejętności w Krakowie, gdzie pełnił funkcje sekretarza Komisji Bibliograficznej (1873–77) i Komisji Językowej (1874–77). Aktywnie uczestniczył w życiu literackim Galicji, współpracował jako pisarz i krytyk z czasopismami Krakowa (*Kalina*, *Kraf*) oraz Lwowa (*Dziennik Literacki*, *Strzecha*). W teatrach tych miast wystawiano wówczas jego dramaty i komedie historyczne. Od 1876 pracował w Bibliotece Jagiellońskiej, początkowo jako pomocnik bibliotekarza, a od 1903 jako skrytór. Równocześnie przez wiele lat wykładał historię literatury polskiej i powszechnej na Wyższych Kursach dla Kobiet Adriana Baranieckiego. Prace historycznoliterackie, stale przeglądając piśmiennicze, korespondencje z Krakowa ogłaszał w *Tygodniku Ilustrowanym* (od 1866), *Bibliotece Warszawskiej* (1878–84), *Kurierze Warszawskim* (1880–88), *Ateneum* (1882–87). W 1882 podjął trwającą długie lata współpracę z *Nową Reformą*. Od 1878 był ponadto współpracownikiem londyńskiego czasopisma *The Athenaeum*, w którym zamieszczał stałe sprawozdania z literatury polskiej (do 1887). W 1886 obchodzone w Warszawie jubileusz dwudziestopięciolecia działalności pisarskiej B., rok później w Krakowie, gdzie również w 1902 uczczono czterdziestolecie jego pracy literackiej. Zmarł 13 stycznia 1909 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dwa poemata. Kr. 1863.
2. Waclaw z Potoka Potocki. Studium literackie. Kr. 1868 odb. z *Przegl. Pol.* Przedr. w poz. 14.
3. Dwaj Radziwiłłowie. Komedja w 5 a. Wyst. Kr. 1869. Wyd. Kr. 1871 odb. z *Kraju*. Przedr. w poz. 19 t. 2.
4. Król Don-Żuan. Komedja w 5 a. Lw. 1869 odb. ze *Strzechy*. Wyst. Pozn. 1872. Przedr. w poz. 19 t. 1.
5. Konrad Wallenrod. Prelekcja habilitacyjna miana dn. 24 maja 1870 w Uniwersytecie Jagiellońskim. Kr. 1879 odb. z *Kraju*. Przedr. w poz. 14.

6. Dług honorowy. Powieść oryginalna. Wwa 1872.

7. Patriarcha. Powieść. T. 1–2. Kr. 1872 odb. z *Kraju*.

8. Protegujący i protegowani. Komedia w 3 a. Wyst. Pozn. 1873. Przedr. w poz. 19 t. 2.

9. Kazimierz Brodziński. Studium literackie. Lw. 1875. Przedr. w poz. 14.

10. Król Mieczysław II. Dramat w 5 a. Wyst. Kr. 1875. Ogl. *Tyg. Ilustr.* 1876 t. 1 nr 3–17. Fragm. wyd. osob. Tarnów 1880. Przedr. w poz. 19 t. 3. I nagroda w konkursie krakowskim w 1875.

11. Lucjan Siemieński. Wwa 1879 odb. z *Bibl. Warsz.* 1878.

12. „Balladyna” Słowackiego. Dwa odczyty na dochód Osad Rolnych miane w dn. 23 i 25 marca 1879. Kr. 1879 odb. z *Tyg. Powsz.* Przedr. w poz. 14.

13. Król Bolesław Śmiały. Dramat w 5 a. Wwa 1882 odb. z *Ateneum*. Przedr. w poz. 19 t. 4.

14. Ze studiów nad literaturą polską. Wydanie pamiątkowe dla uczczenia 25-letniej działalności autora, z życiorysem skreślonym przez P. Chmielewskiego. Wwa 1886.

Rozprawy historycznolit. ogl. w czasop. w 1866–85.

15. Księżda Stanisława Grochowskiego żywot i pisma. Studium literackie uwieńczone nagrodą na konkursie Bredkrajca przez Towarzystwo Przyjaciół Nauk Poznańskie w r. 1890. Lw. 1892 odb. z *Przew. Nauk i Lit.* 1891.

16. U kolebki narodu. Dramat z dziejów mitycznych w 5 a. Wyst. Lw. 1892. Wyd. osob. Kr. 1892 odb. z *Nowej Reformy*. Przedr. w poz. 19 t. 5. II nagroda w konkursie galicyjskiego Wydziału Krajowego w 1891.

17. Przekupka warszawska. Obraz historyczny w 4 a., a 5 odsłonach. Wyst. Kr. 1897. Przedr. w poz. 19 t. 5.

Wyst. również pt. Oblężenie Warszawy.

18. Adam Mickiewicz. Psychologiczny wizerunek poety. Kr. 1898 odb. z *Nowej Reformy*.

19. Dramata i komedie. T. 1–5. Kr. 1898.

20. Pan Pasek. Historia szlachecka na scenę w 5 obrazach przeniesiona. Wyst. Kr. 1902. Wyd. Kr. 1903 odb. z *Przeł. Pol.* t. 146–147.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Koresp. i mater. m.in. w zbiorach Ossol.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 7/8 (1892). — Z. SZMYDTOWA. *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI. *A. B. z dziejów polon. warsz.* Wwa 1964; przedr. w: *Z historii polskiej literatury i kultury*. Wwa 1967. — *Dzieje Katedry Hist. Lit. Pol. w Uj. Kr.* 1966. — R. SKRĘT. *Obraz lit. pol. S.* 4 t. 3 (1969). — M. WÓJCIK. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — M. PIECHOTA. *A. B. o J. Kochanowskim.* *J. Ko-*

chanowski. Twórczość i recepcja. T. 2. Kat. 1985. — E. MALINOWSKA: „Pamiętniki” J.Ch. Paska jako tekst genetyczny utworów A. Mateckiego i A.B. *Od baroku ku pozytywizmowi*. Kat. 1995.

A.P.

BELZA Władysław 1847–1913

Urodzony 17 października 1847 w Warszawie; syn Józefa, profesora Instytutu Agronomicznego w Marymoncie, i Bogumiły z Ostrowskich. Uczęszczał do gimnazjum w Warszawie i do Szkoły Junkierskiej w Kazaniu, w 1866–68 słuchał wykładów z literatury w Szkole Głównej w Warszawie. Rozpoczął wtedy współpracę z *Przeglądem Tygodniowym* i *Tygodnikiem Ilustrowanym*. W 1868 przebywał w Krakowie i Lwowie oraz odbył podróż do Włoch, Szwajcarii i Francji. W 1869 zamieszkał w Poznaniu i współpracował z *Dziennikiem Poznańskim* i *Sobótką*. Był współzałożycielem *Tygodnika Wielkopolskiego* (1870), założycielem pisma dla dzieci *Promyk* (1871). Uczestniczył w pracach nad zorganizowaniem sceny narodowej w Poznaniu oraz brał udział jako aktor w przedstawieniach poznańskiego teatru zawodowego. Wydalony w 1871 z zaboru pruskiego wyjechał do Pragi, w 1872 osiedlił się we Lwowie. Studiował na wydziale humanistycznym Uniwersytetu Lwowskiego, od 1872 pracował w redakcji *Gazety Narodowej*. W 1876 założył pismo *Towarzystw Piłnych Dzieci*, redagował je do 1883. W 1880 zainicjował i współorganizował Koło Literacko-Artystyczne, którego sekretarzem był przez kilka lat. Od 1882 przez wiele lat pracował w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich. W 1883 założył wraz z Józefem Ignacym Kraszewskim towarzystwo Macierz Szkolna. W 1886 był jednym z założycieli Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. Współpracował z licznymi czasopismami. Zmarł 29 stycznia 1913 we Lwowie; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pieśni liryczne. Wwa 1868.

2. Z wiosny. Poezje. Wwa 1868.

3. Abecadnik w wierszykach dla starszej dlatwy polskiej. Kr. 1869. Wyd. 4 Złoczów 1893.

4. Z doli – niedoli. Pieśni. Kr. 1869.

5. Emancypantka. Obrazek sceniczny w 1 a. Wyst. Pozn. 1869 (teatr amatorski). Wyd. Pozn. 1870.

6. Poezje. Wyd. nowe. Pozn. 1871.

7. Poezje. Wyd. zupełne. Lipsk 1874 BPP t. 68. Tu m.in.: Zamek grojecki. Obrazek z naszej przeszłości podług miejscowej legendy; Kasper Karliński. Poemat dramatyczny w 3 a.

8. Zakłète dzwony. Legenda z dziejów polskich. Lw. 1876.

9. Świątek dziecięcy w trzydziestu dwu obrazach. Lw. 1880. Wyd. 3 Lw. [1884].

10. Dzieci i ptaszki. Lw. 1881. Wyd. 3 Lw. 1907. Przekł. czes. 1894.

11. Matka. Dwanaście obrazków z maleńkiego świata. Lw. 1882. Wyd. nast.: wyd. 3 Lw. 1903; Łódź 1991 (reprint wyd. z 1882).

12. Dobry syn. Bajka sprzed lat tysiąca. Lw. 1883. Wyd. nast.: wyd. 5 Lw. 1905; m.in. wersja ocenzonej pt. Baśń o dobrym synu. Wedle ludowego podania. Wwa 1899. Przekł. czes. 1884.

13. O zmroku. Dwadzieścia cztery powiastek dla młodocianego wieku. Wwa 1883. Przekł. czes. 1894.

14. Kronika potoczna i anegdotyczna z życia Adama Mickiewicza na podstawie opisu wiarygodnych świadków. Lw. 1884.

15. Dawni królowie tej ziemi. Złoczów 1887. Wyd. 3 Złoczów 1905.

16. Poezje. Lw. 1892.

17. Miscellanea. Szkice, typy i obrazki. Lw. 1894. Tu m.in. Wincenty Pol. Z osobistych wspomnień (wyd. osob. Kr. 1912. Przedr. w poz. 24).

18. Dla dzieci. Wybór pism. Lw. 1897.

19. Katechizm polskiego dziecka. [Wiersze]. Lw. 1900. Wyd. nast. m.in.: wyd. 5 Lw. 1912; wyd. 12 Hamburg-Frankfurt 1945; wyd. 13 Monachium 1946; Wr. 1990 (reprint wyd. z 1912); posłowie N. Tomczyk. Wr. 1996.

Tu m.in. wiersz pt. Katechizm polskiego dziecka (inc.: Kto ty jesteś? Polak mały). Inny tytuł: Wyznanie wiary dziecięcia polskiego. Liczne wyd. osob., m.in. pt. Kto ty jesteś? Oprac. M. Siemiński. Wwa 1974. Do 1989 wydawany w obiegu oficjalnym pt. jw., w obiegu poza cenzurą pt. Katechizm polskiego dziecka. Przekł. franc. 1984.

20. Wrażenia z Wenecji. Luźne szkice i notatki. Lw. 1901.

21. Wrażenia z podróży. Lw. 1903.

22. Dla drogich dzieci. Wybór wierszy. Lw. 1907.

23. Wiarusy. Obrazki z życia i przygód żołnierzy polskich. Lw. 1909.

24. Z epoki Mickiewicza. Lw. 1911.

25. Dla polskich dzieci. Wybór pism wierszem. Lw. 1912. Reprint Wwa 1991.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Wydął kilka antologii poezji.

Koresp. B. znajduje się m.in. w Bibl. Jagiel., Ossol., Bibl. Nar.; Listy do B. Oprac. S. Fita. Wwa 1983.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

P. KOSTECKI: W.B. Lw. 1897. — A. CHOŁONIEWSKI: Nieśmiertelni. Fotografie literatów lwowskich. Lw. 1898. — Bibliograficzny spis prac W.B. osobno wydanych.

(1867–1907). Lw. 1907. — J. KRASZEWSKI: „Wesele” Wypiańskiego i poezje W.B. przed sądem Prus. *Zaranie Śl.* 1933 nr 4. — W.T. WISŁOCKI: *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — K. MAKUSZYŃSKI: Poeta „małych Polaków”. *Kur. Warsz.* 1939 nr 44. — T. TYSZKIEWICZ: W.B. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 1 (1965). — T. KRZYŻEWSKI: Jak W.B. we Lwowie uczył dzieci polskie patriotyzmu. *Biuletyn. Koło Lwówian* (Londyn) 1985 nr 50 cz. 1 s. 68–72. — W. PACHOLEC: W.B. wobec legendy Mickiewiczowskiej. *Prace Hum.* 1986 S. 1 nr 27. — D. PIASECKA: W.B. Wwa 1989. — B. KULKA: Działalność patriotyczno-wychowawcza W.B. *Przeł. Hist.-Oświat.* 1990 nr 1. — K. SUROWIEC: W.B. poezja patriotyczna dla dzieci. *Od Koźmiana do Czernika.* Rzeszów 1992.

WA.-Sz.

BEM Antoni Gustaw 1848–1902

Urodzony 24 czerwca 1848 w Lipsku w ziemi kieleckiej; syn Karola i Joanny z Krężelewskich. Do szkół uczęszczał w Sandomierzu (1856–62) i w Radomiu. Od 1866 studiował w warszawskiej Szkole Głównej na wydziale filozoficzno-historycznym. W 1873–79 był nauczycielem na pensjach prywatnych w Kielcach i w Warszawie, w 1879–88 pracował w gimnazjum rządowym w Kielcach, gdzie jego uczniem był m.in. Stefan Żeromski. (B. był pierwowzorem profesora Sztettera w „Szyfowych pracach”). W 1875 ożenił się z Walentyną Dobrowolską. Od 1888 uczył w szkołach prywatnych w Warszawie. Rozprawy historycznoliterackie, recenzje literackie oraz prace z zakresu gramatyki języka polskiego i teorii literatury umieszczał m.in. w *Opiekunie Domowym* (1872–76), *Niwie* (1873–74), *Przeglądzie Tygodniowym* (od 1877), *Nowinach* (1878–81), *Prawdzie* (od 1881). W 1892–94 pod pseudonimem Tadeusz Raclawicki ogłaszał w *Dzienniku Poznańskim* felietony pt. „Spod zaboru rosyjskiego”. Zmarł 14 marca 1902 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Teoria poezji polskiej z przykładami w zarysie popularnym analityczno-dziejowym. Petersb. 1899.

P r z e k ł a d

2. W. Spasowicz: Dzieje literatury polskiej. Wwa 1882. Wyd. nast. m.in. wyd. 3 przejr. i uzup. Kr. 1891.

Tłum. z jęz. ros. wspólnie z S. Czarnowskim.

W y d a n i a z b i o r o w e

3. Studia i szkice literackie. Wyd. pośmiertne ze słowem wstępnym I. Chrzanowskiego. Wwa 1904. 47

4. Pisma krytyczne. Oprac. i wstęp Z. Żabicki. Wwa 1963 Bibl. Studiów Lit.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

A.G.B., jeden z najznakomitszych historyków literatury polskiej i krytyków literackich. *Księga pam. Kielczan (1856–1904)*. Wwa 1925 s. 188–190. — I. CHRZANOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — S. ŻEROMSKI: *Dzienniki*. T. 1–3. Wwa 1953–56 i wyd. nast. — S. FRYBES: *A.G.B. Pol. krytyka lit. (1800–1918)*. Mater. T. 3. Wwa 1959 s. 442–444. — Z. ŻABICKI: *A.G.B. Obraz lit. pol.* S. 4 t. 3 (1969). — J. RUTKOWSKI: Program inteligencji A.G.B. a mity inteligencji S. Żeromskiego. *O S. Żeromskim. Mater. z sesji nauk*. Kr. 1976. — TENŻE: A.G.B. jako nauczyciel i wychowawca S. Żeromskiego. *Kieleckie Studia Filol.* 1 (1980). — L. SŁOWIŃSKI: Nauczyciel Żeromskiego. *Studia Polon.* 13 (1985) s. 155–171. — E. KULA: A.G.B. Wr. 1988. — TENŻE: A.G.B. jako nauczyciel. *Warsztaty Polon.* 1994 nr 1.

Nadto liczne uwagi o B. w oprac. monogr. o S. Żeromskim.

W.A.-Sz.

BEMBUS Mateusz 1567–1645

Urodzony w 1567 w Poznaniu w rodzinie mieszczańskiej. Ukończył szkołę średnią i kurs filozofii w poznańskim Kolegium Jezuitów. Do zakonu tego wstąpił w 1567, nowicjat odbył w Krakowie. Przez trzy lata nauczał w niższych klasach szkoły w Jarosławiu, a przez rok w Poznaniu. W 1592–96 studiował teologię w Akademii Wileńskiej, tamże w 1596 przyjął święcenia kapłańskie. Po uzyskaniu doktoratu wykładał filozofię w Poznaniu (1598–1601), a teologię scholastyczną w Wilnie i Poznaniu (1602–10), głosząc zarazem przygodnie kazania. W 1611 został kaznodzieją królewskim, powołany na to stanowisko przez Zygmunta III Wazę po ustąpieniu Piotra Skargi. Pełnił tę funkcję do 1618, kiedy to bez pozwolenia króla wyjechał do Włoch w sprawach państwowych. W 1619 wrócił do kraju i zatrzymał się w Krakowie; potem przebywał w Lublinie, gdzie zajmował się głoszeniem kazań i pracami pisarskimi. W 1620–23 pełnił funkcję rektora w poznańskim Kolegium Jezuitów, a następnie do 1626 był prepozytem Domu Profesów przy kościele św. Barbary w Krakowie. W 1625 przez kilka miesięcy pełnił funkcję prowincjała, w następnych latach był stałym doradcą prowincjałów i uczestniczył we wszystkich ważniejszych sprawach zakonu. Pod koniec życia odsunął się od udziału w życiu publicznym i zajął się przygotowaniem do druku swoich dzieł, lecz pracy tej nie zdążył ukończyć. Był wybitnym kaznodzieją, m.in. odważnie występował w obronie chłopów, piętnował bez-

prawie i bezkarność szlachecką. Zmarł 30 lipca 1645 w Krakowie; pochowany w podziemiach kościoła św. Barbary.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pax non pax seu rationes aliquot, quibus confoederationis Evangelicorum cum Catholicis pacem, nullo modo veram esse pacem breviter ostenditur. B.m. 1615 [Kr. druk. M. Lob]. Przekład pol. fragm.: Z. Piszczek. *700 lat myśli pol.*: XVII w. cz. 1 (1979).

Utwór przeciw jedności religijnej z dysydentami.

2. Pacatus impacatus ad examen vocatus. Kr. 1616 druk. A. Piotrkowczyk.

3. Bellator christianus. Kolonia 1617 Druk. Oficyna Birckamenniensis, nakł. H. Myliusa. Wyd. nast.: Kr. 1617; Kr. 1618; Kr. 1688.

4. Pastor vigilans. Kr. 1618 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. nast. Kolonia 1618.

5. Kometa, to jest pogroźka z nieba. Kr. 1619 druk. A. Piotrkowczyk.

Przeróbki: anonim. pt. Trąba gniewu Bożego. Kr. 1648 druk. Ł. Kupisz; J.A. Załuskiego. B.m. 1746, toż Berdyczów 1764.

6. Żałoba albo kazanie ... na pogrzebie ... Andrzeja ze Bnina Opalińskiego, biskupa poznańskiego. Kr. 1624 druk. F. Cezary.

7. Krótka sprawa o nowym collegium ojców Societatis Jesu. Kr. 1625 druk. A. Wosiński.

8. Obrona collegium krakowskiego patrum Societatis Jesu. Wwa 1627 druk. J. Rossowski.

9. Wizerunek szlachcica prawdziwego w kazaniu na pogrzebie ... Andrzeja Bobole ... podkomorzego koronnego. Wil. 1629.

Estr. podaje w wątpliwość istnienie wyd. z 1617.

10. Wzywanie do jedności katolickiej narodu ruskiego religijnej greckiej z Kościołem rzymskim. Kr. 1629 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. nast. Lw. 1630.

11. Ormiańskie nabożeństwo i wzywanie ludzi narodu tego zacnego do jedności w wierze i miłości Kościoła św. rzymskiego. Kr. 1630 druk. A. Piotrkowczyk.

Utwór o autorstwie niepewnym

12. Antithemius seu mors peccatoris. [Utwór dram. w 5 a. z polskimi prologami i chórami]. Powst. prawdopodobnie między 1618 a 1624. Wyd. A. Stender-Petersen: *Tragoediae sacrae*. Dorpat 1931 (z rkpsu Bibl. Uniw. w Uppsali sygn. R 380); J. Dürr-Durski: *Antithemiusz. Jezuicki dramat szkolny*. Tekst łac. oprac. L. Winniczuk i M. Plezia. Przekład pol. proz. L. Joachimowicz. Wwa 1957.

Po akcie trzecim występuje pol. Chorus rusticorum (inc.: Bieda nam wielka na te nasze pany...), zob. LA-MENT CHŁOPIŃSKI NA PANY.

Wyst. ok. 1620 w Poznaniu przez kolegium jezuickie.

Też o autorstwie M.B. wysunął J. Dürr-Durski, poparł ją C. Backvis.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964).

S. BEDNARSKI. *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — J. DÜRR-DURSKI: Ze studiów nad „Antitemuszem”. *Zesz. Nauk. UŁ. S. I. Nauki Hum.-Społ.* 7 (1957). — M. PLEZIA: Dookoła „Antitemusza”. *Meander* 1958 nr 6. — M. PISZCZKOWSKI: Uwagi o lamentach chłopskich. *Księga pamiątkowa czci S. Pigonia*. Kr. 1961. — C. BACKVIS: „L'Antithemius” et le motif „social” dans la propagande de reconquête catholique au début de la Contre-Réforme en Pologne. *Studi in onore di E. Lo Gatto e G. Maver*. Roma 1962. — A. LI-TWORNIA: Problematyka lamentów chłopskich. *Lit. i metodologia*. Wr. 1970. — Cz. HERNAS: Barok. Wwa 1973 i wyd. nast. — M. KOROLKO: Klejnot swobodnego sumienia. Wwa 1974. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — L. GRZEBIEN. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — R. DAROWSKI: M.B. SJ profesor filozofii w Poznaniu. *Arch. Hist. Filoz. i Myśli Społ.* 31 (1986) s. 213–223. — W. WITKOWSKI. *Enc. katol. KUL* 2 (1989). — D. PLAT: Kazania pogrzebowe z przełomu XVI i XVII w. Wr. 1992. — *Jezuici a kultura pol.* Red. L. Grzebień, S. Obirek. Kr. 1993. — R. DAROWSKI: B.M. 1598–1602. W: *Filozofia w szkołach jezuickich w Polsce XVI w.* Kr. 1994. — *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kr. 1997. — L. GRZEBIEN: Katalog profesorów kolegium jezuickiego w Poznaniu. *Nasi dawni jezuici*. Pozn. 1997 *Kron. m. Pozn.* 1997 nr 4.

I.T.

BENEDYKT POLAK

zm. po 1252

Inna forma imienia i nazwiska: Benedictus Polonus.

Był franciszkaninem we Wrocławiu. Wiosną 1245, towarzysząc jako sekretarz i tłumacz na ziemiach słowiańskich wysłannikowi Innocentego IV — franciszkaninowi włoskiemu Giovanniemu da Pian del Carpine, wyruszył z Wrocławia wraz z Czechem Czesławem (Stefanem), a także — przypuszczalnie — z konfratrem Polakiem o nieznanym dziś imieniu w poselstwie do Azji Środkowej w celu przedłożenia wielkiemu chanowi mongolskiemu Kujukowi (Gujukowi) propozycji pokoju ze światem chrześcijańskim oraz zbadania tatarskich sił zbrojnych i obyczajów. Poselstwo zyskało poparcie książąt polskich Bolesława Wstydliwego i Konrada Mazowieckiego oraz księcia ruskiego Wasylka. Droga wiodła przez Kijów, stopy kirgiskie za Bajkał. Wysłannicy przebywali od lipca do listopada 1246 w ciężkich warunkach w stolicy tatarskiej, Sira-Ordzie. 24 sierpnia tego roku byli świadkami uroczystej intronizacji chana Kujuka, która odbyła się w uroczysku Angiusuma-tobi (Złota Orda). Wbrew wieściom o ich męczeńskiej śmierci wysłannicy wypełnili swą misję i w czerwcu 1247 byli z powrotem w Kijowie, a w listopadzie w Lyonie, skąd podążyli do Rzymu. Na dworze papieskim B.P. złożył ustną relację z przebiegu podróży; oprócz tego podyktował (lub sporządził na pod-

stawie jego opowiadań) kilka redakcji pisemnych. Dalsze lata życia spędził prawdopodobnie w Polsce; w 1252 występował jako gwardian franciszkaninów w Krakowie. Zmarł po 1252.

TWÓRCZOŚĆ

1. Relacja z podróży. Najwcześniejszy zapis, sporządzony 30 lipca 1247 przypuszczalnie we Wrocławiu lub w Pradze przez franciszkanina „C. de Brigra” (być może Polaka i towarzysza wędrowniki poselstwa aż po Dniepr) na polecenie prowincjała Polski i Czech Bogusława. Ogl. pt. *Historia Tartarorum*. Wyd. G.D. Pinter w dziele zbior. *The Viniland Map and the Tartar Relation*. New Haven and London 1965 [tu: tekst najobszerniejszej red. z rkpsu Bibl. Uniw. Yale; komentarz, przekł. ang., reprodukcje fotograficzne tekstu]. Wyd. nast. pt. *Historia Tartarorum C. de Bridia monachi*. Wyd. A. Öneufors. Berlin 1967 *Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen* nr 186.

Relacja ustna, złożona na dworze papieskim. Tekst jest znany z kilku zapisów. Wyd. M. de Avezac pt. *De itinere Fratrum Minorum ad Tartaros, quae Fr. Benedictus Polonus viva voce retulit*. W książce: *Relation des Mongols ou Tartares par le frère Jean da Pian del Carpine*. I. éd. compl. publiée d'après les manuscrits de Leyde, de Paris et de Londres. Paryż 1839 s. 378–383.

Pisemne sprawozdanie z podróży sporządził (w dwóch red.) G. Pian del Carpine przy niewątpliwej współpracy Benedykta. Wyd.: w książce: *Liber Tartarorum*. Hakluyt's *Collection of the Early Voyages*. T. 1. Londyn 1809. — M. de Avezac pt. *Relation...*, jw. — G. Pullé pt. *Historia Mongalorum* (*Viaggio di F. Giovanni da Pian del Carpine ai Tartari nel 1245–1247*). Florencia 1913 *Studi italiani di Filologia Indo-Iranica* t. 9. — G. Pullé pt. *Historia Mongalorum* (*Viaggio ai Tartari de fratre...*) Mediolan 1929 *Viaggi e Scoperte di Navigatori ed Esploratori Italiani* t. 5 (tekst łac. i przekł. włos.). — A. Wyngaerten. *Sinica Franciscana* 1 (1929). Przekład fragm. pol.: M. Wiszniewski: *Historia literatury polskiej*. T. 2. Kr. 1840 s. 208–223. Przedr.: *Sybir. Pamiętniki Polaków z pobytu na Sybirze*. T. 1. Chełmno 1864; L. Łakomy: *Piśmiennictwo śląskie przed założeniem Akademii Krakowskiej*. Kat. 1934. Przekł. włos. ogł. G. Pullé, jw.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

RED. *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — A. STRZELECKA: Brat Benedykt franciszkanin. Śląsk 1946 nr 4–5. — B. BARANOWSKI: Znajomość Wschodu w dawnej Polsce do XVIII w. Łódź 1950. — B. SZCZEŚNIAK: B.P. z Wrocławia. Środowisko, życie i legenda. *Duszpasterz Pol. za Granicą* (Rzym) 1951 nr 1–2. — TENŹE: Benoît le Polonais, dit le Vratslavien, et son rôle dans l'union

de la Ruthénie de Halicz avec Rome en 1246. *Antemurale* (Roma) 1 (1954). — J. CHUDZIKOWSKA, J. JASTER: Ludzie wielkiej przygody. Wwa 1955. — B. SZCZEŚNIAK: The Mission of Giovanni de Piano Carpini and Benedict the Pole of Bratislavia to Halicz. *The Journal of Ecclesiastical History* 7 (1956). — B. TURON: Wrocławski podróżnik B.P. W: Ludzie dawnego Wrocławia. S. 2. Wr. 1961. — A.F. GRABSKI: Polska w opiniach obcych X–XIII w. Wwa 1964. — TENŻE: Nowe świadectwo o B.P. i najeździe Tatarów w 1241 r. *Śl. Kwart. Hist. Sobótka* 23 (1968). — W. ŚLABCZYŃSKI: Benedict among the Tartars. *Polish Perspectives* 1969 nr 11; toż wersja franc. *Perspectives Polonaises* 1969 nr 11. — TENŻE: B.P. ojciec podróżnictwa polskiego. *Problemy* 1969 nr 7. — M. PLEZIA: L'apport de la Pologne à l'exploration de l'Asie Centrale au milieu de XIII siècle. *Acta Poloniae Historica* 22 (1970). — TENŻE: Historia Tartarorum. *Studia Źródloznawcze* 15 (1970) [1971]. — TENŻE: Nowe źródło do dziejów polskiej myśli wojskowej z połowy XIII w. *Tamże* 17 (1972). — W. ŚLABCZYŃSKI: Polscy podróżnicy i odkrywcy. Wwa 1973. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — A. ZWIERCAN. *Enc. katol. KUL* 2 (1989).

I.T.

BENIOWSKI Maurycy 1746–1786

Inne formy nazwiska: Bejnovsky; Benyovszky; Bieniowski; de Benyov; di Bieniew.

Urodzony 20 września 1746 we wsi Verbova na Słowacji; syn Samuela, szlachcica węgierskiego, pułkownika austriackiego, i Róży, baronówny Revay, primo voto Pestwärmegyei. Po ukończeniu szkół wstąpił ok. 1761 do wojska, służył w armii austriackiej, potem zapewne w milicji Radziwiłłowskiej (1765). W 1764 przeszedł we Wrocławiu z katolicyzmu na luteranizm. Skazany na więzienie za nieprawne zajęcie w 1765 wsi Hruszowa, majątku przyrodniej siostry, uszedł na początku 1767 za granicę, co spowodowało konfiskatę jego dóbr. Prawdopodobnie zaciągnął się wówczas do armii pruskiej i kształcił się w szkole morskiej w Hamburgu. Wiosną 1768 przebywał w Sobocie na Spiszu polskim, ożenił się z Zuzanną Hönsch, córką miejscowego rzemieślnika; zajmował się wtedy alchemią. Od końca czerwca tego roku bawił w Krakowie i Krakowskim, gdzie przyłączył się do ruchu konfederackiego. W lipcu został aresztowany przez żołnierzy królewskich w Sobocie i więziony w Lubowli. Po ucieczce z więzienia działał pod imieniem grafa Hadyka (Hadika) w okolicach Lublina, Chełma i na Podolu. Na początku 1769 uczestniczył w obronie Żwańca i przebywał krótko, wraz z oddziałem Kazimierza Pułaskiego, za granicą turecką. W kwietniu został ujęty przez Rosjan koło Żydaczowa i wysłany na osiedlenie w Kazaniu (ukazem z 25 listopada), skąd zbiegł do Pe-

tersburga. Ponownie aresztowany, zesłany został na Kamczatkę (przybył tam w październiku 1770). W maju 1771 wraz z grupą zesłańców zbiegł z twierdzy, opanował korwetę „Świętego Piotra i Pawła” i popłynął wzdłuż wybrzeży wschodniego Pacyfiku na Makao, a po sprzedaniu statku udał się do Francji. W Paryżu otrzymał nominację na generała-majora konfederacji barskiej (14 lipca 1772) oraz na komendanta francuskiej wyprawy kolonizacyjnej na Madagaskar (grudzień tego roku). Wyruszył tam w maju 1773, wylądował w lutym 1774 i przez trzy lata sprawował władzę gubernatora. Po powrocie do Paryża otrzymał rangę generała-majora wojsk francuskich. Uzyskawszy amnestię, wrócił w sierpniu 1778 na Słowację, nabył majątek Wieszka i służył w stopniu pułkownika w armii austriackiej; w jej szeregach walczył w wojnie bawarskiej. W maju 1779 wyjechał przez Francję do Ameryki, gdzie zabiegał o przyjęcie do armii stanowej. W 1780 wrócił do Austrii, otrzymał patent hrabiowski i przystąpił do organizowania w Fiume spółki do handlu zamorskiego. Pod koniec 1781 udał się ponownie do Paryża (skąd przesyłał pamiętniki Beniaminowi Franklinowi), a następnie do Filadelfii w Stanach Zjednoczonych. Po półrocznym pobycie na San Domingo wrócił do Europy. W 1783 usiłował bezskutecznie zainteresować Francję, a potem Anglię nową ekspedycją na Madagaskar. W 1784 przy poparciu Johna Hyacinta Magellona i finansistów amerykańskich zorganizował własną wyprawę, w kwietniu udał się z Anglii do Baltimore, skąd w październiku popłynął na Madagaskar. Przybył tam w lipcu 1785 i rozpoczął organizowanie własnego państwa. 23 maja 1786 zginął, broniąc przed żołnierzami francuskimi zakładanej przez siebie stolicy Mauretanii. Uważał się za Polaka, wszedł do historii i literatury wielu narodów świata, a ubarwione fantazją relacje jego pamiętników uchodziły przez długie lata za wiarygodne.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Memoires et aventures... Powst. 1780–84*. Rkps w British Museum. Przekład pol. (z wyd. franc.): [L. Bernatowicz?] pt. *Historia podróży i osobliwszych zdarzeń... T. 1–2*. Wwa 1797. Wyd. 6 pt. *Dziennik podróży i zdarzeń... Cz. 1–4*. Kr. 1898. Wyd. 8 Kr. 1909; — (z oryginału): L. Kukulski pt. *Pamiętniki. Fragment konfederacki*. Wwa 1967 (wstępy i oprac. L. Kukulski i S. Makowski, w aneksie listy i dokumenty); — (z ang.): E. Kajdański pt. *Pamiętniki*. Wwa 1995 (oprac. tłumacza). Przekł.: ang.: W. Nicholson pt. *The memoirs and travels... T. 1–2*. London 1790. Wyd. 3 London 1898 (oprac. S. Pasfield), toż London 1904; — franc. (z wyd. ang.): F.J. Noël pt. *Voyages et memoires... T. 1–2*. Paris 1791.

Wyd. nast.: Paris 1803; pt. *Vie et aventures ... resumées ...* par N.A.K. [N.A. Kubalski]. Tours 1853, toż wyd. 5 Tours 1863; pt. *Voyages dans l'Océan Pacifique ... recueillis par N.A. Kubalski*. Tours 1854 (cd. przeróbki poprzedniej).
Nadto przekł.: holend., niem., szwedz., węgier., włos.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

E. PUFFKE: M.A.B., jego żywot oraz przygody z czasu pobytu na Kamczatce. Pozn. 1886. — M. JÓKAI: [Zyciorys B.]. W: M.B.: *Életrajza sáját emlékiratai...* T. 1,4. Budapest 1888, 1891. — J. JANKÓ: A. Gróf B. — irodalom anyagáról elző közlemény. Pest 1891. — P. CULTRU: Un Empereur de Madagascar au XVIII siècle — B. Paris 1906. — T.E. MODELSKI: B. i jego pamiętniki z czasów konfederacji barskiej. *Kwart. Hist.* 1914. — P. FÉRARD: B. Gentilhomme et le roi de fortune. Paris 1931. — T.E. MODELSKI: *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — M. LEPECKI: M.A. hr. B., zdobywca Madagaskaru. Lw. 1938 i wyd. nast.; wyd. 4 Wwa 1986. — E.D. VOICHENKO-MARKOV: Benjamin Franklin and Count M.A.B. Filadelfia 1955. — L. ORŁOWSKI: M.A.B. Wwa 1961. — S. MAKOWSKI: Pamiętniki M.A.B. jako źródło poematu Słowackiego. *Przegl. Hum.* 1962 nr 4. — G. RADÓ: [Bibliogr. B.]. W: M.B.: *Életrajza...* T. 1. Budapest 1967. — A. SIEROSZEW-SKI: M.B. w literackiej legendzie. Wwa 1970. — S. MAKOWSKI: Rodowód M.B. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 1972. — L. HAJDUKIEWICZ: *Hist. nauki pol.* T. 6. Wr. 1974. — S. MAKOWSKI: Tęcze i świerzopy. Słowacki, B., Mickiewicz. Wr. 1984 [w aneksie listy i dokumenty]. — E. KAJDAŃSKI: Niezwykły rejs „Św. Piotra i Pawła”. Szczecin 1989. — J. ROSZKO: Awanturizm niesmiertelny M.B. *Kat.* 1989. — E. KAJDAŃSKI: Autentyzm relacji M.B. z jego żeglugi przez Morze Beringa. Kontrowersja wokół położenia geograficznego dawnej wyspy Kaokak. *Kwart. Hist. Nauki* 1993 nr 2. — Z. TROJANOWICZOWA: Sybir romantyków. Pozn. 1992 i wyd. nast. — E. KAJDAŃSKI: Tajemnica B. Odkrycia, intrygi, fałszerstwa. Wwa 1994 [nawiaz.: E. TYC: *Literackie dzieje B. Na marginesie książki...*, *Pam. Lit.* 1996 z. 2]. — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: Bücher und ihre Leser in Wilna am Anfang des 19. Jahrhunderts. Frankfurt am Main 1996.

E.A.

BENISŁAWSKA Konstancja 1747–1806

Urodzona 6 stycznia 1747 w rodzinie Ryków (von Rück), pochodzącej z niezamożnej szlachty inflanckiej. Odebrała staranne wykształcenie. Wczesnie wyszła za mąż za Piotra Benisławskiego, stolnika, a od 1776 podkomorzego inflanckiego, konsyliarza królewskiego i właściciela obszer-nych dóbr ziemskich, m.in. na Witebszczyźnie. Według przekazów powiła dwadzieścioro dwoje dzieci, lecz wychowała tylko ośmioro. Administrowała męzowskim majątkiem i zajmowała się filantropią. Zmarła 8 listopada 1806 w Posiniu na Witebszczyźnie; pochowana tamże w podziemiach kościoła Dominikanów.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pieśni sobie śpiewane ... za naleganiem przyjaciół z cienia wiejskiego na jasnie wydane. Wil. 1776. Wyd. 2 oprac. T. Brajerski i J. Starnawski, wstęp i bibliogr. J. Starnawski. Lubl. 1958 *Tow. Nauk KUL. Komisja Badań nad Lit. Katol.* t. 1.

Wiersze B. przedr. w antologiach: *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976 i nast.; *Świat poprawiać — zuchwałemu rzemiosło.* Wwa 1981.

OPRACOWANIA

NK 1 (1966), 6/2 (1972); LP

W. DAWID: Zapoznane rymy. *Niwa* 1981 nr 2 [polem.: C. JANKOWSKI. *Tamże* 1891 nr 29]. — A. PIETKIEWICZ: *Wielka enc. powsz. ilustr.* 7/8 (1892). — C. JANKOWSKI: K. z Ryków B. *Tyg. Ilustr.* 1893 nr 177–181; przedr. w: *Na marginesie literatury.* Kr. 1906. — I. CHRZANOWSKI: *Poezja polska za czasów Stanisława Augusta. Dzieje lit. pięknej w Polsce. AU. Cz. 1.* Kr. 1918 i wyd. nast. — I. KOTOWA: *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — W. BORO-WY: O poezji polskiej w w. XVIII. Kr. 1948; wyd. 2 Wwa 1978. — A. PALUCHOWSKI: *Matka Boska w poezji czasów stanisławowskich i okresu romantyzmu. Matka Boska w poezji pol.* T. 1. Lubl. 1959. — T. BRAJERSKI: O języku pieśni K.B. Lubl. 1961. — M. KACZMARZYK: *Przejawy retoryki w „Pieśniach sobie śpiewanych” K.B. Rocz. Hum.* 21 (1973) z. 1. — M. KACZMARZYK: Wpływ zasady retoryki oratorskiej na sposób kształtowania wypowiedzi poetyckiej w „Pieśniach sobie śpiewanych” K.B. *Seminare. Poszukiwania naukowe-pastoralne.* Kr. 1975. — TENŻE: *Enc. katol. KUL* 2 (1976). — Cz. ZGORZELSKI: B. rozmowa z Bogiem. *Rocz. Hum.* 24 (1976) z. 1. — A. CZYŻ: *Mystyk i pieśń. O K.B. W: Ja i Bóg. Poezja metafizyczna późnego baroku.* Wr. 1988. — T. KOST-KIEWICZOWA: *Poezja religijna czasów Oświecenia w Polsce. Pol. liryka religijna.* Lubl. 1983. — A. CZYŻ: B. a Kochanowski. *Tekst o czytaniu tekstu. Poeta z Czarnolasu. W 400 rocznicę śmierci J. Kochanowskiego.* Radom 1984. — T. CHACHULSKI: K.B. (1747–1806). *Pisarze pol. Oświecenia.* T. 1. Wwa 1992 [z wyborem tekstów]. — T. BRAJERSKI: *Słownik rymów K.B. Rocz. Hum.* 41 (1993) z. 6. — Cz. ZGORZELSKI: „Nigdy ten jeszcze praw swoich nie mazał...”. W: „W Tobie jest światłość”. Szkice o liryce religijnej Oświecenia i Romantyzmu. Lubl. 1993. — T. CHACHULSKI: „Hej, gdybym stworzył hymn zdołał nowy”. O „Pieśniach sobie śpiewanych” K.B. *Motywy religijne w twórczości pisarzy pol. Oświecenia.* Lubl. 1995. — K. OBREMSKI: *Modelitewne uniesienia i stanowe realia. („Pieśni sobie śpiewane”).* *Pisarki polskie epok daunyich.* Olsztyn 1998.

E.A.

BENTKOWSKI Feliks 1781–1852

Urodzony 27 maja 1781 w Lubartowie; syn Józefa, oficjalisty Sanguszków, i Marianny z Nowickich. Kształcił się w szkołach pijarskich i 51

pojezuickich w Warszawie. W 1797–99 był guwernerem u Ignacego Tiede, plenipotenta Ignacego Krasickiego w Skierniewicach. W 1800–02 studiował w Instytucie Pedagogicznym w Züllichau (Sulechowie nad Odrą), w 1802/03 na uniwersytecie w Halle, prowadząc równocześnie publiczne lekcje języka polskiego i literatury polskiej. W 1804 sprawował funkcję profesora języków starożytnych i niemieckiego w Liceum Warszawskim, następnie wykładał tam język polski (1807–09), literaturę polską i powszechną (1808–17), kierował nauczaniem języka polskiego i stylu (1809–11) oraz historii Polski i powszechnej (1809–17), był też prefektem biblioteki; nadto pomagał Samuelowi Bogumiłowi Lindemu przy redagowaniu *Słownika języka polskiego*. Od 1811 pracował na zlecenie Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych nad podręcznikiem historii literatury polskiej. W 1812 ożenił się z Emilią Zejdlar (Seydler). W 1806–18 był recenzentem polskim halskiego *Allgemeine Literatur Zeitung*, w 1815–21 redaktorem *Pamiętnika Warszawskiego*, w 1816 współpracował z niezrealizowanym wydawnictwem lipskim *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaft und Künste*. Okazjonalnie publikował w *Nowym Pamiętniku Warszawskim* (1805), *Pamiętniku Warszawskim* Ludwika Osińskiego (1810), *Gazecie Korespondenta Warszawskiego* (1814) i in. W 1813 został członkiem Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk, w 1816 uzyskał doktorat na Uniwersytecie Krakowskim, w 1817 członkostwo Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. W 1818 otrzymał nominację na profesora historii powszechnej na nowo otwartym Uniwersytecie Warszawskim oraz funkcję dziekana wydziału nauk i sztuk pięknych (pełnił ją do 1830); był założycielem Gabinetu Numizmatycznego Uniwersytetu. W 1820 przyjęto go na członka-opiekuna Towarzystwa Naukowego w Płocku. Należał do łóż wolnomularskich Rycerze Gwiazdy i Bracia Zjednoczeni na Wschodzie Warszawy. Od 1823 był nauczycielem domowym syna wielkiego księcia Konstantego. W tym czasie ogłaszał prace w *Rocznikach Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* (1817, 1830), *Posiedzeniach Publicznych Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego* (1827), *Rozprawach i wnioskach o ortografię polskiej przez Deputację od ... Towarzystwa Przyjaciół Nauk wyznaczoną* (1830). Po zamknięciu uniwersytetu w 1831 przeszedł na emeryturę. Był redaktorem naczelnym *Encyklopedii obrazkowej systematycznej* (Wwa 1835 i nast.), a w 1838–52 naczelnikiem Głównego Archiwum Królestwa Polskiego. Pisywał do *Biblioteki Warszawskiej* (od 1842 współredaktor) i *Piśmiennictwa Krajowego* (1840–41). Zmarł 23 sierpnia 1852 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O najdawniejszych książkach drukowanych w Polsce, a w szczególności o tych, które Jan Haller w Krakowie wydał, wiadomości zebrane. Wwa 1812.

2. Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych. Wwa–Wil. 1814.

3. Wstęp do historii powszechnej. Wwa 1821.

4. Spis medalów polskich lub z dziejami krainy polskiej stycznych w Gabinetie ... Uniwersytetu w Warszawie znajdujących się... Wwa 1830.

5. Spis ksiąg obejmujących czynności i pisma dawnej Metryki Koronnej, a w części i Metryki Litewskiej, tudzież wszelkich akt do dawnej Polski ściągających się. Wwa 1840 (dwa wyd.).

6. Spis akt dawnych w Głównym Archiwum Królestwa Polskiego w Warszawie znajdujących się, dodatkiem przybytków ... uzupełniony. Wwa 1840.

Nadto prace w rękopisach.

Przekłady

7. J.F. Lullin de Chateauvieux: Rękopism nadesłany z Wyspy Św. Heleny niewiadomym sposobem. Przełożony na polskie z francuskiego egzemplarza wydany w Londynie ... 1817 r. Dodane jest zdanie o tymże piśmie. Wwa 1817. Niepodp.

8. E.P. Guizot: Dzieje cywilizacji europejskiej od upadku Cesarstwa Rzymskiego Zachodniego do Rewolucji Francuskiej. Wwa 1842.

Prace edytorskie

9. F. Gedike: Wypisy dla poczynających uczyć się języka łacińskiego do użycia Polaków przystosowane przez... Wwa 1806. Wyd. 2 popr. pt. Wypisy z rozmaitych pisarzy dla... Wwa 1809.

10. [J.P. Woronicz]: Sybilla. Poema historyczne we 4 pieśniach, z ryciną z wizerunkiem Świątyni Sybilli. Lw. [Wwa] 1818.

Niepodp.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

B. CHLEBOWSKI: F.B. *Przegl. Pedag.* 1882 t. 1; przedr. w: Pisma. T. 4. Wwa 1912. — J. BIELIŃSKI: Królewski Uniwersytet Warszawski (1816–1831). T. 3. Wwa 1912. — H. ŻYCZYŃSKI: Badania nad historią estetyki i teorii literatury w Polsce. 1. Estetyka „Pamiętnika Warszawskiego” (1815–1821). *Pam. Lit.* 1918. — S.P. KOCZOROWSKI: *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — J. KORPALA: Zarys dziejów bibliografii w Polsce. Wr. 1953 i wyd. nast. — S. PIGOŃ: Początki pracy badawczej nad dziejami literatury polskiej. *Ruch Lit.* 1960 nr 1/2. — S. MAKOWSKI: F.B. *Z dziejów polon. warsz.* Wwa 1964. — S. SAWICKI: Początki syntezy historycznoliterackiej w Polsce. Wwa 1969. — *Hist. nauki pol.* T. 2. Wr. 1970; t. 6. Wr. 1974. — A.F. GRABSKI: Myśl historyczna polskiego Oświecenia. Wwa 1976. — S. SZE-

NIC: Cmentarz Powązkowski, 1851–1890. Wwa 1982. — L. SŁOWIŃSKI: Pedagogiczne meandry F.B. *Dla tej, co nie zginęła*. Poznań 1985. — P. KUPISZEWSKI: O niektórych związkach frazeologicznych „Historii literatury polskiej” F.B. *Prace Filol.* 37 (1992). — J. KOLENDO: „Jest sposób wykladać dzieje dla młodzi”. O dwóch modelach historii starożytnej w Polsce w latach dwudziestych XIX w. *Historyka* 23 (1993). — TENŻE: Kolekcja numizmatyczna Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego (1816–1831) i jej „konserwator” prof. F.B. *Lódz. Numizmatyk* 1993 nr 22. — Z. NIEDZIELA: Historia literatury czeskiej J. Jungmana a inne ówczesne syntezы historii literatur słowiańskich. *Slawist. studia lit. od renesansu do współczesności*. Kr. 1994. — Z. KŁOCH: Spory o język. Wwa 1995. — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: Bücher und ihre Leser in Wilna am Anfang des 19. Jahrhunderts. Frankfurt am Main 1996.

E. A.

BERENT Waclaw 1873–1940

Urodzony 28 września 1873 w Warszawie w rodzinie mieszczańskiej pochodzenia niemieckiego; syn Karola, znanego warszawskiego optyka, i Pauliny z domu Deike. Uczęszczał do gimnazjum Wojciecha Górskiego w Warszawie, następnie studiował na wydziale przyrodniczym uniwersytetów w Krakowie, Zurychu i Monachium, gdzie w 1895 obronił pracę doktorską z dziedziny ichtiologii, wydaną w 1896 w Jenie. Podczas studiów zwiedził także Paryż i Berlin. Debiutował w 1894 opowiadaniem „Nauczyciel”, zamieszczonym w *Ateneum* (t. 1) pod pseudonimem Wł. Rawicz, oraz polemizującą z ideologią pozytywizmu powieścią „Fachowiec”, opublikowaną w *Gazecie Polskiej*. Po studiach osiadł w Warszawie i zajął się głównie pracą literacką. W 1901–07 współpracował z *Chimerą*, publikując powieści, artykuły i prace przekładowe. W 1911 był związany z *Miesięcznikiem Literackim i Artystycznym*, w 1920 należał do redakcji *Nowego Przeglądu Literatury i Sztuki*. W 1924 redagował serię wydawniczą *Opowieści Zwięzłe* (ogłosił w niej kilka własnych przekładów), a w 1929 *Pamiętnik Warszawski* — przez rok był redaktorem naczelnym pisma. Przyznano mu nagrodę literacką miasta Warszawy (1929); w styczniu 1933 otrzymał Państwową Nagrodę Literacką i w tymże roku został członkiem PAL. Należał do warszawskiego Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich. Zmarł 20 listopada 1940 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. *Fachowiec*. Powieść współczesna. Wwa 1895. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1912 [tu: opowiadanie pt. *W puszczy*]; Wwa 1953 (ze wstępem J. Wilhelmiego). Przedr. w poz. 22 t. 1, 23. Adaptacja telewizyjna 1987.

2. *Próchno*. Powieść współczesna. Wwa 1903. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1907; wyd. nowe Wwa 1920; Kr. 1971; Wr. 1979 *BN* 1, 234 (oprac. J. Paszek); Wr. 1994 (pośłowie J. Kolbuszewski). Przedr. w poz. 22 t. 2–3, 23.

Przełk.: czes. 1920, niem. ok. 1908, ros. 1904, żyd. 1929.

3. *Idea w ruchu rewolucyjnym*. Kr. 1906. Przedr. w poz. 24.

Podp.: S.A.M.

4. *Źródła i ujścia nietzscheizmu*. Wwa 1906. Przedr. w poz. 24.

5. *Ozimina*. Powieść. Wwa 1911 [1910]. Wyd. nast.: wyd. 2 Lw. 1924; Wr. 1974 *BN* 1, 213 (oprac. M. Głowiński); Wwa 1988 (wstęp W. Bolecki); Wwa 1995. Przedr. w poz. 22 t. 4–5 [tu: wyd. preredagowane przez autora], 23. Przełk. niem. 1911, 1985.

6. *Żywe kamienie*. Powst. 1913–17. Ogł. pt. *Opowieść rybałta*. *Zdrój* 1917–18. Wyd. osob. pt. *Żywe kamienie*. *Opowieść rybałta*. T. 1–2. Poznań 1918. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1922; Wwa 1939 (z przedmową E. Porębowicza); Wwa 1982; Wr. 1992 *BN* 1, 280 (oprac. M. Popiel). Przedr. w poz. 22 t. 6–7, 23. Przełk.: czes. 1937, franc. 1931, niem. 1918, włos. 1927 (fragm.).

7. *Onegdaj*. Mowa miana przy otwarciu Polskiej Akademii Literatury. Wwa 1933. Przedr. w poz. 24.

8. *Nurt*. Opowieści biograficzne. Wwa 1934 (Pisma. T. 8–9, poz. 22). Wyd. nast.: Rzym 1945; Wwa 1956 (ze wstępem J. Wilhelmiego). Przedr. w poz. 23, 24.

9. *Diogenes w kontuszu*. Wwa 1937. Przedr. w poz. 23, 24.

10. *Zmierch wodzów*. Opowieści biograficzne. Wwa 1938. Wyd. nast. Rzym 1946. Przedr. w poz. 24.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Przekłady

11. Ch. D. Grabbe: *Żart, satyra, ironia i głębsze znaczenie*. *Komedja* w 3 a. Wwa 1901 odb. z *Chimery*. Wyst. Wwa 1911.

12. F. Nietzsche: *Dzieła*. T. 1: *Tako rzecze Zarathustra*. Wwa 1905. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1908; Wwa 1913; Wwa [ok. 1930]; Wwa 1990 (przedr. wyd. z 1909); Gdynia 1991.

13. J.W. Goethe: *Gawęda o duchach oraz Historia moralna*. Z „Gawęd uchodźców niemieckich 1794–1795”. Wwa 1924.

14. K. Hamsun: *Włóczęga*. Wwa 1924.

15. L. Hearn: *Historia gejszy oraz Mniszka i Żona*. Ze zbioru „*Kokoro*”. Wwa 1924.

16. L. Hearn: *Opowieści niesamowite i upiorne*. Ze zbioru „*Kwaidan*”. Wwa 1924.

17. G. de Maupassant: *Baryłeczka*. Wwa 1924.

18. R. Rolland: *Żywot Michała Anioła*. Wwa 1924.

19. Stendhal: *Z kronik włoskich: Vittoria Accoramboni oraz Księżna de Paliano*. Wwa 1924.

20. H. Ibsen: Wróg ludu. Sztuka w 5 a. Wwa [1925].

21. Ch. Kingsley: Heroje, czyli klechdy greckie o bohaterach. Wwa 1926. Wyd. nast. m.in.: wyd. 5 Wwa 1950; Wwa 1957; wyd. 8 Wwa 1986.

Wydania zbiorowe

22. Pisma. T. 1–9. Wwa 1933–34.

23. Dzieła wybrane. Wstęp J. Wilhelmi. [T. 1–6]. Wwa 1956–58.

24. Utwory wybrane. Kr. 1991–92.

[1]. Opowieści biograficzne. Nurt. Diogenes w kontuzju. Zmierzch wzróżów. Oprac. W. Bolecki. Kr. 1991.

[2]. Pisma rozproszone: Utwory prozą. Utwory poetyckie. Szkice literackie i publicystyczne. Wywiady. — Listy. Oprac. R. Nycz, W. Bolecki. Kr. 1992.

Koresp. m.in. w zbiorach Bibl. Nar., Ossol., ogł. w poz. 24.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

J. PETRAŻYCKA-TOMICKA: O „Żywych kamieniach”. Kr. 1928. — Z. L. ZALESKI: Attitudes et destinées. Faces et profils d'écrivains polonais. Paris 1932. — J. E. PLOMIENSKI: WB. jako pisarz społeczny. W: Szukanie współczesności. Wwa 1934; przedr.: *Twórczość* 1959 nr 4. — J. ROSNOWSKA: „Żywe kamienie” WB. Wwa 1937. — K. TROCZYŃSKI: Artysta i dzieło. Studium o „Próchnie”. WB. Pozn. 1938. — M. KRIDL: „Próchno” B. jako zwierciadło epoki. W: W różnych przekrojach. Wwa 1939. — J. FIGOWSKA: Ze studiów nad „Żywyimi kamieniami”. Wwa 1952. — J. GARBACZOWSKA: Pochodnie przeszłości kulturalnej w dziele WB. Lubl. 1957. — M. DES LOGES: Paralelizmy głoskowe w powieściach B. *Pam. Lit.* 1957 z. 4. — K. WYKA: „Paluba” a „Próchno”. W: *Modernizm polski*. Kr. 1959. — M. GÓRSKA: Znamienne właściwości stylu opowieści biograficznych WB. *Rocz. Hum.* 1959 nr 1. — J. GARBACZOWSKA: U podstaw ideowych „Ozimy” WB. *Księga pam. ku czci S. Pigonia*. Kr. 1961. — M. PODRAZA-KWIATKOWSKA, J. KWIATKOWSKI: Magnuszewski – B. – Kaden. *Tamże*. — Z. MAŚLIŃSKA-NOWAKOWA: Sztuki plastyczne w „Żywych kamieniach” WB. *Zesz. Nauk. WSP w Kat.* 1963 nr 1. — J. GARBACZOWSKA: Ze stosunku WB. do pisarzy współczesnych i twórczości własnej (według listów pisarza). *Prace Polon.* 20 (1964). — W. MACIĄG: Idee epoki w twórczości WB. *Z problemów lit. pol. XX w.* T. 1. Wwa 1965. — M. WYKA-HUSSAKOWSKA: O „Próchnie” WB. *Tamże*. — J. GARBACZOWSKA: B. wobec zagadnienia rewolucji. *Ruch Lit.* 1968 nr 6. — W. STUDENCKI: O WB. Cz. 1–2. Opole 1968–69. — J. GARBACZOWSKA: Dziedzictwo „rzeczy listopadowych” po Wypiańskim w prozie WB. *Ruch Lit.* 1969 z. 4. — M. GŁOWIŃSKI: Powieść młodopolska. Wr. 1969. — P. HULTBERG: Styl wczesnej prozy fabularnej WB. Wwa 1969. — S. PIGOŃ: Trzy słowa o WB. W: *Wiązanka historycznoliteracka*. Wwa 1969. — A. FIJAŁKOWSKA: „Powieści dramatyczne” WB. *Przegl. Hum.* 1970 nr 3. — A. KONKOWSKI: „Na drogach Gralowego szukania”. Studium o twórczości WB. *Życie i Myśl* 1970 nr 3. — W. STUDENCKI: O „Nurcie” WB. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Hist.*

Lit. 1970 nr 6. — T. WEISS: Requiem dla cyganerii, „Próchno” B. W: *Cyganeria Młodej Polski*. Kr. 1970. — J. T. BAER: Nietzsche's influence in the early work of WB. *Scando-Slavica* (Copenhagen) 1971 t. 17. — A. Z. MAKOWIEC-KI: Młodopolski portret artysty. Wwa 1971. — M. JANKOWIAK: Funkcja mitu w prozie Przybyszewskiego i B. *Problemy lit. pol. 1890-1939*. S. 1. Wr. 1972. — J. T. BAER: J. Slowacki and WB. in their artistic relationship. *American Contributions to the VIIth International Congress of Slavists*. The Hague 1973. — J. GARBACZOWSKA: Nad listami WB. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 8 (1973). — *TAŻ. Obraz lit. pol.* S. 5 t. 3 (1973). — J. PASZEK: Symboliczne triady „Próchna”. *Pam. Lit.* 1973 z. 4. — J. T. BAER: WB., his life and work. *Antemurale* (Romae) 18 (1974). — H. JANASZEK-IVANIČKOVÁ: Rewolucyjna wartość sztuki w powieściach WB. *Slavia* (Praha) 1974 z. 3. — *Pam. Lit.* 1975 z. 1 [tu: J. PASZEK: O polsemii „Ozimy” B.; M. PŁACHECKI: Metafora – powieść – światopogląd. Na materiale „Fachowca”; J. PROKOP: „Ozimina” a sprawa polska]. — R. NYCZ: Homo irrequietus. Nietzscheizm w twórczości WB. *Pam. Lit.* 1976 z. 2. — J. PASZEK: Styl powieści WB. *Kat.* 1976. — H. GOSK: Ekspresjonistyczny model artysty w „Żywych kamieniach”. WB. na tle preekspresjonistycznych tendencji w literaturze polskiej. *Przegl. Hum.* 1977 nr 6. — W. BOLECKI: Historia i biografia. „Opowieści biograficzne” WB. Wr. 1978. — Z. MOŁODCÓWNA: Opowieści biograficzne WB. Wwa 1978. — J. PASZEK: Iryzujące aluzje „Próchno”. W *kręgu przemian pol. prozy XX w.* Wr. 1978. — TENŻE: Aluzje plastyczne w „Próchnie” B. *Ruch Lit.* 1979 nr 2. — D. KNYSZ-RUDZKA: Doświadczenia pozytywistyczne w twórczości WB. *Problemy lit. pol. okresu pozytywizmu*. S. 1. Wr. 1980. — M. ZACZYŃSKI: O „Fachowcu” WB. Przyczynek do dziejów naturalizmu w Polsce. *Zesz. Nauk. UJ. Prace Hist.-Lit.* 1980 nr 39. — W. PARZYJAŁA: Czas, przestrzeń, dramatis personae w „Próchnie” WB. O nowatorstwie powieści. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria* 1981 nr 1. — J. T. BAER: Symbolism and stylized prose in Russia and Poland. V. Briusov's „Ognennyj angel” and W. Berent's „Żywe kamienie”. *American Contributions to the IXth International Congress of Slavists*. Ohio 1983. — A. BRODZKA: Histoire, historiographie et littérature polonaise du dernier demi-siècle. WB. – un précurseur. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Romanica Wratislaviensis* 1984 nr 22. — S. CHWIN: Myśl polska po „zmierzchu bogów”. O „Oziminie” WB. *Pam. Lit.* 1984 z. 1. — J. PASZEK: Sztuka aluzji literackiej. Żeromski – B. – Joyce. *Kat.* 1984. — TENŻE: B. i naturalizm. *Problemy lit. pol. okresu pozytywizmu*. S. 3. Wr. 1984. — K. TARNAWSKA-KACZOROWSKA: „Łabędź” na głos i fortepian op. 7 Karola Szymanowskiego, słowa – WB. *Przegl. Powsz.* 1984 nr 12. — *Studia o Berencie*. Pod red. J. Paszka. *Kat.* 1984 [tu: J. PASZEK: Bibliografia prac o B. z lat 1967–1984; M. ZACZYŃSKI: „Niemoć serdeczna”. (O człowieku w „Próchnie” B.); K. KŁOSIŃSKI: Przestrzeń w „Oziminie”; M. POPIEL: Epitafium Młodej Polski. (O „Żywych kamieniach” B.); J. ZIELIŃSKI: B. – Mueller – B.; J. PASZEK: Objętość i pojemność tekstów B. i Żeromskiego; J. FIGOWSKA: Arcydzieła średniowiecza w „Żywych kamieniach”; B. KOC: Wyniki wstępnych kwerend. (WB. jako redaktor *Pam. Warsz.*); E. PLESZKUN-OLEJNICZAK: Związki B. z Łodzią]. — J. T. BAER: The life of the nation and its cultural continuity. *Antemurale* (Romae) 27/28 (1984/85). — Z. RASZKOWSKA: Berent W: *Słownik biogr. działaczy pol. ruchu*

rob. t. 1. Wyd. 2 Wwa 1985. — H. MUSZYŃSKA-HOFMANNOWA: W kregu B. Łódź 1986. — J. TYNECKI: Inteligent bez głupców. O adresie krytycznym „Fachowca” B. *Przełom antypozytywistyczny w pol. świadomości kulturowej końca XIX w.* Wwa 1986. — W. BOLECKI: Jak są zrobione cytaty. „Opowieści biograficzne” WB. *Pam. Lit.* 1988 z. 1. — M. POPIEL: Historia i metafora. O „Żywych kamieniach” WB. Wr. 1989. — J. PASZEK: WB. — pisarz elitarny. Wr. 1990. — B. ZAWISTOWSKI: „Tu już nic więcej spalić się nie może”. Krajobraz Warszawy w „Fachowcu” B. *Miasto słów. Studia z hist. lit. i kultury II poł. XIX w.* Białystok 1990. — D. KNYSZ-RUDZKA: „Fachowiec” WB., czyli romans eksperymentalny z tezą. W: Europejskie powinowactwa naturalistów polskich. Wwa 1992. — M. BALBUS: Stylizacja jako interpretacja tradycji. W: Między stylami. Kr. 1993. — W. BOLECKI: „Jaki elegancki nieboszczyk”. W: Prawdy niemiłe. Wwa 1993. — M. JANKOWIAK: Scenariusze dekadentyzmu w niemieckim i polskim modernizmie. (Na przykładzie S. Przybyszewskiego, T. Manna, WB.) *Zesz. Nauk. WSP w Bydgu. Studia Filol.* 1993 nr 33. — S. TREUGLUTT: Fides, Spes, Caritas. W: Geniusz wydziedziczonej. Wwa 1993. — J.T. BAER: Nietzsche i polski modernizm. *Blok-Notes* 11 (1994) s. 263–279. — M. GŁOWIŃSKI: Mity przebrane. Dionizos, Narcyz, Prometeusz, Marchoń, labirynt. Kr. 1994. — I. KALUTA: „Ona – sztuka”. Funkcje postaci kobiecych w „Próchnie” WB. *Pam. Lit.* 1994 z. 2. — H. KURCZAB, S. ŻAK: Opowieści biograficzne WB. Nowela – opowiadanie. Kielce 1994. — J. PASZEK: Obyci B. *Prace Polon.* 50 (1995) s. 123–137. — M. POPIEL: Retoryka zła w „Próchnie” WB. *Pam. Lit.* 1995 z. 3. — C. SUSZKA: Na granicy epok. „Żywe kamienie” WB. a „Chrystus i Antychryst” D. Mereżkowskiego. *Ruch Lit.* 1995 nr 2. — M.J. OLSZEW-SKA: WB. i „rozumni szaleńcy”. *Spółczesnistwo Otwarte* 1996 nr 7/8. — S. KRYŃSKI: Pod znakiem Graala i „polskiej chimery”. Z dziejów powieści o artyście w dwudziestolecu międzywojennym. *Ruch Lit.* 1997 nr 3. — M. OKULICZ-KOZARYN: „Żywe kamienie” B.: źródła i ujścia europejskości. *Pam. Lit.* 1997 z. 4. — E. RYBICKA: Labirynt: temat i model konstrukcyjny. Od B. do młodej prozy. *Tamże* z. 3. — L. SZARUGA: „Nurt”. Poezja i historia. *Kultura* (Paryż) 1997 nr 1.

A.P.

BERNATOWICZ Feliks 1786–1836

Urodzony 18 maja 1786 w Kownie; syn Jakuba Berna, rotmistrza województwa trockiego, i Wiktorii z Baranowiczów. Kształcił się w szkołach wileńskich i w Liceum Krzemienieckim, następnie pracował jako sekretarz Adama Kazimierza Czarotorskiego na dworze sieniawskim, gdzie podjął też działalność literacką dla potrzeb teatru dworskiego. Debiutował w 1817 komedią „Rozlazłość”. W 1823–30 był bibliotekarzem u Czarotorskich w Puławach. W 1831 zamieszkał w Warszawie, gdzie już wcześniej nawiązał współpracę z czasopismami. W 1826 ogłaszał utwory w *Kurjerze Warszawskim*, w 1830 w *Pamiętniku Warszawskim Umiejętności Moralnych i Literatury*, w 1832 był redaktorem *Dziennika Powszechnego*

Krajowego. Używał pseudonimu Autor „Pojaty”. W 1833 przebywał dłuższy czas w Dreźnie i Paryżu. W 1835 popadł w obłąd. Zmarł 7 września 1836 w Łomży.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Nierozsądne śluby. Listy dwojga kochanków na brzegach Wisły mieszkających przez F.B. T. 1–2. Wwa 1820. Wyd. nast. w: *Pol. romans sentymentalny*. Oprac. i wstęp A. Witkowska. Wr. 1971 *BVI*, 206.

2. Pojata, córka Litzejki, albo Litwini w XIV wieku. Romans historyczny. Wwa 1826. Wyd. nast.: wyd. nowe popr. Puławy 1829; wyd. 3 Wil. 1839. Przedr.: *Ogniwa* (Nowy Jork) 1958–59. Nadto wyd. skróc. (Wil. 1900 i nast.), przeróbki dramatyczne (oprac. E. Deyryng. Wil. 1854; J.T., rkps w Ossol.) i przekł.: ang., franc., niem. i ros.

3. Nałęcz. Romans z dziejów polskich przez Autora „Pojaty”. Wwa 1828. Wyd. nast.: wyd. 2 Lw. 1848. Przedr.: *Goniec i Iskra* (Lw.) 1894 nr 1–24. Przekł. niem. 1834.

4. Powódź. Powieść. *Noworocznik pol. ptci pięknej poświęcony*. Wwa 1833. Wyd. nast.: w poz. 6; wyd. osob. Kr. 1900; wyd. 7 wg pierwodr. oprac. W. Kubacki w: *Twórczość F.B.* Wr. 1964 (aneks); oprac. i wstęp W. Kubacki. Łomża 1986.

5. Reginka z Sieciechowa, powieść Autora „Pojaty”. Wyd. w poz. 6. Wyd. nast.: wyd. F.S. Dmochowski. Wwa 1834 *Czytelnia Najnowszych Powieści* t. 7; Wwa 1908. Przedr.: *Naród Pol.* (Chicago) 1909 nr 27–29.

6. Powieści z podań ludu i obyczajów krajowych przez Autora „Pojaty”. Wwa 1834. Wyd. 2 Pozn. 1878.

Nadto w rkpsach, w większości zaginionych, pozostawił kilka utworów scenicznych, powieści i „Historię literatury polskiej”.

Kilka listów B. ogł. T.Turkowski w: *Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi*. T. 1. Wil. 1935.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

K. KOTOWSKI: O życiu i pismach autora „Pojaty”. *Bibl. Warsz.* 1860 t. 2. — K. WOJCIECHOWSKI: B. „Nierozsądne śluby” jako pierwszy objaw werteryzmu w Polsce. *Pam. Lit.* 1904 z. 1. — TENŻE: Historia powieści w Polsce. Lw. 1925. — J. KRZYŻANOWSKI: Z dziejów walterskotyzmu polskiego. *Przeł. Współcz.* 1933 t. 44 nr 130; przedr. w: *W świecie romantycznym*. Kr. 1961. — A. BAR. *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — J. ZATHEY: Sylwetka F.B. z „Dziennika” Ksawerego Preka. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1935 nr 3/4. — W. KUBACKI: Zapomniany powieściopisarz romantyczny. W: *Lata terminowania*. Kr. 1963. — TENŻE: Twórczość F.B. Wr. 1964. — M. JASIŃSKA: Narrator w powieści przedromantycznej, 1776–1831. Wwa 1965. — H. STAN-

KOWSKA: Początki powieści historycznej w Polsce. Opole 1965. — S. DURSKI: Zabawy teatralne w Sieniawie. *Pam. Teatr.* 1970 z. 1/2. — J. KLEINER: Sentymentalizm i preromantyzm. *Studia inedita z literatury porobiorowej 1795–1822.* Kr. 1972. — T. KOSTKIEWICZOWA: Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko. Wwa 1975 i nast. — J. KULKA: W pamięci pozostało z sercem zatrudnionym i wyobraźnią. *Ziemia Łomżyńska* 1986 nr 2. — J. BRZEZIŃSKI: O słownictwie „Nierozsądnych słubów” F.B. *Zesz. Nauk. WSP Opole. Językoznawstwo* 1991 z. 13. — A. ALEKSANDROWICZ: F.B. (1786–1836). *Pisarze pol. Oświecenia.* T. 3. Wwa 1996 [z wyborem tekstów B.].

E.A.

BERWIŃSKI Ryszard Wincenty 1819–1879

Urodzony 28 lutego 1819 w Polwicy pod Zaniemysłem w Poznańskim; syn Jakuba Bonawentury, administratora majątku ziemskiego, i Marianny Faustyny z Bukowskich. Od 1830 kształcił się w gimnazjum w Lesznie, a od stycznia 1837 do 1840 w gimnazjum katolickim we Wrocławiu. Jednocześnie studiował na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Wrocławskiego i należał do Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego. W 1838 odbył folklorystyczno-krajoznawczą wędrowkę po Wielkopolsce. W 1836–40 drukował artykuły krajoznawczo-historyczne i powiastki ludowe w *Przyjacielu Ludu*, w 1838–42 wiersze liryczne i artykuły o literaturze i malarstwie w *Tygodniku Literackim*. Od końca 1840 do końca 1842 przebywał głównie w Niemczech (Lipsk, Monachium, Berlin), letnie miesiące spędzał w Wielkopolsce. Od 1843 mieszkał w Poznaniu, gdzie związał się z radykalnym skrzydłem Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Więzy przyjaźni łączyły go z Karolem Libeltem i Edwardem Dembowskim. W grudniu 1845 wyjechał w celach agitacyjnych do Galicji. Aresztowany, przebywał w więzieniu w Wiśniczu, w 1847 na wniosek rządu pruskiego przeniesiono go do berlińskiego Moabit, aby włączyć do długiego szeregu oskarżonych o zdradę stanu w wielkim procesie przeciwko Wielkopolanom. Z braku dowodów winy został uwolniony w grudniu 1847. W marcu 1848, po wybuchu rewolucji w Berlinie, został członkiem Komitetu Narodowego w Poznaniu. W kwietniu i maju 1848 brał udział w rewolucji krakowskiej, w zjeździe działaczy polskich we Wrocławiu oraz w I Kongresie Słowiańskim w Pradze. W maju 1848 wyjechał do Drezna, potem do Berlina, gdzie był jednym z organizatorów Ligi Polskiej, w grudniu powrócił do Poznania. W 1848–49 należał do zespołu redakcyjnego poznańskiej *Gazety Polskiej*, w czerwcu 1849 został współpracownikiem *Dziennika Polskiego* (do lipca 1850). W 1852–54 był posłem do sejmiku prus-

kiego. W październiku 1854 zrzekł się poselskiego mandatu i wyjechał do Francji, stamtąd w czerwcu 1855 udał się do Konstantynopola, aby wziąć udział w tworzeniu polskich legionów walczących przeciwko Rosji w wojnie krymskiej. W toczonej tam sporach politycznych wziął stronę Sadyka-Paszę (Michała Czajkowskiego) i był członkiem sztabu w jego formacji kozackiej. W 1857 jako porucznik przeszedł do 2. Pułku Dragonów Otomańskich i pod dowództwem Sadyka pełnił w 1857–65 służbę w garnizonach na bałkańskich peryferiach państwa tureckiego. Pisał wtedy „Studia nad etnografią serbską i bułgarską” (zaginione później). Od kwietnia 1865 do kwietnia 1866 przebywał w Poznaniu i w Poznańskim. Po powrocie do pułku brał udział w 1868, w randze kapitana, w starciach turecko-bułgarskich, w marcu 1871 w Adrianopolu podał się do dymisji. Ostatnie lata życia spędził w Konstantynopolu w nędzy i osamotnieniu. W tym czasie powstało dzieło „Rzym i Konstantynopol” (zniszczone w pożarze). W 1876–79 był korespondentem *Gazety Łwowskiej*. Zmarł 19 listopada 1879 w Konstantynopolu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Powieści wielkopolskie. T. 1. Wr. 1840. Tu m.in.: Bogunka na Gople; O dwunastu rozbójnikach. Powieść z gminnego podania.
2. Poezje. Cz. 1. Pozn. 1844; cz. 2. Bruksela 1844. Cz. 1: Księga świateł i złudzeń [cykl]; Don Juan poznański. Pieśń I i II. Cz. 2: Parabaza do Don Juana poznańskiego; Księga życia i śmierci [cykl — tu m.in.: Na Gople ... w nocy (przekł. ang. 1881); Piosnka wygnañca (przekł. ang. 1881); Marsz w przyszłość (inc.: Jak tu straszno! Tu nas dręczą... Przekł. ros. 1963)]; Ostatnia spowiedź w starym kościele.
3. Studia o literaturze ludowej ze stanowiska historycznej i naukowej krytyki. T. 1–2. Pozn. 1854. Wyd. nast. tyt. pt. Studia o gusłach, czarach, zabobonach i przesądach ludowych. T. 1–2. Pozn. 1862. Reprint Wwa 1984.

Wybory twórczości

4. Wybór pism. Oprac. E. Czekański. T. 1–2. Wwa 1913.
  5. Księga życia i śmierci. [Wybór pism]. Oprac. i wstęp M. Janion. Wwa 1953.
- Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Listy

Listy tureckie R.B. do W. Bentkowskiego z 1859–61. Ogł. T. Terlecki. *Kron. m. Pozn.* 1932 nr 4, 1933 nr 1 i odb. Pozn. 1933; Listy R.B. do M. Czajkowskiego z 1859–78. Ogł. M. Jagielska. *Miscellanea z okresu Romantyzmu.* T. 2. Wr. 1972 *Arch. Lit.* 15; Listy R.B. do W. Łozińskiego z 1876–79. Ogł. *Taż. Tamże.* T. 3. Wr. 1977 *Arch. Lit.* 21.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

A. BĄDZKIEWICZ: R.W.B. Rys biograficzno-krytyczny. Wwa 1887. — A. WYLEŻYŃSKA: R.W.B. Studium. Kr. 1913. — [Materiały biograficzne]. *Kron. m. Pozn.* 1933 nr 4, 1934 nr 1-2. — W. KNAPOWSKA: *Pol. słownik biogr.* 1 (1935). — W. TERLECKI: Rodowód poetycki R.B. Pozn. 1937. — M. JANION: Z narodowej pielgrzymki. Rozdział monografii o R.B. *Pam. Lit.* 1951 z. 3/4 i odb. — TAŻ: Portret krajowego romantyka. W: *Romantyzm. Studia o ideach i stylu.* Wwa 1969. — Jarosław MACIEJEWSKI: R.W.B. *Wielkopole XIX w.* T. 2. Pozn. 1969. — S. WYSŁOUCH: Twórczość R.B. wobec romantycznych konwencji. *Ruch Lit.* 1970 z. 4. — T. BRZOZOWSKA: B. jako folklorysta. Między dawnymi a nowymi laty. Wr. 1971. — M. JANION: Gorączka romantyczna. Wwa 1975. — M. JAGIELSKA: Przyczynek do portretu romantyka. B. — dziennikarz. *Studia i Mater. do Dziejów Wielkopolski i Pomorza* 15 (1983) z. 1. — D. STĘPCZAK: R.W.B. 1819-1879. Bibliografia. Wybór. Leszno 1984. — J. RATAJCZAK: Poznański Don Juan - R.B. Pozn. 1989. — J. KAMIONKA-STRASZAKOWA: Pielgrzymka narodowa R.B. W: *Zbłąkany wędrowiec.* Wr. 1992.

W.A.-Sz.

BIAŁOBRZESKI Marcin

ok. 1530-1586

Urodzony ok. 1530; syn Janusza herbu Awdaniec i Anny z Janikowskich herbu Jastrzębiec. Pochodził z Białobrzegów w ówczesnym powiecie opoczyńskim. Śluby zakonne złożył w klasztorze cystersów w Sulejowie. Sprowadzony przez swego krewnego, Andrzeja Szpota, opata wąchockiego i mogińskiego, do klasztoru w Mogile, kształcił się na koszt tego klasztoru w Akademii Krakowskiej. Po śmierci A. Szpota w 1559 został opatem w Mogile. W 1565 otrzymał sufraganię krakowską, a w 1571 kanonię katedralną w Krakowie. Był przedstawicielem duchowieństwa na sejmie konwokacyjnym i elekcyjnym w 1573. Po ucieczce Henryka III Walezego należał do stronnictwa prohabsburskiego. W 1575 brał udział w zjeździe stężyckim, a rok później w zjeździe jędrzejowskim. W marcu 1576 udał się do Wiednia w poselstwie do cesarza Maksymiliana, w kwietniu tego roku podejmował Stefana Batorego w klasztorze mogińskim. Wkrótce potem otrzymał biskupstwo kamienieckie. W 1580 podążył do Rzymu, po drodze zwiedził Osjak; przywiózł do Polski legendę o Bolesławie Śmiałym, którą rozpowszechnił Bartłomiej Paprocki. W służbie u Stefana Batorego pełnił różne misje dyplomatyczne. Na sejmie w 1585 wystąpił jako przeciwnik Zborowskich. Swoją bogatą bibliotekę, w której znajdowały się

m.in. dzieła Erazma z Rotterdamu, przekazał mogińskim cystersom. Zmarł w nocy z 18 na 19 kwietnia 1586 w Mogile; pochowany tamże.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Katechizm albo wizerunek prawej wiary chrześcijańskiej. [Kr.] 1567 druk. [M. Szarffenberg].
2. Kazanie na pogrzebie świętej pamięci zacego Zygmunta Augusta. Kr. 1574 druk. S. Szarffenberger.
3. *Orthodoxa confessio de uno Deo, quem christiani catholici credunt, adorant et invocant, ex S. Literis descripta.* Kr. 1577 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. nast. Kolonia 1579.
4. Kazanie ... o przyjmowaniu Ciała i Krwie P. Jezusa Chrystusa pod jedną osobą. Kr. 1579 druk. A. Piotrkowczyk.
5. *Postilla orthodoxa, to jest wykład świętych Ewangelii niedzielnych i święt uroczystych przez cały rok.* Cz. 1-2. Kr. 1581 Druk. Łazarzowa. Wyd. nast. zmien. i skróc.: T. 1-4. Wil. 1839; Wil. 1854.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

K. HOSZOWSKI: Poczet opatów mogińskich. *Monogr. opactwa cystersów w Mogile.* Cz. 1. Kr. 1867 s. 99-104. — A. JOUGAN: Homilie polskie od czasów najdawniejszych po dobę obecną. Lw. 1902. — K. KOLBUSZEWSKI: Postyllografia polska XVI i XVII w. Kr. 1921. — K. MAZURKIEWICZ: Najstarszy katolicki katechizm polski. *Przeł. Teolog.* 4 (1925) s. 187-220. — W. BUDKA: *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — M. BRZOZOWSKI: Homilia wielkanocna M.B. Analiza teologiczna. *Rocz. Teolog.-Kanoniczne* 1969 z. 3. — TENŻE: Teoria kaznodziejstwa. Wiek XVI-XVIII. *Dzieje teologii katol. w Polsce.* T. 2 cz. 1. Lubl. 1975. — H. E. WYCZAWSKI: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — M. BRZOZOWSKI: *Enc. katol. KUL* 2 (1989). — R. MAZURKIEWICZ: Postać św. Jana Chrzciciela w polemikach reformacyjnych. W: *Tradycja świętojańska w literaturze staropolskiej.* Kr. 1993.

I.T.

BIBLIA BRZESKA

1563

Inna nazwa: Biblia radziwiłłowska.

Zbiorowy przekład Pisma Świętego dokonany w duchu konfesji kalwińskiej. Prace translatorskie prowadzono od 1557 w Pińczowie. Podstawą przekładu była Wulgata skorygowana według tekstu hebrajskiego (Stary Testament) i greckiego (Nowy Testament), zwłaszcza zaś francuskiego tłumaczenia całości (Piotra Roberta Olivetana, 1546), skąd przejęto również adnotacje egzegetyczne, a także według łacińskiej wersji Nowego Testamentu Erazma z Rotterdamu. Skład zespołu tłumaczy, powoływanych przez synody, był niestały, a udział

B

niektórych osób tradycyjnie doń zaliczanych jest wątpliwy. Należeli do niego na pewno jako główni redaktorzy osiedli w Polsce Francuzi: Piotr Statوريوس i Jan Thénaud, a z Polaków Grzegorz Orszak (do 1560), Jerzy Szoman z Legnicy oraz nieco później Jakub Lubelczyk; przejściowo może również Jan Łaski, Andrzej Trzeciński młodszy, Marcin Krowicki i Szymon Zacjusz. Nie ustalono, czy zachodząca w toku pracy ewolucja wyznaniowa niektórych zostawiła ślady w brzmieniu przekładu. Koszty tłumaczenia pokrywano początkowo z funduszu składkowego; od 1560 nakładcą kosztownej imprezy i okazałego druku in folio był Mikołaj Radziwiłł Czarny, wojewoda wileński, marszałek i kanclerz wielki litewski. Druk ukończono 4 września 1563. Dzieło, na ogół cenione za piękno języka, co do wierności translacji i wykładni krytycznie przyjęli zarówno katolicy, jak i arianie (Szymon Budny). Syn fundatora, Mikołaj Krzysztof Sierotka, po przejściu na katolicyzm wykupił i zniszczył znaczną część nakładu. W XVII w. kilkakrotnie podejmowane próby poprawienia B.b. oraz pojawienie się redakcji tzw. gdańskiej (1632) nie odjęły jej fundamentalnego charakteru szczególnie w zbiorach kalwińskich Wielkiego Księstwa Litewskiego.

WYDANIA

Biblia święta to jest Księgi Starego i Nowego Zakonu właśnie z żydowskiego, Greckiego i łacińskiego nowo na polski język z pilnością i wiernie wyłożone. Brześć Litewski 1563 [druk. S. Murelius?]. Osobne przedr. cz. Biblii brzeskiej: Księgi psalmów albo pieśni Dawidowych... Brześć 1564; Ewangelie pt. Sprawy i słowa Jezusa Krystusa. Wyd. T. Falconius (Sokołowicz) Brześć 1566; Wtóre księgi Łukasza świętego, których napis jest Dzieje albo Sprawy apostołskie. Brześć 1566; P[ana] N[aszego] J[ezusa] C[hrystusa] Nowego Testamentu części dwoje. Tor. 1585 druk. M. Nering; toż przedr. Wil. 1593. Przekł. niem. fragm. – zob. OPRACOWANIA A. Starke.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963).

S.W. RINGELTAUBE: Beiträge zu der polnischen, weltlichen Kirchen- und Gelehrtengeschichte. Cz. 2. Gdańsk 1764. — S. ZWOLSKI: De bibliis Polonicis quae usque ad initium saeculi XVII in lucem editae sunt. Pozn. 1904. — H. MERCZYNG: Szymon Budny jako krytyk tekstów biblijnych. Kr. 1913. — J. BIRN: Francuz wśród kalwinów małopolskich: Jan Thénaud. *Ref. w Polsce* (1926). — J. SZERUDA: Geneza i charakter Biblii gdańskiej. *Głos Ewangelicki* 1932 nr 38 i odb. — J. JASNOWSKI: Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565), kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński. Wwa 1939. — E. OSTROWSKA: Walka o piękne słowo psalterzowe. (Psalterz Kochanow-

skiego a Psalterz brzeski). *Jęz. Pol.* 1953 z. 4; przedr. w: Z dziejów języka polskiego i jego piękna. Kr. 1978. — W. BENEDYKTYNOWICZ: U progu wielkiej rocznicy: 400-lecie Biblii Brzeskiej. *Tamże* nr 12. — M. KOSSOWSKA: Biblia w języku polskim. T. 1–2. Pozn. 1968–69. — J. CZERNIA-TOWICZ: Niektóre problemy naukowe greccystryki w pracach biblistów polskich XVI i XVII w. *Wr.* 1969. — A. STARKE: Nikolaus Radziwills Ruf zur Reformation in seiner Widmung der Brestel Bibel an König Sigismund August von Polen. *Kirche im Osten* (Göttingen) 16 (1973) s. 149–154. — S. TWOREK: Z dziejów Biblii kalwinów litewskich w XVII w. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 18 (1973). — W. SMEREKA: Bibliistyka polska. Wiek XVI–XVIII. *Dzieje teologii katol. w Polsce*. T. 2 cz. 1. Lubl. 1975 s. 237. — I. KWILECKA: Staropolskie przekłady Biblii i ich związki z bibliastyką europejską. *Zarys problematyki. Biblia a kultura Europy*. II. Łódź 1992. — L. MOSZYŃSKI: Sposoby tłumaczenia hebrajskich miar w renesansowych przekładach Biblii. (Od Leopolda do Biblii gdańskiej). *Język polski – historia i współczesność*. Pozn. 1995. — P. WILCZEK: Spory o Biblię w literaturze renesansu i reformacji. *Wybrane problemy*. Kielce 1995.

T.W.

BIBLIA GDAŃSKA

zob. MIKOŁAJEWSKI Daniel

BIBLIA KRÓLOWEJ ZOFII połowa XV w.

Inna nazwa: Biblia szarospatacka.

Przekład polski Pisma Świętego, dokonany na polecenie królowej Zofii (zm. 1461), wdowy po Władysławie Jagiellie. Powstał ok. połowy XV w. jako dzieło kilku tłumaczy pochodzących prawdopodobnie z różnych dzielnic kraju, m.in. kapelana królowej Andrzeja z Jaszowic. Podstawę przekładu oprócz redakcji łacińskiej stanowiło tłumaczenie czeskie w niezachowanym do dziś przekładzie. Zakres translacji nie jest dziś dokładnie znany; nie wiadomo, czy objęto nią Nowy Testament. Tekst wypełniał pierwotnie dwa woluminy, których objętość oblicza się na 470 kart, co tworzyłoby najobszerniejszy zabytek średniowiecznej polszczyzny; do XX w. dochowało się 185 kart pierwszego woluminu oraz luźne fragmenty drugiego, który zniszczono w początkach XVII w. Tekst, sporządzony średnim pismem tekstowym i iluminowany, wyszedł spod ręki pięciu lub sześciu pisarzy; imieniem uwiecznił się Piotr z Radoszyc, opatrując zakończenie pracy nad Księgą Joba notatką datowaną w Nowym Mieście Korczynnie 1455. Manuskrypt w niewiadomych okolicznościach wypłynął w XVI w. jako własność rodziny Krotoskich, w XVII stuleciu znajdował się w bibliotece Rafała Leszczyńskiego w Baranowie, od początku XVIII w. pozostał w Sáros-Patak na Węgrzech.

WYDANIA

Biblia szarospatacka. Wyd. L. Bernacki. Kr. 1930 [ed. fototyp. w pomniejszeniu. Tu: wykaz wyd. poprzednich i oprac.]. — Biblia królowej Zofii (szarospatacka) wraz ze starożytnym przekładem Biblii. Wyd. S. Urbańczyk i V. Kyas. Cz. 1: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri. Wr. 1965; cz. 2: Numeri, Deuteronomium, Josue, Iudicum, Ruth, I Regum, III Regum, IV Regum. Wr. 1967; cz. 3: I Paralipomenon, II Paralipomenon, I Esdrae, Nehetmie, II Esdrae, Tobiae, Judith. Fragm. Isaie, Ieremiae, Danielis, Nahum i Mahabeorum. Wr. 1971. (Wyd. synoptyczne tekstu pol. i pokrewnych red. czes.: dla cz. 1 — Starego Testamentu Cardy, dla cz. 2–3 głównie Biblii taboroskiej, tzw. młynarki). Fragm. ogł. m.in.: W. Taszycycki: Najdawniejsze zabytki języka polskiego. Kr. 1927 *BN* I, 104; też wyd. nast.: Wr. 1949, 1951, 1967, 1975; S. Vrtel-Wierczyński: Wybór tekstów staropolskich. Lw. 1930; też wyd. nast.: Wwa 1950, 1963, 1969, 1977; S. Vrtel-Wierczyński: Średniowieczna proza polska. Wyd. 2 zmien. Wr. 1959 *BN* I, 68; W. Wydra, W.R. Rzepka: Chrestomatia staropolska. Wr. 1984; wyd. 2 Wr. 1995. Rkps vol. 1 znajdował się w bibl. gimnazjum kalwińskiego w Sáros-Patak w Węgrzech, sygn. 0.916, zaginął w 1944.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963).

J. ŁOŚ: Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543. Kr. 1915; wyd. 2 zmien. pt. Początki piśmiennictwa polskiego. Lw. 1922. — S. URBAŃCZYK: Jeden czy kilku tłumaczy Biblii szarospatackiej. *Slavia Occidentalis* 13 (1934) i odb. — TENZE: Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich. Cz. 1: Biblia królowej Zofii a starożytne przekłady Pisma św. *Rozpr. PAU. Wyzdz. Filol.* t. 67 i odb. Kr. 1946 [rec.: W. TASZCZYK. *Jęz. Pol.* 1947 z. 3; J. OTRĘBSKI. *Slavia Occidentalis* 19 (1948); J. VASICA. *Časopis pro Moderní Filologii* 1948 z. 3; A. KELLNER. *Slavia* 20 (1950); W. SMEREKA. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 1951 nr 3]. — T. LEHR-SPLAWIŃSKI: Język polski. Wwa 1947; wyd. 2 Wwa 1951; wyd. 3 Wwa 1978. — A. ROMBOWSKI: Na sąsiednich tropach „Biblii królowej Zofii”. *Kłoczek* 4 n.A. 56 Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. *Pam. Lit.* 52 (1961). — S. URBAŃCZYK, V. KYAS: Od wydawców. Przy: Biblia królowej Zofii (szarospatacka). Cz. 1. Wr. 1965 [rec.: F.V. MAREŠ. *Slavia* 1965 nr 4; J. PETER. *Slavia* 1973 nr 2]. — M. KOSSOWSKA: Biblia w języku polskim. T. I. Pozn. 1968. — Biblia królowej Zofii. *Enc. wiedzy o książce*. Wr. 1971. — V. KYAS: První český překlad bible. Praha 1971 [rec.: S. URBAŃCZYK. *Jęz. Pol.* 1972 z. 5]. — S. URBAŃCZYK, V. KYAS: Dokończenie edycji Biblii królowej Zofii ze starożytnym przekładem i prolegomena. *Zpráva o zasedám Česko-polské jazykovědné komise*. Praha 1972. — J. i W. TWARDZIKOWIE: Łaciński ablativus absolutus w polskich XV-wiecznych przekładach Biblii. *Studia z pol. składni bist.* 1. Wr. 1976. — W. KURASZKIEWICZ: Polski język literacki. Wwa 1986. — S. WIELGUS: Średniowieczna literatura biblijna w języku polskim. Lubl. 1991. — B. TARAS: Słownictwo dotyczące

intymności człowieka w Księdze Powtórzonego Prawa Biblii królowej Zofii. *Studia z bist. jęz. pol.* Pod red. W. Kupiszewskiego. Wwa 1994. — T. BRAJERSKI: O języku polskim dawnym i dzisiejszym. Lubl. 1995. — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast.

T.W.

BIEDER Edmund
1877–1937

Urodzony w 1877 w Jordanowie. Kształcił się na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Około 1906 był nauczycielem w gimnazjum w Bochni, ok. 1912 w Tarnowie. Mieszkał w Krakowie, Zakopanem i Krynicy. W czasie I wojny światowej służył w Legionach. Wiersze, recenzje i artykuły zamieszczał w wielu czasopismach, m.in. w *Nowej Reformie* (od 1897), *Ilustrowanym Kurierze Codziennym* (od 1913). Zmarł 23 maja 1937 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Poezje. Seria 1. Kr. 1901.
2. Życie. Impresje. Kr. 1902.
3. Niepokalana. [Poemat]. [Bytom 1904] Podp.: Stanisław Berdyszyński.
4. Irydion w krainie mogił i krzyżów. Baśń dramatyczna w 1 a. *Spr. c. k. Gimn. II w Tarnowie za r. szk. 1911/12*. Tarnów 1912 i odb.
5. Mobilizacja w Bronowicach, czyli zwierciadło, w którym Kraków z r. 1912 snadnie przejrzeć się może. Scen 32. Wyst. i wyd. Kr. 1914.
6. Nasi pod Krasnikami. [Powieść]. Kr. 1916.
7. Listy jadwidote do wytwornej pani. [Wiersze]. Kr. [1925].

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 5 (1967).

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

W.A.-Sz.

BIEGELEISEN Henryk
1855–1934

Urodzony 24 października 1855 w miasteczku Tluste w okolicach Tarnopola w rodzinie inteligencji żydowskiej; syn lekarza. Uczęszczał do szkół w Tarnopolu i Brzeżanach. W 1876–80 studiował na Uniwersytecie Lwowskim historię i historię literatury, a następnie w Monachium i w Lipsku, gdzie w 1882 uzyskał doktorat na podstawie rozprawy o Stanisławie Trembeckim. Po powrocie do Lwowa objął kierownictwo żeńskiej szkoły ludowej. Od 1878 w *Przewodniku Naukowym i Literackim* oraz od 1880 w *Bibliotece Warszawskiej* ogłaszał

59

B

rozprawy historycznoliterackie i artykuły z dziedziny etnografii, skupiając swoje zainteresowania głównie na epoce romantyzmu. Habilitował się w 1884 na podstawie książki o „Panu Tadeuszu”. W 1883–87 był członkiem komitetu redakcyjnego wydawnictwa *Złota przędza poetów i prozaików polskich*. Współpracował z wieloma czasopismami, m.in. z *Prawdą i Tygodnikiem Ilustrowanym* (od 1883), *Przeglądem Tygodniowym i Krajem* (od 1885), *Muzeum* (od 1891), *Tygodniem*, dodatkiem do *Kuriera Lwowskiego* (od 1893). Ponadto był redaktorem „Biblioteki Księgarni Polskiej we Lwowie” (1893–98), *Biblioteki Mrówki* (1896–98), *Biblioteki Arcydzieł Literatury*, podejmował wielokrotnie prace edytorskie w ramach tych serii wydawniczych. Od 1898 był dyrektorem Szkoły Przemysłowej im. Bernsteina. Wiele lat pracował jako profesor III Gimnazjum im. Stefana Batorego we Lwowie, następnie jako dyrektor prywatnego gimnazjum. Pod koniec życia zajmował się głównie folklorystyką. Zmarł 1 kwietnia 1934 we Lwowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. „Pan Tadeusz” Adama Mickiewicza. Studium estetyczno-literackie. Wwa 1884.
2. Juliusz Słowacki. T. 1–2. Lw. 1895.
3. William Shakespeare. Próba charakterystyki. Lw. 1897.
4. Ilustrowane dzieje literatury polskiej. T. 1–5. Wiedeń 1898–1906.
5. Lirnik mazowiecki. Jego życie i dzieła w świetle nieznannej korespondencji poety. Wwa 1913.
6. Żona poety. Zofia z Szymanowskich Lenartowiczowa. Wwa 1933.

Prace edytorskie

7. J. Słowacki: *Geneza [!] z Ducha*. — List do J.N. Rembowskiemu. — Wykład nauki. — Dziennik z r. 1847–49. Wyd. pierwsze z pośmiertnych rękopisów. Ze wstępem i objaśnieniami. Wwa 1884.
8. J. Słowacki: *Pisma pośmiertne*. Lw. 1884. Wyd. 2 Lw. 1885.
9. A. Mickiewicz: *Dzieła*. T. 1–4. Lw. 1893.
10. J. Słowacki: *Dzieła*. T. 1–6. Lw. 1894–95.
11. W. Shakespeare: *Dzieła w przekładach*: J. Kozłowski, S. Koźmiana, K. Ostrowskiego, J. Paszkowskiego, J. Kasprzowicza, A. Langego, E. Porębowicza i S. Rossowskiego. T. 1–10. Lw. 1895–97.
12. A. Fredro: *Dzieła*. T. 1–5. Lw. 1897.

Listy B. w zbiorach m.in. *Bibl. Publ. m. Wwy* (do A. Wiślickiego), *Ossol.* (do P. Chmielowskiego i in.).

OPRACOWANIA

NK 13 (1972).

H. Biegeleisen. Lw. 1936 [tu m.in.: J. MUSZKOWSKI: Bibliografia prac H.B.]. — J. MUSZKOWSKI. *Pol. słownik*

biogr. 2 (1936). — [J. KRZYŻANOWSKI] (j). *Słownik folkloru pol.* Wwa 1965. — *Bibliogr. filoz. pol.* 1865–1895. Wwa 1971. — M. OLSZANIECKA: *Poesis ut pictura. Biul. Hist. Sztuki* 1984 nr 1. — M. MIESES: *Z rodu żydowskiego*. Wwa 1991.

A.P.

BIELAWSKI Józef 1739–1809

Urodzony w 1739; naturalny syn hetmana polnego litewskiego Michała Józefa Massalskiego i nieznannej z nazwiska kobiety żydowskiego pochodzenia. Pod koniec rządów Augusta III, związany z dworem drezdeńskim, nosił tytuł fligel-adiutanta Buławy Wielkiej Litewskiej. Był autorem pierwszej komedii wystawionej w Teatrze Narodowym, napisanej w odpowiedzi na konkurs ogłoszony przez Stanisława Augusta, oraz organizatorem (dyrektorem i reżyserem) sceny polskiej w pierwszym okresie jej działania (do początku 1766); współpracował także przy przygotowaniach do wystawienia „Dziwaka”. Niezrównoważenie psychiczne, nadmierna pobudliwość erotyczna (w 1766 wytoczono mu proces o uwiedzenie aktorki Wiktorii z Milewskich Leszczyńskiej) i chęłpienie się odniesionym na scenie sukcesem sprawiły, iż w teatrze zrezygnowano z jego dalszych usług. W 1768, a następnie w 1773 i ok. 1778–89 przebywał w Paryżu, nękany nędzą i chorobą pisywał stamtąd prośby o wsparcie do króla i do Adama Kazimierza Czartoryskiego. W 1776 ogłosił w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* wiersz „Portret J.O. Xciu J.M. A. Czartoryskiemu”. W 1787 — w odpowiedzi na list Zalkinda Hurwicza, zamieszczony w *Journal de Paris* — ogłosił polemiczną broszurę w obronie kultury polskiej. W tym też roku pisał nieznaną dziś komedię „Żydek”. Wśród współczesnych uchodził za grafomana i był przedmiotem licznych inwektyw satyrycznych, adresowanych do niego bądź też pisanych w jego imieniu, co niezwykle komplikuje ustalenie rzeczywistego autorstwa wierszy. „Bielawsciadę” rozpoczął w 1773 A.K. Czartoryski; w 1776–77 prowadził ją Tomasz Kajetan Węgierski; z wielkim ożywieniem, nadając jej charakter polityczny, kontynuowali ją w okresie Sejmu Czteroletniego i insurekcji kościuszkowskiej Benedykt Hulewicz, Onufry Kopczyński, Julian Ursyn Niemcewicz, Stanisław Kostka Potocki, Stanisław Trembecki, Michał Wyszowski, a zakończył ją w 1802 Franciszek Ksawery Dmochowski. Możliwy jest też udział innych poetów, dotąd nierozpoznanych. W drugiej połowie 1796 przebywał przy królu w Grodnie i zabiegał u Nikołaja Repnina o pomoc w odzyskaniu należnych mu sum (w turnieju poetyckim na wiersz o Kiopku

wszakże nie uczestniczył). Zmarł w 1809 w Warszawie, w kamieniczce cechu krawieckiego przy Krakowskim Przedmieściu, „wśród okropnej nędzy”.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wiersz na dzień wielkich imienin ... Elżbiety Izabelli Czartoryskiej ... z okoliczności otwarcia pierwszy raz w tenże sam dzień Theatrum Polskiego napisany i ofiarowany od ... Wwa 1765.

2. Natręci. Komedja z rozkazu ... Stanisława Augusta ... przez ... napisana i na widok publiczny dnia 19 listopada roku 1765 w Warszawie wystawiona. Wyd. Wwa [1766] (wraz z wierszowanymi: Dedykacją, Prologiem i Epilogiem, ten ostatni ukazał się też osob.: Wwa 1765).

Wg Molière: Les Fâcheux.

3. Dziwak. Komedja w 3 a. na dzień 3 Augusta przez ... napisana i na Teatrum JKMcI grana R. P. 1766. Wyd. Wwa 1766 (wraz z Dedykacją i Prologiem).

Wg Ph.N. Destouches: La Fausse agnès.

4. Très-bénignes remontrances aux auteurs du „Journal de Paris” par M. de ... gentilhomme polonais. Paris 1787 (tu też wiersz: Portrait de la Princesse**** [E. Lubomirskiej]); toż Varsovie 1787 (bez Portrait...).

5. Do ... Onufrego Kickiego ... Trybunału Głównego Koronnego Marszałka w dzień imienin jego. Lubl. [1789].

6. Szczęśliwi, żeśmy tych czasów dożyli. [Wwa ok. 1789-90; anonim.]. Przedr.: fototyp.: *Ulotna poezja patriotyczna Oświecenia (1774-1797)*. Wr. 1977; *Wiersze polityczne Sejmu Czteroletniego*. Cz. 1: 1788-1789. Wwa 1998.

Autorstwo domniemane, jest to zapewne dotąd nieznanym, a występującym w wykazach wierszy J.B. utwór na zdobycie Bastylii.

7. Antidotum przeciw zbyt rozmnożonym w Warszawie paskwilom. B.m. [1790]. Przedr. w poz. 20 i 26.

8. Satyra przeciw paskwilom przez... B.m. [1790]. Przedr. w poz. 19 i 25 pt. Wiersz przez ... (inc.: Co was dziś do pisania złych wierszy zniwala...).

9. Trzy piosnki pięknościom ofiarowane. B.m. [ok. 1790]. Przedr. w poz. 25.

10. Bielawski do Anonima. Wyd. w druczku zaczynającym się wierszem pisany najprawdopodobniej przez S. Trembeckiego w imieniu B. Hulewicza: Do szacownego poety Bielawskiego. Zgoda. B.m. [1791].

Autorstwo niepewne.

11. Bielawski do płci ślicznej. B.m. [1791].

12. Hymn do Księżnej Barbary z Duninów Sanguszkowej ... świeżo zmarłej, przez... B.m. 1791.

13. Na dzień 6 grudnia. B.m. 1791.

14/15. Na powrót ... Księżny JMci Czartoryski Generałowy Ziem Podolskich, przez... Wwa 1791.

16. Na powrót ... Księżny JMci z ... Czartoryskich Lubomirski, Marszałkowy W. Koronnej, przez... Wwa 1791. 17. Spustoszenie Polski od Moskali. Poema poświęcone sławie stanów sejmowych pod łaską ... Stanisława Nałęcza Małachowskiego... B.m. 1791.

18. Wiersz w dzień wielkich imienin Jego Królewskiej Mości. B.m. [1791]. 19. Wiersz przez ... (inc.: Bierz, Trembecki, rwe pióro...). B.m. [1792]. Przedr. w poz. 25. 20. Hold obywatelski w dzień Nowego Roku 1792. [Wwa 1792].

21. Dzień 17 stycznia 1792 roku. B.m. [1792].

22. Dzień 3 maja 1792 roku. Berdyczów [Wwa] 1792.

23. Pienie weselne na zaślubiny ... Tadeusza Czackiego ... z ... Barbarą Dembińską, starościanką olbromską dnia 24 maja 1792. [Wwa 1792].

24. Wiersz na śmierć Gustawa III, króla szwedzkiego. Berdyczów [Wwa 1792].

25. Zbiór wierszy... B.m. [ok. 1792].

26. Okrucieństwo paryskie. B.m. [1793].

27. Do uzbrojonego ludu pod Naczelnictwem Kościuszki. [Wwa 1794].

28. Triumf Warszawy pod Naczelnictwem Kościuszki w dniach 17 i 18 m-ca kwietnia 1794. [Wwa 1794] (dwa wyd.).

29. Wiersz różę oddając 25 sierpnia JWJMci Ludwice Zyberkowej ... przez ... powiedziany. B.m. [1794].

30. Wiersz na zaślubiny ... Izabeli Grabowskiej ... z ... Walentym Sobolewskim... B.m. [1795].

31. Zgoda ... Mariannie z Potockich Szymanowskiej ofiarowana przez ... w Grodnie dnia 30 września 1796. Grodno 1796.

32. Bukiet na imieniny JW Grabowskiej, generałowej inspektorowej, starościny dębskiej, ofiarowany przez... Wwa b.r. 33. Pienie radości na ocalenie zdrowia ... Ludwika z Rzewuskich hr. Chodkiewiczowej, starościny Księstwa Żmudzkiego, przez... Wwa b.r.

34. Zachwycenie J.B. pięknym oczom ofiarowane. B.m.r.

35. Przesłanie płci ślicznej. [Wwa 1806].

36. Obraz życia Józefa Bielawskiego, niegdyś generała adiutanta Buławy Wielkiej Wielkiego Księstwa Litewskiego. [Wwa 1806].

Autorstwo niepewne.

Ponadto pozostawił liczne wiersze w rkpsach. Obszerny rejestr przypisanych mu przez E. Rabowicza wierszy zebranych (w maszynopisie Uniw. Gdańskiego) wykorzystano w rozprawie T. Kanteleckiej i T. Kostkiewiczowej. Opracowane ostatnio rozprawy Z.M. Zachmacza, na których oparto powyższy zestaw druków J.B., zajmują się porządkowaniem także spuścizny rękopiśmiennej tego autora oraz autorów „bielawsciad”.

L. BERNACKI: Teatr, dramaty i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925 [z listami B.]. — *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Poezja powstania kościuszkowskiego. Kielce 1946 [z wierszem]. — K. WIERZBIĆKA: Życie teatralne za czasów Stanisława Augusta. Wwa 1949. — J. KOTT: Trembeciana. 2. Bielawski i „Bielawscy”. *Pam. Lit.* 1950 z. 3/4 [z wierszami J.B. i z „bielawsciadą”]. — K. WIERZBIĆKA: Źródła do historii teatru warszawskiego. Cz. 1. Wr. 1951 [z listami]. — J.W. GOMULICKI: Komentarz do: A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. Wr. 1963 [z wierszami]. — TENŻE: Wstęp i komentarz do S. Trembecki: Wybór wierszy. Wwa 1965 [z wierszami z „bielawsciadą”]. — M. KLIMOWICZ: U początków teatru stanisławowskiego, 1765–1774. Wwa 1965. — E. RABOWICZ: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1965 [z wierszami i listem]. — R. KALETA: W kręgu Adama Kazimierza Czartoryskiego. 2. Filologiczna kpina Czartoryskiego z autora „Natrętów”. *Pam. Teatr.* 1966 z. 1/4 [z wierszem i listami]. — *Teatr Narodowy 1765–1795*. Wwa 1967. — J.W. GOMULICKI: *Roczn. Lit.* 1966 (1968). — R. KALETA: Oświeceni i sentymentalni. Wr. 1971. — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973. — W. WOŹNOWSKI: Pamflet obyczajowy w czasach Stanisława Augusta. Wr. 1973. — J.W. GOMULICKI: Wstęp i komentarz do: T.K. Węgierski: Wiersze wybrane. Wwa 1974 [m.in. z wierszami z „bielawsciadą”]. — T. JENDRYSIK: „Kościoł na Piasku”. Przyczynek do dziejów poezji politycznej 1788–1792. *Prace Nauk. UŚL. w Kat.* nr 282: *Prace Hist.-Lit.* 12 *Studia Staropolskie*. — E. ALEKSANDROWSKA: W kręgu poezji zabawowej Pałacu Błękitnego. Nieznane wiersze A.K. Czartoryskiego, K. Rogalińskiego i J.B. *Pam. Lit.* 1986 z. 1 [z wierszem]. — T. KOSTKIEWICZOWA: Krytyka literacka w Polsce w epoce Oświecenia. *Krytyka lit. w Polsce w XVI i XVII w. oraz w epoce Oświecenia*. Cz. 2. Wr. 1990. — T. KANTELECKA, T. KOSTKIEWICZOWA: J.B. (1739–1808). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 1. Wwa 1992 [z wyborem wierszy B. i z „bielawsciadą”]. — D. RATAJCZAKOWA: Komedia oświeconych, 1752–1795. Wwa 1993. — J. WĘGIER: Polszczyzna potoczna w języku komediopisarzy Oświecenia. *Język i styl gatunków literackich Oświecenia i Romantyzmu*. Zielona Góra 1995. — Z.M. ZACHMACZ: Wokół „Pieśni na wjazd Kościuszki”. *Wiek Oświecenia* 11 (1995); Z.M. ZACHMACZ: Józefa Bielawskiego „Arcygrzeczne przestrogi dla redaktorów „Journal de Paris””. *Pam. Lit.* 1999 z. 1 s. 167–185 (z tekstami). — TENŻE: O autorstwie nieznanego imiennego powinszowania z r. 1794 Józefowi Bielawskiemu. *Tamże* 1999 z. 4 s. 129–147 (z tekstami).

E.A.

BIELIŃSKI Franciszek 1742–1809

Urodzony 21 października 1742; syn Michała, wojewody chełmińskiego, i Tekli z Peplowskich; synowiec Franciszka, marszałka wielkiego koronnego; ojciec Tekli Łubieńskiej, dramatopisarki.

62 Otrzymał staranne wykształcenie, które w 1759–60

uzupełniał w Wiedniu. Był starostą garwolińskim i osieckim (od 1757), czerskim (od 1762) i sztumskim. W 1763 ożenił się z Krystyną Sanguszkówną, marszałkówną wielką litewską. W pałacu Bielińskich przy Krakowskim Przedmieściu w Warszawie matka żony, Barbara Sanguszkowa, prowadziła salon literacki, w którym bywali m.in. przyszły król Stanisław Poniatowski, Ignacy Krasicki, Wojciech Jakubowski, Celestyn Czaplic, Kasper Rogaliński. W 1763–64 jeździł do Paryża jako poseł Augusta III, zwiedził Anglię, Holandię, Brandenburgię. Działalność pisarską podjął w 1774–75, posyłając Komisji Edukacji Narodowej opracowany przez siebie projekt reformy oświaty. W 1776–82 był członkiem Komisji Edukacji Narodowej, w 1782–84 konsyliarzem Rady Nieustającej, od 1784 pisarzem wielkim koronnym. W 1787–92 podróżował po Włoszech, interesował się teatrem, sztuką starożytną i arcydziełami sztuki nowożytnej oraz archeologią (sam prowadził wykopaliska, kupował kopie rzeźb odkrytych w Pompei, Stabiae, Herkulanum i ozdabiał nimi swą rezydencję w Otwocku). W powstaniu kościuszkowskim pełnił funkcję komisarza porządkowego stężyckiego, a następnie generalnego komisarza wojsk Rzeczypospolitej (w stopniu generała-majora). Otrzymał Order św. Stanisława i Order Orła Białego. Zmarł w październiku 1809 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Sposób edukacji w XV listach opisany, które do Komisji Edukacji Narodowej od Bezimiennego Autora były przesłane R. P. 1775. [Wwa 1775]. Wyd. nast.: oprac. S. Siedlecki. Kr. 1888 *Bibl. Pedagog. Tow. Nauczycieli Szkół Wyższych* t. 1; oprac. K. Mrozowska. *Pisma i projekty pedagog. Komisji Edukacji Narodowej*. Wr. 1973 *Źródła do Dziejów Myśli Pedagog.* t. 13.

2. *Journal de Voyage en Italie (1787–1792)*. Rkps w Bibl. PAU w Kr. sygn. 622.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

P. CHMIELOWSKI: Enc. wych. 2 (1882). — I. TUROWSKA-BAROWA: *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — H. BARCYC: Polskie podróże do Neapolu w wiekach XV–XVII. *Przegl. Współcz.* 1939 t. 68; przedr. w: *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*. Wr. 1965. — S. TYNC: Wstęp do: *Komisja Edukacji Nar.* Wr. 1954 BN 1, 126. — S. KUROWSKI: *Enc. katol.* KUL 2 (1989).

E.A.

BIEŁOWSKI August 1806–1876

Urodzony 27 marca 1806 w Krechowicach na Pokuciu w zubożałej rodzinie szlacheckiej; syn Grzegorza i Marianny z Żędzianowskich. W

1813–15 uczył się w szkole obwodowej w Stanisławowie, w 1818–23 uczęszczał do gimnazjum bazylianów w Buczaczu, następnie przez trzy lata studiował na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego. W 1825 debiutował przekładem wiersza Johanna Wolfganga Goethego „Fiołek”, opublikowanym w lwowskich *Rozmaitościach* (nr 14); tu też zamieścił swój pierwszy wiersz oryginalny (nr 33). W 1826–30 był studentem wydziału prawnego. Należał do tajnego Towarzystwa Zwolenników Słowiańszczyzny. W 1829 razem z Ludwikiem Nabelakiem odbył wędrowkę po Podkarpaciu, podczas której zbierał pieśni i podania ludu. W 1830 był współwydawcą *Haliczanina*, ogłosił tam swoje wiersze oraz przekłady pieśni serbskich. W styczniu 1831 znalazł się w Warszawie i wstąpił do Legii Pieszej Litewsko-Ruskiej; brał udział w bitwach pod dowództwem gen. Karola Różyckiego. Po upadku powstania wrócił do Galicji i był administratorem majątku Winniczki Stanisława Dunin-Borkowskiego, a później we Lwowie utrzymywał się z korepetycji. Jako były powstaniec nie mógł dokończyć studiów. W 1832 należał do konspiracyjnego Związku Dwudziestu Jeden, został zamieszany w akcję przygotowywania tajnych publikacji w drukarni Ossolineum oraz wchodził w skład komitetu planującego wyprawę z Galicji na Podole w czasie organizowania partyzantki Józefa Zaliwskiego. Był współtwórcą słowianofilsko-ludowego programu literatury narodowej i jednym z członków tzw. szkoły poetów czerwonoruskich oraz redaktorem wydanych w 1834 i 1838 almanachów *Ziewonia*. W 1834–36 był więziony za akcję spiskową. Po uwolnieniu nadal współdziałał we Lwowie z tajnym Związkiem Przyjaciół Ludu, później z Młodą Sarmacją, a po 1838 ze Sprzysiężeniem Demokratów Polskich. W 1838–39 drobne utwory zamieszczał w *Tygodniku Literackim* pod pseudonimem Jan Płaza. W 1840 stanął na czele tzw. Urzędu Ziemińskiego, czyli konspiracyjnej Rady Nadkarpackiej. W 1841 złożył egzamin z rachunkowości na Uniwersytecie Lwowskim, a w 1842 z buchalterii kupieckiej w Akademii Realno-Handlowej. W 1840–47 był współredaktorem *Dziennika Mód Paryskich*. Swoje utwory, prace krytyczne i krajoznawcze ogłaszał m.in. w *Przeglądzie Warszawskim* (1840–42), *Przyjacielu Ludu* (1840–44) i w *Bibliotece Naukowego Zakładu im. Ossolińskich* (1842–47). Pod koniec 1843 ożenił się z Kordulą Wisłocką. W 1845 otrzymał posadę skryptora (katalogującego zbiory rękopiśmienne) w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich. W 1848 współredagował *Dziennik Narodowy*. Od 1851 był zastępcą kuratora Ossolineum i właściwym kierownikiem tej instytucji. W 1856–57 wyjeżdżał do Austrii, Niemiec i

Rosji celem przeprowadzenia kwerend archiwalnych. W 1860 został współredaktorem *Kółka Rodzinnego*, a w roku następnym *Głosu*. Proponowano mu Katedrę Historii w warszawskiej Szkole Głównej, ale propozycji nie przyjął. W 1862–69 był redaktorem *Biblioteki Ossolińskich*. W 1864 wydał własnym kosztem pierwszy tom opracowanego przez siebie trzytomowego zbioru dokumentów dotyczących początków państwa polskiego pt. „*Monumenta Poloniae Historica*”. W 1865 owdowił i niebawem ożenił się z Justyną Wisłocką. W 1869 został dyrektorem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Zmarł w nocy z 11 na 12 października 1876 we Lwowie. Jego pogrzeb na Cmentarzu Łyczakowskim stał się wielką manifestacją narodową i hołdem dla jego zasług naukowych i obywatelskich.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dumki. Praga 1838.

Współautor: L. Siemieński.

Przedr. kilku dumek w poz. 5.

2. Pieśń o Henryku Pobożnym. *Ziewonia*. Praga 1838; toż przedr.: *Ziewonia*. Wyd. powtórne pomnożone Strasburg 1839; przedr. w poz. 5.

3. Scena na murowanym mostku. *Tyg. Lit.* 1839 nr 46 [podp.: Jan Płaza]. Przedr. pt. Scena na murowanym mostku. Zdarzenie prawdziwe opisane przez Jana Płazę. [Pozn.] 1839.

4. Wstęp krytyczny do dziejów Polski. Lw. 1850.

5. Poezje. Petersb. 1859 *Skarbczyk Poezji Pol.* t. 6. Tu m.in. dumka pt. Rozłączenie (inc.: Za Niemen nam precz!). Ogl.: *Tyg. Lit.* 1838 nr 19 (w późniejszych wyd. inc.: Za Niemen hen precz!).

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

P r z e k ł a d

6. Wyprawa Igora na Połowców. Poemat sławiański. Lw. 1833. Wyd. nast.: Złoczów 1903; Brody 1906 (pt. Słowo o pułku Igora); Złoczów 1912 (pt. Wyprawa Igora na Połowców).

Tłumaczył także ludowe pieśni serbskie, kołedy i dumy ruskie oraz utwory J.W. Goethego i F. Schillera, J. Kollára i V. Hanki, A. Bestużewa i A.I. Podolińskiego.

Prace edytorskie

7. A. Malczewski: Maria. Powieść ukraińska. Z obszerną wiadomością o autorze skreślona przez... Lw. 1833.

8. A. Malczewski: Maria. Powieść ukraińska tudzież drobne pisma. Zebrał, dokumenta wyjaśniające osnowę „Marii” przyłączył i żywot pisarza skreślił... Wyd. poprawne. Lw. 1838; toż wyd. nast. pt. Antoni Malczewski, jego żywot i pisma ozdobione popiersiem. Lw. 1843.

9. F. Schiller: Pienia liryczne. Poprzedzone jego żywotem i ozdobione rycinami. Lw. 1841. Wyd. nast. Lw. 1866.

10. S. Starowolski: Paradoxa koronne [...]. Kr. 1853.

11. S.B. Linde: Słownik języka polskiego. Wyd. 2 poprawne i pomnożone. T. 1-6. Lw. 1854-61. Wyd. nast. fotoofs. Wwa 1951.

12. J. Dunin-Borkowski: Pisma. T. 1-2. Lw. 1856.

13. S. Żółkiewski: Pisma. Lw. 1861.

14. Monumenta Poloniae Historica. Pomniki dziejowe Polski. T. 1-3. Lw. 1864, 1873, 1878 (tom przygotowany przez A.B.). Wyd. nast. fotoofs. Wwa 1960-61.

15. F. Ciecierski: Pamiętnik przeora dominikanów wileńskich, zawierający jego i towarzyszków jego przygody, doznane na Sybirze w latach 1797-1801. Lw. 1865.

16. W. Kadłubek: Kronika polska. Lw. 1872.

17. Szymon Szymonowic. *Pam. AU w Kr.* t. 2. Kr. 1875 i odb.

Tł: koresp., poezje oraz biogram Sz. Szymonowica.

Ponadto ogłosił wiele prac hist. oraz był edytorem hist. tekstów źródłowych i pamiętników staropol.

Zbiór rkpsów, dokumentów i koresp. w Ossol.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP.

K.W. WÓJCICKI: A.B. *Przeł. Nauk.* 1843 t. 2 nr 18. — J. SZUJSKI: A.B. *Przeł. Pol.* 1876 t. 4; przedr. w: *Dzieła*. S. 1 t. 7. Kr. 1889. — E. SWIEŻAWSKI: A.B. *Bibl. Warsz.* 1877 t. 1 i odb. — W. KĘTRZYŃSKI: A.B. *Ateneum* 1877 t. 4 i odb. — L. DEBICKI: Portrety i sylwety. T. 2 cz. 1. Kr. 1906. — B. CZARNIK: Pierwsze utwory poetyczne A.B. Lw. 1911. — TENŻE: B. i Chłędowski. *Stulecie «Gaz. Lw.» 1811-1911*. T. 2 cz. 4. Lw. 1912. — T. KUPCZYŃSKI: A.B. *Sto lat myśli pol.* 8 (1913). — W. SEMKOWICZ: *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — A. KNOT: A.B. Uwagi o korespondencji i przyczynki do działalności spiskowej. Wr. 1953. — M. JANION: Lucjan Siemieński, poeta romantyczny. Wwa 1955. — A. KNOT: Karty z życia A.B. *Roczn. Bibl.* 1961 z. 1/4. — S. KOLBUSZEWSKI: Piewca bitwy legnickiej i dyrektor Ossolineum. *Kwart. Opol.* 1962 nr 2. — A. GORIACZKO-BORKOWSKA: Twórczość poetycka A.B. Wr. 1965. — Z. NIEDZIELA: Słowiańskie zainteresowania pisarzy lwowskich w latach 1830-1848. Kr. 1966. *Zesz. Nauk. UJ* 144 z. 12. — J. ROSNOWSKA: Twórcy „Dziennika Mód Paryskich”. *Rocz. Hist. Czasopiśmiennictwa Pol.* 1967 z. 2. — J. TRZYNADŁOWSKI: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1817-1967. Wr. 1967. — A. GORIACZKO-BORKOWSKA: A. (Augustyn) B. *Obraz lit. pol.* S. 3 t. 1 (1975). — K. POKLEWSKA: Galicja romantyczna (1816-1840). Wwa 1976. — M. GAJGA: Z działalności A.B. w Ossolineum 1851-1864. *Z dziejów Zakładu Nar. im. Ossolińskich. Studia i materiały*. Wr. 1978. — A.A. WITUSIUK: Pokłon zamojskiemu poecie. W: O Zamojskich, Zamościu i Akademii Zamojskiej. Lubl. 1978. — H. CHŁOPOCKA: Korespondencja A.B. z Biblioteką Kórnicką w

latach 1845-76. *Pam. Bibl. Kórnic.* 1981 z. 17. — S.S. NIECIEJA: Dzieje Łyczakowskiej nekropolii. Powstańcy listopadowi. [Cz. 2]. *Opole* 1984 nr 12. — M. GAJGA: Memorial A.B. z 1850 r. w sprawie działalności Ossolineum. *Ze skarbcza kultury* 1986 z. 42. — *Romantyczne wędrówki po Galicji*. Oprac. A. Zieliński. Wr. 1987. — W. SZALKIEWICZ: Z kontaktów naukowych W. Kalinowskiego z A.B. w l. 1857-1861. *Ze skarbcza kultury* 1988 z. 47. — M. KOŚKA: Kolekcjoner i wydawca. Problemy edytorstwa źródeł średniowiecznych w korespondencji A. Przedeckiego z A.B. *Przeł. Hum.* 1994 nr 3.

H.G.

BIELSKI Jan 1714-1768

Urodzony 8 marca 1714 w Wielkopolsce. 14 sierpnia 1730 wstąpił do zakonu jezuitów. Nowicjat odbył w Krakowie, studia retoryczne (1732/33) i filozoficzne (1733/34-36) w Jarosławiu, teologiczne w Lublinie (1739-43); w 1742 przyjął tamże święcenia kapłańskie. Pracę nauczyciela rozpoczął w infimie w kolegium lubelskim (ok. 1737-38); następnie był profesorem retoryki i poetyki we Lwowie (1743/44), w Rawie Mazowieckiej (1744/45), Kaliszu (1745-47) i Poznaniu (1747/48-68), gdzie przez wiele lat pełnił też obowiązki kaznodziei kościoła jezuickiego i kolegiaty, a w 1761-68 profesora Pisma Świętego. W 1746 debiutował w druku mową podejmującą obronę programu szkolnictwa jezuickiego. Dla potrzeb szkolnych napisał kilka tragedii (pierwsze dramaty jezuickie w języku polskim) oraz podręcznik historii i geografii Polski, który wywołał pamflety zaatakowanych w nim akademików („Manifest przeciwko twierdzeniom uplabiającym przywilejom i godności Akademii...”) i Andrzeja Lipiewicza „Objaśnienie «Widoku historycznego...»”). B. odpowiedział na nie „Remanifestem” (1764). Zmarł 10 grudnia 1768 w Poznaniu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pro institutione grammaticae Emmanuelis Alvari oratio... Kalisz 1746.

2. Pro scholis publicis studiorumque in illis ratione oratio... Pozn. 1747.

3. Zeyfadyń, król Ormuzu. Tragedia...Wyst. (kolegium jezuickie) i wyd. Kalisz 1747. Wyd. 2 Lubl. 1750. Argument pt. jw. wyd. Wil. 1762.

4. Tytus Japończyk. Tragedia... Wyst. Pozn. (kolegium jezuickie) 1748. Wyd. Pozn. 1750. Wyd. 2 Lubl. 1750.

5. Konstantyn Wielki, pierwszy chrześcijański cesarz. Tragedia. Wyst. Pozn. (kolegium jezuickie) 1751.

Rkps w Bibl. PAU w Kr. sygn. 729.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

6. Kazanie na pogrzebie ... Józefa hr. Lipskiego, kasztelana łęczyckiego, miane w Lublinie dnia 30 czerwca 1753. B.m. 1753.

7. Apoloniusz, Chrystusów rycerz. Tragedia. Wyst. (kolegium jezuickie) i wyd. Pozn. 1755.

8. Divus Stanislaus Kostka, parvus juvenis, magnus sanctus... Pozn. 1756.

Przekład pol.: S.J. Ossoliński: Św. Stanisław Kostka, niedojrzały w lata, dojrzwały w świętobliwość młodzienc... Pozn. 1756.

9. Mowa na pochwałę zmarłej Marii Józefy, Królowej Polskiej... Pozn. 1757.

10. Pochwała pogrzebna ... Jakuba z Kościelca na Działyniu Działynskiego, wojewody malborskiego ..., którą w archikatedralnym gnieźnieńskim kościele miał... Pozn. 1757.

11. Niewinność zwyciężająca zdrady, albo Leo. Tragedia... Wyst. Wil. (Akademia Wileńska) 1762. Argument pt. jw. wyd. Wil. 1762.

12. Widok Królestwa Polskiego ... w krótkim zgoła a rzeczywistym duchownego i świeckiego rządu opisie, rodowitym językiem polskim szkolnej polskiej szlachetnej młodzieży wystawiony. T. 1-2. Pozn. 1763 (dwa wyd.). Wyd. nast. oprac. [L. Rzepecki] L.R. Pozn. 1873.

13. Aleksy, cesarz wschodni. Tragedia... Wyst. (kolegium jezuickie) i wyd. Pozn. 1764.

14. Stanisław I, Poloniae Regis ... laudatio funebris habita Posnaniae in Templo PP. S.J. ... Stanisław I, polskiego Króla ... pogrzebowa pochwała miana w Poznaniu w Kościele X. Jezuitów... Pozn. 1766 (tekst pol. i łac.). Przedr.: *Mowy wybrane po większej części z starożytnych mówców i dziejopisów zebrane*. T. 2. Wil. 1784.

15. Illustrissimo ... Andreae Stanislawo Kostka Młodziejowski... B.m. 1767.

Podp.: J.B. ... Soc. Jesu Theologus.

16. Gratulatio ... Andreae Stanislawo Kostka Młodziejowski ... reddita a Collegio Posnaniensi. Pozn. 1768.

17. Powitanie ... Franciszka Lanckorońskiego na starostwo rawskie wjeżdżającego. B.m.r.

18. Żywot Stanisława Karnkowskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego. B.m.r.

Niewydane pisma B.w rkpisach Bibl. PAU w Kr. sygn. 729 (*Mowy, dialogi i wiersze Kolegium Pozn.*), m.in. Mowa o wolności polskiej (1754).

Praca edytorska

19. Ćwiczenia krasomówsko-prawnego przez prześwietną młodzież krasomówną Collegium Poznańskiego S.J. wyprawionego księga I. Staraniem... Pozn. 1757 [zbiór dialogów dram. uczniów B.].

W antologii I. Kadulskiej *Teatr jezuicki XVIII i XIX w.* (Gdańsk 1997) przedr. dialog „Hetman od syna wyzwany”.

S. ZAŁĘSKI: Jezuita w Polsce. T. 3. Lw. 1902. — S. BEDNARSKI: Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Kr. 1933. — TENŻE. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — T. GRABOWSKI: Ze studiów nad dramatem jezuickim we Francji i w Polsce w w. XVI-XVIII. Pozn. 1963. — *Dramat staropol. od pocz. do poust. sceny nar. Bibliogr.* T. 1-2/1. Wr. 1965-76. — T. BIENKOWSKI: Fabularne motywy antyczne w dramacie staropolskim i ich rola ideowa. Wr. 1967. — L. HAJDUKIEWICZ. *Historia nauki pol.* T. 6. Wr. 1974. — I. KADULSKA: Ze studiów nad dramatem jezuickim wczesnego Oświecenia (1746-1765). Wr. 1974. — L. GRZEBIEN. *Enc. katol. KUL* 2 (1976). — TENŻE. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — M.B. TOPOLSKA. *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1981. — L. GRZEBIEN. *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy*, Kr. 1996.

E.A.

BIELSKI Joachim

ok. 1550-1599

Inna forma nazwiska: Volscius Bilscius.

Urodzony ok. 1550 w Białej koło Pajęczna (woj. sieradzkie, dziś łódzkie); syn Marcina Wolskiego herbu Prawdzic, pisarza, matka pochodziła z Siemikowskich-Okszyc. Początkowo nauki pobierał zapewne w szkółce parafialnej w Kurzelowie. Wychowywany przez ojca w duchu różnowierczym, na studia wyjechał do protestanckiego gimnazjum akademickiego w Brzegu. W czasie bezkrólewia 1572 osiadł w Krakowie, pozyskał sobie mecenasa, podkanclerzego Piotra Dunin-Wolskiego, i rozpoczął twórczość literacką. Za panowania Stefana Batorego włączył się do służby publicznej. Towarzyszył kasztelanowi Mikołajowi Firlejo wi w poselstwie do margrabiego brandenburskiego Jerzego Fryderyka, niedługo potem posłował do Elbląga. W 1578 powrócił w Sieradzkę i został wybrany na deputata do sądu najwyższej instancji swego województwa. W następnym roku brał udział w pierwszej wyprawie moskiewskiej (zapewne w charakterze pisarza kancelarii królewskiej). Około 1580 osiadł w Białej i zajął się gospodarowaniem na wsi. Ożenił się z Anną Borzechowską. Podczas walk trzeciego bezkrólewia jego majątek został spalony przez stronników arcyksięcia austriackiego Maksymiliana. W związku z tym w 1588 przeniósł się do zakupionych Gieraltowic w Oświęcimskim, co zbliżyło go do dworu i ożywiło kontakty literacko-naukowe. Też roku otrzymał od Zygmunta III Wazy godność sekretarza królewskiego. W 1591 był posłem na sejm warszawski, w 1595 deputatem na Trybunał Lubelski. Podczas walki między Janem Zamojskim a królem zdecydowanie opowiedział się za

65

regalistami. W tym też czasie (1595) porzucił protestantyzm. Jako poeta debiutował w 1572 panegirkiem na cześć księcia brzeskiego Jerzego II Pobożnego, później pisywał również utwory okolicznościowe i wiersze poświęcone protektorom. Za główne dzieło jego życia uznano modyfikację i kontynuację napisanej przez ojca „Kroniki polskiej”, którą doprowadził do chwili zgonu Stefana Batorego (1586). Zmarł 8 stycznia 1599 w Krakowie; pochowany w kościele dominikańskim Świętej Trójcy.

TWÓRCZOŚĆ

1. *Encomiasticon id est laudes Illustrissimi Principis ... Georgii Pii. Powst. 1572.* Wyd. A. Fritsch. Zgorzelec 1578.
Współautor: Kasper Ludwik z Hajnowa.

2. *Istulae convivium in nuptiis Stephani I regis.* Kr. 1576 druk. S. Szarffenberg. Przedr. oraz tłum. na jęz. pol. T. Chłapowskiej ogł. E. Chojecka: *Drzeworyty Kroniki J.B. i zaginione gobeliny Anny Jagiellonki. Ze studiów nad związkami artystycznymi Krakowa i Brzegu w XVI w. Roczn. Sztuki Śl.* 7 (1970) s. 37–73.

3. *In obitum ... D.J. Balassi, liberi baroni de Giamrat.* Wyd. M. Knorr. Norymberga 1577. Przedr. (bez nieczytelnych fragm.) J. Waldapfel: *Magyarország sorsának XVI századi lengyel viszhangjához.* Budapeszt 1940; też w przekładzie pol. pt. *Epicedium J.B. na śmierć Jana Balassiego. Pam. Lit.* 1956 z. 2.

4. *Proteus de clade Gedanensium insigni in Prussia circa pagum Rokitki.* Pozn. 1577 druk. M. Nering.

5. *Satyra in quendam Dantiscanum.* Powst. 1577. Wyd. przy: J. Łasicki: *Clades Dantiscanorum.* Frankfurt 1578 druk. A. Wechelius.

6. *Carmen gratulatorium in ingressum Plocensem ... Petro Dunino Volscio.* Kr. 1578 druk. M. Szarffenberg.

7. *Carminum liber I.* Kr. 1588 druk. J. Siebeneicher [tu: 16 ód]. Przedr. W. Nehring: *O życiu i piśmie J.B.* Pozn. 1860.

8. *Monodia na pogrzeb św. pamięci Stefana I.* Kr. 1588 druk. J. Siebeneicher.

9. *Naeniae in funere divi Stephani I.* Kr. 1588 druk. J. Siebeneicher.

10. *Pieśń nowa o szczęśliwej potrzebie pod Byczyną.* Kr. 1588 druk. J. Siebeneicher. Wyd. kryt. (wraz z odpowiedzią Bartosza Paprockiego) J. Czubek. Kr. 1910 *BPP* nr 57; przedr. homogr. K. Badecki. Lw. 1914; fragm.: *Poeci renesansu.* Wwa 1959; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku.* Wwa 1977; *Poeci żołnierzom 1410–1945.* Wwa 1970. Unikat w Bibl. Katedralnej w Strengnäss (Szwecja).

11. *Kronika polska Marcina Bielskiego nowo przez Joachima Bielskiego, syna jego, wydana.* Kr.

1597 druk. J. Siebeneicher. Wyd. nast.: F. Bohomolec: *Zbiór dziejopisów polskich. T. 1. Wwa 1764;* wyd. A. Gałęzowski. Wwa 1829–33 *Zbiór Pisarzy Pol.* t. 11–19.

Przeróbka i uzupełnienie „Kroniki wszytkiego świata” M. Bielskiego.

Wydania zbiorowe

12. *Carmina latina nunc primum in unum volumen collecta.* Wyd. T. Bieńkowski. Wwa 1962 *Bibl. Latina Medii et Recentioris Aevi* t. 7.

Utwór o autorstwie niepewnym

13. *Tzw. Dalszy ciąg Kroniki polskiej ... zawierającej dzieje 1586 do 1598.* Z rkpsu (ze zbiorów K. Stronczyńskiego) wyd. F.M. Sobieszkański. Wwa 1851.

Autorstwo prawdopodobne wg wydawcy.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

K. BREITMEIER: *J.B. Biografia.* Jasło 1928. — H. BARYCZ: *Wstęp do: Kronika mieszczanina krakowskiego.* Kr. 1930. — TENŻE: *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — T. BIENKOWSKI: *J.B., poeta polsko-laciński (ok. 1550–1599).* *Meander* 1962 z. 1. — L. SZCZERBICKA-ŚLĘK: *Duma staropolska.* Wr. 1964. — H. DZIECHCIŃSKA: *Proza staropolska.* Wr. 1967. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce.* Zygmunt III. Wwa 1971. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — J. BU-DZYŃSKI: *Pierwociny „parodii horacjańskich” J.B. W: Horacjanizm w liryce polsko-lacińskiej Renesansu i Baroku.* Wr. 1985.

I.T.

BIELSKI Marcin ok. 1495–1575

Urodzony ok. 1495 w Białej koło Pajęczna (woj. sieradzkie, dziś łódzkie) w rodzinie szlacheckiej herbu Prawdzic; ojciec Joachima, pisarza. Pierwotnie nazywał się Wolski. Nie wiadomo, do jakich szkół uczęszczał. Pewien zasób wiedzy zdobył jako samouk podczas służby na dworze księcia mazowieckiego Janusza III i później na dworze Piotra Kmity w Wiśniczu, gdzie mógł korzystać z bogatego księgozbioru. Przez jakiś czas służył w wojsku; brał udział w walkach z Tatarami w 1524 i 1534 oraz w bitwie z hospodem mołdawskim pod Obertynem w 1531. Parokrotnie odwiedzał Kraków, potem zamieszkał w nim na dłużej. Uległ tam ograniczonemu wpływom humanizmu oraz reformacji, której sympatykiem pozostał do końca życia, choć z Kościołem katolickim nie zerwał. Około 1540 opuścił Kraków, zawarł związek małżeński z Siemikowską-Okszykową i przeniósł się do wsi rodzinnej. Gospoda-

rowanie na roli zaniedbywał na rzecz pracy pisarskiej. Zajmował się tworzeniem wierszy, które pisywał już wcześniej, oraz przekładami, a przede wszystkim ulepszaniem i poszerzaniem swojej kroniki, nad którą nieustannie pracował (jej czwartą edycję wydał syn Joachim). Zmarł 18 grudnia 1575 w Białej.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kronika wszytkiego świata. Kr. 1551 druk. wdowa po F. Unglerze. Wyd. nast.: wyd. zmien. Kr. 1554; pt. *Kronika, to jest historia świata*. Kr. 1564; toż przedr. fotoofs. Wwa 1976; pt. *Kronika polska*. Kr. 1597 (oprac. syn Joachim) [wg H. Barycza istniała również ed. z 1548 (?)]. Przedr. F. Bohomolec: *Zbiór dziejopisów polskich*. T. 1. Wwa 1764; wyd. A. Gałęzowski. Wwa 1829–33 *Zbiór Pisarzy Pol.* t. 11–19; wyd. K.J. Turowski. Sanok 1856 *Bibl. Pol.* *Fragm. przedr.*: I. Chrzanowski, S. Kot: Humanizm i reformacja w Polsce. Lw. 1927 (Dedykację); W. Taszycki: Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII w. Lw. 1928 i wyd. nast.; W. Taszycki: *Obrońcy języka polskiego*. *Wiek XV–XVIII*. Wr. 1953 *BV* 1, 146; Z. Spieralski: *Polska sztuka wojenna w latach 1454–1562*. Wwa 1958; *Z duchem w rozmawianiu*. Kr. 1991. Przekł.: ros. 1564, rus. 1584; przekł. fragm. pt. Powieści o Skanderbegie, książęci albańskim. Moskwa 1957.

2. Komedia Justyna i Konstancyjej. Kr. 1557 druk. M. Wirzbięta. Przedr. T. Wierzbowski. Wwa 1896 *Bibl. Zapomnianych Poetów i Prozaików Pol. XVI–XVIII w.* z. 7. *Fragm. przedr.*: „sprawę pierwszą” J. Lewański. *Dramaty staropol.* T. 1. Wwa 1959; cz. wstępne: I. Chrzanowski, S. Kot, jw. poz. 1; *Poeci renesansu*. Wwa 1959; *Wiersze o księżkach*. Wwa 1964; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *Patrząc na rozmaite świata tego sprawy*. Wwa 1984.

3. Rozmowa nowych proroków, dwu baranów o jednej głowie. Kr. 1566/67 druk. M. Siebeneicher. Wyd. nast.: Kr. 1587 (tekst przerobiony przez J. Bielskiego); toż wyd. kryt. W. Wisłocki: M. Bielskiego *Satyry*. Kr. 1889 *BPP* nr 4; przedr.: I. Chrzanowski, S. Kot, jw. poz. 1. Zachowany fragm. ed. pierwszej przedr. K. Klodzińska: *Nieznane wydanie „Satyr” M.B. w Bibliotece Kórnickiej. Z zagadnień teorii i praktyki bibliotekarskiej*. Wr. 1961. *Fragm. przedr.*: *Wzięli diabli pana*. Wwa 1955; *Wieś pańszczyźniana w lit. pol. w. XVI–XIX*. Wwa 1972; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977. Przekł. franc. fragm. 1945.

4. Sjem niewieści. Kr. 1566/67 druk. M. Siebeneicher. Wyd. nast.: Kr. 1586 druk. M. Siebeneicher (tekst przerobiony przez J. Bielskiego); Kr. 1595; przedr. K.W. Wójcicki: *Archiwum domowe*. Wwa 1856; wyd. kryt. W. Wisłocki, jw. poz. 3. Za-

chowany fragm. ed. pierwszej przedr. K. Klodzińska, jw. poz. 3. *Fragm. przedr.*: *Poeci renesansu*. Wwa 1959; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *Patrząc na rozmaite świata tego sprawy*. Wwa 1984.

5. Sen majowy pod gajem jednego pustelnika. Kr. 1566/1567 druk. M. Siebeneicher. Wyd. nast.: Kr. 1586 druk. M. Siebeneicher (tekst przerobiony i skróć. przez J. Bielskiego); toż wyd. W. Wisłocki, jw. poz. 3. Zachowany fragm. ed. pierwszej przedr. K. Klodzińska, jw. poz. 3.

6. Sprawa rycerska. Kr. 1569 druk. M. Siebeneicher. Przedr. K.W. Wójcicki: *Archiwum domowe*. Wwa 1856. *Fragm. przedr.* Z. Spieralski: *Polskie piśmiennictwo ogólnowojskowe do r. 1764*. Wwa 1966.

Przekład

7. M. Konář: *Żywoty filozofów, to jest mędrców nauk przyrodzonych*. Kr. 1535 druk. F. Ungler. *Fragm. przedr.*: I. Chrzanowski, S. Kot, jw. poz. 1; J. Krzyżanowski: *Proza polska wczesnego Renesansu. 1510–1550*. Wyd. 2 Wwa 1954; *700 lat myśli pol.*: XVI w. (1978); W. Wydra, W.R. Rzepka: *Chrestomatia staropolska*. Wr. 1984; wyd. 2 Wr. 1995. Tłum. przeróbki czes. (1514) dzieła fac. G. Burleya *Vitae philosophorum et poetarum*.

Utwór o autorstwie niepewnym

8. Nowy Testament polskim językiem wyłożony. [Kr. 1556] druk. dziedzice M. Szarffenberga. *Możliwe, że B. brał udział w przekł. lub był red. adaptacji wcześniejszego tłumaczenia.*

Zob. też hasła: LUBELCZYK Jakub; PROTEUS ABO ODMIENIEC; TRAGEDIA ŻEBRACZA.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

A.TYSZYŃSKI: M.B. najdawniejszy prozaik polski. *Kron. Rodz.* 1874; przedr. w: *Wizerunki polskie*. Wwa 1875. — T. SINKO: M.B. i Erazm z Rotterdamu. *Przeegl. Pol.* 1905 t. 155; przedr. w: *Echa klasyczne w literaturze polskiej*. Kr. 1923; w: *Antyk w literaturze*. Wwa 1988. — I. CHRZANOWSKI: M.B. Studium literackie. Wwa 1906; wyd. 2 Lw. 1926; przedr. w: *O literaturze polskiej*. Wwa 1971. — C. LECHICKI: *Z dziejów satyry polskiej XVI w.* Lw. 1933. — J. KRZYŻANOWSKI: *Romans polski XVI w.* Lubl. 1934; wyd. 2 Wwa 1962. — A. YARMOLINSKI: *Bibliographical Studies in Early Polish Americana*. W: *Early Polish Americana. A bibliographical study*. New York 1937. — I. CHRZANOWSKI. *Pol. słownik biograf.* 2 (1936). — B. NADOLSKI: *Kierunki rozwojowe dziejopisarstwa staropolskiego*. Lw. 1938. — J. KRZYŻANOWSKI: *Dramaturgia Polski renesansowej. Pam. Teatr.* 1952 z. 4; przedr. w: *W wieku Reja i Stanczyka*. Wwa 1958. — K. BUDZYK: *Czas powstania satyr M.B. W: Z dziejów Renesansu w Polsce*. Wr. 1953; przedr. w: *Studia z zakresu nauk pomocniczych i historii literatury polskiej*. T. 1. Wr. 1956. — S. PIGOŃ: *Ki*

diabel? *Jez. Pol.* 1954 nr 3. — J. LORET: Czechizmy w „Zywotach filozofów” w pierwszym wydaniu „Kroniki świata” M.B. *Rozpr. Komisji Język.* Łódź 1955 t. 2 s. 201–214. — J. LEWAŃSKI: Studia nad dramatem polskiego Odrodzenia. Wr. 1956. — M. PISZCZKOWSKI: Wiesz w literaturze polskiego Renesansu. Kr. 1959. — P. ZWOLIŃSKI: Uwagi o języku M.B. *Odrodzenie w Polsce*. T. 3: *Hist. jez. Cz.* 1. Wwa 1960. — K. KŁODZIŃSKA: Nieznane wydanie „Satyr” M.B. w Bibliotece Kórnickiej. *Z zagadnień teorii i praktyki bibliotekarskiej*. Wr. 1961. — E. IGLÓE: Die ersten polnischen, ungarischen und russischen Berichte über die Entdeckung Amerikas. *Slavica. Annales Instituti Philologiae Slavicae Universitatis Debreceniensis* 4 (1964). — *Dramat staropol.* Wr. 1965. — F. SIELICKI: Kronikarze polscy w latopisarstwie i dawnej historiografii ruskiej. *Slavia Orientalis* 1965 nr 2. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy zygmunto-wskie. Wwa 1966. — H. DZIECHCIŃSKA: Proza staropolska. Wr. 1967. — B. OLSZEWICZ: M.B. *Dziewięć wieków geografii pol.* Wwa 1967. — P. LOSSOWSKI: M.B. W: *Żołnierze minionych lat*. Wwa 1969. — *Słownik hist. Polski*. Wyd. 5 Wwa 1969. — I. LEWANDOWSKI: Florus w Polsce. Wr. 1970. — J. OKOŃ: Dramat i teatr szkolny. Wr. 1970. — J. ZIOMEK: Renesans. Wwa 1973 i wyd. nast. — B. OTWINOWSKA: Język – naród – kultura. Wr. 1974. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — I. LEWANDOWSKI: Recepta rzymskich kompendiów historycznych w dawnej Polsce. Pozn. 1976. — K. OLEJNIK: Rozwój polskiej myśli wojskowej do końca XVII w. Pozn. 1976. — J. LEWAŃSKI: Dramat i teatr średniowiecza i renesansu w Polsce. Wwa 1981. — W. JEDLIŃSKI: Malborskie polonika. *Wiad. Elbląskie* 1984 nr 25. — Janusz PELC: Europejskość i polskość literatury naszego renesansu. Wwa 1984. — L. MOKRZECKI: Knowledge of the sea in Poland in the XVI–XVIII centuries. *Tłum. B. Przybylska. Studia Maritima* 1985 t. 4. — WR. RZEPKA, B. WALCZAK: Hapaks legomena z dzieł M.B. w „Słowniku polszczyzny XVI w.” *Prace Filol.* 32 (1985). — W. DECYK-ZIĘBA: Czy M.B. znał literaturę staroruską? *Slavia Orientalis* 1988 nr 2. — E. MALEK: Narracje staropolskie w Rosji XVII i XVIII w. Łódź 1988. — S. NIEZANOWSKI: *Enc. katol. KUL* 2 (1989). — M. KOROLKO: Pionier sarmackiego dziejopisarstwa. M.B. *Pisarze staropol.* T. 1. Wwa 1991. — J. SIKORSKI: Polskie piśmiennictwo wojskowe od XV do XX w. Wwa 1991. — J. SARNOWSKA-GIEFING: Onomastyczne cechy stylowe w „Śnie majowym ...” M.B. *Viribus unitis*. Pozn. 1998

I.T.

BIELSKI Szymon 1745–1826

Właściwe imię: Mateusz.

Urodzony 17 września 1745 w Jazowsku koło Nowego Sącza. Kształcił się w kolegium pijarskim w Podolińcu. W 1766 wstąpił do zakonu pijarów i przyjął imię Szymon. Nowicjat odbył w Podolińcu (w 1768 złożył śluby zakonne), filozofię studiował w Międzyrzeczu Koreckim, teologię w Krakowie. W 1772–92 uczył wymowy, historii, geografii i arytmetyki w szkołach pijarskich w Łowiczu, Łukowie, Chełmie, Radomiu, Drohiczynie, Między-

rzeczu i Szczuczynie Mazowieckim; w Drohiczynie i Szczuczynie porządkował nadto biblioteki zakonne. Działalność pisarską rozpoczął w 1775 od opracowania podręcznika arytmetyki. W 1792–1817 był prefektem Drukarni Pijarów w Warszawie oraz biblioteki Collegium Regium. W tym czasie zajął się pracą bibliograficzną, edytorską i przekładową. W 1817–24 był profesorem kolegium żoliborskiego; od 1825 przebywał w Collegium Regium. Przyjaźnił się z Franciszkiem Ksawerym Dmochowskim. Był członkiem Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk. Zmarł 4 stycznia 1826 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Arytmetyka praktyczna krótkim i łatwym sposobem przez pytania dla wygody i używania szkolnej młodzi zebrana*. Wwa 1775 (dwa wyd.). Wyd. nast.: Wwa 1793; Wwa 1806; Wwa 1811; Wwa 1813; Wwa 1815.

2. *Catalogus librorum Bibliothecae Collegii Regii Varsaviensis Clericorum Regularium Scholarum Piarum*. Wwa 1796 (anonim.). Wyd. nast. Wwa 1822.

3. *Vita et scripta quorundam e Congregatione Clericorum Regularium Scholarum Piarum in Provincia Polona professorum, qui operibus editis Patriae et Ecclesiae proficuum nomen sum memorabile fecerunt*. Wwa 1812.

Oprac. na podstawie rkpsu A. Pomorzakanta: *Spis pism pijarów Prowincji Polskiej do r. 1794*.

P r z e k ł a d y

4. I. Kant: *Projekt wieczystego pokoju*. Rozwaga filozoficzna ... Z języka francuskiego przełożona z nowymi autora dodatkami. Drukowana w Królewcu w r. 1796. Wwa 1797. Wyd. nast.: Wwa 1995 (z tekstem niem., przekładem franc. i rozprawą M. Żelazny: *Pierwszy polski przekład traktatu Kanta*).

Nadto przekładał podręczniki do nauki Starego Testamentu i Nowego Testamentu (C. Fleury'ego i P. Letourneaux) oraz historii Kościoła (L. Mayeula de Chaudon).

P r a c e e d y t o r s k i e

5. *Wybór różnych gatunków poezji z rymotwórców polskich do użytku młodzieży*. T. 1–3. Wwa 1806–07 (anonim.). Wyd. nast. cz. 1: Wwa 1807; Wwa 1818, toż wyd. tyt. Wwa 1820. Wyd. nast. cz. 2: Wwa 1812 (dwa wyd.); Wwa 1820. Wyd. nast. cz. 3: Wwa 1814; Wwa 1820. Współwydawcy: F.K. Dmochowski i O. Górski.

6. *Pieśni narodowe z różnych autorów polskich zebrane*. Wwa 1812. Wyd. 2 Wwa 1818.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966).

S. SZCZOŹKA. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — T. KOZANECKI. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1971. — J. BUBA. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — TENŻE. *Enc. katol. KUL* 2 (1976). — S. SZENIC. *Cmentarz Powązkowski, 1790–1850.* Wwa 1979. — W. MYSZOR. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — I. BUBA. *Diccionario enciclopedia Escolapio.* T. 2. Salamanca 1983. — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA. *Bücher und ihre Leser in Wilna am Anfang des 19. Jahrhunderts.* Frankfurt am Main 1996.

E.A.

BIERNACKI Mikołaj 1836–1901

Urodzony 6 czerwca 1836 w Cyganówce Zielonickiej koło Kamieńca Podolskiego; syn Aleksandra i Kornelii z Podluskich. Kształcił się początkowo w domu, potem w szkole prywatnej Vatkego i w Instytucie Szlacheckim w Warszawie, który ukończył w 1856. Do 1863 pracował w Komisji Spraw Wewnętrznych Królestwa Polskiego. W 1863 ożenił się z Natalią Szulc-Holnicką i gospodarował we wsi Czerwonka Lipska koło Warszawy. W 1874, po śmierci żony, przeniósł się do Krakowa, a następnie kupił wieś Boczów koło Wieliczki. W tym czasie rozpoczął twórczość literacką, początkowo tłumacząc — z inspiracji Józefa Ignacego Kraszewskiego — satyry i piosenki Pierre'a Jeana de Bérangera, a potem pisząc oryginalne utwory satyryczne. Używał pseudonimu Rodoć. W 1877 przegrał proces, w którym oskarżono go o „sianie nienawiści wśród klas społecznych narodu”, wskutek czego spalono cały nakład trzeciego zeszytu „Piosnek i gawęd humorystycznych”. W 1878 przeniósł się do Lwowa i wraz z Adamem Bartoszewiczem został współwłaścicielem Księgarni Polskiej oraz czasopisma *Tydzień Literacki, Artystyczny, Naukowy i Społeczny*, które w 1880–81 redagował pt. *Tydzień Polski*. W 1881 księgarnia i czasopismo ze względu na kłopoty finansowe zostały zamknięte. W 1882 ożenił się z Heleną Jordanówną, od 1887 pracował jako urzędnik w Towarzystwie Wzajemnych Ubezpieczeń. Współpracował z *Dziennikiem Polskim* (1888–1901), *Głosem Narodu* (1893–99) oraz licznymi czasopismami satyrycznymi. W 1891–95 ogłaszał w *Kurierze Warszawskim* wierszowane felietony pt. „Listy i pogadanki”. Popelnił samobójstwo 31 sierpnia 1901 we Lwowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Piosenki i gawędy humorystyczne. Z. 1–4. Kr. 1876–77; z. 5–6. Bruksela [Kr.] 1878; z. 3 wyd. 2 Bruksela [Kr.] 1879.

2. Piosenki i satyry. Wwa 1879.

3. Satyry obyczajowe. I. Lw. [1880] *Bibl. Mrówki* t. 101.

4. Satyry. Seria nowa. Lw. 1883.

5. Satyry obyczajowe. II. Lw. [1885] *Bibl. Mrówki* t. 202.

6. Satyry. III. Wwa 1890 [1889].

7. Satyry i fraszki. XII. Lw. 1894.

8. Listy i pogadanki. [Felietony wierszowane]. *Ogl. Kur. Warsz.* 1891–95. Wyd. osob. Lw. 1902.

9. Pogadanki lwowskie roku pańskiego wystawy krajowej pisane. Lw. 1895.

Przekładał wiersze P.J. Bérangera, V. Hugo, H. Heinego.

Utwory nieopublikowane i koresp. znajdują się m.in. w Ossol. i Bibl. Jagiel.

Wydania zbiorowe

10. Satyry i fraszki. Wybór z przedmową H. Biegeleisena. Wwa 1897. Wyd. 2 pomnożone Wwa 1899.

11. Satyry i fraszki. Wstęp [Z. Mitzner] J. Szela. Wwa 1950 *Bibl. «Szpilek»* 3.Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP.

A. BAR. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — S. FRYBES. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 1 (1965). — TENŻE. W krainie groteski. Wr. 1979. — J. TOMKOWSKI. Śmierć ma wielkie oczy. *Twórczość* 1987 nr 9.

W.A.-Sz.

BIERNAT Z LUBLINA

ok. 1465–po 1529?

Inna forma imienia i nazwiska: Bernardus Lublinius.

Urodzony przypuszczalnie ok. 1465 (najpóźniej w 1467) w Lublinie w rodzinie mieszczańskiej. Gdzie się kształcił, nie wiadomo; początkowo nauki pobierał zapewne w lubelskiej szkole parafialnej; jego tożsamość z synem Jakuba, w półroczu letnim 1501 immatrykulowanym do Akademii Krakowskiej, jest bardzo wątpliwa. Od osiemnastego roku życia służył kolejno na dworze starosty łukowskiego Jana Zieleńskiego, na zamku starosty Gotarda Bystrama w Rogoźnie pod Grudziądzem, a po śmierci tegoż (1486 lub 1487) — u wdowy Marty Bystramowej; później u Filipa Kallimacha, u kupca Łazarza w Lublinie (1490?) i w 1491 u Mikołaja Bystrama (brata Gotarda) z Radlina pod Lublinem. Przed grudniem 1501 został księdzem. W 1492–1516 przebywał w Pilczy nad Pilicą jako pisarz (sekretarz?) i kapelan na dworze wojewody ruskiego Jana Pileckiego (zm.

1496), a następnie jego syna Jana, starosty lubelskiego i parczewskiego. Był człowiekiem zamożnym w gromadzeniu i lekturze ksiąg; władał językiem czeskim, możliwe, iż posiadał również znajomość medycyny; po śmierci nazwano go „vir doctissimus”. Już w 1515 wypowiedział się w duchu radykalnym i reformatorskim przeciwko nietolerancji Kościoła rzymskiego. Być może dłuższy czas (między 1516 a 1529?) spędził za granicą (w Czechach lub na Węgrzech?). Prawdopodobnie żył jeszcze w 1529.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Ezop, to jest opisanie żywota tego to mędrca obyczajnego, przydane są k temu przypowieści jego z przykładami osobliwymi niektórych filozofów dawnych. Powst. ok. 1510?. Wyd. Kr. 1522 druk. H. Wietor; egz. nieznan. Fragn. wierszowanej przedmowy-dedykacji (2 strofki) Janowi Piłeckiemu zapisał S. Pudłowski: [Collectanea] 1634, rkps w Bibl. Jagiel. nr 2468 k. 77. Ogl. J. Muczkowski: Bernard z Lublina. *Dwutyg. Lit.* 1844 nr 11; toż w: Rozmaitości historyczne i bibliograficzne. Kr. 1845. Tenże fragm. przedr. m.in. A. Brückner (zob. OPRACOWANIA) i I. Chrzanowski (zob. niżej), ogł. poprawnie S. Grzeszczuk (zob. OPRACOWANIA). Wyd. nast. całości: pt. Żywot Ezopa Fryga mędrca obyczajnego i z przypowieściami jego [...]. Kr. 1578 druk. S. Szarffenberger; toż facsimile Wr. 1981 *Skarbczyk Bibliofila*; Kr. 1585; wyd. kryt. (wg ed. z 1578) I. Chrzanowski pt. Biernata z Lublina Ezop. Kr. 1910 *BPP* nr 55; S. Grzeszczuk, J.S. Gruchała. Kr. 1997 *Bibl. Pol.* Fragn. „Żywota” oraz wybór bajek przedr.: S. Vrtel-Wierczyński: Wybór tekstów staropolskich do r. 1543. Lw. 1930; toż wyd. nast.: Wwa 1950, 1963, 1969, 1977; tenże: Średniowieczna poezja polska świecka. Wyd. 2 uzup. Wr. 1949 *BN* I, 60; toż wyd. 3 Wr. 1952; A. Jelicz pt. Żywot Ezopa Fryga. Wwa 1951 [1952]; *Poeci Renesansu*. Wwa 1959; *Kto miłuje księgi, nie miewa tęskności*. Tor. 1973; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *Antologia bajki pol.* Oprac. W. Woźnowski. Wr. 1982 *BN* I, 239; *Patrząc na rozmaite świata tego sprawy*. Wwa 1984. Żywot Ezopa jest przekładem utworu łac. Ranucio d'Arezzo zw. Rimicusem (wyd. 1471); bajki są tłum. wersji łac. z różnych źródeł i red., m.in. Lorenzo Bevilacqua-Abstemiusa (wyd. 1495) i Jana z Kapui *Directorium humanae vitae alias parabola*e (XIII w.).

Unikat ed. z 1578 w Bibl. Korn. sygn. Cim. Q. 2450.

2. Raj duszny. Kr. 1513 druk. F. Ungler i W. Lern. Do 1547 przynajmniej pięć wznowień: Kr. 1521 druk. H. Wietor; ok. 1527 druk. F. Ungler; ok. 1527 druk. M. Szarffenberg; ok. 1530 druk. H. Wietor; ok. 1540 druk. M. Szarffenberg. Dochowane fragm. pierwodr. wyd.: W. Nehring: Ośm kartek z nieznannej starej książeczki do nabo-

żeństwa. *Prace Filol.* 2 (1888); L. Bernacki: Pierwsza książka polska. Lw. 1918; S. Vrtel-Wierczyński: Wybór tekstów..., jw. poz. 1; W. Wydra, W.R. Rzepka: *Chrestomatia staropolska*. Wr. 1984; toż wyd. 2 Wr. 1995. Fragn. ed. ok. 1530 ogł. S. Vrtel-Wierczyński: Wybór tekstów..., jw. poz. 1. Przeróbka modlitewnika *Hortulus animae* lub wg L. Bernackiego *Antidotarius animae* Mikołaja Salicetusa.

3. List łac. do księgarza krakowskiego Szymona, dat. 18 marca 1515. Ogl. M. Flaccius Illyricus: *Catalogus testium veritatis*. Bazylea 1556 druk. J. Oporinus; toż wyd. nast.: Argentinae 1562; 1608; Frankfurt 1666; przedr. J. Muczkowski, jw. poz. 1; F. Pułaski. *Spr. Tow. Nauk. Warsz.* 1909 t. 2 s. 47-53; I. Chrzanowski, S. Kot: Humanizm i reformacja w Polsce. Lw. 1927.

Wydania zbiorowe

4. Wybór pism. Wyd. J. Ziomek. Wr. 1954 *BN* I, 149.

Tu: poz. 1 pt. Opisanie krótkie żywota Ezopowego; wybór bajek; zachowane fragm. poz. 5.

Utwory o autorstwie niepewnym

5. [Dialog Palinura z Karonem]. Powst. 1507-30. Znane wyd. ok. 1536-42 druk. H. Wietor. Zachowane fragm. ogł. F. Pułaski: *Dialog Palinura z Charonem. Utwór Pseudo-Lukiana w tłum. B. z L. Wwa 1909 Collectanea Bibl. Ord. Krasinski* nr 2. Przeróbka wersji łac. utworu Pseudo-Lukiana, dokonana przy uwzględnieniu przekł. czes. Mikuláša Konača (1507).

Autorstwo bardzo wątpliwe.

6. Historia barzo miła i wesola ku czcieniu, ktora jest rzeczona i wypisana o Szczęściu a o Swejwoli, a zwłaszcza o żywocie dworskim. Kr. 1522 druk. H. Wietor. Wyd. nast. [z dodatkami] pt. Fortuny i cnoty różność w historii o niektórym młodzieńcu ukazana, w której jest wypisan żywot świecki, a zwłaszcza żywot dworski. Kr. 1524 druk. H. Wietor. Całość (fragm. ed. z 1522 i uzup. wg ed. z 1524) przedr. J. Krzyżanowski: *Proza polska wczesnego renesansu. 1510-1550*. Wwa 1954. Fragn. ed. z 1522 przedr. (wg fotokopii) W. Wydra, W.R. Rzepka, jw. poz. 2. Ed. z 1524 przedr. S. Ptaszycki. Kr. 1889 *BPP* nr 1. Fragn. ed. z 1524 przedr. S. Vrtel-Wierczyński: *Wybór tekstów...*, jw. poz. 1; W. Wydra, W.R. Rzepka, jw. poz. 2. Przekł. utworu czes. *Traktátec, kterýž má gméno Pán Rady* (1505) – zob. NK I (1963) s. 302-303.

Unikat defekt. w Bibl. Kapitulnej w Sandomierzu.

Fot. m.in. w Bibl. Nar.

Unikat ed. z 1524 w Bibl. Korn. sygn. Cim. O.66.

7. Księgi św. Augustyna, biskupa hippońskiego, o żywocie krześcijańskim. Kr. 1522 druk. H. Wietor. Zachowane fragm. przedr. A. Chmiel. *Mater. i Prace Komisji Jęz. AU* t. 7 cz. 1 (1914) i odb.; 7

(1920) [z podobizną]. Fragn. przedr. A.A. Kryński i M. Kryński: Zabytki języka staropolskiego. Wwa 1918; toż wyd. 2 Wwa 1925. Zob. NK 1 (1963).

8. Sprawa a lekarstwa końskie przez Conrada, królewskiego kowala, doświadczone. Kr. 1532 druk. F. Ungler. Wyd. kryt. A. Berezowski. Kr. 1905 BPP 1 nr 53. Przedr.: G. Stańkiewicz. *Medycyna Weterynaryjna* 1948 nr 10; A. Perenc: Pierwsze druki weterynaryjne w Polsce. Lubl. 1955 *Annales UMCS (1954) Sectio DD. Supplementum*; fragm. W. Wydra, W.R. Rzepka, jw. poz. 2. Przeróbkę ogl. M. Siennik w dziele: *Lekarstwa doświadczone...* [Kr.?] 1564 druk. Łazarz Andryśowic.

Przedl. czes. wersji dzieła, opartego na red. niem. Imię Conrada było konwencją w opracowaniach obcych tematu. Unikat defekt. w Muzeum Nar. w Kr., Zbiory Czapskich.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

A. BRÜCKNER: Epozy polskie. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 34 (1902) i odb. — J. ŁOŚ: Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543. Kr. 1915; wyd. nast. pt. Początki piśmiennictwa polskiego. Lw. 1922. — A. BRÜCKNER: Przyczynki do dziejów języka polskiego. Seria czwarta. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 54 (1916) s. 299 i odb. — L. BERNACKI: Pierwsza książka polska. Lw. 1918. — K. PIEKARSKI: Pierwsza drukarnia Floriana Unglera 1510–1516. Kr. 1926. — J. KRZYŻANOWSKI: Romans polski wieku XVI. Lubl. 1934; wyd. 2 Wwa 1962. — J. WORONCZAK: Z badań nad wierszem B. z L. *Pam. Lit.* 1958 z. 3/4; przedr. w: *Studia o literaturze średniowiecza i renesansu*. Wr. 1994. — S. HRABEC: O języku B. z L. *Odrodzenie w Polsce*. T. 3: *Hist. jęz. Cz. 1*. Wwa 1960. [Dyskusja: S. ROSPOND; P. ZWOLIŃSKI; J. WORONCZAK; S. HRABEC. *Tamże*]. — A. GRZYCHOŃSKI: Na marginesie notatki autobiograficznej B. z L. *Pam. Lit.* 1961 z. 4. — S. GRZESZCZUK: Sporne i niesporne problemy bibliografii B. z L. *Księga pam. ku czci S. Pigonia*. Kr. 1961; przedr. w: *Między historią i bibliografią literatury staropolskiej*. Rzeszów 1992. — K. BUDZYK: Autor pierwszej książki drukowanej w języku polskim. *Pam. Lit.* 1962 z. 1. — I. PSZCZOŁOWSKA: B. z L. — poeta stroficzny. *Tamże* z. 4. — K. BUDZYK: Średniowieczne i renesansowe tradycje bajkopisarstwa polskiego. *Z pol. studiów slawist.* S. 2 cz. 2: *Nauka o lit.* Wwa 1963. — M. GOLIAS: Bajki Ezopowe orzeźm w walce społecznej (Ezop – Phaedrus – Biernat z Lublina). *Filomata* 1963 nr 165. — A. LEWICKA-KAMIŃSKA: Początki drukarstwa w Krakowie. *Księga pam. ku czci K. Estreichera (1827–1908)*. Kr. 1964. — K. BUDZYK: Greckie źródło „Ezopa” Lorenzo Valli. Ze wstępu do badań nad „Ezopem” B. z L. *Prace Filol.* t. 18 cz. 4 (1965). — J. CZERNIATOWICZ: Z dziejów greccytki w Polsce w okresie Odrodzenia. Wr. 1965. — H. KAPELUŚ: Jeszcze o pierwszej drukowanej książce polskiej. *Rocz. Bibl. Nar.* 1 (1965). — J. SIATKOWSKI: Bohemizmy fonetyczne w języku polskim. Wr. 1965. — J. WORONCZAK: Rytymika akcentowa sylabowca. *Poetyka i matematyka*. Wwa 1965. — K. MIKOŁAŚ: Alegorie O Štěstí a její polsky překlad z r. 1515. *Slavia* 35 (1966). — S. BRAJERSKI: Jeszcze raz w sprawie „archaizmu podhalańskiego”. *Slavia Occidentalis* 27 (1968). — M. LEWICKA-KA-

MIŃSKA: Nieznany fragment polskiego „Hortulusa” z około 1527 r. *Rocz. Bibl. Nar.* 4 (1968). — S. GRZESZCZUK: Nobilitacja antybohatera. W *Świecie pieśni i bajki*. Wr. 1969. — TENŻE: Błażeńskie zwierciadło. Kr. 1970; wyd. 2 zmien. i poszerz. Kr. 1994. — T. MICHAŁOWSKA: Między poezją a wymową. Konwencje i tradycje staropolskiej prozy nowelistycznej. Wr. 1970. — J. ZIOMEK: *Renesans*. Wwa 1974; toż 1976, 1977, 1995. — A. KAWECKA-GRYCZOWA: Dzieje drukarstwa w Polsce XV i XVI w. *Dawna książka i kultura*. Wr. 1975. — T. ULEWICZ: Zagadka najstarszej książki polskiej ogłoszonej drukiem. *For Wiktor Weintraub*. The Hague 1975; przedr. w: *Wśród impresorów krakowskich doby renesansu*. Kr. 1977. — S. ZABŁOCKI: Od prerenesansu do oświecenia. Wwa 1976. — W. WOŹNOWSKI: Śladami Ezopa staropolskiego. *Rocz. Komisji Hist. PAN w Kr.* 1983. — T. SKUBALANKA: Historyczna stylistyka języka polskiego. Wr. 1984. — TAŻ.: O języku B. z L. *Polszczyzna regionalna w okresie renesansu i baroku*. Wr. 1984; przedr. w: *Ze studiów nad dawną i współczesną polszczyzną*. Lubl. 1997. — J. FREEDMAN: Biernat of Lublin: the first Polish writer in the vernacular. *The Polish Review* (New York) 30 (1985) nr 3. — S. GRZESZCZUK: B. z L. i ideały mieszczańskie w literaturze polskiej wczesnego renesansu. *Jęz. Pol. w Szk. Średniej* 1986/87 nr 4. — TENŻE: Świadectwa odbioru jako źródła bibliograficzne (na przykładzie staropolskiej recepcji twórczości B. z L.). *Rocz. Bibl.* 30 (1987) z. 1; przedr. w: *Między historią...* jw. — TENŻE: O notatkach autobiograficznych, lekturach i bibliotece B. z L. *Biul. Bibl. Jagiel.* 38 (1988) nr 1/2; przedr. zmieniony w: *Między historią...* jw. — TENŻE: Opowieść o karierze błazna – „Ezop” B. z L. *Arcydziela lit. pol. Interpretacje*. T. 2. Rzeszów 1988. — J.S. GRUCHAŁA: B. z L. antologia filozoficzna z początku XVI w. (Hermes Trismegistos – Platon – Arystoteles). *Biul. Bibl. Jagiel.* 38 (1988) nr 1/2. — S. NIEZANOWSKI: B. z L. *Enc. katol. KUL* 2 (1989). — W. WOŹNOWSKI: Dzieje bajki polskiej. Wwa 1990. — J. ABRAMOWSKA: Polska bajka ezopowa. Pozn. 1991. — S. GRZESZCZUK: B. z L. w świetle źródeł staropolskich. *Zesz. Nauk. WSP Rzeszów 8 Hist. Lit.* 1991 z. 1. — TENŻE: „Pierwszy autor książek polskich” – B. z L. *Pisarze staropol. Sylwetki*. T. 1. Wwa 1991. — *Słownik biograf. m. Lublina*. T. 1. Lubl. 1993. — J.S. GRUCHAŁA: O układzie „Bajek” B. z L. *Biul. Bibl. Jagiel.* 44 (1994) nr 1/2. — S. GRZESZCZUK: B. z L. – „Żywoć Ezopa Fryga”. *Lektury polon. Średniowiecze, renesans, barok*. T. 1. Wyd. 2 Kr. 1994. — B. JAHOLKOWSKA: Warstwy leksykalne Biernatowego tłumaczenia „Żywota Ezopa Fryga ... z przypowieściami jego”. *Zesz. Nauk. WSP Opole. Filol. Pol.* 1994 z. 32. — Z. PIETRZYK, R. TATARZYŃSKI: Nieznany inkuwabul z biblioteki B. z L. *Pam. Lit.* 1996 z. 2. — I. PSZCZOŁOWSKA: Wiersz polski. *Zarys historyczny*. Wr. 1997.

T.W.

BIRKOWSKI Fabian 1566–1636

Urodzony w 1566 we Lwowie; syn Tomasza, mistra kuśnierskiego, i Elżbiety, córki ławnika miejskiego Macieja Sochy; brat Szymona, znanego tłumacza. Od 1585 studiował w Akademii Krakowskiej, w 1587 został bakałarzem, w 1593 magis-

71

trem. Pomimo namów Szymona Szymonowica nie przystał do powstającej Akademii Zamojskiej. W 1595–97 wykładał w Krakowie literaturę rzymską i grecką; od 1596 pełnił też funkcję seniora bursy filozofów. Znał języki grecki i hebrajski. Korespondował z Justusem Lipsiusem. W 1598 wstąpił do zakonu dominikanów. Dla uzupełnienia studiów teologicznych został wysłany do Bolonii, gdzie w 1602 uzyskał stopień lektora. Po powrocie wykładał teologię w konwencie dominikańskim i pełnił obowiązki kaznodziei przy kościele Świętej Trójcy w Krakowie. Rozgłos jego kazań przyniósł mu stanowisko kaznodziei przy królewiczu Władysławie, z rezydencją w klasztorze dominikanów w Warszawie. Brał udział w pracach rady „dla ułożenia pokoju z dysydentami”, wobec których uprzednio wykazywał nieustępliwość w licznych wystąpieniach polemicznych. W 1617–18 i 1621 uczestniczył w wyprawach wojennych jako kaznodzieja obozowy. Około 1618 uzyskał stopień doktora teologii. W 1634 powrócił do klasztoru krakowskiego, gdzie wbrew jego życzeniom obrano go przeorem. Był autorem licznych zbiorów kazań, w których wyraźnie przejawiał się barokowy styl retoryczny. Zmarł 9 grudnia 1636 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Lacrimae in funere Annae Jagellonicae*. Kr. 1596 Druk. Lazarzowa.
2. *Na pogrzebie x. Piotra Skargi ... kazanie*. Kr. 1612 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. nast.: Kr. 1613; Kr. 1615. Przedr. w poz. 22, 25.
3. *Jozue za kołędę dany roku 1613*. — Jan Zamojski na mszy zadusznej ... wspomniany roku 1605. Kazania dwoje. Kr. 1613 druk. A. Piotrkowczyk. Przedr. w poz. 25.
4. *Syn Korony abo na pogrzebie ... Joachima Ocieskiego ... kazanie*. Kr. 1613 druk. A. Piotrkowczyk. Przedr. w poz. 24, 25.
5. *Kazania na niedziele i święta doroczne*. Cz. 1–3. Kr. 1620 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. nast. Kr. 1623–28. Fragm. przedr. M. Piszczkowski: *Obroncy chłopów w literaturze staropolskiej*. Kr. 1948; toż wyd. 2. Kr. 1951; tenże: *Wieś pańszczyzniana w lit. pol. w XV–XIX w.* Wwa 1972.
6. *Panu Bogu ... podziękowanie za uspokojenie Korony i W. Ks. [Litewskiego] z cesarzem tureckim*. Kr. 1621 druk. A. Piotrkowczyk. Przedr. w poz. 24, 25.
7. *Orationes ecclesiasticae*. Powst. 1594–1612. Wyd. Kr. 1622 nakł. B. Kuikiusa.
8. *Kawaler maltański na pogrzebie ... Zygmunta Szredzińskiego*. Kr. 1623 druk. A. Piotrkowczyk. Przedr. w poz. 24, 25.
9. *Kazania obozowe o Bogarodzicy, przy tym Nagrobek Osmanowi*. Kr. 1623 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. nast. Kr. 1624. Przedr. w poz. 24, 25.

10. *Kantymir Basza porażony*. Wwa 1624 druk. J. Rossowski. Przedr. w poz. 24, 25. Fragm. przedr. J. Nosowski: *Polska literatura polemiczno-antylamistyczna XVI, XVII i XVIII w. Z. 1*. Wr. 1974.

11. *Krzyż kawalerski albo pamięć ... Bartłomieja Nowodworskiego*. Wwa 1625 druk. J. Rossowski. Przedr. w poz. 24, 25.

12. *Jan Karol Chodkiewicz i Jan Weyher, wojewodowie*. Kr. 1627 druk. A. Piotrkowczyk. Przedr. w poz. 24, 25.

13. *Książę Krzysztof Zbaraski, koniuszy koronny, na pogrzebie wspomniany*. Kr. 1627 druk. A. Piotrkowczyk. Przedr. w poz. 24, 25.

14. *Głos krwi b. Jozaphata Kunczewica ... także b. Jana Sarkandra ... przy tym o śś. obrazach ... kazania czworo*. Kr. 1629 druk. A. Piotrkowczyk. Przedr. w poz. 24. *Kazanie pt. O świętych obrazach, jako mają być szanowane* przedr. W. Tomkiewicz: *Pisarze polskiego Odrodzenia o sztuce*. Wr. 1955; toż przedr.: *Teoretycy, historiografowie i artyści o sztuce, 1600–1700*. Wwa 1994.

15. *O exorbitancjach kazania dwoje przeciwko niewiernym, heretykom, odszczepieńcom i nowym politykom*. Kr. 1632 druk. A. Piotrkowczyk. Przedr. w poz. 24. *Kazanie pierwsze (fragm.)* przedr.: B. Nadolski: *Wybór mów staropolskich*. Wr. 1961 *BN I*, 175; J. Nosowski, jw. poz. 10. *Kazanie drugie (całość)* przedr.: *700 lat myśli pol. XVII w. 1* (1979).

16. *Stefan Chmielecki albo nagrobek*. Wwa 1632 druk. J. Rossowski. Przedr. w poz. 24, 25. *Na końcu wiersz pt. Pieśń o Chmieleckim (przez niektórych badaczy przypisywany również F.B.)* przedr. m.in.: Z. Andrzejowski: *Wojenna pieśń polska. T. 1*. Wwa 1939; L. Szerbicka-Ślęk: *Duma staropolska*. Wr. 1964.

17. *Exorbitancje ruskie ... Przy tym Kwiat opadający albo nagrobek Gustawa Adolfa*. Kr. 1633 druk. A. Piotrkowczyk. Przedr. w poz. 24.

18. *Kwiaty koron królewskich nieśmiertelne albo pamięć ... Zygmunta III ... także pamięć ... Konstancji królowej*. Kr. 1633 druk. A. Piotrkowczyk. Przedr. w poz. 24, 25.

Przedr. utworów wierszowanych w jęz. grec.: *Corpusculum poesis Polono-Graecae saeculorum XVI–XVII (1531–1648)*. Oprac. J. Czerniatowicz. Wr. 1991.

Przekład

19. *M. Jansenius: Żywot wyznawcy św. Dominika*. Kr. 1626 druk. A. Piotrkowczyk.

Prace edytorskie

20. *Św. Ignacy: Epistołai. Zamość 1597 Druk. Akademii*.

Tekst grec. z rkpśu krakowskiego, z przedmową.

Wydania zbiorowe

21. Kazań (dziewięć) z okoliczności publicznych, do których przydane kazanie na pogrzebie X. P. Skargi. Pozń. 1849.

22. Kazań (sześć). Wyd. K.J. Turowski. Sanok 1856 *Bibl. Pol.* S. I z. 49–50.

23. Kazania obozowe o Bogarodzicy ... i inne kazania. Wyd. K.J. Turowski. Kr. 1858 *Bibl. Pol.* S. III z. 43–45.

24. Kazania przygodne i pogrzebowe z przydaniem kazania ks. Makowskiego. Wyd. K.J. Turowski. Kr. 1859 *Bibl. Pol.* S. IV z. 36–39.

Jedno z przedrukowanych kazań jest kazaniem P. Skargi; tu nadto kazanie A. Makowskiego pt. Obraz W. O. F. Birnkowskiego ... wystawiony na kazaniu pogrzebowym w Krakowie. Kr. 1636.

25. Mowy pogrzebowe i przygodne. Cz. 1–3. Wyd. A. Szlagowski. Wwa 1901.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

K. KRUKOWSKI: Rozbiór krytyczny kazań ks. F.B. na niedziele i święta doroczne. *Homiletyka* 1898 i odb. — A. JOUGAN: Znaczenie B. w homiletyce. *Gaz. Kościelna* 1901 nr 26–29, 32–35 i osob. Lw. 1901. — E. NOWAK: Rys dziejów duszpasterstwa wojskowego w Polsce 986–1831. Wwa 1932. — M. DYNOWSKA. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — M. PETZÓWNA: Prawo i państwo w kazaniach ks. F.B. Wwa 1938. — E. JARRA: Twórczość prawna duchowieństwa polskiego 966–1800. *Sacrum Poloniae Millennium*. T. I. Rzym 1954. — Z. OGONOWSKI: Z zagadnień tolerancji w Polsce XVII w. Wwa 1958. — W. TOMKIEWICZ: Polska sztuka kontrreformacyjna. W: Wiek XVII – kontrreformacja – barok. Wr. 1970. — W. SZETELNICKI: Kaznodziejstwo polskie XVI i XVII w. w obronie ludu. *Nasza Przeszłość* 37 (1972) s. 49–97. — Cz. HERNAS: Barok. Wwa 1973 i wyd. nast. — M. KÓRKOŁKO: Klejnot swobodnego sumienia. Wwa 1974. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — M. BRZOZOŃSKI: Teoria kaznodziejstwa. Wiek XVI–XVIII. *Dzieje teologii katol. w Polsce*. T. 2 cz. 1. Lubl. 1975. — R. ŻELAZKO: Kaznodzieja według F.B. *Chrześcijańska odpowiedź na pytania człowieka*. Wwa 1975 s. 449–463. — M. BRZOZOŃSKI, J. DĄBROWSKI. *Enc. katol. KUL* 2 (1976); wyd. nast. 1989. — W. CZAPLIŃSKI: Władysław IV i jego czasy. Wwa 1976. — J. ŚNIEGOCKI: Z problemów kaznodziejstwa F.B. *Studia Plockie* 5 (1977) s. 67–83. — TENŻE: Egzemplar w kazaniach F.B. *Tamże* 6 (1978) s. 251–265. — TENŻE: Egzemplar i koncepty barokowe w kazaniach o świętych F.B. *Roczn. Hum.* 27 (1979) Lit. Pol. z. 1. — E. OZOROWSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — M. ULIŃSKI: F.B. „Kazania na niedziele i święta” – karta z dziejów postylografii przeciwreformacyjnej w Polsce. *Ruch Lit.* 1984 z. 5/6. — K. DRZYMAŁA: 350-lecie śmierci ks. F.B. *Postanien Serca Jezusowego* 1986 nr 5. — J. KUCZYŃSKA: F.B. o Piotrze Skardze. *Spr. Łódz. Tow. Nauk.* 1987 nr 7. — D. PLATT: Ze studiów nad kaznodziejstwem barokowym. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 1987 nr 985. — J. KROCHMAL: F.B. O. P. – Iwowanie na królewskim dworze (ok. 1569–1636). *Przemyskie Zapiski Hist.* 8/9 (1991/92) s. 37–55. — S. DUBISZ: F.B. –

kaznodzieja obozowy i barokowy konceptysta. W: *Język i polityka. Szkice z teorii stylu retorycznego*. Wwa 1992. — D. PLATT: Kazania pogrzebowe z przełomu XVI i XVII w. Wr. 1992. — J. KROCHMAL: Najświętsza Maryja Panna w kazaniach F.B. *Roczn. Teolog.* 40 (1993) z. 2. — R. MAZURKIEWICZ: Tradycja świętojańska w literaturze staropolskiej. Kr. 1993. — A. SITKOWA: Wydawnicze losy „Kazania na pogrzebie P. Skargi” F.B. w XVII i XVIII w. Barokowe przypomnienia. Kat. 1994. — B. JAHOLKOWSKA: Typy i funkcje porównań w kazaniach F.B. *Zesz. Nauk. Uniw. Opol. Językoznawstwo* 16 (1996) s. 27–38.

I.T.

BLIŹIŃSKI Józef Franciszek
1827–1893

Urodzony 10 marca 1827 w Warszawie w rodzinie ziemiańskiej; syn Augusta i Marii z Zakrzewskich. W 1837–43 uczęszczał do III Gimnazjum, a następnie na kursy prawne. W 1845 osiadł na wsi i gospodarował w odziedziczonym Choceniu i Bodzanowie (Bodzanówku?) koło Włocławka. Twórczość literacką rozpoczął ok. 1850 tłumaczeniami utworów dramatycznych i powieści z literatury francuskiej. Majątek utracił ok. 1856 i mieszkał odtąd u krewnych i przyjaciół, m.in. w Skłęczkach koło Kutna i w Brusowie (pow. garwoliński). W 1857–59 powstały jego pierwsze jednoaktowe komedie. Zbierał również materiały etnograficzne dotyczące Kujaw i publikował artykuły z tej dziedziny. W 1860–61 współpracował w warszawską *Gazetę Codzienną*, redagowaną przez Józefa Ignacego Kraszewskiego. Brał udział w powstaniu styczniowym, w związku z czym był więziony przez kilka miesięcy. W 1865–73 przebywał m.in. w Bodzanowie koło Osiecin (pow. nieszawski), Łuszczanowie koło Gąbina (pow. gostyński), Sędzinie i Siniarzewie (pow. nieszawski). Przyjaźnił się z Oskarem Kolbergiem i pomagał mu w zbieraniu materiałów etnograficznych o obrzędach i zwyczajach na Kujawach. Ogłaszał w prasie warszawskiej powiastki z życia szlachty na prowincji oraz pisał drobne utwory komediowe. W 1873 zamieszkał w Warszawie i rozpoczął pracę w redakcji *Kuriera Warszawskiego*. Wystawiony w tymże roku w Teatrze Rozmaitości „Marcowy kawaler” odniósł duży sukces i otworzył sceny polskie dla komedii B. W 1874 poślubił Paulinę Sokolowską. W 1876 przeniósł się z Warszawy do Galicji i ponownie osiadł na wsi, kupiwszy wieś Bóbrka koło Krosna. Pisane w 1876–88 komedie (zwłaszcza „Pan Damazy” i „Rozbitki”) były wystawiane z dużym powodzeniem na scenach całego kraju. W 1888 w wyniku kłopotów materialnych sprzedał wieś, zamieszkał w Krakowie i przyjął posadę w Bibliotece Jagiellońskiej. Współpracował w czasopismami krakow-

skimi, m.in. *Światem i Nową Reformą*. W 1891–93 wydawał ponadto serię *Teatry Amatorskie* (ogółem wyszło 13 pozycji). Zmarł 29 kwietnia 1893 w Krakowie; pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Imieniny. Fraszka sceniczna w 1 a. wierszem. *Gaz. Codz.* 1860 nr 293–302 z przerwami. Przedr. w poz. 26.

Pierwsza red. prozą z 1859 pt. Konkurenci.

2. Panna z posagiem. Komedia w 1 a. Powst. 1867. Wyst. Wwa 1893. Wyd. osob. Lw. [1893]. Przedr. w poz. 26.

Pierwotny tyt.: Konkurent z za Wisły.

3. Przezorna mama. Komedia w 3 a. wierszem. Wyst. Ciechocinek 1871 (przedstawienie amatorskie); Wwa 1873. Wyd. osob. [zmien.] Lw. 1878 *Bibl. Teatrów Amatorskich* nr 4. Wyd. nast. w serii jw.: Lw. 1907; Lw. 1922. Przedr. w poz. 11, 26.

Tyt. red. pierwotnej z 1869: Starsza czy młodsza. Komedia w 1 a.

4. Marcowy kawaler. Krotochwila w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1873. Wyd. nast.: Wwa 1875; Lw. 1879 *Bibl. Teatrów Amatorskich* nr 17; w serii jw.: Lw. 1900; Lw. 1910; Lw. 1920; Lw. [ok. 1925]. Przedr. w poz. 11, 26.

5. Opiekun w zalotach. Komedia w 2 a. Wersja pierwotna pt. Ojczulek. Komedia w 1 a. Wyst. Wwa 1874. Red. zmien. pt. Uczuciowi. Komedia w 2 a. Ogl.: *Bluszcz* 1883 nr 30–37. Wyst. Lw. 1883; red. zmien. pt. Opiekun w zalotach. Komedia w 2 a. Wyd. Lw. 1887 *Bibl. Teatrów Amatorskich* nr 40. Wyd. nast. w serii jw.: Lw. 1908; Lw. 1922; Lw. [1933]. Przedr. w poz. 26.

6. Chleb ludzi bodzie. Komedia w 1 a. Wyst. Wwa 1875. Wyd. Lw. 1879 *Bibl. Teatrów Amatorskich* nr 14. Wyd. nast. w serii jw.: Lw. 1907; Lw. 1922. Przeróbki autorskie: Moskowe swaty. Komedia w 1 a. Wyd. osob. Lw. 1881; *Zięć dla parady*. Komedia w 1 a. Wwa 1892 *Teatr Amatorski* nr 2. Wyd. 2 Wwa [1901]. Przedr. w poz. 11.

7. Dziwolągi. Szkice i obrazki. Wwa 1876 (z ilustr. F. Kostrzewskiego). Część szkiców ogl. w *Tyg. Ilustr.* w 1865–73.

8. Pan Damazy. Komedia konkursowa w 4 a. Wyst. Wwa, Lw., Pozn., Kr. 1877. Wyd. Lw. 1878 *Bibl. Teatrów Amatorskich* nr 7. Wyd. nast. m.in.: oprac. Z. Tempka-Nowakowski. Kr. [1921] *BNI*, 38; wyd. 2 Kr. 1927; wyd. 3 zmien. oprac. J. Garbaczowska. Wr. 1957; oprac. Z. Wasilewski. Wwa 1951; oprac. Z. Żabicki. Wr. 1955. Przedr. w poz. 11, 26.

I nagroda w konkursie dramatycznym w Kr. w 1877. Przekł.: czes. 1886, niem. 1877.

9. Mąż od biedy. Komedia w 1 a. Wyst. Wwa 1878. Wyd. Lw. 1879 *Bibl. Teatrów Amatorskich* nr 11. Wyd. nast. w serii jw.: Lw. 1899; Lw. [ok. 1925]. Przedr. w poz. 11, 26.

10. Rozbitki. Komedia w 4 a. Wyst. Wwa, Pozn. 1881. Wyd. Lw. 1882 *Bibl. Teatrów Amatorskich* nr 22. Wyd. nast. m.in.: oprac. Z. Wasilewski. Wwa 1951; oprac. J. Garbaczowska. Wr. 1953 *BNI*, 143. Przedr. w poz. 11, 26.

11. Komedie. Lw. 1882. Wyd. nast. wznowione i pomnożone Lw. 1890.

12. Ciotka na wydaniu. Komedia w 1 a. Wyst. Kr. 1883. Wyd. Lw. 1884 *Bibl. Teatrów Amatorskich* nr 32. Wyd. nast. w serii jw.: Lw. 1899; Lw. 1917; Lw. 1922; Lw. [ok. 1925]; Kat. 1948. Przedr. w poz. 11, 26.

13. Nowe humoreski. Lw. 1885.

14. Szach i mat. Komedia w 4 a. Wyst. Lw., Kr. 1885 (pt. Karierowicz). Wyd. Lw. 1886. Wyd. nast. Lw. 1925 *Bibl. Teatrów Amatorskich* nr 164. Przedr. w poz. 26.

Pierwotny tyt.: Na stypie.

15. Lekkoduch. Komedia w 4 a. Wyst. Wwa 1886. Wyd. Wwa 1887.

Współautor: Z. Sarniecki.

Przeróbka powieści Z. Sarnieckiego *Złote serce*.

16. Mąż w drodze. Komedia w 1 a. Wyst. Lw. 1887. Wyd. Lw. 1888. Przedr. w poz. 26.

17. Barbaryzmy i dziwolągi językowe. Kr. 1888.

18. Dzika różyczka. Komedia w 1 a. Wyst. Pozn. 1889. Wyd. Kr. 1889. Wyd. 2 Pozn. 1929. Przedr. w poz. 26.

19. Nowele. Humoreski. Wiedeń 1890.

20. Chwast. Komedia w 3 a. Wyst. Lw. 1893. Wyd. Wwa 1894. Przedr. w poz. 26.

Przekłady

21. A. Dumas (ojciec): *Mistrz Adam*. Wwa 1850.

22. A. Dumas (ojciec): *Benvenuto Cellini*. T. 1–5. Wwa 1851.

23. P. Féval: *Lowy królewskie*. T. 1. Wwa 1851.

Wydania zbiorowe

24. *Obrazki*. Z przedmową P. Chmielowskiego. Wwa 1898.

25. *Dziwolągi i humoreski*. Przedmowa J. Garbaczowska. Wybór tekstów, przypisy Z. Wasilewski. Kr. 1962.

26. *Komedie*. Wstępem poprzedziła J. Garbaczowska. Kr. 1967 (teksty ustalił oraz Uwagi o tekstach napisał J. Pocięcha).

Listy

27. *Listy*. Wstęp, oprac., komentarze A. Żyga. Kr. 1975.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

A. DOBROWOLSKI: J.B. Zarys biograficzno-literacki. Kr. 1984. — Z. NOWAKOWSKI: *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — C. PANKOWSKI: B., jakiego nie znamy. *Porad-*

nik Język. 1954 nr 2, 5–6, 9. — Z. SZWEJKOWSKI: „Pan Damazy” wobec komedii francuskiej Drugiego Cesarstwa. *Pam. Lit.* 1959 z. 3/4; przedr. w: Nie tylko o Prusie. Wwa 1967. — J. GARBACZOWSKA: *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 3 (1969). — D. ŻEBROWSKA: Wczesna twórczość dramatyczna J.F.B. *Zesz. Nauk. Wydz. Hum. UG. Prace historycznolit.* 1973 z. 2. — K. OSENKOWSKA: Uwagi i refleksje nad schematem strukturalnym „Chwastu” J.B. oraz „Rekina i syreny” A. Grzymały-Siedleckiego. *Studia Filol. WSP w Bydż.* 1975 z. 2. — A. ŻYGA: O komediopisarstwie warsztacie J.B. *Rocz. Przemyski* 24/25 (1986). — R. TABORSKI: O elementach teatralnych w tekstach dramatycznych. *Przegl. Hum.* 1993 nr 2.

A.P.

BŁAŻEWSKI Marcin

zm. ok. 1628

Inna forma nazwiska: Błażowski.

Urodzony w rodzinie ziemiańskiej; syn Iwana Mikowicza i Anny. Pisał się z Błażowa w Samborskiem, gniazda Błażowskich herbu Sas. Znał język łaciński. W młodości służył w wojsku. Wraz z rycerstwem wyznania greckokatolickiego złożył w 1603 na zjeździe w Przemyślu protest przeciwko uciskowi religijnemu. W okresie rokoszu Zebrzydowskiego należał do obozu regalistów. Występował w obronie chłopów; szlachtę ostrzegał przed zakusami magnatów na jej swobody polityczne i prawa majątkowe. W 1621, na skutek strat poniesionych podczas najazdu Tatarów, został zwolniony z obowiązku uczestniczenia w pospolitym ruszeniu. Gospodarował na dziedzicznych wsiach: Ilniku, Łosieńcu i Mielicznem w powiecie turczańskim. Mimo średniej zamożności wydał własnym kosztem przedkład dzieła Marcina Kromera. Zmarł ok. 1628.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Tłumacz rokoszowy powiatu ruskiego. Kr. 1607 druk. S. Kempini. Przedr. J. Czubek: Pisma polityczne z czasów rokoszu Zebrzydowskiego. T. 1. Kr. 1916.

Broszura wierszowana przeciw rokoszowi Zebrzydowskiego.

P r z e k ł a d y

2. Maphaeus Vegius: O Aeneaszu trojańskim księga XIII. Kr. 1606.

Tłum. kontynuacji Eneidy pióra humanisty włoskiego z XV w.

3. M. Verdizotti: Setnik przypowieści ucieśnionych. Kr. 1607 druk. M. Lob; Kr. 1608; wyd. tytułowe Kr. 1608. Wyd. nast. Kr. 1631 druk. A. Dynowski. Wyd. kryt. W. Bruchnalski. Kr. 1897 BPP nr 34. Fragm. przedr.: K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. T. 1. Petersburg. 1897; *Cztery*

wieki fraszki pol. Oprac. J. Tuwim. Wwa 1937; toż wyd. 2 Wwa 1957; *Poezja i towy*. Wr. 1994.

Zbiór bajek. Nie ustalono, czy B. był autorem tłumaczenia, czy tylko formy rymowanej, dokonanej z filologicznego przekładu prozą, sporządzonego przez innego autora (wg A. Brücknera) lub przez Stanisława Lubomirskiego (co sugeruje J. Ślaski).

4. M. Kromer: O sprawach, dziejach i wszystkich innych potocznościach koronnych polskich ksiąg XXX. Kr. 1611 druk. M. Lob. Wyd. nast.: pt. Kronika M. Kromera ... na język polski przełożona. Wyd. F. Bohomolec. Wwa 1767 *Zbiór Dziejopisów Pol.* t. 3; fragm. przedr. J. Bohomolec: Mowy i listy sławnych starożytnych Polaków. Lubl. 1806; całość wyd. K.J. Turowski. Sanok 1857; toż wyd. nast. Sanok 1868.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964); LP

L. NOWAK: *Pol. słownik biograf.* 2 (1936). — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Zygmunt III. Wwa 1971. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — W. WOŹNOWSKI: Śladami Ezopa staropolskiego. *Rocz. Komisji Hist.-Lit. PAN w Kr.* 1983 s. 3–38. — J. SZLESIŃSKI: Prowincjonalizm M.B. *Poliszczyna regionalna w okresie renesansu i baroku*. Wr. 1984. — W. WOŹNOWSKI: Dzieje bajki polskiej. Wwa 1990. — J. ABRAMOWSKA: Polska bajka ezopowa. Pozn. 1991.

I.T.

BŁOTNICKI Hipolit

1792–1886

Urodzony w 1792 w Tulczynie; syn Ignacego, chorążego grabowieckiego, instygatora konfederacji targowickiej, i nieznannej bliżej Terleckiej. Zagrożony chorobą przebywał w dzieciństwie u kapucynów w Kunie i bazylianów w Barze. Do gimnazjum uczęszczał w Winnicy i Krzemieńcu, od 1814 studiował filologię na Uniwersytecie Wileńskim i uzyskał stopień kandydata. Od 1815 ogłaszał wiersze i drobne przekłady (wierszem i prozą) w *Dzienniku Wileńskim* i *Tygodniku Wileńskim*. W 1818–21 był gubernierem Juliusza Słowackiego, następnie (krótko) urzędnikiem w kancelarii Kuratorii Wileńskiej, skąd w 1822 przeszedł na podobne stanowisko w Ministerstwie Oświaty w Petersburgu. W 1824, po dymisji Adama Jerzego Czartoryskiego z urzędu ministra, osiadł w Puławach jako jego osobisty sekretarz. Podczas powstania listopadowego uczestniczył w tworzeniu Legii Litewsko-Ruskiej (w randze kapitana-adiutanta), następnie wyjechał z A.J. Czartoryskim do Paryża, gdzie oprócz pełnienia obowiązków sekretarza zajmował się wychowaniem synów księcia i brał czynny udział w życiu emigracji. Był jednym z organizatorów Związku Jedności Narodowej

B

(1833), członkiem Towarzystwa Historyczno-Literackiego, autorem projektu wznowienia w Paryżu Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1844-45), autorem dzieł Towarzystwa Dobroczynności Dam Polskich (1866). Zmarł 24 lutego 1886 w Paryżu; pochowany na cmentarzu w Montmorency.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pochwała tabaki. Wiersz. [Wil. 1817] odb. z *Dzien. Wil.* 1817 t. 1. Przedr.: K. Bartoszewicz. *Księgi humoru pol.* T. 3. Wwa 1897; *Zbiór poetów pol.* 1 (1959).

Przekłady

2. O. Goldsmith: Wikary wekfilzdki. Powieść ... z angielskiego wytłumaczona... T. 1-2. Wwa 1825.

3. V. Hugo: Hernani, czyli honor kastylijski. Dramat ... wytłumaczony na język polski przez S.B. Puławy 1830.

Współtłum.: J.L. Sienkiewicz, K. Sienkiewicz. Krypt. S.B. oznacza nazwiska tłumaczy.

W rkpsie pozostawił przekł. dzieł Herodota (1842) oraz dziennik (od r. 1831). Fragm. dziennika ogł. Z. Wójcicka: H.B. o Adamie Mickiewiczu (w „Dzienniku” z l. 1832-55). *Pam. Lit.* 1980 z. 1; Zapiski o J. Słowackim i jego utworach w „Dzienniku”... *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 14-15 (1979-80) [wyd. 1982].

Listy B. w rkpsach Bibl. Czart., Bibl. Jagiel., Bibl. PAU w Kr.; listy od E. Chopina, A. Mickiewicza i J. Słowackiego ogł. w zbior. wyd. koresp. tych autorów.

O P R A C O W A N I A

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

M. KUKIEL. *Pol. słownik biograf.* 2 (1936). — L. JANOWSKI: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wil. 1939. — *Cmentarz pol. w Montmorency.* Wwa 1986. — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: Bücher und ihre Leser in Wilna am Anfang des 19. Jahrhunderts. Frankfurt am Main 1996.

E.A.

z BOCHNIE STANISŁAW

zob. GAŚSIÓREK Stanisław

BOCZYŁOWIC Jakub

zm. między 1697 a 1699

Inne formy nazwiska: Boczyłowic; Boczyłowicz; Boczyłowicz.

Urodzony w połowie XVII w. zapewne w rodzinie mieszczańskiej. Znał łacinę, język francuski i włoski. Pisywał wiersze, kolekcjonował teksty literackie. W 1675 pracował w kancelarii grodzkiej

w Krakowie, później przeniósł się prawdopodobnie do Torunia, gdzie zmarł między 1697 a 1699.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wymowny polityk, czyli weselne i pogrzebowe mowy. Wwa 1681 druk. K.F. Schreiber. Wyd. 2 Wwa 1685. Przedr. fragm. wg wyd. 2: *Poeci pol. baroku* 2 (1965).
Wyd. anonim.

2. Sarmatia laureata. Pozn. 1684 druk. A. Laktański.

Panegyryk na cześć Jana III Sobieskiego.

3. Czterech części świata natury białogłowskiej hieroglificon ze czterech elementów stan panieński, małżeński, wdowi i dam pospoliczych. Wwa 1691. Wyd. nast.: pt. Cztery części świata natury białogłowskiej we czterech elementach zamknięte. Tor. 1694; wyd. kryt. K. Badecki: Polska satyra mieszczańska. Kr. 1950 *BPP* nr 91.
Podp.: J.B. (początkowo mylnie przypisywany J. Białobłokiemu).

4. Łowy Apollina i dziewięć dam Parnaskich, to jest Muz. Tor. 1694 druk. J.B. Bressler.

Wyd. anonim.

5. Wymowny polityk ... w listach różnych z responsami, w dyskursach politycznych, w weselnych i pogrzebowych mowach. Tor. 1694 druk. J.C. Laurer. Wyd. nast. przerobione i poszerz. pt. Orator politicus albo wymowny polityk. Tor. 1699 druk. J.C. Laurer.

Dzieło nie nawiązuje do ed. poprzedniej — por. poz. 1. Tu m.in.: wzory listów i mów, a także teksty autentycznych mów i listów wybitnych osobistości, nadto zbiorek wierszowanych przysłów polskich.

6. Ostatnie Vale synom koronnym. [B.m.] 1696. Przedr.: *Poeci pol. baroku* 2 (1965); *Poeci — żołnierzom 1410-1945.* Wwa 1970; *I w odmianach czasu smak jest.* Wwa 1991.

Praca kolekcjonerska

7. Rękopiśmienny zbiór różnych wierszy z XVII w., przeznaczony dla nie wymienionego z nazwiska przyjaciela z okazji ślubu. Tu: odpisy utworów drukowanych i rękopiśmiennych: frazski J. Kochanowskiego, wiersze A. Lewandowicza-Strzeżowczyka, trzy dramaty K. Klusza, epitafia z „Nagrobków” (1626), teksty z lit. mieszczańskiej, lit. sowizrzalskiej, humorystyczne przepisy kulinarne i lekarskie, a także wzory mów.
Rkps w Arch. Państw. Kr. i Wój. Kr., zbiór Rusieckich nr 103.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964); LP.

S. SZCZOTKA. *Pol. słownik biograf.* 2 (1936). — Cz. HERNAS: Wiek prefolklorystyki polskiej. *Pam. Lit.* 1963 z. 5. — A. ŚWIDERSKA: Listowniki staropolskie w zbiorach Biblioteki Gdańskiej. *Rocz. Gdański* 45 (1985) z. 1.

I.T.

BOELCKE Józef Ignacy

zm. 1786

Pochodził z Poznańskiego. W 1763 nosił tytuł sekretarza JKMcI, był lektorem dialektyki w Akademii Lubrańskiego w Poznaniu i wydawcą okolicznościowego druku szkolnego „Adorea Divino Casimiro ... in Mariano Academiae Posnaniensis...”. W 1772 przybył do Warszawy i rozpoczął pracę w kancelarii kanclerskiej „do ekspedycji zagranicznej” Andrzeja Stanisława Młodziejowskiego. W 1773 debiutował jako pisarz w *Monitorze*. W 1776–77 był zatrudniony przy demarkacji granicy z Prusami. Od 1 sierpnia 1777 był sekretarzem Gabinetu JKMcI. Około 1782 ożenił się z córką Ignacego Niemiery, urzędnika sądowego ziemi warszawskiej. Jako tłumacz, autor i redaktor uczestniczył w wielkiej imprezie wydawniczej Piotra Dufoura — polskiej edycji słownika biograficznego Louisa Mayeula de Chaudon; równocześnie przygotowywał przy współpracy Adama Naruszewicza wydanie „Dykcjonarza sławnych Polaków” (niezrealizowane). W styczniu 1784 otrzymał od Stanisława Augusta przywilej na wydawanie *Monitora* i był przez rok redaktorem pisma. Zmarł w 1786 po długiej chorobie, niepozwalającej mu dokończyć rozpoczętych prac.

TWÓRCZOŚĆ

1. [L. Mayeul de Chaudon]: Nowy dykcjonarz historyczny albo historia skrócona wszystkich ludzi, którzy się wstawili ... od początku świata aż do naszych czasów... Po francusku od Towarzystwa Uczonych Ludzi ułożony, a z francuskiego na polski język, podług najnowszej edycji w Kaen, Rotomagu i Paryżu r. 1779 przez ... przełożony, przydatkiem zaszytych odmian i wielu artykułów nowych powiększony. T. 1 cz. 1–2 – t. 7 cz. 1–2. Wwa 1783–87.
T. 8: Dopelnienie Dykcjonarza historycznego..., tłum. WR. Karczewski już po śmierci B. (wyd. Wwa 1787–88).

Listy i materiały

2. Materiały do biografii i działalności literackiej J.I.B. Wstęp i i oprac. E. Aleksandrowska. *Miscellanea z doby Oświecenia* 2. Wr. 1965 Arch. Lit. t. 9.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

W. KONOPCZYŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — P. MATUSZEWSKA: Z problematyki „Monitora”. *Pam. Lit.* 1959 z. 3/4. — E. ALEKSANDROWSKA: Monitorowe „autopowtórzenia”. *Tamże* 1963 z. 4. — TAŻ.: Wstęp do: „Monitor” 1765–1785. Wybór. Wr. 1976 BN I, 226.

BOGUCKI Józef Symeon

1816–1855

Urodzony w 1816 w Warszawie w rodzinie inteligentnej. Kontaktował się z tzw. Cyganerią warszawską. Żył w trudnych warunkach materialnych. Debiutował w 1837 powieścią sensacyjno-obyczajową, opublikowaną w *Magazynie Mód*, później współpracował z *Gazetą Warszawską* (1843–44) i *Dziennikiem Warszawskim* (1853). Zmarł na gruźlicę 23 kwietnia 1855 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Zalotna, czyli jeden rok tajemnicy. Powieść z r. 1837 oryginalnie napisana. *Magazyn Mód* 1837 nr 48–1838 nr 9. Wyd. osob. Wwa 1838.
2. Wizerunki społeczeństwa warszawskiego. Szkice obyczajowe. T. 1. Wwa 1844; t. 1–2. Wwa 1853. Wyd. nast. t. 2. Wwa 1855 (powiększone przez A. Niewiarowskiego).
3. Klementyna, czyli życie sieroty. T. 1–6. Wwa 1846. Wyd. nast.: Wwa 1901; Wwa 1909.
4. Rodin, czyli duch na drodze pokuty. Romans alegoryczny. T. 1–8. Wwa 1846. Wyd. nast. Wwa 1896–97.
5. Pożar miasta Krakowa, czyli przeszłość i przyszłość. Obraz alegoryczny. Wyst. Kr. 1850.
6. Kapitałści. T. 1–4. Wwa [1851]. Wyd. nast.: Wwa 1852; Gródek 1898; Wwa 1901–02.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968); LP

[P. CHMIELEWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 9 (1893). — W. HAHN. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — J.W. GOMULICKI: O autorze „Klementyny”. *Stolica* 1960 nr 42. — J. BACHÓRZ: Polska powieść tajemnic w pierwszym ćwierćwieczu jej istnienia. *Formy lit. popularnej*. Wr. 1973. — M. GRZĘDZIŁSKA: Przepis na meloromans. *Annales UMCS. Sectio F* 32 (1977). — TAŻ.: *Obraz lit. pol.* 3 t. 2 (1988). — A. FABIANOWSKI: J.S.B. — „plebejusz literatury”. *Romantycy i Warszawa*. Wwa 1996.

A.P.

BOGURODZICA

Średniowieczna polska pieśń religijna. Źródła świadczą, iż w początkach XV w. była powszechnie znana i wykonywana zarówno przy obrzędach kościelnych, jak i przy ważnych wydarzeniach świeckich (m.in. przed bitwą pod Grunwaldem). Zachowane zapisy ukazują, iż jej tekst rozrastał się do XVI stulecia, scalając wtórnie: a) część naczelną (inc.: Bogurodzica Dziewica, Bogiem sła-

77

wienia Maria...) — o dwóch strofach zamykanych przyśpiewem „Kyrie eleison”, b) tzw. pieśń wielkanocną (inc.: Wstał z martwych król nasz, syn boży...) — o czterech strofach, poświadczoną w 1360–70; c) tzw. pieśń pasyjną — o zmiennym porządku oraz liczbie strof, w podstawowych redakcjach notowaną od początku XV w.

Część naczelną (właściwa B.), o kunsztownej równozgłoskowości wersów i paralelizmie ich członów; jest obecnie na ogół uznana za trop do litanijnej eksklamacji: Kyrie eleison, mający strukturę sekwencyjną starszego typu (co uwydatnia przeważającą w klauzulach wersów i semiwersów rym na -a). Spójność cech artystycznych dowodzi, że obie strofy powstały jednocześnie. Treścią ich są modlitewne prośby: w strofie pierwszej — do Matki Boskiej, aby jako wybrana przez Boga i zjednoczona z Nim w pełnienu Jego woli pozyskała i zesłała ludziom łaski swego Syna; w strofie drugiej — do Bożycza ('Syna Boga', tj. Chrystusa), aby za przyczyną Jana Chrzciciela wysłuchał błagań o dar bogobojnego życia i zbawienia po śmierci. Tekst ów jako całość jest prawdopodobnie utworem oryginalnym. Sam zestaw postaci ma odpowiednik w kompozycji ikonograficznej z kręgu bizantyńskiego, zwanej *deests* bądź *trimorphion*, występującej od X w. również w sztuce chrześcijańskiej zachodniego. Autor B. nie jest znany. Przewodnie obecnie tezy co do genezy jej pierwotnego tekstu są rozbieżne. Jedna z nich orzeka głęboką starodawność utworu, widząc w jego języku wyjątkowe archaizmy, a także wczesność analogii formalnych i umieszcza go w okresie od schyłku X do połowy XII w., przy czym wywodzi go z odmiennych kręgów kulturowo-religijnych: albo z tradycji hymnodii bizantyńskiej, poprzez pośrednictwo staro-cerkiewno-słowiańskie, albo z hymnodii łacińskiej. Druga teza datuje B. na w. XIV, powołując się m.in. na chronologię pokrewnej twórczości czeskiej. Poczynając od najwcześniejszego ze znanych przekazów B., sporządzonego tuż po 1408 (rkps Bibl. Jagiel. nr 1619), zapis słów łączono nierzadko z zapisem nutowym melodii. Wysokiej wartości artystycznej melodia, rozwijana z czterech fraz, była dziełem prawdopodobnie jednego kompozytora, zapewne tożsamego z twórcą słów. Wzoru dla jej całości nie odnaleziono; rozproszone odpowiedniki poszczególnych fraz tkwią w licznych monodiach epoki. Incipit: Bogurodzica... ma melodię identyczną z melodią litanijnego Kyrie eleison pochodzenia nadreńskiego, zanotowaną po raz pierwszy w 1024–27; także lub podobne melodie krążyły na Zachodzie zwłaszcza w XII–XIII w. w kompozycjach świeckich z kręgu kultury rycerskiej oraz w dramacie liturgicznym — poddanych wpływem melodyki ludowej.

Tak zwana pieśń wielkanocna zawiera pouczenia o zbawczym działaniu męki i zmartwychwstania Chrystusa, ujęte w trzy strofy czterowersowe o zróżnicowanej rytmice i układzie rymów. Struktura ich tekstu i melodii jest kontrafakturą łacińskiego tropu do eksklamacji: Alleluja, kończącej antyfonę procesjonalną: Cum rex gloriae..., ułożonego w XI–XIII w. Pieśń wielkanocna powstała prawdopodobnie w pierwszej połowie XIV w.; śpiewano ją podczas procesji rezurekcyjnej. Strofa czwarta — z prośbą do Adama, ojca rodu ludzkiego, o pomoc w dążeniu do zbawienia — pochodzi z połowy XIV w.

Tak zwana pieśń pasyjna jest zbudowana zasadniczo z sześćozgłoskowców w strofach o nierównym układzie i liczbie wersów. Większość jej przekazów powtarza dziewięć strof z modlitewnymi prośbami w rozmaitej intencji; pozostałe mają różne zwrotki dodatkowe o podobnym charakterze, być może wzorowanym na łacińskich suffragiach. Większość strof powstała prawdopodobnie w drugiej połowie XIV w., dalsze w XV–XVI w., przy czym niektóre z nich są przejętymi z innych tropów rezurekcyjnych bądź parafrazami utworów obcych (czeskich). Łącznie związały się z tą częścią B. dwadzieścia trzy strofy; najobszerniejsza zwarta redakcja pieśni pasyjnej ze schyłku XVI w. liczy osiemnaście strof. Jej melodia jest przystosowaniem melodii trzeciej strofy tzw. pieśni wielkanocnej.

WYDANIE ZBIOROWE TEKSTÓW

Bogurodzica. Oprac. J. Woronczak. Wstęp językoznawczy E. Ostrowska. Opracowanie muzykologiczne H. Feicht. Wr. 1962 BPP S. A nr 1.

Tu 187 przekazów tekstu i o tekście z XV–pocz. XIX w. (transliteracja, transkrypcje, przytoczenia fragm. i odmianek, pol.-białorus. wersja pieśni cyrylicą; łac. tłum. B.; indeks wyrazów i form; transkrypcje nut; reprodukcje fototyp. przekazów; bibliogr.).

Uzup. zob.: J. Woronczak [List do red.]. *Pam. Lit.* 1962 z. 4; W.R. Rzepka, W. Wydra: Podstawa źródłowa przekazów Dd i Dh Bogurodzicy. *Slavia Occidentalis* 31 (1974); W. Wydra: Bogurodzica w „Harfie duchownej” Marcina Laterny (1598 r.). *Tamże* 32 (1975); W. Wydra: Bogurodzica w „Parthenomelica...”. Walentego Bartoszewskiego z 1613 roku. *Tamże* 33 (1976); W. Wydra: Do dziejów „B.” *Tamże* 43 (1986).

Teksty (zwłaszcza cz. naczelną) ogł. wielokrotnie, m.in. zob.: W. Taszycki: Najdawniejsze zabytki języka polskiego. Kr. 1927 *BN I*, 104; toż wyd. nast.: Wr. 1949, 1951, 1967, 1975; S. Vrtel-Wierczyński: Wybór tekstów staropolskich. Lw. 1930; toż wyd. nast.: Wwa 1950, 1963, 1969, 1977; Średniowieczna pieśń religijna polska. Oprac. M. Korolko. Wyd. 2 zmien. Wr. 1980 *BN I*, 65; W. Wydra, W.R. Rzepka: Chrestomalia staropolska. Wr. 1984; toż wyd. 2 Wr. 1995.

Liczne przedr. w antologiach, m.in.: *Toż jest dziwne a nowe. Antologia lit. pol. średniowiecza*. Wwa 1987; *Panorama de littérature polonaise*. Oprac. M. Delaperrière, F. Ziejka. Wwa-Paris 1991; M. Wysińska: „B.” i inne najstarsze teksty polskie. Wwa 1994.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963); LP

J. ŁOŚ: Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543. Kr. 1915; wyd. 2 pt. Początki piśmiennictwa polskiego. Lw. 1922. — J. BIRKENMAJER: Zagadnienie autorstwa „B.” *Annales Missiologicae* 1935 i osob. Gnieszno 1935 [rec. zob. NK 1 s. 195]. — T. LEHR-SPLAWIŃSKI: Uwagi o języku „B.” *Prace Hist.-Lit. Księga zbior. ku czci I. Cbrzanowskiego*. Kr. 1936 i odb.; przedr. w: *Odp. piętnastu wieków. Szkice z pradziejów i dziejów kultury polskiej*. Wwa 1961. — J. BIRKENMAJER: Bogurodzica Dziewica. Analiza tekstu, treści i formy. Lw. 1937 [rec. zob. NK 1 s. 196]. — J. WORONCZAK: Tropy i sekwencje w literaturze polskiej do połowy XVI w. *Pam. Lit. R.* 43 (1952) i odb. — R. JAKOBSON: The Slavic Response to Byzantine Poetry. *XII Congres International des Études Byzantines*. Belgrade 1961. — J. WORONCZAK: Wstęp filologiczny. [Do wyd.:] Bogurodzica. Wr. 1962 BPP S. A nr 1; przedr. w: *Studia o literaturze średniowiecza i renesansu*. Wr. 1993. — [E. OSTROWSKA] E.O.: Wstęp i komentarz językowy. [Do wyd.:] Bogurodzica, jw. [rec. ed.: M. DŁUSKA. *Tyż. Powsz.* 1962 nr 46; T. LEHR-SPLAWIŃSKI. *Kierunki* 1962 nr 42; J. GOŁOS. *Music Library Association Notes* 1962/63; C. BACKVIS. *Revue des Études Slaves* 42 (1963) s. 274; I.F. BÉLZA. *Kratkije Soobsczenija Instituta Slawianowiedienija AN SSSR* 1963 nr 36; *Iz istorii mieźslawiańskich swiaziej*. Moskwa 1963; M. DANILEWICZOWA. *Wiadomości* (Londyn) 1963 nr 15/16; K. PISARKOWA. *Jęz. Pol.* 1963 z. 1/2; J. WOJTKOWSKI. *Rocz. Teolog.-Kanoniczne* 11 (1964) nr 4; F.R. TICHÝ. *Byzantinoslavica* 26 (1965) nr 1]. — J. KRZYŻANOWSKI: Back to the Oldest Polish Carmen Patrium. *Studies in Russian and Polish Literature*, S-Gravenhage 1962. — Znowu o „B.” *Z pol. studiów slawist.* S. 2: *Prace na V Międzynar. Kongres Slawistów w Sofii*. Wwa 1963 [rec.: P. KOCIKOWSKI. *Pam. Lit.* 1965 z. 4; J. RECZEK: *Nowsze prace o „B.”* *Jęz. Pol.* 1966 z. 1; [M. KOCZERSKA] M. KOCZ. *Studia Źródłoznawcze* 13 (1968)]. — A. STENDER-PETERSEN: Die Kyrillo-Methodianische Tradition bei den Polen. *Cyrillo-Methodiana. Zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slawen 863–1963*. Köln 1964 *Slawische Forschungen* 6 [rec.: J. RECZEK, jw.]. — J. WORONCZAK: Tropy i sekwencje. *Strofika*. Pod red. M.R. Mayenowej. Wr. 1964. — H. BIRNBAUM: Zu den Anfängen der Hymnographie bei den Westslawen. *Scando-Slavica* (Kopenhaga) 11 (1965); cz. 1 pt. Neues in der Bogurodzica-Forschung. *Orbis scriptus*. München 1966. — P. KOCIKOWSKI: Dwie pierwsze zwrotki „B.” dwoma odrębnymi utworami. *Zesz. Nauk. UMK. Nauki Hum.-Spot.* z. 12 *Filol. Pol.* 1966 nr 5. — T. MROCZKO, B. DĄB: Gotyckie hodegetrie polskie. *Średniowiecze. Studia o kulturze*. 3. Wr. 1966 s. 42–44. — S. RÓSPOND: Chrystianizacja Polski a badania językoznawcze. *Nasza Przyszłość* 25 (1966). — E. OSTROWSKA: Poetyckość składni w naj-

tarszym polskim wierszu. *Jęz. Pol.* 1967 nr 1. — TAŻ.: O artyzmie polskich średniowiecznych zabytków językowych. „B.”—Kazania świętokrzyskie—Posłuchajcie, bracia miła. *Zesz. Nauk. UJ* 154 *Prace Językozn.* 1967 nr 20; por. TAŻ.: *Kompozycja B. Spr. Oddz. PAN w Kr.* 1966 nr 1/6 [rec.: K. GRZYBOWSKI *Życie Lit.* 1968 nr 1; S. NIEZNAŃSKI. *Kierunki* 1968 nr 27; J. ZIENIUKOWA. *Poradnik Język.* 1963 nr 3; [T. ULEWICZ] *Taule. Ruch Lit.* 1970 nr 2]. — A. STEFFEN: Pierwsza zwrotka „B.” *Studia z Filol. Pol. i Słowiańskiej* 6 (1967). — J. RECZEK: Bohemizmy leksykalne w języku polskim do końca XV w. Wr. 1968. — J. KWILECKA: Pieśni artystyczne. 4. „B.” *Słownik starożytności słowiańskich* 4 cz. 1 (1970) s. 100–102. — M. MINIAT: Wierność i kłątwa. Losy misji Konstancyna i Metodego. Wwa 1971. — A. WILKON: Arcydzieło poezji średniowiecznej. *O lit. pol. Mater.* Wwa 1971. — E. OSTROWSKA: Parantele najstarszej polskiej pieśni. *Jęz. Pol.* 1974 nr 5; przedr. w: *Z dziejów języka polskiego i jego piękna*. Kr. 1978. — TAŻ.: „B.”—najstarszy wiersz polski. *Lit. pol. w szk. średniej*. Wwa 1975; przedr. w: *Z dziejów języka polskiego, jw.*; por.: *Lektury polon. Średniowiecze, renesans, barok*. T. 1. Wyd. 2 Kr. 1994. — J. STRECIWILK. *Enc. katol. KUL* 2 (1976). — E. OSTROWSKA: O kmieciu i wiecu w „B.” *Z Jęz. Pol.* 1977 nr 1. — I. SZLESIŃSKI: W sprawie interpretacji szóstej zwrotki „B.” *Tamże*. — S. URBAŃCZYK: „B.” Problemy czasu powstania i tła kulturalnego. *Pam. Lit.* 1978 z. 1; przedr. w: *Prace z dziejów języka polskiego*. Wr. 1979; por.: *Biul. Polon.* 1966 nr 26/27; *Spr. Oddz. PAN w Kr.* 1966 [rec.: [G. LABUDA] *G.L. Studia Źródłoznawcze* 29 (1985)]. — S. SAWICKI: Motywy maryjne w poezji średniowiecza i renesansu. W: *Z pogranicza literatury i religii*. Lubl. 1978. — J. HAMM: „B.” gledana sa juga. *Opuscula Polono-slavica*. Wr. 1979. — H.-P. HOELSCHER-OBBERMAIER: Zum metrischen Aufbau der „B.” *Die Welt der Slawen* 26 (1981) nr 2. — I. SZLESIŃSKI: W sprawie genezy „B.” *Jęz. Pol.* 1981 nr 1/2. — H.-P. HOELSCHER-OBBERMAIER: Zur Genese der „B.” *Die Welt der Slawen* 27 (1982) nr 1. — S. NIEZNAŃSKI: Średniowieczna liryka religijna. Rekonstrukcja badawcza. *Pol. liryka religijna*. Lubl. 1983. — E. ROSNER: Cieszyński zapis „B.” (z przełomu XV i XVI w.). W: *Cieszyńskie okruchy literackie*. Cieszyn 1983. — J.W. LACHENDRO: Kłopotliwy partner rymowy. Jeszcze jedna głosa do „B.” *Ruch Lit.* 1984 z. 5/6. — T. SKUBALANKA: Historyczna stylistyka języka polskiego. Wr. 1984. — B. WALCZAK: Dzieje najstarszej polskiej pieśni. *Życie i Myśl* 33 (1984) nr 6. — K. OBREMSKI: Dwie postawy wobec Boga i świata w staropolskiej liryce religijnej. „B.” i „Czego chcesz od nas, Panie...” *Acta UNC. Filol. Pol.* 24 (1985). — T. SINKO: „B.” w liturgii. *Studia Paradayskie* 1 (1985). — W. WYDRA, T. MACIEJEWSKI: Kładowski incipit „B.” z II połowy XVI w. *Muzyka* 1987 nr 1. — W. RYŃIEWICZ: O dogmatycznej treści B. *Pam. Lit.* 1989 z. 3. — J. MALICKI: Legat wieku rycerskiego. *Studia staropolskie*. Wr. 1989. — R. MAZURKIEWICZ: Wokół „spuści nam” pieśni B. *Pam. Lit.* 1989 z. 3. — K. MROWEC. *Enc. katol. KUL* 2 (1989). — S.C. NAPIORKOWSKI: „Spuści nam” teologiczno-krytyczne uwagi o interpretacji Birkenmajera. *Pam. Lit.* 1989 z. 3. — S. MAKOWSKI: Egzegeza „B.” i jej „grunwaldzka” edycja. (List A. Brücknera i „Pro memoria” Stanisława Bursy). *Przegl. Hum.* 1990 nr 10. — T. WROCZYŃSKI: Literackie dzieciństwo „B.” *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 25

(1990). — A. CZYZ: B. — między Wschodem a Zachodem. Kilka myśli o duchowej jedności Europy. *Ogród* 1991 nr 4; por.: *Polono-Slavica Varsoviensia* 14: *Prace z lit. pol. i czes.* Wwa 1992; przedr. w: *Światło i słowo.* Wwa 1995. — W. WYDRA: Dzieje legendy o św. Wojciechu autorze B. *Święty Wojciech w tradycji i kulturze europejskiej.* Gniezno 1992. — R. MAZURKIEWICZ: „B.” w świetle tradycji chrześcijaństwa wschodniego. *Znak* 1994 nr 3. — TENŻE: Deesis. Idea wstawiennictwa Bogarodzicy i św. Jana Chrzciciela w kulturze średniowiecznej. Kr. 1994 [rec.: K. GOLINSKI. *Pam. Lit.* 1996 z. 2]. — J. STARNAWSKI: O „B.” w dobie renesansu, reformacji i kontrreformacji. *Wokół Kochanowskiego i jego czasów.* [...] Kielce 1994; przedr. w: *Wiek średni i wiek renesansowy.* Studia. Łódź 1996. — Z. KRAŻYŃSKA, T. MIKA: Architektura „B.” *Slavia Occidentalis* 52 (1995). — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast. — J. OKOŃ: Św. Wojciech i „B.” jako czynniki kształtowania polskiej świadomości narodowej (do początków renesansu w Polsce). *Ruch Lit.* 39 (1998) z. 6.

Literatura o tekście muzycznym
NK I (1963).

H. FEICHT: Wstęp muzykologiczny. [Do wyd.:] B. Wr. 1962 *BPP* S. A nr 1; przedr. pt. B. W: Studia nad muzyką polskiego średniowiecza. Kr. 1975; por. H. FEICHT: Poland's first vernacular hymn „B.” *Poland in Christian Civilization.* Oprac. J. Braun. London 1985 [rec.: J. GOŁOS. *Music Library Association Notes* 1962/63 nr 1; I.F. BEŁZA. *Kratkje Soobsczenija Instituta Sławianowiedienija AN SSSR* 1963 nr 3; *Iz istorii mieżslawianskich swiaziej.* Moskwa 1963. — Inne rec. zob. wyżej: B. Wr. 1962].

T.W.

BOGUSŁAWSKI Józef Konstanty 1754–1819

Urodzony 9 grudnia 1754. Od 1764 kształcił się w szkołach pijarskich w Złoczowie. W 1769 wstąpił do zakonu pijarów; po odbyciu nowicjatu w Podolińcu i złożeniu ślubów zakonnych (1771) studiował retorykę w Rzeszowie (1771/72), filozofię w Warszawie (1772–74) i teologię w Krakowie (1778–80), gdzie otrzymał święcenia kapłańskie. Praktykę nauczycielską w 1774–78 odbył najprawdopodobniej w Warszawie. W 1776 debiutował jako poeta w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych*. Od 1780 uczył wymowy w Międzyrzeczu Koreckim, a następnie prawa natury, prawa narodów i ekonomii politycznej (według doktryny fizjokratów) w Collegium Nobilium w Warszawie, tu też nawiązał bliższy kontakt z Ignacym Potockim. W 1785 został członkiem łoża wolnomularskiej Świątynia Izis; w 1787 sprawował urząd mówcy łoża oraz reprezentanta przy Wielkim Wschodzie Narodowym krakowskiej łoża Przesąd Zwycięzony, w 1788–90 pełnił funkcję mówcy Wielkiego Wschodu, a w 1790–94 wiel-

kiego mówcy. Zajmował się prywatnym gazeciarsstwem (w 1787 posyłał gazetki pisane I. Potockiemu do Kurowa), w czasie Sejmu Czteroletniego pisał mowy dla posłów i wiersze agitacyjne. W 1788 uzyskał w Szkole Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego doktorat teologii, a w 1789 nominacją na profesora teologii moralnej i historii Kościoła na teże uczelni. Po przejściu do Wilna eksklaustrował się i otrzymał probostwo w Podbrzeziu i kanonię inflancką. Od 1796, po usunięciu Michała Karpowicza, wykładał też teologię dogmatyczną; od 1799 był dziekanem Oddziału Nauk Moralnych. W 1803 ze względu na zły stan zdrowia przeszedł na emeryturę, pełnił jednak nadal różne funkcje: do 1810 urząd dziekana, w 1805 wizytatora szkół wileńskich, w 1807–11 członka Rady Głównej Seminarium Duchownego, cenzora książek religijnych oraz kapelana Uniwersytetu (od 1805). W 1810 otworzył galerię zgromadzonych przez siebie portretów królów, dostojników i uczonych polskich (przekazaną testamentem Uniwersytetowi Wileńskiemu). W 1813 został członkiem łoża Gorliwy Litwin na Wschodzie Wilna. Zmarł 14 marca 1819 w Wilnie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O doskonałym prawodawctwie. Wwa 1786.
2. Życia sławnych Polaków krótko zebrane. T. 1. Wwa 1788. T. 1–2. Wil. 1814.
3. Oratio de utilitate atque praestantia studii theologici... [Wil.] 1789.
4. Do ... X. Jana Nepomucena Korwina Kossakowskiego, biskupa wileńskiego, w dzień imienin 1802. [Wil.] 1802.
5. Pieśni w dzień nabożeństwa rolniczego. Wil. 1802.
6. Wiersz na odjazd Najjaśniejszego Imperatora Wszech Rosji Aleksandra I z miasta gubernińskiego Wilna. [Wil. 1802].
7. Wiersz na portret Aleksandra I w sali ratusza miasta gubernińskiego Wilna. [Wil. 1802].
8. Do ... Xcia Adama Czartoryskiego ... od Muz Słowiańskich z okoliczności pisanego listu od tego Książęcia Kuratora do Uniwersytetu Wileńskiego d. 14 lutego 1803. [Wil.] 1803.
9. Kazanie na pogrzebie ... X. Jana Nepomucena z Korwinów Kossakowskiego, biskupa wileńskiego... Wil. 1808.
10. Pour la fête de Sa Majesté l'Imperatrice et la Reine Louise-Marie le 25 Août l'an 1812 au public de Vilna. [Wil. 1812].
11. De coniugendis cum nobilitate litteris dissertatio... Wil. 1814.
12. De studio theologiae sacrae atque laicis ac ecclesiasticis viris necesserio, dissertatio... Wil. 1814.

Przekłady

13. J.L. Gresset: Wiersz o osobności ... poety, z francuskiego przestosowany przez... Wil. 1802.

14. D.I. Juvenalis: Wiersz o żądach ludzkich Juwenalisa poety, z facińskiego przetłumaczony przez... Wil. 1802.

Prace edytorskie

15. Mowy i wiersze moralne autorów klasycznych przez ... zebrane i podane do druku. T. 1–2. Wil. 1801. Wyd. 2 t. 1–2. Wil. 1806–07.

Tu m.in.: mowy i wiersze własnego autorstwa lub sobie przypisane, a także utwory G. Kalińskiego, W. Skrzetuskiego, A. Naruszewicza, F. Karpińskiego, A. Kossakowskiego, U. Szostowicza, J. Kobląńskiego, parokrotnie z błędnym autorstwem.

Utwory ogł. też w *Gaz. Kr.* (1802–03). Kilka mów okolicznościowych i wierszy, m.in.: „Czacki albo Gimnazjum Wołyńskie w pieśniach” (1807), „Oda do obywatela” i „Oda, czyli marsz wdzięczności”, a także listów pozostało w rkpsach.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

S.B. JUNDZILL: Pamiętniki życia. Wyd. A.M. Kurpiel. Kr. 1905 s. 120. — Cz. FALKOWSKI *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — K. OPALEK: Prawo natury u polskich fizjokratów. Wwa 1953. — W. KONOPCZYŃSKI: Polscy pisarze polityczni XVIII w. (do Sejmu Czteroletniego). Wwa 1966. — *Hist. nauki pol.* T. 2. Wr. 1970; t. 6. Wr. 1974. — K. OPALEK: *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1971. — J. ŚRUTWA. Enc. katol. KUL 2 (1976). — E. RABOWICZ: Kuźnica kołłątajowska. *Słownik pol. Oświecenia.* Wr. 1977 i nast. — Korespondencja Ignacego Potockiego w sprawach edukacyjnych (1774–1809). Oprac. B. Michalik. Wr. 1978 [tu list K.B.]. — W. MYSZOR. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — I. BUBA. *Diccionario enciclopedico Escolapio.* T. 2. Salamanca 1983. — E. ALEKSANDROWSKA: Pijarzy w środowisku piarskim polskiego Oświecenia. *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX w.* Wwa 1993. — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: Bücher und ihre Leser in Wilna am Anfang des 19. Jahrhunderts. Frankfurt am Main 1996. — H. BOGDZIEWICZ: Pijarscy literaci w okresie Oświecenia. Kr. 1998. — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–77. Monografia bibliograficzna. Wyd. 2 zmien. i popr. Wwa 1999.

E.A.

BOGUSŁAWSKI Stanisław 1804–1870

Urodzony 28 grudnia 1804 w Warszawie; syn Wojciecha, dyrektora teatru, dramaturgisty, i Konstancji Pięknowskiej, aktorki; ojciec Władysława, krytyka teatralnego. Początkowo (do 1827) nosił nazwisko matki. Po ukończeniu szkół pijarskich wstąpił w 1820 do pułku grenadierów i w 1827 został podporucznikiem. Debiutował jako dramaturg w 1829. Brał udział w powstaniu listopadowym; po

jego upadku i rozwiązaniu armii polskiej działał jako aktor, komediopisarz i dziennikarz. Debiutował w 1833 w Teatrze Rozmaitości i do 1860 występował w teatrach warszawskich. W 1834 ożenił się z tancerką Katarzyną Fröhlich. Około 1840 kontaktował się z grupą tzw. Cyganerii warszawskiej. W 1843–44 pisywał do *Gazety Teatralnej*; od 1829 przez prawie czterdzieści lat współpracował z *Kurierem Warszawskim*, a od 1867 do początku 1868 był jego redaktorem. Zmarł 10 czerwca 1870 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Urojenie. Komedia w 3 a. Wyst. Wwa 1829. Wyd. Wwa 1834. Przedr. w poz. 9 t. 1.

2. Adwokat. Komedioopera w 1 a. oryginalnie napisana. Wyst. Wwa 1832. Wyd. Wwa 1833. Przedr. w poz. 9 t. 1.

3. Stara romantyczka. Komedia w 2 a., oryginalnie wierszem napisana. Wwa 1840. Przedr. w poz. 9 t. 1.

4. Krewni. Komedia w 2 a., oryginalnie wierszem napisana. Wwa 1840. Przedr. w poz. 9 t. 1.

5. Kontrabandzista. Opera w 3 a. Wyst. Wwa 1844. Libretto do muzyki I. Damsego.

6. Lwy i lwice. Komedia w 3 a. wierszem. Druk fragm.: *Przeegl. Nauk.* 1844 nr 33/34. Wyst. Wwa 1846. Wyd. w poz. 9 t. 2.

7. Prześladowca. Szkic obyczajowy. T. 1–2. Wwa 1844.

8. Opieka wojskowa. Komedia w 3 a. Wyst. Wwa 1848. Wyd. w poz. 9 t. 2. Wyd. 2 Pozn. 1926.

9. Komedia oryginalne. T. 1–2. Wwa 1846; t. 3. Wwa 1854; t. 4. Wwa 1860; t. 4 cz. 2. Wwa 1866.

10. Serdeczna przyjaciółka. Komedia w 3 a. wierszem. Wyst. Wwa 1852. Wyd. w poz. 9 t. 3.

11. Tak się dzieje, czyli życie nad stan. Komedia w 3 a. oryginalnie wierszem napisana. Wyst. Wwa 1857. Wyd. Wwa 1858. Przedr. w poz. 9 t. 4.

12. Flis. Obrazek ludowy w 1 a. Muzyka S. Moniuszki. [Libretto]. Wyst. i wyd. Wwa 1858.

13. Złoty młodzieniec. Komedia w 5 a. oryginalnie wierszem napisana. Druk fragm.: *Książka zbior. ofiarowana K.W. Wójcickiemu.* Wwa 1862. Wyst. Wwa 1867. Całość wyd. w poz. 9 t. 4 cz. 2.

Był także autorem wielu innych komedii oraz librett operowych i satyrycznych wierszy ulotnych.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968); LP

M. SZYJKOWSKI: Dzieje komedii polskiej w zarysie. Kr. 1921 s. 66–68. — A. BAR. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — Z. SZWEJKOWSKI: S.B. i jego „Lwy i lwice”. Kartka z dziejów wpływu Moliera na komedię polską. *Księga pam. ku czci S. Pigońca.* Kr. 1961; przedr. w: Nie tylko o Prusie. Pozn. 1967. — J.J. LIPSKI: Warszawscy „Pustelnicy” i „Bywalscy”. T. 1. Wwa 1973. — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973.

B

BOGUSŁAWSKI Władysław 1838–1909

Urodzony 9 lutego 1838 w Warszawie w rodzinie aktorskiej; syn Stanisława i Katarzyny z domu Fröhlich, tancerki Teatru Wielkiego; wnuk Wojciecha, dyrektora teatru, dramaturga. W 1857 ukończył gimnazjum realne oraz szkołę muzyczną. W 1858–61 studiował prawo w Moskwie i Petersburgu. W tym czasie debiutował recenzją z wystawienia opery Giuseppe Verdiego w Moskwie, nadesłaną do *Kuriera Warszawskiego* (1858 nr 339). Studia muzyczne odbył w Paryżu, a filozoficzno-literackie w Heidelbergu i warszawskiej Szkole Głównej. W 1863, po wybuchu powstania, objął funkcję referenta prasy zagranicznej w Rządzie Narodowym oraz redaktora powstańczej *Prawdy*. Aresztowany w styczniu 1864 został skazany na karę śmierci, zamienioną w wyniku starań rodziny na dożywotnią katorgę, a w końcu na dziesięć lat ciężkich robót. Zesłany został na Syberię do Usolia, po roku przeniesiony do Irkucka. Po amnestii powrócił w 1869 do kraju i zamieszkał w Warszawie. Od tego roku przez czterdzieści lat prowadził dział krytyki teatralnej i muzycznej w *Kurierze Warszawskim*. W 1869 rozpoczął również współpracę z *Gazetą Polską*. W 1871 ożenił się z Julią Norblinówną, prawniczką malarza. W 1872 redagował czasopismo *Wieniec*. Od maja do połowy grudnia 1876 pozostawał na stanowisku reżysera dramatu i komedii w Warszawskich Teatrach Rządowych. Wskutek konfliktu z częścią zespołu aktorskiego musiał ustąpić z teatru. Odtąd zajmował się wyłącznie działalnością krytyczną, publicystyczną i twórczością literacką (wiele opowiadań drukowanych w czasopiśmie). Współpracował z *Tygodnikiem Ilustrowanym* (od 1874), *Kurierem Codziennym* (od 1878), *Tygodnikiem Powszechnym* (od 1879) i tygodnikiem *Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne* (od 1883). W 1882 został członkiem komisji powołanej do zbadania stanu teatrów warszawskich. W 1882 wyjeżdżał do Paryża i Londynu na kongresy Association Littéraire Internationale. Od 1885 pracował jako urzędnik w biurach Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, co umożliwiło mu odbywanie licznych podróży teatralnych po Europie. Od 1885 był bliskim współpracownikiem *Biblioteki Warszawskiej*, w której m.in. przedstawiał sylwetki współczesnych pisarzy polskich. W 1890 został obok Dionizego Henkla współredaktorem *Biblioteki Warszawskiej* i prowadził tam do końca życia obszernie kwartalne kroniki sprawozdawcze. W 1889 opuścił redakcję *Kuriera Codziennego* na znak protestu przeciwko wejściu Erazma Pilta do zespołu redakcyjnego. Rozpoczął wtedy stałą współpracę z *Gazetą Polską*, prowadząc felieton teatralny. W 1901 był członkiem

komisji przygotowującej reformę teatrów warszawskich. Sprawował funkcję przewodniczącego Kasy Literackiej, należał do Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich w Warszawie, w 1909 był jego prezesem. Zmarł 18 sierpnia 1909 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Siły i środki naszej sceny. *Gaz. Pol.* 1878 nr 108–283, 1879 nr 1–2 z przerwami. Wyd. osob. Wwa 1879. Wyd. nast. Wwa 1961 (wstęp i oprac. H. Secomska).

2. Teatr meiningeński i reforma sceny. *Echo Muzycz. i Teatr.* 1883 nr 4–13, 1884 nr 17–37 z przerwami. Przedr.: *Dialog* 1961 nr 1.

3. Estetyka sceniczna. *Echo Muzycz., Teatr. i Artyst.* 1885 nr 83–114 z przerwami.

4. Wojciech Bogusławski. Studium. W: S. Kozłowski: *Albert, wójt krakowski*. Wwa 1887. Przedr.: *Album biograficzne zasłużonych Polaków i Polek XIX w.* T. 1. Wwa 1901; w poz. 11.

5. Le Théâtre en Pologne. *Revue d'Art Dramatique* (Paryż) 1889 nr 88–89.

P r z e k ł a d y

6. A. Thierry: Historia Attyli i jego następców aż do usadowienia się Węgrów w Europie, dopełniona legendami i podaniami. Wwa 1873–74.

7. V. Hugo: Rok dziewięćdziesiąty trzeci. Wwa 1874.

8. H. Vambéry: Islam w XIX stuleciu. Studium z historii cywilizacji. Wwa 1876.

9. F.K. Schlosser: Historia XVIII i XIX w. do upadku cesarstwa francuskiego, ze szczególnym uwzględnieniem duchowego rozwoju ludzkości. T. 6, 8. Wwa 1876–77.

10. T. Gautier: Kapitan Fracasse. Powieść. T. 1–2. Lw. 1885 odb. z *Przełg. Polit., Społ. i Lit.* Wyd. nast. t. 1–3. Wwa 1911.

Ponadto dla teatrów przekładał dramaty A. Dumasa (syna), E. Legouvégo, E. Paillerona, K. Warthenburga, H. Holpeina.

W y b ó r t w ó r c z o ś c i

11. Aktorzy warszawscy. Szkice krytyczne. Wstęp i oprac. H. Secomska. Wwa 1962.

Listy B. znajdują się m.in. w zbiorach Bibl. Jagiel. i Ossol.

Ó P R A C O W A N I A

NK 13 (1970); LP

L. SIMON: *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — *Teatr warsz. drugiej poł. XIX w.* Wr. 1957 [tu m.in.: H. SECOMSKA: Aktorzy w pismach krytycznych W.B.; Z. SZWEJKOWSKI: Krytyka teatralna wobec aktora i reżysera]. —

Z. ŚWIDWIŃSKA: Zapomniany powstaniec i krytyk literacki. *WB. Przegl. Hum.* 1963 nr 4. — *TAŻ. Obraz lit. pol.* S. 4 t. 3 (1969). — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973. — T. TERLECKI: Ekshumacja krytyka. W: *Rzeczy teatralne.* Wwa 1984.

A.P.

BOGUSŁAWSKI Wojciech 1757–1829

Urodzony 9 kwietnia 1757 we wsi Glinno koło Poznania; syn Leopolda, regenta ziemskiego poznańskiego, i Anny Teresy z Linowskich. W 1768/69 kształcił się w bliżej nieznanymi szkołach, a od jesieni 1770 do wiosny 1773 w Szkołach Nowodworskich w Krakowie. Następnie, po kilkumiesięcznym pobycie na dworze biskupim Kajetana Sołtyka, przebywał przy wuju Zygmuncie Linowskim w pijarskim Collegium Regium w Warszawie. 11 września 1775 wstąpił do gwardii pieszej litewskiej, służył w niej (jako kadet, furier i podchorąży) do 24 lutego 1778. W tym samym roku debutował jako aktor, śpiewak operowy i autor (w komedii „Amant, autor i sługa”) w Teatrze Narodowym, dokąd wprowadzili go Franciszek Woyna i August Moszyński. Za ich poparciem wszedł też w skład związków wolnomularskich (był członkiem łóż: Świątynia Izis, Pod Złotym Lichtarzem i od 1805 Świątynia Minerwy). Od wiosny 1781, z powodu chwilowego zamknięcia warszawskiej sceny polskiej, występował przez rok w teatrze Truskolańskich we Lwowie. Po powrocie do Warszawy wszedł w skład Zrzeszenia Aktorów Narodowych, kierującego wówczas sceną polską, i podjął występy aktorskie (12 marca 1782 w przedstawieniu „Cyrulika sewilskiego”). W 1783 został „dyrektorem polskich przedstawień teatralnych”, a po załamaniu się antrepryzy Marcina Lubomirskiego otworzył (7 września 1783, wspólnie z Danielem Curtzem i Guiseppe Constantinim) własną antrepryzę teatralną, którą prowadził (z przerwami) do stycznia 1785. Organizował również przedstawienia prowincjonalne: w pierwszej połowie 1783 prowadził własny teatr w Poznaniu (pod dyktando Józefa Srokowskiego), w 1784 i 1785 dawał przedstawienia gościnne w Dubnie (w czasie kontraktów), w 1784 w Nieświeżu i Grodnie (w czasie sejmów). W lutym 1785 przeniósł się z częścią zespołu do Wilna, gdzie występował do początku 1790; organizował stałe wyjazdy do Dubna i Grodna oraz jeden wyjazd do Lwowa (1787). W lutym 1790 na wezwanie Stanisława Augusta objął ponownie kierownictwo Teatru Narodowego i wystawiając sztuki polityczne, związał się z działalnością stronnictwa patriotycznego. Za rządów targowiczan popadał kilkakrotnie w konflikty z

władzami (m.in. za przedstawienie „Henryka VI na łowach”). W 1792 wystawił w Teatrze Narodowym pierwszą tragedię („Meropé” Voltaire’a), w 1793 pierwszą operę serio („Axura” A. Salierego). Należał do przygotowującego insurekcję sprzyśnięcia, a wystawienie „Krakowiaków i Górali” (1 marca 1794) było agitacją do powstania. W insurekcyjnej Radzie Najwyższej Narodowej działał w Deputacji Indagacyjnej i Rewizyjnej, od 11 października kierował teatrem powstańczym. W dniu szturmie Pragi (4 listopada) wyjechał do rodziny do Zdanowic koło Jędrzejowa, a następnie do Lwowa, gdzie w 1795–99 prowadził własny teatr polski (wprowadził do repertuaru sztuki Williama Szekspira), w 1796–98 kierował także teatrem niemieckim. W połowie 1799 przejął od Agnieszki Truskolańskiej antrepryzę teatru warszawskiego i sprowadziwszy ze Lwowa zespół i rekwizyty, w sierpniu rozpoczął przedstawienia. W 1801 za kolportaż ulotki patriotycznej („Otto do spektatorów śmierci swojej”) władze pruskie zabroniły mu występów na scenie, zakaz ten na skutek zabiegów gubernatora warszawskiego został jednak wkrótce anulowany (11 kwietnia). W 1800–02 zabiegał o przywilej exclusionis na prowadzenie teatru polskiego i niemieckiego w Prusach Południowych — już od 1799–1800 dawał tam na podstawie zezwoleń jednostkowych liczne przedstawienia (w Poznaniu, Kaliszu i Łowiczu); żądany przywilej (ale nie exclusionis) otrzymał w czerwcu 1802. W 1804–06 kierował również warszawską sceną niemiecką. W tym czasie polityka repertuarowa jego teatru (uprzywilejowanie dramy i opery serio) była ostro krytykowana na łamach prasy warszawskiej. W czasach Księstwa Warszawskiego prowadzony przez niego teatr propagował ideologię patriotyczną, wystawiał agitacyjne sztuki Ludwika Dmuszewskiego i Alojzego Żółkowskiego oraz „tragedie narodowe”, kontynuował występy w Poznaniu (1807–10) i Kaliszu (1807–09, 1811), wyjeżdżał do Białegostoku (1808), Krakowa (1809) i Gdańska (1811); od października 1810 był subwencjonowany przez rząd i kierowany przez Dyрекcję Rządową. 4 czerwca 1811 B. otworzył przy teatrze Szkołę Dramatyczną. W 1814 odstąpił antrepryzę teatralną Ludwikowi Osińskiemu, pozostał jednak nadal w teatrze jako aktor, doradca i współorganizator; kontynuował też przedstawienia objazdowe: w Kaliszu (1815, 1823), Poznaniu (1816, 1823), Wilnie (1816, 1817), Mińsku (1817) i Płocku (1823). W 1816 ubiegał się o emeryturę, zapewne w związku z przypuszczonym nań ostrym atakiem Iksów, na który odpowiadał w *Gazecie Korespondenta Warszawskiego*. W 1822 przewodniczył komisji powołanej do opracowania „ustaw Teatru Narodowego”. Używał pseudonimów: Autor „Fraskatanki”, Autor „Mieszczek modnych”, Autor „Ślubu

modnego". W 1823 (lub 1824) ożenił się z Augustą Siegmundówną. W 1825 osiadł w folwarku Jasiień ekonomii Lubochno, który otrzymał od rządu tytułem emerytury. Po wycofaniu się L. Osińskiego z antreprzy stał na czele powołanej wówczas Rady Teatralnej współpracującej z Komitetem Kierowniczym Teatru (1826–27). Ostatni raz wystąpił na scenie 20 listopada 1827 (w „Koszyku wiśni”). Zmarł 23 lipca 1829 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Amant, autor i sługa. Komedja w 1 a. z francuskiego p. Ceron [!] przetłumaczona przez R.W.B.. Wyst. i wyd. Wwa 1778. Wyd. nast. w poz. 61 t. 5. Wg Cérou: *L'Amant, auteur et valet*.

2. Nędza uszczęśliwiona. Opera w 2 a. Wyst. i wyd. Wwa 1778 (muzyka M. Kamieński). Wyd. nast.: w poz. 61 t. 12; wyd. (wraz z partyturą) oprac. J. Nowak-Romanowicz, P. Poźniak, Z. Wołoszyńska. Kr. 1978 *Opery Pol.* 2. Wg F. Bohomolec: *Nędza uszczęśliwiona*. Kantata.

3. Dla miłości zmyślone szaleństwo. Opera we 2 a. z włoskiego tłumaczona. Wyst. i wyd. Wwa 1779 (muzyka A. Sacchini). Wg T. Mariani: *Il Finto pazzo per amore*.

4. Ślub modny. Komedja w 5 a. z francuskiego tłumaczona. Wyst. Wwa 1779. Wyd. Wwa 1780. Wyd. nast.: Wwa 1783; w poz. 61 t. 11 (pt. Przekory miłosne). Wg Molière: *Le Dépit amoureux*.

5. Mieszczki modne. Komedja w 5 a. Wyst. i wyd. Wwa 1780. Wyd. nast. zmien. w poz. 61 t. 6. Wg C. Dancourt: *Les Bourgeoises à la mode*.

6. Szkoła kobiet. Komedja w 5 a. p. Molicre z francuskiego przerobiona. Wyst. Wwa 1780. Wyd. Wwa 1781. Wyd. nast. zmien. w poz. 61 t. 7. Wg Molière: *L'École des femmes*.

7. Czeka albo cnotliwa panienska. Opera z włoskiego tłumaczona we 3 a. z muzyką ... p. Piccini. Wyst. Wwa 1782. Wyd. Wwa 1783. Wg C. Goldoni: *La Buona figliuola* puta.

8. Fraskatanka, czyli dziewczyna zalotna. Opera we 3 a. z muzyką ... Jana Paisiela z włoskiego przetłumaczona. Wyst. i wyd. Wwa 1782. Wg F. Livigni: *La Frascata*.

9. Szkoła zazdrosnych. Opera we 2 a. z muzyką ... p. Antoniego Salieri, z włoskiego języka ... przetłumaczona. Wyst. i wyd. Wwa 1782. Wg C. Mazzola: *La Scuola de' gelosi*.

10. Włoszka w Londynie. Opera we 2 a. z muzyką j.p. Dominika Cimarosa, z włoskiego przetłumaczona. Wyst. Wwa 1782. Wyd. Wwa 1783. Tyt. oryg.: *L'Italiana in Londra*.

11. Don Juan albo ukarany libertyn. Opera we 3 a. z włoskiego tłumaczona, z muzyką ... Joachima Albertini. Wyst. i wyd. Wwa 1783.

Tyt. oryg.: Don Giovanni.

12. Kotek zgubiony. Komedja w 1 a. z francuskiego tłumaczona. Wyst. i wyd. Wwa 1783. Wyd. nast.: Supraśl 1784; Lw. b.r. [XVIII w.]. Wg N. Carmontelle: *Le Chat perdu*. Przekł. ros. 1791.

13. Troje bliźniąt, czyli podobieństwo nadzwyczajne. Komedja w 4 a. z francuskiej niewiadomego autora przełożona. Wyst. Wwa 1783. Wyd. w poz. 61 t. 12 (pt. Trzej bracia bliźnięta). Wg [A. Mattizi] Colato: *Les Trois jumeaux vénitiens* (wg C. Goldoni: *I Due gemelli veneziane*).

14. Uczciwy winowajca. Drama w 5 a. z francuskiego tłumaczona. Wyst. i wyd. Wwa 1783. Wyst. nast. zmien. w poz. 61 t. 5. Wg Ch.G. Fenouillot de Fablaire: *L'Honnête criminel*.

15. Wieśniaczka u dworu. Opera we 2 a. z włoskiego tłumaczona. Wyst. Wwa 1783. Wyd. Wwa 1785 (muzyka A. Sacchini). Tyt. oryg.: *La Contadina in corte*.

16. Człowiek, jakich mało na świecie. Komedja w 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1784. Wyd. nast. zmien. w poz. 61 t. 10. Wg Gernevalde: *Monsieur de St. Charles, ou l'homme comme il y en a peu*.

17. Emilia Galotti. Tragedja w 5 a. Wyst. Wwa 1790. Wyd. w poz. 61 t. 3. Wg G.E. Lessing: *Emilia Galotti*.

18. Lanassa, czyli wdowa Malabaru. Tragedja w 5 a. po francusku przez Lemierre napisana, po niemiecku przez Plümicke na dramę przerobiona, a z tej na polski język przełożona. Wyst. Wwa 1790. Wyd. w poz. 60 t. 11. Wg K.M. Plümicke: *Lanassa* (wg A.M. Lemièrre: *La Veuve du Malabar*).

„Epilog w dzień rocznego obchodu ... na tron wyniesienia Najjaśniejszego Pana powiedziany ... na końcu tragedji Lanassa” wyd. też w odb. Wwa 1790.

19. Taczka occiarza. Komedja w 3 a. z francuskiej p. Mercier przełożona. Wyst. Wwa 1790 (pt. Taczka przedającego ocet). Wyd. w poz. 61 t. 8. Wg L.S. Mercier: *La Brouette du vinaigrier*.

20. Dowód wdzięczności narodu. Komedja we 2 a. przystosowana do uroczystości obchodu szczęśliwego na tron wybrania Najjaśniejszego Pana, a na dopełnienie komedii „Powrót posła” napisana. Wyst. i wyd. Wwa 1791. Wyd. nast.: Wwa [Kr.] 1792; Wwa 1952 *Bibl. Świetlicowa* [razem z „Powrotem posła”]

21. Sługa panią. Opera w 2 a. z muzyką Jana Paisiello [Paisiello] przełożona. Wyst. Wwa 1791. Wyd. w poz. 61 t. 10. Wg P. Millotti: *La Serva fatta padrona*.

22. Eleonora, czyli skutki przebaczenia niewiary małżeńskiej. Tragedja miejska w 4 a. z niemieckiej niewiadomego autora przerobiona. Wyst. Wwa 1792. Wyd. w poz. 61 t. 11. Wg F.J. Ziegler: *Eulalia Meinau, oder die Folgen der Wiedervereinigung*.

23. Henryk VI na łożach. Komedja we 3 a. z powieści angielskiej napisana. Wyst. i wyd. Wwa

1792 (pięć wyd., w tym cztery „korsarskie”). Wyd. nast.: Wwa 1793; Łuck 1802; Kr. 1807; wyd. zmien. w poz. 61 t. 5; oprac. i wstęp Z. Wołoszyńska. Wr. 1964 *BN I*, 153.

Wg R. Dodsley: *The King and the Miller of Mansfield*. Przekł. ros. 1811.

Przeróbka operowa: wyst. Łódź 1972 (libretto W. Młynarski, muzyka K. Kurpiński, reżyseria K. Dejmek).

24. *Axur, król Ormus*. Opera heroiczna w 5 a. z muzyką Antoniego Salieri, z francuskiej de Beaumarchais na włoski język przerobiona, a z tego na polski przełożona. Wyst. Wwa 1793. Wyd. w poz. 61 t. 9.

Wg P.A. Beaumarchais: *Tarare*.

25. *Figiel za figiel*. Komedja w 3 a. z francuskiej Fryderyka grafa Brühla przełożona. Wyst. Wwa 1793. Wyd. w poz. 61 t. 4.

Wg A.F. Brühl: *Le Soupçonneux*.

26. *Pustelnik na wyspie Formentera*, czyli wspaniały rozbójnik. Drama w 4 a. Wyst. Wwa 1793. Wyd. w poz. 61 t. 9.

Wg A.F. Kotzebue: *Der Eremit auf Formentera*.

27. *Szkoła obmowy*. Komedja w 5 a. z angielskiej Ryszarda Sheridana przerobiona. Wyst. Wwa 1793. Wyd. w poz. 61 t. 1.

Wg R. Sheridan: *The School for Scandal*.

28. *Cud mniemany*, czyli Krakowiacy i Górale. Opera. Wyst. Wwa 1794 (muzyka J. Stefani). *Fragm.* (ze śpiewek Bardosa) wyd.: pt. *Biedny student*. B.m.r. [pod nazwiskiem J. Ursyna Niemcewicza, wraz z przekł. niem.]; *Korespondent Nar. i Zagr.* 1794 nr 32; *Rozrywka w smutku*, czyli *piosenki i arie...* Wwa 1794 i wyd. nast.; *Piosenki i arie z różnych operów i komedji zebrane*. Wwa 1801; *Pieśnik wolnomularski...* Wwa 1818; *Panorama de la littérature polonaise*. Wwa-Paris 1991.

Wyd. całości: *Cud*, czyli *Krakowiacy i Górale*. (Wyd. z rkpsu P. Grzywiński). Berlin 1841. Wyd. nast.: Lw. [1855] *Bibl. Mrówki* 217 (wg wyd. 1);

oprac. i wstęp E. Kucharski. Kr. 1923 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 6 (wg odpisu A. Grabowskiego z modyfikacjami wg wyd. 1); wyd. 6 oprac. i wstęp J. Kijas. Kr. 1949 *Bibl. Arcydział Poezji i Prozy* 79 (wg wyd. E. Kucharskiego z drobnymi dopełnieniami), toż Kr. 1951; oprac. i wstęp Z. Libera. Wwa 1952 (wg wyd. J. Kijasa); oprac. S. Pietraszko. Wr. 1954 *Nasza Bibl.* (wg wyd. J. Kijasa), toż wyd. 3 popr. Wr. 1960; oprac. i wstęp S. Dąbrowski i S. Straus. Wr. 1956 *BN I*, 162 (wg autoryzowanej kopii z 1796); wyd. fotoofs. z wyd. 1 Wr. 1977 (posłowie Z. Wołoszyńska); Kr. 1995 *Lektury Licealisty* (wprowadzenie T. Skoczek).

Autorskie przeróbki: *Scena patriotyczna z „Krakowiaków”*. Wyst. Wwa 1809. Druk. w: *Gaz. Warsz.* 1809 nr 45 dod. 2; Przygotowanie na przyjęcie monarchy, czyli *Krakowiacy*. Wyst. Wwa 1810. *Fragm.* w: *Gaz. Warsz.* 1810 nr 48.

29. *Hamlet*, królewicz duński. Tragedja w 5 a. Shakespeara, z niemieckiej, podług poprawy

Schroedera przełożona. Wyst. Lw. 1797. Wyd. w poz. 61 t. 4.

30. *Herminia*, czyli *amazonki*. Heroiczno-komiczna opera w 2 a. z muzyką Józefa Elsnera. Wyst. Lw. 1797. Wyd. w poz. 61 t. 12.

31. *Iskhar*, król Guaxary. Melodrama w 3 a. z muzyką Józefa Elsnera. Wyst. Lw. 1797. Wyd. w poz. 61 t. 7.

32. *Spazmy modne*, czyli *tegowieczne małżeństwo*. Komedja w 3 a. Wyst. Lw. 1797. Wyd. w poz. 61 t. 2.

33. *Kantata śpiewana na teatrze lwowskim ... w dzień uroczystości obchodu instalacji ... Kajetana ... Kickiego*, arcybiskupa lwowskiego ... Z muzyką ... pana Stefani. Lw. 1798.

34. *Otto do spektatorów śmierci swojej*. [Wwa 1800]. Wyd. nast. wg autografu oprac. Z. Raszewski. *Pam. Teatr.* 1966 z. 1/4.

35. *Powtórzone wesele*. Drama w 5 a. z niemieckiej p. de Kotzebue przełożona. Wyst. Wwa 1801. Wyd. w poz. 61 t. 2.

Wg A.F. Kotzebue: *Die silberne Hochzeit*.

36. *Duchowidz*, czyli w czepku się rodził. Opera komiczna w 2 a. Perinet, z muzyką p. Müller. Wyst. Wwa 1802. Wg autografu oprac. i wstęp Z. Raszewski. *Pam. Lit.* 1985 nr 2. Wg J. Perinet: *Das Neusonntagskind*.

37. *Dwaj Klingsbergowie*, czyli *jaki ojciec taki syn*. Komedja w 4 a. z niemieckiej Augusta Kotzebue przełożona. Wyst. Wwa 1802. Wyd. w poz. 61 t. 3.

Wg A.F. Kotzebue: *Die beiden Klingsberg*.

38. *Przerwana ofiara*. Opera w 2 a. z muzyką Piotra Winter z niemieckiej przełożona. Wyst. Wwa 1802. Wyd. w poz. 61 t. 7.

Wg tekstu F. Hubera.

39. *Dwa dni trwogi*, czyli *woziwoda paryski*. Opera w 3 a. z muzyką Cherubiniego z francuskiej p. Bouilly przełożona. Wyst. Wwa 1804. Wyd. w poz. 61 t. 2.

Wg J.N. Bouilly: *Les Deux journées*.

40. *Lodoiska*. Opera heroiczno-komiczna z muzyką Cherubiniego z niemieckiej przerobiona. Wyst. Wwa 1804. Wyd. w poz. 61 t. 6.

Wg C.F. Loraux (na podstawie powieści J.B. Louvet de Couvray: *Les Aventures du chevalier de Faublas*). 41. *Mąż pustelnik*. Komedja w 1 a. z niemieckiej p. de Kotzebue przełożona. Wyst. Wwa 1805. Wyd. w poz. 61 t. 1.

42. *Miłość dziecienna*, czyli *noga drewniana*. Opera w 1 a. z muzyką Piotra Gaveaux z francuskiego Demoustiego przełożona. Wyst. Wwa 1808. Wyd. w poz. 61 t. 9.

Wg Ch.A. Demoustier: *L'Amour filial*.

43. *Genowefa*, królowna szkocka. Opera w 2 a. z muzyką Szymona Mayer z włoskiej przełożona. Wyst. Wwa 1809. Wyd. w poz. 61 t. 4.

Wg C. Rossi: *Ginevra di Scizia*.

44. *Saul*. Tragedja w 5 a. tłumaczona z włoskiego. Wyst. Wwa 1809. Wyd. w poz. 61 t. 1.

Wg V. Alfieri: *Saul*.

45. Kamilla. Opera w 3 a. z muzyką Ferdynanda Paër, z francuskiej p. Marsollier przerobiona. Wyst. Wwa 1810. Wyd. w poz. 61 t. 3.
Wg B.J. Marsollier des Vivetières: Camille ou le Souterrain.
46. Sardzino, czyli uczeń miłości. Opera heroiczno-komiczna w 2 a. z włoskiego tłumaczona, z muzyką Ferdynanda Paër. Wyst. Wwa 1811. Wyd. w poz. 61 t. 11.
47. Dramaturgia, czyli nauka sztuki scenicznej dla Szkoły Teatralnej napisana przez ... w Warszawie 1812. Fragm. wyd.: *Gaz. Teatr.* 1843 nr 16, 17, 19–23, 29, 30, 39; Wł. Bogusławski w: S.G. Kozłowski: Albert, wójt krakowski. Wwa 1887.
Cz. 2 pt. Mimika. Z ocalałego odpisu oprac. i wstęp J. Lipiński i T. Sivert. Wwa 1965.
Wg J. Engel: Ideen zu einer Mimik.
48. Józef w Egipcie. Opera w 3 a. z muzyką Mehula, z francuskiej p. Duval przełożona. Wyst. Wwa 1812. Wyd. w poz. 61 t. 1.
Wg A.V. Pineux-Duval: Joseph.
49. Jedna godzina małżeństwa. Opera w 1 a. z muzyką Dalayrac, z francuskiej p. Étienne przełożona. Wyst. Wwa 1813. Wyd. w poz. 61 t. 8.
Wg Ch.G. Étienne: Une Heure de mariage.
50. Kobiety. Komedia w 3 a. z francuskiej Demoustier przełożona. Wyst. Wwa 1814. Wyd. w poz. 61 t. 9.
Wg Ch.A. Demoustier: Les Femmes.
51. Familia szwajcarska. Opera w 3 a. z muzyką Józefa Weigl, z niemieckiej przełożona. Wyst. Wwa 1815. Wyd. w poz. 61 t. 5. Wg I.F. Castelli: Die Schweizerfamilie.
52. Koncert przerywany. Opera w 1 a. z muzyką Bertona, z francuskiej p. Marsollier przełożona. Wyst. Wwa 1816. Wyd. w poz. 61 t. 6.
Wg B.J. Marsollier des Vivetières: Le Concert interrompu.
53. Nadyr, czyli Thamas Kouli-Kan. Tragedia w 5 a. z francuskiej p. Buisson przełożona. Wyst. Wwa 1816. Wyd. w poz. 61 t. 6.
54. Junius. Tragedia w 5 a. z francuskiej p. Monvel przełożona. Wyst. Wwa 1817. Wyd. w poz. 61 t. 8.
Wg J.M. Boutet de Monvel: Junius.
55. Miłość i tajemnica. Komedioopera w 1 a. z francuskiej p. Pain przełożona. Wyst. Wwa 1817. Wyd. w poz. 61 t. 4.
Wg M.J. Pain: L'Amour et la mystère, ou le quel est mon cousin.
56. Kobieta dotrzymująca sekretu. Komedio-opera w 1 a. z angielskiej pani Centlivre przerobiona. Wyst. Wwa 1818. Wyd. w poz. 61 t. 3.
Wg S. Centlivre: The Wonder, a Woman Keeps a Secret.
57. Czary bez czarów. Opera krotofilna w 2 a. z muzyką Nicolò de Malte [Isouard], z francuskiej przełożona. Wyst. Wwa 1819. Wyd. w poz. 61 t. 10
Wg A. Creuzé de Lesser, J.F. Roger: Le Magicien sans magie.
58. Nic nadto, czyli dwa parawany. Opera krotofilna w 1 a. z muzyką Boyeldieu, z francuskiej Józefa Pain przełożona. Wyst. Wwa 1819. Wyd. w poz. 61 t. 2.
Wg M.J. Pain: Rien de trop ou deux paravents.
59. Ojciec rodziny. Drama w 5 a. z francuskiej Diderota przełożona. Wyst. Wwa 1819. Wyd. w poz. 61 t. 2.
Wg D. Diderot: Le père de famille.
60. Fanszетка, czyli sabaudzka dziewczyna z szałamajką. Komedioopera w 3 a. z muzyką p. Himmel, z francuskiej pp. Bouilly i Pain przełożona. Wyst. 1820. Wyd. w poz. 61 t. 8.
Wg J.N. Bouilly, M.J. Pain: Fanchon la vieilleuse.
61. Dzieła dramatyczne. T. 1–3. Wwa 1820; t. 4–6. Wwa 1821; t. 7–9. Wwa 1823 [1824]; t. 10–12. Wwa 1823 [ok. 1830].
62. Dzieje Teatru Narodowego. [Cz. 1–2]. Wyd. w poz. 61 t. 1 i 4, toż odb. [Wwa 1821]. Wyd. nast.: A. Kaczurba. Przemysł 1884 *Bibl. Uniwersalna Arcydziel Pol. i Obcych*; wyd. fotoofs. z wyd. 1, posłowie S.W. Balicki. Wwa 1965 [z dod. jako cz. 3 „Wiadomości o życiu sławnych artystów” z poz. 61 t. 1–12]; fragm. w: *Pam. Teatr.* 1986 z. 2/3.
63. Duch sprzeciwienia. Komedia w 1 a. z francuskiej Dufresny przełożona. Wyst. Wwa 1822. Wyd. w poz. 61 t. 7.
Wg Ch.R. Dufresny: L'Esprit de contradiction.
64. Wymuszone zezwolenie. Komedia w 1 a. z francuskiej Guyot de Merville przełożona. Wyst. Wwa 1825. Wyd. w poz. 61 t. 11.
Wg M. Guyot de Merville: Le Consentement forcé.
65. Wolny strzelec, czyli kule zaczarowane. Opera romantyczna w 3 a. po niemiecku przez Kinda napisana. Muzyka K. Weber. Wyd. Wwa 1825. Wyst. Wwa 1826.
Wg J.F. Kind: Der Freischütz.

Nadto ponad 20 utworów scenicznych nie wydanych, zachowanych w kopiach rękopiśmiennych, zniszczonych w 1944. Zob. Z. Raszewski: Przewodnik po zaginionych przekładach B. Cz. 1: *Opery niemieckie. W kręgu Oświecenia i teatru.* Wr. 1989 [tu teksty kilku zachowanych arii].

Kilka wierszy przedr. w antologiach: *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976 i nast.; *Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło.* Wwa 1981; *Antologia poezji masonskiej.* Wwa 1995.

Koresp. w publikacjach rozproszonych.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

Wł. BOGUSŁAWSKI; W.B. W: S.G. Kozłowski; Albert, wójt krakowski. Wwa 1887 i odb. — S. SCHNÜR-PEPŁOWSKI: B. we Lwowie (1795–1799). *Bibl. Warsz.* 1895 t. 1. — TENŻE: Teatr B. (1778–1794). *Świat* 1895 nr 6–8, 10–12. — L. BERNACKI: Teatr, dramaty i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1–2. Lw. 1925. — L. GALLE: W.B. i repertuar teatru polskiego w pierwszym okresie jego działalności

- (do r. 1794). Wwa 1925. — W. BRUMER: Służba narodowa W.B. Wwa 1929. — E. ŚWIERCZEWSKI: B. i jego scena. Wwa 1929. — B. KORZENIEWSKI: „Drama” w warszawskim Teatrze Narodowym podczas dykcji Ludwika Osińskiego (1814–1831). Wwa 1934. — A. MILLER: Teatr polski i muzyka na Litwie. Wil. 1936. — L. SIMON. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — K. WIERZBICKA: Życie teatralne w Warszawie za Stanisława Augusta. Wwa 1949. — Z. GROT: Dzieje sceny polskiej w Poznaniu 1782–1869. Pozn. 1950. — W. TASZYCKI: Język ludowy w „Krakowiakach i Góralach” W.B. *Pam. Lit.* 1951 z. 2. — K. WIERZBICKA: Źródła do historii teatru warszawskiego. Cz. 1–2. Wr. 1951–1955 [z listami B.]. — *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4 [tu m.in.: J. LIPiNSKI: W.B. w polskiej krytyce teatralnej z l. 1814–1819; T. MIKULSKI: Piosenka z „Krakowiaków i Górali” w papierach Franciszka Karpińskiego; H. SZLETYŃSKI: Szkoła dramatyczna W.B.; W. ZAWADZKI: Relacje cudzoziemców o W.B.]. — E. SZWANKOWSKI: Teatr W.B. w l. 1799–1814. Wr. 1954. — *Wojciech Bogusławski*. Wwa 1954 [tu: S. DĄBROWSKI, S. STRAUSS: Kronika życia i działalności W.B.; Z. KRAWCZYKOWSKI: Ojciec sceny narodowej]. — A. KOWALSKA: Przedmickiewiczowska krytyka krytyki Iksów. *Zesz. Nauk. UL S. I z. 3* (1956). — J. LIPiNSKI: Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów 1815–1819. Wr. 1956. — TENŻE: W.B. kandydatem do Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. *Pam. Teatr.* 1958 z. 3/4. — Z. HÜBNER: B. – człowiek teatru. Wwa 1958. — T. WITCZAK: Do losu piosenek z „Krakowiaków i Górali” W.B. *Pam. Teatr.* 1958 z. 1. — S. KASZYŃSKI: Kaliskie wakacje teatralne W.B. *Zesz. Nauk. UL S. I z. 13* (1959). — TENŻE: Dzieje sceny kaliskiej 1800–1914. Łódź 1962. — Z. RASZEWSKI: „Krakowiacy i Górale”. W: *Staroswiecyczna i postep czasu*. Wwa 1963. — M. WITKOWSKI: W.B. 1757–1829. *Wielkopole XIX w. T. 2*. Pozn. 1964 i odb. — *Pam. Teatr.* 1966 z. 1/4 [tu m.in.: J. GOT: Antrepreneur w kłopotach, czyli dwa teatry W.B.; Cz. HERNAS: Szkoła folkloru. Z studiów nad „Krakowiakami i Góralami”; M. WITKOWSKI: Ostatni pobyt W.B. w Poznaniu]. — K. MICHALSKA-WIERZBICKA: Sześć studiów o teatrze stanisławowskim. Wr. 1967. — *Pam. Teatr.* 1967 z. 3/4 [tu m.in.: Z. CIESIELSKA, A. ŚWIDERSKA: Teatr W.B. w Gdańsku; J. GOT: W.B. „Powiązanie Prześwintnej Publiczności Warszawskiej na Nowy Rok 1800”; M. WITKOWSKI: „Flet czarnoksięski” w przekładzie W.B. Odszukane fragmenty tekstu]. — *Teatr Narodowy 1765–1794*. Wwa 1967. — M. WITKOWSKI: Trudna droga do polskiego „Axura...”. *Ruch Muzycz.* 1767 nr 7. — J. GOT: Na wyspie Guaxary. W.B. i teatr lwowski 1789–1899. Kr. 1971. — Z. RASZEWSKI: Bogusławski. T. 1–2. Wwa 1972; wyd. 2 popr. Wwa 1984. — J. TIMOSZEWICZ: W.B. do Józefa Zawadzkiego (1824). *Pam. Teatr.* 1972 z. 3/4. — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973. — E. RABOWICZ: Ostatnie wileńskie kontrakty B. *Pam. Teatr.* 1975 z. 2 [z listami B.]. — M. BRZEZINOWA: Język ludowy na oświeceniowej scenie. *Jęz. Pol.* 1976 z. 5. — K. POKLEWSKA: Galicja romantyczna (1816–1840). Wwa 1976. — K. WIERZBICKA-MICHALSKA: Teatr w Polsce w XVIII w. Wwa 1977. — *Pam. Teatr.* 1979 z. 2 [tu m. in.: Z. JĘDRYCHOWSKI: „Cud mniemany, czyli Krakowiacy i Górale”. Kalendarium przedstawień 1794–1941; Z. RASZEWSKI: Z listów B.; TENŻE: Dwa lata z życia aktora. Role B. w l. 1806 i 1815; M. WITKOWSKI: Pierwszy „Axur” B.]. — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski, 1790–1850. Wwa 1979. — Z. JABŁOŃSKI: Dzieje teatru w Krakowie w l. 1781–1830. Kr. 1980. — Z. JĘDRYCHOWSKI: Z dziejów scenicznych „Krakowiaków i Górali” B. — Stefaniejów, 1794–1846. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Lit.* 21 (1981). — M. WOSIEK: *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1981. — M. BORUCKI: Teatr stanisławowski. W: W kręgu króla Stanisława. Wwa 1984. — Z. RASZEWSKI: Listy B. do władz pruskich. *Pam. Teatr.* 1784 z. 1/2. — I. ŚMIAŁOWSKI: Sylwetki mistrzów i twórców sceny polskiej. W: Igoraszi z Melpomeną. Wwa 1984. — R. WIERZBOWSKI: O „Cudzie, czyli Krakowiakach i Góralach” W.B. Studia historycznoliterackie i historycznoteatralne. Łódź 1984 *Acta Universitatis Lodzianis.* — TENŻE: „Cud” W.B. – polityka i arcyzm. *Prace Polon.* 41 (1985). — W. BRUMER: Tradycja i styl w teatrze. Oprac. E. Udalska. Wwa 1986 [przedr. paru artykułów o W.B. z 1925–36]. — M. KWIAKOWSKI: O warszawskiej siedzibie W.B. *Pam. Teatr.* 1986 z. 1. — JAROSŁAW MACIEJEWSKI: Teatry poznańskie w latach panowania króla Stanisława Augusta. Wwa 1986. — B. MAREŚ, M. SZYDŁOWSKA: Nieznany list W.B. *Pam. Teatr.* 1986 z. 1/2. — M. KLIMOWICZ, Z. RASZEWSKI: Do genealogii Bardosa. Parantele zachodnioeuropejskie. *Pam. Lit.* 1987 z. 2. — Z. WILSKI: B. w Wilnie. Fikcja literacka i arcyzm. *Dialog* 1987 nr 7. — *Wokół tradycji teatru W.B.* Kalisz 1987. — M. WICHOWA: W.B. w Jasieniu. *Pam. Teatr.* 1988 z. 3/4. — M. WOJTAK: Kilka uwag o stylu językowym „Krakowiaków i Górali” W.B. *Polonistyka* 1989 nr 10. — Z. RASZEWSKI: Listy do ks. Alojzego Osińskiego. *Pam. Teatr.* 1990 z. 1/2. — TENŻE: Trudny rebus. Studia i szkice z historii teatru. Wr. 1990 [tu m.in.: Zabłocki czy B.; Na nutę „Wenecjanki”; B. zakochany; B. idzie na emeryturę]. — L. CIEŚLAK: „Cud mniemany” w służbie narodu – ale czy zawsze? *Zesz. Nauk. Akademii Muzycz. w Łodzi* 1991 z. 22. — R. POLSAKIEWICZ: W.B. deutsches Theater in Warschau (1804–1806). *Deutsche Polenliteratur. Internationales Kolloquium, Karpacz 3–7 X 1988*. Wr. 1991. — Z. WOŁOZYŃSKA: W.B. wobec wzorów dramaturgii zachodnioeuropejskiej. B. a twórczość Vittorio Alfieriego. *Antynomie Oświecenia. Tom specjalny w 200 rocznicę Konstytucji 3 Maja*. Wr. 1991 *Prace Lit.* 31. — T. BRAJERSKI: Tak zwane zwroty adresowane w „Krakowiakach i Góralach” W.B. *Rocz. Hum.* 39/40 (1991/92) z. 6. — M. KLIMOWICZ: Czy goale bili się pod Raclawicami? Przyczynek do analizy „Cudu mniemanego” W.B. *Pam. Teatr.* 1993 z. 1/2. — D. RATAJCZAKOWA: Komedie oświeconych 1752–1795. Wwa 1993. — J. GOT: Teatr i teatrologia. Kr. 1994 [z listami B.]. — Z. WOŁOZYŃSKA: W.B. (1757–1829). *Pisarze pol. Oświecenia. T. 2*. Wwa 1994 [z wyborem tekstów]. — Z. RASZEWSKI: Teatr na placu Krasińskich. Wwa 1995. — M. DĄBROWSKI: Trzy szkice o aktorstwie tragicznym w dobie oświecenia i klasycyzmu. Kr. 1996. — M. KLIMOWICZ: „Cud mniemany” W.B. w 200-lecie premiery. Rozwiązane zagadki i nowe pytania. *Wiek Oświecenia* 12 (1996). — D. RATAJCZAKOWA: „Teatr mój widzę powszechny” – W.B. zbiór zasad funkcjonowania Sceny Ojczystej. *Tamże*. — E. NOWICKA: „Przerwana ofiara” Wintera – B. wobec estetyki opery. *Tamże*. — M. KLIMOWICZ: Polsko-niemieckie pogranicza literackie w XVIII w. Wr. 1998. — K. WIERZBICKA-MICHALSKA: O wiarygodności „Dziejów Teatru Narodowego” W.B. *Wiek oświecenia* 14 (1998). — P. ŻBIKOWSKI: Rozpacz oświeconych u źródeł przełomu w poezji pol. w l. 1793–1805. Wr. 1998.

BOHOMOLEC Franciszek 1720–1784

Urodzony 29 stycznia 1720 na Witebszczyźnie; syn Pawła Józefa, stolnika witebskiego i starosty dworzyskiego, i Franciszki z Cedrowskich; brat Jana Chryzostoma. Kształcił się w wileńskich szkołach jezuickich. 24 czerwca 1737 wstąpił do zakonu jezuitów. Nowicjat odbył w Wilnie (1737–39). Studiował w Akademii Wileńskiej, najpierw filozofię (1740–42), następnie, po trzyletniej praktyce nauczycielskiej, teologię (1745–47). Studia teologiczne kontynuował w rzymskim Collegium Romanum (1747–49). Po powrocie do kraju uczył retoryki w Akademii Wileńskiej; od jesieni 1751 wykładał w Warszawie, najpierw w Gimnazjum Zaluscianum, od 1752 zaś w nowo otwartym jezuickim Collegium Nobilitum. Debiutował w 1751 suplementem z frazeologią i słowniczkiem polskim do szkolnego słownika łacińskiego Franza Wagnera. W 1760–61 był kapelanem nadwornym. Pracował jako redaktor *Wiadomości Uprzywilejowanych Warszawskich* i *Kuriera Warszawskiego* (1761–65) oraz *Wiadomości Warszawskich* (1765–73, od 1769 wspólnie ze Stefanem Łuskiń). Od 1762 był prokuratorem zakonnej prowincji mazowieckiej oraz prefektem biblioteki i drukarni jezuickiej w Warszawie. Na tym stanowisku zasłużył się inicjowaniem i wydaniem wielu cennych przedsięwzięć edytorskich, przede wszystkim *Zbioru dziejopisów polskich* (1764–68) i tekstów pisarzy staropolskich. Od 1766 współpracował z Teatrem Narodowym i *Monitorem*, którego redakcję prowadził w 1767–68. Po kasacie zakonu jezuitów (1773) zatrzymał dożywotnio (za przywilejem królewskim) prefekturę drukarni, funkcjonującej oddłą pod nazwą Drukarnia Nadworna JKMcI, i przyjął tytuł konsyliarza JKMcI. Brał czynny udział w życiu kulturalnym Warszawy; uczestniczył w zebraniach literackich w Pałacu Błękitnym i w królewskich obiadach czwartkowych, patronował wydaniom poetów stanisławowskich, inicjował literackie zainteresowania w domach patrycjatu warszawskiego (Dulfusów, Czempieńskich, Łyszkiewiczów). Pojedyncze wiersze publikował w „Musarum sarmaticarum specimina nova” Jana Janockiego, *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* (1775) i *Annonces et Avis Divers* (1782). Komédie pisane przez niego na użytek szkolny, według zasad zmodernizowanej francusko-jezuickiej dramaturgii, nawiązujące do wzorów rzymskich, Molière’a i Carla Goldoniego, z zachowaniem wszakże podstawowych wskazań poetyki jezuickiej, weszły do repertuaru teatrów szkolnych całej polskiej prowincji jezuickiej i przyczyniły się do ich ożywienia i odnowy.

Prowadził działalność dobroczynną i ubogim przekazał testamentem cały swój majątek. Zmarł 24 kwietnia 1784 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Supellex latinitatis ex Phraseologia P. Francisci Wagner Societatis Jesu ad usum scholarum eiusdem Societatis collecta*. Wil. 1751. Wyd. nast.: Kalisz 1754; Lw. 1756; Wil. 1757; Wil. 1768; Kalisz 1772; Płock 1795.

2. *De lingua Polonica colloquium*. [Wwa] 1752. Przekład pol.: Z. Florczak, L. Pszczołowska. *Ludzie Oświecenia o jęz. i stylu*. T. 1. Wwa 1958. Przekład pol. rozszerz. i odmienionej red. autorskiej: Rozmowa o języku polskim najprzód po łacinie napisana ... Teraz z przydatkiem i odmianą na polski język przełożona przez Ksawerego Leskiego... Wyd. w poz. 36. Wyd. osob. Wwa 1758. Przedr.: W. Taszycki. *Obrońcy jęz. pol., wiek XV–XVIII*. Wr. 1953 *BN* I, 149; *Ludzie Oświecenia...*, jw.

3. *Pro ingeniis Polonorum oratio habita Varsaviae in Gymnasio Societatis Jesu*. Wwa 1752. Przedr. w poz. 10.

Polem. z: U. Mignoni: *Noctium sarmaticarum vigiliae*. Wwa 1751.

Przekład pol.: M. Plezia w: B. Suchodolski: *Nauka polska w okresie Oświecenia*. Wwa 1953.

4. *Ubaldo Mignonio Schol. Piar. „Noctium sarmaticarum” auctori, praeceptoris suo suavissimo Varmius Exetesticus S.D.* [Wwa] 1752. Przedr. w poz. 11.

Polem. z: U. Mignoni: *Nicolao Trzebickio S. J. ... „Noctium sarmaticarum” amicus auctor*. B.m. [1752].

5. *Cezar w Egipcie*. Tragedia. Wyst. Wwa (Collegium Nobilitum S.J.) 1753. Wyd. w poz. 36.

6. *Komédie przez ... napisane*. Wyst. Wwa (Collegium Nobilitum S.J.) 1753–60. Wyd. t. 1–5. Wwa 1755–60. Wyd. nast.: t. 1–3. Lubl. 1757–58; t. 1–3. Lw. 1758; t. 1–5. Wwa 1772–75 (parę komedii z tego wyd. ukazało się też w osob. odb.). Pięć komedii przedr. w poz. 48 t. 1 (Figlacki, polityk tatarskiej mody, II; Urażający się niesłusznie o przymówki; Arlekin na świat urażony; Paryżanin polski; Kawalerowie modni).

7. *Lizymach*. Tragedia. Wyst. Wwa (Collegium Nobilitum S.J.) 1753–54. Wyd. w poz. 36. Wg Ch. La Rue: *Lysimachus*.

8. *Epistola Theosebis respondens ad scriptum Augusti Titel, magistrans Jenensis, sub titulo: Exhortatio ad excutiendum Romani pontificis iugum quod in msc. missum fuit ad magnates Poloniae anno 1754*. [Wwa 1754]. Wyd. nast.: [Wwa] 1755; w poz. 11.

9. *Gratulatio restitutae post attentatum paridium incolunitatis Ludovici XV ... nomine Co-*

legii Nobilium Varaviensis S.J. dicta a Thadaeo de Burzyn Burzyński... Wwa [1757]. Wyd. nast. w poz. 11.

10. Mowa po śmierci Najjaśniejszej Królowej Polskiej Marii Józefy. Dzieło... [Wwa 1758]. Przedr.: *Mowy wybrane po większej części z starożytnych mówców i dziejopisów zebrane*. T. 1. Wil. 1784.

11. Orationes... Wwa 1763.

12. Ceremoniant. Komedia w 3 a. Wyst. Wwa 1766. Wyd. Wwa 1767. Niepodp.

13. Małżeństwo w kalendarza. Komedia w 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1766 (anonim.). Wyd. nast.: Wwa [1775]; w poz. 48 t. 2. Przekł. ros. 1784.

14. Marnotrawca. Komedia. Wyst. i wyd. Wwa 1766.

Niepodp.

Wg Ph. Destouches: *Le Dissipateur ou l'honnête friponne*. Przekł. ros. 1778.

15. Staruszka młoda. Komedia w 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1776. Niepodp.

16. Staruszkiewicz. Komedia w 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1766

Niepodp.

Przekł. ros. 1792.

17. Do ... Jana Dulfusa, kawalera Złotej Ostrogi (tak się nazywają Equites Aurati), gdy, nie starający się, nad mniemanie swoje obrany był zgodnymi głósy prezydentem Warszawy. (Wiersz). [Wwa 1767].

18. Monitor. Komedia w 1 a. Wyd. Wwa 1767 (anonim.). Wyst. Wwa 1774. Wyd. nast. w poz. 48 t. 2.

19. Pan dobry. Komedia w 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1767 (anonim.). Wyd. nast. w poz. 48 t. 2.

20. Pijacy. Komedia w 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1767 (anonim.). Wyd. nast. w poz. 48 t. 2.

21. Wdowa. Komedia w 3 a. Wyd. Wwa [1767; anonim.]. Wyd. nast. [Wwa 1768].

22. Nędza uszczęśliwiona. Kantata. Wwa 1770 (druk zaginiony). Wyd. nast.: z autografu wyd. L. Bernacki w: *Teatr, dramaty i muzyka za Stanisława Augusta*. T. 2. Lw. 1925.

Przeróbka: W. Bogusławski: *Nędza uszczęśliwiona*. Opera w 2 a. Muzyka M. Kamieński. Wyst. i wyd. Wwa 1778. Wyd. nast. w: W. Bogusławski: *Dzieła dramatyczne*. T. 12. Wwa 1823 [ok. 1830].

23. Opisanie krótkie państwa tureckiego. Wwa 1770.

Wg P. Ricaut: *The present state of the Ottoman Empire* (1668), G.B. Mably: *Droit public de l'Europe* (1748), G. Réal de Curban: *La Science du gouvernement* (1761–65), K. Wyrwicz: *Geografia czasów teraźniejszych* (1768).

24. Paryżanin polski. Komedia w 3 a. Wwa 1771 (anonim.). Wyst. i wyd. nast. Wwa 1779. Przeróbka komedii szkolnej z poz. 6 t. 3.

25. Czary. Komedia w 3 a. Wyst. Wwa 1774. Wyd. [Wwa] 1775 (anonim.). Wyd. nast. w poz. 48 t. 2.

26. Życie Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego... Wwa 1775, toż wyd. tyt. Wwa 1795. Wyd. nast.: wyd. T. Mostowski w: *Życia sławnych Polaków*. T. 2. Wwa 1805 *Wybór Pisarzów Pol.*; wyd. F.S. Dmochowski w: *Żywoty sławnych Polaków*. T. 3. Wwa 1830; wyd. J.N. Bobrowicz w: *Życia sławnych Polaków*. T. 3. Lipsk 1837; wyd. K.J. Turowski. Kr. 1860 *Bibl. Pol.* S. IV z. 16–17.

Wg R. Heidenstein: *De vita Joannis Zamoscii* (1606).

27. Życie Jerzego Ossolińskiego, kanclerza wielkiego koronnego... T. 1–2. Wwa 1777. Wyd. nast.: wyd. T. Mostowski w: *Życia sławnych Polaków*. T. 3. Wwa 1805 *Wybór Pisarzów Pol.*; wyd. J.N. Bobrowicz w: *Życia sławnych Polaków*. T. 5. Lipsk 1838; wyd. K.J. Turowski. T. 1–2. Kr. 1860–61 *Bibl. Pol.* S. V z. 1–5.

28. Autor komedii. Komedia w 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1779 (anonim.). Wyd. nast. w poz. 48 t. 2.

29. Do JMci Grzegorza Łyszkiewiczza, prezydenta warszawskiego, na jego przysłowie „kurdesz nad kurdeszami”. [Wwa 1779, dwa odbicia; anonim.]. Wielokrotnie przedr. (pt. Kurdesz nad kurdeszami, Pieśń kurdeszowa i in.) m.in. w: *Pol. słownik pijacki i antologia bachiczna*. Wwa 1935 i nast.; *Poezja pol. Oświecenia. Antologia*. Wwa 1954 i nast.; oprac. i wstęp T. Mikulski. *Pam. Lit.* 1959 z. 1, toż przedr. w: *W kręgu oświeconych*. Wwa 1960; *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976 i nast. Przekł. ang. 1953.

30. Prostota cnotliwa. Opera pasterska w 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1779, muzyka M. Kamieński.

Niepodp.

31. Pieśń druga jednejże ręki co „Kurdesz nad kurdeszami” (inc.: Ten mym zdaniem dobrze żyje...) wyd. w: [A. Naruszewicz]: *Na wesele Księżęcia de Nassau w Księżną z Gozdskich Sanguszkową*. Wwa 1780. Wyd. nast.: przedr.: *Rozrywki uciészne, dowcipne i pożyteczne*. Wil. 1780 (pt. Do wina) i nast.; wyd. z rkpsu J.G. Styczyski. *Dzien. Wil.* 1817 t. 5 [razem z przypisaną I. Krasickiemu odpowiedzią „To mi mędrzec zawołany...” i odpowiedzią B. pt. Odpis do Xięcia Biskupa Warmińskiego (inc.: Niejakiś Rusak, vulgo Bohomolec...)]; przedr.: *Pol. słownik pijacki i antologia bachiczna*, jw. poz. 29; *Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło*. Wwa 1981.

32. Podejrzliwi. Komedia w 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1781.

Niepodp.

33. Do ... Antoniego Czapskiego, podkomorzego chełmińskiego, generała majora i komisarza Wojsk Koronnych. [Wwa b.r.]. (Wiersz).

Nadto wiersz „Do ... Państwa Jana i Prowencji Czempiańskich” wyd. K.W. Wójcicki w: *Cmentarz Powązkowski*. T. 2. Wwa 1856. Wyd. 2 Wwa 1984. Przedr.: *Świat poprawiać – zachwaleć rzemiosło*, jw. poz. 31.

Poza tym parę wierszy i innych pism o autorstwie niepewnym lub uchylonym.

Przekłady

34. Listy różne ku chwalebnej ciekawości i chrześcijańskiemu zbudowaniu służące, z Azji, Afryki i Ameryki od misjonarzy Societatis Jesu w rozmaitych językach pisane... T. 4. Wwa 1767.

35. J.F. La Harpe: *Historia o podróżach ... skrócona, zawierająca odkrycia krajów dawniej nieznanomych oraz obyczaje, religię, rząd i handel obywateli*. T. 1. Wwa 1783. Wyd. nast. Wwa 1795.

Zob. też poz. 38, 43 i 44.

Prace edytorskie

36. Zabawki poetyckie niektórych kawalerów Akademii Szlacheckiej Warszawskiej Societatis Jesu w krasomówskiej sztuce ćwiczących się zebrane przez... Wwa 1754. Wyd. nast. Wwa 1758.

37. Zabawki oratorskie niektórych kawalerów ... zebrane przez... Wil. 1755. Wyd. nast.: Wwa 1759; Wwa 1768; Wwa 1779; Wil. 1783; Wil. 1786; Wil. 1796.

38. Rozrywki ucieszne i dowcipne z przydatkiem wielu nowych i zabawnych historyjek. Wwa 1763. Wyd. nast.: Wwa 1768; wyd. 3 zmien. Wil. 1777; Sandomierz 1780; wyd. 4 poszerz. Wil. 1780; wyd. 5 Wil. 1797; Sandomierz b.r.; zmien. b.m.r. (dwa wyd.).
M.in. z: F.G. de Pitaval: *Les Causes célèbres et intéressantes* (1734–43).

39. Zbiór dziejopisów polskich T. 1–4. Wwa 1764–68.

T. 1: Kronika Marcina Bielskiego ... z doprowadzeniem aż do Augusta III przedrukowana (1764).

T. 2: Kronika Macieja Strykowskiego ... z przydaniem historii państwa rosyjskiego przedrukowana (1766).

T. 3: Kronika Marcina Kromera przez Marcina Błażewskiego na polski język przetłóżona (1767).

T. 4: Kronika Sarmacji Europejskiej Aleksandra hr. Guagnina przez Marcina Paszkowskiego na polski język przetłóżona (1768).

40. J. Kochanowski: *Rymy wszystkie*. Wwa 1767. Wyd. 2 pt. *Rymy wszystkie*. Wwa 1768.

41. A.M. Fredro: *Przysłowia mów potocznych*. Wwa 1769.

42. J. Kryszpin: *Stateczność umysłu, albo nauka polityczna o statecznej cierpliwości podczas złych czasów*. Wwa 1769.

43. M.K. Sarbiewski: *Opera posthuma*. Wwa 1769 [z dod. paru przekł. wydawcy].

44. S.H. Lubomirski: *Księgi moralne, polityczne i pobożne*. Wwa 1771 (dwa wyd.). „Księgi trzecie pobożne” w przekł. wydawcy.

45. S. Orzechowski: *Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego hetmana wielkiego koronnego*. Wwa 1773 (pierwodr.).

46. A. Naruszewicz: *Dzieła*. T. 1–4. Wwa 1778. Wydawca niepodp.

Wydania zbiorowe

47. *Komedie na teatrum JKMcI wyprawowane*. Wwa 1767.

Wyd. tyt. kilku komedii wydanych osob., dowolnie zestawianych (w zachowanych egz. różne zestawy tyt.).

48. *Komedie*. Wstęp J. Kott. Oprac. J. Jackl. Przyp. A. Zychówna. T. 1: *Komedie konwiktowe*; t. 2: *Komedie na teatrum*. Wwa 1959–60 *Teatr Pol. Oświecenia*.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

H. BIEGELEISEN: *Żywot ks. jezuita B. Album uczącej się młodzieży pol. poświęcone J.I. Kraszeuśkiemu*. Lw. 1879 i nadb. — A. BELCİKOWSKI: *Ze studiów nad literaturą polską*. Wwa 1886. — L. MALINOWSKI: *O języku komedii F.B. Rozpr. AU. Wydz. Filol. 24* (1895). — W. STRUSIŃSKI: *Komedie ks. F.B. w stosunku do teatru francuskiego i włoskiego*. *Pam. Lit.* 1905. — J. GOŁĄBEK: *Komedie konwiktowe F.B. w zależności od Moliera*. *Rozpr. PAU. Wydz. Filol. 60* (1922). — A. STENDER-PETERSEN: *Die Schulkomödien des Paters F.B. S. J. Heidelberg 1923*. — L. BERNACKI: *Teatr, dramaty i muzyka za Stanisława Augusta*. T. 1–2. Lw. 1925. — S. BEDNARSKI: *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce*. Kr. 1933. — L. BERNACKI: *Materiały do życiorysu i twórczości Ignacego Krasickiego*. *Pam. Lit.* 1933–34. — L. SIMON: *Arlekinada. Karta z dziejów twórczości dramatycznej ks. F.B. Tamże 1934*. — S. BEDNARSKI: *Pol. słownik biograf.* 2 (1936). — W. BOROWY: *O poezji polskiej w XVIII w.* Kr. 1948; wyd. 2 Wwa 1978. — T. MIKULSKI: *Ze studiów nad Oświeceniem*. Wwa 1956. — TENŻE: *W kręgu oświeconych*. Wwa 1960. — J. KOTT: *B. w terminie u Moliera. Księga pam. ku czci S. Pigonia*. Kr. 1961 [przedr. wstępu z poz. 48]. — A. STENDER-PETERSEN: *Pam. Teatr.* 1961 z. 3 [rec. poz. 48]. — J. ŁOJEK: *Dziennikarze i prasa w Warszawie w XVIII w.* Wwa 1960. — M. KLIMOWICZ: *Kształtowanie się źródła polskiej doktryny teatralnej*. *Pam. Lit.* 1963 z. 3. — *Dramat staropól. od pocz. do powstania sceny nar.* T. 1. Wr. 1965. — M. KLIMOWICZ: *Początki teatru stanisławowskiego 1765–1773*. Wwa 1965. — J. SZCZEPANIEC: *Testament F.B. i jego losy do r. 1794. Miscellanea z doby Oświecenia 2*. Wr. 1965 Arch. Lit. 9. — T. BIENKOWSKI: *Fabularne motywy antyczne w dramacie staropolskim i ich rola ideowa*. Wr. 1967. — *Teatr Narodowy 1765–1794*. Wwa 1967. — S. PIGOŃ: *Sowizdrzałskie „Zabawki oratorskie” w szkole konwiktowej XVIII w.* *Miscellanea staropól.* 3. Wr. 1969 Arch. Lit. 14. — W. GRAMATOWSKI: *F.B. wydawca, prefekt drukarni i redaktor „Wiadomości Warszawskich”*. *Rocz. Bibl.* 14 (1970). — *Hist. nauki pol.* T. 2. Wr. 1970; t. 6. Wr. 1974. — I. STASIEWICZ: *Filoz. w*

Polsce. Słownik pisarzy. Wr. 1971. — W. GRAMATOWSKI. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — J. OKOŃ: Recherche sur le théâtre scolaire des jésuites en Pologne. *Arch. Historicum Societatis Jesu* (Roma) 42 (1972). — J. WĘGIER: Język F.B. Pozn. 1972. — I. KADULSKA: Ze studiów nad dramatem jezuickim wczesnego Oświecenia (1746–1765). Wr. 1974. — E. ALEKSANDROWSKA: Wstęp do: „Monitor” 1765–1785. Wybór. Wr. 1976 BN I, 226. — K. BARTOSZEWSKI. *Enc. katol. KUL* 2 (1976) — Z. SINKO: Oświeceni wśród pól elizejskich. Rozmowy zmarłych. Recepcja – twórczość oryginalna. Wr. 1976. — J. WĘGIER: Wpływy obce w języku F.B. *Zesz. Nauk. WSP Szczecin. Prace Wyd. Hum.* 1976 nr 6. — T. FRĄCZYK: Wśród redaktorów i autorów „Monitora”. *Miscellanea z doby Oświecenia* 5. Wr. 1978 *Arch. Lit.* 22. — J. T. POKRZYWNIAK: Czy śmiech może być nauką? *Teksty* 1978 nr 6. — B. KRYDA: Działalność szkolna i pisarska F.B. U źródeł polskiego klasycyzmu. Wr. 1979. — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski, 1790–1850. Wwa 1979. — E. ALEKSANDROWSKA: Jeszcze „Wśród redaktorów i autorów „Monitora””. Glossa do publikacji T. Frączyka. *Pam. Lit.* 1980 z. 2. — M. GARBACZOWA: Łacińska twórczość pisarzy polskiego Oświecenia. Kielce 1982. — T. KOSTKIEWICZOWA: Horyzonty wyobraźni. O języku poezji czasów Oświecenia. Wwa 1984. — I. KADULSKA: La tradition de la commedia dell'arte dans le théâtre jésuite du XVIII siècle. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 1985 nr 845. — S. ROSPOND: Kościół w dziejach języka polskiego. Wr. 1985. — T. MATULEWICZ: Skąd ta pieśń. Olsztyn 1987. — R. WAKSMUND: Nie tylko Robinson, czyli o oświeceniowej literaturze dla dzieci i młodzieży. Wwa 1987. — W. GRAMATOWSKI, I. KADULSKA: Dokumenty polskie w zbiorach Archiwum Romanum Societatis Iesu. *Staropol. kultura rękopisu*. Wwa 1990. — T. KOSTKIEWICZOWA: Krytyka literacka w Polsce w epoce Oświecenia. *Krytyka lit. w Polsce w XVI i XVII w. oraz w epoce Oświecenia*. Cz. 2. Wr. 1990. — L. PIECHNIK: Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773. Rzym 1990. — B. KRYDA: F.B. (1720–1784). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 1. Wwa 1992 [z wyborem wierszy]. — I. KADULSKA: Komedja w polskim teatrze jezuickim XVIII w. Wr. 1993. [Rec.: R. PELCZAR. *Pam. Teatr.* 1996 z. 1/2]. — TAŻ: Miejsce F.B. w osiągnięciach teatru jezuickiego. *Jezuici a kultura pol.* Kr. 1993. — TAŻ: Obraz Warszawy w komediach szkolnych F.B. *Prace Hist.-Lit. UG. Filol. Pol.* 16 (1993). — M. NIECIKOWSKA: Aktor i teatr w teatrze polskiego Oświecenia. *Sztuka aktorska a dramat*. Wwa 1993. — D. RATAJCZAKOWA: Komedja oświeconych 1752–1795. Wwa 1993. — S. URBAŃCZYK: Sorge und das Schicksal der polnischen Sprache in der Aufklärungszeit. *Studien zur polnischen Literatur-, Sprach- und Kulturgeschichte in 18. Jahrhundert*. Köln 1993. — M. WOJTAK: Dialog w komedii polskiej na podstawie wybranych utworów z XVII i XVIII w. Lubl. 1993. — J. NEUBERG: Kompilatorzy o swych dziełach. Wokół zbiorów małych form fabularnych w literaturze polskiego Oświecenia. *Zesz. Nauk. WSP Opole. Filol. Pol.* 34 (1994). — J. PAWŁOWICZOWA: „Sama święta powaga prawdy”. O teatrze schyłku XVIII w. *Wiek Oświecenia* 10 (1994). — J. RYBA: Kilka uwag o postaciach Sarmatów w komediach F.B. *Barokowe przypomnienia i inne szkice bist.*. Kat. 1994. — J. WĘGIER: Polszczyzna potoczna w języku komediopisarzy Oświecenia. *Jez. i styl gatunków lit. Oświecenia i Romantyz-*

mu. Zielona Góra 1995. — L. GRZEBIEN. *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kr. 1996. — I. KADULSKA. Patrimoine littéraire européen (Bruxelles) 9 (1998) [przełk. franc. paru wierszy F.B.]. — E. ALEKSANDROWSKA: Problemy monitorowego autorstwa I. Krasickiego. Z warsztatu bibliografa „Monitora” (11). *Pam. Lit.* 1999 z. 1.

E.A.

BOHOMOLEC Jan Chryzostom 1724–1795

Urodzony 27 stycznia 1724 na Witebszczyźnie; syn Pawła Józefa, stolnika witebskiego i starosty dworzyskiego, i Franciszki z Cedrowskich; brat Franciszka, komediopisarza i poety. Kształcił się w szkołach jezuickich, po ukończeniu retoryki 24 sierpnia 1739 wstąpił do zakonu jezuitów. Nowicjat odbył w Wilnie. Studiował retorykę w Słucku (1741/42), filozofię w Akademii Wileńskiej (1742–45), gdzie uzyskał stopień magistra nauk wyzwolonych i filozofii, teologię w Warszawie (1748–50); w 1751 przyjął święcenia kapłańskie. W 1753/54 był wiceregentem Collegium Nobilium w Wilnie i profesorem filozofii w Akademii. W 1754–55 studiował matematykę i fizykę w praskim Clementinum (uczeń Josepha Steplinga). W 1756–67 wykładał filozofię, a w 1767–73 teologię i prawo kanoniczne w jezuickim Collegium Nobilium w Warszawie. Przez parę lat pełnił obowiązki kaznodziei, rekolekcjonisty, zarządcy domu zakonnego (1767) i prefekta studiów. W 1763–65 ogłaszał „Assertiones” i „Conclusiones” z zakresu fizyki, metafizyki i logiki w programach szkolnych popisów rocznych. Po kasacie zakonu (1773) został nauczycielem domowym Pawła Bielińskiego, a następnie (w 1775) proboszczem skaryszewskim i praskim (założył szkołę na terenie parafii i wyposażył nauczyciela). W swych pismach występował przeciw astrologii, gusłom, zabobonom i filozofii recensionizmu. Był przeciwnikiem insurekcji kościuszkowskiej. 10 września 1794 został aresztowany za publiczne wystąpienia przeciw insurekcji; powstańczy Sąd Kryminalny skazał go na konfiskatę mienia i przymusowy pobyt w klasztorze bonifratrów. Zmarł 17 lutego 1795 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Odpowiedź na zarzuty względem przeznaczenia boskiego. Wwa 1766. Wyd. nast. Wwa 1861 (wyd. M. Małopolski).

2. Prognostryk zły czy dobry komety roku 1769 i 1770 albo natura i koniec komet. Z przydatkiem opisanja krótkiego obrotów niebios i rejestru tak

komet, jak też przypadków znacznie większych od potopu świata aż do tego roku. Wwa 1770.

3. Diabeł w swojej postaci z okazji pytania „Jeśli są upiory”. Wwa 1772. Wyd. nast. Wwa 1773 (dwa wyd. tyt.). Por. poz. 5.

4. Responsio ad censuram libri de natura et potestate demonis, data anno 1773. Wwa 1773. Odpowiedź na pismo dominikanów ruskich „Diabeł przeciwko diabłu”, atakujące poz. 3.

5. Diabeł w swojej postaci albo o upiorach, gusłach, wrózkach, losach, czarach. Z przydatkiem o ukazywaniu się duchów i odpowiedzią na zarzuty przeciwko pierwszej części czynione. Wwa 1777 (cz. 2 i 3 poz. 3). Wyd. nast.: cz. 2 s. 1–183 (ze skrótami i dod.); Upiór ukraiński. Wwa [Supraśl] 1789 (anonim.); cz. 2 s. 185–317 (ze skrótami i dod.): Półdiabeł wenecki albo czarownica poleska. Brzeg [Supraśl] 1789 (anonim.); cz. 3: Przydatek do książki „Diabeł w swojej postaci” o ukazywaniu się duchów. Wwa 1777.

Autorem przeróbek w wyd. supraskich był zapewne M. Ossuchowski, ówczesny prefekt tamtejszej typografii.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

J. BARTOSZEWICZ: Kościoły warszawskie, Wwa 1855. — W. SMOLEŃSKI: Przewrót umysłowy w Polsce w. XVIII. Kr. 1891; wyd. 3 Wwa 1949. — S. BEDNARSKI: Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Kr. 1933. — TENŻE: *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — *Hist. nauki pol.* T. 2. Wr. 1970; t. 6. Wr. 1974. — W. AUGUSTYN: *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1971. — L. GRZEBIEŃ: *Enc. katol. KUL* 2 (1977). — S. SZENIC: *Cmentarz Powązkowski, 1790–1850.* Wwa 1979. — L. GRZEBIEŃ: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — L. PIECHNIK: *Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773.* Rzym 1990. — M. CUBRZYŃSKA-LEONARCZYK: *Oficyna supraska 1695–1803. Dzieje i publikacje unickiej drukarni ojców bazyliańców.* Wwa 1993. — L. GRZEBIEŃ: *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995.* Kr. 1996.

E.A.

BONCZYK Norbert

1837–1893

Inne formy nazwiska: Boncek; Bontzek.

Urodzony 6 czerwca 1837 w Miechowicach koło Bytomia; syn Walentego, górnika, i Anny z Łukaszczyków. Po ukończeniu szkoły ludowej w Bytomiu uczęszczał do gimnazjum w Gliwicach (1851–62), a następnie cztery lata studiował teologię i filologię słowiańską na Uniwersytecie Wrocławskim. W tym czasie należał do Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego. Debiutował jako poeta w 1860, wygłaszając na jednym z zebrań Towarzystwa przekłady pieśni Friedricha Schillera. Po otrzymaniu święceń kapłańskich był

kolejno wikarym w Piekarach, w Bytomiu, administratorem parafii bytomskiej, a od 1886 do końca życia proboszczem kościoła Najświętszej Marii Panny w Bytomiu. Dzięki jego staraniom powstało w 1859 Towarzystwo Polsko-Katolickie (Kasyno), a w 1871 młodzieżowe Towarzystwo św. Ałojzego. Artykuły publicystyczne i poezje okolicznościowe zamieszczał w *Zwiastunie Górnośląskim* (1868–70). Był propagatorem polskości Śląska, cała jego twórczość literacka i społeczna była podporządkowana tej idei. Za przekład antybismarckowski książki Konrada de Bollandena „Der alte Gott” („Stary Bóg żyje”, 1872) został skazany na dwa miesiące więzienia. Uczestniczył w polskich wiecach w Leśnicy (1881) i Gliwicach (1885). Opiekował się Towarzystwem Górnośląskich Przemysłowców i Związkiem Wzajemnej Pomocy Robotników Górnośląskich. Był przewodniczącym bytomskiego komitetu wyborczego. Zmarł 19 lutego 1893 w Bytomiu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Stary kościół miechowski. Obrazek obyczajów wiejskich w narzeczu górnośląskim. Bytom 1879. Wyd. nast.: wyd. 2 popr., z Dodatkiem Bytom 1883 [tu poz. 2]; wyd. 3 Opole 1918; *Great Missenden* (Buchs) [1964]; *Kat.* 1987 (wstęp i oprac. W. Szewczyk). *Przedr.* w poz. 5.

2. *Eines alten Studenten Ferien-Geklimper, seiner uetraquistischen Tafelrunde gewidmet.* Wr. [ok. 1882]. *Przedr.* w poz. 1, 6. Książka wyd. anonim., zawierała wiersze oryginalne i tłum. z niem., cały nakł. prawdopodobnie zniszcz. przez autora.

3. *Góra Chelmska, czyli Święta Anna z klasztorem O.O. Franciszkanów. Wspomnienia z r. 1875.* Wr. 1886. *Przedr.* w poz. 5, 6. Wyd. 3 Opole 1985.

4. *Karpathen Märchen.* Breslau [Wr. b.r.].

Wydania zbiorowe

5. *Pisma poetyckie.* T. 1–2. Wyd. kryt. oprac. W. Ogrodziński. *Kat.* 1936–38.

Druk t. 3 przerwał wybuch wojny w 1939.

6. *Poezje.* Przygotował do druku, wstępem i przypisami opatrzył J. Kajtoch. Wr. 1967.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol. 3* (1962); *Imię ziemi. Antologia wierszy o Śląsku.* Opole 1985.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

[J. KUDERA] JACEK KĘDZIOR: *Ks. N.B. jako poeta.* Opole 1918. — [E. SZRAMEK] S.: *Ks. N.B. Życiorys.* W 25-letnią rocznicę zgonu jego. Opole 1918. — J. KUDERA: *Obrazy Ślązaków wspomnienia godnych.* T. 1. Mikołów 1920. — E. SZRAMEK: *Ks. N.B., Homer górnośląski i poeta walki kulturalnej.* *Rocz. Tow. Przyj. Nauk na Śląsku* 1933 t. 2 s. 1–62 [tu: bibliogr. twórczości]. —

TENŹE. *Pol. słownik biograf.* 2 (1936). — S. WASYLEWSKI: Homer Śląska Zielonego. W: Na Śląsku Opolskim. Kat. 1937; toż Opole 1987. — E. SZRAMEK: Ks. N.B. Studium biograficzne. Kat. 1939. — F.A. MAREK: Ks. N.B. Poeta i patriota. Opole 1957. — TENŹE: N.B. *Pisarze sl. XIX i XX w.* Wt. 1963 [tu: bio- i bibliogr. oraz przedr. fragm. utworów]. — J. KAJTOCH: N.B. Epik Górnego Śląska. Kat. 1965. — W. OGRODZIŃSKI: Dzieje piśmiennictwa śląskiego. Kat. 1965. — A. GLADYSZ: Pisarze śląscy. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 4 (1971) s. 575–576. — *Album pisarzy sl.* Opole 1975. — J. OLEKSIŃSKI: I nie ustali w walce... Wwa 1980. — Z. JEDYNAK: J. Lompa, N.B., K. Miarka, działacze polscy na Śląsku w XIX w. Wisielka 1984 nr 1. — J. POŚPIECH: „Perła i monument literatury górnośląskiej”, czyli J.I. Kraszewski o „Starym kościele miechowskim” N.B. *Zesz. Nauk. WSP Opole. Filol. Pol.* 25 (1986). — Z. CZUBAK: *Chrześcijańskie a Współczesność* 1987 nr 2. — R. KLUREK: *Goniec Górnośląski* 1987 nr 21 (spr. z sesji 150 rocznicy urodzin, Chorzów 1987). — W. ŻUKROWSKI: Ten nasz Faroz. Kat. 1987. — J. BONCZOL: Zostawili niezatarty ślad. *Magazyn Bytomski* 7 (1988). — M. FAZAN: N.B. — poeta i działacz narodowy 1827–1893. Kat. 1988. — S. FITA: *Enc. katol. KUL* 2 (1989). — W. OLKUSZ: Pozytywni wobec twórczości N.B. Przyczynek do dziejów recepcji w Królestwie i Galicji. *Kwart. Opol.* 1991 nr 3/4. — J. LYSZCZYŃNA: W ojczyźnie słowa. Polskie lektury pokolenia Korfantego. W: Wojciech Korfanty. Kat. 1993. — A. KOWALSKA: Udział duchowieństwa katolickiego w obronie języka polskiego na Górnym Śląsku w XIX w. i na początku XX w. *Jez. i Chrześcijaństwo*. Lubl. 1994. — J. LYSZCZYŃNA: N.B. „Góra Chelmska”, czyli w stronę epopei. *Śl. Miscellanea* 7 (1994). — TENŹE: Poeta szczęśliwej ziemi, ks. N.B. Kat. 1994. — E. SŁOKA: Historia cmentarza w poemacie N.B. „Stary kościół miechowski”. *Annales Silesiae* 24 (1994) s. 85–98, l.t.

BORKOWSKI Aleksander Dunin 1811–1896

Autor znany jest także jako Leszek Dunin-Borkowski.

Urodzony 11 stycznia 1811 w Gródku pod Zaleszczykami w zamożnej rodzinie szlacheckiej o tradycjach literacko-naukowych; syn Franciszka i Franciszki z Dzieduszyckich (od 1818 ojciec używał tytułu hrabiowskiego); młodszy brat Józefa, poety. W 1822–27 uczył się w gimnazjum we Lwowie i należał do młodzieżowego kółka literacko-samokształceniowego, kierowanego przez starszego brata. W 1824–25 ukazały się w lwowskich *Rozmaitościach* jego pierwsze publikacje literackie. W 1827–28 uczęszczał w Czerniowcach na kursy filozofii, a później studiował prawo na Uniwersytecie Lwowskim. Drukował nadal w *Rozmaitościach* oraz lwowskim almanachu *Haliczanin*. Brał czynny udział w powstaniu listopadowym. Ranny pod Radomiem, został odkomenderowany do służby sztabowej jako adiutant gen. Jana Krukowieckiego. Po upadku powstania przebywał przez osiem miesięcy w Królewcu, studiując sanskryt. W 1832

powrócił do Galicji, w 1833 wyjechał do Wiednia, gdzie ukończył studia orientalne. W latach następnych (od 1834) mieszkał we Lwowie; związał się z kręgami politycznej konspiracji w Galicji oraz z pisarzami tworzącymi tzw. szkołę czerwonoruską, drukując swoje utwory w *Ziewonii* i *Pracach literackich*. W 1837 ożenił się z Seweryną Cielecką. W 1840 był współzałożycielem *Dziennika Mód Paryskich* i do 1848 zamieszczał tam artykuły, recenzje teatralne i utwory literackie. W 1844 wydał *Album na korzyść pogorzalców* zredagowany przez brata Józefa. Wiersze i artykuły drukował także w pismach poznańskich (*Tygodnik Literacki, Rok, Dziennik Domowy, Orędownik Naukowy*), warszawskich (*Przegląd Warszawski, Niezapominajki*), wileńskich (*Atbenaeum*) i emigracyjnych (*Pszonka*). W swych publikacjach często krytykował społeczeństwo Galicji i tamtejsze środowisko literackie, występując zwykle anonimowo lub pod pseudonimami. Wydany w 1843 pierwszy tom „Parafianiszczyzny” wywołał atmosferę skandalu obyczajowego i wielką dyskusję w ówczesnej prasie i wydawnictwach. Wziął w niej udział także autor dzieła poprzez swe artykuły i inne utwory — przede wszystkim poemat „Cymbalada” (1845) i tom drugi „Parafianiszczyzny”. W marcu 1848 rozpoczął działalność polityczną. Został wybrany na członka deputacji wysłanej do Wiednia, wchodził następnie w skład lwowskiej Rady Narodowej i był posłem do austriackiego sejmiku obradującego najpierw w Wiedniu, a potem w Kromieryżu na Morawach, odgrywał dużą rolę jako przedstawiciel demokratycznej opozycji i obrońca spraw polskich. Po rozwiązaniu sejmiku w marcu 1849, obawiając się represji, wyjechał za granicę — przebywał najpierw w Dreźnie, potem w Poznaniu. W 1850 powrócił do Galicji, osiadł w swym majątku Winniczki pod Lwowem, a potem w Krzywczycach i zajął się gospodarstwem, zrywając prawie całkowicie z pracą literacką. Ogłosił jedynie kilka wierszy w *Dzienniku Literackim* (1857–60). W 1861 został posłem do galicyjskiego sejmiku krajowego (mandat złożył w 1872). Odgrywał znaczną rolę w życiu kulturalnym Lwowa, sprawował wiele funkcji społecznych, m.in. był inicjatorem i w 1867–84 przewodniczącym lwowskiego Towarzystwa Sztuk Pięknych, delegatem Towarzystwa Kredytowego Ziemińskiego (do 1870), członkiem lwowskiej Rady Powiatowej. Zmarł 30 listopada 1896 we Lwowie; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kozak. [Poemat]. *Haliczanin* 1830 t. 1.
2. Orły z Herburtów. Powieść fantastyczna. *Prace lit.* (Wiedeń) [Lw.] 1838.
3. Uwagi o literaturze w Galicji. *Tyg. Lit.* 1842 nr 12, 17 oraz nr 49–52 pt. Uwagi ogólne nad lite-

raturą w Galicji. Przedr. skróc.: *Pol. krytyka lit. 1800–1918. Mater.* T. 2. Wwa 1959. Niepodp.

4. Parafiańszczyzna. Ogł. fragm.: *Dzien. Mód Paryskich* 1842 nr 5 (pt. Wizyta pierwsza). Wyd. osob. t. 1. Wr. 1843; t. 2 [wyd. 2]. Pozn. 1849. Wyd. nast. całości oprac. K. Pecold. Wr. 1972 *BN* 1, 209. T. 1 wyd. anonim., t. 2 z 1849 pod pseud. Leszek. Wyd. pierwsze tomu drugiego (Wr. 1844) zostało skonfiskowane.

5. Cymbalada. Poema heroiczne z wypadków naszego czasu. Wr. 1845. Wyd. 2 rozszerz. pt. Cymbalada. Poema heroiczne na cały tydzień. Wr. 1848. Niepodp.

6. Niepowieści i nierozprawy. T. 1. Bochnia 1846.

7. Powieściopisarstwo polskie. *Dzien. Mód Paryskich* 1848 nr 6–40 z przerwami.

8. Wieszczenia Lechowe. Kr. 1848.

Niepodp.

9. O najdawniejszych zabytkach pisemnych. *Pam. Lit.* 1850 nr 14–20 i odb. Lw. 1850.

10. O pismach czasowych W. Ks. Poznańskiego. Pozn. 1850.

11. Odpowiedź na krytykę „Parafiańszczyzny” w *Przeglądzie Poznańskim*. Pozn. 1850.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Ponadto w 1848–92 ogł. wiele pism politycznych i publicystycznych, mów sejmowych oraz przemówień okolicznościowych.

P r z e k ł a d

12. Setka Bhartriharis. [Poezje hinduskie]. *Rok* 1845 z. 6 i odb. Pozn. 1845.

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

[P CHMIEŁOWSKI] P Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 9 (1893). — S. WASYLEWSKI: Leszek i parafiańszczyzna. W: *Bardzo przyjemne miasto*. Pozn. [1929]. — M. TYROWICZ. *Pol. słownik biograf.* 2 (1936). — M. GRABOWSKA: Leszek D.B. *Pol. krytyka lit. 1800–1918. Mater.* T. 2. Wwa 1959. — A. GORIACZKO-BORKOWSKA: Z zagadnień galicyjskiego słowianofilstwa. *Zesz. Nauk. UW*. S. A nr 32 *Prace Lit.* 1961 nr 2. — K. PECOLD: O autorstwie „Uwag ogólnych nad literaturą w Galicji”. *Pam. Lit.* 1961 z. 4. — M. ŻMIGRODZKA: Galicyjska księga snobów. *Tamże* z. 3 [dot. „Parafiańszczyzny”]. — A. KNOT: A.B. i niedoszła odbitka „Parafiańszczyzny”. Wr. 1962. — K. POKLEWSKA: W kręgu *Ziewonii* i *Dziennika Mód Paryskich*. Łódź 1962. — K. PECOLD: „Parafiańszczyzna” Leszka D.B. Problemy tekstu i komentarze. *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 40 *Prace Lit.* 1965 nr 7. — TENŻE: „Cymbalada” Leszka D.B. *Tamże* nr 67 *Prace Lit.* 1967 nr 9. — M. ŻMIGRODZKA: A. (Leszek) D.-B. *Obraz lit. pol.* S. 3 t. 1 (1975). — H. KRUPIŃSKA-EYP: Leszek D.B. jako krytyk teatralny. *Rocz. Nauk. Dydak. WSP w Rzeszowie* 1976 z. 10. — E.M. ROSTWOROWSKI: Popioły i korzenie. Kr. 1985. — A. ZIELIŃSKI: Romantycy na Pokuciu. *Prace Polon.* 41 (1985).

BORKOWSKI Józef Dunin 1809–1843

Urodzony 22 marca 1809 w Dzieduszycach Wielkich (pow. Kołomyja) na Pokuciu w zamożnej rodzinie szlacheckiej o tradycjach literacko-naukowych; syn Franciszka i Franciszki z Dzieduszyckich (od 1818 ojciec używał tytułu hrabiowskiego); starszy brat Aleksandra, poety i publicysty. W 1818–22 uczył się w Warszawie, początkowo w kolegium pijarskim, następnie w Liceum Warszawskim. W 1822–27 uczęszczał do gimnazjum we Lwowie, gdzie zorganizował młodzieżowe kółko literacko-samokształceniowe, do którego należeli m.in.: August Bielowski, Ludwik Nabelak i Wincenty Pol. Debiutował w 1825 wierszem „O dobroci Boga”, opublikowanym w lwowskich *Rozmaitościach* (nr 1). W 1827–29 uczęszczał na kursy filozofii w Czerniowcach, gdzie zetknął się z politycznymi emigrantami greckimi. W 1829–31 na uniwersytecie w Wiedniu studiował klasyczną i nowożytną literaturę oraz język grecki pod kierunkiem prof. Konstantego Kumasa. Przełożył wtedy dziewiętnaście ód nowogreckich oraz z francuskiego „Dzieje literatury nowogreckiej” Jakovana Rizosa Nerulosa i opublikował w *Haliczanie* (1830 t. 2) „Uwagi nad przekładem pieśni gminnych nowogreckich Aleksandra Chodźki”. Wziął czynny udział w powstaniu listopadowym. Od 1832 mieszkał stale we Lwowie. Uczestniczył w organizowaniu życia literackiego i kontaktował się z kręgami politycznej konspiracji w Galicji oraz pisarzami tworzącymi tzw. szkołę czerwonoruską. Finansował ich poczynania wydawnicze: dwa wydania tomu drugiego *Ziewonii* (Praga 1838, Strasburg 1839) oraz zbiorowy tom *Prace literackie* (Wiedeń 1838), drukował tam swoje wiersze i artykuły. Zainicjował i współredagował w 1840 *Dziennik Mód Paryskich* oraz przygotował do wydania *Album na korzyść pogorzalców* (1844). W 1839–42 współpracował m.in. z *Biblioteką Warszawską* i poznańskim *Tygodnikiem Literackim*. Należał do Towarzystwa Naukowego Krakowskiego i Towarzystwa Mołdawskiego, był członkiem Zakładu im. Ossolińskich. Zajmował się także jako tłumacz i badacz ludową poezją mołdawską i ukraińską. Zmarł na gruźlicę 18 czerwca 1843 we Lwowie; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O polskim języku łąwieckim i o świecie łąwieckim. *Prace lit.* (Wiedeń) [Lw.] 1838.

2. Sonety peltewne. Powst. 1840. Wyd. w poz. 5. Przedr. w poz. 6.

Przekłady

3. F. Schiller: Bogowie Grecji. [Wiersz]. Lw. 1839.
 4. A. Dumas (ojciec): Teressa. Tragedia w 5 a. Powst. tłum. 1839. Wyd. w poz. 5.

Wydania zbiorowe

5. Pisma. Z przedmową A. Bielowskiego. T. 1–2. Lw. 1856–57.
 Z tomu drugiego wyszedł jedynie zeszyt pierwszy.
 6. Wybór poezji. Wyd. i oprac. A. Ważyk. Wwa 1950.

Przedr. wierszy; *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP.

T. SINKO. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — M. JASIŃSKA: Niesłusznie zapomniany poeta. — J.D.B. *Prace Polon.* 9 (1951). — M. MACIEJEWSKI: Od „Sonetów krymskich” do „peltewnych”. *Ruch Lit.* 1967 z. 6. — A. OPACKA, I. OPACKI: Ruch konwencji. Kat. 1975 [tu: „Sonety peltewne” – walka z romantyczną konwencją; „Czarownica” J.B.; Liryki „nowogreckie”]. — S. TREUGUTT: J.D.-B. *Obraz lit. pol.* S. 3 t. 1 (1975). — R. KYRCZIW: Nieznany rękopis J.D.-B. *Studia Polono-Slavica Orientalia* 12 (1990).
 A.P.

BOROWSKI Leon

1784–1846

Urodzony 27 czerwca 1784 we wsi Opoczna koło Pińska. Wcześniej osierocony, wychowywał się w Pińsku u matki chrestnej, Zofii Chomińskiej, wojewodziny mściławskiej. Kształcił się w szkole wojewódzkiej w Postawach, a od 1801 w Szkole Głównej Litewskiej; był uczniem Filipa Neriusza Golańskiego. W 1803 uzyskał stopień kandydata filozofii. Jako literat debiutował w 1804 w *Tygodniku Wileńskim*. W 1805–07 pracował w administracji Uniwersytetu Wileńskiego; należał wówczas do Towarzystwa Nauk Piękných (1805) oraz do Towarzystwa Nauk i Umiejętności (1806–pocz. 1808) i zajmował się działalnością literacką, głównie przekładową. W 1807–11 był profesorem poezji i wymowy, a także literatury greckiej i łacińskiej w gimnazjum w Świsłoczy, w 1811–14 uczył w gimnazjum w Wilnie; należał do Towarzystwa Filomatów. Pod koniec 1814, na krótko przed śmiercią Euzebiusza Słowackiego, podjął wykłady z poezji i wymowy na Uniwersytecie Wileńskim (złocene mu czasowo). 20 kwietnia 1816 uzyskał stopień magistra filozofii, w 1818 otrzymał stanowisko adiunkta. Od 1815 ogłaszał w *Dzienniku Wileńskim* (do 1826) i *Tygodniku Wileńskim* (do 1820) prace krytycznoliterackie i literackie. W 1819–21 współpracował z *Wiadomo-*

ściami Brukowymi. W 1820 wziął udział w ogłoszonym przez Uniwersytet konkursie na stanowisko profesora literatury (przedłożył pracę „Uwagi nad poezją i wymową”); w 1821 został profesorem nadzwyczajnym, a w 1823 zwyczajnym. Po zamknięciu Uniwersytetu w 1832 był cenzorem ksiąg i profesorem homiletyki i historii literatury w wileńskiej Akademii Duchownej (do 1842). Swoje prace ogłaszał wówczas w noworoczniku *Znicz* (1835) i w *Wizerunkach i Roztrząsaniach Naukowych* (1841). Był członkiem loży wolnomularskiej Gorliwy Litwin w Wschodzie Wilna oraz Towarzystwa Szubrawców (pseud.: Pergrubius), w którym piastował urząd „witajnika pierwszego rzędu”. Po przejściu na emeryturę zamieszkał w majątku Gładkiszki koło Wilna, gdzie pożar strawił znaczną część jego mienia i rękopisów. Zmarł 4 kwietnia 1846 w Wilnie; porządkowaniem pozostałej po nim spuścizny rękopiśmiennej zajęli się syn Stanisław i brat Ignacy.

TWÓRCZOŚĆ

1. Uwagi nad poezją i wymową pod względem ich podobieństwa i różnicy. *Dzien. Wil.* 1820 t. 1–3 (anonim.). Wyd. osob. Wil. 1820 (anonim.) „z ćwiczeniami w niektórych gatunkach stylu”. Wyd. nast., z dod. „innych pism krytycznoliterackich”, oprac. i wstęp S. Buśka-Wroński. Wwa 1972 *Bibl. Studiów Lit.* Fragm. przedr. T. Kostkiewiczowa i Z. Goliński. *Oświeceni o literaturze. Wypowiedzi pisarzy pol. 1801–1830*. Wwa 1995.

W dod. do wyd. z 1820: kilka przedr. tekstów krytycznoliterackich (m.in. „O zyciu i pismach Euzebiusza Słowackiego”) i literackich, publikowanych w periodykach, głównie przekładów dzieł G. Byrona, J. Milтона, Lukrecjusza i in. W dod. do wyd. z 1972: parę prac wybranych z dodatku do wyd. z 1820, przedr. paru innych prac publikowanych w periodykach po 1820 (m.in. fragm. utworu „O Filipie Kallimachu Buonacorsim”), fragm. poz. 5 oraz zbiór listów B.

2. Retoryka dla szkół powiatowych przez pytania i odpowiedzi. Wil. 1824.

3. Kobiety filozofki. Komedja w 5 a. podług Moliera przez... Wil. 1826.

Wg Molière: Les Femmes savantes.

4. O poznawaniu zdolności umysłowych u młodzieży [z C. Garve] i o wpływie obcych wzorów starożytnych i nowych na ukształcenie smaku. *Dzien. Wil.* 1826 t. 11 i osob. Wyd. nast.: w poz. 5 pt. O wpływie obcych wzorów; w wyd. z 1972 (zob. poz. 1).

5. Historia literatury polskiej od początków aż do Wieku Złotego Zygmunta. Powst. 1838. Wyd. (częściowo z autografu, częściowo z notatek uczniów) K.W. Wójcicki. *Album lit. Pismo zbior. poświęcone dziejom lit. krajowej*. T. 1. Wwa 1848. Fragm. przedr. w wyd. z 1972 (zob. poz. 1).

Nadto: parodystyczna dedykacja w: J. Baka: Uwagi o śmierci niechybnej (Wil. 1807), prolog i epilog w: J.U. Niemcewicz: Jan Kochanowski w Czarnym Lesie. Komedioopera (Wwa 1817) oraz prace zaginione w rkpisie, m.in.: Krytyczne rozbiory celniejszych pisarzy, komedia „Skapski” wg Molière'a (1806), przekład „Don Kichota” M. Cervantesa (1842). Parę utworów parodystycznych przedrukował K. Bartoszewicz w *Księgach humoru pol.* T. 1. Petersb. 1897; parę artykułów w *Wiad. Brukowych* — Z. Skwarczyński w: „Wiadomości Brukowe”. Wybór. Wr. 1962 BN I, 178.

Prace edytorskie

6. Uwagi nad „Monachomachią” Krasickiego. Krytyczne opracowanie pieśni 1. *Dzien. Wil.* 1818 t. 2 (anonim.). Wyd. nast.: zmien. w dod. do poz. 1 wyd. z 1820; wg pierwodr. w dod. jw. wyd. z 1972.

7. A.P. Terentius: Adelphi, czyli bracia. Komedia do użytku szkół przystosowana przez Henryka Augusta Schultze ..., przedrukowana ... przez Leona B. Wil. 1813.

8. P.N. Ovidius: Metamorphoseon, tj. Przeobrażenia ksiąg 15, przekładania Jakuba Żebrowskiego. Wydanie 2 dokonane z pierwszej edycji ... u Fr. Cezarego R. P. 1636. Wil. 1821.

Parę listów B. oprac. T. Turkowski w: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935.

O P R A C O W A N I A

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

D. CHODŹKO: L.B. Wspomnienia. *Atbenium* 1847 t. 1; toż *Przyj. Ludu* 1847 t. 14 cz. 2 nr 28–32. — M. KAMIŃSKI: L.B. *Tyg. Ilustr.* 1867 t. 2 nr 411. — P. CHMIEŁOWSKI. *Enc. wych.* 2 (1882). — L. UZIĘBŁO: Profesor L.B. *Księga pam.* ... A. Mickiewicza. T. 2. Wwa 1898. — J. BIELIŃSKI: Uniwersytet Wileński. T. 1–3. Kr. 1899–1900. — P. CHMIEŁOWSKI: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. Wwa 1902. — T. GRABOWSKI: Krytyka literacka w Polsce w epoce pseudoklasycyzmu. Kr. 1918. — H. ŻYCYŃSKI: Wstęp do: Pisma estetyczno-krytyczne A. Mickiewicza. Kr. 1924 BN I, 79. — S. PIGOŃ: Historia jednego konkursu do katedry wymowy i poezji (1816). *Księga pam. ku uczczeniu ... Uniu. Wil.* T. 1. Wil. 1929. — J. JABLONKA-ERDMANOVA: Oświecenie i Romantyzm w stowarzyszeniach młodzieży wileńskiej na początku XIX w. Wil. 1931. — S. PIGOŃ. *Pol. słownik biograf.* 2 (1936). — J. KLEINER: Mickiewicz. T. 1. Wyd. 2 Lubl. 1948. — S. BUŚKA: Z problematyki estetycznej rozprawy konkursowej L.B. „Poezja i sztuka”. *Księga pam. ku czci K. Górskiego.* Tor. 1967. — S. SAWICKI: Początki syntezy historyczno-literackiej w Polsce. Wwa 1969. — Z. KOPCZYŃSKA: Język a poezja. Studia z dziejów świadomości językowej i literackiej Oświecenia i Romantyzmu. Wr. 1976. — A.W. KAUPUŻ: Ocierki po historii sławianskiej filologii w Wilnjusku Uniwersytetie w naczale XIX wieku (1803–1823). *Leningradskij Gosudarstwenij Uniuersitet* 106 62: *Sławianskiej Jazyki.* Leningrad 1971. — D. BEAUVOIS: Lumières et

société en Europe de l'est. L'Université de Vilno et les écoles polonaises de l'Empire Russe (1803–1832). T. 1–2. Paris 1977. — S. SKWARCZYŃSKA: Zapoznany artykuł L.B. *Acta UNC. Filol. Pol.* 1979 z. 16. — P. ŻBIKOWSKI: Klasycyzm postanisławowski. Doktryna estetycznoliteracka. Wwa 1984. — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: Czytelnicтво wileńskich profesorów literatury w okresie Oświecenia. *Rocz. Komisji Hist.-Lit.* 25 (1988). — TAŻ: Literatura staropolska w lekturach profesorów krakowskich i wileńskich okresu Oświecenia. *Biul. Bibl. Jagiel.* 38 (1988). — T. KOSTKIEWICZOWA: Krytyka literacka w Polsce w epoce Oświecenia. *Krytyka literacka w Polsce w XVI–XVII w. oraz w epoce Oświecenia.* Cz. 2. Wr. 1990. — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: „Dziennik pożyczania książek z Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego” 1805–1816. Poeci w lekturach i lektury poetów: Analiza kilku faktów bibliologicznych zapisanych w źródle. *Z badań nad pol. księgozbioremi bist. Bibliogr. dyscypliną integrującą.* Wwa 1993. — TAŻ: Bücher und ihre Leser in Wilna am Anfang des 19. Jahrhunderts. Frankfurt am Main 1996. — P. ŻBIKOWSKI: L.B. (1788–1845). *Pisarze pol. Oświecenia.* T. 3. Wwa 1996 [z wyborem tekstów].

E.A.

BORZYMOWSKI Marcin ur. przed 1625

Urodzony przypuszczalnie u schyłku panowania Zygmunta III Wazy w rodzinie szlacheckiej herbu Łąda z ziemi wiskiej w Łomżyńskim lub z Sandomierskiego; syn Wojciecha, dzierżawcy wsi Belcz, i Izabeli; brat Jana Maksymiliana, skarbnika wiskiego, i Macieja. Latem 1651 odbył podróż morską z Gdańska do Lubeki. W 1654 był żonaty z bliżej nieznaną Zofią Anną (zm. przed 1658). Prawdopodobnie pozostawał w bliższym kontakcie z Janem Zamoyskim, starostą kałuskim. W lutym 1664 nabył (wraz z bratem Janem Maksymilianem) od Mikołaja Słuckiego majątek Szczecin w powiecie janowskim na Lubelszczyźnie, z którego musiał ustąpić 17 listopada 1665. Inne szczegóły niezbrane.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Morska nawigacja do Lubeka ... w R. P. 1651 czyniona. Powst. po 1655. Wyd. Lubl. 1662 druk. S. Krasuński. Wyd. kryt. R. Pollak. Gdańsk 1938; wyd. skróc. ze wstępem R. Pollaka. Gdańsk 1951; ze wstępem i objaśnieniami R. Pollaka. Gdańsk 1971. Przd. fragm.: *Stadion ze słów.* Wwa 1985; M. Borzymowski w tchnieniach Boreasa. Wybór i oprac. J. Klimżyński. Kołobrzeg 1987.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964); LP

A. BRÜCKNER: Źródła do dziejów literatury i oświaty w Polsce. Wiersze historyczne. *Bibl. Warsz.* 1895 t. 3. — R. POLLAK: B. jako marynista. *Rocz. Gdański* 11 (1937)

i odb.; przedr. w: Wśród literatów staropolskich. Wwa 1966. — J. PERTEK: Polacy na szlakach morskich świata. Gdańsk 1957. — B. MIAZGOWSKI: Morze w literaturze polskiej. Gdynia 1964. — R. LESZCZYŃSKI: M.B. na Lubelszczyźnie. *Prace Polon.* 23 (1967). — L. PROROK: Szkice bałtyckie i inne. Wr. 1972. — E. KOTARSKI: Poemat podróżniczo-heroiczny M.B. *Nautologia* 1978 nr 1; toż w: U progu marynistyki polskiej. Gdańsk 1978. — W. ODYNYEC: Okno na świat. Bałtyckie podróże Polaków w XVI–XVIII w. *Acta UNC. Hist.* 1993 nr 28. — E. KOTARSKI: Sarmaci i morze. Wwa 1995.

Wydania zbiorowe

5. Pisma. T. 1–8. Wyd. zbior. pod red. i ze wstępem B. Adamowicza. Lw. 1907. Wyd. 2 Wwa 1937. T. 1: Poezje.

T. 2: Dramaty: Miłość królewska. Dramat historyczny z XVI w. w 5 a. z prologiem (przekł. włoś. 1903); Halszka z Ostroga. Dramat historyczny z XVI w. w 5 a. z prologiem.

T. 3: Michał Waleczny. Dramat historyczny z 1600 r. w 5 a. z prologiem (przekł. włoś. 1902); Odsiecz Wiednia. Dramat w 5 a.

T. 4: Księżna Gorysława (Rogneda). Dramat w 5 a.; Lilia Wawelu. Dramat historyczny w 5 a.

T. 5: Bolesław Szczodry. Tragedia historyczna z XI w. w 5 a. z prologiem; Przeor paulinów. Dramat historyczny w 5 a.

T. 6: Rodzina Kraka. Dramat w 5 a. z prologiem; Spyttek z Melsztyna. Dramat w 3 a.

T. 7: Savonarola. Obraz historyczny z dziejów Florencji 1493 w 6 a.; Daniel. Tragedia w 5 a. z prologiem.

T. 8: Kleopatra. Dramat w 5 a. (przekł. włoś. 1903); Faworyt carowej. Dramat w 5 a. i 8 odsłonach.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

B. ADAMOWICZ: Julian Moers z Poradowa. Wspomnienie pośmiertne. Piza 1904. — M. RULIKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — D. BILIŃSKA: Przedziwna kariera sceniczna dramatu E.B. Tuszowskiej pt. Przeor Paulinów. *Studia Claramontana* 7 (1987) s. 183–214.

I.T.

BOŚNIACKA Elżbieta 1837–1904

Urodzona w 1837 w Rebedajłowce (pow. czehryński) na Ukrainie; córka Edmunda Rulikowskiego, którego ród wywodził się z normandzkich książąt Moersów, i Zofii Dydowicz-Trypolskiej. Dzieciństwo i młodość spędziła w Helenówce w powiecie wasylkowskim. W 1866 opuściła Ukrainę. Po rozwodzie z Romanem Tuszowskim wyszła powtórnie za mąż za Zygmunta Grzymałę-Bośniackiego, lekarza i przyrodnika. Utwory swe ogłaszała i wystawiała pod pseudonimem Julian Moers z Poradowa lub Julian z Poradowa. Poezje zamieszczała głównie w *Dzienniku Literackim* (1863–65). Obrazy dramatyczne, nagradzane w konkursach, były wielokrotnie wystawiane na scenach Krakowa i Poznania; „Przeor paulinów, czyli obrona Częstochowy”, utwór wystawiany w kraju i w Ameryce aż do 1939, osiągnął rekordową liczbę około tysiąca przedstawień. Parokrotnie wyjeżdżała do Włoch celem leczenia płuc, w 1871 zamieszkała tam na stałe, najpierw w Viareggio, następnie w San Giuliano pod Pizą. Do kraju nadsyłała korespondencje literackie dla *Ruchu Literackiego* (1875–76). Zmarła 22 czerwca 1904 w San Giuliano.

TWÓRCZOŚĆ

1. Zaporoziec. [Poemat]. Paryż 1862.

2. Przeor paulinów. Dramat historyczny z XVII w. w 5 a. z prologiem. Wyst. Kr. 1872 pt. Przeor paulinów, czyli obrona Częstochowy. Wyd. osob. Kr. 1874. Wyd. nast. Lw. 1906. Przedr. w poz. 5. Wyróżnienie w I „krakowskim” konkursie dramatycznym w 1872, utwór wystawiany wielokrotnie w tzw. repertuarze ludowym.

3. Wesele zdobywcy, czyli Attyła wódz Hunów. Dramat w 5 a. Wyst. Kr. 1876.

III nagroda w IV „krakowskim” konkursie dramatycznym w 1875.

4. Pisma dramatyczne. T. 1–2. Piza 1879–80.

T. 1: Kleopatra. Dramat w 5 a.

T. 2: Księżna Gorysława (Rogneda). Dramat w 5 a. (wyst. Kr. 1874).

BOYM Michał Piotr 1612?–1659

Urodzony w 1612 (?) we Lwowie; syn Pawła, mieszczanina, doktora medycyny, padewczyka. W 1631 wstąpił do zakonu jezuitów w Krakowie i tam odbył nowicjat, następnie studiował filozofię w Kaliszu, potem teologię w Krakowie, gdzie w 1641 przyjął święcenia kapłańskie. Po pewnym czasie wyjechał do Rzymu, a stamtąd do Lizbony, skąd pod koniec 1643 odpłynął do Chin w celach misyjnych. Posługiwał się tam nazwiskiem Pu Mi-ko Cze-juen. Pracował najpierw w Makau (przypuszczalnie uczył przez parę miesięcy w jednym z kolegiów jezuitów), poznając język i medycynę chińską, następnie do 1647 przebywał na wyspie Hajnan, potem w Tonkinie. W 1649 został wysłany do Chin południowych na dwór ostatniego z dynastii Mingów pretendenta do tronu chińskiego — Jong’lięgo vel Czu-Ju-łanga, od którego otrzymał tytuł „radcy cesarskiego gabinetu”. Część dworu z synem Jong’lięgo już uprzednio przyjęła wiarę chrześcijańską. Wobec zagrożenia ze strony następujących z północy Mandżurów postanowiono wysłać poselstwo do papieża z prośbą o pomoc Europy dla Jong’lięgo. Na początku 1651 wyjechał jako poseł

97

do Włoch; podróżując morzem i lądem, dotarł pod koniec 1652 do Wenecji. We Włoszech, głównie w Wenecji i w Rzymie na dworze papieskim, usilnie działał na rzecz Chin. W tymże czasie przygotowywał do druku swoje prace (z dziedziny medycyny, geografii, kartografii, przyrodznawstwa, badań nad językiem i pismem chińskim); większość z nich pozostała jednak w rękopisach i zaginęła. Wiosną 1656 z listami papieskimi odpłynął z Lizbony do Goa; do Tonkinu dotarł w sierpniu 1658. Krytyczna sytuacja Jong'iego i nakazy przełożonych uniemożliwiły mu dopełnienie poselstwa. Zmarł 22 sierpnia 1659 w Kuangsi w południowych Chinach.

TWÓRCZOŚĆ

1. Refertur iter R.P.M. Boym ex Sinis in Europam. Niewyd. Kompilacja tego dzieła oraz Brevis Sinarum imperii descriptio — wyd.: w jęz. włos.: Breve relazione della China. Roma 1652; w jęz. niem.: Sehr wehrte und angenehme neue Zeitung von der Bekehrung zum catholischen Glauben des jungen Königs in China. München 1653; w jęz. franc.: La grande nouvelle de la conversion de jeune roy de la Chine. Liège 1653; toż pt. Briefve relation de la notable conversion... Paris 1654; toż wyd. M. Thévenot w: Relations des divers voyages. T. 2. Paris 1663.

Przekład pol. pt. Sprawozdanie z podróży do Chin w 1658 napisane dla Giovanniego Rho z Kurii Generalnej zakonu jezuitów w Rzymie. Tłum. z łac. i oprac. E. Kajdański. *Wybrzeże* 1986 nr 5.

2. Dwie ody chińsko-lacińskie (China Ferdinando III, imperator; Elogium ... in laudem Oedipi). Wyd. A. Kirchner w: Oedipus Aegyptiacus (Elogium 25 i 26). Roma 1652–55.

3. Flora Sinensis, fructus floresque humillime porrigens. Wiedeń 1656 druk. M. Richter. Przekł. franc. ogł. M. Thévenot, jw. poz. 1.

4. Specimen medicinae sinicae, sive opuscula medica ad mentem Sinensium. Wyd. Frankfurt 1682 druk. J.P. Zubrodt. Toż pt. Clavis medica ad Chinarum doctrinam de pulsibus. B.m. 1686; toż jako dod. do: *Miscellanae Curiosa Academiae Naturae Curiosarum*. Decas II. Norymberga 1686.

Chińskie rozprawy medyczne wyd. w przekładzie łac., całość nieogł.

5. Ręczna mapa Chin wraz z atlasem oraz łac. dziełko — zachowane w rkpsie Bibl. Watykańskiej sygn. 351.

Inne dzieła, wspomniane w „Briefve relation” — zaginęły.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964).

W. ZAKRZEWSKI: Wspomnienie życia i pism M.B., uczonego wieku siedemnastego. *Czasop. Nauk. Ossol.* 1830 z. 2. — B. NAMYSŁOWSKI: M.B. i jego „Flora Si-

nensis”. *Kosmos* 45 (1920) s. 198–214. — B. RICHTER: M.B. *Rocz. Orient.* 2 (1919/24) s. 10–20. — R. CHABRIÉ: M.B., jésuite polonais, et la fin des Ming en Chine. Paris 1933. — S. KRZEMIENIEWSKI: M.B. jako botanik. *Kosmos* 1934 i odb. — J. KRZYSZKOWSKI: *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — B. SZCZEŚNIAK: Note on the spelling of the family name of M.B., missionary in China. *Rocz. Orient.* 15 (1939/49) s. 235–238. — TENŹE: The Beginning of Chinese Lexicography in Europe with Particular Reference to the Work of M.B. *Journal of the American Oriental Society* 48 (1947) s. 160–165. — B. BARANOWSKI: Znajomość Wschodu w dawnej Polsce do XVIII w. Łódź 1950. — B. SZCZEŚNIAK: The Writings of M.B. *Monumenta Sinica* (Tokyo) 14 (1949/55) [tu: bibliogr. twórczości]. — W. FUCHS: A note on Father Boym's Atlas of China. *Imago Mundi* (Amsterdam) 9 (1952). — B. SZCZEŚNIAK: The Atlas and geographic description of China. A manuscript of M.B. *Journal of the American Oriental Society* 78 (1953) s. 65–77. — TENŹE: John Floyer and Chinese medicine. *Osiris* 11 (1954). — TENŹE: The seventeenth century maps of China. *Imago Mundi* (Amsterdam) 13 (1956). — J. PERTEK: Polacy na szlakach morskich świata. Gdańsk 1957. — L. CYRZYK: Polski badacz chińskiej flory. *Chiny* 1961 z. 1–2. — K. BU-CZEK: Zarys kartografii polskiej od XV do XVIII w. Wr. 1963; toż wersja ang. Wr. 1966. — B. SZCZEŚNIAK: The Mappa Imperii Sinarum of M.B. *Imago Mundi* (Amsterdam) 19 (1965). — L. CYRZYK: Polscy badacze Chin w XVII w. *Szkice z dziejów pol. orientalistyki*. T. 3. Wwa 1969. — B. SZCZEŚNIAK: The first Chinese dictionary published in Europe. *Asian Studies Research Institute Oriental*. S. 3. Indianapolis 1969 s. 217–227. — TENŹE: Maps of China by M.B. *Studia z dziejów geografii i kartografii*. Wr. 1973. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — H. BUKOWIECKI, O. OLSZOWSKA: Egzotyczne rośliny lecznicze w dziełach botaników polskich XVII w. M.B. i J. Jonston. *Farmacja Pol.* 1975 nr 12. — J. KRZYSZKOWSKI: M.P.B. w: F.A. Plattner: Gdy Europa szukała Azji. Kr. 1975. — S. SZENIC: Polak ambasadorem chińskim. W: Ongiś. Wwa 1975. — L. GRZEBIEŃ: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — E. KAJDAŃSKI: „Atlas Chin” M.B. *Przegl. Pol. Kartografii* 1985 nr 3. — B. SZCZEŚNIAK: Additional notes on the variants of the spelling of M. Boym's name. New materials. *Rocz. Orient.* 44 (1985) z. 2. — E. KAJDAŃSKI: B. opisanie Królestwa Syjamu. *Poznań Świat* 1986 nr 6. — TENŹE: Kto pierwszy opisał drzewo chlebowe? *Kontynenty* 1986 nr 8. — T. FLISLUK: *Wieczór* 1987 nr 76. — E. KAJDAŃSKI: Nieznane informacje o chińskich bogactwach mineralnych w dziełach M.B. *Kwart. Hist. Nauki* 1987 nr 3/4. — TENŹE: M.B. — ostatni wysłannik dynastii Ming. Wwa 1988. — M.J. KÜNSTLER. *Enc. katol. KUL* 2 (1989).

I.T.

BRANDOWSKI Stanisław 1864–1935

Urodzony 19 kwietnia 1864 w Poznaniu; syn Alfreda, profesora filologii klasycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ), i Heleny z Cichowiczów. Ukończył Gimnazjum św. Jacka w Krakowie, następnie studiował w 1883–91 na wydziale praw-

nym UJ i uniwersytetu wiedeńskiego. Jako student redagował w Wiedniu *Bibliotekę Rodzinną* (1890) i *Ilustrowaną Bibliotekę Rozmaitości* (1890–91), a później był reporterem *Neues Wiener Journal*. W 1894 poślubił Elżbietę Sonnet. W 1900 wrócił do Krakowa i zaczął wydawać *Humorystę i Satyrę*. W 1904 osiadł na stałe we Lwowie. Początkowo pracował w redakcji *Wieku Nowego*, następnie założył i redagował tygodnik *Herold Polski* (1906–14). W tymże czasie (1906–10) wydawał własny dziennik *Goniec Polski*. W czasopiśmie tych zamieszczał liczne tzw. obrazki humorystyczne, prace publicystyczne oraz powieści. Bardzo często utwory swe sygnował pseudonimami i kryptonimami: Brandovius, Gollibroda, Longinus, St. Pożarowski, stb. W 1909 redagował czasopismo *Biesiada Humorystyczna*. Po wybuchu pierwszej wojny światowej został, na skutek wystąpień przeciw państwu centralnym na łamach *Herolda Polskiego*, aresztowany jesienią 1914 podczas chwilowego pobytu w Wiedniu i osadzony na półtora roku w więzieniu. W 1917 powrócił do Lwowa i prowadził własną drukarnię. W 1923 przeniósł się do Bydgoszczy, gdzie przez dwanaście lat pracował w redakcji *Dziennika Bydgoskiego*. Pisał wtedy także sztuki teatralne, wystawiane na scenach Poznania i Bydgoszczy. Zmarł 22 marca 1935 w Bydgoszczy.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Bracia szlachta. Komedia kontuszowa w 4 a. Wyst. Pozn. 1884. Wyd. Pozn. 1887. Wyd. nast. Kr. 1902.
2. Dr Lepke. Humoreska. *Fliegende Blätter* (Wiedeń) 1884.
Napisana na konkurs redakcji czasopisma *Fliegende Blätter*, otrzymała I nagrodę.
3. Poczcie. *Zeszyt 1*. Kr. 1887.
4. Brandmistrz Moryc. Pozn. 1890.
5. Pan Damazy u ministra. Pozn. 1890.
6. Stojans Tod. [Poemat]. Leipzig 1890.
7. Szkice i humoreski. Wiedeń 1890. Wyd. 2 Pozn. 1890.
8. Z ponurych dni. Zbiór felietonów. Pozn. 1894.
9. Potomek Dybidzbanów. Nowela z ziemi wielkopolskiej. Pozn. 1895.
10. Moje menażerie. Obrazki, szkice i humoreski. Lw. 1909. Przedr. w poz. 12.
Przekł. ros. 1927.
11. Szakale. Powieść współczesna. Lw. 1910.
12. Ludzkie karykatury. Obrazy, szkice i humoreski. Lw. 1918. Wyd. 3 Wwa 1920.
13. Antek Granaciarz. Epizod z dziejów Lwo-wa. Lw. 1921.
14. Szpieg, czyli tajemnica fortu Pelagia. Sztuka w 5 a. Wyst. Bydg. 1924. Pod zmien. tyt. Sarajewo 1914. Wyst. Kr. i Pozn. 1931.

Wersja niem. pt. Christine Braun. Wyst. Wiedeń i Tor. 1930; pt. Krystyna Molnow. Wyst. Amsterdam i Londyn.

O P R A C O W A N I A

NK 13 (1970).

S. WASYLEWSKI: O S.B. *Dzien. Bydg.* 1935 nr 86. — W. BELZA. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — S. STRĄBSKI: „Dziennik Bydgoski”. W: Opowieści bydgoskie. Pozn. 1970. — *Zbiór poetów pol.* 6 (1975). — Z. MROZEK: Życie kulturalno-społeczne, teatralne i literackie w Bydgoszczy w l. 1919–1939. Bydg. 1984 *WSP u Bydg.* nr 164. — H. DUBOWIK: Motywy regionalne w twórczości pisarzy bydgoskich. *Rocz. Gdański* 46 (1986) nr 2. — Z. MROZEK: Brandowscy. *Kalendarz Bydg.* 1988 s. 106–110. — J. KUTTA. *Bydg. słownik biogr.* T. 3, Bydg. 1996.

I.T.

BRATKOWSKI Daniel ok. 1635–1702

Urodzony ok. 1635 w okolicach Łucka na Wołyniu w prawosławnej spolszczonej rodzinie szlacheckiej; syn Bohdana, skarbnika braclawskiego. Za czasów Jana II Kazimierza uczestniczył jako sekretarz w legacji do Moskwy. W 1669 został przez króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego mianowany podstolim braclawskim. W 1688 otrzymał urząd podczaszego wendeńskiego i pozostał na nim aż do śmierci. Wiele podróżował po kraju, szczególnie po 1697, gdy zabiegał usilnie o zapewnienie prawosławiu swobód w Polsce. Początkowo poczynania jego były legalne, ale w 1699 stał się inspiratorem akcji protestacyjnej. W 1700 przebywał we Lwowie, stamtąd udał się do Maze-py po pomoc dla dyzunitów. Ujęty w Olyce, zdołał oczyścić się z zarzutu działania przeciwko państwu. W 1701 wykupił część Świszczewa, dziedzicznego majątku, który uprzednio był zmuszony dać w zastaw, i rozdzielił między synów. Następnie w przebraniu chłopskim wyruszył do kozackiego pułkownika Semena Paleja, kolportując po drodze odezwę do prawosławnych. Pojmany przez straż kasztelana Franciszka Ledóchowskiego, został wyrokiem sądu wojskowego skazany na śmierć i ścięty 26 listopada 1702 w Łucku.

T W Ó R C Z O Ś Ć

Świat po części przejrzany. Kr. 1697 druk. F. Czary. Zbiór fraszek i epigramatów, wyd. w nakł. ponad 4000 egz. Wybrane fraszki przedr.: F. Bohomolec: *Rozrywki uciężne*. Wwa 1763 s. 86–89, toż [b.m.r.] s. 59–62 [inne teksty]; K. Bartoszewicz: *Księgi humoru polskiego*. T. 1. Petersb. 1897 s. 295–299; *Cztery wieki fraszki pol.* Wwa 1937, wyd. 2 Wwa 1957; *Pol. słownik pijacki i antologia bachiczna*. Wwa 1937, wyd. 2 Wwa

1957; *Księgi bumoru pol.* Łódź 1958; *Poeci pol. baroku 2* (1965); *Wiersze o Lublinie*. Lubl. 1967; *Mazowieckie rytmy*. Płock 1973; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *I w odniamach czasu smak jest*. Wwa 1991.

Przekł. fragm.: rum. *Ginduri memurituare*. București 1987, ukr. (35 fraszek) 1909.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

T. MIKULSKI. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936); przedr. w: *Rzeczy staropolskie*. Wr. 1964. — A. NOWICKA-JEŻOWA: *Homo viator – mundus – mors*. Wwa 1988. — M. SZEGDA. *Enc. katol. KUL* 2 (1989).

I.T.

BRATKOWSKI Stanisław

1791–1871

Urodzony w 1791 w Łęczycy w rodzinie ziemiańskiej. Kształcił się w szkołach pijarskich w Piotrkowie, następnie był urzędnikiem Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie. Debiutował w 1826 jako poeta i powieściopisarz. Od 1829 był sekretarzem nowo założonego Teatru Rozmaitości, równocześnie debiutował jako pisarz dramatyczny. Podczas powstania listopadowego był podintendentem głównej armii (od lutego 1831) oraz członkiem Towarzystwa Patriotycznego (od sierpnia 1831). Po powstaniu wyemigrował do Francji; przebywał w zakładach emigrantów w Lyonie (1831–32), Awinionie (1832–33) i Poitiers (od 1833), a następnie — ożeniony z Francuzką — w Nantes (lata czterdzieste) i Paryżu. Współpracował z Komitetem Narodowym Polskim (1832), był członkiem Towarzystwa Demokratycznego Polskiego (1833–35 i od 1864); w 1834 został wybrany do uformowanej w Poitiers Komisji Korespondencyjnej Towarzystwa, w 1835 do Centralizacji; od tego roku należał do sekcji w Batignolles. Prowadził ożywioną działalność literacką i publicystyczną. Wydawał czasopisma i publikacje periodyczne: *Scènes Politiques de la Révolution Polonaise* (Lyon–Avignon 1832 nr 1–6), *Polacy we Francji* (Awinion 1832 nr 1–8), *Soirées d'Hiver de Poitiers* (1835 nr 1–3); współpracował z *Demokratą Polskim* (Poitiers 1838–41); pisywał do *Pielgrzymy Polskiego* (Paryż 1833) i *Breton* (Nantes 1840–46). Używał pseudonimu Réfugié Polonais. W 1866 został prezesem Zebrania Narodowego Wszystkich Wyznań, w 1868 sekretarzem gminy polskiej Batignolles-Clichy. Zmarł w styczniu 1871 w Paryżu. Przez ostatnie dwadzieścia lat, przewlekle chory, żył w niedostatku.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Bielany. Wiersz pisany w pierwszych dniach wiosny. Wwa 1826. Przedr.: *Zbiór poetów pol. XIX w.* 1 (1959).

2. Na zgon wiekopomnej pamięci Aleksandra I^{mp}... Wwa [ok. 1826].

3. Pan Władysław. Romans oryginalny przez S.B. ... Wwa 1826.

4. Rozpamiętywanie chrześcijanina na zakończenie jubileuszu. Wwa 1826.

5. Pieśni narodowe i sielanki. Wwa 1827. Parę wierszy przedr.: *Zbiór poetów pol.*, jw. poz. 1.

6. Helena i Kazimierz. Romans treści narodowej. Wwa 1828.

7. Sonety i różne wiersze w upominku dla Polek na rok 1829. Przez S... B..... Wwa 1829. Parę wierszy przedr.: *Zbiór poetów pol.*, jw. poz. 1.

8. Ja i on. Komedja oryginalna ze śpiewkami w 1 a. Wyst. Wwa (Teatr Rozmaitości) 1829. Wyd. Wwa 1830 (muzyka W. Kratzer).

9. Teoria pisania listów dla młodych Polek. Wwa 1830. Wyd. nast. pt. Rady dla młodych Polek z okoliczności pisania listów. Pozn. 1871. 10. Piosenki narodowe. [Wwa 1831]. Parę wierszy przedr.: *Zbiór poetów pol.*, jw. poz. 1. 11. Akademik warszawski. Komedja w 1 a. Wyst. Wwa (Teatr Rozmaitości) 1831. Inny tyt.: *Przeciw wiatru*.

12. Les Krakuses, cavalerie polonaise. Par un Réfugié Polonais. (Powieść). Lyon 1832.

13. Dévouement des femmes polonaises à la cause nationale dans la révolution du 29 XI 1830. Par un Réfugié Polonais. Mont-de-Marsan 1833.

14. Discours à assemblée des Polonais du dépôt de Poitiers réunis pour célébrer la memoire de Lafayette. Poitiers 1834.

15. Prawo, porządek publiczny. Poitiers 1834; toż Poitiers [Lw.] 1834.

16. Fragmenta o przyszłości Polski. Nantes 1840. 17. Kilka myśli dla Polski przez Wydawcę Dziennika Awenionńskiego. Nantes 1840.

18. Olek le réfugié. Livre dédié aux proscrits de tous pays. (Powieść). Paris 1845.

19. Le Premier retour. Épisode du martyrologue de l'année 1833, en 5 actes et 6 tableaux. Paris 1845. Przedr. fragm.: *La Propagande polonaise*. Nantes [1846]. Wyd. 2 Anrenis 1848.

20. Le Tzar et ses réformes en Pologne. Par un Réfugié Polonais. Extraits du „Breton” des 23 et 24 octobre. Nantes 1846.

21. Le 16me Anniversaire de la révolution polonaise célébré à Nantes le 29 novembre 1846. Discours... Nantes [1846].

22. La Pologne en 1830, esquisse des mœurs. Extraits du „Breton” des 27 et 28 mars. Nantes 1846. Podp.: S.B. Réfugié Polonais.

23. La Famille. Pièce en 5 actes en prose. Nantes 1856.

24. Grâce et joie. Essai sur la charité. Nantes-Paris 1857.
Zapowiedziany w 1856 druk „Améliorations sociales” dotyczył zapewne tej pozycji.

25. Gmina i szkoła wiejska w Polsce po zniesieniu pańszczyzny. Paryż 1860.

26. Dwie pieśni na chwałę Bożą: I. Na podziękowanie Bogu. II. Do Boga. Po ogłoszeniu całej Polski w stanie oblężenia w miesiącu październiku 1861. [Paryż 1861].
Niepodp.

27. Do Boga: III. Po zamknięciu kościołów w Polsce. IV. Prośba do Boga chrześcijan i izraELITÓW Polaków. [Wiersze]. Rachunek sumienia. [Proza]. Paryż [1862].
Niepodp.

28. Étude historique sur l'ancienne législation polonaise, concernant les israélites, d'après les status royaux et les constitutions des diètes de 1264-1788. Paris [1866].

29. Littérature épistolaire des femmes en Pologne au XIXe siècle. Étude littéraire... Paris 1868.

Przekład

30. La Pologne contemporaine. Hymnes du réveil. Monument religieux et patriotique de XIXe siècle. Traduction en prose par ... Traduction de quatre hymnes en vers par Auguste Sour. Paris 1863.
Tu m.in. przekł. hymnu „Boże, coś Polskę”.

Prace edytorskie

31. [J. Lelewel]: Delegowani w Wierzbnie dnia 2 grudnia 1830 roku. Jako dokument historyczny ogłosił drukiem... Awinion 1832.

32. Rys ogólny jednorocznych dziejów tulactwa polskiego w Zakładzie Aweniońskim od lutego 1832 do lutego 1833... [Awinion] 1833.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

P. CHMIEŁOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 9/10 (1893). — L. GADON: *Emigracja polska*. T. 3. Kr. 1902. — H. WIĘCKOWSKA. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — M. TYROWICZ: *Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832-1863*. Wwa 1964. — Z. MARKIEWICZ: *Zapomniani pisarze i działacze emigracyjni*. W: *Polsko-francuskie związki literackie*. Wwa 1986.

E.A.

BREDKRAJ CZ Norbert 1819-1858

Urodzony 6 czerwca 1819 w Wielkopolsce. Uczęszczał do gimnazjum w Poznaniu, później studiował na uniwersytecie we Wrocławiu, gdzie należał do Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego,

następnie przeniósł się do Berlina. Debiutował w 1843 wierszami drukowanymi w poznańskim *Tygodniku Literackim*. Gospodarował w majątku Kucharki koło Pleszewa w Wielkopolsce. Około 1847 przebywał w Paryżu, gdzie zbliżył się do Gminy Braci Zjednoczonych, kontaktując się z Ludwikiem Królikowskim i Józefem Garnyszem — w czasopiśmie tej grupy *Zbratanie* zamieścił wiersz programowy. Później mieszkał w Dreźnie. Zmarł 20 lipca 1858 w Borku w Poznańskim. Swoją majątek przeznaczył na nagrody literackie i naukowe, przyznawane w konkursach na dramaty historyczne i dzieła naukowe dotyczące historii Polski. Organizacją konkursów zajmowało się od 1876 Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Matka bohaterka. Poemat z czasów porewolucyjnych. Wr. 1843.

Tu także cykl wierszy, m.in. Do głowy rzymskiego kościoła.

2. Zbigniew Czarło. Dramat w 4 a. Paryż 1847.

3. Mieczysław Pierwszy. Dramat w 5 a. Lipsk 1858.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972).

M. DANILEWICZOWA. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — Z. MARKIEWICZ: *Zapomniani pisarze i działacze emigracyjni*. W: *Polsko-francuskie związki literackie*. Wwa 1986.

A.P.

BRODOWSKI Feliks 1864-1934

Urodzony 9 maja 1864 w Lublinie; syn Edwarda, prawnika, i Teofili z Konwickich. Od 1875 kształcił się kolejno w gimnazjum w Lublinie, w szkole realnej w Równem oraz w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach (1885-87). Debiutował pod pseudonimem Henryk Równia, ogłaszając w *Gazecie Lubelskiej* (1886 lub 1887) obrazek pt. „Niu”. Przerwał studia i żył w skrajnej nędzy, obracając się w kręgach wielkomięskich nizin społecznych Warszawy. Pewną stabilizację materialną przyniosła mu współpraca z *Prawdą* (1889-93), gdzie ogłaszał nowele, felietony, recenzje, m.in. artykuły: „Oczekiwania i obawy” (1889 nr 16-17), „Sztuka w służbie” (1889 nr 19-23). W 1896-1900 pracował jako urzędnik w Komisji Włościańskiej w Warszawie. W 1902 Stanisław Stempowski — doszukując się u B. pewnych rysów wspólnych z twórczością Maksyma Gorkiego — zaproponował mu współpracę z *Ogniem*, która trwała do 1905. Był to okres największego rozwoju jego pisarstwa, ogłosił tu swoje najbardziej realistyczne utwory, w

B

których wykorzystał doświadczenia z lat, gdy obracał się „na dnie” warszawskiej społeczności. Po zamknięciu *Ognitwa* wyjechał do Łomży i w 1905–14 pracował tam w Komisji Włościańskiej. W redagowanym przez Artura Górskiego wydawnictwie *Godło* (t. 1–2 Wwa 1915–16) ogłosił swoje refleksje filozoficzne oraz autobiografię. W Polsce niepodległej zajął się ustawodawstwem agrarnym i opublikował kilka książek z tego zakresu. Ostatnią pracą (na temat powiązań problematyki lekarskiej z zagadnieniami filozofii, metafizyki, etyki i socjologii) jest rozprawa „Badmajeffowie. Medycyna Tybetu w zetknięciu z cywilizacją Zachodu” (1932). Zmarł w 1934.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Chwile. Fantazje, nowele, obrazy z natury. Przedmowa S. Krzemiński. Wwa 1903.

Tu m.in.: W nocy; Strącone liście (wyd. osob. Wwa 1905, Przekł. ros. 1905).

2. Liote. Nowele. Wwa 1905.

Tu m.in.: Dziecię Symchy (wyd. osob. Wwa 1905, Przekł. ros. 1905); Tomasz Sitok; Po co dzień ich budzi...

3. Drzewa. Nowele i myśli. Wwa 1907.

Tu m.in.: Drzewa; Czyjaż ona była?; Hieronim Rudder; Obok zaulka; Pałuchowie.

4. Respha. Opowieści. Wwa 1916.

5. O duszę Polski. [Szkie publicystyczny]. Wwa 1921.

6. Dom cedrowy. Książka myśli, przypomnień i opowieści. Wwa 1922.

Tu m.in. fragm. autobiografii pt. Przegrody i więzania. List do N.N.

Przedr. nowel w następujących zbiorach wyd. w serii *Bibl. Domu Pol.*: Liote. Nowela. Wwa [1927]; Mariem. [Wwa] 1928; Wspomnienia. Nowele. Wwa 1929.

Wybór utworów

7. Po co dzień ich budzi... Opowiadania. Wybór i wstęp J. Okopień. Wwa 1957.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

L. KRZYWICKI. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — J. OKOPIEŃ. *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 3. (1973).

W.A.-Sz.

BRODZIŃSKI Andrzej 1786–1812

Urodzony 26 września 1786 w Lipnicy Murowanej (lub Królówce) koło Bochni; syn Jacka, zarządcy dóbr Fryderyka Moszyńskiego, i Franciszki z Radzikowskich; brat Kazimierza. Uczył się w szkółce w Lipnicy Murowanej, następnie w szkole głównej

(od 1796) i w gimnazjum w Tarnowie. W 1804 rozpoczął, przerwane wkrótce śmiercią ojca, studia filozoficzne na Uniwersytecie Krakowskim (kollegował się z Wincentym Reklewskim). W 1805 pracował jako sekretarz starosty Dąbskiego w Wojniczu, gdzie powstał jego pierwszy utwór — tragedia „Ludgarda”. Pod koniec 1806 podjął przerwane studia na uniwersytecie w Krakowie. Debiutował w 1807 tomikiem wierszy. W kwietniu 1807 przeniósł się do liceum we Lwowie. Tam 26 maja 1809 wstąpił do 16. Pułku Piechoty Księstwa Warszawskiego. W 1811, w stopniu podporucznika, był adiutantem placu w Szklowie. W 1812 wziął udział w kampanii rosyjskiej; 29 listopada tego roku poległ w bitwie nad Berezyną.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Zabawki wierszem. Kr. 1807. Wyd. tyt. Kr. 1808.

2. Dziewica Orleańska. Trajedia romantyczna z Szyllera polskim wierszem przełożona przez ... Z dodaniem różnych poezji tłumacza. Powst. 1809–11. Wyst. Wwa 1820. Wyd. Wwa 1821.

Nadto w rkpsach pozostawił tragedię „Ludgarda” (1805, rkps zniszcz. w 1944) i przekł. traktatu Tomasza r Kempis „O naśladowaniu Chrystusa” (1805, rkps nieznan). Parę niewydanych wierszy zachowało się w papierach B. Gubrynowicza w rkpsie Bibl. Nar. sygn. 7199. Niektóre wiersze B. pośmiertnie ogł. z rkpsów: *Tyg. Pol.* (1819), *Gaz. Lit.* (1821), *Pam. Warsz.* (1820) i *Rozmaitości* (Lw. 1824). Przedr. wierszy B. w antologiach: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959); *Świat poprawiać – zachwaleć rzemiosło.* Wwa 1981; *Poezja pol. 1800–1830.* Wwa 1984.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966); LP

P. CHMIEŁOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 9/10 (1893). — M. SZYJKOWSKI. Schiller w Polsce. Kr. 1915. — TENŻE. Gessneryzm w poezji polskiej. *Rozpr. AU. Wyd. Filol.* 53 (1916). — B. GUBRYNOWICZ. Studia literackie. Wwa 1935. — Z. CIECHANOWSKA. *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — J. BRZEZIŃSKI. Słownictwo „Zabawek wierszem” A.B. *Studia i Mater. WSP w Zielonej Górze* nr 5, 2 (1976) — TENŻE. Wyznaczniki językowo-stylistyczne poezji sentymentalnej. Zielona Góra 1979. — R. SKRĘT. A.B. (1786–1812). *Pisarze pol. Oświecenia.* T. 3. Wwa 1996 [z wyborem wierszy].

E.A.

BRODZIŃSKI Kazimierz 1791–1835

Urodzony 8 marca 1791 w Królówce koło Bochni; syn Jacka, zarządcy dóbr Fryderyka Moszyńskiego, i Franciszki z Radzikowskich; brat

Andrzeja. Od 1797 uczył się w niemieckiej szkółce w Lipnicy Murowanej, następnie w szkole głównej w Tarnowie (1800–02) i tamtejszym gimnazjum (1803/04); w 1804/05 kształcił się w gimnazjum w Krakowie. Wcześniej osierocony przez matkę, pod koniec 1804 stracił także ojca i z braku środków zmuszony był przerwać naukę. Od jesieni 1805 przebywał u macochy, Anny z Fichhauzernów, w Rajbrocie, od wiosny następnego roku u stryja Piotra, proboszcza w Wojniczcu, gdzie (pod wpływem brata Andrzeja) powstały jego pierwsze próby poetyckie. W 1806/07–1808/09 kontynuował naukę w gimnazjum tarnowskim. Debiutował w 1807 kilku wierszami zamieszczonymi przez brata w tomie „Zabawki wierszem”. W lipcu 1809 przekradł się do Krakowa oswobodzonego przez wojsko Księstwa Warszawskiego i wstąpił do dowodzonej przez Wincentego Reklewskiego 12. Kompanii Artylerii Wojsk Piesznych; we wrześniu uzyskał stopień sierżanta. Do początku 1811 stacjonował w Krakowie, uczestniczył tam w zebraniach literackich inspirowanych przez W. Reklewskiego, przyjaźnił się z Ambrożym Grabowskim i uczęszczał na wykłady literatury prowadzone przez Uniwersytet Krakowski; następnie przebywał w twierdzy Modlin, skąd przesyłał wiersze redakcji *Gazety Korespondenta Warszawskiego*. Brał udział w kampanii rosyjskiej 1812 (1 listopada awansowany do stopnia porucznika); znad Berezyny wrócił pieszo do Krakowa, by wziąć udział także w kampanii 1813. Ranny pod Lipskiem, po kilkumiesięcznej niewoli pruskiej przebywał u krewnych w Poznańskim i Krakowskim, po czym — w połowie 1814 — osiadł w Warszawie. Pracował jako urzędnik w Dyrekcji Edukacji Publicznej (do stycznia 1815), w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych (do kwietnia 1816) i w Komisji Likwidacyjnej (do lutego 1820). Był wówczas członkiem loży wolnomularskiej Świątynia Izis i piastował urzędy mówcy loży, sekretarza Wielkiego Wschodu Narodowego (od 1817) oraz wielkiego sekretarza (1819–20). Od 1815 współpracował z *Pamiętnikiem Warszawskim* (w 1820–21 jako członek redakcji, od 1822 jako współredaktor), utwory zamieszczał również w periodykach Brunona Kicińskiego (*Tygodnik Polskiej i Zagranicznej* 1818, *Tygodnik Polski* 1819, *Orzeł Biały* 1820), w lwowskich *Rozmaitościach* (1818–19), w *Ćwiczeniach Naukowych* (1818) i *Pamiętniku Naukowym* (1819) oraz w *Tygodniku Muzycznym* (1820). Od 1817 współpracował z warszawskim Teatrem Narodowym, tłumaczył libretta wystawianych tam oper („Don Juana” Wolfganga Amadeusa Mozarta, „Tankreda” i „Włoszki w Algierze” Gioacchina Antonia Rossiniego). Drukował w *Roczniku Teatru Narodowego Warszawskiego* (1817), był profesorem lite-

ratury Szkoły Dramatycznej (od 1819) i sekretarzem Dyrekcji Rządowej Teatru Narodowego (1820). W 1818–22 uczył nadto stylu i literatury polskiej w konwiktie i seminarium pijarskim, a do 1820 także w prowadzonej przez pijarów szkole wojewódzkiej. W 1820 starał się bezskutecznie o stanowisko profesora literatury polskiej na Uniwersytecie Warszawskim, uzyskał je dopiero na jesieni 1821; w grudniu tego roku objął też urząd I sekretarza Uniwersytetu. Powołanie na profesurę poprzedził wybór na członka przybranego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (lutym 1821). W 1823 został członkiem czynnym. Prowadził ożywioną działalność publicystyczną w *Rocznikach Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk* (1822–30). W 1824 z powodów zdrowotnych urlopowany z zajęć uniwersyteckich (od marca do lutego 1825) odbył podróż po Europie — Czechach, Włoszech, Szwajcarii i Francji, zatrzymał się dłużej w Pradze, gdzie zawarł przyjaźń z członkami ruchu odrodzenia narodowego (zw. budziciele), w Karlsbadzie (na kurację) i Szwajcarii. W lecie 1826 ożenił się z Wiktoria Holly; w tym czasie został profesorem stałym. Od 1828 był członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, od 1829 — profesorem radnym (członkiem Rady Uniwersytetu), w jesieni 1830 awansował ze stanowiska I sekretarza Uniwersytetu na stanowisko sekretarza kuratora. W tym okresie poezje i rozprawy ogłaszał w *Rozrywkach dla Dzieci* (1824–26), *Bibliotece Polskiej* (1825), *Dzienniku Warszawskim* (1826–27), *Polihymnii* (1827), *Rozmaitościach Warszawskich* (1827–29), *Melitele* (1829), *Pamiętniku dla Płci Pięknej* (1829), *Pamiętniku Umiejętności Czystych i Stosowanych* (1829). Niechętny rozpolitykowaniu młodzieży akademickiej i poróżniony z jej ideologami (m.in. z Maurycem Mochnackim), po wybuchu powstania 1830 rozwinął ożywioną działalność patriotyczną, zrazu związał się nawet z lewicą — Towarzystwem Patriotycznym, redakcją *Kuriera Polskiego* i *Nowej Polski* (do stycznia 1831). Był członkiem Gwardii Narodowej, pracował nad reorganizacją oświaty (7 sierpnia nominowany generalnym inspektorem szkół), uczestniczył w patriotycznych manifestacjach młodzieży akademickiej i Towarzystwa Przyjaciół Nauk, publikował w prasie powstańczej i wydawnictwach zbiorowych (*Bard Oswobodzonej Polski*), ogłaszał okolicznościowe wiersze i przemówienia. Po upadku powstania i likwidacji Uniwersytetu został zwolniony z zajmowanych stanowisk (25 grudnia 1832), uzyskał następnie skromną emeryturę. W 1833 przebywał dłuższy czas w Krakowie, po powrocie do Warszawy zajmował się pracą literacką i dziennikarską, w 1834 był redaktorem noworocznika *Jutrzenka* (podp.

Kazimierz z Królówki], w 1834–35 — *Magazynu Powszechnego*. Ciężko chory, w maju 1835 wyjechał przez Dreźnie na kurację do Karlsbadu. Zmarł 10 października 1835 w Dreźnie, w drodze powrotnej do kraju.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Oda w dzień urodzin Napoleona Wielkiego... Kr. 1809. Wyd. nast.: w poz. 45; w poz. 48 t. 1. Przedr. fototyp.: *Ulotna poezja patriotyczna wojen napoleońskich (1805–1814)*. Wr. 1977.

2. Wiersz dnia 8 marca napisany. Kr. 1813. Wyd. nast.: w poz. 45; w poz. 48 t. 1. Wersja II pt. Na odejście do Saksonii. Wyd. z rkpsu A. Łucki w: *Młodość K.B. Rozpr. Wydz. Filol. AU 47 (1910)* i odb. Kr. 1910.

3. Dziennik wojskowy z 1813. Oprac. i wstęp A. Łucki w: K. Brodzińskiego nieznanne pisma prozą. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Polsce 12 (1910)*. Wybór partii wierszowanych przedr. w poz. 48 t. 1.

4. Wiersz na wprowadzenie zwłok księcia Józefa Poniatowskiego, naczelnego wodza wojsk polskich, przez toż wojsko z Francji wracające. [Wwa 1814; podp.: K.Br., w części nakładu: K.B.] (trzy wyd.). Wyd. nast. w poz. 45.

Wersja II: *Pam. Warsz.* 1819 t. 2.
Wersja III: w poz. 18 t. 1. Przedr. I. Chrzanowski. *Sto lat myśli pol.* 3 (1907); w poz. 48 t. 1.

5. Śpiew w czasie obchodu uroczystości Ś.: Jana przez W.: Wschód Narodowy pod Wschodem Warszawy ... R.: P.: Ś.: 5815... [Wwa 1815] (muzyka A. Weynert). Wyd. nast. w poz. 48 t. 1.

6. Wiersz na obchód żałobny po ... Józefie Orsetim ... członku □ Ś.: Izis w Warszawie ... R.: P.: Ś.: 5815. [Wwa 1815] (muzyka K. Kurpiński). Wyd. nast.: w poz. 48 t. 1; *Antologia poezji masonskiej*. Wwa 1995. Wersja II: *Pam. Warsz.* 1817 t. 8 (pt. Wiersz żałobny). Wyd. nast.: w poz. 18 t. 1 (pt. Pogrzeb przyjaciela); w poz. 39 t. 1; w poz. 43 t. 1.

7. Wiersz obrzędowy w święto imienia ... Ludwika Osieńskiego mistrza katedry □ Świątynia Izis... R.: P.: Ś.: 5815 w teje śpiewany i deklamowany. Wwa 1815 (muzyka K. Kurpiński). Wyd. nast.: w poz. 45; w poz. 48 t. 1; *Antologia poezji masonskiej*, jw. poz. 6.

8. Kantata w dniu obchodu imienin ... L. Osieńskiego M.: □ Ś.: Izis ... R.: P.: Ś.: 5816. [Wwa 1816] (muzyka K. Kurpiński). Wersja II pt. Radość. Kantata: w poz. 18 t. 1. Wyd. nast.: w poz. 39 t. 1; w poz. 42; w poz. 43 t. 1; w poz. 48 t. 1.

9. Kantata w dzień uroczystości instalacji W.: W.: Urzędników W.: W.: Królestwa Polskiego R.: P.: Ś.: 5817... [Wwa 1817]. Wyd. nast. w poz. 48 t. 1.

10. Śpiew na obchód uroczystości imienia ... Karola Woydy, Mistrza Katedry ... □ Ś.: Jana pod osobnym nazwiskiem Astrea ... R.: P.: Ś.: 5817

odbytej. [Wwa 1817] (muzyka J. Elsner). Wyd. nast. w poz. 48 t. 1.

11. Wiersz ofiarowany N.: N.: B.: Wilczewskiemu Jerzemu w dzień imienin ... 1817. [Wwa 1817]. Wyd. nast. w poz. 48 t. 1. Wersja II pt. Prawdziwa wesołość: *Pam. Warsz.* 1821 t. 19, toż w poz. 18 t. 2. Wyd. nast.: w poz. 39 t. 1; w poz. 43 t. 1; w poz. 44.

12. O klasycyzmie i romantyzmie tudzież o duchu poezji polskiej. *Pam. Warsz.* 1818 t. 10–11, toż *Rozmaitości* (Lw.) 1818–19 nr 15–31. Wyd. nast.: w poz. 39 t. 5; w poz. 40; w poz. 43 t. 3; Lw. 1893 *Bibl. Powsz.* 69–70, toż *Złoczów 1927*; oprac. i wstęp P. Chmielowski. Brody 1904 *Arcydziela Pol. i Obcych Pisarzy* 23; oprac. i wstęp A. Łucki. Kr. 1920 *BN I*, 10, toż Kr. 1929; oprac. i wstęp B. Gubrynowicz. Wwa [1923] *Wielka Bibl.* 48; w poz. 47 t. 1; oprac. i wstęp A. Bar. Kr. 1946; Kr. 1946 *Bibl. Arcydzieł Lit. Pol.*; oprac. i wstęp J. Kulczycka-Saloni. Wwa 1948 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 30 (razem z poz. 17); w poz. 49 t. 1; w poz. 51. Przedr. fragm.: *Oświeceni o lit.* Wwa 1995.

13. Pieśń rolników polskich. *Tyg. Pol.* 1818 t. 2. Wyd. 2 zmien. w poz. 18 t. 2. Wyd. nast.: w poz. 39 t. 3; w poz. 42; Paryż 1868 *Bibl. Lud.* (razem z poz. 17); w poz. 43 t. 1; Lw. 1882 *Bibl. Mrówki* 155; w poz. 48 t. 1.

14. Hymn do Boga na dziesięć głosów we dwóch chórach ułożony na użytek Szkoły Rządowej Muzyki. Wwa [ok. 1820] (muzyka J. Elsner). Wyd. nast. w poz. 48 t. 1.

15. Kalmora, czyli prawo ojcowskie Amerykanów. Opera w 2 a. heroiczno-pasterska oryginalna z powieści amerykańskiej. Wyst. Wwa 1820 (muzyka K. Kurpiński). Wyd.: oprac. i wstęp Cz. Zgorzelski. *Miscellanea z l. 1800–1850*. Wr. 1963 *Arch. Lit.* 7.

Przeróbka: Kalmora, czyli tajemnicze zaślubiny. Wyst. Wwa, Opera Kameralna, 1976 (muzyka K. Kurpiński).

16. Pieśni do Mszy Świętej ... księdzu Szczepanowi Gołowczycowi ... ofiarowane. Wwa 1820 (muzyka J. Elsner); toż w: J. Elsner: *Msza polska*. Wwa 1820 i odb. Wyd. nast. w poz. 48 t. 1. Wersja II: w poz. 39 t. 2; w poz. 42; w poz. 43 t. 1.

17. Wiesław. Sielanka krakowska. *Pam. Warsz.* 1820 t. 16, t. 18 (z podtytułem: Powieść).

Wersja II w poz. 18 t. 1. Wyd. nast.: Leszno 1844; Kr. 1850; Lw. 1852; w poz. 42; Petersburg 1857; Poznań 1867 (z przekł. niem.); Lw. 1871 *Bibl. Mrówki* 29, toż wyd. nast.; oprac. i wstęp M. Gawałewicz. Wwa 1886; *Złoczów 1894 Bibl. Powsz.* 400, toż wyd. nast.; oprac. i wstęp H. Galle. Wwa 1907 *Wybór Pisarzy Pol. dla Domu i Szk.* 5, toż wyd. nast.; Wwa 1910 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 145, toż wyd. nast.; oprac. i wstęp W. Janowski. Brody 1905 *Arcydziela Pol. i Obcych*

Pisarzy 30; wyd. S. Vrtel-Wierczyński. Bydgoszcz [1922] *Wielka Bibl.* 11, toż wyd. nast.; fragm.: *Panorama de la littérature polonaise*. Wwa-Paris 1991.

Wersja III wg autografu w poz. 39 t. 1 (tekst zniekształcony). Wyd. nast.: w poz. 43 t. 1 (jw.); oprac. i wstęp B. Gubrynowicz. *Księga pam. ku uczczeniu 250 rocznicy założenia Uniw. Lw.* Lw. 1912; w poz. 45; wyd. Z. Kamocki. Lw. 1919 *Bibl. Klasyków Pol.* 1; Lw. 1921 *Bibl. Arcydział Pisarzy Pol.* 1; Wwa 1922 *Bibl. Arcydział Lit.* 4; wyd. P. Lewiczewski. Tarnów 1926 *Bibl. Kryt. Arcydział Lit. Pol.* 39, toż Kr. 1947; wyd. B. Herbaczewski. Wwa b.r. *Bibl. Pol.* 3; oprac. i wstęp M. Romankówna. Kr. 1946 *Bibl. Arcydział Poezji i Prozy* 6, toż wyd. nast.; oprac. i wstęp A. Bar. Kr. 1948; oprac. i wstęp J. Kulczycka-Saloni. Wwa 1948 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 30 (razem z poz. 12); Kr. 1949; oprac. i wstęp Z. Żabicki. Wwa 1952 *Mała Biblioteczka «Książki i Wiedzy»* 42; w poz. 48 t. 1.

Przeróbki sceniczne: J. Ściborski: Wiesław, czyli obraz ludu nadwiślańskiego. Narodowe dziełko sceniczne w 4 a. Lw. 1859; K. Ostrowski: Wiesław. Sielanka krakowska w 1 a. Kr. 1860 i wyd. nast.

Przekł.: bułg., czes. 1875, niem., ros. (fragm.).

18. Pisma. T. 1–2. Wwa 1821. Wyd. nast. zebranych tu wierszy: w poz. 39 t. 1; w poz. 42; w poz. 43 t. 1; w poz. 44; w poz. 45; w poz. 48 t. 1.

19. Rozprawa o elegii. Wwa 1822. Wyd. nast.: *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 1823 t. 16; w poz. 23; w poz. 39 t. 5; w poz. 40; w poz. 43 t. 5; w poz. 47 t. 1; w poz. 49 t. 1.

20. Rozprawa o satyrze. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 1823 t. 16. Wyd. osob. Wwa 1823. Wyd. nast.: w poz. 23; w poz. 39 t. 5; w poz. 40; w poz. 43 t. 5; w poz. 47 t. 1; w poz. 49 t. 1.

21. Dwór w Lipinach. Fragmenty. Powst. 1824–25. Wyd. F.S. Dmochowski. *Bibl. Warsz.* 1870 t. 3 i odb. Wwa 1871. Wyd. nast.: oprac. i wstęp A. Łucki. *Księga pam. ... J. Tretiaka*. Kr. 1913 i odb. Kr. 1912; w poz. 45; w poz. 48 t. 2.

22. O powołaniu i obowiązkach młodzieży akademickiej... *Posiedzenie Publ. Królewskiego Warsz. Uniw. ... odbyte dnia 15 lipca 1826 r.* Wwa 1826. Wyd. nast.: w poz. 43 t. 8; w poz. 46.

23. Pisma rozmaite. T. 1. Wwa 1830. Wyd. nast. zebranych tu rozpraw: w poz. 39 t. 5; w poz. 40; w poz. 43 t. 5, 6, 8; w poz. 47 t. 2; w poz. 49 t. 1.

24. Mowa ... przy wprowadzeniu uczniów Uniwersytetu składających Gwardię Narodową w mury tegoż Uniwersytetu. [Wwa 1830]. Wyd. nast. w poz. 46.

25. O narodowości Polaków. Rozprawa czytana na sesji Towarzystwa Przyjaciół Nauk d. 3 maja 1831. [Wwa 1831] (dwa wyd.). Wyd. nast.: Wwa 1831 [Lw. ok. 1833]; Paryż 1850 (razem z poz. 27 i przedmową J.B. Zaleskiego), toż wyd. nast.; Lw.

1878 *Bibl. Mrówki* 52 (razem jw.); oprac. i wstęp B. Gubrynowicz. Wwa [1923] *Wielka Bibl.* 49 (razem jw.); w poz. 46; Złoczów 1928 *Bibl. Powsz.* 1129–1130 (razem jw.).

Przekł. franc. 1900.

26. Wspomnienia mojej młodości. Powst. ok. 1833. Wyd. H. Skimborowicz. *Przeł. Nauk.* 1844 t. 4. Wyd. nast.: oprac. i wstęp J. Tretiak. Kr. 1901; oprac. i wstęp A. Łucki. Kr. 1928 *BN I*, 113; przedr. A. Knot. *Galiczyjskie wspomnienia szk.* Kr. 1955.

27. Posłanie do braci wygnańców. Powst. 1835. Wyd. S. Witwicki pt. Poselstwo z ziemi ucisku... Paryż 1838. Wyd. nast. razem z poz. 25.

Pisma B. przedr. w wielu antologiach, m.in.: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959); Wwa 1959; *Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło*. Wwa 1981; *Poezja pol. 1800–1830*. Wwa 1984; *Bez tej miłości nie można żyć*. Wwa 1984; *O dobrym Naczelniku i niezłomnym rycerzu*. Wwa 1985; *Strofy o porach roku*. Wwa 1985; *Antologia poezji masonskiej*. Wwa 1995; *Oświeceni o lit.* [T. 2]. Wwa 1995.

Przekłady

28. Napoleon przez siebie odmalowany. Tłumaczenie z francuskiego. Wwa 1818.

29. F. Grillparzer: Safo. Tragedia w 5 a. Wyst. Wwa 1819. Wyd. w poz. 43 t. 2.

30. A.F. Kotzebue: Wolny mularz. Komedia w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1819.

31. E.D. Parny: Pieśni Madagaskaru. Wwa 1819 [podp.: K.B.]. Wyd. nast.: w poz. 18 t. 2; w poz. 42; w poz. 43 t. 2.

32. F. Raynouard: Templariusze. Tragedia w 5 a. Wyst. i wyd. Wwa 1819. Wyd. nast.: w poz. 39 t. 4; w poz. 43 t. 2.

33. J.F. Ducis: Abufar. Tragedia we 4 a. Wyd. w poz. 18 t. 2 i osob. Wwa 1821. Wyd. nast.: w poz. 39 t. 4; w poz. 42; w poz. 43 t. 2.

34. J.W. Goethe: Cierpienia młodego Wertera. T. 1–2. Wwa 1822. Wyd. nast.: Lw. 1904 *Bibl. Powsz.* 472–473; Złoczów 1928.

35. Pieśni ludu: serbskie, słowackie, czeskie, morawskie, ruskie, małoruskie, morłackie, litewskie, estońskie, norweskie, greckie, nowogreckie, sycylijskie. *Dzień. Warsz.* 1826 t. 4 [z Listem do redaktora ... o pieśniach ludu]. Wyd. nast.: w poz. 39 t. 3; w poz. 42; w poz. 43 t. 1.

36. J. Kochanowski: Elegie ... z łacińskiego przełożone. Wwa 1829. Wyd. nast.: w poz. 39 t. 2; Sanok 1856 *Bibl. Pol.* 96; w poz. 43 t. 2; Kr. 1882 [razem z przekł. L. Kondratowicza]; oprac. i wstęp W. Walecki. Wwa 1977 *Bibl. Poetów*.

37. T. Dérome: Dzieje Starego i Nowego Testamentu, czyli wybór przekładów i nauki z Pisma Świętego. T. 1–2. Wwa 1837. Wyd. nast.: Wwa 1841; wyd. 12 Wwa 1865.

Nadto przekł. drobniejsze w czasop., zbiorach i wyd. zbior.

Praca edytorska

38. F. Schiller: Dziewica Orleańska. Trajedia romantyczna z Szyllera polskim wierszem przełożona przez Andrzeja Brodzińskiego ... Z dodaniem różnych poezji tłumacza. Wwa 1821. Podp.: K.Br.

Wydania zbiorowe

39. Dzieła. Wydania zupełne i pomnożone pismami dotąd drukiem nie ogłoszonymi. Oprac. i postłowie D.C. Chodźko. T. 1–10. Wil. 1842–44.

40. O literaturze. Wyd. K.J. Turowski. Sanok 1856 *Bibl. Pol.* 88–93. Wyd. nast. Ostrów b.r.

41. Życiorysy niektórych poetów i uczonych. Wyd. K.J. Turowski. Sanok 1856 *Bibl. Pol.* 94–95.

42. Poezje oryginalne i tłumaczone. Wyd. K.J. Turowski. Sanok 1856 *Bibl. Pol.* 99–104. Wyd. nast. Sanok 1856.

43. Pisma. Wydanie zupełne poprawne i dopełnione z nieogłoszonych rękopisów staraniem J.I. Kraszewskiego. T. 1–8. Pozn. 1872–74 [w t. 1 kilka błędnie włączonych wierszy J.B. Zaleskiego].

44. Wybór poezji. Ze wstępem i objaśnieniami P. Chmielewskiego. Wwa 1912 *Książki dla Wszystkich* 564. Wyd. nast. Wwa b.r. *Biblioteczka Nar.* 53.

45. Wybór poezji. Oprac. i wstęp A. Łucki. Kr. 1921 *BN I*, 34. Wyd. 2 Kr. 1925.

46. Mowy i pisma patriotyczne oraz O powołaniu i obowiązku młodzieży akademickiej. Oprac. i wstęp I. Chrzanowski. Kr. 1926 *BN I*, 94.

47. Pisma zebrane. Oprac. i wstęp A. Łucki. T. 1–2: Pisma estetyczno-krytyczne. Wwa 1934 *Bibl. Pisarzy Pol. 2-iej Pol. XVIII i 1-iej Ćwierci XIX w.*

48. Poezje. T. 1–2. Oprac. i wstęp Cz. Zgorzelski. Wr. 1959. Dzieła pod red. S. Pigionia.

49. Pisma estetyczno-krytyczne. T. 1–2. Oprac. i wstęp Z.J. Nowak. Wr. 1964. Dzieła pod red. S. Pigionia.

50. Wiersze wybrane. Oprac. i wstęp P. Hertz. Wwa 1966 *Bibl. Poetów*.

51. Wybór pism. Oprac. i wstęp A. Witkowska. Wr. 1966 *BN I*, 191.

Listy i materiały

52. Do Szczęsnej Szotarskiej z 1807–20. Oprac. A. Łucki. *Przew. Nauk. i Lit.* 1906.

53. Do brata Andrzeja z 1807–09. Oprac. L. Bernacki. *Pam. Lit.* 1906.

54. Do Ambrożego Grabowskiego, Joachima Lelewela i in. z 1812–35. Oprac. A. Łucki w: K.B. nieznanne pisma prozą. *Arch. do Dzieł Lit. i Oświaty w Polsce* 12 (1910).

55. Korespondencja z Feliksem Bentkowskim, żoną i in. z 1817–36 oraz dokumenty do biografii. Oprac. J. Korpała w: Nieznane materiały do życia i twórczości K.B. *Miscellanea z l. 1800–1850*. Wr. 1963 *Arch. Lit.* 7.

Nadto publikacje pojedynczych listów i dokumentów.

OPRACOWANIA

NK (1966), 6/2 (1972); LP

F.S. DMOCHOWSKI: O życiu i pismach K.B. *Bibl. Warsz.* 1870 t. 3 i osob. Wwa 1871. — K.W. WÓJCICKI: Ostatni klasyk. *Bibl. Warsz.* 1872 t. 1. — A. BELCIKOWSKI: K.B. Studium literackie. Lw. 1875; przedr. w: Ze studiów nad literaturą polską. Wwa 1886. — P. CHMIELEWSKI: K.B. Złoczów 1894; wyd. 2 Złoczów 1903. — A. KRAUSHAR: Towarzystwo Warszawskie Przyaciół Nauk. 1800–1832. T. 6–9. Kr. 1905–11. — A. ŁUCKI: Młodość K.B. *Rozpr. AU* 47 (1910) i osob. Kr. 1910. — J. BIELIŃSKI: Królewski Uniwersytet Warszawski (1816–1831). T. 1–3. Wwa 1907–12. — J. PĘCHERSKI: B. a Herder. Kr. 1916. — B. GUBRYNOWICZ: K.B. Życie i dzieła. Cz. 1 (1791–1821). Lw. 1917. — T. GRABOWSKI: Krytyka literacka w Polsce w epoce pseudoklasycyzmu. Kr. 1918. — Z. KLARNERÓWNA: Słowianofilstwo w literaturze polskiej l. 1800–1848. Wwa 1926. — M. SZYJKOWSKI: Polska udział w českém národním obrození, Cz. 1. Praga 1931. — H. ŻYCZYŃSKI: B. jako teoretyk sielanki. Lubl. 1935 odb. z *Prądu* 1934 t. 27. — Z. CIECHANOWSKA. *Pol. slownik biogr.* 2 (1936). — R. SKRĘT: K.B. jako historyk literatury. Kr. 1962. — Z. LIBERA: K.B. *Z dzieł polon. warsz.* Wwa 1964. — J. MAŚLANKA: Słowiańskie mity w literaturze polskiego Oświecenia. Wr. 1968. — A. WITKOWSKA: K.B. Wwa 1968 *Ludzie Żywi* 14. — A. ZIELIŃSKI: Narod i narodowość w literaturze i publicystyce l. 1815–1831. Wr. 1969. — S. PIETRASZKO. *Filoz. w Polsce. Slownik pisarzy*. Wr. 1971. — A. WITKOWSKA: Stawianie, my lubim sielanki. Wwa 1972. — A. SIOMKAJŁO: O filozofii epigramatów K.B. *Pam. Lit.* 1973 z. 4. — M. JAKÓBIEC-SEMKOWOWA: K.B. i słowiańska pieśń ludowa. Wwa 1975. — J. WIERTEL: Poglądy estetyczne K.B. na rolę folkloru wschodniosłowiańskiego w polskiej literaturze. *Rocz. Tow. Lit.* 10 (1975). — I. KITOWICZOWA: Człowiek natury w poglądach B. i Mochnackiego. *Pam. Lit.* 1976 z. 3. — Z. KOPCZYŃSKA: Język a poezja. Studia z dziejów świadomości językowej i literackiej Oświecenia i Romantyzmu. Wr. 1976. — Cz. ZGORZELSKI: Od Oświecenia ku Romantyzmowi i współczesności. Kr. 1978. — W. ACHREMOWICZOWA, A. DOBAK. *Enc. katol. KUL* 2 (1979). — M. ADAMIAK, E. KLEIN, M. PASTOR: Recepcja literatury niemieckiej u K.B. Wr. 1979. — W. WALECKI: Jan Kochanowski w literaturze i kulturze polskiej doby Oświecenia. Wr. 1979. — J.Z. NOWAK: K.B. o baroku i pismach barokowych. *Prace Nauk. UŚI.* 1980 nr 38. — I. BITTNER: B. – historyk. Wr. 1981. — S. RZĘPA: Funkcje zdrobnień w języku poezji K.B. *Rozpr. Komisji Język. Wr. Tow. Nauk.* 12 (1981). — A. SIOMKAJŁO: Ewolucje epigramatu (do początków Romantyzmu w Polsce). Wr. 1983. — T. KOSTKIEWICZOWA: Horyzonty wyobraźni. Wwa 1984. — J. KORPAŁA: O przyjaźni K.B. z Ambrożym Grabowskim. *Czas Przeszły i Przyszły* (dod. do *Echa Krakowa*) 1985

nr 71. — Z.J. NOWAK: Jan Kochanowski w sądach K.B. *Jan Kochanowski, twórczość i recepcja*. Kat. 1985. — L. SŁOWIŃSKI: Autor „Wiesława” jako pedagog i nauczyciel akademicki. W: Dla tej, co nie zginęła. Pozn. 1985. — K. GŁOMB: Sympozjum poświęcone K.B. w Tarnowie. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 21 (1986). — Z.J. NOWAK: K.B. wobec Biblii. *Biblia a lit.* Lubl. 1986. — A. WITKOWSKA: Elegia przystoi Polakom. *Polon.* 1987 nr 7. — M. BUCZKÓWNA: Pieśni trubadura Jordi. *Twórczość* 1988 nr 5. — K.B. i jego epoka. Tarnów 1988 [materiały z sympozjum nauk w 150 rocznicę śmierci pisarza]. — S. PIERÓG: Naród i filozofia. U źródeł filozofii narodowej. *Dziękuję nastawieństwu*. Wr. 1988. — Cz. ZGORZELSKI: Droga twórcza K.B. W: Zarysy i szkice literackie. Wwa 1988. — Z. KŁOCH: K.B. o samogłoskach i kobietach. *Pam. Lit.* 1989 z. 1. — T. KOSTKIEWICZOWA: Krytyka literacka w Polsce w epoce Oświecenia. *Krytyka lit. w Polsce w XVI i XVII w. oraz w epoce Oświecenia*. Cz. 2. Wr. 1990. — Z. PRZYCHODNIAK: K.B. w kręgu spraw teatralnych. W: Przemiany warszawskiej krytyki teatralnej w l. 1815–1825. Wr. 1991. — J. KAMIONKA-STRASZAKOWA: Podróż włoska polskiego turysty – ucieczka z Arkadii na Północ. W: Zbłąkany wędrówiec. Z dziejów romantycznej topiki. Wr. 1992. — Z. KŁOCH: Polscy uczeni o stylu. *Pam. Lit.* 1993 z. 1. — J. MAGNUSZEWSKI: Nad słowiańską kartą puścizny K.B. W: Literatura polska w kręgu literatur słowiańskich. Wr. 1993. — A. WALICKI: The idea of European Unity in the Polish enlightenment and romanticism. *Dialogue and Humanism* 1993 nr 1. — J. SUCHMIEL: Kształcenie uniwersyteckie w koncepcji K.B. *Prace Nauk. WSP w Częstochowie. Pedagogika*. 5 (1994). — J. BRZEZIŃSKI: Zjawiska leksykalne i stylistyczne w teorii i praktyce K.B. *Por. Język*. 1995 z. 4. — Z. KŁOCH: Spory o język. Wwa 1995. — J.Z. NOWAK: Warszawskie lata K.B. *Romantycy i Warszawa*. Wwa 1996. — TENŻE: K.B. (1791–1835). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996 [z wyborem tekstów]. — K. BILIŃSKI: Nieznana notatka K.B. *Pam. Lit.* 1996 z. 2. — P. ŻBIKOWSKI: Rozpacz oświeconych u źródeł przełomu w poezji pol. w l. 1793–1805. Wr. 1998. E.A.

BRONIKOWSKI Aleksander August Ferdynand 1787–1834

Urodzony 28 lutego 1787 w Dreźnie; syn Jana Piotra, generała adiutanta elektora saskiego, i Krystyny von Thiele. Kształcił się w domu. W dwunastym roku życia (1799) wstąpił do armii pruskiej — pułku Wartensleben-Thiele stacjonującego w Brzegu Opolskim, a następnie w Erfurcie (1802–04, tu w 1804 w publikacji Friedricha Matthiasa Cramera „Weihgeschenke von Freunden an Freunde” ogłaszał swe pierwsze próby literackie), w Warszawie (1805) i Wrocławiu (1806), gdzie — po rozgromieniu pułku przez wojsko Napoleona — dostał się (w stopniu porucznika) do niewoli francuskiej. W 1810 związał się do wojska Księstwa Warszawskiego, 20

stycznia został mianowany kapitanem w 2. Legii Nadwiślańskiej. W 1813 służył w sztabie 2. korpusu; za bitwy pod Lipskiem i pod Hanau odznaczony Legią Honorową (19 listopada 1813). W 1815–16 przebywał w Paryżu, a następnie w Dreźnie. Przybył do Warszawy w maju 1817 i podjął służbę w pułku ułanów gwardii Królestwa Polskiego (wcielonym we wrześniu do pułku strzelców konnych gwardii), już w czerwcu awansował do rangi majora. W 1823, zniechęcony zatargami z wielkim księciem Konstantym, podał się do dymisji. W 1824 wrócił do Dreznia, zajął się literaturą i podjął długoletnią współpracę z czasopismem *Abendzeitung*, w którym ukazały się pierwodruki większości jego powieści. W utworach, pisanych wyłącznie po niemiecku, demonstrował swoją polskość. W 1828 został członkiem honorowym Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk. W 1830 przeniósł się do Halberstadu (utwory zamieszczał w *Almanach der Novellen und Sagen*, 1831), w 1831 do Berlina i Magdeburga, a następnie do Dreznia, gdzie dostał się do więzienia za długi. Zmarł 21 stycznia 1834 w Dreźnie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kazimierz der Grosse Piast. *Novelle*. T. 1–2. Dresden 1826 [1825].

Przekład pol.: A. Krzyżanowski: Kazimierz Wielki i Esterka. Powieść historyczna z XIV w. T. 1–2. Wwa 1828 *Powieści Hist.* Oddz. I. Wyd. nast.: w: Powieści historyczne. Lw. 1879 *Bibl. Powieści, Podróży, Pamiętników, Opowiadań Hist.*; Wwa 1903. Przekł. franc. 1828.

2. *Schriften*. T. 1–21. Dresden 1825–35.

T. 1–4 (1825–26): Hippolyt Boratynski. T. 1–4. Przekład pol.: J.K. Ordyniec: Hipolit Boratynski. *Romans historyczny*. T. 1–6. Wwa 1828–29. Wyd. nast.: oprac. i wstęp K. Kaszewski. Wwa 1867; toż Wwa 1875 *Bibl. Najcelniejszych Utworów Lit. Europejskiej. Literatura Pol.*; Wwa 1904. Przekł.: ang. 1834, franc. 1825–28, włos. 1836–37. T. 5–6 (1827): Der gallische Kerker. *Erzählung*. T. 1–2.

Przekład pol.: A. Krzyżanowski: Jana Kazi-mierza Wazy więzienie we Francji. Powieść historyczna z XVII w. T. 1–2. Wwa 1828 *Powieści Hist.* Oddz. II. Wyd. nast. Wwa 1904.

Przekł.: franc. 1828, szwedz. 1832.

T. 7 (1827): Das Schloss am Eberfluss.

Przekłady pol.: E. Marchwic: Zamek Zawieprzyci. Wil. 1827 *Zbiór Powieści i Romanów*. Wyd. nast.: Wil. 1829 *Powieści i Romanse z Dzieł Celniejszych Pisarzy Tłum.* 6; Tarnów 1893. — J.K. Ordyniec: Zawieprzycie. Powieść historyczna. Wwa 1828.

T. 8 (1827): Der Mäusethurm am Goplo-See. Eine sarmatische Sage aus der ersten Hälfte des IX Jh.

Przekłady pol.: E.W. Kainko: Myszka wieża wśród jeziora Gopla. Powieść słowiańska. Wr. 1827. Wyd. nast.: Lw. 1877; Tarnów 1890; Wwa 1903 (ze wstępem T.J. Chońskiego). — J.F. Królikowski: Myszka wieża na jeziorze Gopla. Powieść sarmacka z pierwszej połowy IX w. Cz. 1–2. Wwa 1827.

T. 9 (1827): Moina. Sage und Erzählung zugleich aus unlängst verflrossener Zeit.

Przekład pol.: E.W. Kainko: Moina. Powieść z niedawno upłynionego czasu. Wr. 1828. Wyd. nast.: Wr. 1831 *Zbiór Powieści i Romansów*; Wwa 1831; w: Powieści historyczne. Lw. 1879 *Bibl. Powieści, Podróży, Pamiętników, Opowiadań Hist.* Przekł.: ang. 1847, franc. 1830, ros. 1832.

T. 10–14 (1828–32): Olgierd und Olga oder die Polen im XI Jh. T. 1–5. Wyd. nast. Dresden 1832.

Przekład pol.: Olgierd i Olga, czyli Polska w XI wieku. T. 1–5. Wr. 1829–33 *Zbiór Powieści i Romansów*. Wyd. nast. Lw. 1878 [1877].

Przekł. franc. 1830.

T. 15–18 (1832–35): Die Frauen von Koniczpol-skie. T. 1–4.

T. 19–21 (1833): Eugenia. T. 1–3.

3. Er und Sie. Ein Märchen neuerer Zeit. T. 1–2. Leipzig 1827 [1826].

4. Die Geschichte Polens von den ältesten Zeitung bis auf unsere Tage. T. 1–3. Dresden 1832 *Allgemeine Historische Taschenbibliothek f. Jedermann* 13. Przekł. norw. 1832.

5. Erzählungen. Leipzig 1828.

6. Der Grimmenstein. Erzählung. T. 1–2. Berlin 1828.

7. Sammlung neuer Schriften. T. 1–16. Halberstadt 1829; t.17–28. Leipzig 1834. Wyd. nast. Lipsk 1837.

T. 1–3 (1829): Darstellungen aus vergangener Zeit. T. 1–3.

Przekład pol. Der Wahntag (z t. 3): J.K. Ordyniec: Elekcja. Wwa 1829. Wyd. nast.: Wwa 1877 *Bibl. Najcelniejszych Utworów Lit. Europejskiej. Lit. Pol.*; Przemysł 1882 *Bibl. Uniwersalna Arcydział Pol. i Obcych*; Wwa 1904. T. 4–8 (1829–31): Polen im XVII Jh. oder Johannes der Dritte Sobieski und sein Hof. T. 1–5.

Przekład pol.: Polska w XVII wieku, czyli Jan III Sobieski i jego dwór. T. 1–5. Wwa 1830–31; Wr. 1830–32 *Zbiór Powieści i Romansów* 7–11. Wyd. nast. Lw. 1883 *Bibl. Uniwersalna Arcydział Pol. i Obcych*.

Przekł.: ang. 1834, norw. 1832–33.

T. 9–10 (1832): Die Frauen von Neidschütz. N-velle. T. 1–2.

T. 11–13 (1832): Beate. Aus einer alten Chronik ohne Titelblatt. T. 1–3.

T. 14–16 (1832): Veit, ein Beitrag zu den Denkwürdigkeiten peinlicher Gerichtspflege. T. 1–3.

T. 17–23 (1833–34): Die Magyaren. T. 1–2.

Przekł. duń. 1834.

T. 24–26 (1834): Novellen. T. 1–3.

T. 27 (1834): Die Briten in der deutschen Hauptstadt. Erzählung.

T. 28 (1834): Die Windsbraut. Letzte Novelle.

8. Der Fall der Bourbons älterer Linie, dessen Ursachen und Folgen. Halberstad 1830.

9. Wenige Worte eines Polen an seine Mitbrüder gerichtet. Wyd. 1831 (druk nieznan).

O P R A C O W A N I A

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

K.W. WÓJCICKI: *Enc. powsz. Orgel*. 4 (1860). — S. TARNOWSKI: *Romans pol. w pocz. XIX w. Kr.* 1871. — P. CHMIELEWSKI: *Wielka enc. powsz. ilustr.* 9/10 (1893). — A. KRAUSHAR: *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk*. T. 7. Kr. 1905 [z listami B.]. — J. KRZYŻANOWSKI: *Z dziejów walterskotyzmu polskiego. Przegl. Współcz.* 1933 t. 44; przedr. w: *W świecie romantycznym*. Kr. 1961. — A. BAR: *Pol. słownik biogr.* 2 (1936). — W. KÜHNE: A.B. und Walter Scott. *Zeitschrift f. Slawische Philologie* 1936. — L. RATH: A.A.F.B. *Rozdział z dziejów powieści polskiej*. Lw. 1937 [z listem B.]. — M. JASIŃSKA: *Narrator w powieści przedromantycznej, 1776–1831*. Wwa 1965. — H. STANKOWSKA: *Początki powieści historycznej w Polsce*. Opole 1965. — S. KIRKOR: *Legia Nadwiślańska 1808–1814*. Londyn 1981. — J. KAŁAŻNY: *Zur Rezeption des Schaffens von A.F.A. von Oppen-B. in Polen in der 1. Hälfte des Jahrhunderts. Slavia Historica Slavo-Germanica* 14 (1985). — H. STANKOWSKA: *Interpretacja postaci Jana III Sobieskiego we wczesnych powieściach historycznych w Polsce. Prace Polon.* 41 (1985). — K.A. KUCZYŃSKI: *Okrutnie ciekawa historia. Nurt* 1988 nr 7. — A. GOLNIKOWA: *Polska powieść grozy – „Zawieprzyce” A.F.A.B. Zesz. Nauk. WSP w Bydż.* 28 (1990) *Studia Filol.* z. 11. — K.A. KUCZYŃSKI: *Od J.A. Jabłonowskiego do A.B. Przyczynek do polsko-niemieckich powinowactw kulturalnych w XVIII i XIX w. Slavia Historica Slavo-Germanica* 18 (1991–92) [wyd. 1994]. — R.D. KLUGE: A.B. *Romanprosa zwischen Aufklärung und Romantik. Studien zur polnischen Literatur-, Sprach- und Kulturgeschichte in 18. Jahrhundert*. Köln 1993 s. 221–231.

E.A.

BRONIKOWSKI Antoni 1817–1884

Urodzony 29 października 1817 w Golejewku (pow. Krobia) w Poznańskim w rodzinie ziemiańskiej; syn Wiktora i Aleksandry z Garczyńskich. W 1831–37 uczęszczał do gimnazjum w Lesznie, przyjaźnił się z Ryszardem Berwińskim. Studiował we Wrocławiu, początkowo na wydziale prawnym, potem filozoficznym. Rozpoczął wówczas współpracę z *Przyjacielem Ludu* i *Tygodnikiem Literackim*. Stopień doktora filozofii uzyskał w 1842 na podstawie łacińskiej rozprawy o „Trachinkach” Sofoklesa. Od 1846 pracował jako nauczyciel w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. W 1848 zwolniony przez władze

pruskie za odmowę inwigilowania uczniów-Polaków, dzierżawił przez pięć lat majątek Mościewo. Około 1851 ponownie podjął pracę pedagogiczną w gimnazjum w Ostrowie. Współpracował z czasopismami, m.in. z *Czasem i Dziennikiem Literackim*, w którym w 1857–58 zamieszczał „Wiadomości z W. X. Poznańskiego”. Dokonał wielu przekładów z literatury greckiej, tłumaczył Herodota, Homera („Odyseja”), Ksenofonta, Platona, Plutarcha i Tucydidesa. W 1883, w wyniku szykan ze strony władz, zrezygnował z pracy w szkolnictwie. Żoną jego była Albertyna ze Świącickich. Zmarł 7 kwietnia 1884 w Ostrowie Wielkopolskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kwiatek wielkopolski. Poezje. Wr. 1838.
2. Moje marzenia. Poezje. Leszno 1840.
3. Mnemonion. Fragment. [Poezje]. Ostrów 1852.
4. Tam – co bądź, stąd – nic powiedzieć nie godziliby się? Pozn. 1876.

Niepodp.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Listy do J.I. Kraszewskiego znajdują się w Bibl. Jagiel.

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968); LP

Pol. słownik biogr. 2 (1936). — Jarosław MACIEJEWSKI. *Wielkopol. słownik biogr.* Wwa 1981.

W.A.-Sz.

BROŻEK Jan

1585–1652

Inne formy nazwiska: Broch; Broscius; Broscjusz; Curze-
loviensis. Mylne formy nazwiska: Brocki; Broski;
Broszcz; Brzoski; Zbrożek.

Urodzony 1 listopada 1585 w Kurzelowie w Sieradzkiem; syn Jakuba, właściciela niewielkiego gospodarstwa rolnego. Po ukończeniu miejscowej szkoły elementarnej rozpoczął studia w Akademii Krakowskiej (najprawdopodobniej w 1604). W 1605 uzyskał bakałareat nauk wyzwolonych i rozpoczął wykłady uniwersyteckie. W 1606 uczył w szkole katedralnej we Włocławku, a w roku następnym w szkole parafialnej św. Jana w Krakowie. Równoległe wykładał matematykę w Akademii; od października 1608 był preceptorem Stanisława Zborowskiego, syna Marcina. W 1610 uzyskał magisterium, podjął wykłady, a następnie przeniósł się do szkoły przy kolegiacie Wszystkich Świętych; w 1611 został jej rektorem. Od 1614 zajmował w Akademii Katedrę Astrologii. W 1618 odbył podróż naukową do Torunia, Gdańska, na

Warmię i do Prus Książęcych celem zebrania materiałów (pamiętek, rękopisów, druków) do biografii Mikołaja Kopernika. W 1620–24 studiował w Padwie medycynę; doktorat złożył w 1623. W lipcu 1624 wrócił do kraju i przez rok przebywał na dworze biskupa Marcina Szyszkowskiego jako jego osobisty lekarz. W 1625 podjął na nowo zajęcia w Katedrze Astrologii. Brał czynny udział w sporze Akademii z jezuitami; jako zwolennik tradycyjnego ustroju i programu nauki w 1627–32 dziesięciokrotnie jeździł z memoriałami do króla Zygmunta III Wazy. Swym dialogiem satyrycznym „Gratis” (1625) wywołał gwałtowną kontrakcję jezuitów. W 1626–29 był profesorem wymowy, w 1627 wykładał też geografiię. W 1629 otrzymał święcenia kapłańskie i uzyskał bakałareat teologii, w 1630 rozpoczął wykłady z tej dziedziny. Posiadał wiele prebend, m.in. probostwo w Międzyrzeczu, gdzie rezydował przez kilka lat od 1639. W 1649 otrzymał kanonię katedralną krakowską. W 1650 został promowany na doktora teologii. Testamentem z 1651 potwierdził dawniejsze hojne legaty dla Akademii. Zmarł jako jej rektor 21 listopada 1652 w Bronowicach; pochowany w kościele św. Anny w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Arithmetica integrorum*. Kr. 1620 druk. M. Andrzejewczyk.

Przekład pol. H. Barycz, zob. poz. 8.

2. *Tzw. Gratis*. Obejmuje cztery dyskursy stanowiące satyrę na jezuitów zakładających uczelnie konkurujące z Akademią Krakowską: a) *Gratis* abo *Discurs I* ziemianina z plebanem; b) *Przywilej* abo *Discurs II* ziemianina z plebanem; c) *Consens* abo *Discurs III* ziemianina z plebanem. Wyd. bezimienne [Wielkanoc pod Kr. 1625 druk. J. Piotrkowczyk]; d) *Discurs IV*, *Varietas*. [Wykończony w 1625/26]. Z rkp. Bibl. Kór. nr 211 i Bibl. Dzieduszyckich nr 18 wyd. J. Poznański: *Nieznaną część IV „Gratisa”* J.B. *Pam. Lit.* 1928. Całość wyd. kryt. H. Barycz: J.B. *Gratis* 1625. Kr. 1929 BPP nr 82. Przedr. w poz. 8. *Fragm. przedr.*: S. Kot: *Źródła do historii wychowania*. Cz. 1. Kr. 1929; *Upadek kultury w Polsce w dobie reakcji katol. XVII-XVIII w.* Wwa 1950; *Lit. antyjezuicka w Polsce 1578–1625*. Wwa 1963; *Źródła do dziejów wych. i myśli pedag.* T. 1. Wwa 1965.

Inne rkp. w: Ossol. sygn. 719/1; Bibl. Petersb.

3. Mikołaj Kopernik. [Życiorys. Powst. 1625–26]. Wyd. w: S. Starowski: *Scriptorum Polonicorum Hekatontas*. Wyd. 2 rozszerz. Wenecja 1627 s. 158–161; toż wyd. 3 Frankfurt 1644; toż przedr.: *Tractatus tres...* Wr. 1734.

Przekład pol. H. Barycz, zob. poz. 8 t. 1. Przedr. C. Erber: *Kieleckie tradycje kopernikowskie*. Kielce 1973.

Inny przekład zob. STAROWOLSKI Szymon.

4. Przydatek pierwszy do geometrii polskiej Stanisława Grzepskiego. [Powst. najprawdopodobniej w 1635/36]. Wyd.: b.m.r.; wyd. K. Sawicki: Rozprawka J.B. o deklinacji igły magnesowej. *Geodezja i Kartografia* 1957 z. 3.

5. De numeris perfectis disceptatio. Kr. 1637 druk. A. Wosiński. Wyd. nast.: Amsterdam 1638; Gdańsk 1652 (wraz z poz. 6); Amsterdam 1699. Przekład pol. zob. poz. 8 t. 2.

6. Aristoteles et Euclides defensio contra Petrum Ramum et alios. Amsterdam 1638. Wyd. nast. pt. Apologia pro Aristotele et Euclide. Gdańsk 1652 (wraz z poz. 5).

7. Żywot Stanisława Grzepskiego. Powst. 1637–43. Wyd. skróc.: L.E. Janiszowski: Wiadomość o życiu S. Grzepskiego z dawnego polskiego rękopisu wyjęta. *Gaz. Kr.* 1802 nr 51–53; A. Grabowski: Starożytności historyczne polskie. T. 1. Kr. 1840 s. 457–469. Wyd. nast. w poz. 8 t. 1. Rkps w Bibl. Jagiel. sygn. 59 k. 367–382.

Wydania zbiorowe

8. Wybór pism. T. 1 oprac. H. Barycz; t. 2 oprac. J. Dianni. Wwa 1956.

Teksty łac. tłum.: H. Barycz, W. Kurek, W. Madyda, I. Turkawska. T. 2 obejmuje teksty dzieł matematycznych. Tu również fragm. dziennika z 1605–45, teksty niektórych listów i inf. o rkpsach, podobizny autografów.

Przodr. fragm.: *700 lat myśli pol. XVII w. cz. 2* (1979).

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

J.N. FRANKÉ: J.B., akademik krakowski, jego życie i dzieła. Kr. 1884 [tu: bibliogr., koresp. i różne materiały]. — E. STAMM: Z historii matematyki XVII w. w Polsce. 5. Podróż J.B. do Warmii i Prus w r. 1618. *Wiad. Mat.* 40 (1936) i odb. Wwa 1935. — A. BIRKENMAJER: *Pol. słownik biograf.* 3 (1937). — J. DIANNI: J.B. (Johannes Broscius), akademik krakowski (1585–1652). Wwa 1949. — H. BARYCZ: Dzieło literackie J.B. *Pam. Lit.* 1954 z. 1 i odb.; przedr. w: W blaskach epoki Odrodzenia. Wwa 1968. — M. DOBROWOLSKI: Les savants polonais et leur contribution à la science mondiale. Wwa 1960. — P. BOCK-STACLE: Adriaan van Roomen en Polen zijn ondervijst te Zamość en zijn invloed op J.B. *Mededelingen de Koninklijke ... Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Wetenschappen* 1963 nr 8. — H. BARYCZ: Perypetie J.B. z powodu „Gratisa”. *Rocz. Bibl.* 1964 nr 1/2 i odb. — TENŻE: Siedemnastowieczna Padwa w życiu umysłowym Polski. *Przegl. Hum.* 1964 nr 3. — W. URBAN: Akademia Krakowska w dobie reformacji (1549–1632). *Dzieje Uj.* T. 1. Kr. 1964. — L. HAJDUKIEWICZ: Nieznany inwentarz instrumentarium i biblioteki J.B. z r. 1657. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol. S. A* 1968 z. 12. — B. BILIŃSKI: Galileo Galilei e il mondo polacco. Wr. 1969. — S. CYNARSKI: Paolo Sarpi i jego związki z Polską. *Zesz. Nauk Uj* 220 *Prace Hist.* 27 (1969). — A. WACHUŁKA: Dwojkowy układ liczbowy J.B. *Matematyka* 1972 nr 6. — Z. WŁODEK: Polo-

nica w średniowiecznych rękopisach bibliotek niemieckich [...]. Wr. 1974. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — C. ERBER: J.B. z Kurzelowa – pierwszy polski biograf M. Kopernika. *Rocz. Muzeum Świętokrzyskiego* 9 (1975). — J. DREWNOWSKI: M. Kopernik w świetle swej korespondencji. Wr. 1978. — J. GRUCHAŁA: Lektury antyczne J.B. w świetle rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1978 nr 1/2. — TENŻE: Piśmiennictwo zachodnioeuropejskie i polskie w lekturach J.B. *Tamże* 1978 nr 1/2. — W. STEC: „Gratis” J.B. – problemy kompozycji. *Zesz. Nauk UJ* 31 *Filia w Białymstoku. Humanistyka* T. 5 *Prace Filol.* 1980. — H. BARYCZ: Z zaścianka na Parnas. Kr. 1981. — E. OZOROWSKI: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — J. GRUCHAŁA: Profesorskie otia. O zainteresowaniach J.B. kulturą popularną. *Ruch Lit.* 1982 nr 1/2. — P. RAABE: *Theatrum Europaeum*. München 1982 s. 473–489. — W. STEC: *Przegl. Hum.* 1982 nr 7/8. — T. BŁOCIAN: Polscy uczniowie C. Cremoniniego. W: *Późnorenesansowy arystotelizm włoski*. Wr. 1984. — W. STEC: Funkcja retoryki w tekście polemicznym (na przykładzie „Gratisa” J.B.). *Retoryka a lit.* Wr. 1984. — P. STECKIEWICZ: J.B. – największy matematyk Polski XVII w. *Kwart. Nauczyciela Opol.* 1986 nr 1/2. — H. BARYCZ: Przewodnictwo Krakowa w recepcji myśli M. Kopernika. W: *Między Krakowem a Warmią i Mazurami*. Olsztyn 1987. — D. BURCZYK-MARONA: Zegar słoneczny i astrolabium prof. J.B. w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. *Zesz. Nauk UJ* 1988 nr 833 *Opuscula Musealia* z. 3. — W. STEC: Literacki kształt polemiki antyjezuickich z lat 1578–1625. Białystok 1988. — J. CZERKAWSKI: *Enc. katol. KUL* 2 (1989). — J. BIENIARZÓWNA: Schylek świętości. *Dzieje Krakowa*. T. 2. Kr. 1994. — Z. PAWLIKOWSKA-BROŻEK: J.B. *Matematyka* 1997 nr 2.

I.T.

BRUCHNAŁSKI Wilhelm 1859–1938

Urodzony 21 maja 1859 we Lwowie. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości w III Gimnazjum studiował na Uniwersytecie Lwowskim — początkowo na wydziale prawnym, następnie na wydziale filozoficznym, który ukończył ze stopniem doktora. W 1884 ukazała się w *Przeglądzie Powszechnym* pierwsza jego praca pt. „O źródłach niektórych utworów poetyckich polskich XV i XVI w.”. W 1887–1906 był skrytorem literackim w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Należał do grona założycieli Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza (któremu prezesował w 1900–05 i 1918–34) oraz jego organu pt. *Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza* (później *Pamiętnik Literacki*), z którym współpracował do końca życia. Od 1900 wykładał jako docent, w 1904 objął Katedrę Historii Literatury Polskiej (w 1907 otrzymał nominację na profesora zwyczajnego) na Uniwersytecie Lwowskim. W drobnych studiach historycznych wielokrotnie inicjował nowe kierunki

poszukiwań. Bardzo dużą wagę przywiązywał do pracy edytorskiej. Jego zainteresowania skupiały się głównie na piśmiennictwie średniowiecznym i renesansowym oraz na twórczości Adama Mickiewicza. W 1920 wszedł w skład redakcji „wydania sejmowego” dzieł A. Mickiewicza i na podstawie własnych przemyśleń z 1888 ustalił podstawowe zasady naukowe tej edycji. Od 1905 był członkiem korespondentem, od 1923 członkiem zwyczajnym Polskiej Akademii Umiejętności. Współpracował z Polskim Towarzystwem Historycznym, z Polskim Towarzystwem Ludoznawczym (od 1917 był jego prezesem). Prace zamieszczał w organach tych towarzystw, w innych czasopiśmie naukowych i w wydawnictwach zbiorowych; nadto wydawał liczne teksty w serii *Wielka Biblioteka*. Był przewodniczącym (od 1909) Towarzystwa Teatrów i Chórów Włościańskich oraz członkiem zarządu Macierzy Polskiej. Należał do organizatorów Towarzystwa Popierania Nauki Polskiej we Lwowie. Towarzystwo Naukowe Warszawskie mianowało go w 1919 swoim członkiem rzeczywistym, a Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie w 1929 nadał mu tytuł doktora honoris causa. W 1931 przeszedł na emeryturę i równocześnie uzyskał godność profesora honorowego. Odznaczony Złotym Wawrzynem Polskiej Akademii Literatury, w 1938 otrzymał nagrodę literacką miasta Lwowa. Zmarł 6 grudnia 1938 we Lwowie; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O budowie zwrotek w poezji polskiej do Jana Kochanowskiego. Kr. 1886 odb. z *Rozpr. Wydz. Filol. AU* 13 (1889).
2. Mickiewicz — Niemcewicz. Studium historycznoliterackie. Lw. 1907. Przedr. w poz. 22.
3. Rozwój twórczości pisarskiej Mikołaja Reja. Kr. 1907 odb. z *Rozpr. Wydz. Filol. AU* 44 (1908).
4. Czasopiśmiennictwo galicyjskie 1773–1811. — Historia „Gazety Lwowskiej” 1811–1848. — Historia „Rozmaitości” 1817–1859. *Stulecie «Gaz. Lw.»* T. 1–2. Lw. 1911–12 i odb.
5. Epistulografia. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Cz. 2. Kr. 1918 *Enc. Pol.* t. 22 i odb.
6. Panegiryk. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Cz. 2. Kr. 1918 *Enc. Pol.* t. 22 i odb.
7. Poezja polska średniowieczna. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Cz. 1. Kr. 1918 *Enc. Pol.* t. 21 i odb.; toż w wyd. 2 Kr. 1935 pt. Łacińska i polska poezja w Polsce średniowiecznej. Przedr. w poz. 22.
8. Rozwój wymowy w Polsce. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Cz. 1. Kr. 1918 *Enc. Pol.* t. 22 i odb.
9. Próba kanonu wydawniczego w zastosowaniu do zbiorowej edycji „Dzieł wszystkich” Mickiewicza. Lw. 1923 odb. z *Pam. Lit.* 1923.

Prace edytorskie

10. A. Mickiewicz: Pan Tadeusz. Przygotował do druku, oprac. wstęp i objaśnienia ... Lw. 1888 *Wyd. Macierzy Pol.* 40. Popularne wyd., w masowym nakł.; dziewiętnaście wyd. do 1913.
11. A. Mickiewicz: Dzieła. Wyd. Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza. Lw. 1893–1911. T. 2 (1900): Sonety, Sonety krymskie, Farys, wiersze drobne z 1824–55; t. 3 (1893): Grażyna, Konrad Wallenrod, przekłady.
12. T. Lenartowicz: Poezje. Wyd. pośmiertne. T. 1–2. Lw. 1895.
13. M. Rej: Zwierzyniec. Kr. 1895 *BPP* nr 30.
14. F. Karpiński: Pisma. Lw. 1896 *Wyd. Macierzy Pol.* 67.
15. M. Błażewski: Setnik przypowieści ucieszonych 1608. Kr. 1897 *BPP* nr 34. M. Błażewski jest właściwie tłumaczem. Autor: M. Verdizotti.
16. Z. Kaczkowski: Pieśń z otchłani. 1846. Z rękopisu po raz pierwszy wyd. i przedmową poprzedził ... Lw. 1920. Osob. odb. Wstępu pt. Zygmunt Kaczkowski jako twórca „Pieśni z otchłani”. Lw. 1920. Przedr. w poz. 22.
17. I. Krasicki: Myszeidos pieśni X. Wyd. i wstępem opatrzyl ... Z ilustr. Norblina. Lw. 1922 [1921]. Wstęp pt. Myszeidos pieśni X przedr. w poz. 22.
18. A. Mickiewicz: Grażyna. Wyd., wstępem i objaśnieniami opatrzyl ... Lw. 1922. Wstęp pt. „Grażyna” przedr. w poz. 22.
19. A. Mickiewicz: Konrad Wallenrod. Wyd., wstępem i objaśnieniami opatrzyl ... Lw. 1922. Wstęp pt. „Konrad Wallenrod” przedr. w poz. 22.
20. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich ustawy, przywileje i rzeczy dziejów jego dotyczące. Lw. 1928.
21. A. Mickiewicz: Dzieła wszystkie. [Wyd. sejmowe]. T. 4: Pan Tadeusz. Wwa 1934. Oprac. wraz z S. Pigoniem.

Wydanie zbiorowe

22. Między średniowieczem a romantyzmem. Wybór i oprac. J. Starnawski. Wwa 1975 [tu: bibliogr.].

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

W *Bruchnalskiemu w 40-lecie pracy naukowej i 25-lecie działalności nauczycielskiej*. Lw. 1926. — S. LEMPICKI: *Śp. W.B.* Lw. 1939 odb. z *Kwart. Hist.* — J. KLEINER: *W.B. Pam. Lit.* 1946 s. 48–59. — S. LEMPICKI: Wspomnienia ossolińskie. Wr. 1948. — S. WASYLEWSKI: Pod kopułą lwowskiego Ossolineum. Wr. 1958. — W. SZYSZKOWSKI: *W.B. (1859–1938). Pam. Lit.* 1962 z. 3. — *Słownik pracowników książki pol.* Łódź 1972. — H. MARKIEWICZ: Trzy epizody z dziejów metodologii badań literackich w Polsce. *Rocz. Hum.* 1975 z. 1. — S. FITA: Zarys

dziejów Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 20 (1985). — B. NADOLSKI: WB. *Tamże*. — J. STARNAWSKI: Sylwetki lwowskich historyków literatury. *Przegl. Wschodni* 1994 z. 2. — A. ŚRÓDKA: Uczeń polscy XIX–XX stulecia. T. 1. Wwa 1994. — J. STARNAWSKI: Autobiografia WB. nadesłana do Lwowa znad Ropy. *Ruch Lit.* 1995 nr 2.

I.T.

BRÜCKNER Aleksander 1856–1939

Urodzony 29 stycznia 1856 w Tarnopolu w rodzinie spolszczonych w XVIII w. kolonistów niemieckich pochodzenia mieszczańskiego; syn Aleksandra Mariana i Emmy z Kilianów. W 1872 ukończył z najwyższym odznaczeniem gimnazjum we Lwowie. Studia sławistyczne odbył tamże (1872–75) oraz w Lipsku i Berlinie (1876–78). W 1878 habilitował się na uniwersytecie w Wiedniu. W 1881 objął stanowisko profesora języków i literatur słowiańskich na Uniwersytecie Berlińskim i odtąd wykładał tam ten przedmiot przez czterdzieści trzy lata. Od 1888 był członkiem Akademii Umiejętności w Krakowie, od 1890 Petersburskiej Akademii Nauk, od 1912 Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, od 1920 Towarzystwa Naukowego Lwowskiego. Jego ogromna wiedza i wszechstronność zainteresowań sprawiły, iż był równocześnie historykiem literatury i kultury polskiej, językoznawcą i etnologiem, paremiologiem, znawcą literatur słowiańskich, filologiem i edytorem. W wyniku poszukiwań w wielu bibliotekach odnalazł kilka ważnych zabytków piśmiennictwa polskiego, z których najcenniejsze były „Kazania świętokrzyskie”, odkryte w Cesarskiej Bibliotece Publicznej w Petersburgu. Był wieloletnim redaktorem czołowego, wychodzącego w Berlinie czasopisma sławistycznego *Archiv für slavische Philologie* (od 1881), współpracował z takimi czasopismami polskimi, jak: *Ateneum* (od 1890), *Biblioteka Warszawska* (od 1891), *Kwartalnik Historyczny* (od 1887), *Lud* (od 1909), *Pamiętnik Literacki* (od 1902), *Prace Filologiczne* (od 1888), *Wiśła* (od 1892). Ogłosił wiele recenzji i ważnych rozpraw w wydawnictwach zbiorowych i encyklopedycznych. Bibliografia jego prac obejmuje ponad 1800 pozycji, w tym kilka monografii i obszernych dzieł syntetycznych. W czasie I wojny światowej współpracował w zakresie polityczno-propagandowym z działającym w Niemczech delegatem Naczelnego Komitetu Narodowego Wilhelmem Feldmanem. W 1919 nie przyjął ofiarowanych mu katedr na nowo otwartych uniwersytetach w Warszawie i Poznaniu, pragnąc zachować ośrodek nauki polskiej w Berlinie. W 1924 prze-

szedł na emeryturę. W 1926 otrzymał tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. W 1933 z okazji siedemdziesiątej piątej rocznicy urodzin w uznaniu zasług naukowych uhonorowany został przez rząd polski złotym medalem. Do końca życia pracował twórczo; w rękopisie pozostawił „Grundriss der polnischen Kulturgeschichte”. Żoną jego była Emma z domu Hakelberg. Zmarł 24 maja 1939; pochowany w Berlinie mimo starań przedstawicielstwa polskiego o sprowadzenie prochów do kraju.

T W Ó R C Z O Ś Ć

- Średniowieczna poezja łacińska w Polsce. Kr. 1892–94 odb. z *Rozpr. Wyd. Filol. AU* t. 16, 22, 23.
- Kazania średniowieczne. Cz. 1–2. Kr. 1895–97 odb. z *Rozpr. AU. Wyd. Filol.* t. 24, 25.
- Apokryfy średniowieczne. Kr. 1900–04 odb. z *Rozpr. AU. Wyd. Filol.* t. 28, 40.
- Cywilizacja i język. Szkice z dziejów kultury polskiej. Wwa 1901.
- Geschichte der polnischen Literatur. Leipzig 1901. Wyd. zmien. Leipzig 1922.
- Ezopy polskie. Kr. [1902] odb. z *Rozpr. AU. Wyd. Filol.* t. 34.
- Literatura religijna w Polsce średniowiecznej. Szkice literackie i obyczajowe. T. 1–3. Wwa 1902–04.
- Psalterze polskie do połowy XVI w. Kr. 1902 odb. z *Rozpr. AU. Wyd. Filol.* t. 34.
- Dzieje literatury polskiej w zarysie. T. 1–2. Wwa 1903. Wyd. nast.: Wwa 1908; Wwa 1924. Wersja niem. zob. poz. 5.
- Z dziejów języka polskiego. Studia i szkice. Lw. 1903.
- Legends o Cyrylu i Metodym wobec prawdy dziejowej. Pozn. 1904 odb. z *Rocz. Tow. Przyj. Nauk w Pozn.* 30 (1903).
- Starożytna Litwa. Wwa 1904. Wyd. nast.: Olsztyn 1979; Olsztyn 1984.
- Geschichte der russischen Literatur. Leipzig 1905. Wyd. nast. Leipzig 1909.
- Mikołaj Rej. Studium krytyczne. Kr. 1905.
- Różnowiercy polscy. Szkice obyczajowe i literackie. Seria I. Wwa 1905. Wyd. nast. Wwa 1962 (oprac. i posłowie L. Szczucki).
- Dzieje języka polskiego. Lw. 1906. Wyd. nast.: Lw. 1914; Wwa 1925; Wr. 1960 (oprac. W. Taszycki).
- Studia nad literaturą wieku XVII. Cz. 1. Kr. 1917 odb. z *Rozpr. AU. Wyd. Filol.* 57 (1919).
- Mitologia słowiańska. Kr. 1918.
- Poezja polska w wieku XVII. Źródła i opracowania. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Cz. 1. Kr. 1918 *Enc. Pol.* T. 21 Dział 18; toż wyd. 2 Kr. 1935.
- Poezja polska czasów saskich. Źródła i opracowania. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Cz. 1. Kr.

1918 *Enc. Pol.* T. 21 Dział 18; toż wyd. 2 Kr. 1935.

21. Słowianie i wojna. Uwagi na czasie. Kr. 1918.

22. *Russische Literaturgeschichte*. T. 1–2. Berlin 1919.

23. *Polnische Literaturgeschichte*. Berlin 1920.

24. Mikołaj Rej. Człowiek i dzieło. Lw. 1922. Wyd. nast. Wwa 1988 (wstęp i oprac. M. Korolko).

25. *Historia literatury rosyjskiej*. T. 1–2. Lw. 1922–23.

Wersja niem. zob. poz. 13.

26. *Dzieje narodowej literatury polskiej*. Cz. 1–2. Wwa 1924.

27. *Mitologia polska. Studium porównawcze*. Wwa 1924.

28. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kr. 1927. Wyd. nast.: Jeruzolima 1946; Wwa 1957; Wwa 1970 (ze wstępem Z. Klemensiewicza); toż wyd. 7 Wwa 1996.

29. *Dzieje kultury polskiej*. T. 1–3. Kr. 1930–31 [1932]. Wyd. nast.: wyd. 2 t. 1–3. Wwa 1939, t. 4 pt. *Dzieje Polski rozbiorowej 1795 (1772)–1914*. Do druku przygotowali S. Kot i J. Hulewicz, z przedmową autora i słowem wstępnym S. Łempickiego. Kr. 1946; wyd. 3 t. 1–3. Wwa 1957–58; t. 1–2 pt. *Tysiąc lat kultury polskiej*. Oprac. M. Wajsbłum. Paryż [1955–59]; t. 1–4. Wwa 1991 (wyd. fotoofs.).

30. *Legends and facts. Szkice z dziejów literatury*. Łódź 1931.

31. *Literatura polska. Początki – rozwój – czasy ostatnie*. *Wielka lit. powsz.* T. 4. Wwa 1931.

32. *Literatura rosyjska*. *Wielka lit. powsz.* T. 4. Wwa 1931.

33. *Zarys dziejów literatury czeskiej*. Złoczów 1933.

34. *Poezja nowa 1864–1935*. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Wyd. 2. Cz. 2. Kr. 1935 *Enc. Pol.* T. 21 Dział 18.

35. *Encyklopedia staropolska*. T. 1–2. Wwa 1937–39. Wyd. nast.: Wwa 1961; Wwa 1990 (wyd. fotoofs.).

Prace edytorskie

36. *Kazania świętokrzyskie*. Wwa 1891 odb. z *Prace Filol.* t. 3.

37. *Co nowego*. Zbiór anegdot polskich z r. 1650. Kr. 1903 *BPP* 48.

38. *Facecje polskie z r. 1624*. Kr. 1903 *BPP* 47.

39. *Sejm piekielny*. *Satyra obyczajowa [1622]*. Kr. 1903 *BPP* 45.

40. W. Potocki: *Ogród fraszek*. T. 1–2. Lw. 1907.

41. *Rozmyślanie o żywocie Pana Jezusa*. Z rękopisu grecko-katolickiego kapituły przemyskiej. Kr. 1907 *BPP* 54.

42. J.T. Trembecki: *Wirydarz poetycki*. T. 1–2. Lw. 1910–11 *Zabytki Piśmiennictwa Pol.* 4–5.

43. W. Potocki: *Wiersze*. Kr. 1920 *BN I*, 19. Wyd. poszerz. pt. *Wiersze wybrane*. Kr. 1924 *BN I*, 19.

44. M. Rej: *Pisma prozą i wierszem*. Kr. 1921 *BN I*, 40. Wyd. 2 pomnożone Kr. 1926 [1927] *BN I*, 40.

45. *Sielanka polska XVII w.* Szymon Simonides – Bartłomiej Zimorowic – Jan Gawiński. Kr. 1922 *BN I*, 48.

46. *Polska proza średniowieczna*. Kr. 1923 *BN I*, 68.

47. *Średniowieczna pieśń religijna polska*. Kr. 1923 *BN I*, 65.

48. J. Kochanowski: *Pisma zbiorowe*. T. 1–2. Wwa 1924.

49. J.Ch. Pasek: *Pamiętniki*. Kr. 1924 *BN I*, 62. Wyd. 2 popr. Kr. 1928.

50. W. Potocki: *Wojna chocimska*. Kr. 1924 *BN I*, 75.

51. M. Rej: *Kupiec*. Kr. 1924 *BPP* 77. Współwydawca: R. Kotula.

52. S. Zimorowicz: *Roksolanki*. Kr. 1924 *BN I*, 73.

53. A. Malczewski: *Maria*. Lw. 1925.

54. *Słowo o wyprawie pułku Igora*. Przełożył J. Tuwim. Kr. 1928 *BN I*, 50.

Wydania zbiorowe

55. *Kultura, piśmiennictwo, folklor*. Wybór prac pod red. W. Berbelickiego i T. Ulewicza. Wwa 1974 [tu: Bibliografia wybranych prac w oprac. W. Berbelickiego].

56. *Początki i rozwój języka polskiego*. Wybór i oprac. M. Karaś. Wwa 1974 [tu: Bibliografia wybranych prac językoznawczych].

57. *Mitologia słowiańska i polska*. Wstęp i oprac. S. Urbańczyk. Wwa 1980. Wyd. 2 Wwa 1985.

Listy

58. Do H. Łopacińskiego 40 listów z 1891–1897, 1903. Wyd. i oprac. J. Starnawski. *Slavia Occidentalis* 26 (1967), 28/29 (1971).

59. Do A. Zippera 34 listy z 1875–1934. Wyd. i oprac. W. Berbelicki. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1969 nr 1/2.

60. Do S. Kota 36 listów. Wyd. i oprac. W. Berbelicki. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1987 nr 1/2.

Nadto niedruk. listy B. znajdują się w zbiorach: *Bibl. Jagiel.*, *Bibl. PAN* w Kr., *Bibl. PAN* w Kórniku, *Bibl. Nar.*, *Ossol.*, *Bibl. Uniw.* w Zagrzebiu, *Österreichische Nationalbibliothek*, *Arch. Lit.* w Kijowie.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

WT. WISŁOCKI: Bibliografia prac A.B. *Studia staropol. Księga ku czci A.B.* Kr. 1928 i odb. [bibliogr. uzupełniająca zob. TWÓRCZOŚĆ poz. 55 i 56]. — J. KRZYŻANOWSKI: *Prace literackie A.B.* *Przeł. Współcz.* 1926 t. 17 s. 161–177 i odb. — H. BARYCZ. *Kwart. Hist.* 1939/45 i odb. Kr. 1947. — J. KRZYŻANOWSKI. *Pam. Lit.* 1946 z. 1/2. — K. CZACHOWSKI: *Filolog jako artysta*. W: *Pod piórem*. Kr. 1947.

- J. OTREBSKI: A.B. w dziesiątą rocznicę śmierci. *Pozn. 1949 odb. z Slavia Occidentalis* 20 (1960). — J. PARANDOWSKI: A.B. W: *Wspomnienia i sylwety*. Wr. 1960; wyd. 2 Wr. 1969. — W. BERBELICKI i T. ULEWICZ: *Niecznana książka A.B. „Zarys dziejów kultury polskiej dla obcych”*. *Rocz. Komisji Hist.-Lit.* 5 (1967). — E. OSTROWSKA: A.B. *Jęz. Pol.* 1969 nr 5. — W. TASZYCKI: A.B. i Biblioteka Narodowa. *Almanach Bibl. Nar.* Wr. 1969. — *Materialien über A.B. aus dem Archiv der Universität Wien. Wiener Slawistisches Jahrbuch* 15 (1969). — W. BERBELICKI: Dwugłos pośmiertny o A.B. *Ruch. Lit.* 1970 z. 2 (art. W. Borowego i L. Chrzanowskiego). — H. POHRT: Beiträge zum Wirken des Slawisten A.B. in Berlin 1884–1939. *Zeitschrift für Slavistik* 15 (1970) z. 1. — J. STARNAWSKI: A.B. w świetle korespondencji. *Ruch. Lit.* 1970 z. 2. — T. ULEWICZ: O B. oraz innych sprawach po ludzku. *Tamże* 1971 z. 5. — *W trzydziestolecie śmierci A.B. Sesja rocznicowa*. Kr. 1971 [tu: W. TASZYCKI: Przedmowa; J. HULEWICZ: A.B. jako historyk kultury polskiej; M. KARAS: A.B. jako badacz języka polskiego; T. ULEWICZ: A.B. jako badacz literatury polskiej i piśmiennictw słowiańskich; S. URBAŃCZYK: B. jako językoznawca – slawista i badacz starożytności słowiańskich; F. SŁAWSKI: B. jako etymolog; W. BERBELICKI: Powiązania A.B. z krakowskim środowiskiem naukowym; J. PETR: Związki osobiste A.B. z A. Muką i nauką łużycką; J. WIDAJEWICZ: Skąd pochodzi prof. A.B.?; Z. CIECHANOWSKA: Moje wspomnienie o B.; W. BERBELICKI: Bibliografia A.B. (za lata 1927–1970)]. — F. KRAUSE: A.B. i Biblioteka Królewska w Berlinie. *Rocz. Bibl. Nar.* 9 (1973). — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Na ścieżkach badawczych A.B. *Slawist. studia literaturoznawcze*. Wr. 1973. — P. KOCIKOWSKI: A.B. jako recenzent. *Wokół zagadnień publicystyki lit.* Wwa 1974. — L. LIBURSKA: A.B. jako badacz literatury staroruskiej. *Zesz. Nauk. UJ* 1974 z. 362. — H. POHRT: Zastugi A.B. dla popularyzacji literatury polskiej w Niemczech. *Przegl. Hum.* 1974 z. 5. — W. BERBELICKI, T. ULEWICZ. *Obraz lit. pol.* 5 t. 4 (1977). — *Fragen der polnischen Kultur im 20. Jahrhundert. Vorträge und Diskussionen der Tägung zum ehrenden Gedenken an A.B.* Red. R. Olesch, H. Rothe. T. 2. Giessen 1980 [rec.: E. Ehegötz, D. Scholze. *Zeitschrift für Slavistik* (Berlin) 1984 t. 5]. — *Zeitschrift für Slavistik* (Berlin) 1980 nr 2 [nr specjalny, tu m.in.: Z. LIBERA: Der Verfasser der „Dzieje literatury polskiej”; S. MAKOWSKI: Der Erforscher der polnischen Literatur der Romantik; S. URBAŃCZYK: Die mythologischen Arbeiten; H. CZAJKA: Zur Mythologie der Slawen; T. LEWASZKIEWICZ: Zur etymologischen Praxis A.B.; P. ZWOLIŃSKI: Der Namenforscher; W. KUPISZEWSKI: Der Dialektologe; T. ULEWICZ: Parömiologische Studien; W. BERBELICKI: Anmerkungen zu den Bibliographien der Schriften A.B.; S. GAŚSOWSKI: Bemerkungen eines Verlegers]. — L. LIBURSKA: A.B. jako badacz rosyjskiej literatury ludowej. *Studia Polono-Slavica-Orientalia* 7 (1981). — M. CICCARINI: La tradizione seicentesca delle „Faccine polskie”. *Ricerche Slavistiche* (Rzym) 1982/83 s. 107–146. — W. BERBELICKI: Brücknerowski wizerunek J. Kochanowskiego. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria* 16 (1986). — L. PAZDZIERSKI: Polskie teme u korespondencji jugoslawiana sa Julie Benešić. *Zbornik Matice Srpske za Slavistiku* 30 (1986) s. 119–164. — L. ZEIL: Polnisch-deutsche wissenschaftliche Zusammenarbeit im Lichte der Briefe A.B. an Johannes Schmidt. *Zeitschrift für Slavistik* (Berlin) 1987 nr 4. — B. DOMAŃSKA: A.B. jako badacz kultury. Bydż. 1988. — *A.B. 1856–1939*. Oprac. W. Berbelicki. Wwa 1989. — T. ULEWICZ: O A.B. i sprawach humanistyczno-wydawniczych. *Kwart. Hist. Nauki* 1989 nr 4. — M. JAKÓBIEC: A.B. jako historyk literatur słowiańskich. *Przegl. Hum.* 1990 nr 10. — P. KUPISZEWSKI: Indywidualizm i konwencja w pracach naukowych A.B. *Socjolingwistyka* 9 (1990) s. 141–146. — *A.B. – ein polnischer Slawist in Berlin*. Berlin 1991. — P. STĘPIEŃ: Wirydarz wypiewiony. O tajemnicach Brücknerowskiej edycji „Wirydarza poetyckiego” J.T. Trembeckiego. *Ogród* 1992 nr 1. — J. TAZBIR: A.B. (1856–1939). *Kultura i Społeczeństwo* 1992 nr 1. — TENZE: Brücknerowska synteza dziejów po latach. *Tamże* nr 2. — B. DOMAŃSKA: A.B. jako historyk literatury. *Acta UNC. Filol. Pol.* 1993 z. 39. — C.P. DUTKA: B. a „Szkoła lwowska” w badaniach literackich, czyli tradycja i innowacja. *Litteraria* 24 (1993) s. 171–180. — J. STARNAWSKI: Brückneriana nova. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1993 nr 1/2. — S. BEDNAREK: Pojmowanie kultury i jej historii we współczesnych syntezach dziejów kultury polskiej. Wr. 1995. — S. VAKULENKO: O korzeniach filozoficznych metodologicznej polemiki między A.B. a J.N. Baudouinem de Courtenay. *Prace Filol.* 41 (1996) s. 417–422.

I.T.

BRÜHL Alojzy Fryderyk 1739–1793

Urodzony 21 czerwca 1739 w Dreźnie; syn Henryka, pierwszego ministra Augusta III, i Marii Anny z hrabiów Kolwrath. Kształcił się w domu i na uniwersytetach w Lipsku i Lejdzie. W 1750 (w wieku dwunastu lat) został starostą warszawskim, a po zamieszkaniu w Polsce w 1757 szefem chorągwi pancerniej; walczył w wojnie siedmioletniej. Posłował na sejmy 1758 i 1762, na tym ostatnim był przedmiotem ostrego ataku ze strony Familii za zasiadanie w izbie poselskiej bez polskiego indygenatu. W 1759 został starostą lipnickim, bolimowskim i błońskim. W 1760 ożenił się z Marianną Klementyną Potocką, wojewodzianką kijowską (zm. 1778). W 1761 został czeskim wielkim koronnym, a w 1763 dowódcą partii (dywizji) małopolskiej (ze stopniem generała-lejtanta) oraz generałem artylerii koronnej (do połowy 1788). Położył wybitne zasługi dla wojskowości polskiej, zreorganizował i podniósł na wyższy poziom artylerię koronną, założył szkołę artyleryjską (1766), był autorem paru podstawowych prac instruktażowych z tego zakresu i kilku ustaw. Czynnice uczestniczył w życiu teatralnym Warszawy. Był aktorem i reżyserem zespołu teatru *de société*, występującego w 1765 i latach następnych na Zamku i w pałacach magnackich, autorem francuskich i niemieckich komedii, w latach osiemdziesiątych prowadził własny teatr amatorski, a w 1785 reżyserował prapremię „Wesela Figara” Pierre’a Beaumarchais. Utwory sygnował kryptonimem A.F.Gr.v.B. Członek niemieckiego

wolnomularstwa zreformowanego (w stopniu wielkiego mistrza szkockiego), był też organizatorem masonerii w Polsce. Założył loże: Cnotliwy Sarmata (od 1767), Karol pod Trzema Helmami (od 1774), Obosieczny Miecz (1780), Alojzy pod Obosiecznym Mieczem (od 1780), którym przewodniczył; w 1789 stanął na czele Wzniesienia Łoży Trzech Helmów na Wielką Łożę Szkocką. Nadto na zborze ścisłej obserw w Kohlo (1772) został powołany na wizytatora generalnego „nowej diecezji polskiej”. W czasie konfederacji barskiej przebywał przeważnie w Dreźnie. W 1780–82 był członkiem Rady Nieustającej (urzędującym w Departamencie Wojskowym). Około 1780 zawarł powrotny związek małżeński z Marianną z Potockich, cześnikówną koronną, primo voto Sołłohubową (zm. 1782). Jego trzecią żoną była Józefa z hrabiów Schaffgotsch; na jej życzenie odprzedał urzędy i posiadłości polskie i w 1790 osiadł w Pforten w Saksonii. Był kawalerem Orderu św. Stanisława i Orderu Orła Białego oraz członkiem rzymskiej Akademii Arkadyjskiej (pseud.: Tirintio Livadio). Zmarł 27 stycznia 1793 w drodze do Berlina.

TWÓRCZOŚĆ

1. *Le Mari corrigé. Comédie en prose et en 1 acte.* Pforten 1771.
Wersja niem.: *Der gebesserte Ehemann.* Wyst. Wwa 1774. Wyd. Nordhausen 1780.
Przekład pol.: *Mąż poprawiony.* Komedia w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1775.
2. *L'Arrivé du seigneur. Comédie en prose et en 1 acte.* Pforten 1772.
Wersja niem.: *Die Ankunf des Herrn.* Wyst. i wyd. Wwa 1774 [podp.: A.F.G.V.B.G.F.Z.M.D.K.P.].
Przekład pol.: *Przyjazd pana.* Komedia w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1775.
3. *Der seltsame Spiegel.* Ein Lustspiel in 1 Aufzuge. Wyst. Wwa 1775. Wyd. w poz. 10 t. 3 i osob. Dresden 1786.
4. *Le Soupçonneux. Comédie en 3 actes.* Wwa 1776.
Wg M.A. *Le Grand: L'Aveugle clairvoyant.*
Przekład pol.: W Bogusławski: *Figiel za figiel.* Komedia w 3 a. Wyd. w: *Dzieła dramatyczne.* T. 4. Wwa 1821.
5. *Das Findelkind.* Ein Lustspiel in 5 Aufzügen. Wyst. Wwa 1781. Wyd. w poz. 10 t. 1.
Przekład pol.: J.G.: *Podrzutek, czyli dziecię znalezione.* Komedia w 5 a. Wyst. Wwa 1781. Wyd. Wwa 1782.
6. *Den ganzen Kram und das Mädchen darzu.* Ein Lustspiel in 1 Aufzuge. Wyst. Wwa 1781. Wyd. w poz. 10 t. 2.
7. *Die Contribution oder die Brandschatzung.* Ein Lustspiel in 5 Aufzügen. Wyst. Wwa 1781. Wyd. w poz. 10 t. 1 (pt. Brandschatzung).

8. *Der Bürgermeister.* Ein Original-Lustspiel in 5 Aufzügen. Wien 1785. Wyd. nast. w poz. 10 t. 3. Przekład pol.: *Prezydent miasta.* Drama w 5 a. Wyst. Wwa 1803.

9. *Die kindliche Liebe.* Ein Lustspiel in 3 Aufzügen aus den „Délassements d'un homme sensible” des Mr. Arnaud entliehen. Wyd. w poz. 10 t. 2 i osob. Dresden 1785.

10. *Theatralische Belustigungen von A.F.Gr.v.B.* T. 1–5. Dresden 1785–90.

11. *So zieht man dem Betrüger die Larve ab.* Ein Lustspiel in 5 Aufzügen. Dresden 1787 i w poz. 10 t. 4.

12. *Die Erbschaft oder das wunderliche Testament.* Ein Lustspiel in 5 Aufzügen. Wyd. w poz. 10 t. 4 i osob. Dresden 1788.

13. *Edelmuth stärker als Liebe.* Ein Lustspiel in 1 Aufzuge. Wyd. w poz. 10 t. 5.
Przekład pol.: *Wspaniałomyślność większa niż miłość.* Wyst. Wwa 1809.

Nadto parę komedii i dram znanych tylko z tytułów przedstawień teatralnych.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

J. BARTOSZEWICZ: *Panowie niemieccy na dworze Stanisława Augusta.* Wwa 1852. — TENZE: *Enc. powsz. Orgel.* 4 (1860). — *Allgemeine deutsche Biographie.* T. 3. Leipzig 1876. — K. KANTECKI: *Szkie i opowiadania.* Pozn. 1883. — W. SMOLEŃSKI: *Wielka enc. powsz. ilustr.* 9/10 (1893). — A. HNIŁKO: *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — A. JENDRYSIK: *Premiera „Mariage de Figaro” w Polsce.* *Przeł. Hum.* 1959 nr 3. — L. HASS: *Sekta farmazonii warszawskiej.* Wwa 1980. — D. RATAJCZAKOWA: *Komedia oświeconych 1752–1795.* Wwa 1993.

E.A.

BRUNO Z KWERFURTU

ok. 974–1009

Urodzony ok. 974 w Kwerfurcie; syn grafa Bruno na Idy. W 985–994 kształcił się w szkole katedralnej w Magdeburgu pod kierunkiem mistrza Gedeona, m.in. razem z późniejszym kronikarzem niemieckim Thietmarem z Merseburga. W 995 został kanonikiem magdeburskim, po czym przyjęty na dwór cesarza Ottona III pracował w cesarskiej „kapelli” (duchownej obsadzie zarazem kaplicy i kancelarii) w Akwizgranie, skąd w 997 udał się przy boku cesarza do Rzymu. Na początku 998 obłąkł tam habit benedyktyński w klasztorze św. Bonifacego i Aleksęgo na Awentynie; wiosną 999 złożył śluby zakonne i przybrał imię Bonifacy. Przejęty pod wpływem Ottona ideą uniwersalizmu cesarstwa i Kościoła oraz wielkich przedsięwzięć chrystianizacyjnych, od początku

1001 sposobili się w eremie Pereum pod Raweną do misji w Europie Środkowej, przypuszczalnie wśród Słowian północno-zachodnich, uczyć się języka „słowiańskiego”. Przygotowania, przerwane zgonem cesarza (1002) i wybuchem wojny między Niemcami a Polską, ponowił w 1003, zjawiając się (mianowany już przez papieża Sylwestra II arcybiskupem gentium) w Ratzbonie u króla Henryka II, za którego zgodą w sierpniu 1004 otrzymał w Magdeburgu sakrę biskupa misyjnego. Ruchliwy i ofiarny, działał po kilkakroć na Węgrzech, na Rusi Kijowskiej, u Pieczyngów, w Polsce, wreszcie wśród Prusów. Prawdopodobnie patronem jego wypraw stał się Bolesław Chrobry, którego księstwo odwiedzał może już w 1004, następnie w 1006 i 1008, a którego osobowość i program ideowo-polityczny wysoko cenił. Zginął 9 marca 1009 śmiercią męczeńską z rąk Jaćwięgów (na północ od górnej Biebrzy).

TWÓRCZOŚĆ

1. *Passio sancti Adalberti episcopi et martyris* (inc.: *Nascitur purpureus flos...*). [Tzw. *Vita altera*; *Vita Posterior*. Powst. w 1004 w dwóch red. – obszerniejszej i krótszej, o niestalonej kolejności]. Wyd. kryt.: a) red. obszerniejsza: A. Bielowski. *Monumenta Poloniae Historica* 1 (1864) [z wariantami red. krótszej]; J. Karwasińska: *S[ancti] Adalberti Pragensis, episcopi et martyris vita altera*. Wwa 1969 *Monumenta Poloniae Historica*. *Seria nova* t. 6 fasc. 2. — b) red. krótsza: J. Karwasińska, jw. Przekład pol.: a) red. obszerniejsza: K. Abgarowicz. *Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*. [Oprac.] J. Karwasińska. Wwa 1966. *Fragm. przedr.*: *Toż jest dziwne a nowe. Antologia lit. pol. średniowiecza*. Wwa 1987. — b) red. krótsza: fragm.: S. Lisiecki: *Św. Wojciech w katedrze gnieźnieńskiej*. Pozn. 1915 s. 40–47; K. Abgarowicz, jw. Przekł. czes. red. obszerniejszej: J. Vilikovsky: *Život a utrpeni svatého Vojtěcha biskupa a mučedníka*. Břevnov 1935 *Opus Dei* z. 1.

Przekł. niem.: a) red. obszerniejsza: H.G. Voigt: *Brun von Querfurt. Mönch, Eremit, Erzbischof der Heiden und Märtyrer*. Stuttgart 1907. — b) red. krótsza: A. Kolberg: *Die Vita II S. Adalberti vom hl. Bruno nach der Prager Handschrift XIII. Zeitschrift f. Geschichte u. Altertumskunde Ermlands* 15 (1905) i odb. Braniewo 1904.

2. *Vita quinque fratrum* (inc.: *Adiuvā Deus...*). [Opis życia i męczeństwa pięciu eremitów zabitych pod Międzyrzeczem w 1003. Powst. zapewne w Międzyrzeczu w 1006 lub podczas pobytu w Polsce 1008/9]. Wyd.: W. Kętrzyński. *Monumenta Poloniae Historica* 6 (1893) i odb. Lw. 1892; przedr. D.B. Ignesti pt. S. Bruno di Querfurt *Vita de cinque fratelli*. Camaldoli 1951; wyd. kryt. pt. *Vita quinque fratrum eremitarum [scilicet] Vita vel passio Benedicti et Johannis sociorumque suorum*. [...].

Recensuit [...] J. Karwasińska. Wwa 1973 *Monumenta Poloniae Historica*. *S. nova* t. 4 fasc. 3.

Przekład pol.: K. Abgarowicz. *Piśmiennictwo...*, jw. poz. 1. *Fragm. przedr.*: *Toż jest dziwne a nowe*, jw. poz. 1.

Przekł. franc.: L.A. Lassus. *Saint Pierre Damien et saint Bruno de Querfurt*. Namur 1962.

Przekł. niem.: H.G. Voigt, jw. poz. 1.

3. *Epistola... ad Henricum Regem* (inc.: *Viro aeccliesie, pio Henrico regi*). [List w obronie Bolesława Chrobrego, przeciw agresji króla Henryka II i jego pogańskich sprzymierzeńców. Powst. w grudniu 1008 w Polsce]. Wyd.: A. Bielowski, jw. poz. 1; wyd. kryt. J. Karwasińska przy ed.: *Vita quinque fratrum*, jw. poz. 2.

Przekład pol.: J. Papłoński. *Gaz. Warsz.* 1856 nr 155, 158, 162; toż przedr.: *Bibl. Warsz.* 1856 t. 4; K. Abgarowicz. *Piśmiennictwo...*, jw. poz. 1. Przekł. ang. fragm.: F. Dvornik: *The Making of Central and Eastern Europe*. London 1949.

Przekł. niem.: H. Zeissberg: *Die Kriege Kaiser Heinrichs II mit Herzog Boleslaw von Polen. Sitzungsberichte d. Kaiserlichen Akademie d. Wissenschaften in Wien. Philologisch-Historische Klasse* 57 (1867/68); tenże: *Die öffentliche Meinung im XI Jahrhundert über Deutschlands Politik gegen Polen. Zeitschrift f. Österreichische Gymnasien* 19 (1868); toż przedr. H.G. Voigt, jw. poz. 1. Przekł. ros.: A. Hilferding. *Russkaja Biesieda* 1856 t. 3.

Utwór o autorstwie niepewnym

4. „*Liber de passione sancti Adalberti*”. Utwór zaginiony. Zawierał m.in. opis zjazdu cesarza Ottona III i Bolesława Chrobrego w Gnieźnie. Wyciąg z tej relacji zamieścił Gall Anonim w rozdz. 6 ks. I swego dzieła — zob. tzw. GALL ANONIM.

Autorstwo B. z K. przyjmują m.in. G. Labuda i M. Plezia.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964).

H.G. VOIGT: *Brun von Querfurt, Mönch, Eremit, Erzbischof der Heiden und Märtyrer*. Stuttgart 1907. — S. ZAKRZEWSKI: *Bolesław Chrobry Wielki*. Lw. (1925). — J. WIDAJEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — M. PLEZIA: *Najstarszy zabytek historiografii polskiej. (Zaginiony żywot św. Wojciecha)*. *Przeł. Hist. R.* 43 (1952) z. 3/4; przedr. w: *Od Arystotelesa do „Złotej legendy”*. Wwa 1958. — R. WENSKUS: *Studien zur historisch-politischen Gedankenwelt Bruns von Querfurt*. Münster 1956. — B. WIDERA: *Das früheste Dokument zur deutschen Russlandkunde. Zum 1000-Jahr-Jubiläum der ersten Edition des Briefes Bruns von Querfurt an Heinrich II durch A.F. Hilferding. Zeitschrift für Slavistik* 2 (1957). — W. MEYSZTOWICZ: *Szkice o świętym Brunonie-Bonifacym. Sacrum Poloniae Millennium* (Rzym) 5 (1958). — TENŻE: *Św. Brunon na Litwie. Alma Mater Vilnensis* (Londyn) 1958. — B. WIDERA: *Brun von Querfurt und Russland. Jahrbuch für die Geschichte der UdSSR und der Volkesdemokratischen Länder Europas* 3 (1959). — H. MODRZEWSKA. *Słownik starożytności słowiańskich* 1 (1961). — C. BARAN: *W sprawie daty dzien-*

nej męczeństwa pięciu braci eremitów w roku 1003. *Wielki średnie*. [...] *Prace ofiarowane T. Manteufflowi* [...] Wwa 1962. — J. KARWASIŃSKA: Państwo polskie w przekazach hagiograficznych XI i XII w. *Początki państwa pol. Księga tysiąclecia*. T. 2. Pozń. 1962. — J. DĄBROWSKI: Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480). Wr. 1964. — J. KARWASIŃSKA: Wstęp i wyd.: *Pismissniectwo czasów Bolesława Chrobrego*. Wwa 1966 [rec.: M. BOGUĆKA. *Nowe Książki* 1966 nr 24]. — Repertorium fontium historiae Medii Aevi. [...] II: Fontes. Romae 1967 s. 592–594. — J. BIENIAK: Wyprawa misyjna B. z K. a problem Selencji. *Acta Baltico-Slavica* 6 (1969). — J. KARWASIŃSKA: Wstęp i wyd.: ... vita altera [zob. TWÓRCZOŚĆ poz. 1. Rec.: J. POWIERSKI. *Studia Źródłoznawcze* 15 (1971)]. — J. SZYMAŃSKI, O.R. GUSTAW. *Hagiografia pol. Słownik biobibliograficzny*. T. 1. Pozń. 1971. — J. KARWASIŃSKA: Świadek czasów Chrobrego — B. z K. *Polska w świetle. Szkice z dziejów kultury pol.* Wwa 1972. — J. MITKOWSKI, O.R. GUSTAW: Pięciu braci męczenników. *Hagiografia pol.*, jw. T. 2. Pozń. 1972. — J. KARWASIŃSKA: Wstęp i wyd.: Vita quinque fratrum [zob. TWÓRCZOŚĆ poz. 2. Rec.: G. LABUDA. *Studia Źródłoznawcze* 20 (1976)]. — *Hist. Kościoła w Polsce*. T. 1 cz. 1. Pozń. 1974. — *Historia nauki pol.* 6 (1974). — G. KAROLEWICZ. *Enc. katol. KUL* 2 (1976). — S. DOBRZANOWSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — J. SWASTEK: Święty Bruno (Bonifacy) z Kwerfurtu. *Pol. święci*. T. 6. Wwa 1986. — T. ADAMEK: Świętych pięciu braci męczenników. *Tamże*. T. 9. — B. PRZYBYSZEWski: B. z K. a zagadnienie drugiej metropolii za czasów Bolesława Chrobrego. *Studia Warmińskie* 22/23 (1985/86). — K. JASIŃSKI: Pięciu Braci Męczenników. Kwestie chronologiczne. *Kultura średniowieczna i staropol.* [...] Wwa 1991. — U. BORKOWSKA: Ideal świętości i duchowość w czasach św. Wojciecha w świetle pism hagiograficznych św. B. z K. *Święty Wojciech w tradycji i kulturze europejskiej*. Gniezno 1992. — T. MICHĄŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast. — J. KARWASIŃSKA: Wybór pism. Święty Wojciech. Wwa 1996. — J. STRZELCZYK: B. z K. — apostoł ludów wschodnich. *Życie i Myśl* 1996 nr 2.

T.W.

BRYKCYŃSKI Józef 1797–1823

Urodzony w 1797 w Ossie koło Opoczna; syn Antoniego, zamożnego ziemianina, byłego szambelana Stanisława Augusta, i jego pierwszej żony Karśnickiej. W 1809–14 kształcił się w konwiktie pijarskim na Żoliborzu (z Brunonem Kicińskim i Ferdynandem Chotomskim), w 1815 podjął studia w Szkole Prawa i Administracji Publicznej, ukończone w 1818 ze stopniem magistra. W 1816 pracował (z B. Kicińskim, przyjacielem szkolnym Antonim Borzewskim i Szymonem Konopackim) w Komisji do Uregulowania Handlu i Żeluzgi przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych; na początku 1817 został odznaczony Orderem św. Stanisława IV klasy. Debiutował w 1817 przekładem „Pieśni Osjana”, opublikowanym w *Pamiętniku*

Lwowskim. W tymże czasie z B. Kicińskim i Teodorem Morawskim utworzył nieformalny związek literacko-przyjacielski i był współredaktorem i autorem (ogłaszał felietony, artykuły publicystyczne, rozprawy, przekłady i wiersze) wydawanych w tym kręgu periodyków: *Tygodnik Polski i Zagraniczny* (1818), zmieniony następnie w *Tygodnik Polski* (1819–20), *Gazeta Codzienna Narodowa i Obca* (1818–19), *Kronika Drugiej Połowy Roku 1919*, *Orzeł Biały* (1819–20), *Wanda* (1820). Utwory podpisywał pseudonimem Bywalski. Był też współudziałowcem drukarni B. Kicińskiego. Równocześnie należał do towarzystwa Czciociele Nauki (1819) i do loży wolnomularskiej Bracia Polacy Zjednoczeni, w której sprawował urząd zastępcy mówcy. Około 1818–19 zabiegał bezskutecznie o stanowisko prywatnego docenta literatury polskiej na Uniwersytecie Warszawskim (odrzucony przez Ludwika Osiańskiego). Pod koniec 1820, chory na gruźlicę, wyjechał w celach zdrowotnych do Włoch, gdzie usiłował wziąć udział w rewolucji neapolitańskiej (nie dopłynął z powodu burzy), uniemożliwiło mu to powrót do kraju. Podróżował po Anglii i Francji, a następnie osiadł w Paryżu i zajął się przygotowywaniem tomu poświęconego teatrowi polskiemu dla serii wydawniczej *Chefs-d'oeuvre du Théâtre Étranger*, lecz osobiście zdołał zrealizować go tylko w części. Zmarł w kwietniu 1823 w Paryżu; pochowany na cmentarzu Père-Lachaise.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kantata na obchód uroczystości przez Wielki Wschód Polski pod sterem ... Wielkiego Mistrza Wielkiego Wschodu Polskiego B.: Stanisława Kostki Potockiego, odbytej z powodu zaprowadzenia w Świątyni prac wolnomularskich portretu Najjaśniejszego Aleksandra I ... przez ... □. Braci Polaków Zjednoczonych wystawionego. Śpiewana d. 18 miesiąca VI R.: P.: Ś.: 5819, czyli ery zwyczajnej d. 18 sierpnia 1819 r. [Wwa 1819] (muzyka J. Elsner). Przedr.: *Antologia poezji masonskiej*. Wwa 1995.

Felietony pod pseud. Bywalski w *Tyg. Pol. i Zagr.* (1818) oraz w *Tyg. Pol.* (1818–19); korespondencja w *Gaz. Lit.* (1822). Autorstwa B. są też najprawdopodobniej ogł. w *Tyg. Pol.* rozprawy o pieśniach ludowych starożytnych Greków (1819 t. 3), ludu niemieckiego i angielskiego (t. 4), ludu francuskiego (1920 t. 1).

P r z e k ł a d y

2. J. Racine: Pieniacle. Komedia w 5 a. Wwa 1820.

3. A. Feliński: Barbara Radziwiłłówna. Tragédie historique en 5 actes et en vers. Paris 1823 *Chefs-*

B

-d'oeuvre du Théâtre Étranger 23: *Théâtre Polonais*.

Tłumacz niepodp.

4. J. Kochanowski: *Le Congé des ambassadeurs grecs*. Paris 1823 *Chefs-d'oeuvre du Théâtre Étranger 23: Théâtre Polonais*.

Tłumacz niepodp.

5. F. Wężyk: Glinski, *Tragédie en 5 actes et en vers*. Paris 1823 *Chefs-d'oeuvre du Théâtre Étranger 23: Théâtre Polonais*.

Tłumacz niepodp.

Nadto przekłady dzieł A. Tassoniego (*Tyg. Pol. i Zagr.* 1818 t. 2 i 4) i J. Macphersona (*Pam. Lu.* 1817, *Tyg. Pol. i Zagr.* 1818 t. 3 i *Tyg. Pol.* 1819 t. 4, także w rkpsach).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

F.S. DMOCHOWSKI: Znakomici literaci z okresu od 1800 do 1830 r. *Kiosy* 1871 t. 12; przedr. w: *Wspomnienia od 1806 do 1830 r.* Wwa 1959. — J.B. *Tyg. Powsz.* 1877 nr 52, 1878 nr 1–2. — K.W. WÓJCICKI: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (od 1800 do 1830 r.). Wwa 1880; przedr. w: *Pamiętnik dziecka Warszawy i inne wspomnienia warszawskie*. Wwa 1974. — P. CHMIEŁOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 9/10 (1893). — J. KORPALA: Za kulisami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit.* 1931. — M. BRYKCYŃSKA. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — A. KOWALSKA: Warszawa literacka w okresie przelomu kulturalnego 1815–1822. Wwa 1961. — J.J. LIPSKI: Warszawscy „Pustelnicy” i „Bywalscy”. T. 1. Wwa 1973 [z felietonem B.]. — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Wr. 1977. [Rec.: W. PUSZ. *Pam. Lit.* 1979 z. 1; przedr. pt. *Studenci przedpowstaniowej Warszawy. W: Między Krasicim i Słowackim*. Kr. 1992]. — W. PUSZ: Nowy Parnas przedromantycznej Warszawy. Wr. 1979. — TENŻE: J.B. (1797–1823). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996 [z dwoma felietonami B.].

E.A.

z BRZEZIN GRZEGORZ PAWEŁ

zob. GRZEGORZ PAWEŁ z BRZEZIN

BRZOSTOWSKI Paweł Ksawery 1739–1827

Urodzony 30 marca 1739 w Mosarzu na Wileńszczyźnie; syn Józefa, pisarza wielkiego litewskiego, i Ludwika z Sadowskich. Przeznaczony do stanu duchownego, już w 1755 został kanonikiem wileńskim. W 1758–62 studiował teologię w Kolegium Klementyńskim w Rzymie. Po powrocie do kraju w 1762 otrzymał urząd pisarza wielkiego litewskiego i był deputatem kapituły wileńskiej na Trybunał Litewski. W 1763 przyjął święcenia kapłańskie. Debiutował w 1767 pismem anty-

dysydenckim. W tym roku nabył dobra Merecz koło Wilna, w 1769 zorganizował tam „rzeczpospolitą włościańską”, nazwaną od jego imienia Pawłowem. Z udziałem przedstawicieli włościan ułożył zasady samorządu wiejskiego w Pawłowie (wyd. 1771 i 1791, zatwierdzone na sejmie w 1791). Był hojnym mecenasem literatury i wydawnictw wileńskich (subsydiował wydanie „Logiki” Kazimierza Narbutta, dzieł Seneki w przekładzie Dawida Pilchowskiego i innych), a także oświaty — w trosce o jej rozwój ogłosił konkurs na rozprawę pedagogiczną (1774) i nagroził zwycięzcę. W 1774–87 piastował urząd referendarza wielkiego litewskiego. 7 grudnia 1791 opublikował w *Gazecie Narodowej i Obcej* list do litewskiego marszałka Sejmu Czteroletniego Kazimierz Nestora Sapiehy. W czasie konfederacji targowickiej i powstania kościuszkowskiego przebywał za granicą. Po 1795 odrzucił zniszczonej przez Rosjan Pawłów i wyemigrował do Niemiec (nabył pałac w Dreźnie) i Włoch (kupił dom w Rzymie). Powróciwszy do kraju w 1798 z powodu toczących się we Włoszech wojen, kilka lat przebywał w Turgielach koło Pawłowa, gdzie — w porozumieniu z Józefem Zawadzkiem, drukarzem Uniwersytetu Wileńskiego — przygotowywał siedmiotomowe wydanie swoich dzieł (wyszły tylko trzy broszury w 1811). W 1811 ponownie został kanonikiem wileńskim, w 1823 zaś archidiaconem wileńskim i objął złączoną z tym urzędem parafię w Rukojniach. W tym roku ogłaszał wspomnienia w krakowskim *Pielgrzymie z Tęczyna* (dodatku do *Muzy Nadwiślańskiej*). Działal też jako filantrop i fundator kościołów. Był członkiem rzymskiej Akademii Arkadyjskiej (pseud.: Sarminto Inachio), członkiem honorowym Uniwersytetu Wileńskiego, kawalerem Orderu św. Stanisława i Orderu Orła Białego. Zmarł 17 listopada 1827 w Rukojniach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. List pisany do ... Stanisława Brzostowskiego ... w roku 1767, 12 dnia miesiąca października z Wilna. [Wil. 1767].

Wersja łac.: Epistula ad fratrum suum Stanislaum Brzostowski... Wil. 1767.

2. Kazanie o powinnościach poddanych ku królowi. Wil. 1771.

3. Wiadomość genealogiczna o domie Brzostowskich od wejścia z Polski do Litwy. [Wil.] 1776. Wyd. nast.: Wil. 1811; Wil. 1818.

Wersja łac.: Domus Brzostowski. Roma 1796.

Wersja franc.: Généalogie de la maison Brzostowski. Rome 1797.

4. Wieśniaczka. [Powieść]. Wwa 1786.

Niepodp.

Utwór wywołany powieścią „Podolanka wychowana w stanie natury” i polemizującym z nią „Listem Sandomic-

rzanki do Podolanki" (zob. KRAJEWSKI M.D. poz. 4 i GOLĄŃSKI F.N. poz. 3).

5. Listy anonima opisujące komisję wolnych włościan pawłowskich z dziedzicem swoim ... księdzem Brzostowskim ... Adresowane do ... Grebla, bibliopoli krakowskiego, z powodu wyszłej w drukarni jego książki w r. 1788 „O poddanych polskich”. B.m. [1790; anonim.]. Przedr.: *Mater. do dziejów Sejmu Czteroletniego*. T. 1. Wr. 1955. Zob. PAWLIKOWSKI J. poz. 1.

6. Kościoły, malowania znaczniejsze w Rzymie, w niektórych miastach włoskich, niemieckich, francuskich i polskich. Podług opisanja innych ode mnie uważane.

Podp.: P.H.B.R.WX.LK O.P. Wil. 1811.

7. Pawłów od r. 1767–1795 od jednego przyjaciela domowego opisany. Wil. 1811. Niepodp.

8. Rozmyślenia na wsi w Turgielach. Wil. 1811.

Nadto wyd. pisma służące „wygodzie gospodarzy” pawłowskich i dewocyjne. W rkpsie Bibl. Ossol. 13355 I pozostawił „Historię rewolucji polskiej od r. 1794”.

Przekłady

9. J. Ciapiński: Oda na szczęśliwą koronację Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta ... napisana w łacińskim języku ... na polski język przełożona r. 1764 w Wilnie. [Wil. 1764]. Przedr. [pod krypt.: X.P.B.R.L.]: *Zebranie rymów z różnych okoliczności pisanych, mianowicie imieniem Konwiktu Szlacheckiego Wileńskiego XX. Scholarum Piarum*. Wil. 1779.

10. B. Gracian: Człowiek uniwersalny z francuskiego przełożony R. P. 1765. Wil. [1768].

11. H.L. Duhamel du Monceau: Dzieło o rolnictwie ... po francusku napisane, na polski język przetłumaczone. T. 1–2. Wil. 1770–73. Tyt. oryg.: *Traité de la culture des terres*.

12. Obrona plebana, czyli roztrząśnienie i zabicie zarzutu mu uczynionego z okazji pisma odeń wydanego o rolnictwie, przełożona z włoskiego. [Wil. 1775].

Listy

13. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 (do J. Zawadzkiego).

Nadto listy do M. Poczobutta w rkpsach Bibl. Uniw. Wil. D.C. 38 nr 71–80.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

J. BARTOSZEWICZ. *Enc. powsz. Orgel*. 4 (1860). — W. SMOLEŃSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 9/10 (1893). — J. OBT: *Rzeczpospolita pawłowska*. Litwa i Ruś 1913.

— T. TURKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — E. ROSTWOROWSKI: *Reforma pawłowska* P.K.B. (1767–1795). *Przegl. Hist.* 1953 z. 1/2. — Z. SINKO: *Powieść zachodnioeuropejska w kulturze literackiej polskiego Oświecenia*. Wr. 1968. — M. MOTYKA: „Książka pleban” Józefa Kossakowskiego wobec doświadczeń Rzeczypospolitej Pawłowskiej. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Rzeszowie. Nauki Hum.* 1969 z. 4. — L. HAJDUKIEWICZ. *Historia nauki pol.* T. 6. Wr. 1974. — E. RZADKOWSKA: *Polskie przekłady „Szczęśliwej rodziny”*. Marmontel – Rousseau – Marcezia. *Pam. Lit.* 1970 z. 2. — S. MIZERA. *Enc. katol. KUL* 2 (1976). — Z. GUZEK: *Konkursy literackie i naukowe. Słownik lit. pol. Oświecenia*. Wwa 1977 i nast. — M. BANASZKO. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — Z. SINKO: *Powiatka w Oświeceniu stanisławowskim*. Wr. 1982. — P. ŻBIKOWSKI: *Rzeczpospolita oświeconych u źródeł przelomu w poezji polskiej w l. 1793–1805*. Wr. 1998.

E.A.

BRZOZOWSKI Karol 1821–1904

Urodzony 29 września 1821 w Warszawie; syn Wincentego, byłego oficera napoleońskiego, leśniczego w lasach rządowych, matka pochodziła z francuskiej rodziny Damarc; ojciec Stanisława i Wincentego, poetów. Uczęszczał do szkoły pijarskiej we Włocławku, od 1835 do szkoły w Sejnach, potem w Suwałkach. W 1840–43 studiował w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie, później praktykował w leśnictwie Wyszaków. Debiutował wówczas jako poeta, ogłaszając w 1841 przekład wiersza Fryderyka Schillera w *Przeglądzie Warszawskim* oraz wiersz pt. „Gołąbka”, naśladowanie z litewskiego, w *Nadwiślaninie*. Uczestniczył w pracy konspiracyjnej; w sierpniu 1843, unikając aresztowania, przedostał się wraz z Teofilem Lenartowiczem i Romanem Zmorskim przez granicę pruską do Wielkopolski. Mieszkał tam w 1843–48, m.in. w Targowej Górcie u Władysława Kosińskiego, w Szarleju u Kościelskich i w Paryżu pod Żninem u Aleksandra Guttego. Przygotował wtedy do druku zebrane przez siebie i przetłumaczone ludowe pieśni litewskie, współpracował z *Tygodnikiem Literackim* (1844–45) oraz przełożył epopeję Iwana Gundulicia „Osmanida”. W 1848 brał udział w powstaniu w Wielkopolsce, uczestniczył m.in. w bitwie pod Sokołowem (wydarzenia te opisał później w „Miesiącu maju 1848”), następnie przebywał w Dreźnie, we Włoszech, w Szwajcarii, ponownie w Poznańskim (1852) oraz we Francji. Zajmował się twórczością poetycką, dokonywał także przekładów z literatury francuskiej i niemieckiej. W 1853 w Paryżu zetknął się z Adamem Mickiewiczem. W tymże roku został wysłany do Konstantynopola przez demokratyczne Koło Polskie w sprawie organizacji legio-

nu polskiego w Turcji; był przeciwny wcieleniu formacji polskich do armii tureckiej. Osiadł w Anatolii, zarabkował myślistwem, w 1855–61 pracował jako inżynier przy zakładaniu sieci telegraficznej na terenie Bułgarii, Macedonii i Albanii. W 1856 był w Paryżu i przekazał swe utwory Mieczysławowi Pawlikowskiemu, który w 1856–61 publikował je na łamach *Dziennika Literackiego i Czasu*. Zamieszkał w Syrii, ożenił się tam w 1862 z Eulalią Bellier, córką francuskiego konsula w Latakii. W 1863 jako dowódca oddziału wziął udział w wyprawie Zygmunta Miłkowskiego przez Rumunię do kraju, został ranny w bitwie z Rumunami pod Costangalią w Mołdawii. Historię tej wyprawy opisał po latach w „Bitwie pod Kostangalią” (*W czterdziestą rocznicę powstania styczniowego*. Lw. 1903). Od 1865 pracował jako leśnik i rolnik w Bułgarii, od 1869 przebywał w Kurdystanie i Mezopotamii, prowadził badania naukowe w zakresie botaniki, geologii, geografii i etnologii. W 1871 odwiedził na krótko Lwów i Kraków. Około 1872 został wicekonsulem hiszpańskim w Syrii. W 1876–78, w czasie powstań na Bałkanach i wojny rosyjsko-tureckiej, reprezentując polskie interesy, prowadził ożywioną działalność dyplomatyczno-polityczną. Wiosną 1877 wyjechał przez Włochy do Lwowa. Po krótkim pobycie w Stambule ponownie przebywał we Lwowie, udał się także do Krakowa, a potem w Poznańskie i do Wiednia. Po powrocie do Syrii był w dalszym ciągu wicekonsulem w Latakii. Od 1876 często ukazywały się w dziennikach i czasopismach lwowskich i warszawskich jego wiersze, artykuły, korespondencje i wspomnienia: „Z pamiętników. Powrót z Bagdadu Eufratem” (*Tydzień* 1877 nr 1–8), „Wzdłuż Eufratu” (*Biesiada Literacka* 1880 nr 255–260, *Wędrowiec* 1855 nr 22–29), „Moje wspomnienia o Mickiewiczu” (*Kraj* 1885 nr 46), „Z podróży po Wschodzie” (*Kraj* 1885 nr 49–51), „Wspomnienia z Turcji” (*Tygodnik Ilustrowany* 1886 nr 181–208), „Wspomnienia z Albanii” (*Tygodnik Ilustrowany* 1891 nr 68–75). W 1884 powrócił do kraju na stałe. W 1885–92 był dyrektorem zakładu dla sierot w Drohowyżu, od 1892 mieszkał we Lwowie, gdzie w 1899 urządzono mu uroczysty jubileusz sześćdziesięciolecia pracy literackiej. Zmarł 5 listopada 1904 we Lwowie; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Noc strzelców w Anatolii. [Poemat]. Paryż 1856. Wyd. 3 Wwa 1919.
2. Ognisty lew. Powieść czerkieska. Lw. 1857.
3. Bojomir. Poemat dramatyczny. Pozn. 1858.
4. Deli Petko. Powiastka podług legendy bułgarskiej. Lw. 1876.
5. Mąż. Tragedia w 5 a. Wyst. Lw. 1883.

6. Oblężenie Lwowa w r. 1648. Obraz historyczno-dramatyczny w 5 a. *Dzien. Pol.* 1884 nr 94–95. Wyst. Lw. 1884. Wyd. osob. Lw. 1891.

7. Eryk XIV. Dramat historyczny w 5 a. Wyst. Lw. 1885. Ogl. *Tyg. Ilustr.* 1885 nr 105–119.

8. Zbrodnia w Awersie. Tragedia historyczna w 5 a. *Tyg. Mód i Powieści* 1887 nr 4–14. Wyst. Lw. 1889. Przedr. pt. Joanna Neapolitańska. *Ateneum* 1896 t. 1.

9. Miesiąc maj 1848. Luźne wspomnienia. Lw. 1892.

10. Poezje. Wwa 1899.

Utwory ogł. w czasopismach, zebrane w cyklach: Legendy, obrazy i powiastki wschodnie; Nakładem z różnych stron i czasów.

Tu m.in.: Stara przędza, Pielgrzymie piosenki, Bajraktar Ali i jego powiastka.

11. Jezioro Dusza. Legenda litewska. Obraz dramatyczny w 3 odsłonach. Powst. 1902. Tekst okrojony przez cenzurę ogł. pt. Jezioro Dusza. *Poemat. Kur. Codz.* 1903 nr 137–138. Tekst pełniejszy ogł. *Dzien. Pol.* 1904 nr 31, 33, 35. Całość wyd. osob. Lw. 1921 (przedr. litograficzny rkpsu w 200 egz.).

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

P r z e k ł a d y

12. Pieśni ludu nadniemeńskiego z okolic Aleksoty, zebrał i przełożył Karol M.B.....i. Z dołączeniem do niektórych melodii. Poz. 1844.

13. I. Gundulic: Osmanida. Powst. 1845. Rkps przekładu z poprawkami A. Mickiewicza spłonął w 1849 w Dreźnie.

Przekładał także fragm. Pisma Świętego, utwory J.W. Goethego, H. Heinego, G. Herwegha, V. Hugo, F. Schillera, L. Uhlanda.

Listy B. do J.I. Kraszewskiego i J. Blizińskiego znajdują się w Bibl. Jagiel., do W. Bełzy w Ossol., do T. Ziemialkowskiego w Bibl. Nar. Listy do A. Kraushara ogł. adresat: Kartka z pamiętnika. Listy ostatniego romantyka K. Brzozowskiego do Alkara (1895–1898). Wwa 1912.

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

[Z. MIŁKOWSKI] T.T. JEŻ: Z pamiętników włóczęgi. W: Od kolebki przez życie. Wspomnienia. T. 2. Kr. 1936. — A. PISKOR: Rodzina poetów. „Czarny łowiec” i jego synowie. *Zwierzciadło* 1937 nr 7. — T. TURKOWSKI *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — T. BRZOZOWSKA: K.B., tłumacz pieśni litewskich i folklorysta. *Lit. Lud.* 1960 nr 2/3. — TAŻ: Strzelba, turban i pióro. Opowieść o K.B. Wwa 1966. — M. PARADOWSKA: K.B. — podróżnik i badacz Bliskiego Wschodu. *Etnografia Pol.* 11 (1967). — J. REYCHMAN: Podróżnicy polscy na Bliskim Wschodzie w XIX w. Wwa 1972. — K. GALCZYŃSKA-KILAŃSKA: Kara Awizdy. W: Polacy w kraju Półkسیczyca. Kr. 1974. — A. GROBICKI: Saga

rodu Brzozowskich. *Panorama Północy* 1975 nr 38. — J. KRZYŻANOWSKI: K.B. „Bajraktar Ali”. W: Paralele. Studia porównawcze. Wyd. 2 Wwa 1977. — M. GRABOWSKA: Rozmaitości romantyczne. Wwa 1978. — B. ORŁOWSKI: W służbie polskości. *Przegl. Techniczny* 1983 nr 16, 19. — M. MACIEJEWSKI: *Obraz lit. pol. S. 3 t. 2* (1988).

W.A.-Sz.

BRZOWSKI Stanisław 1878–1911

Właściwe imię: Leopold Stanisław Leon.

Urodzony 28 czerwca 1878 we wsi Maziarnia (pow. chełmski) w zubożałej rodzinie ziemiańskiej; syn Franciszka, administratora dóbr hrabiego Poletyły, i Wandy z Borowskich. W 1888–92 uczył się w gimnazjum w Lublinie, następnie w Niemirowie na Podolu. Gimnazjum ukończył w 1896 i rozpoczął studia na wydziale przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego. W listopadzie 1897 za udział w demonstracji politycznej został relegowany na rok z uczelni. W 1898 wybrano go na prezesa tajnej organizacji studenckiej Bratnia Pomoc. Znajdował się wówczas w trudnych warunkach materialnych i dla ratowania ciężko chorego ojca pożyczł samowolnie pieniądze z kasy organizacji, co doprowadziło do skazania go przez sąd koleżeński na trzyletnie wykluczenie z życia akademickiego. We wrześniu 1898 został aresztowany za działalność w tajnym Towarzystwie Oświaty Ludowej i osadzony w X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej. W czasie zeznań składanych w śledztwie scharakteryzował obszernie (w dobrej wierze) działalność tajnych organizacji młodzieżowych, co w przyszłości zostało wykorzystane przez jego wrogów politycznych. W więzieniu zachorował na gruźlicę i z tego powodu w latach następnych często wyjeżdżał z Warszawy do Otwocka na leczenie. W 1900 debiutował jako krytyk i publicysta, ogłaszając w *Przeglądzie Filozoficznym* recenzję książki Rudolfa Stammlera „Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung”. W marcu 1901 poślubił Antoninę Kolberg, bratanicę Oskara Kolberga. Od 1902 współpracował z wydawnictwem Arcta i ogłosił w serii *Książki dla Wszystkich* jedenaście broszur z zakresu historii filozofii i nauk społecznych. W tymże roku rozpoczął współpracę z tygodnikiem *Głos*, gdzie ogłaszał liczne prace, m.in. programowy artykuł „My młodzi” (nr 50), będący manifestem nowego pokolenia literackiego, oraz artykuły atakujące Henryka Sienkiewicza i Zenona Przesmyckiego. W lutym 1905 ze względu na stan zdrowia wyjechał do Zakopanego. Po kilku miesiącach przeniósł się do Krakowa, potem do Lwowa. W Zakopanem, Krakowie i Lwowie wygłosił cykl odczytów na tematy literackie, filozoficzne i społeczne, którymi zdobył wielką popularność, szczególnie wśród

młodzieży. W styczniu 1906 wyjechał na leczenie za granicę, przebywał najpierw w Nervi, potem w Lozannie, we wrześniu wrócił do Lwowa i wszedł w skład redakcji *Głosu Robotniczego*. Na Politechnice Lwowskiej wygłosił dwa cykle wykładów: „Świato-pogląd pracy i swobody” oraz „Świadomość polska w XIX wieku”, które spotęgowały jego wpływ na młodzież. Jednocześnie nawiązał stałą współpracę z pismami *Naprzód* i *Przegląd Społeczny*, gdzie ogłaszał m.in. ostre artykuły społeczno-polityczne, którymi naraził się zarówno narodowej demokracji, jak i partiom lewicowym. Jako publicysta używał pseudonimu Adam Czepiel. W listopadzie 1906 Narodowa Demokracja rozpowszechniła anonimową broszurę „Materiały śledztwa żandarmskiego z roku 1898 w sprawie Towarzystwa Oświaty Ludowej”. B. odpowiedział protestującym listem otwartym, w którym złożył wyjaśnienia tłumaczące okoliczności owego śledztwa. W tymże roku redagował wychodzącą w Stanisławowie serię monografii *Literatura i Sztuka*. Z powodu złego stanu zdrowia B. nie doszło do planowanego utworzenia dla niego Wolnej Katedry Literatury Polskiej przy Politechnice Lwowskiej. Musiał przerwać wykłady i w styczniu 1907 ponownie wyjechał do Włoch. Po kilkumiesięcznym pobycie w Nervi osiadł na stałe we Florencji i mimo choroby zajął się intensywną pracą literacką. Tu m.in. powstała ostateczna redakcja jego fundamentalnego dzieła „Legenda Młodej Polski”, będącego krytyką modernizmu przeprowadzoną z pozycji filozofii pracy. W kwietniu 1908 pisma socjalistyczne *Czerwoną Sztandar* i *Robotnik*, opierając się na zeznaniach byłego agenta ochrony, Michaiła Bakaja, ogłosiły listę konfidentów policji w ruchu socjalistycznym, na której znalazło się nazwisko B. Obwiniony ogłosił protest i zażądał sądu międzypartyjnego. Nie udało się złożyć sądu obejmującego wszystkie ugrupowania socjalistyczne — Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy oraz Polska Partia Socjalistyczna-Lewica odmówiły udziału. Dwukrotny głośny proces (w lutym i marcu 1909) nie doprowadził do wyjaśnienia sprawy. Opinia publiczna była podzielona. W obronie B. wystąpili m.in. Karol Irzykowski i Ostap Ortwin, publikując broszurę „Lemiesz i szpada przed sądem publicznym”, Zofia i Wacław Nałkowscy, Stefan Żeromski, Stanisław Przybyszewski, Władysław Orkan. Dalsze próby rehabilitacji przerwała pogłębiająca się choroba. Zmarł 30 kwietnia 1911 we Florencji; pochowany tamże na Cmentarzu Trespiano. Polemika na temat winy B. toczy się do dnia dzisiejszego.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Milczenie. Dramat. *Głos* 1903 nr 30–32. Wyst. z podtytułem Sztuka w 1 a. Lw. 1906.
2. Mocarz. Tragedia w 5 a. Wyst.: Łódź 1903; Wwa 1903. Ogl. *Dialog* 1976 nr 2.

Nagroda w Konkursie Dramatycznym im. H. Sienkiewicza w Łodzi w 1903.

3. Stanisław Wyspiański jako poeta. Szkic krytyczny. Wwa 1903.

4. Wiry. Powieść współczesna. *Głos* 1904–05. Utwór niedokończony.

5. Filozofia romantyzmu polskiego. Powst. 1905. Wyd. i oprac. O. Ortwin. Lw. [1924]. Wyd. nast. Rzym 1945 (przedmowa G. Herling-Grudziński). Przedr. w poz. 26 t. 1.

6. O Stefanie Żeromskim. Wwa 1905. Przedr. w poz. 30 t. 1.

7. Warszawa. Prolog dramatyczny. *Krytyka* 1905 t. 2.

8. Teodor Dostojewski. Z mroków duszy rosyjskiej. Kr. 1906. Przekł. ros. 1931.

9. Współczesna powieść polska. Stanisławów [1906]. Wyd. nast. Wwa 1971 (wraz z poz. 14, oprac. i wstęp J.Z. Jakubowski). Przedr. w poz. 25 t. 6, 26 t. 2, 30 t. 1 (obszerne fragm.).

10. Wstęp do filozofii. Kr. 1906. Przedr. w poz. 25 t. 4, 26 t. 1.

11. Fryderyk Nietzsche. Stanisławów [1907] *Lit. i Sztuka* t. 6. Przedr. w poz. 25 t. 4.

12. Ich rewizjonizm. Wwa 1907.

13. Kultura i życie. — Zagadnienia sztuki i twórczości. — W walce o światopogląd. Lw. 1907. Przedr. w poz. 25 t. 4, 26 t. 1, 30 t. 1.

14. Współczesna krytyka literacka w Polsce. Stanisławów [1907] *Lit. i Sztuka* t. 5. Wyd. nast. Wwa 1971 (wraz z poz. 9, oprac. i wstęp J.Z. Jakubowski). Przedr. w poz. 25 t. 6, 26 t. 2, 30 t. 1 (obszerne fragm.).

15. Płomienie. Z papierów po Michale Kaniowskim wydał i przedmową poprzedził ... [Powieść]. T. 1–2. Lw. 1908. Wyd. nast. m.in.: oprac. T. Podoska. Kr. 1956; wstęp A. Mencwel. T. 1–2. Wwa 1983; t. 1–2. Wwa 1997. Przekł.: czes. 1950, hebr. ok. 1920, niem. 1920, ros. 1923, żyd. 1925.

16. Legenda Młodej Polski. Studia o strukturze duszy kulturalnej. Lw. 1910 [1909]. Wyd. 2 Lw. 1910. Reprint Kr. 1983. Przedr. w poz. 25 t. 8, 30 t. 2 (obszerne fragm.).

17. Idee. Wstęp do filozofii dojrzałości dziejowej. Lw. 1910. Wyd. nast. Kr. 1990 (wstęp A. Walicki, oprac. S. Góra).

18. Skarga to straszna. Rzecz o „Róży” Józefa Katerli. Kr. 1910. Przedr. w poz. 25 t. 6, 26 t. 2, 30 t. 2.

19. Dębina. Powieść. Cz. 1: Sam wśród ludzi. Lw. 1911. Wyd. nast.: Kr. 1957; oprac. i wstęp M. Wyka. Wr. 1979 *BN I*, 228. Przedr. w poz. 25 t. 11.

20. Głosy wśród nocy. Studia nad przesileniem romantycznym kultury europejskiej. Z teki pośmiertnej wyd. i przedmową poprzedził O. Ortwin. Lw. 1912. Przedr. w poz. 30 t. 2.

21. Stan[isław] Wyspiański. Wydanie pośmiertne. [Wyd. i przedmowa K. Irzykowski]. Stanisławów [1912] *Lit. i Sztuka* t. 8. Przedr. w poz. 25 t. 6, 26 t. 2, 30 t. 1.

22. Pamiętnik. Fragmentami listów autora i objaśnieniami uzupełnił O. Ortwin. Lw. 1913. Reprint Kr. 1985.

23. Widma moich współczesnych. Fikcyjne portrety satyryczne. — Książka o starej kobiecie. Fragment powieści. Lw. 1914.

Książka o starej kobiecie przedr. w poz. 25 t. 11.

Wydania zbiorowe i wybory

24. Mysli i wskazania. Wybrał i ułożył R. Zrębowicz. Wil. 1929. Reprint Kr. 1991.

25. Dzieła wszystkie. Pod red. A. Górskiego i S. Kołaczkowskiego. T. 4 oprac. K. Wyka, t. 6 oprac. J. i B. Suchodolscy, t. 8 oprac. K. Irzykowski, t. 11 oprac. A. Górski. Wwa 1936–38. Więcej nie ukazało się. Całość miała objąć 12 tomów.

26. Dzieła. Pod red. M. Sroki. [T. 1]: Kultura i życie. — Zagadnienia sztuki i twórczości. — W walce o światopogląd. Oprac. M. Sroka. Wstęp A. Walicki. Wwa 1973.

[T. 2]: Współczesna powieść i krytyka. Oprac. M. Sroka. Wstęp T. Burek. Kr. 1984. [T. 3]: Wczesne prace krytyczne. Oprac. M. Sroka i K. Podgórecka. Wstęp A. Mencwel. Wwa 1988.

27. Aforyzmy. Wybór i wstęp A. Mencwel. Wwa 1979. Wyd. nast. Wwa 1986.

28. Opętane zegary. Wybór publicystyki społeczno-politycznej z lat 1905–1907. Wybór i wstęp A. Mencwel. Wwa 1986.

29. Humor i prawo. Wybrane studia krytyczne. Wybór, oprac. i wstęp T. Burek. Wwa 1988.

30. Eseje i studia o literaturze. Wybór, oprac. i wstęp H. Markiewicz. T. 1–2. Wr. 1990 *BN I*, 258.

Ponadto art. ogł. pośmiertnie: Estetyka pogładowa. II. Powieść jako dzieło sztuki. Oprac. R. Nycz. *Teksty Drugie* 1992 z. 4.

Przekład

31. M. Maeterlinck: Śmierć Tintagileisa. Wwa 1905.

Ponadto przekłady z zakresu filozofii i socjologii.

Listy

32. Listy. Oprac., przedmową, komentarzem i aneksami opatrzył M. Sroka. T. 1–2. Kr. 1970.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

K. IRZYKOWSKI, O. ORTWIN: Lemiesz i szpada przed sądem publicznym. Lw. 1908. — W. KLINGER: S.B. jako

- człowiek. Kr. 1912. — M. ZDZIECHOWSKI: Głoryfikacja pracy. Myśli z pism i o pismach S.B. Petersburg. 1916; wyd. 2 Kr. 1921. — S. ZDZIECHOWSKA: S.B. jako krytyk literatury polskiej. Kr. 1927. — S. ADAMCZEWSKI: Pojęcie romantyzmu u S.B. Kr. 1929. — K. ZAKRZEWSKI: Filozofia narodu, który walczy i pracuje. Nacjonalizm S.B. Lw. 1929. — B. SUCHODOLSKI: S.B. Rozwój ideologii. Wwa 1933. — J. BRAUN: Metafizyka pracy i życia. *Rzecz o S.B. Wwa 1934.* — *Kuznia Młodych* 1936 nr 29 [nr specjalny]. — K. IRZYKOWSKI: Dwie „Legendy” B. *Pion* 1937 nr 14. — K. WYKA: *Pol. słownik biograf.* 3 (1937). — J. SPYTKOWSKI: S.B. — estetyk — krytyk. Kr. 1939. — W. KOLBERG-SZALITOWA: Pamiętnik o B. Ze wstępem i przypisami M. Sroki. *Twórczość* 1957 nr 5. — A. STAWAR: O B. i inne szkice. Wwa 1961. — Cz. MIŁOŚZ: Człowiek wśród skorpionów. Studium o S.B. Paryż 1962; wyd. nast. Wwa 1982. — W. ROSZEWSKI: B. jako krytyk współczesnej myśli filozoficznej. *Z problemów lit. pol. XX w.* T. 1: *Młoda Polska*. Wwa 1965. — L. FRYDE: Wybór pism krytycznych. Wwa 1966 [tu: B. jako wychowawca; S.B. jako ideolog inteligencji polskiej; polem. K. WYKI: Broń żłudzeń i broń rzeczywistości]. — *Twórczość* 1966 nr 6 [nr specjalny poświęcony B.]. — K. WYKA: Stara szuflada. Kr. 1967 [tu: B. krytyka krytyki; Myśli B.; O ocenie myśli B.]. — S. KOŁACZKOWSKI: Portrety i zarysy literackie. W: *Pisma wybrane*. T. 1, Wwa 1968. — M. SROKA: Aneksy do książki: S.B.: Listy. T. 2. Kr. 1970 [tu: Przebieg sądu obywatelskiego nad S.B.; ... Sprawa toczy się dalej; Ważniejsze daty z życia i działalności S.B.]. — B. CYWIŃSKI: Rodowody niepokornych. Wwa 1971. — J. GOŚLICKI: *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — B. ŁAGOWSKI: Historia wyobcowania a odpowiedzialność osobowa. O filozofii S.B. *Studia Filoz.* 1971 nr 3. — P. TRZEBUCHOWSKI: Filozofia pracy S.B. Wwa 1971. — B. CYWIŃSKI: Narodowe i ludzkie w myśli B. *Więź* 1972 nr 4. — M. GRYGOROWICZ: Samotność i wspólnota. Antynomie myśli w „Plomieniach” S.B. *Zesz. Nauk. UŁ* 1972 z. 90. — J. KOWALSKA: *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1972 nr 2 [spr. z sesji poświęconej S.B.]. — B. ŁAGOWSKI: Eryczna interpretacja sztuki u S.B. *Studia z Dziejów Estetyki Pol. 1890–1918*. Wwa 1972. — B. ROGATKO: B. droga do niepodległości. W: *Utopia Młodej Polski*. Łódź 1972. — M. SZPAKOWSKA: *Twórczość* 1972 nr 5 [spr. z sesji poświęconej S.B.]. — A. WERNER: B. — krytyk i powieściopisarz. *Teksty* 1972 z. 2. — *Program Teatru Staro*. Kr. 1972 [w związku z przedstawianiem sztuki: I. Kasprzysiak, T. Malak: Sprawa S.B.]. — M. GRYGOROWICZ: Rola krytyki w kształtowaniu koncepcji powieściopisarstwa S.B. *Litteraria* 5 (1973). — M. PIWIŃSKA: Legenda romantyczna i szczydery. Wwa 1973. — J. Z. MACIEJEWSKI: W kłębowisku przeciwieństw. Obraz idei w prozie narracyjnej S.B. Wwa 1974. — *Wokół myśli S.B. Praca zbior.* Red. A. Walicki i R. Zimand. Kr. 1974. — R. PADOŁ: S.B. wobec filozoficznych założeń modernizmu. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP Kr.* 1975 z. 2. — C. ROWIŃSKI: B. i Meredith. *Przegl. Hum.* 1975 nr 6. — TENŻE: S.B. „Legenda Młodej Polski” na tle epoki. Wr. 1975. — I. T. BOER: S.B. and his „Legenda Młodej Polski”. *The Polish Review* 1976 nr 1/2. — M. BORWICZ: Polski poprzednik Malraux. Paryż 1976. — A. MENCWEL: S.B. Kształtowanie myśli krytycznej. Wwa 1976. — M. PIWIŃSKA: B. młody i młodopolski. *Dialog* 1976 nr 2 [dot. Mocarza]. — M. PRUSSAK: Krótka historia „Mocarza”. *Dialog* 1976 nr 2. — E. SOWA: Pojęcie pracy w filozofii S.B. Kr. 1976. — M. STEPIEN: Spór o spuściznę po S.B. Kr. 1976. — H. BIEDER: „Plomienie” S.B. a literatura rosyjska. *Slavia Orientalis* 1977 nr 2. — D. KALBARCZYK: Trzy koncepcje twórczości: Abramowski, B., Lutosławski. *Arch. Hist. Filoz.* 23 (1977) s. 313–350. — Cz. MIŁOŚZ: A one — man — army: S.B. W: *Emperor of the Earth. Modes of eccentric vision*. Berkeley 1977. — M. PRUSSAK: S.B. i teatr. Przegląd bibliograficzny. *Pam. Teatr* 1977 nr 2. — A. WALICKI: S.B. — drogi myśli. Wwa 1977. — A. WERNER: *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 4 (1977). — K. WYKA: Młoda Polska. T. 2. Kr. 1977 [tu: S.B. dyskusja o Fryderyku Nietzsche; Filozofia czynu i pracy u J. Sorela i S.B.; Problem i pojęcia struktury u S.B.; S.B. i jego sprawa]. — A. MENCWEL: B. a kultura rosyjska. W: *Tradycja i współczesność*. Wr. 1978. — J. J. PLUTA: Czytania B. *Ruch Lit.* 1978 z. 3 [przełąd prac dot. S.B. z l. 1972–77]. — W. MACKIEWICZ: B. Wwa 1979; wyd. 2 Wwa 1983. — L. JAZUKIEWICZ-OSEŁKOWSKA: Fiodor Dostojewski w twórczości S.B. i Stefana Żeromskiego. Studium porównawcze. Wwa 1980. — W. KACZOCHA: Filozoficzno-ideologiczne problemy kultury w poglądach S.B. *Przegl. Hum.* 1981 nr 5. — B. ROGATKO: S.B. idea Polski młodej. *Ruch Lit.* 1981 z. 3. — B. URBANKOWSKI: W odpowiedzi na wyzwanie wieku. W: *Absurd — ironia — czyn*. Wwa 1981. — M. WYKA: B. i jego powieści. Kr. 1981. — R. PADOŁ: Filozofia religii polskiego modernizmu. Kr. 1982. — M. WOŹNIAK: Romantyzm jako „struktura duchowa”. *Arch. Hist. Filoz. i Myśli Społ.* 28 (1982). — J. SOSNOWSKI: Funkcja pisarza w koncepcji kultury S.B. *Z Arch. Warsz. Kola Polonistów* 1983 s. 20–38. — B. URBANKOWSKI: B. czyli samoświadomość kultury. W: *Kierunki poszukiwań*. Wwa 1983. — A. WALICKI: S.B. i filozofia polskiego romantyzmu. W: *Między filozofią, religią i polityką*. Wwa 1983. — TENŻE: S.B. i E. Abramowski. S.B. i rosyjscy „neomarksści” początku XX w. W: *Polska, Rosja, marksizm*. Wwa 1983. — J. WOJCIAL: B. „Idee”: afirmacja człowieka i tęsknota ostateczna. *Więź* 1983 nr 6. — S. BORZYM: B. i bergsonizm w wersji Sorela. W: *Bergson a przemiany światopoglądowe w Polsce*. Wr. 1984. — M. A. CHUDA: Rola autokreacji w S.B. koncepcji człowieka. *Rocz. Filoz.* 1984 z. 2. — Z. MILEWSKI: Historyczny charakter człowieka i poznanie przeszłości w ujęciu S.B. *Historyka* 14 (1984) s. 103–114. — M. WYKA: O niektórych terminach krytycznych „Legendy Młodej Polski”. *Prace ofiarowane H. Markiewiczowi*. Kr. 1984. — A. CHMIELECKI: Teoria wiedzy S.B. Wwa 1984 [1985]. — J. JAKÓBCZYK: Wokół sporu B. — Irzykowski. *Ruch Lit.* 1985 nr 3. — T. LINDENBERG: Koncepcja pracy w poglądach S.B. *Colloquia Communia* (Wwa) 1985 nr 1. — R. PADOŁ: Zagadnienie tradycji i historii u S.B. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP Kr.* 1985 z. 4. — J. ZYCHOWICZ: Historia i metafizyka. (Antynomie S.B. i S. Weil). *Studia Filoz.* 1985 nr 11/12. — H. MARKIEWICZ: Wczesna krytyka literacka S.B. *Pam. Lit.* 1986 z. 3. — TENŻE: O pisarstwie krytycznym S.B. *Ruch Lit.* 1986 nr 2. — P. J. DROZDOWSKI: S.B. w świetle dwu analiz [Cz. Miłosza i A. Mencwela]. *Przegl. Hum.* 1987 nr 7/8. — M. PRUSSAK: Krytyka teatralna S.B. Wr. 1987. — R. A. SYSKA-LAMPARSKA: S.B., a Polish Vickian. Preface by W. Weintraub. Firenze 1987. — O. ABAKUMOWA: Russko-polskie idiejno-literaturne swiaz i wzajemodziejstwa kak ważniejszaja idiejno-estietieszkajaja osobniennost’ romana S.B. „Plomja”. *Lit. ros. i jej związki międzynar.* Szczecin 1988. — K. KWIECIEN: Kategoria „życia” w myśli filozoficznej S.B. *Studia Filoz.* 1988 nr 3. — W. MARCINIAK: *Przegl. Powsz.* 1988 nr 3 [rec.: Opetane zegary]. — J. PIESZCZACHOWICZ: Plomie-

nie i popioły. W: Na widnokręgu historii. Kr. 1988. — K. STĘPNIK: B. — romantyzm — wizja formy. *Dziedzictwo romantyczne w lit. pozytywizmu i Młodej Polski*. Lubl. 1988. — J. TITTENBRUN: S.B. koncepcja wyzwolenia pracy. *Studia Filoz.* 1988 nr 11. — J. ZYCHOWICZ: Trzy figury myśli z „głębokiej współczesności”: B., Zdzichowski, Witkacy. *Mies. Lit.* 1988 nr 8. — B. CYWIŃSKI. *Enc. katol. KUL* 2 (1989). — K. KWIECIEŃ: O podstawach kultury i doświadczeniu tajemnicy „życia” w filozofii S.B. *Studia Filoz.* 1989 nr 3. — A. JABŁOŃSKI: Ontologiczna charakterystyka natury ludzkiej w pismach S.B. *Chrześcijaństan w Świecie* 1989 nr 4. — A. MENCWEL: Powołanie pisarstwa (według S.B. „Legenda Młodej Polski”). *Poszukiwania teoretycznolit.* Wr. 1989. — K. STĘPNIK: B. powieść o historii. *Pol. powieść hist.* XX w. Lubl. 1990. — M. WYKA: Zdzichowski i B., czyli konserwatysta i radykał w paru punktach wspólnych. *Rocz. Komisji Historycznolit.* 24 (1990) s. 93–105. — W. GŁOWAŁA. *Pam. Lit.* 1991 z. 2 [rec.: Eseje i studia... Wr. 1990]. — M. GŁOWIŃSKI: Wielka parataksa. O budowie dyskursu w „Legendzie Młodej Polski” S.B. *Pam. Lit.* 1991 z. 4. — P. WIERZCHOSŁAWSKI: Norwid odczytany przez B. *Dwór mający w sobie osoby i mózgi rozmaite*. Poz. 1991. — J. ZYCHOWICZ: Manicheizm B. Metafizyka w przestrzeni filozofii kultury. *Przeł. Filoz.* 1992 nr 3. — S. BORZYM: Pojęcie „życia” u S.B.; B. a Przybyszewski. W: Panorama polskiej myśli filozoficznej. Wwa 1993. — B. MARKIEWICZ: Krytyka literacka w twórczości S.B. W: Literatura i historia. Kr. 1994. — R. NYCZ: Wywoływanie świata. Zadania krytyki i sztuki w piśmarstwie filozoficznym S.B. *Kryzys czy przełom*. Kr. 1994. — M. GŁOWIŃSKI: Trzy młodopolskie manifesty literackie. *Pam. Lit.* 1995 z. 2. — Kołakowski i inni. Kr. 1995 [tu: A. WALICKI: Kołakowski a S.B.; B. ŁAGOWSKI: S.B. i L. Kołakowski jako mistrzowie myślenia; H. MARKIEWICZ: Co znaczy myśleć realnie, czyli o sytuacyjnym myśleniu S.B.]. — N. LEŚNIEWSKI: Złudzenie gotowego świata. *Czas Kultury* 1996 nr 2. — M. LIMANOWSKI: List otwarty do sądu partyjnego w Krakowie w sprawie S.B. [Oprac. i komentarz:] M. Strzyżewski. *Przeł. Artyst.-Lit.* 1996 nr 10. — R.A. SYSKA-LAMPARSKA: B. i Vico. *Pam. Lit.* 1996 z. 2. — W. WEDEMAN: Tajemnica Zimowego Pałacu. *Czas Kultury* 1996 nr 2 [dot.: Teodor Dostojewski]. — M. WYKA: Światopoglądy młodopolskie. Kr. 1996. — M. GŁOWIŃSKI: Gombrowicz a B. *Teksty Drugie* 1997 nr 1/2.

WA.-Sz.

BRZozowski Stanisław Korab 1873–1901

Urodzony w grudniu 1873 w Latakii w Syrii; syn Karola, poety, i Eulalii z domu Bellier, Francuzki; brat Wincentego, poety. Przybył wraz z rodziną do Polski; mieszkał najpierw w Drohowsku (od 1885), potem we Lwowie. Tu uczęszczał do gimnazjum, następnie studiował filozofię, prawo i teologię na Uniwersytecie Lwowskim. Debiutował w 1893 okolicznościowym wierszem „Na zgon T. Lenartowicza”, opublikowanym w lwowskim *Życiu* (nr 4). Trudne warunki materialne zmusiły go do podjęcia pracy gubernera na pro-

wincji, potem praktykował w kancelarii adwokackiej we Lwowie. W 1895 ogłosił w *Czasopiśmie Akademickim* przekład „Kwiatów zła” Charles’a Baudelaire’a (nr 8–9). Wraz z bratem Wincentym uczestniczył w spotkaniach lwowskiej młodzieży artystycznej, zgrupowanej wokół Czynelnicy Akademickiej. Spotykał się m.in. z Leopoldem Staffem, Karolem Irzykowskim, Ostapem Ortwinem. Zetknął się także ze Stanisławem Przybyszewskim, który go wprowadził do środowiska literackiego Krakowa. W 1898–1900 ogłaszał w lwowskim *Życiu* poezje oryginalne i tłumaczone, w 1899 został członkiem redakcji i reprezentantem pisma na Lwów. Po upadku *Życia* przeniósł się do Warszawy i związał z tamtejszym środowiskiem literackim, obejmując w 1901 funkcję sekretarza *Chimery*. 23 kwietnia tego roku popełnił samobójstwo, które opinia publiczna łączyła ze śmiercią Dagny Przybyszewskiej i Władysława Emeryka.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Nim serce ucichło. Wwa 1910 *Pod Znakiem Poetów*. Przedr. w poz. 2.

Tu m.in.: cykl „Tryumfy” (współautor W. Korab Brzozowski), wiersz „O przyjdź” (*Życie* 1898 nr 43) oraz przekł. poetów: Ch. Baudelaire, P. Verlaine, W. Korab Brzozowski (m.in. „Powinowactwo cieni i kwiatów o zmierzchu”), M. Maeterlinck, G. Savonarola, E. Haraucourt.

2. Poezje zebrane. Wstęp i oprac. M. Podraża-Kwiatkowska. Kr. 1978.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 5 (1967).

O P R A C O W A N I A

NK 13 (1970); LP.

T. BOY-ŻELEŃSKI: Literatura trumien. *Wiad. Lit.* 1933 nr 44. — A. BAR. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — A. PISKOR: Rodzina poetów. „Czarny Łowicz” i jego synowie. *Zwierciadło* 1937 nr 7. — J. TRZNADEL: Nieznane przekłady S.K.-B. *Przeł. Hum.* 1958 nr 2. — TENŻE. *Obraz lit. pol.* s. 5 t. I (1968). — A. STANISZEWSKI: Stanisław i Wincenty Korab-Brzozowscy. *Panorama Północy* 1975 nr 34. — M. RUSZCZYC. *Literatura* 1977 nr 25. — M. KRASSOWSKI: Tragiczny epizod Młodej Polski. O S.K.B. W: Granice sensu. Szkice o poezji polskiej. Wwa 1980. — J. BRZozowski: Pierwsi tłumacze „Kwiatów zła”. *Lit. na Świecie* 1993 nr 1/2/3.

WA.-Sz.

BRZozowski Wincenty Korab 1877–1941

Inna forma imienia i nazwiska: Vincent de Korab.

Urodzony w 1877 w Latakii w Syrii; syn Karola, poety, i Eulalii z domu Bellier, Francuzki; brat Stanisława, poety. Od 1892 przebywał we Lwowie, gdzie zdał maturę. Uczestniczył razem z

bratem w spotkaniach lwowskiej młodzieży artystycznej. Około 1899 poznał Stanisława Przybyszewskiego, dzięki któremu nawiązał kontakt z krakowskim środowiskiem literackim. Debiutował, publikując w krakowskim *Życiu* (1899 nr 4) wiersz „Affinité d'Ombres et de Fleurs en le soir” (podpisany Vincent de Korab, przekład polski S. Korab Brzozowskiego), który wywołał ataki krytyki literackiej niechętnej modernizmowi. Obrony wiersza podjął się S. Przybyszewski, przeprowadzając jego analizę w artykule „O «nową» sztukę” (*Życie* 1899 nr 6). W 1899–1900 B. ogłaszał na łamach *Życia* wiersze polskie i francuskie. W 1904 wyjechał do Syrii jako korespondent *Sztuki*. Po zamknięciu czasopisma wrócił w tymże roku do Europy; przebywał dłuższy czas we Francji, gdzie pracował jako robotnik oraz kelner i prowadził „cygańskie życie”. Pisał wtedy mało — nieliczne wiersze po polsku lub po francusku. Ogłaszał je w czasopismach, m.in. w *Krytyce* (1904–10), paryskim *Hasle* (1906), w *Museionie* (1911–13). Przed pierwszą wojną światową wyjechał ponownie do Syrii i pracował w tamtejszym szkolnictwie arabsko-francuskim, m.in. w liceum w Latakii. Około 1935 wrócił do Warszawy i ogłaszał w prasie literackiej nieliczne utwory, m.in. przekład stanc Jeana Moreasa (*Skamander* 1936, *Marchobit* 1937/38, *Ateneum* 1938, *Kurier Polski* 1939). W Warszawie spędził pierwsze lata okupacji, żyjąc w nędzy. Zmarł tamże 3 kwietnia 1941.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dusza mówiąca. Wwa 1910 *Pod Znakiem Poetów*. Przedr. w poz. 3.
2. Stances. [Wiersze francuskie]. Powst. 1940. Kilka w przekładzie pol. ogł. J. Dołęga-Kowalewski. *Życie* (Londyn) 1950 nr 38 oraz S. Pieńkowski. *Tyg. Powsz.* 1950 nr 29.

P r z e k ł a d

3. M. Szwob: *Mimy*. Kr. 1919.

W y d a n i a z b i o r o w e

4. Utwory zebrane. Oprac. i wstęp (pt. Poeta wewnętrznej gestu) M. Stala. Kr. 1980.
Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

O P R A C O W A N I A

- NK 13 (1970); LP

A. PISKOR: Rodzina poetów. „Czarny Łowiec” i jego synowie. *Zwiernadło* 1937 nr 7. — J. TRZNADEL. *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 1 (1968). — E. KOSSAK: Smutny cień WB. *Życie Lit.* 1971 nr 28. — A. GRZYMAŁA-SIEDLECKI: Nie pożegnani. Kr. 1972. — A. GROBICKI: Saga rodu Brzozowskich. *Panorama Północy* 1975 nr

38. — A. STANISZEWSKI: Stanisław i Wincenty Korab-Brzozowscy. *Tamże* nr 34. — M. RUSZCZYC. *Kur. Pol.* 1977 nr 42. — TENŻE. *Literatura* 1977 nr 25. — M. STALA: Obcy i zapomniani. *Rzecz o legendzie WB. Magazyn Kult.* 1978 nr 4. — TENŻE: Wobec czasu i poza czasem. Uwagi o „Stances” WB. *Zesz. Nauk. UJ. Prace Hist.-Lit.* 1981 z. 43.

W.A.-Sz.

BUCZYŃSKI Wincenty
1789–1853

Urodzony 17 marca 1789 w Hirówce na Białorusi. 20 stycznia 1805 wstąpił w Dyneburgu do zakonu jezuitów, gdzie odbył nowicjat. Studiował filozofię w zakonnym seminarium w Połocku (do 1809), po czym uczył poetyki i retoryki w Mścisławiu, Witebsku i Połocku. W 1815–19 studiował teologię w Akademii Połockiej (święcenia kapłańskie otrzymał już w 1814). Debiutował w 1817 (pod. krypt.: X.W.B.) polemiką z Janem Styczyńskim w obronie poematu Nikodema Muśnickiego „Pułtawa” i jezuitów połockich, opublikowaną w *Dzienniku Wileńskim* (t. 5). W 1818–20 był redaktorem *Miesięcznika Połockiego*, w którym kontynuował polemikę z J. Styczyńskim (1818 nr 2) i zamieszczał rozprawy historyczne. Od 1819 wykładał w Akademii Połockiej prawo natury, ekonomię polityczną i statystykę. Po wygnaniu jezuitów z Rosji w 1820 był profesorem jezuickich kolegiów galicyjskich, w 1821–34 uczył filozofii w Tarnopolu (tam też 15 sierpnia 1822 złożył profesję zakonną), w 1834–35 teologii moralnej i pastoralnej w Nowym Sączu, a następnie filozofii w Grazu (1835–37) i Linzu (1837–48). Zajmował się też opracowywaniem podręczników z zakresu filozofii i teologii oraz dzieł ascetycznych. W 1843 pełnił dodatkowo obowiązki wizytatora Prowincji Galicyjskiej, przyczynił się do podniesienia poziomu szkół jezuickich. Po kasacie zakonu w Austrii przeniósł się do Belgii, gdzie wykładał filozofię w kolegium w Namur i w Lowanium (od 1850). Zmarł 29 marca 1853 w Lowanium.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Rozbiór wiadomości pomieszczonych w recenzji poematu „Pułtawa”. Połock b.r. Podp.: D.W.A...
Przedr. polemiki z J. Styczyńskim z *Dziennika Wileńskiego*.
2. Ćwiczenie się w nabożeństwie do Najświętszego Jezusowego Serca. Lw. 1838. Wyd. 2 Pozn. 1854.
3. Institutiones doctrinae religionis, in quibus principia philosophica ad veritates religionis

applicatur conscriptae. Wiedeń 1842. 4. Institutiones philosophicae conscriptae. T. 1-3. Wiedeń 1843-44.

Przekłady

5. P.J. Beckx: Miesiąc Maj poświęcony ku czci N. P. Marii. Lw. 1839.

6. K. Toul: Nauki dotyczące się prawd wiary i powinności chrześcijańskich. Lw. 1842.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966).

Enc. powsz. Orgel. 4 (1860). — P. CHMIEŁOWSKI: *Wielka enc. powsz. ilustr.* 9/10 (1893). — P. CHMIEŁOWSKI: Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi (1815-1823). Wwa 1898. — J. GIŻYCKI: Materiały do dziejów Akademii Połockiej i szkół do niej należących. Kr. 1905. — S. ZAŁĘSKI: Jezuici w Polsce. T. 5 cz. 1-2. Kr. 1906. — R. MIENICKI: *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — *Enciclopedia filosofica*. T. 1. Wenecja-Rzym 1957. — *Bibliografia filozofii pol. 1831-1864*. Wwa 1960. — R. DAROWSKI: *Enc. katol. KUL* 2 (1976). — L. GRZEBIEN: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — K. DRZYMAŁA: Wspomnienia naszych zmarłych 1820-1982. T. 1. Kr. 1982. — L. GRZEBIEN: *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*. Kr. 1996.

E.A.

BUDNY Bieniasz zm. po 1624 a przed 1631

Data urodzenia nieznana. Pochodził z Litwy i był zapewne krewnym Szymona Budnego. 1 lipca 1588 został immatrykulowany na uniwersytecie w Królewcu. W młodości korzystał z opieki Jana Kiszki. W 1594 wstąpił na służbę do wojewody wileńskiego Krzysztofa Mikołaja Radziwiłła, pełnił ją jeszcze w 1624 u jego syna Krzysztofa, hetmana polnego litewskiego. Zasłynął jako tłumacz Cycerona i autor popularnego zbioru anegdot zacerpniętych głównie z Plutarcha. Zmarł po 1624 (przed 1631).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Historija krotofilna o kupcu, który się z drugim o cnotę swej żony założył*. Wyd. przed 1583. Przedr. przy niektórych wyd. przekładu Plutarcha: *Krótkich powieści...*, zob. poz. 4.

Prozaiczna przeróbka anonim. wierszowanej parafrazy noweli z Dekameronu G. Boccaccia pt. *Historia o Barnabasz* (Kr. 1571).

2. *De obitu ... Janussi Radivili; O tymże*. W: *Naeniae a diversis scriptae in exequias ... Janussi Radivili*. Lubcz 1621 druk. P. Blastus Kmita.

Przekłady

3. M.T. Cicero: *Księgi o starości*. Wil. 1596 druk. J. Karcan. Wyd. nast. przy: M.T. Cicero: *O powinnościach*. Wil. 1606; Wil. 1766.

4. Plutarch: *Krótkich powieści, które zowią apophtegmatata, księgi IV*. Wil. 1599 druk. J. Karcan. Wyd. nast.: b.m.r.; pt. *Krótkich a węzłowatych powieści, które po grecku zowią apophtegmatata, księgi IIII [czwore]*. Lubcz 1614; Kr. 1635 (dwie ed.); Kr. b.r. (cztery ed.); Kr. 1637; Kr. 1639; Kr. 1642. *Fragm. przedr.: Dawna facecja pol. (XVI-XVIII w.)*. Wwa 1960. Przekł. ros. 1745.

5. M.T. Cicero: *Księgi o przyjaźni*. Wil. 1603 druk. J. Karcan. Wyd. nast. przy: M.T. Cicero: *O powinnościach*. Wil. 1606; Wil. 1766.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

J. KRZYŻANOWSKI: *Wstęp do: Historia o Barnabasz*. Wwa 1933. — TENZE: *Romans polski wieku XVI*. Lubl. 1934; wyd. 2 Wwa 1962. — W. WEINTRAUB: *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — J. CZERNIATOWICZ: *Z dziejów greccystryki w Polsce w okresie Odrodzenia*. Wr. 1965. — A. SAJKOWSKI: *Od Sierotki do Rybeńki*. Pozn. 1965. — A.I. ANUSZKIN: „Apoftegmaty” B.B. *Kniga. Issledowanija i materijaly* (Moskwa) 22 (1971). — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — E. MALEK: *Staroruskie przekłady „Apoftegmatów” B.B. Zesz. Nauk. WSP w Byd. Studia Filol.* 1978 z. 4. — TAŻ.: B.B. w Rosji wieku XVII-XIX. *Ruch Lit.* 1981 z. 4/5. — TAŻ.: *Narracje staropolskie w Rosji XVII i XVIII w.* Łódź 1988. — TAŻ.: *Z materiałów nad staroruskimi przekładami „Apoftegmatów” B.B. Opuscula Polonica et Russica* 4 (1996) s. 5-13.

I.T.

BUDNY Szymon ok. 1530-1593

Urodzony ok. 1530 zapewne we wsi Budne pod Różanem na Mazowszu w rodzinie szlachty zaściankowej herbu Jastrzębiec; możliwe, iż był krewnym Bieniasza Budnego. Przebieg jego kształcenia się nie jest znany; przypuszczalnie 19 października 1544 został immatrykulowany do Akademii Krakowskiej jako Szymon z Bud, diecezji płockiej. Władał łaciną, greką i hebrajskim; później przyswoił sobie także język (biało-)ruski i staro-cerkiewno-słowiański. Nie wiadomo, kiedy stał się wyznawcą protestantyzmu, zrazu — jak się zdaje — konfesji luterańskiej. Całe udokumentowane życie spędził w Wielkim Księstwie Litewskim. 11 stycznia 1558 został powołany przez superintendenta kalwińskiego Szymona Zacjusza na katechistę w zborze wileńskim; w połowie 1562 skierowano go do Klecka, gdzie podjął próby zaszczerpienia hasel reformacji w cerkwi greckiej, co spotkało się z odporem za sprawą mnicha Artemija. W latach 1563-64 przeszedł do obozu antytrynitarystów, z czasem został jednym

ne „Drugiej przedmowy” z ed. z 1589 ogł. L. Załewski: *Tajemnica* S.B. Lubl. 1946.

Unikat pierwodr. w Bibl. Kórn. Cim. 0.261; unikat ed. z 1589 w Bibl. Nar.

11. De processione Spiritus Sancti libellus, a quodam Russo vel Roxolano contra Latinorum opiniones in lingua Illyrica iam pridem conscriptus, nunc vero a Simone Budnaeo conversus. Rkps w Arch. Państw. w Zurychu sygn. E II 367 k. 231–242.

12. [F. Hotman] E.W. Friz (Frisius): O furyjach abo szaleństwach francuskich, to jest o strasznym a niesłusznym Amirala Kasztyljońskiego i wielu innych mężów zamordowaniu. Łośk 1576 druk. J. Karcan. Dzieło o nocy św. Bartłomieja.

Utwór o autorstwie niepewnym

13. Elekcyjna króla krześcijańska. Kr. 1573 druk. Ł. Andrysiowic. Przedr. J. Czubek: *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia*. Kr. 1906. Fragm. przedr. W. Taszycki, jw. poz. 8. Autorstwo wg S. Kota.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

A. BRÜCKNER: Różnowiercy polscy. Wwa 1905; wyd. 2 Wwa 1962 — S.G. WILINSKIJ: Posłanije starca Artemija. *Zapiski Impieratorskiego Noworossijskiego Uniwersytetu* (Odessa) 1907. — S. KOT: Ideologia polityczna i społeczna braci polskich zwanych arianami. Wwa 1932; przekł. ang.: E.M. Wilbur: Socinianism in Poland. Boston 1957. — S. KOT. *Pol. slownik biograf.* 3 (1937) i odb. — K. GÓRSKI: Studia nad dziejami polskiej literatury antytrynitarskiej XVI w. *Rozpr. PAU. Wydż. Filol.* 68 (1949) nr 2. — S. KOT: S.B. Der grösste Häretiker Litauens im 16. Jahrbundert. *Studien zur älteren Geschichte Osteuropas*. I Teil. Graz 1956 *Wiener Archiv f. Geschichte d. Slawentums u. Osteuropas*. T. 2. — O.R.G. [GUS-TAW]: Polskie przekłady Pisma Świętego. *Podręczna enc. biblijna*. T. 2. Pozn. 1959. — J.I. PORECKIJ: S.B. — pieriedowoj biefiorusskij myslitel' XVI wieku. Minsk 1961. — E.F. KARSKIJ: Dwa pamiatnika zapadno-russkogo nareczija: l'juteranskij katekhis 1562 g. i katoliceskij katekhis 1585 g. *Trudy po biefiarusskomu i drugim slawjanskim jazykam*. Moskwa 1962. — L. SZCZUCKI: Marcin Czechowic (1532–1613). Wwa 1964. — A. WIERZBICKA: Z zagadnień renesansowej sztuki prozy. *Poetyka i matematyka*. Wwa 1965. — M. ALTBAUER: O technice przekładowej S.B. *Studia językozn. poświęcone prof. dr. S. Rospondowi*. Wr. 1966. — Drukarze dawnej Polski. Z. 5. Oprac. A. Kawecka-Gryczowa. Wr. 1969. — M. KOSSOWSKA: Biblia w języku polskim. T. 1–2. Pozn. 1968–69. — J. CZERNIATOWICZ: Niektóre problemy naukowe grezystyki w pracach biblistów polskich XVI i XVII w. Wr. 1969. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — S.A. PODOKSZIN: Skorina i Budnyj: очерк философских взглядов. Minsk 1974. — J.I. PARECKI: Symon Budny. Minsk 1975. — M. FIRPO: Antitrinitarii nell' Europa orientale del'500. Florence 1977. — F. PEPŁOWSKI: Zmiany językowo-stylistyczne w „Nowym Testamencie” S.B. *Tekst – język – poetyka*. Wr. 1978. —

J. MISIUREK: *Chrystologia Braci Polskich*. Lubl. 1983. — W.F. ŚAL'KEWIĆ: *Sowremenniki I. Fedorowa* — S. Budny i W. Tjapinski. *Iwan Fedorow i wostocznoślaujanskoje knigopieczatanije*. Minsk 1984. — L. SZCZUCKI: S.B. relacja o początkach i rozwoju anabaptyzmu w zborze mniejszym. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 36 (1986); przedr. w: *Nonkonformiści religijni XVI i XVII w. Studia i szkice*. Wwa 1993. — D.A. FRICK: S.B. and the Church Slavonic Bible. *Language, Literature, Linguistics*. Berkeley (Ca) 1987. — S. KOT: *Polska Złotego Wieku*. Wwa 1987. — F. GRYGLER, R. ŁUŻNY: *S. Enc. katol. KUL* 2 (1989). — *Antitrinitaires Polonais*. T. 2: S.B. (Budnaeus) [...]. Par H. Gmiterek. Baden-Baden 1991 *Bibl. Bibliographica Aureliana* 129: *Bibl. Dissidentium* t. 13. — I. KWILECKA: Staropolskie przekłady Biblii i ich związki z biblistyką europejską. *Zarys problematyki. Biblia a kultura Europy*. II. Łódź 1992. — Z. PIETRZYK: Książka z biblioteki S.B. *Kieleckie Studia Hist.* 11 (1993). — I.W. SAWIERCZANKA: SZ.B. — gumanist i reformator. Minsk 1993 [rec.: M. KOSMAN, *Odrodzenie i Ref. w Pol.* 40 (1996)]. — W. STEC: S.B. koncepcja polemiki. *Necessitas et ars. Studia staropol.* T. 2. Wwa 1993. — Komentarze. Przy wyd. reprodukcji Biblii nieświekiej vol. 2. Paderborn 1994 [tu: H. RÖTHE, F. SCHOLZ: Vorbemerkung; D.A. FRICK: The Biblical Philology of S.B. Between East and West; L. MOSZYŃSKI: Zur Sprache der Bibelübersetzung S. Budnys von 1572]. — L. MOSZYŃSKI: O staropolskim i staroczeskim przekładzie pierwszych zdań Księgi Rodzaju z oryginału hebrajskiego (Biblia B. i Kralicka). *Studia historycznojęzykowe*. I. Kr. 1994. — I. KWILECKA: Problem autorstwa przekładu „Apokryfów” w Biblii S.B. z 1572 r. *Studia z Filol. Pol. i Słowiańskiej* 33 (1996). — L. MOSZYŃSKI: Liczba podwójna w Biblii S.B. z 1572 r. *Polonistyka tor. Untw. Językoznawstwo*. Tor. 1996. — TENŻE: Słonecznik „obiekt pogańskiego kultu” — archaizm, neosemantyzm czy neologizm S.B. *Jęz. Pol.* 1996 z. 4/5.

T. W.

BUDZYŃSKI Michał 1811–1864

Urodzony 29 września 1811 w Michałowce na Wołyniu w rodzinie ziemiańskiej; syn Ignacego i Kunegundy z Ilińskich; starszy brat Wincentego, powieściopisarza. Od 1821 uczył się w szkole bazylikańskiej w Lubarze, od 1826 w Liceum Krzemienieckim. W 1829 zaczął studiować prawo na Uniwersytecie Wileńskim. Przerwał studia, by wziąć udział w powstaniu listopadowym. Po upadku powstania osiadł we Lwowie i w 1833 został członkiem kierowanej przez węglarzy organizacji konspiracyjnej, co spowodowało jego aresztowanie w 1834 i dwuletni pobyt w więzieniu. Uwolniony, musiał opuścić granice cesarstwa austriackiego, wyjechał do Anglii, potem do Belgii. Zajmował się tam pracą literacką (pisał poezje oryginalne i tłumaczył utwory Fryderyka Schillera) oraz pracował jako nauczyciel w szkole handlowej w Brukseli. Od 1843 przebywał w

BUDZYŃSKI Wincenty 1815–1866

Paryżu, gdzie związał się z Hotelem Lambert i księciem Adamem Czartoryskim, pisywał też artykuły do czasopisma *Trzeci Maj*. W 1845 został wysłany do Turcji jako sekretarz Michała Czajkowskiego, przedstawiciela A. Czartoryskiego w Stambule. W 1846 opuścił Turcję, aby uniknąć aresztowania, i udał się do Rzymu, gdzie został sekretarzem Agencji Polskiej, przedstawicielstwa A. Czartoryskiego przy kurii papieskiej. W 1848 walczył przeciw Austriakom w obronie Mediolanu. Po kapitulacji miasta w sierpniu 1848 wyjechał do Paryża i objął tam kierownictwo kancelarii politycznej księcia A. Czartoryskiego. W 1850 powrócił na Wołyń. Oddany pod sąd wojenny za udział w powstaniu listopadowym, przebywał parę tygodni w areszcie w Kijowie. Uwolniony, wrócił w strony rodzinne i gospodarował na wsi. W 1854 ożenił się z Otoliną z Konopackich primo voto Lasotową, córką Szymona Konopackiego, i dzierżawił wieś Kalenicz. W latach 1858–59 współpracował z *Biblioteką Warszawską*, umieścił tu m.in. przekład „Proroctwa Dantego” George’a Byrona. Od 1858 ciężko chorował. Zmarł 7 sierpnia 1864 w Butowcach na Wołyniu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Cztery lata 1833–1836 w Galicji austriackiej przez jednego z więźniów. Bruksela 1838. Toż w jęz. franc. Bruksela 1838.

2. Pierwiosnki. Poezje. Bruksela 1839.

3. Poezje. Bruksela 1839.

4. Wacław Rzewuski. Fantazja z czasów powstania podolsko-ukraińskiego w 1831 r. Bruksela 1841.

5. Urbi et orbi. Powieść rzymska. *Bibl. Warsz.* 1859 t. 1–2.

6. Wspomnienia z mojego życia. T. 1–2. Powst. 1860. Wyd. Pozn. 1880.

Przekłady

7. F. Schiller: Dzieła dramatyczne. T. 1–4. Lipsk 1843–44. Wyd. 3 Bruksela 1862.

8. G.G. Byron: Poezje w tłumaczeniu polskim. T. 1: Wędrowki Czajld Harolda. Petersb. 1857.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

OPRACOWANIA

NK 7 (1968); LP

H. WIĘCKOWSKA. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — F. ZIEJKA: Literacka legenda o Wernyhorze. *Rocz. Komisji Hist.-Lit.* 13 (1975). — W. TOPOROWSKI: Emigracja polistopadowa w Anglii. *Tydzien Pol.* dod. do *Dzien. Pol. i Dzien. Żołnierza* (Londyn) 1983 nr 29. — J.S. ŁĄTKA: Carogrodzki pojedynek. Kr. 1985. — A. WITKOWSKA: Towiańczycy. Wwa 1989. — S. MAKOWSKI: Wernyhora. Przepowiednie i legenda. Wwa 1995.

W.A.-Sz.

Urodzony w 1815 na Wołyniu w rodzinie ziemiańskiej; syn Ignacego i Kunegundy z Ilińskich; młodszy brat Michała, poety. Od 1821 uczył się w szkole bazylikańskiej w Lubarze, od 1826 w Liceum Krzemienieckim. Wziął udział w powstaniu listopadowym i dosłużył się stopnia podporucznika. Ranny w bitwie pod Wołą Solecką, został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi. Przewieziony do Krakowa, zamieszkał następnie we Lwowie i tam wstąpił do organizacji konspiracyjnej kierowanej przez Karola Borkowskiego, związanej z węglarstwem. Aresztowany w 1834 przebywał dwa lata w więzieniu. Zwolniony w 1836 musiał opuścić granice cesarstwa austriackiego — wyjechał do Anglii, potem do Belgii. Zamieszkał w Brukseli, gdzie zbliżył się do Joachima Lelewela. Kontakt ten ukształtował jego poglądy polityczne oraz zainteresowania średniowieczną historią Polski, co uwidoczniło się w tematyce tworzonego w tym czasie cyklu powieści historycznych. Był też wtedy związany z redakcją wychodzącego w Brukseli czasopisma *Orzeł Biały*. W 1844 przybył do Paryża i zaczął pracować w kancelarii księcia Adama Czartoryskiego, nawiązał kontakt z czasopismem *Trzeci Maj* oraz objął wykłady w Wyższej Szkole Polskiej na Montparnasse. W 1848 został wysłany przez A. Czartoryskiego z misją polityczną do Konstantynopola, potem do Rumunii i na Węgry. W 1849 wziął udział w rewolucji węgierskiej, następnie przez Wrocław wrócił do Paryża. W 1850 ożenił się z Pauliną Ballé, Francuzką. Zrezygnował z czynnego udziału w życiu politycznym i podjął pracę w biurze telegrafów. W 1854 był redaktorem *Wiadomości Polskich* — organu Hotelu Lambert. W 1859–61 ogłaszał pod pseudonimem Paul de St. Vincent rozprawy historyczne i polityczne na tematy polskie oraz w *Revue Contemporaine* artykuły o Adamie Mickiewiczu, Zygmuncie Krasińskim i Sewerynie Goszczyńskim. Pod koniec życia został dotknięty chorobą umysłową. Zmarł 5 maja 1866 w Paryżu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Partie. Powieść. Historia z czasów partyzantki 1833. Bruksela 1841.

Podp.: W.. B...

2. Lechia w IX wieku. Powieść historyczna. T. 1–2. Lipsk 1843 *Bibl. Powieści Hist.* t. 1, 2. Wyd. 2 Lipsk 1858 w serii jw. Wyd. 3 Bruksela 1862 w serii jw.

Podp.: W.B.

Przekł. czes. 1862.

3. Biała kniehinia. Powieść historyczna z czasów Bolesława Wielkiego. T. 1–2. Lipsk 1844 *Bibl. Powieści Hist.* t. 3, 4. Wyd. 2 Bruksela 1862 w serii jw. Podp.: WB.

4. Wyprawa pruska i Półtora krzyża. Powieści historyczne z czasów Bolesława W[ielkiego]. T. 1–2. Lipsk 1845 *Bibl. Powieści Hist.* t. 8, 9. Wyd. 2 Bruksela 1862 w serii jw. Podp.: WB.

5. Joanna. Powieść z francuskiego. Lipsk 1845.

6. Kilka uwag o poezji narodowej z powodu nowo wydanych „Woskresenek” Tomasza Augusta Olizarowskiego. Paryż 1846. Fragm. przedr. A. Tchórzewski: Pieśni zmartwychwstania, *Poezja* 1983 nr 11/12.

7. Wiadomości o życiu i pismach Karola Sienkiewicza. Paryż [1862].

OPRACOWANIA

NK 7 (1968); LP

M. BUDZYŃSKI: Wspomnienia z mojego życia. T. 1–2. Pozn. 1880 passim. — P. CHMIEŁOWSKI: *Wielka enc. powsz. ilustr.* 10 (1893). — H. WIĘCKOWSKA: *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — H. STANKOWSKA: Literatura i krytyka w czasopiśmie Wielkiej Emigracji (1832–1848). Wr. 1973. — T. LINKNER: Poprzedniczka „Starej baśni” *Ruch. Lit.* 1990 nr 1 [dot. Lechii w IX wieku].

W.A.-Sz.

BUJNICKI Kazimierz 1788–1878

Urodzony 30 listopada 1788 w Dagdzie, majątku rodzinnym w Inflantach; syn Andrzeja, podkomorzego witebskiego. Do szkół uczęszczał w Krasławiu nad Dźwiną, a od 1812, po śmierci rodziców, gospodarował na wsi. Sprawował różne urzędy obywatelskie, m.in. honorowego kuratora szkół guberni witebskiej, marszałka szlachty powiatów rzeczyckiego i dyneburskiego. Powieści, obrazki, poematy i studia literackie zamieszczał od 1841 w *Athenaeum* i *Tygodniku Petersburskim*. W 1842–49 wydawał w Wilnie pismo zbiorowe *Rubon* (10 tomów), skupiające literatów z Inflant i Witebszczyzny oraz poetów tzw. grupy kaukaskiej. Był współzałożycielem i członkiem Komisji Archeologicznej działającej w Wilnie od 1855, tamtejszemu muzeum przekazał swe zbiory. Kilka jego prac i księgozbiór spłonęły w 1863 w Dagdzie wskutek represji za udział syna, Zygmunta, w powstaniu. W 1869–74 współpracował z *Kroniką Rodzinną*. Zmarł ok. 14 lipca 1878 w Dagdzie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Moje przegody. Wil. 1841.

2. Wędrowka po małych drogach. Szkice obyczajów na prowincji. T. 1–2. Wil. 1841.

3. Siostra Gertruda. Powieść wierszem napisana. Wil. 1842.

4. Pamiętniki księdza Jordana. Obrazek Inflant w XVII w. Fragm. ogł.: *Rubon* 1842 t. 1–1846 t. 8, 1849 t. 10. Wyd. osob. T. 1–2. Wil. 1852.

5. Stanowisko poety. Wil. 1848.

6. Komedia prozą i wierszem. Wil. 1851.

7. Nowa wędrowka po małych drogach. Szkice obyczajowe. T. 1–2. Wil. 1852.

8. Stara panna. Powieść współczesna. Wil. 1855.

9. Prawdomówca. Biografia czy opowiadanie z epoki współczesnej, jak się to komu nazwać podobą. *Kron. Wiad. Kraj. i Zagr.* 1858 nr 4–230 z przerwami.

10. Biurko. Obrazek obyczajowy z lat ostatnich minionego wieku. T. 1–2. Wil. 1862.

P r z e k ł a d

11. Psalterz Dawidowy. Przekład wierszem. Tor. 1878.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 10 (1893). — T. TURKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — T.S. GRABOWSKI: Z pogranicza polsko-białoruskiego. *Księga pam. ku czci S. Piętonia*. Kr. 1961. — M. INGLOT: Główne kierunki ewolucji polskiego czasopiśmiennictwa ziem litewsko-ruskich (1. 1830–1851). *Zesz. Prasoznawcze* 1965 nr 1. — *Zbiór poetów pol.* 6 (1975).

A.P.

BUKOWIECKA Zofia 1844–1920

Urodzona 22 kwietnia 1844 w Brzozowej (pow. opatowski) w rodzinie ziemiańskiej; córka Konstantego Konarskiego i Aleksandry z Jasieńskich. W 1846–57 mieszkała w Malicach, następnie w Wilczycach i Sandomierzu oraz w Tułkowicach u siostry, Pauliny Piaseckiej. Wyszła za mąż w 1865 za Ludwika Bukowieckiego, lekarza, uczestnika powstania 1863, i zamieszkała w Opatowie. Po śmierci męża w 1869 przeniosiła się na wieś do siostry, Heleny Świeżyńskiej; pracowała jako nauczycielka i wychowawczyni. Debiutowała w 1876 opowiadką „Przejażdżka po Wiśle do Sandomierza do Puław”, opublikowaną w *Przyjacielu Dzieci* (nr 27, 29, 53). Od 1877 mieszkała w Radomiu. W 1882 nawiązała współpracę z *Kroniką Rodzinną*. W 1885 przeniosiła się do

Warszawy i rozwinęła ożywioną działalność literacką, pedagogiczną i dziennikarską. Od 1885 była członkiem redakcji *Wieczorów Rodziny*. W 1891–96 mieszkała w Dąbrowie Górniczej, w 1897 powróciła do Warszawy. Zajmowała się działalnością pedagogiczną i społeczną, pracowała w Polskiej Macierzy Szkolnej. W 1904–1912 prowadziła w *Wieczorach Rodziny* dział korespondencji z czytelnikami (pod pseud. Jaskółka). W 1908 przebywała parę miesięcy we Włoszech. Zmarła 20 marca 1920 w Warszawie; pochowana na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Historia o Janku Górniku. Opowiadanie dla młodzieży. Wwa 1896. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 przejrz. Wwa [1925]; wyd. 5 Wwa 1928.
2. Rok życia. Dziennik Wandzi i Józii z prawdziwych notatek przepisany. Wwa 1896.
3. Historia o Antku rolniku. Opowiadanie dla młodzieży. Wwa 1897.
4. Dzieci Warszawy. Opowiadanie dla młodzieży. Wwa 1898. Wyd. 2 Wwa 1911.
5. Młotem i kielnią. Opowiadanie dla młodzieży. Wwa 1899.
6. Jak się dusza budziła w Józii. Opowiadanie dla młodzieży. Wwa 1901. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1908; wyd. 3 Wwa [1919].
7. Żołnierz Dewetta. Historia o dzielnym chłopcu. Z papierów młodego przyjaciela Janka Żórawskiego przepisała... Wwa 1902.
8. Stefek Luty w Brazylii. Wwa 1904.
9. Henryś Skowronek. Opowiadanie. Wwa 1906.
10. Michałek. Opowiadanie z czasów Jana Kazimierza. Wwa 1906. Wyd. nast. m.in. wyd. 4 Wwa 1925.
11. Heła. Opowiadanie ze świeżo przeżytych dni. Wwa 1910.
12. Opowiadania i obrazki z dziejów Polski. Wwa 1909. Wyd. 2 Wwa 1917. Wyd. 3 zmien. i powiększone Wwa 1919.
13. Królowa morza. Z listów Jaskółki przepisała... Wwa 1911.
14. Książka Zosi. Opowiadania babuni o ojczyźnie. [Cz. 1]. Wwa 1911; cz. 1–2. Wwa 1914; cz. 3. Wwa 1917. Wyd. nast.: cz. 3 wyd. 2 pomnożone Wwa 1920; cz. 1–2 wyd. 2 Wwa 1921; cz. 3 wyd. 4 Wwa 1926.
15. Krótka historia Polski w opowiadaniach starego powstańca. Wwa 1917. Wyd. nast. Wwa [1925].
16. Osiem opowiadań o różnych zuchach, którzy serca mając dzielne, wspomogli ojczyznę w potrzebie. Wwa 1918.

Przeróbki i przekłady

17. Bohater tebański. Powieść z czasów starożytnych dla dorastającej młodzieży z niemieckiego naśladowała... Wwa 1888.
  18. F. Marryat: Osadnicy kanadyjscy. Powieść dla młodzieży. Wwa 1888.
  19. Złota Elżunia. Podług E. Marlitt oprac. dla młodzieży... Wwa 1900. Wyd. nast. m.in. wyd. 6 Wwa [1930].
  20. Pieter Maritz. Opowiadanie z dziejów walki o niepodległość Transwalu, według A. Niemanna. Wwa 1901.
  21. Wspomnienia podlotka. Opowiadanie z 50-ego wydania powieści K. Helm naśladowane. Wwa 1901. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1911 (pt. Wspomnienia młodej dziewczyny); wyd. 3 Wwa 1919.
  22. Pamiętniki Beniowskiego. Syberia. Daleki Wschód. Madagaskar. Oprac. ... Wwa 1909.
- Ponadto liczne opowiadania historyczne, popularne broszury, opowiadania, baśnie i komedjki dla dzieci i młodzieży ogł. w czasopismach i wyd. osobno.

OPRACOWANIA

NK 13 (1972); LP

J. KISIELEWSKA: Z Konarskich Z.B. Życie i prace. Wwa 1923. — TAŻ. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — K. KULICZKOWSKA: Literatura dla dzieci i młodzieży w l. 1864–1914. Wwa 1959 i wyd. nast. — TAŻ: Literatura dla dzieci i młodzieży. *Obraz. lit. pol.* S. 4 t. 2 (1966). — A. KUZIK: Popularyzacje prozatorskie ojczystej historii dla dzieci i młodzieży. *Litteraria* 13 (1982). — K. DY-GACZ: Ludowe pieśni górnicze Zagłębia Dąbrowskiego w literackim przekazie Z.B. *Zaranie Śląskie* 1984 nr 1/2. — [K. KULICZKOWSKA] K.K. *Nowy słownik lit. dla dzieci i młodzieży*. Wwa 1984. — M. WARNEŃSKA: Niegasnące ognie. Kat. 1987. — S. KRÓL: 101 kobiet polskich. Wwa 1988. — A. JAROSZ: Z.B. *Mater. do księgi życiorysów ludzi kultury lit. Zagłębia Dąbrowskiego*. Cz. 2. Kat. 1993. — J. ZACHARSKA: Lektury pensjonarek-bohaterek powieści przełomu wieków. *Książka pokole- nia*. Białystok 1994.

A.P.

**BUKOWIŃSKI Władysław
1871–1927**

Urodzony 4 lutego 1871 w Święcicy w Sandomierskiem w rodzinie ziemiańskiej; syn Cypriana i Emilii z Gozdawa-Lipińskich. Do gimnazjum uczęszczał w Sandomierzu, następnie w Radomiu, tu debiutował w 1887 wierszami opublikowanymi w *Gazecie Radomskiej*. Studiował na wydziale prawnym Uniwersytetu Warszawskiego, równocześnie nawiązał współpracę z prasą warszawską — ogłaszał wiersze i artykuły w *Tygodni-*

ku *Mód i Powieści* (od 1891), *Bluszczu* (od 1892), *Tygodniku Ilustrowanym* (od 1893) i *Prawdzie* (od 1897). Używał pseudonimu Selim. Po zakończeniu studiów w 1897 pracował w sądownictwie. W 1901 objął posadę nauczyciela historii i języka polskiego w prywatnych szkołach średnich. W 1902–03 dwukrotnie wyjeżdżał do Włoch, Grecji, Egiptu i na Bliski Wschód. Brał udział w strajku szkolnym w 1905. Był członkiem redakcji, a od 1906 redaktorem naczelnym *Prawdy*. W 1906–07 był dyrektorem szkoły Zrzeszenie oraz jednym ze współzałożycieli Polskiego Związku Nauczycielskiego. Należał do redakcji miesięcznika pedagogicznego *Nowe Tory*. W 1907 został aresztowany na nielegalnym zebraniu szkolnym w Zrzeszeniu i był więziony parę miesięcy na Pawiaku. W 1908–17 wykładał literaturę polską w Towarzystwie Kursów Naukowych. Założył, wydawał w 1908–13 i redagował wspólnie z żoną Marią (z domu Pinko) miesięcznik *Sfinks* oraz w początkach 1913 półtygodnik *Nurt*. Był członkiem Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich w Warszawie. Po pierwszej wojnie światowej uczył w szkołach państwowych. Zmarł 17 czerwca 1927 w zakładzie dla nerwowo chorych w Tworkach pod Warszawą.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Z marzeń i życia. [Zbiór wierszy]. Wwa 1898.
2. Nowy zeszyt. Poezje. Wwa 1901.
3. Na greckiej fali. Poemat liryczny. Wwa 1906.
4. Poeta melodii i głębin i poetka idei. Wwa 1909.

Studia o A. Asnyku oraz M. Konopnickiej.

5. Echa. Poemat. Wwa 1910.

6. Na przełomie. Nowe wiersze. 1901–1911. Wwa 1911.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

J. BARANOWSKA-BOROWA. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — E. KOZIKOWSKI: WB. (Selim). W: Więcej prawdy niż plotki. Wwa 1964. — B. PETROZOLIN-SKOWROŃSKA: „Sfinks” w l. 1908–1913. *Rocz. Hist. Czasopiśmiennictwa Pol.* 1963 t. 2. — Znani i nieznanzi Ziemi Radomskiej. Radom 1980. — J. WEINBERG: WB. „Na przełomie” wobec swego i naszego czasu. *Miscellanea Łódź.* 1988 z. 1.

A.P.

BULLA

1136

Bulla protekcyjna papieża Innocentego II, wystawiona w Pizie 7 lipca 1136 na prośbę arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba dla zatwierdzenia

dóbr ludności i dochodów arcybiskupstwa oraz jego praw metropolitalnych. Rzeczową zawartość dokumentu opracowano bez wątpienia w Gnieźnie. Cenne dla historii języka polskiego i jego zapisu rodzime nazwy miejscowe i osobowe w liczbie 410, wpisane w tekst łaciński, nadają zabytkowi — według określenia Aleksandra Brücknera — walor „złotej bulli języka polskiego”.

W Y D A N I A

S. Krzyżanowski. *Monumenta Poloniae Paleographica*. Z. 1. Kr. 1907 (ed. fototyp.); J. Rozwadowski: Bulla z r. 1136 jako najstarszy zabytek języka polskiego. *Mater. i Prace Komisji AU 4* (1909) i odb.; przedr. w: Wybór pism. T. 1. Wwa 1959; W. Tączycki: Najdawniejsze zabytki języka polskiego. Kr. 1927 *BN I*, 104 (przekład Z. Kozłowska-Budkowa); toż wyd. nast.: Wr. 1949, 1951, 1967, 1975; S. Vrtel-Wierczyński: Wybór tekstów staropolskich do r. 1543. Lw. 1930; toż wyd. nast.: Wwa 1950, 1963, 1969, 1977; O. Laszczyńska: Najstarsze bulle protekcyjne dla biskupów polskich. Cz. 1: Bulla Gnieźnieńska z r. 1136. Pozn. 1947 *Bibl. Źródeł Hist.* 5; W. Wydra, W.R. Rzepka: *Chrestomatia staropolska*. Wr. 1984; toż wyd. 2 Wr. 1995 [z odmiennymi lekcjami w uzupełnieniach].

Rkps (najpewniej kopia red. sporządzonej w Polsce kilka lat po wystawieniu oryginału) w Bibl. Kapituły w Gnieźnie. Dalsze przekazy i ich ed. zob. Z. Kozłowska-Budkowa: Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej. Kr. 1937 s. 36.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963).

T. LEHR-SPLAWIŃSKI: Język polski. Pochodzenie, powstanie, rozwój. Wwa 1947; toż wyd. nast.: 1951, 1978. — K. MAŁEJCZYŃSKI: W sprawie autentyczności bulli gnieźnieńskiej z r. 1136. Wr. 1947 [rec.: J. MITKOWSKI. *Rocz. Hist.* 17 (1948)]. — Z. KLEMENSIEWICZ: Historia języka polskiego. T. 1. Wwa 1961; toż wyd. 2 Wwa 1974. — S. BĄK: W sprawie nazwy osobowej „Cirnech”. *Slavia Occidentalis* 27 (1968). — S. ROSPOND: Gramatyka historyczna języka polskiego. Wwa 1971 s. 43–45. — Z. LESZCZYŃSKI: Bulla gnieźnieńska nie dowodzi rozłożonej wymowy samogłosek nosowych XII w. *Rocz. Hum.* 22 (1974). — B. DUNAJ: Język polski najstarszej doby piśmiennej XII–XIII w. Kr. 1975. — M. SULISZ: Staropolska fonetyka w świetle materiału onomastycznego do XIV w. Wwa 1976. — A. BAŃKOWSKI: Wątpliwe lekcje nazw miejscowych i wodnych w Bulli gnieźnieńskiej. *Zesz. Nauk. Wyzd. Hum. UG. Filol. Pol. Prace Językozn.* 1984 nr 10. — TENŻE: Dyskusyjne interpretacje niektórych staropolskich nazw osobowych w tzw. Bulli gnieźnieńskiej. *Prace Filol.* 33 (1986). — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast.

T.W.

BURSKI Adam

ok. 1560–1611

Inna forma nazwiska: Bursius.

Urodzony ok. 1560 w Brzezinach w Rawskim; syn Wojciecha i Barbary; ciocięczy brat Szymona Szymonowica, poety. Początkowe nauki pobierał prawdopodobnie w lwowskiej szkole katedralnej, następnie studiował w Akademii Krakowskiej (zapisany zimą 1579 jako Adam Alberti Boresinski Brzeziniensis?). W 1580 został bakałarzem, a w 1593 magistrem i doktorem filozofii. Już przed uzyskaniem magisterium nauczał w szkołach prowincjonalnych, a także we Lwowie, gdzie był nauczycielem szkoły katedralnej i w 1587–90 jej rektorem. Możliwe, że kształcił się także we Włoszech. W 1593 rozpoczął wykłady na wydziale artium w Krakowie i został seniorem Bursy Jerozolimskiej; w 1595 jako profesor wszedł w skład Kolegium Mniejszego. Powołany przez Jana Zamoyskiego, na początku roku 1597 objął Katedrę Filozofii Moralnej w Akademii Zamojskiej. W tym samym roku powierzono mu funkcję rektora, którą pełnił jeszcze parokrotnie. Z domem J. Zamoyskiego łączyła go duża zażyłość; był jednym z preceptorów jego syna, Tomasza, a dworka kasztelanowej Zamoyskiej, Anna, została jego żoną. Należał do czołowych profesorów Akademii, walczył o świeckość i autonomię szkoły przeciw hegemonii władz duchownych. Był kierownikiem tamtejszej drukarni, organizował różnorodne przedsięwzięcia naukowo-wydawnicze. Pozostawił duży dorobek pisarski, głównie wykłady akademickie, z czego niewielka część wyszła drukiem. Dzierżawił dożywotnio wioskę Pniówek (Pniów). Zmarł 15 lutego 1611 w Zamościu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Dialectica Ciceronis*. Zamość 1604 druk. M. Łęski.

Przekład pol. fragm.: I. Dąbbska. *700 lat myśli pol.*: XVI w. (1978).

2. *Oratio funebris in anniversario depositionis Illustrissimi Joannis Zamocicii*, Zamość 1606 druk. M. Łęski. Wyd. nast.: pt. *Vita et obitus ... J. Zamocicii*. Przy: S. Szymonowic: *Poematia aurea*. Lejda 1619; w: *Collectanea vitam resque gestas J. Zamocicii ... ilustrantia*. Pozn. 1861.

3. *Epigramm graeci*. Ogł. przy: J. Ursinus: *Grammaticae methodicae libri quattuor*. Zamość 1640. Wyd. w: *Corpusculum poesis Polono-Graecae saeculorum XVI–XVII (1531–1648)*. Oprac. J. Czerniatowicz. Wr. 1991.

W wyd. 1 pracy J. Ursinusa (l.w. 1592) w unikacie kórn. brakuje odnośnej karty.

Prace edytorskie

4. M. Jaskier: *Juris provincialis quod Speculum Saxonum vulgo nuncupatur libri tres*. Zamość 1602 [Druk. Akademicka].

5. J. Zamoyski: *Stemma Samosciorum*. Zamość 1609 Druk. Akademicka.

Tu dołączony utwór własny: *Oratio de nobilitate gentis Samosciorum*.

O P R A C O W A N I A

NK 2(1964); LP

J. PRZYBOROWSKI: Wstęp i wyd.: Listy A.B., profesora Akademii Zamojskiej. *Bibl. Warsz.* 1884 t. 2 s. 325–329. — S. LEMPICKI. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — I. DĄBBSKA: Echa platońskie w środowisku uniwersyteckim w Polsce w epoce Renesansu. *Meander* 1947 nr 4–5. — I. ŚREDZIŃSKA-TARNOWSKA: Logika i nowa metodologia A.B. *Myśl Filoz.* 1954 nr 2; przedr.: *Z dziejów pol. myśli filoz. i społ.* T. 1. Wwa 1956. — M. PLEZIA: Dzieje filologii klasycznej w Polsce od początków XVII do początku XX w. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* S. A. 1966 z. 9. — TENŻE: Wkład polskiej filologii klasycznej w naukę światową. *Nauka Pol.* 1970 nr 4. — I. DĄBBSKA: A.B. i jego „*Dialectica Ciceronis*”. *Arch. Hist. Filoz. i Myśli Społ.* 20 (1974). — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — H. SZUBERT: Zaszłony rektor Akademii Zamojskiej. *Mówią Wieki* 1983 nr 9. — A.A. WITUSIK: Konterfekt uczonego. *Kalendarz Lubel.* 1984 s. 109–112. — M. SZYMAŃSKI: „*Dialectica Ciceronis*” A.B. Problemy warsztatu filologicznego renesansowego badacza logiki stoickiej. Wwa 1988. — W. MICHAŁOWSKI. *Enc. katol. KUL* 2 (1989). — M. CHACHAJ: Wychowanie profesorów Akademii Zamojskiej. *W kręgu akademickiego Zamościa*. Lubl. 1996. — S. MYK: Edytorzy i nakładcy druków zamojskich (XVI–XVIII w.). *Tamże*.

I.T.

BUSZCZYŃSKI Stefan
1821–1892

Urodzony 26 grudnia 1821 we wsi Mołodkowce na Ukrainie w zamożnej rodzinie ziemiańskiej; syn Wincentego i Pelagii z Borowickich. W 1841–45 studiował na wydziale literatury i filozofii Uniwersytetu Kijowskiego. W tym czasie był członkiem tajnego związku przygotowującego powstanie ludowe na Ukrainie. Do jego przyjaciół należał Apollo Nałęcz Korzeniowski. W 1845 B. ożenił się z Heleną Józefowiczówną i zajął się gospodarowaniem w majątku rodzinnym Niemiercze na Podolu. Od 1847 prowadził wieloletnią korespondencję z Józefem Ignacym Kraszewskim. Debiutował w 1848 w *Athenaeum* opowiadaniem „Wymarzony kochanek” (ogłoszonym pod pseud. Tadeusz Strzemieszko). W powstaniu styczniowym wziął czynny udział, następnie musiał emigrować wraz z żoną, która niebawem zmarła w Szwajcarii. Wyro-

kiem sądu carskiego został zaocznie skazany na śmierć, później karę zamieniono na dwadzieścia lat ciężkich robót i dożywotnie osiedlenie na Syberii. Nie mogąc wrócić na rodzinne Podole, związał się z emigracją polską w Paryżu. Tu przyjaźnił się z Zofią Węgierską, był w jej salonie, a później prowadził z nią korespondencję. W 1867 został członkiem Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. W 1869 wyjechał do Krakowa i został członkiem Krakowskiego Towarzystwa Naukowego, a w 1872 Akademii Umiejętności. W 1879 przebywał we Lwowie i należał do zespołu redakcyjnego *Dziennika Polskiego*. Od 1881 mieszkał stale w Krakowie. Jego prace publicystyczne były cenione we Francji i w Niemczech. Interesował się fantastyką futurologiczną. W 1884 wygłosił cykl wykładów na uniwersytecie w Bolonii, zaproszony tam przez rektora. Pod koniec życia został obrany członkiem honorowym Związku Narodowego Polaków Stanów Zjednoczonych Północnej Ameryki. Zmarł 20 października 1892 w Krakowie; pochowany na Cmentarzu Rakowickim. Jego pogrzeb stał się demonstracją narodową.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wymarzony kochanek. Powst. 1845. Ogl. *Athenaeum* 1848 t. 2. Wyd. osob. Wil. 1848.
2. Inne życie. Kilka chwil lepszych. [Zbiór wierszy]. Paryż 1857. Niepodp.
3. Leliwa. Komedia we 2 a. dla amatorskiego teatru napisana. Kijów 1857.
4. Demokraci i arystokraci. Obraz dramatyczny w pięciu odsłonach. Pozn. 1858. Wyst. Kr. 1870 (pt. Mitra i krzyż). Wyd. nast. zmien. Lw. 1876 (pt. Posłannicy). Niepodp.
5. Podole, Wołyń i Ukraina. Prawa Korony Polskiej do tych krajów. Lw. 1862; toż w jęz. franc. ze wstępem W. Mickiewicza. Paryż 1863. Niepodp.
6. La décadence de l'Europe. Paris 1867. Wyd. 2 Paris 1916. Przekład pol. pt. Upadek Europy. T. 1–2. Kr. 1895. Wyd. w poz. 15 t. 8. Niepodp.
7. Mało znany poeta [Apollo Nałęcz Korzeniowski], stanowisko jego przed ostatnim powstaniem, wygnanie i śmierć. Ustęp z dziejów spółczesnych południowej Polski. Kr. 1870. Podp.: B.
8. Pol i jego pisma. Kr. 1873.
9. Smocza Jama. Satyra. Pozn. 1881. Niepodp.
10. Rękopis z XX wieku po Chr. Powst. ok. 1881. Wyd. A. Chołoniewski pt. Rękopis z przyszłego wieku. Fantazja społeczna z r. 1881.

Kr. 1918. Fragm. oprac. A. Niewiadowski. *Fantastyka* 1983 nr 2.

11. Słowiańska sprawa. Polska i prawa narodów. Odczyty miane w uniwersytecie w Bolonii 1884 r. i Mowa przy odsłonięciu pomnika poległym Polakom w Mestre. Przekład z włoskiego. Kr. 1884.

12. Duch światła. Wieszcza z dziejów. Kr. 1886.

13. Syn zemsty. Obraz z końca XIX w. Kr. 1886.

14. Obrona spotwarzonego narodu. Z. 1–3. Kr. 1888–90. Wyd. 2 z. 1–4 w poz. 15 t. 1–4. Wyd. nast. Chicago 1897.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Wydania zbiorowe

15. Zbiorowe wydanie pism. T. 1–8. Kr. 1894–95.

Ponadto wiele prac historycznych i publicystycznych w jęz. pol., franc. i niem. Koresp., m.in. 140 listów do J.I. Kraszewskiego z 1847–86, w zbiorach Bibl. Jagiel. Fragm. ogł. K. Bartoszewicz: O korespondencji B. z Kraszewskim. *Przegl. Lit.* 1899 nr 4/5.

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

[M. CZERWIŃSKA]. S.B. i jego testament. Przyczynek do dziejów naszych. Kr. 1892. — [M. CZERWIŃSKA]. Życiorys S.B. Kr. 1894. — J. MIKOŁAJTIS. Sofos-Hamlet. Listy Z. Węgierskiej do S.B. *Listy N. Żmichowskiej i Z. Węgierskiej*. Częstochowa 1934 [tu ogł. 37 listów z 1866–68 do S.B.]. — A. NOWACZYŃSKI. Szermierz nieznan. *Wiad. Lit.* 1935 nr 16. — M. DYNOWSKA. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — R. TABORSKI. Apollo Korzeniowski, ostatni dramaturg romantyczny. Wr. 1957. — *Bibliografia filoz. pol.* Wwa 1971. — A. NIEWIADOWSKI. *Fantastyka* 1983 nr 2. — A. KRAWCZUK. Opowieści o zmarłych. Cmentarz Rakowicki. [T. 1]. Kr. 1987. — K.K. DASZYK. S.B. o Krakowie stańczyków. *Kwart. Hist.* 1993 nr 1. — Z. NAJDER. Apollo Korzeniowski w okolicach Przemyśla. *Strych Kult.* 1996 z. 5 [tu m.in. 3 listy A. Korzeniowskiego do S.B.].

H.G.

BUTRYMOWICZ Bogusław 1872–1965

Urodzony 17 marca 1872 w Kolbuszowej. Uczęszczał do Gimnazjum im. Konarskiego w Rzeszowie. W 1892–96 studiował filologię germańską, polską i klasyczną na uniwersytetach w Wiedniu i w Krakowie. W 1898 ogłosił w *Życiu* (nr 47) nastrojowo-modernistyczny wiersz pt. „Białe łabędzie”. Pracował jako nauczyciel gimnazjalny w Bochni i w Tarnowie, a w 1909–34 w V Gimnazjum w Krakowie. W 1913 za działalność przekładową otrzymał tytuł współpracownika Komisji Filologicznej Polskiej Akademii Umiejętności. W

1916–39 był kierownikiem kursów maturalnych „Wiedza” w Krakowie. Od 1962 mieszkał w Rzeszowie, gdzie zmarł 26 lutego 1965.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Poezje. T. I. Kr. 1897.
2. Za słońcem. Poezje. Kr. 1898.
3. Historia literatury polskiej w zarysie. Z. 1–2. Kr. [1929].

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

P r z e k ł a d y

4. Przekład komedii Arystofanesa. Kr. 1908.
Tu: Żaby; Chmury; Acharny.
Poszczególne komedie miały wyd. nast. w *Bibl. Nar.* II, 27, 94, 97.
5. Eurypides: Hippolytos-Fedra. *Spr. XIV Dyr. I Prywatnego Wyższego Gimn. Żeńskiego w Kr. za r. szk. 1909/10.* Kr. 1910. Wyd. osob. Kr. 1928 [1927] *BN* II, 41.
6. F. Schiller: Pieśń o dzwonie i inne wybrane utwory. *Spr. II Prywatnego Gimn. Żeńskiego... H. Stażyńskiej w Kr. za r. szk. 1909/10.* Kr. 1910.
7. Arystofanes: Rycerze. Brody 1912 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* t. 78. Wyd. nast. Kr. 1922 *BN* II, 11.
8. Eurypides: Medea. Brody 1913 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* t. 83. Wyd. nast. m.in.: Kr. 1922 *BN* II, 13; Kr. [1928] *BN* II, 13.
9. Eurypides: Hekabe. *Spr. Gimn. V w Kr.* Kr. 1914 i odb.
10. Arystofanes: Ptaki. Kr. 1922 *BN* II, 23.

O P R A C O W A N I A

NK 13 (1970); LP

J. KRZYŻANOWSKI: B.B. *Przeł. Hum.* 1965 nr 5. — Z. ANDRES: B.B. — nieznanemu poetą i tłumacz dramatu antycznego. *Prace Hum.* 1982 nr 23. — TENŻE: Z ogniw literackiej tradycji. *Profile* 1988 nr 10. — W. CZERNIA-NIN: „Z dziejów miłości” B.B. Przyczynek do poetyki erotyki młodopolskiego. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Lit.* 1994 nr 33. — TENŻE: Miłość w poezji B.B. *Litteraria* 26 (1995) s. 37–55.

W.A.-Sz.

BYCHOWIEC Józef Władysław 1778–1845

Urodzony w 1778 w Chmielnicy koło Nowogródka. Kształcił się w szkole bazylikańskiej w Żyrowicach, a następnie (do 1794) w Szkole Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Uczestniczył w powstaniu kościuszkowskim na Litwie (adiutant gen. Antoniego Chlewińskiego). W 1796 zwiędzał uniwersytety we Frankfurcie nad Odrą, w Getyn-

dze i w Królewcu — tu poznał osobiście Imanuela Kanta, słuchał jego wykładów i debiutował przekładem jego rozprawy (1796). Immatrykulacja B. na Uniwersytecie Królewieckim jest datowana 12 października 1799 (może jednak jest to data promocji?). W 1806–09 służył w armii francuskiej i brał udział w kampanii austriackiej. W 1810–11 pracował w Ministerstwie Sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego (tłumaczył „Motywy Kodeksu Napoleona” i „Procedurę cywilną”). W 1812 uczestniczył w kampanii moskiewskiej (kapitan adiutant gen. Joachima Murata). Następnie, po paroletnim pobycie w Warszawie (w 1816 ubiegał się bezskutecznie o Katedrę Filozofii na Uniwersytecie Warszawskim) i Grodnie, zamieszkał na stałe w Wilnie (ok. 1820). Prace ogłaszał w *Tygodniku Wileńskim* (1821), *Dzienniku Wileńskim* (1828), lwowskich *Rozmaitościach* (1828) i *Orędowniku Naukowym* (1844). Zmarł 5 lipca 1845 w Wilnie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. List o wojnie i przeznaczeniu żołnierza ... *Z Ems*, 28 kwietnia 1809. B.m. 1809.
2. Słówko o filozofii z powodu mającej się zaprowadzić Szkoły Głównej w Warszawie. Wwa 1816. *Fragm. przedr. w: Jakiej filozofii Polacy potrzebują?* [Wyd.] W. Tatarkiewicz. Wwa 1970.
3. List do Jaśnie Wielmożnego Pradta, byłego arcybiskupa maechlińskiego, z okoliczności Rękopisu ze św. Heleny. Wwa 1817.
4. Rzut oka na Rosję pod względami historycznym, statystycznym, politycznym, moralnym, naukowym i gustu. Wwa 1817.
5. Prospekt do dzieła pod napisem: Nauka o człowieku uważanym co do sprawności jego w życiu ze społecznymi ludźmi, czyli antropologia pod względem pragmatycznym. Grodno 1819. Zapowiadane dzieło nie ukazało się.
6. Rady dobrej matce, która pragnie usposobić swych synów do wychowania dobrego i wyższego oświecenia. Wil. 1827. Wyd. 2 Wil. 1843.
W rękopisze Bibl. Nar. zachowany poemat filozoficzny B. pt. Walka Rozumu z Wołą przed sądem Zdrowego i Dojrzałego Rozsądku. Inne niewydane prace znane tylko z tytułów.

P r z e k ł a d y

7. I. Kant: Projekt wiecznego pokoju. Rozwaga filozoficzna. Królewiec 1796.
Tyt. oryg.: Zum ewigen Frieden. Egzemplarz druku przekładu, wydane w 300 egzemplarzach, niezachowany; o druku (także poz. 8.) inf. *Enc. powsz. Orgel*. na podstawie listu B. do J.I. Kraszewskiego (w rękopisze Bibl. Jagiel. 6456 s. 36).
8. I. Kant: Spór filozofii z teologią, prawoznawstwem i medycyną. Królewiec [ok. 1796–99]. *Fragm.*

ogł. w poz. 12 s. 114–115. Tyt. oryg.: *Der Streit der Fakultäten*. Egzemplarz niezachowany (jw. poz. 7).

9. I. Kant: Wyobrażenie do historii powszechnej we względzie kosmopolitycznym. Królewiec 1799. Wyd. 2 Wr. 1832.

Tyt. oryg.: *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*.

10. K. Brose: Obraz niniejszego społecznego Europy stanu w całej jego obszerności oraz myśli do wewnętrznej poprawy, czyli odpowiedź na zapytania: Jakimi ludziami i narody być powinny? Jakimi są teraz w Europie? Jak do tego, czym być powinny, zbliżyć się mogą? Przekładania z niemieckiego na polski język. Wwa 1816.

11. A.H. Lafontaine: Dobroć i dowcip kobiet w miłości. Wil. 1820.

12. J.H. Campe: Wiadomości i prawidła dla młodzieży bez doświadczenia wychodzącej na świat i sposobiącej się do różnych powołań w społeczności. Krótki wyjątek z Teofrona. Wil. 1821.

13. W. Irving: Galeria obrazów życia ludzkiego, czyli charaktery. T. 1–2. Wil. 1829.

14. G. Herder: Pomysły do filozofii dziejów rodzaju ludzkiego ... Dzieło przełożone z języka niemieckiego z dodaniem przedmowy i opisu życia autora. T. 1–3. Wil. 1838.

15. Sztuka zapobiegania chorobom. Rzeczą krótko ułożoną przez lekarzy niemieckich ... z przydaniem rozprawy filozoficznej o mocy umysłu przez Kanta. Wil. 1843.

Parę przekładów z zakresu prawa z czasów Księstwa Warszawskiego nie zostało wydanych.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

Enc. powsz. Orgel. 4 (1860). — P. CHMIEŁOWSKI: *Wielka enc. powsz. ilustr.* 9/10 (1893). — M. STRASZEWSKI: Dzieje filozoficznej myśli polskiej w okresie porozbiorowym. T. 1. Kr. 1912. — M. HARRASEK: Kant w Polsce przed r. 1830. Kr. 1916. — J. WEPSIĘĆ: *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — W. WAŚIK: Historia filozofii polskiej. T. 1. Wwa 1959. — W. TATARKIEWICZ: Między Oświeceniem a mesjanizmem. *Jakiej filozofii Polacy potrzebują?* Wwa 1970. — J. SZACKI: *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*: Wr. 1971. — K. WÓJCIK: *Enc. katol. KUL* 2 (1976). — M. DERG, M. ŻELAZNY: Nieznany poemat filozoficzny J.W.B. *Acta UNC* 1993: Filozofia z. 14 [z fotokopią tekstu poematu]. — M. ŻELAZNY: Pierwszy polski przekład traktatu Kanta „O wiecznym pokoju”. W: I. Kant: Projekt wieczystego pokoju. Wwa 1995.

E.A.

BYKOWSKI Ignacy Jaxa 1750 – po 1818

Urodzony w 1750 w Piaciowszczyźnie koło Mińska; syn Macieja, podstolego braclawskiego, i Bogumily z Świętorzeckich. Około 1760–64 uczył się

w szkołach jezuickich w Mińsku, od 1765 (przez półtora roku) w konwiktie pijarskim w Witebsku. Od 1766 przebywał u starszego brata, Romana, w rodzinnym majątku Zarwaniec w Braclawskim (pow. winnicki), potem — do 1770 — praktykował w palestrze we Włodzimierzu. Stamtąd udał się do drugiego brata — Tadeusza, komisarza Czartoryskich w Wolczynie, a następnie, w poszukiwaniu (bez powodzenia) miejsca „przy jakimkolwiek dworze”, do Warszawy. W rezultacie wstąpił do konfederackiego oddziału Jana Bachowskiego. Ranny pod Huslewem, leczony był w Wolczynie, po czym (1772) z rekomendacji Stanisława Augusta otrzymał patent na porucznika i wstąpił do armii rosyjskiej (w Siewskim Pułku Piechoty). W 1773–74 uczestniczył w wojnie tureckiej (najpierw pod dowództwem Aleksandra Suworowa, potem Jurija Dolhorukiego), walczył pod Hirsowem, Nowym Bazarem, Warną, Szumenem. Po zakończeniu wojny, chory na febrę, abszytował się i wrócił do kraju z zamiarem podjęcia służby w wojsku polskim. Tymczasem osiadł przy bracie w Wolczynie, gdzie w 1778 zawarł przyjaźń z Franciszkiem Dionizym Książnikiem i za jego namową zajął się twórczością literacką. Debiutował (kilku tomikami równocześnie) w 1787. W 1789 ożenił się z Antoniną Terlecką. W 1792 mieszkał w Łukonicy pod Słonimem, skąd w imieniu obywateli powiatu słonimskiego posłał Stanisławowi Augustowi list gratulacyjny z okazji rocznicy Konstytucji 3 maja. W insurrekcji kościuszkowskiej nie brał udziału, za co był przesładowany; dla ochrony od wojsk rosyjskich uzyskał od Nikołaja Repnina „salwogwardię”. W 1803–06 usiłował zainteresować swoją twórczością literacką Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk (listy wysyłał z Chilczka koło Szczuczyna Lidzkiego), w 1806 Franciszka Karpińskiego i Tadeusza Mostowskiego, następnie Uniwersytet Wileński i Adama Kazimierza Czartoryskiego (1811). Mieszkał wówczas niedaleko Mińska (w Piaciowszczyźnie?). Zmarł po 1818.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wieczory wiejskie. Cz. 1–2. Wwa 1787–88. Wyd. 2 Wwa 1790.

W cz. 2 fragm. przekładu „Nocy” E.Younga wg Letourneura.

2. Kwestia podana do rozwiązania, czyli dusza bardziej bywa wzruszona przez rozkosz, czyli też przez smutek? Mińsk 1790.

3. Wiersze. Wil. 1798. 4. Abukir. Powieść. Wil. 1799.

5. Belizar. Tragedia. Wil. 1799. Wg powieści „Bélisaire” J.F. Marmontela.

6. Demokryt, filozof grecki. Komedja. Wil. 1799. Wyd. 2 pt. Demokryt, filozof grecki, mniemany wariat. Komedja w 3 a. wierszem. Wil. 1808.

Wg J.F. Regnard: *Démocrite amoureux*. 7. Klaudyna. Powieść. Wil. 1799.

8. Nanina, czyli uprzedzenie zwyciężone. Komedia w 3 a. ... wierszem ułożona. Wil. 1799.

Wg Voltaire: *Nanine*.

9. Przepisy moralne dla moich dzieci. Wil. 1799.

10. Rozmyślenia wieśniacze. [Wiersze]. Wil. 1799.

11. Sposób pewny sądenia o guście. Wil. 1799.

12. Waleria. Powieść. Wil. 1799.

13. Wiersz do Najjaśniejszego Imperatora Pawła Piotrowicza. Wil. 1799.

14. Zabawy z sobą samym. Wil. 1799.

15. Ścieżka do szczęścia mało komu znana. Powieść. Grodno 1803.

16. Życie Ignacego Bykowskiego, porucznika wojsk rosyjskich, przez niego samego napisane w roku 1806. Oprac. i wstęp T. Mikulski. *Pam. Lit.* 41 (1950) z. 3/4. Przedr. w: *Ze studiów nad Oświeceniem*. Wwa 1956 [w dod. listy B.].

17. Wenera z piany morskiej rodząca się. Opera oryginalnie ... wierszem polskim napisana w 2 a. Wil. 1808.

Nadto kilkanaście utworów (tragedii, dram, oper, wierszy, rozpraw) niedrukowanych; druk poz. 5, 11, 14 niepewny (odnotowany tylko w pamiętniku autora), niepewny także pierwodruk poz. 6 (wg pamiętnika komedia nie była drukowana jeszcze w 1806).

Przekłady

18. Sumorokow: Mścisław. Tragedia w 5 a. ... na wiersz polski przełożona. Wwa 1788.

19. [A.G. Contant d'Orville]: *Ema i Lemozow*. Powieść rosyjska. Grodno 1787 (razem z poz. 18). Wyd. 4 Wwa 1804.

20. [Poisson]: *Kokietka, czyli przypadki Irysy*. Powieść moralna. Grodno 1787 (jw.). Wyd. 3 Wwa 1803.

21. [E.T. Arnaud]: *Sydney i Wolson*. Powieść angielska. Wwa 1788. Wyd. 3. Wil. 1799.

22. [A.G. Contant d'Orville]: *Dwie sultanki*. Powieść turecka. Wwa 1788.

23. [J.Ch. Delaveaux]: *Nocy wiejskie*. Poema. Wwa 1788.

Tu też przekł. z A. Pope: *List Heloizy do Abelarda*.

24. [J.F. Marmontel]: *Nelson i P. Blanford*. Powieść angielska. Wwa 1788. Wyd. nast. Wil. 1799.

Tyt. oryg.: *L'Amitié à l'épreuve*; w rzeczywistości jest to przedr. pod zmien. tytułem przekładu T. K. Węgierskiego (Powieści moralne p. Marmontela. Wwa 1776, t. 3 s. 206–276).

25. [A. Pope]: *Pukiel Belindzie ustrzyżony i porwany*. Poema. Wwa 1788.

Wg przeróbki J.F. Marmontela.

26. [P.D. Huet]: *Saul*. Tragedia wyjęta z Pisma Świętego. Lipsk [Wwa] 1789. Niepodp.

Wg przeróbki Voltaire'a.

27. [J.P.C. de Florian]: *Batchmندی*. Powieść perska. Mińsk 1790. Wyd. nast. Supraśl 1797.

28. [Ch.R. Caumont de La Force]: *Gustaw Waza*. Powieść szwedzka. Wwa 1797.

29. A. Pope: *Kościół sławy*. Poema ... wierszem polskim ułożone. Wil. 1799.

30. [J.F. Marmontel]: *Fonroz i Adelajda*. Powieść sabaudzka. Wil. 1799.

Tyt. oryg.: *La Bergère des Alpes*; w rzeczywistości jest to, jak w poz. 24, przedr. przekładu T.K. Węgierskiego (Powieści moralne ..., t. 1 s. 273–308).

Dwa wiersze B. ogł. z rękopisów H. Kosienkowska: *Wiersze I.B. z okazji Konstytucji 3 maja*. *Miscellanea z doby Oświecenia* 6. Wr. 1982 *Arch. Lit.* 25.

Nadto przekłady niedrukowane, m.in. „*Nowej Heloizy*” J.J. Rousseau. Parę utworów B. przedr. w antologiach: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959); *Świat poprawiać – zachwale rzemiosło*. Wwa 1981; *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976 i nast.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

Enc. powsz. Orgel. 4 (1860). — P. CHMIEŁOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 9/10 (1893). — T. TURKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — J. STYCZEŃ: Kształt sentymentalizmu w poezji I.B. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 30 Prace Lit. 6 (1964). — H. KOSIENKOWSKA: I.J.B. — pisarz zapoznany. *Annales UMCS. Sectio F* 33/34 (1978). — TAŻ: Nieznana publikacja ody „Do wąsów”. *Pam. Lit.* 1979 z. 3. — G. BYSTYDZIŃSKA: Polskie osiemnastowieczne przekłady poematu „The rape of the lock” A. Pope’a. *Biul. Lubel. Tow. Nauk.* 1984 nr 1. — E. RZADKOWSKA: Francuskie wzorce polskich oświeconych. Studium o recepcji J.F. Marmontela w XVIII w. Wwa 1989. — M. CUBRZYŃSKA-LEONARCZYK: Oficyna suprańska 1695–1803. Wwa 1993. — H. KOSIENKOWSKA: I.J.B. (1750–po 1818). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 2. Wwa 1994 [z wyborem wierszy B.]. — TAŻ: *Poezja dydaktyczno-moralizatorska I.J.B.* *Annales UMCS. Sectio FF* vol. 11 (1993).

E.A.

BYKOWSKI Piotr Jaksa 1823–1889

Urodzony 31 stycznia 1823 we wsi Jakuszyńce pod Winnicą na Podolu w rodzinie szlacheckiej herbu Gryf; syn Antoniego, prezesa sądów granicznych winnickich, i Franciszki z Kamińskich. W 1843 ukończył studia na Uniwersytecie Kijowskim ze stopniem kandydata praw, później gospodarował na wsi. Wiersze pisał już w okresie studiów, współzawodnicząc w tym z Alek-

sandrem Weryhą Darowskim. Po stracie majątku pełnił obowiązki kierownika magazynów zbożowych na terenie Podola. W 1848 osiadł w Kamieńcu Podolskim. W 1851 debiutował korespondencją „Piętnastodniowe pielgrzymstwo Ukraińców”, publikowaną w *Dzienniku Warszawskim* (nr 94, 96–98, 117–119; podp. P.J.B.). W 1859–61 był kuratorem teatru w Kamieńcu; wystawiał także własne komedie i wodewile przepracowane z języka francuskiego, później nie drukowane. W 1866 przeniósł się do Warszawy, gdzie pracował w Komisji Likwidacyjnej, później w Izbie Obrachunkowej. Od 1872 drukował liczne powieści typem narracji zbliżone do gawędy szlacheckiej. Był współpracownikiem wielu pism warszawskich, m.in. *Wieku* (1873–89), *Kuriera Codziennego* (1876–86), *Echa* (1878–83), *Przeglądu Tygodniowego* (1879–88) i *Tygodnika Literackiego* (1880–84). Żonaty z Georginą Mirosławską. Zmarł 3 czerwca 1889 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Urodzenie. Dramat w trzech a. z prologiem. (Śpiew z muzyką M. Zawadzkiego). Pozn. 1860. Niepodp.

2. Pamiętniki włóczęgi. (Z czasów przejścia XVIII do XIX w.) T. 1–4. Wwa 1872. Seria nowa zob. poz. 18.

3. Nomina sunt odiosa. Epizod z dziejów swatania. Wwa 1872.

4. Omal nie dramat. Komedja w 2 a. Wyst. Wwa 1872. Rkps w Bibl. Jagiel. sygn. 4447.

5. Skarby prababki. Powieść. T. 1–2. *Wiek* 1873 nr 1–48. Wyd. osob. Wwa 1874. Wyd. nast. Wwa 1910.

6. Czarna, czerwona. Komedja w 1 a. oryginalnie napisana. Wwa 1874. Wyst. Wwa 1875.

7. Syn znajdy. Powieść ukraińska. Cz. 1–2. Lw. 1875.

8. Ostatni sejmikowicze. Cz. 1–2. Wwa 1876.

9. Jełowiczowie Bukojemscy. Historia prawdziwa dawnej rodziny i kawałka ziemi. Z archiwów i podań rodzinnych. Wwa 1879.

10. Trzy epizody z dawnego życia szlacheckiego. Wwa 1879.

11. Chorągwie Kmitów. Powieść z XVII wieku na tle prawdziwych zdarzeń osnuta. Wwa 1880. Wyd. nast. Wwa ok. 1909.

12. Faktor hetmański. Powieść zeszlowieczna. Wwa 1881.

13. Dwór królewski w Grodnie. Epizod biograficzny (1795–1798). *Wiek* 1882 nr 27–89 (z przerwami). Wyd. osob. Wwa 1884.

14. Memorialik palestranta trybunalskiego. Przepisał... *Kur. Codz.* 1882 nr 19–119 (z przerwami).

Przedr.: *Gaz. Kr.* 1884 nr 173–1885 nr 305 (z przerwami). Wyd. osob. Kr. 1885.

15. Mulik, niehistoryczny hetman Ukrainy. Powieść z podań ludowych. *Biesiada lit.* 1882 nr 327–340. Wyd. osob. Wwa 1883.

16. Sądy podkomorskie. Powieść starszszlachecka. *Tyg. Ilustr.* 1882 nr 328–339. Wyd. osob. Wwa 1882.

17. Lepsze dobre imię niżli maście drogic. Historia starej bramy zamkowej. Wwa 1883. Wyd. nast. Wwa 1885 (razem z poz. 20).

18. Pamiętniki włóczęgi. Seria nowa w dwóch częściach. I. Myszures. II. Piękne gałganki. Wwa 1884.

19. Słoboda. Powieść z dziejów zeszlowiecznej Ukrainy. Wwa 1884.

20. Sejmik województwa braclawskiego. Ze współczesnego rękopisu dosłownie przepisany... *Kraj* 1884 nr 43–48. Wyd. osob. pt. Ostatni sejmik województwa braclawskiego. [...] Petersb. 1885. Wyd. nast. Wwa 1885 (razem z poz. 17).

21. Czeczotka. Powieść z dawnych czasów. Wwa 1885.

22. Justka. Miniatura z życia powszedniego. Wwa 1885.

23. Konkurenci kasztelanki. Opowiadanie z przeszłości. Kr. 1886.

24. Glinkowie. Stara historia starego rodu. Wwa 1887. Wyd. nast. pt. Glinkowie. Powieść historyczna z czasów konfederacji targowickiej. Wwa [1916].

25. Gry w karty, dawniejsze i nowe, dokładne sposoby ich prowadzenia, poprzedzone krótką historią kart. Wwa 1888. Wyd. 2 Wwa 1893.

26. Maleparta. Powieść. Kr. 1891.

P r z e k ł a d y

27. O. Feuillet: Pokusa. Komedja w 5 a. Wyst. Wwa 1887.

28. A. Puzyrewski: Wojna polsko-rosyjska 1831 roku. Wwa 1888.

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968); LP.

W. KOROTYŃSKI: P.J.B. *Tyg. Ilustr.* 1889 nr 336. — H. MERZBACH: Ze wspomnień o J.B. *Przegl. Lit. Dod. do Kraju* 1889 nr 41. — [A. PIETKIEWICZ] A. PŁUG: Ś.p. P.J.B. *Kłosa* 1889 nr 1250. — [A. ROLLE] DR ANTONI J.: P.J.B. *Tyg. Ilustr.* 1889 nr 340–341. — M. ROLLE: P.J.-B. w życiu i w listach. *Gaz. Lw.* 1918 nr 123–142. — T. TURKOWSKI *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — J. ZIĘTARSKA. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 3 (1969). — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973.

H.G.

C

CARMEN MAURI druga połowa XII w. (?)

Łaciński poemat o słynnym palatynie Piotrze Włostowicu (zm. 1153), pióra nieznanego bliżej autora imieniem Maurus. Zdaniem Mariana Plezia liczył 300–400 heksametrów; Brygida Kürbisówna nie wyklucza, iż były to wersy leonińskie. Tekst C.M. nie jest bezpośrednio znany. Jego istnienie stwierdziła interpolacja „Kroniki polsko-śląskiej” pochodząca z przełomu XIII/XIV w. Czas powstania i osoba twórcy poematu są sporne. Ostatnio przeważa pogląd, iż wiarygodna szczegółowość i rzeczowość relacji, odległa od późniejszych legend, świadczy, że ułożono ją wkrótce po zgonie bohatera C.M. Zgodnie przyjmuje się, iż autorem był zakonnik z ufundowanego przez Piotra Włostowica benedyktyńskiego wówczas klasztoru św. Wincentego na Olbinie we Wrocławiu, gdzie znajdował się grobowiec palatyna i jego żony Marii. Przyпуска się też, że w początkach XVI stulecia poemat C.M. stał się jednym ze źródeł powstałej tam kompilacji „Cronica Petri comitis Poloniae”, określanym w 1520 jako „ritmico contextu descripta tragoedia”. Rękopis C.M. zaginął w 1529 podczas dewastacji klasztoru przez luteran. Według koncepcji Ryszarda Gansinca, poemat C.M. powstał we Wrocławiu dopiero ok. 1300, a twórcą wzmiankowanej kompilacji, kustosz Mikołaj Liebenthal, wcielił do niej inny, anonimowy poemat ze schyłku XIV lub początku XV w.

WYDANIA

Rekonstrukcje fragm. tekstu Cronica Petri jako przejętków z C.M.: Cronica Petri comitis Poloniae wraz z tzw. C.M. Wyd. M. Plezia. Kr. 1951 *Pomniki Dziejowe Pol. S. II t. 3*.

Odmienna wersja rekonstrukcji zob. R. Gansiniec: „Tragedia Petri comitis”. *Pam. Lit.* 43 (1952) z. 1/2 i odb.

Przekład pol. odmiennej wersji: filologiczny R. Gansiniec, jw.; poetycki fragm. Z. Kubiak. *Toć jest dziwne a nowe. Antologia lit. pol. średniowiecza*. Wwa 1987.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963); LP

M. PLEZIA: Wstęp i wyd.: Cronica Petri comitis. Kr. 1951 *Pomniki Dziejowe Pol. S. II t. 3* [rec.: B. KÜRBI-

SÓWNA. *Przegl. Hist.* 1952 z. 3/4; R. GANSINIEC. *Kwart. Hist.* 1953 nr 2; B. KÜRBIŚÓWNA, G. LABUDA. *Studia Źródłoznawcze* 1 (1957)]. — M. PLEZIA: Dookoła tekstu i daty poematu o Piotrze Właście. *Pam. Lit.* 1954 z. 3. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Średniowiecze. Wwa 1963 s. 27–28. — S. BIENIEK: Piotr Włostowic. Postać z dziejów średniowiecznego Śląska. Wr. 1965. — Z. ZIELONKA: C.M. — pierwszy poemat na ziemiach polskich. *Śląskie Prace Hum.* 4 (za r. 1983). Słupsk 1985. — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast.

T.W.

CEGIELSKI Hipolit 1813–1868

Urodzony 6 stycznia 1813 w Ławkach koło Gniezna; syn Michała, dzierżawcy majątków ziemskich, i Józefy z Palkowskich. Dzieciństwo spędził w Ławkach. W 1827–30 uczęszczał do szkoły w Trzemesznie, w 1830–35 do Gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu. W 1835–40 studiował na wydziale filozoficznym uniwersytetu w Berlinie, z roczną przerwą w 1837/38 spowodowaną poważną chorobą nerwową. Utrzymywał się ze stypendium rządowego oraz z korepetycji udzielanych m.in. Wandzie Czartoryskiej i Augustowi Sułkowskiemu. Przyjaźnił się z Marcelim Mottym. Jego debiutem naukowym była rozprawa „O Janie Kochanowskim jako poecie lirycznym i jego stosunku do wieku szesnastego”, ogłoszona w *Przyjacielu Ludu* w 1837. Po uzyskaniu doktoratu w 1840 i zdaniu egzaminu nauczycielskiego w Berlinie powrócił do Poznania i od 1840 uczył języka i literatury polskiej w Gimnazjum Marii Magdaleny. W 1841 poślubił Walentynę Mottę, siostrę przyrodnią M. Mottego. Utrzymywał bliski kontakt z Karolem Marcinkowskim, Edwardem Raczyńskim i Maciejem Mielżyńskim. Od 1840 współpracował z *Orędownikiem Naukowym*, w którym ogłaszał liczne artykuły, najczęściej anonimowo (m.in. rozprawy: „O powstaniu mowy i szczególnych języków”, 1841 nr 13–15; „O słowie polskim”, 1842 nr 32–38). Około 1844 publikował — także anonimowo — artykuły w *Gazecie Wielkiego Księstwa Poznańskiego*. W 1845 wydał „Naukę poezji”, uznaną za najlepszy dziewiętnastowieczny podręcznik do nauczania poezji w szkołach średnich. W 1846 zwolniony z przyczyn politycznych przez władze pruskie ze stanowiska nauczyciela, założył sklep z narzędziami rolniczy-

mi, który w latach następnych przekształcił w dużą fabrykę maszyn. Od 1846 był członkiem dyrekcji, potem wiceprezesem Towarzystwa Pomocy Naukowej. W 1848–50 redagował założoną wspólnie z Walentym Stefańskim *Gazetę Polską*, propagującą program Ligi Polskiej. W 1849 został wybrany na posła z powiatu kościańskiego do sejmiku berlińskiego. Był pionierem pracy organicznej. Mianowany członkiem honorowym Towarzystwa Rzemieślniczego, działał także w Towarzystwie Przemysłowym i Kupieckim. W 1850 zabiegał o utworzenie *Gońca Polskiego*, w 1850–51 ogłaszał w nim anonimowo liczne artykuły. Od 1850 zasiadał w reprezentacji miejskiej Poznania i przeciwdziałał germanizacji miasta. Jego zasługą było wyjednanie dla teatru polskiego większej liczby przedstawień, założenie Szkoły Realnej, występował także w sprawie założenia uniwersytetu. W 1857 należał do grona założycieli Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, pisywał też artykuły do tygodnika *Przyroda i Przemysł*. W styczniu 1859 założył i do września 1863 wydawał *Dziennik Poznański*, a w 1860–68 jego dodatek pt. *Ziemiannin*. W 1861 był inicjatorem powstania Towarzystwa Pożyczkowego w Poznaniu, w 1865 został prezesem Centralnego Towarzystwa Gospodarczego. Należał do Centralnego Komitetu Wyborczego kierującego polityką polską w Wielkim Księstwie Poznańskim. Zmarł 30 listopada 1868 w Poznaniu; pochowany na Cmentarzu Świętomarcińskim. Jego grób został zniszczony w czasie II wojny światowej.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Nauka poezji zawierająca teorię poezji i jej rodzajów oraz znaczny zbiór najcenniejszych wzorów poezji polskiej do teorii zastosowany. Pozn. 1845. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 pomnożone. Uzup. W. Nehring. Pozn. 1869; wyd. 5 pomnożone. Uzup. W. Nehring. Pozn. 1879.

2. Sprawa polska przed trybunałem Kongresu Europejskiego. Bruksela 1864.

3. Życie i zasługi dra Karola Marcinkowskiego. Rzecz z okazji jubileuszu obchodu 25 rocznicy założenia Towarzystwa Pomocy Nauk. im. K. Marcinkowskiego napisana i na walnym zebraniu tegoż Towarzystwa d. 8 lutego 1866 odczytana. Pozn. 1866.

4. O pisowni pana Ludwika Rzepeckiego i towarzyszków. Pozn. 1868.

Ponadto prace z zakresu gramatyki i języka oraz dot. maszyn rolniczych.

Listy do W. Bentkowskiego oraz do syna Stefana ogł. Z. Grot w książce: H. Cegielski. Pozn. 1947; listy od W. Bentkowskiego ogł. Z. Grot. *Studia i Mater. do Dziejów Wielkopolski i Pomorza* 8 (1965) z. 1.

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1978), 9 (1972); LP

Z. GROT. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — S. KAWYN: Wielkopolska polemika o Mickiewicza (1841–1846). *Zesz. Nauk. UŁ* 1 (1962) z. 25. — S. KIENIEWICZ: Dramat trzeźwych entuzjastów. O ludziach pracy organicznej. Wwa 1964. — Z. GROT. *Wielkopole XIX w.* T. 1. Pozn. 1966. — TENŻE: H.C. Wwa 1980. — Z. KOPCZYŃSKA: Wiersz polski w „Nauce poezji” H.C. *Pam. Lit.* 1980 z. 4. — L. SŁOWIŃSKI: H.C. jako filolog i pedagog. *Kron. m. Pozn.* 1980 nr 3. — J. HELLWIG: H.C. jako humanista. *Przegl. Hum.* 1981 nr 1/2. — L. SŁOWIŃSKI: H.C. 1813–1868. Pozn. 1983. — L. KONARSKI. *Kontrasty* 1986 nr 5. — W. JAKÓBCZYK. Zasluzeni Wielkopole XIX w. Wwa 1987. — B. BORSZEWSKA: H.C. mało znany. *Przegl. Wielkop.* 1988 nr 1. — S. BUNIN. *Dzien. Zach.* 1988 nr 13 [omówienie Nauki poezji]. — B. KOSMAN, M. KOSMAN: Sylwetki Wielkopolan. Pozn. 1988.

W.A.-Sz.

CELIŃSKI Adam 1809–1837

Urodzony w grudniu 1809 w Połomicach koło Włodawy w rodzinie drobnoszlacheckiej. Uczęszczał kolejno do szkoły augustiańskiej w Orchówku, bazylińskiej w Brześciu Litewskim i do Liceum Krzemienieckiego, gdzie jego profesorem był m.in. Józef Korzeniowski. W 1830 rozpoczął studia na Uniwersytecie Warszawskim, słuchał m.in. wykładów Kazimierza Brodzińskiego. Początkowo pracował jako guwerner, w 1830 został stypendystą Instytutu Pedagogicznego. Po wybuchu powstania listopadowego zaciągnął się do Gwardii Narodowej, następnie do Legii Litewsko-Wołyńskiej, potem do 4. Pułku Piechoty. Po upadku powstania udał się do Galicji, przebywał we Lwowie i w Krakowie. Próbował zorganizować subskrypcję na wydanie swoich utworów. W lutym 1833 wyjechał przez Szwajcarię do Francji i w październiku tego roku zatrzymał się w Paryżu. Od stycznia 1834 do marca 1835 pracował w dziale finansowym *Kroniki Emigracji Polskiej*. Zaprzyjaźnił się wówczas z Bogdanem Jańskim, współzałożycielem zmartwychwstańców, i pozostał pod jego wpływem. Za pośrednictwem B. Jańskiego poznał Adama Mickiewicza. W październiku 1835 odwiedzał zakłady polskie we Francji, m.in. w Orleanie, Agen, Bordeaux i w Tuluzie, w lipcu 1836 osiadł na dłużej w Lunel w Prowansji. Pisał utwory liryczne (m.in. „Łabędź konająca u orła”, „Kościusko. Śpiew historyczny”, „Hymny”), wyrażające uczucia religijne i patriotyczne. W 1836 próbował ogłosić w *Nowej Polsce* swój wiersz „Niech będzie pochwalony”, który jednak nie ukazał się drukiem z powodu przerwy w wydawaniu pisma (został ogłoszony po śmierci C.

w *Młodej Polsce* 1838 nr 33). W czerwcu 1837 podjął pracę w gimnazjum w Lunel. Od września 1837 przebywał w szpitalu w Montpellier, tam zmarł 8 grudnia 1837. Zwołki jego zostały sprowadzone do Lunel przez mieszkańców miasta.

TWÓRCZOŚĆ

Wiersze nie zostały ogł. drukiem za życia C. Pośmiertnie niektóre z nich ogł.: *Młoda Polska* (Paryż) 1838; *Pokłosie* 1854, 1855; *Kur. Pozn.* 1879; *Przepl. Lw.* 1879.

Rkpsy wierszy znajdują się w Bibl. PAN w Kr. oraz w Bibl. Jagiel.

Wydania zbiorowe

Wiersze, hymny, listy. Przygotowali do druku, wstępem i objaśnieniami opatrzyli F. German, T. Nuckowski. Wwa 1959 [tu: bibliogr.].

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

OPRACOWANIA

LP.

P. SMOLIKOWSKI: Historia Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. T. I. Kr. 1892. — S. PIGOŃ: *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — M. STRASZEWSKA: Życie literackie Wielkiej Emigracji we Francji 1831–1840. Wwa 1970. — B. MICEWSKI: *Enc. katol. KUL* 2 (1976). — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Wr. 1977.

W.A.-Sz.

CELTES Konrad

1459–1508

Właściwe imię i nazwisko: Konrad Pickel (Bickel). Inne formy imienia i nazwiska: Conrad Celtis; Conradus Protacius Johannis de Herbipoli; Konrad Protucius (Meissel).

Urodzony 1 lutego 1459 w Wipfeld pod Würzburgiem; syn Jana Pickla (Bickla), wieśniaka. Wszechstronne wykształcenie zdobywał od 1477 (1478?) kolejno w Kolonii, Heidelbergu (mistrzostwo artium), Erfurcie, Rostocku i Lipsku. W Lipsku wykładał Platona, Cyncerona, Horacego, wydał dwie tragedie Seneki i zorganizował wystawienie dramatów antycznych. W 1486 (1487?) udał się do Włoch; przebywał w Rzymie, Florencji, Bolonii i Ferrarze. W kwietniu 1487 został uwieńczony wawrzynem poetyckim przez cesarza Fryderyka III w Norymberdze. W poszukiwaniu następnej uczelni słynącej z wysokiego poziomu nauki przybył do Krakowa, gdzie od 1489 studiował matematykę i astronomię u Wojciecha z Brudzewa. Sam sporadycznie i poza Akademią wykładał retorykę oraz poetykę. Pod wpływem Filipa Kallimacha założył humanistyczne stowarzyszenie Sodality Vistulana, które skupiało m.in.: Wojciecha z Brudzewa, Jana

Sommerfelda (starszego), Jana Ursinusa, Wawrzyńca Korwina. Przyczynił się do rozwoju polskiej kultury humanistycznej i ruchu naukowo-literackiego. Liczne jego utwory (elegie, ody i epigramaty) wiążą się z pobylem w Polsce. W 1490 (1491?) zgodnie z panującym wówczas wśród poetów-humanistów obyczajem wyruszył w dalszą wędrówkę, podczas podróży zakładał nowe stowarzyszenia humanistyczne, m.in. w Moguncji, Budzie i Wiedniu. W 1492–97 wykładał na uniwersytecie w Ingolstadt, potem w Wiedniu, gdzie w 1502 zorganizował Collegium Poetarum et Mathematicorum. Zmarł 4 lutego 1508 w Wiedniu.

TWÓRCZOŚĆ

1. *Ars versificandi et carminum*. Lipsk [ok. 1486] druk. K. Kachelofen. Wyd. nast. Lipsk [ok. 1494] druk. M. Landsberg. Przekład pol. fragm.: J. Mańkowski. *Poetyka okresu renesansu*. Wr. 1982 *BV I*, 205.

2. *Proseuticum ad Fridericum III pro laurea Apollinari*. Norymberga 1487 druk. F. Creussner.

3. *Epitoma in utramque Ciceronis rhetoricam cum arte memorativa nova et modo epistolandi utilissimo*. Ingolstadt 1492.

Tu m.in. traktat o pisaniu listów, wielokrotnie przedrukowywany.

4. *Oeconomia*. Wiedeń [ok. 1499–1500] druk. J. Winterburg [tu: głównie epigramaty]. Ostatnie wyd. F.F. Leitschuh: *Studien und Quellen zur deutschen Kunstgeschichte d. XV–XVII Jh.* Fryburg 1912.

5. *Ludus Dianae in modum comoediae coram Maximiliano ... actus*. Wyst. Linz 1501.

6. *De origine, situ, moribus et institutis Norimbergae libellus*. Norymberga 1502. Wyd. nast.: wyd. K. Hegel. *Nürnbergische Städtechroniken* t. 1; wyd. A. Werminghoff: *Conrad C. und sein Buch über Nürnberg*. Fryburg 1921.

7. *Quattuor libri amorum secundum quattuor latera Germaniae...* (... de origine, situ, moribus et institutis Norimbergae libellus incipit). Norymberga 1502. Dwie pieśni: *Carmen ... ad Vistulam fluvium*; ... *Salinaria ... ad Janum Terinum* — przedr. J. Pistorius: *Polonicae historiae corpus*. Bazylea 1582. Liczne ed. nast., ostatnie wyd. całości: ... *Accedunt carmina aliorum ad libros amorum pertinentia*. Wyd. F. Pindter. Lipsk 1934 *Bibl. Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*.

8. *Libri odarum quattuor, cum epodo et saeculari carmine*. Wyd. J. Wadianus. Argentorati 1513 druk. Schurer. Liczne ed. nast., ostatnie wyd. F. Pindter. Lipsk 1937 w serii jw. poz. 7. Ody dot. Polski przedr. A. Jocher: *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauki w Polsce*. T. I. Wil. 1840. *Odę Ad Ursum medicum et astronomum de situ Cracoviae* przedr. w: J. Ursinus: *Modus epis-*

tolandi. Norymberga [1495 lub 1494]; toż wyd. kryt. L. Winniczuk. Wr. 1957 BPP Seria B nr 7.

9. Fünf Bücher Epigramme. Wyd. K. Hartfelder. Berlin 1881. Wybór pt.: K. Celtis. Poeta laureatus. Ausgewählt, übersetzt und eingeleitet von K. Adel. Graz 1960.

10. Oratio in Gymnasio in Ingolstadio publice recitata cum carminibus ad orationem pertinentibus. Wyd. H. Rupprich. Lipsk 1932 *Bibl. Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*.

Pojedyncze elegie, ody i epigramaty przełożyli: L. Kondratowicz: Dzieje literatury polskiej. T. 1. Wł. 1850 s. 214–215; toż wyd. 2 Wwa 1875 s. 272–274; K. Mecherzyński: O pobycie w Polsce K.C. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 4 (1876); W. Ziembicki: Polskie żubry i tury w poemacie łacińskim z 1502. *Łowiec Pol.* 1934 nr 35; tłum. K. Jeżewska, E. Jędrkiewicz. *Antologia poezji pol.-łac. 1470–1543*. Wwa 1956; wyd. 2 Szczecin 1985; *Mazowieckie rytmy*. Płock 1973; *Wisło moja, Wisło stara...* Kr. 1986; *Toż jest dziuena a nowe*. Wwa 1987; *Poezja i łowy*. Wr. 1994.

Inf. o niektórych rkpsach — zob. Polonica w średniowiecznych rękopisach bibliotek monachijskich. Wr. 1969.

Listy

11. Listy z 1492–1503 wyd. H. Rupprich: Der Briefwechsel des K. Celtis. München 1934; wybór ang.: Selections from Conrad C., 1459–1508. Wyd. L. Forster. Cambridge 1948; ed. zbior. w jęz. niem. oprac. K. Adel. Graz und Wien 1960.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

B.E. KLÜPFEL: De vita et scriptis Conradi Celtis. T. 1–2. Fryburg 1827. — G. ELLINGER: Italien und der deutsche Humanismus in der neulateinischen Lyrik. Berlin 1929. — B. NADOLSKI: K.C. w Polsce. *Ruch Lit.* 1931. — T. SINKO. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — R. GANSINIEC: Wkład czołowych przedstawicieli ziemi śląskiej w kształtowanie się myśli poznawczej i literatury polskiej. *Odrodzenie w Polsce*. T. 2 cz. 1. Wwa 1956. — A. JELICZ: K.C. na tle wczesnego Renesansu w Polsce. Wwa 1956. — L. WINNICZUK: Epistolografia. Łacińskie podręczniki epistolograficzne w Polsce XV–XVI w. Wwa 1956. — W. LEWIS-SPITZ: Conrad Celtis. *The German Arch-Humanist*. (Cambridge, Mass.) 1957. — I.N. GOLENISZCZEW-KUTUZOW: Italjanskoje wozroźdienie i sławianskije literatury XV–XVI wiekow. Moskwa 1963; przekł. pol. pt. *Odrodzenie włoskie i literatury słowiańskie wieku XV i XVI*. Wwa 1970. — M. CYTOWSKA: Hodeoporonon in literaturze polsko-łacińskiej. *Meander* 1966 nr 4. — J. NOWAK-DEUZEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy zygmuntofskie. Wwa 1966. — F. GOLDSCHLAG: Przedziwni towarzysze wspólnego łoża. *Oficyjna Poetów* (Londyn) 1972 nr 3. — S. ZABŁOCKI: Twórczość C. jako źródło niektórych motywów poezji polsko-łacińskiej pierwszej połowy XVI w. *Meander* 1973 nr 7/8; przedr. w: Od prerenesansu do oświecenia. Wwa 1976. — J. ZIOMEK:

Renesans. Wwa 1973 i wyd. nast. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — W. BLACHUT: Od Sodalitas Vistulana do Klubu Opilców. *Życie Lit.* 1985 nr 41. — J. STARNAWSKI: Sodalitas Litteraria Vistulana. *Rocz. Komisji Historycznolit. PAN* 24 (1987) s. 59–68. — L. PIECHNIK. *Enc. katol. KUL* 2 (1989). — C. RAKOWSKA-JAILLARD: Conrad C., l'archihumaniste et l'université de Cracovie. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Kr.* 1991 z. 139.

I.T.

CEYNOWA Florian Stanisław 1817–1881

Inne formy nazwiska: Cejnowa; Cenowa; Cenowa.

Urodzony 4 maja 1817 w Sławoszynie (pow. pucki); syn Wojciecha, zamożnego chłopca, i Magdaleny z Pienczynów. Po ukończeniu miejscowej szkoły elementarnej uczęszczał do gimnazjum w Chojnicach (1831–41), następnie rozpoczął studia na uniwersytecie we Wrocławiu, najpierw na wydziale filozoficznym, a od 1842 na wydziale medycznym. Jako student był aktywnym członkiem Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego, które wywarło duży wpływ na jego późniejszą działalność. W jesieni 1843 przeniósł się na dalsze studia medyczne do Królewca, gdzie odbył również obowiązkową służbę wojskową. Równocześnie włączył się do prac konspiracyjnych Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. W lutym 1846 objął dowództwo nad powstańcami kociewskimi i kaszubskimi. Wkrótce potem, po nieudanym zamachu na garnizon pruski w Starogardzie, został aresztowany i osadzony w więzieniu, najpierw w Starogardzie i Grudziądzu, następnie w Moabitce pod Berlinem. W 1847 został skazany na karę śmierci, zamienioną potem na dożywotnie więzienie, od którego wybawiła go rewolucja 1848. Po uwolnieniu ukończył studia medyczne na uniwersytecie w Berlinie (1851). Zamieszkał w Bukowcu koło Świecia, gdzie poświęcił się praktyce lekarskiej. Oprócz tego zajmował się badaniem dialektu kaszubskiego, folkloru i historii Pomorza oraz działalnością społeczno-kulturalną. Utrzymywał kontakt z uczonymi polskimi, rosyjskimi i czeskimi. Należał do szczecińskiego Towarzystwa Dziejów Starożytności Pomorskich. Uczestniczył w zjeździe słowiańskim w Moskwie w 1867. Swoje prace ogłaszał przeważnie po kaszubsku — ze względów naukowych oraz w celu przeciwstawienia się akcji germanizacyjnej. Zmarł 26 marca 1881 w Bukowcu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Die Germanisierung der Kaschuben. Von einem Kaschuben. *Jahrbücher für Literatur, Kunst und Wissenschaft* 1 (1843) z. 4; toż po pol.: Germanizacja Kaszubów Nadodrzańskich.

Nadwiślanin 1851 nr 18–19; toż po kaszubsku, zob. poz. 4.

2. Kile słow wó Kaszebach e jich zemji, przez Wójkasena, tudzież rzecz „O języku kaszubskim” ze zdania sprawy Prajsa. Kr. 1850.

3. Rozmowa Pólocha s Kaszebą, napisano przez s.p. Xędza Szmuka s Pucka, a do dreku pódano przez Sena Wójkwójca ze Sławószena. Gdańsk 1850. Wyd. nast.: wyd. 2 Świecie 1865; wyd. 3 Chicago 1885.

4. Trze rosprave, przez Stanisława wóros „Kile słow wó Kaszebach e jich zemji”, przez Wójkasena. Z przedmową L. Łukaszewicza. Kr. 1850.

5. Xążeczka dla Kaszebov. Przez Wójkasena. Gdańsk 1850.

6. Obrazcy Kaszebskago narieczija. Zebrał ... [Przygotował do wydania i przedmową opatrzył I. Srezniewski]. Petersb. 1852. Ok. 500 przysłów i fraszek kaszubskich.

7. Sto frantówek z połudnjowej części Pomorza Kaszubskego, osobliwie s zemji Śweckiej, Krajni, Koczewja i Borów. S dodatkjem trzech prosb na wesele. Świecie [1865].

8. Cztery Rozprawy i jednę Szętopórkę wydał Kaszuba-gburzczan. [Świecie 1866].

9. Dwie rozprawy o poddanych Królestwa Polskiego. Wyd. dr Florian Cenova. [Gdańsk 1866].

10. Skórb Kaszëbskosłowjanskjè mòvè. Nr 1–13. Świecie 1866–68.

11. Sbjór pjesnj swjatovich, które lud słowiański w królestwie pruskim spjevacj lubj. Wydał ... Z. 1: Dumkj i arije. Gdańsk 1867; z. 2: Krakovjakj, sje-lankj i marsze. Gdańsk 1868; z. 3: Frantóvkj, Szętopórkj, Prosjbi na wesele. Świecie 1878.

12. Zarés do grammatikj kašëbsko-słowjanskjè mòvè. Napjsel é védel ... Entwurf zur Grammatik der Kassubisch-slovinischen Sprache... Pozn. 1879. W Dodatku: Rozmówa Pólocha s Kaszebą i Tjutczewa pjesnj z moskjevskorëskjeho na kaszëbsko-słowjanskjè jëzék przelożoná.

Przekład

13. Pjnc głownech wóddżałow Evangielickjeho Katechizmu z njemjckjeho na kasebsko-słowjanskjè jëzék przelożel Wójkasin ze Słowószëna. Świecie 1861.

Przedr. kilku wierszy: *Kaschubische Anthologie*. München 1973; *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*. Gdańsk 1973; *Drëszny spiewë. Pieśni przyjaciół*. Wejherowo 1977.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP.

[A.A. KRYŃSKI] A.A.K.: Cenowa albo Cejnowa F.S. *Wielka enc. pousz. ilustr.* 11/12 (1893). — [J. KARNOWSKI] W.B.: Dr F.C. *Gryf* 1921 nr 2–4, 1922 nr 1–2 i odb. — A. MAŃKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — L. ROP-

PEL: Dr F.C. na miarę słowiańską. *Kleka* 1939 nr 1–3. — A. BUKOWSKI: C. i cenowizm. *Jantar* 1947 z. 1 i odb. pt. F.C., twórca regionalizmu kaszubskiego. Szkic literacki. Gdańsk 1947. — TENŻE: Działalność F.C. W: Regionalizm kaszubski. Pozn. 1950 [tu: bibliogr. twórczości i opracowań]. — TENŻE: Kaszuba w nurcie rewolucji. O F.C. w okresie studiów we Wrocławiu (1841–43). *Rejsy* dod. do *Dzien. Batt.* 1954 nr 7–10, 15, 19, 33–34. — S. GIER-SZEWSKI: Przyczynki do działalności F.C. *Przegl. Zach.* 3 (1954) s. 577–583. — P. SMO CZYŃSKI: Zmiany językowe w rodzinnej wsi C. *Jęz. Pol.* 1954 nr 4. — A. BUKOWSKI: Cenowa czy Cejnowa? *Rejsy* dod. jw. 1955 nr 9; toż *Konferencja Pomorska* (1954) *Prace Językozn.* Wwa 1956. — F. FENIKOWSKI: Zapadły zamek. Wwa 1958 [powieść]. — A. BUKOWSKI: Udział F.C. w powstaniach 1846, 1848, 1863 r. w świetle nowych dokumentów. *Gdańskie Zesz. Hum.* 1960 nr 1–2 i odb. — R. BENDER: F.C. w Królewcu (1843–46). *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1961 nr 4. — [T. BOLDUAN] T.B.: Publikacje na temat C. *Kaszëbë* 1961 nr 5. — L. ROPPEL: F.C. Szkic biograficzny. *Biul. Zrzeszenia Kaszubsko-Pom.* 1966 nr 3 (12) [tu: wybór pism; nr poświęcony F.C.; polem.: A. BUKOWSKI: Nieudana publikacja o F.C. *Gdańskie Zesz. Hum.* 1966 nr 14; L. ROPPEL *Tamże* 1967 nr 15; A. BUKOWSKI *Tamże*]. — A. BUKOWSKI: F.C. w gimnazjum chojnickim (1831–41). Studium z dziejów oświaty, konspiracji i folklorystyki pomorskiej. *Rocz. Gdański* 26 (1967). — TENŻE: Ceynowiana w zbiorach czeskich. *Tamże* 27 (1968). — P. BROCK: F.C. and the Kashub Question. W: Nationalism and Populism in Partitioned Poland. London 1973. — Z. BROCKI: W sprawie nazwy osobowej Ceynowa i nazwy miejscowej Cejnowo. *Rocz. Gdański* 33 (1975). — A. BUKOWSKI: Filomaci pomorscy. Gdańsk 1975. — E. BREZA: Neologizmy w twórczości pisarzy kaszubskich. *Studia z Filol. Pol. i Słowiańskiej* 1977 s. 41–52. — L. ROPPEL: Dykteryjki i historyjki z Kaszub. Gdańsk 1977. — A. STANISZEWSKI: Powstańcy epizod F.C. *Panorama Północy* 1977 nr 3 (sprostowanie: [W. KIEDROWSKI] KALABATERNIK. *Pomerania*. 1977 nr 2). — E. BREZA: Rodzimość nazwiska Ceynowa. *Rocz. Gdański* 39 (1979). — J. OLEKSIŃSKI: I nie ustali w walce... Wwa 1980. — A. BUKOWSKI: F.C. W stulecie śmierci. *Ziemia Gdańska* 1981 nr 134. — E. BREZA: F.C. jako językoznawca. *Rocz. Gdański* 43 (1983). — T. ORACKI: Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX w. do 1945 r. Wwa 1983. — J. BORZYSZKOWSKI: Udział duchowieństwa diecezji chełmińskiej w rozwoju ruchu kaszubsko-pomorskiego. *Studia Pelplińskie* 14 (1984) s. 27–42. — J. SAMP: Śladami poetyckich sposobów widzenia Smętka. W: Smętek. Studium kreacji literackich. Gdańsk 1984. — TENŻE: Mowa, którą nazywano „niedozłym” językiem. *Regiony* 1985 nr 1/4. — Z. STROMSKI: Pamięci godni. Chojnicki słownik biograficzny 1275–1980. Bydż. 1986. — J. TREDER: Źródła do badań kaszubskiej frazeologii. W: Ze studiów nad frazeologią kaszubską. Gdańsk 1986. — A. DATKO: Folklorystki kaszubscy. *Poznaj Swoj Kraj* 1987 nr 7. — J. SZEWS: Filomaci Pomorscy. Tajne związki młodzieży polskiej na Pomorzu Gdańskim w l. 1830–1920. Wwa 1992. — E. SIATKOWSKA: F.S. Cenowa / Ceynowa / Ceynowa (1817–1881). *Zesz. Łużyckie* 1995 z. 12. — Z. SZULFIKA: Spis miejscowości powiatów ślupskiego i wejherowskiego dokonany przez F.S.C. w r. 1848. *Rocz. Gdański* 1995 z. 1. — J. TREDER: O C. Na marginesie dawnych i najnowszych prac. *Rocz. Gdański* 50 (1995) z. 2. — A.D. DULIČENKO: Ru-

kopis pierwszej kałuskiej gramatyki. F.C. *Rocz. Gdański* 1996 z. 1. — J. KARŃOWSKI: Doktor F.C. Oprac. i postowie J. Treder. Gdańsk 1997.

I.T.

CHAMIEC Józef Szczepan 1842–1915

Urodzony 26 grudnia 1842 w majątku rodzinnym Hranie (pow. łucki) na Wołyniu; syn Emilii z Borejków, krewnej Eweliny Rzewuskiej (późniejszej Hańskiej, secundo voto Balzakowej). Gimnazjum klasyczne ukończył w Równem. Studia prawnicze, rozpoczęte na uniwersytecie w Kijowie, kontynuował po 1863 w Heidelbergu. Brał udział w powstaniu styczniowym. Wzięty do niewoli przez wojska austriackie i uwięziony w Brodach, zdołał uciec, a następnie schronić się we Lwowie. Tam zaopiekował się nim Kornel Ujejski. W 1865–66 przebywał w Heidelbergu i Monachium. W 1865 zakupił dom w Auteuil pod Paryżem, gdzie później zamieszkał na stałe wraz z żoną, Louise Ballaire Lorraine de Miracour. Zajmował się pracą literacką. Utwory, w tym wiele przekładów z literatury francuskiej, zamieszczał w prasie krajowej. W *Tygodniku Literackim, Artystycznym, Naukowym i Społecznym* miał stałe rubryki — „Kronikę paryską” (1874–78) i „Wycieczki na współczesny Parnas francuski” (1875–76). Zmarł 19 sierpnia 1915 w Paryżu; pochowany na cmentarzu w Montmorency.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Próby rymotwórcze. T. I–2. Lw. 1869.
  2. Książka sonetów. Paryż 1873.
  3. Dąsy starego patrioty. Z papierów w spadku po zmarłym stryju otrzymanych. Paryż 1874.
  4. Czym chata bogata. Rymy ulotne. Paryż [1875? 1878?].
  5. Która? Kartka wspomnień paryskich. [Poemat]. Paryż 1877.
  6. Piosnki jesienne. Paryż 1880.
  7. Ostatki z chatki. Rymy ulotne oryginalne i naśladowane. Wwa 1933.
- Tom przygotowany do druku przez autora, wyd. pośmiertnie przez rodzinę.

Przekładał utwory następujących autorów: L. Ackermann, J. Autran, Ch. Baudelaire, T. de Banville, P. Barbier, P. Béranger, P. Bourget, F. Coppée, P. Dérroulède, E. des Essarts, T. Gautier, A. Glatigny, J.W. Goethe, V. Hugo, T. Körner, M. Lermontow, T. Moore, Mounet-Sully, J. Richepin, E. Rostand, Ch.A. Sainte-Beuve, F. Schiller, J. Soulay, R. Sully-Prudhomme, J.L. Uhland.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

O P R A C O W A N I A

NK 13 (1970).

W. GASZTOWT: Etienne Chamiec, poète et soldat polonais 1842–1915. Sa vie et son oeuvre. Paris 1916. — I. ŚLIWIŃSKA. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — Listy F. Kwapila do J.Sz.Ch. Oprac. S. Makowski. *Przeg. Hum.* 1989 nr 5. — Żołnierz i poeta polski. *Cmentarz pol. w Montmorency*. Wwa 1986.

I.T.

CHELCHOWSKI Henryk ok. 1610–1665

Urodzony ok. 1610; syn Pawła, skarbnika różańskiego, i Anny z Jankowskich. Pisał się z Rutek. Kształcił się w Akademii Krakowskiej. Był dworzaninem Władysława IV Wazy i w 1633 towarzyszył mu w wyprawie smoleńskiej. Około 1635 został księdzem, w 1640 pracował jako prałat domowy biskupa chełmińskiego. Piastował również urząd pisarza pruskiego i używał tytułu sekretarza królewskiego. W 1640 uzyskał probostwo w Grudziądzu, a w 1641 w Rożentalu. Trzy lata później w Łucku daremnie ubiegał się o patronat Jeremiego Wiśniowieckiego. W 1647 przebywał na Pomorzu, po czym zrezygnowawszy z prepozytury w Grudziądzu, osiadł na stałe na Podolu. Był proboszczem w Czarnokozińcach, a jako dziekan kamieniecki energicznie zabiegał o odbudowę kościołów zniszczonych w czasie wojen kozackich. Uprawiał sielankopisarstwo, twórczość okolicznościową i religijną. Zmarł w 1665.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Uciecha bogiń parnaskich. Kr. 1630 druk. M. Andrzejowczyk. Wyd. nast. Kr. 1635. Z unikatów pierwodr. Bibl. Zamoyskich w Wwie przedr. T. Mikulski: H. Chelchowski. Tor. 1929 Dodatek s. 78; przedr. w: *Rzeczy staropolskie*. Wr. 1964; wybór przedr.: *Poeci pol. baroku*. 1 (1965); *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *I w odmiannach czasu smak jest*. Wwa 1991; *Poezja i łowy*. Wr. 1994.
2. Gwar leśny. [B.m.] 1630. [Pięć sielanki]. Przedr. T. Mikulski, jw. poz. 1; wybór przedr. jw. poz. 1; fragm. przedr.: *Idylla pol.* Wr. 1995 BN I, 284. Unikat w Bibl. Korn. sygn. 12507.
3. Rząd domów albo krótkie zebranie gospodarstwa i zabaw ludzkich. Lw. 1630.
4. Orzeł odmłodziały. Tor. 1633 druk. F. Schnellboltz.
5. Łódź Opalińska. Tor. 1634 druk. F. Schnellboltz. Panegiryk na ślub K. Opalińskiego.
6. Wieść z Moskwy. Tor. 1634 druk. F. Schnellboltz.
7. Poprzysiężony pokój w Moskwie z Polakami od ... Władysława IV. Lubl. 1635 druk. P. Konrad.

Fragm. przedr. A. Grabowski: Starożytności historyczne polskie. T. 1. Kr. 1840 s. 246–247.

8. Nadzieja pokoju pruskiego. Tor. 1635 druk. F. Schnellboltz.

9. Wiara prawdziwa. Lubl. 1635 druk. P. Konrad.

10. Wiersz na pochwałę króla Władysława. Lubl. 1635 druk. P. Konrad.

Estr. nie zna, T. Mikulski dopuszcza możliwość identityczności z utworem Poprzysiężony pokój..., jw. poz. 7.

11. Bóg ocłowieczony. (Powst. 28 XII 1644). Wwa 1645 druk. P. Elert.

12. Hejnał narodzonemu Jezusowi. (Powst. 2 I 1545). Wwa 1645 druk. P. Elert.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

T. MIKULSKI: H.Ch. Kartka z dziejów literatury polskiej XVII w. *Rocz. Tow. Nauk. w Tor.* 36 (1929) i odb.; przedr. w: *Rzeczy staropolskie*, Wr. 1964. — TENŻE: *Pol. słownik biograf.* 3 (1937). — Cz. HERNAS: Hejnały polskie. Wr. 1961. — M. MROCYŃSKA: Dwa niezbrane utwory H.Ch. *Rocz. Gdański* 24 (1965) [wyd. 1967]. — R. LESZCZYŃSKI: H.Ch., dziekan kamieniecki. *Pam. Lit.* 1968 z. 3. — Cz. HERNAS: Barok. Wwa 1973; toż 1976; 1978. — A. KRZEWIŃSKA: Sielanka staropolska. Wwa 1979. — R. NIR. *Enc. katol. KUL* 3 (1985).

I.T.

CHĘCIŃSKI Jan Konstanty
1826–1874

Urodzony 22 grudnia 1826 w Warszawie; syn Jana Nepomucena, prawnika, i Marianny z Dobrowolskich. Wychowywał się u krewnych na wsi. W 1837–40 uczęszczał do gimnazjum na Lesznie w Warszawie, jednak szkoły nie ukończył. W 1844 uczył się śpiewu u Jana Quattriniego. Od jesieni 1846 należał do chóru i występował w małych rolach w Teatrze Wielkim, równocześnie studiował w Szkole Dramatycznej. W 1850 debiutował jako aktor dramatyczny i przeszedł do zespołu dramatu Warszawskich Teatrów Rządowych, gdzie występował do końca życia. W 1850 ożenił się z Felicjaną Sobieską. W 1851 debiutował jako dramaturg jednoaktówką „Poeta”, wystawioną w Warszawie. Współpracował z pismami warszawskimi. Wierszowane gawędy, fragmenty utworów dramatycznych drukował w *Kurjerze Warszawskim* (od 1857), *Gazecie Polskiej*, *Tygodniku Ilustrowanym*, *Kłosach* oraz w wielu kalendarzach. Tworzył dużo dla młodocianych czytelników, tłumaczył i przerabiał książki dla młodzieży, wiersze i powiastki dla dzieci. W 1856–57 współredagował *Rozrywki dla Młodocianego Wieku*. W 1860 był przez kilka miesięcy reżyserem w Warszawskich Teatrach Rządowych. W 1863 został współpracownikiem *Przyjaciela*

Dzieci. Zajmował się ponadto działalnością pedagogiczną, wykładając w Szkole Dramatycznej (1864–68) i udzielając prywatnych lekcji gry aktorskiej i języka włoskiego. Przyjaźnił się z Ludwikiem Kondratowiczem (Syrokomla) i Stanisławem Moniuszką, z którym współpracował jako librecista. W 1867 był współredaktorem *Kuriera Warszawskiego*; w tym też roku odwiedził Kraków i Lwów. Ponownie pracował jako reżyser teatrów warszawskich od połowy 1868 do końca sezonu 1871/72 i od października 1873 do końca życia. Zmarł 30 grudnia 1874 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Rozwód, czyli dwie mężatki. Komedia w 2 a. Wyst. i wyd. Wwa 1852.
2. Anioł i czart. Powiastka. Wwa 1856. Wyd. nast. Wwa 1926.
3. Jalmużna. Gawęda z podania ludowego. Wwa 1857. Wyd. nast.: wyd. poszerz. Wwa 1862; wyd. 3 Wwa 1870.
4. Paria. Opera w 3 a. S. Moniuszki. [Libretto]. Powst. 1859. Wyst. i wyd. Wwa 1869. Wyd. nast. Wwa 1917.
5. Szlachectwo duszy. Komedia wierszem w 3 a. Wyst. Wwa, Kr. 1859. Wyd. Kr. 1859. Wyd. nast. Wwa 1860.
6. Poemata mniejsze i strofy ulotne. Wwa 1860.
7. Verbum nobile. Opera w 1 a. Muzyka S. Moniuszki. [Libretto]. Wwa 1860. Wyst. Wwa 1861. Wyd. nast. Lw. 1872.
8. Porządni ludzie. Komedia w 5 a. wierszem. Wyst. Kr. 1861. Wyd. Wwa 1861.
9. Straszny dwór. Opera w 4 a., z których pierwszy w dwóch odsłonach. Muzyka S. Moniuszki. [Libretto]. Powst. 1863. Wyst. i wyd. Wwa 1865. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 Wwa 1896; oprac. dla użytku scenicznego i uzup. K. Paślawski. Lw. 1920; Wwa 1926; Kr. 1949. Przekł.: czes. 1891, franc. Wwa 1926, niem. Wwa 1916.
10. Otton Łuczniczka. Opera w 5 a. Muzyka A. Minchejmer (Münchheimer). [Libretto]. Wyst. i wyd. 1864.
11. Poświęcenie. Komedia w 3 a. wierszem. Wyst. Lw. 1866. Wyd. Wwa 1866.
12. Cicha woda brzegi rwie. Przysłowie dramatyczne w 1 a. wierszem. Wyst. Wwa 1867. Wyd. Pozn. 1868.
13. Rybak z Palermo. Opera w 3 a. do muzyki A. Grossmana. [Libretto]. Wyst. i wyd. Wwa 1867.
14. Beata. Operetka w 1 a. Muzyka S. Moniuszki. [Libretto]. Wyst. i wyd. Wwa 1872.
15. Krytycy. Komedia w 5 a. wierszem. Wyst. i wyd. Wwa 1875.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Przekłady

16. F.M. Piave: Rigoletto. Opera w 3 a. Z muzyką G. Verdiego. [Libretto]. Wwa 1853.

17. E. Scribe: Żydówka. Opera w 5 a. Z muzyką F. Halévy. [Libretto]. Wwa 1856. Wyst. Wwa 1857. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1857; Wwa 1872; Wwa 1877; Lw. 1897.

18. Trubadur. Opera w 4 a. (Akt czwarty w dwóch częściach). Z muzyką G. Verdiego. [Libretto]. Wyst. i wyd. Wwa 1859. Wyd. nast.: Lw. 1879; Gródek 1895; Lw. 1904; Lw. 1906.

19. E. Scribe: Prorok. Opera w 5 a. Z muzyką G. Meyerbeera. [Libretto]. Wwa 1867. Wyd. nast.: Lw. 1875; Lw. 1895.

20. F.M. Piave: Violetta. (La Traviata). Opera w 3 a. (czterech obrazach). Z muzyką G. Verdiego. [Libretto]. Wwa 1869. Wyd. nast.: Lw. 1872; Lw. 1877; Lw. 1893; Lw. 1924.

21. H. Meilhac, L. Halévy: Piękna Helena. Opera w 3 a. Tłum. i podkład pod muzykę..., muzyka J. Offenbacha. [Libretto]. Wwa 1870.

Ponadto tłum. dla potrzeb teatru sztuki dramatycznej i libretta operowe.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

[W. RAPACKI] W. Rap. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 12 (1894). — M. RULIKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — *Księga wierszy pol.* 2 (1954) i wyd. 2. — Z. ŻABICKI: „Szlachectwo duszy” i jego autor. *Pam. Lit.* 1957 z. 2. — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1972. — K. KAMIŃSKI: Życie i twórczość J.Ch. *Polonistyka* 1974 nr 1. — Z listów J.Ch. do J.I. Kraszewskiego. Oprac. K. Kamiński. *Pam. Lit.* 1974 z. 4. — K. KULICZKOWSKA: Literatura dla dzieci i młodzieży w l. 1864–1918. Wwa 1975. — E. NOWACZYK: Niezwykłe dzieje partytury „Straszego dworu”. *Ruch Muzycz.* 1984 nr 15.

A.P.

CHLEBOWSKI Bronisław

1846–1918

Urodzony 10 listopada 1846 w Warszawie; syn Jana, lekarza, i Laury z Łaszewskich. Ukończył warszawskie gimnazjum realne i szkołę przygotowawczą. W 1863 przez krótki okres uczestniczył w walkach powstańczych. Studiował na wydziale filozoficzno-historycznym Szkoły Głównej, w 1869 uzyskał stopień magistra na podstawie rozprawy „Rozbiór «Monumentum» Ostroroga”. W 1882 zawarł związek małżeński z Marią Zielonką. Trudnił się nauczaniem historii i literatury w prywatnych szkołach żeńskich. Równocześnie zajmował się pracą naukową, której wyniki publikował na łamach *Ateneum*, *Biblioteki Warszawskiej*, *Bluszczu*, *Wiek*, *Niwy*, *Tygodnika Ilustro-*

wanego. Był współpracownikiem wielu wydawnictw encyklopedycznych: *Encyklopedii wychowawczej*, *Encyklopedii powszechnej Orgelbranda*, *Poradnika dla samouków*, a przede wszystkim *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego*, który redagował od 1885 (po śmierci Filipa Sulimierskiego, założyciela i pierwszego redaktora) do 1902; sam dostarczał do każdego tomu około dwudziestu arkuszy druku. Od 1907, tzn. od tomu drugiego, był redaktorem wydawnictwa *Wiek XIX. Sto lat myśli polskiej*, w którym zamieścił wiele własnych artykułów (najobszerniejszych i najbardziej znaczących, w tym: „Mickiewicz Adam”, „Słowacki Juliusz”, „Kraśiński Zygmunt”, „Kraszewski Józef Ignacy”; pośmiertnie zamieszczono w t. 9 artykuł pt. „Lenartowicz Teofil”). W serii *Wybór Pisarzy Polskich i Obcych dla Domu i Szkoły* wydawał teksty Jana Kochanowskiego, A. Mickiewicza, J. Słowackiego. Należał do założycieli Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (1907), w 1917 został jego prezesem, od 1914 był członkiem korespondentem Akademii Umiejętności, od jesieni 1916 profesorem Uniwersytetu Warszawskiego. Był członkiem honorowym Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich. Zmarł 28 marca 1918 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Jan Kochanowski w świetle własnych utworów. Wizerunek literacki. Wwa 1884. Przedr. w poz. 4 t. 2.

2. Mikołaj Rej jako pisarz. Wwa 1905. Przedr. w poz. 4 t. 1.

3. Warszawa za książąt mazowieckich. Wwa 1911.

4. Pisma. T. 1–4. Wwa 1912 [1911–12].

T. 1: Studia historyczno-krytyczne z zakresu dziejów literatury, oświaty i sztuki polskiej; t. 2: Studia nad literaturą polską wieku XVI; t. 3: Studia nad literaturą polską wieku XVII; t. 4: Prace z zakresu historii, literatury i krytyki.

5. Literatura polska 1795–1905 jako główny wyraz życia narodu po utracie niepodległości. Powst. 1914. Z rkpsu wyd. i przedmową poprzedził M. Kridl. Lw. 1923. Wyd. 2 przejrz. i dopełnił L. Płoszewski. Lw. 1935. Przekł. franc. 1933.

6. Rozwój kultury polskiej w treściwym zarysie przedstawiony. Wwa 1917. Wyd. 2 Wwa 1922.

7. Poezja polska wieku XVI; Poezja polska po r. 1863. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Cz. 1. Kr. 1918 *Enc. Pol.* T. 21 Dział 18.

Wydania zbiorowe

8. Od Kochanowskiego do Brzozowskiego. Wybór i wstęp A. Biernacki. Wwa 1979 [tu: Bibliografia prac B.Ch. — oprac. I. Teresińska].

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

J. KLEINER: B.Ch. *Rocz. Tow. Nauk. Warsz.* 1918 s. 137-146 i odb.; przedr. w: Szytchy. Lw. 1925. — W. BOROWY: B.Ch. jako krytyk i historyk literatury. Wwa 1919; przedr. w: Kamienne rękawiczki. Wwa 1932. — M. KRIDL: Dzieło Ch. W. Krytyka i krytycy. Wwa 1923. — W. BOROWY: *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — Z. SZMYDTOWA: *Z dziejów polon. warsz.* Wwa 1964; przedr.: *Portrety uczonych pol.* Kr. 1974. — W. OLSZEWICZ: „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego” i jego twórcy. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* S. C. 1965 z. 10. — J. KRZYŻANOWSKI: *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 3 (1969). — A. BIERNACKI: Różnica jednego słowa. B.Ch. trzy wersje poglądu na historię literatury. *Kwart. Hist. Nauki* 1975 nr 1. — J. KUCZYŃSKA: B.Ch. — badacz życia i twórczości J. Kochanowskiego. *J. Kochanowskiemu ziemia rodz.* Kr. 1981. — K. BARTOSZEWSKI: *Enc. katol. KUL* 3 (1985). — J. STARNAWSKI: B.Ch. Wwa 1986. — TENŻE: B.Ch. badacz Zamościa i największego poety zamojskiego renesansu. *Rocz. Zamojski* 1 (1984) [wyd. 1987]. — E. MALINOWSKA: Romantyczne lektury pozytywisty. B.Ch. o zjawiskach literackich pierwszej połowy XIX w. *Między krytyką a prozą pozytywizmu i modernizmu.* Kat. 1988. — J. STARNAWSKI: Kraszewski na nowo wielokrotnie odczytywany. *Spr. Łódz. Tow. Nauk.* 1988 nr 5. — A. ŚRÓDKA: Uczeń polscy XIX i XX stulecia. T. 1. Wwa 1994.

I.T.

CHŁĘDOWSKA Stefania 1850-1884

Urodzona 18 kwietnia 1850 w majątku rodzinnym Dłutowo (pow. mławski); córka Konstantego Tabęckiego. Otrzymała wykształcenie domowe. Przez pewien czas mieszkała we Wrocławiu i Dreźnie, podróżowała do Włoch, Monachium i Paryża. W lipcu 1873 wyszła za mąż za Kazimierza Chłędowskiego, historyka i powieściopisarza, i zamieszkała we Lwowie. Utwory swe ogłaszała (pod pseudonimami: Z.D., Zofia D...a, Stefania) w *Kronice Rodzinnej* (1873, 1878), *Przeglądzie Polskim* (1876-78), *Gazecie Polskiej* (1880-81), *Czasie* (1884). Były to zazwyczaj schematycznie kreslone obrazki, w których poruszała sprawy wychowania i nieprzystosowania kobiet do życia. Bardziej pogłębione były jej szkice na temat literatury, malarstwa i muzyki. Choroba płuc zmuszała ją do częstych wyjazdów za granicę. W 1881 wraz z mężem przeniosła się na stałe do Wiednia i w Albertinum rozpoczęła studia z zakresu estetyki. Zmarła 7 marca 1884 w Menton (we Francji).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Nowele i szkice literackie. T. 1-2. Z przedmową W. Łozińskiego. Lw. 1885. Opowiadanie pt. Zuzanna między starcami przedr. J.W. Gomułki w: *Iskry z popiołów.* S. 2. Wwa 1960.
2. Szkice literackie. T. 1-2. Lw. 1885.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

A. BAR: *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — I. WYCZAŃSKA: *Obraz. lit. pol.* S. 4 t. 2 (1966).

I.T.

CHŁĘDOWSKI Adam Tomasz 1790-1855

Urodzony w 1790 w Jaworniku w ziemi rzeszowskiej; syn Seweryna i Pułczyńskiej; brat Walentego, pisarza i wydawcy. Kształcił się w gimnazjum w Tarnowie (z Kazimierzem Brodzińskim) i na Uniwersytecie Lwowskim. Debiutował w 1816 artykułem „O początkach pism periodycznych w języku polskim”, opublikowanym w *Pamiętniku Luwowskim*, od 1817 do października 1819 prowadził, wspólnie z Karolem Łopuszańskim i przy współpracy brata, redakcję *Pamiętnika*. W tym czasie ożenił się z Cecylią z Narbutów. W 1819 przeniósł się do Warszawy; objął stanowisko sekretarza Dyrekcji Dróg i Mostów, następnie od 1 grudnia 1821 do 15 stycznia 1831 pełnił funkcję pierwszego bibliotekarza w Bibliotece Publicznej przy Uniwersytecie Warszawskim (po Joachimie Lelewele) wraz z obowiązkiem wykładania bibliografii (którego nie dopełnił). W 1821-23 był redaktorem *Gazety Literackiej* i zamieszczał w niej recenzje i artykuły krytyczne. W 1824-28 prowadził redakcję rządowego *Monitora Warszawskiego*. W 1825-27 był dyrektorem Drukarni Rządowej i Drukarni Szkolnej oraz referendarzem nadzwyczajnym Rady Stanu. W 1826 został nadto urzędnikiem w Dyrekcji Wychowania w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Wychowania Publicznego. Prace ogłaszał również w *Bibliotece Polskiej* (1825-26). W 1829-31, początkowo z ramienia rządu, potem na własny koszt, wydawał *Powszechny Dziennik Krajowy*. W połowie 1830 został powołany do służby dyplomatycznej. W czasie powstania listopadowego był naczelnikiem Sekcji Dzienników i Korespondencji Wydziału Dyplomatycznego, a w jego domu zbierał się tzw. klub pani Chłędowskiej, skupiający radykalnych przeciwników władz powstańczych. Po upadku powstania wyemigrował z rodziną do Paryża, gdzie prowadził księgarnię francusko-niemiecką. W 1846-47 należał do Towarzystwa Demokratycznego Polskiego i publikował w *Demokracji Polskiej*. Pod koniec życia, chory i ociemniały, przebywał w Nadrenii (w posiadłości Oberwerth pod Koblencją) u syna Ludwika, ożenionego z baronówną von Pfaffenhofen. Zmarł w 1855 w Oberwerth; pochowany w Koblencji.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Spis dzieł polskich opuszczonych lub źle oznaczonych w Bentkowskiego „Historii literatury

polskiej", zebrany i drukiem ogłoszony. *Pam. Lu.* 1818 i odb. Lw. 1818.

2. O teatrze polskim. Lw. 1819.
Istnienie druku niepewne.

3. Rozmaitości literackie. T. 1–5. Wwa 1829.
Niepodp.
Zbiór art. z *Monitora* z 1815–27.

Listy Ch. do S.B. Lindego wyd. T. Wierzbowski
w: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskie-
go. T. 2. Wwa 1904.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel.* 5 (1861).
— W. ZAWADZKI: Literatura w Galicji (1772–1848). Lw. 1877; przedr. w: Pamiętniki życia literackiego w Galicji. Oprac. A. Knot. Kr. 1961. — P. CHMIEŁOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 11/12 (1894). — J. KORPAŁA: Za kulami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit.* 1931. — K. CHŁĘDOWSKI: Z przeszłości naszej i obcej. Lw. 1935. — M. MANTEUFLOWA. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — K. KOSTENICZ: Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim. *Przegl. Bibl.* 1954. — A. SŁOMKOWSKA: Prasa rządowa Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Wwa 1969. — Z.J. NOWAK. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — A. SŁOMKOWSKA: Dziennikarze warszawscy. Szkice z XIX w. Wwa 1974. — K. POKLEWSKA: Galicyjscy rówieśnicy Mickiewicza. (O Towarzystwie Kształcenia się Młodzieży w Literaturze Ojczystej). *Zesz. Nauk. UE. Nauki Hum.-Społ.* S. 1 z. 50 (1967); przedr. w: Galicja romantyczna (1816–1840). Wwa 1976. — J. ŚNIADECKI: Działalność publicystyczna i wydawnicza A.T.Ch. (1790–1855). *Kwart. Hist. Prasy Pol.* 1984 z. 2. — TENŻE: Rola A.T.Ch. i Natana Glücksberga w rozwoju i funkcjonowaniu „Gazety Literackiej”. *Zesz. Nauk. WSP w Koszalinie. Prace Instytutu Nauk Społ.* (1985). — M. PIASZYK: Materiały do dziejów „Gazety Literackiej” 1821–1822 (1823). *Pam. Lit.* 1988 z. 2. — TENŻE: Kronika życia i twórczości S.B. Lindego. Wr. 1992.

E.A.

CHŁĘDOWSKI Kazimierz 1843–1920

Urodzony 23 lutego 1843 w Lubatówce (pow. krośnieński) w rodzinie ziemiańskiej; syn Ottona i Michaliny z Niesiołowskich; bratanek Adama Tomaszka, bibliografa i publicysty, oraz Walentego, poety i tłumacza. Uczęszczał do gimnazjum w Tarnowie, w Nowym Sączu oraz do Gimnazjum św. Anny w Krakowie, gdzie w 1861 zdał maturę. Już jako uczeń debiutował artykułami ogłaszanymi w lwowskiej *Czytelnicy dla Młodzieży* (1860–61). Na studia prawnicze wyjechał do Pragi i w 1864 ogłosił w *Bibliotece Warszawskiej* szkic historyczny o stosunkach polsko-czeskich pt. „Zygmunt Korybut”. Od 1865 współpracował z *Dziennikiem*

Literackim, wyrażając w swej publicystyce poglądy pozytywistyczne, a także z *Gazetą Narodową* i z *Przeglądem Polskim* (od 1867). Studia kontynuował na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie w 1867 uzyskał doktorat. W tymże roku wyjechał do Lwowa i objął posadę urzędniczą w namiestnictwie. W 1868 został recenzentem teatralnym *Gazety Lwowskiej*. Utrzymywał bliski kontakt m.in. z Heleną Modrzejewską, Władysławem Żeleńskim, Arturem Grottem, Alfredem Szczepańskim. W 1869–70 przedstawiał w *Kraju* — pod pseudonimem Kalasanty Kruk — satyryczne sylwetki ważnych osobistości politycznych Galicji (pt. „Album fotograficzne”). Wrażenia z podróży po Włoszech zawarł w „Szkicach z Włoch”, ogłaszanych w *Przeglądzie Polskim* w 1872–74. Od 1872 współpracował z *Przewodnikiem Literackim i Naukowym*. W 1873 poślubił pisarkę Stefanię Tabęcką. W 1881 przeniósł się do Wiednia, gdzie pracował w Ministerstwie dla Spraw Galicji, w 1899 na stanowisku ministra. W 1900 przeszedł na emeryturę i zajął się działalnością literacką. Do najciekawszych jego prac należą utrzymane w anegdotyczno-gawędziarskim tonie szkice z dziejów kultury, zwłaszcza włoskiej i francuskiej, które doczekały się wznowień i przekładów. Na uwagę zasługują także „Pamiętniki”, stanowiące interesujące źródło do poznania epoki. Od 1907 był członkiem korespondentem Akademii Umiejętności. Odbył wiele podróży po Europie, wrażenia z nich wykorzystywał w pracach literackich. Zmarł 26 marca 1920 w Wiedniu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Album fotograficzne. Cz. 1–2. Kr. 1870–71. Wyd. nast. Wr. 1951 (wstęp i oprac. A. Knot).
2. Ella. Powieść. Kr. 1871 odb. z *Kraju*.
3. Skrupuły. Powieść. Kr. 1871 odb. z *Kraju*.
4. Po nitce do kłębka. Powieść. Kr. 1872 odb. z *Kraju*.
5. Szkice z Włoch. Kr. 1873 odb. z *Przegl. Pol.*
6. Sztuka współczesna i jej kierunki. Lw. 1873 odb. z *Gaz. Lw.*
7. Alpy. Szkice i opowiadania. Lw. 1875.
8. Królowa Bona. Obrazy czasu i ludzi. T. 1–2. Wwa 1876. Wyd. nast. m.in. Wwa 1960. Przeróbka dla młodzieży pt. Na dworze Zygmunta Starego. Obrazki z życia i kultury Odrodzenia. Do druku przygotował T. Urbański. Lw. 1937.
9. Sylwetki. Lw. 1876.
10. Zwierciadło głupstwa. Powieść. Kr. 1878 [1877] odb. z *Przegl. Pol.*
Podp.: Ignotus.
11. Dwie wizyty w Anglii. Lw. 1887. Wyd. nast. z podtytułem Szkice i wrażenia. T. 1–2. Wwa 1899.
12. Pamiętniki. T. 1: Galicja (1843–1880). T. 2: Wiedeń (1881–1901). Powst. 1897–1901. Wyd. i

przedmowa A. Knot. Wr. 1951. Wyd. 2 uzup. Kr. 1957.

13. Siena. Kr. 1904. Wyd. nast. m.in. Wwa 1960. Przekł.: holend. 1931, niem. 1905, szwedz. 1920.

14. Dwór w Ferrarze. Lw. 1907. Wyd. nast. m.in. Wwa 1958.

Przekł.: holend. 1934, niem. 1910, szwedz. 1918.

15. Rzym. Ludzie Odrodzenia. Lw. 1909. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1957; Wwa 1996.

Przekł.: niem. 1912, szwedz. 1915.

16. Rzym. Ludzie Baroku. Lw. 1912. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1957; Wr. 1997.

Przekł.: niem. 1912, szwedz. 1916.

17. Rokoko we Włoszech. Ludzie, literatura, sztuka. Wwa 1915. Wyd. nast. m.in. Wwa 1959.

Przekł.: niem. 1915, szwedz. 1917.

18. Historie neapolitańskie. Wiek XIV–XVIII. Kr. [1918]. Wyd. nast. m.in. Wwa 1959.

Przekł.: niem. 1918, szwedz. 1919.

19. Ostatni Wależjusz. Czasy Odrodzenia we Francji. Wwa 1920. Wyd. nast. Wwa 1958.

Przekł.: niem. 1922, szwedz. 1923.

Wydania zbiorowe

20. Z przeszłości naszej i obcej. Oprac. L. Bernacki. Lw. 1935.

Tu m.in.: Aleksander hr. Fredro; Autobiografia; Przegląd prac K.Ch. 1864–88.

Koresp. i rkpsy Ch. znajdują się m.in. w Bibl. Jagieli., Ossol., Bibl. PAN w Kr.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

S. WASYLEWSKI *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — R. SKRĘT. *Obraz lit. pol. S. 4 t. 3* (1969). — P. STASIŃSKI: „Album fotograficzne” K.Ch. W: Poetyka i pragmatyka felietonu. Wr. 1982. — A. BATA: W kręgu Chłędowskich. *Podkarpackie* 1983 nr 21. — *Biogramy uczonych pol. Cz. 1: Nauki społ. z. 1*. Wr. 1983. — J. LOHMAN: K.Ch. niektóre uwagi o prasie. *Zesz. Prasozn.* 1986 nr 2. — K. KASPRZYK. *Nowiny* 1998 nr 147.

W.A.-Sz.

CHŁĘDOWSKI Walenty

1797–1846

Urodzony 13 lutego 1797 w Jaśliskach koło Dukli; syn Seweryna; brat Adama Tomasza. Kształcił się najpierw w Przemyślu, potem na Uniwersytecie Lwowskim. W 1817 teatr lwowski wystawił dwie tłumaczone przez niego opery. Był współzałożycielem Towarzystwa Ćwiczącej się Młodzieży w Literaturze Ojczyznej, działającego w 1817–19. Współpracował z bratem przy redagowaniu *Pamiętnika Lwowskiego*, który następnie (od października 1819) sam redagował i kontynuował w 1820–21 pt. *Pszczola Polska*. W 1821–22 przeby-

wał jakiś czas w Warszawie jako adiunkt honorowy przy Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i pisywał do wydawanej przez brata *Gazety Literackiej*. Po powrocie do Galicji poślubił w 1823 Samułę Tchorznicką i osiadł w majątku Wietrzno koło Jasła. Od 1824 współpracował z *Rozmaitościami*, dodatkiem do *Gazety Lwowskiej*, uczestniczył w polemikach literackich i był akcjonariuszem teatru lwowskiego. W 1830 wydał dwa tomy *Haliczanina*, pierwszego na terenie Galicji periodyku zajmującego się problematyką filozoficzną, popularyzującego filozofię niemiecką i poezję romantyczną (wydanie zamierzonych tomów dalszych uniemożliwiła mu choroba i powstanie listopadowe). Leczył się w Karlsbadzie, Berchtesgaden, Styrii i Trieście. W trakcie pobytu w Paryżu w 1845 spotkał się z Adamem Mickiewiczem. W ostatnich latach życia publikował w *Albumie na korzyść pogorzalców* (Wiedeń–Lwów 1840) i w *Dzienniku Mód Paryskich* (1840–46). Zmarł 23 grudnia 1846 w Wietrznie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Rozbiór uwag Philopolskiego [T. Dzieduszyckiego] nad „Janem z Tęczyna”, powieścią historyczną J.U. Niemcewicza. Lw. 1825. Przedr.: *Pol. krytyka lit.* t. 1. Wwa 1959.

2. Pierwsza i ostatnia miłość. Powieść Klaurena [K.G.S. Heuna], przez... Lw. 1825.

3. Najczystsza miłości ofiara. Powieść Klaurena [K.G.S. Heuna], przez... Lw. 1826.

4. Trzy dni z życia mojego. Powieść Klaurena [K.G.S. Heuna], przez... Lw. 1826.

5. O filozofii, jej potrzebach i korzyści. *Haliczanin* 1830 t. 1.

6. O samotności i jej wpływie na rozum i serce. *Haliczanin* 1830 t. 1.

7. Arystoteles sędzia romantyczności. *Haliczanin* 1830 t. 1. Przedr.: *Pol. krytyka lit.*, jw. poz. 1.

8. O poezji i poetach. *Haliczanin* 1830 t. 2.

Nadto drobniejsze rozprawki i przekł. poezji i prozy niem. (F. Schillera, Ch. Gellerta, F. Mathissona, J.G. Herdera) w czasopismach; w rkpsie Ossol. „Nowy dziedzic, opera komiczna”. Tylko z tytułów znane są prace krytyczne („Listy do kumy” i „Krytyka listów estetycznych Kremera”) i przekł. (A.F. Kotzebuego „Więzień”, opera w 1 a.).

Listy

9. Listy A. Bielowskiego do W.Ch. Oprac. B. Czarnik. *Spr. Zakładu Nar. im. Ossol. za r. 1912*. Lw. 1913 i odb.

Nadto parę listów Ch. do różnych adresatów w rkpsach Ossol. i Bibl. PAU w Kr.

F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel*. 5 (1861). — W. ZAWADZKI. Literatura w Galicji (1772–1848). Lw. 1877; wyd. nast. w: Pamiętniki życia literackiego w Galicji. Oprac. A. Knot. Kr. 1961. — P. CHMIEŁOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 11/12 (1894). — B. CZARNIK. W.Ch. u Mickiewicza w r. 1845. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 6 (1898). — TENŻE. Spór literacki o „Jana z Tęczyna”. *Pam. Lit.* 1905–06. — TENŻE. Bielowski i Ch. *Stulecie Gaz. Lw.* 2 (1912) i odb. — K. CHŁĘDOWSKI. Z przeszłości naszej i obcej. Lw. 1935. — B. NADOLSKI. Lwowskie czasopiśmiennictwo literackie w XIX w. *Księga referatów Zjazdu im. I. Krasickiego*. Lw. 1936. — M. TYROWICZ. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — A. KNOT. Dążenia oświatowe młodzieży galicyjskiej w l. 1815–1830. Wr. 1959. — W. KAWYŃ: Mickiewicz w oczach współczesnych. Kr. 1967. — B. IASOCKA. Teatr lwowski w l. 1800–1842. Wwa 1967. — K. POKLEWSKA. Galicyjscy rówieśnicy Mickiewicza. (O Towarzystwie Kształcenia się Młodzieży w Literaturze Ojczyznej). *Zesz. Nauk. UŁ. Nauki Hum.-Społ.* S. 1 z. 50 (1967); przedr. w: Galicja romantyczna (1816–1840). Wwa 1976. — K. MORAWIEC. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — M. TYROWICZ. Prasa Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1850. Kr. 1979.

E.A.

CHMIEŁOWSKI Joachim Benedykt 1700–1763

Urodzony w nocy z 20 na 21 marca 1700 w Łuckiem na Wołyniu; syn szlachcica herbu Nałęcz, matka pochodziła z Rzeczyckich. Od 1715 uczył się w kolegium jezuickim we Lwowie, a od 1722 — w tamtejszym seminarium katedralnym. Zostawszy duchownym, jako nauczyciel syna wojewody ruskiego Jana Stanisława Jabłonowskiego przebywał na jego dworze. W 1725 otrzymał dzięki niemu probostwo w Firlejowie pod Rohatynem na Podolu i (do 1756) prebendę w Podkamieniu. Przez długie lata był dziekanem rohatyńskim. Przed 1743 został prałatem domowym arcybiskupa lwowskiego Mikołaja Ignacego Wyżyckiego, a w 1761 z nominacji Józefa Andrzeja Załuskiego — kanonikiem katedralnym kijowskim. Formalnie posiadał również probostwo w Lesznie z nadania króla Stanisława Leszczyńskiego (1733?). Mieszkając w Firlejowie, rozsławił swą rezydencję, którą ozdobił malowidłami i inskrypcjami; gromadził książki i zajmował się pisarstwem (głównie dewocyjnym i popularyzatorskim), a także działalnością charytatywną. Po ogłoszeniu pierwszej edycji „Nowych Aten” popadł w konflikt z Józefem Aleksandrem Jabłonowskim, który oskarżył go o plagiat. To encyklopedyczne kompendium zostało uznane przez potomnych za typowy wytwór zacofania i ciemnoty czasów saskich. Zmarł 7 kwietnia 1763 w Firlejowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Bieg roku całego na chwałę i cześć Boga w Trójcy jedynego i Matki Najświętszej, i wszystkich świętych albo modlitwy [...] Lw. 1728. Wyd. nast. Lw.: 1735; 1738; 1741; 1742; 1750; Sandomierz 1748; w 2. poł. XVIII i w XIX w. kilkanaście wyd. z przeróbkami.

Książka do nabożeństwa dedyk. J. Jabłonowskiemu.

2. Ucieczka przez świętych do Boga. Lw. 1730. Wyd. nast.: Lw. 1736; 1737.

3. Wyprawa na tamten świat duszy to jest Akty do dyspozycji chorych służące [...]. Lw. 1742 druk. P.J. Golczewski. Wyd. nast. Lw. 1748; 1759. Autorstwo Ch. w druku nieujawnione.

Być może jest to tylko nowa wersja agendy podręcznej dla duchownych.

4. Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej sciencyi pełna. [...] Cz. 1. Lw. 1745 druk. P.J. Golczewski; cz. 2 Lw. 1746 Drukarnia Collegium SJ. Wyd. nast.: cz. 1–2 Lw. 1754–55; cz. 3–4 [jako „Suplement” i „drugi Suplement”] Lw. 1754–56 Drukarnia jw. *Fragm. przedr.: Czasy saskie. Wybór źródeł*. Oprac. J. Feldman. Kr. 1928 *BN I*, 110; W. Taszycki: *Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII w.* Lw. 1928; toż Wwa 1955; 1969; tenże: *Obrońcy języka polskiego. Wiek XV–XVIII.* Wr. 1953 *BN I*, 146; *Nowe Ateny* [...] Wybór i oprac. M. i J.J. Lipsy. *Wiersze łac. przełożył W. Zaryczny.* Ilustr. S. Kobyliński. Wwa 1966; toż wyd. 2 Wwa 1968; *Wokół „Doświadczyńskiego”.* *Antologia romansu i powieści*. Oprac. J. Jacki. Lw. 1969.

5. Korwica w ostatniej toni alias nowe skuteczne nabożeństwo dla człeka grzesznego [...]. Lw. 1747 Drukarnia SJ.

6. Zbiór krótki herbów polskich oraz wstawionych cnotą i naukami Polaków. Wwa 1763 nakł. M. Grölla, Drukarnia Collegium SJ.

Wiele prac Ch. (skrypty i wykłady szkolne; kompilacje na temat historii, mitologii, emblematyki, przyrodoznawstwa, hagiografii, homiletyki) pozostało w rkpsach lub zaginęło.

OPRACOWANIA

[Z. MOCARSKI] Z. Moc.: Nieznane Estreicherowi druki, wydane przez Ks. J.B.Ch. *Silva Rerum* 1925 t. 2. — W. OGRODZIŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — S. GRZYBOWSKI: Z dziejów popularyzacji nauki w czasach saskich. I. „Nowe Ateny” pierwsza polska encyklopedia powszechna. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol. S. A. z. 7* (1965). — J.J. LIPSKI: Nikifor nauki polskiej. [Przedmowa do wyd.] B. Chmielowski: *Nowe Ateny* [...]. Kr. 1966 [rec. m.in.: H. RYBICKA: Czy istotnie Nikifor nauki polskiej. *Przeł. Hum.* 1967 nr 4; M. SZPAKOWSKA: Arcy-racjonalista. *Mies. Lit.* 1967 nr 3; J. TAZBIR: Encyklopedia wiedzy sarmackiej. *Nowe Książki* 1967 nr 1; B. CZESZKO. *Nowe Książki* 1968 nr 13; por. TENŻE: Marginalia. Felietony o książkach, Wwa 1971; H. RYBICKA-

-NOWACKA: Spór wokół „Nowych Aten” B.Ch. *Pońistyka* 1969 nr 2]. — I. LEWANDOWSKI: Florus w Polsce. Wr. 1970. — H. RYBICKA-NOWACKA: „Nowe Ateny” B.Ch. *Metoda, styl, język*. Wwa 1974 [rec.: S. GRZYBOWSKI. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1976 nr 1]. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — H. RYBICKA-NOWACKA: Nieznany rozdział o języku w „Nowych Atenach” B.Ch. *Prace Filol.* 25 (1975). — TAŻ.: Rozdział o wybornych terminach różnym kunsztom służących w „Nowych Atenach” B.Ch. *Tamże* 26 (1976). — J.S. BYSTRON: Tematy, które mi odradzano. Wwa 1980. — J. STARNAWSKI: Ch. J. *Enc. katol. KUL* 3 (1985). — [A. BIERNACKI] Abe: Przygoda z Pufendorfem. *Twórczość* 1987 nr 6. — A. IWANOWSKA: O tekstach geograficznych w Polsce XVIII w. *Nautologia* 1987 nr 1. — M. JARCZYKOWA: Literacka rama wydawnicza „Nowych Aten” B.Ch. *Studia Bibliologiczne Śląska* 5 (1992). — M. WICHOWA: Obraz Włoch w „Nowych Atenach” księga B.Ch. *Źródła i wzory opisu. Włochy a Polska – wzajemne spojrzenia*. Łódź 1998.

T.W.

CHMIEŁOWSKI Piotr 1848–1904

Urodzony 9 lutego 1848 w Zawadyńcach na Podolu w rodzinie ziemiańskiej; syn Ignacego i Marianny z Węglowskich. Po ukończeniu gimnazjum w Warszawie od 1866 uczęszczał na wydział historyczno-filologiczny Szkoły Głównej. W tym czasie rozpoczął działalność publicystyczną, pisząc artykuły i recenzje sprawozdawcze do *Przeglądu Tygodniowego* (od 1867) oraz do *Biblioteki Warszawskiej* (od 1868). W 1870 uzyskał stopień magistra, przez rok pracował jako guwerner na wsi, a następnie jako nauczyciel domowy w Warszawie. Od 1871 współpracował z umiarkowanym skrzydłem „młodej prasy”, *Opiekunem Domo-ucym*, od 1872 z *Niwą*. W 1873–74 studiował na uniwersytecie w Lipsku, gdzie uzyskał doktorat filozofii. W 1874 ożenił się z Marią Józefą Trzcinińską i zamieszkał w Warszawie. Zajmował się publicystyką literacką i społeczną, drukując w najważniejszych czasopiśmie ówczesnej Warszawy. Był jednym z teoretyków programu literatury pozytywistycznej, równocześnie działał jako historyk literatury, redaktor i edytor. W 1878 objął redakcję wydawanej przez Franciszka Salezego Lewentala serii *Biblioteka Najcelniejszych Utworów Literatury Europejskiej*; był współpracownikiem *Encyklopedii uycbouawczej* (od 1880), w 1881–97 redagował miesięcznik *Ateneum*. Brał udział w tworzeniu Kasy im. Józefa Mianowskiego i był członkiem jej pierwszego komitetu (1881). Utrzymywał się z pracy nauczyciela w prywatnych szkołach i na tajnych kompletach. W 1882 zrezygnował z nominacji na docenta Uniwersytetu Warszawskiego z uwagi na rosyjski język wykładowy oraz ograniczenia w zakresie tematyki wykładów.

W 1884–87 należał do komitetu redakcyjnego *Złotej przędzy poetów i prozaików polskich*, wydawał teksty w serii *Arcydzieła Polskich i Obcych Pisarzy* oraz w serii *Czytelnia Polska*. Latem 1886 przebywał na kuracji w Meranie. Od jesieni tego roku należał do Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza, współpracował z jego organem — *Pamiętnikiem Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza* oraz uczestniczył w krytycznej edycji „Dzieł” Adama Mickiewicza. Od 1890 był redaktorem działu literackiego *Wielkiej encyklopedii powszechnie ilustrowanej* i współautorem *Poradnika dla samouków*. W 1893 powołał go na członka Akademii Umiejętności, w 1895 został honorowym członkiem Czytelnicy Akademickiej we Lwowie. Ze względu na pogarszający się stan zdrowia oraz represje władz rosyjskich (aresztowanie w 1896) mieszkał od 1898 w Zakopanem. W 1899 przyznano mu nagrodę naukową im. J. Mianowskiego za pierwsze trzy tomy historii literatury polskiej. W 1903 otrzymał katedrę historii literatury polskiej na Uniwersytecie Lwowskim. Zmarł 22 kwietnia 1904 we Lwowie; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Geneza fantazji. Szkic psychologiczny. *Niwa* 1872 nr 15–23. Wyd. osob. Wwa 1872. Przedr. fragm. w poz. 57 t. 1.
2. Utylitaryzm w literaturze. *Niwa* 1872 nr 18. Przedr. m.in.: *Publicystyka pozytywizmu pol.* Lubl. 1946; R. Wroczyński: *Pozytywizm warszawski*. Wwa 1948; *Programy i dyskusje lit. okresu pozytywizmu*. Wr. 1985 BNI, 249 (fragm.); w poz. 57 t. 1.
3. Artyści i artyzm. *Niwa* 1873 nr 40–47 z przerwaniami. Przedr.: *Programy i dyskusje...*, jw. poz. 2 (fragm.); w poz. 13, 57 t. 1.
4. Kobiety Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego. Studium literackie. Wwa 1873. Wyd. nast.: wyd. 2 pomnożone Wwa 1881; wyd. 3 popr. i pomnożone Kr. 1886; wyd. 4 popr. i powiększone Kr. 1895. Przedr. w poz. 58 (fragm.).
5. Zygmunt Kaczkowski. Jego życie i działalność literacka. *Niwa* 1876 t. 10 nr 45–48. Przedr. w poz. 14. Wyd. osob. Petersburg 1898.
6. Rousseau. W stuletnią rocznicę jego śmierci. Wwa 1878.
7. Zarys literatury polskiej z ostatnich lat szesnastu. Wil. 1881. Wyd. nast.: red. zmien. i poszerz. wyd. 2 pt. Zarys literatury polskiej z ostatnich lat dwudziestu. Wwa 1886; wyd. 3 pt. Zarys najnowszej literatury polskiej (1864–1894). Kr. 1895; wyd. 4 pt. Zarys najnowszej literatury polskiej (1864–1897). Kr. 1898.
8. Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi (1815–1823). *Ateneum* 1883 t. 1–2. Wyd. osob. z przedmową B. Chlebowskiego. Wwa 1898.

9. Odczyty Mickiewicza w Lozannie. Wwa 1884.
10. Powieść H. Sienkiewicza. [„Ogniem i mieczem”]. Wwa 1884 odb. z *Ateneum*.
11. Autorki polskie wieku XIX. Studium literacko-obyczajowe. Seria I. Wwa 1885.
12. Adam Mickiewicz. Zarys bibliograficzno-literacki. T. 1–2. Wwa 1886. Wyd. nast.: wyd. 2 popr. Wwa 1898; wyd. 3 popr. Wwa 1901.
13. Studia i szkice z dziejów literatury polskiej. Seria I–II. Kr. 1886. Wyd. 2 Kr. 1889. Wyd. 3. Seria I. Kr. 1890.
14. Nasi powieściopisarze. Zarysy literackie. [Seria I]. Kr. 1887. Por. poz. 18.
15. Estetyczno-krytyczne poglądy Adama Mickiewicza. Cz. 1–4. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 1888–1889, 1891, 1898. Wyd. osob. pt. Estetyka Mickiewicza. Lw. 1898.
16. Józef Ignacy Kraszewski. Zarys historyczno-literacki. Kr. 1888.
17. Józef Korzeniowski. Charakterystyka pisarza i dzieł jego. *Tyg. Ilustr.* 1890 nr 21–26, 1891 nr 97–102, 104, 1892 nr 150–157. Wyd. osob. Petersburg. 1898. Przedr. w poz. 18.
18. Nasi powieściopisarze. Seria II. Wwa 1895. Por. poz. 14.
19. Współcześni poeci polscy. Szkice. Petersburg. 1895.
20. Filozoficzne poglądy Mickiewicza. Wwa 1899 odb. z *Przegl. Filoz.*
21. Klementyna z Tańskich Hoffmanowa. Zarys biograficzno-pedagogiczny. Petersburg. 1898.
22. Nasza literatura dramatyczna. Szkice. T. 1–2. Petersburg. 1898.
23. Tadeusz Czacki. Jego życie i działalność wychowawcza. Zarys biograficzny. Petersburg. 1898.
24. Metodyka historii literatury polskiej. Wwa 1899. Przedr. fragm.: *Teoria badań lit. w Polsce*. T. 1. Kr. 1960; w poz. 58.
25. Historia literatury polskiej. Z przedmową B. Chlebowskiego. T. 1–3. Wwa 1899; t. 4–6. Wwa 1900. Wyd. 2 t. 1 w oprac. S. Kossowskiego. Lw. [1914], toż wyd. 3 Lw. 1931.
26. Henryk Sienkiewicz. Złoczów 1900. Wyd. nast.: Złoczów [1902]; tamże [1903]; tamże [1910]; tamże [ok. 1923].
27. Kazimierz Brodziński. Złoczów [1900]. Wyd. 2 Złoczów [1903].
28. Henryk Sienkiewicz w oświeceniu krytycznym. Lw. 1901. Przedr. w poz. 57 t. 1.
29. Najnowsze prądy w poezji naszej. Lw. 1901. Wyd. nast.: wyd. 2 Lw. 1901; Lw. 1905.
30. Dramat polski doby najnowszej. Lw. 1902. Przedr. fragm. w poz. 57 t. 2.
31. Dzieje krytyki literackiej w Polsce. Dla uczczenia 35-letniej działalności autora jako pisarza i pedagoga wydane staraniem jego przyjaciół i kolegów z przedmową B. Chlebowskiego. Wwa 1902.
32. Stylistyka polska wraz z nauką kompozycji pisarskiej. Wwa 1903. Przedr. fragm. w poz. 58.
33. Jan Kasprzowicz. Próba charakterystyki. Brody 1904.
34. Krytyczno-porównawczy przegląd dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 1–2. Wwa 1905.
- Ogłaszał także studia z zakresu pedagogiki.

Przekłady

35. H. Hettner: Historia literatury angielskiej od czasu przywrócenia królestwa aż do drugiej połowy osiemnastego stulecia (1660–1770). Przekład ... i E. Grabowskiego. Wwa 1879.
36. H. Taine: Francja przed rewolucją. Przekład ... i E. Grabowskiego. Wwa 1881.
37. J.W. Goethe: Wilhelm Meister. Obie części przełożył i wstępem poprzedził... Wwa 1893. Przedr.: J.W. Goethe: Dzieła wybrane. T. 4. Wwa 1954. Wyd. 2 Wwa 1956.
38. A. Mickiewicz: Rozprawa o Jakubie Boehmem. Wwa 1898.
39. J. Gołuchowski: Filozofia i życie. Pod red. H. Struvego. Wwa 1903.
40. I. Kant: Krytyka czystego rozumu. Wwa 1904 (ze wstępem).

Prace edytorskie

41. N. Żmichowska: Pisma. Z życiorysem skreślonym przez ... T. 1–5. Wwa 1885.
42. J.I. Kraszewski: Wybór pism. [T. 1–10]. Wwa 1885–94.
43. Ł. Górnicki: Dzieła wszystkie. T. 1–3. Wwa 1886.
44. A. Mickiewicz: Poezje. Nowe uzupełn. wyd. T. 1–3. Wwa 1886.
45. A. Mickiewicz: Poezje. Nowe wyd. T. 1–4. Wwa 1888.
46. Z. Krasieński: Dzieła. T. 1–3. Wwa 1889–90.
47. Obraz literatury powszechnej w streszczeniach i przykładach. Ułożyli ... i E. Grabowski. T. 1–2. Wwa 1895–96.
48. A. Mickiewicz: Poezje. Z życiorysem autora skreślonym przez ... Wyd. jubileuszowe. T. 1–4. Wwa 1897. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1900; wyd. 3 Wwa 1902; wyd. 4 Wwa 1914.
49. F. Skarbek: Dzieje Księstwa Warszawskiego. T. 1–3. Wwa 1897.
50. K. Hoffmanowa: Wybór dzieł. Wyd. jubileuszowe. T. 1–6. Kr. 1898.
51. Obraz literatury polskiej w streszczeniach i cenniejszych wyjątkach. T. 1–3. Wwa 1898.
52. A. Mickiewicz: Poezje. Wyd. nowe, zupełne, ułożone, objaśnione i wstępem poprzedzone przez... T. 1–4. Wwa 1899. Wyd. 2 przejr. i dopełnione Kr. 1910; wyd. 3 przejr. i dopełnione Wwa 1914.

53. E. Orzeszkowa: Pisma. Ze wstępem... T. 1-4. Wwa 1899.

54. J. Słowacki: Pisma. Z przedmową... T. 1-4. Wwa 1899. Wyd. 2 Wwa 1900.

55. G. Zieliński: Poezje. Wyd. zupełne, poprzędzone życiorysem na podstawie listów skreślonym i oceną jego działalności przez... T. 1-2. Tor. 1901.

56. A. Tyszyński: Pisma krytyczne staraniem rodziny ogłoszone drukiem. Zebrał, ułożył i zarysem biograficzno-literackim poprzedził... T. 1-2. Kr. 1904.

Ponadto wiele tekstów w seriach: *Biblioteka Najcelniejszych Utworów*, *Biblioteka Dzieł Wyborowych*, *Archywa Polskich i Obcych Pisarzy* oraz *przychody* do wydań wielu utworów i antologii.

Wydania zbiorowe

57. Pisma krytycznoliterackie. Oprac. H. Markiewicz. T. 1-2. Wwa 1961.

58. Prace z metodyki literatury i stylistyki. Wybór. Oprac. i wstępem opatrzył K. Lausz. Wwa 1961.

Przedr. prac: *700 lat myśli pol.* Wwa 1980.

Listy

59. Korespondencja Antoniego Sygietyńskiego i ... Oprac. i wstęp E. Kiernicki. Wr. 1963.

60. T. Żabski: Z wczesnej korespondencji... *Ze skarbcza kultury* 1972 z. 23.

Ponadto listy Ch. znajdują się m.in. w zbiorach Ossol., Bibl. Jagiel., Bibl. Nar.; koresp. z E. Orzeszkową w Arch. E. Orzeszkowej IBL PAN. Ogl. E. Janowski w: E. Orzeszkowa.: Listy. T. 8. Wr. 1976.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

T. PINI: PCh. Lw. 1904. — I. CHRZANOWSKI: PCh. W: Wśród zagadnień, książek i ludzi. Lw. 1922. — J. ŚWIERZOWICZ: Bibliografia prac PCh. (W 30. rocznicę zgonu 1904-1934). Trzemeszno 1933; wyd. 2 uzup. w: P. Chmielewski: Pisma krytycznoliterackie. Oprac. H. Markiewicz. Wwa 1961. — I. CHRZANOWSKI: *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — K. KRZEWSKI: Spór o walkę „młodych” ze „starymi”, czyli mały przewodnik po pozytywizmie warszawskim. Wwa 1937. — *Pozytywizm*. Cz. 1-2. Wr. 1950-51 [tu m.in. M. Janion: Z zagadnień wczesnej działalności Ch.]. — S. FRYBES: PCh. *Pol. krytyka lit. (1800-1918)*. *Mater.* T. 3. Wwa 1959. — J. KULCZYCKA-SALONI: PCh. *Z dziejów polon. warsz.* Wwa 1964. — H. MARKIEWICZ: PCh. jako krytyk literacki. W: *Przekroje i zbliżenia*. Wwa 1967. — TENŻE: *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 3. Wwa 1969. — *Bibliografia filoz. pol. 1865-1895*. Wwa 1971. — J. SŁAWIŃSKI: *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — J. KULCZYCKA-SALONI: Literatura polska lat 1876-1902 a inspiracja Zoli. Wr. 1974. — K. LAUSZ: U źródeł polskiej naukowej metodyki literatury. (Okres zakopiański w życiu i twórczości metodycznej PCh.). *Dydaktyka Lit.* 1 (1976). — S. FITA: Pokolenie Szkoły Głównej. Wwa 1980. —

A. BACZEWSKI: Osobowość artysty w świetle rozważań krytycznoliterackich PCh. *Studia i Mater. WSP w Zielonej Górze z 7 Nauki Filol.* 1981. — TENŻE: Kryterium psychologiczne w twórczości krytycznoliterackiej PCh. *Litteraria* 14 (1982). — K. CYSEWSKI: S. Tarnowskiego i PCh. opera magna. W: Z zagadnień literaturoznawstwa polskiego doby pozytywizmu 1860-1914. Słupsk 1986. — I. IHNATOWICZ: Możliwości realizacji projektów literackich w ocenie Sygietyńskiego i Ch. *Z domu niewoli*. Wr. 1988. — L. JAZOWNIK: PCh. koncepcja nauczania i uczenia się literatury z kulturoznawczego punktu widzenia. *Dydaktyka Lit.* 11 (1990). — J. STARNAWSKI: Sylwetki lwowskich historyków literatury: PCh. *Przegląd Wschodni* 2 (1992/93) z. 4. — T. BUJNICKI: Jeszcze raz o „Trylogii” Sienkiewicza: trzy odczytania (Tarnowski - Świętochowski - Ch.). *Kryzys czy przełom. Studia z teorii i hist. lit.* Kr. 1994. — A. MAKOWSKI: Funkcje streszczeń w dyskursie krytycznym PCh. *Pam. Lit.* 1994 z. 1. — A. ŚRÓDKA: *Uczni polscy XIX-XX stulecia*. T. 1. Wwa 1994.

A.P

CHOCISZEWSKI Józef
1837-1914

Urodzony 28 lutego 1837 we wsi Chelst (pow. czarnkowski); syn Jakuba, nauczyciela ludowego, i Marii z Dymków. W 1849-58 uczęszczał do gimnazjum w Trzemesznie, organizował wówczas tajne kółka samokształceniowe. Gimnazjum nie ukończył, wykształcenie uzupełniał jako samouk, głównie w zakresie historii i literatury. Działalność publicystyczną rozpoczął w 1859 współpracą z *Dziennikiem Poznańskim*. W 1861-62 był współredaktorem *Gwiazdki Cieszyńskiej*. W 1862 osiadł w Chelmie, gdzie redagował *Nadwiślanina* i *Przyjaciela Ludu*. W 1863 został skazany na dwa lata więzienia za zamieszczenie w *Przyjacielu Ludu* artykuł o treści patriotycznej. W 1865 został sekretarzem Towarzystwa Włościańskiego w Piasecznie pod Pelplinem. W 1866 wydawał w Pelplinie *Przyjaciela Dzieci*, od 1867 wydawał i redagował czasopismo dla ludu *Piast*. W tymże roku ożenił się z Alodią Gólkowską. W 1868 założył w Chelmie własną księgarnię nakładową i rozpoczął działalność wydawniczą: drukował „Śpiewy historyczne” Juliana Ursyna Niemcewicza, kalendarze ludowe oraz czasopismo *Katolik*. W 1869 osiadł w Poznaniu i redagował (do 1873) *Przyjaciela Dzieci i Młodzieży*. Prowadził tu także własną księgarnię, pisał oraz wydawał dla ludu książki o treści patriotycznej. Cieszyły się one dużą popularnością, były często wznawiane i odgrywały rolę podręczników historii i literatury polskiej w tajnym nauczaniu ludu i młodzieży w zaborze pruskim oraz na Śląsku. Pisał także utwory sceniczne: komedyjki i krotchwile, wystawiane w teatrach amatorskich. W 1872 założył Towarzystwo Wzajemnej Pomocy „Ul”. W tymże roku władze pruskie wytoczyły mu proces

o rozpowszechnianie śpiewników narodowych. Także w latach następnych był kilkakrotnie karany za działalność wydawniczą. W 1878 redagował miesięcznik *Dzwon Wielkopolski*. W 1878–79 wydawał tygodnik *Lech*, poświęcony sprawom ślubińskim, w 1881 *Przegląd Słowiński*. W broszurach i odczytach propagował ideę zblżenia kulturalnego Słowian. W 1886 redagował miesięcznik *Gawędziarz Poznański*, w 1889 tygodnik *Staszyc*, zajmujący się popieraniem rodzimego przemysłu. W 1890 założył Towarzystwo Wstrzemięzliwości „Jurzenka” i od 1891 redagował jego organ pt. *Poradka do Szerzenia Wstrzemięzliwości*. W 1893 objął redakcję *Dziennika Kujawskiego* w Inowrocławiu, w 1895–96 redagował *Gazetę Gnieźnieńską*. Pod koniec życia osiadł w Gnieźnie na stałe i wznowił wydawanie książek dla ludu, śpiewników i sztuk scenicznych. Od 1908 otrzymywał dożywotnie stypendium literackie im. Karola Szajnochy. Zmarł 11 listopada 1914 w Gnieźnie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Bojomir, czyli zaprowadzenie chrześcijaństwa w Łużycach. Powieść dla ludu polskiego i dorosłej młodzieży. Leszno 1862. Wyd. 2 Pozn. 1888. Przekł. Łuż. 1889.

2. Kilka powieści i opowiadań, poświęconych młodszemu szczególnie pokoleniu. Leszno 1862.

3. Książka dla ludu polskiego, w której są zawarte opowiadania, powieści i wiersze. Zebrał i spisał Tworzymir z Wielkopolski. Cz. 1–3. Leszno 1863–64.

4. Dzieje narodu polskiego dla ludu polskiego i młodzieży. Pozn. 1869. Wyd. nast. m.in. Chicago 1925 (trzytności wyd. do 1925).

5. Powieści i podania ludowe, z ust ludu i książek. Chelmno 1869. Wyd. 2 poprawne Pozn. 1895.

6. Mała historia polska dla dzieci i młodzieży. Pozn. 1873. Wyd. nast. m.in. Pozn. 1929 (siedemnaście wyd. do 1929).

7. Piśmiennictwo polskie w życiorysach naszych znakomitszych pisarzy i w wyjątkach z ich pism w krótkości przedstawione. Z dodatkiem wiadomości o celniejszych sztukmistrzach polskich. Dla ludu polskiego i młodzieży. Pozn. 1874. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 pomnożone Pozn. 1882; wyd. 4 uzup. H. Rzepecka. Pozn. 1912.

8. Polski sowizdrzał, czyli zbiór uciśniętych i dowcipnych powiastek, historii, anegdot, dykteryjek, figli, żartów, przy tym ciekawych i niezwykłych opowiadań, dla rozweselenia serc kochanych wiarusów, w tych smutnych a ciężkich czasach, z rękopisów, z książek i opowiadań ludzi doświadczonych, co to nie z jednego pieca chleb jedli. Pozn. 1878. Wyd. nast. m.in. wyd. 5 Pozn. 1899.

9. Sobieski pod Wiedniem dnia 12 września r.p. 1683. Na pamiątkę 200-letniego jubileuszu.

Pozn. 1883. Wyd. 2–20 Pozn. 1883.

Dwadzieścia wyd. w ciągu miesiąca o łącznym nakł. 100000 egz.

10. Wieniec powieści i opowiadań ludowych. Pozn. 1884.

11. Gawędziarz. Zbiór gawęd, wesołych i ciekawych opowiadań, powiastek, dykteryjek, żartów, figli itd. Pozn. 1885. Wyd. 2 Biała 1894.

12. Gawędy starego leśniczego. Pozn. 1885. Wyd. 2 Pozn. 1903.

13. Kopa wesołych i ciekawych opowiadań. Pozn. 1885. Wyd. 2 Gniezno 1910.

14. Pół kopy wesołych opowiadań. Pozn. 1885. Wyd. nast. m.in. Pozn. 1899.

15. Zimowe wieczory przy kominku. Zbiór gawęd wesołych i ciekawych opowiadań, powiastek, dykteryjek, żartów, figli itd. Pozn. 1885.

16. Józef, młody jeniec tatarski. Powieść z czasów napadów tatarskich w XVII w. na Podole. Pozn. 1888. Wyd. 2 Pozn. 1894.

17. Dziwne przygody chłopca Urbana Długonosa, opowiedziane dla zabawy. Pozn. 1889. Wyd. nast.: wyd. 2 pomnożone Pozn. 1892; wyd. 3 pt. Urban Długonos chłop polski. Jego dziwne przygody na lądzie i na morzu. Gniezno 1899. Wersja sceniczna pt. Dziwne przygody chłopca polskiego Urbana Długonosa, czyli kłamstwo nad kłamstwami. Żartobliwy dialog w 1 a. Dodano kilka wesołych utworów scenicznych do odgrywania w domowych i amatorskich teatrach. Gniezno 1912.

18. Historia polska w pięknych przykładach przedstawiona. Zbiór wzorów dzielności, pracy i nauki, i poświęcenia dla kraju, jakimi się nasi przodkowie odznaczyli. Dla pouczenia i rozrywki ludu polskiego i młodzieży. Pozn. 1893. Wyd. nast. m.in. Wwa 1908.

19. Humorysta polski. Zbiór wesołych opowiadań, powiastek, wierszy, dowcipów, figli i żartów. Pozn. 1894.

20. Dla polskiego ludu: Wiązanka opowiadań historycznych, powiastek, dykteryjek, zagadek oraz utworów poetycznych. Inowrocław 1895.

21. Historia Polski, w krótkości oprac. ..., uzupełniona panowaniem Stanisława Augusta i doprowadzona do Kongresu Wiedeńskiego podług F.S. Dmochowskiego. Wyd. M. Nowina. Wwa 1898. Wyd. nast. m.in. Wwa 1913 (sześć wyd. do 1913).

22. Cztery dramaciki na tle dziejów czesko-morawskich. Gniezno 1899.

23. Rozrywka po pracy w dni świąteczne. Zbiór łatwych sztuk teatralnych osnutych na tle życia śląskiego. Bytom 1899.

24. Komedijki dla dzieci i młodzieży. Cieszyn 1902.

25. Palka Madeja. Widowisko fantastyczno-alegoryczne w 5 odsłonach. Na tle starożytnych podań ludowych. Gniezno 1903. Wyd. 2 Gniezno 1909.

26. Monologi, dialogi i łatwe utwory sceniczne dla domowych i amatorskich teatrów. Inowrocław 1906.

27. Pół tuzina wesołych dialogów i komedijek, stosownych do odgrywania w towarzystwach ludowych, robotniczych, czeladzi katolickiej, terminatorów itd. Gniezno 1907.

28. Cztery komedie dla amatorów. Gniezno [ok. 1909].

29. Powieści o zbójcach, opryszkach i hajdamakach. Bytom [ok. 1910]. Wyd. nast. pt. Powieści o zbójcach, opryszkach i hajdamakach ze sztukami teatralnymi: Nawróceni zbójcy. — Wór pieniędzy. — Łupina orzechowa. Gniezno [b.r.].

30. Nadzieja. Zbiór dramacików, monologów, dialogów i wierszy, popierających cel „Wyzwolenia”, „Eleuterii”, „Jutrzenki” oraz podobnych towarzystw. Gniezno 1911.

Ponadto pisał drobne utwory dla dzieci.

Przekładał popularne książki dla ludu, m.in. K. Schmidta.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP.

P. PALIŃSKI: Pamiętka złotego jubileuszu nestora polskich literatów J.Ch. Herne 1910. — M. DEREŻYŃSKI: J.Ch. Życie, czyny i środowisko najpracowitszego Wielkopolanina. Szamotuły 1929. — W. SOBKOWIAK: J.Ch. Gniezno 1937. — TENŻE: *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — [J. KRZYŻANOWSKI] (jk). *Słownik folkloru pol.* Wwa 1965. — E. PIEŚCİKOWSKI. *Wielkopole XIX w.* T. 2. Pozn. 1969. — W. SOBKOWIAK. *Słownik pracownikóws książki pol.* Wwa 1972. — E. GERMAN: J.Ch. i jego związki ze Śląskiem. *Biul. Inf. Bibl. Śl.* 1973 s. 66–89. — J. PYZIO: Związki J.Ch. z Biblioteką Kórnicką. *Pam. Bibl. Kórn.* 1981 z. 18. — J. DATA: J.Ch. idea słowiańszczyzny. *Zesz. Nauk. Wyd. Hum. UG* 1982 nr 7. — W. URBAN. *Enc. katol. KUL* 2 (1985). — W. JAKÓBCZYK: Zasługi Wielkopole XIX w. Wwa 1987. — J. DLUGOSZ: Słownik dziennikarzy regionu pomorsko-kujawskiego. Bydgoszcz 1988. — J. PYZIO. *Przegl. Księgarski i Wydawn.* 1988 nr 3. — TENŻE: Gnieźnieńskie lata działalności J.Ch. *Gniezno* 1990 t. 3. — Cz.M. GLENSK: „Cztery dramaciki na tle dziejów czesko-morawskich” J.Ch. Przyczynek do badań słowiańszczyzn. *Śl. miscellanea. Lit. - folklor.* T. 3, Wr. 1991. — J. DATA: J.Ch. i jego książki. *Książki pokolenia.* Białystok 1994.

W.A.-Sz.

CHODAKOWSKI Zorian Dołęga 1784–1825

Właściwe imię i nazwisko: Adam Czarnocki.

Urodzony 4 kwietnia 1784 w Podhajnej koło Nieświeża; syn Jakuba Czarnockiego, oficjalisty dworskiego (zm. 1800), i Sekundyny z Borodziejów. Po śmierci matki (ok. 1792) wychowywał

się u krewnych, najpierw u księdza Borodziejza w Mińsku, potem (od 1795) u Ksawerego Czarnockiego w Leciszynie koło Klecka. W 1797–1801 uczył się w szkołach słuckich, po czym przez dwa lata przebywał u znajomych. W 1803–07 pracował jako palestrant w Nowogródku i Mińsku (od 1805 z dyplomem rejenta), następnie był plenipotentem byłego wojewody nowogródzkiego Józefa Niesiołowskiego w dobrach Woronicy. W 1809 został aresztowany (z powodu przechwyconego przez rosyjską policję listu, w którym wyraził chęć przedostania się do wojsk Księstwa Warszawskiego), więziony w Grodnie, Petersburgu i Nowogrodzie, po czym skazany na pozbawienie praw stanu szlacheckiego i dożywotnie wcielenie do armii rosyjskiej w stopniu szeregowa. Służył w 24. Dywizji dowodzonej przez Władimira G. Głazenapa, stacjonującej najpierw w Omsku, a od 1810 na Litwie. W 1811 zbiegł z obozu pod Bobrujskiem do Warszawy (z planem twierdzy) i wstąpił do armii Księstwa (jako Zorian Czarnocki). Wypełniał różne poufne misje (pod nazwiskiem Zoriana Lubrańskiego). W lutym 1812 był podoficerem adiutantem w 5. Pułku Piechoty, 30 maja tego roku został zwolniony z wojska na własną prośbę, ale pozostał w Głównej Kwaterze jako ochotnik i brał udział w kampanii rosyjskiej. Od 1813 występował pod nazwiskiem Zoriana Dołęgi Chodakowskiego. Mieszkał w Woronczynie u Ludwika Kropińskiego, w Porycku i Krzemieńcu u Tadeusza Czackiego, w Puławach i Sieniawie u Czartoryskich (od 1817). Od 1814 prowadził etnograficzno-archeologiczne badania terenowe na Polesiu, Wołyniu i Ukrainie. Od września 1817 do czerwca 1818 odbył finansowaną przez Adama Jerzego Czartoryskiego podróż naukową po Małopolsce Wschodniej i Podolu. Debiutował w 1818 rozprawą „O Słowiańszczyźnie”, opublikowaną w *Ćwiczeniach Naukowych*. Rozprawę tę i specjalnie opracowany memoriał przesłał za namową A.J. Czartoryskiego na Uniwersytet Wileński z prośbą o poparcie finansowe dla swoich prac. Po uzyskaniu odpowiedzi odmownej (wraz z ostrą krytyką ze strony braci Śniadeckich i Stanisława Bogumiła Jundziłła), zwrócił się o poparcie do rosyjskich kol naukowych. W 1819 przebywał u Nikołaja P. Rumiancewa w Homlu, po czym udał się przez Mohylew, Witebsk, Psków i Połock do Petersburga, prowadząc po drodze badania naukowe. 21 września 1819 ożenił się w Pskowie z Konstancją Fleminżanką, towarzyszką przyszłych podróży. Do Petersburga przybył w październiku 1819 i został powołany na członka honorowego Cesarskiej Akademii Nauk i Wołnogo Obszczestwa Lubitielej Rossijskoj Słowiesnosti (od 7 marca 1819 był członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w War-

szawie). Plan czteroletnich badań przedstawiony Aleksandrowi N. Golicynowi, ministrowi oświecenia, zyskał w połowie 1820 zatwierdzenie cesarskie; w sierpniu tego roku wyruszył Ch. w piętnastomiesięczną podróż, prowadzącą przez Ładogę, Nowogród i Twer (gdzie w lipcu 1821 zmarła mu żona). Pod koniec 1821 wrócił do Moskwy, spotkał się jednak z nieprzychylnym przyjęciem uczonych (Nikołaja I. Fusa, Nikołaja M. Karamzina, Konstantina F. Kałajdowicza); cofnięto mu subwencje rządowe. Dalsze prace prowadził w niedostatku, ich wyniki ogłaszał w periodykach: *Więstnik Jewropy* (1819), *Dziennik Wileński* (1820), *Siewiernyj Archiw* (1823–24). Pod koniec 1824 zrezygnował z ambicji naukowych i przyjął posadę zarządcy majątku u nieznanego bliżej obywatela polskiego w guberni twerskiej. Zmarł nagle 29 listopada (wg starego stylu: 17) 1825 we wsi Pietrowskoje.

Helena Matwiejewna z Wasilewskich (druga żona Ch.) przekazała rękopisy męża Nikołajowi A. Polewojowi, wydawcy pisma *Moskowskiej telegraf*, a po ich zwrocie w 1832 — rękopisy historyczne Michaiłowi P. Pogodinowi, który większość z nich opublikował w *Russkiej istoriczeskiej zbornik* (1838–43) i *Żurnal Ministerium Narodnogo Proswieszczenija* (1838); drugą część rękopisów, w tym zbiory pieśni, odsprzedała różnym osobom, m.in. Michaiłowi A. Maksymowiczowi, który włączył zebrane przez Ch. pieśni ukraińskie do wydanych przez siebie zbiorów.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O Sławiańszczyźnie przed chrześcijaństwem. *Ćwiczenia Nauk*. 1818 t. 2 nr 5 [podp.: Z.D.Ch.]. Wyd. nast.: wyd. 2 popr. i poszerz. *Pam. Lu.* 1819 t. 1; wyd. osob. pt. O Sławiańszczyźnie... wg wyd. 1 oprac. A.Z. Helcel. Kr. 1835 [z dołączeniem rozprawy W. Surowieckiego „Zdanie o piśmie tymże”, z dodaniem krótkiej wiadomości o Ch. i jego korespondencji]; wyd. (jw.) F. Rawita-Gawroński w: Z.D.Ch., jego życie i praca. Lw. 1898; w poz. 2 (wg wyd. 2).

Duża ilość materiałów z prac Ch. pozostała w rękopisach, przede wszystkim w Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Petersburgu. (zbiór M.P. Pogodina).

Wydanie zbiorowe

2. O Sławiańszczyźnie przed chrześcijaństwem oraz inne pisma i listy. Oprac. i wstęp J. Maślanka. Wwa 1967. Wyd. obejmuje, oprócz całej znanej wydawcy korespondencji Ch. (104 listy z 1800–24) oraz drobnych notat w dziale „Naria”, większą część artykułów i rozpraw, z których wszystkie, z wyjątkiem memoriału do Uniwersytetu Wileńskiego i pomniejszych rozprawek, były

publikowane za życia Ch. Przy rozprawach pisanych w języku ros. podano ich pol. przekład.

Praca edytorska

3. Śpiewy słowiańskie pod strzechą wiejską zebrane. Oprac. i wstęp J. Maślanka, przedmowa J. Krzyżanowski. Wwa 1973.

Zbiór zebranych przez Ch. pieśni polskich.

Zebrane przez Ch. pieśni ukraińskie, rosyjskie i białoruskie weszły do różnych publikacji etnograficzno-folklorystycznych tych narodów. Ogłaszały je m.in.: F. Malewski w: *Więstnik Jewropy* 1828–29 i *Russkiej Zritiel* 1830; M.A. Maksymowicz w: *Ukraińskija narodnyja piesni* (Moskwa 1834) i *Sbornik ukraińskich piesien* (Kijew 1849); W. Domanyčkyj. *Kijowskaja Starina* 1904 ks. 9.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP.

D. CHODZKO: Wzmianki o życiu i pismach A. Czarnockiego. *Teka Wil.* 1857 t. 2. — H. SKIMBOROWICZ: Jeszcze o Z.Ch. czyli (właściwie) A. Czarnockim. *Tamże* 1858 t. 6. — J. LELEWEL: A. Czarnocki. *Dzienn. Lit.* 1859 nr 79. — C. BIERNACKI. *Enc. powsz.* *Orgel*. 6 (1861). — L. DĘBICKI: Pierwsi orientaliści i archeolodzy polscy. *Bibl. Warsz.* 1884 t. 1; przedr. w: Puławy. T. 3. Lw. 1888. — A.N. PYPIN: Z.D.Ch., biograficzkeskij очерk. *Więstnik Jewropy* 1886 ks. 2 nr 11; przedr. w: *Istoria russkoj etnografii*. T. 3. Petersburg. 1891. — P. CHMIELEWSKI. *Wielka enc. powsz.* *ilustr.* 13/14 (1894/95). — F. RAWITA-GAWROŃSKI: Z.D.Ch., jego życie i praca. *Przew. Lit. i Nauk.* 1897 i odb. Lw. 1898 [tu też przedr. wyd. 1 poz. 1]. — W. DOMANYČKYJ: Pionier ukraińskiej etnografii. *Zapysky Naukowobo Towarystwa im. Szewczenka* 15 (1905) ks. 3. — Z. KLARNERÓWNA: Słowianofilstwo w literaturze polskiej I. 1800–1848. Wwa 1926. — S. PIGON: Dyletant osobliwy przed sądem uczonych. W: Z. dawnego Wilna. Wil. 1929. — T. TURKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — A. FISCHER: Z.D.Ch. *Lud* 36 (1939/45) i odb. Lubl. 1946. — F.J. PRIJMA: Trudy D.Ch. i jego nabludienija nad „Słowom o polku Igoriewie”. *Trudy Otdiela drevnienusskoj literatury* 8 (1951). — Cz. ZGORZELSKI: Z dziejów sławy Z.D.Ch. *Pam. Słowiański* 5 (1955); przedr. w: *Od Oświecenia ku Romantyzmowi i współczesności*. Kr. 1978. — M.K. AZDOWSKIJ: *Istoria russkoj folkloristiki*. Moskwa 1958. — R. GÓRSKI: Ludoznawstwo epoki Mickiewicza. *Ludowość u Mickiewicza*. Wwa 1958. — S. FISZMAN: Z.D.Ch. „Notacje o Lomonosowie”. *Slavia Orientalis* 1962 nr 2. — L.I. ROWNIAKOWA: Russko-polskij etnograf i folklorist Z.D.Ch. i jego archiw. *Iz istorii russko-slawiańskich literarnych swjiaziej XIX wieku*. Moskwa 1963. — A. FORMOZOW: Puszkin i Ch. *Slavia Orientalis* 1964 nr 1. — Cz. HERNAS: W kalinowym lesie. T. 1. Wwa 1965. — J. KRZYŻANOWSKI. *Słownik folkloru pol.* Wwa 1965. — J. MAŚLANKA: Z.D.Ch., jego miejsce w kulturze polskiej i wpływ na polskie piśmiennictwo romantyczne. Wr. 1965. — Ł.A. AKSAMITOWA-MAŁASZ: Dwa zbiorniki ukraińskich pieśni. Z. Ja. D.Ch. *Słowiańskie literaturoznawstwo i folklorystyka*. Kijew 1966. — TAŻ.: Pionier folklorystyki słowiańskiej Z.D.Ch. Thum. A. Bagrowska. *Lit. Lud.* 1967 nr 1/3. — R. WALICKI: Wacław Ma-

ciejowski i Z.D.Ch. Studium z dziejów słowianofilstwa polskiego. *Arch. Hist. Filoz.* 13 (1967). — *Dzieje folklorystyki pol.* Wr. 1970. — R. WALICKI: Czarnocki A. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1971. — R.W. WOŁOZYŃSKI: Polsko-rosyjskie związki w naukach społecznych 1801–1831. Wwa 1974. — M. JANION: Dwie wizje ludowości romantycznej. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 10 (1975). — M. SUŁOWSKA. *Enc. katol. KUL* 3 (1979). — R.W. WOŁOZYŃSKI: Polacy w Rosji, 1801–1830. Wwa 1984. — J. BURSZA: Ch. Mit słowiańskości i ludowości. W: *Chłopskie źródła kultury.* Wwa 1985. — J. TRACZUK: Kraj języków i kultur. *Kontrasty* 1985 nr 4. — W. MOKRY: Wkład Z.D.Ch. w życie naukowe i literackie Ukrainy i Rosji. *Polacy w życiu kulturalnym Rosji.* Wr. 1986. — M. OLECHNOWICZ: Polscy badacze folkloru i języka białoruskiego w XIX w. Łódź 1986. — H. KAPELUSZ: „Jarnowy ogień” – pieśń weselna z zapisów Ch. *Lit. Lud.* 1992 nr 3. E.A.

CHODANI Jan Kanty 1769–1823

Urodzony 15 października 1769 w Krakowie; syn Jakuba, ubogiego mieszczańszczyzny pochodzenia włoskiego, i Agnieszki. W 1782 wstąpił do zgromadzenia kanoników regularnych laterańskich w Krakowie i przyjął imię zakonne Wawrzyniec. W 1783–85 kształcił się w seminarium kanoników w Kraśniku, tam też w 1785 złożył śluby zakonne; następnie studiował filozofię, teologię, fizykę i matematykę w Szkole Głównej Koronnej. W 1793 przyjął święcenia kapłańskie i został profesorem teologii; przez osiem lat był kaznodzieją przy katedrze krakowskiej. Debiutował w 1795 przekładami dzieł Voltaire'a i wierszem menipejskim, opublikowanymi w *Monitorze Różnych Ciekawości.* W 1804 uzyskał zwolnienie ze ślubów zakonnych; w 1805 przeniósł się do Wilna powołany przez Hieronima Stroynowskiego na stanowisko kaznodziei Uniwersytetu Wileńskiego; 30 listopada tego roku uzyskał stopień doktora teologii. W 1808 został profesorem teologii moralnej, w 1809 teologii pastoralnej, w 1810 — profesorem zwyczajnym i członkiem Rady Seminarium Głównego. Od 1811 pełnił przez trzynaście lat obowiązki cenzora diecezjalnego i egzaminatora, nadto w 1813–18 był w Komitecie Cenzury zastępcą cenzora książek, a w 1819 cenzorem. Od 1814 sprawował urząd wizytatora szkół guberni grodzieńskiej i obwodu białostockiego (w zastępstwie również guberni wileńskiej). W 1815–16 publikował prace w *Dzienniku Wileńskim* i *Tygodniku Wileńskim.* Używał pseudonimu Tłumacz książki „Wiersz o człowieku”. W 1817 został dziekanem uniwersyteckiego wydziału nauk moralnych i politycznych, w 1819 — kanonikiem wileńskim. Zmarł 19 lipca 1823 w Wilnie. Bibliotekę i spuściznę rękopiśmienną przekazał w testamencie Uniwersytetowi Wileńskiemu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Do ... X. Benedykta Trzebińskiego, kustosa katedralnego krakowskiego... [Wiersz]. [Kr. 1800].
2. Cieniom ... X. Benedykta Trzebińskiego, kustosa katedralnego krakowskiego... [Wiersz]. [Kr. 1802]. Niepodp.
3. Natura i sztuka dążące wspólnie do uszczęśliwienia człowieka i ozdobienia świata. Wiersz pisany w Kościelnikach, mieszkaniu letnim ... hr. Wodzickich. Kr. [1802]. Niepodp.
4. Nauka chrześcijańskiej katolickiej religii w 3 częściach ułożona. Wil. 1823.
5. Kazania ... z pozostałych po śmierci rękopisów wydane. Oprac. i wstęp J. Skidełł. Wil. 1828. Wyd. 2 poszerz. t. 1–2. Wil. 1832.

Przekłady

6. Voltaire: Wiersz o człowieku ... z dodaniem Wiersza nad nieszczęściem Lizbony. Kr. 1795. Niepodp.
  7. S. Gessner: Sielanki ... Z niemieckiego oryginału na wiersz polski przerobione przez Tłumacza książki „Wiersz o człowieku”. Kr. 1800. Wg przekładu franc. M. Huber.
  8. Voltaire: Henriada, w pieśniach 10 ... Z francuskiego na wiersz polski przełożona. Kr. 1803. Fragn. przekładu redakcji brulionowej pieśni 1 w rkpsie Bibl. Ossol. sygn. 187.
  9. [G. van Swieten]: Stworzenie świata J. Haydna, z tekstem polskim. Wil. 1809. Współautorem tekstu pol. miał być F.K. Chomiński.
  10. A.K. Reyberger: Etyka chrześcijańska, czyli teologia moralna, do użytku szkolnego zastosowana. T. 1–3. Wil. 1821–22. Wyd. 2 Wil. 1847.
  11. F. Giftschtütz: Teologia pasterska, podług ... przez ś.p. ... ułożona. Wil. 1824 (wyd. [P. Sosnowski] X.P.S.).
- Nadto niewydane przekł. dzieł G. Boccaccia (poiewieci wierszem), G. Lessinga („Natan mądry”), C.M. Wielanda („Muzarion”, „Oberon”) i in.
- Listy i wiersz do J.I. Przybylskiego w rkpsie Bibl. Jagiel. sygn. 148, do różnych osób w Arch. Kuratorii Wil. sygn. 108.

O P R A C O W A N I A

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

C. BIERNACKI. *Enc. powsz. Orgel.* 5 (1861). — *Enc. kościelna Nowodworskiego* 3 (1874). — P. CHMIEŁOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 11/12 (1894). — M. SZYKOWSKI: Gessneryzm w poezji polskiej. *Rozpr. All. Wzdz. Filol.* 53 (1916) i odb. Kr. 1914. — M. SMOLARSKI: Studia nad Wolterem w Polsce. Lw. 1918. — Cz. FALKOWSKI. *Pol. słownik biograf.* 3 (1937). — A. HOCHFELDOWA. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1971. — Z. JAKUBOWSKI. *Enc. katol. KUL* 3 (1979). — J.T. POK-

RZYWNIAK: Jan Gorczyzewski. Tłumacz, satyryk i krytyk. Pozń. 1981. — T. ŚLIWA: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: Bücher und ihre Leser in Wilna am Anfang des 19. Jahrhunderts. Frankfurt am Main 1996. — P. MATUSZEWSKA: Wokół polskich przekładów „Henriady”. *Od Oświecenia do Romantyzmu. Księga pami. poświęcona prof. P. Żbikowskiemu.* Rzeszów 1997.

E.A.

CHODKIEWICZ Aleksander 1776–1838

Urodzony 4 czerwca 1776 w Czarnobylu (woj. kijowski); syn Jana Mikołaja, starosty żmudzkiego, i Ludwiki z Rzewuskich, hetmanówny wielkiej koronnej. W 1790–94 uczył się w Warszawie w prywatnym pensjonacie Marcina Nikuty. W insurekcji kościuszkowskiej uczestniczył jako major, a następnie pułkownik Gwardii Narodowej. Po rozbiorach osiadł w Pekułowiu koło Dubna, ożenił się z Karoliną Walewską, wojewodzianką sieradzką (1799), zajął pracę literacką (debiutował w 1797 przekładem tragedii Augusta von Kotzebue), studiami chemiczno-technologicznymi, organizacją szkolnictwa na Wołyniu (fundator Katedry Chemii w Liceum Wołyńskim), a od 1804 także gromadzeniem ksiązek, rękopisów, rycin, obrazów i medali. W tym też roku został członkiem Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk, w którym rozwinął ożywioną działalność, w 1807 członkiem Komisji Edukacyjnej Litewskiej. W 1809, wraz z Tadeuszem Czackim i Karolem Kniaziewiczem, prowadził na Wołyniu tajną działalność patriotyczną. Około 1810 zamieszkał w Warszawie w pałacu na Miodowej, gdzie prowadził salon literacki. Tam też przeniósł swe zbiory (1811) i laboratorium chemiczne. W tym czasie był już powtórnie żonaty (z Franciszką Ksawerą Szczeniowską, secundo voto księżną Golicyną, rozwiedzioną pod koniec 1814). W 1810 ogłaszał prace w *Pamiętniku Warszawskim* Ludwika Osieńskiego. W 1812 wszedł w skład Komitetu Siły Zbrojnej Rządu Tymczasowego na Litwie, ufundował 18. Pułk Piechoty (wileński) i został jego dowódcą; w 1813 bronił Modlina, po upadku twierdzy dostał się do niewoli rosyjskiej. W 1815–18 był szefem sztabu dywizji gwardii i brał udział w organizowaniu armii Królestwa Polskiego (otrzymał absztyt 2 grudnia 1818 na własną prośbę). Od 1815 publikował prace w *Pamiętniku Warszawskim* Feliksa Bentkowskiego. W 1818 założył pierwszą w Warszawie litografię i wydawał w niej *Miesięcznik Warszawski*. W 1819 został powołany na stanowisko senatora-ksztelana i rozwinął działalność polityczną, najpierw w senacie, a po pozbawieniu go godności senatorskiej za

ostrze wystąpienie przeciw wielkiemu księciu Konstantemu (4 października tego roku) w sejmie (posłował z województwa sandomierskiego od 1820 i popierał braci Niemojowskich). Należał do kilku łózków wolnomularskich (Świątyni Izis, Szkoły Sokratesa, Doskonałej Tajemnicy na Wschodzie Dubna i Cnoty Uwieńczonej w Rafałowce), a w 1819–20 był mistrzem obrzędów Wielkiego Wschodu Polskiego. W tych latach publikował w periodykach Brunona Kicińskiego: *Tygodniku Polskim* i *Wandzie*. Używał pseudonimu Autor „Katona”. W 1823–25 jego pałac na Miodowej i zbiory trafiły za długi na licytację publiczną, ocalała reszta przewiózł do odziedziczonego po matce (1816) Młynowa na Wołyniu. W 1826 za kontakty z rosyjskimi dekabrystami został aresztowany i internowany w Petersburgu, gdzie pod koniec 1827 poznał Adama Mickiewicza. Po uwolnieniu mieszkał najpierw pod dozorem policyjnym w Żytomierzu, a następnie w Młynowie. Był członkiem Akademii Nauk w Petersburgu (1818), Uniwersytetu Wileńskiego (1819), Towarzystwa Rolniczo-Galwanicznego w Paryżu, Towarzystwa Mineralogicznego w Jenie i Petersburgu, Towarzystwa Farmaceutycznego w Wilnie i Petersburgu. Zmarł 24 stycznia 1838 w Młynowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kartago. Poema heroiczne w 11 ks. Wyd. ks. 1–4. B.m. [1803]. Niepodp. Warianty tyt.: *Wzięcie Kartago*, *Zburzenie Kartago* (w rękopisach Muzeum Nar., w Kr. — Arch. Młynowskie).
  2. Mowa ... przy otwarciu Wołyńskiego Gimnazjum dnia 1 października 1805 roku w Krzemieńcu miana. B.m. 1805. Przedr. A. Kraushar w: *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk*. T. 1. Kr. 1900.
  3. Katon. Tragedia w 5 a. wierszem. Wil. 1809. Wyst. Wwa 1810. Wyd. nast. popr. w poz. 7. Wg J. Addison: Cato.
  4. Jadwiga, królowa polska. Tragedia w 5 a. Powst. 1810. Oprac. i wstęp: A. Czyżek. *Miscellanea z doby Oświecenia* 5. Wr. 1978 *Arch. Lit.* 22.
  5. Wirginia. Tragedia w 5 a. Wyst. Wwa 1813. Wyd. w poz. 7.
  6. Teona. Tragedia w 3 a. przez Autora „Katona”. Wyst. i wyd. Wwa 1816.
  7. Pisma wierszem i prozą. T. 1. Wwa 1817; toż wyd. pt. *Katon i Wirginia*. Tragedie. Wwa 1817. Dalsze tomy nie ukazały się.
  8. Portrety wsławionych Polaków rysowane na kamieniu przez Walentego Śliwickiego, z opisem ich życia przez... Wwa 1820.
- Nadto kilka prac z zakresu chemii, fizyki i technologii, m.in. „Chemia” (t. 1–7. Wwa 1816–20). W rękopisach pozostawił parę utworów scenicznych i powieść „Paulina” (t. 1–6).

Przekłady

9. A.F. Kotzebue: Hiszpani w Peru albo śmierć Rolli. Tragedia ... w 5 a. [Luck] 1797.

Tłum. też inne sztuki (R.Ch. de Pixérécourta i A. Kotzebego) wyst. w 1811–12, ale niewyd.

Listy rozproszone w różnych wydawn. (m.in. w korespondencji W. Bogusławskiego, F. Karpińskiego, Jędrzeja Śniadeckiego, S. Trembeckiego) i w rkpsach.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

K.W. WÓJCICKI: Życiorysy znakomitych ludzi. T. 1. Wwa 1850. — J. PANKIEWICZ. *Enc. powsz. Orgel* 5 (1861). — J. FALKOWSKI: Obrazy z życia kilku ostatnich pokoleń w Polsce. T. 2. Pozń. 1882. — P. CHMIEŁOWSKI, P. ZNATOWICZ. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 11/12 (1894). — A. KRAUSHAR: Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk. T. 1–4. Kr. 1900–05. — H. WIĘCKOWSKA: Opozycja liberalna w Królestwie Kongresowym. 1815–1830. Wwa 1925. — T. TURKOWSKI: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935. — T. ESTREICHER, H. MOŚCICKI. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — J.S. BYSTRON: Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego. Lw. 1938. — R. SOBOL: Franciszek Karpiński jako doradca literacki A.Ch. *Miscellanea z doby Oświecenia*. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5. — J.M. MICHAŁOWSKI: Litografowany „Miesięcznik Warszawski”, zapomniane piśmisko stoleczne z 1818 r. *Rocz. Hist. Czasopiśmiennictwa Pol.* 3 (1963) z. 1. — T. CHOROSZ. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — L. HAJDUKIEWICZ. *Hist. nauki pol.* T. 6. Wr. 1974. — D. RATAJCZAKOWA: Wstęp do: *Pol. tragedia neoklasykistyczna*. Wr. 1988 BN 1 260.

E.A.

CHODŹKIEWICZ Władysław
Ksawery
ok. 1820–1898

Urodzony ok. 1820 w okolicach Tulczyńna na Podolu w rodzinie ziemiańskiej. Uczył się w Humaniu, później w Berdyczowie. Studia inżynieryjne ukończył na Uniwersytecie Kijowskim. Przyjaźnił się z Józefem Ignacym Kraszewskim, z którym prowadził od 1845 wieloletnią korespondencję. Debiutował rozprawą „Ważność bibliografii we względzie historii literatury i o jej wpływie na historię powstęchną”, opublikowaną w *Bibliotece Warszawskiej* (1845 t. 3). Od 1851 przebywał we Francji, szczególnie w Paryżu. Brał czynny udział w życiu emigracji polskiej. Przyjaźnił się z Sewerynem Goszczyńskim i Józefem Bohdanem Zaleskim oraz był w domu Adama Mickiewicza. Poznał wówczas Cypriana Norwida. W czasie wojny krymskiej w 1854–56 pełnił funkcję wojskowego tłumacza francuskiego w sztabie Napoleona III, później pracował przez dłuższy czas jako generalny inspektor

francuskiej Kolei Zachodniej. Był wieloletnim członkiem Rady Szkoły Polskiej na Batignolles oraz od 1872 wiceprezesem Towarzystwa Historyczno-Literackiego. W 1873 został wybrany do zarządu paryskiej Sociéte de Philologie, gdzie kolegaował się z C. Norwidem, z którym prowadził korespondencję w 1875–80. Był także asesorem Czytelni Polskiej oraz w 1876–82 stałym członkiem korespondentem *Tygodnika Ilustrowanego* i *Bluszczu*. W 1880 został wiceprezesem Międzynarodowego Zjazdu Literackiego w Lizbonie. Zmarł 15 marca 1898 w Neuilly pod Paryżem.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Haman. Tragedia napisana oryginalnie. Lipsk 1846. Wyd. 2 Lipsk 1852.

2. Trzy lilie, spisane opowiadania śp. Józefa Szczygielskiego. T. 1–2. Wil. 1846. Niepodp.

3. Obrazy historyczne polskie z XVI i XVII w. I. Zamek w Czarnokoziońcach. Powieść narodowa. T. 1–3. Wil. 1847. Wyd. 2 Wil. 1852.

4. Nasza ziemia. Petersb. 1859.

5. Pamiętniki włóczęgi. Powieść. Z przedmową B. Gubrynowicza. T. 1–2. Lw. 1903.

Wyd. pośmiertne.
Pierwotny tytuł: Pani Piotrowa.

Ponadto rozprawy w jęz. pol. i franc. oraz prace z zakresu orientalistyki, archeologii i inżynierii; niektóre z nich podpisywał pseud. Max Berthaud.

Koresp. znajduje się m.in. w Bibl. Jagiel. (189 listów do J.I. Kraszewskiego) oraz w Bibl. PAN w Kr. (10 listów do T. Lenartowicza).

OPRACOWANIA

NK 7 (1968); LP

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 12 (1894). — *Tyg. Ilustr.* 1898 nr 13. — I. ŚLIWIŃSKA. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — J.W. GOMULICKI: Chodźkiewicz W. W: C. *Norwid. Pisma wszystkie*. T. 10. Wwa 1971 s. 364.

H.G.

CHODŹKO Aleksander Borejko
1804–1891

Urodzony 30 sierpnia 1804 (1802 — według inskrypcji nagrobnej) w Krzywiczach na Mińszczyźnie w rodzinie szlacheckiej; syn Jana, literata (Jan ze Świsłoczny), i Klary z Korsaków; starszy brat Michała, działacza politycznego i poety, stryjeczny brat Ignacego, pisarza. Od klasy trzeciej uczęszczał do gimnazjum w Wilnie, gdzie pozostawał wraz z braćmi pod opieką Tomasza Zana. Debiutował w 1819 sielanką „Emina”, opublikowaną w *Tygodniku Wileńskim* (nr 138). W 1820–23 studiował na wydziale

literatury i sztuk wyzwolonych Uniwersytetu Wileńskiego, który ukończył ze stopniem kandydata filozofii. Wprowadzony przez T. Zana do Towarzystwa Filaretów, był w ich środowisku wysoko ceniony jako poeta, Adam Mickiewicz widział w nim swojego następcę. Jesienią 1823 został aresztowany wraz z innymi filaretami. Po uwolnieniu w kwietniu 1824 wyjechał do Petersburga, gdzie w Instytucie Orientalnym studiował języki i literaturę Wschodu. Utrzymywał kontakt z przebywającym na zesłaniu A. Mickiewiczem oraz z rosyjskim środowiskiem literackim, m.in. z Aleksandrem Puszkinem, Wasylem Żukowskim, Piotrem Wiaziemskim. Pisał anakreontyki, ballady, wiersze oparte na wątkach ludowych, był też autorem przekładów; w 1823–33 jego utwory były ogłaszane w czasopismach, m.in. w *Dziejach Dobroczynności Krajowych i Zagranicznych* (1823–24), *Dzienniku Wileńskim* (1824–28), *Dzienniku Warszawskim* (1827–28), *Melitele* (1829), *Tygodniku Petersburskim* (1833). Wprowadził do swojej poezji tematy i motywy orientalne, czerpane przede wszystkim z piśmiennictwa perskiego i arabskiego. Był pierwszym polskim tłumaczem poezji nowogreckiej. Po ukończeniu studiów w 1831 wstąpił do rosyjskiej służby dyplomatycznej i wyjechał do Persji. Był tłumaczem w Tebris i w Teheranie, następnie konsulem w Reszt nad Morzem Kaspijskim. W 1841 podróżował po Grecji i Włoszech, przebywał w Londynie i w Paryżu, gdzie w 1842 osiadł na stałe. Pod wpływem A. Mickiewicza związał się ściśle z towianizmem. W 1844 złożył w ambasadzie rosyjskiej w Paryżu pismo adresowane do cara Mikołaja I (opracowane przy udziale Andrzeja Towiańskiego), w którym podał się do dymisji, co przyniosło mu duży rozgłos. Jako jeden z najbliższych przyjaciół A. Mickiewicza zostawił cenne zapiski prowadzonych z nim rozmów. W 1847 ożenił się z Heleną Jundzillówną. W 1852–55 pracował we francuskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych jako rzeczoznawca spraw wschodnich. Powołany w 1857 na stanowisko profesora w Collège de France, wykładał do 1883 literatury słowiańskie (dawna katedra A. Mickiewicza). W 1869 został członkiem Rady Szkoły Polskiej w Batignolles. Był autorem wielu dzieł z zakresu filologii i literatury perskiej oraz słowiańskiej, ogłaszanych w języku francuskim i angielskim. Odznaczony Orderem Legii Honorowej. Zmarł 19 grudnia 1891 w Noisy-le-Sec pod Paryżem; pochowany na cmentarzu w Montmorency.

TWÓRCZOŚĆ

1. Poezje. Petersb. 1829. Wyd. nast.: Pozn. 1833; Paryż 1836.
Tu m.in.: Derar, powieść wschodnia w dwóch kasydach; ballada pt. Maliny; pieśń pt. Janek (inc.: Stach mi pierścioneć przywiózł z jarmarku).

Przekł.: franc. 1839, ros. 1839.

2. Une renaissance littéraire en Bohême. Les poètes modernes. *La Revue Contemporaine* 19 (1861) i odb.

3. De la littérature sacrée chez les Slaves. Paris 1865.

4. Études bulgares. Paris 1875.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Przekłady

5. Specimens of the Popular Poetry of Persia, ... as found in the adventures and improvisation of Kurroglou, the bandit minstrel of Northern Persia, and in the songs of the people inhabiting shores of the Caspian Sea. London 1842. Wyd. nast. New York [1971].
Przekł. niem. 1843.

6. Légendes slaves du moyen âge 1169–1237. Les Némania, vies de Saint Syméon et de Saint Sabba. Traduction du paléoslave en français avec texte en regard. Paris 1858.

7. Padyśzach i czterech derwiszów. Powieść tłumaczona z perskiego. Kr. 1859.

8. Contes des paysans et des pâtres slaves. Traduits en français et rapprochés de leur source indienne. Paris 1864.

Przekł. ang. 1896, reprint 1972.

9. Théâtre persan, choix de téziés ou drames traduits pour la première fois du persan. Paris 1878.

10. Les chants historiques de l'Ukraine et les chansons des Latches des bords de la Dvina occidentale. Périodes paienne, normande, tartare, polonaise et cosaque. Traduits sur les textes originaux. Paris 1879.

Prace edytorskie

11. A. Mickiewicz: Pisma ... na nowo przejrzone, dopełnione i za zezwoleniem jego [autora] w tym siódmym z kolei wydaniu do druku podane wraz z przedmową. T. 1–4. Paryż 1844.

12. Dokładny słownik polsko-angielski, czerpany z najlepszych źródeł krajowych i obcych ... A complete Dictionary English and Polish. Berlin 1874. Wyd. 3 Wwa 1929.

Jest to nowe, popr. i uzup. wydanie słownika opracowanego przez E. Rykaczewskiego, ogł. w 1849–51.

Listy

20 listów do A. Mickiewicza z 1842–1848. Ogł. J. Odrowąż-Pieniążek. *Pam. Lit.* 1962 z. 3.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP.

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 12 (1894). — Z. ZDZIARSKI: Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX w. Wwa 1901. — S. PIŁGOŃ: A.Ch. i

T. Zan w przededniu procesu filareckiego. W: Głosy sprzed wieku. Wil. 1924. — L. PŁOSZEWSKI. *Pol. słownik biograf.* 3 (1937). — S. KAWYŃ: W kręgu kultu Mickiewicza. Łódź 1951. — J. REYCHMAN: Zainteresowania orientalistyczne w środowisku mickiewiczowskim w Wilnie i Petersburgu. *Szkice z dziejów pol. orientalistyki*. T. 1. Wwa 1957. — *Kronika życia i twórczości Mickiewicza 1840–1844* (1968), *1844–1847* (1975), *1848–1849* (1969), *1850–1855* (1978). — J. REYCHMAN: Podróżnicy polscy na Bliskim Wschodzie w XIX w. Wwa 1972. — J. STARNAWSKI: W kręgu zainteresowań literaturą polską we Francji w XIX w. Wr. 1978. — J. AXER: Rozmowy A. Mickiewicza z r. 1852 w notatkach Ch. *Przeł. Hum.* 1980 nr 9/10. — A. MORAWSKA: A.Ch. *Polacy w hist. i kulturze krajów Europy Zach.* Pozn. 1981. — Z. SUDOLSKI: Panny Szymanowskie i ich losy. Wwa 1982. — J. STARNAWSKI: A.Ch. *slaviste. Les cahiers Franco-Polonais* (Paris–Varsovie) 1983 s. 135–140. — S. GOSZCZYŃSKI: Dziennik Sprawy Bożej. T. 1–2. Wwa 1984. — W.P. GRICZKIEWICZ: A.Ch. i jego wkład w rozwinięcie iranistyki i tiurkologii. *Strany i Narody Wostoka* (Moskwa) 25 (1987) s. 41–52.

WR.-S., WA.-Sz.

CHODŹKO Ignacy 1794–1861

Urodzony 29 września 1794 w Zabłotczyźnie (pow. wilejski) w rodzinie szlacheckiej; syn Antoniego, sędziego grodzkiego, i Katarzyny z Widmontów; stryjeczny brat Aleksandra, orientalisty, sławisty i poety, oraz Michała, poety i działacza politycznego. Po skończeniu szkoły bazylikańskiej w Borunach rozpoczął w 1810 studia na Uniwersytecie Wileńskim (słuchał m.in. wykładów Euzebiusza Słowackiego i Gotfryda Ernesta Groddecka). Ukończył je w 1814 ze stopniem kandydata filozofii i rozpoczął pracę w kancelarii Radziwiłłowskiej. Przez stryjca Jana, który opiekował się nim po śmierci rodziców, został wprowadzony do łóż wolnomularskich w Wilnie i Mińsku oraz do Towarzystwa Szubrawców, gdzie występował pod imieniem Wirszajtos. W 1815 wraz ze stryjcem odbył podróż do Warszawy, gdzie zetknął się z tamtejszym środowiskiem literackim oraz z warszawską masonerią. Opuściwszy kancelarię Radziwiłłowską, osiadł na stałe w majątku rodzinnym Dziewiętnie w Oszmiańskim. Piastował liczne godności i urzędy szlacheckie. Oprócz gospodarowania zajmował się pracą literacką. Pierwsze utwory Ch. wyrastały z tradycji oświeceniowej. Były to erotyki, a także szkice satyryczne przeznaczone dla *Wiadomości Brukowych* (z którymi współpracował w 1816–18); część z nich ogłosił dopiero w 1860 („Próby nowego dykcjonarza”). Jako poeta debiutował w 1823 anakreontykiem „Zosia, filut dziewczyna”, ogłoszonym w *Dzienniku Wileńskim* (t. 2); pisywał tu w 1823–24, 1829. W 1825 ożenił się z Ludwiką Mackiewiczówną,

adresatką wiersza Adama Mickiewicza (inc.: „Nieznamącej, dalekiej...”). Spowinowacony przez żonę z Antonim Edwardem Odyńcem, był (wraz z Julianem Korsakiem) adresatem jego „Listów z podróży”. W 1829 w noworoczniku *Melitele* drukował powiastkę „Poddany”. Gawęda „Domek mojego dziadka”, ogłoszona w 1836 w *Wizerunkach i Rozstrząsaniach Naukowych*, oraz powiastka „Samowar”, opublikowana w 1837 w *Birucie*, otwierają wydawane od 1840 w Wilnie cykle „Obrazy litewskie” i „Podania litewskie”. Oparte na własnych wspomnieniach i na ustnej tradycji, utrzymane w poetyce popularnej wówczas gawędy szlacheckiej, przedstawiały litewską prowincję i przyniosły autorowi duży rozgłos. Niektóre utwory z obu cykli ukazywały się także w innych czasopiśmie warszawskich i wileńskich (m.in. opowiadanie „Boruny” w 1840 w *Przeglądzie Warszawskim*). W 1858 zamieścił w *Tece Wileńskiej* autobiografię „Periody życia”. W 1855 został członkiem Komisji Archeologicznej w Wilnie, a w 1859 członkiem korespondentem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Udział w publikacji pt. *Album wileńskie*, wydanej w 1858 na pamiątkę pobytu w Wilnie cara Aleksandra II, wywołał ostre ataki opinii publicznej, wyrażone m.in. przez Juliana Klaczkę i Kornela Ujejskiego. Zmarł 1 sierpnia 1861 w Dziewiętniach; pochowany w Wojstomiu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Próby nowego dykcjonarza. Wydaje pan Wirszajtos, niegdyś Szubrawiec Rustykanin (Ignacy Chodźko). Powst. 1816–22. Wyd. Wil. 1860.

2. Obrazy litewskie. Seria pierwsza. T. 1–2. Wil. 1840. Wyd. nast. m.in. wyd. 5 Złoczów 1891–92 *Bibl. Powsz.* t. 13, 43.

Zawarte tu powiastki wyd. także osobno.

3. Obrazy litewskie. Seria druga. T. 1–3. Wil. 1843. Wyd. nast. m.in. wyd. 5 Złoczów 1892 *Bibl. Powsz.*

4. Obrazy litewskie. Seria trzecia. Pamiętniki

kwestarza. T. 1–3. Wil. 1843–45. Wyd. nast. m.in.: pt. Pamiętniki kwestarza. Ilustr. E.M. Andriolli. Wwa 1881; oprac. i wstęp P. Chmielowski. Kr. 1898 *Czytelnia Pol.* 3–4; ilustr. E.M. Andriolli. Pozn. 1988. Kilkanaście wyd. do 1988, od 1881 zwykle pt. Pamiętniki kwestarza.

Przekł.: litew. 1924, ros. 1882.

5. Obrazy litewskie. Seria czwarta. T. 1–2. Wil. 1845–46. Wyd. nast. m.in. wyd. 3 [4] Wil. 1872.

6. Obrazy litewskie. Seria piąta i ostatnia. Dworki na Antokołu. T. 1–2. Wil. 1850. Wyd. nast. m.in. wyd. 3 Wil. 1872.

7. Podania litewskie. Seria pierwsza. Wil. 1852. Wyd. nast. m.in. wyd. 4 Lw. [ok. 1923] *Bibl. Powsz.* nr 726–727.

8. Podania litewskie. Seria druga. Żegota z Milanowa Milanowski. Wil. 1854. Wyd. nast. m.in. wyd. 3 Wil. 1874.

9. Dwie konwersacje z przeszłości. Wil. 1857. Wyd. nast. Wil. 1872.

10. Podania litewskie. Seria trzecia. Pustelnik w Proniunach. Powieść w dwóch częściach. Wil. 1858. Wyd. nast. Lw. 1898 *Bibl. Wyborowych Powieści i Romansów*.

11. Podania litewskie. Seria czwarta. Drugi pustelnik w Proniunach, czyli votum chybione. Wil. 1860.

12. Obrazy litewskie. Seria szósta. Nowe pamiętniki kwestarza przez brata Rafała Karęę. Wil. 1862. Wyd. nast. Wil. 1872.

Wydania zbiorowe

13. Pisma. Wyd. nowe popr. T. 1–11. Wil. 1875–79.

14. Pisma. Wyd. nowe. T. I–3. Wil. 1880–81.

15. Wybór pism. Obrazy litewskie. Wyd. nowe Wil. 1903.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968); LP

[L. KONDRATOWICZ] W SYROKOMLA: Życie i pisma L.Ch. Wil. 1861. — A.E. ODYNEC: Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie. Wwa 1884. — [P. CHMIEŁOWSKI] P Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 12 (1894). — W. ZYNDRAM-KOŚCIAŁKOWSKA: Szkice literackie. I. J.Ch. Wwa 1907. — W. BOROWY: I.Ch. (Artyzm i umysłowość). Kr. 1914. — G. PUZYNNINA: W Wilnie i w dworach litewskich. Wil. 1928. — Z. SZWEYKOWSKI: Rozwój powieści w Polsce. III. Powieść w latach 1776–1930. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Cz. 2. Wyd. 2 Kr. 1936. — W. BOROWY: *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — W. DOBRACZEWSKA: Dzieje kultury wileńskiej pomiędzy dwoma powstaniami. Wil. 1937. — J. BACHÓRZ: Poszukiwanie realizmu. Gdańsk 1972. — J. KRZYŻANOWSKI: Dykteryjki kwestarskie L.Ch. W: Paralele. Wyd. 3 Wwa 1977. — M. MACIEJEWSKI: *Obraz lit. pol.* S. 3 t. 3 (1992). — A. WOLNY: Konwencja i stereotypy obrazu świata szlacheckiego w prozie międzypowstaniowej. *W kręgach baroku i barokowości*. Opole 1993. — A. WAŚKO: Romantyczny sarmatyzm. Kr. 1995.

W.R.-S., W.A.-Sz.

CHODŹKO Jan Borejko

1777–1851

Urodzony 24 czerwca 1777 w Krzywiczach (pow. wilejski); syn Józefa i Konstancji z Bujnickich. Od 1788 uczęszczał do szkoły wydziałowej w Wilnie, po jej ukończeniu gospodarował w majątkach Krzywicze i Parafianów. W 1793 był komisarzem cywilno-wojskowym powiatu oszmiańskiego, w 1795 asesorem sądu w Postawach, a w 1798 podsejdemkiem. W 1800 został prezydentem Sądu Głównego

Departamentu Cywilnego w Mińsku, gdzie też jako reżyser i aktor przedstawił amatorskich był animatorem życia kulturalnego. Około 1803 ożenił się z Klarą Korsakówną. Debiutował jako autor w 1804 wystawioną w Wilnie tragicomedią „Bolesław Krzywousty”. W 1808 został podkomorzym powiatu wilejskiego. W 1812 był organizatorem Rady Tymczasowej w Mińsku i członkiem Rządu Tymczasowego. Po przegranej Napoleona przebywał w Warszawie, po amnestii w 1816 osiadł w Wilnie jako główny prokurator dóbr poradzawców i wziął czynny udział w życiu kulturalnym miasta. Był członkiem Towarzystwa Szubrawców (pod pseud.: Wajjgantos) i publikował w *Wiadomościach Brukowych* (1817), członkiem Towarzystwa Dobroczynności, Towarzystwa Pomocy Uczniom Uniwersytetu, Towarzystwa Typograficznego; przez synów (Aleksandra i Michała) oraz przez Tomasza Zana, z którym pozostawał w bliskim kontakcie, związany był też z ruchem filomackim. Nadto działał w wolnomularstwie, sprawował urząd mistrza katedralnego loży Pochodnia Północy na Wschodzie Mińska (1816). Prace literackie i historyczne ogłaszał w *Dzienniku Wileńskim* (1816), *Dziejach Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej* (1820). Używał pseudonimu Autor „Pana Jana ze Świsłoczy”. W 1821 został powołany na członka honorowego Uniwersytetu Wileńskiego, w 1822 na stanowisko generalnego wizytatora szkół guberni litewsko-mińskiej, w 1823 także mohylewskiej i witebskiej. Należał do tajnego Towarzystwa Patriotycznego; w 1826 został aresztowany i przewieziony do Warszawy, a potem do Petersburga. W 1830 publikował w *Tygodniku Petersburskim*. W tym roku wrócił do Wilna; po wybuchu powstania został ponownie aresztowany (wraz z synem Józefem przewidzianym na komendanta powstania w Wilnie) i zesłany do Permu pod Uralem, gdzie zorganizował polski teatr amatorski i wystawił własne przeróbki komedii Eugène'a Scribe'a i jego naśladowców. Po powrocie w 1834 osiadł na krótko na dzierżawie w Janowszczyźnie, a następnie w Rohowiczach u córki, Zofii Naborowskiej. W 1843–46 publikował w *Rubonie*. Zmarł 10 listopada 1851 w Mińsku.

TWÓRCZOŚĆ

1. Krakus, książe polski. Tragedia [w 5 a.] oryginalnie napisana w r. 1804. *Rubon* 5 (1845)–7 (1846). Wyst. Wwa 1825.

2. Litwa oswobodzona, czyli przejście Niemna. Komedia oryginalna wierszem w 1 a., do szczęśliwego odrodzenia się ojczyzny naszej zastosowana. Wyst. i wyd. Mińsk 1812.

3. Pan Jan ze Świsłoczy, kramarz wędrujący. Dziełko uznane przez Rząd Cesarskiego Wileń-

skiego Uniwersytetu za pożyteczne dla szkół parafialnych. Wil. 1821 (anonim.). Wyd. nast.: Wil. 1824 (anonim.); Wil. 1825; w poz. 14 t. 11–12. Wg L.P. de Jussieu: Simon de Nantua ou le marchand forain. Przekł. litew.: 1823, 1860.

4. Pan Wojski. Powieść z końca XVIII wieku. *Tyg. Petersb.* 1830 nr 38–42 i odb; też w: *Trzy powieści ... z Tygodnika Petersburskiego r. 1830*. Petersb. 1830. Wyd. nast. w poz. 14 t. 1.

5. Pierwsza miłość, czyli pamiętka dziecińności. Komedioopera w 1 a. Wolny przekład z E. Scribe. Wyst. Perm 1831. Wyd. w poz. 14 t. 2 (Teatr t. 1).

6. Stary pan młody. Komedioopera w 2 a. Wolny przekład z pp. Scribe i Milesville [Mélesville]. Wyst. Perm 1831. Wyd. w poz. 14 t. 2 (Teatr t. 1).

7. Panna na wydaniu. Komedia we 3 a., z jednoaktowego wodewilu E. Scribe naśladowano i zastosowano do obyczajów krajowych. Wyst. Perm 1831. Wyd. w poz. 14 t. 4 (Teatr t. 2).

8. Kłamca prawdomówny. Komedia w 1 a. Przełożona z wodewilu francuskiego E. Scribe. Wyst. Perm 1831. Wyd. w poz. 14 t. 4 (Teatr t. 2).

9. Dom zajezdny w górach Pirenejskich. Komedioopera w 1 a. napisana przez pp. Scribe i Delestre. Wolny przekład. Wyst. Perm. Wyd. w poz. 14 t. 6 (Teatr t. 3).

10. Niewiasta panem domu. Komedioopera w 1 a. Wolny przekład z francuskiego oryginału E. Scribe. Wyst. Perm 1831. Wyd. w poz. 14 t. 6 (Teatr t. 3).

11. Pan bez lokaja, lokaj bez pana. Komedioopera w 1 a. Wolny przekład (z E. Scribe'a i L.E. Dupaty). Wyst. Perm 1831. Wyd. w poz. 14 t. 8 (Teatr t. 4).

12. Bogaty spadek. Komedioopera w 1 a. Wolne tłumaczenie pp. Dupaty i Scribe. Wyst. Perm 1831. Wyd. w poz. 14 t. 8 (Teatr t. 4).

13. Pani kasztelanowa i jej sąsiedztwo. Powieści z końca XVIII wieku. T. 1–6. Wyd. w poz. 14 t. 1, 3, 5, 7, 9, 10.

14. Pisma rozmaite Autora „Pana Jana ze Świsłoczki”. T. 1–12. Wil. 1807–42.

15. Modlitwy sierot. Wil. 1858.

Wiele prac Ch. (komedii, mów, odezów, pism hist., słownikowych i religijnych, oryginalnych i przekładanych) pozostało nadto w rkpsach, głównie w Bibl. Litew. Akademii Nauk (Zbiory Bibl. Wróblewskich).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

D.C. CHODŹKO: J.Ch. Obrazek życiorysowy. *Teka Wil.* 1858 nr 5. — *Enc. pousz. Orgel.* 5 (1861). — P. CHMIEŁOWSKI. *Wielka enc. pousz. ilustr.* 11/12 (1894). — TENŻE: Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi. *Wwa* 1898. — H. GALLE. *Sto lat myśli pol.* 2 (1907). — J. IWASZKIEWICZ: Litwa w roku 1812. *Kr.* 1912. — W. BOROWY: Ignacy Chodźko. *Kr.* 1914. — T. TURKOWSKI. *Pol. słownik biograf.* 3 (1937). — Z. SKWARCZYŃSKI: Kazimierz Kontrym.

Towarzystwo Szubrawców. *Łódź* 1961. — S. DURSKI: Komedia okolicznościowo-polityczna i historyczna l. 1800–1830. *Wr.* 1974. — D. RATAJCAKOWA: Wstęp do: *Pol. tragedia neoklasycystyczna*. *Wr.* 1988 *BN* 1 260.

E.A.

CHODŹKO Michał Borejko 1808–1879

Urodzony w 1808 w Krzywiczach (pow. wilejski); syn Jana, literata (Jan ze Świsłoczki), i Klary z Korzaków; młodszy brat Aleksandra, orientalisty, sławisty i poety, stryjeczny brat Ignacego, pisarza. Szkołę średnią ukończył w Mińsku, następnie studiował na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Wileńskiego. Po ukończeniu studiów gospodarował na roli. Brał czynny udział w powstaniu listopadowym na Litwie — był kapitanem 12. Pułku Ułanów w korpusie gen. Antoniego Giełguda. Po upadku powstania wkroczył do Prus z korpusem gen. Antoniego Rolanda. Za próbę ucieczki został aresztowany i osadzony przez Prusaków w więzieniu w Kłajpedzie; po uwolnieniu udał się do Francji. Początkowo przebywał w Besançon, następnie w Paryżu. W 1832 wstąpił do Towarzystwa Litewskiego i Ziem Ruskich, został przyjęty do międzynarodowej loży masońskiej „Les Trinités Indivisibles” oraz do wenty polskiej karbonarów paryskich. W 1833 wziął udział w wyprawie płk. Józefa Zalińskiego do kraju. Wskutek niepowodzenia wyprawy w końcu tegoż roku przeszedł na teren Galicji, skąd w 1834 powrócił do Paryża. W 1837 przez krótki czas należał do Towarzystwa Demokratycznego, w 1837–48 był członkiem zarządu paryskiej sekcji Zjednoczenia Emigracji Polskiej. W 1838 należał do zespołu redakcyjnego wydawanego w Paryżu pisma *Polak*, w 1842 pisywał do paryskiej *Narodowości*. Ożenił się z Marią Eugenią Kątską. W listopadzie 1843 przystąpił wraz z żoną do koła Towiańczyków i był jednym z najaktywniejszych członków. W kwietniu 1846 przyłączył się do grupy rozłamowej w kole, skupionej wokół Adama Mickiewicza. W kwietniu 1848 wyjechał do Włoch, aby pomagać A. Mickiewiczowi w formowaniu legionu; zajmował się tym także po powrocie do Paryża w czerwcu tegoż roku. W sierpniu 1848 ponownie wyjechał do Włoch na czele oddziału ochotników. Po rozwiązaniu legionu osiadł na stałe w Paryżu. Żył w nędzy, korzystał z pomocy materialnej A. Mickiewicza. Pisywał do wydawanego w Londynie *Głosu Wolnego* (1866, 1869). Zmarł 2 maja 1879 w Paryżu; pochowany na cmentarzu Montmartre.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wyprawa do Polski w r. 1833 (przez jednego z emisariuszów). Paryż 1835.

2. Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r. Poema z muzyką do dwóch pieśni i czterema portretami. Paryż 1841.

3. Dwa akty. Paryż 1845.

Poemat dedyk. A. Mickiewiczowi.

4. Szymon Konarski. Poema dramatyczne. Obraz I. Śmierć księdza Trynkowskiego. Paryż 1845.

5. Siedm listów o legionie polskim we Włoszech przez M †††. Pozn. 1850. Wyd. nast. Paryż 1857.

6. Jezioro cudów. Poemat chrześcijański. Paryż 1857.

7. Artur Zawisza i Michał Wołłowicz. Paryż 1859 *Usque ad finem. Żywoty nar. z ostatnich lat stu.*

8. Noc pielgrzymy. Urywek z Poematu Ducha. Paryż 1861.

9. Adam Mickiewicz i legion polski we Włoszech. Czterdziestoego ósmego lata wspomnienie. Paryż 1862.

10. Żywoć Rajmunda Rembielińskiego. Paryż 1862.

11. Zapowiedź poematu nowego Człowiek wobec Boga i Przyrody. Legenda o Madeju z XVI stulecia ofiarowana dla dorastającego pokolenia. Paryż 1876.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Przekłady

12. G.G. Byron: Mazepa. Poemat. Przekład wolny na wiersz polski. Paryż 1860 (razem z poz. 13).

13. A.M. Lamartine: Śmierć Jonathana syna Saulowego. Urywek z tragedii biblijnej. Przekład wolny. Paryż 1860 (razem z poz. 12).

14. G.G. Byron: Manfred. Poemat. Przekład wolny na wiersz polski. Paryż 1860.

Listy

19 listów do A. Mickiewicza. Ogl. S. Szpotaniński: A. Mickiewicz i jego epoka. T. 3. Wwa 1922.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

W. MICKIEWICZ: Żywoć Adama Mickiewicza. Wyd. 2. T. 1–2. Pozn. 1929–31. — W. R. BALSKI. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — H. BATOWSKI: Legion Mickiewicza w kampanii włosko-austriackiej 1848 r. Wwa 1956. — S. KIENIEWICZ: Legion Mickiewicza 1848–1849. Wwa 1957. — H. BATOWSKI: Wstęp do: Legion Mickiewicza. Wybór źródeł. Wr. 1958. — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza 1844–1847* (1975), *1848–1849* (1969), *1850–1855* (1978). — S. GOSZCZYŃSKI: Dziennik Sprawy Bożej. T. 1–2. Wwa 1984. — Z. MARKIEWICZ: Zapomniani pisarze i działacze emigracyjni. W: *Polsko-francuskie związki literackie*. Wwa 1986.

CHOJECKI Edmund 1822–1899

Urodzony 15 października (16 listopada?) 1822 w Wiskach na Podlasiu w zamożnej rodzinie ziemiańskiej; syn Andrzeja Ksawerego i Karoliny z Taszyczych. Uczęszczał do Gimnazjum Gubernialnego w Warszawie, przyjaźniąc się w owym czasie z Felicjanem Faleńskim, Kazimierzem Kaszewskim i Wacławem Szymanowskim. Debiutował w 1840 utworem „Nie kocham”, opublikowanym w *Przeglądzie Warszawskim* (t. 1). W 1841 był przez kilka miesięcy sekretarzem teatrów warszawskich oraz redagował *Echo*, dodatek do *Gazety Warszawskiej*. Od tegoż roku współpracował z *Biblioteką Warszawską*, ogłaszając wiersze i fragmenty prozy. Brał udział w życiu towarzyskim Warszawy, przyjaźnił się z Cyprianem Norwidem. W 1843 wespół z Ksawerym Branickim odbył wycieczkę na Krym. W drugiej połowie 1844 wyjechał do Paryża. Interesował się prądami słowiańskimi i dla pogłębienia znajomości spraw słowiańskich wyjechał w czerwcu 1845 do Pragi. Rezultatem pobytu były prace o tematyce słowiańskiej, ogłaszane w *Bibliotece Warszawskiej* (1846) lub wydawane jako odrębne publikacje. Od 1847 współpracował jako publicysta z paryską *Revue Indépendante*. W 1848 był delegatem Rady Narodowej Lwowskiej i uczestniczył w majowym Zjeździe Słowiańskim w Pradze. Brał czynny udział w obradach, za co został wydany z Pragi przez władze austriackie. Powrócił do Paryża i w 1849 był przez krótki czas współpracownikiem i administratorem *Trybuny Ludów* (*La Tribune des Peuples*). Kontaktował się z kręgami radykalnej inteligencji francuskiej, co znalazło swój wyraz we współpracy z socjalistycznymi pismami *Le Peuple* i *La Voix du Peuple* (1849–50) redagowanymi przez Pierre'a Josepha Proudhona. Po konflikcie z francuską policją był zmuszony do opuszczenia Francji. Wyjechał do Egiptu i studiował tam języki wschodnie, następnie przebywał we Włoszech, gdzie poznał księcia Hieronima Napoleona i zapewne dzięki jego wpływowi uzyskał w 1852 zezwolenie na powrót do Paryża. Po wybuchu wojny krymskiej w 1854 wstąpił ochotniczo do armii Omera Paszy. W 1856 jako sekretarz księcia Hieronima Napoleona odbył podróż do Islandii. Utrzymywał kontakt z czołowymi osobistościami świata literackiego i kulturalnego w Paryżu, m.in. z Gustawem Flaubertem, braćmi Juliuszem i Edmundem Goncourt, z George Sand. Tworzył sztuki w języku francuskim, głównie melodramaty wystawiane w teatrach paryskich w 1855–89. Używał pseudonimu Charles Edmond. W 1860 był jednym z założycieli dziennika politycznego *Le Temps*, a następnie pełnił funkcję prezesa rady nadzorczej pisma. W 1861 uzyskał obywatelstwo

W.R.-S., W.A.-Sz.

francuskie i zaczął pracować jako bibliotekarz przy Ministerium Algieru. W 1862 przebywał z misją polityczną w Londynie. Podczas wystawy paryskiej w 1867, mianowany przez wicekróla Egiptu komisarzem wystawy, organizował dział egipski. Około 1870 został dyrektorem Biblioteki Senatu. Mieszkał w Bellevue pod Paryżem, gdzie zmarł 1 grudnia 1899; pochowany w Meudon.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wspomnienia z podróży po Krymie. Wwa 1845.
2. Geśła. [Poezje]. Lipsk 1846. Wyd. tyt. Bruksela 1862.

3. Czechia i Czechowie przy końcu pierwszej połowy XIX stulecia. T. 1–2. Berlin 1846–47.

4. Rewolucjoniści i stronnictwa wsteczne. Berlin 1849. Wyd. nast. pt. Rewolucjoniści i stronnictwa wsteczne w 1848 r. Wyd. powtórne, przejr., z dodaniem wstępu L. Zienkiewicza o wypadkach obecnych. Lipsk 1865.

5. Alkhadar. Ustęp z życia ojców naszych. T. 1–3. Paryż 1854. Wyd. nast.: wyd. 2 popr. t. 1–4. Lipsk 1869; oprac. W. Hahn. T. 1–4. Wr. 1949.

6. La Florentine. Drame en 5 a. en prose. Wyst. Paryż 1855. Wyd. tamże 1856 (dwa wyd.).

7. Voyage dans les mers du Nord à bord de la corvette „La Reine Hortense”. Notices scientifique communiquées par M.M. les membres de l'expédition. Paris 1858. Wyd. nast. Paris 1863.

8. Les Mers polaires. Drame en 5 a. avec un prologue. Musique de J. Boverly. Wyst. i wyd. Paryż 1858. Przekł. czes. 1863.

9. L'Africain. Comédie en 4 a., en prose. Wyst. i wyd. Paryż 1860. Wyd. nast. tamże 1860.

10. La Pologne captive et ses trois poètes: Mickiewicz – Krasiński – Słowacki. *La Revue Contemporaine* 1862 nr z 15 stycznia, 28 lutego (fragm.). Wyd. osob. całości Leipzig 1864. Niepodp.

11. Souvenirs d'un dépaysé. Paris 1862.

Przekład pol.: Prakseda. Powieść z czasów wojny tureckiej. *Kraj* 1869 nr 1–55. Wyd. osob. Pozn. 1885 (pt. Prakseda. Powieść).

12. Aieule. Drame en 5 a. et 6 tableaux. Wyst. i wyd. Paryż 1863. Wyd. nast. tamże 1864. Współautor: A. D'Ennery.

13. L'Égypte à l'exposition universelle de 1867. Paris 1867.

14. Le Dompteur. Drame en 5 a. et 6 tableaux. Wyst. i wyd. Paryż 1869. Współautor: A. D'Ennery.

15. Patriotyzm i objawy jego u niektórych narodów. Rzecz wygłoszona na posiedzeniu Tow. Nauk. Pomocy w Paryżu dnia 27 stycznia 1870. Paryż 1870. Wyd. nast. Paryż 1872.

16. La Baronne. Drame en 4 a. en prose. Wyst. i wyd. Paryż 1871. Współautor: E. Foussier.

17. Zéphyrin Cazavan en Égypte. Paris 1880. Nagroda Akademii Francuskiej.

18. Harald. Paris 1881.

Przekład pol.: Harald. Powieść. Paryż 1881. Wyd. nast. tłum. Z. Sokółowska. Cz. 1–2. Wwa 1912.

19. La Bûcheronne. [Powieść]. Paris 1882. Wyd. nast. m.in. wyd. 7 Paris 1890.

Przekład pol.: Drwałówna. Powieść. Wwa 1884; Drwalka. Powieść. Wwa 1884.

20. Le Ménage Hubert. [Powieść]. Paris 1884. Współautor: J. Clarétie.

21. Le trésor du Guèbre. [Powieść]. Paris 1885. Przekład pol.: Życie i sen. Wwa 1885.

22. Rose Fleury. [Powieść]. Paris 1887.

23. Paul Rochebert. [Powieść]. Paris 1891.

24. Jean Dhasp. Paris 1892.

Przekład pol.: Jan Dhasp. Powieść. Tłum. M. Fałęńska. Wwa 1892.

25. La Maison de J.-R. Cossemant. [Powieść]. Paris 1893.

26. Le Neveu du comte Sérédine. Scène de la vie russe. [Powieść]. Paris 1898.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

P r z e k ł a d

27. J. Potocki: Rękopis znaleziony w Saragossie. T. 1–6. Lipsk 1847. Wyd. nast.: wyd. 2 Lipsk 1857; ze wstępem J. Lorentowicza. T. 1–3. Wwa 1917; oprac. L. Kukulski. Wwa 1956; oprac. jw. wyd. 3 Wwa 1965.

L i s t y

Kilkadziesiąt listów do G. Sand. Rkps w zbiorach: Spoelberch de Lovenjoul, Chantilly, sygn. E. 913, t. 350, Bibliothèque Historique de la ville de Paris (tu również list do C. Norwida z 1850). — Do różnych adresatów (m.in. 10 listów do G. Flauberta) w zbiorach Bibliothèque Nationale w Paryżu.

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

A. CHOJECKI. *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — Z. MARKIEWICZ: Les relations de Charles Edmond Ch. avec Herzen et les émigrés russes (1849–1867). *Annali dell' Istituto Universitario di Napoli* 1964 t. 7. — TENZE: La servitude sans grandeur d'un écrivain bilingue. (Charles Edmond Ch.). *Actes du IVe Congrès de l'Association Internationale de Littérature Comparée. Fribourg 1964*. T. 1. Hague 1966. — TENZE: Charles Edmond intermédiaire entre le monde slave et la France. *Canadian Slavonic Papers* (Toronto) 9 (1967). — Z. MARKIEWICZ, T. SIVERT: Melpomena polska na paryskim bruku. Wwa 1973. — K. KRĘJCI: Les Polonais à Paris et la littérature tchèque. *Revue de Littérature Comparée* (Paris) 1976 z. 1/2. — Z. MARKIEWICZ: Charles Edmond Ch. et son activité dans le camp des démocrates (1847–1899). *Acta Poloniae Historica* 37 (1978). — J. BACHÓRZ: „Alkhadar” E.Ch. Rozterki wieku. *Prace Polon.* 36 (1980). — E. PIOTROWSKI: E.Ch. wyprawa na Islandię w 1856 r. Wwa 1982. — S. JEDYNAK: Etyka w Polsce. Słownik pisarzy. Wr. 1986. —

Z. MARKIEWICZ: Polsko-francuskie związki literackie. Wwa 1986. — M. WOŹNIAKIEWICZ-DZIADOSZ: E.Ch. formuła powieści politycznej. W: *Polityka i romantyczne struktury powieściowe*. Lubl. 1986. — E. OW CZARZ: W zaczarowanym kręgu salonów. O przestrzeni salonu w polskich powieściach o arystokracji. *Czas i przestrzeń w prozie pol. XIX i XX w.* Tor. 1990. — TENŻE: „Alkhadar” E.Ch. Szkic problemów. *Acta UNC. Filol. Pol.* 1993 nr 39. — TENŻE: Powieść dygresyjna. „Alkhadar” E.Ch. W: *Między retoryką a dowolnością*. Tor. 1993.

A.P.

CHOMENTOWSKI Stefan

zm. po 1802?

Inna forma nazwiska: Chomętowski.

Syn Floriana, skarbnika stężyckiego (od 1764), i Barbary Zbłockiej. W 1771 został wojskim mniejszym stężyckim, w 1783 miecznikiem, a w 1784 wojskim większym — zrezygnował z tego urzędu w 1789. Debiutował w 1775 w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* (pod krypt.: S** C****), był związany z warszawskim środowiskiem literackim. Kilka jego wierszy (oryginalnych i tłumaczonych) ukazało się w drukach ulotnych (pod kryptonimami), trzy z nich włączono błędnie do twórczości Tomasza Kajetana Węgierskiego. Ostatni druk Ch. ukazał się w 1802, zapewne jeszcze za jego życia.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Na odjazd do Spa J.W. z Ossolińskich Potocki krajczyny koronnej. B.m. [1775].

Pod krypt.: S** C***.

Przedr. z *Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych* 1775 t. 12 cz. 1.

2. List do JMci Starosty Garwolińskiego (inc.: Zaczny Bieliński, niechaj się nikt u mnie...). B.m. [ok. 1776].

Pod krypt.: S** C**.

Egz. w Bibl. Uniw. Wil.

Od wyd. T.K. Węgierskiego „Wierszy różnych” przez T. Mostowskiego (Wwa 1803) wiersz włączony błędnie do pism Węgierskiego.

3. Voltaire: Henriada. Pieśni 1–10. Rkps przekładu gotowy w 1788.

Tekst nieznan, inf. F.K. Dmochowski (Sztuka rymotwórcza, III 609–13 i przyp.)

4. [A. Pope:] Listy Heloizy i Abeilarda. Z francuskiego J.P. Colareau na polskie przetłumaczone przez ***. Wwa [P. Dufour] 1786. Wyd. nast.: List Heloizy do Abeilarda przez S** C***. Helzberg [Wwa, P. Dufour] 1787 (przedr. jednego z dwóch listów); Listy Heloizy i Abeilarda ... przez ***. Wwa. [jw.] 1794; Listy Heloizy i Abeilarda z francuskiego wierszem polskim przetłumaczone. Tłumaczenie pozostałe K.Węgierskiego [!]. Kr. [May] 1795.

Estr. odnotowuje za katalogiem Batoskiego wydanie warsz. obu listów z 1784 (jak w wyd. z 1786), ale wydanie to nie jest pewne (egz. nieznan).

5. Voltaire: O prawie przyrodzonym, przez ... , do Fryderyka II Króla JMci Pruskiego, przez ... Kr.

[M. Gröll] 1798. Wyd. 2 Kr. [J. May] 1802.

Tyt. oryg. listu: De la loi naturelle.

OPRACOWANIA

F. BENTKOWSKI: Historia literatury polskiej. T. 1. Wwa 1814 s. 460. — A. BONIECKI: Herbarz polski. T. 3. Wwa 1900 s. 63. — S. HELSZTYŃSKI: Polskie przekłady Miliona i Pope’a. *Pam. Lit.* 1928. — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Monografia bibliogr. Wr. 1959; wyd. 2 zmien. i popr. Wwa 1999. — TAŻ: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). *Słownik lit. pol. Oświecenia*. Wyd. 2. Wr. 1991 i nast. — P. MATUSZEWSKA: Wokół polskich przekładów „Henriady”. *Od Oświecenia do Romantyzmu. Księga pam. poświęcona prof. P. Żbikowskiemu*. Rzeszów 1997.

E.A.

CHOMIŃSKI Franciszek Ksawery

zm. 1809

Syn Hilarego herbu Lis, chorążego oszmiańskiego, i Anny z Kopciów. Otrzymał cudzoziemskie wykształcenie. Życie publiczne zaczynał jako klient Radziwiłłów, porucznik brygady petyhorskiej i deputat trybunalski (w 1763 debiutował w druku mową trybunalską). W 1764, już jako pułkownik, wszedł w skład konfederacji Czartoryskich; następnie związał się z hetmanem wielkim litewskim Michałem Kazimierzem Ogińskim. W czasie konfederacji barskiej był regimentarzem powiatu oszmiańskiego oraz, z ramienia M.K. Ogińskiego, negocjatorem konfederatów w Wiedniu (z François Durandem) i Paryżu (z Étienne Chousteulem, 1770). Był przy M.K. Ogińskim podczas bitwy pod Stołowiczami (1771) i jego ucieczki do Królewca i Cieszyna, jeździł stamtąd w misji politycznej do Cassel (z ofertą korony polskiej dla landgraфа heskiego). Przebywał z M.K. Ogińskim na emigracji w Bawarii, Francji i Włoszech (w 1773 i 1774 jeździł do Warszawy z ofertami jego recesu). Był wolnomularzem, w 1774 podpisał się pod warunkami ustanowionymi przez Alojzego Fryderyka Brühla dla polskich łóż ścisłej obserwacji. Po powrocie z emigracji w 1775 prowadził nadal interesy M.K. Ogińskiego, ale w polityce związał się ze stronnictwem królewskim. W 1780, 1782 i 1784 posłował z powiatu pińskiego na sejm (w 1782 pełnił funkcję sędziego sejmowego, a w 1784 marszałka). W tym roku jako starosta piński i brygadier petyhorski (1776–90) przyjmował w Pińsku Stanisława Augusta. W 1786 został marszałkiem Trybunału Litewskiego i generałem-majorem w 1. Dywizji Wielkiego Księstwa Litewskiego, a w 1788 wojewodą mściślowskim. Uczestniczył w obradach Sejmu Czteroletniego (zwolennik wzmocnienia władzy królewskiej). Po drugim rozbiorze znalazł się, wraz z swymi dobrami i rezydencjami w Pińsku i Postawach, w

zaborze rosyjskim. Od 1793 był marszałkiem guberni mińskiej; w 1797, podejrzewany o spiskowanie, przebywał w więzieniu rosyjskim. W 1806 ogłaszał wiersze w *Dzienniku Wileńskim*. W okresie wojen napoleońskich należał do zwolenników polityki Adama Jerzego Czartoryskiego (porozumienia z Rosją). Żonaty był z Zofią z Tyzenhauzów primo voto Antoniową Tyzenhauzową. Kawaler Orderu św. Stanisława (1782) i Orderu Orła Białego (1788). Zmarł 9 czerwca 1809 w Wilnie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Mowy.. marszałka sejmowego. Wwa 1784.
2. Żle i dobrze. Pismo stosujące się do pisma pt. Zgoda i niezgoda. B.m. 1788. Niepodp. Polem. z pismem Jacka Jezierskiego: Zgoda i niezgoda z autorem „Uwag nad życiem Jana Zamoyskiego”.
3. Odpowiedź na Żydo-Swaros. Wwa 1792. Pod pseud.: K.L.Ch.

Nadto parę druków mów trybunalskich i sejmowych. Kilka epigramatów, ód i przekładów Ch. ukazało się pośmiertnie w *Dzien. Wil.* (1815) i *Bibl. Warsz.* (1860 t. 3, w: Diariusz bytności ... Stanisława Augusta w Pińsku). Zob też poz. 6. Błędnie natomiast przypisywano Ch. wiersz pt. Do Jmci Pana Grzegorza Łyszkiewicza, prezydenta warszawskiego, na jego przysłowie „Kurdesz nad kurdeszami” (zob. BOHOMOLEC F poz. 29).

P r z e k ł a d y

4. Q. Horatius Flaccus: Ody. Wil. 1765. Egz. nieznan, istnienie druku niepewne.
5. J. Racine: Fedra. Tragedia 1677 przez J. Rasy-na napisana, 1801 przez zesłego ... na język polski przelożona, a 1807 na Teatrze Narodowym Wileńskim wystawiona przez osoby składające Towarzystwo Dobroczynności Wileńskiej, kosztem Antoniego Chomińskiego, kapitana. Wwa 1818.
6. J. Delille: Człowiek wiejski albo Georgiki francuskie. Wil. 1817 [„przylączone ody tłumaczone tegoż tłumacza i własne”]. Wyd. nast.: Wil. 1818; Wil. 1819.

Nadto przekł. „Cynny” P.Corneille’a w rkpisie. Miał być też współautorem przekładu „Stworzenia świata” G. van Swieten’a (zob. CHODANI J.K. poz. 9).

O P R A C O W A N I A

- NK 4 (1966), 6/2 (1972).
- J. BARTOSZEWICZ. *Enc. pousz. Orgel.* 5 (1861). — W. SMOLEŃSKI. *Wielka enc. pousz. ilustr.* 11/12 (1894). — TENŻE: Publicyści anonimowi w okresie Sejmu Czteroletniego. Wwa 1912. — W. KONOPCZYŃSKI, *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — A. CIECHANOWIECKI: Michał Kazimierz Ogiński und sein Musenhof zu Stonim. Köln 1961 *Beiträge zur Geschichte Osteuropas* 2.

E.A.

CHOROMAŃSKI Leon

1872–1953

Imię metrykalne: Julian.

Urodzony 21 grudnia 1872 w Konotopie na Ukrainie; syn Ludwika, adwokata, i Aleksandry z Grzelaczyńskich. W 1885–93 uczęszczał do gimnazjum w Siedlcach, gdzie należał do konspiracyjnego kółka samokształceniowego. W 1893–97 studiował prawo w Krakowie. Ożenił się z Franciszką Brówką. Debiutował prawdopodobnie nowelką „Kara”, ogłoszoną w *Strumieniu* (1900 nr 1). Tworzył literackie i artykuły zamieszczał w licznych czasopismach, najdłużej współpracował z tygodnikiem satyrycznym *Sowizdrzał* (1913–19). Współpracował też z warszawskim kabaretem literackim „Momus”. W 1915–18 wystawiono w Warszawie kilka jego jednoaktówek. W okresie międzywojennym pracował w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych jako cenzor filmów. Po II wojnie światowej osiadł na stałe w Legionowie koło Warszawy, gdzie zmarł 12 lutego 1953.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Zuzanna. [Nowele]. Lw. 1911.
  2. Złota droga. [Nowele]. Wwa 1913.
  3. Firtleje Momusowe. [Wiersze]. Wwa 1914.
  4. Pościg za słońcem. [Proza i wiersze]. Wwa 1914.
  5. Głowa na kamieniu. [Opowiadania]. Wwa 1923.
  6. Urna. [Poematy]. Wwa 1925.
- Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).
- Wybór nowel w przekładzie włos. pt. *Novelle polacche*. Tłum. Marrené, Agar. Mediolan 1927.

P r z e k ł a d y

7. J.P. Jacobsen: Pani Fönss. Wwa 1909. Wyd. łącznie z poz. 8.
8. A. Strindberg: Siedem lat szczęśliwych. Wwa 1909. Wyd. łącznie z poz. 7.
9. O. Mirbeau: Ogród udręceń. Wwa 1909.
10. J. Barbey d’Aureville: Zemsta kobiety i inne utwory z cyklu „Les Diaboliques”. Kr. 1912.
11. O. Wilde: Salome. Tragedia w 1 a. Słowo wstępne... Wwa 1914. Wyd. nast.: Wwa 1985; [Świdnik] 1997.
12. Ch. Baudelaire: Pożeracz opium i inne szkice ze zbioru „Les Paradis artificiels”. Wwa 1921.
13. F. Dostojewski: Gracz. Z dziennika młodości. Wwa 1922.
14. G. de Nerval: Aurelia i inne opowiadania. Z przedmową... Wwa 1929. Wyd. nast. Wwa 1960.

O P R A C O W A N I A

- NK 13 (1970); LP
- E. KOZIKOWSKI: Więcej prawdy niż plotki. Wwa 1964.

W.A.-Sz. 167

CHOTOMSKI Ferdynand Dienheim 1793–1880

Urodzony 19 stycznia 1793 w Kokoszyńcach koło Tarnopola; syn Stefana herbu Prawdzic i Katarzyny z Korwin Kochanowskich. Uczył się w szkołach normalnych w Brzeżanach, w gimnazjum bazylińskim w Buczaczu i w pijarskim kolegium na Żoliborzu w Warszawie (z Józefem Brykczyńskim i Brunonem Kicińskim). 20 lutego 1812 wstąpił jako ochotnik do 15. Pułku Piechoty Księżstwa Warszawskiego, odbył kampanię napoleońską (pod Lipskiem ranny i wzięty do niewoli) i uzyskał stopień podporucznika. W 1815–18 służył w pułku Gwardii Grenadierów Pieszych w Warszawie i był instruktorem w szkole podchorążych (otrzymał abszty w stopniu kapitana na własną prośbę). Debiutował w 1816 w *Pamiętniku Lwowskim*, należał następnie do nieformalnej grupy literackiej B. Kicińskiego i współpracował z *Tygodnikiem Polskim i Zagranicznym* (1818, tu w t. 3: „Pojedynek. Poema komiczne”) oraz z *Tygodnikiem Polskim* (1919, tu: „Zaloty”). W 1819–21 pracował jako urzędnik austriackiego ministerstwa oświaty i często przebywał w Wiedniu, gdzie podjął studia w Akademii Sztuk Pięknych (uprzednio uczył się rysunku u Zygmunta Vogla). Utwory, głównie trawestacje i parodie, ogłaszał w lwowskich *Rozmaitościach* (od 1819), *Pszczole Polskiej* (1820) i w *Wandzie* (1820, 1822). W drugiej połowie 1821 wyjechał we Lwowie, z Eugeniuszem Brodzkim, *Pamiętnik Galicyjski*. Od 1822 był urzędnikiem w Wydziale Administracji Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie (podlegał Kajetanowi Koźmianowi), od 1824 kuratorem szkół wyższych województwa krakowskiego w Kielcach, a od 1829 — po śmierci żony, Pauliny z Twardochlebów — kuratorem wydziału prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Publikował w B. Kicińskiego *Kołodzie na r. 1824*, *Dzienniku Warszawskim* (1828–29), *Wandzie*, *tygodniku nadwiślańskim* Wandy Maleckiej (1828), i *Rozmaitościach Warszawskich* (1832–33, 1838). Zajmował się ornitologią i rysunkiem (wydał parę zeszytów „Atlasu ptaków polskich”), gospodarował w majątku Chodowa (woj. mazowieckie). W czasie powstania listopadowego służył w Gwardii Narodowej i był — w stopniu pułkownika — szefem sztabu gen. Michała Rybińskiego. W 1832 wyemigrował do Paryża, gdzie zrazu studiował w Akademii Sztuk Pięknych i wystawiał swe prace na wystawach, a następnie studiował medycynę; w 1842 uzyskał stopień doktora i podjął praktykę lekarską w Biurze Dobroczynności XII Obwodu m. Paryża. Od 1849 był lekarzem w ośrodku górniczym w Fiennes, następnie w departamencie Pas-de-Calais. Uczestniczył w politycznych polemikach Wielkiej

Emigracji (obronca M. Rybińskiego) i francuskim życiu literacko-naukowym. W 1857 wrócił do kraju, rok później został lekarzem w Ordynacji Zamoy-skich i w szpitalu w Szczepieszynie; zajmował się też sporządzaniem szkiców zabytków historycznych Lubelszczyzny i współpracował z *Biblioteką Warszawską*. W 1860 udał się do Włoch, wziął udział w wyprawie sycylijsko-neapolitańskiej („Ty-siąca”) Giuseppe Garibaldi i pozostał tam do 1870, by zajmować się paleologią. W drodze powrotnej do kraju, obrabowany z rękopisów, zbiorów i pieniędzy, popadł w obłąd. Odnaleziony przez rodzinę, był leczony przez parę lat we Lwowie, lecz przytomności nie odzyskał. Ostatnie lata przeżył u syna Bolesława w dobrach Gulczewo koło Płocka. Był członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (1819), Towarzystwa Antykwarzy w St. Omer, Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu (1835–43), Asocjacji Lekarzy Paryskich i Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. Zmarł 26 października 1880 w należącej do Gulczewa majątku Piotrów; pochowany w Imielnicy.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pulpit żywy, przez ... Naśladowanie Gresse-ta. Wwa 1817.
2. Publiusza Wirgiliusza Marona „Eneidy” prze-nicowanej przez ... ksiąg 12. Powst. 1818–58. Ks. I (1–292) ogł. *Tyg. Pol. i Zagr.* 1818 i *Tyg. Pol.* 1819; ks. 4 ogł. *Wieniec. Pismo zbior. ofiarowane S. Jacobowiczowi*. T. 2. Wwa 1858. Przedr.: *Meander* 1962 nr 2.
Rkps całości zaginął, w Bibl. PAU Kr. sygn. 714 zachowa-ny arkusz korektowy podjętego w 1858 wydania; tamże autobiografia Ch.
Wg tekstu A. Blumauera.
3. Górno uczone kobiety. Komedja w 5 a. [wierszem] przez... Lw. 1822.
Wg Molière: *Les Savantes*.
4. Odpowiedź panom Chelmieckiemu i Zwierkowskiemu na broszurę ogłoszoną przez nich w Pa-ryżu 20 lutego 1843 r. pt.: Objaśnienia na urzę-dowych dowodach oparte, tyżące się przywłaszcze-nia władzy prezesa Rządu Narodowego. Paryż 1843.
5. List ziemianina polskiego do Emigracji. [Pa-ryż] 1844. List drugi ..., dat. 1845. [Paryż] 1846. Niepodp.
6. Do generała Rybińskiego w imieniu obecnych oficerów polskich na obchodzie rocznicy bitwy pod Grochowem dn. 25 lutego 1844. Paryż 1844.
7. Do generała Rybińskiego na zgromadzeniu wojskowych w rocznicę rewolucji, d. 29 listopada 1844. Paryż 1844.
8. Obrona Rybińskiego. Paryż 1845.
9. Jan Zahorowski. Powieść historyczna z cza-sów Jana Sobieskiego [wierszem]. Paryż 1845 [wiersz]. Toż wyd. tyt. Paryż 1846.

10. O starożytnościach słowiańskich. Oddz. 1: O starożytnościach słowiańskich pogańskich; oddz. 2: O starożytnościach słowiańskich chrześcijańskich. Rkps sprzed 1848 zaginiony.

Przekł. franc.: P. Kunaszewski: Recueil des antiquités. Rkps zaginiony; przeznaczony do wyd. kosztem rządu francuskiego wraz ze „Starożytnościami słowiańskimi” J. P. Safařika.

11. Sztuka zachowania zdrowia ułożona przez szkołę salembańską. Tłumaczenia... Wwa 1858. Tyt. oryg.: Regimen sanitatis.

Wśród zaginionych rkpsów były przekłady prac hist.: A. Curtin: Relacja wojny szwedzkiej napisana 1656 r.; P. Chevalier: Dzieje wojen kozackich z Polską napisane 1656 r. i Relacja o Polsce 1687 r. drukowana. Parę wierszy Ch. przedr.: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

Biografia F.Ch. (sprzed 1857). Rkps w Bibl. PAU Kr. sygn. 714 k. 630-631. — *Enc. pousz. Orgel.* 5 (1861). — K.W. WÓJCICKI: Kawa literacka w Warszawie. Wwa 1873; przedr. w: Pamiętniki dziecka Warszawy i inne wspomnienia literackie. Oprac. Z. Lewinówna. T. 2. Wwa 1974. — P. CHMIEŁOWSKI *Wielka enc. pousz. ilustr.* 11/12 (1894). — L. ZEMBRZUSKI *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — J.S. BYSTRON: Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego. Lw. 1938. — A. BAR: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947. — K. KREJČI: Heroikomika v básnictví Slovanů. Praha 1964. — A. MEBLECHOWSKA-LUTY. *Słownik artystów pol.* T. 1. Wr. 1971. — W. PUSZ: Nowy Parnas przedromantycznej Warszawy. Wr. 1979. — R. BIELECKI: Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego. T. 1. Wwa 1995.

E.A.

CHROMIŃSKI Kazimierz
1759-1816

Urodzony w 1759 we wsi Chromna koło Siedlec w rodzinie ziemiańskiej. Uczył się w Warszawie, gdzie następnie rozpoczął praktykę prawniczą. W 1787-95 jako plenipotent Biblioteki Załuskich zajmował się uzupełnianiem jej zbiorów w bibliotekach prowincjonalnych, równocześnie pracował nad słownikiem pisarzy polskich. W 1789 debiutował broszurą prawnopublicystyczną. Od 1796 uczył prawa i historii w szkołach lubelskich, od 1802 w liceum wileńskim; prace ogłaszał w *Tygodniku Wileńskim* (1804) i *Dzienniku Wileńskim* (1806, m.in. przekłady utworów Macieja Kazimierza Sarbiewskiego). Od 1808 był profesorem w gimnazjum w Świsłoczy, pełnił też funkcję prefekta i wicedyrektora szkół guberni grodzieńskiej. Pod koniec 1815 doktoryzował się na Uniwersytecie Wileńskim na podstawie rozprawy „O literaturze polskiej wieku XVIII” (nie wydana). Ostatni

rok życia spędził w Warszawie. Zmarł 7 lipca 1816. Księgozbiór gromadzony od 1779 przekazał w testamencie Bibliotece Liceum Warszawskiego.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wyluszczenie praw, wolnego mieszkania i handlu Żydom pozwalających, z odpowiedzią na pisma Magistratu Warszawskiego przeciw Żydom r. 1789 wydane. [Wwa 1789].

2. Widok praw. [Wwa] 1790.

3. Do ... Panny Marianny Stryjeńskiej ... dnia 17 stycznia 1802. [Wil.] 1802 [wiersz]. Podp.: Kaz. Chro.

4. O literaturze polskiej, mianowicie czasów zygmunto-wskich, to jest złotego wieku pisarzy. *Dzien. Wil.* 1806 t. 3-4 i odb. pt. Rozprawa o literaturze polskiej. Wil. [1806].

5. Do ... X. Ślepowron Kossakowskiego, biskupa wileńskiego ... 16 maja 1806 [wiersz]. Podp.: Kaz...Chromiń...Ziem...Lubels...

6. Wiersz o zgonie ... Jana Nepomucena Korwina Kossakowskiego, biskupa wileńskiego... Wil. 1808 [wiersz].

Podp.: Kaz. Chrom. Ziemi. Lubelski.

7. Do ... Jana Chrzyciciela ze Strynej Stryjeńskiego, generała byłej Gwardii Konnej Litewskiej ... 24 czerwca 1815. [Wil. 1815] [wiersz].

Podp.: Aut. Lit. Zyg.

Listy

8. Do J. Przybyłskiego z 1793-1800 i do N.N. z 1803. Wyd. O. Błażewicz. *Przegl. Hum.* 1973 nr 6.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

[F.M. SOBIESZCZAŃSKI] F.M.S. *Enc. pousz. Orgel.* 5 (1861) — [P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. pousz. ilustr.* 11/12 (1894). — I. CHRZANOWSKI *Pol. słownik biogr.* 3 (1937). — S. SAWICKI: Początki syntezy historycznoliterackiej w Polsce. Wwa 1969. — O. BŁAŻEWICZ. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — M. FIDELUS: O pierwszych naukowych syntezach literatury staropolskiej. *Prace Polon.* 30 (1974). — Korespondencja Ignacego Potockiego w sprawach edukacyjnych (1774-1809). Oprac. B. Michalik. Wr. 1978.

E.A.

CHROŚCIŃSKI Wojciech
Stanisław

ok. 1660-ok. 1722

Inne formy imienia i nazwiska: Chrościński; Stanislaus Adalbertus Chruściński.

Urodzony ok. 1660 (ok. 1665?) w Warszawie w rodzinie mieszczańskiej. Za młodu służył u Andrzeja Modrzewskiego, podskarbiego koronnego, i przy

jego boku walczył pod Wiedniem. Przebywał też na dworze swojego opiekuna Michała Radziejewskiego, biskupa warmińskiego. Wiosną 1685 został kierownikiem kancelarii królewskiej, otrzymał tytuł sekretarza oraz szlachectwo i herb Junosza za zasługi literackie i wojskowe. W 1686 przez krótki czas był zwierzchnikiem puszkarzy w Tezewie. Po śmierci Jana III Sobieskiego (1696) służył królewiczowi Jakubowi. Wskutek zamieszek związanych z elekcją Augusta II Mocnego i niepowodzeń domu Sobieskich musiał opuścić Warszawę. Zamieszkał we wsi Blanowice pod Częstochową, gdzie w 1709 zmarła mu żona Agnieszka z Woodów (poślubiona ok. 1689). Około 1711 ożenił się z Apolonią Otwinowską i osiadł w jej dziedzicznej wsi Blesno w powiecie lelowskim. Do końca życia głosił wierność dla rodu Sobieskich. Zmarł ok. 1722 (po 1733?).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Trąba wiekopomnej sławy i pamięci ... Jana III. Wwa 1684 druk. K.F. Schreiber. Tekst łac. pt. *Tuba vocalis famae ac aeviternae memoriae ... Joannis III*. Wwa 1684 druk. K.F. Schreiber. Fragm. przedr.: *Poeci żołnierscy 1410–1945*. Wwa 1970.

Poemat panegiryczny w oktawach, dedyk. biskupowi M. Radziejowskiemu.

2. Pharsaliej ... kontynuacja. Oliwa 1693 Druk. Klasztoru Oliwskiego.

Kompilacja prac wielu autorów rzymskich, stanowi jakby dalszy ciąg „Pharsalii” Lucana, zob. poz. 12.

3. Lament strapionej ojczyzny. Powst. pod koniec 1696. Wyd. A.E. Koźmian (mylnie przypisując utwór W. Kochowskiemu) w książce: Wyciągi Piotrowickie, czyli niektóre wyjątki z księgozbioru piotrowickiego. Wr. 1842 s. 65–81; B. Erzepki. *Rocz. Tow. Przyj. Nauk* 21 (1895) s. 435–458 i odb. Przedr.: *Poeci pol. baroku* 2 (1965).

Pamflet polityczny w oktawach popierający kandydaturę królewicza Jakuba.

Rkps (kopia) w Bibl. UW sygn. 79.

4. Projekt na mody francuskie. Powst. pod koniec 1696. Wyd. A.E. Koźmian w książce: Wyciągi Piotrowickie..., jw. poz. 3 s. 82–86. Przedr.: *Poeci pol. baroku*, jw. poz. 3.

5. Treny Jeremiaszowe albo lamentacje na wielki tydzień postny. Powst. prawdopodobnie 1701–02. Wyd. wraz z: Job cierpiący. Zob. poz. 13.

6. Treny żałobne po śmierci niegdą godnej pamięci napisane... Agnieszce Chroscinskiej ... od osierociałego jej małżonka. Częstochowa 1709 Druk. Jasnej Góry.

7. Krótki zbiór duchownych zabaw. Częstochowa 1710 Druk. Jasnej Góry. Wyd. nast. Częstochowa 1711. Fragm. przedr.: *Żywoć św. Aleksego* przedr. S. Vrtel-Wierczyński: *Staropolska legenda o św. Aleksym na porównawczym tle literatur słowiańskich*. Poznań 1937; *Pol. poezja maryjna*. Niepokalanów 1949.

Tu: *Żywoć św. Aleksego*; *Żywoć i męczeństwo św. Eustachiusza*; modlitwy, psalmy, pieśni maryjne (przekłady wierszy F. Kreydy — zob. poz. 14 — tu ogł. jako własne utwory).

8. *Clypeus serenissimi Joannis III regis Polonorum*. Brzeg 1717 druk. G. Trampius.

9. *Józef do Egiptu od braci przedany*. Powst. przed 1731. Wyd. [Kr.] 1745. Fragm. przedr.: *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976.

Poemat w 13 pieśniach. Wyd. bezimienne.

Autograf (znacznie obszerniejszy od pierwodr., gdzie z kolei są fragm. obce autografowi) w Ossol. sygn. 5319/1. Rkps oo. Kapucynów w Kr. sygn. K 20, będący odpisem autorstwa A. Dobrawskiego, różny we fragmentach od pierwodr. Fragm. i odmianki ogł. J. Starnawski. *Miscellanea Staropol.* 5. Wr. 1980 *Arch. Lit.* 23.

10. *Aman od Assewerusa ... nad wszystkie księżęta wywyższony i poniżony*. [Kr.] 1745.

Poemat w 9 pieśniach pisanych oktawami. Wyd. bezimienne.

P r z e k ł a d y

11. *Owidiusz: Rozmowy listowne*. Powst. ok. 1689. Wyd. [b.m.] 1695. Wyd. nast. [b.m.] 1733. Przekł. „*Heroides*”; umieszczony na indeksie kościelnym.

12. M.A. Lucanus: *Pharsalia ...* albo raczej wojna domowa między Pompejuszem a Cezarem. Oliwa [1690] Druk. Klasztoru Oliwskiego [J.J. Textor].

13. *Job cierpiący, z dobr i fortun wyzuty*. Z łacińskiego na polskie według kommentu S. Grzegorza ... wierszem przełożony. Wwa 1705 Druk. Scholarum Piarum [tu: *Treny Jeremiaszowe*]. Wyd. nast. pt. *Joba cierpiącego historia ... z przydatkiem ... Trenów Jeremiasza*. Wil. 1759. Fragm. przedr. pt. *Do uciśnionej ojczyzny apostrophe*. *Poeci pol. baroku*, jw. poz. 3.

14. [F. Kreyda] *Florianus a Sancto Hieronymo: Laur poetyczny, czyli pieśni na pochwałę N. M. Panny*. Wwa 1706. Fragm. przedr.: *Wiersz ofierny Najświętszej Pannie Maryjej na Piasku w Krakowie*. *Poeci pol. baroku*, jw. poz. 3; *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976.

Fragm. z kilku dzieł: *Helikon sarmacki. Wątki i tematy pol. poezji barokowej*. Wr. 1989 *BN* 1, 259; *I w odmianach czasu smak jest*. Wwa 1991.

Utwory o autorstwie niepewnym

15. *Pożegnanie córki Teresy Kunegundy, elektorowi bawarskiemu poślubionej*. Powst. 1694. Wyd. z tłumaczeniem pt. *Rozmowy listowne*. Zob. poz. 11.

16. *Poezje postu świętego* [tu m.in. *Sonet na całą Mękę Pańską*]. Dołączone do rkpsu pt. *Józef do Egiptu...* (1745).

Rkps w Ossol. sygn. 5319/1.

17. *Józef Bogu wielce ulubiony, na trzynaście pieśni wierszem polskim rozdzielony i na widok świata podany ... spisany 23 marca 1746*.

Rkps w Bibl. Nar. akc. 6909; odpis rkps w Bibl. oo. Kapucynów w Kr. sygn. K 20.

18. Parodia Ody Horacjuszowej. *Monitor* 1776 t. 2 s. 467–469.

19. Cesarz mi się do domu wrócić rozkazuje. Rkps w Bibl. Ossol. sygn. 249/III.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

W. GOMULICKI: Poezje postu świętego. W: Kłosa z polskiej niwy. Wwa 1912. — K.M. GÓRSKI: Król Jan III w poezji polskiej XVII w. W: Pisma literackie. Kr. 1913. — T. MIKULSKI: Dzieje jednego sonetu. Chrościński, Lubomirski czy Hadziewicz? *Ruch Lit.* 1929; przedr. w: *Rzeczy staropolskie*. Wr. 1964. — S. SPŁAWIŃSKI: „Farsalia” Lukana w przekładach polskich XVII w. Kr. 1929. — W. JĘDRYCHOWSKI: Próba rekonstrukcji biografii W.S.Ch. *Ruch Lit.* 1930. — F. FRIEDMAN: Nieznana relacja o batalii wiedeńskiej 1683 r. *Przegl. Hist.-Wojskowy* 7 (1934) z. 1. — W. OGRÓDZIŃSKI: Polskie przekłady Horacego. *Commentationes Horatianae*. Kr. 1935 i odb. — T. MIKULSKI *Pol. słownik biogr.* 3 (1937); przedr. w: *Rzeczy staropolskie*. Wr. 1964. — W. BOROWY: O poezji polskiej w w. XVIII. Kr. 1948 s. 11–14; wyd. 2 Wwa 1978. — J. MUSZYŃSKA: Cechy fonetyczne „Rozmów listownych” S.Ch. Łódź 1968. — W. ROSZKOWSKA: Oława królewiczów Sobieskich. Wr. 1968 s. 138. — P. BUCHWALD-PELCOWA: Satyra czasów saskich. Wr. 1969. — K. SIEKIERSKA: Zapomniany poeta – W.S.Ch. *Po-radnik Język.* 1972 z. 3. — Cz. HERNAS: Barok. Wwa 1973 i wyd. nast. — K. SIEKIERSKA: Język W.S.Ch. Studium mawozwieckiej polszczyzny XVII i XVIII w. Wr. 1974. — J. STARNAWSKI: Nad tekstem osiemnastowiecznego poematu o Józefie. Poprawki i uzupełnienia. *Miscellanea Staropol.* T. 5. Wr. 1980 *Arch. Lit.* 23. — A. CZYŻ: Ja i Bóg. Poezja metafizyczna późnego baroku. Wr. 1988. — K. TARGOSZ: Jan III Sobieski mecenasem nauk i uczonych. Wr. 1991. — J. JANAS: Ojczysta „poza” i „maniera” w języku „Rozmów listownych” W.S.Ch. *Barok* 1995 nr 2.

I.T.

CHRÓŚCIKOWSKI Samuel
1730–1799

Właściwe imię: Kacper.

Inne formy nazwiska: Chrościkowski, Chruścikowski.

Urodzony 10 stycznia 1730 w Piaskach w ziemi chełmskiej. W 1745 wstąpił do zakonu pijarów i przyjął imię Samuel od św. Jana Nepomucena. Nowicjat odbył w Podolińcu (1745–47). Studiował retorykę w seminarium zakonnym w Rzeszowie (1747/48), filozofię w Międzyrzeczu Koreckim (1748–50), po czym uczył w kolegiach pijarskich w Warszawie i Warężu. W 1754–57 kontynuował studia w Collegium Nazareum w Rzymie. Po powrocie przez dwanaście lat uczył humaniorów, filozofii, matematyki, fizyki i etyki w warszawskim Collegium Nobilium. Debiutował w 1761 „Rozmową filozoficzną” z zakresu etyki. Był profesorem w Międzyrzeczu (1759/60), wicedyrektorem kolegium pijarskiego we Lwowie (1769–72) oraz przez dziesięć lat rektorem kolegium w Chełmie. Zmarł 16 października 1799 w Chełmie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Powinności każdego człowieka w rozmowie mianej od kawalerów uczących się in Collegio Nobilium S. P. Wwa 1761; toż w: A. Wiśniewski: *Rozmowy w ciekawych i potrzebnych, w filozoficznych i politycznych materiach, w Collegium Nobilium Warszawskim S. P. miane*. T. 2. Wwa 1761. Wyd. nast.: Wwa 1766; Wwa 1769.

2. Fizyka doświadczeniami potwierdzona, albo doświadczenia fizyczne przez kawalerów filozofii uczących się in Collegio Nobilium S. P. publicznie czynione, polskim zaś językiem napisane. Wwa 1764.

3. Filozofia chrześcijańska o początkach praw naturalnych przeciwko deistom, czyli terażniejszego wieku mędrkom, dla kawalerów uczących się filozofii in Collegio Nobilium S. P. Wwa 1776.

4. De iure naturali et politico, philosophia moralis sive ethica, utrumque ius et ea, quae ad illud spectant, complectens, olim in Collegio Nobilium Varsaviensi S. P. iuventuti philosophiae operam danti tradita. Wwa 1770. Przekł. franc. fragm. w: *Journal Polonais* 1770 z. 4.

5. Napomnienia chrześcijańskie każdemu stanowi ludzi użyteczne. Wwa 1770.

6. Monumenta virtutis Venceslai Rzewuscii, palatini Cracoviensis ... litteris pontificiis, regis aliisque testimoniis confirmata, atque in unum collecta. Lubl. 1774 [wiersz].

7. Laudatissimum opus ab ... Josepho II, imperatore ... Leopoldi ... anno 1783 in horto principis Jabłonowska, palatinae Braclaviensis gestum, ad immortalem eiusdem memoriam carmine Polonico descriptum et Latino elegiaco redditum. Lw. 1783.

8. Ad ... Ferdinandum ... Comitem de Harrach carmen elegiacum in gratiarum actionem, quod pulveres nigros propriis impensis emptos, Clerico Josepho Calasantio Ceypek ex Ordine Scholarum Piarum multa aegritudine laboranti, liberalitate sua tamdiu offerret, donec hic pristinae incolumitati post biennium ferme restitueretur. Lw. 1784.

Przekłady

9. G. Bonnot de Mably: *Rozmowy Focjona o związku obyczajności z polityką, w greckim języku od Nikoklesa zestawione, a teraz z francuskiego na polski język przetłumaczone*. Wwa 1771.

10. [J. Annutini] J.A. Bianchi: *Matylda*. Tragedia. Lw. 1783. Przekł. tragedii J.A. Bianchiego „Elżbieta, królowa luzytańska” w rkpsie AGAD.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

Enc. powsz. Orgel 5 (1861). — W. SMOLEŃSKI: *Przewrót umysłowy w Polsce w. XVIII*. Kr. 1891 i wyd. nast. — *Wielka enc. powsz. ilustr.* 11/12 (1894). —

S. SZCZOTKA. *Pol. słownik biograf.* 3. (1937). — K. WAŚNIK: Kartezjusz w Polsce. *Przegl. Filoz.* 1937 z. 4. — *Hist. nauki pol.* T. 2. Wr. 1970; t. 6. Wr. 1974. — I. STASIEWICZ. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1971. — J. ŚRUTWA: Prawo naturalne w programie naukowo-dydaktycznym Collegium Nobilium. *Rocz. Filoz.* 22 (1974) z. 2. — J. BUBA, J. ŚRUTWA. *Enc. katol. KUL* 3 (1979). — W. MYŚZOR. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — S. JANECZEK: Oświecenie chrześcijańskie. Z dziejów polskiej kultury filozoficznej. Lubl. 1994. — J. KURKOWSKI: Warszawskie czasopisma uczone doby Augusta III. Wwa 1994. — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: Bücher und ihre Leser in Wilna am Anfang des 19. Jahrhunderts. Frankfurt am Main 1996.

E.A.

CHRYSTUS Z MARTWYCH WSTAŁ JE...

XIV w.

Jedna z najdawniejszych polskich pieśni wielkanocnych (najstarszy zapis tekstu), wykonywana ongiś głównie podczas procesji rezurekcyjnej oraz przy kazaniach. Stanowi ją pojedyncza prosta strofa 4-wersowa, zbudowana z 6-zgłoskowców rymowanych parami — jest to przekład trzeciej zwrotki pieśni łacińskiej „Deus omnipotens...”, być może dokonany poprzez wersję niemiecką. Czas przekładu i tłumacz niezany. Po raz pierwszy zanotował ją Świętosław z Wilkowa w Graduale katedry plockiej, ukończonym w 1365. Liczne przekazy z XV w. i czasów późniejszych, często przemieszane ze strofami pieśni innego pochodzenia, dowodzą jej wielkiej popularności w całym kraju.

WYDANIA

Tekst plocki ogł. M. Bersohn: Księgozbiór katedry plockiej. Wwa 1899 s. 22. Wyd. nast. m.in.: W. Taszycki: Najdawniejsze zabytki języka polskiego. Kr. 1927 *BN* I, 104; toż wyd. nast.: Wr. 1949; 1951; 1967; 1975; Średniowieczna pieśń religijna polska. Oprac. M. Korolko. Wyd. 2 zmien. Wr. 1980 *BN* I, 65; W. Wydra, W.R. Rzepka: Chrestomatia staropolska. Wr. 1984; toż wyd. 2 Wr. 1995. Graduale (rkps w Bibl. Seminarium w Płocku sygn. MS 32) zaginęło 1939–45.

Przekazy in. wersji tekstu wymieniają J. Wóronczak oraz A. Stender-Petersen — zob. OPRACOWANIA.

OPRACOWANIA

NK I (1963); LP

J. FIJAŁEK: Bogurodzica. *Pam. Lit.* 1903 s. 10–11, 354 i nn. — J. ŁOŚ: Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543. Kr. 1915; wyd. 2 pt. Początki piśmiennictwa polskiego. Lw. 1922. — J. WÓRONCZAK: Tropy i sekwencje w literaturze polskiej do połowy XVI w. *Pam. Lit.* R. 43 (1952) z. 1/2. — Z.M. SZWEJKOWSKI: Rozkwit

wielogłosowości w XVI w. Wielkie formy polifoniczne. *Z dziejów pol. kultury muzycz.* 1: *Kultura staropól.* Kr. 1958 s. 95. — S. ROSPOND: Dzieje polszczyzny śląskiej. Kat. 1959 s. 147. — P. SZCZANIECKI: Służba Boża w dawnej Polsce. Pozn. 1962 s. 43–45, 69–72. — A. STENDER-PETERSEN: Zur Geschichte der ältesten polnischen Auferstehungshymne. *Scando-Slavica* (Kopenhaga) 8 (1962). — A. VETULANI: Średniowieczne rękopisy plockiej biblioteki katedralnej. *Rocz. Bibl.* 7 (1963) s. 429. — H. BIRNBAUM: Zu den Anfängen der Hymnographie bei den Westslawen. *Scando-Slavica* 11 (1965). — H. FEICHT: Polska pieśń średniowieczna. *Mustca Medii Aevi* 2 (1968) s. 65; przedr. w: Studia nad muzyką polskiego średniowiecza. Kr. 1975 s. 379–380. — W. WYDRA, W.R. RZEPKA: Dwie średniowieczne polskie pieśni w mszałach i brewiarzach gnieźnieńskich do roku 1555. *Studia Polon.* 2 (1975). — W. WYDRA: Staniąteckie przekazy pieśni „Chrystus z martwych wstał jest”. *Slavia Occidentalis* 48/49 (1991/92). — T. MICHAŁOWSKA: Między słowem mówionym a pisanym. (O poezji polskiej późnego średniowiecza). *Lit. i kultura późnego średniowiecza.* Wwa 1993. — TAŻ: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast. — K. MORAWSKA: Historia muzyki polskiej. T. 1: Średniowiecze. Cz. 2: 1320–1500. Wwa 1998.

T.W.

CHRZĄSZCZEWSKA Jadwiga ok. 1870–1935

Urodzona ok. 1870. Od 1891 prowadziła ożywiającą działalność pedagogiczną na łamach czasopism warszawskich, głównie *Przeglądu Pedagogicznego* (od 1897 należała do komitetu redakcyjnego tego czasopisma) oraz *Przyjaciela Dzieci*. Była właścicielką szkoły i przedszkola przy ul. Nowy Świat w Warszawie, w których stosowała fröbelowskie zasady wychowania oraz poglądowego nauczania dzieci. Uprawiana przez nią twórczość literacka miała również służyć tym założeniom. Wraz z Jadwigą Warnkową i Janiną Porazińską wydawała elementarze i inne zbiory pomocnicze do nauczania początkowego. Zmarła 28 lutego 1935 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dla małych przyjaciół zwierząt. Wwa 1894.
2. Lutnia dziecięca. Marsze, zabawy, piosnki. Z muzyką F. Ginejko. Wwa 1894. Wyd. nast.: wyd. 3 popr. i powiększone Wwa 1907; wyd. 4 Wwa 1927. Przekł. szwedz.
3. Opowiadania ciotuni. Wwa 1895 *Promyki, Biblioteczka dla Młodzieży*. Wyd. nowe ozdobione Wwa 1911.
4. Wesoła drużyna. Powiastki z 12 obrazkami. Wwa 1895.
5. Czary i nie czary. Fantastyczne opowiadania dla młodzieży. Wwa 1896 [1895]. Wyd. nast. Wwa 1927.

6. Słoneczko. Powieść dla młodzieży. Ilustr. T. Jaroszyński. Wwa 1896 [1895].

Nagroda w konkursie *Przyj. Dzieci*.

7. Walek. Opowiadania fantastyczne dla młodzieży. Wwa 1896 [1895].

8. Gwiazda spadająca. Utwór fantastyczny dla młodzieży. Wwa 1896.

9. Pogadanki z dziećmi. Wwa 1896. Wyd. 4 rozszerz. i popr. Wwa 1927.

10. Dar. Powieści dla młodzieży opracowane według A. Daudeta. Wwa 1897 [1896].

11. Plon. Powieść dla młodzieży. Wwa 1898.

12. Legendy, czyli cudowne powieści z dawnych czasów. Wwa 1900.

13. Z biegiem Wisły. Obrazki o kraju. Wwa 1901. Wyd. 3 Wwa 1913.

Współautor: J. Warnkówna.

14. O tym, co się niegdyś działo. Opowiadania z historii Polski. Wyd. ilustr. Wwa 1904 [1903]. Wyd. nast. Wwa 1911.

15. Opowiadania przyrodnicze. Cz. 1: Staw. Wwa 1907; wyd. 3 Wwa 1925; cz. 2: Łąka. Wwa 1909; wyd. 3 Wwa 1929.

Współautor: W. Haberkantówna.

16. Dla ciebie. Powiastki i opowiadania przyrodnicze dla młodszych dzieci. Wwa 1905 [1904].

17. Znani i nieznan. Opowiadania przyrodnicze. Wwa 1910. Wyd. 2 poszerz. Wwa 1926.

18. Jak to było zimą w lesie. Wwa 1911.

19. Mój skarb. Powiastki prawdziwe. Wwa 1912.

20. Tajemnica starego dworu. Powieść dla młodego wieku. Wwa 1915. Wyd. nast. Wwa 1927.

21. Cud bajeczki. Wwa 1928.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970).

S. KOSSUTHÓWNA: Autorka „Z biegiem Wisły”. Wspomnienia pośmiertne. *Iskry* 1935 nr 29. — M. REUT: Działalność J.Ch. na łamach „Przeglądu Pedagogicznego”. *Rocz. Filoz.* 5 (1955/57) z. 4. — *Zbiór poetów pol.* 6 (1975).

I.T.

CHYLIŃSKI Bogusław Samuel
ok. 1634–1668

Urodzony przypuszczalnie ok. 1634 na Litwie, zapewne w Świętojeziorach (pow. sejneński), w polskiej rodzinie szlacheckiej herbu Jastrzębiec; syn Adriana, ministra kalwińskiego, i jego drugiej żony Minwidówny, Żmudzinki. Kształcił się zapewne w gimnazjum kalwińskim w Kiejdanach. W 1652 synod mianował go katechistą w Birzach, a w 1654 wysłał na roczne stypendium na uniwersytet w Franeker we Fryzji Zachodniej (obecnie w granicach Holandii). Wsku-

tek inwazji moskiewskiej i szwedzkiej musiał na polecenie synodu przerwać drogę powrotną do kraju i zawrócić z Gdańska do Belgii. Wiosną 1657 udał się do Anglii. Z Londynu przeniósł się do Oksfordu, gdzie w ciągu dwóch lat, wspierany przez uczonych angielskich, przetłumaczył „Biblię” na język litewski. W 1661 zbierał na Litwie środki na wydanie przekładu. Uzyskane zrazu poparcie umożliwiło mu rozpoczęcie druku, lecz przerwała go nieprzychylna opinia referentów synodu litewskiego. Dalsze zabiegi na terenie Anglii pozostały bezskuteczne. Od 1663 pobawiony stałej pensji, żył w nędzy w Londynie, gdzie zmarł w 1668.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. An Account of the Translation of the Bible into the Lithuanian Tongue. Oxford 1659 druk. H. Hall. Fragm. w wersji łac. wyd. osob. pt. Ratio institutae translationis Bibliorum in linguam lithuanicam. B.m.r. [zapewne Londyn 1661]. Broszura propagandowa na temat wydawnictw protestantów litewskich. Zdefektowany unikat Ratio... w Bibl. Uniw. w Uppsali.

P r z e k ł a d

2. Biblia. Przekład na jęz. litew. Powst. 1657–59. Druk. Londyn 1662–63 (do psalmu 40). Fragm. przedr. J. Gierulis: Sienieji Lietuvių skaitymai. T. 1. Kowno 1927 s. 278–298. Całość Nowego Testamentu wyd. kryt. C. Kudzinowski, J. Otrębski pt. Biblia litewska ... Nowy Testament. T. 1: Reprodukacja autografu; t. 2: Tekst. Pozn. 1958 *PTPN*. (Wstępy napisali: S. Kot: Geneza i tło historyczne... i odb.; J. Otrębski: Dlaczego przerwano druk kalwińskiej Biblii...; C. Kudzinowski: Uwagi edytorskie); t. 3: Rozprawy. Indeks wyrazów. Wyd. C. Kudzinowski. Pozn. 1964 *PTPN*.

Zachowały się trzy fragm.: szczeciński, 24 ark., znajdował się w Pruskiej Bibl. Państw. w Berlinie; wileński, 26 ark., w Akademii Duchownej w Petersb.; londyński, 11 ark., znajduje się w British Museum, Dep. Mss. Add. 41301. Mikrofilm w Bibl. Tow. Przyj. Nauk w Pozn. sygn. 14.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964).

W BIRŽIŠKA: Lietuvių bibliografija XVI–XVIII amž. Kaunas 1924 szp. 29–30 [tu: bibliogr.]; por. W Biržiška: Zarys historii książki litewskiej w wiekach XVI–XVIII. *Przegł. Wil.* 1926 nr 2. — C.S. STANG: Archiwalia. *Archivum Philologicum* III (Kaunas) 1932 [ustalenie autorstwa]. — S. KOT.: Anglo-Polonica. Angielskie źródła rękopiśmienne do dziejów stosunków kulturalnych Polski z Anglią. *Nauka Pol.* 30 (1935) s. 112–115. — TENŻE. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — *Hist. nauki pol.* 6 (1974).

I.T. 173

CICHOCKI Kasper

1545–1616

Urodzony w 1545 w Tarnowie; syn Stanisława, mieszczanina. Przez dwa lata uczył się na koszt proboszcza tarnowskiego Marcina Łyczka. W półroczu zimowym 1561/62 zapisał się do Akademii Krakowskiej. (Wątpliwe, czy w 1567–69 przebywał w Lipsku jako mentor kasztelanica Jana Herburta). Studia ukończył w 1570 ze stopniem bakałarza nauk wyzwolonych i rozpoczął wykłady w Akademii. W 1574 jako preceptor towarzyszył grupie młodzieży do Ingolstadt, a po powrocie przyjął służbę na dworze prymasa Jakuba Uchańskiego. Od 1578 (lub 1579) do 1583 (lub 1584) pracował w kancelarii podskarbiego koronnego Jacka Młodziejowskiego, z tej racji towarzyszył mu w wyprawach przeciw Moskwie. Następnie kontynuował studia — najpierw w Akademii Wileńskiej, a w 1584–87 w Rzymie, gdzie słuchał wykładów Roberta Bellarmina. Po powrocie do kraju przyjął święcenia kapłańskie i osiadł w Sandomierzu. W marcu 1595 otrzymał kanonię tamtejszej kolegiaty, nieco później jeszcze trzy probostwa i kanonię wileńską. Zasłynął jako teolog i polemista katolicki. Będąc gorliwym stronnikiem jezuitów, doprowadził do założenia kolegium jezuitów w Sandomierzu. Obrażające zwroty, użyte pod adresem króla angielskiego w dziele „Alloquia Osiecensia”, były przyczyną interwencji Jakuba I u Zygmunta III Wazy (1615). Poślem w tej sprawie był John Dickenson, strony polskiej bronił kanclerz Feliks Kryski. C. zmarł w 1616, przed zakończeniem zatargu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Anatomia consilii editi de stabilienda pace Regni Poloniae Iezuitis pulsus. Kr. 1611 druk. A. Piotrkowczyk.

Przekład pol. (dziś nieznan) pt. Rozbiór rady danej do ustalenia pokoju Polski wypędziwszy jezuitów. Kr. 1611.

Odpowiedź na paszkwil antyjezuicki pt. Consilium de recuperanda pace. Wyd. 2 [1609].

2. Alloquiorum Osiecensium sive variorum familiarum sermonum libri V. Powst. 1611, uzup. 1614. Wyd. Kr. 1615 druk. B. Skalski.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964).

A. KRAUSHAR: Poselstwo Dickensa do Zygmunta III w sprawie książki uwłaczającej domowi Stuartów (1615 r.). *Przegl. Hist.* 1909 t. 9. — H. BARYCZ: *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — U. SZUMSKA: Anglia a Polska w epoce humanizmu i reformacji. Lw. 1938. — R. PRZEZDZIECKI: Diplomatic Ventures and Adventures. Some Experiences of British Envoys at the Court of Poland. London 1953.

— T. WITCZAK: O złudnym tropie autorstwa „Proteusa albo Odmienca” (1564). *Pam. Lit.* 1957 z. 2. — E. OZOROWSKI: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — R. NIR: *Enc. katol. KUL* 3 (1985). — J. WIJACZKA: Obrazu Stuartów. *Przemiany* 1988 nr 2. — W. URBAN: K.C. — najwybitniejszy pisarz kontrreformacji sandomierskiej. *Rocz. Świętokrzyski* 20 (1993) s. 131–142.

I.T.

CIEKLIŃSKI Piotr

1558–1604

Inna forma imienia i nazwiska: Petrus Cieklinius.

Urodzony w 1558 prawdopodobnie w okolicach Biecza w niezamożnej rodzinie szlacheckiej herbu Habdank; syn Stanisława, podstarościego sandomierskiego, i Zofii ze Skarbków. Możliwe, iż kształcił się w kolegium jezuickim w Jarosławiu. Przez całe życie należał do zaufanych podkanclerzego Jana Zamoyskiego i zapewne dzięki niemu dostał pracę w kancelarii królewskiej; już za Stefana Batorego (1579) miał tytuł sekretarza królewskiego. Związany z dworem posłował do Szwecji (1587), do Włoch (1594), do Konstantynopola (1597) i uczestniczył w wyprawach wojennych: w 1588 walczył pod Byczyną, w 1595 na Wołoszczyźnie. Od ok. 1590 przebywał głównie na Rusi. Wiadomo, że miał związki ze Stanisławem Żółkiewskim, Janem Ostrorogiem z Komarna, Szymonem Szymonowicem, Janem Szczęsnym Herburtem i in. Brał udział w organizowaniu Akademii Zamojskiej, dla której podczas podróży dyplomatycznych nabywał rękopisy greckie. Pisywał drobne utwory polityczne, zasłynął znakomitą przeróbką „Potrójnego” Plauta. Pod koniec 1598 ożenił się, jak się zdaje już po raz drugi, z Elżbietą Broniewską i osiadł na roli. W marcu 1601 otrzymał od króla godność podczaszego ziemi krakowskiej. W 1603 przebywał we Lwowie. Zmarł 14 maja 1604; pochowany w Bieczu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Ziemia wołoska. [3 bajki polityczne]. Powst. na pocz. 1596. Ogl. K. Heck: *Z literackiej działalności PC. Księga pam. ku uczczeniu ... L. Cwiklińskiego*. Lw. 1902.

2. Potrójny z Plauta. Powst. ok. 1597 [wg S. Łempickiego; wg innych już ok. 1582]. Wyd. Zamość 1597 [1598] Druk. Akademii. Wyd. fotoofs. Wr. 1992 [z posłowiem W. Waleckiego]. Wyd. nast. przy: *Komedie Plauta. Przekład i wstęp J. Wolfram*. Pozn. 1873; wyd. kryt.: J. Czubek. Kr. 1891 *BPP* nr 18; J. Lewański: *Dramaty staropól*. T. 2. Wwa 1959; J. Krzyżanowski i S. Rospond. Wr. 1966 *BPP*, B nr 16 (tu wstęp: [J. Krzyżanowski] J.K.: P.C. i jego dzieło; [S. Rospond] S.R.: Uwagi o

pisowni i języku „Potrójnego”; [E. Sarnowska] E.S.: Stosunek tekstu C. do tekstu Plauta); [tekst skrócony:] *Teatr pol. Renesansu*. Oprac. J. Leżański. Wwa 1988.

Przeróbka komedii Plauta pt. Trinummus. Wg S. Lempickiego mogła być krótko po ogł. drukiem wyst. na dworze S. Tarnowskiego, kasztelana sandomierskiego i starosty buskiego, w Busku koło Lwowa.

Wyst. przez W. Horzycę w Teatrze Wielkim we Lw. w 1936. Egz. unikatowy w Bibl. Czart. w Kr. sygn. XVI 2090/1.

3. Ś. Wojciecha, apostoła i arcybiskupa polskiego, Bogarodzica i hymny na święta Panny Najświętszej. Zamość 1600 Druk Akademii. Przedr. S. Lempicki: Nieznane hymny o Najśw. Pannie. PC. *Teka Zamojska* 1938 s. 15–24. Wybór: *Poeci renesansu*. Wwa 1959; *Z głębokości ... Antologia pol. modlitwy poetyckiej*. Wyd. 2 Wwa 1974.

Utwory o autorstwie niepewnym

4. Dialog. [Pamflet polityczny wierszem z 1592]. Ogł. z rkps Bibl. Pol. w Paryżu J. Czubek: Dyalog i Taniec barzo piękny. Dwa utwory z końca XVI w. *Pam. Lit.* 1913 z. 3.

Autorstwo hipotetyczne wg J. Czubka, zakwestionowane przez J. Nowaka-Dłużewskiego.

5. Wizerunek utrapionej Rzeczypospolitej ... przy tym Herkules słowieński Kaspra Miaskowskiego. Dobromil 1612 druk. J. Szeliga. Wyd. nast.: Dobromil 1613; Dobromil 1616; pt. Obraz utrapionej Rzeczypospolitej. Kr. 1628 [ed. wątpliwa]; pt. Utrapienie Rzeczypospolitej wizerunek. [B.m.] 1629.

Przeróbka J.D. Solikowskiego pt. Apocalipsis, powst. ok. 1588, druk. jako utwór Piotra Grzegorzowicza (wg A. Brücknera, J.S. Herburta). Hipotezę autorstwa PC. wysunęła L. Szczerbicka: Jan Szczęsny Herbut — zarys monografii. Wr. 1957.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

K. BADECKI: Kiedy PC. tłumaczył „Potrójnego” z Plauta. *Pam. Lit.* 1910 z. 3. — S. LEMPICKI: PC. i Jan Ostroróg z Komarna. Cztery uwagi o „Potrójnym z Plauta”. *Tamże* 1936 i odb. Lw. 1937; przedr. pt. Pierwszy polski komediopisarz i jego uczonego przyjaciela. W: *Renesans i humanizm w Polsce*. Wwa 1952. — S. LEMPICKI: *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — C. BACKVIS: Une Traduction vieille-polonaise du Trinummus de Plaute. *Mélanges Georges Smets*. Bruxelles 1952; przekł. pol. pt. Trinummus Plauta w przekładzie staropolskim. W: *Szkice o kulturze staropolskiej*. Wwa 1975. — Z. RASZEWSKI: Stan badań nad inscenizacją teatru staropolskiego. *Odrodzenie w Polsce* 4 (1956). — J. KRZYŻANOWSKI: O wznowieniu „Potrójnego”. *Meander* 1963 z. 5. — K. SIKORA: Kilka uwag o „Potrójnym z Plauta”. *Eos* 1964 nr 2. — J. KRZYŻANOWSKI: PC. opowieść włoska. *Slavia Orientalis* 1965 nr 3; przedr. w: *Paralele*. Wwa 1977. — *Dramat starop.* T. 1. Wr. 1965. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Zygmuńt III. Wwa 1971. — J. ZIOMEK: *Renesans*. Wwa 1973 i wyd.

nast. — J. LIPIŃSKI: *Sztuka aktorska w Polsce 1500–1633*. Wwa 1974. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — S. SAWICKI: Motywy maryjne w poezji średniowiecza i renesansu. W: *Z pogranicza literatury i religii*. Lubl. 1978. — J. LEWAŃSKI: *Dramat i teatr średniowiecza i renesansu w Polsce*. Wwa 1981. — A. SAJKOWSKI: W cieniu Buczyny. W: *W stronę Wiednia*. Pozn. 1984. — J. KRZYŻANOWSKI: „Potrójny” z Plauta. *Lit. pol. Przew. enc.* 2 (1985). — R. MONTUSIEWICZ: Hymny maryjne PC. *Przeł. Powsz.* 1985 nr 12. — J. ŚLASKI: Dawny dramat polski w reprintach. *Nowe Książki* 1993 nr 8. — S. NIEZNAŃSKI: Literaci zamojscy z przełomu XVI i XVII w. W *kręgu akademickiego Zamościa*. Lubl. 1996.

I.T.

CIESZKOWSKI August 1814–1894

Urodzony 12 września 1814 w Suchej na Podlasiu w zamożnej rodzinie ziemiańskiej; syn Wincentego Pawła i Zofii z Kichich. Początkowo nauki pobierał w domu, do gimnazjum uczęszczał w Warszawie. Przed upadkiem powstania 1831 wyjechał do Krakowa, gdzie ukończył Liceum św. Barbary (świadectwo dojrzałości uzyskał w 1832) i rozpoczął studia na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1833 przeniósł się na Uniwersytet Berliński; tam studiował pod kierunkiem Edwarda Gansa i Karola Ludwika Micheleta, z którym się zaprzyjaźnił. Po ukończeniu studiów odbył podróż przez Niemcy do Holandii i Anglii. Powróciwszy do kraju, otrzymał w zarząd ojcowski majątek Surchów pod Krasnymstawem. Doktoryzował się w 1838 na uniwersytecie w Heidelbergu na podstawie dzieła o filozofii jońskiej. W wydanej w tymże roku pracy „Prolegomena zur Historiosophie” dał pierwszy zarys swojego systemu historiozoficznego. W 1838–40 przebywał we Francji, Anglii i Włoszech. W 1839 poznał w Mediolanie Zygmunta Krasieńskiego, z którym odąd pozostawał w bliskiej przyjaźni. Do kraju powrócił w połowie 1840 i zamieszkał w Warszawie. W 1841 był jednym z założycieli *Biblioteki Warszawskiej*, na której łamach (1842–46) ogłosił wiele rozpraw z dziedziny filozofii, ekonomii i polityki społecznej. W 1842 został aresztowany za pracę społeczną, po uwolnieniu przeniósł się do zaboru pruskiego. Mieszkał najpierw w Dobrzyniu na Pomorzu, a od 1843 w Wierzenicy pod Poznaniem. Często wyjeżdżał do Berlina, gdzie w 1843 został współzałożycielem Towarzystwa Filozoficznego, w którym działał przez wiele lat jako jeden z aktywniejszych członków. Jego system filozoficzny zawarł w pracy „Ojciec nasz”, nazywany filozofią czynu, wywarł znaczny wpływ na współczesnych, co uświadocniło się m.in. w dziełach Z. Krasieńskiego,

Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Cypriana Kamila Norwida (z którym od 1841 utrzymywał bliski kontakt, przerwany przez tegoż w 1847 i wznowiony po powrocie C.K. Norwida z Ameryki). W 1847 nabył majątek Champertier we Francji i jako delegat departamentu Basses Alpes brał udział w kongresie rolniczym w Paryżu. Od 1848 rozwijał działalność polityczną i społeczną w Poznańskim. Współdziałał przy zakładaniu Ligi Polskiej i formułowaniu jej programu, przez kilkanaście lat był posłem na sejm pruski (1848–55, 1859–66). W 1856–59 przebywał głównie we Francji i Belgii. Wiosną 1857 ożenił się ze swoją siostrą stryjczną, Heleną Cieszkowską. W tymże roku znalazł się w gronie założycieli Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (był jego prezesem w 1861–68, 1885–94). Zainicjował i sfinansował powstanie wyższej szkoły rolniczej w Żabikowie pod Poznaniem (1870). Wiele podróżował, m.in. po Włoszech, Francji i Niemczech. W 1872 osiadł na stałe w Poznaniu. Od 1873 był członkiem Akademii Umiejętności w Krakowie. Z inicjatywy Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego w 1893 w Poznaniu obchodzone jubileusz pięćdziesięciolecia jego działalności naukowej. Zmarł 12 marca 1894 w Poznaniu; pochowany w kościele parafialnym w Wierzenicy. W 1996 jego imię nadano Akademii Rolniczej w Poznaniu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Prolegomena zur Historiosophie. Berlin 1838. Wyd. nast.: 2. Auflage Posen 1908; Hamburg [1981].

Przekład pol.: Prolegomena do historiozofii. Pozn. 1908.

Przekł. franc. 1973.

2. Gott und Palingenesie. Erster, kritischer Teil. Berlin 1842. 2. Ausgabe Posen 1911.

Przekład pol.: Bóg i palingeneza. Część pierwsza – krytyczna. Pozn. 1912.

3. O romansie nowoczesnym. *Bibl. Warsz.* 1846 t. 1 i odb.

4. Słowa wieszcz Polaka, wyrzeczone roku 1846. Praga 1848.

5. Ojciec nasz. T.1. Paryż 1848; t. 2–4. Pozn. 1899–1906 [wyd. pośmiertne]. Wyd. nowe zupełnie. Z przedmową A. Żółtowskiego. T. 1–3. Pozn. 1922–23.

Przekł.: ang. 1919, franc. 1906, włos. 1923.

Ogł. też wiele rozpraw z dziedziny filoz., ekonomii i polityki społ.

Wydania zbiorowe

6. Prolegomena do historiozofii. Bóg i palingeneza oraz mniejsze pisma filozoficzne z lat

1838–1842. Wstępem poprzedził A. Walicki. Oprac. J. Garewicz i A. Walicki. Wwa 1972.

7. [Wybór pism]. Selected writings. [Wyd., tłum. i przedmowa] A. Liebich. Cambridge 1979.

Przedr. pism: 700 lat myśli pol. (1977).

Listy

Listy od C.K. Norwida ogł. *Pam. Lit.* 1925/26 i odb.; 311 listów od Z. Krasińskiego ogł. w książce: Korespondencja Z. Krasińskiego. T. 1. Wwa 1988.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

A. ŻÓŁTOWSKI. *Sto lat myśli pol.* 5 (1909). — M. SOBESKI: C. i Krasiński. *Rocz. Tow. Przyj. Nauk Pozn.* 39 (1913). — A. ŻÓŁTOWSKI: A.C. (1814–1894). *Pol. filoz. nar. 15 wykładów urządzonych staraniem Tow. Filoz. w Kr. Kr.* 1921. — A. ROSZKOWSKI: Poglądy społeczne i ekonomiczne A.C. Pozn. 1923. — A. ŻÓŁTOWSKI *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — J. KELLER: Czyn jako wyraz postawy moralnej A.C. Lubl. 1948. — A. WOJTKOWSKI. *Wybitni Wielkopoleanie XIX w.* Pozn. 1959. — A. WALICKI: C. a Herceń. *Pol. spory o Hegla.* Wwa 1966. — TENŻE: Filozofia a mesjanizm. Wwa 1970. — B. BACZKO. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wwa 1971. — I. CURYŁO: Historia i moralność w filozofii A.C. *Etyka* 9 (1971) s. 25–40. — B.J. GAWECKI: C. i Krasiński. W: Polscy myśliciele romantyzmu. Wwa 1972. — A. WALICKI. *Pol. myśl filoz. i społ.* T. 1. Wwa 1973. — Z. SPRYS: Historiozofia ery romantyzmu w świetle poglądów filozoficznych K. Libelta i A.C. *Sesja nauk. poświęcona 100-letniej rocznicy śmierci K. Libelta.* Wwa–Pozn. 1977. — I. CURYŁO-GONZÁLES: Teodycea historiozoficzna A.C. *Etyka* 16 (1978) s. 147–161. — M.N. JAKUBOWSKI: O koncepcji twórczości A.C. *Studia Filoz.* 1978 nr 1. — J. HELLWIG: Działalność pedagogiczna A.C. Pozn. 1978. — TENŻE: C. Wwa 1979 [tu: wybór pism A.C.]. — A. LIEBICH: Between ideology and utopia. The politics and philosophy of A.C. Dordrecht–Boston–London 1979. — B. URBAN-KOWSKI: C.: romantyzm dla przyszłości. W: Myśl romantyczna. Wwa 1979. — Z. KUDEROWICZ: Artyści i historia. Wr. 1980. — D. BAJTLIK: A.C. o literaturze i harmonii. *Przegl. Hum.* 1981 nr 5. — M.N. JAKUBOWSKI: The meaning of history in A.C. (Between Hegel and Romantic philosophy). *Dialectics and Humanism* (Wwa) 1981 nr 3. — H. JAKUSZKO: „Prolegomena” A.C. jako próba przezwyciężenia historiozofii Hegla. *Annales UMCS. Sectio I: Philosophia-Sociologia* 1981 s. 91–111. — Z. TROJANOWICZOWA: Ostatni spór romantyczny. C. Norwid – J. Klaczko. Wwa 1981. — M. ZDZIECHOWSKI: „Ojciec nasz”. *Znak* 1981 nr 4/5. — B.J. DEMBOWSKI: The role of Polish philosophy in creating national awareness. *The common Christian Roots of the European Nation.* T. 2. Florence 1982. — J. GAREWICZ: Nie dokończone dzieło A.C. *Arch. Hist. Filoz. i Myśli Społ.* 27 (1982) s. 49–76 [dot. „Ojciec nasz”]. — A. WALICKI: Philosophy and romantic nationalism. Oxford 1982. — TENŻE: Francuskie inspiracje myśli filozoficzno-religijnej A.C. W: Między filozofią, religią i polityką. Wwa 1983. — M. WALENDOWSKA: A.C. synteza ludzkich dziejów. *Przegl. Powsz.* 1984 nr 3. — A. RODZIŃSKI. *Enc. katol. KUL* 3 (1985).

— Z. HERBA: Historiozofia A.C. *Humanitas* 11 (1986) s. 165–194. — M. JĘDRASZEWSKI: „Ojciec nasz” A.C. W: *Filozofia i modlitwa*. Pozn. 1986. — M. SOJKA: Neomesjanizm a recepcja C. Wr. 1986. — E. WIERZBICKI: A.C. „Ojciec nasz” w polskiej myśli religijno-filozoficznej. *Częstobowskie Studia Teolog.* 1986 s. 445–450. — J. ŚWINIARSKI: Koncepcja społeczeństwa „czynu” A.C. *Studia Filoz.* 1987 nr 4. — C. FILIPOWICZ: A.C. i K. Libelt – romantyczny patriotyzm pracy. *Pol. myśl polit. na ziemiach pod pruskim panowaniem*. Wwa 1988. — Z. HERBA: A.C. – współczesność a ideał. *Humanitas* 13 (1989) s. 101–130. — M.N. JAKUBOWSKI: Czyn, przyszłość, naród. Poglądy filozoficzne A.C. Wwa 1989. — A. ŻUK: Byt określa świadomość albo egzystencjalny realizm. Ontologiczne aspekty „Ojciec nasz” A.C. *Studia Filoz.* 1989 nr 11. — M.J. ŻAROWSKI: A.C. – filozof narodowej samowiedzy. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Filoz.* 58 (1990) s. 9–26. — A. SIKORA: Myśliciele polskiego romantyzmu. Chotomów 1992. — W. CHYTROWSKI: Filozofowie romantycyści o przyszłości Polski. Tor. 1993. — S. PIERÓG: Dialektyka i Objawienie w historiozofii A.C. *Nowa Krytyka* 1993 nr 4. — B. MARKIEWICZ: Hermeneutyka nadziei A.C. *Kwart. Hist.* 1994 z. 1/2. — M. SOJKA: Beyond Hegel and Fukuyama: A.C. and his „philosophy of action”. *The Polish Review* (New York) 1994 nr 4. — A.C. *Wielkopoleńskie i Europejskie*. Praca zbior. pod red. B. Goryńskiej-Bittner i J. Stępnia. Pozn. 1994 [tu: 14 art. dot. filozofii A.C., działalności publicznej i oświatowej oraz jego teorii doktryn gospodarczych. Także bibliogr. podmiotowa i przedmiotowa]. — E. KASPERSKI: Filozofia konfliktu i walki. C. Norwid i A.C. *Przegl. Hum.* 1995 nr 2. — G. KOTLARSKI: Dydaktyzm historiozoficzny „romantyków wielkopolskich”. *Filozoficzny protagonizm*. B. Trentowski – K. Libelt – A.C. *Zesz. Filoz.* 1995 z. 4. — G. KUBSKI: Królestwo Boże w romantycznych interpretacjach. A.C. i W. Serwantowski. Pozn. 1995. — K. WOJNOWSKI: Człowiek wobec granic wolności. (Dylemat rozumu i woli w filozofii A.C.). *Humanistyka i Przyrodznictwo* 2 (1996) s. 131–143. — M.N. JAKUBOWSKI: C. philosophy of action in the young Hegelian context. *Tor. Przegl. Filoz.* 1 (1997) s. 103–114. — P. DEHNEL: Graf A.C. Ein polnischer Philosoph unter dem Einfluss von und Auseinandersetzung mit F.W.J. Schelling. *Zbliżenia Polska – Niemcy* 1997 nr 1.

W.R.-S., W.A.-Sz.

CIESZKOWSKI Henryk 1808–1873

Urodzony 29 czerwca 1808 w Bortnowie na Wołyniu; syn Kajetana i Marianny z Rastawieckich. Uczył się w liceum w Krzemieńcu, a od 1820 w Warszawie, gdzie ze Stefanem Garczyńskim, Konstantym Gaszyńskim i Dominikiem Magnuszewskim założył kółko literackie. Przyjaźnił się z Antonim Malczewskim i Stefanem Witwickim. Po ukończeniu liceum i odbyciu rocznej praktyki urzędniczej w Hrubieszowie wyjechał na Wołyń. Debiutował w 1827, ogłaszając poezje w *Dzienniku Wileńskim* oraz *Rozmaitościach Warszawskich*. 29 listopada 1830 przybył do Warszawy,

aby objąć posadę w Banku Polskim. Po wybuchu powstania wstąpił do Gwardii Narodowej i służył w artylerii, po jego upadku wrócił na Wołyń, skąd nadsyłał poezje do czasopism warszawskich. W 1841 i 1849 zamieszczał utwory w *Athenaeum*, w 1843–57, 1864, 1870 pisywał do *Biblioteki Warszawskiej*. W 1849 osiadł na stałe w Warszawie i kontynuował pracę literacką, pisując m.in. do *Dziennika Warszawskiego* (1852–55). W 1864–67 pracował w Bibliotece Głównej. Zmarł 1 stycznia 1873 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Świat i dusza. Powieść; Okruszyny z teki. Szkice; Wianek cierniowy. Poezje. Wwa 1852.
2. Postępowi. Powieść. Wwa 1855.
3. Notatki z mojego życia. Powst. 1850–60. *Fragm. ogł.: Gaz. Codz.* 1855 nr 176, 180, 181; *Bibl. Warsz.* 1857 t. 3; *Dzien. Pol.* 1873 nr 181–247. Wyd. osob. całości Pozn. 1873.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

P r z e k ł a d

4. F. Czacki: Studia historyczne nad rewolucją francuską 1789 roku. T. 1–3, Wwa 1862.

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968).

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 12 (1894). — H. MOŚCICKI. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938).

W.R.-S., W.A.-Sz.

CIOŁEK Stanisław przed lub w 1382–1437

Urodzony nie później niż w 1382 na Mazowszu; syn Andrzeja, wojewody mazowieckiego. Studia na uniwersytecie w Pradze (1392–1402) ukończył ze stopniem mistrza nauk wyzwolonych, po czym został duchownym. Do 1419 pracował w kancelarii Władysława II Jagiełły, w 1411–21 był notariuszem ziemi i kapituły krakowskiej. Zlecano mu wtedy misje dyplomatyczne: w 1410 wraz ze Zbigniewem Oleśnickim posłował do Zygmunta Luksemburczyka, ówczesnego króla Węgier i Niemiec, sojusznika zakonu krzyżackiego, w sprawie rozejmu z Polską, w 1410–22 uczestniczył w rokowaniach z Krzyżakami (był m.in. posłem w sprawie Żmudzi). Redagował akt unii horodelskiej (1413) i prawdopodobnie edykt wielki przeciw husytom (1424). W 1419 napisał paskwil na małżeństwo Władysława Jagiełły z Elżbietą Granowską, co zwichnęło jego karierę dworsko-dyplomatyczną. Usunięty z kancelarii królew-

skiej, kontynuował studia w Akademii Krakowskiej (1420) i szukał oparcia u wielkiego księcia litewskiego Witolda. Powrócił na dwór w 1422. Przez protekcję królowej Zofii Holszańskiej otrzymał w 1423 podkanclerstwo; na tym stanowisku zajmował się głównie sprawami czeskimi i nadal krzyżackimi. Jednocześnie zabiegał o karierę duchowną, zmieniając poglądy na temat władzy papieża w Kościele katolickim. Początkowo koncyliarysta, niedopuszczony — za przyczyną Witolda — przez kurię papieską do objęcia biskupstwa płockiego (1425), przeszedł do stronnictwa kurialno-dworskiego. Dzięki wstawiennictwu Władysława Jagiełły i Witolda otrzymał w 1428 biskupstwo poznańskie. W następnych latach powrócił do koncyliaryzmu; w 1434 był posłem na sobór bazylijski. Nieudolny i interesowny administrator diecezji, w 1436 musiał na pewien czas schronić się w Krakowie przed reakcją szlachty wielkopolskiej. Zmarł 10 listopada 1437 w Poznaniu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Paszkwil łac. prozą, o fakturze bajki zwierzęcej (inc.: *Fertur quondam leonem...*) przeciw małżeństwu Władysława Jagiełły z Elżbietą Granowską. Powst. przypuszczalnie w 1417–19. Wyd.: M. Wiszniewski: *Historia literatury polskiej*. T. 5. Kr. 1843 s. 341–349 (jako tekst anonim.; ed. niepoprawna); J. Szujski. *Codex epistolaris saeculi XV t. 1 cz. 1* (1876) s. 47–52 *Monumenta Medii Aevi Historica* t. 2.

Przekład pol. J. Sękowski. *Toć jest dziwne a nowe*. *Antologia lit. pol. średniowiecza*. Wwa 1987.

2. *Laus Cracoviae* (inc.: *Cracovia civitas...*). Powst. w 1426 lub 1428. Jest znany z trzech odmiennych zapisów z poł. XV w. Wyd. kryt.: R. Gansiniec: *Liryka S.C. Księga pam. w stulecie PTPN*. Pozn. 1957 [*Rocz. Hist.* t. 23]; *Antiquitates musicae in Polonia*. T. 14: *Transcriptions*. Ed. by M. Perz in collaboration with H. Kowalewicz (transcriptions and comments on texts). Wwa 1976; H. Kowalewicz: *Twórczość liryczna*. S.C. *Eos* 1977 z. 1.

Nowe oprac. melodii anonimowego kompozytora z XV w.: *Muzyka w dawnym Krakowie. Wybór utworów XV–XVIII w.* Pod red. Z.M. Szewykowski. Kr. 1964; *Musica antiqua Polonica. Średniowiecze — The Middle Ages*. Red. [...] J. Morawski. 1: *Monodia-Monody. Wielogłosowość — Polyphony*. Kr. b.m.r.; *Antiquitates musicae in Polonia*. T. 13: *Sources of Polyphony up to C. 1500. Facsimiles*. Ed. by M. Perz. Wwa 1973.

Rkpsy w: Bibl. Uniw. Karola w Pradze nr VI. A 7; Bibl. Nar. w Wwie Ms. III. 8054 (dawniej Kras. 52); Bibl. Nar. (dawniej Zał. Lat. F. 378) zniszcz. 1944 (zachowana fot.). Reprodukcje: *Antiquitates musicae...* T. 13, jw.

Przekład pol.: T. Sinko pt. *Pochwała Krakowa*. *Kur. Lit.-Nauk.* 1939 nr 22 dod. do *Ilustr. Kur.* *Codz.* Przedr.: M. Plezia: *Najstarsza poezja pol-*

sko-lacińska (do połowy XVI wieku). Wr. 1952 *BN* I, 141; w: *Toć jest dziwne a nowe...*, jw. poz. 1; przekład poetycki F. Kormesówna, ogł. R. Gansiniec, jw. poz. 2.

3. Tzw. Hymn do Bogarodzicy (inc.: *Stupet averni feritas...*) [z akrostychem: Stanislaus]. Wyd. kryt.: R. Gansiniec, jw. poz. 2; H. Kowalewicz, jw. poz. 2. Rkps w Bibl. Uniw. Karola, jw. poz. 2. Fot. ogł. H. Kowalewicz, jw. poz. 2.

Przekład pol. poetycki F. Kormesówna, ogł. R. Gansiniec, jw. poz. 2; Z. Kubiak. *Z głębokości...* *Antologia pol. modlitwy poetyckiej*. Wwa 1966.

Utworky o autorstwie niepewnym

4. *Contra participantes cum Bruchrink procesus* (inc.: *Respublica que malicia temporis exigente...*). [Parodystyczny edykt przeciwko husycie Bruchrynkowi, prozą, zakończony wierszem]. Powst. 1420–24. Wyd. A. Prochaska. *Codex epistolaris Vitoldi* 1882 s. 1065 *Monumenta Medii Aevi Historica* t. 6.

Wiersz o Bruchrinku przełożył J. Sękowski. *Toć jest dziwne a nowe...*, jw. poz. 1.

Autorstwo możliwe wg T. Tyca.

Rkps. w Bibl. Karola w Pradze, jw. poz. 2.

5. *De Rosa; De Mayo*. [Wiersze w formie listów róży i maja; charakter ewentualnych panegiryków na cześć królowej Zofii niepewny]. Zachowane w zbiorze dokumentów, głównie z 1422–28. Ogł. J. Caro: *Liber cancellariae Stanislai Ciołek*. *Archiv f. Österreichische Geschichte* 1871 t. 45; 1874 t. 52 i odb.

Rkps znajdował się w kodeksie Arch. Królewieckiego nr 1555.

6. *Nitor inclite claredinis...* [Motet na Boże Narodzenie; z akrostychem: Nicolaus]. Powst. przypuszczalnie w 1424. Wyd. kryt.: R. Gansiniec, jw. poz. 2; H. Kowalewicz. *Antiquitates musicae...* T. 14, jw. poz. 2; tenże: *Twórczość liryczna...*, jw. poz. 2.

Przekład pol. poetycki F. Kormesówna, ogł. R. Gansiniec, jw. poz. 2.

Wg Z. Jachimeckiego i T. Tyca jest to anonimowy hymn kościelny, wg R. Gansinca utwór S.C.; wg H. Kowalewicza akrostych wskazuje na autorstwo bądź kompozytora Mikołaja z Radomia, bądź Mikołaja Pszczółki z Błonia, doktora dekretów, kapelana królewskiego, współpracownika S.C. w kancelarii i od 1428 jego kapelana, znanego kaznodziei.

Nowe oprac. melodii: *Antiquitate musicae...* T. 14, jw. poz. 2.

Rkps w Bibl. Nar. w Wwie Ms. III 8054 (dawniej Kras. 52). Reprodukacja: *Antiquitates musicae...* T. 13, jw. poz. 2. Zob. też poz. 7.

7. *Nitor inclite claredinis...* [Hymn panegiryczny na narodzenie królewicza Władysława — trawestacja motetu na Boże Narodzenie, zob. poz. 6]. Powst. w lutym 1425. Wyd. kryt.: R. Gansiniec, jw. poz. 2; H. Kowalewicz. *Antiquitates musi-*

cae... T. 14, jw. poz. 2; tenże: Twórczość liryczna..., jw. poz. 2.

Przekład pol.: E. Głębińska. *Toć jest dziwne a nowe...*, jw. poz. 1; przekł. poetycki F. Kormesówna, ogł. R. Gansiniec, jw. poz. 2.

Autorstwo prawdopodobne wg T. Tyca, przyjęte przez M. Plezię i R. Gansińca; wg H. Kowalewicza utwór Mikołaja z Radomia lub Mikołaja Pszczołki (por. poz. 6).
Nowe oprac. melodii: *Antiquitates musicae...* T. 14, jw. poz. 2.

Rkps w Bibl. Nar. w Wwie Ms. III 8054 (dawniej Kras. 52).
Reprodukcja: *Antiquitates musicae...* T. 13, jw. poz. 2.

8. Hystorigraphi aciem... [Hymn panegiryczny na narodzenie królewicza Kazimierza]. Powst. 1426. Wyd. kryt.: R. Gansiniec, jw. poz. 2; H. Kowalewicz. *Antiquitates musicae...* T. 14, jw. poz. 2.

Przekład pol. poetycki F. Kormesówna, ogł. R. Gansiniec, jw. poz. 2.

Autorstwo przypuszczalne wg Z. Jachimeckiego i T. Tyca, przyjęte przez M. Plezię i R. Gansińca; wg H. Kowalewicza pozbawione dowodu, twórcą utworu może być kompozytor melodii.

Nowe oprac. melodii kompozytora Mikołaja (najprawdopodobniej Mikołaja z Radomia): *Muzyka w dawnym Krakowie...*, jw. poz. 2; *Musica antiqua...*, jw. poz. 2; *Antiquitates musicae...* T. 14, jw. poz. 2.

Rkps w Bibl. Nar. w Wwie Ms. III 8054 (dawniej Kras. 52).
Reprodukcja: *Antiquitates musicae...* T. 13, jw. poz. 2.

9. De Beata Maria Virgine (inc.: Salve, sancta parens...) [z akrostychem: Stanislaus]. Wyd. H. Kowalewicz: Z opowiadań średniowiecznych. *Silva Medii et Recentioris Aevi* 3 (1974). Oprac. nut M. Perz.

Autorstwo przypuszczalne wg wydawcy.

Rkps w Bibl. Raczynskich w Pozn. nr 1361.

10. In praesentatione Beatae Mariae Virginis (inc.: Stella sole clarior...) [z akrostychem: Stanislaus]. Wyd.: C. Blume. *Analecta hymnica medii aevi*. T. 42. Lipsk 1903; H. Kowalewicz: *Cantica medii aevi Polono-Latina*. T. 1: *Sequentiae*. Wwa 1964 *Bibl. Latina Medii et Recentioris Aevi* t. 14; tenże: Twórczość liryczna..., jw. poz. 2; J. Pikulik. *Musica Medii Aevi* 5 (1976). Zob. też tenże: *Sekwencje polskie*. *Tamże* 4 (1973) s. 24, 102–103.

Autorstwo prawdopodobne wg H. Kowalewicza. Wg J. Pikulika autorem był Stanisław z Krakowa.

Rkpsy (w XVI) wymienia H. Kowalewicz, jw. poz. 2.

11. Pastor gregis egregius... [Sekwencja ku czci św. Stanisława]. Wyd.: Z. Jachimecki: *Muzyka na dworze króla Władysława Jagiełły 1424–1430*. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 54 (1915) s. 17 i odb.; tenże: Łacińska pieśń do św. Stanisława z XV wieku. Kr. 1935; tenże: *Muzyka polska w rozwoju historycznym*. Od czasów najdawniejszych do doby obecnej. T. 1. Kr. 1948; *Muzyka w dawnym Krakowie*, jw. poz. 2.

Autorstwo bardzo prawdopodobne wg H. Kowalewicza.
Rkps w Bibl. Nar. w Wwie Ms. III 8054 (dawniej Kras. 52).

12. Tzw. Spominki o Ciołkach. Wyd.: A. Biełowski. *Monumenta Poloniae Historica* 3 (1978);

wyd. kryt. M. Koczerska. *Cultus et cognitio. Studia z dziejów kultury średniowiecznej*. Wwa 1976.

Autorstwo przypuszczalne wg T. Tyca; prawdopodobne wg M. Koczerskiej.

13. Tzw. Odezwą wariata Macieja do innych wariatów. Zob. J. Caro, jw. poz. 5 t. 52 s. 129.

14. List królowej Zofii do Władysława Jagiełły, dat. 1427. Wyd. A. Prochaska, jw. poz. 4 s. 783.

Autorstwo przypuszczalne wg K. Morawskiego.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

T. TYC: S.C. a zabytki literackie w formularzach polskich. W: Z dziejów kultury w Polsce średniowiecznej. Pozn. 1924. — E. MALECZYŃSKA. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — J. NOWACKI: Dzieje archidiecezji poznańskiej. T. 1–2. Pozn. 1959–64. — J. GRZYWACZ: Nomina biskupów w Polsce przedrobiorowej. Lubl. 1960. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Średniowiecze. Wwa 1963. — H. FEICHT: Quellen zur mehrstimmigen Musik in Polen vom späten Mittelalter bis 1600. *Musica antiqua Europae Orientalis. Acta Congressus*. T. 1. Wwa 1966; przedr. w: *Studia nad muzyką polskiego średniowiecza*. Kr. 1975. — H. KOWALEWICZ: Zasób, zasięg terytorialny i chronologia polsko-łacińskiej liryki średniowiecznej. Pozn. 1967 s. 85–92. — W. PAZDRÓ: W sprawie edycji hymnu Cracovia civitas. *Muzyka* 1970 nr 3. — J. KRZYŻANIAKOWA: Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. T. 1–2. Pozn. 1972–79. — M. KOCZERSKA: „Spominki o Ciołkach”. *Cultus et cognitio. Studia z dziejów kultury średniowiecznej*. Wwa 1976. — H. KOWALEWICZ: Twórczość liryczna S.C. *Eos* 1977 z. 1. — I. SUŁKOWSKA-KURASIOWA: Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów. Wwa 1977. — J. KRZYŻANIAKOWA. *Wielkopol. słownik biogr.* Wwa 1981. — K. STAWECKA: C.S. *Enc. katol. KUL* 3 (1985). — Z. KOWALSKA-URBANKOWA: Biblioteka S.C., biskupa poznańskiego (zm. 1437). *Biał. Bibl. Jagiel.* 37 (1987) nr 1/2. — Z. KOWALSKA: S.C. (†1437) podkanclerzy królewski, biskup poznański, poeta dworski. Kr. 1993. — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast. — K. TARGOSZ: Korzenie i kształty teatru do 1500 roku w perspektywie Krakowa. Kr. 1995. — K. MORAWSKA: Historia muzyki polskiej. T. 1: Średniowiecze. Cz. 2: 1320–1500. Wwa 1998.

T.W.

CYBULSKA-BAKOWSKA Józefa 1861–1933

Urodzona 15 lutego 1861 we Wrocławiu; córka Wojciecha Cybulskiego, profesora Uniwersytetu Wrocławskiego, i Józefy z Machczyńskich. Debiutowała ok. 1880. W 1881 ukończyła żeńskie Seminarium Nauczycielskie w Krakowie. Do 1883 studiowała w Dreźnie literaturę niemiecką i estetykę, następnie wyjechała do Lwowa; w 1893–94

mieszkała w Odessie i pracowała w domach magnackich jako nauczycielka języków obcych i historii. W 1895 wyszła za mąż za Ludwika Jaxę-Bąkowskiego, lekarza, i przeniósła się do Warszawy. Poezje i utwory prozą zamieszczała w wielu czasopismach, m.in. w *Bluszczu* (1884–88), *Tygodniku Ilustrowanym* (1886–88), *Echu Muzycznym*, *Teatralnym i Artystycznym* (1887–89), *Kłosach* (1887–88), *Gazecie Narodowej* (1893–95), *Kraju* (1894–95), *Tygodniu*, dodatku do *Kuriera Lwowskiego* (1894–96). W 1896–1901 była redaktorką *Bluszczu*, w 1903–05 *Dobrej Gospodyni*. Do chwili zamążpójścia utwory podpisywała pseudonimem *Szczęсна*. Zajmowała się również działalnością społeczną i filantropijną. Zmarła 24 lutego 1933 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Przelotne chmury. Poezje prozą. Lw. 1892.
2. Poezje. Lw. 1894.

Tu m.in. poemat *Safona*, nagrodzony w konkursie *Tyg. Ilustr.* w 1886.

Kilka wierszy przedr.: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Prace edytorskie

3. Złote myśli J. Słowackiego. Z przedmową... Lw. 1884.
4. Złote myśli A. Mickiewicza. Z przedmową... Kr. 1892. Wyd. 2 poszerz. Kr. 1895; też Petersburg. 1895.
5. Złote myśli Z. Krasińskiego. Z przedmową... Wwa 1913.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP (hasło: Bąkowska Józefa).

Pol. słownik biogr. 1 (1935). — Z. KRAJEWSKA: Zes-pół spuścizn Machczyńskich, Cybulskich i Bąkowskich. *Biul. Inf. Bibl. Nar.* 1976 nr 1/2.

LT.

CYBULSKI Wojciech

1808–1867

Urodzony 10 kwietnia 1808 we wsi Konin pod Lwówkiem (Poznańskie) w niezamożnej rodzinie szlacheckiej; syn Franciszka, zarządcy majątku hrabiów Łąckich, i Nepomuceny z Zielińskich; ojciec Józefy Cybulskiej-Bąkowskiej, poetki. W 1828 ukończył Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu i wyjechał do Berlina, w 1828–30 studiował historię, filozofię i filologię na tamtejszym uniwersytecie. Na wykłady Georga Wilhelma Friedricha Hegla uczęszczał ze Stefanem Garczyńskim i z Karolem Libeltem. Poznał przebywającego w Berlinie w 1829 Adama Mickiewicza. Walczył w powstaniu listopadowym. Ranny w bitwie pod Rutkami (maj

1831), został wzięty do niewoli i wywieziony do Bobrujska. Następnie przebywał jakiś czas w Wilnie oraz parę miesięcy w więzieniu śledczym w Warszawie, po czym jako poddany pruskiemu pozwolono mu powrócić w Poznańskie (czerwiec 1833). Skazany przez władze pruskie na pół roku twierdzy w Świdnicy, został po trzech miesiącach więzienia ułaskawiony. Od 1836 kontynuował studia w Berlinie, ukończył je w 1838 doktoratem na podstawie pracy „De bello civili Sullano”, wydanej w tymże roku w Berlinie. Wobec perspektywy utworzenia katedry literatury i języków słowiańskich na Uniwersytecie Berlińskim podjął studia slawistyczne. W 1839–41 odbył parę podróży naukowych do Pragi, Wiednia, Zagrzebia, Budapesztu i Krakowa. Nawiązał kontakt i zaprzyjaźnił się z wybitnymi slawistami; byli to m.in. Pavel Josef Šafařík i Vaclav Hanka. Debiutował w 1839 korespondencjami z podróży po Słowiańszczyźnie, ogłoszonymi w poznańskim *Tygodniku Literackim*; następnie współpracował z tym pismem (do 1841) oraz z *Orędownikiem Naukowym* i z *Rokiem*. W 1841 habilitował się na podstawie rozprawy o pochodzeniu, rozwoju i podziale języków słowiańskich. Od połowy następnego roku jako docent prywatny prowadził wykłady o językach i literaturach słowiańskich na Uniwersytecie Berlińskim (do 1859). W okresie Wiosny Ludów brał udział w akcjach rewolucyjnych w Berlinie i w Wielkopolsce. Uczestniczył również w zjeździe słowiańskim w Pradze. W 1848 został członkiem korespondentem Towarzystwa Naukowego przy Uniwersytecie Jagiellońskim, a rok później Serbskiego Towarzystwa Naukowego w Belgradzie. Dwukrotnie zasiadał w sejmie pruski jako poseł z Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Był jednym z pierwszych członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, współpracował z organem towarzystwa, *Rocznikami (Poznańskiego) Towarzystwa Przyjaciół Nauk*. W grudniu 1859 został mianowany profesorem zwyczajnym, w maju 1860 objął katedrę literatur słowiańskich na uniwersytecie we Wrocławiu. W wykładach, wygłaszanych częściowo po polsku, wiele miejsca poświęcił twórczości A. Mickiewicza. W 1860 ożenił się z Józefą Machczyńską. W 1864 nie przyjął proponowanej mu przez Aleksandra Wielopolskiego katedry literatury polskiej w Szkole Głównej w Warszawie. Pełnił funkcję kuratora Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego we Wrocławiu, skupiającego polską młodzież studiującą na tamtejszym uniwersytecie. Zmarł nagle 16 lutego 1867 we Wrocławiu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Mickiewicza moralne i poetyckie stanowisko. *Rok* 1845 t. 8. Przedr. skróc.: *Pol. krytyka lit.* (1800–1918). T. 2. Wwa 1959.

2. Die letzte Revolution Polens und die ihr vorangehende politisch-literarische Bewegung. Berlin 1846.

3. Deputowani polscy w niemieckich parlamentach. Pozn. 1849.

4. Slawische Ortsnamen der Insel Potsdam und der allernächsten Umgegend. Berlin 1859.

5. Obecny stan nauki o runach słowiańskich. *Rocz. Tow. Przej. Nauk. Pozn.* 1 (1860). Wyd. osob. Pozn. 1860 (pt. O runach słowiańskich).

6. „Dziady” Mickiewicza. Krytyczny rozbiór zasadniczej idei poematu. *Rocz. Tow. Przej. Nauk. Pozn.* 2 (1863). Wyd. osob. Pozn. 1864.

7. Odczyty o poezji polskiej w pierwszej połowie XIX w. Przekład z niem. F. Dobrowolski. Cz. 1–2 z przedmową J.I. Kraszewskiego. Pozn.–Drezno 1870.

Wersja niem.: Geschichte der polnischen Dichtkunst in der ersten Hälfte des laufenden Jahrhunderts. Bd. 1–2. (Übersetzt von L. Kurtzmann). Posen 1880.

Listy

8. Do W. Hanki z 1840–1857 w zbiorach Muzeum Nar. w Pradze. Część ogł. W. Jelínek: Listy W.C. do Waclawa Hanki (1840–1847). Pozn. 1894 odb. z *Przepl. Pozn.*

9. Do żony, Józefy, z 1859–1864, do E. Sczanieckiej, papiery rodzinne, koresp., dokumenty w zbiorach Bibl. Nar. Część ogł. B.W. Januszecki: Z korespondencji i papierów W.C. *Rocz. Wr.* 9/10 (1965/66).

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

M. MOTTY: Przechadzki po mieście. Cz. 1–2. Pozn. 1888; wyd. 2 Wwa 1957. — [P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 13 (1894). — G. KORBUĆ: *Sto lat myśli pol.* 7 (1913). — B. KAŚINOWSKI: W.C. *Pam. Lit.* 1917. — J. JACHIMEK: W.C. jako krytyk i historyk literatury. Pozn. 1930. — S. PIGOŃ: *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — J. RUDNICKA: Fragment archiwum W.C. w papierach Józefy Bąkowskiej. *Pam. Lit.* 1959 z. 3/4. — H. POHRT: W.C. ein polnischer Slawist und Patriot des 19. Jahrhunderts. *Beiträge zur Geschichte der Slawistik* 30 (1964). — S. SZCZEPIŃSKI: *Filoz. w Polsce*. Wr. 1971. — L. DŹURKOVIĆ-JAKŠIĆ: V.C. i Jugosloveni. *Pol.-jugosłowiańskie stosunki lit.* Wr. 1972. — S. SZENIC: Polacy w nauce niemieckiej. W: Za zachodnią miedzą. Wwa 1973. — B.W. JANUSZEWSKI: W.C. Działalność polityczna, pedagogiczna i naukowa. Wr. 1974. — L. DŹURKOVIĆ-JAKŠIĆ: W.C. w podróży naukowej po Ziemiach Słowiańszczyzny Południowej. W: Z dziejów stosunków jugosłowiańsko-polskich 1772–1840. Wr. 1977. — B.W. JANUSZEWSKI: Heglizm w estetyce literackiej W.C. *Pam. Słowiański* 28 (1978). — TENŻE: Mickiewicz – poeta w pierwszej naukowej analizie. *Mies. Lit.* 1978 nr 12. — S. LIJMAN: *Polacy w bist. i kulturze krajów Europy Zach.* Pozn. 1981. — *Wielkop. słownik biogr.* Pozn. 1981. — H. POHRT: W.C. Beitrag

zur Kenntnis der polnischen Literatur in Deutschland 1841–1867. *Zeitschrift f. Slawistik* (Berlin) 1986 nr 4. — W. SULIKOWSKA: *Słownik pracowników książki pol. Suplement*. Wwa 1986. — W. ZEIL: Zur Bedeutung der nationalen Wiedergeburt im west- und südslawischen Bereich für die Entwicklung der Slawistik in Deutschland im 19. Jahrhundert. *Lëtöpis*. Reihe B: *Geschichte* (Batten) 1984 NR 31/2. — B.W. JANUSZEWSKI: W.C. „Opis ostatniego czasu mojej niewoli” i inne wspomnienia. *Rocz. Dolnośląski* 12 (1989). — J. STARNAWSKI: O uniwersyteckim nauczaniu literatury polskiej w l. 1830–1862. W: *Świecie lit. romantycznej*. Zielona Góra 1991.

A.P.

CYGAŃSKI Mateusz druga połowa XVI w.

Żył w drugiej połowie XVI w.; był zamożnym szlachcicem herbu Prus I. Możliwe, że pochodził ze wsi Cygany w Łęczycy. Wiele podróżywał po kraju. W 1581 otrzymał od Stefana Batorego przywilej na druk dzieła o ptasznictwie, w którym zawarł swoją wiedzę myśliwską. Inne szczegóły życia nieznanne.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Myślistwo ptasze, w którym się opisuje sposób dostawiania wszelakiego Ptaka. Kr. 1584 druk. J. Siebeneicher (nakł. autora). Wyd. nast.: Raków [ok. 1617]; Raków [ok. 1618]; Raków [ok. 1629?]; przedr. homogr. (wg wyd. 2) K. Stronczyński. Wwa 1840; przedr. (wg wyd. 2) A. Waga. *Sylwan* 17 (1841) i osob. Wwa 1842; wyd. kryt. (wg pierwodr.) J. Rostafiński w książce: O myśliwstwie, koniach i psach łowczych. Kr. 1914 BPP nr 64. Fragm. przedr.: *Poezja i łowy*. Wr. 1994.

Unikat pierwodr. w Bibl. Kórn. sygn. Cim. Qu. 2417.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964).

W. KOZŁOWSKI: Pierwsze początki terminologii łowieckiej. Wwa 1822. — K. WODZICKI: O sokolnictwie i ptakach myśliwskich. Wwa 1858. — B. DYAKOWSKI: O dawnych łowach i dawnej zwierzynie. Wwa 1925. — W. ZIEMBICKI: *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — H. KOWALSKA, J.J. SZCZEPKOWSKI: Łowiectwo polskie w czasach feudalnych (X–XVII). *Łowiec Pol.* 1956 nr 2. — T. PAŚLAWSKI: Łowiectwo. Wwa 1970. — S. HOPPE: Słownik języka łowieckiego. Wwa 1971. — W. SARNOWSKA, J. FABIAŃSKI: Łowiectwo na ziemiach polskich. Wr. 1976. — E. NOWAK: *Warmia i Mazury* 1985 nr 11. — W. DYNIAK: Z dziejów polskiej pieśni łowieckiej. Wr. 1991. — E. NOWAK: M.C. Szkic biograficzny. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1991 nr 4.

I.T. 181

CZACKI Tadeusz 1765–1813

Urodzony 28 sierpnia 1765 w Porycku na Wołyniu; syn Feliksa, podczaszego koronnego, i Katarzyny z Małachowskich. Uczył się w domu pod kierunkiem jezuita Faustyna Grodzickiego. Został w 1781 praktykantem w sądach zadwornych w Warszawie, pogłębiał wykształcenie w Bibliotece Zaluskich i zbliżył się do Jana Albertrandiego i Adama Naruszewicza. W 1784 wszedł w skład Komisji Kruszcowej, w 1785 debiutował w druku mową wygłoszoną w imieniu Komisji do Stanisława Augusta. W 1786–92 pracował jako starosta nowogrodzki w Komisji Skarbu Koronnego, opracował parę projektów i memoriałów, odbył kilka podróży po kraju w celu wykrycia nowych źródeł soli (raport ogłosił w *Dzienniku Handlowym* 1788) i zbadania splawności rzek, zainicjował prace nad sporządzeniem hydrograficznej mapy Polski i Litwy. W pracach Sejmu Czteroletniego udziału nie brał, ale Ustawę Rządową podpisał. Od ok. 1790 gromadził własne zbiory biblioteczne, głównie z bibliotek klasztornych. W 1791, w związku z pobytem w Krakowie, ogłosił w *Gazecie Narodowej i Obcej* „Opisanie grobów dawnych królów polskich”. 24 maja 1792 ożenił się z Barbarą Dembińską. W 1793–94 przebywał w Krakowie i uczęszczał na wykłady do Szkoły Głównej Koronnej. W insurekcji 1794 nie brał udziału, mimo to jego majątki wołyńskie uległy konfiskacie; odzyskał je, wraz z prawem pobytu w granicach Rosji, dopiero po wstąpieniu na tron Pawła I. W 1797, kiedy posłował do cara w sprawie uprawnień i przywilejów szlachty nowych guberni południowo-zachodnich, uzyskał od Stanisława Augusta pozwolenie na wypożyczenie z Archiwum Gabinetu JKMcI części materiałów do historii Polski. Nie wiadomo, w jaki sposób znalazła się w zbiorach poryckich również część archiwaliów Metryki Koronnej. Był jednym z inicjatorów, założycieli i najbardziej czynnych członków Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk. W 1801 odbył podróż naukową do Królewca i Fromborka. W 1802–03 był założycielem i akcjonariuszem Kompanii Handlu Czarnomorskiego. W 1803 został wizytatorem szkół guberni wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej; przyczynił się do pomnożenia sieci szkół średnich, parafialnych i zawodowych oraz do powstania dwóch komisji edukacyjnych (w Wilnie i Krzemieńcu), powołanych do egzekucji zagrabionych funduszy pojezuickich. W 1805 założył i zorganizował (przy współpracy Hugona Kofłataja) w Krzemieńcu Gimnazjum Wołyńskie (późniejsze Liceum Krzemienieckie), przy którym uruchomił drukarnię zakładową (1811), kursy zawodowe, konwikt,

bibliotekę i obserwatorium astronomiczne. Prace historyczno-prawne, ekonomiczne i pedagogiczne ogłaszał w *Nowym Pamiętniku Warszawskim* (1801–05) i *Dzienniku Wileńskim* (1805–11). W 1807 i 1808, podejrzany o działalność antyrosyjską, był dwukrotnie aresztowany. Kawaler Orderu św. Stanisława (1786) i Orderu Orła Białego (1791). Zmarł 8 lutego 1813 w Dubnie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Odpowiedź na pismo Imci Pana Grumerta w kwestii, czy Iomość Pan Zughöer może być umieszczony w liczbie posłów monarchów i czy, będąc umocowanym do sprawowania interesów Kurlandii Książęcia w Polsce, powinien podlegać jurysdykcji krajowej. Wwa 1787.

2. Refleksje nad uszkodzeniem dla krajów polskich wynikającym z zaniedbywania handlu, pochodzącego z mniej ważenia porzuconej nad Gdańskiem opieki. B.m. 1790.

3. O Konstytucji Trzeciego Maja 1791 do JWW Zalewskiego, Trockiego, i Matuszewica, brzesko-litewskich posłów. B.m. [1791]. Przedr. A. Grześkowiak-Krwawicz. *Za czy przeciw Ustawie Rządowej*. Wwa 1992. Niepodp.

4. O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym statucie dla Litwy 1529 r. wydanym. T. 1–2. Wwa 1800–01. Wyd. nast.: w poz. 13 t. 1–2; wyd. K.J. Turowski. Kr. 1861 *Bibl. Pol.* z. 48–54; Wwa 1987 (przedr. fototyp. wydania 1).

5. O dziesięcinach w powszechności, a w szczególności w Polsce i Litwie. *Rocz. Warsz. Tow. Przyj. Nauk.* 1 (1802) i odb. Wwa 1801. Wyd. nast.: wyd. 2 rozszerz. Kr. 1802; wyd. 3 rozszerz. pt. Dysercja o dziesięcinach. Wwa 1802; w poz. 13 t. 3. Przekł.: franc. 1801, ros.

6. List o Koperniku. Wwa 1802.

7. O gimnazjum w wołyńskiej guberni i innych dla obojgi płci ustanowionych uczynione przedstawienie... B.m. [1803].

8. Uwagi nad uwagami o dziesięcinach. Wwa 1803.

9. Rozprawa o prawie, które mają obywatele prowincji składających dawną Polskę do szynkowania piwa, miodu i gorzałki, i o przyczynie, dla której obywatele dawnej Rosji, nie mając tyle części dochodów, krzywdy nie ponoszą. B.m. [1805]; też *Dzien. Wil.* 1806. Przekł. ros.

10. O Żydach. Wil. 1807. Wyd. nast.: pt. O Żydach i Karaitach. *Dzien. Wil.* 1807 i odb.; przedr. M. Wiszniewski w: *Pomniki historii i literatury polskiej*. T. 2. Kr. 1835; w poz. 13 t. 3; oprac. i wstęp K.J. Turowski. Kr. 1860 *Bibl. Pol.* z. 30, 44; Lw. b.r. *Bibl. Mrówki* 198–199.

11. Czy prawo rzymskie było zasadą praw polskich i litewskich i czy z północnymi narodami mieliśmy wiele wspólnych praw i obyczajów? Wil. 1809. Wyd. nast. w poz. 13 t. 3.

12. O prawach mazowieckich. Krzemieniec [1811]. Wyd. nast.: przedr. M. Wiszniewski w: *Pomniki historii i literatury...* T. 4; w poz. 13 t. 3. Nadto liczne mowy i odezwy urzędowe oraz kilka prac hist. i pedagogicznych w rkpsach.

Wydanie zbiorowe

13. *Dzieła ... zebrane i wydane przez hr. E. Raczynskiego*. T. 1–3. Pozn. 1843–44. Wyd. nast. [yt.] t. 1. Pozn. 1844.

W t. 3 m.in.: *Obraz panowania Zygmunta Augusta* (1798); *Rozbiór dziejów narodu polskiego pierwszych dwóch pisarzy, Marcina Galla i Wincentego Kadłubka* (1801); *O rzeczy menniszej w Polsce i Litwie* (1810); *O statystyce Polski* (1811).

Listy

14. *Korespondencja z J.M. Ossolińskim z 1798–1803*, Wyd. W. Jabłońska w: *Korespondencja J.M. Ossolińskiego*. Wr. 1973.

15. *Korespondencja z Janem Śniadeckim z 1801–1803*. Wyd. M. Chamcówna w: *J. Śniadecki: O Koperniku*. Wr. 1955 *BN I*, 159. — *Z 1806–1811*. Wyd. B. Gubrynowicz w: *Z nieznannej korespondencji Jana Śniadeckiego z T.Cz. Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia i 10 wskrzeszenia Uniw. Wil. T. 1*. Wil. 1929 i odb. — *Listy od Śniadeckiego z 1803–1806*. Wyd. M. Chamcówna, S. Tync w: *Korespondencja Jana Śniadeckiego z 1803–1806*. T. 2. Wr. 1954.

16. *Korespondencja z H. Kollątajem z 1803–1806*. Wyd. F. Kojasiewicz w: *Korespondencja listowna z T.Cz. H. Kollątaja przedsięwzięta w celu urządzenia instytutów naukowych ... w guberniach wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej*. T. 1–4. Kr. 1844–55.

17. *Do J. Zawadzkiego z 1807–1811*. Wyd. T. Turkowski w: *Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi*. T. 1. Wil. 1935. 18. *Korespondencja z I. Potockim z 1802–1806*. Wyd. B. Michalik w: *Korespondencja I. Potockiego w sprawach edukacyjnych (1774–1809)*. Wr. 1978.

Nadto koresp. z różnymi osobami rozproszona w drobniejszych publikacjach i rkpsach.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

A. OSIŃSKI: *O życiu i pismach T.Cz. Krzemieniec 1816*, wyd. 2 Kr. 1851 [z koresp. Cz.]. — J. LELEWEL: *Rozbiór pism historycznych A. Naruszczyca i T.Cz. Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 19 (1827); przedr. w: *Polska dzieje i rzeczy jej*. T. 17. Pozn. 1865. — M. BALIŃSKI: *Studia historyczne*. Wil. 1856. — TENŻE. *Enc. powsz.*

Orgel. 6 (1861). — L. DĘBICKI: *Z korespondencji naukowej Puław*. T.Cz. i szkoła krzemieniecka. *Bibl. Warsz.* 1885 t. 1; przedr. w: *Puławy*. T. 3. Lw. 1888. — F. MAJCHROWICZ: *T.Cz. i jego poglądy na sprawę wychowania publicznego*. Lw. 1894. — P. CHMIEŁOWSKI: *T.Cz. Jego życie i działalność wychowawcza*. Petersburg. 1898. — M. ROLLE: *Ateny wołyńskie*. Lw. 1898; wyd. nast. Lw. 1923. — A. KRAUSHAR: *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk*. T. 1–9. Kr. 1900–11 [z koresp. Cz. w t. 1]. — T. WIERZBOWSKI: *Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego*. T. 2. Wwa 1904. — S. KRZEMIŃSKI: *Sto lat myśli pol.* 1 (1906). — A.J. MIKULSKI: *Działalność oświatowa T.Cz.* Pozn. 1913. — M. ROLLE: *T.Cz. i Krzemieniec*. Lw. 1913. — L. JANOWSKI: *W promieniach Wilna i Krzemieńca*. Wwa 1923. — K. BUCZEK: *Przyczynki do dziejów Biblioteki Poryckiej*. *Przeł. Bibl.* 1936 nr 4–1937 nr 1. — A. KNOT: *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — J. MICHAŁSKI: *Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk*. Wwa 1953. — TENŻE: *Spór o koncepcję słownika Lindego*. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* 2 (1954). — J.A. KOSIŃSKI: *Doskonały ksiązkolap*. *Roczn. Bibl.* 1960 z. 1/2. — M. PLEZIA: *Z zamierzeń edytorskich T.Cz.* *Studia Źródłoznawcze* 8 (1963). — A.F. GRABARSKI: *Poglądy historyczne T.Cz.* *Zesz. Nauk. UŁ* S. 1 1964 z. 34. — *Hist. nauki pol.* T. 2. Wr. 1970; t. 6. Wr. 1974. — R. WOJCIECHOWSKI: *Materiały z pierwszego okresu zainteresowań folklorystycznych. Między nowymi i dawnymi laty...* *Studia folklorystyczne*. T. 2. Wr. 1970. — H. WRÓBEL: *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — A.F. GRABARSKI: *Myśl historyczna polskiego Oświecenia*. Wwa 1976. — S. LITAK: *Enc. katol. KUL* 3 (1979). — L. BAZYŁOW: *Polacy w Petersburgu*. Wr. 1984. — L. SŁOWIŃSKI: *T.Cz. troska o narodową edukację młodzieży polskiej. W: Dla tej, co nie zginęła*. Poz. 1985. — A. WIERZBICKI: *Wschód – Zachód w koncepcjach dziejów Polski*. Wwa 1985. — E. DANOWSKA: *Krytyczne spojrzenie T.Cz. na Konstytucję 3 Maja*. *Roczn. Bibl. PAN w Kr.* 37 (1992). — M. PTAŚZYK: *Kalendarz życia i twórczości S.B. Lindego*. Wr. 1992. — E. DANOWSKA: *T.Cz. wobec powstania kościuszkowskiego*. *Roczn. Bibl. PAN w Kr.* 38 (1993). — TAZ: *Nieznane listy T.Cz. w zbiorach Biblioteki PAN w Krakowie*. *Przyczynek do dziejów Liceum Krzemienieckiego*. *Roczn. Bibl. PAN w Kr.* 39 (1994). — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: *Bücher und ihre Leser in Wilna am Anfang des 19. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main 1996.

E.A.

CZAHROWSKI Adam ok. 1565–po 1599

Inna forma nazwiska: Czachrowski.

Urodzony ok. 1565 prawdopodobnie w Czahrowie w Halickiem; syn Piotra, szlachcica herbu Korczak, i Małgorzaty. Dzieciństwo spędził w Czahrowie i Łuczynach, a lata młodzieńcze w wsi Zimna Woda pod Lwowem, którą w wicystą dzierżawę wzięła jego owdowiała matka. W czasie bezkrólewia w 1587 zaciągnął się do oddziałów Stanisława Stadnickiego zwanego Diablem, stronnika arcyksięcia austriackiego, Maksymiliana. Po jego klęsce pod Buczyną (1588) udał się na Węgry, gdzie ufor-

mował niewielki oddział konny i walczył z Turkami. Przebywając w zamkach pogranicznych, zapoznał się z węgierskim systemem obronnym. W 1591 był krótko w Chorwacji. Powrócił do Polski po upadku Egru (Erlau) w 1596. W Poznaniu wydał „Treny i rzeczy rozmaite”, następnie przez Kraków pojechał do rodziny w Halickie. Jako dawny stronnik arcyksięcia Maksymiliana usiłował uzyskać przebaczenie i opiekę Jana Zamoyskiego — w tym celu dedykował kanclerzowi drugie wydanie „Trenów...”; zabiegał też o protekcję Jana Szczęsnego Herburta. Zmarł po 1599, być może we Lwowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Treny i rzeczy rozmaite*. Powst. 1588–96. Wyd.: Pozn. 1597 druk. wdowa i dziedzice J. Wolraba. Wyd. nast. rozszerz. pt. *Rzeczy rozmaite...* Przy tym są i *Treny*. Lw. 1599 druk. M. Bernat [tu: wiersze Krzysztofa Waltzego i Mikołaja Czahrowskiego, brata A.C.]. Wyd. kryt. T. Mikulski. Wwa 1937 *Bibl. Zapomnianych Poetów i Prozaików Pol. XVI–XVIII w.* s. 2 z. 5.

Wybór wierszy przedr.: *Poeci renesansu*. Wwa 1959; *Poeci żołnierzom 1410–1945*. Wwa 1970; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *Patrząc na rozmaite światła tego sprawy*. Wwa 1984; *W drodze* 1988 nr 9.

Wiersz „Duma ukraińska” wyd. z rkpsu jako utwór nieznanego poety J. Tretiak: *Pieśń żołnierska z wieku XVII*. *Ateneum* 1899 t. 1 s. 320–322; przedr. (pt. Dawna pieśń żołnierska): *Szkice literackie*. T. 2. Kr. 1901; tekst z nutami anonima (w transkrypcji M. Szczyńskiej, rekonstrukcji J.M. Chomińskiego) wyd. w: *Music of the Polish Renaissance*. Kr. 1955 s. 197–210; czwarty wariant przypuszczalnie z pocz. XVIII w. pt. *Pieśń człowieka rycerskiego* ogł. M. Kochańska. *Pam. Lit.* 1960; pt. *Duma ukraińska: Powiedz ty muzyko moja ogł. z notą biogr.* Z. Adrjański. *Żołnierz Pol.* 1987 nr 36. Przekł. węgier. 1942.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964); LP

T. MIKULSKI. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938); przedr. w: *Rzeczy staropolskie*. Wr. 1964. — TENŻE: A.Cz. z Czahrowa. *Portret literacki*. *Rozpr. PAU. Wydz. Filol.* t. 66 nr 4 (1947); przedr. jw. — H. KAPEŁUŚ: *Türkische Volkserzählungen in der polnischen Literatur des XVI Jhdts. Fabula* 6 (1964). — J. ZIOMEK: *Renesans*. Wwa 1973 i wyd. nast. — G. GÖMÖRI: *Podanie A.Cz. do arcyksięcia Ernsta*. *Ruch. Lit.* 1984 z. 5/6 [tekst podania tłum. W.B. Siwakowska]. — A. SAJKOWSKI: *W cieniu Byczyny*. W: *W stronę Wiednia*. Pozn. 1984. — A. NOWICKA-JEŻOWA: „Smutne zabawy” poetów doby renesansowej. W: *Homo viator – mundus – mors*. Wwa 1988. — T. BANASIOWA: *Staropolskie lamentacje na przewrotność fortuny*. *Staropol. teksty i konteksty*. T. 3. Kat. 1997.

I.T.

CZAJEWSKI Wiktor 1857–1922

Urodzony 10 czerwca 1857 w Ostrołęce nad Narwią w rodzinie urzędniczej. Uczęszczał do gimnazjum w Królewcu. W 1877–80 studiował historię, literaturę i sztukę na Uniwersytecie Jagiellońskim. W tym okresie za swoje prace otrzymał dwukrotnie nagrodę fundacji Czartoryskich. Z Krakowa, a następnie z podróży po zachodniej Europie, którą odbył zaraz po studiach, nadsyłał korespondencje do warszawskiego *Echa*. Zwiedził Niemcy, Francję, Szwajcarię i Austrię. Zamieszkał w Warszawie, skąd w letnim półroczu 1882 udał się na studia uzupełniające do Pragi. Po powrocie z Czech zakupił *Przegląd Bibliograficzno-Archeologiczny* i objął na krótki czas jego redakcję (nadzorował wydanie 2 numerów pisma). W 1887–89 wydawał i redagował *Tygodnik Powszechny*. W 1897 przeniósł się do Łodzi, tam w 1899 objął wydawnictwo dziennika *Rozwój*, które prowadził do końca życia. Oprócz dramatów i powieści, z których kilka pozostało w czasopiśmie, pisywał rozprawy historycznoliterackie (publikowane w *Biesiadzie Literackiej*, *Tygodniku Mód i Powieści*, *Przeglądzie Tygodniowym*), a także popularne przewodniki po Warszawie i okolicy. Zmarł 23 kwietnia 1922 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Mikołaj Rej na sejmach. Wwa 1885.

Nagroda w konkursie uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1879 (ufundowana przez Czartoryskich).

2. *Historia literatury czeskiej od czasów Odrodzenia do chwili obecnej*. Wwa 1886.

3. *Rys dziejów naszych*. Polska za Piastów. Wwa 1887.

4. *Rzecz niedowiedziona, czy ogon należy do psa, czy pies do ogona?* *Komedia historyczna* w 4 a., wierszem, na tle pamiętników J.Ch. Paska. Wwa 1887.

5. *Jonasz Szlichtyng*. *Powieść historyczna*. Wwa 1888.

6. *Warszawa ilustrowana*. T. 1–4. Wwa 1895–96.

7. *Na kurpiowskim szlaku*. *Powieść historyczna* z XVII w. T. 1–3. Wwa 1900.

8. *Czerwone gwoźdźki*. *Komedia* w 4 a. *Wyst.* Łódź 1901.

9. *Mieszko*. *Powieść historyczna*. [Dramat]. Łódź 1904.

10. *Szkice teatralne*. Łódź 1907.

11. *Kościuszką jako obrońcą ludu*. *Pamiętka setnej rocznicy zgonu Tadeusza Kościuszki* 1817–1917. Łódź 1917.

12. *Za kraj, za wolność, za honor, za cześć!* *Pamiętka setnej rocznicy zgonu Tadeusza Kościuszki* 1817–1917. [Wiersze]. Łódź 1917.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970).

S. GÓRSKI: Łódź społeczna. Łódź 1904. — Piętnastoletnie „Rozwoju”. Łódź 1912. — S. JARKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — Z. NIEDZIELA: „Historia literatury czeskiej” W.Cz. *Pedesát let polonistiky na Univerzite Karlove v Praze*. Praha 1977. — A. GAWROŃSKI. *Rocz. Kr.* 49 (1978) s. 183–189. — M. CZECHOWSKI. *Twórczość* 1984 nr 2. — J. PAW: Zainteresowania literackie i publicystyczne W.Cz. *Studia Bibl. UŚL* 4 (1991) s. 105–115.

I.T.

CZAJKOWSKI Antoni
1816–1873

Urodzony 13 czerwca 1816 w Krakowie; syn Pawła, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kształcił się w Krakowie; w 1836 ukończył prawo, uzyskując doktorat na podstawie „Rozprawy historycznej o prawach kobiet”. Około 1837 zamieszkał w Warszawie i do 1845 pracował w sądownictwie. Debiutował w 1841 tomikiem „Niektóre poezje”, wywołując entuzjastyczne opinie krytyki. W tymże roku nawiązał trwającą wiele lat współpracę z *Biblioteką Warszawską*. W 1841–45 wiersze oryginalne i przekłady ogłaszał w czasopiśmie związanych z Cyganerią warszawską: *Nadwiślani* (1841), *Piśmiennictwie Krajowym* (1841–42), *Jaskulce* (1843; tu ukazał się popularny wiersz pt. „Pająk”) oraz *Niezapominajce* (1842–45), *Przeglądzie Naukowym* (1842), *Jutrzence* (1843). Uczestniczył też w zebraniach Cechu Głupców u Pauliny i Augusta Wilkońskich. Przyjaźnił się z Cyprianem Norwidem, w 1842 napisał głośny wiersz „Do Norwida”, który krążył w odpisach — ogłosił go w 1843 pt. „Do poety” *Tygodnik Literacki*. Po 1845 poświęcił się pracy naukowej i został profesorem dawnego prawa polskiego na Uniwersytecie Petersburskim. Około 1858 przebywał za granicą. W 1859 należał do komitetu redakcyjnego petersburskiego *Słowa*. C. Norwid dedykował mu wiersze „Pióro” i „Fortepian Szopena”. Zmarł 9 lutego 1873 w Petersburgu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Niektóre poezje. Wyd. i przedmowa W. Bentkowski. Wwa 1841.

Tu m.in. Zwiastowanie N. Pannie Marii (wyd. osob. pt. Zwiastowanie. Z muzyką S. Moniuszki. Wwa [b.r.]).

2. Poezje. Wwa 1845.

Tu m.in.: Baśń o żelaznym wilku i o pięknym królewiczu. Z podania gminnego (wyd. osob.: Wwa 1893; Wwa 1928. Przekł. franc. 1965); Madej (wyd. osob. Wwa 1893); przekł.: G. Byron: Beppo.

3. Poezje. Petersburg. 1859 *Skarbczyk Poezji Pol.* t. 11 [cz. 2].

Współautorzy: K. Gaszyński, C. Norwid.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Przekłady

4. J.W. Goethe: Herman i Dorota. Wwa 1845.

5. A. Barbier: [Kilkadziesiąt wierszy w zbiorze]: Poezje K. Gaszyńskiego, C. Norwida i A.C. Petersb. 1859 *Skarbczyk Poezji Pol.* t. 11 [cz. 2].

6. G. Byron: Don Juan. Rkps.

Ponadto przekładał utwory pisarzy: G. Bürger, W. Irving, A. Lamartine, F. Schiller.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. pousz. ilustr.* 14 (1895). — G. KORBUŃ. *Sto lat myśli pol.* 9 (1923). — K. CZACHOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — A. WITKOWSKA. *Obraz lit. pol.* S. 3 t. 2 (1988). — W. PIOTROWSKI: Dziedzictwo wiecznego tułactwa. (Romantyczna realizacja legendy o Ahaswerze w poezji A.C.). *Śląskie Prace Hum.* 1996 nr 16 a.

WA.-Sz.

CZAJKOWSKI Michał
1804–1886

Późniejsze nazwisko: Mehmed Sadyk (Sadyk Pasza).

Urodzony 29 września 1804 w Halczyńcu na Wołyniu w zamożnej rodzinie szlacheckiej; syn Stanisława, podkomorzego żytomierskiego, i Petronili z Głębockich. Pierwsze nauki pobierał w domu pod kierunkiem gubernera Michała Antonowicza. W 1812–15 kształcił się w Berdyczowie w prywatnej szkole prowadzonej przez Anglika Wólseya, w 1816–21 w szkole pijarskiej w Międzyrzeczu Koreckim. W 1828 rozpoczął studia na wydziale prawa i administracji Uniwersytetu Warszawskiego, lecz po kilku miesiącach przerwał je i wrócił do Halczyńca, by gospodarować w rodzinnym majątku. Wziął udział w powstaniu listopadowym jako porucznik pułku jazdy wołyńskiej pod dowództwem Karola Różyckiego. 28 września 1831 przekroczył wraz ze swoim oddziałem granicę austriacką. Był internowany w Batorskiej Woli, następnie przebywał pewien czas we Lwowie. W lipcu i sierpniu 1832 jechał do Francji przez Czechy i Saksonię. Do listopada 1833 przebywał w obozie dla polskich emigrantów w Bourges, po czym udał się do Paryża. W 1834 zamieszkał wraz z K. Różyckim w Fontainebleau. Związał się z Sekcją Batignolles, w styczniu 1835 został członkiem Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. W lutym 1835 zamieszkał w Paryżu i rozpoczął działalność literacką w języku francuskim, ogłaszając w czasopiśmie *Le Réformateur* opowiadanie „Michneńko”. 20 listopada 1835 wygłosił na kongresie „Institut Historique de France” odczyt o wpływie Kozaków na literatu-

re. W 1835–38 drukował artykuły o sprawach wschodnich także w czasopismach: *Constitutionnel*, *Gazette des Tribunaux*, *La France*, *Journal des Débats*. W lutym 1836 znalazł się wśród założycieli Konfederacji Narodu Polskiego, a od kwietnia do października 1836 był jednym z redaktorów czasopisma *Naród Polski*. W sierpniu 1836 skierowano go z listy członków Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. W początkach 1837 uległ wpływowi księcia Adama Czartoryskiego i stronnictwa monarchicznego oraz nawiązał bliski kontakt z Karolem Sienkiewiczem. W 1837 współpracował jako publicysta z *Revue du Nord* i ogłaszał tam opowiadania podpisane pseudonimem Un Cosaque de Halthynies. Zajął się wtedy, za namową Adama Mickiewicza, pracą twórczą w języku polskim, pisał powieści o tematyce kozackiej. W 1838 został członkiem Wydziału Historycznego Towarzystwa Literackiego. W tymże roku rozpoczął kilkuletnią współpracę z czasopismami poznańskimi: *Tygodnikiem Literackim* (1838–40), *Dziennikiem Domowym* (1840), *Przyjacielem Ludu* (1840–41) i *Ogrodnikiem Naukowym* (1840–43), drukował tam opowiadania, fragmenty powieści i korespondencje. Jesienią 1839 został członkiem redakcji czasopisma *Trzeci Maj*. W 1840 posłował w imieniu A. Czartoryskiego do Rzymu, gdzie został przyjęty przez papieża, poznał Zygmunta Krasieńskiego oraz środowisko zmarłych wstawięńców. Po powrocie do Paryża zalegalizował w marcu 1841 związek z Francuzką Leonidą Gabaret i wkrótce potem udał się na polecenie A. Czartoryskiego z misją polityczną na Wschód (jechał przez Włochy i Niemcy). W sierpniu 1841 przybył do Konstantynopola i objął kierownictwo agencji polskiej na Wschodzie. W 1842 odbył podróż do prowincji naddunajskich. W lipcu 1842 przybył do Francji, a w połowie 1843 wyjechał do Serbii, znowu z misją dyplomatyczną. W czerwcu 1843 znalazł się ponownie w Konstantynopolu i rozwinął działalność polityczną. W 1844 związał się z Ludwiką Śniadecką, która pomagała mu wydawniczo w jego pracach. Usiłował zainteresować opinię publiczną losem Bułgarów, zainicjował i rozwijał kolonię polską w Adampolu, uzyskał subwencje rządu tureckiego dla agencji polskiej. W okresie Wiosny Ludów był w kontakcie z Józefem Bemem i Lajossem Kossuthem, bronił interesów Węgrów i polskich kombatanów w rządzie tureckim. Pod koniec 1850, gdy na skutek interwencji Rosji groziło mu wydalenie z Turcji, przeszedł na mahometanizm, przyjął poddaństwo tureckie i nazwisko Mehmed Sadyk. Zachowując nadal związki z Hotelem Lambert, utworzył wtedy osobną agencję słowiańsko-turecką. Około 1852 gospodarował krótko w posiadłości ziemskiej Sazly-Bosna, pod koniec 1853 powrócił do Kon-

stantynopola. Działalność nadal w porozumieniu z A. Czartoryskim, rywalizując z Władysławem Zamoyskim przy tworzeniu wojska polskiego w Turcji. W październiku 1853 otrzymał rangę paszy (generała) i został dowódcą 1. Pułku Kozaków Otomańskich. W czasie wojny rosyjsko-tureckiej dowodził także pułkami tureckimi. Zdobył Bukareszt i został jego wojennym gubernatorem, zyskał na tym stanowisku uznanie i wdzięczność Rumunów. Zamierzał przekroczyć Prut, aby zrealizować swą ideę wyzwolenia Polski przez oswobodzenie Ukrainy i sojusz szlachecko-kozacki. Pozostawał w bliskim kontakcie z A. Mickiewiczem przebywającym w 1855 w Konstantynopolu. W lipcu 1856, po zakończeniu wojny, sformował 2. Kozacki Pułk Dragonów i stanął na czele obu formacji. Mieszkał od tamto czasu w Konstantynopolu i niekiedy odwiedzał swoje pułki stacjonujące w różnych prowincjach bałkańskich państwa tureckiego. Po śmierci Ludwika Śniadeckiej w 1866 ożenił się z Ireną Teoskolo, Greczynką. W 1870 zrezygnował ze stanowiska dowódcy pułków kozackich i nawiązał kontakt z ambasadą rosyjską. W 1872 uzyskał amnestię i wrócił na Ukrainę. Głosił wtedy konieczność zbliżenia Polski z Rosją, za co został potępiony przez polską opinię publiczną. Mieszkał przez pewien czas w Kijowie, następnie w folwarku Borki koło Kijowa, a w 1883–84 w Parchimowie, gdzie pisał opowiadania z tomu „Legendy”. 18 stycznia 1886 popełnił samobójstwo w Borkach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Powieści kozackie. Paryż 1837. Wyd. 2 Berlin 1840. W poz. 13 t. 3.
Przekł.: franc. 1857, niem. 1838, 1842, włos. 1863.
Przekł. poszczególnych noweli: czes. 1845, 1863, 1874, serb.-chorw. – dziesięć przekł. do 1883.
2. Wernyhora, wieszcz ukraiński. Powieść historyczna z roku 1768. T. 1–2. Paryż 1838 [1837]. Wyd. nast. m.in. Wwa [1928] (oprac. S. Vrtel-Wierczyński). Ośmiem wyd. do 1928. W poz. 13 t. 1.
Przekł.: czes. 1852, niem. 1841, 1843.
3. Kirdźali. Powieść naddunajska. T. 1–2. Paryż 1839. Wyd. nast. m.in.: Berlin 1840; Wwa 1906. Pięć wyd. do 1906. W poz. 13 t. 2.
Przekł.: ang. 1855, 1900, bułg. 1884, czes. 1852, franc. 1839, niem. 1840, 1843, ros. 1873, serb.-chorw. 1863, 1878.
4. Anna. Powieść. T. 1–2. Paryż 1840. Wyd. nast. m.in. wyd. nowe popr. Wil. 1851. W poz. 13 t. 8.
5. Gawędy. Paryż 1840. W poz. 13 t. 3.
Przekł. poszczególnych utworów: czes. 1874, serb.-chorw. 1872.
6. Stefan Czarniecki. Powieść historyczna. T. 1–2. Berlin 1840. Wyd. nast. m.in.: wyd. cenzurowane pt. Szwedzi w Polsce, Romans historyczny. T. 1–2. Petersb. 1851; oprac. Z. Szwejkowski. Wwa [1925]; wstęp i przypisy J. Kajtoch. Wwa 1961. W poz. 13 t. 5.

Przekł. czes. 1862.

7. Hetman Ukrainy. Powieść historyczna. T. 1–2. Paryż 1841. Wyd. nast.; Berlin 1841; Wwa [b.r.]. W poz. 13 t. 6.

Przekł.: niem. 1843, serb.-chorw. 1879.

8. Koszowata. Powiastka. Paryż 1841. Wyd. nast.; Berlin 1841; Wwa [1927]. W poz. 13 t. 7.

9. Owruczanin. Powieść historyczna z 1812 roku. T. 1–2. Paryż 1841. Wyd. nast. m.in. oprac. Z. Szweykowski. Kr. 1927 *BN I*, 103.

10. Ukrainki. Paryż 1841.

Przekł. poszczególnych opowiadań: czes. 1844, 1850, serb.-chorw. 1852, 1853, 1856, 1879.

11. Powieści. Pozn. 1844.

12. Kozaczyzna w Turcji. Dzieło w trzech częściach przez X.K.O. Paryż 1857.

13. Pisma. T. 1–12. Lipsk 1862–85 *Bibl. Pisarzy Pol.* t. 13–20, 32, 64–65, 79.

Tu: t. 9: Dziwne życie Polaków i Polek (1865); t. 10: Bułgaria. Powieść słowiańska (1872); t. 11: Nemolaka. Powieść słowiańska (1872); t. 12: Legendy (1885).

Niektóre tomy wyd. parokrotnie.

14. Pamiętniki. T. 1–12. Powst. od ok. 1862 (?), rkp. nieszachowany. Wyd. fragm. w przekładzie ros.: Moskwa 1883; *Kijewskaia starina* 1891–92; całość w przekładzie ros.: *Russkaja starina* 1895–98, 1900, 1904. Zachowany fragm. w jęz. pol. pt. Moje wspomnienia o wojnie 1854 r. Wyd. J. Fijałek. Wwa 1962. Fragm. przetłóżony z ros. na pol. pt. Pamiętniki Sadyka Paszy (Michała Czajkowskiego). Tłum. A.P. Lw. 1898.

Wybór utworów w przekładzie niemieckim

15. Czajkowski's ausgewählte Romane. Tłum. J.P. Jordan. Bd. 1–3; Bilder aus dem Kosaken Leben. Lipsk 1842. Bd. 4–6: Der Kosaken-Hetman. Lipsk 1843. Wyd. nast. Bd. 1–6. Lipsk 1845.

Listy

Listy R. Berwińskiego do M.Cz. Ogl. M. Jagielska. *Miscellanea z okresu romantyzmu* 2. Wr. 1972 *Arch. Lit.* 15; Listy redaktorów poznańskich do M.Cz. 1832–1841. Ogl. Z. Wójcicka. *Pam. Lit.* 1977 z. 1; Nieznane listy M.Cz. – Sadyka Paszy i L. Śniadeckiej w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach. Ogl. J. Chudzikowska. *Rocz. Muzeum Nar. w Kielcach* 11 (1980).

Papiery osobiste, notatki oraz koresp. Cz. znajdują się m.in. w Bibl. PAN w Kr., w Bibl. Czart. w Kr.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP.

F. RAWITA-GAWROŃSKI: M.Cz. (Sadyk Pasza). Jego życie, działalność wojskowa i literacka. Petersburg. 1900. — Z. MIŁKOWSKI: Mehmed Sadyk Pasza. W: Sylwety emigracyjne. Lw. 1904. — G. KORBUŁ: Cz.M. *Sto lat myśli pol.* 6 (1911). — J. PIOTROWICZOWA: M.Cz. jako powieściopis-

sarz. Wil. 1932. — A. LEWAK. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — M. CZAPSKA: Ludwika Śniadecka. Wwa 1958 i wyd. nast. — J. KIJAS: M.Cz. pod urokiem Mickiewicza. *Studia i Rozpr. Uj.* 12 (1959) i odb. Kr. 1959. — TENŻE: Powieści bałkańskie M.Cz. *Pam. Słowiański* 13 (1963). — J. FIJAŁEK: Z papierów po M.Cz. i L. Śniadeckiej. Cz. 1. *Rocz. Bibl. PAN w Kr.* 1964. — S. CHUDZIKOWSKA: Dziwne życie Sadyka Paszy. O M.Cz. Wwa 1971. Wyd. 2 Wwa 1982. — L. ŚLUGOCKI: Stendhal i M.Cz. (Sadyk Pasza). *Przeł. Hum.* 1972 nr 5. — W. SMOCHOWSKA-PETROWA: M.Cz. – Sadyk Pasza i bylgarskoto wrażliwość. Sofia 1972. — Z. SZWEYKOWSKI: Wstęp do wydania powieści „Wernyhora” M.Cz. *Miscellanea z okresu romantyzmu* 2. Wr. 1972 *Arch. Lit.* 15. — W. SMOCHOWSKA-PETROWA: Polskie powieści o bułgarskich walkach wyzwoleniczych drugiej połowy XIX w. *Pam. Słowiański* 25 (1975). — F. ZIEJKA: Literacka legenda o Wernyhorze. *Rocz. Komisji Hist.-Lit.* 13 (1975). — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Wr. 1977. — *Kronika życia i twórczości Mickiewicza 1850–1855* (1978). — M. KWAPISZEWSKI: Debiut „Kozackiego romansisty”. *Pam. Lit.* 1978 z. 2. — TENŻE: O „Gawędach” M.Cz. *Btul. Lubel. Tow. Nauk.* 21 (1979) nr 2. — J.S. ŁĄTKA: Adampol, polska wieś nad Bosforem. Kr. 1981. Wyd. 2 Kr. 1992. — A. MAZANEK: Literackie drogi Wielkiej Emigracji do kraju przez wielkopolską prasę 1832–1848. Wr. 1983. — J.W. BOREJSA: Piękny wiek XIX. Wwa 1984 [tu: Samobójstwo słowianofila]. — M. KWAPISZEWSKI: „Gawędy” M.Cz.: narracja i polityka. *Annales UMCS. Sectio F. Philologiae* 1984 s. 271–287. — T. BELCEW: Z kręgu południowo-słowianofilskich idei M.Cz. *Slavistické Studii* (Skopje) 1984/85 s. 85–96. — K. DACH: Działalność M.Cz. (Sadyka Paszy) i W. Zamoyskiego na ziemi rumuńskiej w czasie wojny krymskiej. *Studia Hist.* 1985 z. 1. — J.S. ŁĄTKA: Carogrodzki pojedynek. Kr. 1985. — Z. WÓJCICKA: Za kulisami wiedeńskiego zwycięstwa. Jan III Sobieski w „Atamanie Kunickim” M.Cz. *Trylogia – Sobieski – Victoria Wiedeńska*. Cz. 2. Lubl. 1985. — TAŻ: Paryski okres działalności i twórczości M.Cz. Wwa 1986. — J. SKOWRONEK: M.Cz. – patrioty pogranicza biografia tragiczna. *Łosy Polaków w XIX–XX w.* Wwa 1987 s. 549–575. — W. WASILENKO: M.Cz. (Sadyk Pasza). *Przeł. Hum.* 1991 nr 2. — Z. WÓJCICKA: Literatura użytkowa obozu księcia Adama Jerzego Czartoryskiego 1831–1841. Szczecin 1991. — A. WOLNY: Konwencja i stereotypy obrazu świata szlacheckiego w prozie międzypowstaniowej. *W kręgu baroku i barokowości*. Opole 1993. — K. DŁUGOSZ: Regionalizmy ukraińskie w opowiadaniach M.Cz. *Zesz. Nauk. Szczecińskie Prace Polon.* 6 (1994) s. 135–156. — S. MAKOWSKI: Wernyhora. Przepowiednie i legenda. Wwa 1995. — W. STABRYŁA: Wernyhora w literaturze polskiej. Kr. 1996. — M. KWAPISZEWSKI: Powieść historyczna z tezą. O „Wernyhorze” M.Cz. *Pam. Lit.* 1997 z. 2.

W.A.-Sz.

CZAJKOWSKI Paweł

ok. 1785–1839

Inna forma nazwiska: Czajkowski.

Urodzony ok. 1785 na Pomorzu; ojciec Antoniego, poety. Kształcił się w szkołach chełmińskich i na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Berlińskiego,

odbył też podróż edukacyjną do Francji. Po powrocie pracował w Warszawie jako profesor języków w pensjonacie Karola Wolskiego i w szkołach departamentowych, był też prywatnym nauczycielem w domach Żańskich i Trzebińskich. Debiutował w 1809 jako tłumacz poematu *Évariste Désiré de Forges de Parny*'ego i drukowanych w *Gazecie Korespondenta Warszawskiego* śpiewek z komedii Josepha Bessona „Le Retour des Polonais à Varsovie”. W tym roku został zatrudniony w Komisji Żywnościowej i w Dyrekcji Własności Narodowej. Od 1812 był profesorem literatury w szkołach departamentowych w Toruniu, a od 1815 profesorem literatury polskiej na Uniwersytecie Krakowskim (zwyczajnym od 11 lipca, po przedstawieniu rozprawy „De antiqua Polonorum poësi”). Należał do loży wolnomularskiej Przesąd Zwyciężony na Wschodzie Krakowa (od 1815) oraz był członkiem czynnym i sekretarzem generalnym Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (od 1816). Rozprawy, poezje i przekłady ogłaszał w *Miscellanea Cracoviensia* (1815), *Rocznikach Towarzystwa Naukowego Krakowskiego* (1817–31), *Pamiętniku Warszawskim* (1815, 1818–21), *Gazecie Krakowskiej* (1819), *Mrówce Poznańskiej* (1821) i *Pszczółce Krakowskiej* (1821). W 1824–33 wykładał na Uniwersytecie również literaturę powszechną, a w 1824–29 pełnił funkcję dziekana. W 1826/27 był przedstawicielem Uniwersytetu w Zgromadzeniu Narodowym Rzeczypospolitej Krakowskiej, a w 1830 w senacie. W tym roku wraz z Jerzym Samuelem Bandtkiem i Karolem Mecherzyńskim redagował *Pamiętnik Krakowski Nauki i Sztuk Pięknych*. Na jesieni 1833 przeszedł na emeryturę. Zmarł w 1839 w Krakowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Mowa przy pogrzebie Walentego Lityńskiego, byłego rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego... Kr. 1823 i *Rocz. Tow. Nauk. Kr.* 9 (1824).
2. Pochwała Jacka Idziego Przybylskiego... *Rocz. Tow. Nauk. Kr.* 9 (1824) i odb.
3. Wiersz do ... Józefa Nikorowicza, prezesa Sądu Apelacyjnego ... na cześć jubileuszu jego urzędowania... [Kr.] 1824.
4. Pochwała życia i zasług obywatelskich śp. Stanisława Mieroszewskiego, ordynata myśłowskiego... *Rocz. Tow. Nauk. Kr.* 11 (1826) i odb.
5. Pochwała życia i talentów Michała Stachowicza, profesora malarstwa w Liceum Krakowskim... *Rocz. Tow. Nauk. Kr.* 12 (1827) i odb. W rękopisach pozostawił tragedię „Zygmunt August” i kilka wierszy.

Przekłady

6. E.D. de Parny: Raj utracony, w 4 pieśniach. Wr. 1809 (dwa wyd.).

7. J.Ch. Arnold: Rozprawy o hojności królów i względach panów polskich dla rzeczy lekarskiej i lekarzów... Rozpr. 1–5. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk.* 7 (1811) i odb., 10 (1817) i odb., 13 (1820) i odb., 15 (1822) i odb.

Niepodp.

8. Voltaire: Rzym oswobodzony, czyli Katylna. Tragedia ... przełożona wierszem polskim. Powst. przed 1814. Wyd. Kr. 1818.

9. F.R. de Chateaubriand: Atyla, czyli miłość dwójga dzikich na pustyni. Kr. 1817.

10. J.B. Bossuet: Mowa pogrzebowa na śmierć Henryki Anny, królowej angielskiej ... miana przez ... 1670... *Rocz. Tow. Nauk. Kr.* 10 (1825) i odb.

11. E.D. de Parny: Przemiany Wenery. Poema z greckiego naśladowane. Kr. 1828.

Praca edytorska

12. T. Tasso: Goffred albo Jeruzalem wyzwolona. Przekładania Piotra Kochanowskiego. Wr. 1820 [z rozpr.: Uwagi nad poezją polską, życiopismo Torquata Tassa, rozbiór i przekład „Jerzolim wyzwolonej”].

OPRACOWANIA

NK 6/1 (1970).

- K.W. WÓJCICKI: *Enc. powsz. Orgel.* 6 (1861). — [P. CHMIEŁOWSKI] P.Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 13 (1894). — A. BAR. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — K. LEWICKI: Katedra Literatury Polskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim w l. 1803–1848. *Dzieje Katedry Hist. Lit. Pol. w Uniu. Jagiel.* Kr. 1966.

E.A.

CZAPLIC Celestyn 1723–1804

Urodzony 6 kwietnia 1723 na Wołyniu; syn Ignacego, podstolego krakowskiego, i Franciszki z Piaskowskich. Kształcił się w szkołach pijarskich w Międzyrzeczu Koreckim i jezuickich w Ostrogu, następnie przebywał w Połonnem na dworze Antoniego Benedykta Lubomirskiego, starosty kazimierskiego. W 1746 został podcałym kijowskim, zasiadał otdąd w licznych komisjach; był deputatem w trzech trybunałach, posłem na osiem sejmów (od 1752), sędzią grodzkim, podstarościm w Łukowie i surogatem grodu krzemienieckiego. W czasie elekcji 1764 zasiadał w sądzie kapturowym i należał do redaktorów paktów konwentów nowego króla. W 1765 został podkomorzym wołyńskim; w 1766 był marszałkiem koronnym sejmiku (zw. sejmem Czaplica) i — być może — pisywał do *Monitora*. W 1767 podpisał akces do konfederacji

radomskiej, ale w ruchu barskim i sejmie rozbiorowym 1773–75 udziału nie wzięł. W 1773 został łowczym wielkim koronnym. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych należał razem z Elżbietą Drużbacką, Wojciechem Jakubowskim, Kaspresem Rogalińskim do grona stałych uczestników salonu literackiego Barbary Sanguszkowej; w sylwie z wierszami z tych spotkań zachowało się kilkanaście jego utworów, głównie liryków adresowanych do B. Sanguszkowej. Był też uczestnikiem zebrań literackich w Pałacu Błękitnym Adama Kazimierza Czartoryskiego, a następnie królewskich obiadów czwartkowych. W 1774 i 1776 ogłaszał wiersze w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* (m.in. poemacik sielski „Na Solec”). W 1778–80 był członkiem Rady Nieustającej. Zrażony niepowodzeniami w staraniach o podkanclerstwo koronne (1782) i województwo czernihowskie (1784) złożył godność łowczego i zbliżył się do opozycji antykrólewskiej; przyjaźnił się z Czartoryskimi i bywał częstym gościem w Puławach. W 1788 wszedł w skład powołanej przez Sejm Czteroletni Komisji Wojskowej. Ożenił się z Anną Drzewiecką. W ostatnich latach życia mieszkał w pałacu przy ul. Senatorskiej, należącym do jego zięcia, Antoniego Jabłonowskiego. Drugim zięciem Cz. był Franciszek Ksawery Woyna, współbywalec obiadów czwartkowych i autor błędnie przypisywanej Cz. swawolnej „Pieśni” (inc.: Niech żyje zawsze ten luby kątek...). Kawaler Orderu św. Stanisława (1767) i Orderu Orła Białego (1775). Zmarł 3 maja 1804 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

Historia, czyli dziwna awantura Olinda z Amaryllą, w różnych przypadkach ciekawa, z prozy na rym ułożona r. 1774. Lw. 1774. Przeróbka wydanego w 1754 anonim. romansu pod identycznym tytułem.

Wiersz „Na Solec” przedr. w antologiach: *Poezja pol. Oświecenia*. Wwa 1954 i nast.; *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne*. Wybór. Wr. 1968 BN 1, 195; *Świat poprawiać – zuchwałę rzemiosło*. Wwa 1981.

Wiele wierszy i pieśni Cz. zachowanych w rkpsach., głównie w rkpsie Państw. Arch. na Wawelu (Arch. Sanguszków sygn. 1030) oraz w rkpsie Bibl. Czart. sygn. II 1962 (tu m.in. „Pieśń Królowi Jegomości Śpiewana w Czerniakowie”, tzw. „Pieśń czerniakowska”).

Błędnie natomiast przypisywano Cz. autorstwo pieśni „Kurdesz nad kurdeszami” (zob. BOHOMOLEC F. poz. 29) oraz wydanego anonim. tomu wierszy „Zabawy. Quæramus seria ludo” (Cz. 1 Począjów 1787), z których kilka ogłosiły w 1775 – pod. krypt.: N.N. – *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne*

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

A. NARUSZEWICZ: *Życiorys* C. Cz. Wyd. E. Rastawicki w: *Słownik malarzy polskich*. T. 2. Wwa 1851. — J. BARTOSZEWICZ: *Enc. powsz. Orgel*. 6 (1861). — W. SMOLEŃSKI: *Wielka enc. powsz. ilustr.* 13/14 (1894/95). — S. WASYLEWSKI: *Na dworze króla Stasia*. Lw. 1919; wyd. 4 Wwa 1957. — W. KONOPCZYŃSKI: *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Monografia bibliogr. Wr. 1959; wyd. 2 zmien. i popr. Wwa 1999. — Cz. HERNAS: *W kalinowym lesie*. T. 1. Wwa 1965. — R. KALETA: *Obiady czwartkowe na dworze króla Stanisława Augusta. Warszawa XVIII w.* 2. (1973). — TENŻE: *Antologia poetycka F.K. Woyna: Ze skarbcza kultury* 38 (1983). — E. ALEKSANDROWSKA: *O B. Sanguszkowej, jej literackim salonie i nieznannej twórczości poetyckiej. Kultura lit. pol. XVIII w. w Polsce*. Wr. 1992 [z wierszami Cz.]. — *Marszałkowie sejmów I Rzeczypospolitej*. Oprac. biogramów W. Sieradzki. Wwa 1993. — E. ALEKSANDROWSKA: *O „sławnym pocię” Melchiorze Starzeńskim i nieznannej jego twórczości. Pam. Lit.* 1996 z. 4.

E.A.

CZAPLICKI Ferdynand
Władysław
1828–1886

Urodzony w 1828 w Przeworsku koło Jarosławia w zubożałej rodzinie szlacheckiej; syn Józefa, rządcy dóbr prywatnych. Uczęszczał do niemieckiego gimnazjum w Tarnopolu. W 1846 walczył w powstaniu krakowskim, za co został uwięziony i skazany na osiemnaście lat ciężkiego więzienia w Spielbergu na Morawach. Zwolniony w 1848 przybył do Lwowa i wziął czynny udział w wypadkach Wiosny Ludów. Przymusowo wcielony do armii austriackiej odbył kampanię węgierską. Po zwolnieniu z wojska w 1852 zamieszkał we Lwowie i zajął się pracą dziennikarską oraz literacką. W 1856 pracował w *Gazecie Lwowskiej*, w 1862 w *Dzienniku Literackim*. Za udział w powstaniu 1863 został na sześć lat zesłany na Syberię. W obawie przed represjami matka zniszczyła wiele jego notatek pamiętnikarskich i rękopisów prac literackich. Po powrocie mieszkał przez parę lat w Krakowie, następnie wrócił do Lwowa, gdzie zmarł 14 czerwca 1886; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Powieść o Horożanie. 1846. Lw. 1862 odb. z *Dzien. Lit.* Wyd. 2 pt. Rzeź w Horożanie. Kr. 1872 (wraz z poz. 2).

2. Pamiętnik więźnia stanu na Szpilbergu. Lw. 1862 odb. z *Dzien Lit.* Wyd. 2 Kr. 1872 (wraz z poz. 1).

3. Czarna księga 1863–1868. Kr. 1869. Wyd. 2 Pozn. 1878.

Przekł. czes. 1870.

4. Na Irtyżu. Urywek wspomnień z moskiewskiej niewoli. Kr. 1869.

5. Moskiewskie na Litwie rządy. 1863–1869. Dalszy niejako ciąg „Czarnej księgi”. Kr. 1869. Przekł. czes. 1870.

6. W sybirskich tajgach. Obrazek z życia posieleńców. Kr. 1870.

7. Obraz Syberii. Kr. 1871. Wyd. nast. Kr. 1871. Podp.: M. Lumilski.

8. Pamiętnik autora „Czarnej księgi”. T. 1. Kr. 1871.

9. Moja Helunia. Obrazek z życia, zdarzenie prawdziwe, wspomnienie z r. 1851. Kr. 1881.

10. Bohaterska rodzina. Urywek z powstania 1863 r. Zdarzenie prawdziwe. Lw. 1883. Wyd. nast. Chicago 1885.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

E.L. SOLECKI: *Sp. W.C. Roczn. (Samborski)* 1887/88 s. 81–84. — M. JANIK: *Polacy na Syberii*. Kr. 1928. — M. TYROWICZ: *Pol. słownik biogr.* 4 (1938).

LT.

CZAPSKI Franciszek Stanisław 1725 lub 1730–1802

Urodzony w 1725 lub 1730 zapewne w rodzinnej Rynkówce (pow. nowski); najmłodszy syn Ignacego, miecznika ziem pruskich i kasztelana gdańskiego (od 1737), oraz Teofili z Konięcpolskich. Odebrał staranne wychowanie domowe, później prawdopodobnie uczył się w kolegium jezuickim w Grudziądzu lub Starych Szkotach koło Gdańska. Po 1740 był uczniem pijarskiego Collegium Nobilium w Warszawie, następnie odbył wraz z braćmi podróż edukacyjną do kilku krajów Europy Zachodniej. Był dziedzicem Rynkówki i sześciu innych wsi w powiecie nowskim oraz dóbr w ziemi nakielskiej. W 1752 został podkomorzym chełmińskim, w 1754 komisarzem z województwa chełmińskiego do Trybunału Skarbowego w Radomiu, w 1758 uzyskał stopień pułkownika wojsk koronnych. W tym czasie rozpoczął szerszą działalność polityczną — czynnie uczestniczył w inspirowanej przez dwór akcji szlachty pomorskiej przeciw Pawłowi Mostowskiemu mianowanemu wówczas na stanowisko wojewody pomorskiego (za poparciem Familii). W 1761 starał się z poparciem Sasów o stanowisko marszałka trybunału koronnego (bez powodzenia); jesienią tego roku otrzymał kasztelanę chełmińską, a w 1762 Order Orła Białego. W tym czasie Trybunał Koronny skazał „patriotów” pruskich (w tym Cz.) na wysokie grzywny i zagroził im banicją. Po śmierci Augusta III Czapscy opowiedzieli się najpierw za Wetty-

nem, a następnie za Janem Klemensem Branickim, po zwycięstwie Czartoryskich na sejmie konwokacyjnym nie przeszli jednak do otwartej opozycji. Nowy król podjął próbę ich zjednoczenia, w 1766 przeniósł P. Mostowskiego na województwo mazowieckie i mianował Cz. wojewodą chełmińskim. Mimo to na sejmiku generalnym w Malborku i na sejmie 1766 Cz. przeciwstawiał się forsowanemu przez Familię reformom. W 1767 odmówił przystąpienia do konfederacji radomskiej, a na sejmiku w Grudziądzu działał na rzecz przyznania pewnych swobód dysydemtom. Uczestniczył w sejmie delegacyjnym 1767–68, ale nie zdobył się na otwarty protest przeciw gwałtom rosyjskim. Był zwolennikiem konfederacji barskiej, nie wziął w niej jednak czynnego udziału. Po wejściu wojsk rosyjskich na Pomorze wyjechał do Gdańska, gdzie w 1771 zgłosił tajny akces do konfederacji. Tam też 17 października 1772 zawarł związek małżeński z Weroniką Radziwiłłówną, siostrą Karola „Panie Kochanku” (pierwszą żoną Cz. była zm. w 1763 Dorota z Działyńskich, drugą — Zofia Mielżyńska zm. ok. 1771). Po przejściu Prus Królewskich pod panowanie Fryderyka II Cz. zaczął myśleć o przeniesieniu się na teren Rzeczypospolitej. Jesienią 1777 wyjechał z rodziną do Lwowa, przebywał następnie u Radziwiłłów w Białej i w Warszawie oraz krótko na Pomorzu (wrócił tam z powodu niemożności wygzekwowania posagu żony od zadłużonego „Panie Kochanku”). Debiutował w 1780 rozprawą pedagogiczno-moralną. Wiosną 1782 osiadł w Zabłudowie, a w pierwszej połowie 1785 wziął w użytkowanie dobra stańkowskie w powiecie mińskim i przeniósł się do Wiazynia, stanowiącego odtąd główną jego rezydencję. Jako wojewoda chełmiński uczestniczył w sejmach 1780, 1782, 1784, 1786, nie angażując się jednak w polityczne rozgrywki między królem a opozycją. Dopiero w okresie Sejmu Czteroletniego podjął ożywioną działalność, popierał uchwałę o statusyjnej armii, działał w deputacji do ułożenia projektów względem grekokatolików i dysydemtów. Uchwalenie Konstytucji 3 maja przyjął zapewne z satysfakcją, choć nie wszedł w skład Zgromadzenia Przyjaciół Ustawy Rządowej. Po trzecim rozbiorze osiadł na stałe w Warszawie i poświęcił się działalności charytatywnej; blisko współpracował z redemptorystą Klemensem Hofbauerem, przyszłym świętym. Zmarł 9 kwietnia 1802 w Warszawie; pochowany w katakumbach cmentarza przy kościele Świętego Krzyża.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Przestroga ojca dla dzieci swoich, jakimi przy religii prawdziwej i gruntownej powinni być obywatelami dla ojczyzny swojej. [Supraśl 1780]. Niepodp.

2. Dom nadwyrężony Rzeczypospolitej, jakimi materiałami nie tylko do dawnej przywrócić ozdoby, ale jeszcze przydać dawnej wspaniałości. [Supraśl 1783]. Wyd. nast. [Supraśl ok. 1788]. Podp.: F.C.W.Ch.K.O.O.B.

3. Różne namienienia ćwiczenia się w cnotliwych i pożytecznych dla kraju obyczajach. [Supraśl 1783]. Toż wyd. zmien. pt. Namienienia rodzicom, żeby odwracali od złego swoich sukcesorów i zabraniali im czytać zaraźliwych autorów. [Supraśl 1783]. Niepodp.

4. Senator polski współobywatelom dobrze radzący. [Supraśl 1787].

Niepodp.
Zawarte tu rozprawki „Mysł szczerą, jak być dobrym mężem i ojcem każdemu z powołania swego przystoi” i „Uwagi treść samą w sobie zawierające w sposobie, przez co nachylamy się do upadku” ukazały się też w osobnych odb.

Nadto wydał niektóre wygłoszone przez siebie mowy sejmowe i senackie. W rkpsach AGAD (Arch. Radziwiłłów) i Bibl. Czart. zachowała się jego koresp.

OPRACOWANIA

J. BARTOSZEWICZ: *Enc. powsz. Orgel*. 6 (1861). — A. BÄR: *Der Adel und der adlige Grundbesitz in Polnisch-Preussen zur Zeit der preussischen Besitzergreifung*. Leipzig 1911. — E. KURDYBACHA: *Staropolski ideał wychowawczy*. Lw. 1938. — T. MAŃKOWSKI: *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — W. KONOPCZYŃSKI: *Polscy pisarze polityczni XVIII w. T. 2*. Rkps w Bibl. Jagiel. sygn. 62/51 s. 16–18. — J. MICHAŁSKI: *Sarmatyzm a europeizacja Polski w XVIII w. Swójkość i cudzoziemszczyzna w dziejach kultury pol.* Wwa 1973. — J. DYGDALA: *Życie polityczne Prus Królewskich u schyłku ich związku z Rzeczypospolitą w XVIII w.* Tor. 1984. — TENŻE: *Prusy Królewskie w dobie konfederacji barskiej 1768–72. Zapiski Hist.* 1985 z. 1. — M. KOCÓJOWA: „Pamiętkom ojczystym ocalałym z burzy dziejowej”. Muzeum Emeryka Hutten Czapskiego. Kr. 1987. — M. CZAPSKA: *Europa w rodzinie*. Wwa 1989. — *Sejm Czteroletni i jego tradycje*. Wwa 1991 [tu: J. MICHAŁSKI: *Opozycja magnacka i jej cele w początkach Sejmu Czteroletniego*; Z. ZIELIŃSKA: *Publicystyka pro- i antysukcesyjna w początkach Sejmu Wielkiego*]. — Z. ZIELIŃSKA: „O sukcesji tronu w Polsce 1787–1790”. Wwa 1991. — M. CLUBRZYŃSKA-LEONARCZUK: *Oficyna supraska 1695–1803. Dzieje i publikacje unickiej drukarni ojców bazylianów*. Wwa 1993. — J. DYGDALA: *Sarmata oświecony — życie i poglądy polityczno-pedagogiczne ostatniego wojewody chełmińskiego F.S.Cz. Prace Hist.-Lit. (UG)* 17 (1995).

E.A.

CZARNEK Mateusz ok. 1750–po 1815

Urodzony ok. 1750; syn Walentego, chorążego braclawskiego, i Teresy z Ogrodzkich; wnuk Jacka Ogrodzkiego, sekretarza wielkiego koronnego.

Starannie wykształcony (znał języki i prawo), w 1771 został pokojowcem na dworze Stanisława Augusta i debiutował w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* (publikował tam też w 1773) przekładem poematu Aimé Ambroise Feutry'ego „Kościół śmierci”. Uczestniczył miał również w królewskich obiadach czwartkowych. W 1772 jeździł do Wiednia z legacją Andrzeja Ogińskiego. W 1774–86 pracował w Gabinetcie JKMci, początkowo jako kopista, a od 1779 jako sekretarz; pomagał Adamowi Naruszewiczowi w porządkowaniu Archiwum Królewskiego i w przepisywaniu materiałów historycznych. Równocześnie pracował przez siedem lat w Departamencie do Interesów Cudzoziemskich Rady Nieustającej. W 1777 jeździł z legacją Karola Boscamp Lasopolskiego do Stambułu. W 1782, po romantycznych perypetiach, ożenił się z Marią Tłubicką, pułkownikówną koronną (zm. 1792). W 1787 został szambelanem królewskim, w 1788 posłem z ziemi łomżyńskiej na sejm — wszedł w skład Komisji Cywilno-Wojskowej tej ziemi (miał tam dożywotnio królewszczyznę Piątnicę). Cieszył się zaufaniem Stanisława Augusta, w 1794 przebywał w obozie Tadeusza Kościuszki jako informator królewski. Po rozbiorach mieszkał w Chaśnie pod Łowiczem, skąd zarządzał swymi dobrami (w Sochaczewskiem, Krakowskiem, Sandomierskiem, Łęczycykiem i domami w Warszawie) oraz prawował się z rządem pruskim, a potem z rządem Księstwa Warszawskiego, o zwrot skonfiskowanej mu w 1797 Piątnicy. Dożył czasów Królestwa Kongresowego.

T W Ó R C Z O Ś Ć

Oprócz utworów ogłoszonych w *Zabawach...* pozostawił wiersze w rkpsach, najwięcej w zniszczonym w 1944 rkpsie Bibl. Nar. sygn. 262 „Litteraria”. Parę jego wierszy ogł. J.W. Gomulicki („Do Węgierskiego” w: T.K. Węgierski: *Organy*. Wwa 1957, toż w: *Wiersze wybrane*. Wwa 1967; „Zmienność losu” w: *Nowe Książki* 1957 nr 13) i J. Wójcicki (inc.: *Królu! Twoje do swoich cudowne przybycie... Napis S. I* 1994).

Nie jest natomiast autorką Cz. „Wiersz żałobny na śmierć ... Stanisława Konarskiego” publikowany dwukrotnie w *Zabawach...* (1773 t. 8 cz. 1 i 2), raz pod krypt. Cz.: M.C.S.J.K.M. (zob. KOBLAŃSKI J. poz. 2).

Przekłady

1. Ch. de Montesquieu: *Duch, czyli treść praw, albo o stosowności, które powinny mieć prawa z ustawą rządu każdego, obyczajami, położeniem kraju, religią, handlem etc. Z przydatkiem dociekania praw rzymskich względem sukcesji, praw francuskich i praw lennych*. T. 1–2. Lipsk 1777. Niepodp.

2. Ch. de Montesquieu: Dzieła pana de ... Tom trzeci zawierający w sobie jego Pamiętnik, Miniaturę, Obronę księgi Ducha Praw, Listy perskie, Uwagi nad przyczynami upadku Rzymu. T. 3 cz. 1. Lipsk 1778. Niepodp.

Tu: Pamiętnik [J. D'Alembert: Éloge de Monsieur de Montesquieu]; Miniatura [D'Alembert: Analyse „De l'esprit des lois”]; Obrona księgi Ducha praw [Montesquieu: Défense de l'Esprit des lois]. Cz. 2 t. 3, z zapowiedzianymi w tyt. przekł. „Lettres persanes” i „Cosidérations sur les causes de la grandeur des Romains”, nie ukazała się.

Autorstwa Cz. był też przypuszczalnie pol. przekład łac. wiersza G. Lucchesiniego „Stanisławowi Małachowskiemu ... uwielbienie”, druk. pod krypt. M.C. w *Gaz. Warsz.* 1789 i odb.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

A.K. CZARTORYSKI: [List do Józefa Szymanowskiego w:] Kawa. Komedia w 1 a. Wwa 1779 przyp. do s. 14; przedr. w: A.K. Czartoryski: *Komedie*. Wwa 1955 s. 320. — S. TOMKOWICZ: *Z wieku Stanisława Augusta*. T. 2. Kr. 1882. — W. SMOLEŃSKI: *Monteskiusz w Polsce w XVIII*. Wwa 1927. — I.Z. TUROWSKA-BAROWA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Kr. 1933. — W. DZWONKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Monografia bibliogr. Wr. 1959; wyd. 2 zmien. i popr. Wwa 1999. — M. RYMSZYNA: *Gabinet Stanisława Augusta*. Wwa 1962. — E. ALEKSANDROWSKA: *Montesquieu i D'Alembert na łamach monitorowych. Z warsztatu bibliografa „Monitora” (7)*. *Pam. Lit.* 1988 z. 3. E.A.

z CZARNKOWA JANKO

zob. JANKO Z CZARNKOWA

CZARNOCKI Adam

zob. CHODAKOWSKI Zorian Dołęga

CZARTORYSKA Izabela

1746–1835

Urodzona 31 marca 1746 w Warszawie; jedyna córka Jerzego Flemminga, podskarbiego wielkiego litewskiego, i Antoniny z Czartoryskich. Wychowywała się w Warszawie i w Wolczynie na dworze dziadków, Eleonory i Michała Fryderyka Czartoryskiego, kanclerza wielkiego litewskiego. 19 listopada 1761 poślubiła Adama Kazimierza Czartoryskiego, generała ziem podolskich. Cieszyła się względami Stanisława Augusta i Nikołaja W. Repnina (od ok. 1767). Wiele podróżowała; w 1768–69 jeździła z mężem do Paryża, Londynu (poznała Beniamina

Franklina), Drezna i Wiednia; w związku ze śmiercią ojca w 1771–72 pojechała do Holandii, skąd udała się (z dziećmi) do Londynu. Spotkała tam N.W. Repnina i przebywała w jego towarzystwie; następnie w asyście diuka de Lauzun bawiła w Spa, Hadze, Amsterdamie i Brukseli. Po powrocie podjęła przerwane podróże prace nad urządzaniem w Powązkach pod Warszawą idyllicznej rezydencji w stylu rokoka, opiewanej przez poetów (m.in. Adama Naruszewicza, Ignacego Krasickiego, Stanisława Trembeckiego). Ciężko przeżyła tragiczną śmierć najstarszej córki, Teresy (13 stycznia 1780). Od 1782 przebywała najczęściej w Puławach odziedziczonych po wojewodzie ruskim Augustcie Czartoryskim, które stały się odtąd (głównie za jej przyczyną) centralną rezydencją rodową i ośrodkiem rywalizującym w dziedzinie kultury i polityki z dworem królewskim. Skupiła tam grono artystów i poetów o sentymentalno-rokokowej twórczości (Jan Piotr Norblin, Christian Piotr Aigner, Franciszek Dionizy Kniaźnin, Józef Koblański, Franciszek Karpiński), zorganizowała teatr dworski (letni „na Kępie” i zimowy w pałacu), urzędowała zjazd magnackiej opozycji antykrólewskiej. Po ślubie córki Marii z księciem Ludwikiem von Württemberg-Montebéliard (1784) często wyjeżdżała do Prus (do rezydencji Wirtemberskich w Belgardzie, Treptow i Montebéliard), w 1784 i 1785 przyjmował ją w Poczdamie Fryderyk II. W 1787 jeździła do Wiednia, Paryża (z listami Józefa II do Marii Antoniny) i Berlina. W 1788 czynnie uczestniczyła w agitacji na rzecz antyrosyjskiego przymierza z Prusami. W jesieni 1789, naraziwszy się opinii publicznej przyjaźnią z Franciszkiem Ksawerym Branickim, wyjechała do Wiednia i Szwajcarii (w Zurichu odwiedzała Johanna Gaspara Lavatera, w Bernie poszukiwała pamiątek po Janie Jakubie Rousseau i Samuelu Gessnerze). Do początku 1791 towarzyszyła synowi Adamowi Jerzemu w podróży edukacyjnej do Anglii i Szkocji (interesowała się sztuką ogrodniczą, budownictwem gotyckim, Osjanem i Williamem Szekspirem). Po powrocie uczyniła Puławy ośrodkiem propagandy patriotyzmu. Organizowała obchody ku czci Konstytucji 3 maja, uświetniała manewry pod Gołębiem, pisała pieśni wojenne. W czasie targowicy gościła w Puławach Tadeusza Kościuszkę, w czasie insurekcji przebywała w Sieniawie (w Galicji) i Wiedniu. Puławy zostały zniszczone przez wojska carskie, a majątki Czartoryskich — leżące na terytorium zajętym przez Rosję — skonfiskowane (odzyskali je częściowo w połowie 1795 po posłaniu synów jako zakładników na dwór petersburski). Po powrocie do Puław w lecie 1796 zajęła się ich odbudową. W 1800 założyła muzeum pamiątek narodowych, zwane później Świątynią Sybilli, w 1801 Dom Gotycki; urządziła ogród w stylu

angielskim. W 1805 gościła w Puławach Aleksandra I zdążającego na spotkanie z Napoleonem. W 1807 jeździła na kurację do Cieplic w Karlsbadu. W 1810 przyjmowała w Puławach wielkiego księcia warszawskiego Fryderyka Augusta, w 1814 ponownie Aleksandra, udającego się na kongres wiedeński. Po 1812 przebywała głównie w galicyjskiej Sieniawie. W pierwszym okresie istnienia Królestwa Kongresowego, mieszkając w Warszawie, uczestniczyła w życiu towarzysko-kulturalnym stolicy. W 1816 jeździła do Cieplic. Po śmierci męża (1823) przeniósła się do Puław. Interesowała się życiem wsi, zakładała szkoły wiejskie, pisała dziełka wychowawcze dla ludu. W czasie powstania listopadowego przeżyła bombardowanie Puław przez wnuka, Adama Wirtemberskiego. 5 marca 1831 opuściła Puławy i zamieszkała z córką Marią w majątku Wysock koło Jarosławia. Zmarła 17 czerwca 1835 w Wysocku; pochowana początkowo w kaplicy w Moszczanach, następnie w grobowcu rodzinnym w Sieniawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Myśli różne o sposobie zakładania ogrodów, przez I.C. Wr. 1805. Wyd. 2 Wr. 1807; toż wyd. tyt. Wr. 1808.

Przekł. franc. fragm. w: *Les Cahiers de Varsovie* 12 (1985).

2. Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas mszy świętej, dla szkoły puławskiej napisała. Wr. 1815 (anonim.). Wyd. nast.: Wwa 1821; Puławy 1830.

3. Julliet 1816. Autograf w Bibl. Czart. Ew. 986. Przekład pol.: Dylizansem przez Śląsk. Dziennik podróży do Cieplic w roku 1816. Przekł., oprac. i wstęp: J. Bujańska. Wr. 1968.

4. Pielgrzym w Dobromilu, czyli nauki wiejskie, z 40 obrazkami królów polskich wyobrażającymi, litograficznie wyciskany. Wwa 1818 [anonim., z dod. „Powieści wiejskich” M. Wirtemberskiej]. Wyd. nast.: Wwa 1819 (dwa wyd.); Wwa 1823; Leszno 1862; Lw. 1884 (wyd. *Macierzy Pol.*), toż Lw. 1889.

Cz. 2 pt. Pielgrzym w Dobromilu, część druga, czyli dalszy ciąg nauk wiejskich, z dziesięcioma obrazkami i muzyką. Wwa 1821 (anonim., z dod. wierszy J.U. Niemcewicza i F.D. Książczyna). Wyd. nast. Wil. 1834.

Wyd. nast. cz. 1–2: Wwa 1826; Wwa 1830; Leszno 1843–44; Wwa 1852, toż wyd. tyt. Wil. 1857; Żytnierz 1860; Wil. 1861.

5. Poczet pamiętek zachowanych w Domu Gotyckim w Puławach. Wwa 1828 (dwa wyd., z przedmową podp. przez Cz.).

Nadto liczne pisma w rkpsach Bibl. Czart. Kilka wierszy Cz. ogł.: *Pam. Warsz.* 1809 t. 1 nr 2; *Dzien. Warsz.* 1825 nr 3; L. Dębicki w: Puławy. T. 4. Lw. 1888; D. Tycowa: Inedita poetyckie I. z F.Cz. *Prace*

Nauk. UŚI. Prace Hist.-Lit. 1980 nr 17. — Les Amours (z przekł. I. Rogozińskiej pt. Amorki) z rkpsu-almanachu „Błękitne soboty” ogł. A. Aleksandrowicz. *Z kregu Marii Wirtemberskiej*. T. 1. Wwa 1978. — Kilka fragm. pamiętników ogł. B. Zaleski w: *Żywot księcia Jerzego Czartoryskiego*. Pozn. 1881 (przedr. S. Wasylewski w: *Opowieści dzweczące*. Lw. 1920 i wyd. nast.); L. Dębicki w: Puławy. T. 1–2. Lw. 1887.

Listy

6. Do Adama Jerzego Czartoryskiego z 1785–1800. Ogł. S. Duchńska: *Listy ks. Cz. do starszego syna, księcia Adama*. Kr. 1891.

7. Korespondencja z Johannem Kasparem Lavaterem z 1789–1790. Ogł. M. Sekrecka: *Correspondance inédite de I.Cz. avec J.G. Lavater (1789–1790)*. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 117 (1970); *Romanica* t. 5.

8. Od Józefa Kobrańskiego z 1790–1796 i b.d. Ogł. E. Aleksandrowska: *Listy Józefa Kobrańskiego do I.Cz. (1790–1796)*. *Miscellanea z doby Oświecenia* 4. Wr. 1973 *Arch. Lit.* 18.

Nadto liczna koresp. w rkpsach, głównie Bibl. Czart., i w publikacjach rozproszonych, kilkanaście fragm. ogł. L. Dębicki w: Puławy. T. 1–4. Lw. 1887–88.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

J. BARTOSZEWICZ. *Enc. powsz. Orgel*. 6 (1861). — M. ŻMIGRODZKI. *Enc. wych.* 3 (1885). — A. KRAUSHAR. *Okruchy przeszłości*. Wwa 1913. — S. WASYLEWSKI. *Portrety pań wytwornych*. Lw. 1924. — TENŻE. *Twarz i kobieta*. Pozn. 1930; wyd. nast. Kr. 1960. — K. CHŁĘDOWSKI. *Z przeszłości naszej i obcej*. Lw. 1935. — H. WÄNICZKÓWNA. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938); przedr.: *Czartoryscy, trzydzieści sześć zyciorysów*. Kr. 1938. — A. ALEKSANDROWICZ. *Działalność literacka i społeczna I. z F.Cz. Kamena* 1958 nr 3–4. — A. JENDRYSIK. *Wstęp do: E.D. Książczyna: Utwory dramatyczne*. Wwa 1958. — R. KALIETA. „Spartanka”, nieznaną poemat S. Trembeckiego. *Miscellanea z doby Oświecenia*. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5; przedr. w: *Oświeceni i sentymentalni*. Wr. 1971. — Z. ŻYGULSKI (jr). *Dzieje zbiorów puławskich (Świątynia Sybilli i Dom Gotycki)*. *Rozpr. i Spr. Muzeum Nar. w Kr.* 7 (1962) i odb. — *Puławy. Mater. z sesji popularnonaukowej*. Lubl. 1964. — C.W. KRASSOWSKI. *Nowatorskie „Myśli” I. Cz. Błud. Hist. Sztuki* 1965 nr 3. — M. KWIATKOWSKI. *Powiązki. Roczn. Warsz.* 9 (1969). — T. FRĄCZYK. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — M. DERNALOWICZ. *Portret Familii*. Wwa 1974 i wyd. nast. — A. ALEKSANDROWICZ. *Puławy. Słownik lit. pol. Oświecenia*. Wr. 1977 i wyd. nast. — *Z przeszłości kulturalnej Lubelszczyzny*. Lubl. 1978 [tu: S. TWOREK, A. ALEKSANDROWICZ: *W epoce Oświecenia*; W. ŚLADKOWSKI, A. ALEKSANDROWICZ: *W latach zaborów i nadziei wolności 1795–1831*]. — J. BAZYDŁO. *Enc. katol. KUL* 3 (1979). — T. FRĄCZYK. *Odgłos Muzy na dźwięk weselnych*

okrzyków 19 listopada 1961 r. w Wolczynie. *Rocz. Bibl.* 1985 z. 1-2. — J. KOLBUSZEWSKI: Krajobraz i kultura. Sudety w literaturze i kulturze polskiej. Kat. 1985. — Z. ŻYGULSKI (jr.): I.Cz. W 150-lecie śmierci. *Życie Lit.* 1985 nr 25. — A. ALEKSANDROWICZ: Jacques Delille w ogrodach puławskich. *Annales UMCS. Sectio FF* vol. IV 4 (1986). — TAŻ: Znaczenie Puław w kulturze i literaturze XVIII i XIX w. (1783-1793). Puławski historyzm i preromantyzm (Puławy w l. 1796-1831). *Puławy dawne i nowe*. Lubl. 1987. — B. LUBOSZ: Opowieści o sławnych kochankach. Kat. 1987. — M. RUSZCZYC: Niepospolite kobiety. Legendy i historia. Kat. 1987. — J. BUKSIŃSKI: Dwa żywoty, dwie sylwetki. *Rocz. Przem.* 26 (1988). — A. ALEKSANDROWICZ: Figura kamienia w kulturze polskiej przełomu XVIII i XIX w. (Nieznana „podróż” I.Cz.). *Antynomie Oświecenia*. Wr. 1991 *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 1368: *Prace Lit.* 31. — TAŻ: Odkrycie nowej natury i literatury. (Nieznana podróż I.Cz. do Anglii i Szkocji). *Z problemów preromantyzmu i romantyzmu*. Lubl. 1991. — TAŻ: Sejm Czteroletni i Konstytucja 3 Maja w kręgu Puław. *Rok monarchii konstytucyjnej. Piśmiennictwo pol. l. 1791-1792 wobec Konstytucji 3 Maja*. Wwa 1992. — TAŻ: Dwór Czartoryskich na przełomie XVIII i XIX w. i jego stosunki ze Szwajcarią. *Annales UMCS. Sectio FF* vol. VIII 2 (1990) [1993]. — TAŻ: Preromantyczne listowanie jako forma ekspresji uczuć. *Pam. Lit.* 1993 z. 2. — TAŻ: W edeńskiej krainie. *Annales UMCS. Sectio FF* vol. XI 3 (1993). — TAŻ: „Ty słodka wolności uwieczasz przyrodzenie”. Kult Wilhelma Tella na dworach Czartoryskich. W: *Wolność w życiu narodów i jednostek. Annales UMCS. Sectio FF* vol. XVI/XVII (1994/95). — TAŻ: I z Flemingów Cz. (1746-1835). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996 [z wyborem tekstów Cz.]. — TAŻ: Patriotyczna rola dworu Czartoryskich w pierwszej poł. XIX w. [Cz. I]. *Pro Fide, Rege et lege* 1996 nr 3/4. — TAŻ: „Nie czas na pełniać konchy”. Z dziejów kultu Osjana w Polsce. *W krainie pamiątek. Prace ofiarowane Prof. B. Zakrzewskiemu*. Wr. 1996. — *Zagadki Sejmu Czteroletniego*. Zebrał E. Rabowicz, komentarz tenże i B. Krakowski. Wwa 1996. — A. ALEKSANDROWICZ: I.Cz. - wizerunek nieznanego. *Literatura i natura. Pisarki polskie epok dawnych*. Olśtyn 1998. — TAŻ: I.Cz. Polskość i europejskość. Lubl. 1998. — TAŻ: Szlakiem bohaterów „Nowej Heloizy”. *Le Siècle de Rousseau et sa postérité. Mélanges offerts à E. Rzadkowska*. Wwa 1998. — TAŻ: Z problematyki kultu Szekspira na przełomie XVIII i XIX w. *Wiek Oświecenia* 13 (1998).

E.A.

CZARTORYSKA Maria

zob. WIRTEMBERSKA Maria

CZARTORYSKI Adam Jerzy 1770-1861

Urodzony 14 stycznia 1770 w Warszawie; najstarszy syn Adama Kazimierza, generała ziem podolskich, i Izabeli z Flemingów. Staranne wykształcenie domowe (m.in. pod kierunkiem Simone'a Lhulliera, Franciszka Dionizego Książnika, Józefa

Koblańskiego, Pierre'a Samuela Dupont de Nemours) dopełnił w 1786-87 podróżą edukacyjną. Jeździł — przez Czechy — do Niemiec (bawił m.in. w Gotha i Weimarze, poznał Johanna Wolfganga von Goethego, Johanna Gottfrieda von Herdera, Christopa Martina Wielanda) i Francji (przebywał w Paryżu u Elżbiety Lubomirskiej, wraz ze Scipionem Piattolim, uczestniczył w formułowaniu antykrólewskiego „Memoriału”, postulującego zastąpienie rządów Stanisława Augusta „quattuorviratem”). Od jesieni 1789 do początku 1791 podróżował po Szwajcarii, Holandii, Angli i Szkocji (studia w Edynburgu). Działalność polityczną podjął w 1788 jako marszałek sejmiku w Kamieńcu Podolskim; w 1792 walczył ochotniczo w kampanii litewskiej (dowódca szwadronu w 4. Pułku Przedniej Straży Konnej w stopniu podpułkownika) i za bitwę pod Granem został odznaczony Orderem Virtuti Militari. Po objęciu władzy przez targowiczán otrzymał abszyt (16 sierpnia) i wyjechał za granicę (Wiedeń, Londyn). Przebywał tam również w czasie insurekcji (Bruksela, Wiedeń). Na początku 1795 w celu ratowania dóbr rodowych od sekwestru rosyjskiego został wysłany wraz z bratem Konstantym na dwór petersburski; został tam kawalerem Gwardii Cesarskiej (1795), kamerjunkerem (1796) i brygadierem adiutantem wielkiego księcia Aleksandra (1797), z którym zawarł wówczas bliższą przyjaźń (przyjaźnił się także z jego żoną, Elżbietą Luizą). Z tego okresu pochodzi też większość jego twórczości poetyckiej (utwory podpisywał pseudonimem un Philhellène). Wiosną 1798 był na trzymiesięcznym „urlopie” w Puławach. 29 listopada 1799 został wysłany przez Pawła I do Włoch (Florencja, Rzym, Piza, Livorno, Neapol) w charakterze ministra rezydenta przy dworze sardyńskim. Po objęciu rządów przez Aleksandra I wrócił do Petersburga i wszedł w skład tajnego komitetu reformy państwa (z Pawłem A. Stroganowem i Nikołajem N. Nowosilcowem). 20 listopada 1802 został „towarzyszem” ministra spraw zagranicznych Aleksandra R. Woroncowa i członkiem Rady do Spraw Szkolnych, od 2 lutego 1803 do 17 kwietnia 1824 był kuratorem okręgu naukowego wileńskiego i zajmował się reorganizacją Uniwersytetu Wileńskiego i oświaty w ośmiu podległych mu guberniach zachodnich (przy współpracy Tadeusza Czackiego). Od 28 stycznia 1804 do 29 czerwca 1806 był ministrem spraw zagranicznych Rosji, prowadził politykę antyfrancuską i snuł plany zjednoczenia ziem byłej Rzeczypospolitej pod berłem rosyjskim; od 1805 był też członkiem Rady Państwa. Towarzyszył Aleksandrowi I pod Tyłżą i Austerlitz, w tym czasie (29 marca 1806), zawiedziony polityką Aleksandra, rzekł się stanowiska ministra spraw zagranicznych. W

T W Ó R C Z O Ś Ć

1811–12 usiłował przeprowadzić antynapoleońską dywersję polityczną (chciał pozyskać dla Rosji księcia Józefa Poniatowskiego i innych wpływowych polityków Księstwa Warszawskiego). W 1814 został przewodniczącym Komitetu Reformy Agrarnej w byłym Księstwie Warszawskim. W tym samym roku zabiegał o interesy Polski u przebywającego we Francji i Anglii Aleksandra. W 1815 jako półoficjalny reprezentant Polski uczestniczył w kongresie wiedeńskim — przyczynił się do utworzenia Królestwa Polskiego. Następnie jako wiceprezydent Rządu Tymczasowego, senator-wojewoda i członek Rady Administracyjnej współdziałał w organizowaniu władz Królestwa; brał też udział w życiu kulturalnym Warszawy (inicjator i członek Towarzystwa Iksów). Po 1816 wycofał się z czynnego życia politycznego i skoncentrował się na sprawach oświatowych i działalności kulturalnej (rozbudowa biblioteki puławskiej, organizacja drukarni). 25 września 1817 ożenił się z Anną Sapieżanką. Należał do wolnomularstwa, był sędzią łoży Bouclier du Nord, członkiem Świątyni Izis i Kazimierza Wielkiego (1819–20). Po procesie filomatów złożył dymisję ze stanowiska kuratora, a po śmierci Aleksandra (1825) stał się jednym z przywódców legalnej opozycji przeciw antypolskiej polityce Mikołaja I. W czasie powstania listopadowego został prezesem Rządu Tymczasowego (4 grudnia 1830), a następnie prezesem Rady Narodowej (30 stycznia 1831). Po wypadkach 15 lipca podał się do dymisji (17 lipca) i udał do armii włoskiego korpusu generała Girolamo Ramorino. Po upadku Warszawy wyjechał do Londynu — przez władze carskie został skazany zaocznie na śmierć i konfiskatę dóbr. W 1833 osiadł z rodziną w Paryżu, gdzie zorganizował polski ośrodek polityczny i kulturalny, tzw. Hotel Lambert. Jako przywódca prawicowego ugrupowania Wielkiej Emigracji („król *de facto*”) rozwinął pro-polską działalność dyplomatyczną, popierał antyrosyjską politykę na Bałkanach i Bliskim Wschodzie; w 1848 opowiedział się za rewolucją węgierską i włoską. Po pokoju paryskim (1856) odsuwał się stopniowo od kierowania Hotelem Lambert. Patronował różnym inicjatywom kulturalnym, był współzałożycielem Towarzystwa Lekarskiego Polskiego (1832), Stowarzyszenia Pomocy Naukowej, Biblioteki Polskiej (1838), dożywotnim prezesem Rady Bibliotecznej, prezesem Wydziału Historycznego Towarzystwa Literackiego (od 1844) i prezesem Towarzystwa Historyczno-Literackiego (od 1853). Zmarł 15 lipca 1861 w Montfermeil we Francji (w przeddzień śmierci napisał dla Emigracji „Testament polityczny”); pochowany w Montmorency, w 1865 przeniesiony do grobowca rodzinnego w krypcie kościoła w Sieniawie.

1. Bard polski. [Red. 1 z 1795] oprac. i wstęp J. Kallenbach. Brody 1912 *Arcydziela Pol. i Obcych Pisarzy* 79. Red. 2: wyd. K. Sienkiewicz (z przedmową J.U. Niemcewicza) w: Skarbiec historii polskiej. T.1 cz. 2. Paryż 1840 (anonim.), toż osob. Paryż 1840. Wyd. nast.: Paryż 1860; wyd. J. Kallenbach (razem z red. 1), jw.

2. Myśli dążące do zamiaru polepszenia bytu włościan polskich i podania im środków dojścia stopniami do niepodległości bez szkody właścicieli. [Wwa 1814].

3. Życie Książna. [Powst. ok. 1817]. *Przegl. Pozn.* 1853 i odb. Pozn. 1853. Niepodp.

4. Essais sur la diplomatie ou manuscrit d'un Philhellène. [Powst. ok. 1823]. Wyd. M. Toulouzan. Paris 1830. Wyd. 2 oprac. W. Czartoryski. Paris 1864.

5. Pochwała Jana Pawła Woronicza, czytana na posiedzeniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk dnia 30 kwietnia 1830 r. Puławy [1830]. Wyd. 2 Puławy 1830 [w dod. wiersze Woronicza].

6. Mowy księcia ... od roku 1838–1847. Przedmowa T. Olizarowski. Paryż 1847. Przekł. niem.: Fürst A.G.Cz. und seine Stellung zur Sache Polens. Leipzig 1848. Wyd. 2 Leipzig 1848.

7. O pańszczyźnie. Paryż 1858. 8. Żywot Juliana Ursyna Niemcewicza. Paryż 1860 [z listami Niemcewicza do Cz.]. 9. Testament polityczny pisany w Montfermeil, dnia 14 lipca 1861. Paryż 1861.

10. Pamiętniki z l. 1776–1809.

Wersja franc.: *Memoires du prince ... et sa correspondance avec l'empereur Alexandre I [1801–1823]*. Preface de Mr. Ch. de Mazade. T. 1–2. Paris 1887.

Przekład pol.: K. Scipio: Pamiętniki księcia ... i korespondencja jego z cesarzem Aleksandrem I. T. 1–2. Kr. 1904–05 [w dod. przedmowa L. Gadona]. Przekł.: ang.; ros. 1908 (t. 1), 1912–13 (t. 1–2).

Wersja pol., odmienna i szersza od franc.: Pamiętniki i memoriały polityczne z l. 1776–1809. Oprac. i wstęp J. Skowronek. Wwa 1986.

Tekst pol. przygotowany przez Cz. i uzupełniony fragmentami z wersji franc. w nowym przekładzie; opuszczona korespondencja z Aleksandrem; dodane aneksy: I: notatki Cz. z podróży do Anglii; II: memoriał Cz. z 1803 przedstawiony Aleksandrowi; III i IV: memoriały W.F. Malinowskiego i S. Piattolego; V: uwagi Cz. o systemie nauczania na Uniw. Wil. i podległych mu szkołach. Tu też zapowiedź wyd. t. 2 pamiętników Cz. z „*Diennikiem* z l. 1812–1817”.

11. „Polityką kieruje nie tylko interes, ale i moralność”. Wybór myśli politycznych i społecznych. Oprac. J. Skowronek. Wwa 1992.

Nadto mowy i pisma okolicznościowe (zob. Estr. III 1962 s. 357–363). W Bibl. Czart. (Arch. Dom.)

zachowane rękopisy licznych niewydanych pism w wersjach pol. i franc.: mowy, odezwy, druki okolicznościowe, prace historyczne (m.in. monogr. hist. „Królowa Jadwiga”), filozoficzne („O pocieszeniu” t. 1–2, „Kant”), teoretycznoliterackie („Prozodia”), przekłady (utworów Pindara, Horacjusza, Sofoklesa, Macphersona, Addisona), wiersze.

Wiele wierszy, fragm. i streszcz. ogł.: L. Dębicki w: Puławy. T. 4. Lw. 1888 [tu m.in.: „Strofy na śmierć Kościuszki”, „Do Katarzyny II”, „Powązki”, „Sybila puławska”]; — J. Kallenbach. *Rozpr. AU. Wyd. Filol.* 57 (1919) i odb. [tu m.in.: „Powrót do Puław”, „Wiersz do matki”, „Wiersz do J.M. Fredry”, „Wiejskie ogrody”]. — *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996 [tu: „Do Wenery”, „Ułomek o życiu ludzkim”, „Strofy na śmierć Leosia mego”].

Drobne pisma publicystyczne i filozoficzne ogł.: M. Król: Nie publikowane rękopisy ks. A. Cz. *Arch. Hist. Filoz. i Mysłi Społ.* 24 (1978); W. Jaworski. *Principia* 1993 t. 7, *Kwart. Filoz.* 1994 z. 3 – z. 4, *Koniec Wieku* [tu: 1995 fragm. „O pocieszeniu”].

Listy

12. Korespondencja z S.R. Woroncowa w 1803–1807. Wyd. P. Barteniów. *Archiw kn. Woroncowa*. T. 15. Moskwa [ok. 1880].

13. Korespondencja z N.N. Nowosilcowa w 1805 i nast. *Sbornik Impiatorskiego Russkogo Istoriceskogo Obszczestwa*. T. 9. Petersburg. 1872.

14. Listy do S. Malewskiego z 1816–1822. Wyd. J. Kallenbach w: Kuratoria Wileńska (1803–1823). *Bibl. Warsz.* 1904 t. 3. Przedr. w: *Czasy i ludzie*. Wwa 1905.

15. Korespondencja z J. Twardowskim z 1822–1824. Wyd. J. Ogończyk. *Rocz. Tow. Przyj. Nauk Pozn.* 26 (1899) i odb. Pozn. 1900.

16. Listy do G.A. Capodistria (1827), L. Sapiehy (1832, 1841), A. Zamoyskiego (1861). Wyd. M. Handelsman. *Przeł. Współcz.* 1938 nr 7.

17. Korespondencja z 1831–1833. Wyd. W. Plater. *Album Muzeum Nar. w Raperswilu*. Pozn. 1872.

18. Korespondencja z Konstancją z Łuszczewskich Wodzińską. Wyd. T.F. de Rosset: Legat M. Wodzińskiego dla Biblioteki Polskiej w Paryżu. *Acta Tow. Hist.-Lit.* 1993.

19. Listy od I. Czartoryskiej z 1785–1800. Wyd. S. Duchńska: Listy ks. I. Czartoryskiej do starszego syna, ks. Adama. Kr. 1891.

20. Listy od J.K. Lavatera (1789), J. de Maistre’a (1806–1807), H.D. Lacordaire’a (1841). Wyd. M. Sekrecka, K. Adamczak, U. Poledniok. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 117 (1970): *Romanica* 5.

Zob. też poz. 8 i 10; nadto liczne listy rozproszone w różnych publikacjach oraz przechowywane w zbiorach rękopisów, szczególnie wiele koresp. rodzinnej w Bibl. Czart. (Arch. Dom.).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

J.U. NIEMCEWICZ: *Biographie du prince A.G.Cz. Paris 1835* i wyd. nast. — J. BARTOSZEWICZ. *Enc. pousz. Orgel* 6 (1861). — B. ZALEWSKI: *Żywot ks. A.J.Cz. (do 1801)*. Pozn. 1881. — L. DĘBICKI: *Pisma z lat młodych ks. A.Cz. Przeł. Pol.* 1887/88 t. 2; przedr. w: Puławy. T. 4. Lw. 1888 [z koresp. Cz.]. — L. GADON: *Ks. A.Cz. podczas powstania listopadowego. Przyczynek do charakterystyki oparty na własnych jego pismach*. Kr. 1892 i wyd. nast. [z koresp. Cz.]. — S. KRZEMIŃSKI. *Wielka enc. pousz. ilustr.* 13/14 (1894/95). — L. GADON: *Emigracja polska*. T. 1–3. Kr. 1901–02 [z koresp. Cz.] i wyd. nast. — S. ASKENAZY: *Wczesny historyczny*. T. 1. Wwa 1902. — J. BIELIŃSKI: *Żywot ks. A.J.Cz.* T. 1–2. Wwa 1905. — I. CHRZANOWSKI: *Stosunek rękopisu „Barda polskiego” (1795) do jego pierwodruku (1840)*. *Spr. z Posiedzeń Tow. Nauk. Warsz.* 1 (1908) z. 1/2: *Wyd. Język. i Lit.* 2 — K. KWIECIŃSKI: „Bard polski” (1795) *A.Cz. Bibl. Warsz.* 1908 t. 3. — S. ASKENAZY: *Polska a Europa 1813–15* podług dziennika A. ks. Cz. *Bibl. Warsz.* 1909 t. 2–3. — F. RAWITA-GAWROŃSKI: *Działalność emigracji z r. 1831 na terenie Turcji do pokoju paryskiego*. *Przew. Nauk. i Lit.* 1909 [z koresp. Cz.]. — W. WŁOCH: *Polska elegia patriotyczna w epoce rozbiorów*. Kr. 1916. — TENŻE: *Kto jest autorem przeróbek w pierwodruku „Barda polskiego” Cz.?* *Pam. Lit.* 1917. — J. KALLENBACH: *O „Bardzie polskim” (1795–1840) wobec nieznanego poezji ks. A.Cz.* *Rozpr. AU. Wyd. Filol.* 57 (1919) i odb. pt. „Bard polski” ks. A.Cz. wobec nieznanego jej poezji. Kr. 1918. — L. JANOWSKI: *W promieniach Wilna i Krzemienia*. Wil. 1923. — J. LIPSKI: *Archiwum Kuratorii Wileńskiej*. Kr. 1926. — M. KUKIEL: *Banicja ks. A.Cz. i katastrofa Puław*. *Kwart. Hist.* 1930 z. 4 i odb. Lw. 1930. — S. PIGON: *Księcia kuratora A.Cz. troski o język i literaturę polską*. *Źródła Mocy* 1931 z. 7; przedr. w: *Wśród twórców*. Kr. 1947. — M. KUKIEL. *Świat i Życie* 1 (1933). — M. PAWLICOWA: *Działalność dyplomatyczna Cz. w czasie kongresu paryskiego (1856)*. *Przeł. Hist.* 14 (1937/38). — M. HANDELSMAN. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938); przedr.: *Czartoryscy, trzydzieści sześć życiorysów*. Kr. 1938. — TENŻE: *A.Cz. T. 1–3*. Wwa 1948–50. — M. KUKIEL: *Cz. and European Unity, 1770–1861*. Princeton 1955. — TENŻE: *Książę Adam*. Paryż 1959; wyd. 2 Wwa 1993. — E. WORONIECKI: *Słownik Alojzego Osieńskiego w opinii książąt A.K. i A.J. Czartoryskich*. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1959 nr 4 [z koresp. Cz.]. — A. BANACH, T. FRĄCZYK: *Drukarnia biblioteczna w Puławach*. *Rozpr. i Spr. Muzeum Nar. w Kr.* 6 (1960) i odb. — J. ZDRADA: *Zmiercz Czartoryskich*. Wwa 1960. — E. DI NOLFO: *A.J.Cz. e il Congresso di Parigi*. *Questione polacca e politica europea nel 1855–1856*. Padwa 1964 [z koresp. Cz.]. — H. ŚWIDERSKA: *Prince Cz. and the British Museum*. *The British Museum Quarterly* 1964 nr 1/2. — J. SKOWRONEK: *Udział J.A.Cz. w pracach nad reformami wewnętrznymi w Rosji 1801–1807*. *Przeł. Hist.* 1967 z. 3. — TENŻE: *Antynapoleońskie koncepcje Cz.* Wwa 1969. — M.K. DZIEWANOWSKI: *Cz. and his „Essai sur la diplomatie”*. *Slavic Review* 30 (1971). — W. SPALEŃIAK. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — M. DERNAŁOWICZ: *Portret Familii*. Wwa 1974 i wyd. nast. — L. HAJDUKIEWICZ. *Historia nauki pol.* T. 6. Ww. 1974. — M. KRÓL: *Pośrednia droga. Myśl polityczna*

- A.Cz. i Hotelu Lambert (1832–1861). *Znak* 1974 nr 239. — J. SKOWRONEK: Polityka bałkańska Hotelu Lambert (1833–1856). Wwa 1976. — D. BEAUVOIS: Lumières et société en Europe de l'est. L'Université de Vilno et les écoles polonaises de l'Empire Russe (1803–1832). T. 1–2. Paris 1977. — W.H. ZAWADZKI: A.Cz. An advocate of Slavonic Solidarity at the Congress of Vienna. *Oxford Slavonic Papers* 10 (1977). — H. HAHN: Aussenpolitik in der Emigration. Die Exildiplomatie A.J.Cz. 1830–1840. München 1978; przekł. pol. pt.: Dyplomacja bez listów uwierzytelniających. Polityka zagraniczna A.J.Cz. 1830–1840. Wwa 1987. — S. STRZELECKI: *Enc. katol. KUL* 3 (1979). — J. SKOWRONEK: Zainteresowania historyczne środowiska puławskiego na przełomie XVIII/XIX w. i ich związki z ideologią i życiem politycznym. *Edukacja historyczna społeczeństwa pol. w XIX w.* Wwa 1981. — M. O'CONNOR: Cz. and the Gołuchowski affair at Vilna university. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* (Wiesbaden) 1983 nr 2. — L. BAZYŁOW: Polacy w Petersburgu. Wr. 1984. — T. MIKOCCI: Pompeja w relacjach podróżników pol. w XVIII w. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 1984 nr 611. — A.J. GOCLON: Kontakty wileńskiego środowiska uniwersyteckiego z Anglią w okresie kuratorii ks. A.J.Cz. w l. 1803–1823. Zarys problemu. *Przegł. Hum.* 1985 nr 4. — J.S. ŁĄTKA: Carogrodzki pojedynek. Kr. 1985. — *Cmentarz polski w Montmorency*. Wwa 1986. — W. LIPONSKI: The influence of Britain of Prince A.G.Cz. education and political activity. *Polish-Anglosaxon Studies* 1987 vol. 1, 1991 vol. 2. — H. ŻALIŃSKI: Dyplomatyczna działalność ks. A.J.Cz. w pierwszych latach emigracji. *Rocz. Nauk-Dydakt. WSP w Kr.* 109 (1987): *Prace Hist.* z. 12. — P. ŻBIKOWSKI: Kiedy rozpacz staje się rzeczywistością. Uwagi o poemacie A.J.Cz. „Bard polski”. *Pam. Lit.* 1987 z. 3. — J. ŻURAW: Problem wojny i pokoju w filozofii Jana Śniadeckiego i A.J.Cz. *Zesz. Nauk. Wojskowa Akademia Polit.* 1988 nr 4. — H. ŻALIŃSKI: Poglądy Hotelu Lambert na kształt powstania zbrojnego 1832–1846. Kr. 1990. — A. BAGLAJEWSKI: Kategoria rozpacz i nadziei w utworach literackich z r. 1795. *Z problemów preromantyzmu i romantyzmu*. Lubl. 1991. — J. KAMIONKA-STRASZAKOWA: Bard w „rozpaczy głuchej” – elegijna pielgrzymka patriotyczna. W: *Zbłąkany wędrowiec. Z dziejów romantycznej topiki*. Wr. 1992. — Z. WÓJCICKA: Literatura użytkowa obozu ks. A.J.Cz. 1831–1841. Szczecin 1991. — A. ALEKSANDROWICZ: Preromantyczne listowanie jako forma ekspresji uczuć. *Pam. Lit.* 1993 z. 2. — A. CETNAROWICZ: Tajna dyplomacja A.J.Cz. na Bałkanach. Hotel Lambert a kryzys serbski 1840–1844. Kr. 1993 *Zesz. Nauk. UJ nr 1117: Prace Hist.* z. 106. — A. WALICKI: The idea of European unity in the Polish enlightenment and romanticism. *Dialogue and Humanism* 3 (1993) nr 1. — W.H. ZAWADZKI: A man of honour A.Cz. as a Statesman of Russia and Poland 1795–1831. Oxford 1993. — N.I. CIMBAEW: Aleksandr I i Połša. *Acta Universitatis Lodzensis* 1994: *Folia Hist.* nr 51. — J. JAWORSKI: Personalistyczny spirytywizm A.J.Cz. *Kwart. Filoz.* 1994 z. 3–4 [z fragm. pism Cz.]. — A. NOWAK: Między carem a rewolucją. Studium politycznej wyobraźni i postaw Wielkiej Rewolucji wobec Rosji 1831–1849. Wwa 1994. — J. SKOWRONEK: A.J.Cz. 1770–1861. Wwa 1994 [rec.: W. ZAJEWSKI *Universitas Gedanensis* 13 (1995) i *Zapiski Hist.* 1996 z. 1]. — W. JAWORSKI: A.J.Cz. i szkocka filozofia zdrowego rozsądku. *Koniec Wieku* 1995 nr 7. — S. ŁĄTKA: Agent księcia Adama. Przyczynek do panoramy losów polskich Tatarów. Udział beja Ahmeta (A. Puławskiego) w pracach Agencji Głównej Misji Wschodniej Hotelu Lambert w Stambule w l. 1843–50. *Rocz. Tatarów Pol.* 3 (1995). — P. ŻBIKOWSKI: Inspiracje religijne w poezji poroźbiorowej. *Motywy religijne w twórczości pisarzy polskiego Oświecenia*. Lubl. 1995. — Z. REJMAN: Żale, sny i smutki – o poezji patriotycznej r. 1795. *Napis* 3 (1997). — R. ŻURAWSKI v. GRAJEWSKI: Kształtowanie się celów politycznych dyplomacji ks. A.J.Cz. wobec Wielkiej Brytanii (1831/32). *Acta Universitatis Lodzensis* 1995: *Folia Hist.* z. 52. — S. KUFEL: A.J.Cz. (1770–1861). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996 [z wyborem wierszy Cz.]. — WP SZYMANSKI: Jeszcze jedno zdłużenie. *Rocz. Hum.* 1997 z. 1 — P. ŻBIKOWSKI: Rozpacz oświeconych u źródeł przelomu w poezji pol. w l. 1793–1805. Wr. 1998.

E.A.

CZARTORYSKI Adam Kazimierz 1734–1823

Urodzony 1 grudnia 1734 w Gdańsku; syn Augusta, wojewody ruskiego, i Zofii z Sieniawskich primo voto Denhoffowej. Kształcił się w domu, następnie wyjechał (w 1752) pod opieką eksjezuity, księdza Moneta, w podróż edukacyjną do Drezna, Brukseli i Włoch. W 1755 jeździł z misją dyplomatyczną do Wiednia. W 1757 przebywał w towarzystwie szwagra, Stanisława Lubomirskiego, w Anglii. W 1758 został generałem ziem podolskich; od tego roku posłował na sejmy. W 1759 jeździł do Petersburga w celu zjednania poparcia dla politycznych planów Familii, która widziała w nim przyszłego króla Polski. 19 listopada 1761 ożenił się z Izabelą z Flemmingów, podskarbianką wielką litewską. W 1763 czynnie uczestniczył w przygotowaniach Familii do konfederacji, pisał i wydawał pod nazwą *Monitora* („ojca”) ulotki propagujące reformę Rzeczypospolitej, zabierał głos w wywołanej nimi polemice (pod nazwiskiem Rzetelnickiego), najprawdopodobniej był też autorem odezwy Czartoryskich „Gdy naród polski ...”. Używał pseudonimów: Daniel Belgram, A. Dantiscus, Doświadczynski. W 1764 poparł kandydaturę Stanisława Augusta, sprawował urząd marszałka na sejmie konwokacyjnym, następnie wziął czynny udział w reformatorskich akcjach nowego króla. Był jednym z inspiratorów *Monitora* stanisławowskiego („syna”), urzędującym redaktorem podczas nieobecności w Warszawie w 1765 Ignacego Krasiciego i autorem ok. trzydziestu dyskursów monitorowych z 1765–67. Był też współzałożycielem Towarzystwa Literatów w Polsce Ustanowionego do Wydawania Najlepszych i Najpożyteczniejszych Książek (1765–70, ośobiście uczestniczył przy przygotowywaniu wydania przekładu „Historii nauk

wyzwolonych" Felixa Juvenela de Carlenas), współorganizatorem Teatru Narodowego (1766) i Szkoły Rycerskiej (1766) oraz jej komendantem. Nadto jako szef regimentu gwardii pieszej litewskiej (od 1765), a następnie dowódca wojsk litewskich (1775–82) pracował nad reorganizacją wojska litewskiego. W 1766–68 prowadził w Pałacu Błękitnym salon literacki (zaczątek niezrealizowanej Akademii Języka Polskiego), którego bywalcy (Franciszek Bohomolec, Wojciech Jakubowski, Antoni Korwin Kossakowski, Ignacy Nagurczewski, Adam Naruszewicz, Kasper Rogaliński) stali się w latach siedemdziesiątych gośćmi królewskich obiadów czwartkowych. W 1768–69 i 1771–72 przebywał za granicą, m.in. we Francji, Anglii, Holandii, Austrii i Rosji. Należał do wolnomularstwa europejskiego (w 1759 był członkiem *Źyzy Trois Frères*), w 1769 pełnił urząd dozorczy *Źyzy Cnotliwy Sarmata*. Brał udział w pracach Komisji Edukacji Narodowej, w 1775–80 jako komisarz Komisji kierował departamentem ruskim. W 1777–78 należał do Towarzystwa Nauk Fizycznych, planującego rozszerzyć swój profil o działalność krytycznoliteracką. W 1781–82 był marszałkiem Trybunału Litewskiego, w 1781–83 namiestnikiem Michała Kazimierza Ogińskiego, wielkiego mistrza Prowincji Litewskiej Wielkiej *Źyzy Narodowej Wielkiego Wschodu Polskiego*. Po 1782 przebywał często w Puławach, które stały się wówczas główną rezydencją rodową. Po procesie Marii Teresy Dogrumowej (1785) ostatecznie zerwał stosunki z dworem królewskim i jego polityką, związał się z opozycją magnacką i wyjechał na parę lat do galicyjskiej Sieniawy. Jako poddany austriacki z racji swych dóbr w Galicji, już od 1782 był komendantem i organizatorem galicyjskiej gwardii szlacheckiej (w stopniu generała feldcechmistrza). Na Sejm Czteroletni posłował z województwa lubelskiego, był jednym z najbardziej aktywnych zwolenników przymierza z Prusami i Konstytucji 3 maja oraz autorem nieznanych dotąd pism agitacyjnych. W tym czasie zbiegły się ponownie drogi Cz. i króla. W 1791 posłował z ramienia Sejmu do Drezna (w celu uzyskania zgody Fryderyka Augusta na sukcesję tronu polskiego), w 1792 na dwór wiedeński. Akcesu do konfederacji targowickiej nie podpisał i w okresie jej rządów, a także podczas insurekcji przebywał w Wiedniu i Sieniawie. W 1795 za cenę uwolnienia od sekwestru dóbr położonych w zaborze rosyjskim wysłał synów do Petersburga. W 1796 powrócił do Puław, skąd na początku XIX w. wspomagał syna Adama Jerzego przy organizowaniu Kuratorii Wileńskiej i Uniwersytetu Wileńskiego. Utrzymywał kontakt z Warszawskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk (przyjęty na członka już w 1800), protegował uczonych i popierał in-

cyjatywy naukowe, literackie i wydawnicze (Samuela Bogumiła Lindego, Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza, Józefa Maksymiliana Ossolińskiego), powiększał zbiory biblioteczne, prowadził studia historyczne, językoznawcze i orientalistyczne, ogłaszał prace w *Pamiętniku Warszawskim* (1809). Pozostając w dobrych stosunkach z dworem wiedeńskim (w 1808 mianowany feldmarszałkiem austriackim), używał swoich wpływów w sprawach polskich, a równocześnie popierał dyskretnie działania niepodległościowe. W okresie Księstwa Warszawskiego, nieufny wobec Napoleona, pozostawał z dala od poczynań rządowych, dopiero w 1812 pozwolił się wybrać na posła i marszałka Sejmu Narodowego i Konfederacji Generalnej. Po 1812 zamieszkał w Sieniawie i odsunął się od polityki. Był kawalerem Orderu św. Andrzeja (1764), Orderu Orła Białego (1764), Orderu św. Stanisława (1765) i Orderu Złotego Runa (1808). Zmarł 19 marca 1823 w Puławach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. F. Juvenel de Carlenas: Historia nauk wyzwolonych przez ... francuskim językiem pisana, na polski język przełożona ad usum Korpusu Kadetów JKMci. Wwa 1766.

Przekł. dopełniony informacjami o Polakach „naukami zaszczyconych”; wyd. anonim. Cz. był autorem przedmowy i — wg T. Frączyka — współautorem przekł. (obok I. Nagurczewskiego, A. Naruszewicza i K. Wyrwicza). J.E. Minasowicz i W. Smoleński przypisywali przekł. tylko Cz., K. Koźmian — Nagurczewskiemu, Jocher i Estr. — Wojciechowi Górskiemu.

2. Katechizm kadecki. Wwa 1767 (egz. nieznaną). Wyd. nast.: b.m. [1769]; b.m.r. (pt. Katechizm kadecki dla czwartej brygady); *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1774 t. 10 cz. 1 i osob. Wwa [1774 z 2 wierszami A. Naruszewicza z *Zabaw...*]; pt. Katechizm moralny dla uczniów Korpusu Kadetów. Definicje różnych cnót towarzyskich i przepisy wewnętrznej karności Korpusu. Wwa 1774; pt. Definicje różne przez pytania i odpowiedzi dla Korpusu Kadetów. Wwa 1790; pt. Definicje różne dla kadetów i edukującej się młodzieży krajowej. Wil. 1791; pt. Prawidła moralne dla Szkoły Rycerskiej. Wwa 1824; pt. Katechizm rycerski. Wstęp i oprac. H. Mościcki. Wwa 1916 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 177, toż wyd. nast.: Wwa 1925; Wwa 1993 (wstęp T. Kawczak). Wszystkie wyd. z w. XVIII i XIX anonimowe.

3. Panna na wydaniu. Komedia we 2 a. Wyst. Wwa ok. 1770 (teatr Korpusu Kadetów), 1774 (Teatr Nar.). Wyd. Wwa 1771 [anonim., z przedmową]. Wyd. nast.: Wwa 1774; w poz. 20 (wg egz. wyd. 2 z popr. autora). Przedmowę przedr.: L. Bernacki w: Teatr, dramaty i muzyka za Stanisława Augusta. T. I. Lw. 1925; *Oświeceni o literaturze*. Wwa 1993. Wg D. Garrick: Miss in her Teens or the Medley of Lovers.

4. Suum cuique. B.m. [1771? anonim.]. Wyd. nast.: z rkpsu ogł. R. Pilat. *Przeł. Pol.* 4 (1869) t. 4 (jako utwór S. Konarskiego); skróc. przedr. z pierwodr.: *Abyśmy o ojczyźnie naszej radzili*. Wwa 1984 (domniemanym autorem jest tu A. Zamoyski). Wersja fac.: Suum cuique. B.m. [1771? anonim., tekst nieco zmien.]. Autorstwo Cz. (przy współpracy A. Naruszewicza i A. Zamoyskiego) domniemane; Konarski był najprawdopodobniej autorem wersji lac.

5. Dumny. Komedia z francuskiego teatru P. Neryko Detusz tłumaczona z niektórymi do krajowych obyczajów odmianami. B.m.r. (anonim.). Wyst. Wwa 1773 (teatr Korpusu Kadetów), 1774 (Teatr. Nar., pt. Hrabia Odętowski). Wg Ph.N. Destouches: Le Glorieux.

6. Gracz. Komedia w 5 a. z francuskiego p. Reniard wytłumaczona. Wyst. i wyd. Wwa 1774 (anonim.). Wyd. nast.: wyd. 2 popr. Wwa 1775; w poz. 20 (wg egz. wyd. 2 z poprawkami autora). Wg J.F. Régard: Le Joueur.

7. Bliźnięta. Komedia w 5 a. przetłumaczona z francuskiego p. Reniard. Wyst. i wyd. Wwa 1775. Niepodp. Wg J.F. Régard: Les Ménechmes ou les jumeaux.

8. Obowiązki studenckie przez pytania i odpowiedzi w Departamencie Województw Ruskich. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne 1775 t. 11 cz. 1* i osob. b.m. 1775 (anonim.). Przedr.: *Abyśmy o ojczyźnie naszej radzili*. Wwa 1984.

9. Mniejszy koncept jak przysługa. Komedia we 3 a. przez Daniela Belgrama, kamerdynera JKMc. Wyst. i wyd. Wwa 1777. Wyd. nast. w poz. 20 (wg egz. pierwodr. z poprawkami autora).

10. Kopia listu Imc Pana Doświadczynskiego do przyjaciela radzącego się względem wyprawienia dzieci do cudzych krajów. Wwa 1778 (trzy wyd.). Wyd. nast. w poz. 16.

11. Kawa. Komedia w 1 a. Wwa 1779 [anonim., z przedmową autora i „Listami krytycznymi”, wśród nich „List IV. O dramatyce”, którego autorem jest Cz.]. Wyd. nast. w poz. 20 (wg egz. pierwodr. z poprawkami autora). Przedmowę i „List IV. O dramatyce” przedr.: L. Bernacki, jw. poz. 3; *Oświeceni o lit.*, jw. poz. 3.

12. Kalendarz teatrowy dla powszechnej narodu polskiego przysługi dany na rok przestępny 1780. Wwa [1779]. Przedr. L. Bernacki, jw. poz. 3. Niepodp. Autorstwo kwestionowane.

13. Drugi list Imc Pana Doświadczynskiego do przyjaciela swego względem edukacji córek. Wwa 1781. Wyd. nast. w poz. 16. Przedr. K. Mrozowska w: Pisma i projekty pedagogiczne doby Komisji Edukacji Narodowej. Wr. 1973 *Źródła do Dziejów Myśli Pedagog.* 13.

14. List trzeci Doświadczynskiego, zawierający w sobie myśli względem sposobów prowadzenia

młodzieży aplikującej się do palestry. Wil. 1782; toż w poz. 16.

15. List swarty Doświadczynskiego do syna przyjaciela swego donoszącego mu, że został obrany deputatem. Wil 1782; toż w poz. 16.

16. Listy Imc Pana Doświadczynskiego. Wwa 1782.

17. List Mikołaja Doświadczynskiego pisany do Teodora Weichardta do Tulczyna radząc jemu, aby się ożenił z Nipuanką. [Wwa] 1787.

18. Koczyk pomarańczowy. Komedia w 1 a. Powst. po 1796. Wyst. Sieniawa 1818. Wyd. w poz. 20. Wg J. Ségur: Le Cabriolet jaune.

19. Myśli o pismach polskich, z uwagami nad sposobem pisania w rozmaitych materiach. Powst. 1801. Wyd. Wil. 1801 [1810, pod pseud.: A. Dantiscus]. Wyd. nast.: Wil. 1812; wstęp i oprac. K.J. Turowski. Kr. 1860 *Bibl. Pol.* 10–11. Fragm. przedr.: *Oświeceni o lit.*, jw. poz. 3.

Nadto mowy sejmowe i odezwy. Parę pism naukowych i edukacyjnych ogł.: *Czasopism Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol.* 1828 z. 1–3 [tu: Słowniczek wyrazów polskich znaczących narzędzia muzyczne...]; *Epoka wielkiej reformy*. Lw. 1923 i odb. [tu: Początkowy abrys do planty edukacji publicznej], przedr. K. Mrozowska, jw. poz. 13.

Parę wierszy Cz. ogł.: R. Kaleta: W kręgu A.Cz. *Pam. Teatr.* 1966 z. 1/4; E. Aleksandrowska: W kręgu poezji zabawowej Pałacu Błękitnego. Nieznane wiersze A.K.Cz., K. Rogalińskiego i J. Bielawskiego. *Pam. Lit.* 1986 z. 1.

Wydanie zbiorowe

20. Komedia. Wyd. i oprac. Z. Zahrajówna. Wwa 1955 *Teatr Pol. Oświeceni.*

Listy

21. Korespondencja z różnymi osobami z 1784–1812. Obszerne fragm. ogł. L. Dębicki w: Puławy. T. 1–4. Lw. 1887–88.

22. Korespondencja z J. Zawadzkiem z 1805–1817. Ogł. T. Turkowski w: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935.

23. Korespondencja z A. Hoffmanem z 1811–1815. Ogł. M. Bylicka, S. Pigoń. *Miscellanea z doby Oświeceni.* Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5.

Nadto koresp. w publikacjach rozproszonych i w rkpsach, przede wszystkim w rkpsie Bibl. Czart. Ew. 589–591 (Korespondencja A.K.Cz., t. 1–3).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

F. SKARBK: Rys zasług naukowych Sp. ks. A.Cz. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk.* 18 (1825). — F. BERNATOWICZ: A. na Klewaniu i Żukowie ks. Cz. *Pam. Warsz. Umiejętności Moralnych i Lit.* 1830 t. 2; toż wyd. F.K. Prek w: Wizerunki znakomitych ludzi w Polsce. Z. 2. Kr.

1830. — J.U. NIEMCEWICZ: Żywoty znacznych w XVII w. ludzi. [Powst. ok. 1840]. Wyd. Kr. 1904. — J. BARTOSZEWICZ: *Enc. powz. Orgel* 6 (1861). — A. TY-SZYŃSKI: Wizerunki polskie. Wwa 1875. — M. ŻMI-GRODZKI: *Enc. uych* 3 (1885). — S. ASKENAZY: *Wielka enc. powz. ilustr.* 13/14 (1894/95). — P. CHMIELOW-SKI: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. Wwa 1902. — TENŻE: Znacniejsze teorie dramatu w literaturze polskiej. *Pam. Lit.* 1902. — L. BERNACKI: A.Cz.G.Z.P. „Monitor” z r. 1763 i „Kalendarz tetrowy” na r. 1780. *Ex-libris* 1920 z. 3 i osob. Lw. 1920. — S. LUKASIK: Le Prince A.Cz. et la renaissance du théâtre nationale en Pologne au XVIIIe siècle. Grenoble 1926. — B. GUBRYNO-WICZ: Na marginesie „Monitora”. *Studia staropol.* Kr. 1928. — A. BAR: Cz. jako teoretyk i historyk dramatu. *Pam. Lit.* 1930 i odb. — M. MITERZANKA: Działalność pedagogiczna A. ks. Cz. Generała Ziem Podolskich. Wwa 1931. — T.E. MODELSKI: Ks. A.K.Cz. i Joachim Leleweł. *Ateneum Wil.* 1933/34. — K. CHŁĘDOWSKI: Z przeszłości naszej i obcej. Lw. 1935. — K. BUCZEK: Z przeszłości biblioteki Muzeum Ks. Czartoryskich oraz przyczynki do dziejów biblioteki poryckiej. Kr. 1936. — H. WANICZ-KÓWNA: *Pol. słownik biograf.* 4 (1938); przedr.: *Czartoryscy, trzydzieści sześć życiorysów*. Kr. 1938. — R. KALE-TA, M. KLIMOWICZ: Prekursorzy Oświecenia. Wr. 1953. — J. MICHAŁSKI: Spór o koncepcję słownika Lindego. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* 2. (1953) [z koresp. Cz.]. — B. SUCHODOLSKI: Nauka polska w okresie Oświecenia. Wwa 1953 i wyd. nast. — J. RUDNICKA: Z genealogii „Monitora” z r. 1763. *Pam. Lit.* 1955 z. 1. — M. MITERA-DOBROWOLSKA: O pierwszym podręczniku do nauki i teorii literatury w języku polskim. *Zesz. Nauk. WSP w Kat.* 1956. — E. KIPA: Na marginesie literatury Sejmu Wielkiego. *Pam. Lit.* 1957 z. 1; przedr. w: *Studia i szkice historyczne*. Wr. 1959 [polem.: G. FRYDRYCHO-WICZ: *Pam. Lit.* 1958 z. 3]. — J. REYCHMAN: Kim był polski tłumacz Hattif’ego. *Pam. Lit.* 1959 z. 3/4. — E. WO-RONIECKI: Słownik Alojzego Osiańskiego w opinii książąt A.K. i A.J. Czartoryskich. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1959 nr 4 [z koresp. Cz.]. — A.J. NOWAK: Alojzy Osiański i Czartoryscy. Z „Dziejów bogactwa mowy polskiej”. *Zesz. Nauk. WSP w Kat. Sekcja Językozn.* 1959 z. 1. — J. REYCHMAN: Les Notes du Prince A.K.Cz. concernant ses études de la langue turque. *Rocz. Orient.* 1960. — B. RECZKOWA: Słownictwo komedii A.K.Cz. wyrazem walki o czystość i bogactwo języka polskiego. *Jęz. Pol.* 1961 z. 3. — J. REYCHMAN: Une Correspondance „turque” entre Charles Reviczky et A.Cz. *Acta Orientalia Hungarica* 13 (1961). — TENŻE: Orient w kulturze polskiego Oświecenia. Wr. 1964. — M. KLIMO-WICZ: Początki teatru stanisławowskiego 1765–1773. Wwa 1965. — S. PIETRASZKO: Doktryna literacka polskiego Oświecenia. Wr. 1966. — J. SZCZEPANIEC: Metryka wydawnicza „Monitora” 1763. *Pam. Lit.* 1966 z. 1. — *Teatr Narodowy 1765–1794*. Wwa 1967. — T. FRA-CZYK: Z problemów „Monitora” 1763. *Miscellanea z doby Oświecenia* 3. Wr. 1969 *Arch. Lit.* 13. — B. KRA-KOWSKI: Oratorstwo polityczne na forum Sejmu Cztero-letniego. Gdańsk 1968. — J. ZIĘTARSKA: Szuka przykładu w poglądach literackich polskiego Oświecenia. Wr. 1969. — *Hist. nauki pol.* T. 2. Wr. 1970; t. 7. Wr. 1974. — S. PIETRASZKO: *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — T. FRĄCZYK: *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — R. KALETA: Obiady czwartkowe na

dworze Stanisława Augusta. *Warszawa XVIII w.* 2 (1973). — M. DERNAŁOWICZ: Portret Familii. Wwa 1974 i wyd. nast. — E. ALEKSANDROWSKA: Wstęp do: „Monitor” 1765–1785. Wybór. Wr. 1976 *BV* 1, 226. — K. POKLEW-SKA: Galicja romantyczna (1816–1840). Wwa 1976. — K. WIERZBICKA-MICHAŁSKA: Teatr w Polsce w XVIII w. Wwa 1977. — T. FRĄCZYK: Wśród redaktorów i autorów „Monitora”. *Miscellanea z doby Oświecenia* 5. Wr. 1978 *Arch. Lit.* 22. — *Z przeszłości kult. Lubelszczyzny*. Lubl. 1978 [tu: S. TWOREK, A. ALEKSANDROWICZ: W epoce Oświecenia; W ŚLADKOWSKI, A. ALEKSANDROWICZ: W latach zaborów i nadziei wolności. 1795–1831]. — J. BA-ZYDŁO: *Enc. katol. KUL* 3 (1979). — E. ALEKSANDROW-SKA: Jeszcze „Wśród redaktorów i autorów „Monitora””. Głosa do publikacji T. Frączyka. *Pam. Lit.* 1980 z. 2. — R. DZIESZYŃSKI: Sieniewskie dni księcia Adama. *Profile* 1988 nr 3. — J. PLATT: Kłopoty rodzinne i literatura. List A.K.Cz. do Ignacego Potockiego. *Zesz. Nauk. Wydż. Hum. UG. Prace Hist.-Lit.* 1986 nr 10/11. — S.J. BUKSIŃ-SKI: Dwa żywoty, dwie sylwetki. *Rocz. Przem.* 26 (1988). — T. KOSTKIEWICZOWA: Krytyka literacka w Polsce w epoce Oświecenia. *Krytyka literacka w Polsce w XVI i XVII w. oraz w epoce Oświecenia*. Wr. 1990. — Z. WO-ŁOSZYŃSKA: A.K.Cz. (1734–1823). *Pisarze pol. Oświe-cenia*. T. I. Wwa 1992 [z wyborem tekstów]. — D. RATAJ-CZAKOWA: Komedie oświeconych 1752–1795. Wwa 1993. — M. WOJTAK: Dialog w komedii polskiej na przy-kładzie wybranych utworów z XVII i XVIII w. Lubl. 1993. — J. WĘGIER: Potoczna polszczyzna w języku komedio-pisarzy Oświecenia. *Jęz. i styl gatunków lit. Oświecenia i Romantyzmu*. Zielona Góra 1995. — *Zagadki Sejmu Czteroletniego*. Zebrał E. Rabowicz, komentarz tenże i B. Krakowski. Wwa 1996.

E.A.

CZECHOWIC Marcin 1532–1613

Urodzony na początku listopada 1532 w Zbąszyniu nad Obrą w ubogiej rodzinie rzemieślniczej. Po nauce w miejscowej szkole parafialnej od ok. 1543 uczęszczał do tzw. Akademii Lubrań-skiego w Poznaniu. Zapewne w 1549 opuścił Lubrańscianum; jednocześnie odstąpił od Kościoła katolickiego. W 1554–55 studiował w Lipsku. Odebrał gruntowne wykształcenie humanis-tyczne, poznał m.in. język grecki i hebrajski. W 1555 uczestniczył w synodzie gołuchowskim jako minister — zapewne luterski — z Kórnika. Około 1559 z woli Mikołaja Radziwiłła Czarnego został nauczycielem szkoły przy zborze wileńskim. Z polecenia księcia wyjechał w lipcu 1561 do Żurychu i Genewy, aby u Jana Kalwina i Henryka Bullingera wyjaśnić poglądy Jerzego Blandraty i bronić jego stanowiska. W drodze powrotnej od-wiedził Bazyleę i osady komunistyczne anabapty-stów morawskich. Wróciwszy do kraju w grud-niu 1591, był obecny na konwencie seniorów Kościoła kalwińskiego w Krakowie. Od tej chwili

— do końca życia — prowadził działalność zborową. W styczniu 1562 powrócił do Wilna. W 1564 zwrócił się ku antytrynityzmowi. W sporze chrystologicznym stał po stronie dyteistów. Około 1566 osiadł na Kujawach u Jana Niemojewskiego. W czerwcu 1567 uczestniczył w synodzie w Skrzynnie, reprezentując obóz umiarkowany. W marcu 1569 na synodzie w Bełżycach przeszedł do wspólnoty unitariańskiej. Był propagatorem idei równości społecznej (zniesienia poddaństwa i pozbywania się własności ziemskiej), pacyfizmu i uchylenia się od urzędów związanych z tzw. prawem miecza. W 1570 osiedlił się w Lublinie, gdzie jako minister zboru wydatnie ożywił środowisko antytrynitarne. W 1578 na synodzie w Łosku, w 1580 w Lewartowie i w 1582 w Lubczu na Litwie prowadził dysputy z Szymonem Budnym; w maju tegoż roku na synodzie luławickim przyczynił się do usunięcia S. Budnego ze zboru. W 1583 udał się do Gdańska w celu porozumienia się z menonitami przybyłymi tam z Holandii. Po śmierci J. Niemojewskiego (1598) na skutek zatargów wewnątrz zboru utracił stanowisko ministra w Lublinie. W październiku 1602 w Rakowie uczestniczył w seminariach Fausta Socyna dla starszyny zborowej, zwalczając jego poglądy. Zmarł w listopadzie 1613 w Lublinie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pieśń ćwiczenia i doświadczenia Pańskiego. Wyd. przy: Pieśń z 31 rozdz. przypowieści Salomonowych. Nieśwież 1564 druk. Daniel z Łęczycy. Przedr.: Katechizm albo krótkie w jedno miejsce zebranie wiary i powinności krześcijańskiej. Wyd. 2 Wil. 1594; J. Dürr-Durski: Arianie polscy w świetle własnej poezji. Wwa 1948.

Wg A. Kaweckiej-Gryczowej M. Czechowic mógł być autorem także innych pieśni zamieszczonych w kancjonałiku z 1564 i w przedr.

2. De paedobaptistarum errorum origine et de ea opinione, qua infantes baptisarios esse in primo nativitate eorum exortu ereditur. Powst. przypuszczalnie ok. 1565. Wyd. [Kr. zapewne 1582] druk. [A. Rodecki] T. Adamowicz. Wg J.S. Bandtkiego po pol. pt. O dzieciokrzęństwie krótkie wypisanie. Powst. 1565. Wyd. Łosk 1578 druk. J. Karcan.

Streszcz. w książce: J.R. Kiessling: Das Lehrgebäude der Wiedertäufer nach den Grundsätzen des Martin Czechowitz. Erlangen 1776.

Przedmowa — list do J. Kiszki, dat. w Lublinie 7 kwietnia 1575 (data mylna lub fałszywa). Przekład pol. J. Płockasza ogł. L. Szczucki, J. Tazbir. *Lit. arianańska w Polsce XVI w.* Wwa 1959.

3. Trzech dni rozmowa o dzieciokrzęństwie. Powst. w styczniu 1565. Wyd. Łosk 1578 druk. J. Karcan.

Tu dołączone były traktaty: Monitum super suffragio Nicolai Wendrogovii, ministri coetus Vilenensis, de paedobaptismo; O dzieciokrzęństwie krótkie wypisanie; Rozsądek tego, co o zwierzchności trzymamy i uczymy.

4. Summariusz wszystkiego Nowego Testamentu. [Wierszem]. Kr. 1570 druk M. Wirzbięta. Wyd. anonim. bez wiedzy autora.

5. Apologija do Ostafieja Wołłowicza. Łosk 1570. Utwór zaginiony, powst. zapewne w związku z bezprawną edycją Summariusza... — zob. poz. 4.

6. Rozmowy chrystiańskie, które z greckiego dialogami zowią. [Kr.] 1575 druk. A. Rodecki. Przedr. fragm. (Rozmowa dwunasta) L. Szczucki, J. Tazbir, jw. poz. 2. Wyd. nast. oprac. A. Linda i in. Wwa 1979.

Mylnie nazywane katechizmem rakowskim.

7. Praktyka o morowym powietrzu i o innych plagach Bożych. Powst. 1578. Wyd. Łosk 1581 druk. J. Karcan.

8. Respons na skrypt Stanisława Tarnowskiego, którym zgodę licławską rozerwać usiłuje. Powst. w czerwcu 1579. Wyd. [Kr. 1581] druk. A. Rodecki].

9. Rozsądek na wykład katechizmu ks. Pawła Gilowskiego. Powst. wrzesień 1580. Wyd. [Kr.] 1581 druk. [A. Rodecki] A. Turobińczyk.

10. Odpis Jakuba Żyda z Bełżyc na Dialogi Marcina Czechowica, na który zaś odpowiada tenże. [Kr. 1581] druk. [A. Rodecki] T. Adamowicz.

11. Zwierciadło panienek chrystiańskich ku obejrzeniu się w powinnościach swych chrystiańskich. [Kr.] 1582 druk. [A. Rodecki] T. Adamowicz.

12. Epistomium na Wędzidło ... ks. Hieronima Powodowskiego. [Kr. 1583] druk. A. Rodecki. Przedr. fragm. L. Szczucki, J. Tazbir, jw. poz. 2. Przedr. zawiera również list do J. Zamoyskiego, dat. w Dorokusku 28 października 1583, podp.: Paweł Orzechowski, podczaszy chełmski.

Autorstwo M.Cz. przyjmują A. Brückner i S. Kot, kwestionują S. Tworek, W. Urban; L. Szczucki autorstwo podtrzymuje.

Unikat w Bibl. Czart. sygn. XVI 1519/I.

13. Wujek, to jest krótki odpis na pisanie ks. Jakuba Wujka z Wągrowca. Powst. w Lubl. w grudniu 1590. Wyd. [Kr. 1591] druk. A. Rodecki.

14. Plastr na wydanie N. Testamentu przez ks. Jakuba Wujka. Raków 1594 druk. S. Sternacki.

Przekład

15. Nowy Testament. [Kr.] 1577 druk. A. Rodecki. Wyd. nast. [Kr.] 1594 druk. A. Rodecki.

Utwory o autorstwie niepewnym

16. O krzcie świętym i odrodzeniu naszym przez Ducha Świętego piosnki. Druga pieśń. Wyd. w: Katechizm albo krótkie w jedno miejsce zebranie wiary i powinności krześcijańskiej.

Nieśwież 1563 druk. Daniel z Łęczycy. Wyd. nast. Wil. 1594. Przedr. J. Dürr-Durski, jw. poz. 1. Autorstwo przypuszczalne wg J. Dürr-Durskiego.

17. Bogowie fałszywi, do których jako przed-
tym poganie, tak dzisiaj próci a zwiedzeni
chrześcijanie uciekają się. [Kr. lub Raków
ok. 1592] druk. A. Rodecki. Wyd. A. Kawecka-Gry-
czowa. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 25 (1981);
edycję tę jako niepoprawną edytorka „unieważ-
niła” i wyd. ponownie w prawidłowej postaci
pt. *Bogowie fałszywi. Nieznany pamflet antykato-
licki z XVI w.* Wwa 1983 (z przedśłowiem E. Lakó,
odkrywcą druku).

Prawdopodobnie jest to druga ed. zbioru pt. *Panteon...*
[?]. Wil. ok. 1583. Egzemplarze nieznanne. Wierszowany
pamflet na kult świętych oraz wybrane dogmaty i obrzę-
dy Kościoła rzymskokatolickiego.

Możliwość wspólnego autorstwa M.C. i Erazma
Otrwinowskiego wykazała A. Kawecka-Gryczowa.

Unikat defekt. w Bibl. Rumuńskiej Akad. Nauk, oddz. w
Cluj-Napoka. Fotokopie w Zakładzie Starych Druków
Bibl. Nar. w Wwie.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

A. BRÜCKNER: Z dziejów polskich różnowierców.
Ateneum 1898 t. 1; toż w: *Różnowiercy polscy*. Wwa
1905; wyd. 2 Wwa 1962. — T. GRABOWSKI: Literatura
ariańska w Polsce. Kr. 1908. — A. KAWECKA: Kancjonały
protestanckie na Litwie w w. XVI. *Ref. w Polsce* 1926
s. 129–136. — S. KOT: Ideologia polityczna i społeczna
braci polskich zwanych arianami. Wwa 1932. — A. KOS-
SOWSKI: Protestantyzm w Lublinie i w Lubelskiem w
XVI–XVII w. Lubl. 1933. — S. KOT: Dysputacje arian pol-
skich. *Ref. w Polsce* 1935/36 s. 344. — TENŻE: *Pol.
słownik biogr.* 4 (1938). — A. KAWECKA-GRYCZOWA:
Prasy Krakowa i Rakowa w służbie antytrynitaryzmu.
Studia nad arianizmem. Wwa 1959. — L. SZCZUCKI:
M.Cz. (1532–1613). Studium z dziejów antytrynitaryzmu
polskiego XVI w. Wwa 1964. — *Hist. nauki pol.* 6
(1974). — J. MISIUREK: Chrystologiczna doktryna M.Cz.
Rocz. Teolog.-Kanoniczne 1977 z. 2. — TENŻE:
Chrystologia Braci Polskich. Okres przedśocyniański.
Lubl. 1983. — TENŻE: *Enc. katol. KUL* 3 (1985). —
L. SZCZUCKI: Szymona Budnego relacja o początkach i
rozwoju anabaptyzmu w zborze mniejszym. *Odrodzenie
i Ref. w Polsce* 31 (1986) s. 93–102. — L. SZCZUCKI: The
Beginnings of Antitrinitarian Anabaptism in Lithuania
and Poland in the Light of a So-far Unknown Source.
Anabaptistes et Dissidents au XVI-e siècle. Baden-Baden
1987 s. 343–358. — D.A. FRICK: Polish Sacred Philology
in the Reformation and the Counter-Reformation.
Chapters in the History of the Controversies (1551–
1632). Berkeley 1989 [rec.: Janusz PELC. *Odrodzenie i
Ref. w Polsce* 35 (1990)]. — H. GMITEREK: Entre Antitri-
nitaires Polonais. 3: M.Cz., Jan Niemojewski, Christoph
Ostorodt. Baden-Baden 1992 *Bibl. Dissidentium* [...].
T. 14 [tu: bibliogr. i mater. do bibliogr. i twórczości]. —
TENŻE: *Słownik biogr. m. Lublina*. T. 1. Lubl. 1993. —
S. RADON: Z dziejów polemiki antyariańskiej w Polsce
XVI–XVII w. Kr. 1993.

CZECZOT Jan 1796–1847

Urodzony 24 czerwca 1796 w Maluszycach nieda-
leko Płuzyn i Świtezi (Nowogródzkie) w kresowej
rodzinie drobnoszlacheckiej; syn Tadeusza i Klary
z Haciskich. Około 1806 przeniósł się wraz z ro-
dzicami do Rzepichowa koło Nowej Myszy. Od
1809 uczył się w szkole dominikańskiej w Nowo-
gródku; tam zaprzyjaźnił się z Adamem Mickiewi-
czem. W 1815 zapisał się na Uniwersytet Wileński;
po roku przerwał studia i rozpoczął pracę zarob-
kową w kancelarii Radziwiłłowskiej, utrzymywał
jednak kontakt ze środowiskiem uniwersyteckim.
W czerwcu 1818 przyjęty do Towarzystwa Filoma-
tów, w parę miesięcy później został jego sekre-
tarem. Układał piosenki w języku polskim i biało-
ruskim, wzorowane na pieśniach ludowych, po-
pularne i śpiewane na spotkaniach filomackich.
Pisał również anakreontyki, ody, dumy, ballady i
wiersze okolicznościowe. W 1823 zajmował się re-
dagowaniem i korektą drugiego tomu „Poezji”
A. Mickiewicza. W październiku 1823 został aresz-
towany w procesie filomatów i skazany na 6 mie-
sięcy twierdzy oraz bezterminowe zesłanie na Sy-
berię. Był więziony w Kizylu, skąd pod koniec
1825 zesłano go do Ufy. W 1831 przeniesiony do
Tweru, w 1833 do Lepla, gdzie został sekretarzem
zarządu Kanału Berezyńskiego. Przebywając na
wygnaniu, korespondował z przyjaciółmi z krę-
gów filomackich, zbierał też i tłumaczył pieśni i
przysłowia ludowe białoruskie, ukraińskie i rosyj-
skie. Oglaszane w kolejnych tomikach pt. „Piosenki
wieśniacze”, wywarły duży wpływ na literaturę
krajową drugiej połowy XIX w. W 1834–35 ogła-
szał wiersze w *Znizu*, w 1845 w *Rubonie* („Prząś-
niczka”, t. 5), w 1846 w *Ondynie Druskiennickich
Zródeł*. Niektóre jego utwory zdobyły rozgłos w
wersji śpiewanej z muzyką Stanisława Moniuszki.
W 1841 wrócił na Litwę i pracował jako bibliote-
karz u Adama Chreptowicza w Szczorsach, a po
jego śmierci w 1844 osiadł w Bartnikach u Śliż-
niów. W 1846 przeniósł się do Dołmatowszczyzny
Antoniego Wierzbowskiego, potem do wsi Wolna,
do Rafała Śliżnia. W roku następnym udał się na
kurację do Druskiennik, gdzie zmarł 11 sierpnia
1847; pochowany na cmentarzu w Rotnicy.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Piosenki wieśniacze znad Niemna. We dwóch
częściach. Cz. 1. Wil. 1837; cz. 2 pt. Piosenki wieś-
niacze znad Niemna i Dźwiny. Wil. 1839.

2. Piosenki wieśniacze znad Dźwiny. Książeczka
trzecia. Wil. 1840.

3. Piosenki litewskie. Powst. 1842–44. Wyd.
pt. Śpiewki o dawnych Litwinach do roku 1434.

I.T.

(Giesmelės apie senovės Lietuvius iki 1434 metų). Przekład litew. R. Kożeniauskienė, posłowie R. Griškaitė. Wil. 1994.

Tekst w języku pol. i litew.

4. Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, z dołączeniem pierwotwornych w mowie sławiano-krewickiej. Wil. 1844.

5. Piosnki wieśniacze znad Niemna, Dniepra i Dniestra. Wil. 1845.

6. Pieśni ziemianina, przez tłumacza Piosnek wieśniaczych znad Niemna i Dźwiny. Wil. 1846.

7. Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy w mowie sławiano-krewickiej z postrzeżeniami nad nią uczynionymi. Wil. 1846.

Drobne utwory z 1819–23 oraz koresp. (w tym listy do A. Mickiewicza) ogł.: J. Czubek: Archiwum filomatów. Cz. 1: Korespondencja. T. 1–5. Kr. 1913; cz. 3: Poezja filomatów. T. 1–2. Kr. 1922; Korespondencja filomatów. Oprac. M. Zielińska. Wwa 1989; Archiwum filomatów. Listy z zesłania. Oprac. Z. Sudolski. Wwa 1997. Listy od A. Mickiewicza ogł. w: A. Mickiewicz: Dzieła. T. 14: Listy. Wwa 1953 i wyd. nast.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959).

Wybór utworów oraz korespondencji

8. Novágradski zamak. Tvory. [Układ, przekład z pol., przedmowa i komentarz] K. Cwirka. Mińsk 1989.

Tu: wiersze białorus., przekł. utworów pol. na białorus. oraz wybór publicystyki i koresp., m.in. listy do A. Mickiewicza, J. Jeżowskiego, O. Pietraszkiewicza, F. Malewskiego, J. Domeyki.

Przekłady

9. W. Irving: Rysy moralności i literatury Anglików i Amerykanów. T. 1–2. Wil. 1830.

10. Pamiętki dla młodych dziewcząt, naśladowane z dzieła pani de Sęt (Saintes): Délassements de la fille. T. 1–2. Wil. 1845.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP.

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 14 (1895). — G. KORBUS. *Sto lat myśli pol.* 3 (1907). — S. STANKIEWICZ: Pierwiastki białoruskie w polskiej poezji romantycznej. Wil. 1936. — S. PIGOŃ. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — L. PODHORSKI-OKOŁÓW: Realia mickiewiczowskie. Wwa 1952. — *Kronika życia i twórczości Mickiewicza 1798–1824* (1957). — A. WITKOWSKA: Rówieśnicy Mickiewicza. Wwa 1962. — M. OLECHNOWICZ: Elementy białoruskie w pieśni polskiej pierwszej połowy wieku XIX. *Zesz. Nauk. UE S. 1 Nauki Hum.-Społ.* z. 43 *Filologia*. Łódź 1966. — A.B. MC MILLIN; J.C. in *Byelorussian and Polish Literature. The Journal of*

Byelorussian Studies (USA) 2 (1969) s. 57–92. — *Dzieje folklorystyki pol. 1800–1863*. Wr. 1970. — A. WOLNY: Uwagi o „Tyrteju” J.Cz. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Filol. Pol.* 1976 nr 14 *Studia nad lit. pol. XIX i XX w.* — M. JEŃDRYCH: Apologetyczna i profetyczna funkcja elementu antycznego w „krotofilu” J.Cz. „Apollo po koledzie”. *Rocz. Hum.* 28 (1981) z. 3. — S. ŚWIRKO: Z Mickiewiczem pod rękę, czyli życie i twórczość J.Cz. Wwa 1989. — Z. JACKIEWICZ: Radawód J.Cz. Minsk 1996. — A. KRUPIANKA: Młodzieńcze improwizacje Mickiewicza. *Polon. Tor. Uniu. Językoznawstwo*. Tor. 1996. — J.Cz., Ignat Damejka, siobry i popleczniki A. Mickiewicza. *Materiały 3. i 4. Karelickich czytanniu. Bielaruska Al-barutbenica* (Mińsk) 1998 nr 10. — W. ŚLIWOWSKA: Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX w. Wwa 1998.

W.R.-S., W.A.-Sz.

CZERWIŃSKI Bolesław 1851–1888

Urodzony 3 kwietnia 1851 we Lwowie. Po ukończeniu gimnazjum studiował do 1874 na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego, uczestnicząc w działalności Czytelni Akademickiej. Debiutował w 1873 wydanym we Lwowie poematem „W ośmnastą rocznicę skonu Adama Mickiewicza”, w listopadzie tego roku wygłosił w Czytelni Akademickiej odczyt „Kilka uwag nad „Odą do młodości””. Już jako student rozpoczął praktykę dziennikarską w redakcji *Gazety Narodowej* (ponownie pisywał tu w 1880–87), w 1874–77 pracował w redakcji *Dziennika Polskiego*, zamieszczając w nim m.in. recenzje teatralne. Równocześnie ogłaszał poezje i recenzje w *Tygodniku Literackim, Artystycznym, Naukowym i Społecznym*, a w 1879 podjął pracę w jego redakcji; w 1879–81 ogłaszał wiersze w *Szczutku*. Około 1878 zbliżył się do ruchu socjalistycznego. W 1879–83 należał do komitetu redakcyjnego dwutygodnika *Praca*, który jako Komitet Socjalistyczny kierował ruchem w Galicji wschodniej. W 1881 był współredaktorem „Programu Galicyjskiej Partii Robotniczej”. W tymże roku, przypuszczalnie w związku z 10 rocznicą Komuny Paryskiej, napisał wiersz „Czerwony Sztandar”, który zyskał dużą popularność śpiewany na melodie pieśni francuskich komunardów „Le drapeau rouge”. Od października 1882 do czerwca 1883 wydawał wspólnie z działaczem socjalistycznym Bolesławem Spaustą tygodnik literacko-społeczny *Ziarno*. W 1885 założył, a następnie przez jakiś czas redagował dwutygodnik humorystyczny *Śmigus*. Od 1886 był redaktorem odpowiedzialnym *Kuriera Lwowskiego*. Ogłaszane w czasopiśmie recenzje i artykuły podpisywał często kryptonimami. W celach zarobkowych przekładał utwory sceniczne, zwłaszcza libretta operowe

(m.in. „Książę Matuzalem” Wiktora Wildera i Alfreda Delacoura, „Kadet okrętowy” Walzela Camilla Zella, „Karnawał w Rzymie” Jana Straussa, syna). Zmarł 3 kwietnia 1888 we Lwowie; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Niewolnik. Tragedia w 5 odsłonach. Powst. 1873. Wyst. Lw. 1881. Ogl. fragm. i streszcz. A. Wóycicki: „Niewolnik” odzyskany. *Teatr* 1955 nr 9. Utwór skonfiskowany przez cenzurę austriacką.
2. Aliquid. Poemat prozą. Lw. 1874.
3. Uczony. Poemat. Lw. 1875.
4. Czerwony sztandar. [Pieśń]. Powst. 1881. Ogl. *Czegóż chcą?* Cz. 1. Genewa 1882. Pieśń przedrukowywana w licznych czasopismach, śpiewnikach, antologiach i wyd. w postaci ulotek. Zakazana przez cenzurę. Legalny przedr. w zaborze austriackim umożliwiło jej zimmunizowanie w interpretacji parlamentarnej posta l. Daszyńskiego 3 marca 1900. Przekł.: ang., bułg. 1895, czes. 1891, franc., niem. [ok. 1900], ros. 1897, ukr. 1905, węgier., żyd.
5. Poezje. Lw. 1881.
6. Skon Jana Hłaski, zdarzenie prawdziwe. [Poemat]. Lw. 1882.
7. Nieboszczyk. Komedia w 3 a. Wyst. Lw. 1883. Współautor: A. Urbański.
8. Do braci. [Poemat]. Lw. 1886.
9. Urywane strofy. [Poezje]. Lw. 1886.
10. Dwa widzenia. Poemat prozą. Lw. 1887.

Przekład

11. A. Daudet: Królowa Fryderyka. Powieść. T. 1–2. Lw. 1880.

Wybór twórczości

12. Wybór utworów. W książce: J. Kozłowski: Pieśń B.Cz. Wwa 1966. Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

Czerwony sztandar. Album ku uczczeniu pamięci B.Cz. i PPSD. [Kr. 1906]. — M. TYROWICZ. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — C. LEKCYŃSKI: W sprawie „Niewolnika” poprawki historyczne. *Teatr* 1956 nr 13. — J. SPYTKOWSKI. *Obraz lit. pol. S. 4 t. 1* (1965). — J. KOZŁOWSKI: Pieśń B.Cz. Wwa 1966 [tu: bibliogr.]. — J. MICHALIK: B.Cz. jako krytyk teatralny. *Zesz. Nauk. UJ* 1968 nr 168 z. 14. — D. WAWRZYKOWSKA-WIERCIOCHOWA: „Czerwony sztandar”. W: *Polska pieśń rewolucyjna*. Wwa 1970. — I. ZIĘBA: „Czerwony sztandar” w liryce, dramacie i epice. *Prace Nauk. UŚl. w Kat.* 1971 nr 17. — J. KOZŁOWSKI: „Czerwony sztandar”. W: *Śpiewy proletariatu polskiego*. Kr. 1977. — B. ZAKRZEWSKI: „Czerwony sztandar”. B.Cz. Wr. 1982. — TENŻE: Sztandar i krew. *Studia monograficzne o najgłośniejszych pieśniach Wielkiego Proletariatu*. Wr. 1982. — S. NICIEJA. *Tryb. Opol.* 1983 nr 101.

W.A.-Sz.

CZUBEK Jan 1849–1932

Urodzony 12 maja 1849 we wsi Baczków (pow. bocheński) w rodzinie chłopskiej; syn Jana i Wiktorii z Barbackich. Uczęszczał do gimnazjum w Bochni, Krakowie i Tarnowie. Studia odbył w 1869–72 na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a po ich ukończeniu pracował jako zastępca nauczyciela w gimnazjum w Stanisławowie (1872), Bochni (1873–75) i jako nauczyciel języka polskiego, greckiego i łacińskiego w Tarnowie (1875–77). W tym czasie debiutował przekładem „Edypa w Kolonie” Sofoklesa (*Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Gimnazjum w Tarnowie*. Tarnów 1876). Od 1877 do 1903 uczył języka łacińskiego i greckiego w Gimnazjum św. Anny w Krakowie. Równocześnie zajmował się twórczością translatorską i naukowym edytorstwem. W 1877 i 1879 odbył podróże do Włoch, w 1886 zwiedził Grecję. W 1889 poślubił Augustynę Przeworską. W 1902 został członkiem korespondentem Akademii Umiejętności w Krakowie, a od 1903 do wybuchu I wojny światowej pracował w bibliotece tejże Akademii, publikując katalogi rękopisów zbiorów prywatnych i zbiorów Akademii. W 1903–13 był redaktorem *Przewodnika Bibliograficznego*, w 1914–19 jego kontynuacją pt. *Bibliografia Polska*. Jako autor artykułów, głównie o literaturze staropolskiej, współpracował z wieloma pismami i wydawnictwami naukowymi, m.in. z *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce* (od 1894), z *Rozprawami AU. Wydział Filologiczny* (1898–1900), z *Pamiętnikiem Literackim* (1903–1913). Zmarł 15 (14?) lipca 1932 w Krakowie; pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Waclaw z Potoka Potocki. Nowe szczegóły do życia poety. Kr. 1894 odb. z *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Polsce* 8 (1895) i odb.
2. Jan Chryzostom z Gosławic Pasek w oświetleniu archiwalnym. (1667–1701). Kr. 1898 odb. z *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 28 (1900) i odb.
3. Wespazjan z Kochowa Kochowski. Studium biograficzne. Kr. 1900 odb. z *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 32 (1901).
4. Z przeszłości Podhala. Kr. 1914.
5. Rymy. [Myślenie] 1937.

Przekłady

6. Sofokles: Edyp w Kolonie. Tarnów 1876.
7. Sofokles: Antygona. Tragedia. Kr. 1881.
8. Lirycy greccy doby klasycznej. Kr. 1882 odb. z *Przegl. Pol.*
9. Sofokles: Król Edyp. Tragedia. Kr. 1890.

10. Catullus Valerius: Poezje. Kr. 1898.
 11. M. Valerius Martialis: Epigramów ksiąg XII. Kr. 1908.
 12. Homer: Iliada. Kr. 1921.
 13. Q. Horatius Flaccus: Poezje. Pieśni – jamby – satyry – listy. Wyd. zupełne Wwa 1924 (wstęp K. Morawski).
 14. Q. Horatius Flaccus: Wybór poezji. T. 1–2. Wwa 1924. Wyd. nast. Wwa 1933.

Prace edytorskie

15. P. Ciekliński: Potrójny z Plauta. 1597. Kr. 1891 BPP nr 18.
 16. J.I. Kraszewski: Kordecki. Powieść historyczna. T. 1–2. Kr. 1896. Wyd. nast. Kr. 1903.
 17. B. Paprocki: Dwie broszury polityczne z l. 1587 i 1588. Kr. 1900 BPP nr 38.
 18. L. Ariosto: Orlando Szalony. Przekładania P. Kochanowskiego. T. 1–3. Kr. 1905 BPP nr 50–52.
 19. Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia. Kr. 1906.
 20. J. Bielski: Pieśń nowa o szczęśliwej potrzebie pod Byczyną i Bartosza Paprockiego Odpowiedź. Kr. 1910 BPP nr 57.
 21. Z. Krasieński: Pisma. Wyd. jubileuszowe. T. 1–8. Kr. 1912.
 22. Archiwum filomatów. Cz. 1: Korespondencja 1815–1823. T. 1–5. Kr. 1913.
 23. J.Ch. Pasek: Pamiętniki. Lw. 1914. Wyd. nast.: Lw. 1923; wyd. kryt. Kr. 1929 BPP nr 81; Jeruzolima 1944.
 24. M. Rej: Zwierciadło albo kształt... T. 1–2. Kr. 1914.
 Współwydawca: J. Łoś.
 25. Pisma polityczne z czasów rokosz Zembrzowskiego 1606–1608. T. 1–3. Kr. 1916–18.
 26. M. Konopnicka: Poezje. Wyd. kryt. zupełne. Słowo wstępne H. Sienkiewicza. T. 1–8. Wwa [1915–16]. Wyd. nowe t. 1–8, 10. Wwa [1916]. 1925.
 27. Archiwum filomatów. Cz. 3: Poezja filomatów. T. 1–2. Kr. 1922.
 28. J. Słowacki: Dzieła wszystkie. Pod red. J. Kleinera. T. 9–10. [Beatryks Cenci, Fantazy, Wallenrod, Złota Czaszka]. Lw. 1925. Wyd. nast. Wr. 1957.
 29. W. Odymalski: Oblężenie Jasnej Góry Częstochowskiej pieśni dwanaście. Z rękopisu wydał... Kr. 1930 BPP nr 83.
 30. A. Mickiewicz: Dzieła wszystkie. T. 13: Listy z 1817–1831. Wwa 1936; t. 14: Listy z 1831–1835. Wwa 1938.
 Oprac. J. Czubek, wyd. i uzup. S. Pigoń.
 Koresp. i materiały w zbiorach Bibl. Jagiel.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

- J. CZUBEK: Autobiografia. *Rocz. AU* 1901–02. —
 B. GUBRYNOWICZ. *Pam. Lit.* 1932 s. 554–559 i odb. —

T. MIKULSKI: *J.Cz. Rub Lit.* 1932 nr 7 — I. CHRZANOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — M. GOLIAS: Polscy homerydzy i ich krytycy. *Prace Polon.* 19 (1963). — M. ŚWIĄTECKA. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — F. BIELAK: Z odległości lat. Kr. 1979. — *Biogramy uczonych pol.* Cz. 1 z. 1. Wr. 1983.

A.P.

CZYŃSKI Jan
 1801–1867

Urodzony 20 stycznia 1801 w Warszawie w rodzinie mieszczańskiej pochodzenia żydowskiego; syn Józefa i Katarzyny z Krysińskich, frankistów. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości w warszawskim liceum studiował w 1819–22 na Uniwersytecie Warszawskim, początkowo na wydziale filozoficznym, potem na wydziale prawa i administracji. Po studiach zamieszkał w Lublinie i przez siedem lat pracował w Trybunale Cywilnym. W grudniu 1830 związał się z ruchem rewolucyjnym oraz redagował założony przez siebie *Kurier Lubelski*. Został też adiutantem Wincentego Szeptyckiego, dowódcy Gwardii Narodowej w Lubelskiem. Po zajęciu Lublina przez wojska rosyjskie (początek lutego 1831) przeniósł się do Warszawy i jako referendarz w Ministerstwie Wojny opracowywał ustawy związane z organizacją powstańczych sił zbrojnych. Wszedł w skład redakcji *Nowej Polski*, w czerwcu 1831 został członkiem, a wkrótce wiceprezesem Towarzystwa Patriotycznego. 15 sierpnia został aresztowany wraz z innymi członkami Towarzystwa, następnie uniewinniony. Po upadku powstania emigrował do Francji, gdzie znalazł się w listopadzie 1831. Związany z obozem Joachima Lelewela, działał w Komitecie Narodowym Polskim, tzw. Tarasie. W lutym 1832 założył Société des Amis du Progrès. Swoje radykalne poglądy wyrażał w publikacjach, ogłaszanych po polsku i po francusku w czasopismach (*Pielgrzym Polski, Pamiętnik Emigracji, Le Reformateur, Le Constitutionnel*) i publicystycznych broszurach, oraz występował jako mówca we Francji (Paryż, Metz) i w Niemczech (Hambach). Atakował tradycję szlachecką i katolicką, poddał też krytyce „Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego”, co wywołało poetycką replikę Adama Mickiewicza (wersja „W pół jest Żydem...”). Wiosną 1833 wziął udział w organizowaniu wyprawy Józefa Zaliwskiego. Aresztowany dwukrotnie przez władze francuskie, musiał w lipcu 1833 wyjechać do Belgii. W połowie 1834 wrócił do Paryża. Związał się z masonerią i należał do paryskiej loży Trójcy Niepodzielnej, w której po Stanisławie Worcellu był mówcą Cnoty Ukoronowanej. Otrzymał posadę w zarządzie Kolei Północnej, gdzie pracował do 1854. Od lipca do września 1834 był współredaktorem czasopisma

Postęp. W październiku 1834 został członkiem Towarzystwa Demokratycznego Polskiego (skreślony pod koniec 1835). Od stycznia do października 1835 redagował (początkowo wraz z Szymonem Konarskim) czasopismo *Północ*, organ lewicy ugrupowania Młoda Polska, uczestniczył też w pracach redakcji *Nowej Polski*. W 1837 był współredaktorem pisma *Polak*, związanego ze Zjednoczeniem Emigracji Polskiej. Poza obfitą publicystyką polityczną i pracami historycznymi w języku francuskim, nacechowanymi demokratycznym słowianofilstwem oraz ideą sojuszu z Rosją (za co ostro atakowała go prasa emigracyjna), pisał także w tym samym duchu liczne powieści po polsku i francusku. Później stał się zwolennikiem teorii Charles'a Fouriera i propagował ją w swoich pracach. W 1839 był współredaktorem pisma *Le Nouveau Monde*. Prowadził również czytelnictwo przy Librairie Sociale w Paryżu. W 1842–43 współpracował z *Polską Chrystusową*, w 1843–45 wydawał pismo *Echo Miast Polskich*, w którym ogłaszał bajki o treści politycznej (pod pseudonimem Marcinowa znad Dunaju). Interesował się kwestią żydowską, od 1846 pisywał do *Archives Israélites*. W 1847–49 współpracował ze *Zbratnieniem*, w 1848 wydał dwa numery *Le Réveil d'Israël*. W okresie rządów Napoleona III osłabła działalność polityczna Cz. W 1858–60 na scenach paryskich wystawiano z dużym powodzeniem jego sztuki dramatyczne. Powstanie styczniowe i nowa fala emigracyjna wzmogły znowu jego działalność polityczną. Już w 1861 wszedł w skład Komitetu Tymczasowego Emigracji Polskiej, w 1862 w skład Stałego Komitetu. W 1863 założył w Paryżu Stowarzyszenie Polaków Wszystkich Wyznań (Alliance Polonaise de Toutes Croyances Religieuses), a pod koniec tegoż roku został współzałożycielem tygodnika *La Pologne*. W 1864 zmuszony do opuszczenia Francji, przeniósł się do Londynu. Został tam korespondentem lwowskiej *Gazety Narodowej* i założył Towarzystwo Pracowników Polskich. Zmarł 31 stycznia 1867 w Londynie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dzień piętnasty sierpnia i sąd na członków Towarzystwa Patriotycznego. Wwa 1831. Przekł.: franc. 1832, niem. 1832.
2. Question des Juifs polonais, envisagée comme une question européenne. Paris 1833.
3. Cesarzewicz Konstanty i Joanna Grudzińska, czyli jakubini polscy. Powieść. T. 1–4. Paryż 1833–34. Wyd. nast. m.in.: Lipsk 1876 *Bibl. Pisarzy Pol.* t. 73; ze wstępem K. Bartoszyńskiego. Wwa 1956. Przekł.: ang. 1834, franc. 1834 (z udziałem autora), portug. 1855.
4. Le Kosak. Roman historique. T. 1–2. Paris 1835–36. Przekł. holend. 1837.

5. Dziewica i starzec. Powieść. Paryż 1837. Przekł. franc. 1837.
6. Stenko, le rebelle. Roman historique. T. 1–2. Paris 1837.
7. Russie pittoresque. Histoire et tableau de la Russie. [Wyd. ...]. T. 1–2. Paris 1837–38.
8. Le roi des paysants. T. 1–2. Paris 1838. Wyd. nast. t. 1. Paris 1853. Współautor: Z. Gatti de Gammond. Przekł. niem. 1845.
9. Avenir des ouvriers. [Rozprawa]. Paris 1839. Wyd. nast. m.in. wyd. 4 Paris 1841. Przekł.: ang. 1839, niem. 1839, portug. 1839.
10. Histoire de Pologne depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours. Paris 1839. Wyd. nast. m.in. Bruxelles 1848.
11. Notice biographique sur Charles Fourier. Paris 1840. Wyd. nast. Paris 1841.
12. Avenir des femmes. [Rozprawa]. Paris 1841.
13. Le choix d'une czarine. Comédie-vaudeville en 2 a. Wyd. i wyst. Paris 1842.
14. Bunt kobiet. Powieść historyczna. Paryż 1844.
15. Bajki Marcinowej. Paryż 1845.
16. Kopernik et ses traveaux. Paris 1847.
17. Système de fraternité. Extraits du Populaire. [Rozprawa]. Paris 1849.
18. Les noces du bouffon. Comédie anecdotique en 1 a. Wyd. i wyst. Paris 1858. Przekład pol. 1869. Podp.: Ernest Rollin.
19. Les amours de Pierrot. Wyst. Paris 1859. Podp.: Ernest Rollin.
20. Le roi des îles. Drame en 5 a. Wyd. i wyst. Paris 1860. Podp.: Ernest Rollin. Współautor: E. Voestyn.

Przedr. fragm. prac: *700 lat myśli pol.* (1977); przedr. wiersza: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

P r z e k ł a d

21. G.W. Leibniz: Wybór króla w Polsce. Paryż 1843.

Koresp. J.Cz. znajduje się m.in. w Bibl. Jagiel. i Bibl. Kórń.

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

L. GADON: Emigracja polska, pierwsze lata po upadku powstania listopadowego. T. 1–3. Kr. 1901–02. — J. FREJLICH. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — K. ŚWIERCZEWSKA: J.Cz. — działacz polityczny, literat i publicysta czasów wielkiej emigracji (1801–1867). *Prace Polon.* 8 (1950). — J. DANIELEWICZ: J.Cz. i jego walka o równouprawnienie ludności żydowskiej. *Biul. Żyd. Instytutu Hst.* 1954 z. 11/12. — *Bibliogr. filoz. pol. 1831–1864*. Wwa 1960. — M. TYROWICZ: Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832–1863. Wwa 1964. — M. STRASZEWSKA: Życie literackie Wielkiej Emigracji we Francji 1831–1840. Wwa 1970. — A. SIKORA. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wv.

1971. — Z. MARKIEWICZ, T. SIVERT: J.Cz. W: Melpomena polska na paryskim bruku. Wwa 1973. — H. STANKOWSKA: Literatura i krytyka w czasopiśmie Wielkiej Emigracji (1832–1848). Wr. 1973. — A. EISENBACH: Wielka Emigracja wobec kwestii żydowskiej 1832–1849. Wwa 1976. — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Wr. 1977. — M. RUSZCZYC. *Kur. Pol.* 1977 nr 24. — J. ZIĘBA: Twórca „Kuriera”. W: Szklaneczka króla Stasia i inne lubelskie opowiesci. Lubl. 1977. — A. GAŁKOWSKI: Problematyka czerkieska w publicystyce J.Cz. *Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej* 22 (1986) s. 47–64. — A. KLOSSOWSKI. *Słownik pracowników książki pol. Supplement*. Wwa 1986.

WA.-Sz.

CZYŻ Jan 1754–1843

Urodzony w 1754; syn Pawła herbu Godziemba, podczaszego brzeskolitewskiego (natępnie sędziego grodzkiego, stolnika i wojskiego). Kształcił się w jezuickim Collegium Nobilium w Warszawie, które ukończył w 1772; w tym samym roku debiutował w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* tłumaczeniem trzech pieśni Horacego. W 1777–79 pracował jako kopista w Gabinetcie Stanisława Augusta. Pisał ostre wiersze satyryczne i paszkwile o tematyce obyczajowej, zwłaszcza erotycznej, często obsceniczne, rozpowszechniane w rękopisach („Zdarzenie Młodziejowskiego”, „Doniesienie przyjacielowi”, „Wiersze na Jmci pana Tadeusza Czernskiego”, „Życie dworskie”). W latach osiemdziesiątych podjął służbę wojskową, zrazu jako adiutant Ludwika Tyszkiewicza, hetmana polnego litewskiego, a od 1789 do końca wojny (1792) jako rotmistrz i major 2. Małopolskiej Brygady Kawalerii Narodowej (zdymisjonowany 9 sierpnia 1793). Słynął z niespokojnego charakteru, burd i pojedynków. W okresie Sejmu Czteroletniego pisał wiersze patriotyczne (m.in. „Zaszczyty polskie 1792”; jeden z odpisów przypisuje mu wiersz „Do Branickiego ostatnia przestroga”, uchodzący tradycyjnie za utwór Franciszka Zabłockiego). W 1793 był jednym z inicjatorów wojskowego sprzysiężenia warszawskiego — należał do radykalnej grupy jakobińskiej (autor anonimowych pism jakobińskich); działał jako emisariusz wojskowy w Sandomierskiem i Lubelskiem. Krótko przed wybuchem insurekcji (8 kwietnia 1794) został aresztowany przez gen. Josifa Igelströma i trzymany pod dozorem w mieszkaniu marszałkowskim. Odegrał wybitną rolę w pierwszych dniach powstania (17–18 kwietnia), 19 kwietnia został członkiem radykalnej Rady Wojennej i Komisji Porządkowej Księstwa Mazowieckiego (następnie Komisji Porządkowej Warszawskiej); z konfraterni kupieckiej uformował batalion liniiowy municypalny i został jego dowódcą, awansując do stopnia pułkownika (18 maja) i generała majora

komenderującego (22 maja). Walczył pod Szczęśliwicami (17–18 sierpnia) i w obronie Pragi (4 listopada). Po upadku powstania wyjechał za granicę (Wenecja, Wiedeń), a następnie osiadł we Lwowie, gdzie pozostawał w bliskich związkach z domem Kazimierza Rzewuskiego, byłego pisarza polnego koronnego. W tym czasie zawarł powtórny związek małżeński (jego pierwszą żoną była Felicjana Gofuchowska, secundo voto Laskowska), dzięki posagowi małżonki zgromadził kolekcję obrazów olejnych. Zmarł 3 września 1843 we Lwowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wiersze do ... Adama Czartoryskiego, generała ziem podolskich ... po objęciu łaski w roku 1781 msca maja 7 ... ofiarowane. B.m. 1781. 2. Pieśni z Horacjusza (I 35 i 1, III 5). *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1772 t. 5 cz. 2. Przedr.: *Pieśni wszystkie Horacjusza przekładania różnych*. T. 1. Wwa 1773. Pieśń 1 „Do Mecenasa” z drobnymi zmianami przedr. w: I. Krasicki „O rymotwórstwie i rymotwórcach” (w: *Dzieła*. T. 3. Wwa 1803; wyd. nast. t. 4. Wwa 1878); przedr. Z. Goliński w: I. Krasicki „Dzieła wybrane”. T. 2. Wwa 1989 s.141–142. Obyczajowo-satyryczna i polityczna twórczość Cz. pozostała dotąd w rękopisach lub nie jest w ogóle znana (pisma jakobińskie). Parę zaledwie wierszy ogł.: S. Wasylewski („Pokusa”, w prospekcie do niewyd. antologii *Dostojne świnstwo*. Lw. 1919); R. Kaleta (Oświecenie swawolne w świetle satyry bibliograficznej. *Pam. Lit.* 1953 z. 2; przedr. w: *Oświeceni i sentymentalni*. Wr. 1971); J. Kott (*Poezja pol. Oświecenia*. Wwa 1954 i wyd. nast.); Z. Goliński i T. Kostkiewiczowa (*Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło*. Wwa 1981); B. Wolska (*Miscellanea z doby Oświecenia* 6. Wr. 1982 *Arch. Lit.* 25). Błędnie przypisywany Cz. był natomiast poemat satyryczno-obsceniczny „Przewodnik warszawski” (zob. NAGŁOWSKI A.F. poz. 2).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

L. DEMBOWSKI: Moje wspomnienia. T. 1. Petersb. 1898 s. 75–76. — I.Z. TUROWSKA-BAROWA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Kr. 1933. — W. OGRODZIŃSKI: Polskie przekłady Horacego. Kr. 1935. — B. LEŚNODORSKI: Polscy jakobini. Wwa 1960. — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Monografia bibliogr. Wr. 1959; wyd. 2 zmien. i popr. Wwa 1999. — W. WOŹNOWSKI: Pamflet obyczajowy w czasach Stanisława Augusta. Wr. 1973. — T. KOSTKIEWICZOWA: *Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko*. Wwa 1975 i wyd. nast. — E. RABOWICZ: *Rokoko. Słownik literatury pol. Oświecenia*. Wr. 1977 i wyd. nast. — TENŻE: „Przewodniki warszawskie” 1779. *Zesz. Nauk. Wydz. Hum. UG. Dod. do: Prace Hist.-Lit.* 8–9 (1986). — A. CZYŻ: *Światło i słowo*. Wwa 1995.

E.A. 207

D

DACHNOWSKI Jan Karol ok. 1590–po 1654

Urodzony ok. 1590 w Sokalu lub w okolicy; syn Floriana herbu Ślepowron. Od półroczna zimowego 1608/09 studiował w Akademii Krakowskiej; na początku 1611 został bakalarzem nauk wyzwolonych i filozofii i rozpoczął wykłady m.in. o kalendarzu gregoriańskim. W 1616–20 przebywał w Wielkopolsce. Pracował jako pisarz miejski — w 1620 w Chełmży na Pomorzu, od 1625 do początku 1627 w Olkusz, od 1632 do 1639 (może do 1641) w Poznaniu. W 1643–54 mieszkał w Chełmnie lub ziemi chełmińskiej. Pisywał wiersze okolicznościowe i religijne, interesował się również heraldyką. Używał pseudonimów Perypetasmatowicz, Perypetasmatowicz od Constantynowa. Zmarł po 1654.

TWÓRCZOŚĆ

1. Herby szlacheckie w ziemiach pruskich. Powst. ok. 1620. Wyd. pt. Herbarz szlachty Prus Królewskich z XVII w. Z rękopisu Biblioteki Kórnickiej i Biblioteki Narodowej odczytał, wstępem i przypisami opatrzył Z. Pentek. Teksty łacińskie oprac. A. Pawlaczyk. Kórnik 1995.

Rkpsy opisali: F. Piekosiński: J.K. Ślepowron Dachnowskiego Sumarium herbarza szlachty prusko-polskiej. *Wiad. Numizmatyczno-Archeol.* 1900 t. 4; J. Chwalibińska: Sumarium Herbarza szlachty prusko-polskiej w rękopisie toruńskim. *Jantar* 1938 s. 40. Inne rkpsy zob. OPRACOWANIA.

2. Dyjalog o cudownym Narodzeniu Syna Bożego. [Pozn. 1621]. Wyd. W. Rębowski: Wokół Bożego Narodzenia. Wwa 1983; *Staropol. pastoralki dram.* Antologia. Oprac. J. Okoń. Wr. 1989 BN I, 269. Misterium.

3. Żywa historia o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim. Kr. 1631 druk. M. Filipowicz. Rkps w Bibl. PAN w Kr. sygn. Cim. 286 bez karty tyt.; w Ossol. sygn. XVII 2198.

Jest to przeróbka (plagiat?), tzw. Redakcja C, utworu Mikołaja z Wilkowiecka: *Historja o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim*. Kr. ok. 1580. Przedr. J. Okoń. Wr. 1971 BN I, 201.

4. Poczet możnego rycerstwa polskiego. Powst. ok. 1634 [wg S. Nieznanowskiego w 1640]. Rkps znajdował się w Bibl. Z. Pustowskiego. Została wydrukowana tylko karta tyt. b.m. 1640.

5. Trąba na rozproszonych do obozu przeciw Kozakom. B.m. [1648]. (Dwie różne ed.), Wyd. pod pseud.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

W. OGRODZIŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — H. ŻYCZYŃSKI. D. — Żabczyc. Z zagadnień literatury XVII w. *Pam. Lubel.* 3 (1935/37). — *Dramat staropol.* T. 1. Wr. 1965. — T. BORAWSKA. Wykaz rodów szlachty Prus Królewskich z połowy XVII w. na podstawie herbarza J.K.D. *Acta UNC* 1982 nr 18. — A. NOWICKA-JEŻOWA. Wizerunki śmierci. W: *Homo viator – mundus – mors*. Wwa 1988. — K. MROCZEK. Epitalamium staropolskie. Między tradycją literacką a obrzędem weselnym. Wr. 1989. — Z. PENTEK: J.K.D. „Herby szlacheckie w ziemiach pruskich”. *Gens* 1991 nr 2 [rkps kórnik.]. — L. SŁĘKOWA. Muza domowa. Wr. 1991. — J. KOWALKOWSKI: Rękopisy herbarza J.K.D. z XVII i XVIII w. *Genealogia* 3 (1993) s. 67–82.

I.T.

DAHLMAN Piotr 1810–1847

Urodzony 29 czerwca 1810 w Cieślach (pow. Buk); syn Karola, oficjalisty dworskiego, i Heleny z Matysów, chłopki. Rodzice pobrali się, gdy miał cztery lata. Od 1824 kształcił się w Gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu, które opuścił przed zdaniem matury. Od 1828 studiował prawo, przypuszczalnie w Berlinie. W styczniu 1831 przerwał studia i wziął udział w powstaniu listopadowym. Był żołnierzem w kaliskim pułku ułanów, po upadku powstania przedostał się do Galicji. W 1833 wrócił do Poznania, gdzie skazano go na sześć miesięcy więzienia. Zwolniony 6 maja 1834, pracował jako prywatny nauczyciel w Poznańskim, był przypuszczalnie sekretarzem Anasztazego Raczyńskiego. Od listopada 1836 do grudnia 1838 studiował na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Wrocławskiego, należał wówczas do Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego; w 1843 został jego członkiem honorowym. Od 1841 był współpracownikiem *Tygodnika Literackiego*, w którym do 1845 oprócz wierszy i recenzji umieszczał radykalne artykuły na tematy społeczne. Pisywał także do *Gazety Wielkiego Księstwa Poznańskiego* (1844–46). Pracował nadal jako korepetytor, m.in. w domu Wężyków w Mijomicach. W 1846 aresztowano go za udział w spisku rewolucyjnym i osadzono w berlińskim Moabicie. Chory na gruźlicę, został zwolniony z więzienia. Zmarł 25 października 1847 w Zakładzie Sióstr Miłosierdzia w Poznaniu. Pochowany na Cmentarzu Świętomarcińskim, obecnie spoczywa na Cmentarzu Zasłużonych.

TWÓRCZOŚĆ

1. Maryna Mniszchówna. Tragedia. — Poezje pomniejsze. Wr. 1841.

2. Nowy słownik podręczny języka polskiego i francuskiego. T. 1–2. Wr. 1846. Czternaście wyd. do 1920.

3. O powołaniu nauczyciela ludowego. *Stadło* 1849 nr 10.

Przekład

4. P. Šafařík: Slovánský národopis. Wr. 1843.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

OPRACOWANIA

NK 7 (1968); LP

A. KALETKA: P.D. i jego rodzina. *Kron. m. Pozn.* 1934 nr 1. — A. BAR. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — B. ZAKRZEWSKI: „Tygodnik Literacki” 1838–1845. Wwa 1964. — TENŻE: Zapomniana ballada o Chojniku. W: Nowe tematy śląskie. Wr. 1980. — W. ALBRECHT-SZYMANOWSKA. *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1981.

WA.-Sz.

DAMBROWSKI Samuel

1577–1625

Inne formy nazwiska: Dambrovius; Dąbrowski; Dąmbrowski; Dombrowski.

Urodzony w 1577 w Pogorzeli w Wielkopolsce; syn szlachcica, prawdopodobnie czeskiego pochodzenia, zwanego również Petrussem Dresnensem, kaznodziei i konseniora poznańskiego wyznania augsburskiego. Przygotowany przez ojca, dalsze nauki pobierał w Toruniu, a następnie studiował teologię i filozofię w Królewcu i Wittenberdze. W 1600 powrócił do kraju i objął urząd kaznodziei przy zborze augsburskim w Poznaniu. W 1607 synod w Miłosławiu obrał go superintendentem zborów w Wielkopolsce. Na lata jego pracy przypadł okres najcięższy dla kościołów innowierczych w Poznaniu. W 1615 powołano go na stanowisko kaznodziei polskiego parafii augsburskiej w Wilnie oraz nadano mu godność superintendenta zborów augsburskich na Litwie i Żmudzi. Jego „Postilla chrześcijańska” odegrała ogromną rolę w utwierdzeniu języka polskiego na Śląsku i Warmii. Zmarł 15 lipca 1625 w Wilnie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Lekarstwo duszne człowieka chrześcijańskiego w chorobie. Gdańsk 1611 druk. A. Hünefeld.

2. Postilla chrześcijańska, to jest kazania albo wykłady porządne świętych Ewangelij na każdą niedzielę i na każde święto przez cały rok. Tor.

1621 druk. A. Ferber. Fragm. przedr.: J. Popliński: Nowe wypisy polskie. Cz. 2. Leszno 1838 s. 101–104; J. Wantuła: O naszej „Dambrowce”. *Posel Ewangelicki* 1936 nr 16; przedr.: Książki i ludzie. Kr. 1956.

Tzw. Dąbrowka. Przedrukowywana wielokrotnie aż do czasów obecnych.

3. Raj duszny męski i białołęcki z psalmów i modlitew z pieśniami. Tor. 1623.

Przekład

4. M. Luter: Katechizm. B.m.r.

Wg F. Siarczyńskiego i A. Jochera.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

K. KOLBUSZEWSKI: Postyllografia polska XVI i XVII w. Kr. 1921. — T. GRABOWSKI: Literatura luterska w Polsce w w. XVI (1530–1630). Pozn. 1929. — E. BURSCHE. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — I. VOISÉ-MACKIEWICZ: Materiał graficzny pierwszego wydania „Postylli” S.D. z roku 1620. *Zesz. Nauk. UMK w Tor.* 11 (1964) *Nauka o Książce* 2. — Z. NOWAK: Literackie natarcie kontrreformacji na ks. S.D. Z dziejów piśmiennictwa kontreformacyjnego w XVII w. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 13 (1968). — J. DWORZACZKOWA: Dąmbrowski S. *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1981.

I.T.

DAMROT Konstanty

1841–1895

Urodzony 14 września 1841 w Lublińcu; syn Konstantego, chłopca z pochodzenia, pełniącego funkcję kościelnego, i Karoliny z Jüttnerów. Uczęszczał do gimnazjum we Wrocławiu i Opolu, gdzie w 1862 złożył maturę. Od 1862 studiował we Wrocławiu — najpierw filologię, a następnie teologię. Należał do Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego (od 1863) i do dwujęzycznego Koła Górnoślązaków (od 1865), które przekształcił w Towarzystwo Polskich Górnoślązaków i któremu jako prezes nadał zdecydowanie polski charakter. W 1866 ukończył studia i wstąpił do Seminarium Duchownego we Wrocławiu. W 1867 otrzymał święcenia kapłańskie i objął stanowisko wikarego w Opolu. W 1868 wykładał w seminarium w Pilchowicach, w 1871–83 był dyrektorem Seminarium Nauczycielskiego w Kościerzynie, w 1884 w Opolu, w 1885 wraz z seminarium przeniósł się do Prószkwa. Był zaprzyjaźniony z Karolem Miarką. Przez całe życie prowadził ożywioną działalność patriotyczną, społeczną i publicystyczno-pedagogiczną. Oprócz obfitej twórczości dewocyjnej i rozpraw toponomastycznych uprawiał również poezję — został uznany za największego liryka śląskiego XIX wieku. Utwory literackie pod-

pisywał pseudonimem Czesław Lubiński. W 1892 obchodził dwudziestopięcioletnie kapłaństwa i przeszedł na emeryturę. Do końca życia mieszkał w klasztorze bonifratrów w Pilchowicach, gdzie zmarł 5 marca 1895; pochowany w ogrodzie przyklasztornym.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wianek z Górnego Śląska. Poezje Czesława Lubińskiego. Chełmno 1867. Wyd. nast. pt. *Z niwy śląskiej. Poezje. T. 1–2*. Wyd. 2 pomnożone i popr. Bytom 1893; wyd. nast. zob. poz. 5, 7.

2. Szkiecy z ziemi i historii Prus Królewskich. Listy z podróży odbytej przez Czesława Lubińskiego. *Gaz. Tór.* 1877 nr 274 i nn., 1878 nr 1 i nn. Przedr.: *Pielgrzym* 1886. Wyd. osob. Gdańsk 1886. Książka skonfiskowana przez władze pruskie.

3. Die älteren Ortsnamen Schlesiens, ihre Entstehung und Bedeutung. Mit einem Anhang über die schlesisch-polnischen Personennamen. Beiträge zur schlesischen Geschichte und Volkskunde. Wyd. pośmiertnie J. Gregor. Bytom 1896.

4. [Wiersze ostatnie, 13 wierszy z teki pośmiertnej]. Wyd. pt. Czesław Lubiński. Ks. Konstanty Damrot. Zarzys życia i wybór wierszy. Bytom 1896.

Wydania zbiorowe

5. *Z niwy śląskiej. Wiersze*. Wyd. 3 zupełne. Oprac. i wstępem poprzedził K. Prus. Mikołów 1922.

6. Wiersze wybrane. Wstępem poprzedził i do druku przygotował S. Kolbuszewski. Wr. 1965.

7. *Z niwy śląskiej. Wybór i wstęp oprac. J. Malicki*. Kat. 1995.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP.

J. KUDERA: K.D. Czesław Lubiński, śląski wieszcz. Bytom 1920. — E. SZRAMEK: Ks. K.D. Opole 1920. — TENŻE: *Pol. słownik biograf.* 4 (1938). — J. REITER: Lata młodości K.D. (1841–67). *Kwart. Opol.* 1956 nr 2 i odb. — J. PUŁA: Poezje K.D. *Tamże* 1957 nr 3. — S. KOLBUSZEWSKI: O poezjach K.D. *Tamże* 1958 nr 3. — F.A. MAREK: K.D. *Pisarze sl. XIX i XX w.* Wr. 1963 [tu: wybór utworów]. — Z. HIEROWSKI: Trzeba być lisem i lwem. W: *Nauczyciel z Lubszy i inne szkice*. Kat. 1964. — S. KOLBUSZEWSKI: Sztuka poetycka K.D. *Kwart. Opol.* 1964 nr 2. — W. OGRODZIŃSKI: Dzieje piśmiennictwa śląskiego. Kat. 1965. — S. SOCHACKA: K.D. obrońca polskości w nazewnictwie. *Studia Śl.* 9 (1965). — J. KAJTOCH: O przeobrażeniach poezji K.D. *Zaranie Śl.* 1966 nr 1. — TENŻE: K.D. Życie i twórczość literacka. Kat. 1968. — A. GŁADYSZ: Pisarze śląscy. *Obraz lit. pol.* 5. 4 t. 4 (1971). — Z. BEDNORZ: Poruszył ziemię i serca Ślązaków. *Kwart. Opol.* 1973 nr 1/2. — *Album pisarzy śl.* Opole 1975. — E. MALINOWSKA: Nieznana polemika K.D. *Prace Nauk. UŚl. Prace Hist.-Lit.* 1976 nr 4. — S. WILCZEK: K.D. Próba nowego spojrzenia. *Rocz. Kato-*

wicki 5 (1977) s. 151–165. — J. SAMP: K.D. *Zaszczyt ludzkie Pomorza Nadwiślańskiego z okresu zaboru pruskiego*. Gdańsk 1979. — J. MANDZIUK: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — W. ZIELIŃSKI: K.D., ksiądz, poeta, nauczyciel. Kat. 1984. — H. KLEINSCHMIDT: *Enc. katol. KUL* 3 (1985). — S. BRODKO: Gimnazjalne lata ks. K.D. w Opolu. *Kwart. Opol.* 1986 nr 4. — K. POPIOŁEK: Pisarze śląscy. *Dzien. Zach.* 1986 nr 69. — P. ŚWIERC. *Kalendarz Opol.* 1986 s. 88–92. — M. BABNIS: „Szkice z ziemi i historii Prus Królewskich” K.D. *W kręgu książki* 1987 nr 9. — J. SAMP: *Z woli morza*. Gdynia 1987. — M. BABNIS: Ziemia wejherowska w „Szkicach z ziemi i historii Prus Królewskich” K.D. *W kręgu książki* 1989 nr 12. — O. SŁOMCZYŃSKA: Książki z kraju J. Lompy, K.D., J. Li-gonia Opole 1990. — P. PORWOŁ: 75 lat temu u grobu śląskiego poety – ks. K.D. *Kwart. Opol.* 1995 nr 2.

I.T.

DANIECKI Jan XVI/XVII w.

Urodzony w Krakowskiem w rodzinie szlacheckiej; żył w XVI/XVII w. Nie wiadomo, gdzie się kształcił; znał łacinę i język grecki. W 1602–11 służył jako dworzaniin na różnych dworach, m.in. Lubomirskich i zapewne również Ostrogskich na Rusi. W 1615 nabył wieś Podmokle. Był regalistą. Pisywał wiersze okolicznościowe i utwory polityczne. Za zbiór „Zabawy” cała jego twórczość w 1617 została umieszczona na indeksie biskupa Marcina Szyszkowskiego. Inne szczegóły nie są znane.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Panny z Helikonu na wesele ... Zygmunтови III ... i arcyksiężnie rakuskiej. Kr. 1605.

2. Przyjaciół szczerych. Kr. 1606 druk. wdowa po J. Siebeneicherze. Przedr. T. Wierzbowski: Materiały k historii Moskowskiego Gosudarstwa. Smutnoje wriemia w sowiennoj jemu polskoj literaturie. T. 3. Wwa 1900.

3. Zabawy. Kr. 1606. Wyd. fotoofs. Wwa 1979. Fragm. przedr.: J. Tuwim. *Cztery wieki fraszki pol.* Wwa 1937, toż Wwa 1957; S. Czernik, J. Huszcza, J. Saloni. *Księgi humoru pol.* Łódź 1958; z muzyką A. Hundziaka (na chór męski) pt. *Fraszki staropolskie*. Kr. 1971; *Fraszki z pieprzykiem*. Wwa 1984. Zbiór 102 fraszek, m.in. przekł. sentencji łac. Egz. w Bibl. Kórń. Przekł. ros. 1964 (wybór).

4. Żalossne narzekanie Korony Polskiej. Kr. 1607. Fragm. przedr. T. Wierzbowski, jw. poz. 2; całość wyd. J. Czubek: *Pisma polityczne z czasów rokosszu Zebrzydowskiego*. T. 1. Kr. 1916.

5. Radosna korona. Kr. 1608. Utwór związany z rokosszem Zebrzydowskiego.

6. Thalassio ... Mikołajowi Korycieńskiemu ... i Barbarze Pukarskiej. Kr. 1609 druk. wdowa po J. Siebeneicherze.

7. Elegia na śmierć żalostną ... Joachima Lubomirskiego. Kr. 1610 druk. dziedzice J. Siebeneichera.

8. Kwiaty uszczknione z ogrodu Vincentiusa Bruna S.J. Rozmyślenie męki Zbawiciela naszego. Kr. 1611 druk. M. Lob.

Jedyny utwór prozą; przeznaczony dla pątników na Kalwarię Zebrzydowską

9. Epicedia (na śmierć Tarły w 1594).

Utwór nieznan; wg W. Ogrodzińskiego jego istnienie jest wątpliwe.

Przekłady

10. J. Kochanowski: Vanda. Kr. 1599 druk. M. Szarffenberger. Przedr. (w transkrypcji nowoczesnej wraz z facsimile) L. Simon: Nieznane polonica z Biblioteki Miejskiej w Gdańsku. *Rocz. Gdański* 6 (1932) i odb. Gdańsk 1933.

Unikat w Bibl. Miejskiej w Gdańsku.

Pierwszy przekł. na jęz. pol. elegii łac. I, 15 ze zbioru J. Kochanowskiego: *Elegiarum libri IV*. Kr. 1584.

11. Lucjan z Samosaty: Tymon. Kr. 1608 druk. M. Lob.

12. Lucjan z Samosaty: Historie albo przekłady szczerzej i stateczniej miłości sprzyśconego towarzystwa. Kr. 1610 druk. wdowa po J. Siebeneicherze. Część zamieszczono w zbiorze pt. *Zabawy*; zob. poz. 3.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

Z. LEŚNODORSKI: Lucjan w Polsce. Kr. 1933. — W. OGRODZIŃSKI: *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — B. NADOLSKI: D. przekład elegii Kochanowskiego o Odacie i Zariadresie. *Pam. Lit.* 1961 z. 4. — J. CZERNIATOWICZ: Z dziejów greccytki w Polsce w dobie Odrodzenia. Wr. 1965. — *Dramat staropol.* T. 1. Wr. 1965. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Zygmunt III. Wwa 1971. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Wizerunki śmierci. W: *Homo viator – mundus – mors*. Wwa 1988.

I.T.

DANIELEWSKI Cyryl 1864–1923

Urodzony 8 sierpnia 1864 w Chełmnie; syn Ignacego, dziennikarza, i Eufemii z Gólkowskich. Uczęszczał do gimnazjum w Toruniu i Chełmnie, studiował w Paryżu w polskiej szkole w Batignolles, potem w Warszawie w Rządowej Szkole Dramatycznej. Debiutował jako tłumacz w 1880, ogłaszając w *Gazecie Toruńskiej* przekład „Nory” Henryka Ibsena (pt. „Domek lalki”) oraz „Spirytystów” Gustawa Mosera. Pisał także wiele oryginalnych komedii, wodewilów i fars, często wystawianych i cieszących się powodzeniem. Pracował jako aktor w licznych miastach, na prawie wszystkich pol-

skich scenach, był też reżyserem i kierownikiem teatrów. W 1912 występował w lwowskim kabarecie Ul i pisał teksty dla tej scenki. W tymże roku osiadł w Warszawie i założył teatr Miniatury. W 1916 objął kierownictwo Teatru Współczesnego, w 1917 występował w Teatrze Polskim, w 1919 był reżyserem w Teatrze Stołecznym. W 1920 zrezygnował z pracy w teatrze i przeniósł się do Torunia, gdzie objął posadę w magistracie (był m.in. naczelnikiem wydziału opieki społecznej i radcą miejskim). Zmarł 2 kwietnia 1923 w Toruniu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Dzienniczek panny Pempery. Powst. ok. 1881. Wyd. osob. pt. *Ach, te dzieciaki, czyli dzienniczek guwernantki*. Komedia w 1 a. Pozn. 1926.

2. Kraków jak płacze i śmieje się. Wodewil w 6 obrazach. Wyst. Kr. 1885.

Wyst. także pt. *Jak się śmieją i płaczą w Warszawie*.

3. Nasze paryżanki. Komedia w 5 a. Tor. 1885 odb. z *Gaz. Tor.* Wyst.: Lubl. 1889; Pozn. 1897.

4. Hrabina Cosel. Obraz dramatyczny w 5 a. według powieści J.I. Kraszewskiego. Wyst. Pozn. 1886.

5. Król i Bondarywna. Obraz sceniczny w 5 a. według powieści J.I. Kraszewskiego. Wyst. Łódź 1886.

6. Rok 997. Obraz dramatyczny w 4 odsłonach. Wyst. Wwa i Pozn. 1897. Wyd. osob. pt. *Z gniazda orłów białych, czyli rok 997*. Obraz dramatyczny. Pozn. 1928.

Wyst. także pt. *Pod godłem krzyża. Legenda pomorska*.

7. Karnawał w Warszawie. Wodewil w 4 a. Wyst. Wwa 1905. Wyd. pt. *Gole panny, czyli karnawał w Warszawie*. Wodewil w 4 a. Pozn. 1920. Wyd. nast. Pozn. 1928.

Wyst. także pt.: *Panny bez posagu; Gole panny*.

8. Pod gwieździstą banderą. Wodewil w 5 a. Wyst.: Wwa 1908; Kr. 1909.

9. Polacy w Ameryce. Wodewil z tańcami w 5 a. Wyst. Lw. 1911.

10. Tajemnice małżeńskie. Operetka w 1 a. Wyst. Wwa 1913. Wyd. osob. Pozn. 1927.

11. Polak z dolarami. Wodewil w 4 a. Wyst. Wwa 1919.

12. Końska kuracja. Farsa w 1 a. Pozn. 1920. Wyd. 2 Pozn. 1929.

13. Madame Kino. Szkic w 1 odsłonie. Pozn. 1920.

14. Nie rzucim ziemi! Nastroje muzyczne w 1 odsłonie. Pozn. 1920.

15. W państwie bojaźni Bożej albo przed plebiscytem. Nowela sceniczna w 1 a. Wyst. Wwa 1920. Ogl. pt. *Przed plebiscytem*. Nowela sceniczna w 1 a. na tle prawdziwego zdarzenia. Pozn. 1920.

16. Na krakowskim bruku. Farsa w 5 a. Rkps w Bibl. Teatru im. S. Wyspiańskiego w Kat. sygn. 1398.

Przekłady

Thumaczył teksty sceniczne (dramaty, komedie, farsy, libretta) z wielu języków; zwłaszcza z franc.; m.in.:

17. H.Ch. Chivot: Lokatorowie p. Blondeau. Komedja w 5 a. Wyst. Wwa 1882.

18. H. Ibsen: Nora. Dramat w 3 a. Wwa 1882.

19. H. Ibsen: Podpory społeczeństwa. Dramat w 4 a. Wyst. Wwa 1882.

20. F. Rüss: Rodzina Furiosów. Farsa w 4 a. Wyst. Wwa 1883.

21. Ch. Cassman: Farinelli. Operetka w 3 a. Lw. 1888.

22. H. Wittman, J. Bauer: Siedmiu Szwabów. Operetka w 3 a. Wyst. Wwa 1890.

23. L. Waldman: Incognito. Operetka w 3 a. Wwa 1892.

24. Nasz doktorek. Obrazek mieszczański w 4 a. ze śpiewami i tańcami. Wyst. Wwa 1895.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

A. BUKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973.

W.A.-Sz.

DANIŁOWSKI Gustaw

1871–1927

Urodzony 12 lipca 1871 w Cywilsku w guberni kazańskiej; syn Władysława, lekarza, członka Komisji Wykonawczej Rządu Narodowego w czasie powstania styczniowego, zesłańca syberyjskiego, i Julii z Cyrynow. Po śmierci ojca w 1878 rodzina przeniosła się do Warszawy. Tu uczył się do V, a następnie IV Gimnazjum, które ukończył w 1893. Przez rok studiował medycynę na Uniwersytecie Warszawskim, po czym wyjechał do Charkowa na studia w Instytucie Technologicznym. W 1898 poślubił Jadwigę Żurakowską, córkę zesłańca politycznego. W 1899 porzucił studia i wraz z rodziną przybył na stałe do Warszawy. W latach studiów ogłaszał swoje pierwsze wiersze i utwory prozą na łamach *Tygodnika Ilustrowanego*, *Prawdy* i *Głosu*. W twórczości literackiej posługiwał się kryptonimami i pseudonimami, m.in. Gintowt, Nego, W. Starnica, Władysław Orwid. Od 1895 był czynnym członkiem Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), a po rozłamie partii w 1906 należał do PPS Frakcji Rewolucyjnej. W 1904 współpracował z *Ogniwem*, pismem o orientacji socjalistycznej. Wraz ze Stefanem Żeromskim prowadził ożywioną działalność oświatową w Nałęczowie (1903–06). Był współtwórcą stowarzyszenia „Światło”, organizatorem, a później jednym z kierowników uniwersytetu

ludowego oraz członkiem zarządu Towarzystwa Kultury Polskiej. Przynależność partyjna i praca w konspiracji narażały go na częste represje. Jesienią 1906 został uwięziony na Pawiaku. Uwolniony po kilku tygodniach, wyjechał w celach zdrowotnych do Zakopanego, a następnie do Tyrolu (1907). Po powrocie do Warszawy został współpracownikiem czasopisma kulturalno-oświatowego *Witez* (1907–08). Od 1909 przebywał przeważnie w Zakopanem, gdzie został członkiem pierwszego zarządu Towarzystwa Pisarzy Polskich. Tego roku powołano go do komisji historycznej PPS. W 1910 zamieszkał we Lwowie; był współtwórcą i redaktorem tygodnika *Życie*. W 1914 wstąpił do Strzelca i ukończył szkołę podchorążych w Stróży. Podczas ochotniczej służby w Legionach był kronikarzem sztabowym. W 1916 został radnym miasta Warszawy z ramienia PPS. W 1917–18 związał się z *Nową Gazetą*, w której zamieszczał liczne artykuły publicystyczne, zajmując się aktualnymi wydarzeniami społecznymi i politycznymi. Od 1918 pełnił funkcję urzędnika „do specjalnych poruczeń przy osobie Naczelnika Państwa”. Po przewrocie majowym, gdy część PPS przeszła do opozycji przeciw Józefowi Piłsudskiemu, D. wystąpił z partii. Do zarzuconej wcześniej pracy literackiej już nie powrócił, do końca życia trudnił się publicystyką. Zmarł 21 października 1927 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Nego. Nowele. Wwa 1899. Wyd. 2 Wwa 1904.
2. Na wyspie. Poemat. Wwa 1901. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1902; wyd. 3 Wwa 1907. Nagroda w konkursie *Prawdy* w 1900. Przekł. czes. 1905.
3. Poezje. Wwa 1902. Wyd. 2 [rozszerz.] Lw. 1910.
4. Z minionych dni. Fragmenty powieściowe. Wwa 1902. Wyd. nast.: Kr. 1918; wyd. 3 Wwa [1925]; Wwa 1947. Przekł.: czes. 1913, ros. 1925, 1926.
5. Dwa głosy. Nowele. Wwa 1903.
6. Fragment pamiętnika. [Opowiadania]. Wwa 1906.
7. Jaskółka. Powieść współczesna. T. 1–2. Kr. 1908 [1907]. Wyd. nast.: wyd. 2 Kr. 1909; Wwa [ok. 1911]. Przekł.: czes. 1909, ros. 1906, 1907 i przedr.
8. W miłości i boju. Nowele. Kr. 1910. Wyd. nast.: wyd. 2 Kr. [ok. 1911]; wyd. 3 Kr. [ok. 1918].
9. Maria Magdalena. Powieść. Wwa 1912. Wyd. nast.: Kr. 1912; Wwa 1913; wyd. nowe uzup. Kr. 1914; Kr. 1918 [nakł. autora, z wy kropkowanymi fragm., które skreśliła cenzura]; Wwa 1919.
10. Epilog. [Opowiadania]. Wwa 1914.
11. Fragmenty. [Artykuły publicystyczne]. Kr. 1914.

12. *Lili. Powieść*. Wwa 1916. Wyd. nast.: Wwa 1920; Wwa 1927.

13. *Tętent. Powieść współczesna*. Kr. 1919. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1920; Wwa 1925; Wwa 1927.

14. *Z jednego źródła*. [Wspomnienia i wiersze]. Wwa 1919.

15. *A to się pali tylko serce moje*. [Opowiadania]. Wwa 1921.

16. *Nad urwiskiem*. Wybór nowel. Wwa 1922. Wyd. nast. Wwa 1926.

17. *Bandyci z Polskiej Partii Socjalistycznej*. Lw. 1924.

Biografie działaczy PPS.

18. *Ida płacze*. [Opowiadania]. Wwa 1926.

19. *Luźne kartki*. Nowele. [Ze wstępem]. Wwa 1926. Wyd. 2 Wwa 1928.

20. *Pociąg*. [Opowiadania]. Wwa 1926. Wyd. nast. Wwa 1933.

21. *Pamiętka*. Nowele. Wwa 1927.

22. *Przerwana chwila*. [Opowiadania]. Wwa 1929. Wyd. nast. Wwa 1937.

23. *Sonetki o Warszawie*. Wwa 1939.

Poezje wyd. pośmiertne.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Poszczególne opowiadania były tłum. na jęz. obce: czes., franc., niem., ros., serb.-chorw., szwedz., włos., węgier. Nowele „Pociąg” i „Ostatnie dzieło” stały się podstawą scenariusza filmowego pt. „Bunt krwi i żelaza”.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

S. PODHORSKA-OKOŁÓW: W miłości i boju. Sylwetka pośmiertna G.D. *Bluszcz* 1927 nr 42–45. — Z. DĘBICKI: Portrety. S. 2, Wwa 1928. — A. GALIŃSKI: Powieść liryczna. Przybyszewski – Żeromski – D. – Strug. Łódź 1930 [1929]. — A. GÓRSKI: Głosy o ludziach i ideach. Wwa 1930. — J. KADEN-BANDROWSKI: Wzór pisarza działacza. W: *Za stołem i na rynku*. Lw. 1932. — S. PIGOŃ, I. ŚLIWIŃSKA: *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — S. FRYBES: Książki o minionych dniach. *Nouiny Lit.* 1948 nr 18. — H. MALANOWICZ: Bibliografia G.D. *Prace Polon.* 13 (1957). — W. NAGÓRSKA: Prace konspiracyjno-oświatowe w Nałęczowie w l. 1905–07. W: *Wspomnienia o Żeromskim*. Wwa 1961. — H. MALANOWICZ: G.D. Szkic informacyjny. *Prace Polon.* 18 (1962). — J. ROHOZIŃSKI: Powstanie styczniowe w twórczości W. Sieroszewskiego, G.D. i A. Struga. *Dziedzictwo lit. powstania styczniowego*. Wwa 1964. — A. GRZYMAŁA-SIEDLECKI: Nowi ludzie. W: *Ludzie i dzieła*. Kr. 1967 [dot. 2 minionych dni]. — E. KASPERSKI: *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 3 (1973). — S. LACK: Uwagi o sztuce D. W: *Wybór pism krytycznych*. Kr. 1980 [pierwodr. 1908]. — T. KŁAK: D. i Nałęczów. W: *W krajobrazie Nałęczowa*. Wwa 1983. — J. MURAWIEC: „Nazywali go Jan-ko Muzykant”. *Stolica* 1985 nr 17. — J. TOMICKI: *Słownik biogr. działaczy pol. ruchu robotniczego*. T. 1. Wyd. 2 Wwa 1985. — T. ŁAGOWSKA-JAROSIŃSKA: Proza G.D. na tle tendencji młodopolskich. *Prace Hum.* 1986 nr 27.

I.T.

DANTYSZEK Jan

1485–1548

Inna forma imienia i nazwiska: Joannes Dantiscus de Curiis; właściwie: Jan von Hötten.

Przydomek: Flachsbindler (Linodesmon).

Urodzony 1 listopada 1485 prawdopodobnie w Gdańsku; syn Jana Flachsbindera, tamtejszego piwowara i kupca, oraz Krystyny z Schulzów (Scholczów), córki radcy miasta Pucka. Jego ojciec wywodził się z osiadłej w Prusach niemieckiej rodziny, rzekomo szlacheckiego pochodzenia. Dziad poety osiedlił się w Gdańsku i trudnił się powroźnictwem. Po początkowych naukach w Grudziądzu w 1499 zapisał się na uniwersytet gryfijski, a w następnym roku do Akademii Krakowskiej, gdzie słuchał wykładów Pawła z Krosna, i w 1503 uzyskał bakalaureat. W 1504 został pisarzem królewskim, w 1505 wyjechał do Włoch, Francji, Niemiec i Ziemi Świętej. W 1507 ponownie podjął pracę w kancelarii królewskiej z zadaniem prowadzenia spraw pruskich. Na zjeździe wiedeńskim w 1515 towarzyszył Zygmunto- wi I Staremu, rozpoczynając tym swą długoletnią karierę dyplomatyczną. Trudne misje, wielokrotnie powierzane mu przez króla, zazwyczaj wykonywał pomyślnie. Jako sekretarz poselstwa polskiego przebywał na dworze cesarza Maksymiliana, który w 1516 obdarzył go szlachectwem, tytułem doktora obojga praw, godnością palatyna i uwieńczył — jako pierwszego z Polaków — wawrzynem poetyckim. W 1518–19 posłował do Hiszpanii; w 1522 m.in. do Wiednia i Antwerpii, skąd udał się do Anglii, gdzie został przyjęty przez Henryka VIII i poznał Tomasza Morusa. Następnie ponownie był w Hiszpanii u cesarza Karola V. W czerwcu następnego roku poznał, podczas przejazdu przez Wittenbergę, Marcina Lutra i Filipa Melanchtona. Od 1524 przebywał przez siedem lat w Hiszpanii jako pierwszy stały poseł Rzeczypospolitej — rzecznik spraw polskich na dworze cesarza Karola V. Zabiegał m.in. usilnie o umocnienie polskich praw do Pomorza i Prus. Wskutek ciągle ponawianych próśb odwołany przez króla, powrócił do kraju w 1532 i rozpoczął nowy etap życia — odzwierciedlony również w twórczości — porzucając uprzednią renesansową swobodę obyczajów. W 1533 otrzymał sakrę biskupią i objął diecezję chełmińską, a w 1537 warmińską. Osiadłszy wówczas w Lidzbarku, stworzył tam ośrodek nauki i sztuki, w którym mecenasował zdolniejszej studiującej młodzieży. Prowadził ożywioną korespondencję z licznymi osobistościami z kół dyplomatycznych i intelektualnych Europy (m.in. z Erazmem z Rotterdamu, księciem pruskim Albrechtem, A. Waldezem) i Polski (m.in. z Mikołajem Kopernikiem, Stanisła-

wem Hozjuszem, Andrzejem Krzyckim, Piotrem Tomickim). Do grona jego znajomych i przyjaciół należeli m.in. Jan van der Campen, Riccardo Bartolino z Peruggi, Conradus Golcenius, R. Rescius, Jerzy Sabinus, Wilhelm Gnaphaeus; jego protektorką (o której małżeństwo z Zygmuntem I zabiegał) była Bona. Reformacji nie sprzyjał, lecz wielokrotnie dał wyraz swoim tolerancyjnym poglądom. Zmarł 27 października 1548 w Lidzbarku; pochowany we Fromborku.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. De Virtutis et Fortunae differentia somnium. Kr. 1510 druk. J. Haller.

2. Epithalamium in nuptiis ... Sigismundi ... ac Barbarae. Kr. 1512 druk. J. Haller. Przedr.: *Acta Tomiciana* 2 (1852) s. 30–38.

Przekłady pol. zob. poz. 21; przedr. M. Plezia: Najstarsza poezja polsko-lacińska (do połowy XVI w.). Wr. 1952 *BNI*, 141.

3. In laudem Pauli Crosnensis Rutheni. Wyd. w: Paweł z Krosna: Epithalamion ... Sigismundi regis Poloniae nobilissimaeque Barbarae. Kr. 1512.

Przekład pol.: E. Jędrkiewicz. *Poezja renesansowa na Pomorzu*. Gdańsk 1976.

4. Carmen extemporarium de victoria insigni ex Moschis. Kr. 1514 druk F. Ungler.

5. De profectone Sigismundi I in Hungariam. Wyd. w Diariuszu R. Bartolina z Perugia pt. Odeporicon id est itinerarium... Wiedeń 1515 druk. H. Wieter. Wyd. osob. Kr. 1516 druk. F. Ungler.

6. Elegia amatoria. (Tzw. elegia Ad Grinaeam). Powst. 1517. Wyd. Kr. 1518 druk. J. Haller.

Przekład pol.: L. Siemieński. *Czas. Dod. Mies.* 1857 t. 7 s. 721–725; K. Jeżewska. *Antologia poezji pol.-lac. 1470–1543*. Wwa 1956; wyd. 2 Szczecin 1985; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; E. Jędrkiewicz, jw. poz. 3.

7. Ad Magnificum Dominum Sigismundum de Erberstain ... soteria. Kr. 1518 druk. J. Haller.

8. Epithalamium reginae Bonae. Powst. prawdopodobnie 1518.

Rkps w Bibl. Czart. nr 33 s. 407–426.

9. De nostrorum temporum calamitatibus silva. Bononia 1530 druk. J.B. Phaelius. Wyd. nast.: Kr. 1530; Kolonia 1530; Antwerpia 1530; wyd. Z. Celichowski. Pozn. 1902.

10. Victoria Sereniss. Poloniae Regis contra voyevodam Muldaviae ... 22 Augusti parta 1531. Lowanium 1531. Liczne dalsze przedr. w zbiorach, zob. Estr. XV, 38.

Przekł. franc. Paryż 1531.

11. In eandem paraphrasim epigramma. Wyd. w: J. Campensis: Psalmorum omnium ... paraphrastica interpretatio. Kr. 1532 druk. F. Ungler. Przedr. we wszystkich wyd. Psalmów. Z wyd. lyońskiego 1534 przedr.: F. Hipler: Beiträge zur

Geschichte der Renaissance und des Humanismus. *Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde Ermlands* 9 (1891) i odb. Braniewo 1890; S. Ptaszycki przy: M. Rej: Psalterz Dawidów. Petersb. 1901 s. 302; S. Dobrzycki: Psalterz Kochanowskiego, jego powstanie, źródła, wzory. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 48 (1911) i odb. Kr. 1910; *Acta Tomiciana* 14 (1952) s. 348–349.

12. Jonas propheta de interitu civitatis Gedanensis. Powst. 1535. Wyd. 1538 [wg F. Hiplera; Estr. nie zna]. Wyd. nast. pt. Praedictio ruinae Gedani. Dod. do: Tomasz Samostrzelicki: Oratio ad Gedanenses. Pozn. 1577; przedr. J. Łasicki: Clades Dantiscanorum. Pozn. 1577; Elizeusz Aurimontanus: Ad Dantiscanos bellum et arma circumspicientes epistola. B.m. 1638 (dwie ed.); J.D.A. Janocki: Nachricht von denen in der Hochgräflich-Zaluskisichen Bibliothek sich befindenden raren polnischen Büchern. Cz. 3. Wr. 1753 s. 73; M. Wiszniewski: Historia literatury polskiej. T. 6. Kr. 1844 s. 246–248.

Przekład pol.: H. Przetocki, wyd. wraz z oryginałem pt. Gdański prorok... (w tłum. dziełka E. Aurimonta, jw.); W. Syrokomla: Przekłady poetów polsko-lacińskich. Wil. 1851. Przedr.: Poezje L. Kondratowicza. T. 9. Wwa 1872; E. Jędrkiewicz, jw. poz. 3.

13. Carmen de Judeis. [Powst. przypuszczalnie ok. 1535–36]. Wyd. S. Sleszkowski w książce: Odkrycie zdrad, złośliwych ceremonii ... żydowskich. Braniewo 1621.

Przeróbka pol. z XVIII w. wyd. w książce: Błędy talmudowe. Lw. 1773 (dwie ed.); b.m. 1784; przedr. K. Bartoszewicz: Antysemityzm w literaturze polskiej XV–XVII w. Wwa 1914.

14. Epitaphia ... Petro Tomicio, episcopo Cracoviensi. Kr. 1537 [1538?] druk. M. Szarffenberg. Przedr. S. Starowolski: Scriptorum Polonicorum Hekatontas. Frankfurt 1625 s. 24 i wyd. nast.; z rkpsu wyd. *Acta Tomiciana* 10 (1899).

Przekład pol. J. Starnawski — zob. STAROWOLSKI Szymon poz. 6.

15. Carmen paraeneticum ... ad ingenium adolescentem Constantem Alliopagum. Kr. 1539 druk. H. Wieter. Wyd. nast.: L. Ciliński w książce: Krótki rys życia i działalności literackiej J. Dantyszka. Stanisławów 1910.

16. Hymni aliquot ecclesiastici. Kr. 1548 druk. H. Wieter. Wyd. nast. Salamanca 1571.

Przekład pol.: J. Harhala: Księga hymnów. Wyd. R. Gansiniec. Lw. 1934 *Zbiór Pisarzy pol.-lac.* t. 6. Wybrane hymny tłum. A. Kamieńska. Ogł. w: *Z głębości... Antologia pol. modlitwy poetyckiej*. Wwa 1966; toż wyd. 2 Wwa 1974.

17. Vita Joannis de Curiis Dantici. [Autobiografia]. Z autografu wyd. [D.F. Rhete?] J.E. Schmied. Gdańsk 1693. Przedr. pt.: ... vita

quam ipse paulo ante mortem hoc carmine posteris reliquit. *Preussische Lieferung*. T. 1. Lipsk 1775. Przekład pol.: E. Jędrkiewicz, jw. poz. 3; *Poeci pol...*, jw. poz. 6.

Wydania zbiorowe i wybory

18. Poemata et hymni e Bibliotheca Zalusciana. Wyd. J.B. Boehme. Wr. 1764 druk. J. Breitkopf w Lipsku.

19. *Analecta carminum*. Wyd. Gerlach. Braniewo 1841.

20. Des ermländischen Bischofs J. Dantiscus und seines Freundes N. Copernicus geistliche Gedichte. Wyd. i przełożył na jęz. niem. F. Hipler. Münster 1857.

21. Utwory poetyckie. Tłum. J. Harhala. Wyd. R. Ganszyniec. Lw. 1938 *Zbiór Pisarzy Pol.-Lac.* t. 7.

22. Carmina. Wyd. S. Skimina. Kr. 1950 *Corpus Antiquissimorum Poetarum Poloniae Latino-rum* t. 7.

23. Pieśni. Wybrała i tłum. A. Kamińska. Olsztyn 1973. Wyd. 2 zmien. Olsztyn 1987. Teksty lac. i pol.

24. Wybór utworów (teksty lac. i synoptyczne tłum. pol. A. Kamińskiej). *Antologia poezji lac. w Polsce. Renesans*. Oprac. I. Lewandowski. Poz. 1996.

Listy do J.D. z l. 1542-1547. W: *Listy polskie XVI wieku* Pod red. K. Rymuta. T. 1. Kr. 1998.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

PH. FRENKLING: Oratio de vita et moribus Joannis Dantisci. Gdańsk 1605. — L. CZAPLIŃSKI: De vita et carminibus Joannis de Curii Dantisci. Wr. 1855. — Z. CEŁICHOWSKI: J.D. poemat „De nostrorum temporum calamitibus silva”. Pozn. 1902. — M. KASTERSKA: Les poètes latins-polonais (jusqu'à 1584). Paris 1918. — A. PAZ Y MELLA: El embajador polaco Juan Dantisco en la corte de Carlos V. *Boletín de Academia Española* 1924 t. 6-7. — W. POCIECHA: *Pol. stownik biogr.* 4 (1938) i odb. — U. SZUMSKA: Anglia a Polska w epoce humanizmu i reformacji. Lw. 1938. — A. RHODE: Der erste Berufsdiplomant in Polen: J. von Höfen-Dantiscus. *Deutsche Gestalter und Ordner im Osten*. Lipsk 1942. — S. SKIMINA: Twórczość poetycka J.D. *Rozpr. PAU. Wydz. Filol.* 68 (1948) i odb. — W. POCIECHA: Wstęp do: *Acta Tomiciana* 14 (1952); zob. również 17 (1966). — J. POTOCKI: La defensa de la unidad europea en la segunda misión del embajador polaco Juan Dantisco cerca del emperador Carlos V. *Boletín de la Real Academia de la Historia* 130 (1952) s. 531-532. — S. SKIMINA: Drobiazgi polsko-lacińskie. Kallimach - D. - Mickiewicz. *Pam. Lit.* R. 43 (1952) z. 1/2 i odb.; przedr. w: *Scripta minora*. Wr. 1967. — E. JARRA: Twórczość prawna duchowieństwa polskiego (966-1800). *Sacrum Poloniae Millenium*. T. 1. Rzym 1954. — J. PERTEK: Polacy na szlakach morskich świata. Gdańsk 1957. — H. de VOCHT: John Dantiscus and his netherlandish friends as revealed by their corre-

spondence 1522-1546 publ. from the original documents. Louvain 1961 [rec.: D. BOGDAN. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1980 nr 4]. — H. ŚWIDERSKA: J.D., a Polish Diplomat in England in 1522. *Oxford Slavonic Papers* 10 (1962). — Z. GERSTMANN: Polonica w pierwszej nowoczesnej bibliografii powszechnej Konrada Gesnera (1545). *Rocz. Komisji Historycznol.* 1 (1963). — L.N. GOLENISZCZEW-KUTUZOW: Italjanskoje wozroźdzenie i slawjanskoje literatury XV-XVI wiekow. Moskwa 1963; przekł. pol.: W i R. Śliwowsy; Odrodzenie włoskie i literatury słowiańskie XV i XVI. Wwa 1970. — M. KAMIŃSKI: J.D. - człowiek i pisarz. *Studia Warmińskie* 1 (1964). — K. STAWECKA: Religijna poezja lacińska XVII w. w Polsce. Lubl. 1964. — M. CYTOWSKA: Hodoeporicon w literaturze polsko-lacińskiej. *Meander* 1964 nr 4. — J. GARBACIK: Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486-1516. Kodeks zagrzebski. Wr. 1966. — A. KEMPEL: O Ludwiku Vivesie w Polsce epoki Odrodzenia. *Studia i Mater. z Dziedziny Nauki Pol. S. A. Hist. Nauk Spol.* 10 (1966). — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. *Czasy Zyguntowskie*. Wwa 1966. — K. STAWECKA: Elementy liryczne i epiczne w polsko-lacińskim epitalamium. *Rocz. Hum.* 1966 nr 3. — A. WYCZAŃSKI: Polska służba dyplomatyczna w l. 1506-1530. *Pol. służba dyplomatyczna XVI-XVIII w.* Wwa 1966. — G.B. MÜLLER-BLESING: J.D. von Höfen - ein Diplomat und Bischof zwischen Humanismus und Reformation (1485-1548). *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands* 31/32 (1967/68). — I. SUŁKOWSKA-KURASIOWA: Polska kancelaria królewska w l. 1447-1506. Wr. 1967. — H. BARYCZ: W blaskach epoki Odrodzenia. Wwa 1968. — S. ZABŁOCKI: Polsko-lacińskie epicedium renesansowe na tle europejskim. Wr. 1968. — H. BARYCZ: Z dziejów polskich wędrowek naukowych za granicę. Wr. 1969. — M. BORZYSZKOWSKI: Erasmowi z Rotterdamu w pięćsetną rocznicę urodzin. *Studia Warmińskie* 5 (1970). — K. NIKLEWICZ, J. TAZBIR: List Ferdnanda Corteza do J.D. z 1531 r. *Zapiski Hist.* 1970 z. 3/4. — Z. NOWAK: Antyreformacyjna elegia D. o zagładzie Gdańska. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 16 (1971). — A. WAKAR: *Olsztyn. Praca zbior.* T. 1. Olsztyn 1971. — M. BROŻEK: Do problemu wczesnej recepcji Lukrecjusza w Polsce. *Eos* 1973 nr 1. — J. ZIOMEK: Renesans. Wwa 1973; wyd. nast.: Wwa 1976, 1977. — C. BACKVIS: Copernic dans son milieu et en son temps. Commemoration du 500ème anniversaire de N. Copernic. Bruxelles 1974; przekł. pol.: M. Dramińska-Joczwowa. W: *Renesans i barok w Polsce*. Wwa 1993. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — J. STARNAWSKI: Nowe materiały archiwalne do biografii D. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1977 nr 2. — TENŻE: J.D. bohater lacińskiego dramatu szkolnego. *Tamże* 1977 nr 2; przedr. w: *Odrodzenie. Czasy - ludzie - książki*. Łódź 1991; wersja niem.: *Acta Conventus Neo-Latini Guelpberytani* (Nowy Jork) 1988. — A. BU-DZISZ: Elegia „Ad Gryneam” J.D. — elegia amatoria? *Meander* 1979 nr 3. — A. BOROWSKI: Les relations culturelles et littéraires entre la Pologne et les Pays-Bas Meridionaux à l'époque de la Renaissance et du Baroque. *Slavia Gandensia* 9 (1982) s. 7-19. — Z. NOWAK: J.D. Portret renesansowego humanisty. Wr. 1982 [rec.: J.Z. LI-CHAŃSKI. *Gdańskie Zesz. Hum.* 1985 nr 28; J. MALLEK. *Zapiski Hist.* 1986 nr 2; M. BANACH. *Rocz. Gdański* 47 (1987) nr 1]. — K. STAWECKA: La poésie neo-latine en

Pologne des XVIe et XVIIe siècles et sa lutte pour la paix en Europe. *Common Christian Roots of the European Nations* (Florence) 1982 s. 787–793. — W. BEACHUT: Konflikt D. z Kopernikiem. *Fakty* 1983 nr 6. — R. MAR-CHWIŃSKI. *Warmia i Mazury* 1983 nr 5. — A. SZASTYŃSKA-SIEMIŃ: Dwa wczesnorenesansowe łacińskie epinika J.D. *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae* 6 (1983) s. 209–214. — [W. TOPOROWSKI] W.T. *Tydzien Pol.* (Londyn) 1983 nr 37. — G. MAKOWIECKA: Po drogach polsko-hiszczańskich. Kr. 1984. — T. ORACKI: Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od poł. XII do końca XVIII w. Olsztyn 1984. — K. BARTOSZEWSKI, E. PISZCZ. *Enc. katol. KUL* 3 (1985). — S. KOT: Polska Złotego Wieku a Europa. *Wwa* 1987 [tu: Stosunki Polaków z Uniwersytetem Łozańskim. Art. przedr. z: *Minerva Pol.* 1 (1927)]. — J. SAMP: Z woli morza. Bałtyckie metopeje. Gdynia 1987. — A. BUDZISZ: Biblia i retoryka w polemicznych utworach J.D. („Jonas propheta” i „In hostes gloriosissime Virginis Mariae”). *Rocz. Hum.* 36 (1988) nr 3. — TENZE: Epigramat łaciński w Polsce w pierwszej połowie XVI w. Lubl. 1988. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Poezja humanistyczna pod znakiem Saturna – ojca melancholii. W: *Homo viator – mundus – mors*. *Wwa* 1988. — J. STARNAWSKI: Poeta polsko-łaciński J.D. bohaterem osiemnastowiecznym szkolnego dramatu. *Filomata* 1988 nr 383. — J. CYTOWSKA: J.D. et Erasme de Rotterdam face à l’agression turque. *Eos* 1989 nr 1. — J. AXER: Herman de Cortés – una carta de la correspondencia con J.D. *Estudios Latinoamericanos* (Wr.) 13 (1900) s. 365–377. — P. BUCHWALD-PEŁCOWA: Polonica XVI w. w bibliotekach hiszpańskich. *Z badań nad dawną księżką*. *Wwa* 1991. — Z. NOWAK: *Pisarze staropol. Sylwetki*. T. 1. *Wwa* 1991. — J. STARNAWSKI: Z badań nad korespondencją J.D. Cz. 1. *Listowne Polaków rozmowy*. *Wwa* 1992; streszcz. pt. O listach do królewskiej pary z l. 1526–1528 i z 1538 r. *Libri Gedanenses* 11/12 (1993/94) [wyd. 1995]. — R. TOMICKI: Una carta desconocida de Henri de Cortés a J.D. *Estudios Latinoamericanos* (Wr.) 15 (1992) s. 319–326. — C. BACKVIS: Trudne współistnienie pokojowe Polaków i Turków w XVI w. W: *Renesans i barok w Polsce*. *Wwa* 1993. — M. CYTOWSKA: Obraz Polski w poezji łacińskiej XVI w. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 37 (1993) s. 59–68. — Z. NOWAK: *Supereklisbrisi D. w zbiorach Biblioteki Kórnickiej*. *Pam. Bibl. Kór.* 1993 z. 23 s. 159–162. — J. AXER: La lettera rinascimentale como fonte storicae como testo letterario, a proposito di un edizione della corrispondenza di J.D. *Il Rinascimento in Polonia*. Napoli 1994. — J. KOTARSKA: Staropolskie wiersze do czytelnika. Próba interpretacji. *Lit. i instytucje w dawnej Polsce*. *Wwa* 1994. — K. MROWCEWICZ: Polska poezja medytacyjna XVI stulecia – od D. do Grabowickiego. *Religijne tradycje lit. pol.* T. 4. Lubl. 1994. — Janusz PELC: Il classicismo rinascimentale di J. Kochanowski e L. Górnicki. *Il Rinascimento in Polonia*. Napoli 1994. — W. POKRYWKA: Heksametr Klonowica w poemacie „Victoria deorum” (ks. XXXI–XXXV) a utwory heksametryczne D. i Sarbiewskiego. *Rocz. Hum.* 41 (1994) nr 3. — J. STARNAWSKI: Koneksi G. Sabinusa (1508–1560) z Polską i z Polakami. *Miscellanea Łódzkie* 1994 nr 1. — M. MEJOR: Listy H. Wietora i H. Aurimontanus-Cingulariusa do J.D. *Rocz. Bibl. Nar.* 30/31 (1994/95) s. 145–157. H. BUŁHA. Głosa do listów H. Wietora i H. Aurimontanus-Cingulariusa do

J.D. *Tamże* s. 159–163. — M. BROŻEK: Ambicje impro-wizatorskie poetów polsko-łacińskich XVI w. *Lac. poezja w dawnej Polsce*. *Wwa* 1995. — J.K. GOLINSKI: „De se ipso ad posteritatem” Kallimacha, D. i Janickiego autobiografie kreowane. *Pam. Lit.* 1995 z. 1. — R. TOMICKI: Wczesne źródła wiedzy o Ameryce w Polsce. J.D. i „Dekady nowego świata” (1516) Pietra Martire’a D’Anghieri. *Etnografia Pol.* 1995 nr 1/2. — P. URBAŃSKI: *Natura i laska w poezji polskiego baroku*. Kielce 1996.

I.T.

DAROWSKI Aleksander Weryha 1815–1874

Urodzony 17 sierpnia 1815 we wsi Tomaszówka w powiecie uszyckim na Podolu; syn Karola, zamożnego ziemianina, i Katarzyny z Maszkiewiczów. Uczył się u pijarów w Warszawie, później zamieszkał w rodzinnym majątku Żerdzie pod Kamieńcem. W domu jego ojca, człowieka o ambicjach literackich, bywali m.in. Maurycy Gosławski, Tymon Zaborowski, Stanisław Starzyński i Franciszek Kowalski. Debiutował wierszem „Jesień w stepach”, opublikowanym w noworoczniku wileńskim *Rusalka* (1841). Odbывał liczne podróże zagraniczne po Europie i Afryce. W 1849 ożenił się z Antoniną Hurowiczówną. W roku następnym odziedziczył majątek Tetyjów w guberni kijowskiej, ale mieszkał przeważnie w Kijowie, dokąd przeniósł się na stałe w 1856. Zajmował się zbieraniem przysłów polskich (zostawił w rękopisie opracowany zbiór Salomona Rysińskiego) oraz badaniami historycznymi, głównie nad XVIII w., traktował to jednak jako niezobowiązującą zabawę. Swoje utwory drukował zazwyczaj własnym kosztem w kilkudziesięciu egzemplarzach, najczęściej anonimowo lub pod pseudonimami (m.in.: A.W.D., Białoruska Duda, Edmund Ostoja Solecki). Znany był z zamiłowania do mistyfikacji w zakresie historii i literatury. Jego najgłośniejszym utworem była wierszowana satyra „Lament skwirski”, krążąca w odpisach na kilka lat przed jej opublikowaniem w 1862. Przyjaźnił się z Konstantym Podwysockim i Antonim Rollem. W 1874 wyjechał do Niemiec. Zmarł 18 kwietnia 1874 w Berlinie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Trzej królowie. Legenda spisana podług starożytnego obrazu, zachowanego w skarbcu katedry kolońskiej. *Nowiny* 1854 nr 8. Wyd. osob. Lipsk [1862].

Niepodp.

2. Gawędka o swojaku przez Białoruską Dudę. (Z teki Białoruskich obrazków). Nr 1. Mohylew [Wil.] 1858.

3. Mała verba provocant... Bruksela 1859.

Niepodp.

4. Lament skwirski. Legenda ukraińska. Powst. 1859. Wyd. [Bruksela 1862].

Niepodp.

5. Awulska Humania. Pamiętnik historyczno-prawny do dziejów wewnętrznych Ukrainy. Z archiwum Konstantego Podwysockiego w Rychtach Humieckich pod Kamieńcem Podolskim wydał Edmund Ostojka Solecki. Wenecja [Bruksela] 1862.

6. Wojna chocimska 1621 roku. Bruksela 1862. Wyd. 2 Lw. 1864.

Niepodp.

7. Do dziejów Ukrainy. Lw. 1863.

Niepodp.

8. Samuel Łaszcz, strażnik koronny. Opowiadanie historyczne. Kijów 1865.

Niepodp.

9. Jeden rozdział do przyszłej księgi przysłów polskich obejmujący nazwiska rodzin szlacheckich, a innych w przypowieściach, znaczeniu przenośnym, ucinkach itp. Kijów 1867. Przedr. zob. poz. 12. Niepodp.

10. Diariusz podróży do Warszawy, poprzedzony kilkoma słowy Stanisława Kunasiewicza. Lw. 1873.

11. Stanisław Kunasiewicz. Stara satyra polska. Lipsk 1873.

Niepodp.

12. Przysłowia polskie odnoszące się do nazwisk szlacheckich i miejscowości. Pozn. 1874.

13. Relacja o starej chińskiej kronice Czin-Czi-Na przez angielskiego misjonarza L. Wery, roku (od stworzenia świata – wedle rachuby mandaryńskiej) 487593 podana, a na język nasz świeżo a wiernie przetłumaczona przez A.W.D. Lw. 1877.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961). Ponadto prace historyczne i archeologiczne; zbiór poezji w rkps w Bibl. Kórn.; listy do J.I. Kraszewskiego w Bibl. Jagiel.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

[A.J. ROLLE] DR ANTONI J.: Z teki autografów. A.W.D. *Niwa* 1882 t. 22 z. 190 [tu ogł. 16 listów z 1867–72]. — TENŻE: A.W.D. W: Opowiadania historyczne. S. 4 t. 2. Wwa 1884. — Z. LASOCKI. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — [J. KRZYŻANOWSKI] (jk). *Słownik folkloru pol.* Wwa 1965. — J. TAZBIR: Z dziejów fałszerstw historycznych w Polsce w pierwszej połowie XIX w. *Przegl. Hist.* 1966 z. 4.

H.G.

DĄBROWSKI Ignacy 1869–1932

Urodzony 21 kwietnia 1869 w Warszawie; syn Ignacego, urzędnika magistratu, i Anieli z Nowickich. W 1880–87 uczęszczał do II Gimnazjum. Naukę przerwał w szóstej klasie z powodu trudnych warunków materialnych i choroby płuc. Jakis

czas przebywał u rodziny w Kijowie, a następnie pracował jako nauczyciel domowy w Koneckiem, Lubelskiem i na Kujawach. Debiutował w 1892 w *Bibliotece Warszawskiej* powieścią „Śmierć”, która zyskała rozgłos i duże uznanie krytyków. W 1893–95 mieszkał w Łodzi i pracował na zamówienie *Tygodnika Ilustrowanego* nad powieścią „Mistrz”, której jednak, jak i paru innych powieści, nie dokończył. W 1897 wyjechał za granicę, przez pół roku przebywał we Francji. Po powrocie do kraju zamieszkał na stałe w Warszawie i po zdaniu egzaminu nauczycielskiego od 1898 uczył geografii i historii w prywatnych szkołach średnich, a historii literatury polskiej na tajnych kompletach. W tym czasie ogłaszał, głównie w czasopismach warszawskich i krakowskich (*Kurier Warszawski*, *Tygodnik Ilustrowany*, *Nowa Reforma*), wrażenia z podróży, nowele i szkice, wydawane następnie w osobnych tomikach. W miesiącach letnich zwykle podróżował po Europie, co znalazło wyraz w tematyce jego utworów. W 1903 poślubił Marię Gersonównę, córkę malarza. Lata I wojny światowej spędził w Warszawie. Pracował nadal w szkolnictwie oraz w Polskiej Macierzy Szkolnej. Działal ponadto w Towarzystwie Literatów i Dziennikarzy Polskich, będąc w 1915–17 członkiem zarządu, a w 1919 — prezesem. Po wojnie uczył do 1929 w Państwowym Gimnazjum im. Władysława IV. Zmarł 4 lutego 1932 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Śmierć. Studium. Wwa 1893. Wyd. nast.: Pozn. 1910; wyd. 3 Wwa 1931; Kr. 1959. Przedr. w poz. 4 t. 1.

Tyt. jednej z red.: Z dziennika suchotnika.

Przekł.: czes. 1913, niem. 1896, ros. 1894.

2. Felka. Nowela. Wwa 1894. Wyd. nast.: Londyn 1957; Kr. 1959. Przedr. w poz. 4 t. 2.

Adaptacja radiowa: Z. Zawadzka 1969.

3. Sonata cierpienia. Fragm. wygl. w 1894 jako odczyt pt. Sonata. Ogł. całości: *Ateneum* 1897 t. 4. Przedr. w poz. 4 t. 3.

4. Pisma. T. 1–3. Wwa 1900.

5. Chwila była przedwieczorna. Wrażenia. Wwa 1903.

6. Samotna. Nowele. Wwa 1912.

7. Zmierzchy. Powieść. Wwa 1914.

8. Matki. Powieść współczesna. Wwa 1923.

Pierwsza część planowanej trylogii.

Wydanie zbiorowe

9. Nowele wybrane. Kr. 1969.

OPRACOWANIA

NK 13 (1972); LP

Z. DĘBICKI: Portrety. S. II. Wwa 1928. — J. LORENTOWICZ. *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — H. MALANO-

WICZ: Bibliografia I.D. *Prace Polon.* 15 (1959). — TENZE: I.D. Próba charakterystyki życia i twórczości. *Prace Polon.* 19 (1963). — S. LICHANŃSKI: Między realizmem a modernizmem. W: *Cienie i profile*. Wwa 1967. — J. SPEINA: *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 4 (1971). — E. KOZIKOWSKI: *Łódź i pióro*. Łódź 1972. — A. KIEMUT: „Śmierć” I.D. jako powieść naturalistyczna. *Slavica Olomuncensia* (Praha) 1982 t. 4. — A. SUCHOMSKA-CHABIOR: Elementy narracji i czasu psychologicznego w „Śmierci” I.D. *Zesz. Nauk. Wdz. Hum. UG. Prace Historycznol.* 1987 nr 12/13. — D. KNYSZ-RUDZKA: Dokument rzeczywistości psychicznej (I.D.). W: *Europejskie powinowactwa naturalistów polskich*. Wwa 1992. — TAŻ: I.D., czyli naturalistyczne progi Młodej Polski. *Naturalizm i naturalści w Polsce*. Wwa 1992.

A.P.

DĄBRÓWKA Jan

zm. 1472

Inna forma nazwiska: Jan z Dąbrówki.

Urodzony prawdopodobnie we wsi Dąbrówka na Kujawach pod Inowrocławiem w rodzinie plebejskiej; syn Jakuba. Od 1420 studiował w Akademii Krakowskiej; po roku uzyskał bakalaureat, w 1427 stopień mistrza nauk wyzwolonych, po czym do 1433 wykładał retorykę. Objąwszy katedrę filozofii arystotelesowskiej, podjął studia z teologii i kanonistyki pod kierunkiem Pawła Włodkowica i Stanisława ze Skarbimierza. Około 1440 został doktorem dekrétów, a między 1453 i 1458 — teologii (już od 1450 był lektorem na tym fakultecie). Jako zwolennik panującego na uniwersytecie kierunku tomistycznego najwięcej uwagi poświęcał komentarzom dzieł Tomasza z Akwinu. Zdobył znaczną znajomość literatury klasycznej, równocześnie wykazywał zainteresowanie dziełami Francesca Petrarki i innych humanistów, także polskich, m.in. przyjaźnił się z Grzegorzem z Sanoka, który był jego uczniem. Otrzymał godności kościelne i uniwersyteckie. Dziewięćkrotnie pełnił funkcję rektora Akademii (1446–72), a w 1458–65 był jej wicekanclerzem. Przy czynił się do podniesienia poziomu naukowego i organizacyjnego uczelni. W 1449, jako prepozyt Kolegium Większego, przeprowadził uchwałę o założeniu Kolegium Mniejszego i zabiegał, by dopuszczono w programie nauczania do lektury autorów łacińskich oraz historii ojczystej, reprezentowanej głównie przez kronikę Wincentego Kadłubka, którą sam komentował. W testamencie przekazał Akademii bogaty księgozbiór oraz legaty pieniężne. W 1462–64 pozostawał w służbie u Kazimierza IV Jagiellończyka, słowem i piórem występując przeciw zakonowi krzyżackiemu. W 1467 został kanonikiem katedry krakowskiej. Zmarł 11 stycznia 1472 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Komentarz do kroniki Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem. Powst. 1434–36. Wyd. przy: W. Kadłubek: *Historia Polonica... Dobromil 1612*; J. Długosz: *Historia Polonicae ... liber XIII*. Lipsk 1712.

Przekład pol. Prologu: J. Domański. *700 lat myśli pol.*: XIII–XV w. Wwa 1978.

2. Komentarze do czterech ksiąg „Sentencji” Piotra Lombarda. [Wykłady z 1439–41]. Wyd. F. Stegmüller: *Repertorium Commentariorum in Sententias Petri Lombardi*. Herbigoli [Würzburg] 1947; M. Golaszewska [i in.]: *Commentaires sur les Sentences*. Supplément au Répertoire de F. Stegmüller. *Mediaevalia Philosophica Polonorum 2* (1958); J.B. Korolec, A. Póltawski, Z. Włodek: *Commentaires sur les Sentences*. Supplément au Répertoire de F. Stegmüller. *Mediaevalia Philosophica Polonorum 1* (1958); Z. Włodek: *Filozofia a teologia*. Wybór tekstów z krakowskich wykładów wstępnych do „Sentencji” Piotra Lombarda z XV w. *Mater. do Hist. Filoz. Średniowiecznej w Polsce*. 12 (1970) [tu: *Utrum praeter scientias philosophicas, sapientiae divinae aminiculativas, ponenda sit sacra theologia...*]; M. Szafarkiewicz: *Wykład wstępny Jana z Dąbrówki do drugiej księgi „Sentencji” Piotra Lombarda*. *Acta Mediaevalia 1973* [tu: *Principium super secundum librum sententiarum Petri Lombardi*].

Autograf w Bibl. Jagiel. sygn. 1764.

3. Notaty do zbioru kazań.

Rkps w Bibl. Jagiel. sygn. 2242.

4. Komentarze scholastyczne do różnych autorów.

Rkpsy w Bibl. Jagiel. (zob. W. Wisłocki: *Katalog rękopisów Bibl. Uniw. Jagiel.* T. 1–2. Kr. 1877–81).

Utwór o autorstwie niepewnym

5. *Oratio Contra Cruciferos*. Powst. w lipcu 1464. Wyd. O. Balzer. *Monumenta Poloniae Historica 4* (1884).

Traktat publicystyczny w formie mowy przeciw Krzyżakom.

Autorstwo prawdopodobne wg O. Balzera.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964).

Conclusiones Universitatis Cracoviensis ab anno 1441 ad annum 1589. Wyd. H. Barycz. Kr. 1933 *Arch. do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Polsce* nr 2. — H. BARYCZ, *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — M. HORNOWSKA, H. ZDZITOWIECKA-JASIEŃSKA: *Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej*. Wwa 1947 s. 162–170. — J. ZATHEY: „Colligite fragmenta ne perant”. *Contribution aux recherches sur l’histoire de l’enseignement à l’Université de Cracovie au XVe s.* *Mediaevalia Philosophica Polonorum 10* (1961). — W. SZELIŃSKA: *Dwa testamenty J.D.* *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* S. A. z. 5 (1962). —

TAŻ: Biblioteki profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w XV i początkach XVI w. Wr. 1966. — Z. WŁODEK: Krakowski komentarz w XV w. do „Sentencji” P. Lombarda. Cz. I. *Studia Mediewistyczne* 7 (1966) s. 131–133. — J. ZATHEY: Biblioteka Jagiellońska w l. 1364–1492. *Hist. Bibl. Jagiel.* T. 1. Kr. 1966. — J. WIESIOŁOWSKI: Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV i XV w. Wr. 1967. — M. ZWIERCAN: Komentarz J. z Dąbrowki do „Kroniki” mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem. Wr. 1969. — M. KOWALCZYK: Krakowskie mowy uniwersyteckie w pierwszej połowie XV w. Wr. 1970. — M. ZWIERCAN: *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1971. — Z. WŁODEK: Filozofia a teologia w ujęciu mistrzów krakowskich. *Filoz. pol. XV w.* Wwa 1972 s. 82–84. — M. ZWIERCAN: *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — M. ZWIERCAN: Komentarze i prze-róbki „Kroniki” mistrza Wincentego. *Studia Źródloznawcze* 20 (1976). — S. DOBRZANOWSKI: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — M. ZWIERCAN: Model władcy w „Komentarzu” J.D. do „Kroniki” bł. Wincentego, zwanego Kadłubkiem, w wykładzie uniwersyteckim w latach Jana Długosza. *Analekta Cracoviensis* 16 (1984) s. 233–245. — J.B. KOROLEC: Problem cnót moralnych w „Komentarzu” J. z Dąbrowki do „Kroniki” mistrza Wincentego. *Lit. i kultura.* Wwa 1992.

DECJUSZ Jodok Ludwik ok. 1485–1545

Inne formy imienia i nazwiska: Jóst Ludwik Decjusz; Jodocus Lodovicus Decius; Just. Imię i nazwisko właściwe: Ludwik Jodost Dietz.

Urodzony ok. 1485 w Wissembourgu w Alzacji; syn Jakuba, burmistrza Wissembourga. Wyższych studiów nie ukończył, gdyż na skutek zamieszek panujących w kraju, mając lat piętnaście, wyjechał na Morawy; tam uzyskał praktyczną znajomość spraw kupieckich, zagadnień monetarnych i problemów związanych z górnictwem. W 1507 był w Tyrolu, potem na Węgrzech, a pod koniec roku wyruszył do Polski. W Krakowie przez czternaście lat pełnił funkcję sekretarza Jana Bonera, bankiera i żupnika. Z tej racji wielokrotnie wyjeżdżał do Niemiec, Włoch i Austrii. Około 1519 zawarł związek małżeński z Anną Krupczanką. Jako pełnomocnik J. Bonera, brał czynny udział w przygotowaniach weselnych do ślubu Zygmunta I Starego z Boną. W maju 1520 został sekretarzem królewskim i kilka razy jeździł do Włoch w sprawie posagu Bony. W 1523 odwiedził Marcina Lutra w Wittenberdze i prawdopodobnie Erazma z Rotterdamu, z którym później korespondował. Był zwolennikiem nowinek religijnych, lecz pozostał katolikiem. Od 1525 brał wybitny udział w przeprowadzeniu reformy monetarnej w Polsce; jego zasługą było wprowadzenie pięknych renesansowych monet złotych. Zarządzał mennicą toruńską i krakowską. Jego nowatorska działalność na polu reformy monetar-

nej budziła protesty podejrzliwej szlachty, co doprowadziło do bezpodstawnego zarzutu malwersacji finansowych. Na sejmie w 1538 został uwolniony od zarzutu nieuczciwości. Otrzymał znaczne godności, m.in. tytuł palatyna i dyplom szlachecki na dworze habsburskim, a w 1531 indygenat polski. Ogromny majątek pozwalał mu na mecenasowanie uczonym i humanistom polskim. Jako wydawca współpracował z Janem Hallerem, Maciejem Szarffenbergiem i Hieronimem Wietorem. Był bibliofilem i miłośnikiem renesansowej architektury. Pod koniec życia otrzymał od króla koncesję na poszukiwanie górnicze w ziemi krakowskiej. Zmarł 26 grudnia 1545 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Diarii et earum quae memoratu digna in splendidissimis ... Sigismundi ... et ... Bonae ... nuptiis gesta. Kr. 1518 druk. H. Wietor. Toż [?] pt. Nuptiarum Sigismundi regis et Bonae reginae Poloniae descriptio. *Acta Tomiciana* 4 (1855).

2. De vetustatibus Polonorum liber I; De Jagellonum familia liber II; De Sigismundi regis temporibus liber III. Wyd. [tu: Miechowita: Chronica Polonorum] Kr. 1521 druk. H. Wietor. Przedr. J. Pistoriusz: Polonicae historiae corpus. T. 2. Bazylea 1582. Cz. III (powst. 1517–21) wyd. kryt. W. Czermak. Kr. 1901 BPP nr 31.

Przekład pol.: cz. I–III przełożył J. Łoziński w połowie XIX w. Niewyd. (rkps w Ossol. sygn. 6118/II); cz. III przekład zbior. pod kierunkiem K. Kumanieckiego. Wyd. T. Bienkowski pt. Księga o czasach króla Zygmunta. Wwa 1960 *Bibl. Meandra* 28. Dzieło historyczne. Cz. I (do objęcia tronu przez Władysława Jagiełłę) jest kompilacją prac różnych autorów; cz. II (panowanie Jagiellonów do Aleksandra Jagiellończyka włącznie) wyciągiem z M. Miechowity; cz. III pracą oryginalną i ważnym źródłem do panowania Zygmunta Starego po 1516.

3. De monete cussione ratio. Powst. pod koniec 1525. Z rkps wraz z przekładem pol. ogł. J. Dmochowski: M. Kopernika rozprawy o monecie oraz J.L. Decjusza traktat o biciu monety. Wwa 1926.

4. Sendbrief von der grossen Schlacht. B.m. [1527].

List do W. Weydolta, przebywającego w Norymberdze, dat. w Krakowie 21 lutego 1527, opisujący zwycięstwo K. Ostrońskiego nad Tatarami w 1527.

5. Worumb das Geld im Lande teuer wurde. [Traktat]. Powst. 1532–33. Niewyd. Rkps, dawniej Królewiecki, obecnie w Arch. w Tübingen, mikrofilm znajduje się w ośrodku mikrofilmów PAN.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964); LP.

A. HIRSZBERG: O życiu i pismach J.L.D. *Przew. Nauk i Lit.* 1873 i odb. Lw. 1874. — K. RÖMER: De J.L. Decii vita scriptisque. Wr. 1874. — W. BUDKA: Biblioteka Dec-

D

juszów, *Silva Rerum* 1928 i odb. Kr. 1929. — W. POCIECHA. *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46) i odb. pt. Decjuszwie. — K. BUCZEK: Maciej Miechowita i pisma historyczne J.L.D. *Małopól. Studia Hist.* 1958 z. 2. — K. POMIAN: Historia między retoryką a ideologią. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 9 (1964). — J. MAŁECKI: Życie gospodarcze XVI-wiecznego Krakowa. *Szkice z dziejów Krakowa*. Kr. 1968. — J. CHAŁASINSKI: Początki polskiej świadomości narodowej i pierwsi polscy dziejopisarze. *Kultura i Społeczeństwo* 1971 nr 3. — H. DZIECHCIŃSKA: Biografistyka staropolska w l. 1476–1627. Wwa 1971. — W. SZELIŃSKA: Wśród krakowskich przyjaciół książki erasmiańskiej w wieku Wielkiego Holendra. *Erasmiana Cracoviensia*. Kr. 1971 *Zesz. Nauk. UJ* 250 *Prace Hist.* 33. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — T. BIENKOWSKI: Naukowe środowisko krakowskie w początkach XVI w. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol. S. A: Hist. Nauk Społ.* 13 (1975). — A. POPIOŁ-SZYMAŃSKA: Poglądy monetarne w Polsce od XV do XVIII w. Pozn. 1978. — S. KOT: Polska złotego wieku a Europa. Wwa 1987.

I.T.

DEMBOŁĘCKI Wojciech

1585–ok. 1647

Inna forma nazwiska: Dembolenscius; Dębolecki.

Urodzony w 1585 lub 1586 w Konojadach pod Brodnicą na Pomorzu; syn Jakuba Konojadzkiego herbu Prawdzic, który zmienił nazwisko po zakupieniu wsi Dembowa Łąka, i Barbary z Decjuszków, wnuczki Jodoka Ludwika Decjusza, głośnego historyka i ekonomisty. W 1598 rozpoczął nowicjat u franciszkanów w Krakowie i tam kontynuował nauki, głównie w zakresie dialektyki i scholastyki. W 1603 złożył śluby zakonne, przypuszczalnie od 1605 przebywał w klasztorze w Opolu, gdzie w 1611 lub 1612 otrzymał święcenia kapłańskie. W 1615 był kaznodzieją w Kaliszu, w 1616 członkiem kapituły lwowskiej, w 1617 gwardianem i kustoszem konwentu w Chełmnie. Jako braciszek zakonny ogłosił pierwsze twory literackie, natomiast w 1616 i 1618 wydał dwie wybitne kompozycje muzyczne „Benedictio mensae cum gratiarum actione” i „Completorium Romanum”, a prawdopodobnie napisał ich więcej. Pod koniec 1617 wyjechał do Włoch; był w Wenecji oraz w Rzymie i tam zapewne uzyskał bakałareat teologii. Powracając do kraju w 1619, zatrudnił się w Ołomuńcu, gdzie przyczynił się do utworzenia Towarzystwa Żołnierki Chrześcijańskiej. W 1621–22 pełnił funkcję kapelana lisowczyków, najmniej formacji konnej w służbie cesarza Ferdynanda VII, słynącej z odwagi i okrucieństwa, którą w swym dzienniku bezkrytycznie apoteozował. W 1623–25 kontynuował studia w Rzymie, uwieńczył je doktoratem teologii w 1625. Tegoż roku został zwierzchnikiem prowincji polskiej. Po kilku miesiącach

objął stanowisko komisarza generalnego do wykupywania jeńców z niewoli mużulmańskiej; sam opracował statuty stowarzyszenia. Jednocześnie pełnił obowiązki gwardiana w Kamieńcu Podolskim. Wskutek zbyt swobodnego trybu życia i zarzutów nadużyć finansowych popadł w spór z władzami kościelnymi. W tym czasie krytykowano go za nieprawdopodobne tezy o pochodzeniu narodu i języka polskiego, jakie głosił w swym „Wywodzie jedynowłasnego państwa świata”. Zapewne w celu oczyszczenia się z zarzutów przebywał w Rzymie w 1630–32. Po powrocie do kraju nie zaniechał poprzedniego trybu życia i sporów z zarządem prowincji. Pracował jako kaznodzieja konwentu lwowskiego. W 1638 został wcielony do prowincji ruskiej, a w 1643 otrzymał godność definitora. Pod koniec życia, pogodzony z zakonem, zajął się opracowywaniem dzieła „Effigies virorum celebrium” (które pozostało w rękopisie) i zagadnieniami heraldycznymi. Zmarł między wrześniem 1645 a lutym 1647.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Ad ... Bernardum Macieiovium episcopum cracoviensem ... Cracoviam primum advenientem gratulatio augerelliana. Kr. 1600 Druk. Łazarzowa. Tu dwie ody: Gratulatio; Ad eundem alia.

2. Kazanie o św. Monice. Wyd. 1619. Egz. nieznan. Inf. i fragm. przedr. T. Czacki: O litewskich i polskich prawach. T. 2. Wwa 1801 s. 41. Przedr.: *Dzieła*. T. 2. Pozn. 1843; toż przedr. K.J. Turowski. Kr. 1861 *Bibl. Pol.* z. 48–54.

3. Przewagi elearów polskich, co ich niegdy lisowczykami zwano. Pozn. 1623 druk. J. Wolrab. Wyd. nast.: Pozn. 1630 (K.J. Turowski przytacza dwie ed. z 1630); Puławy 1830; wyd. K.J. Turowski. Kr. 1859 *Bibl. Pol.* S. IV z. 56–57. *Fragm. przedr.: Weteran Pozn.* 1825 nr 1–5; *fragm. (niektóre z przekładu pol.) przedr. M. Dzieduszycki: Krótki rys dziejów i spraw lisowczyków*. T. 1–2. Lw. 1842–44; E. Triller: *O lisowczykach w ziemi kłodzkiej według „Przewag...”* W. Dembołęckiego. *Rocz. Ziemi Kłodzkiej* 3 (1958); wiersz (inc.: Górnołotne dzieje ludu rycerskiego) przedr. Z. Andrzejewski: „Przewagi elearów polskich”. *Orzeł Biały* (Londyn) 1955 nr 20. *Przełt. zes.* 1908.

4. Summula statutorum communionis ... pro redemptione captivorum. Wwa 1626 druk. J. Rosowski.

5. Wywód jedynowłasnego państwa świata. Wwa 1633 druk. J. Rosowski. *Fragm. przedr. W. Taszycki: Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII w.* Lw. 1928, toż Wwa 1955, Wwa 1969; *700 lat myśli pol.*: XVII w. 1 (1979).

Wcześniejsza, skróc. wersja pt. Praemissum speculi historici rerum statum gestorum in urbe

demonstraturi, in quo praesenti antidiluviana historia ab Adam usque ad Tanaum VIII. Niewyd. Rkps w Bibl. Czart. sygn. 1581.

Możliwe, że jest to skrót zaginionego, bliżej nieznanego dzieła W.D. pt. *Speculum universalis historiae*.

6. Obiecadio polskie dla mądrych Polaków. B.m.r. Jest to wierszowane streszcz. Wyvodu..., zob. poz. 5.

Utwory o autorstwie niepewnym

7. Podbudka do dobrej myśli. Tor. 1615 druk. A. Ferber.

Podp.: Nikodem Niebylski.

Autorstwo prawdopodobne wg Z. Mocarskiego.

8. Declaratia albo objaśnienie Kart Kozackich. B.m. 1621.

Podp.: Nikodem Niebylski.

Autorstwo jw.

9. Kopia listu utrapionej ojczyzny do rycerstwa lisowskiego. B.m. 1621. Ogf. W. Magnuszewski: Zapomniane lisowianum z 1621 r. *Miscellanea staropol.* 4 (1972) *Arch. Lit.* 16.

Rkps w Bibl. w Kórn. sygn. 13211.

Autorstwo prawdopodobne wg wydawcy.

10. Pieśni o cnych lisowskich kozakach abo pogrom Czechów i kalwinistów przez lisowczyki ... 1620. B.m.r. [Kr. 1623 druk. F. Cezary?]. Wyd. nast. pt. Pogrom abo porażka Czechów i kalwinistów... B.m.r. [Kr. druk F. Cezary?]. Przedr. K.W. Wójcicki: Lisowczyki. W: *Obrazy starodawne*. T. 1. Wwa 1842. Autorstwo prawdopodobne wg Z. Mocarskiego, zakwestionowane przez K. Hecka.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

Z. MOCARSKI: Książka w Toruniu do r. 1793. *Dzieje Torunia*. Tor. 1933 i odb. 1934. — J. TUWIM: Książka D. i jego parafianie. *Wiad. Lit.* 1938 nr 48; przedr. w: Pegaz dęba. Kr. 1950. — H. BARYCZ. *Pol. słownik biograf.* 5 (1939–46). — A. CHYBIŃSKI: Słownik muzyków dawnej Polski. Kr. 1948/49. — T. ULEWICZ: Sarmacja. Kr. 1950. — A. KOTARSKA: Pieśni o lisowczykach. *Pam. Lit.* R. 43 (1952) s. 1036–1039. — J. PUZYŃNINA: Ze staropolskich teorii pochodzenia narodu i języka polskiego (W.D.). *Pracznik Język.* 1955 z. 10. — M. KOCHAŃSKA: Książka W.D. z Konojad. *Zesz. Nauk. UW.* S. A nr 2 *Prace Lit.* 1 (1956). — H. FEICHT: Muzyka w okresie polskiego baroku. *Z dziejów pol. kultury muzycz.* T. 1. Kr. 1958. — L. KALTENBERGH: Kopczyk znaczny chwały żołnierskiej. Wwa 1966 s. 189–194. — W. MAGNUSZEWSKI: Zagadka zaporosko-lisowskiego pseudocypigrafu. *Prace Lubuskiego Tow. Nauk. Komisja Polon.* 1974 z. 2. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — W. MAGNUSZEWSKI: Wokół kozaka „Plachty”. *Prace Lubuskiego Tow. Nauk. Komisja Polon.* 1976 z. 1. — K. OLEJNIK: Rozwój polskiej myśli wojskowej do końca XVII w. Pozn. 1976. — Z. OGONOWSKI: Z dziejów megalomanii narodowej. *Człowiek i Światopogląd* 1977 nr 12. — B. WALCZAK: O megalomanii językowej, księdzu D. i dzisiejszej pozycji polszczyzny w świecie. *Problemy* 1985 nr 5. — Janusz PELC: Barok – epoka przeciwieństw. Wwa 1993.

DEMBOWSKI Edward 1822–1846

Urodzony 25 kwietnia 1822 w Warszawie; syn Leona, kasztelana i senatora Królestwa Kongresowego, oraz Julii z Kochanowskich, zmarłej w 1823. Dzieciństwo spędził w rodzinnym majątku Klementowice w Lubelskiem. W czasie powstania listopadowego przebywał wraz z ojcem, członkiem Rządu Tymczasowego, w Warszawie. Kształcił się w domu pod kierunkiem ojca oraz, m.in., historyka i matematyka Adriana Krzyżanowskiego. Studiował głównie filozofię i literaturę. W 1840 odbył wraz z ojcem podróż po Europie, zwiedził Niemcy, Austrię, Włochy oraz Kraków i Wrocław. Uzpełniał wykształcenie, słuchając wykładów z filozofii na uniwersytetach niemieckich. W 1841 poślubił poetkę Anielę z Chłędowskich, która pomagała mu w pracach redakcyjnych i w działalności politycznej. Po nieudanej próbie ogłoszenia wierszy w *Bibliotece Warszawskiej* debiutował w 1841 artykułem pt. „Filozoficzność i pani E. Ziemięcka”, postulującym upowszechnienie w społeczeństwie polskim znajomości heglizmu, ogłoszonym w *Czasie*. W styczniu 1842 założył w Warszawie *Przegląd Naukowy Poświęcony Literaturze, Wiedzy i Umiejętności*, który redagował wspólnie z Hipolitem Skimborowiczem do 1843. Zamieszczał w nim liczne utwory literackie, artykuły publicystyczne i rozprawy filozoficzne, w których propagował filozofię Georga Wilhelma Friedricha Hegla. Pismo to odegrało ważną rolę w życiu literackim Warszawy. Związany był z grupowaniami literackimi Cygnerii warszawskiej oraz entuzjastek i entuzjastów, twórczość ich scharakteryzował w artykule „Młoda piśmienność warszawska”. Narcyza Żmichowska wprowadziła go do „Poganki” pod postacią Henryka. Utrzymywał bliski kontakt ze spokrewnionym z nim Henrykiem Kamieńskim. Pod koniec 1842 podjął w Związku Narodu Polskiego działalność konspiracyjną, zmierzającą do przygotowania powstań w trzech zaborach. Jesienią 1843 wyjechał nielegalnie w Poznańskie, dzięki czemu uniknął aresztowania. Nawiązał kontakt z tamtejszym środowiskiem literackim, m.in. z Ryszardem Berwińskim, Julią i Antonim Woykowskimi, Bibianą i Jędrzejem Moraczewskimi, oraz współpracę z poznańskimi pismami: *Tygodnikiem Literackim*, *Dziennikiem Domowym* i *Rokiem*, w którym ogłosił liczne prace z zakresu filozofii, estetyki i krytyki. Tu także powstała najobszerniejsza praca D. „Piśmiennictwo polskie w zarysie”. Mimo stałego nadzoru policji prowadził intensywną działalność konspiracyjną, zmierzającą do przygotowania trójzaborowego powstania. Jako członek Poznańskiego Komitetu Towarzys-

I.T.

stwa Demokratycznego Polskiego przyczynił się w znacznej mierze do przekształcenia go w rewolucyjny Komitet Centralny. 30 listopada 1844 na polecenie władz pruskich musiał opuścić Poznań. Wyjechał do Brukseli, gdzie spotkał się z Joachimem Lelewelem, oraz do Londynu, a na początku 1845 przybył do Galicji i jako emisariusz Towarzystwa Demokratycznego Polskiego agitował szlachtę i lud, przygotowując powstanie. 24 lutego 1846 zajął Wieliczkę i zorganizował tam powstańczą władzę, następnie udał się do Krakowa i — objąwszy funkcję sekretarza dyktatora powstania Jana Józefa Tyssowskiego — został w istocie tajnym kierownikiem akcji powstańczej. Współredagował *Dziennik Rządowy Rzeczypospolitej Polskiej*, organ Rządu Narodowego. Zginął 27 lutego 1846 od kuli austriackiej, gdy prowadził z Krakowa procesję mającą dotrzeć do chłopów i nakłonić ich do akcji powstańczej. Nierozpoznane zwłoki D. spoczęły w zbiorowej mogile na Podgórzu, a przez wiele miesięcy po jego śmierci utrzymywała się legenda, że D. żyje i walczy na czele powstańców. Znalazła ona swój wyraz literacki w wierszu Władysława Ludwika Anczyca „Emisariusz”. D. pozostawił bogaty dorobek w dziedzinie polskiej myśli filozoficznej, teorii sztuki, estetyki i krytyki literackiej.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Stanowisko wiedzowe teraźniejszości. *Przeegl. Nauk.* 1842 nr 1.
2. Wiedza i świat. *Przeegl. Nauk.* 1842 nr 3. Przedr. w poz. 22.
3. Obraz układu wiedzy. *Przeegl. Nauk.* 1842 nr 5.
4. Rys rozwinięcia się pojęć filozoficznych w Niemczech. *Przeegl. Nauk.* 1842 nr 14–35, 1843 nr 5–15 z przerwami. Przedr. fragm. w poz. 22.
5. Piśmiennosc powszechna. *Przeegl. Nauk.* 1842 nr 22, 29.
6. Ułamki z badań o umniactwie. *Przeegl. Nauk.* 1842 nr 23. Przedr. w poz. 22.
7. Zarysy dawnych czasow. Klecha. *Przeegl. Nauk.* 1842 nr 34, 1843 nr 9, 18. Przedr. w poz. 22.
8. Myśli o rozwijaniu się piśmiennosci naszej w XIX stuleciu. I. Stan obecny. *Przeegl. Nauk.* 1843 nr 1, 2.
9. Twórczość jako żywioł samorodnej, naszej polskiej filozofii. *Przeegl. Nauk.* 1843 nr 1. Przedr. w poz. 22.
10. Twórczość w żywocie społeczności. *Tyg. Lit.* 1843 nr 22–25. Przedr. w poz. 22.
11. Młoda piśmiennosc warszawska. *Tyg. Lit.* 1843 nr 31–32. Niepodp.
12. Diabeł polski. *Tyg. Lit.* 1843 nr 34–35. Przedr. w poz. 22. Niepodp.

13. Kilka słow o pojęciu poezji. *Rok* 1843 t. 6.
14. Kilka słow o poemacie dramatycznym samorodnym. *Jaskutka* 1843.
15. Kilka myśli o eklektyzmie. *Rok* 1843 t. 4. Przedr. w poz. 22. Podp.: D.
16. Obrazki i szkice. *Dzien. Dom.* 1843 nr 23–26.
17. O dramacie w dzisiejszym piśmiennictwie polskim. *Rok* 1843 t. 6. Przedr. fragm. w poz. 22. Podp.: D***
18. Piśmiennictwo polskie w zarysie. Pozn. 1845. Podp.: E.D. Dzieło dedykowane R. Berwińskiemu.
19. Myśli o przyszłości filozofii. *Rok* 1845 t. 4. Przedr. w poz. 22. Podp.: D.
20. Kilka słow o jednym tylko kryterium poezji. *Rok* 1845 t. 7. Podp.: *

Wydania zbiorowe i wybory

21. Pisma. T. 1–5. Oprac. i postłowie A. Śladkowska i M. Żmigrodzka. Wwa 1955 *Bibl. Klasyków Filozofii*.

Tu m.in. wszystkie prace D. wymienione w poz. 1–20.

22. Kilka myśli o eklektyzmie oraz inne pisma wybrane. Z przedmową T. Krońskiego. Wwa 1957.

Przedr. pism: *W stulecie Wiosny Ludow 1848–1948*. T. 5. Wwa 1953; *700 lat myśli pol.* (1977); przedr. wierszy: *Zbiór poetow pol.* 3 (1962).

Listy

23. Listy do współredaktora [*Przeglądu Naukowego*, H. Skimborowicza]. Wyd. i wstęp J. Rudnicka. *Pam. Pozn.* 1955 s. 517–563.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

H. KAMIENSKI: Pamiętnik. Powst. 1852–53. Wyd. pt. Pamiętniki i wizerunki. Wr. 1952. — M. STECKA: E.D. Lw. 1911. — B. LIMANOWSKI: Historia ruchu rewolucyjnego w r. 1846. Kr. 1913. — M. KRIDL *Wiek XIX. Sto lat myśli pol.* 9 (1923). — M. STECKA: *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — S. SKIERSKI, A. RYMKIEWICZ: E.D. jako teoretyk, historyk i krytyk literacki. *Prace Polon.* 10 (1952) s. 155–174. — L. PRZEMSKI: E.D. [Powieść biograficzna]. Wwa 1953. — M. ŻMIGRODZKA: E.D. jako krytyk literatury. *Pam. Lit.* 1953 z. 2. — Z. NAJDER: Teoria dramatu w pismach E.D. *Pam. Teatr.* 1955 z. 3. — A. ŚLADKOWSKA: Poglądy społeczno-polityczne i filozoficzne E.D. Wwa 1955. — M. ŻMIGRODZKA: E.D. i polska krytyka romantyczna. Wwa 1957. — M. STRASZEWSKA: Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832–1848. Cz. 2 (1840–1848). Wr. 1959. — T. KROŃSKI: E.D. i spory metodologiczne. W: *Rozważania wokół Hegla*. Wwa 1960. — *Bibliografia filoz. pol. 1831–1864*. Wwa 1960. — L. PRZEMSKI: Wielka przygoda kasztelanica. Wwa 1963. — *Pol. spory o Hegla 1830–1860*. Wwa 1966 [tu: Z. KUDEROWICZ: Filozofia i historia u D.].

R. PANASIUK: Heglizm i socjalizm w twórczości E.D.; H. TEMKINOWA: E.D. i Bakunin]. — J. ŁADYKA: D. Wwa 1968 [tu także wybór pism]. — A. HOCHFELDOVA: *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — B.J. GAWECKI: Polscy myśliciele romantycy. Wwa 1972. — W. DIAKOW: E.D. i rewolucyjne spiski na początku lat czterdziestych XIX w. Przełożyła z ros. W. Śliwowska. *Pam. Lit.* 1973 z. 2. — M. GRABOWSKA: Spotkanie Pankracego z hrabią Henrykiem. Plotki i domniemania historyczne. *Tamże* z. 4. — J. ŁADYKA: *Pol. myśl filoz. i społ.* T. 1. Wwa 1973. — M. SZYPOWSKA: E.D. 1822–1846. Wwa 1973. — M. JANION: Gorączka romantyczna. Wwa 1975. — W. JAWORSKI: Jakobinizm i poezja. O twórczości poetyckiej E.D. *Poezja* 1975 nr 11/12. — S. DUDA: Socjalizm utopijny w poglądach E.D. *Studia z Hist. Myśli Społ.-Ekonomicznej* 25 (1976). — K. JURKIEWICZ: E.D. über die deutsche Literatur. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 1976 nr 323. — S. RUDNIAŃSKI: E.D. i rewolucyjno-demokratyczny nurt polskiej myśli społecznej. *Ideologia i Polityka* 1976 nr 2. — L. DURKOVIČ-JAKŠIČ: E.D. w Słowenii. W: Z dziejów stosunków jugosłowiańsko-polskich 1772–1840. Wr. 1977. — L. GABSZEWICZ: Koncepcja twórczości E.D. *Studia Filoz.* 1978 nr 1. — A. KIJOWSKI, E. ŻEBROWSKI: Pasja [scenariusz filmowy, reż. S. Różewicz, realizacja 1977]. — B. URBANKOWSKI: Romantyzm bez złudzeń. *Studia Filoz.* 1978 nr 10. — TENŻE: Myśl romantyczna. Wwa 1979. — H. GŁOWACKI: E.D. *Pol. koncepcje teoretyczno-lit. w w. XIX*. Wwa 1982. — A. WALICKI: Między filozofią, religią i polityką. Wwa 1983. — J. KAMIONKA-STRASZAKOWA: Wśród prekursorów aksjologii komunistycznej. Myśl społeczno-etyczna E.D. *Humanitas* 12 (1987) s. 155–186. — M. GRABOWSKA: E.D. Oda do młodości. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 23 (1988) s. 113–119. — M. ŻMIGRODZKA: *Obraz lit. pol. S. 3 t. 2* (1988). — J. RUDNICKA: E.D. *Romantycy i Warszawa*. Wwa 1996.

WA.-Sz.

DEMBOWSKI Ignacy 1769 lub 1771–1850

Urodzony 4 sierpnia 1769 w Warszawie (lub w 1771 w Krakowie); syn Stefana, kasztelana czchowskiego, i Anny z Tarłów. W 1782–88 kształcił się, wraz ze starszym bratem Mikołajem, w Szkole Rycerskiej. Podczas insurekcji 1794 był podporucznikiem w 2. Regimentzie Pieszym; 12 czerwca w obozie pod Lipowym Polem został awansowany do stopnia porucznika. W 1796 sprzedał odziedziczoną część majątku Bukaty w powiecie garwolińskim. W 1805 debiutował tłumaczeniem „Henriady” Woltera. Używał pseudonimu I.J.D. autor tragedii „Wanda”. W 1809 służył jako podporucznik (od 30 czerwca) w 8. Pułku Piechoty stacjonującym w Modlinie i jako porucznik (od 25 września) w 16. pułku w Krakowie. W 1812 został awansowany do stopnia kapitana (5 stycznia), a następnie — kapitana adiutanta majora (5 listopada). Odbył kampanie 1809 i

1812, walczył pod Smoleńskiem i Możajskiem. 25 marca 1815 wszedł w skład batalionu wzorowych grenadierów; następnie został zdymisjonowany. W czasie powstania listopadowego zasiadał w sejmie powstańczym, uczestniczył w pracach jego komisji i walczył w stopniu kapitana w 10. Pułku Piechoty Liniowej. 10 sierpnia 1831 wszedł w skład delegacji wysłanej przez Rząd Narodowy do gen. Jana Skrzyneckiego i głosował przeciw odwołaniu go z dyktatorstwa. 19 września tegoż roku został odznaczony Krzyżem Złotym Wirtuti Militari. Do 1834 był właścicielem pałacu Dembowskiich przy ul. Królewskiej w Warszawie, po odsprzedaniu go Karolowi Meyznerowi zachował w nim dożywocie. Utrzymywał stosunki towarzyskie z Protlem Lelewalem. Zmarł bezpotomnie w 1850.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wanda. Tragedia w 5 a. [Powst. 1807]. Kr. 1810 (z przedmową autora).
2. Hrabia Tyńiecki. Tragedia w 5 a. przez I.J.D. autora tragedii „Wanda”. Kr. 1810.
3. Elegia na śmierć X. Mikołaja Dembowskiego, kanonika kamienieckiego, radcy Departamentu Krakowskiego, dnia 4 kwietnia 1812 r. zasądz. B.m. [1812].
Podp.: J.D.
4. Pamięć jednego z dawnych wychowanców Szkoły Rycerskiej na zgon Ks. Adama Czartoryskiego ... w rocznicę jego imienin podana. B.m. [1823].
Podp.: J.D.

Przekład

5. Voltaire: Henriada w 10 pieśniach przez ... Wwa 1805.
Podp.: I.D.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966); LP

W. ZWIERKOWSKI: Rys powstania, walki i działań Polaków 1830 i 1831 r., skreślony w dziesięć lat po wypadkach na rułactwie we Francji. Oprac. W. Lewandowski. Wwa 1973. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI: Warszawa. Wybór publikacji. Oprac. K. Zawadzki. T. 2. Wwa 1967. — *Wielka enc. powsz. ilustr.* 15/16 (1895). — H. MORTKOWICZÓWNA: Podanie o Wandzie. Wwa 1927. — J. UJEJSKI: Wstęp do: T. Lubińska: Wanda ... Wwa 1927. — R. BIELECKI: Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego. T. 1. Wwa 1995. — P. MATUSZEWSKA: Wokół polskich przekładów „Henriady”. *Od Oświecenia do Romantyzmu. Księga pam. poświęcona ... P. Żbikowskiemu*. Rzeszów 1996.

E.A.

DEOTYMA

zob. ŁUSZCZEWSKA Jadwiga

DERDOWSKI Hieronim 1852–1902

Urodzony 9 marca 1852 w Wielu koło Chojnic na Kaszubach; syn Piotra, miejscowego rolnika i sołtysa, oraz Marianny z Kąkolewskich. Uczęszczał do szkoły elementarnej w Wielu, następnie do gimnazjów w Kurzętniku, Chojnicach, Braniewie, Chełmnie i Olsztynku, gdzie prawdopodobnie ukończył naukę w 1870. Następnie pracował krótko w księgarni Mieczysława Leitgebera w Poznaniu oraz jako nauczyciel domowy w dworach szlacheckich na Kujawach i Kaszubach. W tym czasie rozpoczął działalność literacko-publicystyczną. W 1877–78 przebywał w Paryżu. Po powrocie do kraju został zatrudniony w redakcji *Gazety Toruńskiej i Przyjaciela*. W 1882–83, poszukując odpowiedniej pracy dziennikarskiej, przebywał kolejno w Petersburgu, Warszawie, Lwowie, Krakowie i Cieszyńcu, po czym powrócił do współpracy z *Gazetą Toruńską*. Utwory sygnował często pseudonimami, m.in.: Heruś z Wielu, Hieronim z Kaszub, Jarosz Dyrda, Łgorz Kaszubski. Swoją twórczością narażał się często władzom pruskim, w związku z czym wytaczano mu procesy prasowe i skazywano go na kary pieniężne. W połowie 1885 wyjechał do Ameryki Północnej, gdzie poświęcił się działalności społecznej i dziennikarskiej wśród tamtejszej Polonii. Przebywał w Chicago, Detroit, w 1886 osiadł na stałe w Winonie, pracował tam jako wydawca i dziennikarz (redaktor *Gazety Narodowej, Pielgrzymka Polskiego, Wiariusza*). W 1887 zawarł związek małżeński z Joanną Lubowiecką z Golu-bia. Zasłużył się współtworzeniem kaszubskiego języka literackiego i propagowaniem idei związania kultury kaszubskiej z polską. Zmarł 13 sierpnia 1902 w Winonie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O Panu Czórlińskim, co do Pucka po sece jachol. Zełgof dło swoich druchow kaszubsciech Jarosz Derdowski. Tor. 1880. Wyd. nast.: wyd. 2 Kościerzyna 1911 (wstęp i oprac. A. Majkowski); wyd. 3 Pelplin 1934 (wstęp i oprac. E. Raduński); wyd. 4 Gdynia 1960 (wstęp i oprac. L. Roppel); wyd. 5 Gdańsk 1976. Przedr. w poz. 8.

2. Kaszube pod Widnem. Na dwusetną rocznicę oswobodzenia Mniemcow i Krzescyjaństwa od tureckiego jermza w roku Pańscim 1683. Tor. 1883. Wyd. nast.: wyd. 2 Winona (Minnesota) 1890; wyd. 3 Gdańsk 1905; wyd. 4 Pozn. 1929 (wstęp i oprac. J. Wątra-Przewłocki); wyd. 3 [5] Pelplin 1936; wyd. 6 Gdańsk 1971 (oprac. L. Roppel). Przekł. ang. 1994.

3. Walek na jarmarku. Tor. 1883. Wyd. nast.: wyd. 2 popr. Tor. 1885; wyd. 3 Winona (Minnesota) 1890; wyd. 2 [4] Tor. 1890.

4. Oracyjo pożegnalno dło Pana Feliksa Czórlińskiego na bnieciance wieczornym u Mazura w Toruniu w wiliją Zwodzyjosza w roku Pańscim 1884. Tor. 1884. Wyd. 3 [bibliofilskie] Tor. 1975 (z posłowiem E. Puzdrowskiego).

5. Wracanie Żydów do Palestyny i wejście do obiecanej ziemi. Pieśń na żydowskie święta wielkanocne ułożona. Tor. [1884].

6. Jasiek z Kniei. Sporo kupa łgorstw kaszebsciech zebrano i powiązono od Hieronima Derdowskiego a no prowde Jarosza Dyrde. Tor. 1885. Wyd. nast.: wyd. 2 Tor. 1890; wyd. 3 Gdańsk 1905; wyd. 4 Pelplin 1935.

7. Nórcky kaszubsci abo Koruszk i jedna maca jędnnyj prowde. Pozbierol Mejsster od pieśni „O Panu Czórlińskim”. Winona (Minnesota) 1897.

Wydania zbiorowe

8. Pisma prozą. Zebrał i przedmowę napisał A. Bukowski. Kartuzy 1939.

Pojedyncze wiersze przedr.: *Kaschubische Antologie*. München 1973; *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*. Gdańsk 1973; *Poezja rodnej mowy*. Gdańsk 1985.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

A. NOWACZYŃSKI: O Jaroszu D. Wspominek. W: Góry z piasku. Wwa 1922 s. 79–87. — W. PNIEWSKI: *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — A. BUKOWSKI: H.D. W: Regionalizm kaszubski. Pozn. 1950 [tu: bibliogr. opracowań]. — (Sprawozdanie z odsłonięcia pomnika.) [B.W. Świącicki] (bws). *Głos Wybrzeża* 1957 nr 196, 197; M. WARNEŃSKA: *Tryb. Ludu* 1957 nr 228, 231. — J. ROMPSKI: Przesady i wierzenia Pana Czórlińskiego. *Kaszëbë* 1957 (wyd. specjalne) nr 2. — L. ROPPEL: Pierwotne brzmienie kołysanki w „Panu Czórlińskim”. *Tamże*. — A. BUKOWSKI: Działalność literacka i społeczna H.D. w Ameryce (1885–1902). Z dodatkiem dwóch nieznanych jego utworów pt. „Jasiek z Kniei i Szymek z Wielu w podróży do Ameryki” oraz „Listy z podróży” po osadach polskich w Ameryce. *Roczn. Gdański* 19/20 (1960/61) i odb. Gdańsk 1961. — L. ROPPEL: Między anegdotami i faktami z życia H.D. *Kaszëbë* 1961 nr 20/21. — T. CIEŚLAK: Sylwetki mazurskie i kaszubskie. Wwa 1967. — J. KONIECZNY: Pisarze ziem północnych. *Obraz lit. pol.* S. IV t. 4 (1971) s. 601–618. — K. WIĄZKOWSKA: O H.D., czyli niezwykle losy kaszubskiego Sowizdrzała. *Tyż. Pol.* 1971 nr 38–40. — L. PROROK: Szkie bałyckie i inne. Wr. 1972. — T. SKUTNIK: „Czórliński” inaczej czytany. *Pomerania* 1972 nr 2. — E. BREZA: Skąd pochodził Czórliński. *Tamże* 1977 nr 1. — K. OSTROWSKI: O „Czórlińskim” bardzo osobiście. *Tamże*. — L. ROPPEL: Dykteryjki i historyjki z Kaszub. Gdańsk 1977. — J. SAMP: Wokół prawdy o zełganym demonie. *Pomerania* 1979 nr 10–11, 1980 nr 1. — K. OSTROWSKI: Pod Widnem i pod Widnem. *Tamże* 1980 nr 3. — TENŻE: W stulecie epopei D. *Tamże* 1980 nr 7. — J. SAMP: Zbrodnia sprawiedliwa albo kaszubskie remedia na czary. *Tamże* 1980 nr 5. — K. OSTROWSKI: Sławny „łgarz” z Wielu. *Ziemia Gdańska* 1981 nr 134. — J. SAMP: Eskapada włotka w legendzie D.

Pomerania 1981 nr 4. — A. BUKOWSKI: Sobieski i wiktoria wiedeńska w literackim obrazie H.D. *Dzien. Batt.* 1983 nr 250. — J. DOBRACZYŃSKI: Kaszubi, D. i odsiecz Wiednia. *Słowo Powsz.* 1983 nr 97; przedr. w: O każdego człowieka. Wwa 1987. — J. BORZYSZKOWSKI: Udział duchowieństwa diecezji chełmińskiej w rozwoju ruchu kaszubsko-pomorskiego. *Studia Pelplińskie* 14 (1984) s. 27–42. — T. LIPSKI: *Pomerania* 1984 nr 5. — J. SAMP: Pierwsze ślady Smętka w literaturze. W: Smętek. Studium kreacji literackich. Gdańsk 1984. — TENZE: Mowa, którą nazywano „niedoszłym” językiem. *Regiony* 1985 nr 1/4. — L. KUCHTA: *Pomerania* 1986 nr 1 [dot. tłum. na język grec. „O Panu Czörlińskim”]. — Z. STROMSKI: Pamięci godni. Chojnicki słownik biograficzny 1275–1980. Bydg. 1986. — J. TREDER: Źródła do badań kaszubskiej frazeologii. W: Ze studiów nad frazeologią kaszubską. Gdańsk 1986. — H. CIEŚLAKOWA: O poemacie H.D. „W Królestwie i Galicji”. *Zesz. Nauk. Wydz. Hum. UG. Prace Hist.-Lit.* 1987 z. 12/13. — J. SAMP: Kaszubskiego Sowizdrzała ucieczki i powroty. *Tamże.* — Z. LICA: Nazwy własne w twórczości H.D. *Rocz. Gdański* 53 (1993) z. 2. — P. STRACHANOWSKI: *Inowrocławski słownik biograficzny*. Inowrocław 1994. — L. SZULC: H.J.D. – życie i twórczość. *Gdański Rocz. Kult.* 15 (1994) s. 187–200. — Z. LICA: Frazeologia w utworach H.D. *Poliszczyna Regionalna Pomorza* 7 (1996) s. 279–314.

I.T.

DĘBICKI Ludwik 1843–1908

Urodzony 3 maja 1843 w Buchcicach pod Tarnowem w zamożnej rodzinie ziemiańskiej używającej tytułu hrabiowskiego; syn Ludwika i Celiny ze Śląskich. Wychowaniem jego kierowała matka, ojca stracił bardzo wcześnie. Nie uczęszczał do szkół, ale otrzymał bardzo staranne wykształcenie domowe. W 1859–60 jego nauczycielem był Józef Szujski. Od 1861 mieszkał w Krakowie i uczęszczał jako wolny słuchacz na wykłady prawa w Uniwersytecie Jagiellońskim. Nie wziął udziału w powstaniu styczniowym, nie wierząc w jego skuteczność. W 1863–66 mieszkał w Buchcicach i zajmował się gospodarstwem. W 1865 wydawał wspólnie z Walerym Wielogłowskim pismo *Ognisko*. W 1866–68 praktykował w kancelarii sejmowej we Lwowie. Od 1866 współpracował z *Czasem*, a od 1868 z *Przeglądem Polskim*. W 1871 został w Krakowie redaktorem *Czasu* i był nim przez przeszło dwadzieścia lat. Pisywał głównie wspomnienia pośmiertne o wybitnych osobistościach oraz recenzje książek o tematyce politycznej. Działal w Towarzystwie św. Wincentego à Paulo. W 1875 ożenił się z Honoryną z Pruszyńskich. Zmarł 25 maja 1908 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Człowiek w przebiegu wieków. Studium dziejowe. Kr. 1864.
2. Polska w chwili pogromu. Lipsk 1865.

3. Europa w chwili pogromu. Kr. 1871 odb. z *Przegl. Pol.*

4. Maurycy Mann. Pamiętnik dla przyjaciół. Kr. 1877.

5. Wspomnienia o Józefie Szujskim. Wwa 1883.

6. Z teki dziennikarskiej. Pogadanki literackie. Kr. 1883.

7. Józef Ignacy Kraszewski. Szkic biograficzno-krytyczny. Kr. 1887.

8. Puławy 1762–1830. Monografia z życia towarzyskiego, politycznego i literackiego na podstawie archiwum ks. Czartoryskich w Krakowie. T. 1–4. Lw. 1887–88. Fragm. wyd. osob. pt. Akademia Wileńska. Ustęp z dzieła „Puławy”. Wwa 1887.

9. Z teki dziennikarskiej. 1893–1894. Seria druga. Kr. 1895.

10. Trzy pokolenia w Krakowie. Kr. 1896.

11. Z historii XIX w. Wspomnienia dziennikarza. *Przegl. Pol.* 129 (1898)–132 (1899). Wyd. osob. Kr. 1903.

12. Z dawnych wspomnień. 1846–1848. Kr. 1903.

13. Portrety i sylwetki z 19 stulecia. Seria pierwsza. Kraków 1905; seria druga t. 1–2. Kr. 1906–07.

Listy m.in. do S. Tomkowicza znajdują się w zbiorach Bibl. PAN w Kr.

O P R A C O W A N I A

NK 13 (1970); LP.

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 15/16 (1895). — L. NOWAK. *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — J. ZIÓLEK. *Enc. katol. KUL* 2 (1985). — W. KARPINSKI: Polska a Rosja. Wwa 1994.

A.P.

DĘBICKI Zdzisław 1871–1931

Urodzony 19 stycznia 1871 w Warszawie; syn Gustawa, uczestnika powstania styczniowego, właściciela majątku na Wołyniu, i Aleksandry z Kowalskich. Do gimnazjum uczęszczał w Warszawie. Wydalony ze szkoły za pracę w kófkach samokształceniowych, maturę zdał w Dorpacie. W 1890 debiutował jako poeta w jednodniówce *Na głodnych* oraz w *Tygodniku Mód i Powieści*. W 1891 rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Później przeniósł się na wydział prawny. Za udział w manifestacji politycznej, zorganizowanej przez Ligę Narodową w setną rocznicę wybuchu powstania kościuszkowskiego (1894), więziony był przez pół roku na Pawiaku i został skazany na dwuletnie zesłanie do Orska. Amnestionowany, lecz bez prawa studiowania w granicach państwa rosyjskiego, w 1895 przeniósł się do Lwowa. Ukończył w 1898 wydział prawny Uniwersytetu Lwowskiego. W okresie studiów pracował w

Związku Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych oraz w czasopiśmie spółdzielczym. W 1895 artykułem „O wychodźstwie polskim w Rosji” podjął współpracę z redagowanym przez Romana Dmowskiego *Przeglądem Wszechpolskim*. W roku następnym wstąpił do Ligi Narodowej. Artykuły, wiersze i nowele publikował od 1896 także w innych pismach lwowskich, m.in. w *Słowie Polskim*, *Przedświcie*, *Tygodniu*, *Czasopiśmie Akademickim*. W 1899 przeniósł się do Warszawy i pracował jako publicysta oraz krytyk literacki w wielu pismach, głównie w *Bibliotece Warszawskiej* (do 1912) i *Gazecie Polskiej* (do 1909). Od 1909 współpracował z *Kurierem Warszawskim*, zamieszczając w nim stałe recenzje nowych wydawnictw. Był ponadto kierownikiem literackim „Biblioteki Dzieł Wyborowych” (1906–14) i autorem wielu wstępów do wydawanych w tej serii książek. W 1910 ożenił się z Zofią Wierzbicką, córką profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego. Od 1912 był sekretarzem redakcji, a od 1918 do 1929 redaktorem naczelnym *Tygodnika Ilustrowanego*. Rozwijał również ożywioną działalność w stowarzyszeniach dziennikarskich, był prezesem Syndykatu Dziennikarzy. Wiele podróżował po Europie, zwiadał również Amerykę Północną. Był laureatem nagrody literackiej miasta stołecznego Warszawy (1931). Zmarł 7 maja 1931 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Ekstaza. Poezje. Lw. 1898.
  2. Noce bezsenne. Lw. 1900.
  3. Święto kwiatów. Poezje. Lw. 1904.
  4. Kiedy ranne wstają zorze. Poezje. Lw. 1907.
  5. Ojciec nasz. Modlitwy wieczorne. Lw. 1907.
  6. Oglądam się za siebie. [Poezje]. Wwa 1912. Przedr. w poz. 20.
  7. Wybór poezji. Wwa [1913].
  8. Ta, co nie zginęła. [Poezje]. Wwa 1915. Przedr. w poz. 20.
- Współautor: E. Słoński.
9. Książka i człowiek. [Publicystyka]. Wwa 1917. Wyd. 2 Wwa 1923.
  10. Miasteczko. [Publicystyka]. Wwa 1917.
  11. Kraj lat dzieciennych. [Poezje]. Wwa 1918. Przedr. w poz. 20.
  12. Kryzys inteligencji polskiej. [Publicystyka]. Wwa 1918.
  13. Książeczka żołnierza polskiego. [Publicystyka]. Wwa 1919.
  14. Polska i Litwa. W 350 rocznicę Unii Lubelskiej 1569–1919. [Publicystyka]. Wwa 1919. Wyd. 2 Wwa 1921.

15. Pisarze polscy. T. 1–2. Pozn. 1919–20. Wydawnictwo zamierzone jako pięciotomowa historia literatury z wypisami.

16. Powitanie morza. [Publicystyka]. Wwa 1920.
17. Za Atlantykiem. Wrażenia z pobytu w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Wwa 1921.
18. Podstawy kultury narodowej. [Publicystyka]. Wwa 1922. Wyd. 2 Wwa 1925. Wyd. osob. fragm. pt. Praca. Lubl. 1993.
19. Narodziny ideału. [Publicystyka]. Lw. 1923.
20. Poezje. 1898–1923. Wstęp A. Grzymała-Siedlecki. Wwa 1924.
21. Władysław St. Reymont. Laureat Nobla. Wwa 1925.
22. Kasprowicz. Poeta-bibliofil. Wwa 1926.
23. Z północy i południa. Finlandia, Włochy, Szwecja, Rumunia, Turcja. Wwa 1926.
24. Rozmowy o literaturze. [Publicystyka]. Wwa 1927.
25. Portrety. [Seria I]–II. [Sylwetki współczesnych pisarzy]. Wwa 1927–28.
26. Belgia i Polska. [Publicystyka]. Wwa 1928. Wersja franc. 1929.
27. Grzechy młodości. [Wspomnienia]. Wwa 1929. Por. poz. 29.
28. Sam na sam. Złudy i prawdy. [Publicystyka]. Wwa 1930.
29. Iskry w popiołach. Wspomnienia lwowskie. „Grzechów młodości” część druga. Pozn. [1931]. Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Prace edytorskie

30. Z. Krasieński: Irydion. Wwa [1913].
31. Z. Krasieński: Nie-Boska komedia. Wwa 1917.
32. S. Orzechowski, Ł. Górnicki: Wybór pism. Wwa 1919.
33. T. Rittner: Dzieła. Wydanie zbiorowe. Wwa 1930.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

- I. ŚLIWIŃSKA: *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — H. PIECZARKOWSKA: Redaktor „Tygodnika Ilustrowanego”. *Stolica* 1967 nr 27. — H. KIRCHNER: *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 1 (1968). — A. TREPIŃSKI: Biblioteka Z.D. *Stolica* 1968 nr 2. — Z. LECH: Spotkanie „kilińczyków” na Pawia-ku w kwietniu 1894 roku. *Tamże* 1978 nr 25. — [S. DYMEK] S.D.: Poeta z powstańczego rodu. Odkrycia literackie z (nie)dawnych czasów. *Nike* 1988 nr 6. — M. SOKOŁOWSKA: The myth of the first world war in English and Polish poetry of 1914–1918. *Anglica* (Wwa) 5 (1994).

A.P.

DIALOG MISTRZA POLIKARPA ZE ŚMIERCIĄ

XV w.

Inne formy tytułu: De morte prologus; Dialogus inter mortem et magistrum Polycarpum; Rozmowa Mistrza ze Śmiercią; Rozmowa Śmierci z Magistrem.

Swobodne spolszczenie wierszem jednej z redakcji traktatu łacińskiego „Colloquium inter Mortem et magistrum Polycarpum”, napisanego około połowy XIV w. dzieła anonimowego, przypuszczalnie z południowych Niemiec. Utwór ma formę dialogu postaci tytułowych o nieuchronności śmierci wszystkich istot żywych i konieczności życia człowieka zgodnie z nauką chrześcijańską. Przekład polski powstał zapewne w połowie XV w.; jego autorem był bez wątpienia duchowny, raczej zakonnik, prawdopodobnie pochodzący z Mazowsza, obdarzony zmysłem realistycznej obserwacji, inwencją artystyczną i umiejętnością celnego wypowiedzenia. Tekst, znany z kopii sporządzonej w 1463–65 przypuszczalnie przez mistrza Dawida z Mirzyńca w Płocku i pozbawionej zakończenia, liczy 498 wersów, zasadniczo 8-zgłoskowców. Utwór cieszył się popularnością (przed 1547, jak się zdaje, wydano go drukiem w Krakowie) i stał się prototypem m.in. wierszowanego dialogu publicystycznego XVI w.

WYDANIA

J. Rozwadowski: „De morte prologus” i „Żale konającego”. *Mater. i Prace Komisji Jęz. AU 1* (1904). — S. Vrtel-Wierczyński: Wybór tekstów staropolskich. Lw. 1930 [tu dodane zakończenie wg tekstu rus. i restytucji pol. J. Łosia]; toż wyd. nast.: Wwa 1950; 1963; 1969; 1977. — W. Wydra, W.R. Rzepka: *Chrestomatia staropolska*. Wr. 1984; toż wyd. 2 popr. i uzup. Wr. 1995.

Transkrypcje ogł.: S. Vrtel-Wierczyński: *Średniowieczna poezja polska świecka*. Kr. 1923 *BN I*, 60; toż wyd. nast.: Wr. 1949; 1952. Przedr. fragm.: *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; W. Taszycki: Najdawniejsze zabytki języka polskiego. Wyd. 4 Wr. 1967 *BN I*, 104; toż wyd. 5 Wr. 1975; W. Wydra, W.R. Rzepka, jw.; *Toż jest dziwne a nowe*. Wwa 1987; *Polska poezja świecka XV w.* Oprac. M. Włodarski. Wr. 1997 *BN I* 60. Rkps znajdujący się w Bibl. Kapituły Płockiej zaginął w 1939–44.

Przekł. rus. (przeróbka) z pocz. XVI w.: Skazanie o Smerti nekogogo mistra welikogo sirecz filozofa. Ogl. A.K. Croiset van der Kop: *Altrussische Übersetzungen aus dem Polnischen*. 1. De morte prologus. Berlin 1907. Przekł. ukr. z XVII w.: Słowo o lutoj smerti pred ktorujusja nichto nie mozet skryti. Ogl.: J. Janów: „Polikarp” na Rusi. *Studia z Filol. Pol. i Słowiańskiej 3* (1958); R.P. Dmitriewa: Powieści o sporie żywni i smierti. Moskwa 1964. Przekł. włos. prozą: M. Bersano-Beghey: *Colloquio del Maestro con la Morte. Teatro religioso del Medioevo fuori Italia. Raccolta di testi dal secolo VII al secolo XV*. Milano 1949.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963); LP (hasło: Rozmowa Mistrza).

J. ŁOŚ: Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543. Kr. 1915; wyd. 2 pt. Początki piśmiennictwa polskiego. Lw. 1922. — S. GLIXELLI: *Rozmowa Mistrza ze*

Śmiercią, jej źródła i związek z ikonografią. W: *Studia i szkice porównawcze*. Lw. 1919. — S. VRTTEL-WIERCZYŃSKI: *Rozmowa człowieka ze śmiercią w literaturze średniowiecznej polskiej i czeskiej*. *Pam. Lit.* 1925/26 i odb. — M. DŁUGOSZ: *Studia z historii teorii wersyfikacji polskiej*. T. 1–2. Kr. 1948–50; wyd. 2 rozszerz. Kr. 1978. — J. KRZYŻANOWSKI: *Z problemów Rejowskich*. 2. „Kupiec” a „Rozmowa Mistrza ze Śmiercią”. *Pam. Lit.* R. 43 (1952) z. 1/2 i odb.; przedr. w: *W wieku Reja i Stańczyka*. Wwa 1958. — J. JANÓW: „Polikarp” na Rusi. *Studia z Filol. Pol. i Słowiańskiej 3* (1958). — R.P. DMITRIEWA: *Russkij pieriewod XVI w. polskiego socziniennija XV w. „Razgowor magistra Polikarpa so smiert’ju”*. *Trudy Otdiela Driewnie-russkoj Literatury 19: Russkaja Literatura XI–XVIII wieka sriedi Slaujanskich Literatur*. Moskwa 1963. — E. SIATKOWSKA: *Stylistyczne funkcje słownictwa „Dialogu Mistrza Polikarpa ze Śmiercią” i „Rozmawianí clovka se smrti”*. Wwa 1964. — C. PIROŻYŃSKA: *Łacińska „Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią” Średniowiecze*. *Studia o kulturze 3*. Wr. 1966. — E. OSTROWSKA: *Dialektyzmy w płockiej „Rozmowie Mistrza Polikarpa ze Śmiercią”*. *Spr. PAN w Kr.* 12 (1968). Cz. 1. Kr. 1969. — TAŻ: *Z techniki poetyckiej polskiego średniowiecza. Nagromadzenia w „Rozmowie mistrza Polikarpa”*. *W służbie nauce i szkole*. Wwa 1970; przedr. w: *Z dziejów języka polskiego i jego piękna*. Kr. 1978. — E. SIATKOWSKA: *Z zagadnień rozwoju semantycznego polskiego i czeskiego słownictwa*. *Prace Filol.* 21 (1971). — *Repertorium fontium historiae Mediae Aevi* [...]. IV. Fontes. Romae 1976 s. 187–188. — W. WYDRA: *Z badań nad „Skargą umierającego” i „Dialogiem Mistrza Polikarpa ze Śmiercią”*. *Studia Polon.* 7 (1980). — T. SKUBALANKA: *Historyczna stylistyka języka polskiego*. Wr. 1984. — W. RĄCZKOWSKI: *Polskie przedstawienia „scala salutis” na tle tematyki śmierci w sztuce i literaturze średniowiecznej*. *Studia Theologica Varsoviensia 23* (1985) nr 1. — M. WŁODARSKI: *W średniowiecznym kręgu śmierci („Skarga umierającego”, „De morte prologus”)*. *Ruch Lit.* 1986 nr 5. — TENŻE: *Średniowieczne widzenie świata w dialogu „De Morte prologus”*. *Jęz. Pol. w Szk. Średniej 1990/91* nr 3; przedr. w: *Wybrane zagadnienia z literatury*. Cz. 2: *Średniowiecze* [...]. Kielce 1996. — J. RECZEK: *Polszczyzna i inne języki w perspektywie porównawczej*. Wr. 1991. — M. WŁODARSKI: *„Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią”*. *Lektury Polon.* T. 2. Kr. 1993. — T. MICHAŁOWSKA: *Średniowiecze*. Wwa 1995 i wyd. nast.

T.W.

DŁUGOSZ Jan
1415–1480

Urodzony w 1415 w Brzeźnicy (Sieradzkie); syn Jana herbu Wieniawa, naówczas burgrabiego tamtejszego zamku, i Beaty z Borowna. Kształcił się od 1421 w szkole parafialnej w Nowym Mieście Korczynie, a w 1428–31 — na wydziale sztuk wyzwolonych Akademii Krakowskiej. Studia przerwał wskutek niedostatku, nie osiągnąwszy tytułu naukowego, lecz czynności dokumentalisty i historioografa oraz podróże przyniosły mu znaczną i wielostronną wiedzę. Przyjęty w 1431 na dwór wpływo-

wego polityka, biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, pracował tam przez niemal ćwierć wieku jako notariusz, sekretarz, zarządca majątku i kierownik kancelarii; od swego zwierzchnika przejął też na długi czas poglądy ideowe, m.in. o primacie władzy duchownej nad świecką, i ekdezjasyczną ocenę zjawisk historycznych. Od 1434 był posiadaczem prebend kościelnych: probostwa w Kłobucku, od 1436 kanonii krakowskiej, w 1440 (lub wcześniej) przyjął święcenia; otrzymał też kantorię krakowską, kustodię kolegiaty wiślickiej oraz kanonie w Kielcach i w Sandomierzu. W służbie u Z. Oleśnickiego pełnił częste misje dyplomatyczne. Trzykrotnie wyjeżdżał do Włoch; m.in. ok. 1435 był u papieża Eugeniusza IV we Florencji, skąd udał się do Bazylei, gdzie obradował sobór; w 1448–49 przebywał we Florencji i w Rzymie, gdzie uzyskał kardynalat dla swego mocodawcy. W 1450 wraz z profesorem Akademii Krakowskiej Janem Elgotem wyprawił się przez Rzym do Palestyny z pielgrzymką, która trwała do 1451. Dwukrotnie odwiedził Węgry: w 1440, towarzysząc Władysławowi III Warneńczykowi i Z. Oleśnickiemu, oraz w 1449, kiedy interweniował w tamtejszych zatargach politycznych. Po śmierci Z. Oleśnickiego (1455) pozostawał do końca życia na usługach ceniącego go Kazimierza IV Jagiellończyka, z przerwą między 1460 a 1463, kiedy to w imię praw Kościoła przeciwstawił się królowi w ostrym zatargu o nominację na biskupa krakowskiego i usunięty ze stolicy, przebywał w Pińczowie i w Melsztynie. Jako dyplomata z ramienia monarchy działał zrazu głównie w zakresie konfliktów polsko-krzyżackich, uczestnicząc w rokowaniach z zakonem (1457–59) i prowadząc układy w Prusach aż do zawarcia pokoju toruńskiego (1466). W 1460 posłował do Pragi w sprawie przymierza polsko-czeskiego. Jeździł tam również w 1467, a następnie w 1469 i 1471 podczas starań o koronę czeską dla królewicza Władysława (nie przyjął wtedy ofiarowanej mu godności arcybiskupa Pragi). W 1469 był na Węgrzech; brał udział w antytureckich naradach z Czechami i Węgrami w Nysie oraz w Opawie (1473); w sprawach mołdawskich udał się znów na Węgry w 1475, a w polsko-węgierskich do Wyszehradu w 1477–78. Człowiek olbrzymiej pracowitości, mimo innych obowiązków gromadził zewsząd cenne manuskrypty dziejopisarskie, również autorów antycznych z uwielbianym Liwiuszem na czele. Jako jeden z pierwszych Polaków cenil „Boską komedię” Dantego; nowe prądy humanistyczne wywarły pewien, głębiej dotąd niezbadany wpływ na jego myśl historyczną i styl jego dzieł. Ofiarny dla dobra publicznego, dochody ze swych beneficjów łożył na organizowanie burs akademickich w Krakowie (Pisarum, czyli „Grochowej”), wzniesionej w połowie wieku, i „artystów”, darował uczelni budynek

dla kolegium kanonistów (1471), ufundował klasztor paulinów na Skałce i inne obiekty. Od 1467 był głównym wychowawcą synów królewskich; jednym z jego współpracowników stał się wówczas Filip Kallimach. Krótko przed zgonem został nominowany na arcybiskupa lwowskiego. Zmarł 19 maja 1480 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Banderia Prutenorum*. [Opis 56 (pierwotnie 57?) chorągwi krzyżackich zdobytych w 1410 pod Grunwaldem i Koronowem oraz w 1431 pod Naklem, z których większość, w łącznej liczbie 46 (47?), przechowywano w katedrze na Wawelu. Własnością dzieł D. są objaśnienia, a następnie uzupełnienia wykonane pod jego dyktando. Tekst został opatrzony barwnymi podobiznami, wykonanymi przez malarza krakowskiego Stanisława Durinka w dwóch fazach: 47 — przed 28 marca 1447 oraz 10 przed 1457]. Wyd. kryt.: K. Górski. Wwa 1958; S. Ekdahl. Die „Banderia Prutenorum” des J.D. — eine Quelle zur Schlacht bei Tannenberg 1410. Untersuchungen zu Aufbau, Entstehung und Quellenwert der Handschrift. Göttingen 1976 *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen Philologisch-Historische Klasse Dritte Folge* nr 104; *Banderia Prutenorum* tudzież Insignia seu clenodia Regni Poloniae. Wwa 1987.

Rkps w Bibl. Uniw. Jagiel.

Przekład pol. K. Górski, jw.

2. [Mowa przy oddaniu kapelusza kardynalskiego Z. Oleśnickiemu (inc.: *Consuevit, Reverendissime pater et domine gratiosissime...*). Wygl. 1 października 1449]. Wyd. J. Szujski. *Codex epistolaris saeculi XV t. 1 cz. 2* (1876) s. 82 *Monumenta Medii Aevi Hist. 2*.

3. *Vita Sanctissimi Stanislai*. [Powst. 1461–65; uzupełniony do 1478]. Wyd. pt. *Vita beatissimi Stanislai Cracoviensis episcopi*. Kr. 1511 druk. J. Haller. Wyd. nast.: Kr. 1511; Kr. 1666 (dwie ed.); *Acta Sanctorum Maii [...] collecta*. T. Secundus. [...] Parisiis et Romae 1866; I. Polkowski, Ż. Pauli, zob. poz. 11 [wersja zmien. i skróc.]. Autograf w Arch. Kapitulnym w Kr.

Przekład pol.: Mikołaj z Wilkowiecka pt. *Historia o św. Stanisławie, biskupie krakowskim, patronie polskim*. Kr. 1578, toż wyd. nast. Kr. 1585; L.F. Karczewski pt. *Żywot świętego Stanisława, biskupa krakowskiego*. Kr. 1865; toż cz. 1 wyd. (z poprawkami) S. Belch pt. *Życie świętego Stanisława*. Londyn 1944; toż wyd. 2 Londyn 1948.

Przekł. niem.: M.B. Laubich: *Historia von dem heiligen glorwürdigen und firtreflichen krakowischen Bischoffe und Martyrer in Polen, Stanislaio. Grätz 1595* druk. Widmanstetter.

Przekł. włoś. skróc. pt. *Compendio della vita, virtù e mi-*

racoli di S. Stanislao, vescovo di Cracovia e protomartire del Regno di Polonia. Roma 1573; toż wyd. 2 Roma 1767.

4. Vita beate Kunegundis. [Powst. 1461 (?)–71]. Wyd.: pt. Vita beate Kyngae seu Cunegundis virginis. *Acta sanctorum Julii [...] collecta*. T. quintus [...]. Parisiis et Romae 1868; I. Polkowski, Ż. Pauli, zob. poz. 11.

Przekład pol. P. Mojecki pt. Żywoć s. Kunegundy zakonu świętej Klary, księżnej polskiej. Kr. 1617 druk. F. Cezary.

5. [Tzw. Katalogi biskupów polskich: a) wrocławskich; b) wrocławskich; c) poznańskich; d) gnieźnieńskich; e) krakowskich; f) płockich. — Cykle związanych biografii].

a. Vitae episcoporum ecclesiae... Vratislaviensis. Wyd. F.W. Sommersberg. *Silesiacarum rerum scriptores*. T. 2. Lipsk 1730. Wyd. nast. J. Lips pt. Chronicon episcoporum Vratislaviensium continuatione variorum auctum. Wr. 1847.

b. Vitae episcoporum Vladislaviensium. [Powst. 1464–73]. Wyd. zob. poz. 11.

c. Vitae episcoporum Posnaniensium. [Powst. w 1475]. Wyd. T. Treter. Braniewo 1604 druk. G. Schönfels.

d. Vitae archiepiscoporum Gnesnensium. [Powst. 1475–76]. Wyd. zob. poz. 11.

e. Vitae episcoporum Cracoviensium. [Powst. przed 1478]. Wyd. zob. poz. 11.

f. Vitae episcoporum Plocensium. [Powst. przed 1478]. Wyd. W. Kętrzyński pt. Vitae episcoporum Plocensium abbreviate. *Monumenta Poloniae Historica* 6 (1893).

Przeróbka S. Lubiński: Opera posthuma. Antwerpia 1643 druk. J. Meursius.

Całość (poz. 5 a–f) wyd. A. Przędziecki pt. Vitae episcoporum Poloniae, ed. ad exemplar voluminis I separatim expressa. Kr. 1887.

6. Articuli de incorporatione Mazoviae. [Memoriał uzasadniający prawo Korony Polskiej do wcielenia Mazowsza (księstwa płockiego). Powst. w Melsztynie 1462]. Wyd. W. Kętrzyński, jw. poz. 5f.

7. Tzw. Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis. [Przypuszczalny tytuł oryginału: Regestrum ecclesiae Cracoviensis. — Źródłowy opis uposażenia diecezji krakowskiej, katedry, archidiaconatów, prepozytur kieleckiej i wiślickiej, klasztorów oraz dóbr innych biskupstw na obszarze tejże diecezji, jej statusu prawno-administracyjnego. Powst. w 1440 (cz. 1) oraz 1470–80]. Wyd. zob. poz. 11.

Autograf cz. 1 zaginął w XIX w.; rkps (fragmentami autograf) części nast. znajduje się w Arch. Kapitulnym w Kr. — od końca XV w. wzrasta liczba uzupełnianych i zmienianych kopii.

8. Insignia seu clenodia Regni Poloniae. [Opis herbów: Królestwa, ziem polskich i wybitnych rodów rycerskich oraz głównych kapituł. Powst.

1464/66–80]. Wyd. kryt. M. Friedberg. *Rocz. Pol. Tow. Heraldycznego* 10 (1930) [wyd. 1931]. Zob. też poz. 1.

Najstarszy rkps (kopia przypuszczalnie z ok. 1470–90). Bibl. Kórn. PAN sygn. 801.V45b.

9. Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. [Tytuł wg starych kopii. — Dzieje Polski od czasów legendarnych do 1480; ułożone w porządku rocznikarskim, podzielone na 12 ksiąg; poprzedzone pierwszym opisem geograficznym Polski pt. Chorographia... Najpoważniejsze dzieło średniowiecznej historiografii słowiańskiej. Powst. 1455–80, z biegiem lat przetwarzane, uzupełniane i poprawiane]. Wyd.: pt. Historia Polonica J.D. Wyd. J.S. Herbut. Dobromil 1614 druk. J. Szeliga (ks. 1–4; przypuszczalnie fragm. odbicia ed. z 1615 — zob. dalej; egz. dziś nieznan); toż Dobromil 1615 druk. J. Szeliga (ks. 1–6; ed. przerwana zakazem Zygmunta III); pt. Historiae Polonicae libri XII, quorum sex posteriorum nondum editi. T. 1–2. Frankfurt 1711 druk J.L. Gleditsch i M.G. Weidmann (ed. niekompletna); wyd. A. Przędziecki, zob. poz. 11. Wyd. kryt. pt. Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. [Red. J. Dąbrowski. Tekst oprac. W. Semkowicz-Zarembina, D. Turkowska i M. Kowalczyk. Komentarz oprac. K. Pieradzka oraz B. Modelska-Strzelecka i Z. Perzanowski]. Liber 1–10. Wwa 1964–85.

Przekłady pol.: K. Mecherzyński, zob. poz. 11; pt. Roczniki, czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego. [Księga 1–2 przekład zbior., przejrzał M. Plezia; księgi 3–11 tłum. J. Mrukówna. Red. J. Dąbrowski i K. Pieradzka oraz S. Gawęda, J. Garbacik, Z. Perzanowski. Komentarz K. Pieradzka oraz S. Gawęda, J. Garbacik, B. Modelska-Strzelecka, Z. Perzanowski]. Księga 1–11. Wwa 1961–85. Fragm. przedr.: tłum. K. Mecherzyńskiego m.in. pt. Bitwa grunwaldzka. Wyd. J. Dąbrowski. Kr. 1920 BN I, 31, toż wyd. 2 Kr. 1925; *By czas nie zaćmił i niepamięć*. Oprac. A. Jelicz. Wwa 1975; *700 lat myśli pol.*: XIII–XIV w. (1978); tłum. J. Mruk. *Polska Jana Długosza*. Wwa 1984.

Przekł.: ang.: fragm. pt. The Annals of Jan Długosz. A history of Eastern Europe from AD 966 to AD 1480. [Tłum. M. Michel na podstawie przekł. pol. J. Mruk]. With a commentary by P. Smith. London 1997. — ros.: fragm. pt. Grunwald'skaja bitwa. [Oprac.] G.A. Stratanowski, B.W. Kazanski, L. Razumowskaja. Moskwa 1962.

Praca redakcyjno-kolekcyjnerska

10. [Udział w tworzeniu zwodów dokumentalnych pod zbiorczym tyt.:] Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum. [Zbiory dokumentów i akt do dziejów procesów Polski z zakonem krzyżackim w XIV–XV w. D. uporządkował następujące zwody:] a) Liber et regestrum Regni et Regis Poloniae — protokoły procesu w Warszawie w 1339, uwierzytelniona kopia sporządzona

w XIV w. Rkps w Bibl. Kórń. PAN sygn. 155 II, 29; b) tzw. Liber Sbignei (pierwotnie własność Z. Oleśnickiego) — dokumenty spraw z 1415–21. Rkps w Bibl. Czart. w Kr. nr 232–233. Wyd. w: a) *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*. Wyd. T. Działyński. T. 1. Pozn. 1855, toż wyd. 2 Pozn. 1890; b) wyd. T. Działyński, jw. T. 3. Pozn. 1856.

Wydania zbiorowe

11. Opera omnia. Cura A. Przezdziecki. T. 2–6 (1867–70) pt. Dzieła wszystkie: Dziejów polskich ksiąg dwanaście w przekładzie K. Mecherzyńskiego; t. 7–9 (1863–64): Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis; t. 10–14 (1873–78): *Historiae Poloniae libri XII*.

T. 1 [...] recensuerunt I. Polkowski et Ž. Pauli. Kr. 1887.
Tu: Praefatio; Vita Joannis Dlugossi; Vita Stanislai; Vita Cunegundis; Vita episcoporum Poloniae; Vita Sbignei de Olesnica cardinalis; Clenodia; Banderia Prutenorum; Epistolae.
Index nominum ..., complexit T. Żebrawski. Kr. 1887.

Wiadomości o rkpsach J.D. zob. J. Wiesiołowski: Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV–XV w. Wr. 1967. Przekład pol. wybranych fragm. J. Mruk. *Polska Jana Długosza*. Wwa 1984.

Utwór o autorstwie niepewnym

12. Vita Sbignei de Olesnica cardinalis. Wyd. zob. poz. 11.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); t. 3 (1965) Addenda; LP

F. KALLIMACH: Vita Joannis Dlugossi senioris, canonici Cracoviensis. Wyd. zob. KALLIMACH Filip. — M. BOBRZYŃSKI, S. SMOLKA: J.D., jego życie i stanowisko w piśmiennictwie. Kr. 1893. — K. POTKANSKI: Wiadomości D. o polskiej mitologii. W: *Pisma poświęcone*. T. 2. Kr. 1924. — J. KORNAUS: J.D., geograf polski XV w. Lw. 1925. — I. CHRZANOWSKI: J.D. Próba charakterystyki człowieka. *Studia hist. ku czci S. Kutrzeby*. T. 2. Kr. 1938 i odb.; przedr. w: *Studia i szkice*. T. 1. Kr. 1939; toż Wwa 1948 w: *Wybór studiów i rozpraw*. T. 2. Wwa 1971. — F. PAPÉE. *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — H. BARYCZ: Dwie syntezy dziejów narodowych przed sądem potomności. *Pam. Lit.* R. 43 (1952); przedr. w: *Szlakami dziejopisarstwa staropolskiego*. Wr. 1981. — W. SEMKOWICZ-ZAREMBINA: Powstanie i dzieje autografu „Annalium” J.D. *Rozpr. PAU. Wyd. Hist.-Filoz.* t. 72 nr 1 (1952) [rec.: S.M. Kuczyński, *Studia Źródłoznawcze* 1 (1957)]. — E. MAJKOWSKI: Długossiana w dziale rękopisów Biblioteki Kórnickiej. *Pam. Bibl. Kórń.* 5 (1955). — K. GÓRSKI: Wstęp i wyd.: *Banderia Prutenorum* (zob. TWÓRCZOŚĆ poz. 1) [rec.: S.M. KUCZYŃSKI. *Rocz. Olsztyński* 2 (1959); M. WALICKI. *Biul. Hist. Sztuki* 1959 nr 3/4; toż przedr. w: *Złoty widnokrąg*. Wwa 1965; G. SCHRAMM. *Zeitschrift für Ostforschung* (Marburg) 1960 nr 2/3; S.M. KUCZYŃSKI. *Studia Źródłoznawcze* 7 (1962)]. — S. BELCH: Paweł Włodkowic jako historyk i jego wpływ

na D. *Teki Hist.* (Londyn) 10 (1959) i odb. [rec.: A. STRZELECKI. *Nasza Przeszłość* 12 (1960); K. GÓRSKI. *Zapiski Hist.* 1962 nr 1; J. WIESIOŁOWSKI. *Studia Źródłoznawcze* 9 (1964)]. — J. JAKŠTAS: Długośas apie Žalgirio mūši. Vytautas ir lietuviai kronikininko akimis. *Tautos Praeitis* 1 (1960); wersja ang.: D. about the Battle of Tannenberg. Vytautas and the Lithuanians through the eyes of a Chronicler. *Lituanus* 8 (1962) nr 3. — J. Długosz: *Roczniki, czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Wwa 1961 (zob. TWÓRCZOŚĆ poz. 10) [rec.: W. ZAREMBINA. *Zesz. Nauk. WSP w Kat.* 22 *Prace Hist.* 1 (1964); [K. PIERADZKA]. *K.P. Życie i Myśl* 1969 nr 7/8; W. MYŚLENICKI. *Vineta. Kwart. Kult.* 1970 nr 1; F. SIELICKI. *Slavia Orientalis* 19 (1970); Z. SPIERSKI. *Noue Książki* 1974 nr 9; E. GORANIN. *Slavia Orientalis* 25 (1976); J. LOJKO. *Studia Źródłoznawcze* 22 (1977)]. — Rozbiór krytyczny „Annalium Poloniae” J.D. z lat 1385–1480. Oprac.: S. GAWEŁDA, K. PIERADZKA, J. RADZISZEWSKI, K. STACHOWSKA pod kierunkiem J. DĄBROWSKIEGO. T. 1: 1385–1444. Wr. 1961; t. 2: 1445–1480. Wr. 1965. — J. Długosz: *Grunwaldska bitwa*. [Oprac.:] G.A. Stratanowski, B.W. Kazanski, L.W. Razumowskaja. Moskwa 1962 [rec.: S.M. KUCZYŃSKI. *Studia Źródłoznawcze* 9 (1964); J. RADZISZEWSKA. *Matopol. Studia Hist.* 1966 nr 3/4; *TAŻ. Zesz. Nauk. WSP w Kat.* 32 *Prace Hist.* 2 (1967)]. — K. GLOMBIOWSKI: Dzieło J.D. i M. Kromera na Śląsku. *Zesz. Nauk. UW. S. A Nauki Spół.* t. 38 *Bibliotekoznawstwo* 3 (1962). — W. MADYDA: Johannes Longinus Długosz als Vorläufer des Humanismus in Polen. *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa [...] Besorgt von J. Irmischer*. T. 2. Berlin 1962. — I. ZARĘBSKI: „Banderia Prutenorum” J.D. Uwagi w sprawie proveniencji. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1962 nr 2 [wyd. 1964]. — TENŻE: D. a P. Bracciolini. (W sporze o D. argument). *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Kr.* z. 14 *Hist.* (1962) [rec.: A. STRZELECKA. *Kwart. Hist.* 1964 nr 3]. — K. BUCZEK: Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII w. Wr. 1963; wersja ang. pt. *The history of Polish Cartography from the 15th to the 18th*. Wr. 1966. — K. PIERADZKA: J.D. a Uniwersytet Jagielloński. *Matopol. Studia Hist.* 1963 z. 3/4. — M. ZACHARA-WAWRZYŃCZYK: Geneza legendy o rzymskim pochodzeniu Litwinów. *Zesz. Hist. (UW)* 3 (1963). — J. DĄBROWSKI: Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480). Wr. 1964. — S.K. KUCZYŃSKI: J.D. „Banderia Prutenorum”. *Mówią wieki* 1964 nr 6. — Lata wojny trzynastoletniej w Rocznikach, czyli Kronikach inaczej Historii polskiej J.D. 1454–1466. Komentarz krytyczny. Oprac. S.M. KUCZYŃSKI przy współudziale K. GÓRSKIEGO (sprawy krzyżackie). W: DWORZACZKA [i in.]. T. 1–2. Łódź 1964–65. *Łódź. Tow. Nauk. Prace Wyd.* 2 nr 57 [rec.: Z. NOWAK. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1966 nr 1; M. BISKUP. *Studia Źródłoznawcze* 12 (1967)]. — H. KAPISZEWSKI: Cztery źródła do Żywota św. Andrzeja Świrada. *Nasza Przeszłość* 19 (1964). — J. NOWACKI: Dzieje archidiecezji poznańskiej. T. 2. Pozn. 1964. — F. SIELICKI: Kroniki staroruskie w dawnej Polsce. *Slavia Orientalis* 1964 nr 2. — H. CHŁOPOCKA: Dotychczasowe edycje „Lites ac res gestae” w świetle trytyki. *Studia Źródłoznawcze* 10 (1965). — H. DRYGAŁA: Położenie ekonomiczne i społeczne chłopów w dobrach trzech klasztorów benedyktyńskich na podstawie „Liber beneficiorum” J.D. *Acta Universitatis Wratislavenensis* nr 36 *Hist.* 9 (1965). — J. RYBARSKI: Położenie ekonomiczne i spo-

- leczne chłopów w dobrach trzech klasztorów cysterskich na podstawie „Liber beneficiorum” D. Tamże. — I. ZARĘBSKI: Humanistyczna lektura D.: Antonio Panormita Beccadelli. (W sporze o D. argument nowy). *Biul. Bibl. Jagiel.* 1965 nr 1. — M. KOWALCZYKÓWNA: Marginalia J.D. na rękopisie BJ 1210 „De civitate Dei” św. Augustyna. *Tamże* 1966 nr 2 [wyd. 1969]. — S. KURAS: Regestrum ecclesiae Cracoviensis. Studium nad powstaniem tzw. „Liber beneficiorum” J.D. Wwa 1966 [rec.: K. JELONEK. *Studia Hist.* 1969 z. 3; polem.: S. KURAS. *Tamże* 14 (1971) z. 2; K. JELONEK. *Tamże* 1971 z. 3]. — H. CHŁOPOCKA: Procesy Polski z Zakonem Krzyżackim w XIV w. Studium źródłoznawcze. Pozn. 1967. — B. STRZELECKA: J.D. *Dziewięć wieków geografii pol.* Wwa 1967. — J. LUCIŃSKI: „Liber beneficiorum” J.D. Uwagi krytyczne. W związku z pracą S. Kurasia Regestrum [...] *Studia Źródłoznawcze* 13 (1968). — B. MIŚKIEWICZ: Najazd Fryderyka Barbarossa na Polskę w 1157 r. *Zesz. Nauk. UAM. Hist.* 8 (1968). — S. SOLICKI: Kontakty osobiste J.D. z Czechami. *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 70 *Hist.* 14 (1968). — D. TURKOWSKA: Etymologie onomastyczne w „Historii Polski” J.D. *Onomastica* 1968 z. 1/2. — A. STRZELECKA: Kontakt D. z Pragą (1467). *Studia z dziejów kultury i ideologii ofiarowane E. Maleczyńskiej* [...] Wr. 1968. — K. ŚLASKI: Wątki historyczne w podaniach o początkach Polski. Pozn. 1968. — Z. WIKTORZAK: Elementy tradycji w relacji D. o pogaństwie słowiańskim. *Spr. [...] Tow. Nauk. KUL* 17 (1968) [wyd. 1969]. — S. ZABLOCKI: Polsko-lacińskie epicedium renesansowe na europejskim. Wr. 1968. — J. ZARĘBSKI: J.D. S. „Chorographia Regni Poloniae”. *Actes du XIe Congrès International d’Histoire des Sciences, Varsovie-Toruń-Kielce-Cracovie 24-31 Août 1965*. T. 4. Wr. 1968. — M.N. TICHOMIROW: Russkij lietopisec w „Istorii Polshi” D. *Istoričeskije swiazi Rossii so słowiańskimi stranami*. Moskwa 1969. — M. KOWALCZYKÓWNA: Jagiellońskie rękopisy Liwiusza z marginaliami J.D. *Eos* 1969/70 z. 2.
- P. CZARTORYSKI: Średniowiecze. *Hist. nauki pol.* 1 (1970). — A. GAŚSIOROWSKI: Długoszowe itineraria królewskie. *Rocz. Hist.* 36 (1970). — S.M. KUCZYŃSKI: Chorągiew miednicka J.D. *Europa - słowiańszczyzna - Polska*. Pozn. 1970. — I. LEWANDOWSKI: Florus w Polsce. Wr. 1970. — J. LUCIŃSKI: Rozwój królestwa w Koronie od schyłku XIV do XVII wieku. Pozn. 1970. — A. GAŚSIOROWSKI: Wielkopolska w ostatnich księgach Roczników J.D. Do rozbioru krytycznego Annallum z lat 1385-1480. *Studia Źródłoznawcze* 15 (1971). — M. KOCZERSKA: Mentalność J.D. w świetle jego twórczości. *Tamże*. — A. LIMONOW: Russkije istoczniki J.D. po istorii Kijewskiej Rusi. *Problemy istorii feodalnoj Rusi. Sbornik statek k 60-letiju prof. W.W. Mawrodina* (Leningrad 1971) [rec.: M. KOSMAN. *Kwart. Hist.* 1973 z. 3]. — F. MAKINIA: Ocena estetyczno-stylistyczna polskiej architektury w twórczości J.D. *Rocz. Human.* 19 (1971) z. 4 [rec.: [A.S. LABUDA] A.S.L. *Studia Źródłoznawcze* 19 (1974)]. — W. MYŚLENICKI: Pomorze i Szczecin w nowej edycji „Kroniki” D. *Vneta* 5 (1971) nr 1. — K. PIERADZKA: Bitwa pod Lęgnicą 1241 r. w relacji J.D. *Szkice Legnickie* 6 (1971). — TAŻ: Z warsztatu prac nad D. *Życie i Myśl* 1971 nr 12. — J. SMOLEŃSKA: Fundacje J.D. *Mówią wieki* 1971 nr 5. — T. GLIŃSKI: Fundatorzy klasztorów w opinii D. *Spr. Tow. Nauk. KUL* 1 (21) (1972). — E. GORANIN: „Latopis kijowski” (1160-1199) w dawnej Polsce. *Slavia Orientalis* 1972 nr 4. — O.R. GUSTAW: Stanisław ze Szczepanowa. *Hagiografia pol. Słownik bibliograficzny*. T. 2. Pozn. 1972. — S.M. KUCZYŃSKI: Spór o Grunwald. Rozprawy polemiczne. Wwa 1972 [rec.: G. LABUDA. *Rocz. Hist.* 40 (1974)]. — J.A. LIMONOW: Pol’skij chronist J.D. o Rossii. *Feodalnaja Rossija wo wsiemirnoistoričeskom procesie*. Moskwa 1972. — J. MRUKÓWNA: J.D. Życie i twórczość. Kr. 1972. — W.B. OBOLEWICZ: Idjino-chudożestwiennaja osnowa „Istoria Pol’szi” J.D. *Slawianskaja Filologija* (Leningrad) 1972 z. 2. — D. TURKOWSKA: Z terminologii onomastycznej J.D. *Onomastica* 1972 nr 1/2. — S. ALEXANDROWICZ: Ziemia Wielkiego Księstwa Litewskiego w „Chorografii” J.D. *Studia z dziejów geografii i kartografii*. Wr. 1973. — J. KŁOCZOWSKI: Polacy a cudzoziemcy w XV wieku. *Swojskość i cudzoziemszczyzna w dziejach kultury pol.* Wwa 1973. — E. SIKORA: O fundacji kartuskiej J.D. *Kwart. Hist.* 1973 nr 4. — S. SOLICKI: Źródła J.D. do problematyki czeskiej. Wr. 1973 [rec.: E. ZAGAJEWSKA. *Studia Źródłoznawcze* 20 (1976)]. — L. SZCZERBICKA-ŚLĘK: W kręgu Klio i Kalliope. Wr. 1973. — D. TURKOWSKA: Études sur la langue et sur le style de Jean D. Kr. 1973. — I. ZARĘBSKI: „Chorographia Regni Poloniae” J.D. a G. Boccaccio. *Studia Źródłoznawcze* 18 (1973). — B. MODELSKA-STRZELECKA: Ze studiów geograficzno-historycznych nad „Liber beneficiorum” J.D. *Zesz. Nauk. UJ 344 Prace Geograf.* 35 (1974). — B. OTWINOWSKA: Język - naród - kultura. Antecedencje i motywy renesansowej myśli o języku. Wr. 1974. — A. LARYSZ: D. jako toponomasta Śląska. *Kwart. Opol.* 1975 nr 3. — K. PIERADZKA: Związki D. z Krakowem. Kr. 1975 [rec.: M. BOGUĆKA. *Nowe Książki* 1976 nr 5]. — A.L. HOROSZKIEWICZ: Terminy „Russija” i „Moskowijska” w 9-12 knigach „Annalów Pol’szi” J.D. *Cultus et cognitio*. Wwa 1976. — I. LEWANDOWSKI: Recepta rzymskich kompendiów historycznych w dawnej Polsce. Pozn. 1976. — J. MITKOWSKI: J.D. Wwa 1976; wyd. 2 Wwa 1988. — *Repertorium fontium historiae Medii Aevi* [...] IV: *Fontes*. Romae 1976 s. 214-226. — W. SEMKOWICZ-ZAREMBINA: Teksty „Historii” D. *Rocz. Kr.* 47 (1976). — K. PIERADZKA: Wiadomości o Burgundii u J.D. *Zesz. Nauk. UJ 469 Prace Hist.* 56 (1977). — S. SOLICKI: Metoda pracy nad dziejami obcymi w *Annales Poloniae* J.D. *Studia Źródłoznawcze* 22 (1977). — U. BORKOWSKA: Prodigia i myślenie zrącalizowane w „Rocznikach” J.D. *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*. Wr. 1978. — TAŻ: Z badań nad ideologią J.D.: Obraz świata pogańskiego. *Biul. Lubel. Tow. Nauk.* 20 (1978) nr 1/2. — G.P. MARCHAL: Schweizerfahne und Schweizer in der Schlacht bei Tannenberg 1410? Zum schweizergeschichtlichen Ertrag einer Faksimileedition der „Banderia Prutenorum”. *Zeitschrift für Geschichte* 28 (1978); toż wersja pol. *Zapiski Hist.* 1979 z. 3. — *Sztuka i ideologia XV w.* Wwa 1978 [tu m.in. J. BIENIAK: Heraldyka polska przed D.; J. KRZYŻANIAKOWA: Pojęcie narodu w „Rocznikach” J.D. Z problemów świadomości narodowej w Polsce XV w.; S.K. KUCZYŃSKI: Herby w twórczości historycznej J.D.]. — U. BORKOWSKA: Św. Stanisław w koncepcji historii narodowej J.D. *Znak* 1979 nr 4/5. — M. KOCZERSKA: Piętnastowieczne biografie Zbigniewa Oleśnickiego. *Studia Źródłoznawcze* 24 (1979). — J. ZWIĄZEK: Książd J.D. kapłan, wielki Polak i historyk. *Częstochowskie Studia Teolog.* 7 (1979).

- K. BACZKOWSKI: J.D. a Grzegorz z Sanoka. *Mater. z sesji nauk ... 500-lecia zgonu Grzegorza z Sanoka*. Rzeszów 1980 [Rocz. Sanocki 5]. — W. BERNER: Kobieta i jej wzorzec osobowy w „Annales” J.D. *Przegl. Hist.* 1980 z. 3. — M. BISKUP: J.D. (1415–1480) jako historyk Polski i krajów Europy środkowowschodniej. *Zapiski Hist.* 1981 z. 4; przedr. fragm. w: *Notatki Płockie* 1980 nr 4. — U. BORKOWSKA: L'Italie dans l'oeuvre de J.D. *Italia Venezia e Polonia. Tra Medio Evo e Età Moderna*. Florencia 1980. — G. BROGI BERCOFF: L'epopea varnese ed altri episodi di storia polacca sul fortuna di D. in Occidente. *Studia Źródłoznawcze* 25 (1980). — *Długossiana. Studia hist. w pięćsetlecie śmierci J.D.* [Cz.1]. Wwa 1980 *Zesz. Nauk. UJ* 561 *Prace Hist.* z. 65 [tu m.in.: M. BISKUP; Działalność dyplomatyczna J.D. w sprawach polskich w latach 1454–1466; A. BUĆCZEK: Mecenas artystyczny J.D. w dziedzinie architektury; S. CYNARSKI: Uwagi nad problemem recepcji „Historii” J.D. w Polsce XVI i XVII w.; S. GAWEŁDA: Ocena niektórych problemów historii ojczyzny w „Rocznikach” J.D.; K. GÓRSKI: Litewskie powiązania „Banderia Prutenorum” J.D.; K. JASIŃSKI: „Annales Poloniae” J.D. jako źródła do genealogii Piastów; A. PERZANOWSKA: Wiadomości źródłowe o życiu i działalności J.D.; B. PRZYBYSZEWski: Kapituła krakowska za kanonikatu J.D. (1436–1480); J. RADZIŚIEWSKA: Przejątki D. z „Litewskiego Latopisu”; W. SEMKOWICZ-ZAREMBINA: Autograf D. i jego warsztat w nowej edycji „Annales”; W. SZELIŃSKA: J.D. i opis Małopolski w jego „Chronographia Regni Poloniae”; J. WOLNY: Krakowskie środowisko katedralne w czasach J.D. (1431–1480)]; toż cz. 2 w: Referaty i komunikaty wygłoszone na międzynarodowej sesji w Krakowie w dniach 23 i 24 października 1980. Wwa 1985 *Zesz. ...*, jw. 702 *Prace Hist.* z. 76 [tu m.in.: U. BORKOWSKA: Historiograficzne poglądy J.D.; J. KRZYŻANIAKOWA: Pojęcie państwa i narodu w „Rocznikach” J.D.; M. PLEZIA: Pisarstwo J.D.; T. ULEWICZ: Historycznoliterackie zaplecze listu dedykacyjnego D. do Zbigniewa Oleśnickiego]. — S. GAWEŁDA: Wiadomości o żupach krakowskich w „Rocznikach” i „Księdze uposażeń” J.D. *Studia i Mater. do dziejów Żup Solnych w Polsce* 9 (1980). — J. KRUKOWSKI: J.D. jako wychowawca synów Kazimierza Jagiellończyka. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* 23 (1980). — J. KRZYŻANIAKOWA: Wątki śląskie w „Rocznikach” J.D. *Dawna historiografia Śląska*. Opole 1980. — G. LABUDA: Miejsce „Banderia Prutenorum” w twórczości historiograficznej J.D. *Studia Źródłoznawcze* 25 (1980). — S. MAKAREWICZ: Księża J.D. (1415–1480) związki z Sandomierzem. *Studia Sandomierskie* 1 (1980). — M.H. MALEWICZ: Zjawiska przyrodnicze w relacjach dziejopisarzy polskiego średniowiecza. Wr. 1980. — J. MATUSZEWSKI: Relacja D. o najeździe tatarskim w 1241 r. Polskie zdania legnickie. Łódź 1980. — A. PERTUSI: La descrizione della caduta di Constantinopoli (1453) nelle „Historiae Poloniae” (Lib. XII) di J.D. e le sue fonti. *Italia, Venezia e Polonia. Tra Medio Evo e Età Moderna*. Florencia 1980. — Z. PERZANOWSKI: Kanonik krakowski ks. J.D. o królowej Jadwidze. *Analecta Cracoviensia* 12 (1980). — K. PIERADZKA: Nieznany list J.D. *Tamże*. — M. ROŻEK: Kościelne fundacje J.D. *Tamże*. — W. SWOBODA: Księżna kaliska Bułgarka? Przyczynek do rozbioru krytycznego „Annalium” D. *Studia i Mater. do dziejów Wielkop. i Pomorza* 1980 z. 2 [polem.: W. DZIEWULSKI—W. SWOBODA. *Tamże* 1981 z. 2]. — W. SZELIŃSKA: „Chorographia Regni Poloniae” J.D. Kr. 1980. — W. URBAN: Nominacja księdza J.D. na arcybiskupa lwowskiego. *Colloquium Wr. Studia Teolog.* 12 (1980). — Wypisy do biografii J.D. z ksiąg sądowych Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Oprac. M. Kowalczykówna. *Annales Cracoviensia* 12 (1980). — U. BORKOWSKA: „Regnum” i „sacerdotium” w pismach J.D. *Studia Źródłoznawcze* 26 (1981). — Z. DOBRZYŃSKI: „Dzieje Polski” J.D. jako źródło do dziejów medycyny w Polsce z XIV i XV w. *Arch. Hist. Medycyny* 1981 z. 3/4. — J. GDANIEC: Fundacje J.D. *Ziemia* [15] (1981). — T. LALIK: O patriotycznym święcie Rozesłania Apostołów w Małopolsce XV w. *Studia Źródłoznawcze* 26 (1981). — J.S. MATUSZEWSKI: Uwagi do „Rozbioru krytycznego Annalium Poloniae J.D.” [1961–1965]. *Studia Źródłoznawcze* 6 (1981). — J.E. PIASECKA: Pierwsza geografia Polski. *Czasop. Geogr.* 1981 z. 2. — S. ROSPOND: Obrońca polszczyzny śląskiej. J.D. upomina się o polszczyznę Śląska w nazewnictwie. *Kwart. Opol.* 1981 z. 3. — S. SOLICKI: Wiadomości geograficzne o Czechach w „Annales Poloniae” J.D. *Śl. Kwart. Hist. Sobótka* 1981 nr 1. — J. TYSZKIEWICZ: Kraj i przyroda ojczyzny w dziełach J.D. *Ziemia* [15] (1981). — H.E. WYCZAŃSKI *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — S. EKDAHL: Die Schlacht bei Tannenberg 1410. Quellenkritische Untersuchungen. Bd. 1: Einführung und Quellenlage. Berlin [1982]. — P.W. KNOLL: J.D. 1480–1980. *Polish Review* 1982 nr 1/2. — J. KRZYŻANIAKOWA: Społeczeństwo polskie XV w. w „Rocznikach” J.D. *Gospodarcze przesłanki hist. społ.* Pozn. 1982. — B. KUMOR: Sieć parafialna w diecezji krakowskiej w świetle „Liber beneficiorum” J.D. *Rocz. Teolog.-Kanoniczne* 29 (1982) z. 4. — J. MRUKÓWNA: Związki D. z Nowym Sączem i obraz tego miasta w jego dziełach. *Rocz. Sądecki* 17 (1982). — Z. PERZANOWSKI: Dzieje rękopisu „Banderia Prutenorum” w świetle notatek proveniencyjnych. *Studia Hist.* 1982 nr 3/4. — T. SNOPEK-BABA: Herby śląskie w dziełach J.D. i B. Paprockiego. *Książnica Śl.* 21 (1979/82) [wyd. 1983]. — A. BIERNACKI: „W interesie Długoszym”. A. Przecz-dzieckiego starania i zasługi. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol. S. A. Hist. Nauk Społ.* 16 (1983). — A. BORKOWSKA: Treści ideowe w dziełach J.D. Kościół i świat poza Kościołem. Lubl. 1983. — S. GALWAŚ: Świadomość narodowa J.D. *Studia Źródłoznawcze* 27 (1983). — A. GAŚSIOROWSKI: Nad nowym wydaniem „Roczników” J.D. *Przegl. Hist.* 1983 z. 1. — *Jan Długosz. W pięćsetną rocznicę śmierci*. Mater. z sesji (Sandomierz 24–25 V 1980). Olsztyn 1983 [tu m.in.: S. GRZYBOWSKI: Natura, człowiek i postęp w Długoszym średniowieczu; M. KOZCZERSKA: D. jako sekretarz Zbigniewa Oleśnickiego; J. KRZYŻANIAKOWA: Otoczenie intelektualne J.D.; M. ROŻEK: Fundacje artystyczne J.D.; W. SZELIŃSKA: „Chorographia Regni Poloniae” J.D. Problem autopsji autora; bibliogr.]. — S. JURCZAK: Podróż pierwszych Jagiellonów w „Rocznikach” J.D. *Mówią wieki* 1983 nr 12. — G. LABUDA: O katalogach biskupów krakowskich przed D. *Studia Źródłoznawcze* 27 (1983). — TENŻE: Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII w. w „Rocznikach Królestwa Polskiego” J.D. Próba rekonstrukcji. Pozn. 1983. — W. SWOBODA: Głosy tureckie do rozbioru krytycznego „Annalium” J.D. *Studia Źródłoznawcze* 27 (1983). — R. KRETSCHMER: Zagadnienie wpływu św. Augustyna na J.D. *Studia Hist.* 1984 z. 4. — J. ŁOJKO: Śrunwaldzkie chorągwie Litwinów. Na marginesie wydania jedenastej księgi „Roczników” J.D. *Mówią wieki* 1984

nr 8. — W. SZELIŃSKA: J.D. storico e primo geografo polacco. Wr. 1984. — TAŻ: Lektura J.D. przy pisaniu dzieła „Chorographia Regni Poloniae”. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Kr. Prace Bibliotekoznawcze* 1984 z. 2. — L. WOJCIECHOWSKI: Przekazy D. o pierwszej fundacji Jasnej Góry. *Studia Claramontana* 5 (1984). — Z. PERZANOWSKI: Uwagi o twórczości J.D. na polu polskiej heraldyki. *Zesz. Nauk. UJ. Prace Hist.* 74 (1985). — A. ŚWIEŻOWSKI: Bułgaria w „Annales Poloniae”. *J.D. Balcanica Posnaniensia* 2 (1985). — J. KRZYŻANIAKOWA: Niemcy w opinii J.D. *Polacy i Niemcy*. Wwa 1987. — E. POTKOWSKI: Fikcja i historia u J.D. *Przegl. Hum.* 1987 nr 12. — P. DYMMEŁ: Z fundacji artystycznych Konięcpolskich. (Illuminowane rękopisy „Roczników” J.D. z Biblioteki Ossolińskich i Biblioteki Czartoryskich). *Profile nauki o książce*. Lubl. 1988. — J. SKOMIAŁ: Władca a prawo w J.D. „Annales seu Cronicae”. *Czasopismo Prawno-Hist.* 40 (1988) z. 2.

T. WITCZAK: Literatura średniowiecza. Wwa 1990; wyd. 2 Wwa 1997. — *Kultura średniowieczna i staropól*. Wwa 1991. — M. PLEZIA: J.D. *Pisarze staropól. Sylwetki*. T. 1. Wwa 1991. — P. DYMMEŁ: Tradycja rękopiśmienna „Roczników” J.D. Studium analityczne ksiąg X-XII. Wwa 1992. — J. KRZYŻANIAKOWA: Poglądy J.D. na Zakon Krzyżacki i jego stosunki z Polską. *Studia Grunwaldzkie* 2 (1992). — P. DYMMEŁ: Problem autorstwa „Klejnotów” przypisywanych J.D. *Rocz. Pol. Tow. Heraldycznego* 1 (1993). — W. SZELIŃSKA: Śląsk w piśmiennictwie J.D. Kr. 1993 [rec.: D. ROTT. *Kwart. Opol.* 1995 nr 1]. — J. SZYMAŃSKI: Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego. Wwa 1993. — J. MATUSZEWSKI: Iwan D. myślał po polsku. *Zesz. Hist. WSP w Częstochowie* 2 (1994). — J. MATUSZEWSKI: Nieznane źródło czy historyczna mniemanologia? *Tamże*. — J. SKOMIAŁ: J.D. o Władysławie II Jagiellu. Charakterystyka króla w świetle „Annales seu Cronicae...”. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Juridica* 61 (1994). — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast. — M. ROKOSZ: Rzymski kodeks „Historii” D. *Cracovia – Polonia – Europa*. Kr. 1995. — D. ROTT: Staropolskie chorografie. Kat. 1995. — U. BORKOWSKA: Uniwersalizm i regionalizm w „Rocznikach” J.D. *Uniwersalizm i regionalizm w Kronikarstwie Europy Środkowo-Wschodniej*. Lubl. 1996. — T.W. GRABARCYK: Wojska zaciężne w „Historii Polski” J.D. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Hist.* 58 (1996). — A. MARCIŃIAK-KAJZER: Dwory biskupów krakowskich w XV w. Przyczynek do rekonstrukcji zaginionej części „Liber beneficiorum” J.D. *Acta Universitatis Lodzensis. Archaeologica* 20 (1996). — W. POLAK: Polska – Zakon Krzyżacki – christianitas w ujęciu J.D. *Uniwersalizm i regionalizm ...*, jw. — J. SKOMIAŁ: Z problematyki ustroju Polski w „Rocznikach” J.D. *Studia Prawno-Ekonomiczne* 54 (1996). — P. BUCHWALD-PELCOWA: Cenzura w dawnej Polsce. Między prasą drukarską a stosem. Wwa 1997. — J. KROCHMAL: Władysław Warnerczyk w świetle „Roczników” J.D. *Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia* 8 (1997). — *Kultura Polski średniowiecznej XIV-XV w.* Wwa 1997. — J. MALICKI: Interpretacja i nadinterpretacja w dawnej historiografii polskiej. *Staropól. teksty i konteksty*. T. 3. Kat. 1997. — J. NIKODEM: D. i Kallimach o koronie węgierskiej Władysława III. *Balcanica Posnaniensia ...*, jw. — U. BORKOWSKA: Dominikanie w dziełach J.D. *Christianitas et cultura Europae*. Cz. 1. Lubl. 1998.

DEUGOSZ Stanisław 1891–1915

Urodzony 22 marca 1891 w Częstochowie; syn Feliksa, urzędnika kolejowego, i Pauliny z Maszkich. Ukończył gimnazjum Pawła Chrzanowskiego w Warszawie. W szkole prowadził ożywioną działalność niepodległościową. Uczestniczył w strajku szkolnym 1905. W 1909 objął kierownictwo ruchu tzw. młodych zetowców, którzy skupili się wokół założonego przez nich czasopisma *Zarzewie*. Był członkiem Polskiego Związku Wojskowego oraz Narodowego Związku Robotniczego. W 1910 został aresztowany na zjeździe delegatów tejże organizacji. Po zwolnieniu z więzienia złożył maturę, następnie zapisał się na wydział prawny, a później historyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. W Krakowie kontynuował działalność narodowo-niepodległościową. Należał do organizatorów stowarzyszenia akademickiego Znicz. Był współredaktorem młodzieżowego czasopisma artystyczno-literackiego *Fala*. Brał czynny udział w organizowaniu Polskich Drużyn Strzeleckich, współpracował z komórkami oświatowymi Towarzystwa Szkoły Ludowej, rozwijał ożywioną działalność w zakresie ruchu skautowego. Utwory poetyckie oraz artykuły ogłaszał anonimowo lub pod pseudonimami Jerzy Tetera, Stanisław Łęgowiecki, Wiesław Zorzanski w nielegalnej prasie akademickiej. W 1914 wstąpił do Legionów Polskich. Zginął 6 sierpnia 1915 pod wsią Samokles koło Lubartowa, gdzie brał udział w walkach I Brygady jako dowódca plutonu. Po śmierci odznaczony krzyżem Virtuti Militari; pochowany na Powązkach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Płk. Dionizy Czachowski. [Monografia]. Pozn. 1914. Wyd. 2 Pozn. 1924.

2. Przed złotym czasem. Z przedmową A. Struga. Kr. 1917.

Poezje wyd. pośmiertnie nakładem rodziny.

Przedr. wierszy: *Od Kochanowskiego do Staffa*. Londyn 1954, toż Wwa 1958; *Zbiór poe-
tów pol. 5* (1967); *A imię Jej — Niepodległa*. Kr.
1988; *Gdy szary świt uchylił bram*. Lubl. 1988;
Poezja Legionów. Wwa 1988; *W blasku legendy*.
Paryż 1988; *Wstań, Polsko moja!* Wwa 1988.

O P R A C O W A N I A

NK 13 (1970); LP.

K. KOSIŃSKI: S.D. Charakterystyka twórczości poetyckiej. Wwa 1937. — S. POMARAŃSKI: *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — W. PEŁCZYŃSKA: *Tydzien Pol.* (Londyn) 1975 nr 23. — B. SMOCH: *Nad Wartą* 1986 nr 8. — T. WIA-
CEK: Najwybitniejszy z poetów legionowych. *Echo Dnia* 1988 nr 215. — W. WÓJCIK: *Wied. Zagłębia* 1988 nr 27.

T.W.

I.T. 233

D

DMOCHOWSKA Emma z Jeleńskich 1864–1919

Urodzona 29 lutego 1864 we wsi Komarowicze na Polesiu; córka Zygmunta i Amelii z Oskierków. Dzieciństwo i młodość spędziła w Gliniszczach pod Wilnem i na Polesiu. Otrzymała wykształcenie domowe. Twórczość literacką rozpoczęła ok. 1886. W 1890 poślubiła Kazimierza Dmochowskiego i zamieszkała w Wilnie. Przez pewien czas interesowała się ludoznawstwem, a artykuły z tej dziedziny zamieszczała w *Wiśle* (1892, 1894). Odbyła podróż do Włoch. Już na Polesiu, a potem w Wilnie, wraz z mężem i jego siostrą Justyną Dmochowską prowadziła ożywioną działalność na polu tajnej oświaty polskiej. Przez dwadzieścia osiem lat zajmowała się kształceniem nauczycielek ludowych. Redagowała pismo ludowe *Zorza Wileńska* (1908–09), a po jego zamknięciu czasopismo *Jutrzenka* (1909). Na skutek konfliktu z cenzurą przebywała — po przewlekłym procesie politycznym — w więzieniu na Łukiszczach. W czasie I wojny światowej kontynuowała pracę oświatową, działając w porozumieniu z tzw. Komitetem Edukacyjnym. Powieści, opowiadania i utwory dramatyczne ogłaszała (niekiedy pod pseudonimem Eljan) w *Kurjerze Codziennym* (1901–02), *Tygodniku Ilustrowanym* (1901–03, 1906–07, 1909), *Kurjerze Warszawskim* (1909–10, 1915). Poruszała w nich zazwyczaj problemy społeczno-obyczajowe i apoteozowała cnoty patriarcalne i patriotyczno-obywatelską postawę ziemiaństwa. Wydawała również nielegalne pismo *Unia*. Była założycielką i prezesem Związku Patriotycznego Polek. Zmarła 24 stycznia 1919 w Wilnie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Panienska. Powieść. T. 1–2. Wwa 1899 [1898]. Wyd. 2 ze wstępem L. Życkiej. Pozn. 1929. I nagroda w konkursie *Kur. Codz.* w 1897.
  2. Dwór w Haliniszczach. Powieść współczesna. T. 1–2. Wwa 1903. Wyd. nast. Wwa 1929 [1928].
  3. Z miłości. Powieść. Wwa 1903.
  4. Syn. Dramat w 3 a. Wyst. Łódź 1904.
- Odniesienie w konkursie dramatycznym im. H. Sienkiewicza w 1903.
5. Bociany. [Opowiadania]. Wwa 1908 [1907].
  6. Obrączka. Powieść. Wwa 1907.
  7. Kobieto, puchu marny... [Powieść]. Wwa 1909.
  8. Jubileusz i inne nowele. Wwa 1911.
  9. Krzywda. Sztuka w 3 a. Wyst. Wwa 1912.
  10. Trzy pokolenia. Powieść. Kr. 1913.
  11. Jak odłamana gałąź. Powieść. Wwa 1914.
  12. Matka. Powieść. Wwa 1922.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP.

L. ŻYCKA, W. NIEDZIAŁKOWSKA-DOBACZEWSKA; E. J.-D., strażniczka kresowa. Kr. 1932. — [E. KARSKA] E.K.: Sylwetki zapomniane. *Praktyczna Pani, Dobra Obywatelka* 1936 nr 7–8. — S. KOŚCIAŁKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46).

I.T.

DMOCHOWSKI Franciszek Ksawery 1762–1808

Urodzony 2 grudnia 1762 w Oprawczykach na Podlasiu w drobnoszlacheckiej rodzinie Warda Dmochowskich herbu Pobóg; ojciec Franciszka Salezego, pisarza i wydawcy. Uczył się w szkołach drohickich, początkowo jezuickich, potem pijarskich. W 1778 wstąpił do zakonu pijarów; nowicjat odbył w Podolińcu (1778/79–1779/80). Ukończył studia humanistyczne w Szczuczynie Mazowieckim (1780/81), filozoficzne w Międzyrzeczu Koreckim (1781/81–1782/83). Następnie uczył w szkołach pijarskich w Radomiu (1783–85, 1787/88), Warszawie (1785/86, 1788–91) i Łomży (1786/87). W czasie pobytu w Warszawie ukończył też studia teologiczne i otrzymał święcenia kapłańskie. Debiutował wierszem „Kolęda dla narodu na rok 1785”; w 1786 przyłączył się, po stronie Stanisława Augusta, do polemiki polityczno-literackiej wywołanej sprawą Marii Teresy Dogrumowej („Paw w dobrach Pana Podstolego”). Około 1788 zbliżył się do Hugona Kołłątaja; z jego inicjatywy czynił starania o Katedrę Literatury w Szkole Głównej Koronnej, a nie uzyskawszy jej, podjął wraz z grupą skupionych przy H. Kołłątaju literatów i uczonych (tzw. Towarzystwo Krytyczne) walkę piórem z nieudolnością niektórych akademików krakowskich (Marcina Fijałkowskiego, Jacka Idziego Przybylskiego, Andrzeja Trzcńskiego). Podczas Sejmu Czteroletniego rozwinął ożywioną działalność publicystyczną, działał w Kuźnicy Kołłątajowskiej, pisał glosy i mowy dla posłów stronnictwa patriotycznego, wiersze agitacyjne i satyryczne, broszury polityczne. Na początku 1791, po śmierci Franciszka Salezego Jezierskiego, został osobistym sekretarzem H. Kołłątaja. W 1792 uzyskał probostwo w Kole, w ramach organizacji pijarskiej należał do domu zakonnego w Łowiczu. Po objęciu władzy przez targowiczan emigrował z H. Kołłątajem do Saksonii, gdzie współuczestniczył w publicystycznej kampanii antytargowickiej i w przygotowaniach do powstania. W 1794 wstąpił z zakonu; w marcu tego roku organizował w Krakowie wystąpienie Tadeusza Kościuszki, w maju został zastępcą

radcy prezydującym w Wydziale Instrukcji Rady Najwyższej Narodowej. Współpracował z redakcją *Gazety Wolnej Warszawskiej* (do 1 lipca), redagował z Franciszkiem Siarczyńskim *Gazetę Rządową* (1 lipca–3 listopada), a z Józefem Meierem *Dziennik Powstania Narodu* (14 września – 5 października); pisał wiersze agitacyjne. Używał pseudonimów: Citoyen Polonois, F.D., F.X.D. Warda, F.X.W.D. Réfugié Polonois Auteur de l'écrit intitulé „Idées sur la Pologne”. Po upadku powstania wyjechał przez Galię do Wenecji (został członkiem zorganizowanego tam Komitetu Wenecyjskiego), a następnie do Paryża (1795), gdzie wszedł w skład Deputacji i rozwinął ożywioną działalność polityczną i publicystyczną. W 1797 działał wśród emigracji w Dreźnie i wyprawił się z kwestą na rzecz emigracji do Wielkopolski. Pod koniec 1798 wyjechał do Lipska, a w 1799, dzięki zabiegom Ignacego Krasickiego u władz pruskich, wrócił do Warszawy. Około 1800 przeszedł na protestantyzm i ożenił się z Izabelą Mikorską. Zajmował się organizacją szkolnictwa, redagował *Nowy Pamiętnik Warszawski* (1801–05), wydawał poetów stanisławowskich. Był jednym z założycieli Towarzystwa Przyjaciół Nauk i pierwszym jego sekretarzem. W 1806, źle widziany przez władze Królestwa Warszawskiego z powodu utrzymywanej przyjaźni z H. Kollątajem, przeniósł się do nowo nabytego majątku Świesz na Kujawach. Zmarł 20 czerwca 1808 pod Błoniem, w drodze do Warszawy; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kolęda dla narodu na rok 1785. B.m.r. Niepodp.
2. Bajka Paw w dobrach Pana Podstolego. Wwa 1786 [anonim., druk nieznan]. Wyd. nast.: z rkpsu ogł. J. Rychter *Ognisko Dom.* 1886 nr 70–71 [pod nazwiskiem I. Krasickiego]; fragm. ogł. L. Bernacki w: I. Krasicki: Satyry i listy. Lw. 1908 [pod nazwiskiem Dmochowskiego].
Utwór zapewne tożsamy z przypisywaną D. bajką „Orzeł i paw”, której druk i tekst nie są znane.
3. O cnotach towarzyskich i występkach im przeciwnych. Wwa 1787 (dwa wyd.). Wyd. nast.: Wil. 1799; Wwa 1806; Wwa 1809; Wwa 1817 (dwa wyd.); Wwa 1822; w poz. 32 t. 2.
Adaptacja myśli filozoficznych C.A. Helwetiusa i P.Th. Holbacha.
4. Pochwała dobroczynności Jego Mości Pana Karpia, chorążego upitskiego. Wwa 1787.
5. Sztuka rymotwórcza. Poema w 4 pieśniach. Wwa 1788 (dwa wyd., z przedmową). Wyd. nast.: Wil. 1820; wyd. zmien. w poz. 32 t. 2 i odb. Wwa 1826; wstęp i oprac. S. Pietraszko. Wr. 1956 BN I, 158; wstęp i oprac. K. Dedecius. Tor. 1990 [z równoległym tekstem przekładu niem.]; wstęp i

oprac. T. Kostkiewiczowa i Z. Goliński. *Oświeceni o lit. Wypowiedzi pisarzy polskich 1740–1800.* Wwa 1993. Fragm. przedr. w wielu antologiach.
Wg N. Boileau: L'Art poétique.

6. Oratio pro instauratione studiorum in scholis Varsaviensis Scholarum Piarum. Wwa 1789.

7. Zakus nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej, czyli uwagi nad niektórymi tej akademii dysertacjami. Wwa [1789 anonim.]. Wyd. nast.: w poz. 32 t. 2; przedr. skróc.: *Ludzie Oświecenia o jęz. i stylu.* T. 1. Wwa 1958; fragm. przedr.: *Abyśmy o ojczyźnie naszej radzili.* Wwa 1984.

Domniemana współpraca F. Siarczyńskiego, O. Kopczyńskiego, Jana Śniadeckiego.

8. Urywek z bicia kręconego w Krakowie z okazji „Zakusu nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej”. Wwa 1789 (anonim.). Wyd. nast. w poz. 32 t. 2.

9. Mowa o potrzebie i sposobie uczenia się łaciny, przy dorocznym otwarciu szkół warszawskich XX. Scholarum Piarum. Wwa 1790. Wyd. nast.: w poz. 32 t. 2.; *Ludzie Oświecenia...* T. 2. Wwa 1958.

10. Do Hugona Kollątaja ... O sprawiedliwości. [Wwa 1791] [wiersz].
Niepodp.

11. Do Stanów z okoliczności uchwały sto tysięcy wojska. B.m. [1791; anonim.]. Przedr. fototyp.: oprac. i wstęp R. Kaleta. *Ulotna poezja patriotyczna Oświecenia (1774–1797).* Wr. 1977; przedr.: *Wiersze polityczne Sejmu Czteroletniego.* Cz. 1: 1788–1789. Wwa 1998.

12. Do ... Tadeusza Czackiego, starosty nowogródzkiego, i Mikołaja Wolskiego, szambelana JKMci, z okoliczności wydaniego pisma „O Konstytucji 3 Maja” JWW Zalewskiemu, posłowi trockiemu, i Matuszewicowi, posłowi brzeskolitewskiemu, poświęconego. B.m. [1791; anonim.]. Przedr. fragm.: oprac. i wstęp B. Leśnodorski. *Kuźnica Kollątajowska.* Wr. 1949 BN I, 130; przedr. całości: *Za i przeciw Ustawie rządowej.* Wwa 1992.

13. O rokosz pod Targowicą rzecz krótka. B.m. [1792]; też *Korespondent Warsz.* 1792 nr 34–35 (anonim.). Wersja nieco zmien. włączona do poz. 14.

Współautor: I. Potocki.

14. O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3 Maja 1791. Cz. 1–2. Metz [Lipsk] 1793 (anonim.). Wyd. nast.: Lw. 1793 [Wwa 1794]; Wwa 1830 (wyd. arkuszami); Paryż 1868 *Bibl. Lud.* 21–26; Ww. b.r. *Bibl. Mrówki* 146–151.

Współautorzy: H. Kollątaj, I. Potocki, S.K. Potocki.
Przekł. niem. 1793.

15. Discours prononcé à la barre de la Convention par les réfugiés polonais au nom de leur nation, le 6 jour compl. l'an III [22 IX 1795]. Paris 1795.

16. Mémoires pour servir à l'histoire des révolutions de Pologne, particulièrement à celle de 1794. Par un Citoyen Polonois. Paris [1795].
Współautor: J. Wybicki.

17. *Ideés sur la Pologne et sur les suites que doit avoir le partage de ce pays.* Paris 1796. Podp.: F.X.D. Warda.

18. *Réflexions sur une brochure intitulée „Koścuszko au peuple français”.* [Paris 1796]. Podp.: F.X.W.D. Réfugié Polonois Auteur de l'écrit intitulée *Ideés sur la Pologne.*

19. *Précis des causes de la destruction de la Pologne et des motifs qui nécessitent sa restauration.* Paris 1797.

Niepodp.
20. *La Savoie est à nous.* [Paris] b.r.
Podp.: F.D.

21. *Książdz małżonek. Nic nowego, nic dziwnego.* [Wwa] 1800.
Niepodp.

Autorstwo przypisywane również K. Wołskiemu.

22. *Obrona „Książdz małżonek”, czyli list odpowiedni na krytykę wysłaną przeciwko niemu.* Wwa 1800.

Niepodp.
Autorstwo jw.

23. *Mowa na obchód pamiętki Ignacego Krasickiego ... miana na posiedzeniu publicznym Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk dnia 12 grudnia 1801.* Wwa 1801; toż *Nowy Pam. Warsz.* 1802 t. 5 i odb. Wyd. nast. w: *Dzieła poetyckie I. Krasickiego.* T. I. Wwa 1802 i wyd. nast.; w poz. 32 t. 2.

24. *Życia uczonych ludzi. Wiadomości o życiu i pismach S. Konarskiego, I. Krasickiego, K. Wyrwicza, T. Wagi, T. Ostrowskiego, J. Zaborowskiego, J. Rogalińskiego, G. Piramowicza i J. Szymanowskiego.* *Nowy Pam. Warsz.* 1801–03. Wyd. nast. w poz. 32 t. 2.

Przekł. łac. „Wiadomości o życiu i pismach S. Konarskiego”: A. K. Kamiński pt. *Notitia brevis de vita et scriptis S. Konarski.* Wwa 1818.

Nadto wiersze w paru drukach ulotnych o niepewnym autorstwie i w rkpsach; wiersze D., m.in. pisane w imieniu J. Bielawskiego, przedr. J. Kott z *Nowego Pam. Warsz.* 1802 w *Pam. Lit.* 41 (1950) z. 3/4 s. 916–920, 924. Parę wierszy przypisywanych D. ogł.: J. Muczkowski. *Dwutygodnik Lit.* 1844 nr 1 [wiersz do J. Bogucickiego]; *Pisarze pol. Oświecenia.* T. 2. Wwa 1994 [Do S. Potockiego na wzmiankę o konfederacji targowickiej]; *Wiersze polityczne Sejmu Czteroletniego.* Cz. 1: 1788–1789. Wwa 1999.

Przypisywane D. autorstwo „Listu Sandomierzanki do Podolanki” (1784) uchylił sam D. (zob. GOLĄŃSKI E.N. poz. 3), a współautorstwo paszkwiłu „Lettre de Jean Woytynski Polonois au général Dombrowski, commandant des Légions polonoises” (1798) uchylił na rzecz Piotra Maleszewskiego A. Grodek (zob. OPRACOWANIA).

Przekłady

25. E. Young: *Sąd ostateczny.* Poema Junga Anglika po francusku przez p. Le Tourneur prozą, a z francuskiego na polski język wierszem przełożone. Wwa 1785. Wyd. nast.: Wwa 1803 (z przedmową); Machnówka 1805 (razem z poz. 26); w poz. 32 t. 1.

26. J. Milton: *Ułamki z „Raju utraconego”.* [Powst. 1786]. Wwa 1803. Wyd. nast.: Machnówka 1805 (razem z poz. 25); w poz. 32 t. 1.

27. S.F. de Genlis: *O religii uważanej jako jedynej szczęśliwości i prawdziwej filozofii zasadzie.* Dzieło ... napisane dla edukacji synów księcia aurelińskiego, z francuskiego ... przełożone. Wwa 1789.

28. Homer: *Iliada...* Ks. 1–8. Wwa 1791 [właśc. 20 I 1790 – 4 IV 1791, wyd. pojedynczymi księgam]. Wyd. całości: t. 1–3. Wwa 1800–01 [tu: „Wiadomość o życiu i dziełach Homera”]. Wyd. nast.: w: *Dzieła Homera.* T. 1–3. Wwa 1804–05; wyd. 3 t. 1–3. Wwa 1827; wybór, wstęp i oprac. T. Sinko. Kr. 1922 *BN II*, 17, toż. wyd. 11 oprac. J. Łanowski wg oprac. i wstępu T. Sinki. Wr. 1968; wybór, wstęp i oprac. J. Trzynadłowski. Wr. 1951 *Nasza Bibl.*, toż. wyd. 5 uzup. Wr. 1989; oprac. J. Korpanty. Kr. 1972 *Bibl. Klasyki Pol. i Obcej*, toż. wyd. nast. Kr. 1974; w: *Dzieła Homera.* T. 1. Wstęp i oprac. Z. Kubiak. Wwa 1990; wstęp U. Cybulska. Wwa 1996.

Przekł. z wersji łac., parafrazy franc. A. Dacier i ang. A. Pope'a.

29. E. Young: *Noc Junga. Noc pierwsza.* Wwa 1803. Wyd. nast. w poz. 32 t. 1.
Wg przekładu prozą P. Le Tourneura.

30. P.M. Vergiliusz: *Eneida Wirgiliusza.* Wwa 1809 (z przedmową L. Osińskiego „O życiu i pismach F.K.D.”); D. przełożył księgi 1–9, dalsze Wincenty Jakubowski). Wyd. 2 zmien. Wwa 1830 (z uzupełnieniem F.S. Dmochowskiego i F. Kowalskiego).

31. Horacjusz Flakka *Listów księgi dwie* przekładania ... Z tekstem łacińskim. Wwa 1814 [tu także przekład O. Korytyńskiego „Listów do Pizonów”]. Kilka listów przedr. w: *Wybór pieśni, satyr i listów Horacjusza.* Wil. 1807. Wyd. nast. całości w poz. 32 t. 1.

Nadto przekłady paru pieśni Horacjusza (przedr. w różnych wyborach dzieł tego poety), elegii Tibullusa i Propercjusza, fragm. „Odyssei” Homera, „Farsalii” Lucana i „Ziemiaństwa” J. Delille'a w *Nowym Pam. Warsz.* (przedr. w poz. 32 t. 2). D. należał też do grona tłumaczy dzieła C.C. Rulhière'a „Historia bezrządu Polski” (t. 1 Wwa 1808).

Wydanie zbiorowe

32. *Pisma rozmaite ... tłumacza Iliady.* Oprac. F.S. Dmochowski. T. 1–2. Wwa 1826.

Prace edytorskie

33. I. Krasicki: Dzieła poetyckie. T. 1–2. Wwa 1802.
 34. I. Krasicki: Dzieła. Edycja nowa i zupełna. T. 1–10. Wwa 1803–04.
 35. F. Karpiński: Dzieła wierszem i prozą. T. 1–4. Wwa 1806.

Listy rozproszone w różnych publikacjach i rkpsach, m.in. w: Korespondencja listowna H. Kołłątaja z T. Czackim. Wyd. F. Kojśiewicz. T. 1–2. Kr. 1844; — Korespondencja Jana Śniadeckiego z Krakowa. T. 2. Wyd. M. Chamcówna, S. Tync. Wr. 1954; — Korespondencja I. Krasickiego. Wyd. Z. Goliński, M. Klimowicz, R. Wołoszyński. T. 2. Wr. 1958; — Korespondencja F. Karpińskiego. Wyd. R. Sobol. Wr. 1958 *Arch. Lit.* 4.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

K.W. WÓJCICKI: *Enc. pusz. Orgel* 4 (1861). — W. SMOLEŃSKI: Kuźnica Kołłątajowska. Kr. 1885; wyd. 4 Wwa 1949. — [P. CHMIEŁOWSKI] PChm. *Wielka enc. pusz. ilustr.* 15/16 (1895). — TENŻE: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. Wwa 1902. — W. SMOLEŃSKI: Emigracja polska w l. 1795–1797. *Przegl. Hist.* 1910 i odb. Wwa 1911. — L. ZALEWSKI: „Sztuka rymotwórcza” F.K.D. Studium z dziejów krytyki literackiej w Polsce. Wwa 1910. — W. SMOLEŃSKI: Publicyści anonimowi z końca w. VIII. *Przegl. Hist.* 1912 i odb. Wwa 1911. — T. SINKO: Pomoc naukowe D. przy tłumaczeniu „Iliady”. *Eos* 1923. — B. GRUBRYNOWICZ: Nieznana współczesna krytyka Józefa Sygierta przekładu „Iliady” D. *Tamże* 1929 i odb. — J. NOWAK: Satyra polityczna Sejmu Czteroletniego. Kr. 1933. — A. GRODEK: Piotr Maleszewski i jego nauka społeczna. Wwa 1936. — A.M. SKAŁKOWSKI: *Pol. słownik biograf.* 5 (1939–46). — *Archiwum Wybickiego*. T. 1. Oprac. A.M. Skalkowski. Gdańsk 1948. — M. CHAMCÓWNA: Dyskusja nad katedrą literatury w Szkole Głównej Koronnej. *Pam. Lit.* 41 (1950) z. 3/4. — T. SKIBNIEWSKA: Z historii poetyki. Zestawienie i interpretacja I i III wydania „Sztuki rymotwórczej” F.K.D. *Prace Polon.* 11 (1953). — M. CHAMCÓWNA: „Zakus nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej”, czyli o pewnej polemice literacko-naukowej z XVIII w. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* 6 (1958) z. 2. — A. KRUPIANKA: Normy stylistyczne polskiego klasycyzmu w świetle wariantów edytorskich poezji S. Trembeckiego i F.K.D. *Z teorii i bist. lit.* Wr. 1963. — M. CHAMCÓWNA: Katedra literatury w Szkole Głównej Koronnej (1782–1795) i w pierwszych latach porobiorowych. *Dzieje katedry lit. pol. w UJ.* Kr. 1966. — B. KRAKOWSKI: Z badań nad oratorstwem Sejmu Czteroletniego. Gdańsk 1965. — Z. GOLIŃSKI: Nad tekstami Krasickiego. Wr. 1966. — S. PIETRASZKO: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966. — S. SAWICKI: Początki syntezy historycznoliterackiej w Polsce. Wwa 1969. — J. ZIĘTARSKA: Sztuka przekładu w poglądach literackich polskiego Oświecenia. Wr. 1969. — *Hist. nauki pol.* T. 2. Wr. 1970; t. 4. Wr. 1974. — S. PIETRASZKO: *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — Z. SINKO: Z zagadnień recepcji „Sądu ostatecznego” i „Mysli nocnych” E. Younga. *Pam. Lit.* 1974 z. 2. — Z. KOPCZYŃSKA: Język a poezja. Studia

z dziejów świadomości językowej i literackiej Oświecenia i Romantyzmu. Wr. 1976. — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski, 1790–1850. Wwa 1979. — J. ŚRUTWA: *Enc. katol. KUL* 3 (1979). — W. WALECKI: Staropolskie tradycje historycznoliterackie w dobie Oświecenia (I. „Sztuka rymotwórcza” F.K.D.). *Zesz. Nauk UJ. Prace Hist.-Lit.* 37 (1979). — J.T. POKRZYWNIAK: Cień Zoila nad wiekiem oświeconym. (Wokół „Zakusu nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej”). *Ruch Lit.* 1980 z. 3. — TENŻE: Jan Górczyczewski. Tłumacz, satyryk i krytyk. Pozn. 1981. — TENŻE: Korespondencja Jana Górczyczewskiego w sprawach literackich. *Pam. Lit.* 1983 z. 4 [z listami D.]. — A. WOLTANOWSKI: Prasa i pisma periodyczne powstania kościuszkowskiego. Białystok 1984 *Rozpr. UW*. — W. TYSZKOWSKI: „Nowy Pamiętnik Warszawski” i jego rola w popularyzowaniu wiedzy o literaturze antycznej. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 809 (1987): *Classica Wratislaviensis* XI. — Z. GÓRALSKI: Stanisław August w insurekcji kościuszkowskiej. Wwa 1988. — T. KOSTKIEWICZOWA: Krytyka literacka w Polsce. *Krytyka literacka w Polsce XVI i XVII w. oraz w epoce Oświecenia*. Wr. 1990. — Z. SINKO: Twórczość Milтона w Oświeceniu polskim. Wwa 1992. — J. SNOPEK: Prowincja oświecena. Kultura literacka ziemi krakowskiej w dobie Oświecenia 1750–1815. Wwa 1992. — T. KOSTKIEWICZOWA: F.K.D. (1762–1808). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 2. Wwa 1994 [z wyborem tekstów]. — S. GRZESZCZUK, D. HOMBEK: Książka polska w ogłoszeniach prasowych. T. 2. Kr. 1995. — A. KWIATKOWSKA: O poetyce i retoryce sporu wokół „Zakusu nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej”. *Pam. Lit.* 1997 z. 4. — M. KLIMOWICZ: Polsko-niemieckie pogranicza literackie w XVIII w. Wr. 1998. — Z. LIBERA: Les origines de la critique littéraire en Pologne. *Les Lumières en Pologne et en Hongrie*. Budapest 1998. — P. ŻBIKOWSKI: Rozpacz oświeconych u źródeł przełomu w poezji polskiej w l. 1793–1805. Wr. 1998.

E.A.

DMOCHOWSKI Franciszek Salezy 1801–1871

Urodzony 14 marca 1801 w Warszawie; syn Franciszka Ksawerego, tłumacza, polityka, i Izabeli z Mikorskich. Początkowo uczył się w domu, w Warszawie i w Świeszcu, pod kierunkiem ojca, następnie w 1809–17 w warszawskich szkołach pijarskich. Studiował prawo i (od 1819) sztuki piękne na Uniwersytecie Warszawskim, uczęszczał też na wykłady z literatury Ludwika Osińskiego i Kazimierza Brodzińskiego; równocześnie uczył w klasach niższych Liceum Warszawskiego. Debiutował jako literat w 1819 przekładami z literatury francuskiej i poezjami zamieszczanymi w *Tygodniku Polskim*. Należał do stowarzyszeń studenckich (Towarzystwa Czciocieli Nauk, Związku Powszechnego Uczniów Uniwersytetu Warszawskiego i Gospody Akademickiej), był współredaktorem rękopiśmiennego *Dziennika Akademickiego* (marzec–maj 1820) oraz (razem z Domini-

237

kiem Lisieckim) *Tygodnika Polskiego* (kwiecień–czerwiec 1820), kontynuowanego pt. *Wanda* (lipiec 1820 – wrzesień 1821). Od jesieni 1820 gospodarował w odziedziczonym po ojcu majątku Świesz na Kujawach, po jego sprzedaży dzierżawił wieś w okolicach Brzezin w powiecie rawskim (1822–24). Po powrocie do Warszawy w 1825 podjął pracę literacką, dziennikarską i wydawniczą. Wydawał *Bibliotekę Polską* (1825–26), *Gazetę Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego* z tygodniowym dodatkiem literackim *Rozmaitości Warszawskie* (1826–29), *Przewodnik Polski* (styczeń–kwiecień 1829), serie tekstów klasyków literatury polskiej (*Biblioteka Narodowa* 1828–30) i taniej literatury rozrywkowej (od 1828). Od jesieni 1826 zarządzał drukarnią *Gazety Korespondenta* przy ul. Nowosenatorskiej, prowadził tam także kantor księgarski; w 1829 nabył drukarnię Kosseckiego i Kompanii przy ul. Miodowej, w 1830 przeniósł ją na ul. Elektoralną. W tym czasie organizował w swym domu spotkania literackie (bywali tam Feliks Bentkowski, Antoni Edward Odyniec, Tymon Zaborowski, Jan Nepomucen Janowski) i uczestniczył w obiadach Wincentego Krasińskiego. Na początku 1830 prowadził też księgarnię wędrowną oraz drukarnię i księgarnię w Radomiu. Tuż po wybuchu powstania listopadowego przedrukował dzieło „O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3 maja 1791”. W styczniu 1831 został porucznikiem adiunktem w sztabie Gwardii Narodowej i członkiem (na wniosek Maurycego Mochackiego) Towarzystwa Patriotycznego, z którego został niebawem skreślony (działał w nim ponownie od lipca do września). Pisał wiersze patriotyczne; w lipcu wydawał *Niepodległość*. Podejrzany o uczestnictwo w wypadkach 15 sierpnia, został aresztowany i postawiony przed sądem wojennym, który go uniewinnił. Po powstaniu pozostał w Warszawie, prowadził drukarnię i kantor księgarski przy ul. Nowosenatorskiej, od 1834 księgarnię i wypożyczalnię książek; wydawał serie tanich książek, a w 1835–39 tygodnik ilustrowany *Muzeum Domowe*, w 1838–39 wraz z dodatkiem *Czytania Przyjemne*. W 1840–42 sprzedął drukarnię i księgarnię i osiadł w nowo nabytym majątku Radziki Wielkie nad Drwęcą, skąd pisywał do *Biblioteki Warszawskiej* i *Gazety Codziennej*. Zmuszony sytuacją materialną wrócił w 1856 do Warszawy i podjął pracę w *Gazecie Codziennej*; wkrótce kupił i wydawał *Kronikę Wiadomości Krajowych i Zagranicznych* (1856–60); w 1860–61 pisywał do *Pszczółki*; w 1862–63 redagował, początkowo z Józefem Ignacym Kraszewskim, *Przegląd Europejski Naukowy, Literacki i Artystyczny*. Używał m.in. pseudonimów: Autor „Podarunku dla dobrych dzieci”, Autor „Pogada-

nek niedzielnych”, Dawny uczeń Szkół Wojewódzkich i Uniwersytetu Warszawskiego, F.D., Tłumacz „Samotnika”, Wydawca romansów Waltera Scotta. Od 1863 pracował zarobkowo jako nauczyciel w III Gimnazjum Warszawskim. Był członkiem Towarzystwa Rolniczego (od 1861) i Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (od 1869). W ostatnich latach żył w niedostatku. Zmarł 3 sierpnia 1871 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Odpowiedź na pismo p. Mickiewicza „O krytykach i recenzentach warszawskich”, obejmująca tekst p. Mickiewicza z uwagami krytycznymi i „Obraz dążności literatów polskich od panowania Stanisława Augusta aż do naszych czasów”. Wwa 1829. Wyd. 2 Wwa 1830, ... z dołączeniem artykułów z *Bibl. Pol.* wyjętych („Uwag nad teraźniejszym stanem, duchem i dążnością poezji polskiej” 1825 oraz „Uwag nad «Sonetami» pana Mickiewicza” 1826). Przedr. W. Billip. *Mickiewicz w oczach współcz.* Antologia. Wr. 1962.

2. Podarunek dla dobrych dzieci ułożony przez F.S.D. T. 1–8. Wwa 1829. Wyd. 2 zmien. pt. Opowiadanie ojca obejmujące historią naturalną, geografiją, historią polską i starożytną, powieści i poezje. Cz. 1–2. Wwa 1859.

3. Nocleg w austerii. Komedioopera z franc. Przez F.S.D. Wwa 1830.

4. Wujaszek z Ukrainy. Komedia w 1 a. przerebiona z franc. przez F.S.D. Wyst. i wyd. Wwa 1830. Wg: E.A. Scribe, E.J.E. Mazères: *L'Oncle d'Amérique*.

5. Cześć młodzieży polskiej. Śpiew na nutę „Wanda leży w naszej ziemi”. [Wwa 1831] odb. z: *Barda Oswobodzonej Polski*. T. 1. Wwa 1830.

6. Głos ... na zebraniu członków Gwardii Narodowej, które miało się odbyć dnia 7 stycznia 1831. Wwa 1831.

7. Jaka siła moralna zrzuciła i prowadzi rewolucję Polski? [Wwa 1831] odb. z *Niepodległości* 1831.

8. Powrót jenerała Dembińskiego. Wwa 1831 [wiersz].

9. Nagroda dla pilnych i grzecznych dzieci. Zbiór moralnych powieści, wierszy i wiadomości do wieku dziecięcego stosownych przez Autora Podarunku dla dobrych dzieci. Wwa 1832.

10. Nauczycielka. Powieść z tegoczesnych obrazów społecznych. Wwa 1857.

11. Powieści, obrazy i zarzy oryginalne i naśladowane przez F.S.D. Wwa 1857.

12. Przekleństwo matki. Opowiadanie na rzeczywistych faktach osnute. Wwa 1858. Wyd. nast.: Gródek Jagielloński 1912; Płock 1935.

13. Wspomnienia od 1806 do 1830 roku. Wwa 1858. Wyd. nast.: Pozn. 1887; wstęp i oprac. Z. Li-

bera. Wwa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych* [tu też przedr. z czasopism: „O wydawnictwie warszawskim od początku bieżącego stulecia do roku 1840” 1863; „Wspomnienia literackie z dawnych czasów” 1866; „Znakomici literaci z okresu od 1800 do 1830 roku” 1871].

14. Meksyk opisany pod względem geograficznym, statystycznym i historycznym od najdawniejszych czasów aż do śmierci cesarza Maksymiliana, podług najnowszych i najpełniejszych źródeł. Wwa 1859. Niepodp.

15. Nowe drogi. Opowiadania i marzenia ziemianina. Powieść. Wwa 1859.

16. Pijak, czyli dwaj osadnicy. Powieść obyczajowa. Wwa 1859.

17. Satyryczne powieści i gawędy, wiersze różne, przekłady i życiorysy. Wwa 1859.

18. Dawne obyczaje i zwyczaje szlachty i ludu wiejskiego w Polsce i ościennych prowincjach. Wwa 1860 (anonim.). Przedr. fotoofs. Wwa 1960.

19. Sprawa graniczna. Powieść z tegoczesnych zdarzeń. Wwa 1860.

20. Znakomitości tegoczesne. Zarysy zebrane z najnowszych źródeł. Wwa 1860 (anonim.) odb. z *Kron. Wiad. Kraj. i Zagr.* 1860.

21. Historia Święta Starego i Nowego Testamentu opowiedziana w skróceniu. Z dodatkiem o pierwszych wiekach chrześcijańskich aż do Konstancyjna Wielkiego. Wwa 1861. Wyd. nast.: Wwa 1863; Wwa 1865.

22. Uwagi nad edukacją publiczną przez Dawnego ucznia Szkół Wojewódzkich i Uniwersytetu Warszawskiego. Wwa 1861 odb. z *Pszczoty* 1861.

23. Krótki zbiór historii polskiej opowiedziany podług najnowszych źródeł historycznych. Wwa 1862 i wyd. nast. m.in. wyd. 8 Wwa 1906.

24. Pierwsze wojny krzyżowe, z dodaniem krótkiej wiadomości o następnych. Wwa 1862.

25. Wiejskie pogadanki niedzielne, przez... Wwa 1862.

26. Wykład nauki czytania, pisania i rachunków dla użytku nauczających w ochronkach i szkółkach polskich, z dołączeniem powiastek i przysłów polskich oraz 15 tablic liter i wyrazów. [T. 1-3]. Wwa 1862.

27. Opowiadania starego nauczyciela przydatne dla czytelników wiejskich oraz dla dzieci wszelkiego stanu. Wwa 1863.

28. Krótki zbiór historii Starego i Nowego Testamentu. Wwa 1864 (anonim.). Wyd. nast. m.in. wyd. 16 Wwa 1898.

29. Nauka prozy, poezji i zarys piśmiennictwa polskiego. Cz. 1-3. Wwa 1864. Wyd. 2 Wwa 1865.

30. Poczciwość i praca, czyli historia biednej sieroty, przez Autora Pogadanek niedzielnych. Wwa 1868.

31. O życiu i pismach Kazimierza Brodzińskiego. Wwa 1871 odb. z *Bibl. Warsz.* 1870 t. 3.

Parę wierszy D. przedr.: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); rozpr. z *Bibl. Pol.* 1825 „Uwagi nad teraźniejszy stanem, duchem i dążnością poezji polskiej” przedr.: *Oświeceni o lit. Wypowiedzi pisarzy pol. 1801-1830.* Wwa 1995.

Pisma rozmaite... (T. 1-3. Wwa 1821), wyd. pod nazwiskiem D. i D. Lisieckiego, w rzeczywistości są wydaniem tyt. czasopisma *Wanda* (1821 t. 3-4) i zawierają także utwory innych autorów. Przypisywane D. „Powstanie narodu” (1831) okazało się innego autorstwa (zob. DMUSZEWSKI LA. poz. 34).

Przekłady

32. A.V. Arnault: Mariusz w Minturnie. Tragedia we 3 a. Wyst. Wwa 1819. Wyd. Wwa 1821.

33. Molière: Urojona niewierność. Komedia w 3 a. Wyst. Wwa 1819. Wyd. Wwa 1821.

34. Molière: Kto się kocha, ten się kłóci. Komedia w 2 a. Wyst. i wyd. Wwa 1820.

Współtłum.: D. Lisiecki.

35. Molière: Natręty. Komedia we 2 a. Wyst. Wwa 1820. Wyd. Wwa 1821.

36. Ch.V. d'Alincourt: Samotnik. Romans... w tłumaczeniu polskim skrócony. Wwa 1821. Wyd. nast. powiększone: Wwa 1822; Wwa 1825; Wwa 1829.

37. P. Henares: Powietrze w Barcelonie, czyli ostatnie listy dwojga kochanków ... Przełożone przez Tłumacza „Samotnika”. Wwa 1823.

38. W. Scott: Ryszard Lwie Serce w Palestynie. Romans historyczny ... przełożony przez ... T. 1-3. Wwa 1826.

39. Pisma wierszem. Cz. 1-2. Wwa 1827.

Tu, oprócz wiersza „Zalety rymów” (1819), same przekł., m.in. „Andromaka” J. Racine'a (wyst. Wwa 1821), „Zaira” Voltaire'a (1821).

40. W. Scott: Guy Mannering, czyli astrolog. T. 1-4. Wwa 1827 [*Wybrane Romanse Waltera Scotta*. Oddz. 1].

Niepodp.

41. W. Scott: Narzeczona z Lammermooru. Romans ... przełożony przez ... T. 1-3. Wwa 1828 [*Wybrane Romanse Waltera Scotta*. Oddz. 5].

42. W. Scott: Purytanie szkoccy. Romans ... przełożony przez... T. 1-4. Wwa 1828 [*Wybrane Romanse Waltera Scotta*. Oddz. 3].

43. W. Scott: Więzienie w Edynburgu ... Romans ... przełożony przez... T. 1-4. Wwa 1828 [*Wybrane Romanse Waltera Scotta*. Oddz. 2].

44. K. Mac-Farlane: Turcja europejska, Konstantynopol i jego okolice uważane pod względem topograficznym i wojskowym. Wwa 1829.

45. W. Scott: Hetman z Chester. Romans ... przełożony przez... T. 1-3. Wwa 1829 [*Wybrane*

Romanse Waltera Scotta. Oddz. 6]. Wyd. nast. Pozn. 1925.

46. V.H. Ducange: Doktor spowiednikiem, czyli młoda emigrantka ... *Romans ...* przełożony przez... T. 1-5. Wwa 1830 [*Wybrane Romanse Waltera Scotta i V. Ducange'a*. Oddz. 3].

47. V.H. Ducange: Leonida, czyli stara z Sureny. *Romans ...* przełożony przez... T. 1-5. Wwa 1830 [*Wybrane Romanse Waltera Scotta i V. Ducange'a*. Oddz. 1].

48. W. Scott: Opat. *Romans ...* przełożony przez... T. 1-4. Wwa 1828 [*Wybrane Romanse Waltera Scotta i V. Ducange'a*. Oddz. 4].

49. Ch.P. de Kock: Eugenia, czyli mąż i żona. *Romans obyczajowy ...* przełożony przez... T. 1-4. Wwa 1832.

50. [V.H. Ducange]: Trzy córki wdowy. *Romans ...* przełożony z franc. przez... T. 1-5. Wwa 1833.

51. Ch.P. de Kock: Brat Jakub. Powieść ... przełożona z franc. przez... T. 1-4. Wil. 1833.

52. Powieści z dzieł [J.H.] Zschokke i [E.T.A.] Hoffmanna, wydane przez... T. 1-2. Wwa [1833].

53. A. Ricard: Julian, czyli uwolniony więzień z galer. *Romans obyczajowy ...* przełożony z franc. przez... T. 1-4. Wwa 1833.

54. E. Voiart: Córka, siostra i matka, czyli trzy obrazy uczuć kobiety. Powieści ... przez Wydawcę *Romansów Waltera Scotta*. T. 1-3. Wwa 1833.

55. J.D. Vys: Rodzina na bezludnej wyspie, czyli Robinson szwajcarski. Dziełko dla dzieci z niem. pana ... przeż... T. 1-2. Wwa 1833. Wyd. 2 Wwa 1850. Przekł. z przekł. franc. Pl. Montolieu.

56. J. Delafaye-Bréhier: Rady dla dzieci w ciekawych i moralnych powieściach wystawione. Z franc. pani ... przeż... T. 1-2. Wwa 1834.

57. J.S.C. Dumont d'Urville: Podróż malownicza około świata. Porządny zbiór najciekawszych wiadomości i odkryć z Byrona, Kartereta, Bougainville ... Wyd. pod kierunkiem ..., na polskie przełożona przez ... Rok 1-2. Wwa [1834-35] (wyd. zeszytami).

58. Ch.P. de Kock: Cyrulik paryski. Tłum. ... T. 1-4. Wwa 1834.

59. [A.M.B. Gaudichot] M. Masson: Zawsze i wszędzie, czyli głos sumienia. Powieść ... przeż... Wwa 1834 *Czytelnia Najnowszych Powieści*.

60. J.H. Zschokke: Powieści moralne ... przeż... Wwa 1834 *Czytelnia Najnowszych Powieści*.

61. H. de Balzac: Eugenia Grandet, czyli córka łakomcy. Scena z obrazów życia przez ... wytłumaczona z franc. przeż... T. 1-2. Wwa 1835 *Gabinet Czytania*.

62. H. de Balzac: Pocóż chciał wiedzieć? Scena z życia paryskiego przez ... wytłumaczona z franc. przeż... Wwa 1835 *Gabinet Czytania*.

63. E.G. Bulwer Lytton: Młoda dziewczyna z Malines. Powieść pana ... z ang. przełożyl... Wwa 1835 *Gabinet Czytania* (razem z poz. 68).

64. J. Delafaye-Bréhier: Zapusty dziecinne, czyli małe towarzystwo. Dziełko dla dzieci pani ... naśladowane przez... Wwa 1835. Wyd. 2 pt. *Wieczory dziecinne, czyli małe towarzystwo*. Wwa 1840.

65. V.H. Ducange: Halka i Jadwisia, czyli testament Mikołaja. Tłum. ... Wwa 1835 *Gabinet Powieści i Romansów*.

66. Ch.P. de Kock: Jedynak, czyli uczeń miłości. *Romans obyczajowy ...* przełożony przez... T. 1-3. Wwa 1835 *Gabinet Powieści i Romansów*.

67. Ch.P. de Kock: Sabaudczyk, czyli miłość i wdzięczność. *Romans obyczajowy ...* przełożony z franc. przeż... T. 1-4. Wwa 1835 *Gabinet Powieści i Romansów*.

68. [A.M.B. Gaudichot] M. Masson: Szyld, czyli sierota z placu Châtelet. Powieść ... przełożył... Wwa 1835 *Gabinet Czytania* (razem z poz. 63).

69. Ch.P. de Kock: Mleczarka, czyli pustota, dobroć i niewinność. *Romans obyczajowy ...* przełożony z franc. przeż... T. 1-3. Wwa 1836 *Gabinet Powieści i Romansów*.

70. Ch. Schmid: Obraz Bogarodzicy, czyli dziecię zgubione. Powiastka na kolędę ofiarowana dobrym dzieciom przez... Wwa 1836. Wyd. 2 Wwa 1841.

71. K. Spindler: Żyd, czyli obraz Niemiec w wieku XV. *Romans historyczno-obyczajowy ...* przełożony z niem. przeż... T. 1-4. Wwa 1836.

72. E.G. Bulwer Lytton: Eugeniusz Aram. *Romans ...* przełożony przez... T. 1-4. Wwa 1837.

73. Ch.P. de Kock: Kawaler do wzięcia. *Romans obyczajowy ...* przełożony przez..., z dołączeniem dwóch pomniejszych powieści tegoż autora. Wwa 1837.

74. Ch.P. de Kock: Władysław i jego kuzynka. *Romans ...* przepolszczył... Wwa 1837.

75. Podróż malownicza pod redakcją... T. 3-4: Włochy. Cz. 1-2; t. 5: Paryż, Aleksandria. Wwa [1837-38] (wyd. zeszytami). Wyd. tyt. t. 3-4: Włochy. Obraz historyczny i opisowy krajów na półwyspie włoskim znajdujących się oraz Sycylii, Malty, Korsyki i Sardynii przez... Cz. 1-2. Wwa 1837. Wyd. tyt. t. 5: Nowy Kolumb. Pamiętnik podróży i wiadomości statystycznych przez... Wwa 1839. Kontynuacja wydawn. poz. 57.

76. Ch. Schmid: Baranek. Powiastka na kolędę ofiarowana dobrym dzieciom przez... Wwa 1837. Wyd. 2 Wwa 1867.

77. [J.D. Bastide] C. Bodin: Stenia. *Romans ...* przełożony z franc. T. 1-4. Wwa 1841.

78. F.R. Chateaubriand: Podróż z Paryża do Jerozolimy. Przekład... Cz. 1-2. Wwa 1853 *Skarbiec Arcydzieł Piśmienniczych Europy* 10.

79. Ch. Dickens: Wspomnienia sieroty, czyli pierwsze lata powieściopisarza. Powieść ... Wolny przekład z ang. przeż... T. 1-2. Wwa 1857 *Wieczory Zimowe* dz. 2.

Przekł. „Dawida Copperfielda”.

80. H. Conscience: Powieści belgijskie z życia rodzinnego przez ... przełożone przez... T. 1–2. Wwa 1858. Wyd. 2 pt. Wieczory zimowe. Obrazy z życia rodzinnego dla młodych osób. T. 1–2. Wwa 1861.

81. C. Cantu: Historia powszechna opowiedziana w skróceniu, z poglądem na religię, przemysł, handel i literaturę narodów podług ... przez... T. 1–3. Wwa 1860–61. Wyd. niedokończony.

82. C. Pinard: Dobrodziejstwa wiary chrześcijańskiej, czyli wpływ religii chrześcijańskiej na społeczeństwo, przez księdza ... Przełożył z franc. ... Wwa 1860.

83. C. Pinard: Duch wiary chrześcijańskiej, czyli wpływ religii chrześcijańskiej na oświatę i sztuki ... Przełożył z franc. ... Wwa 1860.

Prace edytorskie

84. F.K. Dmochowski: Pisma rozmaite ... tłumacza Iliady. T. 1–2. Wwa 1826.

85. F.K. Dmochowski: Sztuka rymotwórcza pisana w 4 pieśniach. Nowa edycja podług egzemplarza znalezionej pomiędzy papierami autora. Wwa 1826.

86. [Wybrane Romanse Waltera Scotta. Oddz. 1–7]. Wwa 1827–29.

87. Biblioteka Narodowa. [Oddz. 1]: Dzieła F.D. Książnika. T. 1–7. Wwa 1828–29; [oddz. 2]: Dzieła F. Zabłockiego. T. 1–6. Wwa 1829–30; [oddz. 3]: Żywy sławnych Polaków. T. 1–5. Radom 1830. Wyd. tyt. t. 1: Wwa 1830 (t. 1–4 wg wyd. T. Mostowskiego: Życia sławnych Polaków. T. 1–2. Wwa 1805).

88. Eneida Wirgiliusza przekładania F.[K.] Dmochowskiego, tłumacza Iliady. Wyd. 2. Wwa 1830 (z przekładem wydawcy ks. 10).

89. [Wybrane Romanse W. Scotta i V. Ducange'a. Oddz. 1–4]. Wwa 1830–32.

90. Czytelnia Najnowszych Powieści Rozmaitego Rodzaju i Przedmiotu przez... T. 1–8. Wwa 1834. Tyt. na zeszytach tygodniowych: *Rozrywki Niedzielne*.

Niektóre powieści, pojedyncze lub zebrane, ukazywały się nadto w osobno zbroszurowanych wyd. tyt., np. Obrazy życia i powieści filozoficzne z Balzaka wydane przez... T. 1–2. Wwa 1834.

91. *Gabinet Czytania*, to jest zbiór powieści, romansów, tudzież artykułów nauce i zabawie poświęconych. T. 1–3. Wwa [1834–35].

Niektóre utwory, pojedyncze lub zebrane, ukazywały się nadto w osobno zbroszurowanych wyd. tyt., np. Obrazy obyczajów i wspomnienia podróżne zebrane z najnowszych autorów i podróżników przez... Wwa 1835.

92. *Gabinet Powieści i Romansów*, zebrany z najnowszych i najcenniejszych utworów przez... T. 1–8. Wwa 1835–[1836].

Niektóre utwory, pojedyncze lub zebrane, ukazywały się nadto w osobno zbroszurowanych wyd. tyt., np. Powieści

ci i romanse zebrane z najnowszych i najcenniejszych autorów. T. 1–2. Wwa b.r.

93. *Rodzicielski Podarunek*. Powieści i komedijki w trzech językach: polskim, francuskim i niemieckim. Cz. 1–2. Wwa [1837–38]. Tyt. początkowych zeszytów: *Czytania Przyjemne i Pożyteczne*, następnich: *Rodzicielski Podarunek*.

Przekłady pol. oprac. wydawca, niem. L. Müller.

94. *Czytania Przyjemne*. Zbiór najnowszych powieści. T. 1–6. Wwa 1838–39. Dod. do czasop. *Muzeum Domowe*.

95. Praktyczna nauka czterech języków: francuskiego, angielskiego, niemieckiego i włoskiego, przez czytanie i tłumaczenie powieści i dramatów dla młodzieży stosowanych. Wwa 1860.

96. Wybór najnowszych utworów literatury zagranicznej. T. 1–2. Wwa 1860 odb. z *Kroniki Wład. Kraj. i Zagr.*

97. *Świat Literatury, Historii, Nauk Ekonomicznych, Podróży i Powieści*. Dzieło zbior. wyd. przez ... i Z. [aborowski]. T. 1 z. 1–4. Wwa 1861.

98. Dzieła L. Osińskiego. T. 1–4. Wwa 1861–62.

Nadto wydanie z przygotowanych przez D. materiałów „Pism” Brodzińskiego (zob. BRODZIŃSKI K. poz. 43).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

K.W. WÓJCICKI. *Enc. powsz. Orgel* 7 (1861). — TENŻE: F.S.D. *Bibl. Warsz.* 1871 t. 3 i odb. — [P. CHMIEŁOWSKI] PChm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 15/16 (1895). — J. KORPALA: Za kulismis młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit.* 1931. — G. KORBUŃ: K. Brodziński a F.S.D. *Ruch Lit.* 1933 nr 10. — J.S. BYSTRON: Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego 1815–1831. Lw. 1938. — M. DANILEWICZOWA. *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — A. BAR: Kuzoszki na Parnasie. Kr. 1947. — W. BILLIP: Mickiewicz w krytyce literackiej przed r. 1830. *Przegl. Hum.* 1959 nr 3. — S. KAWYN: Wstęp do: Walka romantyków z klasykami. Wr. 1960 *BN* 1, 183; wyd. nast. Wr. 1963. — A. KOWALSKA: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815–1822. Wwa 1961. — Z. LIBERA: F.S.D. jako krytyk Mickiewicza. *Księga pam. ku czci S. Piłonia*. Kr. 1961. — J. KAMIONKOWA: Życie literackie w pierwszej połowie XIX w. Wwa 1970. — E. SKŁODOWSKA: Działalność wydawnicza F.S.D. 1820–1871. Wwa 1970. — M. BRYKALSKA. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — A. SŁOMKOWSKA: Dziennikarze warszawscy. Wwa 1974. — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Wr. 1977. — W. PUSZ: Nowy Parnas przedromantycznej Warszawy. Wr. 1979. — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski, 1851–1890. Wwa 1982. — W. PUSZ: Epistolografia menipejska w Oświeceniu postanisiałowskiem. Łódź 1985 *Acta Universitatis Lodzianis*. — J. DYBIEC: Bologna negli a 1815–1914. *Commentationes Historicae*. Kr. 1988. — W. PUSZ: Między Krasickim a Słowackim. Kr. 1992.

DMUSZEWSKI Ludwik Adam 1777–1847

Urodzony 24 grudnia w Sokółce koło Białegostoku; syn Jana, rotmistrza kawalerii narodowej, starosty kokoszyckiego, i Magdaleny z Sobolewskich. Uczył się w szkołach bazylikańskich w Żyrowicach i — po porzuceniu przez ojca służby wojskowej i osiedleniu się w Warszawie — w szkołach wydziałowych warszawskich lub u pijarów (według dawniejszych biografów). W czasie powstania 1794 był protokolistą Najwyższej Rady Narodowej, następnie — po spaleniu domu Dmuszewskich w czasie szturmie Pragi — gospodarował wraz z ojcem na nieznaną nazwę dzierżawie. W jesieni 1799 przyjechał do Warszawy i na scenie Teatru Narodowego rozpoczął pracę w zawodzie autora i aktora dramatycznego (debiutował 15 czerwca 1800 we własnej komedii „Dwóch w jednym”), związał się wtedy z teatrem na resztę życia. W 1800–11 wyjeżdżał z zespołem warszawskim na występy sezonowe do Poznania, Kalisza, Łowicza, a także do Białegostoku (1808), Krakowa (1809) i Gdańska (1811); w 1803 i 1804 występował gościnnie w Grodnie. 28 czerwca 1805 ożenił się ze śpiewaczką Zofią Petrasch (zm. 1807). Od 1804 ogłaszał w prasie warszawskiej piosenki ze swych sztuk i wiersze (*Gazeta Warszawska*, *Gazeta Korespondenta Warszawskiego* i in.). Wydawał i redagował *Rocznik Teatru Narodowego* (1812–17). W 1811 jeździł do Paryża, Wiednia, Dreznia i Berlina, by studiować w tamtejszych teatrach grę aktorską. W 1812 występował, wraz z Bonawenturą Kudliczem, w Wilnie. 25 listopada 1812 ożenił się z aktorką Konstancją Pięknoską. W 1814–21 należał do udziałowców Teatru Narodowego; od 1815 do 1825 był etatowym reżyserem (w 1826 zaprzestął występów aktorskich), a od 15 lipca 1825 do 30 czerwca 1827 jednym z dyrektorów (obok B. Kudlicza i Karola Kurpińskiego) zarządzającego teatrem Zrzeszenia Polskich Artystów Dramatycznych, następnie drugim dyrektorem teatru (aż do śmierci). W 1818–19 zamieszczał wiersze w *Tygodniku Polskim* i *Tygodniku Polskim i Zagranicznym*, w 1820 teatralia w *Tygodniku Muzycznym*; od 1822 do 1847 wydawał i redagował odkupiony od Brunona Kicińskiego *Kurier Warszawski*, dzięki czemu dorobił się kamienicy przy ul. Wierzbowej i majątku Dobrzyńiec Mały. W czasie powstania listopadowego kierowany przez niego teatr propagował walkę zbrojną (5 grudnia 1830 manifestacyjnie wystawił „Krakowiaków i Górali” Wojciecha Bogusławskiego); aktywny wolnomularz z lat wcześniejszych — członek łóż: Świątynia Mądrości (1805), Zum goldenen Leuchter (1805) i Świątynia Izis (1808–21) — należał do sygnatariuszy petycji skierowanej (5 lutego 1831) do Rady

Municipalnej stolicy z żądaniem wskrzeszenia w nowych warunkach politycznych skasowanego w 1821 wolnomularstwa. W 1836–38 wykładał w Szkole Dramatycznej krytykę, historię i literaturę dramatyczną. W 1838 drukował w *Świecie Dramatycznym*, w 1840–41 w *Pamiętniku Sceny Warszawskiej*. Był członkiem towarzystwa rozrywkowo-literackiego Sfinks (1810–11), Towarzystwa Dobroczynności (od 1839 wchodził w skład Rady Głównej Opiekuńczej Instytutów Dobroczynności), założył wraz z muzykiem Wojciechem Żywnym Towarzystwo Podupadłych Artystów, Ich Wdów i Sierot i był jego wiceprezesa (od 1839). Zmarł 9 grudnia 1847 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Aktorowie na Elizejskich Polach. Komedja w 1 a. Wyst. Wwa 1801. Wyd. Wwa 1802. Wyd. nast.: Wwa 1804; w poz. 30. (Muzyka J. Elsner). Następne, zmieniane stosownie do okoliczności wersje sztuki: Nowi aktorowie na Elizejskich Polach (1836); Żółkiewski na Elizejskich Polach.
2. Oblężenie Odensy. Drama wojskowe w 4 a. z historii duńskiej. Wyst. Wwa 1803. Wyd. Wwa 1804.
Wg J. de Boirie: Henri IV ou la prise de Paris.
3. Siedm razy jeden. Komedioopera w 1 a. oryginalnie napisana. Wyst. Wwa 1804. Wyd. Wwa 1805. Wyd. nast.: Wwa 1807; w poz. 30. (Muzyka J. Elsner).
Przekł. niem. 1805.
4. Hymn w doskonałej łoży st. Jana Złotego Lichtarza na pierwszym zgromadzeniu w języku polskim śpiewany dn. 21 stycznia 1805. Wwa 1805 (muzyka J. Elsner). Wersja zmien.: Hymn przy pierwszym otwarciu □ Świątynia Mądrości śpiewany 5805. *Pieśni wolnomularskie*. [Wwa 1811]. Przedr. J. Nieczuja-Urbański. *Ruch Lit.* 1927 nr 4.
5. Terno. Komedioopera w 1 a. naśladowana z franc. komedii Quaterno. Wyst. i wyd. Wwa 1805. Wyd. nast. w poz. 30.
Wg A. Seville: Quaterno à la loterie.
6. Wdzięczność dla Wojciecha Bogusławskiego. Kantata na dzień imienin ... Wykonanie i wyd. Wwa 1805 (muzyka J.N. Szczurowski).
7. Gaduła nad gadułami. Komedja w 1 a. Wyst. Wwa 1807. Wyd. Wwa 1809. Wyd. nast. zmien.: Wwa 1810; w poz. 30.
Wg J.Ch.F. Maurice-Descombes: Le Parleur éternel.
8. Okopy na Pradze. Komedioopera oryginalna w 1 a. Wyst. Wwa 1807. Wyd. Pozn. 1807. Wyd. nast.: Pozn. 1905; Pozn. 1926. (Muzyka J. Stefani z „Krakowiaków i Górali”).
Następne, zmieniane stosownie do okoliczności wersje sztuki: Pożegnanie, czyli marsz wojowników (1808); Przygotowanie na przyjęcie wojska polskiego w Krakowie (1809).

9. Pospolite ruszenie, czyli bitwa z Kozakami. Komedioopera w 2 a. Wyst. i wyd. Wwa 1807 (dwa wyd.). Wyd. nast.: Wwa 1809; Wwa 1813 (muzyka J. Elsner).
10. Dykcjonarzyk teatralny, z dodatkiem pieśni z najnowszych oper dawanych na Teatrze Narodowym Warszawskim. Pozn. 1808. Współautor: A. Żółkowski.
11. Dworek na gościńcu. Komedioopera w 1 a. przełożona z niem. i oryginalnymi piosenkami powiększona. Wyst. i wyd. Wwa 1809 (muzyka: K. Kurpiński lub J. Deszczyński; W. Lessel). Wg A.F. Kotzebue: Das Haus an der Heer Strasse.
12. Hymn śpiewany na biesiadzie członków L. Ś. J. pod nazwiskiem B. B.: Zjednoczonych Polaków, w dzień imienin N. B.: Wincentego Axamitowskiego M.: tejez □ .... Wwa 1810 (muzyka J. Elsner).
13. Nasz Józio. Komedia w 1 a. Wyst. Wwa 1810. Wyd. S. Durski. *Miscellanea z l. 1800–1850*. Wr. 1963 *Arch. Lit.* 7. Wg A.F. Kotzebue: Unser Fritz.
14. Oblężenie Gdańska. Melodrama w 3 a. Wyst. Wwa 1811. Wyd. Wwa 1815. Wg J. de Boirie, J.G.A. Cuvelier de Trye: Stanislas Leszczyński ou le siège de Dantzik.
15. Stryjowie i stryjenki. Komedioopera w 1 a. Wyst. Wwa 1811. Wyd. w poz. 30 i osob. Wr. 1821. (Muzyka: J. Damse, S. Serwaczyński).
16. S. M. S. do N. B.: Ludwika Osińskiego M.: □ Świątyni Izis w dzień jego imienin... Wwa 1812. Przedr. J. Nieczuja-Urbański. *Ruch. Lit.* 1927 nr 4. (Muzyka K. Kurpiński).
17. Wyzbranie Wisły. Komedioopera w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1813. Wyd. nast. w poz. 30.
18. Hymn na obchód jubileuszowy uroczystości upłynionego pół wieku wolnomularskiego życia N. B.: Piotra Reycha czł. Ś. i D.: □ Świątyni Izis... Wwa 1814 (muzyka J. Elsner).
19. Krótka kronika teatru polskiego 1765–1814. *Rocz. Teatru Nar. Warsz. od 1 I 1813 do 1 I 1815*. Wwa 1814–15 (anonim.). Kronikę z 1765–1807 przedr. L. Bernacki w: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1. Lw. 1925 [pod autorstwem A. Zalewskiego, podpisanego wydawcy *Rocznika* za l. 1808–10]; Kronikę z 1808–1814 przedr. E. Szwanowski w: Teatr W. Bogusławskiego 1799–1814. Wr. 1954 [pod autorstwem jw.]. Wyd. wyboru z całości pt. *Krótka kronika teatru polskiego*. Wstęp S. Raszewski, oprac. M. Nowak. Wwa 1991 [pod autorstwem D.].
- Autorstwo przypisał Dmuszewskiemu (za K. Kurpińskim) M. Rulikowski. *Pam. Lit.* 1925/26 s. 13–16.
20. Łaska imperatora. Opera w 1 a. Wyst. Wwa 1814. Wyd. w poz. 30 i osob. Wwa 1822 (muzyka K. Kurpiński). Wg A.F. Kotzebue: Fedora.
21. Oblężenie Warszawy. Historyczne drama w 4 a. Wyst. Wwa 1814. Wyd. Wwa 1815. Wyd. nast. w poz. 30. Wg J. de Boirie: Henri IV ou la prise de Paris.
22. Szkoda wąsów. Komedioopera w 1 a. Wyst. Wwa 1814. Wyd. w poz. 30 i osob. Wr. 1821. Wyd. nast. Pozn. 1900. (Muzyka: autor nieznany; W. Simon). Wg Ch.A. Sewrin: Jadis et aujourd'hui.
23. Nagroda, czyli wskrzeszenie narodu. Opera w 2 a. Wyst. Wwa 1815. Wyd. Wwa 1816. Wyd. nast. w poz. 30. (Muzyka K. Kurpiński).
24. Barbara Zapolska, czyli odwet. Komedia w 3 a. Wyst. i wyd. (pt. *Odwet, czyli Barbara Zapolska*) Wwa 1816. Wyd. nast. w poz. 30. Zmien. wersja wystawionej w 1810 komedii D. „Miłostki Zygmunta Jagiellończyka”. Wg A. Creuzé de Lesser, J.F. Roger: La Revanche.
25. Śpiew braterski na dzień imienin ... B.: Jana Nepomucena Potockiego namiestnika W. M. W. N. i najpierwszego mistrza katedry Ś. i D. □ Świątyni Izis... Wwa 1816 (muzyka K. Kurpiński). Przedr.: *Antologia poezji masonskiej*. Wwa 1995.
26. Śpiew na dzień imienin Br.: Antoniego Nofoka przew. M. K.: Spr.: i Dost.: □ Bogini w Eleusis... Wwa 1817 (muzyka J. Kaszewski).
27. Handel na żony, czyli lepsze cudze. Opera komiczna w 1 a. Wyst. Wwa 1820. Wyd. Lubl. 1820. Wyd. nast. Wwa 1821. (Muzyka J. Herold).
28. Pięć sióstr a jedna. Komedia w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1820. Wyd. nast.: Wwa 1821; w poz. 30.
29. Westalka. Tragedia liryczna w 3 a. Wyst. Wwa 1821. Wyd. Wwa 1822. Wyd. nast. w poz. 30. (Muzyka L. Spontini). Wg V.J.E. Jouy.
30. Dzieła dramatyczne. T. 1–4. Wr. 1821; t. 5–10. Wwa 1822–23. Wyd. tyt. t. 5–10: Nowe dzieła dramatyczne. T. 1–5. Wwa 1824. Tu m.in. pierwodr. komedii i oper: Dom do przedania (1802); Tadeusz Chwalibóg (1813); Aleksander i Apelles (1815); Indyk nadziany dukatami (1815); Plaksa i Wesołowski (1817); Obiadek z Magdusią (1817); Intryga przed ślubem (1817); Bajki Krasickiego (1818); Dzwonek, czyli diabełek pazikiem (1818); Król Lokietek, czyli Wiśliczanki (1818); Aż trzy wesela (1819); Figlarki, udany ojciec (1819); Jan Grudczyński, starosta rawski (1819); Maria, królowa szwedzka i Katarzyna, królowna polska (1819); Sekretarz i kucharz (1821); Słomiany człowiek (1821); Sygnet czarnoksiężki w Wilanowie (1821); Ułan (1821); Woltyżer (1821); naddo w t. 4: Śpiewy z rozmaitych oper i innych dzieł dramatycznych.
31. Śpiewka bankietowa. [Wwa przed 1822, podp.: L. D.:]. Przedr.: *Antologia poezji masonskiej*. Wwa 1995 [anonim.].
32. Śpiewka przyjacielska w dniu imienin ... Kazimierza Miecznikowskiego. Wwa 1825. Podp.: L.A.D.
33. Cecylia Piaseczyńska. Opera w 2 a. Wyst. i wyd. Wwa 1829 (muzyka K. Kurpiński).

34. Powstanie narodu. Scena liryczna w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1831.

Niepodp.

Autorstwo przypisywano błędnie F.S. Dmochowskiemu.

35. Robert diabeł. Opera w 5 a. Wyst. Wwa 1837. Wyd. Wwa 1838 (muzyka J. Meyerbeer).

Współautor: J.T.S. Jasiński (a. 4–5).

Wg: G. Delavigne, E. Scribe.

36. Ochrona ubogich dzieci. Komediopera w 1 a. Wyst. Wwa 1840. Wyd. Wwa 1841. Wyd. nast. Wwa 1854 (muzyka X.J. U[rusow?]).

37. Znamię. Drama oryginalne w 1 a. Wyst. Wwa 1841. *Pam. Sceny Warsz. na r. 1840* (Wwa 1841).

38. Do ... Karola Kurpińskiego. [Wwa] b.r.

Podp.: L.A.D.

Pozostałe utwory dramatyczne D. (napisał ich 140, w tym 30 oryginalnych), wystawiane w teatrze w 1800–44, nie były drukowane. Wiersze i fragm. sztuk, przeważnie piosenki, ogl.: *Wybór pięknych dzieł muzycz. i pieśni pol.* (nr 4–6. Wwa 1803–05); *Pieśń z komedioopery „Siedm. razy i jeden” i innych oper pol.* (Pozn. 1805); *Pieśni wolnomularskie* (Wwa 1811); *Śpiewy i arie teatralne i światowe z różnych oper i komedii zebrane* (Wwa 1816); *Kolęda na r. 1824* (Wwa 1823) i nast.; *Zbiór poetów pol.* 1 (1959); *Antologia poezji masonijskiej*. Wwa 1995.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

K.W. WÓJCICKI: Cmentarz Powązkowski. T. 2. Wwa 1856; wyd. nast. Wwa 1984. — TENŻE: *Enc. powsz. Orgel*. 7 (1861). — [P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 15/16 (1895). — „*Kurier Warszawski*”. *Książka jubileuszowa ... 1821–1896*. Wwa 1896. — L. SIMON: Do źródeł twórczości dramatycznej L.A.D. *Pam. Lit.* 1929 z. 3. — TENŻE: Komediopera okolicznościowe L.A.D. *Teatr* 1931 nr 10. — B. KORZENIEWSKI: Drama w warszawskim Teatrze Narodowym podczas dyrekcji Ludwika Osińskiego (1814–1831). Wwa 1934. — M. RULIKOWSKI: *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — S. DURSKEI: L.A.D. Wwa 1964. — S. JAROCIŃSKI: *Słownik muzyków pol.* T. 1. Kr. 1964. — S. DURSKEI: Dramatopisarstwo L.A.D. Wr. 1968 [z bibliogr.]. — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973. — S. DURSKEI: Komedia okolicznościowo-polityczna i historyczna l. 1800–1830. Wr. 1974. — A. SŁOMKOWSKA: Dziennikarze warszawscy. Wwa 1974. — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski, 1790–1850. Wwa 1979. — L. HASS: Sekta farmazonii warszawskiej. Wwa 1980. — J. CHAŁUPKA: Stosunki rodzinne i domowe L.A.D. *Rocz. Warsz.* 19 (1987). — S. KRUK: „Wesołość – córka wolności ...” (O libretcie do opery „Król Łokietek, czyli Wisliczanki” L.A.D. –1818). *Annales UMCS. Sectio FF. Philologiae* 12/13 (1994/95). — M. BRZEZINA: Stylizacja włoska w krotchwili „Słomiany człowiek, czyli Teatr w Sochaczewie” L.A.D. *Język i styl gatunków literackich Oświecenia i Romantyzmu*. Zielona Góra 1995. — Z. RASZEWSKI: Teatr na placu Krasieńskich. Wwa 1995. — R. DOKTOR: L.A.D. (1777–1847). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996 [z wyborem tekstów].

E.A.

DOBRAKCI Maciej

ok. 1626–1681

Inna forma nazwiska: Gutthäter; Gütthaetter.

Urodzony 6 stycznia 1626 w Byczynie na Śląsku w protestanckiej rodzinie Gutthäterów, która po spolszczeniu i uszlachceniu przybrała nazwisko Dobracki; syn Macieja, proboszcza ewangelickiego w Mielęcinie, i Jadwigi. Możliwe, iż ukończył studia prawnicze. Około 1655 był wicenotariuszem ziemskim w Wieluniu i regentem kancelarii grodzkiej w Ostrzeszowie. Podczas wojny szwedzkiej uciekł w 1656 na Śląsk, stracił swój urząd i cały majątek. Osiedliwszy się ok. 1659 we Wrocławiu, pracował jako prawnik, ponadto wydawał podręczniki języka polskiego i zapewne prywatnie nauczał tego języka. W czerwcu 1665 odbył podróż do Gdańska. Od września 1666 do początku 1670 kierował Miejską Szkołą Polską we Wrocławiu. Następnie przeniósł się na krótko do Torunia, a w 1671 zamieszkał na stałe w Brodnicy w ziemi chełmińskiej, gdzie objął urząd notariusza. W marcu 1673 otrzymał od króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego tytuł sekretarza królewskiego. Żonaty z Dobrząską. Zmarł 10 czerwca 1681 w Brodnicy; pochowany na cmentarzu ewangelickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wydawnictwo polityk. Oleśnica 1664 druk J. Seyffert. Wyd. nast.: Gdańsk 1664; Elbląg 1672; w książce: Kancelaria polityczna [...] Gdańsk 1685 (zob. poz. 2); w książce: *Polityka polska w conversacyjej i correspondencyjej z ludźmi*. Gdańsk 1690.

Zbiór wzorów rozmów w jęz. pol. i niem.

2. Kancelaria polityczna. Gdańsk 1665 druk S. Reiniger. Wyd. nast.: Elbląg 1672; Gdańsk 1685; w książce: *Polityka...*, jw. poz. 1; Elbląg 1761. Pol.-niem. podręcznik epistolografii.

3. Goniec gramatyki polskiej. Oleśnica 1668 druk J. Seyffert.

4. Polnische teutsch erklärte Sprachkunst. Oleśnica 1669 druk J. Seyffert (dwie ed.). Poszerzona wersja niem. *Gońca gramatyki...*, zob. poz. 3.

5. Pień szczerzo-uprzejmy na godach weselnych ... księdza Gottfrida Hallera ... w roku 1670. Wr. [1670] druk J.K. Jacob; też w jęz. niem. i łac. pt. *Festivitati nuptiali...* Brzeg 1670. Wersję pol. przedr. J. Kuglin; Stychy wrocławskie. Kat. 1948.

Przekłady

6. J.A. Komensky: *Orbis sensualium pictus*. Brzeg 1667 druk K. Tschorn. Inne wyd. Wr. 1667 druk C. Müller (dwie odmienne ed.). Wyd. nast.: Wr. 1805; Wr. 1809; Wr. 1818; Wr. 1841.

7. Dziękując na wysokości; Kryste, dniu naszej światłości. [Pieśni religijne]. Tłum. z niem. Ogl. w

książce: Spisźarnia duszna. Oleśnica 1671 druk. G. Günzel, K. Wätzold. Wyd. nast. Brzeg 1680.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

W. OGRODZIŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — P. ZWOLIŃSKI. Gramatyki języka polskiego z XVII w. jako źródło poznania ówczesnej polszczyzny. *Poradnik Język.* 1956 z. 7–9. — A. ROMBOWSKI. Ludzie dawnego Wrocławia. Wr. 1958. — TENŻE. Nauka języka polskiego we Wrocławiu (koniec wieku XV – połowa wieku XVIII). Wr. 1960 [tu: bibliogr. prac M.D.]. — TENŻE. Polskie podręczniki w dawnych księgozbiorach wrocławskich. *Sobótka* 1960 nr 1. — TENŻE. Z historii szkolnictwa polskiego na Śląsku. Kat. 1960. — B. KOCOWSKI. Zagadkowy elementarz wrocławski. *Roczn. Bibl. Nar.* 4 (1968) s. 225–233. — J. ZAREMBA. Polscy pisarze na Śląsku po wojnie trzydziestoletniej. Wr. 1969. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — B. GÓRSKA, A. SKURA. Książka polska wydawana na Śląsku w XV–XVIII w. Wr. 1975. — *Bibliografia piśmiennictwa pol. na Śląsku „Śl. Korbut”*. T. 2. Wr. 1980. — A. ŚWIDERSKA. Listowniki staropolskie w zbiorach Biblioteki Gdańskiej. *Roczn. Gdański* 45 (1985) z. 1. — U. GUMUŁA. M. Gutthäter-D. jako autor podręczników do nauki języka polskiego. *Kwart. Opol.* 1987 nr 2. — D. DYKIEL. Formy adresatywne w „Wydawnym polityku” M. Gutthäter-D. *Rozpr. Komisji Język. Wr. Tow. Nauk.* 16 (1989) s. 147–161. — R. OLESCH. O podręcznikach języka polskiego drukowanych na Śląsku w XVII w. *Barok w pol. kult., lit. i języku.* Wwa 1992. — U. GUMUŁA. Literatura na Śląsku w XVII w.: Piotr Wächernius, Jan Malina, M. Gutthäter-D. Kat. 1995.

I.T.

DOBRZAŃSKI Jan 1820–1886

Urodzony w 1820 we wsi Czarna koło Sanoka; syn Stanisława, leśniczego, i Magdaleny z Saleniewiczów; ojciec Stanisława, aktora, komediopisarza i tłumacza sztuk teatralnych. Uczył się w gimnazjum w Samborze i w Przemyślu, w 1839–41 studiował prawo i filozofię na Uniwersytecie Lwowskim. Debiutował w 1841, ogłaszając wiersze w *Dzienniku Mód Paryskich* i recenzje teatralne w *Gazecie Lwowskiej*. Został sekretarzem Tadeusza Wasilewskiego i uczestniczył w organizowanych u niego zebraniach czwartkowych skupiających elitę umysłową ówczesnego Lwowa, wchodził także w skład redakcji *Rozmaitości*. W 1843 ożenił się z Karoliną Smochowską, aktorką. W tymże roku przez kilka miesięcy pracował jako guwerner Adama Sapięhy, w latach następnych dzierżawił folwark Grzymalów. W 1847 wrócił na stałe do Lwowa i został współredaktorem *Dziennika Mód Paryskich*. W 1848 uczestniczył w wydarzeniach rewolucyjnych we Lwowie: był współorganizatorem Gwardii Narodowej, wchodził w skład Rady Narodowej i redagował jej organ pt. *Rada Narodowa*, przekształcony od nr 31 w *Gazetę Narodową*. Był też dele-

gatem na Kongres Słowiański w Pradze. Cieszył się dużą popularnością i jako trybun ludu otrzymał miano Jana IV. Za działalność polityczną powołano go do wojska austriackiego, wywieziono do Josephstadt i wcielono do batalionów karnych. W 1850 powrócił do Lwowa. W 1854–56 redagował *Nowiny*, w 1856–65 *Dziennik Literacki*. Oprócz działalności publicystycznej uprawiał także prozę beletrystyczną, pisał zwłaszcza powieści polityczne. W 1860 został członkiem Towarzystwa Gospodarczego. W 1862 wznowił *Gazetę Narodową*, którą redagował do 1885 (do 1869 wraz z Janem Lamem, potem z Agatonem Gillerem). Przygotowania związane z wybuchem powstania styczniowego wzmogły działalność polityczną D.: w 1862 wszedł w skład czerwonej Naczelnej Rady Galicji, w 1863 zorganizował Komitet Bratniej Pomocy. W wyniku tej działalności przebywał przez cztery miesiące w więzieniu. W 1868 był jednym z twórców Towarzystwa Pedagogicznego, w roku następnym założył pierwsze we Lwowie gniazdo Sokola. Był radnym miejskim; w 1869 należał — wraz z wieloma posłami sejmowymi — do Klubu Rezolucjonistów, domagających się szerokiej autonomii politycznej dla Galicji, a w 1879 wystosował do Kongresu Berlińskiego podpisany przez 30 tysięcy osób adres w sprawie polskiej. W 1865–72 prowadził na łamach *Gazety Narodowej* ostrą kampanię przeciwko działalności ówczesnego dyrektora teatru lwowskiego Adama Miłaszewskiego, co doprowadziło w 1872 do objęcia kierownictwa tego teatru przez tzw. Komitet Założycieli Akcyjnego Towarzystwa Przyjaciół Sceny, gdzie D. odgrywał kluczową rolę. Po konflikcie ze *Zrzeszeniem Aktorów* w 1873 ustąpił z Komitetu Założycieli. W lipcu 1875 objął dyrekcję teatru lwowskiego, który prowadził, początkowo wraz z synem Stanisławem, do 1881 oraz w 1883–86. Owocem jego działalności było m.in. założenie we Lwowie szkoły dramatycznej oraz zniesienie obowiązku dawania tam przedstawień niemieckich. Zmarł 29 maja 1886 we Lwowie; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. W kraju i za morzem. Szereg obrazków powieściowych. *Dzien. Lit.* 1858 nr 130–152, 1859 nr 16–31, 1862 nr 47–102.

Przełk. czes. 1863.

2. Zapiski literackie. *Dzien. Lit.* 1859–65 z przerwami.

3. Z pamiętnika przyjaciela. *Dzien. Lit.* 1860 nr 25–37.

Przekłady

4. J. Eötvös. Notariusz. Powieść. T. 1–2. Wwa 1855.

5. J.P. Viennet: Michał Brémont. Dramat w 5 a. Niedruk., niewyst.

Koresp. D. znajduje się m.in. w Bibl. Jagiel. i Ossol.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

K. WIDMANN: J.D. Wspomnienie biograficzne. *Ognisko Dom.* 1885 nr 40–44. — W. ZAWADZKI: Z młodych lat J.D. *Gaz. Nar.* 1886 nr 246–250, 252. — [A. GILLER] A.G.: J.D. Lw. 1887. — S. [SCHNÜR-] PEPEŁOWSKI: Teatr polski we Lwowie. 1780–1881. Lw. 1889; toż 1881–90. Lw. 1891. — A. BAR: Zapomniany powieściopisarz lwowski. Lw. 1931. — S. WASYLEWSKI, *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — C. LECHICKI: Najpopularniejszy dziennikarz galicyjski XIX w. Szkic biograficzny o J.D. *Małop. Studia Hist.* 1961 nr 1 i nadb. — W. ZAWADZKI: Pamiętniki życia literackiego w Galicji. Kr. 1961. — K. POKLEWSKA: J.D. Szkic biograficzny. *Prace Polon.* 18 (1962). — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973.

W.A.-Sz.

DOBZAŃSKI Mirosław 1848–1914

Urodzony 26 lutego 1848 we Włostowicach koło Puław w rodzinie ziemiańskiej; syn Aleksandra i Józefy z Marchwińskich. W 1867 ukończył gimnazjum w Piotrkowie Trybunalskim. Studiował na wydziale prawa i administracji w Szkole Głównej, a po jej zamknięciu w 1869 na wydziale prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Debiutował w 1868 wierszem „Ideal”, opublikowanym w *Kłosach* (nr 151). W piśmie tym do 1871 drukował poezje oryginalne i przekłady. W 1870 osiadł na wsi. Zajmował się gospodarstwem — początkowo w majątku ojca, później był samodzielnym dzierżawcą. Współpracował jako publicysta z *Niwą* (1872–73) i *Opiekunem Domowym* (1874–75). Od 1878 mieszkał stale w Piotrkowie Trybunalskim i sprawował urząd aplikanta w sądzie okręgowym. Od 1878 wydawał przejęty od Antoniego Porębskiego *Tydzien*, redagując go do momentu zawieszenia przez władze rosyjskie w 1906. W pracy redakcyjnej pomagała mu żona, Emilia z Karczewskich. Działal społecznie, pracował w dyrekcji Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego i należał do zarządu Towarzystwa Dobroczyńności. W 1898 założył drukarnię, którą prowadził do końca życia. W 1905 przebywał w Petersburgu jako członek delegacji występującej o spolszczenie szkolnictwa w zaborze rosyjskim. Zmarł 3 grudnia 1914 w Piotrkowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wstępne akordy. Wwa 1871.
2. Poezje. Kr. 1879.
3. Pusta noc. Wwa 1909.

Przekład

4. A. Puszkina: Cyganie. Poemat. *Tydzien* 1878 nr 4b–10b. Wyd. osob. Wwa 1881. Przedr. w poz. 2, 3. Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

W. KARWASIŃSKI, *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — S. FRYCIE: „Tydzien” piotrkowski jako czasopismo społeczno-literackie. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Rzeszowie. Nauki Hum.* 1964 nr 1. — M. KARBOWSKA, *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — S. FRYCIE: M.D. — redaktor, publicysta i poeta piotrkowski. *Zbliżenia* 1993 nr 1. — TENŻE: Nieobecni w zbiorowej pamięci. Piotrków Trybunalski 1993.

A.P.

DOBZAŃSKI Stanisław 1847–1880

Urodzony 10 marca 1847 we Lwowie; syn Jana, publicysty, późniejszego dyrektora teatru lwowskiego, oraz Karoliny ze Smochowskich, aktorki. Uczęszczał do Gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie, ale go nie ukończył. Walczył w 1863 w oddziale Jana Czarnieckiego i za udział w powstaniu był więziony w Königstein. Po powrocie do Lwowa słuchał wykładów na uniwersytecie i zajmował się publicystyką. W 1865 objął redakcję czasopisma humorystycznego *Sowizdrzał*, a od 1867 wchodził w skład redakcji *Gazety Narodowej*. W 1867 wystąpił po raz pierwszy jako aktor w zespole Miłosza Sztengla w Stanisławowie. W sezonie 1867/68 występował w Krakowie, a w 1868/69 grał w teatrze lwowskim. Debiutował wówczas jako komediopisarz jednoaktową fraszką sceniczną pt. „Tajemnica”, wystawioną na scenie lwowskiej. Od września do grudnia 1869 grał znowu w teatrze krakowskim, a od stycznia 1870 należał do pierwszego stałego zespołu teatru zawodowego w Poznaniu. W sezonie 1871/72 został dyrektorem teatru poznańskiego, lecz w marcu 1872 wyjechał z całym zespołem do Lwowa, aby tam — po zmianach w kierownictwie teatru — objąć stanowisko reżysera opery i operetki. Nadal pracował jako aktor. W 1874 należał do zarządu Komitetu Aktorów kierującego teatrem lwowskim. W tymże roku ożenił się z Marią Kwiecińską, aktorką. Od czerwca 1875, gdy jego ojciec został dyrektorem teatru lwowskiego, sprawował tam funkcję kierownika artystycznego. Jednocześnie tworzył popularne na ówczesnych scenach jednoaktowe komedie obyczajowe i farsy, wydawane i wielokrotnie wznawiane w serii „Biblioteka Teatrów Amatorskich”. Dla potrzeb teatru tłumaczył również komedie francuskie. Funkcję kierownika artystycznego pełnił

do 1879, kiedy to z powodu nasilającej się choroby serca wycofał się z pracy w teatrze i wyjechał na leczenie do Włoch. Zmarł 16 listopada 1880 we Lwowie; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kilka słów o teatrze. Lw. 1874.
2. Żołnierz królowej Madagaskaru. Krotoczwila w 3 a. Wyst. Lw. 1879. Wyd. w poz. 3. Wyd. nast.: Lw. 1893; [b.m.] 1921. Adaptacja J. Tuwima wyst. Wwa 1936; w wersji zmien. z muzyką T. Sygietyńskiego wyst. Wwa 1947. Przekł.: czes. 1957, niem. 1958, słowac. 1956. Ekran.: 1939, 1958.

Wydania zbiorowe

3. Komedia. Z życiorysem autora skreślonym przez A. Urbańskiego. Lw. 1886. Tu: Kajcio. Komedijka w 1 a.; Onufry. Komedia w 1 a.; Podejrzana osoba. Komedia w 1 a.; Tajemnica. Fraszka sceniczna w 1 a.; Wujaszek Alfonsa. Komedia w 1a.; Złoty cielec. Komedia w 1 a. oraz poz. 2.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 15/16 (1895). — S. [SCHNÜR-]PEPEŁOWSKI: Teatr polski we Lwowie (1780–1881). Lw. 1889 s. 304, 356–411. — S. GROT. *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — J. GOT: Dramat popularny. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 3 (1969). — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973. — M. WOSIEK. *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1981.

A.P.

DOBRZYCKI Stanisław 1875–1931

Urodzony 30 marca 1875 w Krzęcinie koło Skawiny w zubożałej rodzinie drobnoszlacheckiej; syn Marcina, organisty, i Heleny z domu Junosza-Podolskiej. W 1885–93 uczęszczał do Gimnazjum św. Anny w Krakowie, w 1893–97 studiował filozofię na Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ), następnie do 1898 filologię słowiańską na uniwersytecie w Pradze. W 1898 uzyskał stopień doktora w zakresie językoznawstwa polskiego na UJ. Do 1901 pracował jako nauczyciel gimnazjalny w Krakowie i w Bochni. W 1901–19 był profesorem języków i literatur słowiańskich na uniwersytecie we Fryburgu w Szwajcarii. W 1904 poślubił Marcjanę Sewerynę Świerczewską. W 1919 objął Katedrę Historii Literatury Polskiej na Uniwersytecie Poznańskim. W 1920–21 pełnił funkcję dziekana wydziału filozoficznego, a w 1924–25 był rektorem tegoż uniwersytetu. Działal w Towarzystwie Przyjaciół Nauk, był organizatorem Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich, pierwszym pre-

zesem poznańskiego oddziału Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza. W 1926 został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności. W 1928 wydano w Poznaniu „Księgę pamiątkową ku uczczeniu trzydziestolecia pracy naukowej i nauczycielskiej Stanisława Dobrzyckiego”. Zmarł 15 lipca 1931 w Poznaniu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pieśni Kochanowskiego. Kr. 1906 odb. z *Rozpr. Wydz. Filol. AU.*
2. Z dziejów literatury polskiej. Kr. 1907. Zbiór rozpraw historycznol. ogł. w 1897–1904.
3. Nieboska komedia. Kr. 1907 odb. z *Rozpr. Wydz. Filol. AU.*
4. Psalterz Kochanowskiego, jego powstanie, źródła, wzory. Kr. 1910 odb. z *Rozpr. Wydz. Filol. AU.* Przedr. fragm. w poz. 9.
5. O kolędach. Pozn. 1923. Przedr. w poz. 9.
6. Historia literatury polskiej. T. 1: Literatura Polski niepodległej. Pozn. 1927. Przedr. fragm. w poz. 9. Przekł. ang. 1926.
7. Ze studiów nad Kochanowskim. Pozn. 1929 odb. z *Prac Komisji Filol. PTPN.*
8. Kolędy polskie i czeskie, ich wzajemny stosunek. Pozn. 1930 odb. z *Prac Komisji Filol. PTPN.* Przedr. fragm. w poz. 9.

Wybór twórczości

9. Z historii literatury polskiej. Wybór i oprac. J. Kolbuszewski. Wwa 1986 [tu: bibliogr.].
- Ogł. także wiele prac z zakresu językoznawstwa polskiego.

Prace edytorskie

10. Żywot Adama Mickiewicza. Podług zebranych przez siebie materiałów oraz z własnych wspomnień opowiedział W. Mickiewicz. Wyd. 2 popr. i uzup. T. 1–2. Pozn. 1929–31.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

R. POLLAK. *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — M. PRAŻMOWSKI: Działalność naukowa i pedagogiczna S.D. Pozn. 1963. — Jarosław MACIEJEWSKI: Uniwersyteckie tradycje filologii polskiej w Poznaniu. *Studia Polon.* 2 (1975). — M. WICHOWA: S.D. – badacz literatury staropolskiej z perspektywy półwiecza. *Litteraria* 11 (1979) s. 7–29. — J. KOLBUSZEWSKI: S.D. (1875–1931). *Twórczość historyka literatury.* Wr. 1980. — D. PĘDZIŃSKA. *Wielkop. słownik biogr.* Pozn. 1981. — M. WICHOWA: J. Kallenbach i S.D. jako badacze Kochanowskiego. *J. Kochanowskiemu ziemia rodzinna* Kr. 1981 *Rocz. Świętokrzyski* t. 9. — *Biogramy uczonych pol.* Cz. 1 z. 1. Wr. 1983. — A. ŚRÓDKA: *Uczeni polscy XIX–XX stulecia.* T. 1. Wwa 1994.

A.P. 247

D

DOŁĘGA CHODAKOWSKI Zorian

zob. CHODAKOWSKI Zorian Dołęga

DOMEYKO Ignacy (Żegota)

1802–1889

Inna forma nazwiska: Domejko.

Urodzony 31 lipca 1802 w Niedźwiadce koło Mira w Nowogródzkiem w zamożnej rodzinie ziemiańskiej; syn Hipolita, prezesa nowogródzkich sądów ziemskich, i Karoliny z Ancutów. W 1812–16 uczył się w szkole pijarskiej w Szczuczynie, następnie studiował na wydziale fizyczno-matematycznym Uniwersytetu Wileńskiego. Studia ukończył w 1822 ze stopniem magistra. Od 1819 należał do Towarzystwa Filomatów; podczas procesu więziony w klasztorze bazylianów wraz z Adamem Mickiewiczem, z którym był w zażyłej przyjaźni (Żegota w III cz. „Dziadów”). Zwolniony dzięki staraniom stryja Ignacego, pozostawał — z wyroku sądu — pod ścisłym nadzorem policji; gospodarował w Zapolu koło Lidy. W 1824–27 pisał bezimiennie artykuły do *Dziennika Wileńskiego*. W 1830 odbył podróż do Warszawy. W powstaniu listopadowym walczył w oddziale gen. Dezyderego Adama Chłapowskiego. Po przejściu granicy był internowany w Prusach Wschodnich. W styczniu 1832 wyjechał do Drezna, gdzie spotkał się z A. Mickiewiczem, wraz z nim udał się do Paryża. Tam wszedł do Koła Braci Zjednoczonych. Studiował na Sorbonie, w Collège de France, Conservatoire des Arts et Métiers oraz École des Mines, którą ukończył w 1837 ze stopniem inżyniera górniczego. W 1838 wyjechał do Chile, gdzie został profesorem mineralogii w szkole górniczej w Coquimbo; od 1846 był profesorem na uniwersytecie w Santiago, który zreorganizował, w 1867–83 pełnił w nim obowiązki rektora. Publikował w kilku językach prace z zakresu geologii i górnictwa, zajmował się organizacją nauczania i nauki; założył sieć meteorologiczną i stworzył muzeum etnograficzne. Za wybitne zasługi naukowe przyznano mu w 1848 obywatelstwo chilijskie. W 1850 poślubił Henriquetę Sotomayor Guzmán, Chilijkę. Był członkiem wielu towarzystw naukowych, od 1873 członkiem Akademii Umiejętności w Krakowie. Do końca życia utrzymywał więź z krajem poprzez obszerną korespondencję z przyjaciółmi; pisał po polsku pamiętnik. W 1884 przyjechał do Polski — odwiedził Warszawę, Kraków, przebywał u córki w Zyburtow-szczyźnie na Litwie, następnie udał się do Paryża, Rzymu i Palestyny. 14 czerwca 1887 otrzymał tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1888 powrócił do Chile. Zmarł 23 stycznia 1889 w Santiago de Chile. Nazwisko D.

figuruje w licznych miejscach na mapie Chile. W 1992 na gmachu Wspólnoty Polskiej w Warszawie odsłonięto tablicę pamiątkową poświęconą jego pamięci.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pierwsze dni kwietnia 1831 na Litwie. [Powst. przed grudniem 1831]. Wyd. w poz. 4. Rkps został przesłany A. Mickiewiczowi przez jego brata Franciszka.

2. Araucania y sus habitantes. Recuerdos de un viaje. Santiago 1845.

Przekład pol. pt. Araukania i jej mieszkańcy. Wspomnienia z podróży po południowych prowincjach Rzeczypospolitej Chilijskiej. Tłumaczone z hiszpańskiego przez J. Zamostowskiego [L. Rettla]. Wil. 1860 *Bibl. Podróży i Malowniczo-Hist. Opisów Różnych Krajów...* S. 7. Przedr. w poz. 5. Przekł.: ang., franc. i niem.

3. Filareci i Filomaci. List (do Bronisława Zaleskiego). *Rocz. Tow. Hist.-Lit. w Paryżu*. Rok 1870–1872. Pozn. 1872; wyd. osob. Pozn. 1872. Wyd. nast. w: H. Mościcki: *Z filareckiego świata. Zbiór wspomnień z lat 1816–1824*. Wwa 1924.

4. Moje podróże. Pamiętniki wygnańca. [Powst. 1886–88 na podstawie zapisok bieżących sporządzonych w notatnikach]. T. 1 pt. Pamiętniki ... (1831–1838). Wyd. J. Treliak. Kr. 1908 *Źródła do Dziejów Polski Porozbiorowej* t. 5. Wyd. całości przygotowała do druku, opatrzyła przedmową i przypisami E.H. Nieciowa. T. 1–3. Wr. 1962–63.

Tu także kilka art. i opisów podróży powstałych i ogł. wcześniej, m.in.: Czteromiesięczna podróż z Paryża do Chili w roku 1838. Przedmowa w formie listu do A. Mickiewicza (ogł. *Czas. Dod. Mies.* 1857 t. 5–6. Przekł. hiszp. t. 1 1946, t. 1–2 1978).

Wybór twórczości

5. Araukania i jej mieszkańcy. Wstęp M. Paradowska, oprac. M. Paradowska i A. Krzanowski. Wwa–Kr. 1992. Toż w wersji hiszp. Wwa–Kr. 1992. Tu: poz. 2 (przekł. pol. Z. Wasitowa) oraz *Dziennik podróży do krajów dzikich Indian Araukanów*. Wybór.

Listy

Listy do A. Mickiewicza i od A. Mickiewicza ogł. W. Mickiewicz: *Korespondencja A. Mickiewicza*. T. 3–4. Paryż 1875–76; ogł. S. Pigoń: *A. Mickiewicz: Listy*. Cz. 1–3. Wwa 1955; *Listy do J. Jeżowskiego*, O. Pietraszkiewicza, A. Mickiewicza ogł. J. Czubek: *Archiwum filomatów*. Cz. 1: *Korespondencja*. T. 2–3. Kr. 1913; *Listy do O. Pietraszkiewicza 1825–1830*. *Archiwum filomatów*. T. 1: *Na zesłaniu*. Oprac. Z. Sudolski i S. Kędziński. Wr. 1973; *Listy do W. Laskowicza (1832–1889)*. Oprac. i wstęp E.H. Nieciowa. Wwa 1976.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP.

M. DIMMEL: I.D. Zarys biograficzno-naukowy. *Bibl. Warsz.* 1888 t. 2 [tu: bibliogr.]. — [K. JURKIEWICZ] K.J. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 16 (1895). — J. BIELIŃSKI: Uniwersytet Wileński (1579–1831), T. 3. Kr. 1899–1900. — W. MICKIEWICZ: Żywot Adama Mickiewicza. T. 1–2. Wyd. 2. Pozn. 1929. — K. MAŚLANKIEWICZ i T. TURKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — J. BERO: Na ziemiach Ajmarów i Araukanów. Opowieść o I.D. Wwa 1955. — *Kronika życia i twórczości Mickiewicza 1798–1824* (1957), 1832–1834 (1966), 1834–1840 (1996), 1840–1844 (1968), 1844–1847 (1975), 1850–1855 (1978). — J. BRZOZA: I.D. (Powieść biograficzna). Kat. 1961. — A. WTKOWSKA: Rówieśnicy Mickiewicza. Wwa 1962. — E.H. NIECIOWA: Adam i Żegota oceanem rozdzieleni. (Wzajemne stosunki Mickiewicza i D. w świetle korespondencji). *Roczn. Bibl. PAN w Kr.* 9 (1963) s. 5–38. — A. CHALUBIŃSKA: I.D. i jego wkład do geografii Polski. Studium z historii geografii. Wwa 1969. — B. KLEJN: Czyn dona Ignazio. (Opowieść o I.D.). *Czerwony Sztandar* (Wil.) 1971 nr 96–100. — R. BENDER: I.D. o kraju w okresie powstaniowym 1861–1864. *Przeł. Hum.* 1974 nr 4. — A. SOSIŃSKA: Filomata w Chile. Opowieść o I.D. Wwa 1975. — A. SZWEJCEROWA: I.D. Wwa 1975. — M. PARADOWSKA: W obronie Araukanów. W: Polacy w Ameryce Południowej. Wr. 1977. — J. KOWALCZYKOWA: Filomata na drugiej półkuli. W: Siedmiu bohaterów romantycznych. Wwa 1981. — R. SCHNEPE: Ideas de I.D. *Estudios Latinoamericanos* (Wr.) 8 (1981). — A. JANTA-POLCZYŃSKI: Dumania o D. W: Lustra i refleksy. Wwa 1982. — A. CHALUBIŃSKA. *Enc. katol. KUL* 4 (1985). — K. RATAJSKA: I.D. w Warszawie – spór o trwałe wartości filomatyzmu. W: Dziedzictwo filomatyzmu. Wr. 1987. — I. SMOLIŃSKA, M. SROKA: Don Ignazio. W: Wielcy znani i nieznan. Wwa 1988. — S. WEINFELD: Gdzie ziemia drży. O I.D. Wwa 1988. — D. ŚLABCZYŃSKI: I.D. *Problemy* 1989 nr 2. — Z. WÓJCIK: I.D. Zarys biografii w latach 1802–1831. *Prace Muzeum Ziemi* 42 (1993) s. 113–184 [tu m.in. zeznania I.D. w procesie filomatów]. — TENŻE: I.D. Litwa. Francja, Chile. Wwa 1995 [tu: bibliogr. podmiotowa i przedmiotowa, fragm. „Moich podróży” oraz aneksy, zawierające m.in. 4 listy D., wśród nich list do J.I. Kraszewskiego]. — J. GARBOWSKA, K. JAKUBOWSKI: I.D. (1802–1889). Wwa 1995. — Z. WÓJCIK: Na marginesie uroczystości poświęconych I.D. w 1995. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* 1996 nr 2 [polem.: J. GARBOWSKA, K. JAKUBOWSKI. Tamże 1997 nr 1].

W.R.-S., W.A.-Sz.

DOWGIRD Anioł 1776–1835

Urodzony 2 grudnia 1776 w majątku Jurkowszczyzna (pow. mścisławski); syn Stanisława. Uczył się w szkołach jezuickich w Mohylewie (od 1786) i Mścisławiu oraz w pijarskich w Dąbrownie. 17 lipca 1791 wstąpił do zakonu pijarów; nowicjat odbył w Lubieszowie (1791–93), studia humanistyczne w Dąbrowicy (1793–95), po czym studiował literaturę, matematykę i teologię w Szkole Głównej Litewskiej (1795/96). W 1796–1807 uczył kolejno w szkołach pijarskich w Lidzie, Wilkomierzu, Witeb-

sku, Łuzkach i Szczuczynie Lidzkim; w 1801 otrzymał w Mohylewie święcenia kapłańskie. W 1807–09 był prefektem konwiktu szlacheckiego w Wilnie, w 1809–12 kapelanem Głównego Seminarium Duchownego przy Uniwersytecie Wileńskim, w 1812–14 sekretarzem i konsultorem litewskiej prowincji pijarskiej oraz prefektem gimnazjum wileńskiego, od 1816 (do 1832) ponownie kapelanem seminarium. Pracę pisarską rozpoczął niedrukowaną, lecz ocenioną w 1814 rozprawą „Filozofia Kanta, czyli badania bezstronne nad jego układem”. W 1817 debiutował w *Dzienniku Wileńskim* krytyką dzieła Feliksa Jarońskiego „O filozofii”, co uutorowało mu drogę na katedrę w Uniwersytecie Wileńskim. W 1818–21 pracował na stanowisku zastępcy profesora logiki i psychologii, w 1821–23 zastępcy profesora pełnego kursu filozofii. Stanowisko profesora stałego, o które ubiegał się w 1821 rozprawą konkursową, otrzymał w 1822 Józef Gołuchowski i przejął w 1823 obowiązki D., któremu Uniwersytet oferował w zamian probostwo osmiańskie. W tym czasie D., od 1822 członek korespondent Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk, starał się o doktorat na Uniwersytecie Warszawskim lub Uniwersytecie Jagiellońskim (na podstawie rozprawy „Rzeczywistość poznać ludzkich”, wydanej pośmiertnie w skróceniu w *Wizerunkach i Roztrząsaniach Naukowych* 1839). Po dymisji J. Gołuchowskiego w 1824 objął ponownie — już jako profesor stały — katedrę filozofii, uzyskał następnie doktorat na wydziale teologicznym (na podstawie rozprawy „Dissertatio... theologico-dogmatica de miraculis”, Wil. 1826). Po zamknięciu Uniwersytetu w 1832 został kanonikiem wileńskim (1833), a następnie profesorem logiki i teologii moralnej w Wileńskiej Akademii Duchownej (1834). Zmarł 26 kwietnia 1835 w Wilnie. Bibliotekę i rękopisy licznych niewydanych prac filozoficznych i teologicznych (dziś w większości zaginionych) zapisał w testamencie Akademii Duchownej.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O logice, metafizyce i filozofii moralnej. Rozprawa na skutek konkursu ogłoszonego przez Cesarski Uniwersytet Wileński r. 1820 dnia 1 marca do katedry rzeczonych przedmiotów napisana przez... Wil. 1821.

2. Kazania o niedowiarstwie i zachowaniu się w obcowaniu z tymi, którzy bezbożnie przeciw wierze św. katolickiej mówią, także o niegodziwości czytania książek powstających na wiarę św. katolicką. Wil. 1826 odb. ze *Zbioru niektórych kazani mianych w czasie jubileuszu w Kościele Katedralnym i Akademickim Sw. Jana w Wilnie*. Wil. 1826.

3. Kazanie o posłuszeństwie ku wszelkiej władzy. Wil 1826 odb. ze *Zbioru niektórych kazani...*, jw. poz. 2.

4. Kazanie o próżności świata i unikaniu jej. Wil. 1826 odb. ze *Zbioru niektórych kazań...*, jw. poz. 2.

5. Wykład przyrodzonych myślenia prawideł, czyli logika teoretyczna i praktyczna przez... Cz. 1. Połock 1828.

Cz. 2 i 3, zawierające polemikę z M. Wiszniewskim (*Dzien. Wil.* 1830 t. 9), przygotowane do druku, nie ukazały się.

6. Wykład Ewangelii i Listów apostoelskich przypadających w dni nabożne i uroczyste całego roku przez ... (Wstęp i oprac. A. Fijałkowski). T. 1–2. Wil. 1836.

7. Konferencje duchowne przez ... (Oprac. A. Fijałkowski). T. 3. Wil. 1837.

8. Nauki rekolekcyjne przez ... (Oprac. A. Fijałkowski). T. 4. Wil. 1837.

W *Wizerunkach i Roztrząsaniach Naukowych* 1835–39 ukazało się też pośmiertnie w oprac. A. Fijałkowskiego parę innych prac D., skąd rozprawę „Rzeczywistość poznań ludzkich” przedr. W. Tatarkiewicz w: *Jakiej filozofii Polacy potrzebują?* Wwa 1970.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

A. FIJAŁKOWSKI: Ks. A.D. *Wizerunki i Roztrząsania Naukowe* 1835 t. 11. — C. BIERNACKI. *Enc. powsz. Orgel*. 7 (1861). — [P. CHMIEŁOWSKI] P.Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 15/16 (1895). — J. BIELIŃSKI: Uniwersytet Wileński. T. 3. Kr. 1900. — H. STRUWE: Historia logiki jako teorii poznania w Polsce. Wwa 1911. — M. STRASZEWSKI: Dzieje filozoficznej myśli polskiej w okresie porobiorowym. T. 1. Kr. 1912. — K. KOLBUSZEWSKI: Do biografii ks. A.D. *Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia i wstąpienia Unii*. Wil. T. 1. Wil. 1929 i odb. — M. KLEPACZ. *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — E.K. DOROSZKIEWICZ: *Iz istorii filozofskoj i obszczestwiennie-politiceskiej mysli Bielorusi*. Mińsk 1959. — Z. GROSS: O poglądach filozoficznych A.D. *Zesz. Nauk. WSP Kat. Prace Filoz.-Społ.* 1962 nr 1. — S. KACZMAREK: A.D., filozof nieznany. Wwa 1965 [z koresp. D.]. — TENŻE: W sprawie manuskryptów A.D. *Studia Filoz.* 1965 nr 1. — W. TATARKIEWICZ: Między Oświeceniem a mesjanizmem. *Jakiej filozofii Polacy potrzebują?* Wwa 1970. — M. HEMPOLIŃSKI. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wwa 1971. — M. MYSZOR. *Słownik pol. teologów katol.* I (1981). — I. BUBA. *Diccionario enciclopedico Escolapio*. T. 2. Salamanca 1983. — TENŻE. *Enc. katol. KUL* 4 (1983).

E.A.

DROGOSZEWSKI Aureli 1863–1943

Urodzony 16 czerwca 1863 we wsi Mytki na Podolu w rodzinie ziemiańskiej; syn Stanisława i Natalii z Ratkowskich. Ukończył gimnazjum w Kamieńcu Podolskim, w 1883–85 studiował matematykę na uniwersytecie w Kijowie. Aresztowany

za radykalne poglądy polityczne i relegowany z uczelni, pracował w charakterze nauczyciela domowego na Podolu i Ukrainie. Debiutował jako publicysta w 1891 korespondencją z Podola, ogłoszoną w *Głosie*. Artykuły historycznoliterackie i recenzje drukował od 1895 w *Ateneum*, od 1898 w *Bibliotece Warszawskiej*, od 1901 w *Głosie*. Przyjaźnił się ze Stanisławem Stempowskim i należał do sympatyków Polskiej Partii Socjalistycznej. W 1902–09 prowadził ożywioną korespondencję z Elizą Orzeszkową. W 1903 nawiązał współpracę z *Książką i z Ogniem*, w których ogłaszał liczne recenzje, głównie utworów poetyckich. Również w tym roku rozpoczął wieloletnią (trwającą do 1936) współpracę jako historyk literatury z *Pamiętnikiem Literackim*. W 1907 zamieszkał na stałe w Warszawie i uczył w szkołach prywatnych. W 1908–10 pisywał do socjalistycznego tygodnika *Wiedza*, a po zamknięciu pisma przez władze carskie do jego kontynuacji, tygodnika *Nowe Życie*, którego współredaktorem był w 1910–11. Od 1909 wykładał historię literatury polskiej w Towarzystwie Kursów Naukowych. Od tegoż roku współpracował z wydawnictwem *Wiek XIX. Sto lat myśli polskiej*. Od 1914 był członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Lata 1915–20 spędził w Kijowie. Prowadził wówczas na łamach *Przeglądu Naukowego i Bibliograficznego* akcję na rzecz bibliograficznej rejestracji współczesnego piśmiennictwa polskiego w Rosji. Był również kierownikiem literackim wychodzących w 1917 w Kijowie *Wiadomości Bibliograficznych*. Po powrocie do Warszawy objął stanowisko wykładowcy historii literatury polskiej w Wolnej Wszechnicy Polskiej. Działal w towarzystwach naukowych, m.in. był członkiem komitetu wydawniczego Towarzystwa im. E. Orzeszkowej. W okresie międzywojennym jako recenzent i historyk literatury drukował m.in. w *Przeglądzie Humanistycznym* (1922–25), *Ruchu Literackim* (1928–36), *Poloniście* (1931–37), *Nowej Książce* (1934–39). Zmarł 31 marca 1943 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Władysław Syrokomla. 1823–1862. Wwa 1905 odb. z *Bibl. Warsz.*

2. Eliza Orzeszkowa. 1841–1910. Wwa 1912 odb. z: E. Orzeszkowa: *Pisma*. T. 1. Wwa 1912. Wyd. 2 zmien. Wwa 1933.

3. Instrukcja dla bibliografii druków odrębnych i pism. Kijów 1917.

4. Pozytywizm polski. *Enc. wych.* 9 (1921). Wyd. osob. Lw. 1931. Wyd. nast.: wyd. 2 Lw. 1934; wyd. 3 Lw. 1939.

5. Pogadanka o Elizie Orzeszkowej w 25 rocznicę jej śmierci. Wwa 1935.

Prace edytorskie

6. E. Orzeszkowa: Wspomnienia. *Sfinks* 1911 t. 13–14.
7. E. Orzeszkowa: Pisma. Wyd. zbior. zupełne ze wstępem... T. 1–24. Wwa 1912–27.
8. E. Orzeszkowa: Pisma. T. 1–24. Wwa 1937–39. Współwydawca: L.B. Świderski.
- Koresp. z E. Orzeszkową ogł. E. Jankowski w: E. Orzeszkowa: Listy zebrane. T. 4. Wr. 1958.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP.

S. ADAMCZEWSKI: A.D. *Pam. Lit.* 1946 z. 1/2. — E. KAMIENSKA. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — M. STĘPIEŃ. *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 4. Wwa 1977. — TENŻE: Rodowód. Studia nad socjalistyczną krytyką literacką w Polsce do r. 1918. Kr. 1983. — *Biogramy uczonych pol.* Cz. 1 z. 1. Wr. 1983. — A. ŚRÓDKA: Uczeni polscy XIX–XX stulecia. Wwa 1994.

A.P.

DROZDOWSKI Jan
1759–1810

Urodzony w 1759 w województwie krakowskim. Gruntownie wykształcony, w 1779 przybył do Warszawy i podjął pracę kancelisty Rady Nieustającej. Jako autor dramatyczny związany z warszawskim Teatrem Narodowym debiutował w 1784, jako poeta w 1786. Po likwidacji Rady Nieustającej (1789) został sekretarzem Stanisława Kostki Potockiego, a po uchwaleniu Konstytucji 3 maja — sekretarzem w Straży Praw i pracownikiem kancelarii Wydziału Edukacji (pod zwierzchnictwem Franciszka Zabłockiego). Był członkiem loży wolnomularskiej Świątynia Izis i pisał wiersze masońskie. Prowadził ożywione życie towarzyskie, służył za karciarstwa (właściciel domu gry). W czasie insurekcji 1794 wchodził w skład Deputacji Indagacyjnej Rady Zastępczej Tymczasowej, następnie Rady Najwyższej Narodowej. Po rozbiorach przerwał pracę urzędniczą; nadal natomiast współpracował z teatrem (jako autor komedii, librett operowych, przekładów tragedii) i zajmował się literaturą (współpracował z *Wyboorem Powieści i Romansów* Jakuba Adamczewskiego). W okresie Księstwa Warszawskiego wrócił do pracy urzędniczej, doszedł do stanowiska kierownika Wydziału Religii w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych; pisał wiersze patriotyczne i wolnomularskie (niektóre ogłaszał w *Gazecie Korespondenta Warszawskiego*); przyjaźnił się z Cyprianem Godebskim. Zmarł 29 grudnia 1810 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Literat z biedy. Komedja w 4 a. Wyst. Wwa 1784. Wyd. Wwa 1786.

Tu wiersz: Do przyjaciela poety [F. Zabłockiego].

2. Umizgi dla przysługi. Komedja we 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1788. Wyd. nast. oprac. Z. Wołoszyńska. *Komedja obyczajowa warsz.* T. 2. Wwa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia*.

3. Do Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta ... przy rocznicy imienin dnia 8 maja roku 1791. [Wwa 1791].

4. Oda do sławnych polskich poetów, dnia 7 września roku 1791. [Wwa 1791]. Przedr. fototyp., oprac. i wstęp R. Kaleta. *Ulotna poezja patriotyczna Oświecenia (1774–1797)*. Wr. 1977.

5. Na dzień Trzeci Maja roku 1792. [Wwa 1792].

6. Bigos hultajski, czyli szkoła trzpiotów. Komedja we 2 a. oryginalnie wierszem napisana. Wyst. Wwa 1801. Wyd. Wwa 1803. Wyd. nast.: Kr. 1803; oprac. Z. Wołoszyńska. *Komedja obyczajowa warsz.*, jw. poz. 2. Przedrukował i „rozszerzył” B. Drozdowski. *Poezja* 1985 nr 1.

7. Meropa. Tragedja w 5 a. Wwa 1803. Wyst. Wwa 1806.

Wg Voltaire: Mérope.

8. Czuwanie tajemne czyli miłość i przyjaźń. *Wybór Powieści Moralnych i Romansów*. T. 10. Wwa 1804.

Podp.: J.D.

9. Lizmora, czyli wioska opuszczona (przekł. z O. Goldsmitha). *Wybór Powieści Moralnych i Romansów*. T. 13. Wwa 1805 [podp.: J.D.] i odb. [razem z przekł. powieści P.F. Suhma innych tłumaczy].

Nadto: utwory dramatyczne (libretta operowe, m.in. „Wdzięczność dla pana, czyli wesele wiejskie” 1796; przekł. tragedii Woltera „Scytowie” 1799 i „Orestes” 1807) niedrukowane, wystawiane w Warszawie w l. 1796–1808, z których kilka arii ogł. *Piosenki i arie z różnych operów i komedii zebrane* (Wwa 1801) i *Śpiewy i arie teatralne i światowe* (Wwa 1816); wiersze rozproszone w rkpsach (najwięcej w rkpsie Bibl. Nar. II 6716), przeważnie okolicznościowe, z których kilka ogł.: J. Horoszkiewicz. *Echa minionych lat. Wiersze i pieśni z muzyką, marsze wojska pol. z końca XVIII i pocz. XIX w.* Z. 1. Lipsk 1889 i wyd. nast. [tu: „Pożegnanie wojskowych 1807”]; R. Kaleta. *Pam. Lit.* R. 41: 1950 z. 3/4 [tu: „Do księdza Albertrandiego”]; J. Kott. *Poezja pol. Oświecenia*. Wwa 1954 i nast. [tu: „Goły do golego”]; T. Kostkiewiczowa i Z. Goliński. *Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło*. Wwa 1981 [tu: „Życzenia na wiek XIX”]; E. Wichrowska. *Antologia poezji masońskiej*. Wwa 1995 [tu: „Pożegnanie wojskowych...” i „Hymn”].

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP.

J. ADAMCZEWSKI. *Gaz. Warsz.* 1811 nr 2 (dod.). — K.W. WÓJCICKI: Cmentarz Powązkowski. T. 1. Wwa 1855; wyd. nast. Wwa 1984. — TENŻE. *Enc. powsz.*

Orgel. 7 (1861). — [P. CHMIEŁOWSKI] PChm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 17/18 (1896). — A. BAR. *Pol. słownik biogr.* 5 (1939). — S. SZENIC: *Cmentarz Powązkowski, 1790–1850*. Wwa 1979. — L. HASS: *Sekta farmazonii warszawskiej*. Wwa 1980. — P.J. DOMAŃSKI. *Poezja 1985 nr 1*. — D. RATAJCZAKOWA: *Komedia oświeconych 1752–1795*. Wwa 1993. — J. KASPRZYK: J.D. (1759–1810). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 2. Wwa 1994 [z wyborem wierszy]. — J. PAWŁOWICZOWA: *Kalendarium życia i twórczości*. W: *Teatr Franciszka Zabłockiego*. T. 5. Wr. 1996.

E.A.

DRUŻBACKA Elżbieta 1698 lub 1699–1765

Urodzona pod koniec 1698 lub na początku 1699 w Wielkopolsce; z domu Kowalska; prababka Marianny Dębińskiej, matki Aleksandra Fredry. Wykształcenie i polor zdobywała na dworach magnackich: u Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej (w jej domu poznała język francuski) oraz przypuszczalnie u Pawła Sanguszkii, marszałka Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po wyjściu za mąż (przed 1720) za Kazimierza Drużbackiego herbu Lew, skarbnika ziemi żydaczowskiej, zamieszkała na wsi, w Cieplicach. Po śmierci męża w 1736 samodzielnie gospodarowała majątkiem, który po pewnym czasie przekazała córce Mariannie i Andrzejowi Wiesiołowskiemu, przeniosła się wtedy do dzierżawionego od Sanguszków Rzemienia nad Wiśłoką pod Sandomierzem. Utrzymywała liczne kontakty zarówno osobiste, jak i listowne. Bywała na dworach Sieniawskich, Czartoryskich, Branickich, Lubomirskich, Sanguszków, Krasickich, Żałuskich, gdzie miała możliwość zetknięcia się ze środowiskiem literackim. Utwory jej krążyły w licznych odpisach, które z rękopisów sporządzał najczęściej referendarz koronny Józef Andrzej Żałuski. W 1754 mieszkała jeszcze w Rzemieniu, ok. 1756 osiadła jako rezydentka w klasztorze bernardynek w Tarnowie. W tym czasie spadło na nią nieszczęście — śmierć córki i wnucząt. Zmarła 14 marca 1765 w Tarnowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Zbiór rytmów duchownych, panegirycznych, moralnych i światowych ... zebrany i do druku podany przez J.Z.R.K.O.W. [J.A. Żałuskiego]. Wyd. pt. *Zebranie rytmów przez wierszopisów żyjących lub naszego wieku zeszytych pisanych*. T. 1. Wwa 1752 (dwie ed.). Wyd. nast. pt. *Poezje*. T. 1–2. Lipsk 1837 *Bibl. Kieszonkowa Klasyków Pol.* t. 30–31.

Tu m.in.: Dusza po wielu grzechach zbierając się do poprawy życia szuka po pustyniach S. Marii Egipcjanki,

aby ją nauczyła sposobu pokuty szczerzej i drogę pokazała do szczęśliwej wieczności (powst. 1746); Opisanie życia św. Dawida, króla izraelskiego (powst. przed 1750. *Fragm. przedr.* [W. Kubacki] *Dr Prot Sowizdrzał. Odrodzenie 1947 nr 34*); Święta Maria Magdalena jak wielką stała się ohydą ptci białogłowskiej w grzechach swoich, tak wielką ozdobą w pokucie, stateczną w miłości Jezusa aż do śmierci krzyżowej (powst. przed 1750); Do tegoż J.O. Książca [J.J. Żałuskiego] *Imci na Bibliotekę publiczną warszawską* (powst. przed 1750); *Opisanie czterech części roku* (powst. przed 1750); *Fabula o księżcu Adolffie, dziedzicu Roksolanii; Fortecca od Boga wystawiona, pięcią bram zamknięta, to jest dusza ludzka z pięcią zmysłami; Snopek na polu życia ludzkiego związany; Trzy monarchinie; Punkta dla poprawienia zepsutych obyczajów polskich; Pochwała lasów; Skargi kilku dam w wspólnej kompanii będących, dla jakich racy z mężami swoimi żyć nie chcą; Opisanie odmiany czasu*.

2. *Historia chrześcijańska księżny Elefantyny Eufraty dowcipnym przemysłem ... w wierszu polskim dokładnie ułożona i dla potomnej sprawczyzny pamiątki do druku podana*. Pozn. 1769. *Fragm. przedr.* A. Lange: *Skarbiec poezji polskiej*. S. I t. 1. Wwa 1903.

3. *Cefal i Prokris*. Wyd. I. Krasicki. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne 1776 t. 13*. *Przedr.* A. Lange, jw. poz. 2.

4. *Przykładne z wiernej i statecznej miłości małżeństwo*. [Powst. 1753]. *Fragm. i streszcz. ogł.* H. Biegeleisen: *Nieznana powieść E.D. Świt 1886 nr 116–118*.

5. *Raj białostocki; Refleksja nad śmiercią*. [2 wiersze]. Wyd. W. Bojarski: *E. z Kowalskich Drużbacka, życie i pisma. Spr. Dyrekcji c. k. Gimn. w Przemyślu za r. szk. 1895*. Przemyśl 1985.

6. *Historia Ortobana*. Wyd. A. Lange. *Lamus 1912 t. 14 s. 233–235*.

7. *Listy E.D.* Oprac. E. Marczevska-Stańdowa. *Arch. Lit.* 5 (1965).

Wiersze rozproszone po czasopiśmie wyd.: B. Chmielowski: *Nowe Ateny*. Wyd. 2 t. 4. Lw. 1756; I. Krasicki. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne*. T. 13 cz. 2 (1776); A. Lange: *Skarbiec poezji polskiej*. S. I t. 1. Wwa 1903; tenże. *Wędrowiec 1903 nr 5–6, 10; Dzień. Wil.* 1816 t. 3 nr 21; *Pam. Warsz.* 1823 s. 356–357; *Kur. Warsz.* 1829 nr 33.

Fragm. i pojedyncze wiersze przedr.: B. Chmielowski: *Nowe Ateny*. Cz. 4. Lw. 1756; *Mouy i wiersze moralne autorów klasycznych*. T. 2. Wil. 1801; P. Sobolewski: *Poets and Poetry of Poland. A collection of polish verse*. Chicago 1884; *Od Kochanowskiego do Staffa*. Wwa 1930, toż 1954, 1958, 1981; *Wiersze pol. wybrane*. Londyn 1946; W. Borowy: *Drużbaciana*. *Pam. Lit.* 41 (1950) z. 3/4 i odb.; *Poezja pol. Oświecenia*. Wwa 1954; *Warszawa wieku Oświecenia*. Wwa 1954;

R. Leszczyński: *Drużbacziana nova. Prace Polon.* 16 (1960); *Wybór tekstów do dziejów Wielkopolski.* Pozn. 1962; *Poeci pol. baroku.* T. 2. Wwa 1965; *Z głębokości... Antologia pol. modlitwy poetyckiej.* Wwa 1966; „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Oprac. J. Platt. Wr. 1968; *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976, toż 1981; *Świat poprawiać — zuchwale rzemiosło.* Wwa 1981; *Piękna jesteś ziemię moja ojczyzna.* Wwa 1981; *Kwiaty ojczyźnej ziemi.* Wwa 1983; *Strofy kobiet o kobietach.* Wwa 1984; *Helikon sarmacki.* Wr. 1989; *Panorama de la littérature polonaise.* Wwa-Paris 1991; *Poezja i towy.* Wr. 1994.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

A. LANGE: E.D. jako pierwsza powieściopisarka polska. *Świat Kobiety* 1905 nr 12. — W. BOROWY: Fabuła o księżcu Adolffie. W: *Kamienne rękawiczki.* Wwa 1932. — S. WINDAKIEWICZ: *Poezja ziemiańska.* Kr. 1938 s. 229–235. — W. BOROWY: *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — TENŻE: O poezji polskiej XVIII w. Kr. 1948; toż 1978. — W. KUBACKI: *Metastasia.* *Pam. Lit.* 41 (1950) z. 3/4. — E. MARCZEWSKA-STANDOWA: Uwagi bibliograficzne do „Zbioru rymów duchownych” E.D. *Rocz. Bibl.* 1958 nr 1–2. — TAŻ.: Listy E.D. *Miscellanea z doby Oświecenia* 1960 *Arch. Lit.* 5. — R. LESZCZYŃSKI: Z badań nad D. *Spr. z Czynności i Posiedzeń. Łódzkie Tow. Nauk.* 1957–1962 (1965). — S. NIEZNAŃSKI: E.D. W 200 rocznicę śmierci. *Tyg. Powsz.* 1965 nr 25. — H. Kneip: Die Überwindung der Kunstform des Barocks in der polnischen Dichtung des 18. Jh. Eine Studie zu E.D. „Opisanie czterech części roku”. *Sonderdruck aus „Slawistische Studien” zum VI Internationalen Slawistenkongress in Prag 1968.* München 1968 s. 418–436. — J. STARNAWSKI: *Przemyska Silva rerum z XVIII w.* *Przegl. Hum.* 1970 nr 5. — M. KLIMOWICZ: Oświecenie. Wwa 1972. — Z. KUCHOWICZ: Wybitna poetka i emancypantka — E.D. W: *Wizerunki niepospolitych niewiast staropolskich XVI–XVIII w.* Łódź 1972. — T. MICHAŁOWSKA: *Romans XVII w. i pierwszej połowy XVIII w. w Polsce.* *Problemy lit. staropol.* S. 1. Wr. 1972 s. 427–498. — B. CHODZKO: Motywy barokowe w poezji E.D. *Zesz. Nauk. Dydak. UW Białystok* 1977 t. 4 s. 9–21. — A. CZYŻ: *Poeci baroku a Kochanowski.* *Poezja* 1980 nr 8–9. — T. KOSTKIEWICZOWA: Oświeceniowe wiersze o porach roku wobec dziedzictwa J. Kochanowskiego. *Pam. Lit.* 1980 z. 4. — M. PREJS: *Poezja emocji.* *Przegl. Hum.* 1981 nr 3. — A. SAJKOWSKI: *Staropolska miłość. Z dawnych listów i pamiętników.* Pozn. 1981 s. 212–217. — M. PREJS: „Nowy Helikon” i J. Kochanowski. *Przegl. Hum.* 1984 nr 1. — TENŻE: „Poezja dewocyjna” wczesnego baroku. *Przełom wieków XVI i XVII w. lit. i kulturze pol.* Wr. 1984. — T. SOBĄŃSKA: Zapomniana poetka. *Tyg. Pol.* 1984 nr 14. — J. STARNAWSKI. *Enc. katoł. KUL* 4 (1985). — W. WALEC-KI: Z nieznananych niemieckich tłumaczeń staropolskich. *Rocz. Komisji Hist.-Lit.* 22 (1985) s. 183. — A. CZYŻ: *Ja i Bóg. Poezja metafizyczna późnego baroku.* Wr. 1988. — S. KRÓL: 101 kobiet polskich ślad w historii. Wwa 1988. — J. SOKOLSKI: „Miejsce to zowią żywot...”. *Staropolskie romanse alegoryczne.* Wr. 1988. — M. PREJS: *Poezja późnego baroku. Główne kierunki przemian.* Wwa 1989. — J. STASZEWSKI: *Kultura polska w kryzysie XVIII w. Tryumfy i*

porażki. Wwa 1989. — K. STASIEWICZ: *Rola rękopisów w poznaniu życia i twórczości E.D. Staropol. kultura rękopisu.* Wwa 1990. — TAŻ.: *Źródła i materiały do biografii E.D. Pam. Lit.* 1990 z. 3. — H. DZIECHCIŃSKA: „Podróż” w druku i w rękopisie. *Staropol. kultura rękopisu.* Wwa 1991. — S. GRACIOTTI: *Na drodze do Arkadii.* (Tum. pol. M. Ślaskiej). W: *Od Renesansu do Oświecenia.* T. 2. Wwa 1991. — K. STASIEWICZ: *Kłopoty z pozornie znaną Wielkopolką. Stan badań nad życiem i twórczością E.D. Studia Polon.* 16/17 (1988/89) [wyd. 1991]. — TAŻ.: *Z problemów edytorstwa tekstów literackich z pogranicza późnego baroku i wczesnego oświecenia.* Przygotowanie do edycji utworów E.D. *Problemy edytorskie lit. słowiańskich.* Wr. 1991. — B. PUCHARSKA: *Białostockie kontakty skarbnikowej żydaczowskiej.* *Przegl. Hum.* 1992 nr 6. — K. STASIEWICZ: E.D. — najwybitniejsza poetka czasów saskich. *Olsztyn 1992* [tu: nowe ustalenia biogr., inf. o rękopisach, kanon utworów i bibliogr. Rec.: A. CZYŻ. *Ogród* 1992 nr 3/4; J. STARNAWSKI. *Ruch. Lit.* 1992 nr 5; M. ELŻANOWSKA. *Pam. Lit.* 1993 z. 3/4; J. RUDNICKA. *Przegl. Hum.* 1993 nr 4]. — R. MAZURKIEWICZ: *Tradycja świętojańska w literaturze staropolskiej.* Kr. 1993. — A. KRZEWIŃSKA: *Początki utopii w literaturze staropolskiej.* Tor. 1994. — B. KRYDA: „Panie, dobrze nam tu...”. *Motywy religijne w twórczości E.D. Motywy religijne w twórczości pisarzy pol. Oświecenia.* Lubl. 1995. — K. STASIEWICZ: *Przedświt Oświecenia, E.D. Gdańskie Zesz. Hum.* 1995 *Filol. Pol. Prace Historyczno-lit.* 17. — T. RITTEL: *Wyraz fonetyczny i jego warianty tekstowe na przykładzie utworów E. z Kowalskich D. Kieleckie Studia Filol.* 10 (1996) s. 157–167. — K. STASIEWICZ: *Kicz i artysty. Dwa oblicza poetyckie E.D. Między barokiem a oświeceniem.* Olsztyn 1996. — TAŻ.: *Wielogłosowość twórcza E.D. Pisarki pol. epok dawnych.* Olsztyn 1998. — TAŻ.: *Przygoda literacka Krasickiego z D. Autor, tekst, cenzura.* Wwa 1998.

I.T.

DRUŻBICKI Kasper

1590–1662

Urodzony 6 stycznia 1590 w Drużbicach w Sieradzkiem; syn Piotra herbu Nałęcz i Elżbiety Katarzyny z Objezierkich. Po zakończeniu nauki w kolegium jezuitckim w Poznaniu w 1609–11 odbył nowicjat w Krakowie, po czym studiował retorykę w Lublinie (1611–12) i filozofię w Kaliszu (1612–15). Przez następne trzy lata nauczał retoryki w Lublinie i Lwowie, a w 1618–22 studiował teologię w Poznaniu. Pewien czas spędził w Jarosławiu. Od 1623 wykładał logikę w Lublinie. Znał język hiszpański. Prowadził niezwykle intensywną i wszechstronną działalność duszpasterską, administracyjną i pisarską. Wielokrotnie sprawował odpowiedzialne urzędy zakonne i naukowe w kolegiach w Kaliszu, Krakowie, Ostrogu i Poznaniu. W 1629–33, 1650–53 i 1661 był prowincjałem polskim. Dwukrotnie jeździł do Rzymu. Był kaznodzieją trybunału lubelskiego. W 1657 jako rektor kolegium osiadł na stałe w Poznaniu. Jego pisma, szczególnie te ascetyczne, cieszyły się

dużą poczytnością, były tłumaczone niemal współcześnie na język angielski, hiszpański, francuski i niemiecki. Dużą liczbę swych prac pozostawił w rękopisach, gdyż nie zgadzał się na wydanie ich drukiem. Zmarł 2 kwietnia 1662 w Poznaniu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Rekolekcje sandomierskie (1624). Z rkpsu Seminarium Duchownego w Sandomierzu wyd. J.M. Szymusiak. *Sacrum Poloniae Millennium* 11 (1965). Wyd. nast. pt. Rozmyślenia sandomierskie. (Nauki rekolekcyjne dla mniszek). Oprac. A. Czyż. *Ogród* 1992 nr 3/4 [obszerne fragm., ok. 1/2 tekstu].

Rkps w Bibliotece Seminaryjnej w Sandomierzu sygn. A 67 (mikrofilm Bibl. Nar. mf 21471). Przekł. franc. 1963.

2. Vita et mors gloriose suscepta ... Alberti Męcińskiego ... apud Japonese. Kr. 1661 druk. wdowa i dziedzice F. Cezarego. Wyd. nast. Metis 1858.

Przekład pol. pt. Szkarłatna róża Boskiego Raju, to jest żywot i śmierć ... X. Wojciecha Męcińskiego. Kr. 1672 druk. dziedzice K. Schedla. Wyd. nast. Kr. 1699.

Wyd. anonim.; autorstwo przypisywane niekiedy Józefowi Biezanowskiemu; wyd. z 1858 pod nazwiskiem Druźbickiego.

3. Droga doskonałości chrześcijańskiej. Kalisz 1665 Druk. Kolegium T.J. Wyd. nast.: Lw. 1667; Kalisz 1741; Kalisz 1793.

4. Nauka o przygotowaniu się do świątobliwej śmierci. Kr. 1669 druk. B. Śmieszkowic. Wyd. nast.: Wil. 1686; Kalisz 1715; Pelplin 1871.

5. Przemysły zysku duchownego. Kr. 1671 druk. dziedzice K. Schedla. Wyd. nast.: Kr. 1672; Gdańsk 1672; Kalisz 1685; Wil. 1708; Lw. 1746; Pozn. 1750; Pozn. 1886.

6. Meta cordium Cor Jesu et S. S. Trinitas. Kalisz 1683 Druk. Kolegium T.J. Wyd. nast.: Pozn. 1683; Kalisz 1691; Kalisz 1693; Lw. 1730; Lw. 1875; Angers 1885.

Przekład pol. pt. Serce Jezusa meta serc stworzonych. Pozn. 1687.

Przekł.: ang. 1890, 1961, franc. 1907.

7. Dyscypliny duszne. T. 1–2. Kalisz 1685 Druk. Kolegium T.J. Wyd. nast.: Pozn. 1691; Kr. 1700; Kalisz 1730.

8. Nabożeństwo na przedniejsze czasy i święta całego roku. Pozn. 1694 Druk. Kolegium T.J. Wyd. nast. Pozn. 1783.

9. Septem gaudia et septem dolores s. Josephi, hymnus prima vice impressus ex authentico manuscripto. Starawieś 1890.

Wydania zbiorowe

10. Operum asceticorum...T. 1. Kalisz 1686;

t. 2. Pozn. 1691 Druk. Kolegium T.J.

Przekład pol. wybranych fragm. S. Grygiel. *Znak* 1972 nr 3.

11. Opera omnia ascetica aucta duobus opusculis De effectibus, fructu et applicatione Sanctissimi Missae Sacrificii et De sublimitate perfectionis religiose. T. 1–2. Ingolstadt 1732 druk. J.A. de la Haye.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

O.D. PAWŁOWSKI: Vita P. Gasparis Druźbicki. Kr. 1670; przekł. pol. pt. Wierna życia WX.K. Druźbickiego S.J. relacja. Zamość 1697. — J. REJOWICZ: Kaznodziejstwo Druźbickiego. *Przeegl. Powsz.* 61/62 (1899). — S. BEDNARSKI *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — J. POPLATEK: O życiorysach i pismach K.D. *Tyg. Powsz.* 1952 nr 6. — A. BOROWICZ: De inspirationibus in vita ascetica sec. P.G. Druźbicki. Rzym 1955. — *Dictionnaire de Spiritualité*. T. 3. Paryż 1957. — H. FROS: Ks. K.D. apostoł kultu Bożego Serca. *Ateneum Kapłańskie* 63 (1961) z. 3. — K. GÓRSKI: Niedrukowane prace o. K.D. *Tamże* z. 1. — K. DRZYMAŁA: K.D. – apostoł kultu Najświętszego Serca Jezusowego w Polsce XVI w. *Homo Dei* 1962 nr 4. — *Ateneum Kapłańskie* 66 (1963) z. 2 [poświęcony K.D.]; tu: J. WOJNOWSKI: O. K.D. i jego ascetyka na tle życia Polski Wazów; M. BEDNARZ: Charakterystyczne cechy mistyki K.D.; J. MAJKOWSKI: Pobożność maryjna w pismach o. K.D.; J. PISKOREK: Dar utwierdzenia w łasce o. K.D.; S. SZYMAŃSKI, J. MISIUREK: Prekursor kultu Serca Jezusowego; S. PIOTROWSKI: Zasady duszpasterzowania; J. SZYMUSIAK: Spuścizna literacka o. K.D.; C.M. AFFHOLDER: Uwagi o charakterze pisma K.D.]. — J. KRZYSZKOWSKI: O. K.D. w trzechsetną rocznicę zgonu. *Sacrum Poloniae Millennium* 11 (1965). — K. DRZYMAŁA: Ks. K.D. *Nasza Przeszłość* 33 (1970). — C. DRAŻEK: Chrystus K.D. *Znak* 1974 nr 5. — L. GRZEBIEN: *Słownik pol. teologów katol.* 11 (1981). — M. TQ-POLSKA: *Wielkop. słownik biogr.* Pozn. 1981. — W. MAKOS: Forma kultu Maryi propagowana przez D., Fenickiego i Chomentowskiego. *Rocz. Teolog-Kanoniczne* 29 (1982) z. 2. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Jezuiicy autorzy i propagatorzy pieśni o śmierci. W: *Homo viator – mundus – mors*. Wwa 1988. — A. CZYŻ: „Namilszy ognisty” D. i rozmyślenia ocalające. *Ogród* 1992 nr 3/4 *Lit. kultura pol. po „potopie”*. Wr. 1992; przedr. w: *Tekst – wyobraźnia – egzystencja*. Wwa 1994; Światło i słowo. Wwa 1995. — J. MISIUREK: Il Cuore di Gesù e la Santa Trinità nella luce del pensiero di G. Druźbicki S.J. *Rocz. Teolog.* (Lubl.) 1993 nr 5 [streszcz. w jęz. pol.]. — A. CZYŻ: Projekt wydania „Pism” K.D. *Ogród* 1994 nr 1. — W. KARKUCIŃSKA: K.D. *Kron. m. Poznania* 1994 nr 3/4. — A. CZYŻ: Sarmata – niewolnik Matki. D., Montfort i „Ogród paniński” Kochowskiego. *Barok – Sarmatyzm – Psalmodya*. Tor. 1995. — *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kr. 1997. — L. GRZEBIEN: Katalog profesorów kolegium jezuickiego w Poznaniu. Pozn. 1997 *Kron. m. Pozn.* 1997 nr 4. — J.M. POPLAWSKI: K.D. teologia Krzyża. Lubl. 1997. — T. ROGALEWSKI: Moc Krzyża i miłki Chrystusa. Z myśli teologicznej o. K. Druźbickiego T.J. *Studia Theologica Varsoviensia* 1997 nr 1.

I.T.

DRZEWIECKI Karol 1805–1879

Urodzony w 1805 w Juśkowcach na Wołyniu w rodzinie szlacheckiej; syn Józefa, autora pamiętników, i Tekli z Ostrowskich. Do 1825 uczył się w Liceum Krzemienieckim. W 1826–30 studiował na Uniwersytecie Warszawskim. Brał udział w powstaniu listopadowym i otrzymał stopień porucznika w 3. Pułku Ułanów. Po upadku powstania do czerwca 1832 przebywał w Galicji, następnie wrócił na Wołyń. W 1834 odbył podróż do Drezna, a w roku następnym odwiedził przebywającego na zesłaniu w Nikolsku przyjaciela, Edwarda Jaroszyńskiego (adresata listów Zygmunta Krasińskiego). W 1838 ożenił się z jego siostrą Hortensją i osiadł na wsi, dzierżawił przypuszczalnie wieś Rosochowata w powiecie lityńskim. Debiutował w 1842 utworem dramatycznym „Kontrakty”. Jesienią 1847 udał się do Ziemi Świętej przez Odesę, Konstantynopol i Egipt. W styczniu 1848 dotarł do Jerozolimy, po czym przez Malte i Włochy wyjechał do Paryża. Wrażenia z podróży opisał w „Listach z podróży na Wschód”. Po powrocie do kraju mieszkał na przemian w Odessie i w swoim majątku Kunka na Podolu, zajmując się pracą literacką. Pisał dramaty i komedie obyczajowe. Przyjaźnił się z Józefem Ignacym Kraszewskim. W 1857 odbył podróż do Moskwy, a dwa lata później do Francji. Około 1860 został sparaliżowany. Zmarł 20 marca 1879 w Kuncce.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kontrakty. Dramat w 5 a. Wił. 1842. Przedr. w poz. 4 t. 1.
2. Listy z podróży na Wschód. *Athenaeum* 1848 t. 2; 1849 t. 1–2; 1850 t. 1; 1851 t. 1.
3. Jeremi Wiśniowiecki. Sceny dramatyczne z XVII w. w dwóch częściach. Lipsk 1852. Wyd. nowe Bruksela 1862. Przedr. w poz. 4 t. 1.

Wydania zbiorowe

4. Pisma. Zebrane i wydane przez J.I. Kraszewskiego [wraz z jego przedmową]. T. 1–2. Pozn. 1880.
- W t. 2 komedie: Restauracja; Pantofel; Skąpiec; Nudziarze; Powtórne śluby; Bez tytułu.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968); LP

T. BOBROWSKI: Pamiętniki. Powst. po 1885. T. 2. Lw. 1900. — [P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 17 (1896). — P. CHMIEŁOWSKI: Stan dramatu i komedii od r. 1831 do 1863. W: Nasza literatura dramatyczna. Szkice. T. 1. Petersburg. 1898. — M. DANILEWICZOWA. *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — D. RATAJCZAKOWA: Obrazy narodowe w dramacie i teatrze. Wr. 1994. W.R.-S., W.A.-Sz.

DUBOIS DE JANCIGNY Jean Baptiste 1753–1808

Urodzony 22 maja 1755 w Jancigny w Burgundii; syn nauczyciela. Po studiach w Dijon i Paryżu zajmował się popularyzacją nauki. W 1774, dzięki poparciu członków Akademii Francuskiej i Akademii w Dijon (Jeana Le Rond d'Alemberta i Jeana François La Harpe'a), został zaangażowany przez Adama Kazimierza Czartoryskiego na stanowisko sekretarza i bibliotekarza Szkoły Rycerskiej. Po przybyciu do Warszawy w kwietniu 1775 rozwinął ożywioną działalność: podjął w Szkole Rycerskiej wykłady z nauk przyrodniczych, debiutował jako literat (1775), dla Komisji Edukacji Narodowej opracował (wspólnie z Janem Filipem Carosim) plan podręcznika przyrody, ogłaszał recenzje literackie i naukowe w *Journal de Varsovie* (1777–78), był korespondentem naukowym z polski periodyków francuskich *Esprit des Journaux* i *Journal Encyclopédique de Bouillon* (tu drukował przekłady francuskie mów edukacyjnych Grzegorza Piramowicza), współzałożycielem (wraz z Augustem Moszyńskim, Ignacym Potockim, A.K. Czartoryskim) i sekretarzem warszawskiego Towarzystwa Fizycznego (1777–78). Równocześnie zajmował się opracowaniem kompendium historii piśmiennictwa polskiego. Pierwszy tom tego opracowania (marzec 1778), zawierający ostrą krytykę polskich stosunków społecznych, gospodarczych i kulturalnych, jak też pochwałę oświeconego absolutyzmu, został przyjęty za pamflet antypolski i wywołał skandal i ostrą polemikę. Uznanie w Berlinie dla pracy D. de J. (członkostwo Akademii Berlińskiej i list pochwalny Fryderyka II) oraz niebaczna odpowiedź na zarzuty zaostrzyły jeszcze niechęć przeciwko niemu. W rezultacie D. został zmuszony do opuszczenia Polski. Wyjechał pod znosem choroby w sierpniu 1779, najpierw do Berlina, a następnie — nie uzyskawszy zezwolenia na powrót do Polski — do Paryża, gdzie zajął się działalnością naukową, literacką (przełożył melodramat Johanna Christiana Brandesa „Ariane abandonnée”, wydany w 1781 wraz z rozprawą o melodramacie) i publicystyczną, ale nadal utrzymywał kontakt ze Stanisławem Augustem (nosił tytuł jego konsyliarza) i Polską. W 1791 otrzymał z rąk króla medal „Merentibus”; w 1792 zwalczał antypolski paszkwil „L'Histoire de la prétendue révolution de Pologne” Jeana Claude'a Méhée de La Touche. W czasie terroru, posądzony o sympatie monarchistyczne, dostał się do więzienia; w okresie Dyrektoriatu był szefem wydziału Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, potem kolejno prefektem departamentów Gard i Allier. Zmarł 1 kwietnia 1808 w Moulins.

TWÓRCZOŚĆ

1. Casimir le Grand. Drame dédié à S.M. Stanislas-Auguste, roi de Pologne. Wwa 1775.

2. Essai sur l'histoire littéraire de Pologne, par M. D*** C. de la C. de S.M.P. Réflexions générales sur les progrès des sciences et des arts, histoire naturelle et géographie. Berlin 1778.

Z D. polemizowały pisma: przypisywane I. Potockiemu „Observations sur l'ouvrage intitulé Essai...” (por. POTOCKI I. poz. 3) oraz J. Koźmińskiemu „Exemplum litterarum Georgii Veridicini ad clarissimum virum Georgium Veramantium...” (Wwa 1778).

3. Réponse aux „Observations sur l'ouvrage intitulé Essai sur l'histoire de Pologne”. Wwa 1779.

Przekłady

4. I. Krasicki: La Myseïde. Poème heroï-comique traduit du polonoise. B.m. 1778.

Współtłum.: Ch. Duclos.

5. J.G.Wallerius: De origine du monde et de la terre en particulier ... Traduit par M.J.B.D** Conseiller de la Cour du Roi de Pologne. Wwa 1780.

Praca edytorska

6. Calendrier historique, géographique, civil et militaire du Royaume de Pologne et du Duché de Lithuanie pour l'année 1779... Wwa 1779.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel*. 7 (1861). — [P. CHMIEŁOWSKI] PChm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 17/18 (1896). — J. FABRE: J.B.D. i jego działalność w Polsce. *Pam. Lit.* 1936; toż *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego*. Lw. 1936. — TENŻE. *Pol. słownik biogr.* 5 (1939–46). — TENŻE: Stanislas-August Poniatowski et l'Europe des Lumières. Paris 1952. — R.W. WOŁOZYŃSKI: Polska w opiniach Francuzów XVIII w. Wwa 1964. — *Hist. nauki pol.* T. 1. Wr. 1970; t. 6. Wr. 1974. — B. KRYDA: Sprawa J.B.D. *Pam. Lit.* 1970 z. 2. — K. OPALEK: Oświecenie. *Hist. nauki pol.* T. 2. Wr. 1970. — Z. SUDRAWSKI: Twórczość literacka J.B.D. de Jancigny (1753–1808). *Annales UMCS. Sectio FF* 1984 [wyd. 1986] vol. 2. — S. GRZESZCZUK, D. HOMBK: Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII w. T. 1 cz. 1. Wr. 1992.

E.A.

DUCHIŃSKA Seweryna

1816–1905

Urodzona w 1816 w Koszajcu pod Sochaczewem w rodzinie ziemiańskiej; córka Franciszka Żochowskiego i Marii z Trzcinańskich. W 1828–30 uczyła się na znanej pensji Zuzanny Wilczyńskiej w Warszawie, gdzie była koleżanką Narcyzy Żmichowskiej. Wydana za mąż w szesnastym roku życia za wielko-

polskiego ziemianina Tomasza Pruszką, zamieszkała we wsi Śleszyn (pow. Gostyń). W 1847 opuściwszy męża, przeniósła się do Warszawy i tu debiutowała powiastką „Ojciec Salezy”, opublikowaną w piśmie zbiorowym *Album Literackie*, redagowanym przez Kazimierza Władysława Wójcickiego (1848 t. 1; podp. S.Ż.). Odtąd bardzo aktywnie uczestniczyła w życiu literackim i kulturalnym. Od 1853 była wieloletnią współpracowniczką *Biblioteki Warszawskiej*, opublikowała tu m.in. wiele powieści oraz przekład „Pieśni o Rolandzie” (1866 t. 1); w 1856–63 wydawała *Rozrywki dla Młodocianego Wieku*, w 1861–1900 stale współpracowała z *Tygodnikiem Mód i Powieści*. W czasie powstania styczniowego brała udział w konspiracji; zagrożona aresztowaniem w związku z organizowaniem tajnej pomocy dla rodzin powstańców, emigrowała do Francji. Mieszkała przeważnie w Paryżu i tu w 1864 jako wdowa wyszła po raz drugi za mąż za etnografa i historyka Franciszka Duchyńskiego. Swoje utwory, przekłady i korespondencje przysyłała do druku w kraju, m.in. do *Kłosów* (1865–70, 1886–90), *Kroniki Rodzinnej* (1865–96) i *Biblioteki Warszawskiej* (1869–1900; tu przez wiele lat prowadziła dział „Kronika zagraniczna literacka, naukowa i artystyczna”). W 1872 obchodzono w Rapperswilu dwudziestopięcioletnie jej pracy literackiej. W 1879–83 utrzymywała wraz z mężem bliskie stosunki z Cyprianem Norwidem, który był w nich w domu. Z tych lat zachowało się kilkanaście listów poety do niej adresowanych. W 1897 w Paryżu zorganizowano jubileusz pięćdziesięciolecia jej twórczości. Zmarła 21 sierpnia 1905 w Paryżu; pochowana na cmentarzu w Montmorency.

TWÓRCZOŚĆ

1. Powieści naszych czasów. T. 1–4. Wwa 1853. Część opowiadań druk. w *Album Lit.* 1848–49 i w *Dziwnie Lit.* 1853.

2. Zagroda wiejska. Powiastka z pierwszych lat XIX wieku. *Bibl. Warsz.* 1854 t. 1–2. Wyd. osob. zob. poz. 8 t. 2. Wyd. 2 Wwa 1857.

3. Dwa dwory. Powieść. *Bibl. Warsz.* 1854 t. 3. Wyd. osob. zob. poz. 8 t. 1. Wyd. 2 Wwa 1857.

4. Powieśle. Powieść z drugiej połowy XVIII wieku. *Bibl. Warsz.* 1854 t. 4. Wyd. osob. zob. poz. 8 t. 3. Wyd. 2 Wwa 1857.

5. Gawędy i powieści. T. 1–2. Wwa 1854.

6. Córka wdowy. Powieść naszych czasów. Wyd. zob. poz. 8 t. 4. Wyd. Wwa 1857.

7. Elżbieta Drużbacka. Powieść z końca XVII wieku. Wwa 1855.

8. Powieści poetyczne. T. 1–4. Wwa 1855.

9. Obrazki dramatyczne. Wwa 1857.

10. Upominek dla dziewcząt wiejskich. Wwa 1860. Wyd. nast.: szesnaście wyd. do 1889.

Niepodp.

11. Powieści dla młodzieży naśladowane z angielskiego. Wwa 1866.

12. Nowe powieści dla dojrzałszej młodzieży. Wwa 1868.

13. Panslawiści. Obrazek dramatyczny w jednym a. Lw. 1877.

14. Pierścionek. — Jałmużna sieroty. Paryż 1877.

15. Jan Kochanowski. Odczyt wygłoszony w Paryżu 1 maja 1884. Kr. 1884.

16. Kazimierz Brodziński. Odczyt publiczny w Paryżu dnia 16 maja 1885 roku. Paryż 1885; też Chicago 1885.

17. Wspomnienia z życia Marii z ks. Czartoryskich ks. Wirtemberskiej. Wwa 1886.

18. Wakacje dziatwy tułaczkiej. Lw. 1889.

19. Kropła z kropłą będzie morze! Obrazek dramatyczny. Lw. [1890].

20. Królowie polscy w obrazach i pieśniach. Rysunki W. Eljasza. Pozn. 1893.

21. Pisma: Pamiętnik. — Poezje. Lw. 1893.

22. Z tułactwa 1864–1893. [Zbiór wierszy]. Lw. 1893. Seria 2–3. Paryż 1896–97.

23. Wspomnienia z 29-cioletniego pożycia z mężem moim 1864–1893. Paryż 1894.

24. Ewunia. Kartka z życia poety. Podług opowiadania bohaterki spisała ... w setną rocznicę urodzin Adama Mickiewicza. Pozn. 1898.

Przekłady

25. F.G. Eichhoff: Obraz literatury średniowiecznych ludów, a mianowicie Słowian i Niemców. T. 1–2. Wwa 1856.

26. A.F. Ozanam: O poezji włoskiej w średnich wiekach jako źródle do Boskiej Komedii Danta. *Bibl. Warsz.* 1857 t. 2. Niepodp.

27. R. Cumming: Latarnik z Bostonu. Powieść amerykańska. T. 1–2. Wwa 1859.

28. Cyd. Poemat rycerski, przekład z hiszpańskiego. Wwa 1866.

29. S. Petöfi: Janosz witez. Wwa 1871.

30. J. Weilen: Rozamunda. Dramat. Wwa 1872.

31. L. Eguilas: Grazałema. Dramat w 3 a. Wwa 1877.

32. F. Coppée: Jakobici. Dramat w pięciu a. *Bibl. Warsz.* 1886 t. 3–4.

33. A. Thenriet: Marynarz. Dramat w jednym a. Wwa 1903. Wyd. nast. Wwa [1935].

34. Antologia poezji francuskiej XIX wieku w układzie i tłumaczeniu... Wwa 1898.

Ponadto wiele wierszy i powiastek o tematyce ludowej, libretta do oper, przekłady oraz artykuły, rozprawy i korespondencje druk. w czasopiśmiech.

Przede, wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Zbiór listów w *Bibl. PAN* w Kr. [tu m. in. 29 listów do T. Lenartowicza].

ORACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

L. SIEMIENSKI: Znaczenie kobiet w literaturze i poetata pani Pruszkowej. W: *Kilka rysów z literatury i społeczeństwa od roku 1848–1858*. T. 1. Wwa 1859. — C. PIENIAŻEK: O autorkach polskich, a w szczególności o S.D. Pozn. 1872. — M. ILNICKA: S.D. *Bluszcz* 1884 nr 27–28. — [P. CHMIELEWSKI] PCH.: S. z Zochowskich (Pruszkowa) Duchieńska. *Złota Przędza*. T. 3. Wwa 1886. — [A. PIETKIEWICZ] A. PLUG: S.D. *Bibl. Warsz.* 1898 t. 1. — W. MARRENÉ MORZKOWSKA: S.D. *Tyg. Ilustr.* 1905 nr 35. — A. BAR. *Pol. słownik biogr.* 5 (1946). — P. WILKOŃSKA: Moje wspomnienia o życiu towarzyskim w Warszawie. Oprac. Z. Lewinówna. Wwa 1959. — A. DRZEWICKA: Jak powstał najstarszy polski przekład „Pieśni o Rolandzie”. *Kwart. Neofilologiczny* 1965 z. 2. — TAŻ.: Z zagadnień techniki tłumaczenia poezji. Kr. 1971 *Zesz. Nauk. UJ. Prace Hist.-Lit.* z. 18. — J.W. GOMULICKI: Duchieńska S. W. C. Norwid. *Pisma wszystkie*. T. 10: Listy. Wwa 1971 s. 368. — S.D. *Cmentarz pol. w Montmorency*. Wwa 1986 s. 140–141. — J. ALEKSA-MACIUKANIS: Z korespondencji P. Wilkońskiej. *Listy do S.D. Studia Polon.* 16/17 (1988/89). — J. ALEKSA: Listy A. Rządewskiego do S.D. *Rocz. Przemyski* 29/30 (1993/94).

H.G.

DUDZIŃSKI Michał 1747– po 1782

Urodzony 24 października 1747 w ziemi łomżyńskiej. Prawdopodobnie uczył się w szkołach jezuickich w Łomży; po ich ukończeniu wstąpił w 1762 do zakonu jezuitów. Nowicjat (1762–64), studia nauczycielskie (1764/65) i filozoficzne (1765–68) odbył w Płocku. Następnie uczył w szkołach jezuickich w Warszawie (1768/69 w infimie, 1771/72 w poetyce), w Płocku (1769–71 w syntaksie) i Łomży (1772/73 w retoryce). Kasata zakonu jezuitów zastała go zapewne w Łomży. W latach następnych studiował w Wilnie teologię i filozofię, przyjął święcenia kapłańskie i uzyskał tytuł doktora filozofii. W 1774 został laureatem konkursu ogłoszonego przez Pawła Ksawerego Brzostowskiego na najlepszą rozprawę pt. „Co bardziej zachęca młódź do nauk: czy nagrody i pochwały w szkołach jej dawane, czy też urzędy krajowe ludziom przez edukację i ćwiczenie się w naukach do usług publicznych uformowanym i zdolnym otwarte?”. W 1775 ogłosił w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* „Dysertację o śmiechu”. Następnie przez osiem lat uczył w szkołach Komisji Edukacji Narodowej (KEN), m.in. poetyki w szkołach wydziałowych w Mińsku i matematyki w szkołach wileńskich (1781/82). W czasie wizytacji w szkołach wileńskich (1782) oceniono, że „uczony wybornie”, ale „znacznie na zdrowiu osłabiony wyprosił się z tej pracy”, zabiegając równocześnie „o opatrzenie z kasy KEN, gdyż innego nie ma”. Dalsze losy nieznane.

D

TWÓRCZOŚĆ

1. Zbiór rzeczy potrzebniejszych do wydoskonalenia się w języku ojczystym służących. Wil. 1776. Przedmowę i fragm. przedr.: *Ludzie Oświecenia o jęz. i stylu*. T. 2. Wwa 1958.

2. Pałac w Siemkowie ... Adama Chmury, kasztelana mińskiego, nakładem zbudowany, a od jednego z najzyczliwszych sług wierszem opisany. [Wil.] b.r. Niepodp.

Praca edytorska

3. Zabawki poetyckie młodzi w szkołach wydziałowych mińskich ćwicząc się zebrane, a przez ... do druku podane. Wil. 1782.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966).

Enc. powsz. Orgel. 7 (1861). — M. RUDNICKI: Językoznawstwo polskie w dobie Oświecenia. Pozn. 1950. — M.R. MAYENOWA: Wstęp do: *Ludzie Oświecenia o jęz. i stylu*. T. 1. Wwa 1958. — A. KORONCZEWSKI: Polska terminologia gramatyczna. Wr. 1960. — A. GUZEK: Konkursy literackie i naukowe. *Słownik lit. pol. Oświecenia*. Wwa 1977 i wyd. nast. — L. GRZEBIEN: *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kr. 1996.

E.A.

DUNIN BORKOWSKI Aleksander

zob. BORKOWSKI Aleksander Dunin

DYAMENTOWSKI Przybysław

1694–1774

Urodzony w 1694 w rodzinie szlacheckiej herbu Dryja, tytułował się stolnikiem urzędowskim. Mieszkał najprawdopodobniej w Warszawie. Na podstawie dobrej znajomości łaciny i historii podrabiał wywody genealogiczne (np. wywód Brühlów z Ocieszyna i genealogię Toporczyków dla Tarłów) i kroniki. Zmarł w 1774; pozostawił skrzynię sfalszowanych papierów, z których znaczna część przepadła; parę dokumentów kupił w Lublinie Franciszek Morawski i — konsultując się z Julianem Ursynem Niemcewiczem — przekazał do wydania Hipolitowi Kownackiemu jako cenne znalezisko historyczne; fałszerstwo ujawnił Joachim Lelewel.

TWÓRCZOŚĆ

1. Kronika polska przez Prokosa w wieku X napisana, z dodatkami z Kroniki Kagnimira, pisarza wieku XI, i z przypisami krytycznymi komentatora wieku XVIII pierwszy raz wydrukowana z

rękopisma nowo wynalezionego. Wwa 1825 (wyd. H. Kownacki).

Przekł. łac. (H. Kownackiego), Wwa 1827.

2. Kronika Kagnimira, to jest dzieje pierwszych czterech królów chrześcijańskich w Polsce w wieku XI pisane, z „Historii polskiej” Długosza przedrukowane, z tomaczeniem i aneksami. Cz. 1–3. Wwa 1825 (wyd. H. Kownacki).

Przekł. łac. (H. Kownackiego), wyd. osob. Wwa 1826.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

J. LELEWEL: „Kronika polska przez Prokosa w w. X napisana”. *Bibl. Pol.* 1825 t. 3, 1826 t. 1; przedr. w: *Polska, dzieje i rzeczy jej*. T. 17. Pozn. 1865. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI: *Enc. powsz. Orgel*. 7 (1861). — [P. CHMIEŁOWSKI] PChm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 17/18 (1896). — A. POTTHAST: *Bibliotheca Historica Medii Aevi* 1 (Berlin 1896) s. 693. — W. OGRODZIŃSKI: *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — J. TAZBIR: Z dziejów fałszerstw historycznych w Polsce XIX w. *Przeł. Hist.* 1966 z. 4.

E.A.

DYGASIŃSKI Adolf

1839–1902

Urodzony 7 marca 1839 w Niegosławicach koło Miechowa; syn Jana, oficjalisty dworskiego, i Katarzyny z Janiszewskich. Początkowo uczył się u księdza Augusta Bieleckiego w Zielenicach, następnie ukończył czteroklasową szkołę w Pińczowie, w 1858–60 uczęszczał do szkoły realnej w Kielcach. Zarabiał na utrzymanie jako kancelista, murarz i korepetytor. Od 1862 studiował językoznawstwo oraz przyrodę i geografię w Szkole Głównej. Aresztowany za udział w powstaniu styczniowym, przebywał pół roku w więzieniu w Olkusz. Od 1864 kontynuował studia w Szkole Głównej. Przerwał je, będąc na trzecim kursie, i wyjechał na dalsze studia do Pragi, którą musiał wkrótce opuścić z powodu trudności materialnych. Pracował jako guwerner w domach ziemiańskich, m.in. w Wielkiem koło Radomia, gdzie uczył Wacława Karczewskiego i Jacka Malczewskiego. W 1871 zamieszkał w Krakowie i założył pensjonat dla uczniów. W 1872 ożenił się z Natalią Wyszowską. W tymże roku przejął księgarnię Franciszka Trzecieckiego i odtąd inicjował oraz finansował wiele przedsięwzięć wydawniczych, jak *Biblioteka Umiejętności Przyrodniczych*, *Wydawnictwo Dzieł Tamich i Pożytecznych*, czasopismo *Szkie Socjalne i Literackie* (wraz z Kazimierzem Bartoszewiczem — tu zamieścił „Listy o naszym wychowaniu” 1875 nr 36–38, 1876 nr 1/2–7). W 1877, w wyniku bankructwa, przekazał księgarnię K. Bartoszewiczowi, a sam przeniósł się do Warszawy. Zarabkował jako publicysta, pisząc artykuły do *Ateneum* (od 1877),

Niwy (1877–81), *Nowin* (1878–82), *Wędrowca* (od 1878), oraz rozpoczął współpracę z *Przeglądem Tygodniowym* (1878–91), gdzie umieszczał swe felietony (m.in. w rubryce „Echa warszawskie”), ogłaszał liczne wypowiedzi programowe („My i nasze sztandary”, 1882 nr 42, 44, 46) oraz artykuł krytycznoliteracki „Bolesław Prus (A. Głowacki) i jego utwory” (1886 nr 21, 23, 26). Oprócz publicystyki zajmował się pracą nauczycielską, wykładając na pensjach prywatnych oraz w szkole Hermana Benniego, zamkniętej przez władze w 1885 właśnie z powodu jego lekcji prowadzonych w języku polskim. Został wówczas pozbawiony na zawsze prawa nauczania w szkołach. Zainicjował i w 1882–86 redagował *Przegląd Pedagogiczny*. Był zapalonym popularyzatorem pedagogiki Johanna Heinricha Pestalozziego, Friedricha Wilhelma Fröbela i innych ówczesnych teorii nauczania i wychowania oraz filozofii, socjologii i lingwistyki. Wygłosił na ten temat wiele odczytów i przełożył kilka prac, m.in. Johna Stuarta Millę, Samuela Smilesa, Paula Bérta, Charlesa Seignobosa, George’a Henry’ego Lewesa. Wydawał też podręczniki i prace metodyczne, dotyczące zwłaszcza nauczania początkowego. W 1883 debiutował jako beletrysta, ogłaszając w *Przeglądzie Tygodniowym* utwór „Za krowę”. Opowiadanie z życia ludu”. W 1884 utworzył wraz z Antonim Sygietyńskim i Stanisławem Witkiewiczem nowy zespół redakcyjny *Wędrowca*, przekształcając to pismo w czołowy organ polskiego naturalizmu. Ogłosił tu m.in. programowy artykuł „Myśli luźne o konserwatyzmie i postępie” (1886 nr 3–14). Z *Wędrowcem* współpracował do 1902. W 1886 wszedł w skład redakcji *Głosu* (pisywał tu do 1898), a w 1887–88 redagował miesięcznik etnograficzny *Wisła*. Artykuły i utwory beletrystyczne ogłaszał także m.in. w *Kurierze Codziennym* (od 1883), *Kurierze Warszawskim* (od 1884), *Tygodniku Ilustrowanym* (od 1888). W 1890 jako wysłannik *Kuriera Warszawskiego* wyjechał do Brazylii, skąd przysyłał reportaże o życiu emigrantów polskich. Po powrocie w 1891 do kraju pracował jako nauczyciel prywatny w domach ziemiańskich. W 1900 odbył podróż po krajach południowej Europy. Pod koniec życia osiadł w Warszawie i dom jego stał się miejscem spotkań literackich. Zmarł 3 czerwca 1902 w Grodzisku Mazowieckim; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie; w 1904 wzniesiono mu pomnik.

TWÓRCZOŚĆ

1. Na pańskim dworze. Wwa 1884 (pt. Pański dwór). Wyd. nast. w poz. 52 t. 9, 54 t. 4. Przekł.: niem. 1885, węgier. 1886. Pierwsze ogniwo cyklu powieściowego; następne: Von Molken, Głód i miłość, Na warszawskim bruku. Por. poz. 4, 5, 6. Wyd. wspólnie pt. Na warszawskim bruku. Wwa 1959.

2. Nowele. Seria 1. Wwa 1884.

Tu: Wilk, psy i ludzie (wyd. osob. m.in.: wyd. 5 Wwa 1985; wyd. [9] Wwa 1995. Przekł.: czes. 1911, ros. 1909); Co się dzieje w gniazdach (przekł.: niem. 1959, ros. 1902); Za krowę.

3. Nowele. Seria 2. Wwa 1885.

Tu: Niezdara; Jarmark na św. Onufry.

4. Von Molken. Wwa 1885. Wyd. nast. w poz. 50 t. 1, 51 t. 4, 52 t. 12.

Przekł. ros. 1886.

5. Nowele. Seria 3. Wwa 1885.

Tu: Dni i nocy w kantorze; Głód i miłość (wyd. osob. Paryż 1946. Przekł. czes. 1894).

6. Na warszawskim bruku. *Romans i Powieść* 1886 nr 286–309. Wyd. w poz. 50 t. 2, 52 t. 19.

7. Z ogniw życia. Nowele. T. 1–2. Wwa 1886.

T. 1: Kult światła; Świat i ślepa dziewczyna; Filozof i praczek; Wojtusiowe nieszczęcia.

T. 2: Wśród wody; Prometeusz. Mit grecki; Podpalaczka; Ze stajni; O groch przy drodze; Po co taka rodzina. Z niewydanej powieści; Walka z dziurami; Targaj; Ze wsi do wsi.

Poszczególne nowele tłum. na czes., ros., rum., serb.-chorw.

8. Nowe tajemnice Warszawy. *Romans w trzech tomach*. Wwa 1887.

T. 1: Spod ciemnej gwiazdy.

T. 2: Upośledzeni i wybrani.

T. 3: Co lepsi marniej.

9. W niewoli u człowieka. [Powieść]. *Dod. Mies. Przegl. Tyg.* 1887 t. 2 s. 293–313, 409–420; 1888 t. 1 s. 22–40, 162–179, 339–415. Wyd. osob. pt. *Nędzarze życia*. Wwa 1898.

Pierwotny tyt. zmien. na skutek interwencji cenzury.

10. Właściciele. Powieść. Wwa 1887. Wyd. nast. w poz. 50 t. 6, 51 t. 10, 52 t. 7, 54 t. 1, 55.

11. Z siół, pól i lasów. Zbiór nowel. T. 1–2. Wwa 1887.

T. 1: Jazda ze Ziurdanką; Na zwłokach zwierzęcia; Żerty chłop; Podwórzowe dramata; Na niebie i na ziemi; Złodziej leśny; Demon.

T. 2 m.in.: W puszczy. Pół fantazji na tle wspomnień (do 1970 pięć wyd. osob.); Od świtu do świtu; Co kto lubi. Epizod z życia koniarza.

Poszczególne nowele tłum. na czes., franc.

12. Beldonek. [Powieść]. Wwa 1888. Wyd. nast. m.in.: wyd. 3 oprac. W. Wolert. Łódź [1926]; wyd. 4 oprac. Z. i W. Wolertowie. Wwa 1934 [1933]; w poz. 52 t. 1, 54 t. 2, 55.

Dalszy ciąg pt. *Żywot Beldonka*. Zob. poz. 37.

Skrót dla dzieci pt. *Ucieszne przygody dziada Florka i chłopca Beldonka w drodze do Częstochowy*. Wwa 1889.

Przekł. ros. 1961.

13. Nowele. T. 1–2. Wwa 1888.

T. 1 m.in.: Psia dola; Krzyż i ogień; O ciocię Franię; Białe wróblek.

T. 2 m.in.: Na trzecim piętrze; Z niedoli kobiety; Śmiertelne koszule; W wielkiej własności; Jeszcze jeden niezdar.

Poszczególne nowele tłum. na esper., ros., serb.-chorw.

14. Kuba Gąsior. Opowiadanie prawdziwe. *Głos* 1889 nr 1–8 i odb. Przeróbka sceniczna zob. poz. 21.
15. Z zagona i bruku. Zbiór nowel. Wwa 1889. Tu: Przy kościele; Humoreska przez łyż; Z psiarni, pola i knieci; W górze i u dołu; W obronie dzieci (przeł. serb.-chorw. 1951); Liczne przygody krótkiej podróży; Walkowe zalory; Łabędzie; Dwa diabły; Mąż z krukiem; Ajent ubezpieczeń; Dwie upadłości.
16. Małgorzatka, pieszczoszka matusina. Obrazek z życia ludowego. Wwa 1890. Wyd. nast. z rysunkami J. Chelmońskiego. Wwa 1912 oraz w poz. 52 t. 23.
17. Pan Jędrzej Piszczalski. Opowieść z niedawnej przeszłości. T. 1–2. Wwa 1890. Wyd. nast. m.in.: w poz. 50 t. 7–8, 51 t. 14–15, 52 t. 10–11; Wwa 1961.
18. Listy z Brazylii specjalnego delegata „Kuriera Warszawskiego”. Wwa 1891. Wyd. nast. w poz. 52 t. 24.
19. Narzeczona z Ojcowa. Komedia ludowa. Wyst. Wwa 1891. Wyd. Wwa 1896.
20. Przygody młodzieńca, czyli Robinson polski. Dla młodzieży napisał... Wwa 1891. Wyd. nast.: w poz. 52 t. 2; wyd. [5] Wwa 1957.
21. Szawagrowie. Sztuka w 6 obrazach wg powieści Kuba Gąsior. Wyst. Wwa 1891.
22. Opowiadanie Kuby Cieluchowskiego o emigracji do Brazylii. Wwa 1892.
23. Garstka. Zbiór nowel, obrazków i studiów. Wwa 1893. Tu m.in.: Klawiszewski i Różia; Modus in rebus. Obrazek z życia wiejskiego; Złodziej; Ptaki; W niewoli u dzikich. Rachunek życia; Aktorka; Rycerskość chłopska; Jaki pan, taki sługa; Narzeczoni, małżonkowie, rodzice i dziecię. Szkic obyczajowo-psychologiczny.
24. Krańcowy. Nowele. Wwa 1893. Tu: Krańcowy; Autobiografia osła (przeł. ros. 1949); Hrabia; Miłość bez gniazda (przeł.: bułg. 1921, esper. 1931); Wędrowny ptaszek; Et haec olim; Cud na roli.
25. Na złamanie karku. Powieść. Wwa 1893. Wyd. nast. w poz. 50 t. 9a–9b, 51 t. 5.
26. Bracia Tatarzy. Nowele. Wwa 1894. Tu: Bracia Tatarzy (przeł.: niem. 1959, ros. 1900, węgier. 1953); Jarmark na św. Onufry; Przed rautem; Lis; Osobliwy konkurent; Z dziejów miłości; Wielka apoteoza.
27. Gorzałka. Powieść. T. 1–4. Wwa 1894. Wyd. nast. w poz. 50 t. 10, 51 t. 20–21, 52 t. 14–15.
28. Wint. Wyjątek z pamiętników winciarza. Wwa 1894. Wyd. nast. w poz. 52 t. 23.
29. Gwałt na Turka w Kielcach uczyniony i Bóg wie co za przygody poczciwych rycerskich ludzi. Powst. 1895. Wyd. z rkpsu, oprac. i wstęp H. Wolny. Kielce 1991.
30. Przyjaciel koni. Powiastka. Wwa 1895.
31. Wywczasy młynowskie. Nowele. Wwa 1895. Tu: Zasady i mięso; Rogieluk; Monolog starego stangreta; Kwiatek. Nienaturalna historia psa; Zeus i Eugienes. Nowela grecka; On i Psyche.
32. As. Powieść. Wwa 1896. Wyd. nast. m.in.: w poz. 50 t. 15, 51 t. 24, 52 t. 17; Wwa 1970 [tu: Zając, Gody życia]; Wwa 1984.
33. Cudowne bajki. Wwa 1896. Wyd. [5] Wwa 1984.
34. Dramaty lubądzkie. Powieść. Wwa 1897. Wyd. nast. w poz. 50 t. 16.
35. Pióro. Powieść. Wwa 1897. Wyd. nast. w poz. 52 t. 19.
36. Złamane życie. Powieść. *Tyg. Mód i Powieści* 1897 nr 1–26 i odb. Wwa 1898. Przeł. słowac. 1929.
37. Żywoć Beldonka. Cz. 2. Wwa 1898. Wyd. nast. w poz. 51 t. 23, 52 t. 1.
38. Szeląg kieleckie. T. 1–2. Kielce 1898. T. 1: Szymek Ziarno; Chłop o letnikach; Dziedzic i kłusownik. Nowela. T. 2: Ćwieki w głowie; Alegant. Powiastka; Dzień letnika.
39. Muchy. Szkic z natury. — Sen. Fantazja. Wwa 1899.
40. W Kielcach. Opowiadania i uwagi o czasach szkolnych. Wwa 1899. Wyd. nast. w poz. 51 t. 30, 52 t. 13.
41. W Swojczy, czyli żywot poczciwego włościanina. Powieść. Wwa 1899. Wyd. nast. m.in.: wyd. 5 Wwa 1925; w poz. 52 t. 13. Przeł. słowac. 1929.
42. Kukulczę. Powiastka. Wwa 1900. Wyd. nast. w poz. 52 t. 23, 54 t. 5.
43. Z naszej niwy. Nowele. Wwa 1900. Tu: Maciek Fuła; Znajdka; Głód i sumienie; Wróble. Sielanka; Żel. Bajka z czasów pogańskich; Pan referent; W parafii św. Huberta.
44. Zając. Powieść. Wwa 1900. Wyd. nast. m.in.: oprac. J. Wiśniewski. Brody 1909 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* t. 70–71; w poz. 50 t. 19, 51 t. 29, 52 t. 3, 54 t. 3, 55; oprac. i wstęp J.Z. Jakubowski. Wr. 1958; Wwa 1974 [tu: As, Gody życia]. Przeł.: ang. 1939/40, czes. 1950, ros. 1961.
45. Łabędzia Woda. [Opowiadanie]. Wwa 1901.
46. Margiela i Margielka. Powieść. Wwa 1901. Wyd. nast.: wstęp J.Z. Jakubowski. Wwa 1952; w poz. 52 t. 17, 54 t. 2, 55. Przeł. ros. 1961.
47. Wielkie łowy. Przygody myśliwskie. Wwa 1901. Wyd. 4 Łódź 1927. Przeł. czes. 1921.
48. Gody życia. Opowieść. Wwa 1902. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 oprac. W. Wolert. Wwa 1927; wyd. 5 jw. Wwa [1936]; w poz. 52 t. 4; Wwa 1974 [tu: As, Zając]; wyd. 13 Wwa 1983. Tyt. pierwotny: Mysikrólik, czyli Gody życia. Przeł.: ang. 1945, bułg. 1922, czes. 1911, franc. 1937, niem. 1903, serb.-chorw. 1928, włośc. 1927.
49. Na odlocie. Nowele. Wwa 1907. Wyd. 2 oprac. Z. Wolertowa. Wwa 1934.

Tu: Na odlocie; Skowronek; Wigilia w Superagui; Bekwarek; Bocian; Reiczka; Dęby. Ułomek z nieukończzonego poematu; Z przyjacieli; Kuropatwy; Doczekałem się; Sielanka jesienna. Wyd. pośmiertne.

Wydania zbiorowe i wybory

50. Dzieła. Pierwsze wyd. zbior. tanie. Oprac. W. Wolert. Z przedmową A. Brücknera oraz z życiorysem napisanym przez córkę autora [Z. Wolertową]. Wwa [1926–27] *Bibl. Groszowa* nr 82, 94, 95, 152, 156–157, 170–171, 172, 173, 206. T. 1, 2, 6, 7–8, 9a–9b, 10, 15, 16, 19. Więcej tomów nie ukazało się z powodu bankructwa firmy.

51. Pisma. Pierwsze wyd. zbior. Oprac. W. Wolert. Przedmowy: A. Grzymała-Siedlecki, S. Kolaczowski, K. Simm. Wwa [1939]. T. 4, 5, 10, 14–15, 20–21, 23, 24, 28, 29, 30. Wydawn. przerwała wojna.

52. Pisma wybrane. Pod red. B. Horodyskiego. T. 1–24. Wwa 1949–53.

53. Wybór nowel. Wybór i wstęp J.Z. Jakubowski. Wwa 1951. Wyd. 4 popr. Wwa 1954.

54. Dzieła wybrane. Red. J.Z. Jakubowski, B. Horodyski, M. Żmigrodzka. Wstęp J.Z. Jakubowski. T. 1–5. Wwa 1954.

55. Nowele i powieści. Wybór i wstęp J.Z. Jakubowski. Wwa 1956.

56. Pisma pedagogiczne. Wyd. i wstęp W. Danek. Wr. 1957.

Tu także bibliogr. twórczości pedag.

57. Wybór nowel. Posłowie D. Knysz-Rudzka. Wwa 1974.

Wybory twórczości w przekładach

58. Zvirata a lidé. Praha 1950 (czes.).

59. Margiela i Margielka. Powieści i rasskazy. Moskwa 1961 (ros.).

Listy

60. Listy. Wstęp J.Z. Jakubowski, komentarze biogr. A. Górski; przygotowanie tekstów i red. T. Nuckowski. Wr. 1972.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

[P. Chmielowski] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 17 (1896). — A. GRUSZECKI: A.D. Sylwetka literacka. *Przegl. Tjg.* 1896 nr 20–21. — J. NOWIŃSKI: D. jako beletrysta. *Ateneum* 1897 t. 2 s. 532–560. — A. SYGIETYŃSKI: Porachunki. Egzotyzm w powieści. *Rudyard Kipling a D. Kur.* Warsz. 1900 nr 136–137, 184, 293, 339, 345–346, 357–358. — A. SZYCÓWNA: A.D. jako pedagog. *Szkola* 1903 nr 26–30. — Z. WASILEWSKI: A.D. W: Współczesni. Charakterystyka pisarzy i dzieł. Wwa [1924] s. 164–197. — F. BIELAK: Antynomia D. *Pam. Lit.* 1935 z. 1/2 i odb. — B. NAWROCZYŃSKI: Trzej przedstawiciele pedagogiki pozytywnej w Polsce. *Kultura i Wych.*

1935/36 s. 166–169. — J.E. PLOMIENSKI: Zagadnienie ludu w twórczości A.D. *Przegl. Powsz.* 1937 nr 5. — Z. SZWEYKOWSKI: Dramat D. Wwa 1938. — K. CZACHOWSKI: A.D. W setną rocznicę urodzin. 1839–1939. Wwa [1939]. — *Młodzi idą* 1939 nr 2 (30) [poświęcony A.D.]. — W. WOLERT. *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — W. DANEK: Poglądy pedagogiczne A.D. Wr. 1954. — B. HORODYSKI: Bibliografia prac D. i literatury o nim. W: A. Dygasiński: Pisma wybrane. T. 24. Wwa 1954 s. 293–398. — D. BRZOZOWSKA: A.D. Wwa 1957. — A. GÓRSKI: Człowiek z rędzin. Opowieść o D. Wwa 1958. — TENŻE: Klerk wędrujący. Opowieść o A.D. Cz. 2. Wwa 1960. — J.Z. JAKUBOWSKI: Zapomniane ogniwo. Studium o A.D. Wwa 1967; wyd. 2 Wwa 1978. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: A.D. kielecki pisarz regionalny. W: Z historii polskiej literatury i kultury. Wwa 1967. — S. KOLACZKOWSKI: O A.D. W: Portrety i zarysy literackie. Wwa 1968. — D. BRZOZOWSKA: Wokół problemów ludowości. Konopnicka i D. *Konopnicka i współcz. jej świat lit.* Wwa 1969. — TAŻ. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 4 (1971). — S. SMAK: Rekoncesans brazylijski. A.D. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu* 1973 z. 11. — B. DYDUCHOWA: Narracja w utworach nowelistycznych A.D. Wr. 1974. — J. DETKO: Warszawskie utwory D. *Prace Polon.* 32 (1976). — I. SARNOWSKA: Nazewnictwo w wybranych utworach A.D. *Onomastica* 1977 s. 201–232. — O A.D. *Mater. z sesji nauk w 75 rocznicę śmierci pisarza.* Pod red. H. Wolny. Kielce 1979. — L. BEDNARSKA: Konstrukcja narratora w „Zajacu” A.D. *Kieleckie Studia Filol.* 1 (1980). — B. MAZAN: D. w Łodzi. *Lit. i jęz. Łodzi.* Łódź 1980. — E. STACHURSKI: Stylizacja języka postaci w komedii ludowej A.D. „Narzeczona z Ojcowca”. *Rocz. Nauk.-Dydakt.* 1980 s. 173–185. — TENŻE: Fleksja A.D. na tle polszczyzny drugiej połowy XIX w. Wr. 1980. — A. WYSOKIŃSKA: Nowelistyka chłopska A.D. Słupsk 1980. — W. BOROWY: Studia i szkice literackie. Wwa 1983 [tu m.in.: O „Godach życia” A.D. Jedna z legend krytyki literackiej; O „Panu Jędrzeju Piszczalskim” D.; O „Asie” D. W jego półwieczu]. — Z. PIASECKI: Witkiewicz i D. Rys do portretu artystów. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Filol. Pol.* 1984 z. 23. — H. WOLNY: Problematyka religijna w prozie A.D. na tle założeń naturalizmu. *Rocz. Hum.* 35 (1987) nr 1. — A. WYSOKIŃSKA: „Beldonek” – powieść o chłopskim wędrowniaku. *Zesz. Nauk. Wyzd. Hum. UG. Prace Hist.-Lit.* 1987 nr 12/13. — J.Z. JAKUBOWSKI: Trwale przymierza. (A.D., S. Żeromski). W: Trwale przymierza. Wwa 1988. — G. LESZCZYŃSKI: Młodopolska lekcja fantazji. Wwa 1990 [dot. „Cudownych bajek”]. — O twórczości i życiu A.D. *Mater. z sesji nauk. w 150 rocznicę urodzin pisarza.* Pod red. H. Wolny. Kielce 1990. — E. LOCH: Problemy natury w warstwie dyskursywnej i fabularnej nowel chłopskich A.D. W: Między autorem – narratorem – bohaterem a czytelnikiem. Lubl. 1991. — H. WOLNY: Literacka twórczość A.D. Studia. Kielce 1991. — J. DETKO: A.D. i tajemnice Warszawy. *Warszawa pozytywiści.* Wwa 1992. — E. PACZOSKA: A.D. – drogi i bezdroża naturalizmu. *Naturalizm i naturalisli w Polsce.* Wwa 1992. — W. KUPISEWSKI: Szkoła w powieści A.D. „W Kielcach” w świetle faktów językowych. *Prace Filol.* 38 (1993). — E. STACHURSKI: Rozwój i zróżnicowanie słownictwa pisarza. Na podstawie prób tekstowych z utworów A.D. Kr. 1993 *Prace Monogr. WSP w Kr.* nr 163. — G. GROCHOWSKI: „Gody życia” A.D. Od naturalizmu do młodopolskiej ornamentyki. *Pam. Lit.* 1994 z. 2. —

W. KUPISZEWSKI: Świat bogów w „Godach życia” A.D. Zesz. Nauk. UG. Prace Językozn. 1994 nr 19/20. — TEN-ŻE: Z zagadnień frazeologii w powieści A.D. „W Kielcach”, *Prace Filol.* 40 (1995). — J. SZTACHELSKA: „Reporteryje” i reportaże. Dokumentarne tradycje polskiej prozy w drugiej połowie XIX i na początku XX w. (Prus, Konopnicka, D., Reymont). Białystok 1997.

W.A.-Sz.

DZIEDUSZYCKI Maurycy 1813–1877

Urodzony 10 lutego 1813 w Rychcicach (pow. samborski) w rodzinie arystokratycznej; syn Ludwika, szambelana austriackiego, i Domiceli z Bielskich. Dzieciństwo spędził w majątkach rodzinnych: Rychcice, Zahajpoł, Medowa. Nauki początkowe pobierał w domu, następnie uczęszczał do szkół bazylikańskich w Drohobyczu, potem w Czerniowcach, w 1828–32 do szkoły jezuickiej w Tarnopolu. W 1832–36 studiował prawo na Uniwersytecie Lwowskim, zaprzyjaźnił się wówczas z Wincentym Polem i Józefem Borkowskim. Już jako uczeń gimnazjalny pisał poematy, dramaty, a także przekładał ody Horacego. Uznał te próby za nieudane, nigdy nie ogłosił ich drukiem. Po studiach rozpoczął karierę urzędniczą w namiestnictwie galicyjskim, zdobywając kolejno różne jej szczeble (komisarz obwodowy cyrkułu lwowskiego, sekretarz gubernialny, radca namiestnictwa, szambelan). W 1840 ożenił się z Karoliną Zagórską. Debiutował „Krótkim rysem dziejów i spraw lisowczyków”, ogłoszonym w 1842 w *Bibliotece Naukowego Zakładu im. Ossolińskich*. Pisał ponadto studia z dziejów Kościoła, prace z zakresu historii politycznej, rozprawy filozoficzne, uprawiał biografistykę i publicystykę polityczną. W 1842 na polecenie Centralnej Rady Narodowej opracował wywód praw polskich do Oświęcimia i Zatora, ogłoszony anonimowo pt. „Die staatsrechtlichen Verhältnisse der Herzogthümer Oświęcim (Auschwitz) und Zator”. Cały nakład został zniszczony przez władze. Od 1847 był członkiem Stanów Galicyjskich, należał też do Wydziału Galicyjskiego Kasy Oszczędności. W 1851–69 pełnił funkcję kuratora Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Położył duże zasługi w rozwoju Zakładu, do współpracy wciągnął m.in. Karola Szajnochę, Augusta Bielowskiego i Franciszka Ksawerego Godebskiego, przygotował drugie wydanie *Słownika języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindęgo, zabiegał o drukowanie podręczników szkolnych. W 1854 ożenił się z Natalią Rudnicką. W 1855 uczył języka polskiego i historii Polski arcyksięcia Karola Ludwika, przebywającego wówczas we Lwowie. Od 1856 był członkiem komitetu redakcyjnego *Biblioteki*

Warszawskiej, współpracował też z wieloma czasopismami galicyjskimi, m.in. z *Czasem* i jego *Dodatkiem Miesięcznym*, *Gazetą Lwowską* i jej *Dodatkiem Tygodniowym*, *Przeglądem Lwowskim*, *Przewodnikiem Naukowym i Literackim* oraz *Telegrafem*. W 1856 założył we Lwowie pierwszy w kraju zakład karno-poprawczy dla kobiet. W 1857 został członkiem korespondentem Krakowskiego Towarzystwa Naukowego, w 1859 członkiem honorowym Morawsko-Śląskiego Towarzystwa dla Podniesienia Rolnictwa. W 1862–69 wydawał *Bibliotekę Ossolińskich. Pismo historii, literaturze, umiejętnościom i rzeczom narodowym poświęcone*. Otrzymał od papieża Piusa IX komandorię orderu Grzegorza Wielkiego (1865). W 1876 był posłem do sejmu galicyjskiego. Zmarł 22 kwietnia 1877 we Lwowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Piotr Skarga i jego wiek. Kr. 1850. Wyd. 2 przejr. i znacznie powiększone. T. 1–2. Kr. 1868–69. Podp.: M.J.A. Rychcicki.
2. Zbigniew Oleśnicki, przez autora dzieła „Piotr Skarga i jego wiek”. T. 1–2. Kr. 1853–54.
3. Dążności moralne teatru. Lw. 1859.
4. Co się komu należy. Słowo o p. Kornelu Ujejskim i o p. Wincentym Polu. Lw. 1860.
5. Kronika domowa Dzieduszyckich. Odbita w dwustu egzemplarzach nakładem rodziny do własnego użytku. Lw. 1865.
Tu: autobiografia.
6. Święty Stanisław, biskup krakowski, wobec dzisiejszej dziejowej krytyki. Lw. 1865.
7. Ojczyzna. Lw. 1867.
8. Powieść z dawnych czasów. Lw. 1868.
9. Wybór posła. Komedia w 1 a. Wyst. Kr. 1871. Inny tyt.: Mandat poselski.
10. Wyrobenie i ustalenie urzędowego polskiego stylu. [Lw. 1871].
11. Pieśń o dziejach polskich. Pozn. 1873.
12. Dni, noc, godziny. Lw. 1874 odb. z *Przegl. Lw.*
13. Nieprzeliczeni. Studium psychologiczne. Lw. 1877.
14. Wincenty Pol. Życiorys. W: W. Pol: Dzieła wierszem i prozą. T. 8. Lw. 1877.

Koresp. D. znajduje się m.in. w Ossol. (tu m.in. Teka materiałów życiorysowych) i w Bibl. PAN w Kr.

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968).

W. KĘTRZYŃSKI: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Lw. 1894. — [A. BĘLICKOWSKI] A.B. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 18 (1896). — W. HAHN. *Sto lat myśli pol.* 6 (1911). — M. TYROWICZ. *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — J. TRZYNADŁOWSKI: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1817–1967. Wr. 1967. — J. DŁUGOSZ.

Słownik pracowników książki pol. Wwa 1972. — M. GAŁYGA: Geneza i następstwa tajnego memoriału M.D. w sprawie Ossolineum. *Rocz. Zakładu Nar. im. Ossolińskich* 1976. — J. ZIÓLEK. *Enc. katol. KUL* 4 (1985).

W.A.-Sz.

DZIEDUSZYCKI Wojciech 1848–1909

Urodzony 13 lipca 1848 w Jezupolu koło Stanisławowa w rodzinie arystokratycznej; syn Władysława i Antoniny z Mazarakich. Nauki początkowe pobierał w domu, od 1866 kształcił się w Theresianum w Wiedniu. W 1867–72 studiował filozofię (w 1871 doktorat) i prawo na tamtejszym uniwersytecie, był prezesem organizacji studenckiej Ognisko. Debiutował w 1870, ogłaszając felietony w *Czasie*, od 1872 pisywał też do *Gazety Narodowej*. W 1873 ożenił się z Seweryną Dzieduszycką i gospodarował w Olszanicy (pow. tłumacki), od 1880 w Jezupolu. W 1874 odbył dłuższą podróż do Grecji w celu przeprowadzenia badań nad architekturą i sztuką. Rezultatem tych studiów był reportaż historyczno-estetyczny pt. „Ateny”. Uczestniczył w życiu politycznym Galicji jako jeden z przywódców konserwatystów. Od 1876 był posłem na sejm galicyjski z okręgu stanisławowskiego, w 1879–85 członkiem Rady Państwa. W 1889 doprowadził do zespolenia wszystkich ugrupowań ziemskich w tzw. unii konserwatywnej. Zajmował się jednocześnie — bez większego powodzenia — działalnością literacką i publicystyczną; współpracował z licznymi czasopismami, m.in. od 1878 z *Przeglądem Polskim*, od 1879 z *Kroniką Rodzinną*, od 1880 z *Biblioteką Warszawską* (tu w 1885 ogłosił recenzję „Ogniem i mieczem”, w której wyraził swoje poglądy teoretycznoliterackie). W 1878–83 przyjeżdżał do Warszawy z popularnymi odczytami o filozofii starożytnej. W 1880 został urzędowym konserwatorem i prowadził restaurację licznych kościołów w Galicji Wschodniej, kierował wykopalskimi, odnowił też Towarzystwo Archeologiczne we Lwowie. Od 1887 był członkiem korespondentem Akademii Umiejętności, w 1894–95 wiceprezesem Koła Literacko-Artystycznego we Lwowie. W 1894 został docentem, w 1896 profesorem nadzwyczajnym filozofii i estetyki na Uniwersytecie Lwowskim. W 1895 wszedł ponownie w skład Rady Państwa, w 1898 został tajnym radcą dworu. Od 1900 był wiceprezesem, od 1904 prezesem Koła Polskiego w Wiedniu, a w 1906–07 ministrem dla Galicji. W ostatnich latach życia mieszkał w Wiedniu, gdzie zmarł 23 marca 1909.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Fantazje. Kr. 1871.
Podp.: WDz.
2. Fantazje słowiańskie. Kr. 1871 odb. z *Czasu*. Niepodp.
3. Uczzone fantazje. Kr. odb. z *Czasu*.
Podp.: WDz.
4. Władysław. [Zbeletryzowany traktat filozoficzny]. Lw. 1872.
5. Bohdan Chmielnicki. Dramat w 5 a. Wyst. Lw. 1873.
Niedruk.
6. Powieści Wschodu i Zachodu. [Nowele]. Kr. 1873 odb. z *Kraju*.
7. Ateny. [Reportaże]. Lw. 1878 [1877].
8. Studia estetyczne. T. 1–2. Lw. 1878–81.
9. Aurelian. Powieść z czasów cesarstwa rzymskiego. Lw. 1879.
10. Główne postacie powieści H. Sienkiewicza pt. Potop. Krytyczny rozbiór. Lw. 1887.
11. Mythen und Märchen bei den Nordslaven. Wiedeń 1887.
12. Baśń nad baśniami. [Poemat]. T. 1–2. Lw. 1889.
13. Listy ze wsi. Seria 1–2. Lw. 1889–90 odb. z *Gaz. Nar.*
14. Anioł. Opowieść z lat niedawnych. [Poemat]. Lw. 1892.
15. Historia malarstwa we Włoszech. Lw. 1892.
16. Listy o wychowaniu. Lw. 1892 odb. z *Gaz. Nar.*
17. Małżeństwo mieszane. Powieść. T. 1–2. Lw. 1892.
18. Król Bolesław II. Tragedia w 5 a. Misterium. Lw. 1893.
19. Listy czytelnika. Lw. 1893 odb. z *Gaz. Lw.*
20. W Paryżu. Powieść obyczajowa. T. 1–3. Lw. 1893.
21. Święty ptak. Powieść historyczna. T. 1–2. Lw. 1895.
22. Książę Henryk. Tragedia w 5 a. Misterium. Lw. 1896.
23. Na Podolu. Powieść obyczajowa. *Słowo Pol.* 1898 nr 9–201 z przerwami.
24. Mesjanizm polski a prawda dziejów. Z powodu 2 tomu „Ojczyzna nasz” Augusta Cieszkowskiego. Kr. 1902 odb. z *Przegl. Pol.*
25. Dekadenci. [Powieść]. *Bibl. Warsz.* 1905 t. 3–4.
26. Kazimierz. Trylogia. Cz. 1: Marzenie. Komedia w 5 a. *Przegl. Pol.* 1907 t. 163; cz. 2: Życie. Dramat w 5 a. *Przegl. Pol.* 1909 t. 171–172; cz. 3: Prawda. Niedruk.
27. Gruszki na wierzbie. [Opowiadanie]. Kr. 1908.
28. Dokąd nam iść wypada? [Szkice historycznofilozoficzne]. Lw.–Brody 1910.

Ponadto prace z zakresu filozofii, historii, etnografii, polityki.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Przekłady

29. Sofokles: *Edyp Król*. *Przegl. Pol.* 1879 z. 4-5.

30. Tłumaczenia arcydzieł Szekspira. T. 1. Kr. 1904 odb. z *Przegl. Pol.*

Tu: Burza; Król Lear; Romeo i Julia; Wenus i Adonis.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

[P. CHMIELEWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 18 (1896). — M. WALEWSKA: Polacy w Paryżu, Florencji i Dreźnie. Wwa 1930. — S. KIENIEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — A. PISKOR: Ostatni Sokrates. W: Siedem ekscelencji i jedna dama. Wwa 1959. — J. SPYTKOWSKI. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 3 (1969). — J. GAREWICZ. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — M. CISZEWSKI: Propozycje pedagogiczne W.D. *Seminare* 3 (1978) s. 187-216. — W. OLKUSZ: „Powieści Wschodu i Zachodu” W.D. jako wyraz zainteresowania orientem w dobie pozytywizmu. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu* 1978 z. 16. — Z. KUDEROWICZ: Artyści i historia. Koncepcje historyzoficzne polskiego modernizmu. Kr. 1980. — M. CISZEWSKI. *Enc. katol. KUL* 4 (1985). — M. ŁOZIŃSKA-HEMPEL: Z łańcucha wspomnień. Kr. 1986. — M. SOJKA: Wizja historii w neomesjanizmie. *Historyka* 16 (1986) s. 61-74. — R. WAKSMUND: „Baśń nad baśniami”. *Sztuka dla Dziecka* 1988 nr 2. — M. JASKÓLSKI: Ateńczyk z Jezupola. *Zesz. Nauk. UJ. Prace Nauk Polít.* 1991 nr 28. — K.K. DASZYK: Osobliwy Polak. W kręgu myśli historyzoficznej i społeczno-politycznej W.D. *Zesz. Nauk. UJ. Prace Hist.* 1993 nr 105.

W.A.-Sz.

DZIEKOŃSKI Józef Bohdan 1816-1855

Urodzony 7 lutego 1816 w Warszawie w rodzinie szlacheckiej; syn Tomasza, znanego pedagoga, i Tekli z Błociszewskich. Był uczniem warszawskiej Wojewódzkiej Szkoły Praktyczno-Pedagogicznej na Lesznie. Jako czternastoletni chłopiec wziął udział w powstaniu listopadowym. W 1833-40 studiował nauki medyczne w Królewcu, Dorpacie i Moskwie, gdzie organizował również zebrania literackie i patriotyczne. Pod koniec 1840 wrócił do Warszawy, skąd odbył wiele wędrowek po kraju. Czas jakiś przebywał w majątku rodzinnym Ustronie pod Warszawą. W stolicy nawiązał bliską znajomość z Cyprianem Norwidem oraz utrzymywał koleżeńskie stosunki z gronem literatów, m.in. z Sewerynem Fillebornem, Sewerynem Sierpińskim, Włodzimie-

rzem Wolskim i Romanem Zmorskim. Grupa ta została później nazwana Cyganerią warszawską. Debiutował w 1841 artykułem biograficznym „Zacharias Werner”, opublikowanym w *Bibliotece Warszawskiej* (t. 2; podp. J.B.D.); z pismem tym współpracował do 1845. W 1841-46 był jedną z najgłośniejszych postaci życia literackiego stolicy. W 1842-43 w *Przeglądzie Naukowym*, *Jaskułce* i *Niezapominajkach* ogłaszał „Wspomnienia z wędrowki po kraju”. Interesował się alchemią i wiedzą tajemną, co znalazło wyraz w jego powieści fantastycznej „Sędziwój” (1845). Przyjaźnił się z Augustem Wilkońskim, w 1846 należał do redakcji *Dzwonu Literackiego* i był jednym z inicjatorów Cechu Głupców. Zagrożony aresztowaniem za działalność spiskową, emigrował pod koniec 1846 do Francji. Mieszkał w Paryżu i zarabiał jako rytownik i malarz. Był gorliwym wyznawcą nauki Andrzeja Towiańskiego. W 1848 współpracował z Adamem Mickiewiczem w formowaniu legionu włoskiego. Brał udział w walkach. Do Mediolanu wyruszył jako chorąży oddziału złożonego z ochotników, w roku następnym uczestniczył w kampanii bałkańskiej w randze majora. Po upadku rewolucji czas jakiś przebywał w Szwajcarii, później żył w Paryżu niemal w walkach. Tuż przed zgonem polecił spalić swoje rękopisy. Zmarł na gruźlicę płuc 3 lipca 1855 w Paryżu; pochowany na cmentarzu Montmartre. Postać Dz. wprowadził Jerzy Zawieyski w powieści „Wawrzyni i cyprysy” (Wwa 1966).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Sędziwój. T. 1-3. Wwa 1845. Wyd. nast.: Wwa 1907; Wwa 1974 (oprac. A. Gromadzki). Fragm. przedr. A. Niewiadowski. *Fantastyka* 1983 nr 7.

2. Spomnienia i marzenia Bogdańskiego. T. 1-2. [Opowiadania]. Wyd. [A. Wilkoński] Au.Wi. Wwa 1848.

Przedr. utworów: *Cyganeria warszawska*. Wr. 1967 BN 1, 192.

Ponadto artykuły, drobne utwory i przekłady ogł. w pismach warszawskich w 1841-46.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

W. MARRENÉ: J.B.Dz. *Świat* 1894 nr 3-6. — G. KORBUT: J.B.Dz. *Sto lat myśli pol.* 9 (1914). — S. KAWYŃ: *Cyganeria warszawska*. Z dziejów obyczajowości literackiej. Wwa 1938. — S. KOZAKIEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 6 (1947). — M. STRASZEWSKA: Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832-1848. Cz. 2 (1840-1848). Wr. 1959. — P. WILKOŃSKA: Moje wspomnienia o życiu towarzyskim w Warszawie. Oprac. Z. Lewinówna. Wwa 1959. — J. NOWAKOWSKI: *Cyganeria*

warszawska. (Między legendą a prawdą). *Ruch Lit.* 1960 nr 1/2. — W. SZYMANOWSKI, A. NIEWIAROWSKI: Wspomnienia o Cyganerii warszawskiej. Oprac. J.W. Gomułki. Wwa 1964. — K. KOSTENICZ: Kronika życia i twórczości Mickiewicza 1848–1849. Wwa 1969. — A. GROMADZKI: J.B.Dz. „Spomnienia z wędrówki po kraju”. *Lit. Lud.* 1972 nr 3. — TENŻE: J.B.Dz. Lata młodości; Nad brzegami Embachu; „Dorpat” – wspomnienie-reportaż. *Przeł. Hum.* 1973 nr 1. — J. MRÓŹCZYK: J. B.Dz. postulat literatury i krytyki zaangażowanej. *Prace Polon.* 30 (1974) s. 137–144. — TENŻE: Zapomniany krytyk romantyczny. *Ruch Lit.* 1977 z. 4. — I. JAROSIŃSKA. *Obraz lit. pol.* 5, 3 t. 2 (1988). — S. TOMALA: „Na zgłiszczach pożaru”. (W stu pięćdziesięciolecie Cyganerii warszawskiej). *Kultura i Życie* 1988 nr 3. — A. GARYCKA: Auf der Suche nach der absoluten Wahrheit in J.B.Dz. „Śędziwoj”. *Studia i Mater. WSP Zielona Góra. Germanistyka* 1992 z. 9 s. 33–39. — A. KURSKA: Polska romantyków. Kielce [1993]. — E. OWCZARZ: Romantyczne parable powieściowe. Opowieść o wiedzy tajemnej. „Śędziwoj” J.B.Dz. W: Między retoryką a dowolnością. Wśród romantycznych struktur powieściowych w okresie międzypowstańcowym. Tor. 1993. — D. ZAMOJSKA: Bursz – cygan – legionista J.B.D. 1816–1855. Wwa 1995. — I. JAROSIŃSKA: Tajemnice Warszawy – czy J.B.Dz.? *Romantycy i Warszawa*. Wwa 1996.

H.G.

DZIERZKOWSKI Józef 1807–1865

Urodzony 11 stycznia 1807 w Ksawerowie na Wołyniu w rodzinie szlacheckiej; syn Romana i Antoniny z Dąbrowskich. Od ok. 1814 mieszkał we Lwowie pod opieką stryja, Józefa, adwokata i bibliofila. Uczęszczał do gimnazjum we Lwowie. W 1830 rozpoczął studia prawnicze na tamtejszym uniwersytecie i jednocześnie pracę w charakterze skryptora Narodowego Zakładu im. Ossolińskich. Studia i pracę przerwał, by wziąć udział w powstaniu listopadowym. Uczestniczył w wyprawie na Wołyń i Podole jako adiutant sztabu gen. Józefa Dwernickiego. Po upadku powstania mieszkał przez kilka lat u rodziny we Lwowie oraz na prowincji. Debiutował w 1838, ogłaszając w *Pracach Literackich* napisane kilka lat wcześniej opowiadanie „Płacz i śmiech”. W 1841 ożenił się z Aleksandrą Gałęcką. Przez parę lat mieszkał w Zbarażu i zajmował się handlem. W 1843 przeniósł się do Lwowa i rozpoczął ożywioną działalność dziennikarską oraz obfitą twórczość beletrystyczną. Jako pisarz zyskał dużą popularność. Kontynuował rozpoczętą już w 1842 współpracę z *Dziennikiem Mód Paryskich* (bardzo ścisłą zwłaszcza od chwili objęcia redakcji przez Jana Dobrzańskiego w 1847), należał do redakcji *Gazety Lwowskiej*, współpracował z

Nowinami oraz z *Biblioteką Warszawską*, od 1847 z *Biblioteką Naukowego Zakładu im. Ossolińskich*. W 1848 wziął udział w wydarzeniach Wiosny Ludów jako jeden z najbardziej czynnych działaczy rewolucyjnych. Był członkiem Rady Narodowej i naczelnym publicystą jej organu — *Gazety Narodowej*, wyjeżdżał w misjach politycznych za granicę, uczestniczył w Kongresie Polskim we Wrocławiu, podróżował do Francji, Anglii i na Węgry. Z Węgier udał się ponownie do Francji, gdzie spotkał się z Adamem Mickiewiczem, któremu złożył relację o wypadkach 1848 roku i o nastrojach w Galicji. Po klęsce rewolucji był internowany w Linzu w Austrii, w 1851 wrócił do kraju, mieszkał na wsi, dzierżawiąc folwark Malechów koło Lwowa. W 1853 zamieszkał we Lwowie i kontynuował pracę literacką i dziennikarską. Ogłosił wówczas około sześćdziesięciu utworów beletrystycznych, współpracował z licznymi czasopismami: w 1854–56 był współredaktorem *Nowin*, w 1854–58 był ściśle związany z *Dziennikiem Literackim*, a w 1855–65 z *Przyjacielem Domowym*, w 1856–61 wydawał z Hipolitem Stupnickim *Przegląd Polityczny Pow-szechny*, w 1861 był członkiem redakcji *Dziennika Polskiego*. Po zamknięciu pisma wyjechał do Krakowa i tam współpracował z *Niewiastą* oraz *Kroniką*. Latem 1863 wrócił do Lwowa, gdzie pracował w redakcji *Gońca* (potem *Dziennika Narodowego*). Za propagowanie hasła powstańczego został aresztowany i trzy miesiące przebywał w więzieniu w klasztorze karmelitów. Zmarł wkrótce potem — 13 stycznia 1865 we Lwowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Samuel Zborowski. Szkic historyczny. Powst. 1843. Wyd. Lw. 1848 odb. z *Bibl. Nauk. Zakładu im. Ossol.* Wyd. nast. Kr. 1900.

2. Kuglarze. Powieść. Lipsk 1845. Wyd. nast. m.in. oprac. K. Czajkowska, posłowie M. Żmigrodzka. Teksty wydań zestawiała M. Hulewiczowa. Wwa 1961. Przedr. w poz. 41 t. 1. Przekł. ros. 1877.

3. Obrazy z życia i podróży. Pozn. 1846. Przedr. w poz. 41 t. 3 i 4. Niepodp.

Tu m.in. Bałe na wsi.

4. Powieści z życia towarzyskiego. T. 1–2. Lw. 1846. Przedr. w poz. 41 t. 2, 3, 4, 5. Tu m.in.: Płacz i śmiech. Powieść z życia domowego; Zemsta pana Bolesły. Powieść. Jutro. Powieść.

5. Dla posagu. Powieść z życia towarzyskiego. T. 1–2. Lipsk 1847. Wyd. 2 Lw. 1878. Przedr. w poz. 41 t. 4.

6. Salon i ulica. Powieść. Lw. 1847 odb. z *Dzien. Mód Paryskich*. Wyd. nast. m.in.: oprac. i 265

- wstęp J. Rosnowska. Wwa 1949 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 45; postłowie Cz. Kłak. Rzeszów 1989. Przedr. w poz. 41 t. 1.
7. Szpicrut honorowy. Obrazek z życia. Lw. 1848 odb. z *Dzien. Mód Paryskich*. Przedr. w poz. 41 t. 1.
8. Rodzina w salonie. Powieść. Petersb. 1853. Wyd. nast. m.in. Wwa 1952 (wstęp J. Wilhelm). Przedr. w poz. 41 t. 5.
9. Dwaj bliźnięta. Powieść. Lw. 1854 odb. z *Nowin*. Wyd. nast. pt. Bliźnięta, czyli szkoła życia. Pozn. 1905. Przedr. w poz. 41 t. 7.
10. Znajda. Powieść. Lw. 1854 odb. z *Nowin*. Wyd. 2 Lw. 1878. Przedr. w poz. 41 t. 5.
11. Szkice. Lw. 1855 odb. z *Nowin*. Przedr. w poz. 41 t. 4.
12. Wieniec cierniowy. Powieść. T. 1–2. Lw. 1855 odb. z *Nowin*. Wyd. 2 Lw. 1878. Przedr. w poz. 41 t. 7.
13. Król dziadów. T. 1–2. Lw. 1856 odb. z *Nowin*. Wyd. nast. m.in. z podtytułem Powieść obyczajowa. T. 1–2. Wwa 1910. Przedr. w poz. 41 t. 3.
14. Ludzie dobrzy na jednym wózku do sądu jeżdżą. Powieść. Lw. 1856. Wyd. 2 Kr. 1914. Przedr. w poz. 41 t. 5.
15. Skarbiec. Szkic fantastyczny. Lw. 1856 odb. z *Przyp. Dom*. Przedr. w poz. 41 t. 7.
16. Szlachecka szlachetność. Powieść. Lw. 1856 odb. z *Przyp. Dom*. Przedr. w poz. 41 t. 5.
17. Dwie łzy. *Dzien. Lit.* 1857 nr 24–36. Przedr. w poz. 41 t. 5. Przekł. czes. 1858.
18. Próźniak. Powieść. Lw. 1857 odb. z *Dzien. Lit.* 19. 2 Lw. 1878. Przedr. w poz. 41 t. 3.
19. Przed laty trzydziestu. Ustęp z pamiętników pana Bolesty. *Gaz. Codz.* 1858 nr 95–142 z przerwami.
20. Serce kobiece. Powieść. Lw. 1858 odb. z *Dzien. Lit.* Wyd. nast. m.in. Wwa [1916]. Przedr. w poz. 41 t. 2.
21. Śliska do przepaści droga. Szkic z życia naszego ludu. *Przyp. Dom*. 1858 nr 35–39. Wyd. osob. pt. Śliska do przepaści droga, opowiadanie z powieści. Lw. 1902. Przedr. w poz. 41 t. 2. Przekł. ukr. 1877.
22. Uniwersał hetmański. Powieść historyczna z drugiej połowy XVIII wieku. T. 1–2. Lw. 1858 odb. z *Dzien. Lit.* Wyd. nast. m.in. Wwa [1913]. Przedr. w poz. 41 t. 8.
23. Nie wszystko złoto, co świeci. Szkic z życia codziennego. *Przegl. Powsz.* 1859 nr 1–36.
24. Palec Opatrzności. Powieść. Lw. 1859. Wyd. nast. pt. Palec Boży m.in. Lw. 1908. Przedr. w poz. 41 t. 6.
25. Sen w życiu. Album szkiców. Lw. 1859 odb. z *Przegl. Powsz.*
26. Iskra poezji. Komedja w 3 a., a 5 odstonach. Wyst. Lw. 1860. Ogl.: *Miscellanea z okresu romantyzmu* 2. Wr. 1972 *Arch. Lit.* 15 (wyd. i komentarz J. Rosnowska).
27. Szkoła świata. Szkic z życia społecznego w 3 cz. Lw. 1861. Wyd. 2 Lw. 1878. Przedr. w poz. 41 t. 6. Przekł. czes. 1882.
28. Tragedia i komedia. Szkic społeczny sprzed trzydziestoletniej przeszłości. *Dzien. Lit.* 1861 nr 65–76. Przedr. w poz. 41 t. 8. Niepodp.
29. Druhá. Obrazek z roku 1846. *Niewiasta* 1862 nr 49–52. Przedr. w poz. 41 t. 8.
30. Nie zasłużony ale szczęśliwy. Powieść. Lw. 1863.
31. Noc 15 sierpnia 1831. Wyjątek z mojego pamiętnika. *Goniec* 1863 nr 45–64 z przerwami. Niepodp. Druk przerwany.
32. Walek z lasu. Powieść. *Przyp. Dzieci* 1863 nr 112–120. Wyd. osob. Wwa 1903. Wyd. nast. Wwa 1929.
33. Arcydzieło organisty. Powieść. *Przyp. Dzieci* 1865 nr 207–212. Wyd. osob. skróc. Pozn. 1888. Wyd. nast. m.in. Wwa [1929].
34. Chrzest polski. Powieść ze zdarzeń ostatnich w 3 cz. Cz. 1 ogł.: *Dzien. Lit.* 1865 nr 1–17. Wyd. osob. cz. 1–3. Lw. 1877. Wyd. nast. pt. Krwawy chrzest. Powieść ze zdarzeń ostatnich w 3 cz. Pozn. 1900. Współautor (autor?) cz. 2 i 3 W. Sabowski. Ogl.: *Tydzień Lit., Artyst., Nauk. i Społ.* 1875–76.
35. Krzywda i odwet. Dramat w 4 a. oryginalnie napisany. Lw. 1865. Wyd. nast. Lw. 1876.
36. Wilia Bożego Narodzenia. Gawęda przy kominku. Cz. 1–2. Lw. 1865. Przedr. w poz. 41 t. 7.
37. Wykradzenie panicza, zdarzenie prawdziwe. Wyjątek z niewydanych pamiętników. *Tyg. Ilustr.* 1865 nr 280–285. Przedr. w poz. 41 t. 6.
38. Cmentarz wiejski. Z niedawnych wspomnień moich. *Opiekun Dom.* 1866 nr 5–25 z przerwami. Przedr. w poz. 41 t. 6.

Przekłady

39. K. Birch-Pfeiffer: Poczwarzka. [Dramat]. Wyst. Lw. 1869.
40. T. Barrière: Falszywi poczcwicy. [Komedja w 4 a.]. Wyst. Wwa 1875.

Wydania zbiorowe

41. Powieści ... w pierwszym zupełnym wydaniu. T. 1–8. Lw. 1875–76. W t. 4 m.in. Bałaguty; w t. 6 m.in. Folbluty; w t. 8 m.in.: Pan kapitan, Na śmierć, Mara, dziewczica węgierska, Dziwne zaręczyny, Epizod z roku 1831.

Listy D. znajdują się m.in.: w Ossol., w Bibl. Jagiel.; listy do K. Szajnochy ogł. H. Barycz: Korespondencja K. Szajnochy. T. 1. Wr. 1959.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 18 (1896). — J. SŁOTWIŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — K. POKLEWSKA: W kręgu „Ziewonii” i „Dziennika Mōd Paryskich”. Z dziejów grup literackich w Galicji lat 1830–1848. *Zesz. Nauk. UL* 1 (1962) z. 25. — J. DETKO: Powstanie styczniowe w twórczości pisarzy minorum gentium 1863–1914. *Dziedzictwo lit. powstania styczniowego*, Wwa 1964 [dot. Chrztu polskiego]. — K. CHRUSCIŃSKI: J.Dz. pisarz i działacz polityczny okresu międzypowstaniowego (1831–1863). Gdańsk 1970. — J. ROSNOWSKA: Dz. Kr. 1971. — J. BACHÓRZ: Poszukiwanie realizmu, Gdańsk 1972. — S. KAWYN: Dwaj powieściopisarze galicyjscy: J.Dz. i W. Łoziński. W: *Literatura polska w kraju w l. 1831–1863*. Wykłady. Łódź 1972. — M. ŻMIGRODZKA. *Obraz lit. pol.* S. 3 t. 1 (1975). — A. NIEWIADOMSKI. *Fantastyka* 1983 nr 8. — J.A. CHOROSZY: Opryszki dobrze ukryci w powieściach J.Dz. *Wierchy* 54 (1985) s. 325–328. — Cz. KŁAK: Blaski i cienie „Salonu i ulicy” J.Dz. W: *Pisarze galicyjscy*. Rzeszów 1994.

W.A.-Sz.

DZIERŻYKRAJ MORAWSKI
Franciszek

zob. MORAWSKI Franciszek Dzierżykraj

DZIKOWSKI Mieczysław
ok. 1837–1900

Urodzony ok. 1837 w Płocku; syn Stanisława; ojciec Stanisława, powieściopisarza. Uczęszczał do gimnazjum realnego w Warszawie, następnie do 1862 studiował prawo w Petersburgu. W 1864 wyjechał za granicę. Słuchał wykładów w Collège de France i w Szkole Prawa w Paryżu, uczestniczył w działalności Towarzystwa Naukowego Młodzieży Polskiej i redagował w 1865 jego organ pt. *Pismo Zbiorowe*. Następnie przebywał w Berlinie i w Dreźnie, gdzie w początkach 1866 wydawał wspólnie z Józefem Ignacym Kraszewskim *Przegląd Powszechny*. W 1871 założył w Warszawie pismo humorystyczne *Kolce*. W 1872 ożenił się z Emilią Schoen. W 1873 wyjechał do Prus, skąd nadsyłał korespondencje do pism w kraju. W 1877 zamieszkał we Lwowie i pracował w redakcji *Dziennika Polskiego*. Założył ilustrowany tygodnik *Dziennik dla Wszystkich* (1878), wydawany w latach następnych pod kolejnymi tytułami: *Goniec Niedzielną i*

Świąteczny, Goniec, Goniec i Iskra. Zmarł 16 maja 1900 we Lwowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Szymon Konarski. Poeta dramatyczny. Bendlikon [Szwajcaria] 1865.
2. Autor w kłopotcie. Komedia w 1 a. *Gaz. Pol.* 1867 nr 158–160. Wyst. Lw. 1868.
3. Kartka wycięta. Komedia w 1 a. *Tyg. Ilustr.* 1868 nr 16–19. Wyst. Lw. 1868. Wyd. osob. Kr. 1892.
4. Niedorośla córka. Komedia w 3 a. *Gaz. Tor.* 1868 nr 154–173.
5. Za naszych czasów. Komedia w 4 a. Wyst. Lw. 1868. Niedruk.
6. Piękne za nadobne. Przysłowie dramatyczne w 1 a. *Przegl. Tyg.* 1869 nr 51–52, 1870 nr 1–4.
7. Miłość i miłość. Dramat w 2 a. *Opiekun Dom.* 1870 nr 13–15, 17–19. Wyst. Kalisz 1870.
8. Dziewczyna. Powieść. Wwa 1871.
9. Z niedalekiej przeszłości. Obrazek. *Dzien. Pozn.* 1876 nr 201–204, 206–210, 212. Wyd. osob. Chicago 1878.
10. Bez szczęścia. Nowela. *Dzien. Pol.* 1877 nr 260–271. Wyd. osob. Lw. 1878.
11. Nasze życie. Powieść współczesna w 3 cz. Tor. 1877.
12. Kochać i kochać. Komedia w 4 a. Wyst. Lw. 1879. Niedruk.
13. Piękna Podolanka. Nowela. *Rola* 1885 nr 36–45.
14. Zdrowi i pokaleczeni. Komedia w 5 a. Wyst. Kr. 1893. Wyd. Lw. [1895].
15. Odgrzewana miłość. Komedia w 4 a., 5 odsłonach. Wyst.: Kr. 1895; Lw. 1896. Ogł.: *Goniec i Iskra* 1896 nr 1–6. Wyd. osob. Lw. [1896].
16. Krew nie woda. Komedia w 6 odsłonach. Wyst. Kr. 1896. Niedruk.
17. Czubate życie. Sztuka w 5 a. Powst. ok. 1897. Niedruk.

Prace edytorskie

18. Z. Krasieński: Poezje pośmiertne ... wyd. z niedruk. rękopisu. Pozn. 1867.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970).

[P. Chmielowski] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 17–18 (1896). — A. CHOŁONIEWSKI: Nieśmiertelni. Fotografie literatów lwowskich. Lw. 1898 s. 97–98.

W.A.-Sz. 267

EHRENBERG Gustaw 1818–1895

Urodzony 14 lutego 1818 w Warszawie; naturalny syn cara Aleksandra I i Heleny Rautenstrauchowej; ojciec Kazimierza, znanego publicysty i drukarza. Jego przybranymi rodzicami byli Ferdynand, młynarz, i Krystyna Ehrenbergowie, którzy go ochrzczili, zrzekając się równocześnie praw do niego. Wychowaniem E. zajmował się baron Paweł Mohrenheim, sekretarz komisji Spraw Wewnętrznych w Królestwie Polskim. W 1826–31 uczył się w Liceum Warszawskim, w 1833–36 studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim, początkowo medycynę, następnie filozofię i literaturę pod kierunkiem Michała Wiszniewskiego. W Krakowie zaangażował się w działalność spiskową tajnego Stowarzyszenia Akademickiego. Od 1834 pisywał wiersze krążące w licznych odpisach; drukowanym debiutem były dwie rozprawy z zakresu estetyki, opublikowane w *Powszechnym Pamiętniku Nauk i Umiejętności* (1835 t. 2). Przyjaźnił się z Edmundem Wasilewskim, Franciszkiem Żyglińskim i Aleksandrem Szukiewiczem. Wraz z nimi latem 1835 odbył pieszą wędrówkę przez Podhale w Pieniny i Tatry. W tymże roku został członkiem Zboru Głównego Stowarzyszenia Ludu Polskiego, w którym występował pod konspiracyjnym pseudonimem „Wiara”. Prowadził tajne wykłady dla spiskowców z zakresu filozofii, psychologii i logiki. W 1836 był więziony przez dwa miesiące w Krakowie, po uwolnieniu wyjechał do Warszawy z zadaniem sformowania zboru ziemskiego Stowarzyszenia Ludu Polskiego, zwanego później organizacją „Świętokrzyżców”. W tymże roku powstał jego wiersz „Szlachta polska w roku 1831”, który jako pieśń „Gdy naród na pole” (lub „... do boju”) zyskał wielką popularność (był drukowany w zbiorku „Dźwięki minionych lat”, wydanym anonimowo w 1848 przez przyjaciół poety, później wielokrotnie przedrukowywany w licznych zbiorach poezji i antologiach). Jeden z twórców rewolucyjnego nurtu poezji krajowej, bezkompromisowy krytyk magnaterii i szlachty. Stał się inicjatorem nowego poetyckiego zwrotu do ludu. W 1837 był przez kilka miesięcy więziony. W roku następnym, po wykryciu organizacji spiskowej, został ponownie aresztowany i po rocznym śledztwie skazany na karę śmierci, zamienioną na dożywotnią katogę na Syberii. Na

zesłaniu pracował przez pięć lat (od 1839) wraz z kryminalistami w nerczyńskich kopalniach, później przeniesiono go do Wielkich Zakładów Nerczyńskich, dużego skupiska polskich zesłańców. Na wygnaniu E. przeżył głęboki przełom religijny. Z utworów powstałych na Syberii znane są medytacje poetyckie zwane „Elegiami daurskimi”, jeden sonet, wiersz „Do braci posieleńców” oraz poemat-modlitwa „Stella Maris”. W 1854 na skutek amnestii zamieniono mu karę katogę na przymusowe osiedlenie w Taگیelsku na Uralu. Po ułaskawieniu w 1858 powrócił do Warszawy i w 1859 ożenił się z Felicją Pancer, a po jej śmierci w 1860 z jej siostrą Emilią. Od 1861 był współpracownikiem *Gazety Polskiej*, później *Gazety Warszawskiej* oraz współredaktorem tajnego pisma *Sternik*, które ukazywało się na przełomie 1861/62. Aresztowany w 1862 został uwięziony w Brześciu Litewskim, następnie osadzony pod nadzorem w majątku rodziny barona P. Mohrenheima w Grodzieńszczyźnie. Zwolniony w kwietniu 1862 powrócił do Warszawy. W 1865–70 był członkiem komitetu redakcyjnego *Biblioteki Warszawskiej*, a w 1868–70 kierownikiem Biblioteki Ordynacji Zamoykich. W 1870 przeniósł się do Krakowa i podjął pracę w banku, później wykładał historię i literaturę powszechną na kursach dla kobiet Adriana Baranieckiego. Zmarł 28 września 1895 w Krakowie; pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dźwięki minionych lat (1835 i 1836). [Wstęp A. Woykowskiego]. Paryż [Pozn. lub Kr.] 1848.

Niepodp.

Tu: 30 wierszy druk. przeważnie w *Tyg. Lit.* 1838–44, m.in.: Boże Narodzenie; Bartłomiej Głowacki, oraz wiersze usunięte przez autora (z ocalałego nakładu) po powrocie z Syberii: Szlachta w roku 1831 (inc.: Gdy naród na pole wystąpił z orężem... Przekł.: franc. 1965, ros. 1963, węgier. 1951); Szubienica Zawiszy; Podróż na Syberię.

2. Wykład bajek Krasickiego wraz z tekstem tychże... Kr. 1871.

P r z e k ł a d y

3. W. Shakespeare: Zimowa powieść (Winter's Tale). Dramat. Kr. 1871. Wyd. nast. Wwa 1879. Przekł. podp.: G.E.

4. Dante Alighieri: Nowe życie. Pamiętnik. *Bibl. Warsz.* 1880 t. 2. Wyd. osob. uzup. pt. Nowe życie (Vita nuova). Wwa 1902; wyd. 2 popr. Wwa 1902.

Autografy nieogłoszonych utworów, m.in. „Elegie daurskie”, „Sonety” oraz dramt pt. „Dwaj rzeźbiarze czyli Bartolomeo i Lasota, rzecz z czasów panowania Zygmunta I”, znajdowały się w Arch. Akt Dawnych w Wwie, zniszcz. w 1944; kopie Z. Niesiołowskiej-Rothertowej w Bibl. Nar. w Wwie akc. 7714–7717. Zbiór listów do K.W. Wójcickiego w Bibl. PAN w Kr.

Wybór twórczości

5. Wiersze. Zebrał i oprac. A. Zejman. Kr. 1969.

Przodr. wierszy: *Księga wierszy pol.* 2 (1954), wyd. 2 (1956); *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); Z. Trojanowiczowa: Sybir romantyków. Kr. 1992, wyd. 2 Pozn. 1993.

Przodr. pism: *700 lat myśli pol.* (1977).

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

K. EHRENBERG: Pieśń o szlachcie polskiej w 1831 roku. *Kur. Por.* 1923 nr 340. — Z. NIESIOŁOWSKA-ROTHERTOWA. *Pol. słownik biograf.* 6 (1948). — R. SKULSKI: „Dźwięki minionych lat”. *Zesz. Wr.* 1948 nr 3 — S. KONARSKI: Czy Aleksander I był ojcem G.E.? *Wiad.* (Londyn) 1949 nr 30. — B. ZAKRZEWSKI: Historia jednej pieśni rewolucyjnej. *Zesz. Wr.* 1950 nr 1/2 i odb. — Z. NIESIOŁOWSKA-ROTHERTOWA: Poglądy G.E. na sztukę i filozofię w latach 1833–1838. *Sztuka i Krytyka* 1956 z. 1/2 i nadb. — D. WAWRZYKOWSKA-WIERCIOCHOWA: „Gdy naród do boju wystąpił z orężem...”. (Dzieje życia G.E. i jego pieśni). *Rocz. Dziełowo Ruchu Lud.* 1962 nr 4 i nadb. — S. PIGON: Z dziejów pieśni „Gdy naród do boju...”. W: *Drzewiej i wczoraj*. Kr. 1966; przedr. w: *Na drogach kultury ludowej*. Wwa 1974; *Poprzedz stulecia*. Wwa 1984. — J. ZAORSKI: Niezapomniane pieśni zapomnianie (Recepcja wierszy rewolucyjnych G.E.). *Zesz. Nauk. Univ. Łódz.* S. I. *Nauki Hum.-Społ.* z. 55: *Filologia* (1968). — D. KACNELSON: Kilka szczegółów z pobytu G.E. w katorżce nerczyńskiej. *Pam. Lit.* 1969 z. 3. — Z. HERBA. *Filoz. w Polsce*. Wr. 1971. — D.B. KACNELSON: Z dziejów polskiej pieśni powstańczej XIX wieku. Wr. 1974. — M. JANION. *Obraz lit. pol. XIX i XX w.* S. 3 t. 1 (1975); toż w: *Gorączka romantyczna*. Wwa 1975. — B. ŁOPUSZAŃSKI: Stowarzyszenie Ludu Polskiego (1835–1841). Kr. 1975. — J. KOZŁOWSKI: Pieśń „Gdy naród do boju...” w ruchu socjalistycznym. W: *Śpiewy proletariatu polskiego*. Kr. 1977. — *Stowarzyszenie Ludu Polskiego w Królestwie Polskim*. G.E. i «Święto-krzyżcy». Wr. 1978. — M. HARUSEWICZ: „Syn cara” antycarskim poetą. *Wiad.* (Londyn) 1979 nr 23 [nawiązanie: Z. GODYŃ. *Tamże* nr 30]. — B. ZAKRZEWSKI: „O, cześć wam, panowie!” oraz „Szlachta w roku 1831”. Historia – mit – rewolucja. W: „Pałen dla cara”. O polskiej poezji patriotycznej i rewolucyjnej XIX wieku. Wr. 1979; toż w: *Sztandar i krew*. Studia monograficzne o najgłośniejszych pieśniach Wielkiego Proletariatu. Wr. 1982. — J. KOLBUSZEWSKI: Tatrzańskie wiersze G.E. *Podtatrze* (Zakopane) 1982 wiosna/lato s. 29–34. — A. ZEJMAN: Był synem cara. *Tak i nie* 1984 nr 17. — W.A. DJAKOW: Upowszechnianie się idei socjalizmu utopijnego w polskiej myśli społecznej w trzydziestych i czterdziestych latach XIX w. *Zesz. Nauk.*

UJ 1986 z. 753. — A. KRAWCZUK: Opowieści o zmarłych. *Cmentarz Rakowicki*. [T. 1]. Kr. 1987. — B. KRZYWO-BŁOCKA: Dziwny carewicz. *Rzeczywistość* 1988 nr 7. — W. ŚLIWOWSKA: Materiały do historii zesłańców syberyjskich. Justynian Ruciński – G.E. – Aleksander Krajewski. *Pam. Lit.* 1990 z. 1. — J. FIEĆKO: Rodzaje świadectw: o poezjach powstałych na Syberii (1835–1845). *Fakty i interpretacje*. Wwa 1991. — Z. TROJANOWICZOWA: Sybir romantyków. Kr. 1992; wyd. 2 Pozn. 1993. — W. ŚLIWOWSKA: Warszawskie lata G.E. *Romantycy i Warszawa*. Wwa 1996. — TAŻ: Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX w. Wwa 1998.

H.G.

EHRENBERG Kazimierz 1870–1932

Urodzony 22 lutego 1870 w Warszawie; syn Gustawa, poety i rewolucjonisty, oraz Emilii z Pancerów, literatki. Od 1872 przebywał w Krakowie, tam ukończył Gimnazjum św. Anny, a następnie od 1888 studiował filozofię i literaturę polską na Uniwersytecie Jagiellońskim. W latach szkolnych i uniwersyteckich przyjaźnił się z Lucjanem Rydlem, Stanisławem Wyspiańskim, Włodzimierzem i Kazimierzem Tetmajerami. Od 1888 ogłaszał drobne utwory i przekłady na łamach *Bluszczu* (fragmenty z „Boskiej Komedii” Dantego), *Biblioteki Warszawskiej* (od 1889) i *Świata* (krakowskiego). Od 1890 pracował jako dziennikarz: w tymże roku redagował wraz z Stanisławem Estreicherem *Przeгляд Akademicki* i praktykował w *Kurjerze Polskim*, następnie wszedł w skład redakcji *Czasu*, w którym prowadził dział sprawozdań teatralnych. Od 1894 był żonaty z Pauliną Stano. W 1896–1901 redagował *Głos Narodu*, w 1900–01 wydawał i redagował *Głos Literacki i Społeczny*. Praca redakcyjna narażała go na wiele procesów sądowych. W 1902 wyjechał do Warszawy i wszedł w skład redakcji *Wieku*. W 1904–15 współpracował z *Kurjerem Porannym*, w którym w tych latach zamieścił ok. 3500 artykułów wstępnych oraz prowadził dział polityczny i teatralny. Po wybuchu I wojny światowej wyjechał do Moskwy i tam pod koniec 1915 rozpoczął współpracę z tygodnikiem *Echo Polskie*, a rok później z petersburskim organem Międzypartyjnego Komitetu Polskiego, *Dziennikiem Polskim*, którym kierował aż do jego likwidacji w 1918. Po powrocie do kraju w tymże roku objął swoje dawne stanowisko w *Kurjerze Porannym*. Od czerwca 1919 był wiceprezesem zarządu Syndykatu Dziennikarzy Warszawskich. W 1921 został powołany do współpracy w urzędzie propagandy zagranicznej przy Prezydium Rady Ministrów. W 1922 brał udział w pracach polskiej delegacji na konferencji międzynarodowej w Genewie jako jeden z ekspertów prasowych. Po zamachu majowym w 1926 stał się czołowym publicystą

sanacyjnym. W 1931 przeszedł do *Gazety Polskiej* jako redaktor polityczny i korespondent zagraniczny z Paryża i Genewy. Wtedy też został członkiem zarządu Związku Międzynarodowego Dziennikarzy przy Lidze Narodów. W publicystyce posługiwał się często kryptonimami E.K., K.E. lub pseudonimami Audax, Blustar. Otrzymał następujące odznaczenia: Order Odrodzenia Polski, Legia Honorowa, Gwiazda Rumuńska, jugosłowiański Order św. Sawy. Zmarł 22 lutego 1932 w Genewie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Sebastian Fabian Klonowicz. Jego stanowisko w literaturze polskiej XVI w. *Bibl. Warsz.* 1889 t. 4 s. 161–193, 371–408 i nadb.

Studium seminaryjne nagrodzone przez Akademię Umiejętności i Ministerstwo Oświaty.

2. Świat felietonowy. Kr. 1894 odb. z *Czasu* 1893.

3. List p. K. Ehrenberga, redaktora, jako odpowiedź dla rady m. Lwowa w sprawie teatralnej. Lw. 1900.

4. Czasy terażniejsze. Podręcznik dla czytelników gazet. Szkic historyczny wydarzeń politycznych w ostatnim ćwierćwieczu aż po dni dzisiejsze. Wg książki G.P. Gochca „History of our Time” oraz roczników Achilla Viallate „La vie politique dans les deux mondes” z uzupełniającym opracowaniem spraw polskich. Wwa 1913.

Przedr. art. pt. B. Prus: Lalka. *B. Prus. Z dziejów recepcji twórczości.* Wwa 1988.

O P R A C O W A N I A

NK 13 (1970).

A. BAR. *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — *Zbiór poetów pol.* 6 (1975). — R. WĘGRZYŃIAK: Wstydliva historia. Kto ocenzurował „Wesele” w roku 1901? *Pam. Teatr.* 1986 nr 1 [tu: przedr. felietonu K.E. o skreśleniach cenzorskich z *Głosu Narodu* 1901 nr 63].

I.T.

EMINOWICZ Ludwik

1880–1946

Urodzony 3 sierpnia 1880 w Krakowie; syn Wincentego i Damiany z Czyżewskich. Studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim. Debiutował w 1903 wierszami opublikowanymi w czasopismach krakowskich (*Nowe Słowo* nr 15, *Przyszłość* nr 6–7 oraz *Krytyka*, w której drukował swoje utwory do 1912). W 1905–07 zamieszczał wiersze w *Chimerze*. W 1908–10 pracował jako nauczyciel gimnazjalny w Jasle, w 1913–14 w IV Gimnazjum we Lwowie. W okresie międzywojennym mieszkał w Warszawie i pełnił funkcję naczelnika wydziału w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej.

Po II wojnie światowej osiedlił się na Ziemiach Zachodnich, początkowo we Wrocławiu, później w Przesiece koło Jeleniej Góry. Żoną jego była Janina Ewa Krukowska. Zmarł 5 grudnia 1946 w Przesiece; pochowany w Sobieszowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Poemat. Kr. 1906.

2. „Noc listopadowa” Stanisława Wyspiańskiego. Jasło 1909.

P r z e k ł a d y

3. Eurypides: Bachantki. Jasło 1910.

4. E.T.A. Hoffmann: Diable eliksiry. Wwa 1910. Wyd. nast. w: E.T.A. Hoffmann: Dzieła wybrane. T. 2. Wwa 1958.

O P R A C O W A N I A

NK 13 (1970); LP

K. CZACHOWSKI: Obraz współczesnej literatury polskiej. T. 2. Lw. 1934 s. 51–53. — *Zbiór poetów pol.* 5 (1967). A.P.

EPIGRAM KONIŃSKI

1151

Napis łaciński wryty na słupie kamiennym, ustawionym z polecenia palatyna Piotra — bądź Włostowica, bądź starego Wszeborowica — w Koninie, aby oznaczał środek ważnego szlaku komunikacyjno-handlowego między Kruszwicą a Kaliszem i uprzytomniał podróżnym trafność drogi oraz osobę fundatora. Nosi datę 1151. Liczy trzy (niezbyt poprawne) dystychy leonińskie, z incipitem: De Calis hic medium... Jest to jedyna na ziemiach polskich tego typu inskrypcja świecka. Autor nieznan.

WYDANIA zob. O P R A C O W A N I A

O P R A C O W A N I A

NK 1 (1963).

B. KŪRBIŚOWNA: Inskrypcje. *Słownik starożytności słowiańskich* 2 (1964). — K. CIECHANOWSKI: Epigrafia romańska i wczesnogotycka w Polsce. Wr. 1965 s. 28–32. — T. WĄSOWICZ: Inskrypcja konińska z roku 1151. *Kwart. Hist. Kultury Materialnej* 1967 z. 1 [rec.: B. KŪRBIŚ, *Studia Źródłoznawcze* 13 (1968)]. — T. DUNIN-WĄSOWICZ: Inskrypcja konińska z roku 1151. *Z dziejów regionu konińskiego*. Wr. 1970 [rec.: Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, *Studia Źródłoznawcze* 18 (1973)]. — M. PLEZIA: Uwagi filologa nad inskrypcją konińską. *Z dziejów...*, jw.; por. *Spr. PAN w Kr.* 12 (1968) cz. 1 [rec.: Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, jw.]. — T. WASILEWSKI: Kim był komes palatinus Petrus? *Z dziejów...*, jw. — J. ROSZKO: Kolebka Siemowita. Wwa 1974. — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast.

I.T.

EPISTOLA AD DOMINICELLAM
pierwsza połowa XV w.

Łaciński poetycki list miłosny, z incipitem: Saluto te, speciosa..., w 46 strofach niejednolitej budowy, przypominający cechy liryki waganatów, być może o przeznaczeniu melicznym. Zawiera rymowane z kontekstem wstawki polskie. Powstał w 1425 lub 1433, albo 1437. Autorem był bezimienny scholar krakowski, z pochodzenia szlachcic, przebywający na ojcowskiej wsi; sławioną przezeń adresatką — mieszkanka stolicy Helena, córka Piotra.

WYDANIA

J. Jedlicz: Anonima z XV wieku list do panny. *Przegl. Warsz.* 1923 t. 1 [wg lekcji R. Ganszyńca]. — R. Ganszyniec: Polskie listy miłosne dawnych czasów. Lw. 1925 s. 56–58.

Przekład pol.: prozą T. Krochówna, ogł. R. Ganszyniec, jw.; wierszem J. Jedlicz, jw. *Fragm. przekładu J. Jedlicza* przedr.: S. Vrtel-Wierczyński: Średniowieczna poezja polska świecka. Kr. 1923 *BN I*, 65; toż wyd. nast., Wr. 1949, 1952; M. Plezia: Najstarsza poezja polsko-łacińska (do połowy XVI wieku). Wr. 1952 *BN I*, 141.

Rkps znajdował się w Bibl. Państw. w Berlinie sygn. Lat. Q. 239.

OPRACOWANIA

NK I (1963).

A. BRÜCKNER: Średniowieczna poezja łacińska w Polsce. *Cz. 2. Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 22 (1895) s. 59–60 i odb. Kr. 1893. — TENŻE: Pierwotny erotyk polski. *Przegl. Współcz.* 1926 t. 17. — M. PLEZIA: Wstęp do: Najstarsza poezja polsko-łacińska (do połowy XVI wieku). Wr. 1952 *BN I*, 141 s. XLVI–XLVII. — H. KOWALEWICZ: Zasób, zasięg terytorialny i chronologia polsko-łacińska liryki średniowiecznej. Pozn. 1967 s. 241. — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast.

T.W.

EPITAFIUM BOLESŁAWA
CHROBREGO
XI-XIVw.

Napis na sarkofagu Bolesława Chrobrego w katedrze poznańskiej, wzniesionym z woli Kazimierza Wielkiego, strzaskanym w 1790, przekazany przez szereg odpisów począwszy od XV w. Liczył 14 leonów, z incipitem: Hic iacet in tumba... Zawierał miarodajne szczegóły z życia władcy; wydatniał zwłaszcza zjazd gnieźnieński w 1000 z cesarzem Ottonem III. Autor nieznany. Poglądy na czas powstania epitafium wahają się między stuleciami XI a XIV; jako domniemanych twórców wskazywano biskupa poznańskiego Jana z Kępy herbu Łódzia i

Janka z Czarnkowa. Wolno wnosić, iż sam napis przeniesiono na XIV-wieczną tumbę z poprzedniej, której istnienie do czasów Kazimierza poświadcza Jan Długosz.

WYDANIA

A. Bielowski. *Monumenta Poloniae Historica* 1 (1864). — R. Gansiniec: Nagrobek Bolesława Wielkiego. *Przegl. Zach.* 1951 nr 7/8 s. 414 i odb. [rekonstrukcja krytyczna napisu; tu też przedr. większości dawniejszych przekazów tekstu]. — Przedr.: *Wybór tekstów do dziejów kultury Wielkop.* Pozn. 1962. — J. Nowicki: Dzieje archidiecezji poznańskiej. T. 1: Kościół katedralny w Poznaniu. Pozn. 1959. Inna rekonstrukcja B. Kürbis: Epitafium Bolesława Chrobrego. Analiza literacka i historyczna. *Rocz. Hist.* 55/56 (1989/90). Przekład pol.: J. Birkenmajer. *Przegl. Klas.* 1935 nr 2. Przedr. (z odmiankami) R. Gansiniec, jw. s. 421. — M. Plezia: Najstarsza poezja polsko-łacińska (do połowy XVI wieku). Wr. 1952. *BN I*, 141. — *Wybór tekstów...*, jw.; *Hist. w poezji*. Wwa 1965.

OPRACOWANIA

NK I (1963).

K. PÓTKAŃSKI: Napis grobowy Bolesława Wielkiego. W: *Pisma pośmiertne*. T. 2. Kr. 1924. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Średniowiecze. Wwa 1963 s. 40–42. — B. KÜRBIŚÓWNA: Insyrypcje. *Słownik starożytności słowiańskich* 2 (1964). — TAŻ: Pisarze i czytelnicy w Polsce XII i XIII w. *Polska dzielnicowa i zjednoczona*. Wwa 1972 s. 198–199. — B. KÜRBIŚ: Wizerunki Piastów w opiniach dziejopisarskich. *Plastowie w dziejach Polski*. Wr. 1975. — TAŻ: Polskie laudes regiae w „Kronice” Anonima Galla. *Cultus et cognitio*. Wwa 1976 s. 308. — *Repertorium fontium historiae Medii Aevi*. [...] IV: *Fontes*. Romae 1976 s. 361–362. — B. KÜRBIŚ: Sacrum i profanum. Dwie wizje władzy w polskim średniowieczu. *Studia Źródłoznawcze* 22 (1977) s. 26–27; przedr. w: Na progach historii. Pozn. 1994. — J. KĘBŁOWSKI: Pomnik króla Bolesława Chrobrego – nagrobek czy relikwiarz? *Symbolae historiae artium*. Wwa 1986. — B. KÜRBIŚ: Epitafium Bolesława Chrobrego. Analiza literacka i historyczna. *Roczniki Hist.* 55/56 (1989/90). — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast.

T.W.

EPITAFIUM GNEŹNIEŃSKIE
początek XI w.

Napis łaciński w kapitalach i uncjalach na grobowcu romańskim w katedrze gnieźnieńskiej, kryjącym być może szczątki trzech z pięciu braci męczenników — eremitów zabitych w 1003 pod Międzyrzeczem. Zachował się we fragmentach, z incipitem: Ossa trium tumulo fra[trum]..., na złomie gipsowej płyty zniszczonej prawdopodobnie

przez pożar katedry w 1018. Całość liczyła pięć heksametrow. Autor nieznany. Jest to najstarszy z odnalezionych zabytków epigrafiki średniowiecznej powstałej w Polsce.

WYDANIA zob. OPRACOWANIA

OPRACOWANIA

B. KÜRBISÓWNA: Odkrycie inskrypcji nagrobkowej w katedrze gnieźnieńskiej. *Studia i Mater. do Dziejów Wielkop. i Pomorza* 6 (1960) z. 1. — K. ŻUROWSKI: Wyniki badań archeologicznych w Gnieźnie w 1959 r. *Spr. Archeol.* 14 (1962). — B. KÜRBISÓWNA: Inskrypcje. *Słownik starożytności słowiańskich* 2 (1964). — K. CIECHANOWSKI: Epigrafia romańska i wczesnogotycka w Polsce. Wr. 1965 s. 16–18, 111–114. — Z. ŚWIECHOWSKI: Nagrobki i epitafia. *Katedra gnieźnieńska*. T. 1. Pozn. 1970 s. 197–198. — A. GIEYSZTOR: Zarys dziejów pisma łacińskiego. Wwa 1973 s. 165. — J. ROSZKO: Kolebka Siemowita. Wwa 1974 s. 143–144. — B. BOLZ, G. MIKOŁAJCZYK: Gnieźnieńska inskrypcja nagrobna z początku XI stulecia. *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graece et Latine* 4 (1979). — T. JURKOWLANIEC: Nagrobki przedromańskie i romańskie w Polsce. *Rocz. Hist. Sztuki* 12 (1981). — B. KÜRBIS: O życiu religijnym w Polsce X–XII w. *Pogranicza i konteksty lit. pol. średniowiecza*. Wr. 1989; przedr. w: Na progu historii. Pozn. 1994. — T. MICHAŁOWSKA: Śreniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast. — B. KÜRBIS: Inskrypcja nagrobna w katedrze gnieźnieńskiej z początku XI wieku. *Christianitas et cultura Europae*. Cz. 1. Lubl. 1998.

T.W.

ESTKOWSKI Ewaryst 1820–1856

Urodzony 26 października 1820 w Drżgowie (pow. średzki); syn Jana, właściciela małego folwarku w Strzyżewie, i Katarzyny. Nauki początkowe odbywał w szkołach wiejskich, w 1836–39 uczęszczał do Seminarium Nauczycielskiego w Poznaniu. Od 1839 pracował jako nauczyciel w Wojciechowie (pow. śremski). W 1843, w wyniku zatargu z władzami szkolnymi, został przeniesiony do Mikstatu. W tymże roku debiutował, ogłaszając w *Oređowniku Naukowym* artykuł pt. „Kilka słów o szkołach elementarnych w Wielkim Księstwie Poznańskim”. W 1843–44 współpracował także z *Tygodnikiem Literackim*. W 1844 wyjechał do Wrocławia na studia filozoficzne, których jednak nie ukończył. Został tam członkiem Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego. W 1845 redagował w Poznaniu *Pismo dla Nauczycieli Ludu* oraz *Pismo dla Ludu Polskiego*. Pracował jako nauczyciel prywatny w domach ziemiańskich, w 1848 został nauczycielem w szkole ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim w Poznaniu. Łączyła go przyjaźń z Bronisławem Trentow-

skim, którego poglądy pedagogiczne propagował, z Karolem Libeltem i Teofilem Lenartowiczem. Wziął udział w powstaniu 1848, za co przez pewien czas był więziony we Wrześni. W tymże roku pracował w Lidze Polskiej w komisji wydawnictw dla ludu, był także współzałożycielem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. W 1849 ożenił się z Antonią Fenrychówną. W 1848–50 był współredaktorem *Wielkopolanina*, w 1849–53 redagował *Szkołę Polską* (w 1850–53 wraz z dodatkiem *Szkołka dla Dzieci*). W 1850 był redaktorem odpowiedzialnym pisma literackiego *Krzyż a Miecz*. Chcąc poznać szkolnictwo europejskie, w 1853 podróżował do Czech, Niemiec, Belgii i Francji. Zetknął się wówczas z Adamem Mickiewiczem i Joachimelem Lelewelem, zwiedził szkołę polską w Batignolles. W 1854 redagował *Szkołkę dla Młodzieży*. W 1854/55 pracował w prywatnej szkole w Ostrowie koło Wielunia. W 1855 przebywał na kuracji w Ischlu, w 1856 w Soden. Zmarł 15 sierpnia 1856 w Soden i tam został pochowany.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Książka do pierwszego czytania dla szkół prywatnych i publicznych. Cz. 1–2. Pozn. 1850. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 Pozn. 1891; cz. 3 pt. Książka do czytania dla szkół publicznych i prywatnych. Dla oddziału wyższego. Pozn. 1892.

2. Żywot człowieka poczciwego na wzór „Zwierciadła” Mikołaja Reja ... Zwierciadło pierwsze, czyli część pierwsza. Pozn. 1850. Wyd. nast.: wyd. 2 pomnożone Wwa 1863; wyd. nowe, opatrzone przypisami z życiorysem Wwa 1922.

3. Nauki wiejskie dotyczące się gminy, życia i stosunków wieśniaka. *Szk. Pol.* 1850 z. 4–1852 z. 6. Wyd. osob. Pozn. 1861.

4. Elementarzyk ułożony wedle metody pisania i czytania. Cz. 1. Pozn. 1851. Wyd. nast. m.in. Pozn. 1876.

5. Metoda pisania i czytania. Pozn. 1851. Wyd. nast. Pozn. 1862.

6. Zbiorek rzeczy swojskich ku nauce i rozrywce dla młodzieży. Pozn. 1859.

7. Pisma dla dzieci i młodzieży. T. 1 pt. Szkołka dla dzieci. T. 1–2. Pozn. 1870–71.

Tu: wybór utworów różnych pisarzy.

Wydania zbiorowe i wybory

8. Pisma pedagogiczne z autobiografią i ryciną autora. Przedmowa K. Libelt. T. 1. Pozn. 1863.

9. Wybór pism pedagogicznych. Oprac. i wstęp M. Szulkin. Wwa 1955.

Listy do K. Szajnochy i J. Dobrzańskiego. Ogl. W. Knapowska. *Przeegl. Zachb.* 1955 t. 1; Listy T. Lenartowicza do E. Ogl. B. Erzepki. Pozn. 1922.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP.

K. KRÓL. *Sto lat myśli pol.* 6 (1911). — W. OSTERLOFF: E.E. (1820–1856). Łódź 1921. — Red[akcja]. *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — M. SZULKIN: E.E. Z dziejów polskiej postępowej myśli wychowawczej. Wwa 1954. — F. KIROLO-NOWACZYK: Szkoła przy topolowej drodze. Opowieść o E.E. Pozn. 1958. — S. TRUCHIM: E.E. Zarys monografii. Wwa 1959. — Z. GROT: E.E. jako działacz i pisarz polityczny. *Sprawy Oświaty i Kultury Województwa Pozn.* Pozn. 1960. — J. KWIATEK. *Wielkopole XIX w.* T. 1. Pozn. 1966. — S. TRUCHIM: Historia szkolnictwa i oświaty polskiej w Wielkim Księstwie Poznańskim 1815–1915. T. 1. Łódź 1967. — *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1971. — J. KOZŁOWSKI. *Wielkopól, słownik biogr.* Wwa 1981. — J. HELIWIJ: E.E. (1820–1856) – prekursor nowatorstwa pedagogicznego w Polsce. Pozn. 1984 [tu: wybór pism]. — A. BEDNAREK. *Enc. katol. KUL* 4 (1985).

W.A.-Sz.

ESTREICHER Karol

1827–1908

Urodzony 22 listopada 1827 w Krakowie; syn Alojzego Rafała, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ), i Antoniny z Rozbierskich; ojciec Stanisława, prawnika i bibliografa. W 1840–43 uczęszczał do Gimnazjum św. Anny w Krakowie, następnie studiował na UJ: w 1843–45 na wydziale filozoficznym, w 1846–48 na wydziale prawa. We wrześniu 1847 odwiedził Warszawę, gdzie zetknął się ze środowiskiem literatów skupionych wokół *Biblioteki Warszawskiej*. W 1848 zaczął zbierać materiały bibliograficzne — dotyczące historii teatru oraz utworów autorek polskich — które stały się zaczątkiem przyszłej „Bibliografii polskiej”. Po studiach pracował w sądownictwie, zajmując się jednocześnie pracą literacką. Debiutował w 1853, ogłaszając w *Czasie* pod kryptonimem Oe „Sprawozdanie z widowisk publicznych w Krakowie w ciągu 1852”. W tymże roku rozpoczął trwającą ok. dziesięć lat współpracę z lwowskim *Dziennikiem Literackim*, zamieścił tu m.in. „Rys ogólny piśmiennictwa dramatycznego polskiego od roku 1750–1800” (1853 nr 26–50, 1854 nr 11–43), w 1854 pisywał do *Nowin*. Artykuły ogłaszał anonimowo lub pod kryptonimami. W 1855 został służbowo przeniesiony do Lwowa i do 1862 pełnił tam kolejno funkcje asesora i sędziego. Nawiązał też kontakt z lwowskim środowiskiem literackim, zaprzyjaźnił się z Janem Zachariasiewiczem. W 1858 ożenił się ze Stefanią Grabowską, córką Ambrożego, krakowskiego historyka i księgarza. W związku z ogłaszaniem przez wiedeńskiego bibliografa Kazimierza Wurzbacha przeglądami piśmiennictwa w Austrii, które nieprawdźwie przedstawiały polski dorobek piśmienniczy, postanowił opracować zestawienie

bibliograficzne polskiego piśmiennictwa w Galicji za ostatnie dziesięciolecie; ogłosił je w 1859 w *Dodatku Tygodniowym przy Gazecie Lwowskiej*. Współpracował też z innym dodatkiem do tejże *Gazety* — *Rozmaitościami*, a od 1860 z *Encyklopedią powszechną* Samuela Orgelbranda, w której do 1868 zamieścił ponad 300 haseł. Od 1860 ogłaszał rozprawy w *Bibliotece Warszawskiej*, w tygodniku *Niewiasta* (do 1862 cykl „Polki literatki”), w roku następnym w *Tygodniku Ilustrowanym*. W 1862 został członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. W grudniu tego roku przeniósł się do Warszawy, gdzie objął stanowisko podbibliotekarza (zastępcy dyrektora) w bibliotece Szkoły Głównej, a w 1865 stanowisko adiunkta i wykładowcy w tejże szkole. W 1867 uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie rozprawy „Günter Zainer i Świętopełk Fiol”, ogłoszonej w tymże roku w *Bibliotece Warszawskiej*. Zasoby bibliotek warszawskich były niezwykle pomocne w kontynuowaniu pracy nad „Bibliografią polską”, jednak sytuacja polityczna w Królestwie uniemożliwiła publikację. W wyniku nasilenia procesu rusyfikacji E. w 1868 przyjął propozycję objęcia funkcji dyrektora Biblioteki Jagiellońskiej; w listopadzie przeniósł się do Krakowa. Kierował Biblioteką do 1905 i przyczynił się wydawnie do jej rozwoju. Jednocześnie pracował intensywnie nad „Bibliografią polską” — główną dziedziną swoich zainteresowań. Utrzymywał kontakt z przedstawicielami środowiska literackiego w całej Polsce, zwłaszcza z posiadaczami znaczących księgozbiorów, z bibliofilami. W 1869 był współinicjatorem i przewodniczącym Komisji Bibliograficznej powołanej przy Towarzystwie Naukowym Krakowskim, której powstanie ułatwiło mu zabiegi o druk „Bibliografii”. Chciał poprzez to dzieło pokazać i udokumentować wielkość i znaczenie kultury polskiej zarówno w wieku XIX, jak i w wiekach poprzednich. Wydanie tej pracy uważał za obowiązek patriotyczny. Zasługi E. dla kultury narodowej społeczeństwo doceniło, ofiarowując mu 24 listopada 1889 srebrny i spiżowy medal z jego podobizną i napisem „Za Bibliografią polską XVI, XVII, XVIII i XIX wieku. Ziomkowie”. W pracach nad „Bibliografią” od 1887 pomagał mu syn Stanisław (po śmierci ojca kontynuujący prace od tomu 23). Oprócz głównego zajęcia, opracowywania „Bibliografii”, E. uprawiał także działalność literacką, m.in. zamieszczał pod pseudonimami wiersze i artykuły w czasopiśmie humorystycznym *Diabeł* (1870–80), współpracował z *Afiszem Teatralnym* (1872–77). Należał do grona osób, które zabiegały o przekształcenie Towarzystwa Naukowego w Akademię Umiejętności, po jej powstaniu został członkiem Akademii i położył duże zasługi w jej rozwoju. Pasjonował się teatrem, należał do licznych komisji konkursowych utworów dramatycznych, a od 1885 został z

ramienia Wydziału Krajowego członkiem Komisji Teatralnej. Zmarł 30 września 1908 w Krakowie; pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Scena i dramaty w Polsce. Powst. 1855. Ndruk.

Rkps w Ossol. sygn. 12123 III, 12450 III.

2. Język złoczyńców. *Rozmaitości* 1859 nr 12–14. Wyd. osob. rozszerz. pt. Szwargot więzienny. Kr. 1903.

3. Piśmiennictwo w Galicji. Do piśmiennictwa w Galicji z ostatniego dziesiątka lat, zapisy bibliograficzne. Rok 1849–1859. *Dod. Tyg. przy Gaz. Lu.* 1859 s. 5–213, 1860 s. 21–218 z przerwami. Niepodp.

4. Adam Mickiewicz. Rys biograficzny. Wiedeń 1863 odb. z *Postępu*. Niepodp.

5. Bibliografia polska od 1800 do 1862 roku ... Wstęp o bibliografiach w XIX stuleciu i o układzie bibliografii polskiej za lat 63. Wwa 1863 odb. z *Bibl. Warsz.* Niepodp.

6. O bibliografii. Przemówienie w Szkole Głównej w Warszawie, miane przy rozpoczęciu wykładu tej umiejętności dn. 22 marca 1865. Wwa 1865 odb. z *Bibl. Warsz.*

7. Tomasz Kajetan Węgiński (1755–1787). Kr. 1869 odb. z *Kłósów i Kwiatów*.

8. Bibliografia polska. T. 1–22. Kr. 1870–1908. Wyd. nast. m.in. przedr. typograficzny Wwa 1977–78.

Cz. 1: Stulecie XIX. [Układ abecadłowy]. T. 1–7. Kr. 1870–82. (Ogólnego zbioru t. 1–7). Druki wyd. 1800–80.

Cz. 2: T. 1–4. Kr. 1882–90. (Ogólnego zbioru t. 8–11).

T. 8–9: Chronologiczne zestawienie 73 000 druków polskich lub Polski dotyczących od r. 1455 do 1799 [właśc. 1699] włącznie; Stulecie XVIII i dopełnienia do wieku XV–XVIII. T. 10–11: Bibliografia polska XIX stulecia. Spis chronologiczny; Stulecie XIX i dopełnienia do wieku XV–XIX.

Cz. 3: obejmująca druki stuleci XV–XVIII w układzie abecadłowym. T. 1–11. Kr. 1891–1908. (Ogólnego zbioru t. 12–22).

Po śmierci autora dzieło kontynuował od t. 23 (1910) syn, Stanisław Estreicher, a następnie wnuk, Karol. Część ta, niedokończona, urywa się na literach „Za!”.

[Cz. 4]: Bibliografia polska XIX stulecia. Lata 1881–1900. [Układ abecadłowy]. T. 1–4. Kr. 1906–16. (Poza ogólną numeracją tomów).

Cz. 1 i 4 wyd. w jednolitym układzie abecadłowym, w nowym oprac.: Bibliografia polska. Cz. 1: Bibliografia polska XIX stulecia, Red. K. Estreicher [wnuk]. Wyd. 2 nowe. T. 1. Kr. 1959 (do 1991 t. 1–6, litery A–K).

Ponadto pt. Bibliografia polska ukazały się dwa zeszyty dodatkowe, niewchodzące w skład „Bibliografii”, ale opracowane na podstawie zbieranych do niej materiałów:

[1] Bibliografia polska XIX stulecia. Zeszyt dodatkowy 3000 druków od 1871 roku ujęte w katalogi: abecadłowy i systematyczny, ze spisami osób, miejscowości, przedmiotów tudzież ze sprawozdaniami księgarzy galicyjskich. Zebrał na życzenie Komisji Wystawowej Wiedeńskiej... Kr. 1873.

[2] Bibliografia polska XV–XVI stulecia. Zestawienie chronologiczne 7200 druków w kształcie rejestru do „Bibliografii” tudzież spis abecadłowy tych dzieł, które dochowały się w bibliotekach polskich. Kr. 1875.

9. Teatra w Polsce. T. 1–3. Kr. 1873–79. Przedr. typograficzny Wwa 1953 (z dodatkowym tomem zawierającym indeksy, oprac. E. Szwanowski, W. Zawadzki. Wwa 1956); t. 4 cz. 1–3. Kr. 1992 (oprac. i wstęp K. Nowacki).

10. Zestawienie przedmiotów zawartych w 136 tomach *Biblioteki Warszawskiej*. Cz. 1: 1841–1874. Kr. 1875; cz. 2: 1875–1890. Wwa 1891.

11. Zestawienie przedmiotów i autorów w 32 tomach *Tygodnika Ilustrowanego* z lat 1859–1875. Wwa 1877.

12. Pięćdziesiąt lat pracy J.I. Kraszewskiego (1830–1879). Abecadłowe i chronologiczne zestawienie pięćdziesięcioletniej działalności naukowej i literackiej Jubilata, z wymienieniem wszystkich wydań dzieł jego i przekładów na obce języki. Kr. 1879. Wyd. nast. m.in. wyd. pomnożone pt. Sześćdziesiąt lat pracy J.I. Kraszewskiego (1828–1887). Kr. 1887.

13. Wincenty Pol, jego młodość i otoczenie (1807–1832). Lw. 1882 odb. z *Przew. Nauk. i Lit.* Wyd. 2 Lw. 1882.

14. Historia sceny warszawskiej do roku 1850. Powst. 1886. Wyd. Lw. 1937 odb. z *Pam. Lit.*

15. Okruchy wierszowane. Wyd. S. Estreicher. Kr. 1928.

Tu: wybór drobnych wierszy ze zbiorów rękopiśmiennych.

16. Estreicheriana. [Autobiografia wierszem]. Wyd. K. Świerkowski. Kr. 1928 odb. z *Silva Rerum*.

Rkpsy wykładów z zakresu bibliografii i księgoznawstwa znajdują się w Ossol.

Prace edytorskie

17. T.K. Węgiński: Pisma wierszem i prozą. Lw. 1882 *Bibl. Klasyków Pol.* 6. Wyd. nast. tyt. Lw. 1888 (pt. Pisma).

W wyd. z 1882 wstęp wydawcy: T.K. Węgiński (1755–1787).

Ponadto tłum. z jęz. franc. utwory dramatyczne, przetłumaczył także 1 cz. „Fausta” J.W. Goethego.

Koresp. z Marią i Felicjanem Faleńskimi. Ogl. J. Rudnicka. Wr. 1957 *Arch. Lit.* 3; Z listów K.E. Cz. 2. Ogl. J. Grzybowska. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1961 nr 1; Listy do E. Jelinka. Ogl. J. Starnawski. *Rocz. Bibl.* 1966 nr 1/2; Listy do A.B. Brzostowskiego. Ogl. J. Kapuściński. *Rocz. Bibl.* 1968 z. 1/4; Listy K.E. Cz. 3–4. Ogl. J. Grzybowska. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1992 nr 1/2, 1994 nr 1/2.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP.

J. MUSZKOWSKI: Katedra bibliografii w Szkole Głównej Warszawskiej. Wwa 1918. — W. KONCZYŃSKA: Zarys historii Biblioteki Jagiellońskiej. Kr. 1923. — S. ESTREICHER: Jak mój ojciec pracował nad „Bibliografią”. Kr. 1927. — J. MUSZKOWSKI: O stanowisko K.E. w dziejach badań literackich. Wwa 1927. — K. ŚWIĘRKOWSKI: K.E. Bibliografia prac jego i literatury o nim. Wwa 1928. — J. MUSZKOWSKI: Konwencje „Bibliografii polskiej” K.E. Wwa 1930. — W. HAHN: K.E. jako tłumacz utworów dramatycznych. Lw. 1931. — T. KALICKI, A. MIKUCKA: „Bibliografia polska” K.E. Przewodnik dla pracowników naukowych i studiujących. Wwa 1936. — A. BIRKENMAJER: *Pol. słownik biograf.* 6 (1948). — *Przegl. Bibl.* 1958 z. 4 [poświęcony E.]. — K. ESTREICHER [junior]: Wstęp do: K. Estreicher: Bibliografia polska. Wyd. 2 t. 1. Kr. 1959. — *Rocz. Bibl.* 1959 z. 1/2 [poświęcony E.]. — *Księga pam. ku czci K.E. Studia i rozpr.* Kr. 1964. — K. GRZYBOWSKA: Kronika rodzinna. Wr. 1969. — M. DEMBOWSKA: Metoda „Bibliografii polskiej” K.E. Wyd. 2 rozszerz. i uzupeł. Wwa 1970. — J. KORPAŁA: Znaczenie „Bibliografii polskiej” K.E. Kr. 1970. — J. STARNAWSKI: Warsztat bibliograficzny historyka literatury polskiej. Wyd. 2 Wwa 1971. — J. BAUMGART: *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — S. SZENIC: Ongiś. Dynastia Estreicherów. *Nowe Książki* 1972 nr 9. — A. BIRKENMAJER: K.E. [senior] i jego znaczenie. *Portrety uczonych pol.* Kr. 1974. — T. ULEWICZ: Wydawnictwa ogólne PAU. „Bibliografia polska” K.E. *Pol. Akademia Umiejętności 1872–1952 ... Mater. sesji jubileuszowej.* Kr. 1974. — J. CZACHOWSKA, R. LOTH: Bibliografia i biblioteka w pracy polonisty. Wr. 1977. — J. KORPAŁA: K.E. (st.) [starszy], twórca „Bibliografii polskiej”. Wr. 1980. — J. KAPUŚCIK: Pożegnanie K.E. z Warszawą, czyli nieznyany wiersz autora „Bibliografii polskiej” do brata Antoniego. *Rocz. Bibl.* 1982 z. 1/2. — Z. ARCT: Trzy pokolenia Estreicherów. W: Wybityni Polacy w służbie książki. Wwa 1983. — J. BAUMGART: K.E. W: Bibliotekarstwo, biblioteki, bibliotekarze. Wwa 1983. — S. KUBÓW: Sylwetki polskich bibliologów. Wr. 1983. — J. ADAMCZUK: Estreicherowie. *Kraków* 1985 nr 2. — A. KRAWCZUK: Opowieści o zmarłych. Cmentarz Rakowicki. [T. 2]. Kr. 1988. — M. BIERNACKA: Wykłady K.E. w Szkole Głównej w Warszawie 1865–1868. Studium bibliologiczne. Wwa 1989. — J. TIMOSZEWICZ: *Pam. Teatr.* 1993 nr 1/2, 1994 nr 3/4 [rec. t. 4 Teatrów w Polsce]. — J. GOT: E. i teatr. W: Teatr i teatrologia. Kr. 1994.

W.A.-Sz.

ESTREICHER Stanisław 1869–1939

Urodzony 26 listopada 1869 w Krakowie; syn Karola, bibliografa, i Stefanii z Grabowskich; ojciec Karola, kontynuującego wydawanie „Bibliografii polskiej”. W 1879–87 uczęszczał do Gimnazjum św. Anny w Krakowie, następnie studiował prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ, 1887–91) i w Berlinie (1893–94). Od 1887 pomagał przy zbieraniu i porządkowaniu materiałów do „Bibliografii polskiej”, którą po śmierci ojca kontynuował od

tomu 23, udoskonalwszy metodę opisu bibliograficznego. Przyjaźnił się z kolegami z ławy szkolnej — Stanisławem Wyspiańskim i Józefem Mehofferem. Należał do grona założycieli Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa oraz Domu Matejki (był jego pierwszym sekretarzem). Oprócz pracy nad „Bibliografią” zajmował się krytyką literacką i publicystyką: w 1892–95 współpracował ze *Światem*, od 1898 redagował dział literacki *Czasu*, w 1902–06 kierował działem naukowym wydawanego w Warszawie *Ogniska*. Jednocześnie uprawiał działalność naukową. W 1894 habilitował się, w 1902 otrzymał Katedrę Historii Prawa Niemieckiego na UJ, w 1906 został profesorem zwyczajnym. Głównym tematem jego badań naukowych był rozwój prawa i organizacji miejskiej w Krakowie oraz historia ustroju UJ. Interesował się także pamiętnikami z XIX w. i kilka wydał drukiem. Był kilkakrotnie dziekanem, w 1919–21 rektorem, w 1921–22 prorektorem UJ. Opracował ustawę o autonomii organizacyjnej szkół akademickich i w 1920 doprowadził do jej zatwierdzenia przez sejm. Działalność w różnych stowarzyszeniach naukowych. Był członkiem i sekretarzem wielu komisji i komitetów Akademii Umiejętności (w 1912 został członkiem korespondentem Akademii, w 1930 członkiem czynnym, w 1936 dyrektorem wydziału historyczno-filozoficznego). Należał do komitetu redakcyjnego *Czasopisma Prawniczego i Ekonomicznego* oraz *Przeglądu Politycznego*. Żoną jego była Helena z domu Longchamps. W 1939 aresztowany przez hitlerowców wraz z grupą profesorów UJ i wywieziony do obozu koncentracyjnego w Oranienburgu, zmarł 28 grudnia 1939 w Sachsenhausen; pochowany na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Szekspir w Polsce XVIII w. Kr. 1892 odb. z *Czasu*.
2. Rozbiór „Poezji” El...y (Asnyka), tomu 4. Kr. 1894 odb. z *Przegl. Pol.*
3. Nieznany manuskrypt trzeciej części „Dziadów”. Lw. 1898.
4. Bibliografia polska Karola Estreichera. Ogólnego zbioru t. 23–33 (od litery N do Y). Kr. 1910–39. Przedr. typograficzny Wwa 1978.
5. Narodziny „Wesela”. W dwudziestą piątą rocznicę pierwszego przedstawienia dramatu. Kr. 1926 odb. z *Przegl. Współcz.*
6. Jak mój ojciec pracował nad „Bibliografią”. Kr. 1927 odb. z *Silva Rerum*.
7. Wy, którzy Pospolitą Rzeczą władacie! O pogładzie Kochanowskiego na państwo. Kr. 1930 odb. z *Czasu*.
8. Stanisław Wyspiański jako aktor. *Wyspiańskiemu – Teatr Kr. 1907–1932*. Kr. 1932 s. 31–34 i odb. Kr. 1932. Przedr.: *Dialog* 1956 nr 2.

9. Lata szkolne Stanisława Wyspiańskiego. Stanisław Wyspiański na Uniwersytecie Jagiellońskim. Kr. 1933 odb. z *Przegl. Współcz.*

10. Droga na Sybir Gustawa Ehrenberga. Kr. 1937 odb. z *Rocz. Kr.*

11. Pamiętnik opisujący wewnętrzne dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego 1890–1914. Niedruk.

Rkps w zbiorach rodziny w Kr.

12. Pamiętnik własny prowadzony fragmentarycznie do 1939. Niedruk.

Rkps w zbiorach rodziny w Kr.

Ponadto prace z zakresu prawa, polityki i historii.

Prace edytorskie

13. Szopka krakowska. Spisał, objaśnił i oprac. ... Kr. 1904 *Bibl. Kr.* 24.

Podp.: Jan Krupski.

Współautor: T. Estreicher.

14. A. Grabowski: Wspomnienia. T. 1–2. Kr. 1909. Reprint Kr. 1987.

15. K.W. Wójcicki: Pamiętniki dziecka Warszawy. Kr. 1909.

16. Z papierów po Ankwiczach. Listy Mickiewicza, Krasieńskiego i Montalemberta do hrabiny Ankwiczowej. Kr. 1912 odb. z *Przegl. Pol.*

Koresp. E. znajduje się w *Bibl. Nar.*, *Bibl. Jagiel.*, *Ossol.* oraz w zbiorach rodziny w Kr.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

K. ESTREICHER [junior]: Jak mój ojciec pracował nad bibliografią. *Wiad. Pol.* (Paryż) 1940 nr 1. — S. KOT: S.E. na tle życia kulturalnego Krakowa. Glasgow 1945. — H. BARYCZ: S.E. i rozwój jego twórczości naukowej. Wwa 1946. — S. KOT: *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — K. GRZYBOWSKA: Kronika rodzinna. Wr. 1969. — J. DŁUGOSZ: *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — S. SZENIC: Ongis. Dynastia Estreicherów. *Nowe Książki* 1972 nr 9. — J. KORPAŁA: Karol Estreicher (st.) [starszy], twórca „Bibliografii polskiej”. Wr. 1980. — Z. ARCT: Trzy pokolenia Estreicherów. W: *Wybitni Polacy w służbie książki*. Wwa 1983. — J. ADAMCZEWSKI: Estreicherowie. *Kraków* 1985 nr 2.

W.A.-Sz.

EYSYMONT Marcin

1735–1814

Inne formy nazwiska: Eysimont; Eysmont; Eysymont; Eysymontt.

Urodzony 13 listopada 1735 w Rachmanowie na Wołyniu w rodzinie szlacheckiej herbu Korab. Kształcił się w szkołach pijarskich w Złoczowie, po ich ukończeniu wstąpił w 1751 do zakonu pijarów i przyjął imię Marcina od św. Rodziny. Nowicjat od-

był w Podolińcu (1751–53), studia zakonne w Międzyrzeczu Koreckim (1753–55), po czym uczył w szkołach pijarskich, w 1756–57 w Collegium Nobilium w Warszawie, w 1758–59 w Złoczowie. W 1759–62 studiował w Collegium Nasarenium w Rzymie (został członkiem Akademii Arkadyjskiej) i w Paryżu. Następnie uczył w pijarskim Collegium Nobilium w Warszawie retoryki (1763–68), filozofii i matematyki (1768–72) oraz architektury (1773–76). Jako poeta debiutował w 1764 przekładem okolicznościowej ody Stanisława Konarskiego. W 1774–76 ogłaszał wiersze (głównie panegiryki w formie alegorycznych siałanek) w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* i — prawdopodobnie — był na królewskich obiadach czwartkowych; w 1779 publikował w *Monitorze*. Przypuszcza się też, że w 1789 brał udział w polemice członków tzw. Towarzystwa Krytycznego z akademikami krakowskimi. W 1779–83 był konsultorem polskiej prowincji pijarskiej, w 1789 superiorem Collegium Nobilium, w 1790–92 prowinciałem, a w 1793–96 regensem konwiktu Szaniawskiego w Łukowie. Zmarł 2 maja 1814 w Łukowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Jego Mości Księdzu Adamowi Naruszewiczowi, wysokich w rzeczpospolitej literackiej talentów i zasług mężowi, rymotwórcy uwieńczonemu Trzy żalodne pasterki ... dnia 24 lipca roku 1774. [Wwa 1774].

Podp.: Wierny wickopomnego imienia szacownik.

2. Na dzień 8 maja roku 1774 z okazji imienin J.O. Książęcia JMci Stanisława Lubomirskiego, marszałka w. koronnego, wiersz. „Dignum laude virum ...” Hor[atius]. [Wwa 1774]. Niepodp.

3. Palemon. Ekloga. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1774 t. 9; wyd. osob. [Wwa 1774].

4. Poliarch. Ekloga. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1774 t. 9, toż wyd. osob. [Wwa 1774].

5. Do Jego Mości Księdza Grzegorza Piramowicza ... wiersz przyjacielski dnia 14 marca 1775. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1775 t. 12.

6. W uroczystość imienin Najjaśniejszego Pana od Collegium Nobilium Scholarum Piarum 8 maja 1775 oda. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1775 t. 11 (anonim.); toż wyd. osob. [Wwa 1775].

7. Ad Serenissimum Stanislaum Augustum ... cum annuis in Collegio Nobilium Scholarum Piarum examinibus auspiciato adesset carmen. [Wwa 1776].

8. Moeris. Ekloga, czyli дума pasterska wychowanie i spoczynek młodzi opisująca przed Najjaśniejszym Panem Stanisławem Augustem ... a w rymach wiejskich Poliarchem. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1776 t. 14; toż wyd. osob. [Wwa 1776; anonim.].

9. Na akt weselny JWW. Kurdwanowskiego z Panną Granowską. Wwa 1776.

10. Tabaka. Wiersz albo suplika pokorna do Matki Ojczyzny pro coaequatione iurium nosa koronnego z litewskim. *Monitor* 1779 nr 13; wyd. osob. [Wwa 1779]. Niepodp.

11. Koncyliacja Autora „Podstolego” z Lucińskim przebrany. *Spór rymotwórczy między chwałcami miodu i wina koncyliacją pośredniczą zagadzony*. [Wwa 1780].

Podp.: M.E.
Wydawcą druczku z żartobliwą polemiką I. Krasickiego z A. Naruszewiczem był również E., autor wstępnego wierszyka (podp.: E.M.) zagajającego przedmiot sporu.

12. Na szczęśliwy do stęsknionej stolicy powrót Pana Naszego Miłościwego Stanisława Augusta Galatea ekloga ... dnia 9 grudnia 1781.

13. Oda do Najjaśniejszego Stanisława Augusta ... na przejazd Jego Królewskiej Mości przez Radom. B.m. [1787].

14. Job z gruntu nieszczęśliwy, czyli rytmy żalotne z prozy w modłach zaduszkowych umieszczonej. Uwaga rodzajowi ludzkiemu użyteczna w ostatniej chorobie ułożona. Wwa 1814.

Przekłady

15. S. Konarski: Oda o mądrym królu ... z łacińskiej przetłumaczona roku 1764. Wwa [1764]. Wyd. nast. w: S. Konarskiego Wiersze wszystkie z łacińskich na polskie przełożone. Wwa 1778 [tu również kilka in. przekładów E.].

16. Manualik poczciwego człowieka, czyli maksymy potrzebne we wszystkich krajach i czasach.

Dzieło z francuskiego na polski język przełożone. Wwa 1774 (w jęz. pol. i włos.); toż Wwa 1774 (w jęz. pol. i franc.). Wyd. nast. pt. Wierszyki moralne o poczciwości, czyli manualik poczciwego człowieka: Wwa 1776; Wwa 1789.

W rkpsie pozostała praca E. „Zasady architektury cywilnej i wojskowej” (z licznymi rysunkami).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP.

Enc. powsz. Orgel. 8 (1961). — [S. KRZEMINSKI] s. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 19/20 (1897). — I. TUROWSKA-BAROWA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Kr. 1933. — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Monografia bibliogr. Wr. 1959; wyd. 2 zmien. i popr. Wwa 1999. — T. MIKULSKI: W kręgu oświeconych. Wwa 1960 [tu: Adresaci „Listów” Krasickiego i uzup. przedr. biogramu E. z *Pol. słownika biogr.*]. — J. PLAIT: Sielanki i poezje sielskie A. Naruszewicza. Wr. 1967. — R. KALETA: Obiady czwartkowe na dworze króla Stanisława Augusta. *Warszawa XVIII w.* 2 (1972). — E. ALEKSANDROWSKA: Wstęp i oprac. do: „Monitor” 1765–1785. Wybór. Wr. 1976 *BN* 1, 226. — E. RABOWICZ: Kuźnica Kollątajowska. *Słownik lit. pol. Oświecenia*. Wwa 1977 i nast. — B. WOLSKA: Poezja polityczna czasów pierwszego rozbioru i sejmu delegacyjnego 1772–1775. Wr. 1982. — J. PLAIT: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Zarys monografii. Gdańsk 1986 *UG. Zesz. Nauk. Rozpr. i Monogr.* 63. — *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XVIII w.* Wwa 1993 [tu: E. ALEKSANDROWSKA: Pijarzy w środowisku pisarskim polskiego Oświecenia; T. KOSTKIEWICZOWA: Poeci ze środowiska pijarskiego w wieku Oświecenia – rekoncesans]. — J. WÓJCICKI: Poetyckie reakcje na porwanie Stanisława Augusta Poniatowskiego. *Napis* 1 (1994).

E.A.

F

FALEŃSKA Maria 1821–1896

Urodzona 6 grudnia 1821 w Warszawie; córka Stanisława Trębickiego (Trembickiego), generała brygady, i Józefy z Laskowskich. Ojciec jej zginął z rąk powstańców 29 listopada 1830 za to, że jako komendant Szkoły Podchorążych nie przyłączył się do belwederczyków. Wychowywała się, po ponownym zamążpójściu matki, u ojczyma, gen. Karola Turny, w Stryhowie na Białorusi. Otrzymała staranne wykształcenie obejmujące znajomość kilku języków obcych. W połowie 1844 wyjechała za gra-

nicę jako towarzyszka wdziękowej Marii Kaler-gis. Obie przyjaciółki odwiedziły Niemcy, Francję i Szwajcarię, a w jesieni 1844 przybyły do Florencji, gdzie poznały Cypriana Norwida. Poeta zakochał się w pięknej M. Kaler-gis, a serdecznie zaprzyjaźnił się z panną Trębicką. Wspólnie odbywali podróże po Włoszech i Niemczech. Po powrocie do Warszawy, a później do Stryhowa, utrzymywali korespondencję w 1845–48, 1852–58. W 1856 nie przyjęła listownych oświadczeń C. Norwida, który po odmownej przesłał jej wiersz-list „Smutną zaśpiewam pieśń”. W 1859 wyszła za mąż za Felicjana Faleń-skiego, z którym korespondowała od 1854. Jej de-

biutem literackim było tłumaczenie fragmentu opisu pobytu w Chinach Melchiora Yvan, lekarza poselstwa francuskiego („Obrazy miasta chińskiego”. *Wędrowiec* 1864 nr 76–79; tłumaczone anonimowo). Opowiadania i artykuły drukowała w *Tygodniku Mód i Powieści* (1865, 1871, 1875). W 1868–93 prowadziła korespondencję ze Stefanią i Karolem Estreicherami. W 1869 wyjechała wraz z mężem do Krakowa, następnie razem z Estreicherami odbyli wycieczkę w Tatry. Później we dwoje zwiedzili Pragę, Drezno i przez Wrocław wrócili do kraju. W 1870 ponownie przebywali w Zakopanem. W Warszawie prowadzili życie towarzyskie w kręgu literatów starszego pokolenia. Od 1873 drukowała swoje opowiadania i felietony w *Bluszczu*. Współpracowała m.in. z *Ateneum* (1876–77), *Słowem* (1883–86), *Wiekami* (1885–91) i *Tygodnikiem Ilustrowanym* (1885–93), podpisując się czasem pseudonimem Marian Korab. Przetłumaczyła wiele współczesnych powieści angielskich i francuskich oraz pomagała mężowi jako kopistka. Honoraria autorskie w całości oddawała na cele filantropijne. Zmarła 24 maja 1896 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Z teki dziwaka. *Echo* 1877 nr 174–1881 nr 157 (z przerwami).
Podp.: M. Korab.
2. Powieść mojego życia. Opowiadania. *Tyg. Ilustr.* 1885 nr 105–114, 116–123.
Podp.: Marian Korab.

P r z e k ł a d y

3. Ch. Dickens: Dombey i syn. Powieść. *Tyg. Mód i Powieści* 1871 nr 41–52; 1872 nr 1–13.
Tłum. niepodp.
  4. M.E. Braddon: Czy nie za późno? Powieść z angielskiego. T. 1–4. Wwa 1876.
  5. M.E. Braddon: Tajemnica grobu. Powieść. Wwa 1889.
  6. M. Crawford: Romans tenora. Powieść. Wwa 1891.
  7. M. O'Rell: Jonatan i jego lądy. Obrazy społeczeństwa amerykańskiego. Wwa 1891.
  8. M. Crawford: Sant Ilario. Wwa 1891.
  9. E. Chojecki: Jan Dhasp. Powieść. Wwa 1892.
Tłum. niepodp.
  10. T. Roy: Kropla wody letniejskiej. Wwa 1893.
- Rkpsy utworów i przekł. oraz koresp. w Bibl. Jagiel. i w Bibl. Nar.

Zbiór listów ogł. J. Rudnicka: Korespondencja Karola Estreichera z M. i F. Faleńskimi (1867–1903). Wr. 1957 *Arch. Lit.* t. 3 (tu w listach F. Faleńskiego z 26 marca 1885 i z 5 czerwca 1896 bibliogr. prac jego żony).

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968), 9 (1972); LP.

J.W. GOMULICKI: „Duch od pragnień” (O F. Faleńskim). *Ateneum* 1938 nr 6. — M. TYROWICZ. *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — M. GRZĘDZIŁSKA: Spóźnione zamęcie. *Kamena* 1959 nr 21. — J.W. GOMULICKI: Felician Faleński (1825–1910). *Listy Teatru Pol.* 1960/1961 nr 44. — TENŻE: Trębicka Maria. W: C. Norwid: Pisma wszystkie. T. 10: Listy. Wwa 1971 s. 403–404. — M. GRZĘDZIŁSKA: Cyprian, Maria i Felician. *Annales UMCS. Sectio F. Nauki Hum.* 30 (1975) s. 67–77. — J.W. GOMULICKI: Pantofle Lady Harpii. W: Zygakiem. Szkice, wspomnienia, przekłady. Wwa 1981. — J. CZARNOMORSKA: Norwidiana w korespondencji M. Trębickiej. *Studia Norwidiana* 9/10 (1991/92).

H.G.

FALEŃSKI Felician Medard 1825–1910

Urodzony 8 czerwca 1825 w Warszawie w zubożałej rodzinie szlacheckiej; syn Józefa, sędziego Sądu Najwyższej Instancji, popiecznika Nikołaja Nowosilcowa w procesach politycznych, i Apolonii z domu Jeszke. Osierocony przez matkę w 1831, pozostał pod opieką ciotki, później wychowywał się w domu wuja w Poznańskim. Po powrocie do Warszawy uczył się czas jakiś w domu pod kierunkiem Karola Balińskiego, następnie w gimnazjum gubernialnym, do którego uczęszczał razem z Cyprianem Norwidem. Po przeniesieniu się do gimnazjum na Lesznie został kolegą Włodzimierza Wolskiego. W 1839 stracił ojca. Działalność konspiracyjną rozpoczął jeszcze przed maturą, którą złożył w 1841. W 1842–44 uczęszczał na dwuletnie kursy prawne. Zagrożony aresztowaniem wyjechał do Prus Zachodnich, a po powrocie podjął pracę w Bibliotece Ordynacji Zamoyskich. Pogłębiał swoją wiedzę przez samouctwo i rozległą lekturę. W 1846 odbył pieszą wędrowkę o charakterze krajoznawczym po Galicji. Ta wyprawa i następna w 1848 do Szczebrzeszyna pod Zamościem, gdzie mieszkała jego ukochana macocha Tekla z Fredrów Faleńska, uchroniły go przed aresztowaniem za działalność spiskową. Później przez kilka miesięcy porządkował bibliotekę Czackich w miejscowości Sielec na Wołyniu. Tu poznał Józefa Korzeniowskiego. Po powrocie do stolicy debiutował wierszem „Tęskne chłopię”, opublikowanym na łamach *Biblioteki Warszawskiej* (1850 t. 3 lipiec; podp. F.). Współpracował z tym pismem z wielkimi przerwami do 1891. Przyjaźnił się z braćmi Ignacym i Józefem Komorowskimi i z Teodozjuszem Krzywickim. Bywał u Łuszczewskich na słynnych „czwartkach” Deotymy. W 1854 był guwernerem w domu ziemianinów Zarzyckich w Okalinie pod Opatowem w Sandomierskiem. Po krótkim

pobycie u krewnych w Lubelskiem powrócił do Warszawy i zajął się intensywnie pracą literacką. Zawarł bliższą znajomość z Julianem Bartoszewiczem oraz z Józefem Ignacym Kraszewskim, z którym prowadził korespondencję w 1856–86. W 1859 ożenił się z Marią Trębicką, późniejszą literatką i tłumaczką znaną jako Maria Faleńska. W powstaniu styczniowym nie wziął czynnego udziału. Drobne utwory, artykuły i przekłady drukował przeważnie w pismach warszawskich, m.in. w *Tygodniku Ilustrowanym* (1861–71, 1887–95), *Kłosa* (1865–67, 1870), *Bluszczu* (1865, 1873–78). W 1869 odwiedził wraz z żoną Kraków, skąd oboje odbyli wycieczkę w Tatry razem ze Stefanią i Karolem Estreicherami, z którymi prowadzili wieloletnią korespondencję. Później wyjechali sami za granicę. Zwiedzili Pragę, Dreznę i przez Wrocław wrócili do kraju. W 1870 ponownie gościli w Zakopanem. W latach następnych F. przebywał głównie w Warszawie, wyjeżdżając jedynie na krótko do miejscowości kuracyjnych. W 1872 zamieszczał felietony w *Tygodniku Mód i Powieści* oraz współpracował z *Kroniką Rodzinną* (1873–75), *Gazetą Polską* (1874–75, 1884) i z *Tygodnikiem Powszechnym* (1884–85). Wydawał własnym kosztem i w małym nakładzie, podpisując się najczęściej pseudonimem Felicyan, aby uniknąć używania nazwiska ojca osławionego współpracą z N. Nowosilcowem. Jego poezje liryczne oraz utwory dramatyczne nie spotkały się z uznaniem współczesnych i uległy zapomnieniu. Zmarł 11 października 1910 w Warszawie. Wiele z jego twórczości poetyckiej, dramatycznej i przekładowej pozostało w rękopisach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kwiaty i kolce. Wwa 1856.
Podp.: Felicyan.
2. Tańce śmierci. [Pisane kilkanaście lat od 1857]. Ogł. M. Grzędzielska. *Miscellanea z pogranicza XIX i XX w.* Wr. 1964 *Arch. Lit.* 8.
3. Treny Jana Kochanowskiego studiami i przypisami objaśnione. Wwa 1867. Podp.: Felicyan.
4. Sponad mogił. Poezje. Dreznę 1870. Nie sprzedane egz. ze zmien. kartą tyt.: *Przebrzmiałe dźwięki*. Poezje. Dreznę 1870.
Niepodp.
Poszczególne utwory druk. w czasop. w 1856–70. Do wiersza Żale Jeffithy S. Moniuszko skomponował muzykę na organy i harfe.
5. Odgłosy z gór. Wwa 1871.
Podp.: Felicyan.
6. Świstki Sylena. Pozbierała Etcetera Bomba. Także Meandry. Pozn. 1876. Niepodp.
7. Utwory powieściowe. T. 1. Wwa 1884.
Podp.: Felicyan.
Tu m.in. Z daleka i z bliska (ogł.: *Czas. Dod. Mies.* 1856 t. 3. Wyd. osob. Wwa 1862).

8. Meandry. Strzępy myśli rozwianych. Kr. 1892. Wyd. 2 znacznie poszerz. Kr. 1898. Wyd. nast. pt. Meandry. Strzępy myśli rozwianych ze wspomnień Felicyana. Wwa 1904.

9. Pieśni spóźnione. Kr. 1893.
Podp.: Felicyan.
10. Utwory dramatyczne. T. 1–3. Kr. 1896; 1898; 1899.
Podp.: Felicyan.
Tu m.in.: Althea; Florynda; Sofonisbe; Syn Gwiazdy.
11. Na drabinie. Komedia. Wyst. Wwa, Teatr Pol. 1960.
12. Wspomnienia z mojego życia. Ogł. J. Rudnicka. *Miscellanea z pogranicza XIX i XX w.* Wr. 1964 *Arch. Lit.* 8.

P r z e k ł a d y

13. V. Hugo: Nędznicy. Cz. 3. Wwa 1862.
14. V. Hugo: Maria Tudor. Wwa 1865. Wyst. Kr. 1870.
15. V. Hugo: Człowiek śmiechu. Powieść. T. 1–4. Wwa 1869. Wyd. nast. Wwa 1911.
16. F. Liszt: Fryderyk Szopen. Wwa 1873.
17. Przekłady obcych poetów. T. 1. Wwa 1878; t. 2. Kr. 1892.
Tłum. podp.: Felicyan.
Zawartość wg karty tytułowej: t. 1: Hezjod, Horacjusz, Wirgiliusz, Juwenalis, Jacopone z Todi, Dante, Petrarca, Szekspir, Walter Scott, Szyller, Wiktor Hugo, Heine, Alfred de Musset, Béranger; t. 2: Hezjod, Horacjusz, Juwenalis, Dante, Petrarca, Ariosto, Filicaja, Wiktor Hugo.
18. F. Petrarca: Pieśni. Przekład Felicyana objaśnieniami i przypisami opatrzony. Wwa 1881. Fragm. przedr. w: F. Petrarca: Wybór pism. Wr. 1983 *BN II*, 206.
19. L. Ariosto: Orland oszalały. Wwa 1901.
Tłum. podp.: Felicyan.
20. Przekłady z Pisma Starego Zakonu. Wwa 1902.
Tłum. podp.: Felicyan.

W y b o r y u t w o r ó w

21. Wiersze wybrane. Oprac. M. Grzędzielska. Wwa 1961.
22. Wybór utworów. Wstęp, oprac. i bibliogr. M. Grzędzielska. Wr. 1971 *BN I*, 202.
Tu m.in. z niedruk. cykli wierszy: Melodie z domu niewoli (powst. 1860–67); Harmonie jesieni (powst. 1875–97); Smutne dzieje serca na pokucie (powst. 1896–1909); Ze zbioru Świstków Podczłowieka. Przysłowia w stylu nastrojowym (powst. 1905–09).
23. Poezje wybrane. Oprac. J.W. Gomułicki. Wwa 1980.
Większość rkpsów i kosp. w Bibl. Jagiel., Ossol., Bibl. PAN w Kr., Bibl. Nar. w Wwie. Zbiór listów ogł. J. Rudnicka: Korespondencja Karola Estreichera z M. i F. Faleńskimi (1867–1903). Wr. 1957 *Arch. Lit.* t. 3. Przedr. wierszy: *Księga wierszy pol.* 2 (1954), wyd. 2 (1956); *Zbiór poetów*

pol. 3 (1962). Przedr. opowiadania: Strzępy dawnej okazałości. *Iskry z popiołów* 1 (1959).

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

Lit. i Sztuka (dod. do *Nowej Gaz.*) 1909 nr 34 [numer specjalny poświęcony F. z okazji jubileuszu; tu m.in. J. LORENTOWICZ: F.F. W 85-tą rocznicę urodzin]. — W ZAZULA: F.M.F. Studium literackie. *Przew. Nauk. i Lit.* 1910 t. 38. — W PRZECŁAWSKI: F.M.F. Żywot i dzieła. Pozn. 1922. — J.W. GOMULICKI: „Duch od pragnień”. (O F.F.). *Ateneum* 1938 nr 6. — M. TYROWICZ: *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — T. MIKULSKI: Meandry. W: Spotkania wrocławskie. Wr. 1950; wyd. 2 Wr. 1952. — *Listy Teatru Pol.* 1960/61 nr 44 [numer poświęcony F. z okazji wyst. farsy „Na drabinie”; tu m.in.: J.W. GOMULICKI: F.F. 1825–1910; J. KRZYŻANOWSKI: O Felicjanie dramaturgu]. — S. LICHANSKI: „Polscy Parnasiści”. *Twórczość* 1962 z. 6. — M. GRZĘDZIŁSKA: Studia o F.F. Lubl. 1963. — TAŻ: Smutne dzieje powstania w Dalekarlii – nieznaną dram. F.F. (1867). *Przeł. Hum.* 1964 nr 3. — J. KRZYŻANOWSKI: F.F. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 1 (1965). — J.W. GOMULICKI: Faleński F. W. C. Norwid: Pisma wszystkie. T. 10: Listy. Wwa 1971 s. 369–370. — M. GRZĘDZIŁSKA: Cyprian, Maria i Felicjan. *Annales UMCS. Sectio F. Nauki Hum.* 30 (1975) s. 67–77. — M. GRABOWSKA: K. Brzozowski i F.F. W: Rozmaitości romantyczne. Wwa 1978. — J. WEINBERG: F.F. wobec J. Kochanowskiego i M. Sępa Szarzyńskiego. *Poezja* 1980 nr 8/9. — J. DUK: F.F. jako badacz Kochanowskiego. *Roczn. Świętokrzyskiej Kieleckiego Tow. Nauk.* 9 (1981). — J.W. GOMULICKI: Pantofle Lady Harpii. W: *Zygakiem. Szkice, wspomnienia, przekłady.* Wwa 1981. — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski 1891–1918. Wwa 1983. — M. GRZĘDZIŁSKA: Romantyczny nurt w rzymskich dramatach F.F. *Annales UMCS. Sectio F. Philologia* 2 (1984) s. 303–315. — TAŻ: Wiersz i proza w dramatach F.F. *Dramat pol. XIX i XX w.* Lubl. 1987 s. 151–169. — TAŻ: Polski parnasyzm wobec modernizmu. Lubl. 1988 s. 9–26. — E. SAWICKA: F.F., zapomniany samotnik. *Warszawa pozytywistów.* Wwa 1992. — J. CZARNOMORSKA: Norwidiana w korespondencji Marii Trębickiej. *Studia Norwidiana* 9/10 (1991/92).

H.G.

FALIBOGOWSKI Krzysztof Franciszek

druga połowa XVI–pierwsza połowa XVII w.

Inna forma nazwiska: Chwalibogowski.

Urodzony w ziemi sieradzkiej w rodzinie szlacheckiej herbu Nałęcz. Przebywał jakiś czas w niewoli w Moskwie. Działalność pisarską rozpoczął w wieku podeszłym, kiedy został księdzem i zarządcą szkoły farnej we Lwowie. Był zapewne klientem rodu Sieniawskich. Żył przypuszczalnie jeszcze w 1628. Inne szczegóły nieznane.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Discurs marnotrawstwa i zbytku Korony polskiej.* B.m. 1625. Wyd. nast. Jarosław 1626.

2. *Samarytanka, która rozmawia ze Zbawicielem Panem u studnie miasta Sychar.* Kr. 1627.

3. *Nowina lwowska, którą sława przedkolotna rozgłasza, o obwieszczeniu błogosławieństwa B. Marii Magdaleny de Pacis.* [Lw.] 1628.

4. *Historie kościelne albo ewangelie.*

Napisane podczas niewoli w Moskwie. Dziś nieziane.

5. *Kredencyja nabożna Maryi Magdaleny.* B.m.r. Przekł. fragm. rum.: *Ginduri memurituare.* București 1987.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964).

R. SKULSKI: *Pol. słownik biogr.* 4 (1938). — *Hist. nauki pol.* 6 (1974).

I.T.

FALIMIRZ Stefan

XVI w.

Inna forma nazwiska: Falimierz.

Pochodził z Rusi. Przebywał na dworze wojewody podolskiego Jana Tęczyńskiego w Kraśniku. Dokonał przekładu i kompilacji opartej na łacińskich tzw. Ogrodach zdrowia, pierwszej polskiej encyklopedii lekarsko-przyrodniczej. Pracy nad swoim dziełem podjął się na skutek zachęty drukarza krakowskiego Floriana Unglera oraz rajcy krakowskiego Hieronima Spiczynskiego, który w jakiś sposób mu mecenasował. Inne szczegóły nieznane.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *O ziołach i mocy ich.* Kr. 1534 druk. F. Ungler. *Fragm. przedr.*: I. Chrzanowski, S. Kot: *Humanizm i reformacja w Polsce.* Lw. 1927; S. Vrtel-Wierczyński: *Wybór tekstów staropolskich.* Lw. 1930; toż wyd. nast.: Wwa 1950, 1963, 1969, 1977; W. Tażyski; *Obrońcy języka polskiego. Wiek XV–XVIII.* Wr. 1953 *BN* I, 146; W. Wydra, W.R. Rzepka: *Chrestomatia staropolska.* Wr. 1984; wyd. 2 Wr. 1995. *Reprodukcję wszystkich drzeworytów oraz pełny zestaw nazw przyrodniczych (w jęz. łac., pol., niem.)* wyd. A. Kawecka-Gryczowa. *Polonia typographica saeculi sedecimi.* Z. 6. Wr. 1966.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964).

B. HRYNIEWIECKI: *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — J. KOŁODZIEJCZYK: W poszukiwaniu źródeł do botanicznej księgi herbarza S.F. *Arch. Hist. Medycyny* 1957 nr 1–2. — M. BASAJ: O bohemizmach w tzw. „Zielniku” F. *Łódz. Tow. Nauk. Wydż. I. Rozpr. Komisji Język.* 8 (1962) s. 91–105. — F. SŁAWSKI: Kilka uwag o słownictwie pierwszych polskich zielników. *Slavia Orientalis* 1968 nr 3. — TENŻE: W czterdziestolecie „Herbarza czyli zielnika” F.S. *Jęz. Pol.* 1968 s. 107–113. — TENŻE: O kilku za-

pomnianych konstrukcjach składniowych w pierwszych staropolskich zielnikach. W *szlubie nauce i szkole*. Wwa 1970. — J. SZOSTAK: Autorzy pierwszych zielników polskich: S.F., H. Spiczynski, M. Siennik. *Arch. Hist. Medycyny* 40 (1977) s. 277–278. — TENŻE: „Zielnik” S.F. z roku 1534. *Ze skarbca kultury* 1977 z. 28–29. — TENŻE: System miar i dawek w pierwszych zielnikach polskich. *Arch. Hist. Medycyny* 1978 nr 1. — J. RUDOWSKA, E. RUDZKI: Dermatologiczna analiza ziołowych surowców kosmetycznych zalecanych w zielniku F. z roku 1534. *Przegl. Dermatologiczny* 1983 nr 4. — L. KARŁOWICZ: W rocznicę pierwszej publikacji o pszczołach. *Pszczelarstwo* 1984 nr 11/12. — J. RUDOWSKA: Źródła lecznictwa kosmetycznego w zielniku S.F. *Farmacja Pol.* 1985 nr 2. — A. MATUSZEWSKI: Leki i sposoby naturalne stosowane przy zapobieganiu epidemiom w XVI–XVII w. *Kwart. Hist. Nauki* 1993 nr 4.

I.T.

FARNOWSKI Stanisław zm. ok. 1616

Inne formy nazwiska: Farnesius; Farneski; Farnezy; Farnowiusz; Fernezy; Pharnovius.

Pochodzenie, rodzice, miejsce i data urodzenia nieznane. Forma nazwiska oraz fakt, że przybył na Sądęcczynę w 1556–57 w charakterze ministra kalwińskiego ze Spisza lub Siedmiogrodu, wskazują, iż jego ród wywodził się z Węgier. W 1560–63 mieszkał u Joachima Lubomirskiego w Tarnowej; po wystąpieniu na synodzie kalwińskim (maj 1563) po stronie antytynitarzy musiał opuścić Tarnowę. Tęgoż roku latem wyjechał z Polski, 4 października zapisał się na uniwersytet w Marburgu, gdzie studiował u profesora Andrzeja Gerarda z Ypres (Hyperiusa), z którym się zaprzyjaźnił. Po jego śmierci wyjechał do Heidelbergu i w maju 1564 zapisał się na studia filologiczne, lecz za szerzenie antytynitaryzmu już w lipcu musiał opuścić uniwersytet. Następnie udał się do Zurychu i w tzw. Carolineum rozpoczął ponownie studia filologiczne. W tym okresie posiadał znajomość języków: łacińskiego, greckiego, hebrajskiego, chaldejskiego i syryjskiego. Zapewne pod koniec 1566 powrócił do Polski i włączył się do ruchu dyteistów. Jako jeden z przywódców dwubożan brał czynny udział w synodach i dysputach teologicznych. Od 1567 mieszkał u Stanisława Mężyka w Nowym Sączu i pełnił funkcję ministra zboru oraz rektora szkoły. Usilnie zabiegał o polepszenie organizacji i umocnienie zborów dyteistycznych w Małopolsce. Śmierć S. Mężyka i niezbyt udane dysputy zamknęły mu drogę do sukcesów. W 1607 opuścił Sądęcczynę i osiadł w Firlejowie, gdzie żył w całkowitym odosobnieniu, następnie przeniósł się do Warszawy. Przez dziesięć lat (do 1582) pracował nad przekładem Nowego Testamentu, lecz nie udało mu się wydać go drukiem. Zmarł ok. 1616.

T W Ó R C Z O Ś Ć

O znajomości i wyznaniu Boga zawždy jednego. [Lućławice] 1573. *Fragm. przedr.*: a) Hymn do Boga — M. Wajsbłum: Dyteści Małopolscy. *Ref. w Polsce* 1928 s. 73–74 i odb.; J. Dürr-Durski: Arianie polscy w świetle własnej poezji. Wwa 1948; *Z głębokości ... Antologia pol. modlitwy poetyckiej*. Wwa 1966; b) Modlitwa zborowa za ojczyznę — H. Merczyng: Polscy dieści i wolnomysliciele za Jagiellonów. *Przegl. Hist.* 13 (1911) i odb.; c) przedmowa do „narodu polskiego” — *Lit. arińska w Polsce XVI w.* Wwa 1959. Unikat w Bibl. Ossol. sygn. XVI 4379.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964).

S. SZCZOTKA. *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — H. BARYCZ: Z epistolografii szesnastowiecznej. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 20 (1975). — J. MISIUREK: *Chrystologia Braci Polskich. Okres przedsocyniański*. Lubl. 1983.

I.T.

FELDMAN Wilhelm 1868–1919

Urodzony 8 kwietnia 1868 w Zbarażu (lub w Dobrowodach koło Zbaraża) w ortodoksyjnej rodzinie żydowskiej; syn Benjamina, kasjera gorzelnianego, i Tauby. Ukończył cheder i następnie studiował Talmud, uczęszczając równocześnie do szkoły ludowej. Wpływ na jego zainteresowanie się polskością i ruchem asymilacyjnym wywarła lektura, głównie dzieł romantyków. Zerwał z rodziną i w 1884 wyjechał do Lwowa, gdzie uczył się jako samouk i zarazem rozpoczął działalność publicystyczno-literacką. Od 1884, używając wielu pseudonimów, ogłaszał artykuły, sprawozdania, korespondencje i utwory literackie w pismach lwowskich, *Izraelicie* i *Ojczyźnie*. Jego debiutem był przypuszczalnie odczyt „Książę poetów, Jan Kochanowski, jego życie i pisma” (*Rocznik, Przemysł* 1884/85 s. 3–17). Działał również w młodzieżowym ruchu oświatowym, kontaktował się z lwowskimi socjalistami, brał udział w akcji odczytowej. W 1889 przeniósł się do Krakowa i związał z radykalnymi kręgami młodzieży akademickiej. Ogłaszał recenzje i obrazy w *Nowej Reformie* (1889–90) oraz w *Ognisku* (1889–90) i należał do komitetu redakcyjnego tegoż pisma. Był jednym z założycieli Uniwersytetu Ludowego im. Adama Mickiewicza w Krakowie. W 1891–94 współpracował nadal z pismami lwowskimi i krakowskimi, a jako sekretarz Fundacji Barona Hirscha rozwijał w duchu asymilacji działalność społeczno-oświatową i ekonomiczną wśród Żydów. W 1894–95 przebywał w Heidelbergu oraz w Berlinie; studiował tam jako

wolny słuchacz, uczęszczając na wykłady z filozofii i nauk społecznych. Do pism krajowych, głównie *Kraju i Przeglądu Tygodniowego*, nadsyłał z Berlina korespondencje, felietony i artykuły. Współdziałał z radykalnymi organizacjami polskimi, w związku z czym otrzymał nakaz opuszczenia granic Rzeszy Niemieckiej. Powrócił do Krakowa i nadal zajmował się publicystyką i pracą literacką oraz na szerszą skalę rozpoczął działalność krytycznoliteracką. W 1896–97 był redaktorem *Dziennika Krakowskiego*. Ogłaszał powieści i dramaty (od 1899), wystawiane na krakowskiej i lwowskiej scenie. W 1898 ożenił się z Marią Kleinman, tłumaczką. Pod koniec 1900 objął redakcję *Krytyki* i prowadząc ją przez prawie czternaście lat (do czerwca 1914), uczynił z niej czołowe pismo społeczno-polityczne tego okresu. W *Krytyce* prowadził kilka rubryk, zamieszczał sprawozdania i recenzje teatralne („Teatr krakowski” 1905–14), artykuły wstępne, polemiki. W 1902 wydał swą najważniejszą pracę w dorobku historyka i krytyka literackiego, wielokrotnie wznawianą i aktualizowaną historię współczesnej literatury. Zajmował się również pracami edytorskimi. Był jednym z założycieli Kursów Wakacyjnych w Zakopanem, wygłaszał i wydawał odczyty, rozwijał działalność polityczną oraz uprawiał publicystykę i historiografię polityczną. Po 1905 brał czynny udział w organizowaniu Strzelca oraz Drużyn Strzeleckich. W czerwcu 1914 wstąpił do Legionów i od września tego roku pełnił w Berlinie funkcję delegata prasowego Naczelnego Komitetu Narodowego. Redagował i wydawał *Mitteilungen des polnischen Pressbüros* (1915) i *Polnische Blätter* (1915–16) oraz publikował wiele broszur politycznych w języku niemieckim w celu pozyskania niemieckiej opinii publicznej dla sprawy polskiej. Wydalony z Niemiec, wiosną 1918 powrócił do Krakowa. Powołany w listopadzie 1918 do polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych przebywał krótko w Berlinie, następnie w Warszawie. Zdymisjonowany powrócił w maju 1919 do Krakowa. Zmarł 25 października 1919; pochowany na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Piękna Żydówka. Szkic psychologiczno-społeczny. Wwa 1888. Wyd. 2 Kr. 1890. Przekł. niem. 1894.
2. Żydzia. Szkic psychologiczno-społeczny. [Cz. 1]. Gródek 1889 (pt. Jeden z szarego tłumy). Wyd. 2 całości Lw. 1889.
3. Nowele i obrazki. Kr. 1889.
4. W okowach. Powieść. T. 1–2. Lw. 1890.
5. Jak w życiu. Obrazki. Złoczów [1892].
6. Asymilatorzy, syjoniści i Polacy. Z powodu przełomu w stosunkach żydowskich w Galicji. Kr. 1893. Wyd. 2 Lw. 1894.
7. Nowi ludzie. Studium psychologiczno-społeczne. T. 1–2. Lw. 1894.
8. Ananke. Kartki chorej miłości. Kr. 1898. Wyd. 2 Kr. 1904.
9. Sądy boże. Dramat w 4 a. z życia żydowskiego. Wyst. Łódź 1899. Wyd. Kr. 1899. Wyd. 2 Kr. 1901.
10. Cudotwórca. Sztuka w 4 a. Wyst. Wwa, Kr. 1900. Wyd. Wwa 1901.
11. Stan ekonomiczny Galicji. Cyfry i fakta. Lw. 1900.
12. Czyste ręce. Dramat w 4 a. Wwa 1901.
13. Cień. Dramat w 3 a. Wyst. Kr. 1902. Wyd. Kr. 1903. Wyd. 2 popr. Kr. 1904.
14. Na posterunku. Szkice publicystyczne. Cz. 1. Lw. 1902; cz. 2. Kr. 1903.
15. Piśmiennictwo polskie ostatnich lat dwudziestu. T. 1–2. Lw. 1902. Wyd. nast.: wyd. 2 pt. Współczesna literatura polska 1880–1901. Wwa 1903; wyd. 3 pt. Piśmiennictwo polskie 1880–1904. T. 1–4. Lw. 1905 (t. 4: Współczesna krytyka literacka w Polsce, był wyd. również oddzielnie); Wwa 1905; wyd. 5 pt. Współczesna literatura polska 1864–1907. Lw. 1908; wyd. 6 popr. i uzup. pt. Współczesna literatura polska 1864–1917. Cz. 1–3. Wwa 1918–19; wyd. 7 pt. Współczesna literatura polska 1864–1923. Przygotował do druku i uzup. okresem 1918–1923 S. Lam. Lw. 1924; wyd. 8 pt. Współczesna literatura polska. Okresem 1919–1930 uzup. S. Kołaczkowski. Kr. 1930; pt. Współczesna literatura polska 1864–1918. Cz. 1–2. Wstęp T. Wałas. Kr. 1985.
- Przekł. czes. 1936.
16. Życie. Sztuka w 4 a. Wyst. Kr. 1903. Wyd. Lw. 1903.
17. O twórczości Stanisława Wyspiańskiego i Stefana Żeromskiego. Wykłady wygłoszone na Wyższych Kursach Wakacyjnych w Zakopanem w sierpniu 1904. Kr. 1905.
18. Henryk Ibsen. Wykłady wygłoszone na kursach wakacyjnych w Zakopanem w lecie 1905 r. Wwa 1905.
19. Pomniejszyciele olbrzymów. Szkice literacko-polemiczne. Stanisławów 1905.
20. W sprawie teatralnej. Uwagi. Kr. 1905.
21. Stronnicstwa i programy polityczne w Galicji 1846–1906. T. 1–2. Kr. 1906.
22. Pro domo et pro arte. Polemika z powodu „Współczesnej literatury polskiej”. Kr. 1909 odb. z *Krytyki*.
23. My artyści ... Komedia w 4 a. Lw. 1909.
24. Virago. Sztuka w 4 a. na tle schyłku Odrodzenia włoskiego. Kr. 1911.
25. [Tysiąc osiemset dwunasty] 1812. Tragedia w 5 a. Wyst. i wyd. Kr. 1912. Podp.: Marian Wileńczyk.
26. Dzieje polskiej myśli politycznej w okresie porobiorowym. T. 1. Kr. 1914; t. 2. Kr. 1919; t. 3.

Wwa 1920. Wyd. 2 pt. Dzieje polskiej myśli politycznej 1864–1914. Przejrzał i uzup. J. Feldman. Z przedmową L. Wasilewskiego. Wwa 1933. Wyd. nast.: Wwa 1986; Bydż. 1991 (reprint wyd. z 1933).

Przekład

27. A. Riehl: Fryderyk Nietzsche. Artysta i myśliciel. Wwa 1900.

Prace edytorskie

28. Wybór poezji Młodej Polski. Kr. 1903. Wyd. 2 przerobione i uzup. Wwa [1918].

29. Wypisy z literatury polskiej czasów najnowszych. Uzupełnienie dziejów literatury 1864–1905. Zestawił i oprac. ... Wwa 1908.

30. S. Wyspiański: Pisma pośmiertne. [T.] 1: Daniel. Druk i objaśnienia przeprowadził... Kr. 1908. [T.] 2: Wiersze. Fragmenty dramatyczne. Uwagi. Zebrał, przeprowadził druk i objaśnił... Kr. 1910.

Koresp., materiały w zbiorach Bibl. Jagiel. i Ossol.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

Pamięci WF Kr. 1922. — T.S. GRABOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — J. ROHOZIŃSKI. *Pol. krytyka lit.* (1800–1918). T. 4. Wwa 1959. — F. LICHODZIEJEWSKA. „Krytyka” 1896–1897, 1899–1914. *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 1. Wwa 1968. — A. JAZOWSKI: Poglądy WF jako krytyka literackiego. *Wr.* 1970. — TENŻE. *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 4. Wwa 1977. — J. MIŚ: Idea niepodległości w myśli politycznej WF. *Twórcy pol. myśli polit.* *Wr.* 1978. — A. ROMANOWSKI: Ideal polskiej państwowości w publicystyce WF. *Rocz. Komisji Historycznol.* 16 (1979). — T. WALAS: WF – historia literatury polskiej. *Pam. Lit.* 1982 nr 1/2. — P. OBRAŃCZKA: „Diabolo suadente...”. Wokół sporu Żuławskiego z F. W. *Węgru hist. i teorii lit.* *Wr.* 1987. — A. KRAWCZUK: Opowieści o zmarłych. Cmentarz Rakowicki. [T.] 2. Kr. 1988. — M. LOBOZ: WF sprzeciw wobec wyobcowania. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Lit.* 32 (1992). — M. ŚLIWA: WF poglądy na kwestię żydowską. *Przegl. Hum.* 1992 nr 6. — G. JAKÓBCZYK: Sztuka i życie, czyli o naczelnej figurze krytycznoliterackiej w tekstach z l. 1905–1914. *Cezury i przelomy.* Kat. 1994. — H. MARKIEWICZ: Asymilacja Żydów jako temat literatury polskiej. W: *Literatura i historia.* Kr. 1994. — E. TYMOCZKO-TYCHONIUK: Poezja neoromantyczna w opinii WF. *Studia i Mater. WSP Zielona Góra. Filol. Pol.* 1995 nr 8. — TAŻ: Neoromantyzm i neoromantycy polscy w „Krytyce” WF. *Tamże.* — K. KOPFF-MUSZYŃSKA: Początki kariery publicystycznej WF – okres „Ojczyzny” lwowskiej (1881–1892). *Studia Hist.* 1996 nr 4.

A.P.

FELIŃSKA Ewa

1793–1859

Urodzona 26 grudnia 1793 we wsi Uznoha na Białorusi w rodzinie szlacheckiej; córka Zygmunta Wendorffa i Zofii z Sagajłłów; matka Zygmunta

Szczęsnego Felińskiego, arcybiskupa warszawskiego i pamiętnikarza. Po śmierci ojca wychowywała się w domu zamożnych krewnych w Horyncie pod Łuckiem. Do jedenastego roku życia edukacja jej ograniczała się do nauki języka francuskiego i muzyki. Dalsze wykształcenie zdobywała jako samouk. W 1811 wyszła za mąż za Gerarda Felińskiego, brata Alojzego, dramaturga i poety, i zamieszkała w Wójcutynie na Wołyniu. W 1831 wyjechała wraz z rodziną do Galicji. W 1833 zmarł jej mąż, zostawiając ją z sześciorgiem dzieci. W 1837 wydzierżawiła Wójcutyn i przeniosiła się do Krzemieńca celem kształcenia swoich dzieci. W lipcu 1838 została aresztowana za udział w spisku Szymona Konarskiego, na śledztwo przewieziona do Wilna, następnie do Kijowa. W marcu 1839 skazano ją na zesłanie na Syberię. Dwa lata przebywała w Berezowie nad Morzem Białym, w 1841–44 w Saratowie nad Wołgą. Twórczość literacką rozpoczęła na wygnaniu. Debiutowała w 1843 artykułem pt. „Myśli o postępie ludzkości” (*Tygodnik Petersburski* nr 27). Zachęcona uznaniem krytyki, zaczęła pisać powieści, które ukazały się dopiero po jej powrocie do kraju. W 1844 wróciła z wygnania i osiadła na Wołyniu, zajmowała się gospodarstwem, wychowaniem dzieci i pracą literacką. Zmarła 20 grudnia 1859 w Wójcutynie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pan deputat. Powieść obyczajowa. Powst. 1842 (red. pierwotna). Wyd. t. 1–2. Wil. 1852 (red. nowa).

2. Siestrzenica i ciotka. Powieść obyczajowa. Powst. 1842 (red. pierwotna). Wyd. t. 1–2. Wil. 1853 (red. nowa). Wyd. nast. Tarnów 1892.

3. Hersylia. Powieść obyczajowa. Powst. 1843. Ogł. fragm. *Athenaeum* 1846 t. 4. Wyd. osob. całości Wil. 1849.

4. Wspomnienia z podróży do Syberii, pobytu w Berezowie i w Saratowie. *Fragm. pt. Dziennik ogł.: Athenaeum* 1845 t. 6, 1846 t. 3, 1849 t. 4–6 i odb. Wyd. osob. red. zmien. i poszerz. t. 1–3. Wil. 1852–53.

Przekł.: ang. 1852, duń. 1855.

5. Pamiętniki z życia. T. 1–3. Wil. 1856.

6. Pamiętniki z życia. Seria 2. T. 1–2. Wil. 1858–59.

Przedr. fragm. wspomnień: Z. Trojanowiczowa: *Sybir romantyków.* Kr. 1992. Wyd. 2 Pozn. 1993.

Koresp.: Listy do O. Pietraszkiewicza ogł. Z. Sudolski: *Arch. filomatów. Listy z zesłania.* Wwa 1997; listy do J.I. Kraszewskiego znajdują się w Bibl. Jagiel.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968); LP

P. CHMIEŁOWSKI: E. z Wendorffów F. W. Autorki polskie w XIX. Wwa 1885. — Z. Sz. FELIŃSKI: Paulina, córka E.F. Lw. 1885. — [P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc.*

powsz. ilustr. 21 (1898). — M. JANIK: Dzieje Polaków na Syberii. Kr. 1928. — T. TURKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — K. BAUER: Powieści E.F. *Komunikaty Nauk. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* (Częstochowa) 8 (1970) nr 4/5. — H.E. WYCZAWSKI: Arcybiskup Zygmunt Szczęsny Feliński. 1822–1895. Wwa 1975. — H.M. MAŁGOWSKA: Formy pamiętnikarsko-reportażowe w latach czterdziestych i pięćdziesiątych. Na marginesie „Wspomnień z podróży do Syberii” E.F. *Przegl. Hum.* 1976 nr 4. — H. MUSZYŃSKA-HOFFMANOWA: Płomień na śniegu. Opowieść o E.F. i jej dzieciach. Wwa 1986. — W. ŚLIWOWSKA: Polskie zesłanki na Syberii w dobie międzypowstaniowej. *Miscellanea Historico-Archivistica* 6 (1996). — TAŻ.: E. z Wendorffów F. myśli i czyny. *Wr. Studia Wschodnie* 1998 nr 2. — TAŻ.: Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX w. Wwa 1998.

W.R.-S., W.A.-Sz.

FELIŃSKI Alojzy 1771–1820

Urodzony w 1771 w Łucku; syn Tomasza, sędziego ziemskiego, właściciela Wojutyna na Wołyniu i Osowej na Polesiu wołyńskim, oraz Rozalii z Ostrowskich. Kształcił się w kolegium pijarskim w Dąbrownicy i w prowadzonej przez bazylianów szkole powiatowej we Włodzimierzu (angielskiego i literatury uczył go Julian Antonowicz); już wówczas zajmował się twórczością literacką (m.in. pisał wierszem parafrazy utworów Voltaira i Jeana François Marmontela). W 1788 był dependentem Antoniego Dmochowskiego w pałacu lubelskiej (kolegował z Kajetanem Koźmianem). W 1789–90 przebywał przy Tadeuszu Czackim w Warszawie, z jego polecenia pracował w archiwum Metryki Koronnej, był u Stanisława Małachowskiego. W tym czasie zaprzyjaźnił się z Franciszkiem Skarbkim Rudzkim, Michałem Wyszczowskim i Konstantym Tyminieckim. Przyjaciele, zwani od skrótów nazwisk Rusiem, Wysiemi, Tysiem i Felsiem, utworzyli dyskusyjne kółko literackie zbierające się w Bibliotece Załuskich pod przewodnictwem Onufrego Kopczyńskiego, bibliotekarza księżnicy. Do grupy dołączyli wkrótce dwaj inni młodzi literaci, Ignacy Tański i Mikołaj Dziechuszycki. Wynikiem działalności grona były wiersze okolicznościowe, przekłady literackie i rozprawy publicystyczne. Od 1791 F. był nauczycielem Jana Tarnowskiego (w Warszawie i Dzikowie). W czasie insurrekcji 1794 pisał patriotyczne wiersze (ogłaszał je w *Korespondencji Narodowej i Zagranicznej*, *Gazecie Wolnej Warszawskiej*, *Gazecie Patriotycznej i Obywatelskiej Warszawskiej*), pełnił obowiązki sekretarza Tadeusza Kościuszki do korespondencji francuskiej i był komisarzem porządkowym wołyńskim. Po powstaniu przebywał w Dzikowie, a od 1795 gospodarował na Woły-

niu, najpierw na dzierzawie w Klepaczu, później na ojcowiznie. W 1800 ożenił się z Józefą Omiecińską. Ogłaszał wiersze w *Nowym Pamiętniku Warszawskim* (1802–04), *Dzienniku Wileńskim* (1805–06), *Pamiętniku Warszawskim* (1809), a następnie w *Rocznikach Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk* (1812), którego członkiem został w 1809, *Pamiętniku Warszawskim* Feliksa Bentkowskiego (1816–17), *Tygodniku Polskim* i *Tygodniku Polskim i Zagranicznym* (1818–19). Utwory sygnował kryptonimem A.F. Twórczość jego była wysoko oceniana przez klasyków warszawskich, po wystawieniu „Barbary Radziwiłłówny” oferowano mu katedrę literatury polskiej na Uniwersytecie Warszawskim (1817), której jednak nie przyjął, i uhonorowano członkostwem Uniwersytetu Wileńskiego. W 1818 przyjął natomiast stanowisko profesora literatury i dyrektora Liceum Krzemienieckiego (instalowany 1 września 1819), gdzie pracował jego przyjaciel F. Skarbek Rudzki. Zmarł nagle 23 lutego 1820 w Krzemieńcu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Myśli do projektu formy rządu, co do szlachty mniej mającej. Wwa 1790. Niepody.

2. Pochwała Kościuszki (inc.: Kościuszko! Twoja skromność nie dba o pochwały...). *Dzien. Patriotycznych Polityków* 1792 nr 10–11. Wyd. osob. pt. Do Kościuszki. [Wwa 1794, podp.: A.F.]. Przedr. fototyp., wstęp i oprac. R. Kaleta. *Ulotna poezja patriotyczna Oświecenia (1774–1797)*. Wr. 1977.

3. Pieśń ochotników. [Kr. 1794, anonim.]. Przedr.: *Korespondent Nar. i Zagr.* 1794 dod. do nr 53; pt. Pieśń ochotników krakowskich. *Gaz. Wolna Warsz.* 1794 nr 3; pt. jw. [Wwa 1794] (cztery wyd.); przedr. fototyp. pod nazwiskiem autora: *Ulotna poezja patriotyczna ...*, jw. poz. 2.

4. Barbara Radziwiłłówna. Tragedia w 5 a. Powst. 1809–14. Wyst. Wwa 1817. Wyd. (zapewne z egz. teatr.) [Kr.] 1820. Wyd. nast.: wyd. 2 zmien. (zapewne z autografu) w poz. 6 t. 2; [Kr.] 1823; „edycja nowa” zmien. Wwa 1828 (z przedmową J. Felińskiego); w poz. 8 t. 1; oprac. K.J. Turowski. *Sanok 1855 Bibl. Pol.* 13; *Lw. 1879 Bibl. Mrówki* 77; wstęp i oprac. (wg wyd. z 1821– zob. poz. 6 – i 1828) B. Gubrynowicz. *Lw. 1892*; wstęp i oprac. W. Droupowski. *Brody 1902 Arcydziela Pol. i Obcych Pisarzy* 4, toż wyd. nast. popr. *Brody 1906*; pt. Barbara, wstęp i oprac. (wg wyd. z 1821) H. Galle. *Wwa 1908 Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych dla Domu i Szk.* 15, toż wyd. nast. popr. *Wwa 1917*; *Złoczów b.r. Bibl. Powsz.* 484; wstęp i oprac. M. Szykowski. *Kr. 1920 BN* I, 9, toż wyd. 6 *Wr. 1950*; oprac. wg wyd. z 1821 S. Vrtel-Wierczyński. *Wwa 1925 Wielka*

Bibl. 55; wstęp i oprac. A. Bar. Kr. 1946; wstęp A. Mirkowicz, oprac. K. Czachowski. Wwa 1947; wstęp i oprac. Z. Hierowski. Kat. 1948; wstęp i oprac. D. Ratajczakowa. *Pol. tragedia neoklasycystyczna*. Wr. 1989 *BNI*, 260. Przedr. fragm.: *Panorama de la littérature polonaise*. Wwa-Paris 1991. Przekł.: franc. 1823, niem. 1831.

5. Hymn na rocznicę ogłoszenia Królestwa Polskiego, z woli Naczelnego Wodza Wojska Polskiego do śpiewu podany. (Inc.: Boże, coś Polskę). *Pam. Warsz.* 1816 t. 5; toż *Gaz. Kr.* 1816 nr 60. Wyd. osob. pt. Pieśń narodowa za pomyślność króla. Kr. 1818 (muzyka J. Kaszewski). Wyd. nast. zmien.: pt. Modlitwa. Boże coś Polskę. Paryż 1861; pt. Pieśń narodowa śpiewana podczas nabożeństwa po śp. Ks. Adamie Czartoryskim, odbyłym [!] w Gdańsku. Gdańsk 1861; pt. Boże coś Polskę. Oprac. B. Zakrzewski. Wr. 1983 (także z tekstami parafraz); wyd. 2 Wr. 1987. Nadto liczne wyd., często wraz z „Chorałem” K. Ujejskiego i „Pieśnią” M. Skalkowskiego, i liczne przedr. w czasop., śpiewnikach i antologiach, m.in.: *Sto lat myśli pol.* 2 (1907); *Zbiór poetów pol.* 1 (1959); *Reduta. Romantyczna poezja niepodległościowa*. Oprac. M. Janion. Kr. 1979. Przekł.: ang., białorus., franc., litew., niem., serb., włos.

6. Pisma własne i przekładania wierszem. T. 1 (oprac. autor). Wwa 1816; t. 2 (oprac. żona i G. Olizar). Wwa 1821. Wyd. 2 tyt. t. 2. Wil. 1821. Tu m.in.: Radomist i Zenobia. Tragedia naśladowana z Krebillona (t. 2); Wirginia. Tragedia w 5 a. z Alfieriego (t. 2); Ziemianin, czyli ziemianstwo francuskie. Poemat w pieśniach Delille’a (t. 1); Przyczyny używanej przeze mnie pisowni (t. 1).

7. Pienia do Mszy świętej. Wwa 1825 (muzyka K. Kurpiński. Wyd. razem z „Pieniami nabożnymi” J.D. Minasowicza). Wyd. nast. m.in.: pt. Pieśni do Mszy świętej, w poz. 8 t. 2; pt. Msza na cztery głosy z towarzyszeniem organu... Wwa 1843 (muzyka J. Elsner); fragm. pt. Msza święta za dusze zmarłych na cztery głosy... Wwa 1862 (muzyka S. Moniuszko).

Pośmiertnie pisma F. ogł. czasopisma: *Astrea* (1822), *Dzien. Warsz.* (1825, 1827), *Dzien. Wil.* (1825), *Pszczola Pol.* (1820), *Pszczółka Kr.* (1822), *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* (1821), *Rozmaitości* (Lw. 1822, 1826), *Rozmaitości Warsz.* (1827), *Wanda* (1827).

Odpisy z autografów utworów, w tym niedrukowanych, zachowane w *Bibl. Ossol.*

Wydanie zbiorowe

8. Dzieła ... Wydanie nowe. T. 1–2. Wr. 1840. Tu m.in.: *Żywot A.F.*; Do S. Trembeckiego naśladowanie drugiej satyry Boalego; Do T. Czackiego; Wyimek z tragedii Woltera: Tryumwirat; O wierszowaniu; Wykład sposobu, jakim dawane być mają lekcje literatury polskiej w Krzemieńcu; Dialogi, czyli rodzaj rozmów; O listach: Korespondencja z M. Wyszokowskim.

Listy

9. Do F. Skarbka Rudzkiego 36 listów z 1796–1819. Wyd. J.I. Kraszewski pt. *Listy A. F. Na dziś*. T. 3. Kr. 1872 i odb.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

K.W. WÓJCICKI. *Enc. powsz. Orgel*. 8 (1861). — [E. IWANOWSKI] HELENIUSZ: Wspomnienia lat minionych. T. 1. Kr. 1876 [z koresp.]. — K. KANTECKI: Dwaj krzemieńczanie, Lw. 1879 [z koresp.]. — P. CHMIEŁOWSKI. *Enc. wych.* 4 (1890). — [P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 21/22 (1898). — B. CHLEBOWSKI. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w. XIX*. T. 1. Wwa 1901. — W. HAHN: A.F. „Kora i Alonzo” i „Kodrus”. *Pam. Lit.* 1904. — T. WIERZBOWSKI: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. Wwa 1904 [z koresp.]. — E. KIPA: Instrukcja księcia kuratora Adama Czartoryskiego dla A.F. *Muzeum* 1910 t. 1. — M. SZYJKOWSKI: Z obozu klasyków. I. *Bibl. Warsz.* 1910 t. 4. — K. WÓJCICKI: Wiersz „Barbary Radziwiłłówny” A.F. jako wzór pseudoklasycystycznego trzynastogłoskowca. Wwa 1912. — M.L. PŁĄCZEK: Przyczynek do twórczości i biografii A.F. *Pam. Lit.* 1913. — I. CHRZANOWSKI: A.F. *Tamże* 1933. — M. GRZĘDZIŁSKA: Rym klasyczny polski i początki rymu romantycznego (F. i Mickiewicz do r. 1822). Lw. 1935. — A. BAR. *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — M. DŁUSKA: Studia z historii i teorii wiersyfikacji polskiej. T. 1 cz. 2. Kr. 1948. — R. POLLAK: Karta z życiorysu A.F. *Ruch Lit.* 1964 nr 5/6. — Z. LIBERA: „Barbara Radziwiłłówna”. *Literatura, komparatystyka, folklor. Księga pam. poświęcona J. Krzyżanowskiemu*. Wwa 1968; przedr. w: *Rozważania o wieku tolerancji, rozumie i gustu*. Wwa 1994. — Z. SUDOLSKI: „Barbara Radziwiłłówna” F. w świetle dokumentów. *Kultura i lit. dawnej Polski. Prace ofiarowane J. Nowakowi-Dłużskiemu*. Wwa 1968 [z koresp.]. — S. KASZYŃSKI: Z problematyki polskiej tragedii narodowej. *Z pol. studiów slawist.* S. IV cz. 2. Wwa 1972. — R. FIEGUTH: Patos klasycystycznie przytłumiający. O „Barbarze Radziwiłłównie” F. *Pam. Lit.* 1973 z. 2. — J. SKRĘCIWIŁK: „Boże, coś Polskę”. *Enc. katol. KUL* 2 (1976). — T. SZYMA: „Boże, coś Polskę”. Dzieje legendy. *Żyg. Powsz.* 1979 nr 1. — B. ZAKRZEWSKI: Bieg życia hymnu „Boże! Coś Polskę”. *Pam. Lit.* 1982 z. 3/4; wyd. nast. nieco zmien.: „Boże, coś Polskę” A.F. Wr. 1983; *Prace ofiarowane Henrykowi Markiewiczowi*. Kr. 1984; „*Tys jak rosa*”. *Z dziejów pol. pieśni hymnicznej*. Wwa 1987; w: *Arka przymierza*. Wr. 1995. — R. PRZYBYLSKI: Klasycyzm, czyli prawdziwy koniec Królestwa Polskiego. Wwa 1983 i wyd. nast. — L. SŁOWIŃSKI: Wykładowcy wymowy i poezji w szkole krzemienieckiej. W: *Dla tej, co nie zginęła*. Pozn. 1985. — T. MATULEWICZ: Skąd ta pieśń. *Olśnyn* 1987. — M. WOJTAK: Tekstowe realizacje kategorii osoby a relacja nadawca-odbiorca w dialogowych utworach literackich. *Stylistyczna akomodacja systemu gramatycznego*. Wr. 1988. — M. BABNIS: Pieśń narodowa. *W kręgu książek* 1990 nr 15. — E. ALEKSANDROWSKA: Rudzki Książek Ksawery Skarbek. *Pol. słownik biogr.* 33 (1991–92). — R. MAGRYŚ: O tragizmie „Barbary Radziwiłłówny”. *Zesz. Nauk WSP Rzeszów. Historia lit.* 2 (1994). — Z. KŁOCH: Spory o język. Wwa 1995. — D. RATAJ CZAKOWA: A.F. (1771–1820). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996.

FELIŃSKI Zygmunt Szczęsny 1822–1895

Urodzony 1 listopada 1822 w Wojutynie na Wołyniu; syn Gerarda i Ewy z Wendorffów, powieściopisarki; bratanek Alojzego, dramaturga i poety. Uczył się w szkole parafialnej w Nieświeżu, następnie w gimnazjum w Lucku, Klewaniu i Krzemieńcu. Po śmierci ojca i zesłaniu matki w 1839 do Berzowa nad Morzem Białym opiekę nad nim sprawował Zenon Brzozowski. W tymże roku rozpoczął studia na wydziale matematycznym Uniwersytetu Moskiewskiego, które ukończył w 1844. Po odbyciu rocznej praktyki kancelaryjnej w Moskwie przebywał dwa lata w Sokółowce, w majątku swego opiekuna — Z. Brzozowskiego. Pod koniec 1847 wyjechał na dalsze studia do Paryża, gdzie uczęszczał na wykłady na Sorbonie i w Collège de France. Zaprzyjaźnił się tam z Juliuszem Słowackim. W 1848 przybył do Poznania, by wziąć udział w powstaniu wielkopolskim. Ranny w bitwie pod Miłosławiem, po upadku powstania powrócił do Paryża; opiekował się ciężko chorym Słowackim i był przy jego śmierci. W 1851, po powrocie do kraju, wstąpił do seminarium duchownego w Żytomierzu. Od 1852 studiował w Akademii Duchownej w Petersburgu. W 1855 otrzymał święcenia kapłańskie i został mianowany wikariuszem przy tamtejszym kościele św. Katarzyny. Debiutował w 1856 „Wspomnieniem z życia i zgonu Ignacego Hołowińskiego” (*Pamiętnik Religijno-Moralny* t. 30 nr 4–5). Od 1857 wykładał filozofię w Akademii Duchownej w Petersburgu. W 1862 został arcybiskupem metropolitą warszawskim i członkiem Rady Stanu. Przeciwstawiał się manifestacjom politycznym i dążeniom do walki zbrojnej. Po wybuchu powstania styczniowego związał się z obozem „białych”, ustąpił z Rady Stanu; został zawieszony w czynnościach arcybiskupa i deportowany do Jarosławia nad Wołgą. Zajmował się tam pracą literacką, którą kontynuował po powrocie do kraju w 1883. W tymże roku wyjechał do Rzymu. Mając zakaz powrotu do archidiecezji, mieszkał od 1885 w Dźwiniacze, majątku hrabiów Koziembrodzich we wschodniej Galicji. Zmarł 17 września 1895 w Krakowie; pochowany w Dźwiniacze. W 1921 przewieziono jego zwłoki do katakumb katedry św. Jana w Warszawie. W 1975 ukończono w Warszawie proces apostołski w sprawie jego beatyfikacji.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wspomnienia z życia i zgonu Ignacego Hołowińskiego. Spisane na żądanie kolegów przez jednego z uczniów jego. Wwa 1856.

2. Paulina, córka Ewy Felińskiej. Napisał brat jej ... Lw. 1885 (dwa wyd.).

3. Prakseda. Legenda z tek Anhellego. *Bibl. Rodz.* 1887 s. 40–111.

4. Oskar i Wanda. Obraz dramatyczny w piętnastu odstonach. Z teki Anhellego. Kr. 1888.

5. Trzej wieszczowie nasi wobec Kościoła. List otwarty do pana Mariana Zdziechowskiego. *Świat* 1888 s. 381–384 i odb. Kr. 1888.

6. Pamiętniki. Wyd. S. Smolka. Cz. 1–2. Kr. 1897. Wyd. nast.: wyd. 2 Lw. 1911; oprac. i przedmowa E. Kozłowski. Wwa 1986.

Ponadto pisał prace o tematyce religijnej i katechetycznej.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP.

[M. DUBIECKI] M.D. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 21 (1898). — M. GODLEWSKI. *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — S. KIENIEWICZ: Między ugodą a rewolucją. (Andrzej Zamojski w latach 1861–62). Wwa 1962. — R. ŻYLIŃSKA: Książd Z.Sz.F. arcybiskup metropolita warszawski. Rzym 1965. — H.E. WYCZAWSKI: Arcybiskup Z.Sz.F. 1822–1895. Wwa 1975. — TENŻE. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — T. JODELKA-BURZECKI: Nieznane wiersze maryjne arcybiskupa F. *Kierunki* 1983 nr 47. — J. DOBRACZYŃSKI: Pacierz, co płacze, i piornik, co błyska. [Powieść]. Wwa 1983. — TENŻE: A to jest zwycięzca. Opowieść o Z.Sz.F. *Ład* 1984 nr 37–51/52. — S.R. ŻYLIŃSKA: Sługa Boży Z.Sz.F. *Polscy święci*. T. 6. Wwa 1986. — M. ALEKSA: Sługa Boży arcybiskup Z.Sz.F. metropolita warszawski. Wwa 1987. — [Rec. Pamiętników:] K. BAUER. *Wiad. Hist.* 1988 nr 1; P. BROŻYNA. *Przegl. Powsz.* 1988 nr 3; W. CABAN. *Studia Hist.* 1988 nr 3; A.S. KOWALCZYK. *Znak* 1988 nr 4. — M. BUDZIA-REK. *Ład* 1988 nr 45. — R. BENDER. *Enc. katol. KUL* 5 (1989). — A. DOBOSZ: O żywotach duchownych. *Puls* 1993 nr 3. — W. PAWŁOWSKI: Pasterz i trybun. *Gaz. Wyborcza* 1999 nr 37.

WR.-S., WA.-Sz.

FIAŁKOWSKI Marcin ok. 1755–1820

Inna forma nazwiska: Fiałkowski.

Urodzony ok. 1755 w Poznańskim w rodzinie szlacheckiej. Kształcił się na wydziale filozoficznym Akademii Krakowskiej, w maju 1778 otrzymał prywatną promocję na bakałarza i magistra nauk wyzwolonych. W 1778–79 uczył w pojezuickiej szkole powiatowej w Międzyrzeczu Poznańskim. W 1780 ubiegał się w Szkole Głównej Koronnej o stopień doktora filozofii, uzyskał go w 1781 przy poparciu Józefa Bogucickiego. Od 1781/82 do 1787/88 uczył w Szkołach Przygłównych (Nowodworskich), początkowo w klasach pierwszych, a od 1784/85 jako profesor wymowy i poezji klas starszych. Dzięki poparciu rektora Feliksa Oraczewskiego od 1786/87 wykładał nadto gramatykę, literaturę polską i łacinę w Szkole

Główniej Koronnej, w grudniu 1787 dostał nominację na wiceprofesora Kolegium Moralnego z zapewnieniem pierwszeństwa do Katedry Literatury. Jego wykłady spotkały się z krytyką Onufrego Kopczyńskiego (1787) oraz z publiczną napaścią tzw. Towarzystwa Krytycznego (Franciszka Ksawerego Dmochowskiego, Franciszka Siarczyńskiego i in., 1788/89). Mimo to otrzymał w 1790 nominację profesorską i pozostał na tym stanowisku aż do emerytury, na którą przeszedł w jesieni 1802. Należał do loży wolnomularskiej Przesąd Związany na Wschodzie Krakowa (od 1786) i do Związku Filantropów (od 1787). W druku debiutował w 1787. W 1788 sprawował z ramienia Komisji Edukacji Narodowej urząd cenzora mów akademickich, w 1793 prokuratora Szkoły Głównej. Po przejściu na emeryturę przebywał najprawdopodobniej w majątku Radwanów, którego był właścicielem. W 1812 wszedł w skład Dyrekcji Edukacyjnej Księstwa Warszawskiego. Od 1816 był członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Zmarł w lipcu 1820 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Mowa o użytku nauk ... przy otwarciu szkół r. 1787 I października w Krakowie miana. [Kr.] 1787.

2. Mowa przy drugim rozdawaniu nagród dla cnót czynnych i użytecznych społeczności ku uwienczeniu bytności w Krakowie Stanisława Augusta... Kr. 1788.

3. Dysertacja o publicznej edukacji porównanej z prywatną, na posiedzeniu publicznym Szkoły Głównej Koronnej ... czytana. Kr. 1789.

4. O geniuszu, guście, wymowie i tłumaczeniu. Kr. 1790. Wyd. nast.: wyd. 2 Kr. 1809; wstęp i oprac. (wg wyd. 1) T. Kostkiewiczowa, Z. Goliński. *Oświeceni o lit. Wypowiedzi pisarzy pol. 1740–1800*. Wwa 1993.

Rozpr. polemiczna względem publikacji tzw. Towarzystwa Krytycznego (zob. DMOCHOWSKI F.K. poz. 7 i 8).

Przekład

5. Poezje Horacjusza przełożone prozą na język polski i przypisami objaśnione. T. 1–2. Wr. 1818 (tekst pol. i łac.). Pierwodr. jednej z pieśni ogl. *Pam. Warsz.* 1810 t. 4.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972): LP

L. KAMYKOWSKI: Katedra literatury w Krakowie za czasów Komisji Edukacji Narodowej. *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego*. Lw. 1936; toż *Pam. Lit.* 1936. — H. BARYCZ. *Pol. słownik biograf.* 6 (1948). — M. CHAMCÓWNA: Dyskusja nad Katedrą Literatury w Szkole Głównej Koronnej. *Pam. Lit.* R. 41: 1950 z. 3/4. — K. OPALEK: Myśl Oświeceniowa w Krakowie. Kr. 1955. — M. CHAMCÓWNA: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Na-

rodowej. [T. 1–2]. Wr. 1957–59. — TAŻ: „Zakus nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej” [F.K. Dmochowskiego], czyli o pewnej polemice literacko-naukowej z XVIII w. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* t. 6 z. 2 (1958). — TAŻ: Katedra Literatury w Szkole Głównej Koronnej (1782–1795) i w pierwszych latach rozbiorów (do 1802). *Dzieje Katedry Hist. Lit. Pol. w Uj.* Kr. 1966. — S. PIETRASZKO: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966. — J. ZIĘTARSKA: Szuka przekładu w poglądach literackich polskiego Oświeceni. Wr. 1969. — *Hist. nauki pol.* T. 2. Wr. 1970; t. 6. Wr. 1974. — S. PIETRASZKO. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — Z. KOPCZYŃSKA: Język a poezja. Studia z dziejów świadomości językowej i literackiej Oświeceni i Romantyzmu. Wwa 1976. — J.T. POKRZYWIŃSKI: Cień Zoila nad wiekiem oświeconym. (Wokół „Zakusu nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej”). *Ruch. Lit.* 1980 z. 3. — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: Od Homera do J.J. Rousseau. W kręgu lektur profesorów krakowskich w okresie Oświeceni. Kr. 1991. — A. KWIATKOWSKA: O poetyce i retoryce sporu wokół „Zakusu nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej”. *Pam. Lit.* 1997 z. 4.

E.A.

FILLEBORN Seweryn 1815–1850

Urodzony 8 września 1815 w Warszawie; syn Jana Samuela, urzędnika Kasy Mennicy Królestwa Kongresowego, i Antoniny z Filipeckich. W 1825–31 uczył się w Liceum Warszawskim, następnie utrzymywał się z przygodnych zajęć administracyjnych. Od 1838 przewodniczył grupie młodych literatów, która później została nazwana Cyganerią warszawską. Spotkania odbywały się najczęściej w gospodzie „Między Parkanami” u Józefa Miram, matki nieślubnego syna F. Do grupy tej należeli m.in. Roman Zmorski, Zenon Sierpiński, Józef Bohdan Dziekoński, Aleksander Niewiarowski i Włodzimierz Wolski. Debiutował wierszami drukowanymi w *Pamiętniku Sceny Warszawskiej na rok 1839*, następnie utwory zamieszczał w *Przeglądzie Warszawskim* (1840–42), *Niezapominajkach* (1841), *Bibliotece Warszawskiej* (1842) i *Jaskułce* (1843). Był redaktorem *Nadwiślanina* (1841), organu literackiego „cyganów”. Jego dziwactwa, manifestacyjnie demonstrowany niedostatek i alkoholizm przeszły do legendy. Ostatnie lata życia spędził w biedzie i osamotnieniu. Ciężko chory na gruźlicę zmarł 5 sierpnia 1850 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

Poezje. Wwa 1847.

Tu: ponad dwadzieścia drobnych utworów, w większości drukowanych uprzednio w czasopiśmie, oraz poemat „Podolanka. (Myśl z pieśni gminnej)”.

Przedr. wierszy: *Księga wierszy pol.* (1954), wyd. 2 (1956); *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); *Cyganeria warszawska*. Wr. 1962 BN I, 192.

M. GEMBARZEWSKI: Przywódca Cyganerii warszawskiej S.F. *Tyż. Ilustr.* 1931 nr 47. — S. KAWYN. *Pol. słownik biogr.* 6 (1948). — M. STRASZEWSKA: Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832–1848. Cz. 2 (1840–1848). Wr. 1959. — J. NOWAKOWSKI: Cyganeria warszawska. (Między legendą a prawdą). *Ruch Lit.* 1960 nr 1/2. — W. SZYMANOWSKI, A. NIEWIAROWSKI: Wspomnienia o Cyganerii warszawskiej. Oprac. J.W. Gomułki. Wwa 1964. — B. ZELER: Cygan refleksyjny. (Kilka uwag o wizji człowieka w liryce S.F.). *Prace Nauk. UŚL w Kat.* 1980 nr 392 (17). — M. GRZĘDZIŁSKA. *Obraz lit. pol.* 3 t. 2 (1988). — S. TOMALA: „Na zgłiszczach pożaru”. (W stu pięćdziesiątce Cyganerii warszawskiej). *Kultura i Życie* 1988 nr 3. — Z. STAJEWSKA: S.F. – przywódca Cyganerii warszawskiej. *Romantycy i Warszawa*. Wwa 1996.

H.G.

FISZ Zenon 1820–1870

Urodzony 10 lipca 1820 we wsi Kluczki pod Białymizami na Białorusi; syn Tymoteusza, zubożałego szlachcica-dzierżawcy pochodzącego z Galicji, i Marianny z Wierzbickich. W dzieciństwie przeniósł się wraz z rodzicami na Ukrainę do Koczerowa koło Radomyśla, potem do Prus w powiecie czerkaskim. Tamtejsze obyczaje, legendy, krajobraz określiły tematykę jego utworów. Nauki początkowe pobierał w wiejskich szkołach w Zabolczu, Kamionce i Złotopolu, a także przez pewien czas w domu Jana Macewicza, marszałka powiatu czerkaskiego, u którego pełnił obowiązki kancelisty. Dalszą edukację zdobywał przez samokształcenie, korzystał przy tym z biblioteki Michała Grabowskiego. Wcześniej rozpoczął twórczość literacką, pozostając pod wpływem poetów „szkoły ukraińskiej”. Debiutował w 1839 artykułem „Krótki rozbiór praw poezji gminnej w sztuce”, ogłoszonym w *Tygodniku Petersburskim* (nr 87; drukował tu także w latach następnych: 1840, 1844–45). Pisywał również do *Przeglądu Naukowego* (1843), *Athenaeum* (1844–45). Około 1843 wyjechał do Petersburga jako plenipotent szlachty pragnącej udokumentować swe pochodzenie. W 1845 założył wraz z Jakubem Jurkiewiczem i Antonim Marcinkowskim pismo literackie *Guiazda*, polemiczne wobec konserwatywnej grupy *Tygodnika Petersburskiego* („koterii petersburskiej”). W 1847 powrócił do wsi Prusy; odziedziczył spadek, zajął się gospodarstwem, kontynuował jednocześnie twórczość literacką. Od 1844 utwory podpisywał pseudonimem Tadeusz Padalica. Współpracował z licznymi pismami na kresach i w Warszawie, w których ogłaszał powieści i opowia-

dania z życia szlachty kresowej oraz artykuły i recenzje, m.in. w *Dziennikiem Warszawskim* (1852–55; prowadził tu własną rubrykę „Gawędy o tym i owym”) oraz z jego kontynuacją — *Kroniką Wiadomości Krajowych i Zagranicznych* (1856–59), w *Dziennikiem Literackim* (1853, 1859–60), *Gazetą Warszawską* (1853–60, 1866), *Nowinami* (1854–55). Jesienią 1856 wyjechał do Warszawy i Krakowa, a stamtąd na kilkanaście miesięcy do Europy Zachodniej i Turcji. Zwiedził Niemcy, Francję, Anglię, Włochy. Nadsyłał do *Gazety Warszawskiej* korespondencje pt. „Listy z podróży”. Po powrocie pisywał do *Kuriera Wileńskiego* (1860–63), *Tygodnika Ilustrowanego* (1860–64, 1868), *Gazety Polskiej* (1861–68). Ogłaszał także — pod kryptonimami lub anonimowo — artykuły w prasie rosyjskiej: moskiewskiej, kijowskiej i petersburskiej. Pod koniec życia zajmował się etnografią. Dwa lata przed śmiercią popadł w obłąd. Zmarł w 1870 we wsi Prusy.

TWÓRCZOŚĆ

1. Noc Tarasowa. Powieść z dziejów Ukrainy 1624 r. *Athenaeum* 1841 t. 6–1842 t. 2. Wyd. osob. Kr. 1901.

2. Konaszewicz w Białogrodzie. Tragedia oryginalnie po polsku z dziejów Ukrainy napisana. *Przegl. Nauk.* 1843 t. 4. Wyd. osob. [z przedmową H. Skimborowicza] Wwa 1845. Niepodp.

3. Pokojówka. Szkic obyczajowy przez Tadeusza Padalicę. Powst. 1845. Wyd. Wil. 1850.

4. Opowiadania i krajobrazy. Szkice z wędrowek po Ukrainie. T. 1–2. Wil. 1856.

Tu m.in.: t. 1: Zosia Zytkewiczówna. Powiastka ukraińska; t. 2: Nestor Pisanka. (Opowiadania z czasów ostatniej koliszczyzny). Obydwa utwory wyd. P. Chmielowski pt. Powieści ukraińskie. Wwa 1898.

5. Listy z podróży. *Gaz. Warsz.* 1856 nr 328–1858 nr 345 (z przerwami). Wyd. osob. t. 1–3, Wil. 1859.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

L. SOWIŃSKI: Z.F. (Tadeusz Padalica). Zarys biograficzno-literacki. *Kłosa* 1878 nr 670–674. — * [A. PIETKIEWICZ]. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 22 (1899). — A. ZAJĄCZKOWSKI: Henryk Rzewuski i jego „Dziennik Warszawski” (1851–1854). *Przegl. Nauk Hist. i Spot.* 7 (1956). — I. JAKIMOWICZ: Tadeusz Padalica (Z.F.). *Z dziejów pol. krytyki i teorii sztuki*, T. 1. Wwa 1961. — M. INGLOT: Polskie czasopisma literackie ziem litewskoruskich w l. 1832–1851. Wwa 1966. — M. KWAPISZEWSKI: Portret pisarza kresowego. O Z.F. *Pam. Lit.* 1987 z. 4. — TENŻE: Ukraina w twórczości Z.F. *Annales UMCS. Sectio FF. Philologiae* 12/13 (1994/95).

W.R.-S., W.A.-Sz.

FISZEROWA Wirydianna 1761–1826

Urodzona 24 kwietnia 1761 w Wyszninie koło Kcyni w domu babki, Wirydianny z Bnińskich Leonowej Raczyńskiej, secundo voto Józefowej Mielżyńskiej; córka Józefa Radolińskiego, podkomorzego wschowskiego, i Katarzyny z Raczyńskich. Wczesne dzieciństwo spędziła u babki w Wyszninie, następnie przebywała w majątku ojcowskim w Łobżenicy i kształciła się pod kierunkiem guwernantek francuskich. W okresie konfederacji barskiej przebywała z rodziną w Gdańsku (półtora roku), Głogowie (osiem miesięcy) i w Poznaniu. Powróciwszy po ustaniu rozruchów do Łobżenicy, kształciła się pod kierunkiem świątego Piemontczyka — księdza Perettiego. Po pierwszym rozbiore rodzice F. opuścili zajętą zaborem Łobżenicę i przenieśli się do Winnogóry wydzierżawionej od biskupa poznańskiego, Andrzeja Stanisława Młodziejewskiego, byłego nauczyciela ojca — w okresie przenosin dzieci, wraz z nauczycielem, przebywały w Chobienicach, w majątku drugiego męża babki. Po zamieszkaniu w Winnogórze F. bywała częstym gościem w pobliskim Rogalinie, majątku stryjostwa — Franciszka i Teresy Raczyńskich, korzystała z ich biblioteki i kształciła się pod kierunkiem ciotki, głośnej ówczesnie „sawantki” i literatki. W 1784 towarzyszyła matce w podróży do Berlina, gdzie została przedstawiona na dworze Fryderyka II i poznała Izabelę Czartoryską; następnie jeździła z matką do Krakowa, Warszawy (tu spędziła sześć tygodni w maju i czerwcu 1787) i do wód w Pirmont. W 1788 wyszła za mąż za Antoniego Kwileckiego, starostę wschowskiego, od 1790 posła na Sejm Czteroletni, i osiadła w majątku męża w Mníchach. W 1790–91 przebywała z mężem w Warszawie, przysłuchiwała się obradom sejmu, brała udział w zebraniach konferencji wielkopolskiej odbywających się w domu jej siostry — Franciszka Kwileckiego, kasztelana kaliskiego, pisała mowy dla krewnych i dla zaprzyjaźnionych posłów. Po śmierci matki (1792) osiadła w majątku Sierniki; po separacji z mężem (ok. 1798) przebywała w Warszawie, zajmowała się edukacją dzieci (pod kierunkiem księdza Drevelle'a) i uczestniczyła w życiu towarzyskim warszawskiej society. W 1801 wyjechała w towarzystwie szwagra, Józefa Chłapowskiego, przez Berlin i Lipsk do Paryża, gdzie zawarła bliższą znajomość z Tadeuszem Kościuszką oraz z jego byłym adiutantem, gen. Stanisławem Fiszerem, z którym odbyła następnie podróż do Anglii i Holandii (1802). Po powrocie do kraju mieszkała w Warszawie lub w nowo nabytym majątku Kowale koło Poznania, utrzymywała stały kontakt z S. Fiszerem i korespondencję z T. Kościuszką. W 1806 uzyskała rozwód i zawarła z

S. Fiszerem związek małżeński. W okresie Księstwa Warszawskiego przebywała głównie w Warszawie; w 1809 towarzyszyła rannemu mężowi w podróży do Torunia, a następnie do Krakowa. S. Fiszer poległ 18 października 1812 w bitwie pod Tarutino (Winkowem). Po 1814 żyła w Warszawie z pensji wdowiej, bywała w warszawskich salonach i słynęła ze złośliwych epigramatów, ośmieszających wielkiego księcia Konstantego. W 1818 opublikowała wspomnienia o T. Kościuszcze w *Journal Général de France* (z 17 lutego) i *Pamiętniku Warszawskim* (t. 10). Zmarła w 1826 (lub 1825) w Dreźnie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pamiętnik o Kościuszcze. Wyd. A.M. Skalkowski. *Przegl. Hist.* 12 (1934); toż. w *Pamiętnikach zasłużonych Polaków XVIII i XIX wieku*. Wwa 1934.

2. Dzieje moje własne i osób postronnych. Wiązanka spraw poważnych, ciekawych i błahych. Powst. ok. 1822. Tłum. z uwierzytelnionego odpisu oryginału franc. i oprac. E. Raczyński. Przedm. J. Jasnowski. Londyn 1975. Wyd. nast. (reprograficzne) Wwa 1993.

Autograf znajdował się w arch. rodziny Kwileckich we Wrocławiu.

Listy T. Kościuszki do F. ogł. A.M. Skalkowski w: Z korespondencji Kościuszki urzędowej i prywatnej 1790–1817. Kórnik 1946.

OPRACOWANIA

Biographie Universelle 2 (1834). — A.M. SKALKOWSKI. *Pol. słownik biograf.* 7 (1948–58). — E. RACZYŃSKI. Rogalin i jego mieszkańcy. Londyn 1964. — A. CIENSKI. Pamiętnikarstwo polskie XVIII wieku. Wr. 1981. — TENŻE: „Dzieje moje własne” W.F. na tle pamiętnikarstwa oświeceniowego. *Pam. Lit.* 1981 z. 2. — Z. LIBERA: Sejm Czteroletni w oczach pamiętnikarzy. *Sejm Czteroletni i jego tradycje*. Wwa 1991.

E.A.

FREDRO Aleksander 1793–1876

Urodzony 20 czerwca 1793 w Surochowie pod Jarosławem, w zaborze austriackim; syn Jacka i Marianny z hrabiów Dembińskich (ze strony matki praprawnuk Elżbiety Drużbackiej); młodszy brat Jana Maksymiliana Fredry, dramaturga, krytyka teatralnego i tłumacza; ojciec Jana Aleksandra, komediopisarza. Wczesne dzieciństwo spędził w Nienadowej u dziadków Dembińskich, następnie mieszkał w rodzinnym majątku Beńkowa Wisznia w powiecie samborskim, a od lutego 1806 we Lwowie, dokąd przeniósł się rodzina po śmierci matki. Otrzymał domowe wykształcenie. W maju 1809, po wkroczeniu do Galicji polskich oddziałów księcia Józefa Poniatowskiego, zgłosił się jako

ochotnik do wojska. W czerwcu 1809 został mianowany podporucznikiem pułku jazdy Adama Potockiego, a w maju 1810 porucznikiem 11. Pułku Ułanów Księstwa Warszawskiego. Po zakończeniu kampanii austriackiej 1809 stacjonował ze swoim pułkiem w Lubelskiem. Sprawował służbę kurierską, od listopada 1810 pełnił funkcję reportera w wojskowym sądzie apelacyjnym w Lublinie. Na przełomie 1810/11 został członkiem lubelskiej loży masonskiej Wolność Odzyskana. W randze kapitana przeszedł w marcu 1812 jako adiutant major do 5. Pułku Strzelców Konnych pod dowództwem Zygmunta Kurnatowskiego. Uczestniczył w kampanii rosyjskiej 1812, m.in. w bitwach pod Romanowem, Smoleńskiem, Możajskiem, w odwrocie Wielkiej Armii spod Moskwy, w przeprawie przez Berezynę. Dotarł w początkach grudnia do Wilna chory na tyfus i dostał się do niewoli rosyjskiej; zdołał zbiec i przedostał się około połowy lipca 1813 do Lwowa. Wkrótce wyruszył przez Pragę do Saksonii, gdzie dołączył do polskich oddziałów w Dreźnie. Otrzymał wówczas przyznany mu 20 grudnia 1812 Złoty Krzyż Wirtuti Militari. Został przydzielony do sztabu generalnego Wielkiej Armii jako oficer ordynansowy w stopniu kapitana. Brał udział w kampanii saskiej 1813 — w bitwach pod Dreznem, Lipskiem i Hanau, następnie w kampanii francuskiej 1814 — we wszystkich bitwach, w których uczestniczył cesarz Napoleon. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Legii Honorowej w Fontainebleau 5 kwietnia 1814 i tę datę nosi jeden z jego pierwszych patriotycznych wierszy „Pieśń Polaków”. Z grupą polskich oficerów odwiedził mieszkającego w pobliskim Berville Tadeusza Kościuszkę. Po abdykacji Napoleona stacjonował z polskimi oddziałami w Saint-Denis pod Paryżem. Poznał francuski teatr w jego repertuarze wodewilowo-komediowym, ze znakomitą grą aktorów. W początkach czerwca uzyskał półroczne zwolnienie z wojska, 20 czerwca wyruszył do Wiednia i po paru miesiącach spędzonych w Baden na leczeniu dotarł do domu. Do wojska już nie wrócił, ostateczne zwolnienie ze służby otrzymał pod koniec 1815. Pomagał ojcu w prowadzeniu majątku. Uczestniczył wówczas w życiu towarzyskim Lwowa, interesował się również teatrem — polską sceną lwowską kierowaną przez Jana Nepomucena Kamińskiego. Jego debiutem literackim były satyryczne wiersze „Kupido bankierem. Powieść” i „Epigramata”, ogłoszone w 1816 w *Pamiętniku Lwowskim* (t. 2). Jako dramatopisarz debiutował rok później jednoaktową komedią „Intryga naprędce...”, wystawioną — bez powodzenia — w teatrze lwowskim 11 marca 1817. Dał się też poznać jako publicysta dzięki rozprawie „Rzut oka na teraźniejsze wychowanie młodzieży” (*Pamiętnik Lwowski* 1818 t. 2). Od późnej jesieni 1817

lub połowy 1818 gospodarował w Jatwiegach, małym folwarku, oddany mu przez ojca w dzierżawę. W 1820 planował wydanie tomu poezji. Kontynuował także (do 1826) twórczość obsceniczną uprawianą w czasach wojaczki. Uznanie krytyków i publiczności zyskał komedią „Pan Geldhab”, wystawioną 7 października 1821 w Teatrze Narodowym w Warszawie. W 1822 we Lwowie przedstawiono komedię „Mąż i żona”. W tymże roku przyznano Jackowi Fredrze i jego rodzinie dziedziczny tytuł hrabiowski. W 1824 F. odbył podróż do Włoch. Po powrocie przejął gospodarstwo w Beńkowej Wiszni. W listopadzie 1828 poślubił Zofię z hrabiów Jabłonowskich hrabinę Stanisławową Skarbkową, gdy uzyskała unieważnienie pierwszego małżeństwa. W 1829 został wybrany na członka warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W powstaniu listopadowym nie wziął udziału. Letnie miesiące 1831 spędził z rodziną w Wiedniu. W 1832–35 powstały jego najbardziej cenione komedie: „Zemsta”, „Śluby panięskie” (druga wersja), „Pan Jowialski”, „Dożywocie”. Po 1835 zamilkł jako komediopisarz, co wiązano z ostrą krytyką jego twórczości w rozprawie Seweryna Goszczyńskiego „Nowa epoka w poezji polskiej”. Rozwijał wielokierunkową działalność publiczną. W 1835–42 sprawował urząd deputata w Wydziale Stanowym, organie wykonawczym Sejmu Stanowego, do którego posłował od 1833. Zajmował się sprawami kultury, roztaczając z ramienia Wydziału opiekę nad teatrem polskim we Lwowie oraz Zakładem Narodowym im. Ossolińskich. Włączył się również w inicjatywy gospodarcze, współorganizował Towarzystwo Kredytowe, zabiegał o budowę linii kolejowej w Galicji. W związku z tą działalnością otrzymał w 1839 honorowe obywatelstwo miasta Lwowa. W 1842 zamilkł jako pisarz wskutek dalszych ataków krytyków (Leszka Dunin Borkowskiego, później Edwarda Dembowskiego). Po wypadkach w 1846 napisał krząjący wówczas w licznych odpisach memoriał polityczny „Uwagi nad stanem socjalnym w Galicji”. W 1848 dowodził kompanią Gwardii Narodowej i działał jako członek lwowskiej Rady Narodowej oraz prezes Rady Narodowej w Rudkach. Za jedno z wystąpień został w 1852 oskarżony o zbrodnię zdrady stanu za obrazę cesarza, co naraziło go na długotrwałe śledztwo, umorzone ostatecznie w 1854 w rezultacie zabiegów namiestnika Agenora Gołuchowskiego. W 1850–55 przebywał z żoną i córką głównie w Paryżu. Interesował się nową komedią obyczajową, prezentowaną w teatrach paryskich. Uczestniczył w życiu towarzyskim emigracji polskiej; w kwietniu 1850 poznał Adama Mickiewicza, Juliana Klaczę; przyjaźnił się z Teofilem Lenartowiczem. Około 1852 powrócił do twórczości komediopisarzkiej, nie przeznaczając jednak sztuk ani do pu-

blikacji, ani do wystawienia za życia. W 1857 osiadł we Lwowie, w dworku na Chorążczyźnie. Otrzymał Medal Świętej Heleny (1857), został odznaczony Wielkim Krzyżem Orderu Franciszka Józefa (1873). W 1861–62 był posłem do pierwszego Sejmu Krajowego. W 1865 otrzymał wybitny na jego cześć medal pamiątkowy z napisem: „Dobrze zasłużonemu rodacy 1864”. Należał do Krakowskiego Towarzystwa Naukowego (od 1857), był członkiem honorowym Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu (od 1867), członkiem Akademii Umiejętności w Krakowie (od 1872), członkiem honorowym Czytelni Akademickiej we Lwowie (od 1875). F. jest m.in. autorem pamiętnika o czasach i uczestnikach kampanii napoleońskich „Trzy po trzy”, ocenianego współcześnie jako jeden z najciekawszych przykładów pamiętnikarstwa polskiego. Jego dorobek dramatopisarski zapewnił mu miejsce najznakomitszego komediopisarza polskiego. Zmarł 15 lipca 1876 we Lwowie; pochowany w krypcie kaplicy Fredrów w kościele parafialnym w Rudkach niedaleko Beńkowej Wiszni.

TWÓRCZOŚĆ

1. Intryga naprędce, czyli nie ma złego bez dobrego. Komedia w 1 a., wierszem. Powst. 1816. Wyst. Lw. 10 marca 1817. Wyd. Kr. 1917 pt. Nieznana komedia A. Fredry „Intryga naprędce”. Przedr. w poz. 58 t. 1, 61 t. 2.

Wersja rozszerz. por. poz. 4.

2. Pan Geldhab. Komedia w 3 a., wierszem. Powst. 1818. Wyst. Wwa 1821 (pt. Pan Geldhab, czyli spanoszony przybysz). Wyd. w poz. 13 t. 1. Wyd. osob. Złoczów 1893. Wyd. nast. m.in.: Lw. 1897; tekst wg wyd. z 1839 oprac. S. Vrtel-Wierczyński. Wwa 1924; Wwa 1953; oprac. M. Ingot. Wr. 1984. Przedr. w poz. 31, 32, 52, 54–56, 58, 60, 61 t. 1, 62, 63.

Przekł.: czes. wyst. 1867, wyd. 1884, niem. 1956, ros. 1956, słowac. 1956.

3. Mąż i żona. Komedia w 3 a., wierszem. Powst. 1820 lub 1821. Wyst. Lw. 1822. Wyd. w poz. 13 t. 2. Wyd. osob. Złoczów 1894 (ze zmian. zakończeniem). Wyd. nast. m.in. Lw. 1897. Przedr. w poz. 31, 32, 52, 54–56, 58, 61 t. 1, 62, 63.

Przekł.: ang. 1969, czes. 1956, franc. ok. 1824, niem. ok. 1860, ros. 1956, słowac. 1984.

4. Nowy Don Kiszot, czyli sto szaleństw. Krotoczwila w 3 a., wierszem, ze śpiewami. Powst. na wiosnę 1822. Wyst. Lw. 1824. Wyd. w poz. 13 t. 2. Wyd. osob. Lw. 1897. Wyd. nast. Złoczów 1924. Przedr. w poz. 31, 32, 52, 54–56, 58, 60, 61 t. 2. Utwór stanowi zmien., rozszerz. wersję poz. 1.

Muzyka: J. Damse, S. Moniuszko (1840); Z. Noskowski (1890); H. Jarecki (1901).

5. Zręczność i przekora. Komedia w 1 a., wierszem. Powst. przed majem 1822. Wyst. Wwa 1822. Wyd. w poz. 13 t. 1. Wyd. osob. Złoczów 1896.

Wyd. nast. m.in.: Lw. 1897; Kat. 1948; Wwa 1949. Przedr. w poz. 31, 32, 52, 54–56, 58, 61 t. 1.

Przekł. niem. powst. 1825 lub 1829.

6. Cudzoziemczyzna. Komedia w 3 a., wierszem. Powst. druga poł. 1822. Wyst. Lw. 1824. Wyd. w poz. 13 t. 1. Wyd. osob. Lw. 1897. Wyd. nast. m.in. oprac. S. Windakiewicz. Kr. 1927 BN I, 97. Przedr. jw., w poz. 61 t. 2.

7. Pierwsza lepsza, czyli nauka zbawienna. Komedia w 1 a., wierszem. Powst. 1823. Wyst. Wwa 1824. Wyd. w poz. 13 t. 2. Wyd. osob. Lw. 1897. Wyd. nast. Lw. 1911. Przedr. jw. Przekł. serb.-chorw. wyst. 1849, wyd. 1850.

8. Odludki i poeta. Komedia w 1 a., wierszem. Powst. wiosną 1825. Wyst. Lw., Wwa 1826. Wyd. w poz. 13 t. 2. Wyd. osob. Lw. 1897. Wyd. nast. Złoczów 1897. Przedr. jw. Przekł. czes. 1859.

9. Damy i huzary. Komedia w 3 a., prozą. Powst. latem 1825. Wyst. Lw. 1825. Wyd. w poz. 13 t. 1. Wyd. Złoczów 1893. Wyd. nast. Lw. 1897. Przedr. jw., w poz. 61 t. 3 oraz w poz. 62, 63.

Adaptacja operowa: Damy i huzary. Opera komiczna w 3 a. Muzyka L. Kamiński (1925–26). Wyst. Pozn. 1938.

Przekł.: ang. 1925, czes. wyst. 1849, wyd. 1851, franc. ok. 1840, niem. 1834, ros. 1847, serb.-chorw. 1850, słowac. 1880, szwedz. wyst. 1835, węgier. wyst. 1837.

10. List. Komedia w 1 a., wierszem. Powst. 1825. Wyst. Lw. 1825. Wyd. w poz. 13 t. 2. Wyd. osob. Lw. 1897. Wyd. nast. Kat. 1947. Przedr. jw. (bez poz. 62, 63).

11. Nikt mnie nie zna. Komedia w 1 a., wierszem. Powst. 1825. Wyst. Lw. 1826. Wyd. w poz. 21. Wyd. osob. Złoczów 1895. Wyd. nast.: Lw. 1897; Kat. 1948. Przedr. w poz. 32, 52, 54–56, 58, 61 t. 3.

Przekł.: czes. wyst. 1850, wyd. Praga 1852, serb.-chorw. wyst. 1873, słowac. wyst. 1851, wyd. 1871, słowen. 1850.

12. Nocleg w Apeninach. Operetka w 1 a., wierszem. Powst. 1825. Wyst.: Wil. ok. 1839; Lw. 1841 (z muzyką S. Moniuszki). Wyd. w poz. 26. Wyd. osob. Lw. 1897. Wyd. nast.: Lw. 1909; Wwa 1947 (z muzyką M. Świerzyńskiego). Przedr. jw. Muzykę komponowali również: F. Mirecki (1845), W. Simon (1850), E. Gluziński (1871), A. Sonnenfeld (1874), H. Jarecki (1876).

Przekł. włos. po 1845.

13. Komedia. T. 1–2. Wiedeń 1826. Wyd. 2 popr. Lw. 1839. Por. poz. 21, 26, 29.

T. 1: poz. 2, 6, 9, 5.

T. 2: poz. 3, 4, 10, 7, 8.

14. Przyjaciele. Komedia w 4 a., wierszem. Powst. 1826. Wyst. Wwa 1828. Wyd. w poz. 21. Wyd. osob. Lw. 1897. Przedr. w poz. 32, 52, 54–56, 58, 61 t. 3.

15. Gwałtu, co się dzieje! Komedia w 3 a. Powst. 1826. Wyst. Kr. 1832. Wyd. w poz. 21. Wyd. osob. Lw. ok. 1894. Wyd. nast.: Lw. 1897;

oprac. S. Hłowski. Wwa 1957; oprac. jw. Wwa 1960. Przedr. jw. oraz w poz. 61 t. 4. Przekł. słowac. 1900.

16. Śluby panienskie, czyli magnetyzm serca. Komedia w 5 a., wierszem. Powst. 1826–27, red. pierwotna prozą pt. Nienawiść mężczyzn. Red. ostateczna powst. 1832. Wyst. Lw. 1833. Wyd. w poz. 26. Wyd. osob. Złoczów 1893. Wyd. nast. m.in.: oprac. H. Galle. Wwa 1909; oprac. E. Kucharski. Brody 1911; oprac. jw. Kr. 1920 *BN I*, 22, toż wyd. 4 przejr. i uzup. Kr. 1930; oprac. S. Vrtel-Wierczyński. Wwa 1923; oprac. J. Lorentowicz. Wwa 1928; oprac. M. Romankówna. Kr. 1947; oprac. S. Knisplówna, wstęp K. Budzyk. Wwa 1948; z posłowiem K. Wyki. Wwa 1952; wstęp A. Soldaczuk, aneks K. Czajkowska. Wwa 1958, toż [wyd. 6] Wwa 1964; wyd. 5 zmien. oprac. M. Inglot. Wr. 1972 *BN I*, 22; wyd. 9 oprac. M. Inglot. Wr. 1987 *BN I*, 22; Rzeszów 1985 (wraz z *Zemstą*), wyd. 2 Rzeszów 1987; w 1985–98 kilkanaście wydań, m.in.: wstęp i komentarz M. Ursel. Wwa 1985; wstęp S. Pigoń. Kr. 1997; felieton wstępny A. Łapicki. Kr. 1998 *Lekcja Literatury*. Przedr. jw. oraz w poz. 60, 62, 63.

Nadto wiele wyd. w seriach popularnych, np. *Bibl. Lektur Szk.* (do 1984 dziewiętnaście wyd.), Przekł. ang. 1940, bułg. 1922, czes. 1869, franc. 1835, także przeróbka-plagiat wyst. 1840, niem. ok. 1861, ros. 1945, serb.-chorw. wyst. 1872, słowac. 1910.

17. Dylizans. Komedia w 4 a., prozą. Powst. 1827. Wyst. Lw. 1833. Wyd. w poz. 54 t. 9. Przedr. w poz. 56, 58, 61 t. 5.

18. Kamień nad Liskiem. Bajęda z podań gminnych w 4 obrazach [wierszem]. Powst. pod koniec 1829. Ogl. *Haliczanin* 1830 t. 1 s. 137–154. Nowa red. ogł. w poz. 54 t. 13. Przedr. w poz. 61 t. 11.

19. Nieszczęścia najszczęśliwszego męża. Powst. ok. 1830. Wyd. Lw. 1832 (wraz z poz. 22). Wyd. 2 Kr. 1841. Przedr. w poz. 54 t. 12, 61 t. 13.

20. Obrona Olsztyna. Obraz dramatyczny w 1 a. Powst. ok. 1830. Ogl. *Haliczanin* 1830 t. 2 s. 165–173. Wyst. Lw. 1889. Przedr. w poz. 54 t. 6, 58 t. 3, 61 t. 5.

21. Komedie. T. 3. Lw. 1830. Por. poz. 13. Tu: poz. 14, 15, 11.

22. Dziennik wygnańca. Powst. 1831 lub w pocz. 1832. Wyd. Lw. 1832 (pt. *Dziennik*, wraz z poz. 19). Przedr. w poz. 54 t. 13, 61 t. 13.

23. Pan Jowialski. Komedia w 4 a. [prozą]. Powst. 1832. Wyst. Lw. 1832. Wyd. w poz. 26. Wyd. osob. Złoczów 1894. Wyd. nast. m.in.: Lw. 1897; oprac. B. Kielski. Brody 1907; oprac. E. Kucharski. Kr. 1921 *BN I*, 36, toż wyd. 2 Kr. 1927; oprac. Z. Wasilewski. Kr. 1948; oprac. W. Szyszowski. Wr. 1952, toż wyd. 2 Wr. 1954; wyd. 3 zmien. oprac. W. Billip. Wr. 1968 *BN I*, 36. Przedr. w poz. 32, 52, 54–56, 58, 60, 61 t. 5, 62, 63.

Przekł.: niem. 1968, ros. 1955, słowac. 1956, węgier. 1875, żyd. 1952.

W tekście komedii znajdują się bajki i fraszki, m.in. *Małpa* (*Małpa w kąpielu*), *Osiół*, *Paweł i Gawel*, często przedrukowywane i wydawane razem i osobno, m.in.: *Bajki pana Jowialskiego*. Kr. 1919; *Bajki*. Łódź 1947; ilustr. J. Srokowski. Wwa 1956; *Paweł i Gawel*. Wr. 1984; *Paweł i Gawel* oraz inne bajki. Kr. 1991; *Cygan i baba*. Wr. 1986; *Bajki*. Wyd. 3 Wwa 1988; *Małpa w kąpielu*. Gdańsk 1984; *Małpa w kąpielu* oraz inne bajki. Bielsko-Biała 1992.

24. *Zemsta*. Komedia w 4 a., wierszem. Powst. 1832–33. Wyst.: Lw. 1834; Wwa 1845 (pt. *Zemsta* za mur graniczny, tekst okrojony i zmien. przez cenzurę). Wyd. w poz. 29 i odb. Wyd. nast. osob. m.in.: Złoczów 1893; Lw. 1897; wstęp i objaśnienia J. Michalski. Wwa 1907; oprac. J. Stur. Lw. 1919; oprac. E. Kucharski. Kr. 1921 *BN I*, 32, toż siedem wyd. do 1948; oprac. J.N. Miller. Wwa 1929; oprac. S. Vrtel-Wierczyński. Wwa [przed 1930]; oprac. M. Romankówna. Kr. 1946 *Bibl. Arcydziel Poezji i Prozy*; oprac. S. Kasztelowicz. Kat. 1947; oprac. S. Knisplówna, wstęp K. Budzyk. Wwa 1948, toż wyd. 2 zmien., wstęp K. Wyka. Wwa 1951; z przedmową K. Wyki. Wwa 1953, toż wyd. 2 Wwa 1954; oprac. Jarosław Maciejewski. Wr. 1956 *Nasza Bibl.* (w tej serii dziewięć wyd. do 1987); wyd. 9 zmien. oprac. M. Inglot. Wr. 1969 *BN I*, 32, toż wyd. 10 Wr. 1971; Kr. 1977 (ed. dwujęzyczna, tekst franc. tłum. F. Konopka); postawie M. Inglot. Wr. 1981 *Skarbcezyk Bibliofila* [reprodukcja pierwodr. z 1838]; w 1985–98 ponad czterdzieści dalszych wyd., m.in.: wyd. 11 rozszerz. oprac. M. Inglot. Wr. 1985 *BN I*, 32; posłowie i przypisy Jarosław Maciejewski. Wyd. 9 Łódź 1987; wstęp i komentarz M. Inglot. Wyd. 7 Wr. 1987, toż wyd. 8 Wr. 1991, wyd. 9 Wr. 1996; oprac. J. Polanicki. Wwa 1994; wstęp S. Pigoń. Kr. 1997; wstęp i oprac. D. Ratajczakowa. Kr. 1997 *Bibl. Pol.*; wstęp D. Siwicka. Kr. 1998 *Lekcja Literatury*. Przedr. w poz. 31, 32 (tu pt. *Zemsta* za mur graniczny), 52, 54–56, 58, 60, 61 t. 6, 62, 63.

Nadto wiele popularnych wyd. w serii *Lektury Szk.* *Adaptacja operowa*: *Zemsta* za mur graniczny. Opera z muzyką Z. Noskowskiego. Powst. 1909. Wyst. Wwa 1926 (w instrumentacji A. Gużewskiego). *Adaptacja filmowa*: reż. A. Bohdziewicz. Ekran. 1957.

Przekł.: ang. 1968, czes. wyst. 1871, wyd. 1954, franc. 1874, niem. 1955, ros. 1875, rum. 1857, słowac. 1956.

25. *Ciotunia*. Komedia w 3 a., wierszem. Powst. 1833. Wyst. Lw. 1834. Wyd. w poz. 29 i odb. Wyd. nast.: Złoczów 1896; Lw. 1897; Złoczów 1904. Przedr. w poz. 31, 32, 52, 54–56, 58, 61 t. 6.

26. *Komedie*. T. 4. Lw. 1834. Por. poz. 13. Tu: poz. 16, 23, 12.

27. *Dożywocie*. Komedia w 3 a., wierszem. Powst. 1835. Wyst. Lw. 1835. Wyd. w poz. 29 i odb. Wyd. nast. m.in.: Lw. 1897; Lw. 1908; oprac. S. Windakiewicz. Kr. 1927 *BN I*, 93; oprac. Z. Szwekowski. Wwa 1947; oprac. M. Romankówna. Kr. 1949; oprac. K.W. Zawodziński. Wr. 1950 *BN I*, 93;

wstęp i aneks W. Billip. Wwa 1959; wyd. 3 zmien. oprac. M. Inglot. Wr. 1981 *BNI*, 93. Przedr. w poz. 31, 32, 52, 54–56, 58, 61 t. 6, 62, 63.

Przekł.: ang. 1969, czes. wyst. 1874, franc. 1840, niem. przed 1861, ros. przed 1947, węgier. 1960.

28. *Rymond. Opera* w 3 a. Powst. po 1836, przed 1842. Wyd. w poz. 54 t. 6. Z muzyką R. Koczalskiego, w przekładzie niem. wyst. Kolonia, Genewa 1902. W jęz. pol. niewyst. Przedr. w poz. 56 t. 3, 58 t. 4, 61 t. 6.

29. *Komedie*. T. 5. Lw. 1838. Por. poz. 13.

Tu: poz. 25, 24, 27.

30. *Trzy po trzy*. Powst. 1844–46, 1854. Ogl. *Gaz. Pol.* 1877 nr 64–139 z przerwami (tekst okrojony przez cenzurę). Wyd. w poz. 54 t. 11 (dwie wersje tego tomu: pełna i okrojona przez cenzurę, przeznaczona dla zaboru rosyjskiego). Wyd. osob. całości z przedmową A. Grzymały-Siedleckiego, wydał, wstępem i uzupełnieniami opatrzył H. Mościcki.

Wwa 1917 [tu także: *Pieśń Polaków, Pro memoria*]. Wyd. nast.: całość oprac. H. Mościcki, rozprawą opatrzył W. Borowy. Kr. 1949; przedmowa A. Grzymały-Siedleckiego, przypisy i uzup. H. Mościckiego. Wwa 1949; nowe kryt. oprac. w poz. 61 t. 13 cz. 1–2. Wwa 1968–69 (oprac. K. Czajkowska); oprac. i wstęp K. Czajkowska: Wwa 1977, wyd. 5 Wwa 1987; wstęp J. Termer. Wwa 1996. Przedr. w poz. 63.

Adaptacja sceniczna: wyst. Wwa 1972.

Przekł. franc. 1992.

31. *Arcydzieła dramatyczne*. T. 1–3. Lw. 1852.

Wyd. okładkowe t. 1–2 poz. 13 z wyd. Lw. 1839; jako t. trzeci wyd. tyt. t. 5 *Komedii*. Lw. 1838.

32. *Komedie*. T. 1–5. Wwa 1853.

Wyd. korsarskie S. Orgelbranda, okrojone przez cenzurę. Tu: osiemnaście komedii serii pierwszej, poz. 13 t. 1, 13 t. 2, 21, 26, 29.

33. *Szewc i diabeł*. Ot, powiastka [wierszem]. Powst. przed 1854. Wyd. w poz. 54 t. 12. Przedr. w poz. 61 t. 11.

34. *Wielki człowiek do małych interesów*. *Komedie* w 5 a. [prozą]. Powst. 1854 lub 1855. Wyst. Lw., Kr., Wwa 1877. Wyd. w poz. 54 t. 7. Wyd. osob. *Złoczów* 1897. Przedr. w poz. 56, 58, 61 t. 7, 62.

Przekł.: czes. 1956, niem. 1968, ros. 1956, słowac. 1957.

35. *Wychowanka*. *Sztuka* w 5 a., wierszem. Powst. 1854–56? Wyst.: Kr., Lw. 1877; Lubl. 1879; Wwa 1881. Wyd. w poz. 54 t. 8. Przedr. w poz. 56 t. 3, 58 t. 5, 61 t. 7.

36. *Dwie bliźny*. *Komedie* w 1 a. [prozą]. Powst. 1857. Wyst.: Kr., Lw., Pozn., Wwa 1877. Wyd. w poz. 54 t. 6. Wyd. osob. *Złoczów* 1924. Wyd. nast. Wwa 1956 (wraz z poz. 39, 48). Przedr. w poz. 56 t. 2, 58 t. 5, 61 t. 7.

Przekł. czes. 1891.

37. *Co tu kłopotu!* *Komedie* w 4 a., wierszem. Powst. 1858. Wyst.: Lw., Kr. 1879. Wyd. w poz. 54 t. 6. Wyd. osob. Lw. 1912. Przedr. w poz. 56 t. 2, 58 t. 5, 61 t. 8.

Tytuły niezachowanych odpisów: *Żenić się – nie żenić?*; *Trudny wybór*.

38. *Ożenić się nie mogę*. *Komedie* w 3 a. [prozą]. Powst. ok. 1859. Wyst.: Lw., Kr. 1877; Lubl. 1880; Wwa 1881. Wyd. w poz. 54 t. 7. Przedr. w poz. 56 t. 3, 58 t. 5, 61 t. 8.

39. *Pan Benet*. *Komedie* w 1 a., wierszem. Powst. 1859. Wyst.: Kr. 1878; Lw. 1879; Lubl., Wwa 1880. Wyd. w poz. 54 t. 7. Wyd. osob.: *Złoczów* 1895; Wwa 1956 (wraz z poz. 36, 48). Przedr. w poz. 56 t. 3, 58 t. 5, 61 t. 8.

40. *Brytan – Bryś*. *Dramatyczna bajęda* w 4 oddziałach [wierszem]. Powst. koniec 1860 – poc. 1861. Ogl. *Bibl. Warsz.* 1877 t. 2. Wyst. Kr. 1901. Wyd. w poz. 54 t. 10. Przedr. w poz. 56 t. 3, 58 t. 6, 61 t. 10.

41. *Lita & Compagnie*. *Komedie* w 1 a. [prozą]. Powst. ok. 1861. Wyst. Kr. 1878. Wyd. w poz. 54 t. 7. Przedr. w poz. 56 t. 3, 58 t. 5, 61 t. 8.

Adaptacja: J.A. Fredro: *Basza i ulany*. *Operetka* w 3 a. według komedii A. Fredry Lita et Compagnie. Muzyka J. Hoesly. Wyst. Kr. 1868.

42. *Rewolwer*. *Komedie* w 5 a., wierszem. Powst. 1861. Wyst. Lw., Kr. 1877. Wyd. w poz. 54 t. 10. Przedr. w poz. 56 t. 3, 58 t. 5, 61 t. 9, 63.

43. *Jeremiasz Sęp*. *Powieść* [wierszem]. Powst. w większości przed 1862, czystopis w 1867. Ogl. *Gaz. Luw.* 1877 nr 43–54 z przerwami. Z autografu wyd. w poz. 61 t. 11. Przedr. z *Gaz. Luw.* w poz. 54 t. 13.

44. *Godzien litości*. *Komedie serio* w 3 a., prozą. Powst. 1862. Wyst. Kr., Lw. 1877. Wyd. w poz. 54 t. 9. Przedr. w poz. 56 t. 3, 58 t. 6, 61 t. 9.

45. *Jestem zabójcą*. *Komedie* w 1 a. [prozą]. Powst. koniec 1864–poc. 1865. Wyst.: Kr. 1877 i Lw. 1878 (łącznie z poz. 53); Wwa 1878. Wyd. w poz. 54 t. 8. Przedr. w poz. 56 t. 3, 58 t. 6, 61 t. 10.

46. *Z jakim się wdajesz, takim się stajesz*. *Przysłowie* [w 1 a., prozą]. Powst. ok. 1865. Wyst. Lw., Kr., Wwa 1877. Wyd. w poz. 54 t. 9. Przedr. w poz. 56 t. 3, 58 t. 5, 61 t. 9.

47. *Koncert*. *Intermezzo* w 1 scenie [prozą]. Powst. po 1865. Wyd. w poz. 54 t. 6. Wyst. Kr. 1885. Przedr. w poz. 56 t. 2, 58 t. 3, 61 t. 9.

48. *Świeczka zgasła*. *Jedna scena* [prozą]. Powst. po 1865. Wyst. Lw., Kr., Wwa 1877. Wyd. w poz. 54 t. 10. Wyd. osob. Lw. 1896. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1916; Wwa 1956 (wraz z poz. 36, 39). Przedr. w poz. 56 t. 3, 58 t. 5, 61 t. 9, 63.

Przekł.: czes. 1926, niem. 1888.

49. *Ostatnia wola*. *Komedie* w 3 a., prozą. Powst. 1867. Wyst. Kr., Lw. 1878. Wyd. w poz. 54 t. 8. Przedr. w poz. 56 t. 3, 58 t. 6, 61 t. 10.

Pierwotny tyt.: *Wola pana jenerala*.

50. *Z Przemysła do Przeszowy*. *Komedie* w 2 a. [prozą]. Powst. 1867. Wyst. Kr., Wwa, Łódź 1897. Ogl. H. Biegeleisen. *Bibl. Warsz.* 1897 t. 1. Wyd.

w poz. 56 t. 3. Wyd. osob. Wwa 1916. Przedr. w poz. 58 t. 6, 61 t. 10.

Inna wersja tyt.: Z Przemysła do Przyszowa.

51. Zapiski starucha. Powst. 1869–70. Wyd. w poz. 54 t. 11. Wyd. osob. oprac. B. Zakrzewski. Wr. 1991. Wyd. nast.: wstęp W. Leśniak. Wr. 1993 (pt. Zapiski starucha także trzy po trzy). Przedr. w poz. 61 t. 13, 63.

52. Komедie. T. 1–5. Wwa 1871.

Pod pieczę K.W. Wójcickiego.

Jako przedmowa fragm.: L. Siemiński: Portrety literackie. T. 1. Pozn. 1865 s. 505 i nn.

Tu: komedie serii pierwszej, poz. 13 t. 1, 13 t. 2, 21, 26, 29.

53. Teraz. Obrazek w 1 a. Powst. grudzień 1873–styczeń 1874. Wyst.: Kr. 1877 i Lw. 1878 (łącznie z poz. 45). Wyd. w poz. 54 t. 10. Przedr. w poz. 56 t. 3, 58 t. 6, 61 t. 9.

Tyt. pierwotnej wersji z 1872: Pełnoletnie panny.

Wydania zbiorowe i wybory

54. Dzieła. Z portretem autora. T. 1–13. Wwa 1880. T. 1–5: osiemnaście komedii serii pierwszej (poz. 13 t. 1–2, 21, 26, 29).

T. 6–10: siedemnaście komedii serii drugiej oraz trzy z serii pierwszej niewyd. do 1839: Rymond (poz. 28) i Obrona Olsztyna (poz. 20) w t. 6 oraz Dylizans (poz. 17) w t. 9; t. 6: poz. 37, 36, 47; t. 7: poz. 34, 38, 39, 41; t. 8: poz. 35, 49, 45; t. 9: poz. 44, 46; t. 10: poz. 42, 53, 48, 40. T. 11: Trzy po trzy (poz. 30), Zapiski starucha (poz. 51). T. 12: Poezje. T. 1. Tu cykle: Mieszane, Ballady, bajędy i poezje wierszem nierymowym, Ulotne, Bajki, Satyry i epigramata.

T. 13: Poezje. T. 2. Tu cykle: Mieszane, Ballady, bajędy i poezje wierszem nierymowym [tu: Jeremiasz Sęp, poz. 43], Ulotne, Satyry i epigramata. Ponadto: Dziennik wygnańca (poz. 22).

T. 13 wyd. powtórnie jako wyd. tyt. pt. Pisma patriotyczne. Lw. 1893.

55. Dzieła. Wyd. H. Biegeleisen. T. 1–5. Lw. 1897. Tu w t. 1 (s. 7–51) H. Biegeleisen: A. Fredro.

Poszczególne tomy zawierają komedie serii pierwszej z uwagami wydawcy oraz z odmanami tekstów.

56. Komедie. Wyd. zupełne poprzedzone wstępem P. Chmielewskiego. T. 1–3. Wwa 1898.

Tu: komedie serii pierwszej i serii drugiej.

57. Wybór poezji. Wwa 1918.

Tu cykle: Wiersze patriotyczne, Wiersze różne, Ballady, Bajki i satyry, Epigramata, Wiersze ulotne.

58. Pisma wszystkie. Dział 1: Komедie. T. 1–6. Tekst oprac., wstępem i objaśnieniami opatrzył E. Kucharski. Lw. 1926–27.

Tu: komedie serii pierwszej i serii drugiej oraz: Przedmowa do pierwszego wydania; Intryga naprędce.

59. Nieznany zbiór poezji. Z autografu Bibl. Ord. Krasieńskich R. 5249 wyd. T. Radoński. Kr. 1929.

Tu: 41 wierszy powst. przed 1821.

60. Pięć komedii: Pan Geldhab. — Nowy Don Kiszot. — Śluby panińskie. — Pan Jowialski. — Zemsta. Oprac. S. Pigoń. Ilustr. J.M. Szancer. Wwa 1954; Wwa 1964.

61. Pisma wszystkie. Wyd. kryt. Oprac. S. Pigoń, wstępem poprzedził K. Wyka. T. 1–15. Wwa 1955–80.

T. 1–6: Komедie. Seria 1.

T. 7–10: Komедie. Seria 2.

T. 11–12: Wiersze. Cz. 1–2.

T. 13 cz. 1–2: Proza. Oprac. K. Czajkowska i S. Pigoń.

T. 14: Korespondencja. Wybór i oprac. tekstów K. Czajkowska i S. Pigoń. Wstęp i komentarz K. Czajkowska.

T. 15: Pisma polityczno-społeczne. — Aneksy. Wstęp K. Czajkowska. Oprac. tekstów i komentarz S. Pigoń i K. Czajkowska.

62. Komедie. Wybór. Wwa 1972. [Wyd. 2] Wwa 1978.

63. Wybór dzieł. Oprac. i wstęp B. Zakrzewski. T. 1–2. Wr. 1994.

T. 1: Komедie.

T. 2: Komедie i proza.

Wybory obcojęzyczne

64. The major comedies. [Tłum., wstęp i komentarz] H.B. Segel. Princeton 1968 (ang.).

65. Komедii. [Oprac.] K. Dierżawin. Moskwa 1956 (ros.).

66. Izbrannoje. [Wybór i wstęp] B. Stachiejew. Moskwa 1987 (ros.).

67. Obsceniczne utwory powst. 1810–26, niepublikowane za życia F., zachowane w odpisach m.in. w zbiorach Ossol., Bibl. Jagiel., Bibl. Akademii Nauk we Lw.; nie weszły do Pism wszystkich (ich tytuły występują w indeksach t. 14 i 15).

1. Zaślubiny Idzi. Komедia w 1 a. Ogl. w: Głupie gusta młodości. Łódź 1991.

2. Poselstwo Mojżesza. Poemat w 6 księgach. Ogl. jw.

3. Piczomira królowa Branłomanii. Tragedia w 3 a. (przed 1817). Odbito we Wiedniu w roku 1920 jako rękopis [...]. [Lw. 1920]; toż wyd. wznowione Białystok 1991. Wyd. nast.: Łódź 1990; przedr. w poz. 67/6. Adaptacja sceniczna pt. F. dla dorosłych, wyst. Wwa Teatr Syrena 8 lipca 1987.

4. Sztuka obłapiania. Swawolny poemat młodości w IV pieśniach wierszem z r. 1817. Z ilustr. E. Guérarda. [Wstęp S. Vrtel-Wiercynski]: O Erosie w poezji Fredry. Suwałki [Lw.] 1926, toż wyd. fotoofs. z 1926. Bydg. 1990. Wyd. nast. m.in.: wstęp i wybór A.Z. Makowiecki. Białystok 1985; wstęp i oprac. Z. Dominiak, ilustr. Sz. Kobyliński. Wyd. 1 [!] Łódź 1990; Lublin 1993.

5. Głupie gusta młodości. [Wybór wierszy]. [Wstęp] R. Leszczyński. Łódź 1991 [tu: poz. 67/1, 67/2 oraz w cyklu: Żarty i krotochwile, wiersze dla mężczyzn: Próba cnoty. (Stara dykteryka nowo przerobiona) [inny tytuł: Pan Rewera]. — Odpowiedź na list F(eliksa) B(oznańskiego) z B. Wiśni d. 8 kwietnia 1823 r. (Fragm. ogł. w: Pisma wszystkie. T. 12. Wwa 1962 s. 225–226). — Ułomek z listu do Juliana F. opisującego pewną awanturę r. 1825. — Ballada o Juliusiu na pewne zdarzenie r. 1826].

6. Fantazje erotyczne A. Fredry. Przedmowa Z.K., Z.P. T. 1. Kr. 1993 [tu: Messalina. Tragedia w 2 a. po raz pierwszy w druku. — Piczomira. (Zob. poz. 67/3)].

Utwory przypisywane A.F.: Stara baśń, czyli baśń o królownie i trzech braciach [...]. Pozń. 1991; Wwa 1992. Autorstwo A.F. zakwestionował J. Zaleski: *Język A. Fredry*. Cz. 1. Wr. 1969 s. 10. — Pan Tadeusz. XIII księga [...]. Wwa 1992. — Mrówki, czyli spotkanie się Pana Tadeusza z Telimeną w Świątyni Dumania [...]. [Wyd. po 1915]. Autorstwo „Mrówek...” (A. Orłowski) ustalił R. Kaleta: *Sensacje z dawnych lat*. Wyd. 3 Wr. 1986 s. 504–508; zob. też B. Zakrzewski, m.in.: *Mickiewiczowskie falsyfikaty*. W: „Spowiednicy” Mickiewicza i F. oraz inne eseje. Wr. 1994. — Tenże: *Potomstwo „Pana Tadeusza”*. Wr. 1998.

Listy

68. Korespondencja. (Pisma wszystkie. T. 14). Wybór i oprac. tekstów K. Czajkowska i S. Pigoń. Wstęp i komentarz K. Czajkowska. Wwa 1976. Tu: 174 listy A.F. do różnych adresatów oraz wybór korespondencji: 325 listów różnych nadawców do A.F. W większości ogl. z rkpsów ze zbiorów m.in.: *Bibl. Czart.*, *Bibl. Nar.*, *Ossol.*, *Państw. Arch. Hist.* i *Bibl. Akademii Nauk we Lw.* Ponadto wykaz zaginionych listów A.F.

Przodr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959).

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

S. TARNOWSKI: *Komedie A. hr. F. Wwa 1876 odb. z Bibl. Warsz.* t. 2–3; przedr. w: *Rozprawy i sprawozdania*. T. 2. Kr. 1896; O literaturze polskiej XIX w. Wwa 1977. — TENŻE: O pośmiertnych komediach F. W: *Rozprawy i sprawozdania*. T. 2. Kr. 1896. — S. SCHNÜR-PEPŁOWSKI: Z papierów po F. Przyczynek do biografii poety. Kr. 1899; wyd. 2 Kr. 1900. — I. CHRZANOWSKI: O komediach A.F. Kr. 1917. — W. BOROWY: *Ze studiów nad F.* Kr. 1921. — E. KUCHARSKI: F. a komedia obca. Stosunek do komedii włoskiej. Kr. 1921; przedr. fragm. w: *Między teorią a historią literatury*. Wwa 1986. — TENŻE: *Chronologia komedji i niektórych pomniejszych utworów A.F.* Kr. 1923. — W. FOLKIERSKI: F. a Francja. Kr. 1925. — E. KUCHARSKI: A.F. *Życiorys literacki*. Lw. 1926 odb. wstępu z: A. FREDRO: *Komedie*. T. 1. 1926; przedr. w: *Między teorią a historią literatury*. Wwa 1986. — A. BRÜCKNER: O F. W: *Legends i fakty*. Łódź 1931. — J. STEMPOWSKI: *Pan Jowialski i jego spadkobiercy*. Wwa 1931. — T. BOY-ŻELEŃSKI: *Obrachunki fredrowskie*. Wwa 1934. Wyd. nast.: Wwa 1949; wyd. nowe z przedmową H. Markiewicza Wwa 1953; wyd. 2 Wwa 1954; wyd. 5 Wwa 1989. — S. KOŁACZKOWSKI: *Osobowość i postawa poetycka F. W: Dwa studia*. F. — Norwid. Wwa 1934; przedr. w: *Pisma wybrane*. T. 1. Wwa 1968. — T. CZAPCZYŃSKI: *Życie i twórczość A.F.* Łódź 1947. — K. WYKA: *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — Z. SZWEJKOWSKI: F. — wróg miasta. Łódź 1949; przedr. w: *Nie tylko o Prusie*. Pozn. 1967. — S. PIGOŃ: *Spuścizna literacka A.F.* Wwa 1954; toż w: A. FREDRO: *Pisma wszystkie*. S. 1 t. 1. Wwa 1955. — W. NATANSON: *Szkiec teatralne*. Kr. 1955. — K. WYKA: F., *pisarz ludowy*. *Twórczość* 1955 nr 10. — J. KLEINER: O *Krasickim i F. dziesięć rozpraw*. Wr. 1956. — S. PIGOŃ: W *pracowni A.F.* Wwa 1956. — B. KIELSKI: „Śluby paniieńskie” jako ogniwo w rozwoju

„komedii miłości”. *Pam. Lit.* 1957 z. 3. — *Pam. Teatr* 1958 z. 2 [tu m.in.: R. GÓRSKI: F. za granicą; J. KORZENNY: *Komedie F. na scenach czeskich 1849–1883*]. — J. LIPIŃSKI: „*Odłudki i poeta*” w oczach współczesnych. *Przeł. Hum.* 1959 nr 2. — S. MAŁACHOWSKI-LEMPICKI: Autor „*Pana Jowialskiego*” wolnomularzem. *Ruch Lit.* 1961 nr 3. — S. PIGOŃ: *Z ognia życia i literatury*. Wr. 1961 [tu: *Konflikty i węzły społeczne w komediach A.F.*, przedr. w: *Poprzez stulecia*. Wwa 1985; *Twórczość A.F. w sądach współczesnych*]. — M. PISZCZKOWSKI: F. a literatura Oświecenia. *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel. Prace Historycznol.* 4 (1961). — T. SIVERT, E. HEISE: A.F. Wwa 1962; wyd. 2 Wwa 1965. — S. DĄBROWSKI, R. GÓRSKI: F. na scenie. Wwa 1963. — W. ACHREMOWICZOWA: „*Śluby paniieńskie*” A.F. Wwa 1964; wyd. 3 Wwa 1972. — B. LASOCKA: O F. Dwadzieścia lat badań. *Pam. Teatr*. 1964 z. 3. — S. PIGOŃ: *Mile życia drobiazgi*. Wwa 1964 [tu m.in.: A.F. w szkole Sterne’a; Kiedy „*Ciotunia*” wchodziła w świat...; A.F. protektorat nad teatrem polskim we Lwowie]. — S. MAJCHROWSKI: *Pan F.* Wwa 1965. — Z. z FREDRÓW SZEPTYCKA: *Wspomnienia z lat ubiegłych*. Wr. 1967. — K. WYKA: A.F. Wwa 1968; wyd. 2 Wwa 1986. — K. CZAJKOWSKA: *Opracowanie krytyczne pamiętnika A.F.* „*Trzy po trzy*”. *Praca doktorska; streszcz.*: *Biul. Polon.* 1969 z. 36. — A. PĄLY: *Dramaty A. i J.A. Fredrów na Węgrzech*. *Studia z dziejów pol.-węgier. stosunków lit. i kult.* Wr. 1969. — S. PIGOŃ: *Wiązanka historycznoliteracka*. Wwa 1969 [tu: *Z tajemniczności 1985; Co tu kłopotu z tą „Ciotunią”!*; *Zagadka memoriału politycznego A.F. z r. 1846; Do Warszawy dylżansem*, a w Warszawie na pstrym koniu. (*Z dziejów recepcji A.F.*); *Czy okaleczyłem A.F.*]. — J. ZALESKI: *Język A.F.* Cz. 1–2. Wr. 1969–75. — J. KRZYŻANOWSKI: A.F. *farsa osiecka*. *Z dziejów kult. i lit. Ziemi Przemyskiej*. Przemysł 1970; przedr. w: *Paralele*. Wwa 1977. — I. CHRZANOWSKI: *Stanowisko F. w historii literatury polskiej*. W: *Wybór studiów i rozpraw*. T. 1. Wwa 1971. — B. ZAKRZEWSKI: „*Autobiografia*” A.F. *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 150 *Prace Lit.* 13 (1971). — J.R. BUJAŃSKI: A.F. *słownictwo teatralne*. *Symbolae Polonicae in honorem S. Jodłowski*. Wr. 1972. — J. SEDLÁK: *Komedie A.F. v slovenskej prekladovej tvorbe a v divadelnej kultúre*. *Vst' aby slovenskej a pol'skej literatury od klasicizmu po súčasnosť*. Bratislava 1972. — B. LASOCKA: A.F. w opinii współczesnych. *Scena* 1973 nr 7. — W. LEŚNIAK: A.F. w kampanii 1812 r. *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 240 *Prace Lit.* 16 (1974). — B. ZAKRZEWSKI: F. i Fredrusie. Wr. 1974 [tu: s. 119–122 *fragm. drugiej red.* „*Autobiografii*” A.F. z grudnia 1860]. — K. WYKA: *Obraz lit. pol.* S. 3 t. 1. Kr. 1975. — A. NASTULANKA: F. na scenach Polski Ludowej (1944–1975). *Teatr* 1976 nr 15. — B. ZAKRZEWSKI: F. z paradyzu. Wr. 1976 [tu: O samotnictwie literackim A.F.; F. i Mickiewicz; *Konkese artystyczne Fredrów; O twórczości obsceniczej A.F.* (*Pam. Lit.* 1974 z. 3; przedr. w: *Arka przymierza*. Wr. 1995); *Kapitan A.F. na Śląsku i w Saksonii; Love story A.F.*; F. „*spotkanie wrocławskie*”. *Ostatnie chwile A.F.*]. — F. dzisiaj. *Wypowiedzi*: A. MAŁACHOWSKI, K.T. TOEPLITZ, S. TREUGUIT, E. WYSIŃSKA. *Dialog* 1976 nr 7. — *Roczn. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 11 (1976) [1978; tu m.in.: K. CZAJKOWSKA: *Z działalności A.F. w Wydziale Stanowym (1835–1942)*; S. FRYBES: *Groteska w twórczości A.F.*; K. GÓRSKI: *Uwagi o książce A.F.* „*Trzy po trzy*”]; B. LASOCKA-PSZONIĄK: F. — teatr — literatura]. — [Sesja naukowa poświęcona A.F. w stulecie

- śmierci. Wwa 15–16 XI 1976. (Referaty m.in.: T. SKUBA-LANKA: Styl językowy komedii A.F. *Pam. Lit.* 1977 z. 2; B. ZAKRZEWSKI: O napoleonizmie F. *Pam. Lit.* 1977 z. 2). Spr.: K. CZAJKOWSKA. *Biul. Polon.* 1977 nr 3; R. MA-CZYŃSKI. *Przegl. Hum.* 1977 nr 2]. — [Sesja naukowa „F. – romantyzm – współczesność”. Wwa 6 XII 1976. Spr.: M. PREJS. *Przegl. Hum.* 1977 nr 3; J. RATYŃSKA. *Polon.* 1977 nr 2]. — M. INGLOT: Osobowość aktora jako tworzywo literackie. (Na przykładzie komedii A.F.) *Pam. Lit.* 1977 z. 2. — A. POKLEWSKA: A.F. Wwa 1977. — J.M. RYM-KIEWICZ: A.F. jest w złym humorze. Wwa 1977; wyd. 2 Wwa 1982. — W. WEINTRAUB: Polityka i sternizm w „Trzy po trzy”. W: Od Reja do Boya. Wwa 1977. — *Biul. Pol. Komitetu do Spraw UNESCO* 1977 nr 1[o włączeniu obchodów setnej rocznicy zgonu A.F. do spisu rocznic UNESCO]. — Z. CIESIŃSKI: F. w Szwecji. *Pam. Teatr.* 1978 z. 4; przedr. w: Od F. do Różewicza. Gdańsk 1986. — M. INGLOT: Komedie A.F. Literatura i teatr. Wr. 1978. — TENŻE: W kręgu oświeceniowego dziedzictwa. *Z dziejów kult. i lit. Ziemi Przemyskiej*. T. 3. Przemysł 1978. — TENŻE: Literatura romantyczna i sentymentalna jako element struktury komedii Fredrowskiej. *Z pol. studiów slawist.* S. 5 [cz.] 2. Wwa 1978. — K. KORZON: Sprawy Ossolineum z lat 1834–1839 w działalności A.F., G. Pawlikowskiego i innych. *Z dziejów Zakładu Nar. im. Ossolińskich*. Wr. 1978. — E. TRILLER: Losy archiwum rodzinnego Fredrów w Beńkowej Wiszni. *Ze skarbcza kultury* 30 (1978). — Cz. KŁAK: Etiudy prozatorskie A.F. *Rocz. Komisji Historyczno-lit.* 1979 z. 2; przedr. w: Pisarze galicyjscy. Rzeszów 1994. — E. MALICKA: Kopia teatralna komedii A.F. „Z jakim się wdajesz, takim się stajesz”. Przyczynek do dotychczasowych wydań tekstu. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1979 nr 1/2. — K. POKLEWSKA: Komedie F. wobec komedii Korzeniowskiego. *Prace Polon.* 35 (1979) [wygl. uprzednio jako referat na sesji nauk. „A.F. w stulecie śmierci”. Wwa 1976]. — M. PRUSKA-CARROLL: Fredro's memoirs the „gawęda” and Sterne's technique. *Slavic and East European Journal* 23 (1979) nr 3; toż w języku pol.: „Trzy po trzy” – sterne'owsko-fredrowska gawęda. *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 547 *Prace Lit.* 22 (1981). — W. STU-DENCKI: Założenia światopoglądowe i stylistyczne pamiętnika A.F. „Trzy po trzy”. *Prace Nauk. WSP w Częstochowie*. Cz. 1. *Filol. Pol.* 1979 z. 2. — W. WEINTRAUB: Komedie o humorystach: „Pan Jowialski”. *Pam. Lit.* 1979 z. 4. — M. INGLOT: Satyra i humor w „Dożyciu”. *Ruch. Lit.* 1980 nr 6. — TENŻE: Refleksje z badań nad scenicznymi dziejami postaci Fredrowskich. *Slavia Orientalis* 1980 nr 3. — R. MA-CZYŃSKI: Komedie F. w perspektywie literaturoznawczej i teatrologicznej. *Przegl. Hum.* 1980 nr 1. — M. URSEL: Bajkopisarstwo A.F. *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 492 *Prace Lit. Monografie* 3 (1980). — W. NATANSON: Sekrety fredrowskie. Wwa 1981; wyd. 2 Wwa 1984. — J. ZDZIENICKA-TRACZYŃSKA: Komizm w „Trzy po trzy” A.F. *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 507 *Prace Lit.* 21 (1981). — S. FOLFAŚSKI: Zbieżność konceptu „kata i lotra” w „Panu Jowialskim” A.F. i w „Momusie”. *Ruch. Lit.* 1982 nr 5/6. — M. INGLOT: „Zemsta” A.F. Wwa 1983; wyd. 3 zmien. Wwa 1995. — *Biogramy uczonych pol.* Cz. 1. *Nauki społ.* z. 1. Wr. 1983. — [„E. – poeta rzeczywistości” – sesja literacka. Krosno 3 V 1983. Spr.: [A. MUNIA] (am). *Podkarpacie* 1983 nr 19]. — D. LUBIMA: Na tropach sarmatyzmu A.F. („Gwałtu, co się dzieje”, „Pan Jowialski”, „Zemsta”). *Prace Historyczno-lit. UŚI*. 1984 [t.] 20. — L. LUDOROWSKI: Operetki A.F. *Annales UMCS. Sectio FF* 2 (1984) [1986]. — R. MA-CZYŃSKI: A.F. wobec powstania listopadowego. *Pam. Lit.* 1984 z. 1; przedr.: Dziedzictwo powstania listopadowego w lit. pol. Wwa 1986. — I. JOKIEL: O „Wychowance” A.F. *Prace Nauk. WSP w Częstochowie. Filol. Pol.* 1985 z. 1. — *Dictionnaire de la littérature française et étrangère*. Red. J. Demougou. Paris 1985. — M. INGLOT: Świat komedii fredrowskich. Wr. 1986 [tu przedr. art. z 1965–84 oraz „Maż i żona”, Między generacją a recepcją]. — W. LEŚNIAK: Autografy A.F. Wr. 1987. — L. SCHILLER: Żart, satyra i głębsze znaczenie w teatrze F. W: *Theatrum militans 1939–1945*. Wwa 1987. — B. TABORSKI: F. u Anglosasów. *Teatr* 1987 nr 11. — *Dramat pol. XIX i XX w.* Lubl. 1987 [tu: M. INGLOT: O „Panu Geldhabie”; L. LUDOROWSKI: „Rymond” A.F.; TENŻE: „Koncert” A.F.]. — M. INGLOT: O „Zemście” A.F. *Arcydziała lit. pol. i interpretacje*. T. 2. Rzeszów 1988. — L. LUDOROWSKI: O „Ciotuni” A.F. *Annales UMCS. Sectio FF* 6 (1988). — TENŻE: F. a lekka muza. *Scena* 1988 nr 3, 4. — L. PSZCZOŁOWSKA: Wiersz komedii F. „Maż i żona”. *Studia z lit. pol. i obcej*. Lubl. 1988. — T. SINKO: Genealogia kilku typów i figur A.F. W: *Antyk w literaturze polskiej*. Wwa 1988. — E. SKWARA: Motyw podania się za kogoś innego w komediach Plauta i F. *Filomata* 1988 nr 384, 385. — Z. KUCHARCZAK: A.F. we fraku i w szlafroku. Osobowość i życie prywatne. Łódź 1989. — J. ABRAMOWSKA: Miejsce bajki w twórczości A. Mickiewicza i A.F. W: *Polska bajka ezopowa*. Pozn. 1991. — I. JOKIEL: A.F. w latach 1839–1876. Częstochowa 1991. — E. STADNIK: Motywy i wątki folklorystyczne oraz przysłówia w twórczości komediowej A.F. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Lit.* 29 (1991). — B. ZAKRZEWSKI: Śląskie przygody A.F. Wr. 1991 [tu: rozszerz. wersja esejów z tomu „F. z paradyzu” oraz: „Ona pisze do siebie”; Historia grobu F.]. — W. LEŚNIAK: Związki A.F. z Ossolineum. *Czasop. Zakładu Nar. im. Ossolińskich* 1992 z. 1. — W. PUSZ: Etiudy prozatorskie A.F. W: *Romantyczne tematy i dylematy*. Rzeszów 1992. — L. SPYRKA: Czeskie i słowackie przekłady dramatów A.F. *Prace Nauk. UŚI*. 1992 nr 1274 *Przekład Artyst.* t. 3. — J. TRZYNADŁOWSKI: O „Zemście” A.F. – inaczej. *Litteraria* 22 (1992). — M. URSEL: O wierszach A.F. Wr. 1992 *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 1462. — TENŻE: Komedie i teatr jako temat twórczości pozakomediowej A.F. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Lit.* 32 (1992). — I. JOKIEL: Pasja i milczenie. O życiu i twórczości A.F. w latach 1839–1876. Częstochowa 1993. — B. LA-SOCKA: Na widowni i przy pulpicie pisarza. Związki A.F. z teatrem. *Sztuka aktorska a dram.* Wwa 1993. — D. SIWICKA: Oko w oko z trzy po trzy. *Teksty Drugie* 1993 nr 2. — Z. SUDOLSKI: A.F. świat wartości i antywartości. *Przegl. Powsz.* 1993 nr 12. — TENŻE: Refleksja filozoficzno-moralna A.F. *Przegl. Powsz.* 1993 nr 6. — E. WOLNICZ-PAWŁOWSKA: O imionach u F. *Onomastyka lit.* Olsztyn 1993. — B. ZAKRZEWSKI: F. nie tylko komediopisarz. Wr. 1993 [tu: W obronie tańca; Fredrowskie Jątwegi i „Lubienie”; W *Pokłosiu* Edmunda Bojanowskiego; Komedie o Fredrowskiej „zbrodni stanu”; F. – akademik; „Zapiski starucha” A.F.; „Błogosławieństwo” Dziadka; „Pro memoria”, czyli *Theatrum vitae*; „Minos zaszczeł” na F.; F. we Wrocławiu i na Dolnym Śląsku, por. „F. z paradyzu”, 1976]. — TENŻE: Legenda herbowa A.F. Wr. 1993. — TENŻE: Fredrowskie świętowanie. *Tyg. Powsz.* 1993 nr 30. — *Czasop. Zakładu Nar. im. Ossolińskich* 1993 z. 3 [tu: M. INGLOT: Poetyka i tematyka Fredrowskiej komedii; M. ORZEL: A.F. 1793–1876. W dwusetną rocznicę urodzin. Wystawa w

Bibliotecz Ossolineum II X-6 XI 1993; E. TRILLER: Spotkanie Fredrowskie w Działawiu]. — *Pam. Lit.* 1993 z. 1 [tu m.in.: D. RATAJCZAKOWA: Świat Fredrowskich jednoaktówek; D. ŚWIERCZYŃSKA: Tajemniczy tłumacz A. Fredry - A.S-n]. — *Polon.* 1993 nr 6 [tu: M. INGLOT: Swoboda i cudzoziemszczyzna w „Ślubach panięńskich” i „Zemście” A.F.; B. LASOCKA: Teatr A.F.; A. LAPICKI: Nie chciał tymi kajdanami brząkać...; D. RATAJCZAKOWA: „Tak jest, jak się państwu zdaje”. Dziewiętnastowieczny teatr i komedia w 1 akcie.]. — *Teatr* 1993 nr 6 [tu: B. LASOCKA: Szkic do portretu; T. LUBIENSKI: A.F. – postać historyczna; W. MAJCHEREK: F z okienka; S. MELLER: F. lustracyjny; M. ŚWIERKOWSKA-NIECIKOWSKA: „Śmieszyc – i nie więcej”]. — B. LASOCKA: Teatr w „Dzienniku Mód Paryskich” (1840–1848). *Pol. krytyka teatr. w XIX w.* Wwa 1994. — E. SKIBIŃSKA: F. po francusku. *Pam. Lit.* 1994 z. 4 [„Trzy po trzy”]. — M. URSEL: Fredrowskie teatralizacje. Wr. 1994 *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 1611. — B. ZAKRZEWSKI: „Spowiednicy” Mickiewicza i F. oraz inne eseje. Wr. 1994 [tu dot. A.F.: Spotkania Mickiewicza z F.; O poglądach religijnych A.F.; F. w dwustulecie urodzin]. — Zofia Szembekówna o losach archiwaliów Fredrowskich. Oprac. B. Zakrzewski. *Pam. Lit.* 1994 z. 1. — B. ZAKRZEWSKI: Fredrowiana w pamiętniku prawniczki [Z. Szembekówny]. *Pam. Lit.* 1994 z. 2. — *Księga w dwusetną rocznicę urodzin A.F. Materiały z konferencji [...] wrocławiu 25–27 października 1993 r.* Pod red. J. Kolbuszewskiego. Wr. 1994 [tu m.in.: I. A. LAPICKI: Mój F.; M. INGLOT: Epistolarny portret A.F.; Z. SUDOLSKI: A.F. widziany z perspektywy „Zapisków starucha”; K. BILIŃSKI: F. homo religiosus?; A. BURGHARDT: Bieszczady A.F. [z fragm. wiersza F., autorstwo domniemane]; W. SOLIŃSKI: F. w „Dzienniku” Lechonia; P. ŻBIKOWSKI: Obrachunków literackich A.F. ciąg dalszy – II; B. LASOCKA: Świat teatralny młodego F.; D. RATAJCZAKOWA: Komedia A.F. a komediopisarstwo polskie XIX w.; C. ROWIŃSKI: Wątki „Balzakowskie” w komediach A.F.; J. SKUCZYŃSKI: „Teatr w teatrze” w jednoaktówkach A.F.; K. POKLEWSKA: „Świeczka zgasta” – komedia miłości?; F. TAZBIR: „Zemsta” krytyka czy apologia szlachetczyzny?; C. MYKITA-GLENSK: Inscenizacje sztuk A.F. na Śląsku w okresie niewoli narodowej; B. ZELER: Dlaczego „Zemsta” jest śmieszna? – III; E. DESTRIÉE-VAN WILDER: „Trzy po trzy” A.F. Swoisty aliaż tradycji literackich i filozoficznych; D. SIWICKA: Napoleon tyłem odwrócony; D. WIERZCHOŁOWSKA: „Szczęście domowe Polaka jest teraz oazą kwieciwą śród puszcy Sahary” – rzecz o niektórych aspektach aksjologii A.F.; I. JOKIEL: O formie „Zapisków starucha” A.F.; M. JOŃKA: Żale nad Płachetką, czyli kilka myśli F. o wychowaniu.; J. SŁAWIŃSKI, W.R. SIERON: Literackie i fizyczne bieguny „Magnetyzmu serc” A.F.; E. GRZĘDA: Fredrowskie magnetyzmy; J. KOLBUSZEWSKI: Śmierć u F.; D. POŁOWIAK-WAWRZONEK: O zachowanie ciągłości kulturowej. Frazeologizmy i przysłowia S.F.]. — *F na scenie*. Oprac. i red. D. Buchwald, A. Krasnodębska, M. Maziewska. Wwa 1994 [szceny 1959–1992]. — *Zemsta*. Wybór i red. J. Polanicki. Wwa 1994 [głosy o „Zemście”]. — *Z życia i twórczości A.F. w dwusetną rocznicę urodzin. Mater. z sesji nauk. Przemysł 5–13. 6. 1993*. Przemysł 1994 [tu m.in.: B. ZAKRZEWSKI: Historia miłości i małżeństwa A.F.]. — T. BRAJERSKI: Podstawowe honoratiwa we wczesnych komediach A.F. *Rocz. Hum.* 1995 nr 6. — P. PAŁOŚZ: O niektórych aspektach przestrzennych i motorycznych w komediach A.F. „Śluby panięńskie” i „Zemsta”. *Zesz.*

Nauk. Filol. Pol. Uniu. Opol. 35 (1995). — J. TRZYNAŁOWSKI: O „Zemście” inaczej; „Śluby panięńskie” czy to komedia? *Odra* 1995 nr 11. — B. LASOCKA: F. w Warszawie. *Romantycy i Warszawa*. Wwa 1996. — D. POŁOWIAK-WAWRZONEK: Stałe związki wyrazowe w dziełach A.F. – wpływ języka francuskiego. *Kieleckie Studia Filol.* 10 (1996). — D. SIWICKA: Śmiech jowialny. *Trzyście arcydzieł romantycznych*. Wwa 1996. — T. WITCZAK: Ostatnia sztuka A.F. O kilku zagadnieniach komedii „Teraz”. *Pam. Teatr.* 1996 nr 1/2. — D. RATAJCZAKOWA: F. albo o niejednoznaczności. *Nie tylko o Norwidzie*. Pozn. 1997. — B. ZAKRZEWSKI: Proces A.F. o zbrodnię stanu. Wr. 1997. A.P.

FREDRO Andrzej Maksymilian ok. 1620–1679

Urodzony ok. 1620; syn Jerzego, stolnika przemyskiego. Od 1637 studiował w Akademii Krakowskiej, następnie służył jako dworzanin pokojowy Władysława IV Wazy. Już w 1643 rozpoczął karierę polityczną, posługując na sejm, odąd funkcję tę pełnił wielokrotnie. Podczas bezkrólewia w 1648 ujawnił swoje stanowczo-szlacheckie konserwatywne przekonania w duchu złotej wolności i nietolerancji religijnej, które łączył z postępowymi projektami organizacji samowystarczalności przemysłowej państwa, opartej na mieszczaństwie, rozbudowie szkolnictwa i podniesieniu oświaty publicznej. Chłopi w jego dobrach w Przemyskiem wystąpili czynnie przeciwko niemu w 1648, natomiast do końca życia cieszył się poważaniem wśród szlachty ziem ruskich, którą wielokrotnie reprezentował. Brał udział w pracach wielu komisji parlamentarnych; w 1652 jako marszałek sejm uznal moc zrywającego obrady jednostkowego liberum veto, jakie założył poseł trocki Władysław Siciński. W 1651 oddał się do dyspozycji Jana II Kazimierza i stanął na czele uformowanej przez siebie chorągwi, jednakże nie wziął udziału w bitwie beresteckiej, wysłany w tym czasie przez króla w poselstwie do księcia siedmiogrodzkiego Jerzego Rakoczego. W 1654 otrzymał kasztelaninę lwowską. W 1656 został wojewodą podlaskim. Po wybuchu wojny szwedzko-polskiej pozostał wierny Janowi Kazimierzowi i przewodził pospolitemu ruszeniu szlachty województwa lwowskiego. Przez krótki czas popierał plany dworu, dotyczące przeprowadzenia zasady elekcji *vivente rege*, niebawem jednak przeciwstawił się tej reformie i piórem, i na sejmie w 1661. Podczas rokosa Jerzego Sebastiana Lubomirskiego zajął stanowisko mediacyjne. W toku konwokacji w 1668 działał na rzecz obioru Piasta. W następnych latach nie podejmował żywej działalności publicznej, natomiast intensywnie rozwijał zaczęta około połowy wieku pracę pisarską, której wymowa silnie oddziaływała na szlach-

tę. Po śmierci Michała Wiśniowieckiego brał udział w czwartej z kolei elekcji. W 1672 stał na czele pospolitego ruszenia ziem ruskich wobec zagrożenia tureckiego. Od Jana III Sobieskiego otrzymał stanowisko wojewody podolskiego. W 1678 został mianowany deputatem do rady przyboocznej króla. Był żonaty z Katarzyną Gidzińską. Zastąpił głównie jako teoretyk wojskowości i pisarz polityczny, w utworach swych starał się także ukazać wzór dobrego obywatela. Zmarł 15 czerwca 1679 w Przemysłu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Gestorum populi Poloni sub Henrico Valesio, Polonorum postea vero Galliae Rege. Gdańsk 1652 druk. J. Förster. Wyd. nast.: Gdańsk 1659; pt. .... Liber unus ab ipsomet auctore recognitus et correctus. Gdańsk 1660; *Scriptorium Rerum Polonicarum Collectio*. T. I. Amsterdam 1698.

Przekład pol.: W. Syrokomla: Dzieje narodu polskiego pod Henrykiem Walezjuszem. Petersburg. 1855 *Dziejopisowie Krajowi* t. 4.

2. Przysłowia mów potocznych, obyczajowe, radne, wojenne. Kr. 1658 druk. wdowa i dziedzice K. Schedla. Wyd. nast.: Kr. 1659; Kr. 1664; Kr. 1769; Wil. 1777; Wil. 1781; wyd. J.S. Bandkie. Wr. 1802; toż Wr. 1809; wyd. K.J. Turowski. Sanok 1855 *Bibl. Pol.* z. 23–24; Paryż 1867 *Bibl. Lud. Pol.* z. 51–52; pt. Przysłowia mów potocznych. Oprac. i wyd. L. Kukulski. Wwa 1980. Przedmowę do wyd. 1 przedr. W. Taszycki: Obroncy języka polskiego. Wiek XV–XVIII. Wr. 1953 *BNI*, 146; Przysłowia dot. spraw wojskowych przedr. Z. Spieralski: Polskie piśmiennictwo ogólnowojskowe do r. 1764. Wwa 1966 [tu również fragm. innych utworów]; wybór przedr. [Z. Wójcikiewicz] (z.w.). *Nowiny* 1987 nr 101.

Powtórne przysłowia albo dokład przestroń dawniejszych. (W liczbie 211). Ogl. F. Glinka: Zwierzyniec jednorożców z przydatkiem różnych mów sejmowych, listów, pism i dyskursów tak polskich, jak i łacińskich. Lw. 1670.

3. Monita politico – moralia et Icon ingeniorum. Gdańsk 1664 druk. J. Förster. Wyd. nast.: Gdańsk 1668; Gdańsk 1669; Frankfurt 1679 (tamże sześć dalszych wyd.); b.m. 1684; Wiedeń 1692; Vesaliae 1700; Inglostadt 1701; b.m. 1727; b.m.r.; Wiedeń 1748; Inglostadt 1750; Tyrnawa 1751; Tyrnawa 1763; Wwa 1765.

Przekład pol.: J.I. Jankowski: Przestrogi polityczno-obyczajowe. Wil. 1781.

Przekł. niem.: 1684, 1698.

4. Scriptorum seu togae et belli notationum fragmenta. Accesserunt peristromata regum symbolis expressa. Gdańsk 1660 druk. J. Förster. Wyd. nast. Frankfurt 1685.

Przekład pol. fragm.: F. Wujtewicz. *700 lat myśli pol.*: XVII w. Cz. 1 (1979).

5. Parens filio Georgio Boguslao Fredro Cracovianae Academiae in scholam ituro biennalis studii methodum ac normam praescribit. [Instrukcja pedagogiczna dla syna. Część główna powst. w 1667, dwie dopełniające wkrótce po niej]. Ogl. H. Barycz: A.M. Fredro wobec zagadnień wychowawczych. Kr. 1948.

Rkps w Bibl. Jagiel. nr 5.

6. Militarium, seu axiomatum belli ad harmoniam togae accomodatorum libri duo. Accessere minutoria quaedam. Amsterdam 1668. [Księga pierwsza]. Wyd. nast.: *Scriptorium Rerum Polonicarum Collectio*. T. 3. Amsterdam 1698; toż ... cum XXXII figuris aenaeis et explicatione omnium terminorum architecturae militaris ... Liber secundus. Lipsk 1757.

Przekład pol. fragm. J. Domański, ogl. J. Górski, E. Lipiński: Merkantylistyczna myśl ekonomiczna w Polsce XVI i XVII w. Wybór pism. Wwa 1958; J. Domański, T. Włodarczyk. *700 lat myśli pol.*: XVII w. 1 (1979).

7. [Traktaty w sprawach polityczno-wojskowych:] Wojsku Rzeczypospolitej, czyli po powiatach, czyli z pospolitego skarbu pożyteczniejsza jest płaca. Powst. zapewne 1669 lub 1670; Pytanie albo ratiocinatio ze strony tureckiej wojny i nowych z Portą Ottomańską traktatów. Powst. 1672; Pułku pieszego albo regimentu zatrzymanie i porządek. Powst. 1673. Wyd. z rkpsu J. Wimmer: Trzy projekty A.M. Fredry w sprawach wojskowych. *Studia i Mater. do Hist. Wojskowości* 1972 nr 2. Fragm. tłum. R. Zawadzki. *700 lat ...*, jw. Rkps w Ossol. sygn. 305 (odpisy XVII-wieczne).

8. Potrzebne consideratie około porządku wojennego i pospolitego ruszenia. Ogl. F. Glinka: Zwierzyniec jednorożców..., jw. poz. 2 i osobno pt. ... z przydatkiem sporządzenia oekonomiej wojennej i sposobu, jakoby wojska Rzeczypospolitej mogły być w dobrym porządku zatrzymane. Słuck 1675. Wyd. nast. Wwa 1789. Fragm. pt. O porządku wojennym i o pospolitem ruszeniu małym. Wyd. K.J. Turowski. Sanok 1856 *Bibl. Pol.* z. 84.

9. Vir consilii monitis ethicorum nec non prudentiae civilis. [Traktat o wymowie]. Powst. 1676. Wyd. [wspólnie z innymi utworami]: ... Accessere alia quaedam miscellanea eiusdem auctoris. Lw. 1730.

10. Peregrynacja dwuletnia każdemu Polakowi potrzebna. [Instrukcja pedagogiczna o racjonalnym poznawaniu krajów obcych]. Ogl. H. Barycz, jw. poz. 5.

Rkps w Ossol. sygn. 305/II (bez nazwiska autora).

11. Sposób przywrócenia dobrej monety. Racyjnie według pospolitego mniemania.

Rkps w Bibliothèque Nationale w Paryżu sygn. 241.

12. Mowy. Ogl. F. Glinka: Zwierzyniec jednorożców..., jw. poz. 2; J. Daneykiewicz Ostrowski:

Swada polska i łacińska albo miscellanea. T. 1. Lubl. 1745; t. 2. Lubl. 1747. Fragm. mowy sejmowej przedr. W. Tomkiewicz: Pisarze polskiego Odrodzenia o sztuce. Wr. 1955.

Teksty mów — rkps Ossol. sygn. 240, 287/II, 1427/I.

Utwór o autorstwie niepewnym

13. Piechotne ćwiczenia albo wojenność piechoty ... Przez Błażeja Lipowskiego. Kr. 1660 druk. wdowa po Ł. Kupiszu.

Dedyk. — być może fikcyjnie — A.M.F.

Wg Z. Rynducha B. Lipowski to pseud. A.M.F., wg J. Wimmera B. Lipowski jest autorem.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

S. TARNOWSKI: A.M.F. Charakterystyka literacka. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 4 (1876) i odb. — L. KOSIŃSKI: Przysłowia A.M.F. Pozn. 1929. — H. BARYCZ: Fredro wobec zagadnień wychowawczych. Kr. 1948. — W. CZAPLIŃSKI: *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — E. LIPIŃSKI: A.M.F. — ideolog kultury przemysłowej. W: *Studia nad historią polskiej myśli ekonomicznej*. Wwa 1956. — J. WIMMER: A.M.F. jako projektodawca reform wojskowych. *O naprawę Rzeczypospolitej XVI–XVIII w. Prace ofiarowane W. Czaplinskiemu*. Wwa 1965. — *Zarys dziejów wojskowości pol. do r. 1864*. T. 2. Wwa 1966. — Z. RYNDUCH: Nauka o stylach w retorykach polskich XVII w. Gdańsk 1967. — G. LABUDA: Geneza przysłowia „Jak świat światem, nie będzie Niemiec Polakowi bratem”. *Zesz. Nauk. UAM. Hist.* 8 (1968). — J. MACISZEWSKI: Szlachta polska i jej państwo. Wwa 1969 s. 132–196. — W. LANG: Z historii polskiej myśli wojskowej. *Mową Wieki* 1970 nr 2. — *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — Z. RYNDUCH: Ze studiów nad twórczością A.M.F. *Zesz. Nauk. Wydz. Hum. UG. Prace Hist.-Lit.* 1972 nr 1. — Janusz PELC: Obraz — słowo — znaczenie. Wr. 1973. — Z. RYNDUCH: A.M.F. „*Vir consilii*” jako podręcznik retoryki barokowej. *Pam. Lit.* 1973 z. 3. — Cz. HERNAS: Barok. Wwa 1973 i wyd. nast. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — Z. OGONOWSKI: W obronie liberum veto. Nad pismami A.M.F. *Człowiek i Światopogląd* 1975 nr 4–5. — I. LEWANDOWSKI: Recepcja dawnych rzymskich kompendiów historycznych w dawnej Polsce. Pozn. 1976. — K. OLEJNIK: Rozwój polskiej myśli wojskowej do końca XVII w. Pozn. 1976. — Z. RYNDUCH: Poezja i proza w prozie. Z zagadnień artysty prózy A.M.F. *Poezja* 1977 nr 5/6. — A. POPIOL-SZYMAŃSKA: Poglądy monetarne w Polsce od XV do XVIII w. Pozn. 1978. — J. WIMMER: Historia piechoty polskiej do r. 1864. Wwa 1978. — Z. RYNDUCH: Sądy o języku i stylu w twórczości A.M.F. *Acta UNC. Filol. Pol.* 1979 z. 17. — TENŻE: A.M.Fredro. Portret literacki. Gdańsk 1980 [rec.: M. ŽIVANCEVIĆ. *Zbornik Matice Srpske za Slavistiku* (Novi Sad) 24 (1983) nr 25]. — T.M. NOWAK, J. WIMMER: Historia oręża polskiego 963–1795. Wwa 1981 s. 475–77 i in. — E. OZOROWSKI: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — A. CZYŻ. *Przegl. Hum.* 1982 nr 11. — S.J. BUKSIŃSKI: *Rocz. Przemyski* 22/23 (1983) s. 483–491. — J.Z. LICHANŃSKI: *Przegl. Hum.* 1984 nr 3. — Z. RYNDUCH: Funkcja przysłów w prozie A.M.F. *Retoryka a lit.* Wr. 1984. — J. JARON: Problematyka moralna w programie Akademii Zamojskiej i twórczości

A.M.F. *Wojsko Lud.* 1985 nr 10. — A. MIERZYŃSKI: *Zorza* 1985 nr 17. — W. STRZAŁKOWSKI: Epoka Odrodzenia. W: *Ludzie i idee*. Londyn 1985. — M. KSIĄŻEK, K. KUŚNIERZ: Działalność urbanistyczna A.M.F. *Teza Komisji Urbanistyki i Architektury* 20 (1986) s. 131–139. — K. PRZYBOŚ: Propaganda w służbie rokосу Lubomirskiego. Czy A.M.F. był autorem „Echa żałobnego” z 1666 r.? *Ruch Lit.* 1991 nr 5. — J. SIKORSKI: Polskie piśmiennictwo wojskowe od XV do XX w. Wwa 1991. — J. STARNAWSKI, M. WICHOWA, A. OBRĘBSKI: Antyk w Polsce. Cz. 1. Łódź 1992. — Janusz PELC: Barok — epoka przeciwieństw. Wwa 1993. — H. WIŚNIEWSKA: Intelktualizacja językowa w przysłowach A.M.F. *Rocz. Przemyski* 29/30 (1993/94) s. 315–327.

I.T.

FREDRO Jan Aleksander 1829–1891

Urodzony 2 września 1829 we Lwowie; syn Aleksandra, komediopisarza, i Zofii z Jabłonowskich primo voto Skarbkowej. Rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Lwowskim, ale przerwał je, by wziąć udział w wypadkach Wiosny Ludów — początkowo na terenie Galicji, a następnie jako ochotnik w powstaniu węgierskim w 1849. Walczył w bitwach pod Tarczałem i Turą, otrzymał stopień podporucznika i Złoty Krzyż Zasługi. Po klęsce powstańców pod Temeszwarem przeszedł ze sztabem gen. Henryka Dembińskiego do Turcji, skąd przedostał się w styczniu 1850 do Francji. Przebywał w Paryżu, dokąd przybyli jego rodzice, i odbywał studia malarskie. Mimo starań ojca dopiero po ogłoszeniu powszechnej amnestii dla uczestników powstania na Węgrzech powrócił do Galicji (czerwiec 1857). Przejął od ojca majątek rodzinny Beńkowska Wisznia w powiecie rudeckim i ożenił się z hrabianką Marią Mierówną. Po śmierci żony w 1862 przeniósł się do Lwowa i zamieszkał w dworku na Chorążczyźnie. W tym okresie rozpoczął twórczość komediopisarską. Debiutował wystawionym we Lwowie w styczniu 1865 jednoaktowym obrazkiem „Przed śniadaniem”. Tworzył głównie jednoaktowe komedie, grywane w teatrach Lwowa, Krakowa i Warszawy, cieszące się powodzeniem i tłumaczone ówczesnie na języki czeski, niemiecki, serbsko-chorwacki, szwedzki i węgierski. Wydawano je i wznawiano w popularnych seriach wydawniczych dla potrzeb amatorskiego ruchu teatralnego. W 1876 zainicjował konkursy dramatyczne Teatrów Rządowych Warszawskich, w 1878 należał do komisji sędziowskiej I Lwowskiego Konkursu im. A. Fredry. W 1878 ponownie osiadł w Beńkowej Wiszni. Zgodnie z wolą ojca był członkiem komitetu redakcyjnego „Dzielnicy” A. Fredry. Zmarł 15 maja 1891 w czasie pobytu u córki, Marii Szembkowej, w Siemianicach pod Kępem w Wielkopolsce; pochowany w kaplicy grobowej Fredrów w Rudkach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Drzemka pana Prospera. Komedja w 4 a. Wyst. Lw., Kr. 1886. Wyd. w poz. 2, 5.

2. Komedie. T. 1–2. Wwa 1872.

T. 1: Przed śniadaniem. Obrazek w 1 a.; Piosenka wujaszka. Krotoczwila w 1 a.; Drzemka pana Prospera. Komedja w 4 a.; Poznaj, nim pokochasz. Przysłowie dramatyczne w 1 a. T. 2: Posażna jedynaczka. Komedja w 1 a.; Mentor. Komedja w 3 a.; Consilium facultatis. Komedja w 1 a.

3. Obce żywioły. Komedja w 5 a. Wyst. Lw., Kr. 1873. Wyd. osob. Kr. 1873. Przedr. w poz. 5. Przekł. czes. 1874.

4. Wielkie bractwo. Komedja w 5 a. Wyst. Lw., Kr. 1875. Wyd. w poz. 5.

5. Komedie. T. 1–4. Wwa 1880–81.

T. 1–2 jak w poz. 2.

T. 3: Obce żywioły. Komedja w 5 a.; Kalosze. Komedja w 1 a.; Trzy domina. Żart sceniczny w 1 a.

T. 4: Wielkie bractwo. Komedja w 5 a.; Ubogi czy bogaty? Komedja w 2 a.; Próba przedstawienia amatorskiego. Obrazek sceniczny w 1 a.

6. Oj, młody, młody! Komedja w 4 a. Wyst. Kr., Wwa, Lw. 1883. Przekł. ros. 1891.

7. Wspomnienia o kampanii węgierskiej z roku 1848–1849 ... porucznika 2-ego Pułku Ułanów Legionu Polskiego. Oprac. J. Kovács. *Akcent* 1989 nr 3.

Koresp. i materiały w zbiorach Bibl. Jagiel. oraz w Bibl. Nar. (tu: Arch. Fredrów – Szembeków z Siemianic, sygn. 8378–8500, zawierające m.in.: rkps utworów, materiały, 11 tomów listów i koresp. rodzinnej z 1856–82, papiery osobiste, notatki). Listy z 1857–75 oraz koresp. z 1858–88 w sprawach teatralnych i wydawniczych ogl. B. Lasocka. *Pam. Teatr.* 1978 z. 1/2.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970); LP

F. LAGOWSKI: O komediach A.F. (syna). Wwa 1901. — K. WYKA. *Pol. słownik biograf.* 7 (1948–58). — A. PÁLYI: *Dramaty A. i J.A. Fredrów na Węgrzech*. Tłum. A. Mazurkiewicz. *Studia z dziejów pol.-węgier. stosunków lit. i kult.* Wr. 1969. — R. TABORSKI. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 3 (1969). — B. ZAKRZEWSKI: Koneksi artystyczne Fredrów. *Acta Universitatis Wratislaviensis nr 200 Prace Lit.* 15 (1973). — Fredro i Fredrusie. Oprac. B. Zakrzewski. Wrocław 1974. — S. KOZIERA: Osobliwości składniowe w utworach dramatycznych J.A.F. *Rocz. Nauk-Dydaktyczny WSP* Kr. 1986 nr 104. — I. KOVÁCS. *Hungaro-Polonica* (Budapest) 1986. — D. RATAJCZAKOWA: Nie tylko o farsie. *Sztuka aktorska a dramat.* Wwa 1993.

A.P.

FREDRO Jan Maksymilian 1784–1845

Urodzony w 1784 w Surochowie koło Jarosławia; syn Jacka z Pleszowic i Marianny z Dembińskich;

brat Aleksandra, komediopisarza i poety. Kształcił się w domu, następnie przebywał u Czartoryskich w Puławach, gdzie nabrał ogłady i podjął twórczość literacką: tłumaczył tragedie Jeana Baptiste'a Racine'a i pisał wiersze do adorowanej przez siebie Marii Wirtemberskiej. W 1806 wstąpił do 2. Pułku Piechoty formującego się wojska Księstwa Warszawskiego. 12 lutego 1807 został porucznikiem adiutantem, a wkrótce potem adiutantem kapitanem Sztabu Głównego. Po bitwie pod Grochowem odznaczony krzyżem kawalerskim *Virtuti Militari*. 9 listopada 1808 został szefem szwadronu w 2. Pułku Ułanów, a 20 marca 1810 majorem 5. Pułku Strzelców Konnych — w tej formacji odbył kampanię 1812 i zyskał pod Smoleńskiem Legię Honorową. W 1813 awansował do stopnia pułkownika i dowodził 9. Pułkiem Ułanów. Ranny pod Donnevitz (6 września) dostał się do niewoli rosyjskiej. Po powrocie brał czynny udział w życiu kulturalnym Warszawy, był sekretarzem Towarzystwa Iksów (1815) i ogłaszał recenzje teatralne w *Gazecie Warszawskiej* i *Gazecie Korespondenta Warszawskiego*; uczestniczył w spotkaniach literackich u M. Wirtemberskiej (tzw. błękitnych sobotach), miał też pomagać jej w przekładzie na język polski napisanej pierwotnie po francusku „Małwiny”. 10 listopada 1815 został, dzięki protekcji Adama Jerzego Czartoryskiego, fligel-adiutantem Aleksandra I — początkowo w stopniu pułkownika, następnie generała brygady. Przebywał przeważnie w Petersburgu; w grudniu 1818 ożenił się z przyjaciółką cesarzowej Elżbiety, Praskową z hrabiów Gołowninów. Należał do wolnomularstwa, był członkiem łóż Bracia Polacy Zjednoczeni (od 1808) i Rycerze Gwiazdy (od 1818). W 1818 ogłaszał wiersze w *Tygodniku Polskim* i *Zagranicznym*. Na jesieni 1822 ze względu na chorobę żony zwolnił się ze służby wojskowej i wyjechał z rodziną do Włoch (Florence), po drodze zatrzymał się na dłuższy pobyt we Lwowie (1823). Bawił tam również od wiosny 1825 do połowy 1826, zajmując się sprawą wydania komedii brata, Aleksandra. Po powrocie do Warszawy z powodu trudnej sytuacji materialnej starał się o ponowne wejście w skład służby rządowej. Zajmował się twórczością literacką (pisał tragedie, tłumaczył „Andromachę”, „Brytanika” i „Fedre” J.B. Racine'a, „Ziemiaństwo” Wergiliusza), prowadził salon literacki (bywali w nim m.in. Ludwik Osiński, Franciszek Morawski, Kajetan Koźmian), publikował wiersze w *Kolejnie na rok 1828*. Na początku 1829 na wniosek Juliana Ursyna Niemcewicza został przyjęty, wraz z bratem Aleksandrem, na członka przybranego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (w 1830 ogłosił w *Rocznikach Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk* odc. „Władza poezji”), w tym samym roku objął urząd marszałka dworu na Zamku Warszawskim, a

w maju 1830 kuratora generalnego Uniwersytetu Warszawskiego i adiunkta ministra prezydującego w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (na tych stanowiskach starał się przeciwdziałać reakcyjnej polityce Józefa Kalasatego Szaniawskiego). W sierpniu 1830 wszedł nadto w skład Rady Administracyjnej Królestwa i Rady Stanu. Po wybuchu powstania wyjechał z listami Ksawerego Druckiego-Lubeckiego do Petersburga, skąd powrócił dopiero po jego zakończeniu (żona przebywała w Warszawie, zajmując się z oddaniem pielęgnacji rannych). Od około połowy 1832 do wiosny 1833 przebywał z rodziną w Petersburgu w celu uporządkowania spraw majątkowych i urzędowych; schorowany i przygnębiony opinią serwilisty oraz troską o przyszłość rodziny, 8 listopada 1832 przyjął nominację na marszałka dworu cesarskiego — z tego tytułu pobierał następnie emeryturę, która jednak nie starczała na spłatę długów i utrzymanie rodziny. W 1834 ogłosił w *Tygodniku Krakowskim* przekłady paru utworów Iwana Kryłowa i Horacjusza. W tym samym roku, już ciężko chory, wyjechał do Petersburga, gdzie żona uzyskała u Mikołaja I wypłacenie mu awansem dziesięcioletniej pensji. W 1835 leczył się w Karlsbadzie, w 1840 przebywał z rodziną na dworze weimarskim, następnie osiadł w Paryżu, izolując się od polskich ugrupowań emigranckich. W 1841 dostał ataku paraliżu (wraz z utratą mowy), z którego się już nie podniósł. W trudnej sytuacji materialnej wspomagali go bracia. Zmarł 15 lutego 1845 w Paryżu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wiersze ... ofiarowane Księżnie Marii z Czarotryskich Wirtemberskiej. Rkps w Bibl. Czart. sygn. 3956 III. Kilka wierszy, także z części rkpsu pt. Synonima polskie [podp.: J.M.F.], ogł. z *Kręgu Marii Wirtemberskiej*. [T. 1]. *Antologia*. Wstęp i oprac. A. Aleksandrowicz. Wwa 1978.

2. Tragedie ... Wydanie J.N. Bobrowicza z rękopismu autora. Lipsk 1837.

Tu: Dydona. Tragedia w 5 a. wierszem (powst. 1820–21); Herold. Tragedia w 5 a. wierszem (wyst.: Wwa 1827; Lw. 1828); Wanda. Tragedia w 5 a. wierszem (powst. 1825–27).

Inne utwory, m.in. pamiętniki, pozostały w rkpsach, dziś przeważnie nieznanymi.

Listy i materiały

3. Protokoły z posiedzeń Towarzystwa Iksów od 14 IV do 4 VI 1815 pisane przez F. i J. Lipińskiego. Wstęp i oprac. E.S. Brynskiej w: *Iz historii rusko-sławiańskich literaturnych swiaziej XIX wieku*. Moskwa 1963.

4. Korespondencja z bratem Aleksandrem z 1817–1835 w: A. Fredro: *Pisma wszystkie*. Oprac. K. Czajkowska, S. Pigoń. T. 14. Wwa 1976.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

K.W. WÓJCICKI. *Enc. powsz. Orgel*. 9 (1862). — H. BIEGELEISEN: *Towarzystwo Iksów. Bibl. Warsz.* 1885 t. 2. — L. DĘBICKI: *Portrety i sylwetki XIX stulecia*. T. 2. Kr. 1906. — A. KRAUSHAR: *Salony i zebrania literackie warszawskie na schyłku XVIII i w ubiegłym stuleciu*. Wwa 1916. — S. WASYLEWSKI: *Czwarty Fredro. Tęcza* 1929 nr 2. — J. BYSTRON: *Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego 1815–1831*. Lw. 1938. — A. BAR: *Kumoszki na Parnasie*. Kr. 1947. — M. MANTEUFFLOWA, A.M. SKALKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 7 (1958). — J. LIPIŃSKI: *Wstęp do: Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów, 1815–1819*. Wr. 1956. — A. ALEKSANDROWICZ: „Błękitne soboty” M. Wirtemberskiej. *Pam. Lit.* 1974 z. 3. — L. HASS: *Sekta farmazonii warszawskiej*. Wwa 1980. — D. RATAJCZAK: *Wanda w świątyni dziejów. Studia Polon.* S. VIII (1980). — J. MAŚLANKA: *Literatura a dzieje bajeczne*. Wwa 1984. — B. LASOCKA: *Między klasycyzmem a romantyzmem. Trzy portrety*. Wwa 1991. — TAŻ.: *J.M.F. Dramat i teatr postanislawowski*. Wr. 1992. — A. ALEKSANDROWICZ: *Preromantyczne listowanie jako forma ekspresji uczuć*. *Pam. Lit.* 1993 z. 2. — A. BAGŁAJEWSKI: *J.M.F. (1784–1846). Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wr. 1996 [z wyborem wierszy].

E.A.

FRIEDBERG Sydon

1857–1931

Urodzony w 1857 w Nowym Sączu. Studia uniwersyteckie odbył w Krakowie. Zajmował się adwokaturą. Był burmistrzem rodzinnego miasta. Pisywał tzw. komedie ludowe. Pod kryptonimem S.F. zamieszczał w 1911 recenzje w *Życiu* (Iwowskim). Zmarł w kwietniu 1931.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Oliwa zawsze na wierzech wychodzi, czyli kara Boża. Powst. przed 1889.

Wyróżnienie w II konkursie *Echa Muzycz., Teatr. i Artyst.* na sztukę ludową w 1889.

2. Gruba partia. Komedyjka w 1 a. Lw. 1898. Wyd. nast. Lw. 1921.

3. Prawica i lewica. Sztuka w 3 a. z muzyką, ze śpiewami i tańcami. Pozn. 1898 [1897]. Wyd. 2 Pozn. 1918.

4. Śpiący rycerze. Fantazja w 5 odsłonach z prologiem. Z muzyką M. Świerzyńskiego. Wyst.: Kr. 1898; Lw. 1902.

5. Chłopska polityka, czyli nowe prądy. Sztuka ludowa w 5 odsłonach. Wyst. Kr. 1899. Napisana na konkurs Wydziału Krajowego.

6. Zmory. Sztuka współczesna w 4 a., w 5 odsłonach. Wyst. Kr. 1900.

I nagroda w IV konkursie galicyjskiego Wydziału Krajowego.

7. Na wakacjach. Sienlanka humorystyczna w 3 a. Wyst.: Wwa 1901; Łódź 1901; Kr. 1917.

8. Nierówna miara. Temat do dramatu w 4 a. Wyst. Lw. 1902.

9. Książd Mackiewicz. Obraz dramatyczny z powstania 1863 w 2 a. Kr. 1913.

10. Noc karnawałowa. Humoreska w 1 a. Pozn. 1928.

11. Świętyny pomysł. Komedia w 1 a. Pozn. 1928.

12. Urzędniczki. Krotowhwa w 1 a. Pozn. 1928.

OPRACOWANIA

NK 13 (1970).

W. HAHN: Rok 1863 w dramacie polskim. Lw. 1913 s. 29–31. — Kr.: Zgon popularnego pisarza. *Kur. Pozn.* 1931 nr 195. — QUIDAM: Repertuar teatru wiejskiego. *Teatr* 1953 nr 18. — J. ZIELIŃSKI: Dwie nieznanne recenzje „Oziminy” Berenta. *Pam. Lit.* 1979 z. 4.

I.T.

FROWINUS

XIII/XIV w.

Inne formy nazwiska: Frouinus; Hrodwinus; Viduinus (?); Vrovonius; Vrowinus; Vrowius; Wrawinus; Wroblinus; Wroninus; Wrowinus; Wrowynus; Wroyninus; Wroyinus.

Urodzony przed 1295; syn prawdopodobnie Diedwina, z pochodzenia Niemca, mieszczanina w Nowym Sączu. Gdzie kształcił się, nie wiadomo; w 1322–25 być może studiował prawo: od 1325 przydawano mu sporadycznie tytuł magistra, którego zasadność nie jest jasna (uzyskany w Bolonii lub w Paryżu?). Przed 1320 (?) został duchownym; wiódł ruchliwy i w szczegółach niezany tryb życia. Należał do otoczenia wybitnego biskupa krakowskiego (1320) i wrocławskiego (1326) Jana Nankera. W 1322 występował jako scholastyk skalmierski, w 1325 — jako pleban kościoła św. Piotra w Sandomierzu oraz kanonik przy tamtejszej kolegiacie. Przed 1330 objął parafię w (Nowym?) Sączu; od 1331 miał — być może — kanonikat przy kościele św. Marcina w Spiszu; w marcu 1333 objął kanonię katedralną, a w 1334 — oficjalat biskupi w Krakowie. Żył jeszcze w maju 1347; zmarł przed 1351.

TWÓRCZOŚĆ

Antigameratus. Łac. poemat moralistyczno-obyczajowy w 13 rozdz. Liczy 429 leoninów, urozmaicanych ekwiwokami w rymach każdego wersu. Powst. ok. 1320 „z miłości do Jana” [Nankera?]. Tekst znany jest z ponad 40 manuskryptów XIV–XV w.; kilkakrotnie tłum. na niem. i czes. Wyd.: pt. *Antigameratus liber morum apellatus*. B.m.r. [wg Estr. XVI, 341 zapewne Lipsk ok. 1505 druk. M. Lotter. — Zob. też *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*. Bd. 2. Leipzig 1926 szp. 354]; wyd. E. Habel: *Der Antigameratus des Frowinus*

von Krakau. W: *Die Studien zur lateinischen Dichtung des Mittelalters*. Drezno 1931.

Przekład pol.: Z. Kubiak. *Toć jest dziwne a nowe*. Wwa 1986.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963); LP.

A. BRÜCKNER: Sredniowieczna poezja łacińska w Polsce. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 16 (1892) s. 308–312, 364 i odb. — T. TYC: Na marginesie „Antigamerata”. *Studia staropol. Księga ku czci A. Brücknera*. Kr. 1928. — R. POL-LAK: Złota-Frowinus. *Studia z dziejów kultury pol.* Wwa 1949 i odb.; przedr. w: *Wśród literatów staropolskich*. Wwa 1966. — A. BIRKENMAJER, R. POLLAK: *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — H. BARYCZ: U początków kultury umysłowej w Nowym Sączu. Frowinus, pierwszy literat nowosądecki. *Rocz. Sądecki* 5 (1962) i odb. pt. *Z kulturalnego almanachu Nowego Sącza*. Nowy Sącz 1962. — TENZE: Nowe wiadomości do życia Frowinusa. *Rocz. ...*, jw.; przedr. jw. — J. WOLNY, M. MARKOWSKI, Z. KUK-SEWICZ: Polonica w średniowiecznych rękopisach bibliotek monachijskich. *Wr.* 1969. — *Repertorium fontium historiae Medii Aevi* [...]. IV: *Fontes*. Romae 1976 s. 570. — G. WODZINOWSKA-TAKLIŃSKA: Do biografii Frowina z Krakowa. *Meander* 1985 nr 3. — T. MICHAŁOWSKA: *Sredniowiecze*. Wwa 1995 i wyd. nast.

T.W.

FRY CZ MODRZEWSKI Andrzej ok. 1503–1572

Inne formy nazwiska: A. Fricz; A. Fricius Modrevius.

Urodzony ok. 1503 w Wólborzu w Sieradzkim; syn Jakuba, niezamożnego szlachcica herbu Jastrzębiec, miejscowego wójta. Po wstępnych naukach, które pobierał zapewne w szkole parafialnej rodzinnego miasteczka, od lipca 1514 uczył się w szkole parafii Bożego Ciała w Krakowie, a od wiosny 1517 studiował na wydziale artium Akademii Krakowskiej. Po dwóch latach uzyskał bakalaureat i nadal uczył na wykładach, choć o magisterium się nie ubiegał. Przyjąwszy niższe święcenia duchowne, zapewne od 1523 pracował w kancelarii arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Łaskiego, a w 1525–29 był notariuszem biskupa poznańskiego Jana Łalskiego. Od 1531 pozostawał w służbie u Jana Łaskiego mł., humanisty i mecenasa, bratanka arcybiskupa. Pod koniec tego roku wyjechał na studia do Wittenbergi; jednocześnie podróżował po Niemczech, spełniając zlecenia opiekuna, m.in. tajne, zapewne związane z organizacją ruchu reformacyjnego w Polsce. W tym czasie poznał Marcina Lutra oraz zaprzyjaźnił się z Filipem Melanchtonem, z którym w listopadzie 1536 ekspediował z Bazylei do Polski bibliotekę Erazma z Rotterdamu, zakupioną uprzednio przez J. Łaskiego. W ciągu następnych miesięcy był w Lyonie, Paryżu, Strassburgu, Szmalkaldzie i dłuższy czas w Norymber-

dze. Wszędzie nawiązywał kontakty z uczonymi i wybitnymi humanistami. Około 1541 wrócił do kraju i zatrzymał się na dworze Łaskich w Krakowie. W 1543 wydał — pierwszy z cyklu — utwór, którym rozpoczął walkę o sprawiedliwy porządek prawnospołeczny. Latem tegoż roku przeniósł się do Brzezin, gdzie miał przypuszczalnie od ok. 1531 prebendę, ale kontaktów z Krakowem nie zerwał; m.in. w 1546 uczestniczył w dyskusjach tamtejszych nowinkarzy. Około 1547 został sekretarzem Zygmunta II Augusta, co otworzyło mu drogę do poważniejszej działalności publicznej. W 1547/48 wraz z posłem Stanisławem Łaskim był w sprawach pruskich u cesarza w Augsburgu, w 1548 jeździł do księcia pruskiego Albrechta, a rok później był sekretarzem Stanisława Hozjusza, posła królewskiego do Ferdynanda I w Pradze, do cesarza w Lowanium i Antwerpii oraz ponownie do Ferdynanda w Wiedniu. Podczas tej podróży tej miał sposobność zetknąć się z działaczami Jednoty Czeskiej. W 1553 opuścił dwór i przeniósł się na stałe do Wolborza, gdzie objął dziedziczny urząd wójta; jednak jeszcze w 1556 na polecenie króla udał się wraz z grupą wysłanników na dwór Henryka, księcia Brunzszwiku w Wolfenbüttel. Późniejszy okres życia był dlań ciężki. Swoją działalnością pisarską i poglądami na reformę Kościoła naraził się władzom duchownym (papież Paweł IV zamieścił jego pisma na indeksie; zwalczał go S. Hozjusz). Zagrożony represjami musiał uchodzić z Wolborza; w sierpniu 1556 schronił się na dworze hetmana Jana Tarnowskiego. W 1558 odebrano mu — jako odstępcy — parafię brzezińską. Na przełomie 1556/57 wziął go pod opiekę król, wydając glejt, który wyłączał pisarza spod jurysdykcji kościelnej. W 1560 zawarł związek małżeński z Jadwigą Kamieńską. W 1561 przeprowadził dysputę z Stanisławem Orzechowskim, z którym od tej pory polemizował piórem, odpierając jego ostre napaści. Na skutek żądań papieża Piusa V utracił w 1568 wójtostwo wolborzkie. Zmarł podczas epidemii jesienią 1572 w Wolborzu; pochowany w Malcu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Ad ... Sigismundum Augustum, Lascius sive de poena homicidii. Kr. 1543 druk. H. Wietor. Przedr. E. Dylewski; Andrzej Frycz Modrzewski. Wwa 1883. Pierwsza rozprawa z cyklu o karze za męzobójstwo, napisana w formie mowy H. Łaskiego.

2. Ad senatum, equites populomque Polonum ... oratio secunda de poena homicidii. Kr. 1545 druk. M. Szarffenberg (razem z poz. 3). Przekład pol.: E. Jędrkiewicz. *Wybór mów staropol.* Oprac. B. Nadolski. Wr. 1961 BN I, 175.

3. Oratio Philaleti Peripatetici in senatulo hominum scholasticorum de decreto conventus, quo pagi civibus adimi permittuntur, habita 1542

Kal. April. Kr. 1545 druk. M. Szarffenberg (razem z poz. 2). Przedr. E. Dylewski, jw. poz. 1.

4. Ad archiepiscopos, episcopos et presbyteros ecclesiarum Sarmaticarum ... oratio tertia de poena homicidii. Kr. 1545 druk. H. Wietor.

5. Ad populum plebemque Polonam ... Querele de contemptione legis divinae in homicidias. Cui adiuncta est Oratio quarta ex Psalmis Davidicis composita. Kr. 1546 druk. M. Szarffenberg.

6. Ad Regem, pontifices, praesbyteros et populos Poloniae ac reliqua Sarmatiae Oratio ... de legatis ad concilium christianum mittendum. Kr. 1546 druk. M. Szarffenberg. *Fragm. przedr. I. Chrzanowski, S. Kot: Humanizm i reformacja w Polsce.* Lw. 1927.

7. Dialogi de utraque specie Coenae Domini. B.m. 1550 [?]. Wyd. nast. przy: *Commentarium ... libri quinque.* Bazylea 1554, zob. poz. 8.

8. *Commentarium de Republica emendanda libri quinque ... Liber primus de moribus, secundus de legibus, tertius de bello, quartus de ecclesia, quintus de schola.* Kr. 1551 druk. Łazarz Andrysowic. Wyd. to wbrew tyt. nie zawiera ks. 4 i 5, ponieważ cenzura duchowna nie dopuściła do ich ogłoszenia. Księga O kościele miała uprzednio wyjść osobno, lecz w czasie druku została skonfiskowana. Druk. *fragm. zachowały się w Bibl. Miejskiej we Wr., Bibl. Jagiel., Bibl. Nar.*

Wyd. nast.: Bazylea 1554 druk. J. Oporinus [zawiera wszystkie pięć ksiąg z uzupełnieniami i poz. 7]; Bazylea 1559 [tu ostateczne dopełnienia i poprawki].

Przekład pol. (niedokładny): C. Bazyluk: *O poprawie Rzeczypospolitej księgi czwore.* Łosk 1577 druk. J. Karcan (bez ks. O Kościele; z przedmową S. Budnego). Wyd. nast.: Wil. 1770; wyd. K.J. Turowski. *Przemysł 1857 Bibl. Pol. S. 2 z. 111-115; Lw. 1882 Bibl. Mrówki nr 156-160.* Przedr. fotoofs. Wwa 1953; *fragm. przedr. I. Chrzanowski, S. Kot, jw. poz. 6; J. Kreczmar, J. Saloni: Drogi i bezdroża. Cz. 1: Z dziejów literatury i kultury staropolskiej. Wypisy, T. 2.* Wwa 1948; M. Piszczyński: *Obroncy chłopów w literaturze staropolskiej.* Kr. 1948; *toż* Kr. 1951; J. Sawicki: *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego. T. 1 cz. 1.* Wwa 1952; Z. Spieralski: *Polskie piśmiennictwo ogólnowojskowe do r. 1764.* Wwa 1966; *Wieś pańszczyźniana w lit. pol.* Wwa 1972.

Przekład pol.: E. Jędrkiewicz, zob. poz. 17. *Fragm. przedr. J. Skoczek: Wybór pism pedagogicznych Polski doby Odrodzenia.* Wr. 1956 BN I, 157; *700 lat myśli pol.:* XVI w. (1978); *An anthology of Polish literature.* Oprac. M. Kridl. Wyd. 2 New York, London 1984 [z komentarzem w jęz. ang.]; *Pol. myśl demokratyczna w ciągu wieków.* Wwa 1986; *Hist. pol. filoz. niemarksistowskiej w wypisach od Witelona do Ingardena.* Koszalin 1987; *Panorama de la littérature polonaise.* Wyd. M. Delaperrière i F. Zieja [z komentarzem w jęz. franc.]. Wwa-Paris 1991.

Przekł.: franc., hiszp., niem. 1557, ros. druga połowa XVII w.

9. Appendix librorum De Republica emendanda. Kr. 1554 druk. Łazarz Andrysiowic.

10. Narratio simplex rei novae et eiusdem pessimi exempli... Pińczów 1561 druk. Daniel z Łęczycy. Wyd. nast. przy: Libri tres. [Bazylea] 1562, zob. poz. 12.

Odpowiedź na napaść S. Orzechowskiego.

11. Orichovius, sive depulsio calumniarum Stanislai Orichovii Roxolani. B.m. [Pińczów druk. Daniel z Łęczycy] 1562.

Odpowiedź na paszkwil S. Orzechowskiego pt. Fricius... 1562.

12. Libri tres, quorum primus de peccato originis, secundus de libero hominis arbitrio, tertius de providentia et praedestinatione Dei aeterna. [Bazylea druk. J. Oporinus] 1562. Wyd. nast.: Ks. 3. Bazylea 1613; ks. 1-2. Bazylea 1617; ks. 1-2. Bazylea 1618.

13. De mediatore libri tres. Wyd. przy Libri tres..., zob. poz. 12. Osobno w odb. (wraz z poz. 10) b.m. [Bazylea?] 1562.

14. Silvae quatuor. [Powst. 1565-69]. I. De tribus personis et una essentia Dei. II. De necessitate conventus habendi ad sedandas religionis controversias. III. De Jesu Christo. IV. De Homousio. [Raków 1590].

Fragm. przekładu pol. (Przedmowę w tłum. L. Joachimowicza) wg ed. poz. 17 przedr.: *Mysl filoz.-religijna ref. XVI w.* Wwa 1972.

Wydania zbiorowe i wybory

15. De Republica emendanda libri quinque, recogniti et aucti... T. 1-3. Bazylea 1559 druk. J. Oporinus.

16. Opera omnia. Wyd. K. Kumaniecki. T. 1-5. Wwa 1953-60.

17. Dzieła wszystkie. T. 1-5. Wwa 1953-59. Indeks oprac. Janusz Pelc. Wwa 1960.

Tłum. E. Jędrkiewicz, I. Lichońska, H. Krępska, W. Germain, L. Joachimowicz.

18. Wybór pism. Oprac. Ł. Kurdybacha. Wwa 1953.

19. Wybór pism. Oprac. W. Voisé. Wr. 1977 BN I, 229.

20. Rozważania o Bogu i człowieku. Wybór i oprac. A. Czerwińska. Wwa 1990.

21. Uniwersalne myśli i przestrogi. Wybór i oprac. J. Pałyga. Wwa 1994.

Utwory o autorstwie niepewnym

22. De primatu papae. [Pińczów] 1558. Fragm. przekładu pol.: I. Lichońska. *Mysl Filoz.* 1953 nr 4.

23. Relacja o śmierci Aniana przesłana Janowi Łaskiemu.

Rkps w Bibl. Publ. w Sankt Petersburgu.

24. Ad equites legatos ad conventionem Varsoviensem publice designatos et declaratos de regni

defensione et iustitia administratione... oratio. Kr. 1572 druk. M. Wirzbęta. Przedr. J. Czubek: Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia. Kr. 1906. Fragm. w przekładzie pol. J. Domańskiego ogł. J. Górski, E. Lipiński: Merkantylistyczna myśl ekonomiczna w Polsce XVI i XVII w. Wwa 1958.

Broszura na sejm.

Nie rozstrzygnięto, czy autorem jest A. Ciesielski, publicysta i wierszopis, czy F.M.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

W. SKARŻYŃSKI: Mikołaj Machiawel a A.F.M. *Rocz. Tow. Przyj. Nauk Pozn.* 24 (1898) i odb. — S. KOT: A.F. z Modrzewa o wychowaniu i szkole. Na te ówczesnej literatury pedagogicznej. Muzeum 1910 i odb. — TENŻE: Wpływ starożytności klasycznej na teorie polityczne. A.F. z Modrzewa. *Rozpr. AU. Wyd. Hist.-Filoz.* 54 (1911) i odb. — TENŻE: A.F.M. Studium z dziejów kultury polskiej w XVI w. Kr. 1919; wyd. 2 Kr. 1923. — M. CZAPSKA: Polemika religijna pierwszego okresu reformacji w Polsce. *Ref. w Polsce* 1928. — J. BERGER: Księga o kościele A.F. Cieszyń 1931. — I. DZIEDZICKI: De constitutione Ecclesiae apud A.F.M. Rzym 1934. — O. HALECKI: A.F.M. *Great Men and Women of Poland*. Nowy Jork 1941. — K.E. JÖRGENSEN: Ökumenische Bestrebungen unter den polnischen Protestanten bis zum Jahre 1645. Kopenhaga 1942. — A. KOWAŁSKA: A.F.M. Wwa 1947. — K. GÓRSKI: Studia nad dziejami polskiej literatury antytrynitarskiej XVI w. *Rozpr. PAU. Wyd. Filol.* 68 (1949). — W. VOISÉ: Podstawowe założenia etyki A.F.M. i jego stosunek do szlacheckiego dualizmu etycznego. *Ruch Filoz.* 1949/50 z. 4. — J. SŁOMKOWSKI: Wpływ różnych kultur na twórczość A.F.M. na podstawie „De republica emendanda”. *Rocz. Hum.* 2/3 (1950/51). — W. VOISÉ: A.F.M. - bojownik postępu. Wwa 1951; wyd. 2 Wwa 1953. — K. MEŻYŃSKI: A.F.M. „De republica emendanda” a cenzura kościelna. *Pam. Lit.* R. 42 (1952) i odb. — Ł. KURDYBACHA: Ideologia F.M. Wwa 1953; przedr. w: Wybór pism. Wwa 1976. — K. LEPSZY: A.F.M. Wwa 1953; toż wyd. 2 Wwa 1954. — P. RYBICKI: Elementy nauki o społeczeństwie w dziele A.F.M. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* 2 (1954). — Ł. KURDYBACHA: Poglądy społeczne i filozoficzne A.F.M. *Z dziejów pol. myśli filoz. i społ.* T. 1. Wwa 1956. — E. LIPIŃSKI: Polska myśl ekonomiczna okresu Odrodzenia. Rozdz. 3: Poglądy społeczno-ekonomiczne A.F.M. W: Studia nad historią polskiej myśli ekonomicznej. Wwa 1956. — W. VOISÉ: F.M. Nauka o państwie i prawie. Wwa 1956. — K. GÓRSKI: Ewolucja poglądów religijnych A.F.M. *Studia nad arianizmem*. Wwa 1959; przedr. w: Z historii i teorii literatury. Wwa 1964. — W. VOISÉ: Giovanni Giustiniano traduttore del libro „Sulla guerra” di Modrevius. *Ricerche Slavistiche* 7 (1959). — M. DOBROWOLSKI: Les savants polonais et leur contribution à la science mondiale. Wwa 1960. — A.F.M. Bibliografia zestawiona przez Pracownię Bibliografii Staropolskiej. [Oprac.: I. Rostkowska, A. Kawecka-Gryczowa]. Wr. 1962. — E. BALAKIER: Sprawa kościoła narodowego w Polsce XVI wieku. Wwa 1962. — J. BUDKIEWICZ: Myśl psychologiczna w dziełach naukowych A.F.M. Wwa 1964. — E. JARRA: A.F.M. - pisarz polityczny. *Horizonty* (Paryż) 1965 nr 106. — Ł. KURDYBACHA: Początki polskiej teorii pedagogicznej. *Hist. ucyb.* T. 1. Wwa 1965; wyd. 2 Wwa 1967. — A. KEMPI: O

- Ludwiku Vivesie w Polsce epoki Odrodzenia. *Studia i Mater.* z *Dziejów Nauki Pol. S. A: Hist. Nauk Społ.* 10 (1966). — A. LUCZAK: Die Staats- und Rechtslehre des polnischen Renaissance-denkers A.F.M. Zürich 1966. — P. MESNARD: La République de M. comme philosophie de l'histoire des institutions polonaises. *Revue Historique de Droit Français et Etranger* 1966. — W. VOISÉ. *Słownik filozofów*. T. 1. Wwa 1966. — C. BACKVIS: Individu et société dans la Pologne de la Renaissance. *Individu et Société à la Renaissance* 1967. — K. DOBROWOLSKI: A.F.M. jako prekursor nauki o społeczeństwie. W: *Studia z pogranicza historii i socjologii*. Wr. 1967. — K. KUMANIECKI: O rękopisie lejdejskim „Sylw” A.F.M. i podstawach nowego wydania. W: *Scripta minor*. Wr. 1967. — S. PIWKO: F.M. — naprawa państwa i kościoła. *Filoz. pol. Wwa 1967*. — S. ROSA: Koncepcja soboru według A.F.M. *Rocz. Teolog.-Kanoniczne* 1967 z. 2. — C. BACKVIS: Le courant utopique dans la Pologne de la Renaissance. *Utopies à la Renaissance* 1969. — I. GALSTER: W sprawie podstawy staroruskiego przekładu „De republica emendanda” A.F.M. *Slavia Orientalis* 1969 nr 3. — S. PIWKO: A.F.M. — koncepcje reformy kościoła. *Arch. Hist. Filoz. i Myśl Społ.* 1969. — J. W. WOŚ: L'idea della pace e della guerra nel III libro del „De Republica emendanda” di A.F.M. *Rivista di Filosofia Neoscolastica* 61 (1969). — S. RUTKOWSKI: Geneza szkolnictwa wojskowego w Polsce. W: *Zarys dziejów polskiego szkolnictwa wojskowego*. Wwa 1970. — T. FIJAŁKOWSKI: Z zagadnień racjonalizmu A.F.M. — kilka uwag o stosunku A.F.M. do prawa rzymskiego. *Zesz. Nauk. UŁ S. I* (1971). — S. GRYGIEL: Nad F. „O naprawie Rzeczypospolitej”. *Znak* 1971 nr 9. — A. KLINGER: A.F.M. jako rzecznik idei wolności sumienia. *Eubemer* 1971 nr 3. — B. MĘKARSKI: Koncepcja wychowania fizycznego w dziełach A.F.M. na tle myśli pedagogicznej polskiego Odrodzenia. *Rocz. Nauk. Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego Kr.* 10 (1971). — S. PIWKO: Polityczne aspekty „Książki trzech” A.F.M. *Wokół dziejów i tradycji arianizmu*. Wwa 1971. — C. RYCHLIICKI: Cristologia negli scritti di A.F.M. il precursore dell'ecumenismo. Roma 1971. — B. GEREMEK: F.M. program opieki nad ubogimi: europejskie spory wokół pauperizmu w XVI w. *Polska w świecie*. Wwa 1972. — R. GOCZOŁ: Ogólne założenia ireniczne A.F.M. *Śl. Studia Hist.-Teolog.* 1972 s. 107-150. — W. URBAN: A.F.M. w świetle nowo odnalezionych źródeł. *Spr. PAN w Kr.* 16 (1972) nr 2 [streszcz.]. — M. BALÁZS: A.F.M. *Acta Historiae Litterarum Hungaricum* 1973 nr 13. — T. FIJAŁKOWSKI: O świadomości słowiańskiej A.F.M. *Prace Polon.* 29 (1973). — J. MALARCZYK: Poglądy społeczno-polityczne A.F.M. *Państwo i Prawo* 1973 z. 10. — L. SZCZUCKI: Wokół „Sylw” M. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 18 (1973). — J. TAZBIR: Wrogowie i krytycy F.M. *Przegl. Hum.* 1973 nr 3. — J. ZIOMEK: Renesans. Wwa 1973 i wyd. nast. — Z. RYNDUCH: Kunst przekładowy C. Bazylika. Przekład A.F.M. „De republica emendanda”. *Gdańskie Zesz. Hum.* 16/17 (1973/74) nr 21. — I. GALSTER: Staroruski przekład dzieła A.F.M. „De republica emendanda”. *Studia i Mater.* z *Dziejów Nauki Pol. S. A: Hist. Nauk Społ.* 13 (1974). — A.F.M. i problemy kult. pol. Odrodzenia. Wr. 1974. — A. KLINGER: Filozofia człowieka A.F.M. *Studia i Mater. WSP w Zielonej Górze. Nauki Społ.-Polit.* 1974 z. 1. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — I. GALSTER: Język staroruskiego przekładu dzieła A.F.M. „De republica emendanda”, system fleksyjny. Wr. 1975. — W. VOISÉ: A.F.M. Wr. 1975. — T. ZARĘBSKA: Początki polskiego piśmiennictwa urbanistycznego. Wwa 1975. — 400-lecie śmierci A.F.M. — 700-lecie nadania praw miejskich Wolborzowi. Łódź 1975. — S. PIWKO: A.F.M.: ideologia religijna a myśl polityczna. *Odrodzenie i Ref.* 21 (1976). — B. KOSMANOWA: M. i jego przeciwnicy. Wwa 1977. — C. RYCHLIICKI: Metoda teologiczna w chrystologii A.F.M. i jej uwarunkowania historyczno-religijne. *Studia Płockie* 5 (1977). — M. CYTOWSKA: A.F.M. et Erasme de Rotterdam. Eos 1978 z. 1. — A. KLINGER: Myśl filozoficzno-społeczna A.F.M. Zielona Góra 1978. — M. KOROLKO: A.F.M. Humanista, pisarz. Wwa 1978. — S. BACCIARELLI: Per una storia della fortuna critica di A.F.M. *Ricerche Slavistiche* (Roma) 24/26 (1977/79). — T. FIJAŁKOWSKI: Doskonałość jako miara wartości człowieka. *Prace Polon.* 35 (1979). — A. MAŁECKI: A.F.M. W: Od antyku do romantyzmu. Wwa 1979. — S. PIWKO: F.M. program reformy państwa i kościoła. Wwa 1979. — A. KLINGER: A.F.M. jako rzecznik idei tolerancji. *Przegl. Hum.* 1980 nr 11/12. — J. STARNAWSKI: A.F.M. Żywot, dzieła, sława. Łódź 1981 [rec.: [E. OPALIŃSKI] (E.O.). *Acta Poloniae Historica* 49 (1984) s. 286-287]. — W. VOISÉ: Europolonia. Wr. 1981 [tu art.: Wolfgang Wissenburgs Übersetzung des Werkes „De republica emendanda” von F. Modrevius (powst. 1959); Giovanni Giustiniano — traduttore del libro „Sulla guerra” di F. Modrzewski (powst. 1961); A.M.F. (1503-1572) and his Book on „War and Peace” (powst. 1974); Deux républiques opposées — Fricius et Bodin (powst. 1977)]. — A. BOROWSKI: Les relations culturelles et littéraires entre la Pologne et les Pays-Bas Méridionaux à l'époque de la Renaissance et du Baroque. *Slavia Gandensia* (Gent) 9 (1982) s. 7-19. — W. GAWŁOWSKA: A.F.M. w Trzeźnicy. *Tyg. Piotrkowski* 1982 nr 39 [dot. twórczości w l. 1568-69]. — A. SYLWESTRZAK: Idea doskonałości państwa w myśli politycznej A.F.M. *Zesz. Nauk. UG. Prace Instytutu Administracji i Zarządzania* 1982 nr 5/6. — H.E. WYĆZAWSKI: *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — [J. KARDASZEWICZ] (JKAR). *Słowo Powsz.* 1983 nr 252 [spr. z sesji w Piotrkowie Trybunalskim]. — U. KOŁAKOWSKA: Wokół sprawy wyznania A.F.M. *Tyg. Pol.* 1983 nr 42. — J. MALINOWSKA: Terminy regnum i potestas w „De Republica emendanda”. A.F.M. *Rocz. Hum.* 31 (1983) z. 3. — S. PIWKO: L'hétérodoxie comme effet de l'attitude acéménique. *Les Dissidents du XVIe siècle entre l'Humanisme et le Catholicisme*. Baden-Baden 1983. — C. RYCHLIICKI: Chrystologia A.F.M. w jego programie zjednoczenia chrześcijaństwa w XVI w. *Studia Płockie* 11 (1983) s. 35-80. — A.F. DZIUBA: Z dziejów teologii moralnej na przełomie XVI i XVII wieku. *Studia Theologica Varsoviensia* 22 (1984) nr 1. — Janusz PELC: Europejska i polska literatura naszego renesansu. Wwa 1984. — W. MARKOWSKI: Ideal silnej i sprawnej władzy państwowej opartej na suwerenności prawa w dziele „O poprawie Rzeczypospolitej” A.F.M. *Biał. Bibl. Jagiel.* 34/35 (1984/85) nr 1/2. — T. HOLZEROWA: *Tyg. Powsz.* 1985 nr 6 [polem. z hasłem „A.F.M.” w *Lit. pol. Przew. enc.*; odp.: K. STRZELECKI. *Gaz. Olsztyńska* 1985 nr 58]. — M. KAPINSKA: Życie i twórczość A.F.M., ojca polskiej myśli demokratycznej. *Kalendarz katol.* Wwa 1985. — M. KRÓL: Konserwatyści a niepodległość. Wwa 1985. — J. TONDEL: Rękopiśmienne dedykacje autorskie dla księcia pruskiego Albrechta Hohenzollern Ansbach oraz jego syna w zbiorach Biblioteki Głównej Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu. *Zapiski Hist.* 1985 nr 1. — C. BŁACHOWICZ: A.F.M. — inspiracje klasyczne i nowatorstwo. *Arch. Hist. Filoz.* 31 (1986) s. 199-211.

F

— H. BŁAZIŃSKA: Listy dedykacyjne do Zygmunta II Augusta. *Rocz. Hum.* 34 (1986) nr 3. — S. JEDYNAK: Etyka w Polsce. Słownik pisarzy. Wr. 1986. — E. OZOROWSKI: Nauka A.F.M. o Eucharystii. *Studia Teolog.* 4 (1986) s. 31–49. — W. STRZAŁKOWSKI: Ludzie i idee. Londyn 1986 [tu: A.F.M. ojciec polskiej demokracji; Z dziejów polskiej filozofii]. — J. TAZBIR: Entuzjaści i krytycy F.M. W: Szlaki kultury polskiej. Wwa 1986. — A. KISZA: Laikat w kościołach protestanckich. *Chrześcijańca a Współczesność* 1987 nr 1. — S. KOT: Bazyleja i Polska (XV–XVII w.) [pierwodr. w jęz. niem. 1950]. W: Polska Złotego Wieku. Wwa 1987. — J. MALARCZYK: M. i inni. W: Od Zawiszy do Tarnowskiego. Lubl. 1987. — Z. GERLA: A.F.M. (1503–1572). Wwa 1988. — J. MALINOWSKA: Polski cyeronista A.F.M. a łacina kościelna. *Vox Patrum* 14 (1988) s. 451–458. — J. STARNAWSKI: A.F.M. – pisarz łaciński. *Filomata* 1988 nr 388. — W. VOISÉ: Polish Renaissance Political Theory: A.F.M. W: The Polish Renaissance in its European Context. Bloomington 1988. — M. KOROLKO: Humanista niezłomny – A.F.M. *Pisarze staropol. Sylwetki.* T. 1. Wwa 1991. — M. KOROLKO: Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego. Humanisty w kancelarii królewskiej Zygmunta Augusta. Wwa 1991. — R. KOŚCIELNY: Tolerancja religijna według A.F.M. *Zesz. Nauk. Univ. Szczecińskiego. Studia Hist.* 1991 nr 4. — J. SIKORSKI: Polskie piśmiennictwo wojskowe od XV do XX w. Wwa

1991. — J. STARNAWSKI: Odrodzenie. Czasy – ludzie – książki. Łódź 1991. — F. SEIBT: A. Fricius Modrevisus – ein Utopist? *Zesz. Nauk. Uj. Prace Hist.* 1992 z. 100. — T. ECKMAN: Inversion in Latin and Polish Poetry. *Necessitas et ars.* T. 1. Wwa 1993. — S. RYBANDT: Nieznane książki ze zbiorów A.F.M. *Bibliologia dyscyplina informująca.* Studia. Wwa 1993; toż: *Z badań nad pol. księgozbioremu bist.* Wwa 1993 tom spec. — L. SZCZUCKI: Wokół „Sylw” M. W: Nonkonformiści religijni XVI i XVII w. Wwa 1993 [pierwodr.: *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 18 (1972)]. — W.M. GRABSKI, E.J. PALYGA: Uniwersalne wartości metodologii A.F.M. stosowanej w badaniach rzeczywistości. *Zbliżenie Piotrkowskie* 1994 nr 1/2. — A. KRZEWIŃSKA: Początki utopii w literaturze staropolskiej. Tor. 1994. — E. KOTARSKI: Sarmaci i morze. Marynistyczne początki w literaturze polskiej XVI–XVII w. Wwa 1995. — E. SGAMBATI: „Lud” – „Naród” – „Ojczyzna” w słownictwie polskich pisarzy politycznych XVI w. Od „Lamentu świętokrzyskiego” do „Adona”. Wwa 1995. — J. BARDACH: Elity Wielkiego Księstwa Litewskiego a polski przekład „De republica emendanda” A.F.M. *Kultura staropol. – kultura europejska.* Wwa 1997. — P. BUCHWAŁ-PELCOVA: Cenzura w dawnej Polsce. Wwa 1997. — K. KOEHLER: Intelktualista i wiara. *Arcana* 1997 nr 3. — A. WÓJTOWICZ: Ład moralny, rządy prawa i rozumu w doktrynie A.F.M. Kat. 1997.

I.T.

G

GADOMSKI Jan 1859–1906

Urodzony 16 maja 1859 w Warszawie; syn Jakuba i Barbary ze Zbierchowskich. Kształcił się w gimnazjum w Siedlcach (1868–73) i w Warszawie oraz prawdopodobnie przez krótki czas w Instytucie Górniczym w Petersburgu. W 1878 przebywał w areszcie w Warszawie, przypadkowo zamieszany w śledztwo przeciwko socjalistom. Po wyjściu na wolność wyjechał do Krakowa, tam studiował (przypuszczalnie jako wolny słuchacz) na wydziale filozoficznym. Działalność dziennikarską rozpoczął w 1882 w *Reformie*. Około 1884 osiedlił się w Warszawie, gdzie Maria Konopnicka ułatwiła mu debiut publicystyczny. Współpracował z *Kłosami* (1883–84) i ze *Świttem* (1884–86, członek redakcji), zamieszczając recenzje w działach „Przegląd literacki” i „Przegląd teatralny”. Był także nauczycielem prywatnym synów M. Konopnickiej. Od 1886 pisywał do *Gazety Polskiej*, w której ogłosił swoją jedyną nowelę „Nawiedzenie” (1892 nr 74–77), w 1898 został właścicielem i naczelnym redaktorem tego pisma. Powiększył znacznie liczbę prenumeratorów

Gazety przez wprowadzenie bezpłatnych dodatków książkowych. W 1897 założył wraz z Franciszkiem Juliuszem Granowskim „Bibliotekę Dziel Wýborowych”. Żoną jego była Kazimiera z Dębskich. Zmarł 10 października 1906 w Warszawie w wyniku rany otrzymanej w czasie napadu rabunkowego; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

Larik. Tragedia w 5 a. z motywów dziejowych. Wyd. Wwa 1886. Wyd. nast. m.in. wyd. 3 Wwa [1906]. Wyst. Kr. 1887.
Wyróżnienie w Konkursie im. W. Bogusławskiego w 1886 r.

O P R A C O W A N I A

NK 14 (1973); LP

Pamięci J.G. koledzy. Wwa 1907 [ks. pam., zawierająca m.in. art. S.B. Koskowskiego i I. Chrzanowskiego]. — S. PIGOŃ: *Pol. słownik biograf.* 7 (1948–58). — J. SPYTKOWSKI: Legenda o współautorstwie Konopnickiej z G. *Zesz. Nauk. Uj* 1959 nr 21 z. 3. — J. MICHALIK: *Obraz lit. pol. s. 4 t. 4* (1971). — B. BOBROWSKA: J.G. – redaktor nowoczesny. *Warszawa pozytywistów.* Wwa 1992.

WA.-Sz.

GALASIEWICZ Jan Kanty

1849–1911

Właściwe nazwisko: Galos.

Urodzony 1 września 1849 w Przegini Duchownej pod Krakowem w rodzinie chłopskiej; syn Wojciecha Galosa i Marianny z Czuków. Przez pewien czas uczęszczał do gimnazjum w Krakowie, przerwał jednak naukę przed maturą i podjął pracę zarobkową. Po krótkim okresie pracy w drukarni został aktorem. Debiutował pod pseudonimem Galosiewicz w 1869 w Łańcucie w wędrownym zespole Miłosza Sztengla i wraz z nim w 1870–71 występował w Poznaniu i na Pomorzu. Wkrótce zmienił pseudonim na Galasiewicz. W 1874–80 był aktorem teatru w Krakowie. W 1880 został zaangażowany do zespołu Warszawskich Teatrów Rządowych. W 1886 ożenił się z Aleksandrą Jarecką. W 1890 wskutek amputacji nogi opuścił scenę i od 1893 pracował jako kasjer teatrów warszawskich. Zmarł 16 marca 1911 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Czartowska łąka. Dramat ludowy w 4 a. ze śpiewami i muzyką A. Wrońskiego. Wyst. Kr., Wwa 1880. Wyd. Wwa 1880. Wyd. nast. m.in. wyd. 4 Pozn. 1926.

2. Wspólne winy. Obraz dramatyczny w 5 a. (Osnuty na tle stosunków wiejskich). Wyst. i wyd. Wwa 1882.

Przekł. ukr. wyst. Lw. przed 1905.

3. Aby handel szedł. Obraz dramatyczny w 1 a. Muzyka K. Hoffmana. Wyst. Wwa 1883. Wyd. Pozn. 1898. Wyd. nast. m.in. wyd. 3 Pozn. 1926.

4. Chata za wsią. Dramat ludowy w 5 a. ze śpiewami i tańcami. Muzyka Z. Noskowskiego. Rzecz wzięta z powieści J.I. Kraszewskiego. Wyst. Wwa, Kr. 1884. Ogl. *Gaz. Pol.* (Chicago) 1908 nr 37–52, 1909 nr 1–30. Wyd. osob. Pozn. 1912.

Współautor: Z. Mellerowa.

5. Dziewczę z chaty za wsią. Obraz ludowy w 5 a. Rzecz wzięta z powieści J.I. Kraszewskiego. Muzyka Z. Noskowskiego. Wyst. Wwa 1886. Wyd. Pozn. 1927.

Współautor: Z. Mellerowa.

6. Pan Zołżikiewicz. Obraz dramatyczny w 5 odsłonach ze śpiewami i tańcami. Rzecz wzięta z noweli H. Sienkiewicza pt. Szkice węglem. Muzyka Z. Noskowskiego. Wyst. Wwa 1888. Wyd. Pozn. 1915.

Współautor: Z. Mellerowa.

7. Ciarachy. Sztuka w 4 a. z muzyką A. Wrońskiego. Wyst. Wwa, Kr. 1890. Wyd. Pozn. 1927.

8. Maciek Samson. Krotowidła ludowa w 3 a. ze śpiewami i tańcami, z muzyką A. Wrońskiego. Wyst. Kr. 1897. Wyd. Pozn. 1913.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

M. RULIKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — J. GOT: *Dramat popularny. Obraz lit. pol.* S. 4 t. 3 (1969). — R. GÓRSKI: *Dramat ludowy XIX w.* Wwa 1969. — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973.

A.P.

GALICA Andrzej

1873–1945

Urodzony 27 listopada 1873 w Białym Dunajcu w rodzinie chłopskiej; syn Macieja i Józefy ze Skupniów. W 1897 ukończył Gimnazjum św. Anny w Krakowie i po rocznej służbie wojskowej rozpoczął studia na Politechnice Lwowskiej. W 1900 poślubił Józefę z Jarosów. Studia ukończył w Wiedniu, uzyskując w 1903 dyplom inżyniera budowy dróg i mostów. Pracował w Dyrekcji Budowy Dróg Wodnych w Krakowie. Równocześnie działał w Polskiej Partii Socjalistycznej i organizował z jej ramienia życie kulturalne robotników Dąbia, z czym związane były początki jego twórczości literackiej. Używał pseudonimu A. Wirchoń. W 1913 został przeniesiony do Skawiny w związku z pracami nad kanałem Odra–Wisła. Działał w Związku Strzeleckim i był komendantem obwodu skawińskiego. Współpracował z Józefem Piłsudskim. W 1914 został przeniesiony do Wiednia, gdzie zastał go wybuch I wojny światowej. Werbował tam ochotników polskich i sam wstąpił do Legionów. Brał udział w walkach 3. Brygady, awansował w 1918 do stopnia pułkownika, a w 1920 generała brygady strzelców podhalańskich. Po przewrocie majowym 1926 został dowódcą 10. Korpusu w Przemysłu. W 1931 przeniesiono go w stan spoczynku. W 1928–35 był posłem na sejm, a następnie do 1939 senatorem z listy Obozu Zjednoczenia Narodowego. W latach trzydziestych prowadził miernicze biuro w Warszawie i hodowlę koni w Majdanie pod Piotrkowem Trybunalskim. Podczas II wojny światowej mieszkał w Majdanie, a później w Warszawie. Tu przeżył powstanie warszawskie. Zmarł 6 czerwca 1945 w Majdanie; pochowany na cmentarzu w Bęczkowicach pod Piotrkowem.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Przysięga. Urywek z życia współczesnego na Podhalu, w 3 odsłonach. Przedmowa W. Orkana. Wwa 1909.

2. Robert Szporn. Dramat w 4 a. Kr. 1912. Wyd. nast. Moskwa 1921.

3. Janosik. Pieśń dramatyczna w 4 a. Ogl. fragm. *Echo Tatrzzańskie* 1919 nr 7. Wyd. osob. całości Wwa 1922. Wyst. Kr. 1923.

4. Twierdzą nam będzie każdy próg. Utwór dramatyczny w 3 a. z prologiem i inwokacją, osnutą na tle walk o Lwów. Przemysł 1929.

Koresp. z W. Orkanem w Bibl. Jagiel.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

J. LUBICZ-PACHOŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — W. WNUK: O generale od „sinych Tater”. *Kronika* (Londyn) 1966 nr 15/16 [tu: bibliogr. twórczości i teksty drobnych utworów]. — TENŻE: *Moje Podhale*. Ku Tatrom. Wwa 1971. — W. GALICA: Wspomnienie o śp. generale A.G. *Podbalanka* 1986 nr 1.

A.P.

tzw. GALL ANONIM XI–XII w.

Autor pierwszego dzieła o dziejach Polski, nieznanego z imienia i szczegółów życia. Był na pewno cudzoziemcem znacznego rodu, bez wątplenia duchownym, prawdopodobnie benedyktynek. Sam nazywał się w Polsce „wygnańcem i pielgrzymem”. W nieustalonych dotąd ośrodkach (być może francuskich między Le Mans, Tours i Orleanem) zdobył dobrą znajomość łaciny, odczytanie w Biblii i patrystyce, częściowo w piśmiennictwie antyku rzymskiego i własnej epoki oraz znakomitą biegłość w ars dictandi: pisaniu ozdobną prozą rytmiczną i rymowaną, szerzącą się (XI/XII w.) z Rzymu i Lombardii, a rozwijającą również we Flandrii i Nadrenii. W Polsce znalazł się nie później niż wiosną 1113. Przebywał tu z pewnością jeszcze w 1117; na losach jego tudzież jego pracy zaważyły wybuchły i stłumiony w tymże roku bunt palatyna Skarbimira Awdanica. Czy i kiedy Anonim nasz kraj opuścił, nie wiadomo. Miano Gallus (Francuz) nadał mu Marcin Kromer, który pierwszy wysnuł wniosek o pochodzeniu Anonima z Francji.

Prowadzone od dawna dociekania nad obszarem kulturowym, gdzie się kształcił i skąd przybył do Polski najstarszy jej kronikarz, skupiają się obecnie na trzech hipotezach ukierunkowanych na kraje romańskie: Francję i Włochy. Według pierwszej hipotezy, „francuskiej”, Anonim był mnichem słynnego opactwa St. Gilles w Prowansji, skąd przez północne Włochy przeszedł do filialnego klasztoru benedyktynek w Somogyvár na Węgrzech, a następnie do Polski, przypuszczalnie przy sposobności pokutnych nawiedzin Somogyvár przez Bolesława III (Krzywoustego) zimą 1113. Druga hipoteza „francuska” wywodzi przybysza z Flandrii. Hipoteza „włoska” doszukuje się macierzystego środowiska Anonima w kręgu Wenecji. Żadna z imiennych identyfikacji określonej osoby z Gallem nie zyskała dotąd szerszego uznania.

Związany patronatem możnego rodu Awdanów, zwłaszcza kanclerza książęcego Michała, Anonim pisał swe dzieło przy dworze Krzywoustego prawdopodobnie w 1113–17. Tworzywo historiograficzne czerpał z tradycji dynastyczno-dworskiej, nielicznych źródeł pisanych oraz autopsji. Relacją swą objął wydarzenia od czasów legendarnych do wiosny 1113. Uwydatnił w niej m.in. trzy idee przewodnie: niezawisłości państwa oraz godności narodu polskiego i jego historii; niezwykłości postaci trzech Bolesławów: Chrobrego, Śmiałego, a przede wszystkim Krzywoustego, któremu poświęcił dwie trzecie całości; rodowych, rycersko-wojennych i moralnych praw Bolesława III do niepodzielnej władzy (przeciw gwałtownie obalonemu w 1112/13 Zbigniewowi Hermanowicowi). Inteligentny i zręczny stylista, obiektywizm godził w narracji z inspiracjami zleceniodawców, wymogami okoliczności politycznych i układów w zwierzchniej grupie feudalów duchownych i świeckich. Dziełu nadał kompozycję trójdziałną: trzech ksiąg, z których każdą wyposażył w list dedykacyjny i wierszowany „epilog” (streszczenie) oraz w trzy mowy i pieśń. Współczesnym sobie i potomnym dostarczył zarazem wiarygodnego źródła wiadomości historycznych i wybitnego osiągnięcia sztuki literackiej typu gesta.

T W Ó R C Z O Ś Ć

Cronice et gesta ducum sive principum Polonorum. (Tyt. nieoryginalny, z kopii XIV w.).

Wydania: Galli Anonymi Chronicon. Codicis saeculi XIV Zamoscianus appellati reproductio paleographica. Ed. [...] J. Krzyżanowski. Wwa 1948 (wyd. fototyp.). — Galli Anonymi Cronica et Gesta ducum sive principum Polonorum. Ed. [...] K. Maleczyński. Kr. 1952 *Monumenta Poloniae Historica* S. II t. 7.

Rkpsy: oryginalny i najstarsze odpisy zaginęły. Przekazy zachowane: w Bibl. Zamojskich, pergaminowy, z w. XIV, obecnie w Bibl. Nar. w Wwie sygn. Cim. 28; Sędziwoja z Czechla z 2. poł. XV w., w Bibl. Czart. nr 1310; heilsberski z poł. XV w.: Bibl. Nar. nr 8006.

Przekład pol.: tłum. R. Grodecki pt. Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*. Kr. 1923 *BN I*, 141; toż wyd. nast.: przekład przejrzał, wstępem i przypisami opatrzył M. Plezia. Wr. 1965; wyd. 3 uzup. Wr. 1968; Wr. 1975; 1982; 1989; 1996.

Fragm. przedr.: *Cudzoziemcy o Polsce*. Wybrał i oprac. J. Gintel. T. I. Kr. 1971; *By czas nie zaćmił i niepamięć*. Oprac. A. Jelicz. Wwa 1975; *Kroniki*. Wybór, wstęp i przypisy S. Frycie. Wwa 1998.

Fragm. wierszowane (pieśni) w przekładach pol. różnych tłumaczy przedr. i ogł. m.in.: M. Plezia. *Najstarsza poezja pol.-łac. (do poł. XVI w.)*. Wr. 1952 *BN I*, 141; T. Cieślak. *Dziełictwo Gryfitów*. Pozn. 1962; J. Marcinkiewicz. *Hist. w poezji*. Wwa

1965; L. Prorok. *Poeci i morze*. Gdańsk 1969; S.R. Dobrowolski. *Mazowieckie rytmy*. Płock 1973; K. Żukowska. *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977.

Przeł.: ang.: fragm. (rozdz. 1-5) tłum. F.D. Lazenby. *The Polish Review* (New York) 1966 nr 4; niem.: Polens Anfänge. Gallus Anonymus. Chronik und Taten der Herzoge und Fürsten von Polen. Übersetzt, eingeleitet und erklärt von J. Bujnoch. Graz 1978; ros.: Chronika i dziejania kniaziej ili praviteliej polskich. [Tłum. L.M. Popowa; fragm. wierszowane — M.N. Celnin]. Moskwa 1961.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964); LP

M. PLEZIA: Kronika G. na tle historiografii XII w. *Rozpr. PAU. Wydz. Hist.-Filoz.* 71 (1947) [rec.: T. ULEWICZ. *Pam. Lit.* 39 [wyd. 1951]; K. TYMIENIECKI. *Rocz. Hist.* 17 (1948); J. HAMMER. *Speculum* 24 (1949); Cz. HERNAS. *Pam. Lit.* R. 43 (1952) z. 1/2 s. 654-655; też przedr.: *Z badań nad lit. staropol. Program i postulatory*. Wr. 1952]. — K. MALECZYŃSKI: Wstęp i wyd.: Galli Anonymi Cronica... Kr. 1952 *Monumenta Poloniae Historica* S. II t. 2 [rec.: M. PLEZIA, Z. BUDKOWA. *Przegl. Hist.* 1953 z. 3; replika: K. MALECZYŃSKI. *Tamże* 1954 z. 2/3 s. 530-532; odpowiedz.: Z. BUDKOWA. *Tamże* s. 532; C. BACKVIS. *Revue des Études Slaves* 31 (1954) s. 282; T. GRUZIŃSKI. *Kwart. Hist.* 1954 nr 2]. — T. GRUZIŃSKI: Zestawię nad kroniką G. Rozbiór krytyczny pierwszych księgi. *Zapiski Tow. Nauk. w Tor.* 17 (1951) z. 3/4 [wyd. 1952]; 20 (1954) [wyd. 1955]; 23 (1957). — J. ADAMUS: Problemy absolutyzmu piastowskiego. *Czasop. Praeno-Hist.* 10 (1958). — R. ROSIN: Znaczenie tendencji G. dla ustalenia literackiego charakteru jego dzieła. *Prace Polon.* 12 (1955) [rec.: G. LABUDA. *Studia Źródłoznawcze* 2 (1958)]. — Z. PERZANOWSKI: Honorarium autorskie Galla-Anonima. *Nasza Przeszłość* 9 (1959). — G. LABUDA: Miejsce powstania kroniki Anonima-Galla. *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane R. Grodziekiemu w 70 rocznicę urodzin*. Wwa 1960. — A.F. GRABSKI: Polska wobec idei wypraw krzyżowych na przełomie XI i XII w. „Duch krzyżowy” G.A. *Zapiski Hist.* 26 (1961). — M. KOSTERSKA: La poésie latine-polonaise au Moyen Age. *Sacrum Poloniae Millennium* 8/9 (1962). — G. LABUDA: Anonim tzw. Gall. *Słownik starożytności słowiańskich* 1 (1962). — H. LOWMIANSKI: Dynastia Piastów we wczesnym średniowieczu. *Początki państwa pol. Księga tysiąclecia*. T. 1. Pozn. 1962. — W. SAWICKI: Przyczyny upadku Bolesława Śmiałego w świetle nowych badań. *Zesz. Nauk. KUL* 5 (1962) nr 4. — J. BIENIAK: Państwo Miecława. Studium analityczne. Wwa 1963. — J. MIKULKA: Letopisná literatura v Čechách a v Polsku o vzájemném poměru obou národností. *Slavia* 32 (1963). — D. BORAWSKA: Kryzys monarchii wczesnopiastowskiej w latach trzydziestych XI w. *Studia*. Wwa 1964. — M. PLEZIA: Wstęp i wyd.: Anonim tzw. Gall, Kronika polska. Przeł. R. Grodecki. Wr. 1965 *BN* 1, 59; wyd. nast.: wyd. 3 uzup. Wr. 1968; Wr. 1975 [rec.: J. KRZYŻANOWSKI. *Noue Książki* 1966 nr 9; H. RÓSEL. *Erasmus* 18 (1966); B. KÜRBISÓWNA. *Studia Źródłoznawcze* 12 (1967); J. WIKARJAK. *Tamże*]. — J. DĄBROWSKI: Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480). Wr. 1964. — D. BORAWSKA: Gallus Anonim czy Italus Anonim. *Przegl. Hist.* 1965 z. 1 [rec.: B. KÜRBISÓWNA] B.K. *Studia Źródłoznawcze* 11 (1966)]. — J. SZTETYŁO: Ani

Gall, ani Anonim... *Mówią Wieki* 1965 nr 5. — H. KOWA-LEWICZ: Zespół, zasięg terytorialny i chronologia polskofacińskiej liryki średniowiecznej. Pozn. 1967. — Z. SZEWERA: Kim był Anonim, pierwszy nasz kronikarz? *Studia Hist.* 1967 nr 3/4. — J. WIESIOŁOWSKI: Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV-XV w. Wr. 1967. — J. DOWIAT: Polska — państwem średniowiecznej Europy. Wwa 1968. — T. LEWICKI: Bazoario w Kronice polskiej G.A. *Onomastica* 1968 nr 1/2 [rec.: G. LABUDA. *Studia Źródłoznawcze* 14 (1969)]. — M. PLEZIA: Artyzm kroniki G.A. *Lit., komparatystyka, folklor*. Wwa 1968. — K. ŚLĄSKI: Wątki historyczne w podaniach o początkach Polski. Pozn. 1968 [rec.: (ww) J. DWORZACZKOWA. *Studia Źródłoznawcze* 14 (1969)]. — S. ZABŁOCKI: Polsko-facińskie epicedium renesansowe na tle europejskim. Wr. 1968. — R. GRODECKI: Sprawa św. Stanisława. [Wykład, 1946-1953]. W: Polska piastowska. Wwa 1969. — G. LABUDA: Bazoar w kronice Anonima Galla. Próba identyfikacji. *Studia Hist.* 1969 z. 2, też tłum. węgier.: Bazoar Anonymus Gallus Krónikájában. Azonosítási kísérlet. *Századok* 1970 nr 1. — W.B. OBOLEWICZ: Kto takoj A.G.? (Po spornym woprosam). *Slawianskaja Filologija* (Leningrad) 1969. — J.W. WOŚ: Note sulla „Cronaca” di Gallus e sulla sua falsa attribuzione a Baldovino arcivescovo di Pisa. *Bollettino Storico Pisano* 36/38 (1969) i odb. Livorno 1969. — T. DUNIN-WĄSOWICZ: Saint-Gilles et la Pologne aux XIe et XIIe siècles. *Annales du Midi* 82 (1970) nr 97; wersja polska pt. Saint Gilles a Polska we wczesnym średniowieczu. *Archeologia Polski* 1971 z. 1/2. — *Repertorium fontium historiae Medii Aevi* [...] III: *Fontes*. Romae 1970 s. 116-117. — W. SAWICKI: „Plemię Kadhubka” i „Szczep Anonima”. (Na marginesie zatajonego źródła). *Zesz. Nauk. KUL* 1970 nr 1. — W. SAWICKI: Terminologia prawnicza kroniki A.-G. w świetle instytucji obcych i rodzimych. *Annales UMCS* S. G 17 (1970). — M. BEDNARZ: Sanctus Petrus de Bazoario in Kronice A.G. *Studia Hist.* 1971 z. 3. — O. KOSSMANN: Polen im Mittelalter. Beiträge zur Sozial- und Verfassungsgeschichte. Marburg a. d. Lahn 1971. — M. PLEZIA: Nowe studia nad G.A. *Spr. Oddz. PAN w Kr.* 15 (1971) [wyd. 1972] nr 1. — W. SAWICKI: Studia nad wpływem praw obcych w dawnej Polsce. Wwa 1971. — A. BOGUICKI: Komes w polskich źródłach średniowiecznych. Wwa 1972 *Rocz. Tow. Nauk w Tor.* 76 z. 1. — C. DEPTUŁA: Średniowieczne mity genezy Polski. *Znak* 1973 nr 233/234 [rec.: B. KÜRBIS. *Studia Źródłoznawcze* 22 (1977)]. — S. JEDYNAK: Etyka polska od G.A. do Kopernika. *Studia Filoz.* 1973 nr 1. — K. LIMAN: Kilka uwag o topicie w „Kronice polskiej” G.A. *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae* 1 (1973). — L. SZCZERBICKA-SŁĘK: W kręgu Klio i Kalliope. Wr. 1973 [rec.: M. KACZMAREK. *Studia Źródłoznawcze* 20 (1976)]. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — C. DEPTUŁA: Ideologia Polski jako państwa morskiego w dziejopisarstwie polskim XII-XIV w. *Zesz. Nauk. KUL* 18 (1975) nr 4. — TENZE: Problem mitu monarchii — dawcy żywności w Polsce średniowiecznej. *Zesz. Nauk. KUL* 18 (1975) nr 3. — B. KÜRBIS: Wizerunki Piastów w opiniach dziejopisarskich. *Piastowie w dziejach Polski*. Wr. 1975. — S. BELCH: Święty Stanisław biskup — męczennik patron Polaków. Londyn 1976. — B. KÜRBIS: Polskie laudes regiae w „Kronice” A.G. *Cultus et cognitio*. Wwa 1976. — T. JANSON: Prose Rythm in Medieval Latin from the 9th to the 13th Century. Stockholm 1976. — A. LEWANDOWSKI: Recepcja rzymskich kompendiów historycznych w dawnej Polsce.

Pozn. 1976. — K. LIMAN: Epitety dotyczące osób w „Kronice polskiej” A.G. *Ars historica*. Pozn. 1976. — K. MO-DZELEWSKI: Comites, principes, nobiles. Struktura klasy panującej w świetle terminologii A.G. *Cultus et cognitio*, jw. — B. KURBIS: Sacrum i profanum. Dwie wizje władzy w polskim średniowieczu. *Studia Źródłoznawcze* 22 (1977). — K. LIMAN: Porównanie w strukturze narracyjnej „Kroniki polskiej” A.G. *Eos* 1978 z. 2. — *Analecta Cracoviensia* 11 (1979) [tu m.in. M. PLEZIA: Dookoła sprawy św. Stanisława]. — E. BARANKIEWICZ: Państwo i Kościół w „Kronikach” G.A. i Kosmasa. Analiza semantyczna podstawowych pojęć. *Summarium* 1979. — B. KURBIS: Come leggere i piu antichi testi su san Stanislao. *Centro Studi Europa Orientale. Documentazione* 13 (1979) nr 138/139; wersja pol.: Jak czytać najstarsze teksty o świętym Stanisławie. *Znak* 1979 nr 4/5. — TAŻ.: I co nam zostało z G.A.? *Kultura* 1979 nr 1. — TAŻ.: Święty Stanisław. Prawda dziejowa i prawda tradycji. W *drodze* 1979 nr 5. — J. HERTEL: Imiennictwo dynastii piastowskiej we wcześniejszym średniowieczu. Wwa 1980. — K. TARGOSZ: Gesta principum recitata. „Teatr czynów polskich władców” G.A. *Pam. Teatr*. 1980 z. 2. — S. DOBRZANOWSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — W. WOS: La cronaca del G.A. *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa* 1981 nr 1. — T. GRUZIŃSKI: Bolesław Śmiały-Szczodry i biskup Stanisław. Dzieje konfliktu. Wwa 1982. — J. KUZNIAK: Slovník starovekých a stredovekých autorov ... so slovenskými vzťahmi. V Martine 1983. — K. LIMAN: Struktura mów przed bitwą w „Kronice polskiej” A.G. *Symbolae Philologorum Posnaniensium* 6 (1983). — J. SPORS: Pochodzenie dynastii książęcych na Pomorzu w XI i XII w. — w szczególności Świętobora i Świętopelka z „Kroniki” A.G. *Roczn. Hist.* 49 (1983). — J. MULARCZYK: O wiecach Gallowych. *Kwart. Hist.* 1983 nr 3. — J. W. GÓRA: Sylwetka biskupa w XII- i XIII-wiecznej Polsce na podstawie kronik i żywotów świętych. Wwa 1984. — M. PLEZIA: Nowe studia nad G.A. *Mente et litteris*. Pozn. 1984. — L. J. KOŚCIELAK: Narodziny polskiej myśli o pokoju. *Życie i Myśl* 1985 nr 1/2. — R. MICHAŁOWSKI: „Restauratio Poloniae” w ideologii dynastycznej G.A. *Przegl. Hist.* 1985 nr 3. — J. BANASZKIEWICZ: Podanie o Piaście i Popielu. Wwa 1986. — J. STRZELCZYK: Na tropie najdawniejszych polskich podań narodowych. Podanie o Popielu i Piaście. *Przegl. Zach.* 1987 nr 5/6. — B. KURBIS: Refleksja kronikarzy nad chrystianizacją Polski. *Nasza Przyszłość* 69 (1988). — G. LABUDA: Rzekome drugie imię Mieszka I. w Kronice G.A. *Munera philologica Mariano Plezia oblata*. Wr. 1988. — TENŻE: Studia nad początkami państwa polskiego. T. 2. Pozn. 1988. — J. ŚWIDZIŃSKI: Kultura muzyczna w Polsce i na Rusi w świetle kronik G. i Nestora. *Kultura bizantyjska — jej późniejsze słowiańskie ucielenia i kontynuacje*. Bydgoszcz 1988. — C. DEPTUŁA: G.A. mit genezy Polski. Lubl. 1990. — M. PLEZIA: G.A. *Pisarze staropoli. Sylwetki*. T. 1. Wwa 1991. — M. KOROLKO: Z badań nad retorycznością polskich kronik średniowiecznych. *Lit. i kultura późnego średniowiecza w Polsce*. Wwa 1993. — T. MICHAŁOWSKA: G.A. wiersz o twórczości piarskiej. (Głosy do tekstu). *Zac. poezja w dawnej Polsce*. Wwa 1995. — TAŻ.: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast. — D. ROTTE: Staropolskie chorografie. Kat. 1995. — K. TARGOSZ: Korzenie i kształty teatru do 1500 r. w perspektywie Krakowa. Kr. 1995. — J. BANASZKIEWICZ: Król i łaźnia, Bóg i łaźnia. (G.A. o Bolesławie Chrobrym [...]). *Wyobrażenia średniowieczna*. Wwa 1996. — TENŻE: Podanie bo-

haterskie o Mieszku I zanotowane w Kronice G.A. (I, 4). *Homines et societas*. Pozn. 1997. — J. MALICKI: Interpretacja i nadinterpretacja w dawnej historiografii polskiej. *Staropoli. teksty i konteksty*. T. 3. Kat. 1997. — T. MICHAŁOWSKA: Mediaevalia i inne. Wwa 1998. — E. SKIBIŃSKI: Elementy historii oralnej w kronikach G.A. i Wincentego Kadłubka. *Res Historica* 3 (1998). — M. PLEZIA: Dookoła sprawy świętego Stanisława. Studium źródłoznawcze. Bydgoszcz 1999. (Poprawiona red. publikacji z r. 1979). Ujęcia: popularyzatorskie oraz beletrystyczne postaci G.A., jego kroniki i jej recepcji zob.: P. Jasienica: Trzej kronikarze. Wwa 1964; wyd. 3 Wwa 1993. [Tu również fragm. przekładu „Kroniki” R. Grodeckiego]. — A. Gruszecka: Powieść o kronice G. Cz. 1. Owe lata. T. 1–2. Kr. 1962; cz. 2: G. pisze kronikę. T. 1–2. Kr. 1962; cz. 3: W rękę potomnych. T. 1–2. Kr. 1970.

T.W.

GALLE Henryk 1872–1948

Urodzony 16 kwietnia 1872 w Warszawianie w rodzinie kupieckiej; syn Franciszka i Natalii z Cytwiców. W Warszawianie uczęszczał do II Gimnazjum i na uniwersytet, który ukończył w 1896 ze stopniem kandydata nauk historyczno-filologicznych. Przeważającym debiutem była praca pt. „Z życia Żakarda, według najnowszych źródeł”, ogłoszona w 1892 w *Zorzy*. W 1897 ożenił się z Cecylią Śliwicką. Uczył literatury i historii w kółkach młodzieży, na kompletach tajnego „uniwersytetu latającego” i w żeńskich gimnazjach, po 1905 wykładał w Towarzystwie Kursów Naukowych. Był także nauczycielem w gimnazjum Pawła Chrzanowskiego (potem im. Jana Zamojskiego). Oprócz pracy pedagogicznej uprawiał działalność naukową i krytycznoliteracką. Był sekretarzem redakcji *Ateneum* (1898–1901), *Tygodnika Ilustrowanego* (1905–11), szkice i stałe recenzje z bieżącej produkcji literackiej umieszczał również w *Książce* (1901–14), *Bibliotece Warszawskiej* (1902–14), *Kurierze Warszawskim* (1907–14) i wielu innych czasopismach, a także w wydawnictwach encyklopedycznych. W 1905–12 redagował *Przegląd Bibliograficzny*. Jako współredaktor (od 1906) wydawnictwa *Wiek XIX. Sto lat myśli polskiej* wyspecjalizował się w biografii i portrecie literackim, publikował m.in. szkice o Julianie Ursyniu Niemcewiczu, Aleksandrze Fredrze, Wincentym Polu, Józefie Korzeniowskim, o Towarzystwie Szubrawców. Będąc doradcą literackim warszawskich firm wydawniczych, zainicjował wydawaną przez Gebethnera i Wolffa *Bibliotekę Młodzieży Szkolnej* oraz *Bibliotekę Uniwersytetów Ludowych*. Od 1907 był członkiem Komitetu Redakcyjnego wydawnictw *Arcta Książki dla Wszystkich* i *Biblioteczka Narodowa*. W seriach tych ukazały się w jego opracowaniu szkolne wydania tekstów A. Fredry, Jana Kochanowskiego, Ignacego Krasickiego, Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Władysława

Syrokomli. Dużym powodzeniem cieszyły się opracowane przez niego podręczniki szkolne, wypisy i czytanki przeznaczone głównie dla szkół ogólnokształcących. W 1918–20 odbywał ochotniczą służbę wojskową na froncie. W 1924 należał do organizatorów I Ogólnopolskiego Zjazdu Nauczycieli i Polonistów. Należał do Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych, był członkiem jego zarządu, a w 1926–34 współredagował organ Towarzystwa pt. *Przegląd Pedagogiczny*. Był także członkiem Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy, Kasy Literackiej oraz współpracownikiem Komisji Historii Literatury Polskiej przy Polskiej Akademii Umiejętności. W 1935 został odznaczony przez Polską Akademię Literatury Srebrnym Wawrzynem. Należał do współpracowników Komisji do Badań nad Historią Literatury i Oświaty w Polsce przy Towarzystwie Naukowym Warszawskim. W 1938 został członkiem korespondentem Wydziału I Towarzystwa. Zmarł 26 lutego 1948 w Olszance pod Radziwiłłowem (pow. skierniewicki); pochowany w Warszawie na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Aleksander Świętochowski. Sylwetka literacka. Wwa 1901.
2. Wiek XIX. Historia polityczna. Rys dziejów stulecia. Wwa 1901. Wyd. 2 Wwa 1902.
3. Aleksander Świętochowski jako beletrysta. Wwa 1902.
4. Twórczość poetycka Marii Konopnickiej w ciągu 25 lat. Wwa 1902.
5. Adam Asnyk. Szkic literacki. Wwa 1903.
6. Józef Korzeniowski, jego życie i pisma. Charakterystyka literacka. Wwa 1903.
7. Stylistyka i teoria literatury. Wykład systematyczny oraz wypisy i ćwiczenia stylistyczne. Wwa 1903. Dwanaście wyd. do 1930.
8. Krótka stylistyka wraz z teorią wierszowania. Wwa 1904. Osiem wydań do 1929.
9. O poematach Marii Konopnickiej „Prometeusz i Syzyf” i „Pan Balcer w Brazylii”. Wwa 1904.
10. Teoria prozy i poezji w zarysie. Wwa 1904. Sześć wyd. do 1927.
11. Epoka napoleońska w „Popiołach” Stefana Żeromskiego. Szkic literacki. Wwa 1905.
12. Zarys dziejów literatury polskiej. Dla użytku szkolnego. Wwa 1913.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

Z. SZMYDTOWA. *Rocz. Tow. Nauk. Warsz.* 1948 s. 154–159. — Z. ROTHERTOWA. *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — B. BOGOŁĘBSKA: H.G. jako autor podręczników stylistyki i teorii literatury. *Prace Polon.* 35 (1979). — *Biogramy uczonych pol.* Cz. 1 z. 1. Wr. 1983.

W.A.-Sz.

GAŁKA Andrzej z Dobczyzna

ok. 1400–po 1451

Inne formy imienia i nazwiska: Jędrzej z Dobczyzna (z Dobzyc); możliwa również: Joannes Galechius.

Urodzony ok. 1400 w rodzinie plebejskiej pochodzącej z Dobczyzna pod Śremem w Wielkopolsce; syn Wielisława. W 1420 wpiął się na wydział artium Akademii Krakowskiej, w 1422 był już bakałarzem, a w 1425 magistrem sztuk wyzwolonych. W 1436 i 1441 pełnił funkcję dziekana wydziału filozoficznego. W 1439 (1441?) otrzymał kanonię św. Florianą na Kleparzu. Zdecydowany zwolennik nauki Johna Wiklefa, wszedł w ostry konflikt z profesorami Akademii i został zesłany na pokutę do klasztoru w Mogile. Za potajemny pobyt w Krakowie postawiono go pod sąd, a znalezione w jego domu antykościelne pisma J. Wiklefa oraz propagandowe pisma i wiersze w języku polskim skonfiskowano. Wobec groźby procesu inkwizycyjnego zbiegł na Śląsk do Małego Głogowa, do sprzyjającego husytom księcia Bolka głogowsko-opolskiego. Na wezwanie biskupa Zbigniewa Oleśnickiego, by stawił się pod sąd, odpowiadał listami do wielu osób, w których broił siebie i tez J. Wiklefa, zwalczał polityczne i ekonomiczne uprawnienia Kościoła, wykazywał nieuctwo i oportunizm profesorów Akademii. Prawdopodobnie działał jeszcze przez kilka lat na Śląsku i może również w Wielkopolsce, propagując idee J. Wiklefa. Przepuszczalnie w 1451 przebywał w obozie husyckim w Taborze w Czechach, gdzie zetknął się z Eneaszem Wiliuszem Piccolominim. Jest autorem najstarszego znanego utworu wyprzedzającego reformację w Polsce („Pieśń o Wiklefie”). Zmarł po 1451, być może na obczyźnie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Tractatus ... de dotatione Constantini. Powst. przypuszczalnie po 1449. Fragm. ogł. J. Heyne: *Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstiftes Breslau*. Wr. 1868 s. 58–59. Całość wyd. F.M. Bartosi: *Posláni M. Andreje Gałky králi Vládslavu Varnenčikovi. Věstník Královské České Společnosti Nauk.* 1 (1934) i odb. Rkps w bibl. kapituły katedry św. Wita w Pradze sygn. D. 118. Traktat husycki przeciw świeckiej władzy papieża i bogactwom materialnym kościoła. Przekład pol.: J. Domański. *700 lat myśli pol.* XIII–XV w. (1978).
2. Pieśń (Wiersz) o Wiklefie, tzw. Cantilena vulgaris. Powst. ok. 1449. Wyd. S.B. Linde. *Pam. Warsz.* 1816 t. 5. Ed. nowsze: S. Vrtel-Wierczyński: *Średniowieczna poezja polska świecka*. Kr. 1923 *BN* I, 60; toż Wr. 1949; 1952 (w transkrypcji); I. Chrzanowski, S. Kot: *Humanizm i reformacja w Polsce*. Lw. 1927; S. Vrtel-Wierczyński:

Wybór tekstów staropolskich. Lw. 1930; toż Wwa 1950; 1963; 1969; 1977; R. Heck, E. Małczyńska: Ruch husycki w Polsce. Wybór tekstów źródłowych (do r. 1454). Wr. 1953; wyd. kryt. z pierwo-pisu J. Zathej: „Pieśń o Wiklefiu” i jej zapomniana melodia. *Pam. Lit.* 1955 z. 3 [z fotografią rkpsu i nutami] i odb.; wyd. kryt. *Musica antiqua Polonica. Średniowiecze*. Red. J. Morawski. 1: Monodia. Wielogłosowość. Kr. b.r.; W. Taszycki: Najdawniejsze zabytki języka polskiego. Wyd. 5 Wr. 1975 BN 1, 104; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; W. Wydra, W.R. Rzepka: Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543. Wr. 1984; toż wyd. 2 poprawione i uzupełnione. Wr. 1995; *Toż jest dzieje a nowe*. Wwa 1987; *Polska poezja świecka XV wieku*. Oprac. M. Włodarski. Wr. 1997 BN 1 60.

Rkps — kopia z ok. poł XVI w. w Bibl. Wölffenbüttel (RFN) nr 306.

Przekł. franc. 1965.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964), LP

J. GARBACIK. *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — J. ZATHEY: Gdzie jest rękopis „Pieśni o Wiklefiu”? *Pam. Lit.* 1954 z. 1. — K. KOLBUSZEWSKI: Jędrzej G. (Z dziejów myśli postępowej na Opolszczyźnie w XV w.). *Kwart. Opol.* 1955 nr 1. — S. ROSPOND: Skąd pochodził Jędrzej G.? *Tamże* 1955 nr 2. — R. SEKOWSKI: G. z D. Z dziejów postępowej ideologii na Śląsku. Wwa 1956. — M. SCHLAUCH: A Polish Vernacular Eulogy of Wycliff. *The Journal of Ecclesiastical History* 8 (1957) nr 1. — H.M. ŚWIDERSKA: A Polish Follower of Wycliff the XVth century. *University of Birmingham Historical Journal* 6 (1957). — J. NOWAK-DLUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Średniowiecze. Wwa 1963. — S. KOLBUSZEWSKI: Herezja kanonika Jędrzeja G. Wr. 1964 [rec.: F. SVEJKOVSKÝ. *Pam. Lit.* 1966 nr 1; Z. SIEMIĄTKOWSKA. *Rocz. Teolog.-Kanoniczne* 1967 nr 4]. — F.M. BARTOŚ: Dilo a osud polského husity Ondřeje Galky. *Slavia* 1967 z. 1. — *Filoz. pol. XV w.* Wwa 1972. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — S. URBANČZYK: Do interpretacji „Pieśni o Wiklefiu” A.G. *Zesz. Nauk. WSP Szczecin. Prace Wjdz. Hum.* 1979 nr 8. — TENŻE: Komentarz filologiczny do „Pieśni o Wiklefiu” A.G. *O języku literatury*. Kat. 1981. — A. LITWORNIA: „Pieśń o Wiklefiu”. *Lit. pol. Przew. enc.* 2 (1985) i wyd. nast. — K. ŻUKOWSKA: Portrety pisarzy dawnych (notatki z lektury). *Ogród* 5 (1992) nr 3/4. — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast. T.W.

GARCZYŃSKI Stefan ok. 1690–1755

Urodzony ok. 1690 w Zbąszyniu; syn Damiana, chorążego poznańskiego, i Anny z Radomickich, kasztelaniki kaliskiej. Kształcił się na Śląsku, prawdopodobnie we Wrocławiu. W wojnie między Augustem II a Stanisławem Leszczyńskim uczest-

nicył jako stronnik Sasów, walczył pod Kaliszem (1706) i Koniecpolem (1708). W 1709, po śmierci ojca, osiadł w Zbąszyniu i zajął się gospodarstwem, uczestniczył jednak czynnie w życiu publicznym. W 1713–14 marszałkował na sejmikach wielkopolskich, w 1717 został chorążym wschowskim, w 1726 posłował na sejm grodzieński (broniał praw Ferdynanda Kettlera do lenna kurlandzkiego i domagał się reformy trybunałów). Następnie zasiadał w komisjach do rokowań o spory graniczne z Austrią i Prusami, w komisji kurlandzkiej i in. Został w 1729 kasztelanem gnieźnieńskim, stale uczestniczył w sejmach Rzeczypospolitej. W 1733 podpisał elekcję Stanisława Leszczyńskiego i odmówił udziału w konfederacji organizowanej przez stronników Augusta III. Po pacyfikacji odzyskał szybko zaufanie dworu, w 1737 został kasztelanem kaliskim i w tym charakterze wszedł w skład komisji gdańskiej nadającej lenno Ernstowi Johannowi Bironowi. W 1742, chroniąc się dyplomatycznie przed groźbami Wielkopolsce zamieszkami, leczyl się w Berlinie, gdzie napisał „Anatomię Rzeczypospolitej”. W 1748 został kasztelanem poznańskim, w 1749 wojewodą kaliskim, w 1750 wojewodą poznańskim. Żonaty z Zofią z Tuchółków primo voto Czapską, podkomorzyną malborską. Zmarł 23 września 1755 w Zbąszyniu, prawdopodobnie otruty; prowadzone przez gród poznański śledztwo nie zdołało tego udowodnić.

TWÓRCZOŚĆ

1. Anatomia Rzeczypospolitej Polskiej synom ojczyzny ku przestrodze i poprawie tego, co z kluby wypadło, mianowicie o sposobach zamnożenia Polskę ludem pospolitym, konserwowania działy wiejskiej przez niedostatek i niewygody marnie gnijące, i wprowadzenia handlów i manufaktur zagranicznych. [Wwa 1750]. Wyd. nast.: wyd. 2 zmien. [Wwa 1751, autor pod dedykacją podp. z tytułem wojewody poznań.]; wyd. 3 rozszerz. [Wr.] 1753.

Wyd. z 1750 przygotowane przy współpracy J.A. Załuskiego.

Pisał też mowy i odezwy sejmowe; obszerna koresp. z J.A. Załuskim w rkpsach Bibl. Nar.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), LP

M. BALIŃSKI *Enc. powsz. Orgel.* 9 (1862). — L. WEGNER: S.G. wojewoda poznański i dzieło jego „Anatomia Rzeczypospolitej Polskiej”. *Rocz. Tow. Przyj. Nauk Pozn.* 6 (1871) i odb. — W. KONOPCZYŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — E. LIPIŃSKI: S.G. ekonomista czasów saskich. *Ekonomista* 1955 nr 2. — P. BUCHWAŁDOWNA: Trzy wydania „Anatomii Rzeczypospolitej Polskiej” S.G. *Pam. Bibl. Kór.* 8 (1963). — E. ROSTWOROWSKI: Spór S.G. z braćmi Załuskimi o rolę duchowieństwa w „Anatomii Rzeczypospolitej”. *O naprawę Rzeczypospolitej XVII–XVIII*

u. *Prace ofiarowane W. Czaplinskiemu*. Wwa 1956. — W. KONOPCZYŃSKI: Polscy pisarze polityczni XVIII w. (do Sejmu Czteroletniego). Wwa 1966.

E.A.

GARCZYŃSKI Stefan 1805–1833

Urodzony 13 października 1805 w Kosmowie pod Kaliszem w rodzinie szlacheckiej; syn Franciszka, pułkownika wojsk polskich, i Katarzyny z Radolińskich. Po śmierci rodziców wychowywał się od 1813 u wujostwa Skórczewskich w Lubostroniu w Poznańskim. W 1814–17 uczęszczał do szkół w Bydgoszczy i Trzemesznie, a w 1818–23 kształcił się w Liceum Warszawskim. Przynajmniej należał do działającego tam półlegalnego Kółka Literacko-Naukowego. Złożył z wyróżnieniem egzamin dojrzałości i powołał do Lubostronia, a po śmierci ciotki, Antoniny Skórczewskiej, zajmował się gospodarowaniem w Kosmowie. Z tego okresu pochodzą jego pierwsze wiersze. Od jesieni 1825 do 1829 studiował w Berlinie filozofię pod kierunkiem Fryderyka Hegla oraz prawo u Edwarda Gansa. Bywał w tym czasie parokrotnie w Warszawie. Brał czynny udział w życiu organizacji studenckich w Berlinie jako jeden z przywódców młodzieży polskiej. W czerwcu 1829 poznał tam Adama Mickiewicza. Pod koniec roku wyjechał do Rzymu, gdzie przebywał w towarzystwie m.in. A. Mickiewicza i Antoniego Edwarda Odyńca. Wkrótce po otrzymaniu wiadomości o wybuchu powstania listopadowego powrócił do kraju. Zaciągnął się do szwadronu Jazdy Poznańskiej jako szeregowiec, następnie był oficerem i adiutantem gen. Jana Nepomucena Umińskiego. Walczył w bitwie pod Grochowem. W 1831 debiutował wierszem pt. „Pieśń”, ogłoszonym w ukazującej się w Warszawie *Nowej Polsce* (nr 71, z 16 marca). 12 września 1831 otrzymał Złoty Krzyż Zasługi. Po upadku powstania przebywał jakiś czas w Lubostroniu, ale zagrożony aresztowaniem przez władze pruskie wyjechał w styczniu 1832 do Drezna. Działal tu wraz z A. Mickiewiczem i Klaudyną Potocką w Komitecie opieki nad żołnierzami-powstańcami. Wskutek gwałtownie postępującej gruźlicy powierzył przygotowanie wydania swych poezji A. Mickiewiczowi, który w Paryżu w pierwszej połowie 1833 wprowadził do nich redakcyjne poprawki oraz dołączył „Redutę Orдона”, napisaną przez siebie na podstawie opowiadania G. W maju 1833 wyjechał pod opieką K. Potockiej do Bex w Szwajcarii. W lipcu 1833 odbywał dalszą podróż do Genewy i południowej Francji wraz z A. Mickiewiczem. Zmarł 20 września 1833 w Awinionie; pochowany na miejscowym cmentarzu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wiersze do Aliny. [Powst. 1829]. Wyd. *Miscellanea z l. 1800–1850*. Wr. 1967 *Arch. Lit.* 11.
2. Modlitwa obozowa napisana w obozie pod Rudzianką dn. 7 maja 1831. Wwa 1931. Przedr. w poz. 5, 6.
3. Lasek olszowy. Wiersz rycerzom polskim poświęcony. Wwa 1831. Przedr. w poz. 6. Podp.: Autor Modlitwy obozowej.
4. Waclawa dzieje. Poema. Wyd. w poz. 5. Przedr. w poz. 6. Wyd. osob. Paryż 1867. Wyd. nast.: wyd. 2 tyt. Paryż 1868; Wwa 1973; Wwa 1974. Wyst. Wwa, Teatr Nar. 1973 (układ tekstu i rez. A. Hanuszkiewicz).
5. Poezje. T. 1–2. Wyd. A. Mickiewicz. Paryż 1833. Wyd. nast.: Lipsk 1860; Lipsk 1863; Przemysł 1882; Lipsk 1900. Tu m.in. cykle: Wspomnienie z czasów wojny narodowej polskiej 1831; Sonety wojenne.

Wydania zbiorowe i wybory

6. Pisma. Wyd. S. Skórczewski. Pozn. 1860.
7. Wybór poezji. Wybór i wstęp Z. Szelağ. Wwa 1985.
8. Poezje wybrane. Wybór i wstęp Z. Szelağ. Wwa 1986.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); Z. Trojanowiczowa: *Sybir romantyków*. Kr. 1992. Wyd. 2 Pozn. 1993.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

T. PINI: S.G. Szkic biograficzno-literacki. *Przew. Nauk. i Lit.* 1898; przedr.: *Rok Mickiewiczowski*. Lw. 1899. — TENŻE: Mickiewicz jako wydawca poezji G. Lw. 1898. — H. TRZPIS: Książka na czasie. Studium krytyczne o „Waclawa dziejach” S.G. Kr. 1937. — S. KOLBUSZEWSKI: *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — S. JASINSKA: Nieznany odpis wspomnień obozowych S.G. *Pam. Bibl. Kór.* 6 (1958). — TAŻ.: S.G. Apostata, czyli Waclawa życie. *Tamże*. — TAŻ.: S.G. „Wspomnienie z czasów wojny narodowej polskiej 1831” w nieznanym autorze. *Tamże*. — E. SAWRYMOWICZ: Listy S.G. do Ignacego Domeyki. *Przegl. Hum.* 1962 nr 2. — *Kronika życia i twórczości Mickiewicza 1832–1834* (1966). — Z. SUDOLSKI: S.G. w świetle nowych źródeł. *Miscellanea z l. 1800–1850*. Wr. 1967 *Arch. Lit.* 11. — Z. SZELAĞ: S.G. „Wiersze do Aliny”. *Tamże*. — TENŻE: Materiały do twórczości S.G. *Tamże*. — TENŻE: Z korespondencji S.G. *Tamże*. — Z. STEFANOWSKA: Mickiewicz o „Waclawa dziejach” G. *Rocz. Hum.* 19 (1971) z. 1; przedr. w: *Proba zdrowego rozumu*. Studia o Mickiewiczu. Wwa 1976. — Jarosław MACIĘJEWSKI: Mickiewicza „wielkopolskie drogi”. Pozn. 1972. — Z. SZELAĞ: Listy S.G. do Kornelii Skórczewskiej z l. 1822–1833. *Miscellanea z okresu romantyzmu*. Wr. 1972 *Arch. Lit.* 15. — TENŻE: Garczyński – Mickiewicz. (Nowe przyczynki biograficzne i filologiczne). *Tamże*. — S. SKWARCZYŃSKA: Pomiędzy historią a teorią literatury. Wwa 1976 [tu: Aspekt wergii-

liński jednej z wypowiedzi Mickiewicza o G. i jego znaczenie dla wiedzy o wzajemnym stosunku obu poetów; toż w języku franc. ogł. *Revue de Littérature Comparée* (Paris) 1976; S.G. – J. Słowacki]. — Z. STAJEWSKA: „Wacława dzieje” S.G. Wr. 1976. — Z. SZELAĞ: Wokół „Sonetów wojennych” S.G. *Przeł. Hum.* 1979 nr 8. — J. LEO: Autorskie zamiary S.G. *Poezja* 1980 nr 11. — Z. SZELAĞ: Nieznane utwory S.G. w odpisie Klauzyny Potockiej. *Poezja* 1980 nr 11. — TENŻE: S.G. Zarys biografii. Kielce 1983. — J. KAMIONKA-STRASZAKOWA: Zbłąkany wędrowiec. Wr. 1992. — Z. SZELAĞ: Mickiewicz współautorem nekrologu S.G. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 28 (1993). — K. LANCKOROŃSKA: Grób w Awinionie. *Tyg. Powsz.* 1995 nr 30. — K. TRYBUŚ: O „Wacława dziejach” raz jeszcze. Uwagi na temat scenicznej recepcji poematu S.G. *Zapomniane wielkości romantyzmu*. Pozn. 1995. — Z. STAJEWSKA: S.G. i Warszawa. *Romantycy i Warszawa*. Wwa 1996.

A.P.

GARFEINOWA-GARSKA Malwina 1870–1932

Urodzona 15 października 1870 w Kucharach pod Płońskiem w ziemi płockiej; córka Leona Posnera, właściciela niewielkiego uprzemysłowionego majątku, i Matyldy z Bernsteinów. Otrzymała staranne wykształcenie domowe. Jako publicystka debiutowała w 1889 artykułem „Heine o Żydach”, opublikowanym w tygodniku *Izraelita*. W następnych latach współpracowała z *Prawdą* (1890–91), *Przeglądem Tygodniowym* (1894–95), *Krytyką* (od 1897; w 1899 była redaktorem tego miesięcznika), *Głosem* (1901–03). W czasopiśmie tych zamieszczała oprócz utworów własnych liczne artykuły krytyczne i przekłady z literatury obcej, głównie skandynawskiej. Po wyjściu za mąż w 1892 za Stanisława Garfeina-Garskiego przeniosła się do Krakowa, gdzie rozwinęła ożywioną działalność społeczną i polityczną. Uczestniczyła w ruchu niepodległościowym i socjalistycznym, była jedną z pionerek ruchu emancypracyjnego w Polsce. Była założycielką prywatnych kursów żeńskich, współzałożycielką Czytelni dla Kobiet, nadto krakowską korespondentką czasopisma *Ogniwo* (1903–05), którego redaktorem był m.in. jej brat Stanisław Posner i które zostało zawieszona ze względu na powiązania z Polską Partią Socjalistyczną. W 1908–13 odbyła kilka podróży zagranicznych do Francji, Włoch, Niemiec, co umożliwiło jej nawiązanie bliższego kontaktu z zachodnimi ośrodkami literacko-artystycznymi. W 1913 rozwiodła się z mężem, w 1921 pseudonim literacki Maria Zabojecka zmieniła urzędowo na nazwisko. Zmarła 19 września 1932 w Krakowie.

314 Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dusza. [Nowele]. Kr. 1898.
2. Gromnice. Powieść. Wwa 1907.
3. Poślubieńczy buntu. [Powieść]. Kr. 1908.
4. Powieść o duszy polskiej. Ojcowie. Kr. 1912. Wyd. nast. Kr. 1918.

Przekłady

5. M. Björnson Björnstjerne: Leonarda. Dramat w 4 a. Wwa 1890.
6. K. Hamsun: Głód. *Prawda* 1891 nr 26–42.
7. G.M. Brandes: Umysły współczesne. T. 1–2. Wwa 1893–94.
8. A. Garborg: Znużone dusze. Wwa 1894.
9. [E.D. Dekker] Multatuli: Wybór pism. Wwa 1903. Wyd. 2 Wwa 1906.
10. G. Geijerstam: Książka o małym braciszku. Wwa 1904. Wyd. nast. Wwa 1922.
11. R. Rolland: Beethoven. Wwa [1920].
12. R. Rolland: Piotr i Łucja. Wwa 1922 [1921]. Wyd. nast.: Wwa 1951; Wwa 1961. Współtłum.: [S. Posner] Henryk Bezmanski.
13. M. Andersen-Nexo: Ditta, stworzenie ludzkie. Powieść. *Naród* 1928 nr 101 i nn. [druk nieukończony].
14. G. Geijerstam: Tora. Powieść. Wwa 1929.
15. Wacława Szymanowskiego listy o wypadkach w Polsce 1861–1862. Tłum. z franc. Przedmowa M. Handelsman. Wwa 1936. Współtłum.: Stanisław Stempowski.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP (hasło: Zabojecka Maria).

[S. STEMPOWSKI] S.: M. Zabojecka, Wspomnienie póżonne. *Robotnik* 1932 nr 326. — D. WAWRZYKOWSKA-WIERCIOCHOWA. *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — R. LOTH. *Obraz lit. pol.* s. 5 t. 3 (1973). — *Słownik biogr. działaczy pol. ruchu rob.* T. 2. Wwa 1987. — M. KITOWSKA-LYSIAK: Kilka słów o modernizmie: M. Posner-Garfeinowa. *Rocz. Hum.* 38 (1990) z. 4. I.T.

GASZYŃSKI Konstanty 1809–1866

Urodzony 10 marca 1809 w Małej Wsi w powiecie czerskim na Mazowszu w rodzinie drobnoszlacheckiej; syn Antoniego i Tekli z Bzowskich. Jako uczeń Liceum Warszawskiego debiutował w 1826 drukiem ulotnym „Wiersz na zgon Stanisława Staszica”. W tym okresie przyjaźnił się z Stanisławem Egbertem Koźmianem, z którym później korespondował w 1832–58, przebywając na emigracji. Swoje wiersze i powiastki drukował w *Rozmaitościach Warszawskich* (1826–29) i w noworoczniku *Melitele* (1829–30). W 1828–30 studiował prawo

na Uniwersytecie Warszawskim. Zawarł wówczas serdeczną przyjaźń z Zygmuntem Krasieńskim. Od 1829 niemal do końca życia prowadził z nim obfita korespondencję. W 1830 był współredaktorem *Pamiętnika dla Płci Pięknej*. W powstaniu listopadowym wziął czynny udział, najpierw w szeregach Gwardii Honorowej, gdzie współpracował z krótkotrwałym pismem *Dziennik Gwardii Honorowej* (1–11 stycznia 1831), następnie jako porucznik saperów w korpusie litewskim gen. Antoniego Gielgoda. Wielką popularnością cieszyły się jego piosenki powstańcze, zwłaszcza powszechnie śpiewana „Czarna sukienka”. Część tych utworów poetyckich ukazała się w *Bardzie Nadwiślańskim* (1832–33). Po upadku powstania emigrował do Francji. Po krótkim pobycie w Paryżu i Brukseli oraz po zwiedzeniu Korsyki osiadł w 1833 w Aix-en-Provence, gdzie z niewielkimi przerwami przebywał do końca życia. Był współpracownikiem *Gazette du Midi*. Swoje wiersze i piosenki patriotyczne, związane z powstaniem listopadowym, zebrał w zbioru „Pieśni pielgrzyma polskiego” (1833). Począwszy od 1834 otrzymywał zasiłki finansowe z kraju oraz od Z. Krasieńskiego, którego kilka utworów przełożył na język francuski („Sen Cezary”, „Ostatni”, „Przedświt”, „Ułamek naśladowany z Glossy św. Teresy”). Był jednym z najżarliwszych krzewicieli kultury polskiej we Francji. W 1837 był współpracownikiem *Le Mémorial d’Aix et la Provence*, a w 1838–42 jego naczelnym redaktorem. W 1843 spotkał się ponownie z Z. Krasieńskim, który wydał „Przedświt” bezimiennie, z dedykacją sugerującą autorstwo G. Od 1844 czas jakiś przebywał w Paryżu. Odbywał podróże do miejscowości leczniczych we Francji, Niemczech, Włoszech i Szwajcarii, w 1850–54 przeważnie w towarzystwie Z. Krasieńskiego. Utrzymywał stały kontakt z życiem kulturalnym w kraju. Był współpracownikiem *Przeglądu Poznańskiego* (1849, 1855, 1858) oraz krakowskiego *Czasu* (1851–52, 1855–57). Swoje opowiadania oparte na tradycji rodzimej opublikował w zbiorze „Kontuszowe pogadanki i obrazki z szlacheckiego życia” (1851). W 1860 odwiedził rodzinę w Królestwie Polskim. Zmarł 8 października 1866 w Aix-en-Provence.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Jaksjada. Poema w sześciu pieśniach przez K.G. [...] Powst. 1827. Ogl. L. Płaczek. *Lamus* 1910 z. 7. Dot. K. Jaksy Marcinkowskiego.
2. Wariat z potrzeby. Krotchwiła ze śpiewkami w 1 a. oryginalnie napisana. Wyst. Wwa 1829. Wyd. Wwa 1830.
3. Dwaj Śreniawici. Romans historyczny z czasów Władysława Łokietka oryginalnie napisany. T. 1–3. Wwa 1830. Wyd. nast. Gródek 1898.

4. Pieśni pielgrzyma polskiego. Paryż 1833. Przedr. w poz. 6.

5. Nord et Midi. Souvenirs. Aix 1839.

Tu: wybór art. poprzednio druk. w prasie.

Przekł. fragm. pol. 1984.

6. Poezje. Paryż 1844. Wyd. 2 pomnożone Paryż 1856.

Kilka wierszy w przekł.: ang. 1881, czes. 1883, franc. 1833, 1839.

7. Pan Dezydery Boczek i sługa jego Pałnucy. Szkieł z emigranckiego życia. Paryż 1846 [niepodp.]. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 pomnożone Paryż 1860 [niepodp.]; przedr. w poz. 9; Lw. 1884; [Szkocja] 1945 [maszynopis powiel.]; toż [Szkocja] 1946.

8. Reszty pamiętników Macieja Rogowskiego, rotmistrza konfederacji barskiej, poprzedzone przedmową i wyd. przez... Paryż 1847. Wyd. nast.: wyd. 2 Paryż 1853; przedr. w poz. 19; toż w jęz. franc. pt. *Fragments des mémoires de Mathias Rogowski, capitane de la cavalerie dans l’armée des confédérés de Bar*. Paryż 1847.

9. Kontuszowe pogadanki i obrazki z szlacheckiego życia. Paryż 1851. Wyd. nast. Wwa 1908.

10. Listy z podróży po Włoszech. Lipsk 1853.

11. Sielanka młodości. *Pokłosie*. R. 3; 1854. Leszno 1855. Wyd. osob. Paryż 1855 (50 egz.). Wyd. nast. m.in.: Tarnów 1880; przedr. w poz. 13, 18, 20; Wwa [1915].

12. Pro publico bono. Nowe poezje. Paryż 1858. Tu: Gra i karciarze; Wyścigi konne w warszawie; Papuga i wróbel.

13. Poezje K. Gaszyńskiego, C. Norwida i A. Czajkowskiego. Petersburg. 1859 *Skarbczyk Poezji Pol.* t. 11 cz. 2.

Tu: Sielanka młodości oraz kilkadziesiąt drobnych utworów i przekładów.

14. Kilka pieśni dla kraju. Paryż 1864.

P r z e k ł a d y

15. Z. Krasieński: Une Vision. Aix 1841.

Przekł. utworu: Sen Cezary.

16. Z. Krasieński: L’Aube. Le Dernier. Poèmes. Paryż 1863.

Przekł. utworów: Przedświt, Ostatni, Ułamek naśladowany z Glossy św. Teresy.

17. J. Słowacki: Anelli ou les Exilés polonais en Sibirie. *La Revue indépendante* 1847 t. 8 z. 4. Przekł. utworu: Anelli.

W y d a n i a z b i o r o w e

18. Poezje. Wyd. zupełne. [Wyd. L. Zienkowicz]. Lipsk 1868 *Bibl. Pisarzy Pol.* t. 52.

19. Pieśni prozaiczne. Lipsk 1874 *Bibl. Pisarzy Pol.* t. 69.

20. Wybór poezji. Oprac. S. Morawiecki. Brody 1909 *Arcydziela Pol. i Obcych Pisarzy* t. 68.

Przedr. wierszy: *Księga wierszy pol.* 1 (1954), wyd. 2 (1956); *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); *Poezja*

powstania listopadowego. Wr. 1971 *BN* I, 205. Przedr. opowiadania: Wesele kapitana z chorążką. *Iskry z popiołów* 1 (1959).

Listy

21. Do S.E. Koźmiana 46 listów z 1832–58 oraz do A.E. Koźmiana z 1858. Ogl. Z. Jabłoński. *Miscellanea z okresu romantyzmu*. Wr. 1956 *Arch. Lit.* t. 1.

22. Do A. Słowackiego 35 listów z 1833–45. Ogl. E. Sawrymowicz. *Miscellanea z lat 1800–1850*. Wr. 1967 *Arch. Lit.* t. 11 i nadb.

23. Do A. Cieszkowskiego 13 listów z 1850–56. Ogl. Z. Sudolski w: Z. Krasieński: *Listy do A. Cieszkowskiego, E. Jaroszyńskiego, B. Trentowskiego*. T. 1. Wwa 1988.

24. Do L. Siemieńskiego 28 listów z 1851–66. Ogl. S. Kossowski. Lw. 1911. Przedr.: Wśród romantyków i romantyzmu. Wwa 1916.

25. Do A. Sołtana 5 listów z 1854–59. Ogl. Z. Sudolski w: Z. Krasieński: *Listy do A. Sołtana*. Wwa 1970.

26. Listy do przyjaciół i rodziny; materiały do biogr. oraz 182 listy Z. Krasieńskiego do niego. Ogl. Z. Sudolski w: Z. Krasieński: *Korespondencja*. [T. 4]. Listy do K.G. Wwa 1971.

Od Z. Krasieńskiego 14 listów z 1832–46. Ogl. Z. Sudolski w: Z. Krasieński: *Listy*. Wybór. Wr. 1997.

Ponadto drobne utwory i art. w jęz. pol. i franc. oraz przekł.; zbiór poezji w rkps w Bibl. PAN w Kr. i listy do różnych osób w Bibl. Jagiel.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

Z. KRASIEŃSKI: *Listy do A. Cieszkowskiego, E. Jaroszyńskiego, B. Trentowskiego*. T. 1–2. Wyd. Z. Sudolski. Wwa 1988 [wyowiedzi o K.G. z 1842–57, zwłaszcza w listach do A. Cieszkowskiego]. — L. SIEMIENSKI: *Portrety literackie*. T. 3. Pozn. 1868; przedr. w: *Dzieła*. T. 5. Wwa 1881. — S. KOŹMIAN: *Żywoć i pisma K.G.* Pozn. 1872. — K. GLIŃSKI: *K.G. Album biogr. zastużonych Polaków i Polek w XIX*. T. 1. Wwa 1901. — A. DROGOSZEWSKI: *Wiek XIX. Sto lat myśli pol.* 5 (1909). — C. LATREILLE: *Un ami de Victor de Laprade. Le poète polonais C. Gaszynski*. Paryż 1918. — Z. MARKIEWICZ: *Pol. słownik biogr.* 7 (1949). — M. JANION: *Zygmunt Krasieński – debiut i dojrzałość*. Wwa 1962. — W. KUBACKI: *Opowieść z paryskiego bruku*. W: *Poezja i proza. Studia historycznoliterackie 1934–1964*. Kr. 1966. — M. STRASZEWSKA: *Z dziejów polsko-francuskich związków literackich*. *Przegl. Hum.* 1969 nr 2. — F. ZIEJKA: *K.G. w Aix-en-Provence*. (Pierwsze lata pobytu: 1833–1838). *Studia polsko-prowansalskie*. Wr. 1977. — U. KOZIEROWSKA, S. KOCIK: *Polak z Prowansji*. W: *Polska-Francja, więzi odległe i bliskie*. Wwa 1978. — J. ODROWĄŻ-PIENIAŻEK: *Do biografii K.G.* (Próba definitywnego rozstrzygnięcia kwestii imienia i nazwiska matki K.G.). *Ruch Lit.* 1979 z. 5 i nadb. — J. ROSNOWSKA: „Pamiętnik dla Plci Pięknej” jako trybuna aluzji politycznych. *Kwart. Hist. Prasy Pol.* 1981 nr 1. — D. HYSAKOWSKA: *K.G. – pisarz francuski?* *Mtes. Lit.* 1984 nr 7. — M. ZYBURA: „Habent sua fata carmina”. *Z dziejów*

niemieckich przekładów wiersza K.G. „Śmierć generała Sowińskiego” Justinusa Keraera i Gotthilfa Kohna. *Studia Historica Slavico-Germanica* 14 (1985) s. 195–208. — K. CHRUŚCIŃSKI: *G. w Prowansji*. *Zesz. Nauk. Wydz. Hum. UG. Hist. Lit.* 1986 z. 10/11. — Cz. KLAK: *Poetycka krystalizacja legendy*. W: *Polski Leonidas. Rzecz o legendzie historycznej i literackiej generała Józefa Sowińskiego*. Wwa 1986. — Z. MARKIEWICZ: *Dokoła francuskiego przekładu „Anhellego”*; *Zapomniani pisarze i działacze emigracyjni*. W: *Polsko-francuskie związki literackie*. Wwa 1986. — F. ZIEJKA: *K.G. – pisarz prowansalski*. *Ruch Lit.* 1986 z. 1. — Janusz MACIEJEWSKI: *Legenda konfederacji barskiej w literaturze polskiej XIX w.* *Prace Polon.* 43 (1987) s. 147–148. — J. KAMIONKA-STRASZAKOWA: *W kręgu pieśni o żołnierzu tułaczku*. W: *Zbłąkany wędrowiec*. Wr. 1992. — Z. SUDOLSKI: *Warszawski epizod życia K.G.* *Romantycy i Warszawa*. Wwa 1996. H.G.

GAWALEWICZ Marian 1852–1910

Urodzony 21 października 1852 we Lwowie; tam też uczęszczał do gimnazjum. Studiował w Krakowie w Instytucie Technicznym i na wydziale historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pierwsze utwory drukował w 1868 w pismach lwowskich. W 1875 wspólnie z Kazimierzem Bartoszewiczem założył tygodnik *Szkie Spoleczne i Literackie*. W roku następnym przeniósł się na stałe do Warszawy. Rozwijał tam bardzo intensywną działalność publicystyczną, literacką i teatralną; używał pseudonimów Maryan, Quis. Od 1876 przez długie lata pracował w redakcji *Kuriera Warszawskiego*, w 1879–83 prowadził w nim dział polityczny. W 1878–82 należał do redakcji *Kłosów*. Od 1879 był aktorem w teatrach amatorskich, a w 1881–83 kierował sceną Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności i reżyserował przedstawienia Stowarzyszenia Miłośników Sceny oraz koła teatralnego przy Muzeum Przemysłowym. Wystawiał tam m.in. pisane wtedy jednoaktowe komedie i humoreski. Wykładał także w klasie Dykcji i Deklamacji przy Warszawskim Towarzystwie Muzycznym. W 1881–98 prowadził kronikę w *Tygodniku Ilustrowanym*, w 1883–85 był kierownikiem literackim w *Tygodniku Powszechnym*, a w 1883–87 redagował *Romans i Powieść*, prowadził również stałą kronikę w *Bluszczu* (1886–1904). Jako felietonista, sprawozdawca i recenzent teatralny oraz płodny nowelista i powieściopisarz współpracował z większością dzienników i czasopism warszawskich, a także z wieloma pismami lwowskimi i krakowskimi. W 1899 objął dyrekcję artystyczną Teatru Ludowego w Warszawie, który prowadził do 1901. W 1903–06 był dyrektorem teatru w Łodzi. W 1906 powrócił do Warszawy i kierował do 1909 utworzonym przez siebie Teatrem Małym w Filharmonii. Równocześnie w tym roku przez dłuższy okres pełnił funkcję kierownika literackiego tygod-

nika *Scena i Sztuka*. Z powodu trudności finansowych zrezygnował z prowadzenia teatru w Warszawie i przeniósł się do Lwowa, gdzie od sezonu 1909/10 sprawował kierownictwo literackie w Teatrze Małym. Zmarł 26 maja 1910 we Lwowie; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Komедie jednoaktowe i monologi. Seria 1. Wwa 1884. Wyd. nast. Wwa 1890.

Tu m.in.: Z rozpacz. Humoreska sceniczna w 1 a.; Kraszewski w Warszawie. Ramotka w 1 a.; Po drodze. Humoreska sceniczna w 1 a.; Hannibal ante portam! czyli Świdrzykowska jedzie!... Komedia w 1 a.; Bibiński. Komedia w 1 a.; Preludium Szopena. Obrazek dramatyczny w 1 a.

2. Gasnąca dusza. Powieść. Wwa 1887.

3. Szkice i obrazki. O niej... T. 1–2. Wwa 1887.

4. Filistrzy. Powieść społeczno-obyczajowa. T. 1–2. Wwa 1888.

5. Sylwetki i szkice literackie. Kr. 1888.

6. Poezje. Kr. 1889. Wyd. nast.: wyd. 2 Kr. 1896; Kr. 1896 (wyd. tyt.).

7. Żona. Galeria szkiców z natury. Wwa 1889. Wyd. nast.: Wwa 1892; wyd. 3 Lw. 1919; wyd. 4 Pozn. [1930].

8. Biedni ludzie. Obrazki z życia. Kr. 1890. Wyd. nowe Kr. 1898.

9. Bohdan Zaleski. Kr. 1890.

10. Komедie jednoaktowe i monologi. Seria 2. Wwa 1890.

Tu m.in.: Lekcja deklamacji. Fraszka sceniczna w 1 odsłonię; Guzik. Komedia w 1 a.; Dzisiejsi. Komedia w 1 a.; Barkarola. Obrazek dramatyczny w 1 odsłonię; Figiel Benwenuta. Komedia w 1 a.

11. Majster do wszystkiego. Zbiór nowel. Kr. 1890. Wyd. nowe Kr. 1898.

12. Drugie pokolenie. Powieść. T. 1–2. Wwa 1891. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1893; Wwa 1912. Przedr. w poz. 40.

13. Ćma. Materiały do powieści. Wwa 1892. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1893; Wwa 1914. Przekł. niem. 1887, ros. 1893.

14. Perła. Obrazek dramatyczny w 1 a. Wyst. Wwa 1892. Wyd. Wwa 1893. Wyd. 2 Wwa 1907.

15. Z mego albumu. Zbiór szkiców i obrazków. Wwa 1892.

16. Mgła. Powieść. Wwa 1893.

17. Stare długi. Sztuka w 2 a. Wyst. Wwa 1893. Wyd. Wwa 1894. Przekł. niem. ok. 1894.

18. Mechesy. Powieść. T. 1–2. Wwa 1893–94. Przedr. w poz. 40.

19. Królowa niebios. Legendy o Matce Boskiej. Seria 1–2. Wwa 1894–96 (z ilustr. P. Stachewicza). Wyd. nast. m.in.: wyd. 5 [!] przezjz. i popr. przez autora. Mikołów 1901; wyd. 3 Wwa 1903 (z ilustr. jw.); Wwa 1908; Pozn. 1935; Londyn 1953; Wwa 1985. Przekł. ang. 1929, czes. 1895, niem. 1921, ros. 1910.

20. Bluszcz. Historia małżeńska. Wwa 1895.

21. Cudak. Powieść. Wwa 1895.

22. Dusze w odlocie. Z pamiętników młodego lekarza. Nowela. Wwa 1895. Wyd. 2 Wwa 1897.

23. Od jutra. Powieść współczesna z papierów rodzinnych spisana. Wwa 1895.

24. Szubrawcy. T. 1–3. Wwa 1896.

25. Niczyja. Powieść. Kr. 1897.

26. Sprawa honorowa. Z opowiadań sekundanta. *Słowo Pol.* 1897 nr 227–244. Wyd. osob. Pozn. 1923. Przedr. w poz. 27.

27. Szkice i obrazki. Wwa 1898.

28. Znak zapytania. Nowela. Wwa 1900.

29. Warszawa. Powieść społeczno-obyczajowa. T. 1–3. Wwa 1901.

30. Babunia. Komedia w 2 a. Wyst. i wyd. Wwa 1903. Wyd. nast. Wwa 1929.

31. Plotka. Powieść. Wwa 1903. Wyd. nast. Pozn. 1931.

32. Dla ziemi. Powieść. T. 1–2. Wwa 1904. Przedr. w poz. 40.

Przekł. czes. 1908.

33. Z wrażeń felietonisty. Tysiąc kilometrów samochodem. Wwa 1904.

34. Jad. Powieść. Wwa 1905.

35. Z ostatnich dni. Poezje. Kr. 1907.

36. Bez celu. Powieść na tle społecznym naszych czasów. T. 1–2. Wwa 1908.

37. Wicherek. Nowela. Wwa 1908.

38. Wir. Powieść z niedawnych czasów. Wwa 1908.

39. Gąbka. Opowieść ze wspomnień redakcyjnych. Wwa 1910. Wyd. 2 Lw. 1921.

Ponadto książki dla dzieci.

Wydania zbiorowe

40. Wybór pism. T. 1–4. Lw. [1924–25].

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Przekłady i przeróbki

41. E. Bulwer: Ostatnie dni Pompei. Powieść przerobiona dla użytku młodzieży. Wwa 1883.

42. H. Heine: Podróż do Harzu. W: Wybór pism. T. 2. Wwa 1891. Przedr.: *Dzieła wybrane*. Utwory prozą. Wwa 1956.

43. H. Sudermann: Honor. Sztuka w 4 a. Wyst. Wwa 1891.

44. O. Ernst: Sprawiedliwość. Komedia w 5 a. Wwa 1903.

Ponadto przekładał wiele utworów dramatycznych dla potrzeb teatru.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

[P. CHMIELEWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 23/24 (1899). — I. TUROWSKA-BAROWA. *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — I. MACIEJEWSKA: *Twórczość po-*

wieściowa M.G. *Prace Polon.* 14 (1958). — I. MACIEJEWSKA. *Obraz lit. pol. XIX i XX w.* S. 4 t. 2 (1966). — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973. — R. TABORSKI: Teatr Mały w Warszawie za dyrekcji M.G. (1906–1909). *Przegl. Hum.* 1975 nr 10. — TENŻE: Warszawskie teatry prywatne w okresie Młodej Polski 1905–1918. Wwa 1980. — A. KULIKOWSKA: Teatr Łódzki w r. 1905. *Pam. Teatr.* 1984 nr 3/4. — B. GOŁĘBIEWSKA: Teatr Łódzki pod dyrekcją M.G. (1903–1906). *Prace Polon.* 42 (1986). — J. KOLBUSZEWSKI *Przegl. Powsz.* 1986 nr 6 [dot. „Królowej Niebios”]. — J. KULCZYCKA-SALONI: Rówieśnicy Wokulskiego. *Nowe stulecie trójcy powieściopisarzy.* Wwa 1992. — A. WYSOKIŃSKA: M.G. Warszawa z perspektywy salonu. *Warszawa pozytywistów.* Wwa 1992. — C. DUNICKA: „Królowa Niebios” M.G. w kontekście „Legendy o Matce Boskiej” P. Stachewicza. *Rocz. Hum.* 41 (1993) nr 1.

A.P.

GAWARECKI Wincenty Hipolit 1788–1852

Urodzony 12 października 1788 w Borzeniu koło Wyszogrodu; syn Franciszka, sędziego grodzkiego wyszogrodzkiego, i Scholastyki z Sutkowskich. Kształcił się w gimnazjum w Płocku (1796–1804), w Liceum Warszawskim (1804–08) oraz w Szkole Prawa i Administracji (1808–11). Po ukończeniu studiów był kolejno aplikantem, inkwizentem i podsędkiem Policji Poprawczej w Płocku. Debiutował w 1815 „Rozprawą o prawie własnej, czyli koniecznej obrony”; w 1817 publikował w *Pamiętniku Warszawskim*. W 1818 uzyskał dyplom magistra prawa i administracji na Uniwersytecie Warszawskim i został zastępcą prokuratora, od 1821 był prokuratorem w Płocku. Należał do wolnomularstwa (w 1821 mistrz obrzędów loży Ścisłe Milczenie na Wschodzie Płocka) i był aktywnym członkiem Towarzystwa Naukowego Płockiego. Od 1828 pełnił funkcję prezesa Trybunału Cywilnego guberni płockiej, w 1843 przeszedł na emeryturę. W 1830 został przyjęty na członka korespondenta Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Zajmował się historią regionalną Mazowsza i literaturą, prace publikował w czasopiśmie i zbiorach, m.in. w *Dzienniku Warszawskim* (1829), *Magazynie Powszechnym* (1839–40), *Bibliotece Warszawskiej* (1840, 1852), *Piśmiennictwie Krajowym* (1840), *Przeglądzie Warszawskim* (1840), *Alleluja* (Wwa 1841–43), *Pamiętniku Religijno-Moralnym* (1841–46), *Athenaeum* (1842), *Gazecie Warszawskiej* (1845). Żonaty z Kasyldą Wyszokowską. Zmarł 9 września 1852 w Borzeniu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Oblężenie Płocka. Rycerskie drama z chórami, marszami, we 3 a. z dziejów ojczyźnych

oryginalnie napisane. Wyst. i wyd. Płock 1817. Wyd. 2 Wwa 1823.

2. Wiadomość o życiu i czynach ks. Piotra Gabriela Boduina, misjonarza, założyciela Instytutu Warszawskiego pod tytułem: Dzieciątko Jezus. Wwa 1818. Wyd. nast. w poz. 6.

3. Wiadomość o mieście Płocku, znaczniejsze historyczne zdarzenia tegoż miasta obejmująca ... Rzecz czytana na pierwszym publicznym posiedzeniu Towarzystwa Naukowego w Płocku w dniu 19 marca 1821 r. odbytym. Wwa 1821. Wyd. nast. w poz. 6.

4. Opis topograficzno-historyczny Ziemi Wyszogrodzkiej. Wwa 1823. Wyd. nast. w poz. 6.

5. Genealogia rodziny Gawareckich w Ziemi Wyszogrodzkiej, dawniej w Księstwie Mazowieckim, dziś w obwodzie i województwie płockim osiadłej. Wwa [1824].

6. Pisma historyczne. Wwa 1824. Wyd. nast. Wwa 1844.

7. Opis topograficzno-historyczny Ziemi Dobrzyńskiej. Płock 1825.

8. Groby królów polskich w Płocku. Wiadomość historyczna. Wwa 1827.

9. Pamiętnik historyczny płocki. T. 1–3. Wwa 1828–31.

10. Pamiętki historyczne Łowicza. Wwa 1844.

11. Opis miasta Warki nad Pilicą położonego. Wwa 1845.

Przekład

12. A.F. Kotzebue: La Peyrouse. Drama w 1 a. Wwa 1823.

Prace edytorskie

13. [M. Szczepanowski]: Wiadomość historyczna o mieście Pułtuska. Wwa 1826.

14. Przywileje, nadania i swobody przez królów polskich, książąt mazowieckich i biskupów płockich udzielone miastom województwa płockiego. Wwa 1828.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

K.W. WÓJCICKI. *Enc. powsz. Orgel.* 9 (1862). — P. CHMIEŁOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 23/24 (1899). — M. ŻYWCZYŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — W. ROLBIECKI: Towarzystwo Naukowe przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej 1820–1830. Wr. 1969. — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Wr. 1977. — J. OLBROMSKA: Jubileuszowa sesja naukowa w Wyszogrodzie z okazji 200-lecia urodzin W.H.G., badacza dziejów Mazowsza. *Notatki Płockie* 1988 nr 4. — J. STEAŃSKI: W dwuchsetną rocznicę urodzin W.H.G. 1788–1988. Płock 1988. — A. STOGOWSKA: W.H.G., realizator programu Towarzystwa Naukowego Płockiego. *Notatki Płockie* 1995 nr 1.

E.A.

GAWATH Jakub 1598–1679

Inne formy nazwiska: Gawat; Gawatowic; Leopolda.

Urodzony 17 marca 1598 we Lwowie; syn ubogich mieszczan. Nauki początkowe pobierał w mieście rodzinnym. Przez protekcję podczaszyny koronnej Katarzyny Sieniawskiej studiował w Akademii Krakowskiej. W 1615 uzyskał bakalaureat nauk wyzwolonych. W 1615–20 kierował szkołą parafialną w Kamionce Strumiłowej. W 1622 przyjął święcenia kapłańskie. Był kapelanem zamkowym Sieniawskich i wikariuszem parafii w Brzeżanach, a potem przez czterdzieści lat proboszczem w Wyżnianach (1629–69). Od ok. 1650 należał do kapituły lwowskiej. Dzięki swej działalności kościelnej i pisarskiej — był autorem poczytnych modlitewników — cieszył się dużym autorytetem. Jako przedstawiciel duchowieństwa brał udział w pertraktacjach z Bohdanem Chmielnickim (1655) i Turkami (1675) podczas oblężenia Lwowa oraz zastępował biskupa. Zmarł 17 czerwca 1679.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Tragoedia albo Wizerunek śmierci prześwietego Jana Chrzciciela, przesłańca Bożego, na pięć aktów rozdzielony. Przydane są i Intermedia dwoje. Odprawowany w Kamionce na jarmark przypadający na dzień tegoż Jana Świętego Chrzciciela... 1619. (Wyst. Kamionka Strumiłowa 24 czerwca 1619). Wyd. Przedmieście Jaworowskie [Lw. 1619] druk. S. Mikołaj. Wyd. kryt. *Dramaty staropol.* Oprac. J. Lewański. T. 2. Wwa 1959.

Unikat w Bibl. Muzeum Miejskiego w Gieszynie nr 7827. Autorstwo intermedii: Klimko-Stecko; Maksym, Hryćko, Denis, wołowcy — niektórzy badacze przypisują bliżej nieznanemu pisarzowi ukraińskiemu.

2. Kazanie na pogrzebie ... Elżbiety Ważyńskiej ... w kościele wiaźniańskim. Lw. 1629 druk. J. Szeliga.

3. Szkoła cierpliwości [Wierszem. Wyd. 1640].

4. Rosocoronetum Marianum. Kr. 1642 druk. S. Bertutowic.

Wersja pol. pt. Usługa codzienna większa Najświętszej Bogurodzice Panny. Lw. 1647; toż Wil. 1691; Wil. 1693.

Zbiór modlitw i sentencji wierszowanych.

P r z e k ł a d y

5. Św. Matylda: Zwierciadło duchownej łaski. Lw. 1645 Druk. Kolegium T. J.

6. Św. Gertruda: Poseł boskiej łaskawości. Lw. 1648 Druk. Kolegium T. J. Wyd. nast. Wil. 1763.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964); LP.

S. BARĄCZ: G. J. Warta 1889 nr 803–807 i odb. Pozn. 1890. — H. WYCZAŃSKI: *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — N. K. GUDZIŃ: Dwa najstarsze intermedia ukraińskie.

Pam. Teatr. 1960 z. 3/4. — *Dramat staropol.* T. 1. Wr. 1965. — P. LEWIN: Intermedia wschodniosłowiańskie XVI–XVIII w. Wr. 1967. — L. E. MACHNOWEĆ: Intermedii do dramy J. Hawatowicza. *Radiańskie Litteraturoznawstwo* 1969 nr 3. — J. LIPIŃSKI: Sztuka aktorska w Polsce 1500–1635. Wwa 1974. — G. Y. SHEVELOV: A remark on „Intermedia dwoje” published with „Tragoedia albo wizerunek śmierci prześwietego Jana Chrzciciela Przesłańca Bożego” by J. G. (1619). *Studia z Filol. Pol. i Słowiańskiej* 20 (1981). — H. E. WYCZAŃSKI: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — J. RÓŻANOWSKI: „Tragoedia albo Wizerunek śmierci prześwietego Jana Chrzciciela” J. G. na tle tradycji genealogicznej i światopoglądowej. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Lit.* 1987 nr 27 s. 31–48. — R. MAZURKIEWICZ: Tradycja świętojańska w literaturze staropolskiej. Kr. 1993. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Homo viator – mundus – mors. Wwa 1988.

I. T.

GAWDZICKI Feliks

ok. 1750–1836

Inna forma nazwiska: Gaudzicki.

Urodzony ok. 1750; syn kuchmistrza u Augusta Czartoryskiego; brat Marii Radziwiłłowej, starościny radoszkowskiej; wuj Franciszka Barssa, prawnika, działacza politycznego. Uczył się prawdopodobnie w szkołach warszawskich. Debiutował jako poeta w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* (1774–76). W 1776 był chorążym w regimencie Gwardii Konnej Litewskiej dowodzonej przez jego szwagra Mikołaja Radziwiłła. Następnie gospodarował w majątku Dobrut w Radomskim. W czasie Sejmu Czteroletniego przebywał w Warszawie i pisał wiersze polityczne (publikowane w anonimowych drukach ulotnych; był podejrzewany o autorstwo niektórych wierszy tradycyjnie przypisywanych Franciszkowi Zabłockiemu). Za targowicy pisał odezwy antytargowickie i komedie (wystawieniu w grudniu 1792 komedii „Tryumwirat”, rzekomo „z Woltera wy tłumaczonej” — tekst nieznyany — sprzeciwiła się cenzura). Należał do sprzyżenia warszawskiego, w jego imieniu działał jako kurier utrzymujący kontakt między emigracją drezdeńską a dywizją gen. Józefa Wodzickiego; w kwietniu 1794 figurował na liście podejrzanych, sporządzonej przez Josifa Igelströma. W czasie powstania był pułkownikiem milicji sandomierskiej i organizatorem korpusu ochotników radomskich; 23 sierpnia 1794, reprezentując jakobinów, wszedł w skład Sądu Kryminalnego Wojskowego. Po rozbiorach gospodarował w Radomskim, był właścicielem ogrodu botanicznego w Radomiu (w latach dwudziestych) i członkiem łóż wolnomularskich Jutrzenka Wschodząca na Wschodzie Warszawy i Rycerze Gwiazdy na Wschodzie Warszawy. Utwory poetyckie (oryginalne i przekłady dzieł Christiana Fürchtegotta Gellerta, Pierre’a Piéry, Jeana Baptis-

te'a Racine'a) publikował w *Pamiętniku Warszawskim* (1818), *Tygodniku Polskim* (1819), *Wandzie* (1820–21), a następnie w *Rozmaitościach Warszawskich* (1828) i w *Rozmaitościach*, dodatku do *Gazety Warszawskiej* (1833). Zmarł w 1836.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Najjaśniejszemu Stanisławowi Augustowi ... Panu Swojemu Miłościwemu od obywatelstwa powiatu radomskiego wiersz ofiarowany w Radomiu roku 1787. B.m. [1787, anonim.]. Wyd. nast. *Pam. Warsz.* 1817 t. 8 [z błędnym przypisaniem S. Trembeckiemu]; też w wyd. zbior. pism S. Trembeckiego od edycji wil. z 1822.

2. Do Jaśnie Oświeconego Xcia Mikołaja Radziwiłła, starosty radoszkowskiego ... dnia 7 miesiąca grudnia 1788. Wwa [1788]. Niepodp.

3. Do Dyżmy T.. B.m. [1791, anonim.]. Przedr.: R. Kaleta. *Ze skarbca kultury* 1 (1951) (anonim.); W. Wiewiórowa. *Postępowa poezja pol. u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej*. Wr. 1956 (anonim.); wstęp i oprac. R. Kaleta. *Ulotna poezja polit. Oświeceni* (1774–1779). Wr. 1977 (przedr. fototyp.); *Świat poprawiać – zuchwałe rzemiosło*. Wwa 1981.

Replika na utwór D. Bończy Tomaszewskiego „Nad konstytucją dnia 3 maja roku 1791 uwagi”; w obronie E. Bończy Tomaszewskiego odpowiedział E. Komar wierszem „Między Dyżmą T... a Anonimem do niego” (1792).

4. Do ... Księdza Hugona Sztumberg Kołłątaja, podkanclerzego koronnego ... dnia 1 kwietnia 1792 roku. B.m. [1792, anonim.]. Przedr.: *Świat poprawiać – zuchwałe rzemiosło*. Wwa 1981.

5. Składnia o despotycznych czynnościach Igielstróma w Polsce z pobudką do wojny, przez F.G. po prostu zebrana. [Wwa 1794] (odezwa prozą).

6. Bajeczki. Nr 1. Kr. 1797.

Niepodp.

7. Pieśni wolnomularskie. B.m. [ok. 1820]. Parę przedr.: *Antologia poezji masonskiej*. Wwa 1995.

Kilka wierszy G. z *Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych* przedr.: J. Platt w: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Wybór. Wr. 1968 *BN* 1, 195; *Świat poprawiać – zuchwałe rzemiosło*. Wwa 1981; fragm. przekł. „Athalie” J.B. Racine'a przedr. J. Lisowski. *Antologia poezji franc.* t. 2. Wwa 1970. Nadto wiersze w rkpsach; G. przypisuje się też trzy anakreontyki uchodzące tradycyjnie za utwory S. Trembeckiego i drukowane w pismach tego poety („Kupido pokorny”, „Kupido anakreontyk”, „Kupido”).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

I.Z. TUROWSKA-BAROWA. „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Kr. 1933. — *TAŻ. Pol. słownik*

biogr. 7 (1948–58). — A. JENDRYSIK: G., nie Trembecki. *Pam. Lit.* 1958 z. 4. — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Wr. 1959; wyd. 2 zmien. i popr. Wwa 1999. — B. LEŚNODORSKI: Polscy jakobini. Wwa 1960. — R. KALETA: O twórczości satyrycznej i paszkwilanckiej F. Zablockiego w okresie Sejmu Czteroletniego. *Przeł. Hum.* 1963 nr 3–4; przedr. zmien. i popr. Oświeceni i sentymentalni. Wr. 1971. [Polem.: J.W. GOMULICKI. *Rocz. Lit.* 1963 (Wwa 1965)]. — J.W. GOMULICKI: Romans z „Monitora”. *Stolica* 1965 nr 15; przedr. zmien. w: *Zygakiem*. Wwa 1981. — E. RABOWICZ: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1965. — Z. SZELĄG: Słownik pisarzy radomskich. *Tyż. Radomski* 1985 nr 49. — J. PLATT: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Zarys monografii. Gdańsk 1986 *Zesz. Nauk. UG. Rozpr. i Monogr.* 63. — *Pisarze regionu świętokrzyskiego*. T. 2. Kielce 1987.

E.A.

GAWIŃSKI Jan

ok. 1622/1626–ok. 1684

Urodzony między 1622 a 1626. Możliwe, iż wywodził się z rodziny mieszczańskiej z Wielomowic (Wilamowic), zapewne w dawnym księstwie oświęcimskim. Kształcił się w Białej Podlaskiej; w 1642 był uczniem retoryki, z tego czasu pochodzi jego debiut. W 1646–48 uczył się w Kolegium Nowodworskich, gdzie zaprzyjaźnił się z Wespazjanem Kochowskim. Prawdopodobnie studiował także w Akademii Krakowskiej. Znal dobrze literaturę grecką, łacińską i polską. Zapewne wkrótce po skończeniu nauk został dworzaninem-sekretarzem królewicza Karola Ferdynanda Wazy, biskupa wrocławskiego i plockiego. Być może brał udział w wojnie z Kozakami w 1648. Przymuszczałnie w tym samym czasie ożenił się z Małgorzatą Lajtnerówną, mieszczką. Przed 1650 osiadł w Krakowie; od tegoż roku sprawował funkcję alumna grodu, w 1654 i 1658 pełnił obowiązki zastępcy, a od 1658 subdelegata podwojewódzkiego krakowskiego. Od 1658 był również poborcą podatkowym i pisarzem skarbu koronnego, które to urzędy powierzano tylko szlachcom. W 1654 wystąpił jako „nobilis”, a w 1658 już jako „generosus”. W 1655 mieszczanie obrali go swoim rzecznikiem wobec króla w sprawie zniesienia opłat za wojsko. W 1671 został superintendentem warzelni solnej wielickiej i bocheńskiej. 27 lipca 1683 poślubił Magdalenę Kościńską. W swych zbiorach poezji, w których m.in. przekładał i parafrazował autorów łacińskich (klasycznych) i nowołacińskich, zawarł rozmaite gatunki (panegiryki, epitafia, fraszki) i tendencje (od moralistyki do humorystyki). Zmarł prawdopodobnie w 1684.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Plancus. [Wiersz łac. na zgon księdza Wilskiego, fundatora szkoły białskiej, zapisany w zeszycie szkolnym J.G. z 1642]. Ogl. L.M. Dziama: J. Gawiński. Kr. 1905.

Rkps w b. Bibl. Baworowskich we Lw. nr 79.

2. Sielanki i różne nagrobki z przydatkiem innych autorów. Kr. 1650 druk. F. Cezary. Wyd. nast. w zbiorze: Sielanki polskie. Wwa 1770; toż Wwa 1778. Wg autora wyd. również w Kr. 1655.

3. Treń żałobne na śmierć ... Stanisława Księskiego. Kr. 1650 druk. L. Kupisz.

4. Dworzanki albo epigramata polskie. Kr. 1664 druk. B. Śmieszkowicz [tu również przekł. dzieł Anakreonta, Teokryta, Alciata, Mureta]. Wyd. nast.: Lipsk 1837 [tu: Sielanki Sz. Szymonowicza]. Wybór w: J.T. Trembecki: Wirydarz poetycki (1675). Wyd. A. Brückner. T. 1. Lw. 1910.

5. Sielanki ... nowo napisane. [B.m.] 1668. Wyd. nast. w zbiorze: Sielanki polskie. Wwa 1770; toż Wwa 1778; toż Lipsk [b.r.]; wyd. T. Mostowski. Wwa 1805 *Wybór Pisarzy Pol.* [tu: sielankami innych autorów]. Wg autora wyd. również w 1681 pt. Bukolika albo Sielanki nowe polskie.

6. Venus polska albo na akt weselny ... epitalamium. Gdańsk 1673.

7. Fortuna abo szczęście ... wierszem polerowniejszym z starego udarowana. Kr. 1688 Druk Akademicka. Wyd. nast. Kr. 1744. Przeróbka utworu S. Gąsiorka pt. Fortuna.

Wydania zbiorowe

8. Poezje. Wyd. Ż. Pauli. Lw. 1843. Ze wstępem pt. Wiadomość o życiu i pismach Jana z Wielomowic Gawińskiego.

Tu również przekł. utworów M. Sarbiewskiego i in.

9. Helikon. [Zbiór wierszy i poematów częściowo nie druk., ułożony przez J.G. w 1682–83]. Wyd.: Niektóre pieśni z Helikonu... *Czasop. Nauk. Zakładu Nar. im. Ossol.* 1832; W. Seredyński: J. z Wielomowic G. pisma pozostałe. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Polsce* 2 (1882) i odb. Kr. 1879. Rkps w Bibl. UW sygn. 190.

Wybrane wiersze z rkpsów lub pierwodr. przedr.: K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. T. 1. Petersburg. 1897; A. Brückner: Sielanka polska XVII w. Kr. 1922 *BN* I, 48. Fragm. przedr.: *Cztery wieki fraszki pol.* Wwa 1937; toż 1957; S. Kot: Urok wsi i życia ziemiańskiego w poezji staropolskiej. *Księga pam. ... «Gaz. Rolniczej»*. Wwa 1938 i odb. Wwa 1937; *Od Kochanowskiego do Staffa*. Wyd. 2 Londyn 1954; toż Wwa 1958; *Księgi humoru pol. Od Reja do Niemcewicza*. Łódź 1958; *Poeci pol. baroku* 2 (1965); *Z głębokości ... Antologia pol. modlitwy poetyckiej*. T. 1. Wwa 1966; toż 1974; *Mazowieckie rytmy*. Płock 1973; *Poeci pol. od średnio-*

wiecza do baroku. Wwa 1977; *Strofy o porach roku*. Wwa 1985; M.K. Sarbiewski: *Poezje wybrane*. Wwa 1986 (niektóre w tłum. J.G.); Biblioteka Jagiellońska w poezji. Oprac. A. Zyga. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1986 nr 1/2; *Anakreont i anakreontyki*. Wwa 1987; *Staropol. poezja ziemiańska*. Wwa 1988; *Helikon sarmacki*. Wr. 1989; *Idylla pol.* Wr. 1995.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

L.M. DZIAMA: J.G. Studium literackie. Kr. 1905. — H. STASZEWSKI: Czy J.G. był szlachcicem? *Pam. Lit.* 1929. — L. KAMYKOWSKI: Sielanka polska. *Prace historycznol.* Kr. 1936. — S. WINDAKIEWICZ: Poezja ziemiańska. Kr. 1938. — M. PISZCZKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 7 (1949–58). — Janusz PELC: Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej. Wwa 1965. — J. CZERNIATOWICZ: Recepcja poezji greckiej w Polsce XVI–XVII w. Wr. 1966. — A. DOBAKÓWNA: O sielance staropolskiej. *Pam. Lit.* 1968 z. 3. — S. KRÓLIKOWSKA: Językowe cechy rymów J.G. *Rozpr. Komisji Język. Łódz. Tow. Nauk.* 18 (1972) s. 59–73. — TAŻ: Różnice między rękopisem a drukami J.G. *Rozpr. ...*, jw. 19 (1973) s. 19–37. — Janusz PELC: Obraz – słowo – znak. Wr. 1973. — L. PSZCZOŁOWSKA: Z obserwacji nad strukturą brzmieniową poezji staropolskiej. *Pam. Lit.* 1974 z. 3. — A. KRZEWIŃSKA: Sielanka staropolska. Wwa 1979. — A. KARPIŃSKI: Staropolska poezja ideałów ziemiańskich. Wr. 1983. — S. TOMASZEWSKA: Kresowizmy w języku J.G. *Rozpr. Komisji Język. Łódz. Tow. Nauk.* 29 (1983) s. 61–68. — J. SMOSARSKI: Żniwne obrzędy. *Ład Boży* 1985 nr 14. — M. EUSTACHIEWICZ, W. MAJEWSKI: Nad lirykami W. Kochanowskiego. Wr. 1986. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Śmierć w krzywym zwierciadle żartu i parodii. W: *Homō viator – mundus – mors*. Wwa 1988. — A. SPROEDE: Gawinski's Einspruch Jan Kochanowski's tragische Fraszka I. 3 (O żywocie ludzkim) in einer Lesart der Barockzeit. *Russian Literature* 27 (1990). — W. MOKRY: Obraz Kozaczyzny w piśmiennictwie staropolskim. W: *Polacy o Ukraińcach, Ukraińcy o Polakach*. Gdańsk 1993. — Janusz PELC: Barok – epoka przeciwieństw. Wwa 1993. — S. CZECHOWICZÓWNA: Sielanka i poezja ziemiańska XVI i XVII w. *Wokół Kochanowskiego i jego czasów*. Kielce 1994. — J. REĆKO: W kręgu poezji nagrobkowej polskiego baroku. Zielona Góra 1994.

I.T.

GAWROŃSKI Franciszek Rawita

zob. RAWITA-GAWROŃSKI Franciszek

GĄSIOREK Stanisław

po 1493–przed 1562

Inne formy nazwiska: Anserinus; Kłeryka; Stanisław z Bochni.

Urodzony po 1493 w Bochni; syn Stanisława, z zawodu krawca, i Barbary Marcinkówny (rodzice zawarli związek małżeński w 1493); wuj Łukasza Górnickiego, pisarza politycznego i poety. Nauki

321

początkowo pobierał w dobrej szkole parafialnej w Bochni. Do Akademii Krakowskiej nie uczęszczał, choć wcześniej znalazł się w Krakowie na dworze Zygmunta I Starego, gdzie już w 1530 objął stanowisko kapelana królewskiej kaplicy. Pełnił funkcję „kteryki”, tj. przełożonego grupy kapelanów. Miano to przyjął w miejsce nazwiska rodowego; tak też podpisywał swoje prace literackie. Możliwe, iż posługiwał się kryptonimem S.K. (czyli Stanisław Kteryka). Długi czas pozostawał na niskim stopniu w hierarchii kościelnej; nigdy nie wszedł do kapituły krakowskiej, co można wiązać z brakiem wyższych studiów. Pod koniec 1537 otrzymał probostwo w Malogoszczy w diecezji gnieźnieńskiej, a następnie z nadania Zygmunta I znaczniejsze beneficja: przed 1541 altarię św. Anny w kościele katedralnym, po 1 sierpnia 1543 probostwo wielickie, 18 maja 1546 parafię św. Szczepana, gdzie osiadł na resztę życia rezygnując z obowiązków dworskich i mieszkania w kurii. Był przede wszystkim piewą dynastii Jagiellonów: wśród polskojęzycznych poetów wczesnego renesansu wyróżniał się świadomą dbałością o stosowanie zasad wiersza sylabicznego i wprowadzaniem topiki antycznej. Szczególną opieką otaczał swego siostrzeńca Ł. Górnickiego — w 1554 odstąpił mu probostwo wielickie, finansował jego nauki w Krakowie, a w testamencie uczynił go głównym spadkobiercą. Zmarł przed 4 lutego 1562 w Krakowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. O powyższeniu Zygmunta Augusta królewicza na Księstwo Wielkie Litewskie. 1529. Item: O powyższeniu tegoż Zygmunta Augusta królewicza na Królestwo Polskie. 1530. Kr. [po 20 lutego 1530] druk. M. Szarffenberg. Przedr.: E. Barwiński, L. Birkenmajer, J. Łoś: Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności. Kr. 1914; J. Starnawski: S. Kteryka: Ułamki pień dworskich. Łódź 1966 [sic!; 1996]. Unikat defekt. w Bibl. w Uppsali.

2. Fortuna. [Zbiór 4-wersowych przepowiedni z rzutów kostkami.]. Kr. 1531 [druk. H. Wietor]. Istniało kilka wyd. nast., m.in.: między 1531–51 u Unglera; ok. 1650 druk. prawdopodobnie u Łazarza; Kr. ok. 1649 druk. W. Piątkowski.

Unikat defekt. wyd. 1649 w Bibl. Nar. sygn. XVI 127. Przeróbka: Jan Gawiński. Kr. 1688. Przekł. węgier.: ok. 1599–1610, ok. 1616.

3. Na weselu królowy Izabelle. O tejsze królowej Izabelli. Kr. 1539 druk. H. Wietor. Wyd. przerysowe W. Bartynowskiego. Kr. 1884. Przedr.: I. Chrzanowski, S. Kot: Humanizm i reformacja w Polsce. Lw. 1927; *Poeci renesansu*. Wwa 1959; J. Starnawski, jw. poz. 1; *Patrząc na rozmaite światła tego sprawy*. Wwa 1984.

Unikat w Bibl. Czart.

Utworthy o autorstwie niepewnym

4. *Cantiones duo de electione inclitii Regis Poloniae Sigismundi secundi Augusti primi Polonicum*. Pienie o electii krola polskiego Sigmunta wtorego Augusta pirwego. Kr. [przed 20 lutego 1530] druk. F. Ungler. Przedr. K. Piekarski. *Silva Rerum* 1925 s. 97 („pienie” drugie); całość zachowanego tekstu i podobizny K. Piekarski: *Miscellanea bibliograficzne*. II. *Przegl. Bibl.* 1930 i odb.; przedr. J. Starnawski, jw. poz. 1.

Egz. defekt. w Bibl. Jagiel.

Wg H. Kapelusa autorstwo S.G. pewne.

5. *Cantio de Hungaria occupata*. [Powst. w 1541 lub na pocz. 1542 po upadku Budy]. Wyd. pt. Pieśń o posiadzeniu i zniewoleniu żalosnem ziemie węgierskiej. B.m.r.; red. z rkpsu Bibl. Czart. nr 282 ogł. A.M. Kurpiel. *Pam. Lit.* 1912 s. 300–304. Wyd. kryt. H. Kapelusz: „*Cantio de Hungaria occupata*”. *Pam. Lit.* 1960 s. 412–416.

Rkpsy w: Bibl. Czart. nr 282; Ossol. nr 179/II k. 183; unikat druku w Bibl. Nar. sygn. B.N. XVI. O. 261 (Zam. 347). Autorstwo prawdopodobne wg H. Barycza i H. Kapelusa.

6. Pieśń o śmierci króla jego miłości Starego Zygmunta Pierwszego. B.m.r. [po 1 kwietnia 1548]. Przedr. S. Bąk w: A. Trzeciński: *Pisma polskie*. Cz. I. Wr. 1961 s. 229–34. *BPP* S. B, 9.

Autorstwo prawdopodobne wg H. Barycza i H. Kapelusa; wg Estr. (XXXI 362) autorem był A. Trzeciński.

7. Narzekanie królowej na nieszczęście po śmierci. [Kr. 1551 druk. Łazarz Andryśowicz].

Unikat w Bibl. Czart. XVI, 1138/1.

Autorstwo prawdopodobne wg H. Kapelusa; A. Sajkowski przypisuje utwór S. Koszutskiemu.

8. Pieśń o weselu najjaśniejszego króla Zygmunta wtorego Augusta pierwszego. Kr. 1553 druk. Łazarz Andryśowicz.

Egz. defekt. w Ossol.

Autorstwo prawdopodobne wg H. Kapelusa.

9. Pieśń o pruskiej porażce (inc.: *We wtorków dzień apostołski...*). Data powst. nieznana.

Autorstwo prawdopodobne wg J. Krzyżanowskiego, H. Barycza, S. Lempickiego, H. Kapelusa; wg S. Windakiewicz, A. Brücknera, J. Łosia i in. autorem był Ł. GÓRNICKI (zob.).

Przekład

10. Psalm Dawidów LXX (inc.: *In te Domine speravi...*). Przekład pol. pt. *W Tobie, Panie, nadzieję mam...* Kr. 1556 druk. Łazarz Andryśowicz (z melodią Cypriana Bazylika). Wyd. nast.: Kr. [1558] druk. M. Siebeneicher; przedr. w różnych zbiorach pieśni XVI w. i później; przedr. również M. Bobowski: *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI w.* *Rozpr. AU. Wyzd. Filol.* 19 (1893) s. 334–346.

Tekst podp. krypt. S.K.; J. Dürr-Durski i H. Kapelusz przypisują go S. Kleryce [= Gąsiorkowi].

Nadto wg H. Kapelusa autorstwo S.G. może być brane pod uwagę przy następujących utworach:

Pieśni o bożym umęczeniu. Kr. 1532 druk. H. Wietor. Wyd. nast. Kr. 1557 druk. M. Siebeneicher. — O ukorzeniu krześcijańskim (inc.: Boże Ojczy, prosim Ciebie...). — Modlitwa ludu polskiego za pany krześcijańskimi. — Różnica sekty luterowej przeciwnej jedności świętej wiary krześcijańskiej spokojnej.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964) (hasło: Kleryka Stanisław), LP (hasło: Gąsior Stanisław).

H. BARYCZ. *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — H. KAPELUŚ: Stanisław z Bochnie, kleryka królewski. Wr. 1964 [rec.: T. KRUSZEWSKA-MICHAŁOWSKA. *Pam. Lit.* 1966]. — H. KAPELUŚ, J. ŚLASKI: Polski druk popularny na Węgrzech. Z dziejów „Fortuny”. *Rocz. Bibl. Nar.* 2 (1966). — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy Zygmunta. Wwa 1966. — S. ZABŁOCKI: Polsko-lacińskie epicedium renesansowe na tle europejskim. Wr. 1968. — J. ZIOMEK: Renesans. Wwa 1973 i wyd. nast. — T. WITCZAK: Studia nad twórczością Mikołaja Reja. Pozn. 1975. — Janusz PELC: Europejskość i polskość literatury naszego renesansu. Wwa 1984. — H. KAPELUŚ: Pionier poezji renesansowej – S.G. z Bochni. *Pisarze staropoli. Sylwetki.* T. 1. Wwa 1991. — T. KOSTKIEWICZOWA: Oda w poezji polskiej. Dzieje gatunku. Wr. 1996.

I.T.

GAŚSIOROWSKI Wacław 1869–1939

Urodzony 27 czerwca 1869 w Warszawie; syn Stanisława, kupca, historyka handlu, i Matyldy z Thonnesów. Ukończył sześć klas gimnazjum klasycznego w Warszawie oraz kursy farmaceutyczne i buchalteryjne. Od piętnastego roku życia pracował na swe utrzymanie, początkowo w aptece (co znalazło później wyraz w powieści „Pigularz”), następnie — po dwuletniej służbie wojskowej, w czasie której debiutował komedią „Szare życie” (1892) — jako urzędnik w biurach pracowni technicznych w Warszawie. W 1893 poślubił Anielę Kąkolewską, z którą się później rozwiódł. Od 1890 ogłaszał swe utwory, najpierw w pismach satyrycznych (*Mucha, Kolce*) i kalendrach, w 1899 rozpoczął stałą współpracę z *Przeglądem Tygodniowym*, w 1900 został wydawcą i redaktorem *Strumienia*. Współpracował również z *Rolą* i *Wiekami*. Zdekonspirowany przez żandarmerię rosyjską jako autor „Ugodowców” i korespondent *Słowa Polskiego*, uciekł do Lwowa i mieszkał tam do 1903. Od tej pory wszystkie książki skierowane przeciw caratowi podpisywał pseudonimem Wiesław Sclavus. Posługiwał się również innymi pseudonimami, m.in.: Jan Mieroszewicz, Nina Władek, Wacek Gąsior. W celu zebrania materiałów dotyczących epoki napoleońskiej odbył wiele podróży: zwie-

dził Austrię, Francję, Włochy, Korsykę i Elbę, Hiszpanię, a także Afrykę Północną. W 1904 zamieszkał w Paryżu, prowadził tam ożywioną działalność literacką, publicystyczną i społeczną. Do kraju nadsyłał liczne korespondencje i artykuły, głównie do czasopism warszawskich (*Kurier Warszawski, Tygodnik Ilustrowany, Świat*). W 1910 założył Polskie Towarzystwo Literacko-Artystyczne i był jego sekretarzem. Stał na czele Związku Sokołów Polskich w zachodniej Europie. W 1914 założył w Paryżu francusko-polski tygodnik *Polonia*. Należał do współzałożycieli Komitetu Wolontariuszów Polaków. W 1917 wstąpił do wojska i brał udział w formowaniu armii polskiej. W związku z tym rząd francuski powierzył mu przeprowadzenie rekrutacji ochotników. W 1920 z wojskiem gen. Józefa Hallera przebywał pewien czas w Warszawie, po czym wyjechał do Paryża, gdzie zakończył karierę wojskową. Tegorok roku zawarł związek małżeński z Astą Hemmingsen, Dunką. Lata 1921–30 spędził w Ameryce Północnej. Przez osiem lat kierował kolegium polskim (Alliance College) w Cambridge Springs (Pensylwania), w którym wykładał literaturę polską i historię cywilizacji. W tymże okresie redagował trzy czasopisma polskie: *Kurier Nowojorski, Górniki, Gwiazda Polarna*. W 1930 powrócił do kraju i zamieszkał w Konstancinie pod Warszawą, gdzie honorowo pełnił funkcję sołtysa. Należał do Zrzeszenia Beletryistów Polskich. Był prezesem Stowarzyszenia Pisarzy i Publicystów Emigracyjnych i współpracował stale z czasopismem *Wychodźca* (1935–39). Jego powieści historyczne zyskały dużą popularność, kilka z nich tłumaczono na języki obce, głównie czeski i rosyjski, a niektóre stały się podstawą scenariuszy filmowych. Pisał również powieści współczesne, dramaty i prace publicystyczno-historyczne. W 1938 został odznaczony nagrodą literacką im. Elizy Orzeszkowej za całokształt działalności pisarskiej. Zmarł 30 października 1939 w Konstancinie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Szare życie. Komedia w 5 a. Wyst. Wwa 7 listopada 1892.

Nagroda w konkursie dramatycznym *Kur. Warsz.* 1892.

2. Pamiętniki nowo narodzonego. Studium fantastyczne (z cyklu „Powoje”) autora „Szarego życia”. [Powieść]. Wwa 1899 [1898]. Wyd. 2 Wwa 1900 [1899].

3. Dolores. Szkic przez autora „Szarego życia”. Wwa 1900 [1899]. Wyd. 2 Wwa 1900.

4. Mędrala. Powiastka. Napisał Wacek Gąsior. Wwa 1900 [1899].

5. Nożownik. Opowieść. Napisał Wacek Gąsior, a ku przestrodze wydała redakcja „Przeglądu Tygodniowego”. Wwa 1900 [1899].

6. Przebudzenie. Kartka z bruku warszawskiego. Wwa 1899.

Podp.: Nina Wladek.

7. Zginęła głupota! Powieść z niedalekiej przyszłości. Wwa [1899].

Podp.: Jan Mieroszewicz.

8. Pigularz. Powieść. Wwa 1901 [1900]. Wyd. nast. m.in.: wyd. 5 Wwa 1933; Wwa 1948; Wwa 1957; Wwa 1970 (z posłowiem W. Billipa).

9. Ugodowcy. Powieść. Lw. 1901. Wyd. nast.: wyd. 2 Lw. 1902; wyd. 3 Lw. 1903; wyd. 4 Wwa 1920.

Podp.: Wiesław Sclavus.

10. Huragan. Powieść historyczna. T. 1–3. Lw. 1902. Wyd. nast. m.in.: wyd. 7 Wwa 1939; wyd. 11 Wwa 1955; Wwa 1959; Wwa 1969 (z posłowiem B. Grochulskiej); Wwa 1974; Wwa 1985 (wstęp W. Łysiaka).

Huragan stanowi część pierwszą tzw. tetralogii napoleońskiej, do której należały jeszcze: Szwoleżerowie gwardii, Rok 1809, Pani Walewska.

Przeróbka autorska dla młodzieży: Huragan. Powieść historyczna z epoki napoleońskiej w przeróbce dla młodzieży dokonanej przez autora. Wwa 1904. Wyd. nast. m.in.: wyd. 11 Wwa 1955 (z posłowiem L. Przemskiego); wyd. 12 Wwa 1959, jw.; wyd. 6 [powojenne] Wwa 1967 (z posłowiem S. Zielińskiego); wyd. 7 Wwa 1984.

Ekran, 1980, scenariusz W. Łysiak, M. Waškowski, reż. M. Waškowski.

11. Rapsody napoleońskie. Zbiór fragmentów historycznych. Lw. 1903 [1902].

12. Zięć firmy L. Feinband et Comp. Powieść. Wwa 1902.

13. Pani Walewska. Powieść historyczna z epoki napoleońskiej. T. 1–2. Pozn. 1902–03, wyd. jako dod. niedzielny do *Dzienia Pozn.* Wyd. osob. T. 1–2. Lw. 1904. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 Wwa 1931 [1930]; Wwa 1957 (oprac. W. Stec-Mysliwska); Wwa 1958 (z posłowiem J. Łojka); Wwa 1968, jw.; Wwa 1970, jw.; Wwa 1986; Wwa 1994.

Przeróbka teatr. I. Nikorowicz: Pani Walewska. Komedia historyczna w 5 a. Wyst. Wwa 1904; też w przekł. ros. Wyst. Petersb. 1911.

Ekran.: pol. 1914, także pt. Bóg wojny; amerykańska 1937 pt. The Conquest.

14. Kajetan Stuart. Ostatnia obrona Częstochowy. Powieść z czasów Księstwa Warszawskiego. Wwa 1903. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1905; wyd. 3 Wwa 1920.

15. Rok 1809. Powieść historyczna z epoki napoleońskiej. T. 1–2. Lw. 1903. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 Wwa 1928; wyd. 5 Wwa 1935; wyd. 6 Łódź 1949 [1948]; Wwa 1960; Wwa 1974; Wwa 1985; Wwa 1986 (z posłowiem W. Łysiaka).

Przeróbka autorska dla młodzieży: Rok 1809. Powieść historyczna z epoki napoleońskiej. W opracowaniu dla młodzieży wykonanym przez autora. Wwa 1912. Wyd. nast. m.in.: wyd. 3 Wwa

1925; Wwa 1956 (z posłowiem L. Przemskiego); Wwa 1985 (z posłowiem S. Zielińskiego).

Adaptacja telewizyjna: Z. Kuźmiński i A.M. Marczewski w 1973.

16. Było to pod Samosierrą. Opowieść dziejowa. Wwa 1905. Wyd. nast.: Paryż 1919; wyd. 3 Wwa 1934 [1933].

17. Królobójcy. Lw. 1905. Wyd. nast. m.in.: wyd. 5 Wwa 1932 [1931]; Łódź 1957 (z przypisami L. Gomolickiego); Łódź 1989.

Podp.: Wiesław Sclavus.

18. Orleń. Wybór powieści wojskowych napoleońskich. Lw. 1905. Wyd. 2 Wwa 1934.

19. Anarchiści. [Publicystyka]. Lw. 1906. Wyd. nast.: wyd. 2 Lw. 1907; wyd. 3 Wwa 1935.

Podp.: Wiesław Sclavus.

20. Finis Poloniae. [Publicystyka]. Pozn. 1906. Wyd. 2 uzup. Lw. 1908.

Podp.: Wiesław Sclavus.

21. Mrok. Sztuka współczesna w 3 a. Lw. 1907. Niewyst.

22. Thalitha kumi. [Publicystyka]. Wwa 1907 [na okładce: 1908]. Wyd. 2 uzup. i popr. Wwa 1913.

Podp.: Wiesław Sclavus.

23. Księżna Łowicka. Powieść historyczna z XIX wieku. T. 1–2. Kr. 1908. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1938; Wwa 1960 [1959] (ze wstępem T. Jodelki); Wwa 1972; Wwa 1987 (z posłowiem J. Skowronka).

Ekran. 1932.

24. Nihilisci. [Powieść]. Lw. 1908. Wyd. nast.: Wwa 1933; Wwa 1949.

25. Emilia Plater. Powieść historyczna z XIX w. Wwa 1910. Wyd. nast. Wwa 1929; Pozn. 1987.

26. Szwoleżerowie gwardii. Powieść historyczna z epoki napoleońskiej. T. 1–2. Wwa 1910. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 Wwa 1935 [1934]; wyd. 5 Wwa 1948; Wwa 1960; Wwa 1974; Wwa 1985 (z przedśłowiem W. Łysiaka).

Przeróbka autorska dla młodzieży: Szwoleżerowie gwardii. Powieść historyczna z epoki napoleońskiej w opracowaniu wykonanym przez autora. Wwa 1913. Wyd. nast.: Wwa 1956 (z posłowiem L. Przemskiego); Wwa 1987 (z posłowiem S. Zielińskiego).

27. Babilon. [Reportaże z Francji]. Wwa 1912.

28. Bem. Powieść historyczna z XIX w. Wwa 1912. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1927; wyd. 3 Wwa 1930; Wwa 1957 (z przedmową T. Mysliwskiego); Wwa 1971; Wwa 1984 (z posłowiem J. Łojka).

29. Czarny generał. Romans historyczny. T. 1–2. Wwa 1912. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1928; Wwa 1950; Wwa 1958; Wwa 1972; Wwa 1987 (z posłowiem J. Skowronka).

30. Dobosz woltażerów. Powieść historyczna z epoki napoleońskiej dla młodzieży. Wwa 1912. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1933 [1932]; Wwa 1957.

31. Dumna Polka. Opowieść z dworu Katarzyny II. Kościan 1927 *Bezpłatny Dod. Gaz. Pol.*

32. Pułaski. Powieść historyczna z XVIII w. Cz. 1: Miłość królewicza. Wwa 1931; cz. 2: Interregnum. (Bezkrólewie). Wwa 1933.

Zapowiadane t. 3: Sodalis Reipublicae i t. 4: Wróg królów, nie ukazały się.

33. Nowa Kolchida. [Reportaże z Ameryki]. Wwa 1932.

34. Fajka Batorego. [Opowiadania]. Wwa 1934.

35. Ach, te „chamy” w Ameryce! Wrażenia z podróży po Ameryce. Wwa 1935 [1934].

Wydania zbiorowe

36. Pisma zbiorowe. T. 1–18. Wwa 1927–35 [1934].

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP.

J.A. KISIELEWSKI: Życie dramatu. Lw. 1907 s. 273–281, 423–434 [dot. przeróbki teatralnej „Pani Walewskiej”]. — A. STRZELECKI: Powieść polska 1908–1909. Wwa 1910 s. 110–111. — A. MAZANOWSKI: Pogłosy Młodej Polski w dramacie, powieści i krytyce literackiej. Kr. 1915 s. 133–137. — J. PIETRKIEWICZ: 70 lat bujnego życia. Rozmowa z W.G. *Polska Zbrojna* 1939 nr 56. — K. WACHTL: Polonia w Ameryce. Dzieje i dorobek. Filadelfia 1944. — P. GRZEGORCZYK: *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — A. GRZYMAŁA-SIEDLECKI: O W.G. Z cyklu: Nie pożegnani. *Pomorz* 1957 nr 9/10; przedr. w: Nie pożegnani. Kr. 1972. — K. KULICZKOWSKA: Literatura dla dzieci i młodzieży w l. 1864–1914. Wwa 1959; wyd. 2 Wwa 1965. — S. DUNIN: Wspomnienia dziennikarza. Wr. 1963. — K. KOLIŃSKA: Co znalazłam... W: Tajemnice na sprzedaż. Wwa 1968 [m.in. fragm. pamiętnika i notatek W.G.]. — T. SZEWERA: Joanna w żołnierskim mundurze. W: O Szekspirze, lwie czarnym i wąsach Reymonta. Łódź 1968; wyd. 2 Łódź 1969. — B. GOŁĘBIOWSKA: Z biografii W.G. *Zesz. Nauk. UL* S. 1 z. 82 (1971) s. 57–65. — K. KOZŁOWSKA: Spór P. Cazines z G. o „Jana Kosyniera” *Tyg. Pol.* 1971 nr 48. — B. GOŁĘBIOWSKA: Rzeczywistość i fikcja w „Emilii Plater” W.G. *Prace Polon.* 28 (1972). — A. LONGIEWKA: Archiwum W.G. w zbiorach Biblioteki Ossolineum. *Ze skarbcza kultury* 1972 z. 23. — B. GOŁĘBIOWSKA: Legenda napoleońska w powieściach W.G. *Prace Polon.* 29 (1973). — R. TABORSKI: „Strumień” W.G. i „Ateneum” C. Jellenty. *Kron. Wuy* 1973 nr 3. — M. WYKA-HUSSAKOWSKA: *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 3 (1973). — J. HERTEL: Soltys „Rzeczypospolitej Konstancińskiej”. *Gwiazda Polarna* (Stevens Point) 1980 nr 15. — W. ŚLADKOWSKI: Emigracja polska we Francji 1871–1918. Lubl. 1980. — W. SOJKA: O czym G. nie wiedział. *Gwiazda Polarna* (Cambridge Springs) 1984 nr 2. — K. KOZŁOWSKA: *Odrodzenie* 1987 nr 20. — M. FRANCIĆ: Entre la France et les Etats-Unis: Les cas de W.G. pendant la Première guerre mondiale. Tłum. B. Grzywacz. *Zesz. Nauk UJ* 1988 nr 830 *Prace Hist.* — J. KOPANIA: Realizm polityczny W.G., czyli błędne koło polskiej emocjonalności. *Krytyka* 1992 nr 38.

I.T.

GASSOWSKI Jerzy 1891–1921

Urodzony 1 kwietnia 1891 w Mławie; syn Jana i Kaziemierz z Piechowskich. Uczęszczał do szkoły handlowej, następnie na Wyższe Kursy Handlowe w Warszawie. Debiutował nowelą „Nieszczęście pana Karola”, odznaczoną w konkursie *Tygodnika Ilustrowanego* w 1910 i drukowaną tamże (nr 46–49, 51). Utwory poetyckie ogłaszał od 1911 w czasopiśmie warszawskich: *Bluszc*, *Echo Literacko-Artystyczne*, *Kurier Warszawski*. Powołany do armii rosyjskiej po wybuchu I wojny światowej, wstąpił następnie do 1. Korpusu Polskiego, formowanego w 1917 na Białorusi przez gen. Józefa Dowbór-Muśnickiego. Po 1918 pracował jako łącznik przy wojskowej placówce francuskiej, a następnie przebywał w Szwecji. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej (1920), później został przydzielony przez naczelne dowództwo do przedstawicielstwa wojskowego w Japonii. Zginął 15 stycznia 1921 w katastrofie lotniczej pod Puckiem.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Ziarna szaleju. [Opowiadania]. Wwa 1913.

2. Wiosna śmierci. [Opowiadania]. Wwa 1921 (ze wstępem Z. Dębickiego).

OPRACOWANIA

NK 13 (1972).

A.P.

GDACIUS Adam 1609 lub 1610–1688

Nazwisko właściwe: Gdak lub Gdaka.

Urodzony w 1609 (lub w 1610) w Kluczborku na Śląsku w rodzinie plebejskiej. Do szkół uczęszczał — być może — w Brzegu i Wrocławiu. W 1633 zapisał się do gimnazjum toruńskiego. Już w 1633–34 pracował jako kantor i nauczyciel w Spiskiej Podhradi i w Bardowie, a w 1637 w gimnazjum elbląskim. Przed 1641 udał się do Wilna, gdzie był najpierw kantorem, a następnie rektorem szkoły ewangelickiej. Powróciwszy stamtąd, w 1642 ożenił się z Marianną, córką Tomasza Scopiusa, pastora w Nagodowicach. W 1643–88 był diakonem, od 1646 — pastorem zboru kluczborskiego. Zasłynął jako kaznodzieja luterński i twórca polskiej publicystyki religijno-społecznej na Śląsku. Zmarł 7 kwietnia 1688 w Kluczborku.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Ardens irae Divinae ignis*, to jest kilka kazań pokutnych. Tor. 1644–47 druk. M. Karnall.

Sześć kazań, każde wyd. oddzielnie.

325

2. *Jesus! Biga questionum*. Tor. [ok. 1647] druk. M. Karnall; *Jesus! Trias questionum*. Tor. [ok. 1660] druk. M. Karnall.

3. *Postilla popularis, to jest Kazania na Ewangelije święte*. Leszno 1650 druk. D. Vetterus.

4. *Kwestyja o pojedynkach*. Brzeg 1674 druk. J.K. Jacob; *Kwestyjej o pojedynkach ... kontynuacja*. Brzeg 1684 druk. J.K. Jacob; [*Kwestyjej o pojedynkach ... Kontynuacja*. Niedruk.].

Rkps w Bibl. Jagiel. sygn. 3537.

5. O pańskim i szlacheckim albo rycerskim stanie dyskurs. Brzeg 1679 druk. J.K. Jacob; *Appendix*, tj. *Przydatek do dyskursu o pańskim i szlacheckim albo rycerskim stanie*. Brzeg 1680 druk. J.K. Jacob. *Appendix — fragm. przedr.* W. Taszczyki: *Wybór tekstów staropolskich XVI–XVII*. Lw. 1928; toż 1955; 1969.

6. *Dyskurs o pijaństwie*. Brzeg 1681 druk. J.K. Jacob; *Dyskursu o pijaństwie kontynuacja*. Brzeg 1681 druk. J.K. Jacob.

7. *Dyskurs o grzechach szóstego przykazania Bożego*. Brzeg 1682 druk. J.K. Jacob; *Kontynuacja albo kończenie dyskursu o grzechach szóstego przykazania Bożego*. Brzeg 1682 druk. J.K. Jacob.

8. *Trojaki o ołtarzach, obrazach i organach* dyskurs. Brzeg 1688 druk. J.K. Jacob.

Wydania zbiorowe

9. *Wybór pism*. Oprac., wstępy i komentarz H. Borek i J. Zaremba. Wwa 1969 *Bibl. Pisarzy Śl. S. A (Starośląska)* nr 2.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

W. OGRODZIŃSKI: *Dzieje piśmiennictwa polskiego na Śląsku*. T. 1. Kat. 1946; wyd. 2 Kat. 1965. — T. MIKULSKI. *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58); przedr. w: *Rzeczy staropolskie*. Wr. 1964. — A. ROMBOWSKI: *Zabytki śląskiej literatury mieszczańskiej ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*. *Pam. Lit.* 1951 z. 2 i odb. — J. GIEROWSKI: *Mieszczaństwo polskie na Śląsku i jego walka o język i kulturę polską w XVI i XVII w.* Wwa 1953. — H. BOREK: *Język A.G. Przyczynek do dziejów polszczyzny śląskiej*. Wr. 1962. — J. ZAREMBA: *A.G. wobec kontroformacji na Śląsku po wojnie trzydziestoletniej*. Kat. 1962. — TENŻE: *Wystąpienia A.G. przeciw szlachcie śląskiej*. Kr. 1962. — H. BOREK: *Znaczenie A.G. w dziejach polszczyzny śląskiej*. *Kwart. Nauczyciela Opol.* 1963 nr 4. — S. ROSPOND: *A.G. — śląski Rej. Sesja arińska Instytutu Śl. w Opolu*. Opole 1963. — J. KOLBUSZEWSKI, S. KOLBUSZEWSKI: *A.G. i jego warsztat pisarski w świetle kazań i dyskursów*. *Kwart. Opol.* 1964 nr 1. — K. PIĘTA: *Życie rodzinne i wykroczenia przeciw moralności seksualnej na Śląsku w oświetleniu pism A.G.* *Tamże*. — Z. DOMINIAK: *Bibliografia pierwodruków A.G.* *Zesz. Nauk. WSP w Kat.* 40 (1967) *Prace Historycznolit.* 4. — M. OTERMAN: *Rej i Kromer w pismach A.G.* *Zesz. Nauk. WSP w Kat.* 40 (1967) *Prace Historycznolit.* 4. — P. MUSIOŁ: *Piśmiennictwo polskie na Śląsku do początków XIX w.* Opole 1970. — S. ROSPOND: *Polszczyzna Śląska*. Wr. 1970 s. 53–55. — J. ZAREMBA: *Pol-*

ska literatura na Śląsku. Cz. 1. Kat. 1971. — J. MOSKAL, S. WILCZEK: *Album pisarzy śląskich*. Opole 1972; toż 1975. — J. ZAREMBA: *Piśmiennictwo ewangelickie na Śląsku. Udział ewangelików w pol. życiu kult.* Wwa 1974. — *Bibliografia piśmiennictwa pol. na Śląsku XVII i XVIII w.* „*Śl. Korbuz*”. T. 2. Wr. 1980. — A. KUCZYŃSKA: *Problematyka społeczna w pismach siedemnastowiecznego autora śląskiego A.G.* *Acta Universitatis Lodzianis. Polonica* 1980 z. 4. — *TAŻ*: *Problematyka obyczajowa w pismach A.G. — autora śląskiego z XVII w.* *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica* 1981 z. 2. — S. JEDYNAK: *Etyka w Polsce*. *Słownik pisarzy*. Wr. 1986. — B. WYDERKA: *O stylu utworów A.G.* *Kwart. Opol.* 1989 nr 2. — TENŻE: *Sugestywność w kazaaniach A.G.* *Zesz. Nauk. WSP Opole. Językoznaustwo* 1991 z. 13. — J. LESZCZYŃSKI: *Najwybitniejszy pisarz śląski XVII w.* *Acta Universitatis Wratislaviensis. Hist.* 1993 nr 108. I.T.

GERMAN Juliusz 1880–1953

Urodzony 17 maja 1880 w Jarosławiu; syn Ludomiła, pisarza, i Emilii z domu Dietzius. W 1891–98 uczęszczał do Gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie. Studiował na wydziale prawnym Uniwersytetu Lwowskiego, następnie na wydziale filozoficznym uniwersytetu w Wiedniu. Twórczość literacką rozpoczął w 1902 — jego jednoaktówkę „Dramat” wystawiła Scena Niezależna Gabrieli Zapolskiej. W 1903–11 pracował w Namiestnictwie we Lwowie (z roczną przerwą w 1905, kiedy przeniósł się do Krakowa), m.in. jako referent prasowy i sekretarz prezydium. Wyjeżdżał kilkakrotnie do Włoch, dłuższą kilkumiesięczną podróż odbył w 1907–08. W 1911–14 był redaktorem *Gazety Luwowskiej*. Utwory literackie zamieszczał w wielu czasopismach, m.in. w *Słowie Polskim* (1904–27), *Naszem Kraju* (1907–08). W 1913 poślubił Zofię Natanson. Po wybuchu I wojny światowej był przez pewien czas urzędnikiem wojskowym w Naczelnym Komitecie Narodowym w Wiedniu, po czym wstąpił do Legionów Polskich; w 1915 został oficerem w 2. Brygadzie. Nie zdoławszy w lutym 1918 przedrzeć się wraz z Brygadą przez linię frontu pod Rarańczą, został internowany przez Austriaków w Marmarosz-Sziget, skazany na śmierć i następnie ulaskawiony. Uczestniczył w wojnie 1920, pełnił funkcję adiutanta gen. Józefa Hallera. W latach następnych mieszkał w Warszawie, współpracował m.in. z *Kurierem Warszawskim* i *Światem*. W Warszawie spędził także lata okupacji. Był członkiem Związku Literatów Polskich. Po II wojnie światowej osiadł w Katowicach, gdzie zmarł 21 marca 1953.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Dramat*. Akt wierszowany. Wyd. Lw. 1902. Wyst. Kr. 1903.

2. *Lilith*. 3 a. Wyst. Lw. 1904. Wyd. Lw. 1905.

Druga nagroda w Konkursie Dramatycznym Galicyjskiego Wydziału Krajowego w 1904.

3. Więźnie. Widowisko. Lw. 1906.

4. Historie o pajacach. [Opowiadania]. Lw. 1907. Wyd. 2 Wwa 1929.

5. Mściciel. Dramat w 3 a. Wyst. Kr. 1907. Wyd. Lw. 1908.

6. W gospodzie pod trzema zbójami. [Opowiadania]. Lw. 1909. Wyd. nast. m.in. wyd. 3 Wwa 1929.

7. Gwiazdzista noc. Powieść. Kijów 1912. Wyd. nast. Wwa 1929.

8. Światła z daleka. [Powieść]. Wwa [1920]. Wyd. 2 Lw. 1923.

9. Skrzydła. Powieść. Wwa 1921. Wyd. 2 t. 1–2. Wwa 1928.

10. Twarz zza kurtyny. Powieść. Wwa [ok. 1923].

11. Cherubin z piekła. Sztuka w 3 a. Wyst. Lw. 1925. Niedruk.

12. Iwonka. Powieść. Wwa 1925. Wyd. nast. m.in. wyd. 3 t. 1–2. [Białystok 1927].

Przekł.: czes. 1927, ros.

A d a p t a c j e: ekran. 1925 i 1930, teatralna – wyst. Wwa 1927.

13. Iwonka i gwiazdy. Powieść. T. 1–2. Wwa [1926]. Przekł. czes. 1928.

14. Usta o zmroku. [Opowiadania]. Wwa 1927. Wyd. nast. Gdynia 1993.

15. Jacek. Powieść o przesłicznym chłopcu. Wwa 1928.

16. Jackowa dola. Powieść. Wwa 1930.

17. Jesień zwycięska. Powieść. Wwa 1931.

18. Jedna dziewczyna. Powieść. Wwa 1933.

19. Wyprawy do raj. Powieść. Cz. 1–2. Wwa 1936.

20. Amaranty. Powieść z lat 1803–1813. T. 1–2. Lw. 1938.

21. Dziwożona. Powieść o Zygmuncie Augustynie i Barbarze Radziwiłłównie. Powst. 1939–41. Wyd. Kat. 1947.

22. Królewna i jej panny. Powieść. Powst. 1942–44. Wyd. Kat. 1946.

23. Od Zapolskiej do Solskiego. Pośród przyjaciół. Powst. 1944–48. [Wspomnienia]. Wyd. z przedmową S. Lichańskiego. Wwa 1958.

Ponadto kilka książek dla dzieci.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 5 (1967).

Przekłady

24. A. Gide: Ciasna brama. Powieść. Lw. 1912. Wyd. nast. Wwa 1958.

25. B. Fontenelle: Rozmowy zmarłych. Lw. 1911. Wyd. nast. Wwa 1961.

Tłumaczył także dramaty A. Strindberga.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP.

M. FAZAN, W. NAWROCKI: Katowickie środowisko literackie w latach 1945–1967. Kat. 1969. — J. NOWAKOW-

SKI: Powieściowe mitotwórstwo J.G. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Rzeszowie* 1975 z. 19. — TENŻE: Powieści historyczne J.G. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Rzeszowie* 1976 z. 30. — TENŻE: Proza Z. Bartkiewicza, J.G., A.A. Konara. Tradycja – dekadencja – przygoda. Rzeszów 1976.

W.A.-Sz.

GERMAN Ludomił 1851–1920

Urodzony 16 września 1851 w Dobczycach koło Wieliczki; syn Karola, dzierżawcy majątków ziemskich, i Joanny z Sobolewskich; ojciec Juliusza, pisarza. Kształcił się w Gimnazjum św. Anny w Krakowie oraz na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie studiował filologię polską i germańską. Studia ukończył ze stopniem doktora nauk filozoficznych. Debiutował jako krytyk literacki w 1874, zamieszczając w lipskim *Magazin für die Literatur des Auslandes* omówienia współczesnej literatury polskiej. Ożenił się z Emilią Dietzius. Od 1877 pracował w gimnazjum w Jarosławiu, od 1881 w Szkole Realnej w Krakowie. W 1889 został referentem w Radzie Szkolnej Krajowej we Lwowie, następnie inspektorem szkolnym. W 1905–08 był prezesem Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. W 1906 przeszedł na emeryturę. Będąc doskonałym znawcą zagadnień szkolnych, inicjował różne akcje, mające na celu podniesienie poziomu nauki w szkolnictwie średnim w Galicji. W 1907 założył Polskie Muzeum Szkolne we Lwowie. W tymże roku został wybrany na posła do parlamentu austriackiego i rozpoczął ożywioną działalność polityczną. Stał na czele Komisji Szkolnej, którą Koło Polskie powołało z jego inicjatywy. W 1911–18 był wiceprezydentem Izby Poselskiej. W 1910 został też posłem na Sejm Krajowy, w 1914 członkiem naczelnego Komitetu Narodowego, a w 1915 przewodniczącym delegatury w Warszawie. Wraz z Karolem Petelenzem opracował wiele podręczników do nauki języka niemieckiego dla szkół polskich i ukraińskich w Galicji. Zmarł 21 stycznia 1920 we Lwowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Na zjeździe. Nowela na tle prawdziwego zdarzenia. *Gaz. Kr.* 1881 nr 28–35 i odb. Kr. 1881.

2. O dramacie Józefa Szujskiego. *Przeł. Pol.* 1888 t. 89–90, 1889 t. 91–92 i odb. Kr. 1889.

3. Henryk Ibsen. *Przew. Nauk. i Lit.* 1894 s. 97–1084 z przerwami i odb. Lw. 1895.

4. Gdzie szczęście? Komedia w 4 a. Wyst. Lw. 1898. Wyd. Lw. 1899.

5. H. K. T. Dramat w 4 a. Wyst. Lw. 1898. Wyd. Lw. 1899.

6. Janek. Opera w 2 a. [Libretto]. Muzyka W. Żeleńskiego. Wyst. i wyd. Lw. 1900.

7. Przegląd dziejów literatury powszechnej. T. 1–4. Lw. 1901–03.

Ponadto przerobił na libretta operowe „Balladynę” J. Słowackiego (Goplana. Opera w 3 a. Muzyka W. Żeleńskiego. Wyst. Lw. 1896) oraz „Livia Quintillę” S.M. Rzętkowskiego (Livia. Opera w 2 a. Muzyka Z. Noskowskiego. Wyst. Lw. 1898).

Przekłady

8. J. Słowacki: Maria Stuart. Drama in 5 Aufzügen... Lipsk 1879.

9. Niedola Nibelungów. Przekład z języka średniowiecznego górnioniemieckiego według wydania K. Bartscha. *Spr. Wyższej Szkoły Realnej w Kr. Kr. 1881* i odb. Wyd. nast. m.in. Wr. 1994.

10. J. Słowacki: Balladina. Tragödie in 5 Aufzügen. *Spr. Wyższej Szkoły Realnej w Kr. Kr. 1882* i odb.

11. G. Hauptmann: Kolega Crampton. Komedja w 5 a. Wwa 1900.

Ponadto przekładał libretta operowe, m.in. do oper: Tosca, Cyganeria, Eugeniusz Oniegin.

Rkpsy utworów oryginalnych i przekł. oraz koresp. znajdują się w Ossol.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973).

W. HAHN: H. Ibsen w Polsce. *Pam. Lubel. 1930* s. 245–246 i odb. — TENZE. *Pol. słownik biograf. 7* (1948–58).

WA.-Sz.

GERTRUDA MIESZKÓWNA ok. 1025–1108

Urodzona ok. 1025; córka Mieszka II i Rychezy. Posiadła niepowodzenie na swój czas wykształcenie, m.in. znajomość łaciny — bądź częściowo już w Polsce, bądź po wyjeździe (ok. 1031) wraz z matką z Polski w klasztorze benedyktynek na terenie arcybiskupstwa kolońskiego. W 1043 brat Kazimierz Odnowiciel wydał ją za księcia ruskiego Izasława (zachowała rzymsko-łaciński obrządek religijny). Na Rusi, rezydując głównie w Turowie i Kijowie, przeżyła burzliwe wydarzenia: ucieczki do Polski i powroty z pomocą Bolesława Śmiałego (1068–70, 1073–77); tragiczne zgony synów: Mściława (1071) i Jaropelka-Piotra (1087) oraz męża (1078). Inne szczegóły z jej życia i konsekwencje rodzinne nie są pewne. Zmarła 4 stycznia 1108, przypuszczalnie na Rusi.

TWÓRCZOŚĆ

Utwór o autorstwie niepewnym

Łacińskie modlitwy prozą, w liczbie zachowanych 93 (umownie tzw. Liber precum Gertrudae), z

parafrazami przejętków z psalterza, Ewangelii i tekstów liturgicznych. Układane przypuszczalnie od 1043 lub, co prawdopodobniejsze, zaczęte przed 1078 względnie w 1084, ukończone przed 22 czerwca 1087. Wyrażają osobiste doznania i pragnienia orantki („ego Gertruda”), prośby za najbliższych, zwłaszcza za ukochanego syna Piotra. W języku modlitw, zredagowanych dobrym stylem, tkwią sławizmy. Modlitwy zostały wpisane w tzw. Codex Gertrudianus, którego główną część stanowi tekst psalterza sporządzony u schyłku X w. w Reichenau lub w Trewirze dla Egberta, biskupa Trewiru. Podczas użytkowania go przez Gertrudę do miniatur manuskryptu dodano pięć dalszych w stylu bizantyjskim, z wyobrażeniami m.in. księżny i jej bliskich. Tekst modlitw ogł. (z myłkami) W. Meysztowicz: *Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II Regis Poloniae. Antemurale* (Roma) 2 (1955) s. 123–157 i nadb.

Przekład pol. wybranych modlitw: K. Górski (1959), zob. OPRACOWANIA; Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale. Przel. i oprac. B. Kürbis. Kr. 1998.

Autorstwo modlitw nieustalone. Przyjmuje się: a) ułożenie ich z inspiracji Gertrudy przez zaufanego duchownego (kapelana) z jej otoczenia, b) adaptację istniejących w obiegu tekstów do osobistych spraw i przeżyć księżny, c) napisanie ich przez samą Gertrudę, co uchodzi za najmniej prawdopodobne. Rkps Codex Gertrudianus w Museo Archeologico Nazionale sygn. Codici sacri 6, Cividale del Friuli (Italia).

OPRACOWANIA

O. BALZER: Genealogia Piastów. Kr. 1895. — H. v. SAUERLAND, A. HASELOFF: Der Psalter Erzbischoff Egberts von Trier. Codex Gertrudianus in Cividale. Mit 62 Lichtdrucktafeln. Trier 1901 [rec.: W. ABRAHAM. *Kwart. Hist. 1902* s. 90–101; inne rec. zob. L. FINKEL: Bibliografia historii polskiej. Wyd. 2 t. 1. Lw. 1937 poz. 9416–9417]. — A. DAROWSKI: Modlitwy księżnej G. Kalendarz i nekrologium z XII w. *Bibl. Warsz. 1902* t. 3. — S. KĘTRZYŃSKI: G. wielka księżna kijowska. *Pol. słownik biograf. 7* (1948–58). — W. MEYSZTOWICZ: Wstęp i wyd.: Manuscriptum Gertrudae... *Antemurale* (Roma) 2 (1955) i nadb. [rec.: Z. BUDKOVA *Nasza Przeszłość* 6 (1957); TAŻ. *Studia Źródłoznawcze* 3 (1958); P. SZCZANIECKI. *Ruch Biblijny-Liturgiczny* 13 (1960)]. — K. GÓRSKI: Religijność benedyktyńska w Polsce XI w. *Roczn. Teolog.-Kanoniczne* 6 (1959) z. 1/2 [1960]; przedr. w: Od religijności do mistyki. Zarys dziejów życia wewnętrznego w Polsce. Cz. 1: 966–1795. Lubl. 1962. — WL. JANIN: Russkaja kniazinica Olisawa-Giertruda i jeje syn Jaropolk. *Numizmatika i Epigrafika* 4 (1963). — Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, W. MOLE: G. kodeks. *Słownik starożytności słowiańskich* 2 (1964). — A. WĘDZKI: G. *Tamże*. — J. ŻYLIŃSKA: Piastówny i żony Piastów. Wwa 1967; wyd. 2 Wwa 1969. — M. WOJCIECHOWSKA: G. z rodu Piastów — pierwsza autorka polska. *Za i przeciw* 1969 nr 41. — M.H. MALEWICZ: Un livre de prières d'une princesse polonaise au XIe siècle. *Scriptorium* 31 (1971). — M.H. MALEWICZ: Rękopis G. Piastówny — najwcześniejszy zabytek piśmiennictwa

polskiego. *Mater. do Hist. Filoz. Średniowiecznej* 5 (1972). — E. CICHOCKA: Rękopis G. – dokument kultury religijnej i teologicznej XI w. *Ateneum Kapłańskie* 1974 nr 1. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — B. KÜRBIŚ: Modlitwy księżnej G. z Psalterium Egberti. *Spr. PTPN* nr 96 za 1978 Wydz. Nauk o Sztuce (1979); przedr. w: Na progach historii. Pozn. 1994. — H. ŁOWMIANŃSKI: Religia Słowian i jej upadek (w. VI–XII). Wwa 1979. — B. KÜRBIŚ: Die Gertrudianschen Gebete in Psalterium Egberti. *Europa Slavica – Europa Orientalis*. Berlin 1980. — K. GÓRSKI: Zarys dziejów duchowości w Polsce. Kr. 1986. — D. LEŚNIEWSKA: Kodeks G. Stan i perspektywy badań. *Roczniki Hist.* 61 (1995). — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast. — B. NADOLSKI: Teologiczne treści w „Modlitewniku G.” *Studia Theologica Varsoviensia* 33 (1995). — TENŻE: Inspiracja liturgiczna w „Modlitewniku G.” *Tekst sakralny – tekst inspirowany liturgicznie*. Łódź 1997. — M. ELŻANOWSKA: Modlitewnik G. Mieszkońny. *Pisarki polskie epok dawniejszych*. Olsztyn 1998. — T. MICHAŁOWSKA: Mediaevalia i inne. Wwa 1998.

T.W.

z GIELNIOWA WŁADYSŁAW

zob. WŁADYSŁAW Z GIELNIOWA

GILLER Agaton

1831–1887

Urodzony 9 stycznia 1831 w Opatówku pod Kaliszem; syn Jana, oficera napoleońskiego, później burmistrza Opatówka, i Franciszki ze Szpadkowskich; brat Stefana, pisarza i poety. Uczęszczał do gimnazjum w Warszawie, a następnie w Łomży. Po śmierci ojca przerwał naukę w 1846, nie uzyskawszy matury. W maju 1849 w czasie próby przedostania się do Legionu Polskiego na Węgrzech został zatrzymany na granicy przez władze pruskie i osadzony na dziewięć miesięcy w więzieniu w Raciborzu. Po uwolnieniu przebywał w Poznaniu, następnie był nauczycielem domowym w okolicznych dworach. Debiutował przypuszczalnie w 1850 tekstem podpisanym Agaton Piller, ogłoszonym w *Dzienniku Polskim* (nr 76) w rubryce „Nadestanie”. W 1851–52 pisywał do *Więści Poznańskich*, za jego artykuł „A będziecie czynicielami słowa mojego” redakcja wytoczono proces. W 1851 przeniósł się do Krakowa i studiował jako wolny słuchacz na Uniwersytecie Jagiellońskim, uczęszczając m.in. na wykłady Wincentego Pola, którego poznał osobiście. Od sierpnia 1852 pracował jako nauczyciel prywatny w Pieniakach w Złoczowskiem. Pod koniec roku został aresztowany i osadzony w więzieniu we Lwowie, następnie przekazany władzom rosyjskim przesiedlając rok w Cytadeli Warszawskiej. W 1854 został zesłany do karnego batalionu stacjonującego w Szytce na Syberii. W 1858 po zamianie kary na osiedlenie zamieszkał w Irkucku,

gdzie prowadził bibliotekę polską. Utrzymywał kontakt z wygnańcami polskimi i zbierał o nich materiały, a także gromadził dokumentację dotyczącą polskich ruchów niepodległościowych. Pierwsze swe utwory ogłaszał w *Bibliotece Warszawskiej* (1856–60). Na mocy amnestii w październiku 1860 wrócił do Warszawy. W 1861–63 przysyłał korespondencje do krakowskiego *Czasu*, redagował *Czytelnię Niedzielną* oraz pisma konspiracyjne: *Strażnicę*, *Ruch* i *Wiadomości z Pola Bitwy*. W 1862 wszedł w skład Centralnego Komitetu Narodowego, w którym prowadził później wydział prasowy i zagraniczny. Przez pewien czas przebywał w Londynie. W 1863 został członkiem Rządu Narodowego. W tymże roku nawiązał współpracę z *Dziennikiem Poznańskim*, trwającą z przerwami do 1872. W 1864 emigrował do Saksonii, zamieszkał w Dreźnie, potem w Lipsku, gdzie współredagował i wydawał czasopismo *Ojczyzna*, przeniesione w sierpniu 1864 do Bendlikonu koło Zurychu. Po upadku tego pisma w październiku 1865 prowadził drukarnię w Bendlikonie (do końca kwietnia 1867). W połowie 1867 zamieszkał w Paryżu, gdzie kilkakrotnie zetknął się z Cyprianem Norwidem. W 1868 zorganizował na emigracji Stowarzyszenie Naukowej Pomocy. Pisywał do czasopism krajowych i emigracyjnych, m.in. do *Dziennika Literackiego* (1865–69) i *Głosu Wolnego* (1867, 1869). W połowie 1870 przebywał we Lwowie. Po wybuchu wojny francusko-niemieckiej powrócił na krótko do Paryża, następnie osiadł w Galicji. Od 1872 był współredaktorem wydawnictwa *Album Muzeum Narodowego w Rapperswyliu*. W 1872–86 publikował swe prace w *Gazecie Narodowej*. Ogłaszał także wspomnienia o niektórych zmarłych uczestnikach powstania, m.in. o Karolu Ruprechtzie, Polikarpie Girsztowie, Władysławie Tarnowskim, Aleksandrze Wielopolskim i Tomaszu Olizarowskim. W 1875 współredagował książkę zbiorową na cześć Seweryna Goszczyńskiego pt. „Sobótka”. W 1876–78 wydawał wspólnie z Tadeuszem Żulińskim *Ruch Literacki* oraz publikował swe prace w czasopismach, m.in. w *Kłosach* (1879–80), *Tygodniku Powszechnym* (1880–85) i *Gazecie Krakowskiej* (1881–84). W lipcu 1878 wydalony z kraju, pracował jako bibliotekarz w Muzeum w Raperswilu. W 1881–83 redagował emigracyjny *Kurier Polski*. Na emigracji posługiwał się pseudonimem Samotnik spod Golo gór. Zwracając się do Polonii amerykańskiej z apelem o pomoc materialną dla kraju, zapoczątkował utworzenie Związku Narodowego Polskiego w Ameryce. W sierpniu 1884 powrócił do kraju i zamieszkał w Stanisławowie, gdzie podjął współpracę m.in. z *Kurierem Stanisławowskim* (1884–87) i *Przewodnikiem Głównym* (1885–87). Zmarł 17 lipca 1887 w Stanisławowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Podróż więźnia etapami do Syberii w roku 1854. T. 1–2. Lipsk 1866 *Bibl. Pisarzy Pol.* t. 40–41.
  2. Opisanie Zabajkalskiej Krainy w Syberii. T. 1–3. Lipsk 1867 *Bibl. Pisarzy Pol.* t. 45–47.
  3. Historia powstania narodu polskiego w 1861–1864 r. T. 1–4. Paryż 1867–71.
  4. Z wygnania. T. 1–2. Lw. 1870 *Bibl. Nar.* t. 6–7.
  5. Listy tułacza. List I–III. *Gaz. Kr.* 1882–83.
- Wspomnienie o A. Mickiewiczu.
6. O życiu i pracach F.H. Duchinińskiego, kijowianina. W jubileuszową rocznicę 50-letnich jego zasług naukowych. Studium. Lw. 1885.
  7. Ogólna charakterystyka powstania w 1863 r. Wyd. pośmiertne w 25 rocznicę powstania. Lw. 1888.
- Przedr. fragm. wspomnień: Z. Trojanowiczowa: Sybir romantyków. Kr. 1992. Wyd. 2. Pozn. 1993.

Prace edytorskie

8. Polska w walce. Zbiór wspomnień i pamiętników z dziejów naszego wyjarzmięcia. [Cz. 1]. Paryż 1868; [cz. 2]. Kr. 1875.
- Koresp. m.in. z J.I. Kraszewskim oraz T. Lenartowiczem znajduje się w *Bibl. Jagiel.*, *Bibl. PAN* w Kr., *Bibl. Kórn.*

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972).

[S. PISARSKI] MŚCISŁAW: Szkic biograficzny. W: *Spis dzieł i artykułów A.G. Przemysł 1894.* — *Wielka enc. powsz. ilustr.* 25 (1900). — J. SOKULSKI: Stosunki J.I. Kraszewskiego z A.G. (1876–1887). Lw. 1912. — M. JANIK: Dzieje Polaków na Syberii. Kr. 1928. — J. SOKULSKI: A.G. więźniem i wygnańcem sybirskim. *Sybirak* 1937 nr 1. — Z. ZYGMUNTOWICZ: A.G. w świetle akt państw zaborczych. Lw. 1937. — S. KIENIEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — Z. BARANOWSKI. *Zesz. Nauk. UE* 1975 nr 111 [dot. „Opisania Zabajkalskiej Krainy...”]. — H. FLORKOWSKA-FRANCIC: Emigracyjna działalność A.G. po powstaniu styczniowym. Wr. 1985. — J. TRYNKOWSKI: A.G. i jego „Opisanie Zabajkalskiej Krainy”. *Studia Łomżyńskie* 5 (1996) s. 47–62. — J. FIECKO: Rosja, Polska i misja zesłańców. Syberyjska twórczość A.G. Pozn. 1997. — W. ŚLIWOWSKA: Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX w. Wwa 1998.

B.Z.

GILLER Stefan January

1834–1918

Urodzony 2 września 1834 w Opatówku pod Kaliszem; syn Jana, oficera napoleońskiego, później burmistrza Opatówka, i Franciszki ze Szpadkowskich; brat Agatona, działacza politycznego i historyka. W 1853 ukończył Wyższą Szkołę Realną w Kaliszu i zamieszkał w Warszawie. Pracował w Archiwum Akt Dawnych Polsko-Łacińskich jako adiunkt

i równocześnie udzielał prywatnych lekcji języka polskiego i historii. Debiutował przypuszczalnie w 1857 w *Gazecie Warszawskiej*. Pierwszy większy utwór opublikował w *Bibliotece Warszawskiej* w 1860 pod pseudonimem Stefan z Opatówka i pod tym pseudonimem ogłaszał większość swoich gawęd, powieści i wierszy. Używał także pseudonimu Stefan January Sulita. Złożył egzamin nauczycielski i w 1864 rozpoczął pracę jako nauczyciel gimnazjum w Kaliszu. Uczył tamże do przejścia na emeryturę w 1899, następnie zamieszkał w Opatówku. Żonaty z Teresą Röherens; w 1887, kilkanaście lat po śmierci żony, poślubił Annę Skalińską. Zmarł 27 stycznia 1918 w Opatówku.

TWÓRCZOŚĆ

1. Krótkie curriculum vitae Matyjasza, co zwan był kobeźnikiem na Wilczej Ustroni. Wedle słów pewnego starego tradytora w rym ujęte i światu przedstawione. *Bibl. Warsz.* 1860 t. 1. Wyd. osob. Berlin–Pozn. 1861.
  2. Nowe drogi. Komedja w 3 a. Lw. 1877.
  3. Mateusz Trębacz i Czarna Jagna. Powieść ludowa wielkopolska. Lw. 1878 odb. z *Ruchu Lit.*
  4. Jan Kochanowski z Czarnolesia. Poemat uwieńczony pierwszą nagrodą na konkursie poetyckim warszawskim dnia 25 listopada 1881. Pozn. 1884.
  5. Pokutnicy. Powieść z drugiej połowy XVIII w. *Dzien. Pozn.* 1883 nr 31–60; *Niwa* 1892 nr 19–24; *Tydzień* (Piotrków) 1901 nr 21.
  6. Przytulisko i Zabramka. Powieść i klechda karpacka. *Niwa* 1884 z. 131–132. Wyd. osob. Piotrków 1900.
  7. Do ostatniej kropli. Powieść współczesna. Pozn. 1887. Wyd. nast. Pozn. 1890.
  8. Elegie i sonety. Kr. 1890. Wyd. 2 [b.m.] 1897.
- Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).
- Koresp. i rękopy G. znajdują się m.in. w zbiorach *Bibl. Jagiel.* i *Bibl. Kórn.*

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

A. BAR. *Pol. słownik biogr.* 7 (1948–58). — *Księga wierszy pol.* 2 (1954) i wyd. 2. — E. POLANOWSKI. *Rocz. Kaliski* 12 (1979). — Z. CHODYŁA. *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1981. — H. TUMOLSKA: S.G. w świetle materiałów kórnickich. *Pam. Bibl. Kórn.* 1981 z. 18.

A.P.

GIŁOWSKI Paweł

ok. 1534–1595

Urodzony ok. 1534 we wsi Gilowice koło Żywca; syn Macieja, właściciela tejże wioski. O latach młodości i studiach brak pewnych wiadomości;

miał studiować teologię w Krakowie. Obrął stan kapłański; w 1556 był proboszczem w Wojniczu. W grudniu tego roku przystąpił do obozu kalwińskiego i całe swe życie poświęcił działalności na rzecz tej konfesji. W 1557 został ministrem zborów w Polance i Przeciszowie. W 1561 delegowany przez synod pińczowski wszedł w skład komisji sprawdzającej prawowierność poglądów Jerzego Blandraty. Uczestniczył w synodach w Rogowie, Balicach, Pińczowie, a w 1563 prowadził dysputy z Grzegorzem Pawłem, zwalczając jego błędy antytrynitarские. Zabiegał usilnie o utrzymanie jedności zborów; na synodzie generalnym w Sandomierzu w 1570 jego przemówienie rozpoczęło obrady. Od 1575 do prawdopodobnie 1579 był kaznodzieją zboru krakowskiego. W 1579 z okazji sejmku był w Warszawie i wygłaszał kazania. W 1583 brał udział w synodzie we Włodzisławiu, a lata 1580–89 najprawdopodobniej spędził jako minister w Wilnie. Następnie był ministrem zboru w Łańcucie u Stadnickich (1590); wyjeżdżał również dorywczo z kazaniem do Krakowa. Ponadto pełnił obowiązki seniora dystryktu ruskiego. Zmarł 5 kwietnia 1595.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wykład katechizmu kościoła krześcijańskiego. Kr. 1579. Wyd. nast. [Żejmy lub Wil. 1605 druk. J. Markowicz; wraz z Odprawą..., zob. poz. 2].

Przeciw Wykładowi... wystąpił M. Czechowic w polemicznym dziele pt. Rozsądek na wykład katechizmu ks. Pawła Gilowskiego. Kr. 1581.

2. Odprawa przeciwko jadowitym potwarzom Marcina Czechowica, które wypuścił na wykład katechizmu K. Pawła Gilowskiego. [Żejmy lub Wil. 1605 druk. J. Markowicz; wraz z Wykładem..., zob. poz. 1].

Unikat w Bibl. Jagiel.

3. Traktat albo krótkie okazanie o wierze prawdziwej krześcijańskiej. [Przypuszczalnie między 1580 a 1587].

Unikat w Bibl. Czart.

4. Postylle krześcijańskiej część czwarta. [Kr. 1583 lub 1584].

Utwór miał prawdopodobnie stanowić uzupełnienie do Postylli Grzegorza z Żarnowca, składającej się z trzech części, do której napisał Przedmowę zamieszczoną w pierwszym tomie.

Utwory o autorstwie niepewnym

5. Rosprawa czudna a tych czasów bardzo potrzebna o usługowaniu słowem Bożym w kościele jego. Wyd. przy: M. Rej: Świętych słów a spraw Pańskich ... kronika albo postylla. Wyd. 3 b.m. 1566; wyd. 4 Kr. 1571.

Autorstwo prawdopodobne wg A. Brücknera.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964).

T. GRABOWSKI: Literatura arińska w Polsce. 1560–1660. Kr. 1906. — S. KOLBUSZEWSKI: Postylografia polska XVI i XVII w. Kr. 1921. — K. GÓRSKI: Grzegorz Paweł z Brzezin. Monografia z dziejów polskiej literatury arińskiej XVI w. Kr. 1929. — W. OGRODZIŃSKI: Dzieje piśmiennictwa śląskiego. T. 1. Kat. 1946. — S. SZCZOTKA. *Pol. słownik biograf.* 7 (1948–58). — L. SZCZUCKI: Marcin Czechowic (1532–1613). Studium z dziejów antytrynitarizmu polskiego XVI w. Wwa 1964. I.T.

GLABER Andrzej 1502–1555

Inne formy imienia i nazwiska: Jędrzej Glaber z Kobylińska; Glaber Jędrzej Cobylinus; prawdopodobne nazwisko rodzime: Łysiak, Łysy, Łysek lub Łyson.

Urodzony w 1502 w Kobylinie w Wielkopolsce w rodzinie mieszczańskiej; syn Pawła. Od lata 1518 studiował w Akademii Krakowskiej; w 1520 uzyskał bakalaureat, a w 1531 stopień magistra nauk wyzwolonych. Od 1531 z przerwami do 1542 wykładał jako profesor w Akademii Krakowskiej (w 1532 schronił się przed zarazą w Wieluniu, w 1533–35 nie mógł pełnić obowiązków z powodu choroby). Przez kilka lat był seniorem Bursy Filozofów, w 1540 objął katedrę astrologii, w 1541 wszedł do Kolegium Większego. Przysłużył się bibliotece Akademii, porządkując i sporządzając inwentarz dyplomów uniwersyteckich. Już wcześniej posiadał prepozyturę wielunińską, w 1541 został kanonikiem przy kolegiacie św. Anny, możliwe, że miał święcenia duchowne. Był świadomym popularyzatorem nauki w języku ojczystym; żądał dostępu do oświaty dla kobiet. Publikował po polsku popularne pisma lekarskie (choć lekarzem nie był) i prognostyki astrologiczne. Ostatni okres życia spędził zapewne jako prepozyt w Wieluniu. Z powodu awanturycznej natury często się procesował i otrzymywał nagany od zwierzchników. Zmarł we wrześniu 1555.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Traktat, to jest nauka o puszczeniu krwi. Wyd. anonim. w dziełach różnych autorów: S. Falimirz: O ziołach i o mocy ich. Kr. 1534 druk. F. Ungler; H. Spiczynski: O ziołach tutecznych. Kr. 1542; M. Siennik: Herbarz. Kr. 1568.

2. Libelli praesentis encomium. [Łac. wiersz dedykacyjny do:] Joannis Cervi Tucholiensis: Epitome pontifici ac caesarei iuris. Kr. [1534] druk. F. Ungler.

3. Problemata Aristotelis. Gadki ... o składności człowieczych członków. Kr. 1535 druk. F. Un-

gler. Wyd. nast.: Kr. 1620 (zmien. głównie co do układu i podp. przez Kaliksta Sakowicza, bez wymienienia nazwiska A.G.). Przedr. J. Rostański: A.G. z Kobylina Gadki o składności człowieczych członków. Kr. 1893 BPP nr 28. Fragm. przedr.: I. Chrzanowski, S. Kot: Humanizm i reformacja w Polsce. Lw. 1927; S. Vrtel-Wierczyński: Wybór tekstów staropolskich. Lw. 1930; toż: Wwa 1950; 1963; 1969; 1977; W. Taszycki: Obrońcy języka polskiego. Wiek XV-XVIII. Wr. 1953 BN I, 146; J. Krzyżanowski: Proza polska wczesnego Renesansu. 1510-1550. Wwa 1954; 700 lat myśli pol.: XVI w. (1977); W. Wydra, W.R. Rzepka: Chrestomatia staropolska. Wr. 1984; wyd. 2 Wr. 1995. Prawdopodobnie przekł. niem. dziełka: Problemata Aristotelis. Ulm 1500.

4. Rozprawa – przedmowa do: M. Konać: Żywoty filozofów. Thum. M. Bielski. Kr. 1535 druk. F. Ungler.

5. *Compendiosa totius logicae ... enciclopedia*. Kr. 1539 druk. F. Ungler.

Przekład

6. Maciej z Miechowa: Polskie wypisanie dwojg krainy świata. Kr. 1535 druk. F. Ungler. Wyd. nast.: Kr. 1541; Kr. 1545. Fragm. przedr.: S. Vrtel-Wierczyński, jw. poz. 3; J. Krzyżanowski, jw. poz. 3. Unikat ed. z 1535 w Ossol. nr 10101.

Prace edytorskie

7. *Żołtarz Dawidów przez mistrza Walentego Wróbla z Poznania na rzecz polską wyłożony*. Kr. 1539 druk. wdowa po F. Unglerze i M. Szarffenberger. (Wyd. nast. — zob. WRÓBEL Walenty). Fragm. dedykacji przedr.: K. Kantak: Próba biografii W. Wróbla. *Kron. m. Pozn.* 1936 nr 4; W. Taszycki, jw. poz. 3.

Utwór o autorstwie niepewnym

8. *Senatulus*, to jest sjem niewieści, który niegdy w Rzymie dzierzan był od trzech stanów ich, od małżonek, wdów i panien. [Kr. 1543 druk. wdowa po F. Unglerze]. Zachowane fragm. unikat u ze zbiorów Z. Wolskiego przedr. K. Badecki: Z badań nad literaturą mieszczańsko-ludową XVI-XVII w. (Część druga). I. „Senatulus, to jest sjem niewieści” z r. 1543 we fragmencie Bibl. Publ. w Warszawie. *Pam. Lit.* R. 43 (1952) z. 3/4 i odb. Przedr. J. Krzyżanowski, jw. poz. 3.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

W. WAŚNIK: A.G. z Kobylina, problematysta polski. *Przegl. Filoz.* 19 (1916). — A. WRZOSEK: Pierwsza książka polska zawierająca wiadomości z fizjologii, higieny i antropologii. *Przegl. Antropol.* 19 (1953). — L. ZEMBRZUSKI: Lekarz XVI w., Andrzej z Kobylina, i jego „Gadki”. *Wiad. Lekarskie* 1953 nr 5. — H. BARYCZ: *Pol. słownik*

biogr. 8 (1959-60). — TENŻE: Znaczenie Uniwersytetu Krakowskiego w początkach rozwoju erazmianizmu Polsce. *Zesz. Nauk. UJ. Prace Hist.* 1971 z. 33. — P. CZARTORYSKI: *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — H. BARYCZ: U początków krakowskiej tradycji kopernikowskiej. *Biul. Bibl. Jagiel.* 24 (1974). — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — K. ŚWIEŻOWSKI: Żywot i sprawy A.G. z Kobylina. Nowe źródła i materiały. *Silva Rerum*. S. nowa 1981. — H. BARYCZ: Przdawnictwo Krakowa w recepcji myśli M. Kopernika. W: *Między Krakowem a Warmią i Mazurami*. Olsztyn 1987. — J. MIGDAŁ: Glaberowskie korektywy gramatyczne w „Żołtarzu” Walentego Wróbla. *Studia Polon.* 16/17 (1988/89) [wyd. 1991] s. 71-91. — H. DZIECHCIŃSKA: A.G. z Kobylina. „Gadki o składności członków człowieczych”. Pierwszy traktat fizjonomiki w języku polskim. *Kultura staropol. - kultura europejska*. Wwa 1997. — J. MIGDAŁ: Wariantywne formy zaimków osobowych „ja”, „ty” w tekstach A.G. z Kobylina. *Viribus unitis*. Pozn. 1998. — W.R. RZEPKA, W. WYDRA: Nieznane paremiczne glosy A.G. z Kobylina. *Poznańskie spotkania językozn.* T. 5. Pozn. 1999. I.T.

GLICZNER Erazm

ok. 1535 lub 1541-1603

Inne formy nazwiska: Glicner; Glitzner; Gliczner Znenensis (Znanius).

Mylna forma nazwiska: Skrzetuski.

Urodzony ok. 1535 (według Henryka Barycza) lub w 1541 (według Karola Estreichera); syn Jakuba, mieszczanina, i Doroty z Ninińskich. Pochodził ze Żnina w Wielkopolsce. Po naukach początkowych w rodzinnym miasteczku uczył się w Złotorii na Śląsku. Rozpoczął pracę jako wychowawca u książąt Ślucich na Litwie, lecz wkrótce udał się do Królewca, gdzie pod koniec 1554 rozpoczął studia uniwersyteckie. Pozostawał pod opieką księcia Albrechta. W 1558 wyjechał do Krakowa i w letnim półroczu zapisał się do Akademii. Studiów prawdopodobnie nie odbywał. W tym czasie dał wyraz swoim zainteresowaniom pedagogicznym, wydał przekład dzieła Isokratesa, a także kilka własnych rozpraw i praktycznych podręczników. Już na Litwie i na Pomorzu zetknął się z luteranizmem, lecz dopiero w czerwcu 1559 przystąpił do Kościoła kalwińskiego, a w 1562, po objęciu stanowiska ministra w Cera-dziu, przystał do kierunku luterskiego. W 1565 został obrany superintendentem kościołów wielkopolskich. Brał czynny udział w wielu synodach. Usilnie dążył do zjednoczenia zwaśnionych wyznań różnowierczych. W 1567-69 pełnił urząd kaznodziei polskiego przy kościele Panny Marii w Toruniu. W 1569-89 w Grodzisku stworzył prężnie działający ośrodek ruchu luterskiego: otworzył szkołę, uruchomił drukarnię, zorganizował kursy teologiczne. Po przejściu opiekuna, Jana Ostroroga, na katolicyzm zmuszony był opuścić Wielkopolskę — udał się do Brodnicy w Prusach

Królewskich (1592). Żonaty był dwukrotnie: najpierw z Anną Lekszycką, a od 1585 z bliżej nam nieznaną kobietą. Synowie jego przyjęli nazwisko Skrzetuski i przypisali się do stanu szlacheckiego. Zmarł 21 stycznia 1603 w Brodnicy.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Książki o wychowaniu dzieci, barzo dobre, pożyteczne i potrzebne, z których rodzicy ku wychowaniu dzieci swych naukę dołożną wyczerpać mogą. Kr. 1558 druk. M. Siebeneicher. Wyd. nast.: W. Wisłocki. Kr. 1876 *Bibl. Przedruków* 2; fragm. przedr.: S. Kot: *Źródła do historii wychowania*. Cz. 1. Kr. 1929; W. Tomkiewicz: *Pisarze polskiego Odrodzenia o sztuce*. Wr. 1955; J. Skoczek: *Wybór pism pedagogicznych Polski doby Odrodzenia*. Wr. 1956 *BN* I, 157; *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*. Oprac. S. Wołoszyn. T. 1. Wwa 1965.

Unikat w Ossol.

2. Nauka i praktyka. Kr. 1558 druk. Łazarz Andrysiowic.

Podręcznik do nauki gospodarstwa wiejskiego.

3. Wiersze polskie. Druk. przy: R. Lorichiusz: *Księgi o wychowaniu i czwiczaniu każdego przełożonego*. Kr. 1558 druk. dziedzice M. Szarffenberga; J. Rybiński: *Gęśli różnorodnych księga*. Tor. 1593.

4. Taniec i rozmowa o nim, w której się to zamyka, skąd poszedł taniec, co są za owoce jego. A jeśli się godzi człowiekowi krześcijańskiemu z białemi głowami tańcować. Grodzisk 1563 druk. J. Gliczner. Przedr. T. Grabowski. *Pam. Lit.* 1914/1915.

5. *Libellus brevis ac dilucidus contra novos circumcisores Ecclesiae coenarum*. Frankfurt nad Odrą 1564.

6. *Breve colloquium*. Frankfurt nad Odrą 1565.

7. *De Sacrosanctissima Trinitate ... observationes*. Frankfurt nad Odrą 1565.

8. *Societas et symbola doctrinae et morum*. [B.m.] 1565.

9. *Assertiones aliquot breves ac dilucidae pro baptismo infantium*. Tor. 1569 druk. S. Worffschauffel.

10. *Agenda szafunku Wieczerzy Pańskiej*. Tor. 1573.

Unikat w Książnicy Miejskiej w Tor.

11. *Odpór na odpowiedź questii niektórych podanych o kościele powszechnym*. Grodzisk 1579 druk. M. Nering. B.m. 1582.

12. *Kronika żywota, nauki i spraw Jezusa Chrystusa*. Grodzisk 1579 [druk. M. Nering?]. Wyd. K. Miaskowski. *Zapiski Tow. Nauk. w Tor.* 7 (1929) i odb. Tor. 1928.

Unikat w Książnicy Miejskiej w Tor.

13. *Consensus*. [Tor.] 1586. Wyd. nast.: Tor. 1592; wraz z: *Acta et conclusiones synodi genera-*

lis Torunensis. Sprawy i uchwały synodu generalnego toruńskiego. A.D. 1595. Tor. 1596. Przedr. D.E. Jabłoński: *Historia Consensus Sandomiriensis*. Berlin 1731 s. 182–195.

14. *Chronicon regum Poloniae*. Tor. 1597 druk. A. Cotenius.

Druk zawiera tylko cz. 1, traktującą o dziejach bajecznych do Ziemomysta; cz. 2–4, doprowadzone do Zygmunta III, pozostały w rękopisach.

15. *Appellatia*, którą się popiera i znowu wywodzi. Obrona dołożna confederatije Królestwa Polskiego. Królewiec 1598 druk. J. Osterberger. Przekł. fragm. rum.: *Ginduri memurituare*. București 1987.

P r z e k ł a d y

16. *Isocrates: Oracia o sprawowaniu państwa na polskie przełożona*. Wyd. przy: R. Lorichiusz: *Księgi ...*, jw. poz. 3.

17. *Euthripius Flavius: Kronika Eutropiusza ... z łacińskiego na polski przełożona*. Grodzisk 1581 druk. M. Nering.

18. *Confessia wiary, którą augustańską albo auspurską zową*. Gdańsk 1594.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964); LP.

A. DANYSZ: E.G. jako pedagog. *Rocz. Tow. Przyj. Nauk Pozn.* 38 (1912) i odb.; przedr. w: *Studia z dziejów wychowania w Polsce*. Kr. 1921. — Z. LASOCKI: E.G. „Skrzetuski”. *Mies. Heraldyczny* 1937 nr 3 i odb. — B. SUCHODOLSKI: *Pedagogika renesansu w Polsce. Z dziejów myśli pedagog.* Wwa 1958. — H. BARYCZ: E.G. w trzecieścielecie zgonu. *Ref. w Polsce* 1953/55 [wyd. 1956]. — TENŻE: *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — M. KOSMAN: Wskazówki pana Erazma. *Nurt* 1966 nr 9. — L. KURDYBACHA: Pierwszy poradnik wychowawczy dla rodziców. *Hist. wych.* T. 1. Wwa 1967. — I. LEWANDOWSKI: Szesnastowieczny przekład „Breviarium” Eutropiusza pióra E.G. *Symbolae Philologorum Posnaniensium* 3 (1973). — TENŻE: Recepcja rzymskich kompendiów historycznych w dawnej Polsce (do połowy XVIII w.). *Pozn.* 1976. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — M.B. TOPOLSKA: *Wielkopol. słownik biogr.* Wwa 1981. — D. HECK: Topika dzieciństwa i młodość w myśli pedagogicznej wieku XVI i XVII. *Studenckie Prace Nauk. Nauki Hum.* UW. 1984 nr 1. — Z. NOWAK: *Słownik biogr. Pomorza Nadwiślańskiego*. T. 2. Gdańsk 1994.

I.T.

GLIŃSKI Kazimierz 1850–1920

Urodzony 13 czerwca 1850 w Wasylówce koło Kijowa w rodzinie ziemiańskiej; syn Ludwika i Julii z Żuratyńskich. Nauki początkowe pobierał w domu. Od 1864 mieszkał w Berdyczowie i przypuszczalnie uczęszczał tam do gimnazjum. W 1868/69 studiował na wydziale filozoficzno-histo-

rycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego debiutem poetyckim był wiersz „Cafus-piosenka”, ogłoszony w 1869 w krakowskiej *Kalinie* (nr 9), oraz wiersze opublikowane w lwowskiej *Strzesze*. Od 1870 mieszkał w Żytomierzu i pracował jako nauczyciel prywatny. W 1882 przeniósł się do Warszawy, gdzie — już jako zawodowy literat — uprawiał obfitą twórczość literacką i publicystyczną. Nawiązał współpracę z licznymi czasopismami. W *Bluszczu* (od 1881) zamieszczał recenzje i artykuły o sprawach teatru oraz pogawędki „Przy kominku” i „Na werandzie”. Współpracował też z *Tygodnikiem Ilustrowanym* (od 1886) i *Kurierem Warszawskim* (od 1891). Uprawiał różnorakie gatunki literackie. Jego dramaty historyczne i poematy były utrzymane w konwencji romantycznej. Sporym powodzeniem cieszyły się krotkowie wystawiane w Warszawie, Lwowie i Krakowie. Napisał kilkanaście powieści i opowiadań historycznych, pozostających w kręgu piśarstwa Henryka Rzewuskiego. W 1914 wyjechał wraz z rodziną do Witebska, skąd wrócił w 1917 do Warszawy. Wkrótce przeniósł się do Nałęczowa i tam zmarł 1 stycznia 1920.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Obląkani. Tragedia w 5 a. Wwa 1882.
2. Czarodziejka. Powieść. *Ateneum* 1883 t. 1–2. Wyd. osob. Wwa 1890.
3. Królewska pieśń. [Poemat]. Powst. 1884–1905. Wyd. Wwa 1907. Wyd. nast. m.in. wyd. 3 Wwa 1910.
4. Wspomnienie Tatrów. Z marzeń o szarej gozdzinie. [Poemat]. Wwa 1890.
5. Dramaty. Wwa 1893.
- Tu: Anna Firlejówna. Dramat legendowy w 5 a. Z pierwszej połowy XVII w.; Almanzor. Tragedia w 5 a. Z dziejów Hiszpanii.
6. Poezje. Wwa 1893.
7. Splątane nici. Szkice i obrazki. Wwa 1893.
- Tu m.in.: Z pamiętników pająka. Urywek (przekł.: czes. 1910, ros. 1904); Murlaj; Ave! Obrazek współczesny; Przeklęty ród (wyd. osob.: Wwa 1912; [Pozn. 1921]).
8. Z nocy bezsennych. Mój pamiętnik. [Poemat]. Powst. 1893–1912. Wyd. Wwa 1912.
9. Kwiaty bez woni. Powieść. Wwa 1894.
10. Chata Nikodema. [Dramat]. Wwa 1895.
11. Tarantula. Powieść prawdziwa. Wwa 1895.
12. Klęska. Powieść. Wwa 1897. Wyd. nast. z przedmową A.L.S. Łomża 1937.
13. Król Bolesław Śmiały. Tragedia. Kr. 1896. Ponowna red. pt. Dwie moce. Tragedia piastowska 1079 r. Wwa 1900. Wyst. Łódź 1926.
14. Szalawiła. Krotkowie w 5 a. Wyst.: Wwa, Lw. 1898; Wil. 1913.
- Niedruk.
15. Losy. Powieść współczesna. Wwa 1899.
16. Wróci. Powieść. Wwa 1898.

17. Z życia i fantazji. [Nowele i dramaty]. Wwa 1897 [1899].

Tu m.in. Dłaczego? Dramat w 2 a. (wyst. Wwa 1896).

18. Krzywdy. Powieść. Wwa 1900.

19. Wybór poezji. Wwa 1900.

Tu m.in. cykl: Ostatni sen (wyd. osob. Wwa 1900).

20. Ballady i powieści. Wwa 1901.

Tu m.in.: Widziadło (przekł. ros. 1901); Ballada (przekł. ros. 1902).

21. Baśka. Krotkowie szlachecka w 3 odsłonach. Wyst. Lw., Kr., Wwa 1901. Wyd. Lw. 1924.

22. Żydzi. Obraz dramatyczny osnuty na tle przesładowań Żydów w połowie XIV w. Wwa 1901.

23. Cecora. Powieść historyczna z pierwszej połowy XVII w. Cz. 1–3. Wwa 1902. Wyd. nast.: Wwa 1959; Wwa 1985.

24. Pan Filip z Konopi. Z nieznanych dotąd żadnemu historykowi rękopisów sumiennie odtworzył i do publicznej wiadomości podał ... [Powieść]. Wwa 1902. Wyd. nast. cz. 1–3. Wwa [1913].

25. Poezje. Wwa 1902 *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 251.

26. Spiżowe dźwięki. Sonety. Kr. 1902.

27. W Babinie. Powieść z pierwszych lat Rzeczypospolitej Babińskiej. T. 1–2. Wwa 1903. Wyd. nast. Chicago 1919.

28. Boruta. Powieść z lat dawnych. Wwa 1904.

29. Obrazki z przeszłości. Przedmowa H. Gallego. Wwa 1904.

Tu m.in. Ostrzeżenia 1358 (wyd. osob.: Pozn. [1920]; Pozn. [1923]).

30. Gady. Powieść z XIV wieku. *Słowo Pol.* 1905 nr 90–600 z przerwami; 1906 nr 11, 135–165 z przerwami (pt. Świącowie. Powieść z dawnych lat); *Wiek* 1905 nr 1–108 i nn. (pt. Z czego wyrosli. Powieść z lat dawnych). Wyd. osob. Wwa 1906.

31. Szlachcic na zagrodzie. Powieść obyczajowa z XVIII w. Wyd. osob. Wwa 1905.

32. Zaloty króla jegomości. Powieść obyczajowa z czasów Jana Olbrachta. Wwa 1909. Wyd. nast. Wwa 1960.

33. Książka Anna. Powieść ukraińska z pierwszej połowy XVIII w. Wwa 1911.

34. Ślub krwi. Powieść. Wwa 1911.

35. Stare lwy. Powieść. Kr. 1913.

36. Bonawentura Dzierżyciewski. *Głos Pol.* 1914–15 nr 5 i nn. Wyd. osob. Wwa [1919] (z podtytułem Powieść obyczajowa z czasów stanisławowskich spisana z opowiadań ojca mego).

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Ponadto utwory dla dzieci i młodzieży.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

P. CHMIEŁOWSKI: Nasza literatura dramatyczna. T. 2. Petersburg. 1898. — W. WOLSKI: Wzloty na Parnas. Wwa 1902. — J. SPYTKOWSKI: *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 1 (1959).

— J. TUROWSKA-BAROWA. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — T. KŁAK. *Kolonia literacka*. W: W krajobrazie Nałęczowa. Lubl. 1983. — E. IHNATOWICZ. K.G. – zabłąkany romantyk. *Warszawa pozytywistów*. Wwa 1992. — T. CHRÓŚCIELEWSKI. K.G. – bard „Królewskiej pieśni”. *Rocz. Mińsko-Maz.* 3 (1995/96) s. 250–256.

WA.-Sz.

GŁADKOWSKA Celina 1859–1892

Urodzona w 1859 w ziemiańskiej rodzinie Wołowskich w majątku Szwajcaria pod Hrubieszowem. Otrzymała wykształcenie domowe. Około 1876 założyła w Hrubieszowie spółdzielczy sklep spożywczy. Następnie przeniósła się do Warszawy, gdzie w 1877 objęła posadę nauczycielki na prywatnej pensji żeńskiej. W tym też czasie rozpoczęła działalność literacką. Pod pseudonimem Julian Morosz ogłaszała powieści i opowiadania w czasopismach stołecznych. Należała do komitetu redakcyjnego *Nowin* (1882–83), była stałą współpracowniczką *Gazety Polskiej* (1883–84) i *Gazety Świątecznej* (od 1883). W 1890 otrzymała pierwszą nagrodę w konkursie *Ziarna* za nowelę „Noblesse oblige”. Zmarła 23 grudnia 1892 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Złota niteczka. Powieść oryginalnie skreślona. Wwa 1877.
2. Na scenie i za kulisami. Historia parafialna. *Ateneum* 1882 t. 2, t. 4. Wyd. osob. Wwa 1893.
3. „A kiedy ono nie takie!” Studium z natury. [Powieść]. Wwa 1892.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

1. TUROWSKA-BAROWA. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60).

LT

GŁOSKOWSKI Maciej ok. 1590–1658

Urodzony ok. 1590 w rodzinie drobnoszlacheckiej, osiadłej w Wielkopolsce we wsiach Głoski (obecnie Głuski), Sowina i Kotarby koło Pleszewa; syn Bartłomieja herbu Korab i Florentyny z Tymienieckich. Prawdopodobnie uczył się w szkołach braci czeskich. W 1623 został opiekunem dzieci Jana Szlichtynga, sędziego wschowskiego, z którego rodziną łączyły go późniejsze liczne więzy. Odziedziczywszy Sowinę, ożenił się

ok. 1643 z Urszulą Szczaniecką. Był domownikiem Leszczyńskich: Rafała, wojewody bełskiego, i jego syna Bogusława, co ułatwiło mu nawiązanie kontaktu ze szkołą braci czeskich w Lesznie. W 1636–41 kształcił się w Holandii, przypuszczalnie w Lejdzie, gdzie najprawdopodobniej uczęszczał do szkoły inżynierii wojskowej. Jakis czas przebywał na dworze księcia Henryka Orańskiego i był „powiernikiem i nauczycielem geometrii” jego syna, Wilhelma. Po powrocie do kraju został (przed 1643) komornikiem granicznym województwa kaliskiego. W kwietniu 1644 bracia czescy wybrali go na delegata na synod kalwinów małopolskich w Chmielniku, w 1645 został deputowany na Colloquium Charitativum w Toruniu. W czasie najazdu szwedzkiego przebywał na wsi lub w Lesznie, a po pożarze miasta schronił się we Wrocławiu (1657). Utrzymywał kontakty naukowe z Janem Heweliuszem. Zajmował się głównie geometrią praktyczną i jej zastosowaniem przy fortyfikacjach, w miernictwie i kartografii (przygotowywał mapę Wielkopolski). Oprócz tego pisywał łacińskie i polskie wiersze panegiryczne, przełożył fragment „Dekameronu” Giovanniego Boccaccia, był autorem bardzo popularnych godzinek pasyjnych. Domagał się założenia szkoły rycerskiej. Zmarł 19 lutego 1658 w Sowinie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Sława potomna ... Rafała hrabia z Leszna, wojewody bełskiego, starosty hrubieszowskiego. [Wwa 1636].
2. Griselida ... napisana R.P. 1641. [B.m.r.]. Fragm. przedr. A.E. Koźmian: Rękopism historyczny polski. Wr. 1845.
Historia wierszem, oparta na łac. red. F. Petrarki noweli G. Boccaccia o Griselidzie z Dekameronu.
3. Zegarek abo pamiątka gorzkiej męki i śmierci Zbawiciela ... na XXIV godzin rozdzielona. Przydane są rozmyślenia i modlitewki. [B.m.r. Przedr. 1642 wg A. Kaweckiej-Gryczowej; między 1643–48 wg A. Birkenmajera]. Wyd. nast.: Lubcz nad Niemnem 1653; Królewiec 1714 (bez przydatku); [b.m.] 1740 [Gdańsk? wg A. Birkenmajera] (bez podania autora i bez przydatku). Przedr. fragm.: A.E. Koźmian, jw. poz. 2; *Z głębokości ... Antologia pol. modlitwy poetyckiej*. Wwa 1966; wyd. 2 Wwa 1974.

4. Geometria peregrinans. Powst. ok. 1643 druk prawdopodobnie w Lubczu nad Niemnem [wg A. Birkenmajera: w Lesznie] między 1643 a 1648. (Wyd. bezimienne, nazwisko autora ukryto w anagramie). Fragm. tłum.: T. Witczak. *Wybór tekstów do dziejów kultury Wielkop.* Pozn. 1962; T. Nowak: Polska technika wojenna XVI–XVIII w. Wwa 1970 s. 136–138.

G

Dzieło zawiera 21 zadań z dziedziny pomiarów, wywołało duże zainteresowanie wśród współczesnych, m.in. holend. geometry F. Schootena.

Nadto wiele łac. wierszy okolicznościowych ogł. okazjonalnie w różnych zbiorach.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

J.N. FRANKE, A. JAKUBOWSKI: M.G., matematyk polski XVII w. *Rozpr. AU. Wydz. Mat.-Przr.* 5 (1878) i odb. — J. DIANNI, A. WACHULKA: Z dziejów polskiej myśli matematycznej. Wwa 1957. — A. BIRKENMAJER. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — J. DWORZACZKOWA: Zbór braci czeskich w Karminie. *Odrodzenie i Ref.* 13 (1968). — K. SAWICKI: M.G., geodeta, matematyk, poeta. W: Pięć wieków geodezji polskiej. Wyd. 3 Wwa 1968. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — J. DWORZACZKOWA. *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1981. — H. NOWACZYK: Wiersze ukryte w armatach. Matematyk, kartograf i ... poeta spod Pleszewa. *Ziemia Kaliska* 1984 nr 21–22.

I.T.

GNATOWSKI Jan 1855–1925

Urodzony 22 lipca 1855 w majątku rodzinnym Skarżynówka na Podolu. W 1876 ukończył gimnazjum, naukę kontynuował w Odessie i Rydze, gdzie uczęszczał na politechnikę. Studia filozoficzne odbył w Wiedniu i Krakowie. W 1880 wyjechał na dwa lata do Włoch i Grecji, aby studiować historię sztuki. W 1882–84 mieszkał w Warszawie i prowadził dział krytyki literackiej w *Niwie*, współpracował również z *Ateneum* i *Wiekami*. W 1884 wyjechał do Innsbrucku na studia teologiczne. W 1887 otrzymał święcenia kapłańskie. W 1888 został powołany przez papieża Leona XIII na sekretarza nuncjatury w Monachium. W 1890 wrócił do kraju. Osiedlł we Lwowie, pełnił funkcję rektora kościoła popaulińskiego i pracował jako katecheta gimnazjalny. Równocześnie prowadził salon literacki, w którym spotykali się wybitni przedstawiciele świata nauki, sztuki i literatury. W tym też czasie z uprawianej dotychczas wyłącznie krytyki literackiej przerzucił się na pole nowelistyki i powieści. Używał pseudonimu literackiego Jan Łada. Utwory swe zamieszczał głównie w *Biesiadzie Literackiej*, *Przeglądzie Lwowskim*, *Przeglądzie Powszechnym* i w *Przeglądzie Polskim*. W 1905 przeszedł na emeryturę i zamieszkał na stałe w Warszawie. Był redaktorem *Wiary* i *Przeglądu Katolickiego* oraz stałym korespondentem pism zagranicznych. Zmarł 9 października 1925 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. O duszę. Powieść. *Przegl. Pol.* 1893 t. 107; *Biesiada Lit.* 1894 t. 38, 1895 t. 39. Wyd. osob. Wwa 1895.

2. Ostatnia msza. *Przegl. Powsz.* 1893 t. 38. Wyd. osob. Lw. 1912. Wyd. nast. Wwa 1916.

3. Pasterze. [Opowiadania]. Lw. 1895.

4. Wybór pism. T. 1: Studia. [Szkice krytyczno-literackie]. Lw. 1896.

5. Doczekał! [Opowiadanie]. *Czas* 1897 nr 67–79. Wyd. osob. Wwa 1916.

6. Z doliny Iez. [Opowiadania]. Lw. 1900.

7. Jak liście z drzew strącone ... Pastel sceniczny w 1 a. Wyst. Lw. 1903. Wyd. Lw. 1904; Lw. 1911.

Przekł. czes. 1909.

8. Sweet boy. Trzy nowele. Lw. 1904. Wyd. nast. Lw. 1914.

Przekł. ros. 1906.

9. Proboszcz z Priesslau. [Opowiadania]. Wwa 1912.

10. Lucifer — Gwiazdka w Baedekerze. — Kto on? — W otchłań. — Jak liście z drzew strącone. Wwa 1913.

11. Oman. Czarodziejska historia o Rycerzu-upiorze, o Wodnicy-topielicy i o padewskim studencie. Wwa 1913.

12. Mag. Powieść z ostatnich lat panowania Zygmunta III. T. 1–2. Kijów 1914.

13. W zaklętym zamczysku. Powieść z lat dawnych. *Słowo* 1914 nr 12 i nn. Wyd. osob. T. 1–2. Wwa 1925.

14. Na śmierć. [Opowiadanie]. Wwa 1916.

15. Antychryst. Opowieść z ostatnich dni świata. Pozn. 1920.

Przekł. czes. 1927.

16. Białe i czarne duchy. [Powieść]. Wwa 1921 [1920].

17. Zły czar. Powieść. Pozn. 1922.

Przedr. fragm. art.: *Programy i dyskusje lit. okresu pozytywizmu*. Oprac. J. Kulczycka-Saloni. Wr. 1985 BN 1, 212.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

K. LEWICKI. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — C. LECHICKI: J.G. Materiały do słownika publicystów i dziennikarzy polskich. *Zesz. Prasoznawcze* 1977 nr 4. — M. BANASZAK. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — Słownik polskich autorów fantastyki. *Fantastyka* 1984 nr 1.

I.T.

GODEBSKI Cyprian 1765–1809

Urodzony w 1765 na Polesiu wołyńskim; syn Ludwika herbu Godziemba i Agaty z Bąkowskich; ojciec Franciszka Ksawerego, pisarza i działacza politycznego. Kształcił się u pijarów w Dąbrowicy, po czym pracował w palestrze w Łucku i gospodarował wraz z żoną, Teklą z Brzeźcekich, na

ojcowiźnie, którą niebawem utracił w procesie z Filipem Nereuszem Olizarem. W czasie Sejmu Czteroletniego przebywał w F.N. Olizara, zajmował się literaturą i był członkiem loży wolnomularskiej Świątynia Izis. Po drugim rozbiórce był „kapitanem isprawnikiem” powiatu dąbrowskiego, równocześnie uczestniczył w działaniach spiskowych, a podczas insurekcji umożliwił przedarcie się do powstania części wojska otoczonego kordonem rosyjskim. Po powstaniu był emisariuszem „asocjacji łuckiej”; po wykryciu spisku skazany zaocznie na Sybir zbiegł do Lublina, skąd wysłany został, wraz z Ksawerym Kosseckim, do zagranicznej ekspozytury Centralizacji — Deputacji. W 1798 wstąpił w Rzymie do legionów i został zaufanym sekretarzem gen. Ksawerego Rymkiewicza. W Mantui prowadził wśród żołnierzy pracę oświatową i redagował z Franciszkiem Paszkowskim gazetę pisaną *Dekada Polska* (lutymarzec 1799). Po bitwach pod Legnano i Magnano awansowany na porucznika, ranny leczył się w oblężonej Mantui, skąd po kapitulacji przedostał się do Lyonu i zaciągnął do tworzącej się Legii Naddunajskiej. W grudniu 1799 w stopniu kapitana brał udział w organizowaniu 14. kompanii 3. batalionu Zakładu Legionowego w Phalsburgu. W 1800 uczestniczył w kampanii gen. Jeana Victora Moreau, leczył się w Aix-la-Chapelle i ożenił „przez uczciwość” z Justyną Godfrinon, pielęgniarzką. Po pokoju w Lunéville udał się do Paryża, a następnie, zatrzymując się jeszcze w Nadrenii i miastach niemieckich, do kraju. Do Warszawy przybył wraz z żoną i synem na jesieni 1802; pod koniec roku jeździł do Brukseli w bliżej niezanych celach handlowych. Już w 1802 zaznaczył swój udział w życiu literackim Warszawy (ogłaszał w *Nowym Pamiętniku Warszawskim*). W 1803–06 (z dłuższą przerwą w 1805) wraz z K. Kosseckim wydawał pismo literackie *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne*; publikował tam również własne utwory: poezje, artykuły historyczne i filozoficzne, sprawozdania i przekłady z literatury francuskiej i rosyjskiej. Równocześnie dorabiał jako nauczyciel domowy (od lata 1805 do wiosny następnego roku guwernerował u Jeżewskich w Rydzewie) i utrzymywał kontakt z Towarzystwem Republikanów Polskich. W 1805 został członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk, w 1806 loży wolnomularskiej Świątynia Mądrości. Jesienią tego roku, w odpowiedzi na manifest Henryka Dąbrowskiego, udał się do Poznania, gdzie powierzono mu uformowanie pułku. Następnie, w stopniu podpułkownika adiutanta, kierował kolejno Wydziałem Instrukcji i Wydziałem Etatowym organizującego się wojska Księstwa Warszawskiego. W marcu 1807 został pułkownikiem i powierzono mu dowództwo 8. Pułku Piechoty Legii

Kaliskiej. Po pokoju w Tyłży został odznaczony krzyżem *Virtuti Militari* i mianowany komendantem Kalisza, tu napisał i wystawił (15 sierpnia 1808) okolicznościową komediooperę „Uroczystość Wielkiego Napoleona, czyli powrót z niewoli”, graną również w Warszawie (8 grudnia). Od wiosny 1808 przebywał z pułkiem w Koninie, a od jesieni w Modlinie. Utwory ogłaszał w *Pamiętniku Warszawskim* (1809). 19 kwietnia 1809 poległ pod Raszynem, dowodząc 1. batalionem swego pułku; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pamiętnik oblężenia Mantui. Powst. 1799. Druk. *Tyg. Lit.* 1842; oprac. K. Godebski. *Bibl. Ossolińskich* 5 (1864). Wyd. osob. Lw. 1864.

2. Grenadier filozof. Powieść prawdziwa wyjęta z dziennika podróży r. 1799. Wwa 1805 (dwa wyd.). Wyd. nast.: Machnówka [ok. 1805] (wyd. korsarskie); w poz. 7; wyd. A. Kaczurba. *Przemysł 1882 Bibl. Uniwersalna Arcydzieł Pol. i Obcych*; wstęp i oprac. Z. Kubikowski. Wr. 1952 *Powieści Pol. XIX w.*, toż wyd. 2 zmien. Wr. 1953.

3. Wiersz do legiów polskich ... Poprzedzony krótką wiadomością o legiach polskich. Wwa 1805 (dwa wyd.). Wyd. nast.: w poz. 7 i 8; przedr. fototyp. oprac. i wstęp A. Zieliński. *Ulotna poezja patriotyczna wojen napoleońskich (1805–1814)*. Wr. 1977. Nadto przedr. w licznych antologiach, m.in.: *Poeci legioniści*. Wwa 1907; *Zbiór poetów pol. 1 (1959)*; *Poeci żołnierzom 1410–1945*. Wwa 1970; *Świat poprawiać – zachwale rzemiosło*. Wr. 1981; *Poezja pol. 1800–1830*. Wwa 1984; *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996.

4. Wiersz do Jaśnie Wielmożnego Dąbrowskiego ... dowódcy Legionu 3-go Wojsk Polskich ... z powodu Jego małżeństwa, napisany roku 1807 dnia 13 listopada. B.m. [1807, podp.: C.G.]. Przedr.: *Poezja pol. 1800–1830*. Wwa 1984.

Nadto pisma wojskowe i zaginione w rkpsach: „Pamiętnik Legii Naddunajskiej” i „Dzieło o literaturze narodowej”.

Prace edytorskie

5. *Dekada Polska*. (Gazeta pisana). Nr 1–4. Mantua 1799, luty–22 marca. Fragm. z nr 2–4 ogł. A.M. Skalkowski w: *Archiwum Wybickiego*. T. 1. Gdańsk 1948.

Współwydawca: F. Paszkowski.

6. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne*. T. 1–6. Wwa 1803–04, 1806 [podp.: C.G. i X.K.]. Wyd. nast. (korsarskie) Machnówka [ok. 1805, pod autorstwem Stanisława Szczęsnego Potockiego]. Przedr. kilku tomów: Machnówka 1807 i 1813. Współwydawca: K. Kossecki.

Wydania zbiorowe

7. Dzieła wierszem i prozą ... Po śmierci autora zbierane, po większej części drukami nie ogłoszone. Cz. 1-2. (Oprac. K. Godebski). Wwa 1821 [dod. J.K. Szaniawski: Pochwała C.G.].

M.in. przekł. utworów J. Delille'a, Owidiusza, J.F. La Harpe'a, J.A. Ségur i „Wyprawy Iгора przeciw Połowcom”.

8. Wybór wierszy. Wstęp i oprac. Z. Kubikowski. Wr. 1956 *BN* 1, 161.

Listy

9. Korespondencja z A. Kosińskim. Ogł. W. Kosiński w: *Amilkar Kosiński we Włoszech, 1795-1803*. Pozn. 1877.

10. Listy do K. Kosseckiego, J.K. Szaniawskiego, A. Horodyskiego i in. z 1798-1800. Oprac. M. Józefacka. *Miscellanea z l. 1800-1850* 2. Wr. 1967 *Arch. Lit.* 11.

11. Listy do J. Wybickiego z 1801-07. Oprac. A.M. Skąfkowski w: *Archiwum Wybickiego*. T. 1-2. Gdańsk 1948-50.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

K.W. WÓJCICKI: *Cmentarz Powązkowski*. T. 1. Wwa 1855; przedr. reprograficzny Wwa 1984. — TENŻE: *Enc. powsz. Orgel*. 10 (1862). — TENŻE: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat 30 (od 1800 do 1830). Wwa 1880; wyd. nast. w: *Pamiętnik dziecka Warszawy i inne wspomnienia warszawskie*. T. 2. Wwa 1974. — J. MICHAŁSKI: *Sto lat myśli pol.* 2 (1902). — H. GALLE: *Poeta legionista*, C.G. *Tyż. Ilustr.* 1909 nr 16. — L. BIERNACKI: *Autor wiersza „Na odjazd Niemcewicza”*. *Pam. Lit.* 1910. — M. SMOLARSKI: *Poeta wiersza do legionów*, C.G., 1765-1809. *Przegl. Pol.* 176-177 (1910) i odb. Kr. 1910. — TENŻE: *Poezja legionów*. Kr. 1912. — J. WILLAUME: *Stan służby G. Kwart. Hist.* 1926. — W. BERENT: *Onegdaj*. Wwa 1933. — TENŻE: *Nurt*. T. 2: *Pogrobowcy*. Wwa 1934. — TENŻE: *„Zabawy Przyjemne i Pożyteczne”*. W: *Diogenes w kontuszu*. Wwa 1936; wyd. nast. w: *Opowieści biograficzne*. Oprac., wstęp i komentarz W. Bolecki. Wwa 1991. — L. ZIELENIECKI: *„Dekada”*, pismo legionów polskich w r. 1799. Wwa 1938. — Z. KUBIKOWSKI: *G. o Praskim*. *Zesz. Wr.* 1952 nr 1. — A.M. SKĄFKOWSKI: *Pol. słownik biogr.* 8 (1959-60). — Cz. ZGORZELECKI: *Powieść o czułych filozofach*. *Księga pam. ku czci S. Pigoń*. Kr. 1961; przedr. w: *Od Oświecenia ku Romantyzmowi i współczesności*. Kr. 1978. — M. JASIŃSKA: *Narrator w powieści przedromantycznej, 1776-1831*. Wwa 1965. — B. OSTROMIECKI: *Pióropusz Minerwy*. W: *Laury i piotuny*. Łódź 1974. — S. SZENIC: *Cmentarz Powązkowski, 1790-1850*. Wwa 1979. — L. HASS: *Sekta farmazonii warszawskiej*. Wwa 1980. — A. KOWALCZYKOWA: *Siedmiu bohaterów romantycznych*. Wwa 1981. — R. PRZYBYLSKI: *Klasyzm, czyli prawdziwy koniec Królestwa Polskiego*. Wwa 1983 i wyd. nast. — J. BRZEZIŃSKI: *Styl językowy powieści G. „Grenadier filozof”*. *Studia i Mater. WSP Zielona Góra* t. 13: *Filol. Pol.* 1984. — A. TIMOFIEJEW: *Pogranicze ody w „Wierszu do legionów polskich”* C.G. *Annales UMCS. Sectio FF* vol.

III 7 (1985). — W. WOŹNOWSKI: *Dzieje bajki polskiej*. Wwa 1990. — A. TIMOFIEJEW: *Idea wolności w C.G. refleksji nad historią („Wiersz do legionów polskich”)*. *Annales UMCS. Sectio FF* vol. XII/XIII 6 (1994/95). — L. GINKOWA: C.G. (1765-1809). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996 [z wyborem tekstów]. — G. ZAJĄC: *Dziennik podróży, czy prawdziwa powieść? O „Grenaderze filozofie”* C.G. *Ruch Lit.* 1996 z. 6. — R. ROMAŃSKI: *Raszyn 1809*. Wwa 1997. — P. ŻBIKOWSKI: *Rozpacz oświeconych u źródeł przełomu w poezji pol. w l. 1793-1805*. Wr. 1998.

E.A.

GODEBSKI Ksawery

1801-1869

Właściwe imiona: Franciszek Ksawery.

Urodzony w 1801 w Frankenthal w Palatynacie Nadreńskim; syn Cypriana, poety legionowego, i Justyny Godfrinon, pielęgniarki, Francuzki; ojciec Cypriana, znanego rzeźbiarza. Uczył się kolejno u pijarów w Warszawie (1807-11), w Szkole Kadetów w Kaliszu i w Liceum Krzemienieckim, gdzie działał w uczniowskim kółku literackim. Debiutował wierszowanymi bajkami, opublikowanymi w *Pszczołce Krakowskiej* (1819). Studiował na wydziale prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Należał do Bractwa Burszów Polskich, był uczestnikiem zebrań w Gospodzie Akademickiej i współredaktorem gazety pisanej pt. *Dziennik Akademicki*, za co wraz z innymi członkami Bractwa został wydalony z uczelni w styczniu 1821. W 1820-22 pracował jako adiunkt w kancelarii Rady Stanu, a w 1823-25 w charakterze aplikanta w Ministerstwie Skarbu. W 1822 wydawał rocznik *Flora*, redagował wspólnie z Aleksandrem Marcinem Janiszewskim tygodnik *Warszawianin* i był współpracownikiem tygodnika *Wanda*, a po fuzji obu czasopism w 1823 wydawał *Wandę* (tu ogłaszał felietony pod pseudonimem Dobrogost). W 1829-30 publikował m.in. w *Tygodniku Polskim*, *Gazecie Literackiej*, *Astrei*, *Kurjerze Warszawskim*, *Rozmaitościach Warszawskich*. W tym też czasie pisał i przebrał dla potrzeb teatru komedie, komedioopery i libretta operowe, głównie autorów francuskich, współpracując m.in. z Józefem Damse, Ludwikiem Dmuszewskim i Dominikiem Liseickim. W 1830 przebywał na Wołyniu, gdzie po wybuchu powstania listopadowego zorganizował wraz ze Stanisławem Worcellem, Michałem Czackim i Narcyzem Ollazarowskim tzw. ruskie powstanie (kwiecień 1831). W czerwcu przedostał się do Warszawy i jako poseł łucki działał w sejmie, wszedłszy w skład kilku komisji. Był zarazem współredaktorem *Orla Białego* i — po opuszczeniu we wrześniu stolicy — *Gazety Narodowej* w Zakroczymiu. Należał do Towarzystwa Patriotycznego. Na emigrację udał

się do Francji — początkowo mieszkał w Bourges, następnie w Paryżu. W 1832 był członkiem Towarzystwa Litewskiego i Ziemi Ruskich, a od 1833 członkiem Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. Przed 1834 ożenił się, lecz żona, z domu Rymuńska, opuściła wkrótce rodzinę i powróciła do kraju, a G. sam zajmował się wychowaniem synów. Przez pewien czas pracował jako kustosz w Bibliotece Królewskiej w Wersalu. Rozwijał działalność oświatową i publicystyczno-wydawniczą. W 1835–57 był jednym ze współtwórców wydawnictwa *La Pologne historique littéraire, monumentale et pittoresque*, a w 1841 współzałożycielem w Wersalu biblioteki, stanowiącej później zaczątek księgozbioru Szkoły Batignolskiej. W 1848–49 pełnił czynności administracyjne w *Trybunie Ludów* i pośredniczył między Ksawerym Branickim a Adamem Mickiewiczem w sprawie finansowania pisma. Pod koniec 1849 wyjechał do Belgii, gdzie pomagał Joachimowi Lelewelowi w pracach wydawniczych. Od 1850 był przewodniczącym komisji programowej Szkoły Batignolskiej, w 1852–53 piastował godność wiceprezesa Rady Administracyjnej tejże szkoły, a w 1853–58 wykładał tam literaturę. W 1858 powrócił wraz z synami do kraju, zamieszkał we Lwowie i pracował jako kustosz w Bibliotece Ossolińskich. Brał również wydatny udział w życiu literackim i teatralnym miasta, będąc współredaktorem *Gazety Narodowej* oraz współpracownikiem m.in. *Biblioteki Ossolińskich* i *Dziennika Literackiego*. Odznaczony krzyżem *Virtuti Militari*. Zmarł 17 maja 1869 we Lwowie; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Miłostki ułańskie. Komedioopera w 1 a. Wyst. Wwa 1822. Wyd. Pozn. 1900.
2. Miłość i próżność. Komedja w 3 a. wierszem. Powst. 1826. Wyst. Wwa 1828 (anonim.). Ogl. fragm.: *Rozmaitości Warsz.* 1828 nr 19; całość ogl. S. Durski. *Dialog* 1968 nr 7. Wyd. osob. Wwa 1978. Wyst. Bydż., Wwa 1969.
3. Testament, czyli stłuczone okulary. Komedja w 3 a. Wyst. Wwa 1829.
4. Otwarcie kursu historii i statystyki Polski w szkole artylerii zakładu Polaków w Bourges w dniu 7 marca 1833. Bourges 1833; Lekcja II. 11 marca 1833. Słowiańszczyzna; Lekcja III. 14 marca 1833. Dzieje bajeczne. Paryż 1833.
5. Pamiętniki Hansa Szlązaka. (Hans von Schweynichen) z XVI w. Paryż 1847.
6. Miłość i zemsta. Tragedia w 5 a. wierszem. Powst. 1851.
Rkps w Ossol. sygn. 5670/II.
7. Aj, gdyby to żony wiedziały! Krotochwila w 1 a. wierszem. *Rozmaitości* (Lw.) 1854 nr 23–27, 29. Wyst. Lw. 1866.

8. Za późno. Komedja w 1 a. *Rozmaitości* (Lw.) 1854 nr 16–21.
9. Manfred. Tragedia w 5 a. *Rozmaitości* (Lw.) 1855 nr 1–18.
10. Stary i młody. Komedja w 2 a. Wyst. Lw. 1858.
11. Duch i dążność wieku. Lw. 1860.
12. Reformy społeczne w Polsce pod koniec XVIII w. Lw. 1866. Wyd. nast. Lw. 1868.
13. Kto pod kim dołki kopie, sam w nie wpada. Przysłowie dramatyczne w 1 a. wierszem. Lw. 1867. Wyd. nast. Lw. 1868.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Przekłady

14. P.J. Lesquillon: Echo niebios. Paryż 1847.
15. J. Michelet: Kościuszkowski. Legenda demokratyczna. Paryż 1851.
16. F. Ponsard: Honor i pieniądze. Komedja w 5 a. wierszem. Paryż 1856.
17. J. Poniatowski: Moje wspomnienia o wojnie 1792 r. przeciwko Rosjanom. Lw. 1863 odb. z *Bibl. Ossol.*
18. E.A.T. de Belcour: Dziennik oficera francuskiego w służbie konfederacji barskiej, pojmanego przez Moskali, zesłanego na Sybir. Lw. 1866. Tłum. także W. Goethego, H. Heinego.

Ponadto rkpsy wielu komedii oryginalnych, przerabianych bądź tłumaczonych, powstałych w większości przed 1830, w zbiorach Ossol.

Prace edytorskie

19. C. Godebski: Dzieła wierszem i prozą. Cz. 1–2. Wwa 1821.
G. był jednym ze współwydawców.
20. C. Godebski: Pamiętnik oblężenia Mantui. Lw. 1864.

Listy

- Listy i materiały m.in. w *Bibl. Nar. i Ossol.* Od A. Mickiewicza 5 listów z 1848–53 wyd. m.in. w: A. Mickiewicz: *Dzieła*. T. 16. Wwa 1955.

OPRACOWANIA

- NK 7 (1978), 9 (1972); LP
- [K. ESTREICHER] E. *Tyg. Ilustr.* 1867 nr 381. — A. SOWIŃSKI: Słownik muzyków polskich. Paryż 1874. — [R. HUBE] R.H. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 25 (1900). — M. TYROWICZ. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — S. DURSKI: K.G. i jego marivaudage. *Dialog* 1968 nr 7. — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Wr. 1977. — T. JANICZ. *Nike* 1985 nr 8. — W. PUSZ: Epistolografia menipejska w Oświeceniu postanisiałowski. Łódź 1985. — Z. PRZYCHODNIAK: U progu romantyzmu. Wr. 1991. — J. KAMIONKA-STRASZAKOWA: W poszukiwaniu gościńców do ojczyzny. W: *Zbłąkany wędrowiec*. Wr. 1992.

GODLEWSKA Ludwika

1863–1901

Urodzona 11 października 1863 w Niegłosach pod Płockiem; córka Rocha, dyrektora tamtejszej szkoły rolniczej, i Felicji z Tokarskich. Wczesne dzieciństwo spędziła w Chojnie u dziadka, a od 1870 przebywała przy rodzicach w zakupionym majątku Kłokock koło Lipna. W 1878–80 kształciła się na tajnej pensji Wróblewskich w Warszawie, w 1881 uczęszczała na roczny kurs kroju i szycia w Płocku. W 1890–92 leczyła schorzenia płuc i gardła w Gleichenburgu, Meranie i Gorycji. Zamieszkała następnie w Warszawie i pracowała jako prywatna nauczycielka oraz tłumaczka z języka francuskiego dla czasopisma *Słowo*. W tym też piśmie debiutowała w 1895 nowelą „Pan Apolinary Prądaszyński”. Od tego roku drukowała powieści i opowiadania w *Ate-neum*, *Tygodniku Ilustrowanym*, *Głosie* i innych pismach warszawskich, posługując się często pseudonimem Exterus. Zimą 1897 leczyła postępującą gruźlicę płuc w Nervi, w 1898 w Bozen Gries, w 1899 w Gleichenburgu i Zakopanem. Zmarła 28 stycznia 1901 w sanatorium przeciwgruźliczym w Görbersdorfie na Śląsku (obecnie Sokółowsko należące do Mieroszowa); pochowana na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

- Po zdrowie. Powieść. Wwa 1896. Przedr. w poz. 8.
- W zapadłym kącie. Szkic. Wwa 1896. Przedr. jw.
- Do słońca. [Opowiadanie]. Wwa 1898. Przedr. w poz. 6 i 8.
- Kato. Powieść współczesna. Wwa 1898. Przedr. w poz. 8.
- Ks. Roch Osypka. Obrazek mazowiecki. Płock 1898. Przedr. w poz. 6 i 8.
- Kwiat aloesu. [Opowiadania]. Wwa 1899.
- Dobrane pary. Powieść współczesna. Lw. 1900. Przedr. w poz. 8.

Wydania zbiorowe

- Powieści i nowele. T. 1–6. Lw. 1912 (z przedmowami M.C. Przewojskiej i Z. Wasilewskiego).

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 25/26 (1900). — M. SZEWCZYKÓWNA. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60).

GOLAŃSKI Filip Neriusz**(Nereusz)**

1753–1824

Urodzony 30 sierpnia 1753 w Krakowie w rodzinie drobnoszlacheckiej. W 1769 wstąpił do zakonu pijarów; nowicjat (1769/70–1770/71) i studia humanistyczne (1771/72) odbył w Podolińcu, studia filozoficzne w Krakowie (1777/78–1778/79). Pracę nauczycielską rozpoczął w 1773/74 w Międzyrzeczu Koreckim (jako profesor infimy), kontynuował ją w Złoczowie (1774/75), Chełmie (1775/76), Rawie (1776/77), a następnie w Piotrkowie (1779–82, profesor poezji) i Radziejowie (1782/83, profesor filozofii). W 1783–87 uczył wymowy w warszawskim Collegium Regium, podejmując równocześnie pracę pisarską (oratorską, teoretycznoliteracką, wierszopisarską) i angażując się w aktualne literacko-edukacyjne spory środowiska pijarów warszawskich; w 1786–87 prowadził też kronikę warszawskiego domu zakonnego. W jesieni 1787 został wiceprofesorem (a w 1793 profesorem) wymowy i poezji Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego w Wilnie. W czasie insurekcji redagował *Gazetę Narodową Wileńską* (maj–sierpień 1794). Po przekształceniu Szkoły w Uniwersytet prowadził na wydziale nauk moralnych i politycznych wykłady z Pisma Świętego (1802–12), a na wydziale literatury i sztuk wyzwolonych — z homiletyki (1808–12). W 1808 otrzymał probostwo Kaplicy św. Kazimierza w Katedrze Wileńskiej. W 1812 przeszedł na emeryturę, uczestniczył jednak nadal w posiedzeniach i pracach uczelni. Był współorganizatorem Seminarium Duchownego, a następnie członkiem jego rady i wykładowcą wymowy kościelnej. W 1817 z polecenia Uniwersytetu wizytował szkoły guberni grodzieńskiej i białostockiej; w 1817–18 był cenzorem ksiąg, a w 1817–19 dziekanem wydziału literatury. Prace literackie, przekładowe i naukowe zamieszczał w *Tygodniku Wileńskim* (1804), *Pamiętniku Warszawskim* (1809), *Miesięczniku Połockim* (1818) i *Dzienniku Wileńskim* (1815–17). Używał pseudonimu Autor „O wymowie i poezji”. Wyróżniony medalem Merentibus i członkostwem Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk. Zmarł 26 stycznia 1824 w Wilnie; pochowany w Dauksztach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

- Mowa przy obchodzie setnej rocznicy zwycięstwa pod Wiedniem do uczącej się młodzi w Szkołach Warszawskich XX. Scholarum Piarum... [Wwa] 1783.
- Oratio pro instauratione studiorum in Collegio Regio Varsaviensi Scholarum Piarum...

[Wwa] 1783. Fragm. w przekładzie pol. E. Juzoń. *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 2. Wwa 1994.

3. List Sandomierzanki do Podolanki. Kr. 1784 (anonim.). Wyd. nast. pt. Antypodolanka, czyli list Sandomierzanki do Podolanki w: [D.M. Krajewski]: Podolanka wychowana w stanie natury życie i przypadki swoje opisująca. Lw. 1784 (wyd. C). Autorstwo przypisał Golańskiemu F.K. Dmochowski (rkps w Bibl. PAN Kr. sygn. 714); było przypisywane F.K. Dmochowskiemu i F. Siarczyńskiemu.

4. Mowa przy dorocznym zaczęciu Szkół Warszawskich XX. Scholarum Piarum... Wwa 1784. Toż w wersji łac.

5. Na szczęśliwy do Warszawy powrót Jego Królewskiej Mości Pana Miłościwego z prowincji litewskiej po Sejmie Grodzieńskim roku 1784, dnia 2 grudnia. [Wwa 1784] (wiersz).

6. Oratio pro instauratione studiorum in Collegio Regio Varsaviensi Scholarum Piarum... [Wwa] 1785.

7. Mowa przy dorocznym zaczęciu Szkół Warszawskich XX. Scholarum Piarum... Wwa 1786.

8. O wymowie i poezji. Wwa 1786. Wyd. nast.: wyd. 2 „nowymi uwagami pomnożone” Wil. 1788; wyd. 3 zmien. Wil. 1808. Przedr. z wyd. 2: *Oświeceni o lit.* T. 1. Wwa 1993.

9. Listy, memoriały i supliki z uwagami stosownymi przez Autora „O wymowie i poezji”. Wil. 1788. Wyd. nast.: Wil. 1804; wyd. 3 Wil. 1804.

10. Kazanie na dzień św. Kazimierza w Katedrze Wileńskiej miane... Wil. 1790.

11. Leo Sapieha olim palatinus ... Alexandro principi Sapieha supremo M. D. L. cancellario, pronepotes suo, dum principis in Collegio Iudicum M. D. L. fasces Vilnae poneret... [Wil.] 1790 (wiersz).

12. Mowa przy wykonaniu przysięgi od korpusów wojska roku 1791. Wil. 1791.

13. Alegorie starożytne w stosunku do I wieku „Sławnych ludzi” Plutarcha i czasów bohatersko mitologicznych. Wil. 1801.

14. Mowa w dzień doroczny rodzin ... Aleksandra I przy ogłoszeniu wskazanych ustawami nagród dla celniejszych uczniów ... Uniwersytetu... Wil. 1803.

15. Mowa ... o zakładzie i dalszym wroście Akademii Wileńskiej na publicznej sesji ... Uniwersytetu Wileńskiego po przeczytaniu aktu potwierdzenia. Wil. 1803 (dwa wyd.).

16. Kazanie podczas żałobnego nabożeństwa przy uroczystym przeniesieniu do wystawionego pomnika zwłok św. Dawida Pilchowskiego ... miane w Kościele Śgo Stefana przy wielkim cmentarzu, dnia 28 listopada 1804. Wil. 1805.

17. Nowy Testament, Ewangelia, Dzieje i Pisma Apostolskie, w swoich wyjątkach, treści i wykładzie... Wil. 1808.

18. Pacierz wedle swego porządku w objęciu wielkiej treści nauki chrześcijańskiej ... Dla pomocy nauczyciela religii... T. 1–2. Wil. 1808.

19. Pamiętka Tomasza Hussarzewskiego, profesora historii powszechnej i krytyki, i Franciszka Smuglewicza, pierwszego profesora rysunków i malarstwa w ... Uniwersytecie Wileńskim... Wil. 1808.

20. Katechizm, czyli krótszy wykład pacierza, w początkach i zasadach wiary i moralności chrześcijańskiej... Wil. 1809.

21. Kopia autentyczna pewnej konferencji pomiędzy dwoma pierwszymi z porządku w rzezypospolitej literalnej kolegami, za potwierdzeniem całego koła alfabetycznego zgodna z oryginałem... Wil. 1809.

Podp.: Sekretarz konferencji umocowany do tego § 1. Projekt uproszczonej ortografii.

22. Literatka chińska dla literatek i literatów w Europie. Z niektórymi wiadomościami o Chinach i Chińczykach z ich autorów, historii, myśli, zadań i prawideł, z niektórymi oraz ich przysłowiami, sposobem tłumaczenia się i filozofią Konfucjusza. Wedle dokładniejszych pamiętników o Chinach. Wil. 1810.

Podp.: Dawniejszy Profesor Literatury i Wymowy w Szkole Gł. Litew.

Wg J. Amyot: *Mémoires des Chinois*.

Tu: obszernie streszczenia dzieła o kobietach autorki chińskiej Pan Czau.

23. Filozof i antyfilozof. Rozmowy w zarzutach i odpowiedziach dla dochodzenia prawdy. Wil. 1811.

Podp.: Profesor Pisma Śgo w Imp. Uniw.

24. Kazanie na dzień św. Kazimierza w Katedrze Wileńskiej miane. Wil. 1811.

25. Kazanie przy uroczystym obchodzie żałobnego nabożeństwa za duszę św. Tadeusza Czackiego ... miane w Kościele Akademickim Śgo Jana... Wil. 1813.

26. Materiał kaznodziejski dla pomocy zbawionego opowiadania słowa boskiego... Wil. 1813.

27. Kazanie na uroczystych egzekwiach w Kościele Akademickim Śgo Jana ku pamięci św. Hieronima Stroynowskiego... Wil. 1815.

28. Rys polskiego słownika JP. Linde, po wyjściu całego dzieła na powszechny widok w „Dzienniku Wileńskim” r. 1815 ... umieszczony, teraz w jedno zebrany i przedrukowany. Wil. 1822.

29. Treść dzieła o edukacji z porównania w 22 kantonach szwajcarskich i niektórych krajach niemieckich ... Wyciąg z zamiaru, czyli rysu pisma bezimiennego autora pt. *Esquisse d'un ouvrage sur l'éducation comparée dans 22 Cantons de la Suisse...* (Wyjątek z *Dzien. Wil.* 1817 t. 5). [Wil. 1817].

Nadto „przémówienia się” i „głosy” z sesji Uniw. Wil. (1804, 1811, 1814).

Przekłady

30. Plutarch: Sławni ludzie i onych porównania, dzieło historyczne, moralne i filozoficzne. T. 1–4. Wil. 1801–05 (wybór). Sześć żywotów przedr. w: Plutarch: Żywoty sławnych mężów. Wstęp i oprac. T. Sinko. Kr. 1921 *BV* II, 3 i wyd. nast.

31. F.J.P. Ancillon: Stosunek pierwszego wynalazcy nowego świata do świętego wodza i prawodawcy ludu bożego, czyli porównanie Kolumba z Mojżeszem. *Dzien. Wil.* 1816 t. 3–4.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

L.R. [ROGAŁSKI]. *Dzieje Dobroczynności Kraj. i Zagr.* 1824 t. 4. — M. BALIŃSKI *Enc. powsz. Orgel.* 10 (1862). — P. CHMIEŁOWSKI *Enc. wyb.* 4 (1890). — [P. CHMIEŁOWSKI] PChm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 25/26 (1900). — L. UZIĘBŁO: „Głos” prof. G. i E. Słowacki. *Na powoźdian. Księga zbior. prac lit. i artyst.* Wwa 1904. — M. DYNOWSKA: F.N.G. na tle współczesnej epoki. *Rozpr. AU. Wyzd. Filol.* 55 (1917) i odb. Kr. 1916. — B. ZALESKI: Poetyka F.N.G. Studium z dziejów krytyki literackiej w Polsce. Fryburg 1918. — M. DYNOWSKA: F.N.G. *Księga pam. ku uczczeniu ... Uniu. Wil. T.* 1. Wil. 1929. — S. PIŁGON: Z dawnego Wilna. Wil. 1929. — TENŻE: Kampania przeciwmasońska w Wilnie. Wil. 1933; wyd. nast. w: *Wśród twórców.* Kr. 1947. — Z. CIECHANOWSKA *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — S. PIETRASZKO: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966. — J. ZIĘTARSKA: Przekład w poglądach literackich polskiego Oświecenia. Wr. 1969. — *Historia nauki pol.* T. 2. Wr. 1970; t. 6. Wr. 1974. — S. PIETRASZKO. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1971. — Z. KOPCZYŃSKA: Język a poezja. Studia z dziejów świadomości językowej i literackiej Oświecenia i Romantyzmu. Wr. 1976. — W. MYŚZOR. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — L. BUBA. *Diccionario enciclopédico Escolapio.* T. 2. Salamanca 1983. — T. KOSTKIEWICZOWA: F.N.G. (1753–1824): *Pisarze pol. Oświecenia.* T. 2. Wwa 1994 [z wyborem tekstów]. — TAŻ: Ludzie oświecenia o manipulacji językowej. W: *Oświecenie – próg naszej współczesności.* Wwa 1994. — Z. LIBERA: Refleksja historycznoliteracka w pracach polskiego Oświecenia poświęconych literaturze. W: *Rozważania o wieku tolerancji, rozumie i gustu.* Wwa 1994. — Z. KLOCH: *Spory o język.* Wwa 1995. — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: *Bücher und ihre Leser in Wilna am Anfang des 19. Jahrhunderts.* Frankfurt am Main 1996.

E.A.

GOŁĘBIEWSKI Łukasz 1773–1849

Urodzony 13 października 1773 w Pohoście na Polesiu; syn Józefa, dzierżawcy dóbr Drukich-Lubeckich, i Barbary z Kozłowskich. Wychowywał się na dworze pohoskim, kształcił u pijarów w Dąbrowicy (1787–90), gdzie kolegował z Alojzym Felińskim. Po ukończeniu szkół był — z polecenia A. Felińskiego — kancelistą Tadeusza Czackiego w

Warszawie, a następnie bibliotekarzem w jego bibliotece, znajdującej się początkowo w Warszawie, w 1792–94 w Przyrowie w Krakowskim i w Szczekocinach koło Włoszczowej, a od 1795 w Porycku na Wołyniu. Zbierał wraz z T. Czackim książki po klasztorach oraz podróżował z nim na Węgry i do Wrocławia. W czasie insurekcji pracował w kancelarii Tadeusza Kościuszki i był ranny pod Szczekocinami. Około 1797–1801 porządkował z polecenia T. Czackiego bibliotekę Tarnowskich w Dzikowie. W 1804 ożenił się z Józefą Pałuską. Jako pisarz debiutował w 1804 przekładem utworu Jeana Jacques’a Barthélemy. Po śmierci T. Czackiego porządkował jego spuściznę historyczną z zamiarem jej publikacji. W 1818 przeniósł się do Puław wraz z zakupionym przez Adama Jerzego Czartoryskiego księgozbiorem poryckim i został bibliotekarzem puławskim oraz „dozorcą” Świątyni Sybilli i Domu Gotyckiego. Gromadził i sporządzał odpisy rękopisów zagranicznych, przede wszystkim z Metryki Koronnej w Petersburgu i z archiwum w Królewcu. W 1818 został członkiem czynnym Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk i zgodnie z jego programem badań podjął pracę nad historią Jagiellonów. W 1823 przeniósł się do Warszawy, gdzie objął stanowisko członka Towarzystwa do Książ Elementarnych w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; przez pewien czas (przed 1825) pracował też w bibliotece Aleksandra Chodkiewicza, a od 1824 pełnił obowiązki sekretarza Towarzystwa Przyjaciół Nauk, następnie także bibliotekarza. Współpracował z *Rozrywkami dla Dzieci* Klementyny Tańskiej (1824), prace ogłaszał w *Pamiętniku Umiejętności, Sztuk i Nauk* (1825) i w *Nowym kalendarzyku politycznym* (1826–28). W 1826/27 uczył literatury w nowo powstałym Instytucie Pedagogicznym. W 1831 otrzymał (po Adamie Chłędowskim) nominację na bibliotekarza Biblioteki Publicznej wraz z obowiązkiem prowadzenia na Uniwersytecie Warszawskim wykładów z bibliografii. Od 1827 należał do spółki wydawniczo-drukarzkiej „A. Gałęzowski i Komp.”, dozorował tłoczony tam *Zbiór Pisarzy Polskich*, opracowywał noty i wstępy. W 1833, pozbawiony po upadku powstania listopadowego wszystkich uprzednich stanowisk i zgniebiony rabunkiem zbiorów Towarzystwa Przyjaciół Nauk, przy którym jako sekretarz musiał asystować (fundusze zdołał przed konfiskatą ukryć), przeniósł się do nowo nabytego majątku Kaźmierówka (byłej fundacji Stanisława Staszica w Hrubieszowskiem), gdzie zajął się ogrodnictwem i pracą naukową. Publikował w *Przeglądzie Naukowym* (1834), *Zbiorniku Literackim i Politycznym* (1838) i *Przyjacielu Ludu* (1843). Zmarł 7 stycznia 1849 w Kaźmierówce; pochowany w Gródku nad Bugiem.

TWÓRCZOŚĆ

1. Dzieje Polski za Władysława Jagiełły i Władysława III. T. 1–3. Powst. 1817–21. Wyd. Wwa 1846–48.

2. O dziejopisach polskich, ich duchu, zaleczeniach i wadach. [Wwa] 1825. Wyd. 2 Wwa 1826. Wersja skróc.: *Pam. Umiejętności, Sztuk i Nauk* 1825 i osob.

3. Opisanie historyczno-statystyczne miasta Warszawy. *Nouy kalendarzyk polit. na r. 1826*. Wwa 1826. Wyd. 2 popr. i rozszerz. Wwa 1827.

4. Wiadomości z historii polskiej dla pensji i szkół płci żeńskiej zastosowane. Wwa 1827. Wyd. 2 rozszerz. Wwa 1830.

5. Domy i dwory, przy tym opisanie apteczki, kuchni, stołów, uczt, trunków i pijatyki, łóżek, pościeli, ogrodów, powozów i koni, błaznów, karłów, wszelkich zwyczajów dworskich i różnych obyczajowych szczegółów. Wwa 1830. Wyd. nast. Lw. 1884.

6. Lud polski, jego zwyczaje i zabobony. Wwa 1830. Wyd. nast. t. 1–2. Lw. 1884.

Kompilacja prac K.W. Wójcickiego, I. Czerwińskiego, A. Grabowskiego, T. Święckiego, S. Goszczyńskiego.

7. Ubiory w Polsce od najdawniejszych czasów aż do chwil obecnych, sposobem dykcjonarza ułożone i opisane. Wwa 1830. Wyd. nast. Kr. 1861.

8. Gry i zabawy różnych stanów w kraju całym lub niektórych jego prowincjach. Wwa 1831.

9. Spis rzeczy zawartych w 4 tomach opisujących zwyczaj i obyczaje Polaków. Wwa 1830. Dot. poz. 5–8.

10. Gabinet medalów polskich oraz tych, które się dziejów Polski tyczą, z czasów panowania Stanisława Augusta, przez... Wyd. E. Raczyński. Wr. 1843.

Jest to t. 4 Gabinetu. T. 1–3 wyszły w Poznaniu bez sygnowania krypt. lub nazwiskiem G., nie zostały też wymienione w spisie jego prac podanych w „Pamiętniku”; jego natomiast nazwiskiem podp. jest rkps (odpis) tych tomów w Bibl. Ossol.

11. O marynarce polskiej. *Przeł. Nauk.* 1843. Wyd. osob. Wwa 1843.

12. Pamiętnik o życiu Łukasza Gołębiowskiego, wydany przez jego syna [Seweryna]. Wwa 1852.

Utwór złożony z pamiętnika i listów G. połączonych słowem wiążącym S. Gołębiowskiego; tu nadto autorski spis prac i listy od K. Brodzińskiego, L. Kropińskiego, K. Tańskiej.

13. O ceramice krajowej. *Bibl. Warsz.* 1877. Wyd. osob. Wwa 1877. Fragm. pism G. w antologii Z. Glogera *Rok pol. w życiu, tradycji i pieśni*. Wwa 1900. Przedr. fotoofs. Wwa 1986.

Nadto ok. 20 prac w rkpsach zachowanych (m.in. „Historyczne opisanie Świątyni Sybilli w Puławach”, 1825) lub zaginionych.

Przekłady

14. J.J. Barthélemy: Karita i Polidor. Wwa 1804.

15. J.J. Barthélemy: Podróże młodego Anacharsysa do Grecji około połowy IV w. przed erą chrześcijańską. Podług 4 wydania paryskiego... T. 1–7. Wil. 1819–25. Wyd. nast. Wil. 1841.

W rkpsie pozostały: Dzieje schyłku i upadku Rzeczypospolitej Rzymskiej A. Fergusona, Dzieje Cesarstwa Rzymskiego E. Gibbona i in.

Listy w rkpsach i rozproszonych publikacjach, m.in. w: A. Dołęga-Chodakowski: O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem. Kr. 1835 i wyd. nast.; T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. Wwa 1904 (koresp. z A. Felińskim); T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 2 Wil. 1937 (koresp. z J. Zawadzkiem).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

K.W. WÓJCICKI, C. BIERNACKI. *Enc. powsz. Orgel*. 10 (1962). — [P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 25/26 (1900). — A. KRAUŠHAR: Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk. T. 1–9. Kr. 1900–11. — K. BUCZEK: Z przeszłości Biblioteki Muzeum Czarotryskich oraz przyczynki do dziejów Biblioteki Poryckiej. Kr. 1936. — J. MICHAŁSKI: Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wwa 1953. — E. SZWANKOWSKI. *Pol. słownik biograf.* 8 (1959–60). — T. FRĄCZYK. *Słownik pracowników księżki pol.* Wwa 1972. — A.F. GRABSKI: Myśl historyczna polskiego Oświecenia. Wwa 1976. — M. KRÓLIKOWSKA: L.G. jako historyk. *Przeł. Hum.* 1977 nr 2. — A. ALEKSANDROWICZ: Sybilliański aspekt kultu Jana Kochanowskiego. (Z dziejów poety w literackim środowisku Puław). *Jan Kochanowski 1584–1984. Epoka – Twórczość – Recepcja*. T. 2. Lubl. 1989. — TAŻ: Sybilliańskie odcienie historyzmu porozbiorowego. *Przeł. Hum.* 1993 nr 4. — K. NOWAKOWSKA: O nazwach naczyń służących do picia, przechowywania i odmierzania trunków (na podstawie pracy L.G. „Domy i dwory”). *Acta UNC. Filol. Pol.* 1993 nr 42.

E.A.

GOMULICKI Wiktor
1848–1919

Urodzony 17 października 1848 w Ostrołęce; syn Jana Aleksandra, miejscowego geometry, i Antoniny z Dmowskich; ojciec Juliusza Wiktora, znanego edytora, literata i historyka literatury. Od ok. 1855 mieszkał w Puławach, gdzie w 1858–64 uczęszczał do szkoły powiatowej. W 1864–66 uczył się w IV Gimnazjum w Warszawie, a następnie studiował na wydziale prawnym Szkoły Głównej (1866–69). Twórczość poetycką rozpoczął w 1867, w roku następnym wydał pierwszy zbiór opowiadań „Kilka powiastek i szkiców”. W po-

czątkach twórczości związał się z „młodą prasą”, współpracując od 1868 z *Przeglądem Tygodniowym* oraz *Opiekunem Domowym*. W 1872–74 był członkiem redakcji *Kuriera Warszawskiego*, w 1874 redagował *Muchę*, ok. 1875 podjął współpracę z *Kurierem Codziennym* (do 1896). W 1877 odbył podróż po Prusach Wschodnich, w 1878 przebywał w Paryżu na Wielkiej Wystawie Powszechnej. W 1879 ponownie nawiązał współpracę z redakcją *Kuriera Warszawskiego* i w późniejszych latach (1887–88) pełnił funkcje sekretarza redakcji i kierownika działu artystycznego. W 1881 redagował tygodnik satyryczny *Kolce*. Używał pseudonimu Fantazy. W 1888 uczestniczył w kongresie literackim w Wenecji, następnie poszukiwał w Paryżu materiałów związanych z życiem i twórczością Cypriana Norwida, ponieważ zamierzał opracować jego monografię. W 1893 w uznaniu zasług literackich otrzymał od belgijskiej Akademii Sztuk, Umiejętności i Literatury medal pierwszej klasy i wielki dyplom honorowy oraz został członkiem tejże Akademii. W 1895 przebywał nad Bałtykiem, w 1906 podróżował po Krakowskiem. W 1911 skazano go na rok twierdzy za napisanie patriotycznej przedmowy do opowiadania Adama Mickiewicza „Pod Stoczkim. Tydzień miodowy rekruta”. Kary nie odbył dzięki amnestii dla więźniów politycznych. W 1912 obchodził jubileusz pracy literackiej. Ceniony poeta i nowelista, felietonista, powieściopisarz, był piewą dawnej oraz współczesnej mu Warszawy, szczególnie Starego Miasta; uprawiał również krytykę literacką, pisał szkice historycznoliterackie; był także kolekcjonerem, zwłaszcza warsawianów. W 1915–17 był członkiem zarządu Towarzystwa Przyjaciół Pokoju. W 1918 otrzymał nagrodę literacką im. Elizy Orzeszkowej. Był trzykrotnie żonaty, z trzeciego małżeństwa z Franciszką z Matuszewskich primo voto Żelewską pochodzi Juliusz Wiktor. Zmarł 14 lutego 1919 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kolorowe obrazki. Kilka powiastek i szkiców. Wwa 1868.
2. Poezje. Wwa 1873.
3. Poezje. Wwa 1882. Wyd. nast.: Wwa 1897; Wwa 1982 (przedr. fotoofs.). Przedr. w poz. 51.
4. Przy słońcu i gazie. Szkice z miasta. Powst. 1883–85. Wyd. osob. Wwa 1888.
5. Obrazki prawdziwe. Wwa 1884.
6. Zielony kajet. Szkice z ustronia. *Kur. Warsz.* 1885 nr 215–270 z przerwami, 1887 nr 224, 236, 264 (pt. Zielony kajecik. Szkice z natury. Seria 1–2). Wyd. osob. Wwa 1896.
7. Poezje. Wwa 1887. Przedr. w poz. 51.
8. Róże i osty. Nowele, obrazki, szkice. Seria 1. Wwa 1888.
9. Nowele. Wwa 1890.
10. Cudna mieszcza. Obrazek starowarszawski. *Wędrowiec* 1891 nr 40–51 (pt. O mieszcze jednej cudnej i dwóch zalotnikach gorących. Opowiadanie historyczne). Wyd. osob. z przedmową T. Jeske-Choińskiego. Wwa 1897. Wyd. nast.: m.in. wyd. 2 oprac. i wstęp J.W. Gomulicki. Wwa 1948; wyd. 5 oprac. jw. Wwa 1968; wyd. 6 oprac. jw. Wwa 1989.
11. Jeden z nowych. Nowele, studia, obrazki; Wwa 1895.
12. Nowe pieśni. Petersb. 1896. Przedr. w poz. 51.
13. Obrazki weneckie. Wwa 1896.
14. Pieśń o Gdańsku. *Kraj* 1896 nr 46–49; *Dzien. Pozn.* 1896 nr 241–261 z przerwami. Wyd. osob. Wwa 1900. Wyd. nast.: Pozn. 1919; oprac. i wstęp J.W. Gomulicki. Gdańsk 1978.
15. Warszawianka. Studium nie-filozoficzne. *Tyg. Ilustr.* 1898 nr 31–37 z przerwami. Wyd. osob. Wwa 1900.
16. Wyzwolona. Powieść. *Tyg. Mód i Powieści* 1898 nr 40–53, 1899 nr 1–52. Wyd. osob. t. 1–2. Wwa 1901.
17. Miecz i łokieć. Powieść z w. XVIII. Powst. 1899. Wyd. osob. t. 1–2. Wwa 1903. Wyd. nast. m.in.: wyd. nowe Kr. 1907; wyd. 2 Wwa 1915 (pt. Burmistrzówna. Miecz i łokieć); wyd. 3 oprac. J.W. Gomulicki. Wwa 1948; wyd. 5 oprac. jw. Wwa 1958.
Przedr. fragm. w czasopiśmie, wypisach oraz czytaniach szkolnych przed 1939.
18. Trzy królowe. Jadwiga, Barbara, Marysieńka. Portrety historyczno-estetyczne. Ogl. fragm.: *Tyg. Mód i Powieści* 1899 nr 22–29. Wyd. osob. Wwa 1908. Wyd. nast. Wwa 1995.
19. Wybór nowel. T. 1–3. Wwa 1899.
20. Chałat. Wspomnienie. *Mies. Kuriera Pol.* 1900 t. 2. Wyd. osob. Wwa 1905 odb. z *Z jednego strumienia. Szesnaście nowel przez dziesięciu autorów*. Wyd. nast. m.in. Wwa 1907. Parę przedr. m.in. w poz. 23, 52.
21. Opowiadania o starej Warszawie. Wwa 1900. Seria 2. Wwa 1908; seria 3. Wwa 1909. Wyd. nast.: wyd. 2 t. 1–2. Wwa 1913; wyd. 3 wstęp i oprac. J.W. Gomulicki. Wwa 1960.
22. Wybór wierszy. Wwa 1900.
23. Biała. [Opowiadania]. Wwa 1900.
24. Wiersze. Zbiór nowy. Wwa 1901. Przedr. części wierszy w poz. 51.
25. Dobosz spod Eylau. Obraz dramatyczny w 3 częściach. Wwa 1913.
26. Ciury. Powieść. Lw. 1904. Wyd. nast.: Wwa 1907; Wwa 1908; wstęp J.W. Gomulicki, tekst ustalili i objaśnili Z. Wasilewski. Kr. 1986. Przedr. fragm. w poz. 53.

27. Brylantowa strzała i inne nowele. Ze wstępem Z. Dębickiego. Wwa 1905.

28. Wspomnienia niebieskiego mundurka. Wwa 1906. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 Wwa 1913; wyd. 7 Wwa [1935]; Kr. 1936 (dwa wyd.); wyd. 10 [13] Wwa 1947; Londyn 1953; z przedmową A. Kijowskiego. Kr. 1956; wyd. 10 [24] z posłowiem i objaśnieniami J.W. Gomulickiego. Wwa 1969; Kr. 1973; z posłowiem i objaśnieniami J.W. Gomulickiego. Kr. 1987; wyd. 20 Wwa 1996.

29. Zakazane. [Opowiadania]. Wwa 1906.

30. Biały sztandar. Pieśni miłościwe. Stanisławów. [Kr.] 1907. Przedr. w poz. 51.

31. On i ona. Powieść. Lw. 1907. Wyd. nast. Wwa 1909.

32. Schadzka. Poemat starowarszawski. Wwa 1907.

33. Siódme amen Imci Pana Mokrzeckiego. Powieść z czasów saskich. Wwa 1910. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1919; Wwa 1925.

34. Car-Widmo. Wwa 1911. Wyd. 2 Wwa 1913. Przekł. serb.-chorw. 1911.

35. Dwa romanse. Wwa 1911.

36. Grandmuszkieter. Powieść historyczna z czasów Augusta Mocnego. Wwa 1911.

37. Na rozłogach białoruskich. Powieść. *Tyg. Mód i Powieści* 1911 nr 1–29. Wyd. osob. Wwa 1912.

38. Rok 1812. Powieść dla młodzieży. Wwa 1912 [1911].

39. Życie dla ojczyzny. Powieść. Wwa 1911. Wyd. nast. m.in. wyd. 4 Wwa 1930.

40. Kłosa z polskiej niwy. [Zbiór art.]. Wwa 1912.

41. Bój olbrzymów. Powieść historyczna. Wwa 1913. Wyd. nast. Wwa 1921.

42. Pokłosie. Wybór nowel, opowiadań i szkiców. Wwa 1913.

43. Piękno Warszawy. Wwa 1915. Przedr. fotoofs. Wwa 1983.

44. Trójliść. Kijów–Wwa 1915.

45. Sylwety i miniatury literackie. Wwa 1916.

46. Warszawa dawna i jej pamiętki. Przewodnik historyczno-pamiętkowy. Wwa 1916.

47. Krzyż. Powieść. Pozn. 1919.

48. Światła. Nowy zbiór poezji zawierający utwory dawnymi zbiorami nieobjęte. Pozn. 1919 [1921]. Przedr. części wierszy w poz. 51.

49. Pod znakiem Syreny. Poezje warszawskie. Zebrał i oprac. [J.W. Gomulicki] K. Dąbek. Wil. 1939 [Wwa 1944]. Przedr. w poz. 51, 56.

Przekład

50. L. Gallet: Kapitan Czart. Przygody Cyrana de Bergerac. Wwa 1898. Wyd. nast. m.in.: oprac. J.W. Gomulicki. Wwa 1949; wyd. 5 Wwa 1958.

Ponadto przekładał następujących autorów: Ch. Baudelaire, P. Béranger, H. Cazalis, F. Coppée, A. Daudet, H. Heine, V. Hugo, A. Musset, A. Puszkín, E. Rostand i in.

Wybory twórczości

51. Wiersze wybrane. Wybrał i wstępem opatrzył P. Hertz. Wwa 1960.

52. Pod parasolem. Wybór opowiadań. Oprac. R. Taborski. Wwa 1961.

53. Warszawa wczorajsza. Oprac. J.W. Gomulicki. Wwa 1961.

54. [Poezje]. Wwa 1962 *Poeci Pol.*

55. Poezje wybrane. Wybór, wstęp i posłowie T. Jaroszewski. Wwa 1978.

56. Pod znakiem Syreny. Poezje warszawskie 1872–1918. Oprac. i wstęp J.W. Gomulicki. Wwa 1980.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Wybory nowel w przekładach: czes. 1902, ros. 1911.

Listy, koresp. i materiały w zbiorach: Bibl. Jagiel., Bibl. Nar., Bibl. PAN w Kr., Ossol. oraz w posiadaniu syna, J.W. Gomulickiego.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

R. TABORSKI. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — P. HERTZ: Uwagi o poezji W.G. *Twórczość* 1960 nr 4. — Z. LIBERA. *Obraz lit. pol. S. 4 t. 1* (1965). — S. LICHANŃSKI: Poezja rzeczy i faktów. (W 50 rocznicę śmierci W.G.). *Poezja* 1969 nr 3. — J.J. LIPSKI: Fantazy W.G. W. Warszawscy „Pustelnicy” i „Bywalscy”. T. I. Wwa 1973. — R. TABORSKI: M. Konopnicka i W.G. *Konopnicka wśród jej współczesnych.* Wwa 1976. — W. KULPIŃSKI: W.G. i Warszawa. *Kron. Warszawa* 1979 nr 4. — [R. TABORSKI] R.T.: Obchody rocznicy W.G. w Pułtusku. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 14/15 (1979/80). — J.W. GOMULICKI: Wspomnienia czulego serca. W: *Zygzakiem.* Wwa 1981. — W. OLKUSZ: Pierwsi popularyzatorzy nabizmu w Polsce. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Filol. Pol.* 1981 z. 20. — A. KALINOWSKA: Krótkie formy literackie w twórczości W.G. *Annales UMCS. Sectio F* 1983 vol. 1. — A. KALINOWSKA: W.G. a romantyzm. *Dziedzictwo romantyczne w lit. pozytywizmu i Młodej Polsce.* Lubl. 1988. — J. KULCZYCKA-SALONI: Rówieśnicy Wokulskiego. *Nowe stulecie trójcy powieściopisarzy.* Wwa 1992. — B. MAZAN: Wokół „Ciurów” (1904) W.G. – literackiej „syntezy” pozytywizmu warszawskiego. *Miscellanea Łódź.* 1994 nr 1.

A.P.

z GONIĄDZA PIOTR

zob. PIOTR Z GONIĄDZA

GORCZYCZEWSKI Jan

1751–1823

Urodzony 19 czerwca 1751 w Lidzbarku Welskim w ziemi michałowskiej; syn Krzysztofa, wiceprezydenta i rajcy miejskiego, oraz Marianny z Radośnińskich. Po ukończeniu szkół jezuickich w

Grudziądu (1760–67) wstąpił do zakonu jezuitów. Nowicjat (1767–69) i studia pedagogiczne (1769/70) odbył w Krakowie, studia filozoficzne (1770–73) w Kaliszu. Następnie został przeznaczony na nauczyciela w kolegium jezuickim we Wschowie, ale z powodu kasaty zakonu pracy nie podjął, rozpoczął natomiast w Poznaniu studia teologiczne, zakończone w 1775 święceniami kapłańskimi. W 1775/76 uczył w szkołach Komisji Edukacji Narodowej w Kaliszu; w 1776–82 był profesorem klasy V, w 1783–85 profesorem prawa i nauk moralnych, pełnił nadto funkcję prefekta szkoły i kontynuował rozpoczęte przez swego poprzednika, Józefa Przyłuskiego, „Dzieje domowe szkoły kaliskiej”. W 1782 otrzymał probostwo w Sokolnikach, w 1783 uzyskał doktorat filozofii i nauk wyzwolonych Szkoły Głównej Koronnej. W 1785–1803 był prorektorem szkół kaliskich, a w 1803–09 rektorem. W 1786 uzyskał także doktorat obojga praw. W 1794–1803 był nadto administratorem Funduszu Szpitala św. Ducha w Kaliszu, od 1797 archidiaconem kaliskim, a także, jeszcze z nadania Komisji Edukacji Narodowej, opatem komendatoryjnym sulejowskim. Pracę literacką rozpoczął w 1781 wierszem okolicznościowym; w 1801–05 ogłaszał utwory w *Nowym Pamiętniku Warszawskim*, w 1804 w *Tygodniku Wileńskim*. W 1805 został przyjęty na członka przybranego Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk. W okresie Księstwa Warszawskiego wchodził w skład Izby Administracyjnej departamentu kaliskiego (od 1807) i był sędzią Sądu Apelacyjnego. W 1809 został przeniesiony do Poznania na stanowisko rektora Gimnazjum Poznańskiego (do lipca 1812); od 1810 był kanonikiem poznańskim, od jesieni 1812 członkiem Dozoru Szkolnego w departamencie poznańskim, a w 1814 cenzorem czasopism i ksiąg tegoż departamentu. Wiersze i rozprawy ogłaszał w *Pamiętniku Warszawskim* (1817) i w *Mrówce Poznańskiej* (1822, przekłady dzieł Georga Louisa Buffona i Bernarda de Fontenelle). Zmarł 9 października 1823 w Poznaniu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wiersz na powrót z funkcji marszałkowskiej Trybunału Koronnego ... Ksawiera Nałęcz Kęszyciego, kasztelana kaliskiego... [Kalisz] 1781.

2. Satyry Boala Despro [Boileau Despreaux], z przystosowaniem ich do polskich rzeczy. Cz. 1–2. Wwa 1805 [tu też wiersz: Gotowalnia sentymentalna]. Wyd. nast. w poz. 3 t. 1.

3. Poezje przekładane i własne. T. 1 (Satyry Boala Despro... w powtórnym wydaniu poprawione, tudzież dwanaście listów tegoż autora i kilka innych innej ręki); t. 2 (Listy M. Boala, J. Delille'a i inne przekładane [A. Pope'a] i własne). Wwa 1818. Tu też wiersze A. Chrzanowskiego i K. Hoszkiewicza.

4. Stary poeta w Ciężeniu. Pozn. 1819. Niepodp.

5. Na jubileusz księdzstwa pięćdziesięcioletniego. Do ... Księdza Mateusza Zymchanowskiego, kanonika katedralnego poznańskiego, przy powtórnym jego prymicjach dnia 4 czerwca 1820 roku. [Pozn.] 1820.

6. Skotopaski Publiusza Wergiliusza Marona przekładania ... Wr. 1822 (tekst pol. i łac.).

7. Do ... Księdza Hrabi Nałęcz z Gorzenia Górzeńskiego... Pozn. 1823.

Podp.: X. J. G. K. M. P.

Kilka wierszy G. z rkpsów: Dorywcze ramoty moje przed i po tłumaczeniu Satyr Boala. Oprac. J.T. Pokrzywniak. *Studia Polon.* 8 (1980).

Przedr. paru wierszy G. w antologiach: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959); *Poezja pol. 1800–1830*. Wwa 1984; *Spokojne, ciche miasto*. Ostrów Wielkop. 1993.

Listy

8. Korespondencja J.G. w sprawach literackich. Oprac. J.T. Pokrzywniak. *Pam. Lit.* 1983 z. 4 (m.in. z F.K. Dmochowskim, L. Osieńskim, S.B. Lindem, O. Kopczyńskim).

9. Niedrukowany list I. Krasickiego do J.G. Oprac. J.T. Pokrzywniak. *Pam. Lit.* 1989 z. 4.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966); LP.

[F.K. Dmochowski: Rec. przekładu Satyr Boileau]. *Nouy Pam. Warsz.* 1805 t. 20 nr 59. — [Nekrolog]. *Gaz. Wielkiego Księstwa Pozn.* 1823 nr 83. — [K. JAROCHOWSKI]: Literatura poznańska w 1 poł. bieżącego stulecia. Pozn. 1880 i wyd. nast. — B. WOJCIECHOWSKI: Fragment z dziejów szkół kaliskich z rękopisu współczesnego. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Polsce* 8 (1895). — [P. CHMIELEWSKI] P. Chm. *Wielka enc. pousz. ilustr.* 25/26 (1900). — G. KORBUT. *Sto lat myśli pol.* 2 (1907). — TENŻE: Pogromca obskurantów sprzed stu lat. *Prace Komisji do Badań nad Hist. Lit. i Oświaty* 3 (1929) i odb. Wwa 1929; przedr. w: *Szkice i drobiazgi historycznoliterackie*. Wwa 1935. — B. ERZEPKI: Stary poeta w Ciężeniu. *Kron. m. Pozn.* 1938 nr 3. — C. KRAJEWSKA: Ze studiów nad życiem i twórczością ks. J.G. *Tamże* 1938 nr 2 i odb. — B. WIETRZYCHOWSKI: Autobiografia ks. J.G. *Tamże* 1938 nr 3. — C. KRAJEWSKA. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — Z. SKWARCZYŃSKI: W szkole sentymentalizmu. „Tygodnik Wileński” z r. 1804. Łódź 1958. — T. TATARKIEWICZOWA: O polskich teoretykach przekładów w XVIII i na przełomie XIX w. *Przeł. Hum.* 1959 nr 4. — J. POPLATEK: Komisja Edukacji Narodowej. Udział byłych jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1973. — J.T. POKRZYWNIAK: „Podobnie żartował Horacy”. *Teksty* 1976 nr 1. — TENŻE: J.G. – tłumacz, satyryk, krytyk. Pozn. 1981. — T. WITCZAK. *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1981. — J.T. POKRZYWNIAK: Spis książek znajdujących się w bibliotece ks. J.G. *Miscellanea z doby Oświecenia* 6. Wr.

1982 *Arch. Lit.* 25. — A. BARTOSZEWICZ. *Słownik biograf. Pomorza Nadwiślańskiego*. T. 2. Gdańsk 1994. — I. SARNOWSKA-GIEFING. Onomastyka w oświeceniowych przeróbkach i przekładach satyr M. Boileau. *Pozn. Studia Polon. Seria Językozn.* 1 (1994). — L. GRZEBIEŃ. *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kr. 1996. — J.T. POKRZYWNIAK. J.G. (1751–1823). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996 [z wyborem tekstów].

E.A.

GORCZYN Jan Aleksander

ok. 1618–po 1695

Inna forma nazwiska: Gorczyński.

Urodzony ok. 1618 w Krakowie; syn Piotra, wierszopisa, mieszczanina, którego ród wywodził się ze wsi Gorczyn (dziś dzielnica Poznania — Górczyn), noszącego pierwotnie nazwisko Ulanowski, i Urszuli. W 1634 rozpoczął studia w Akademii Krakowskiej; stopnia naukowego nie uzyskał. W 1647 ożenił się z Dorotą, przypuszczalnie córką Jakuba Celesty. Miał różnorodnie zainteresowania: matematyczne, heraldyczne, plastyczne i muzyczne, którym dawał wyraz, drukując prace popularyzatorskie z tych dziedzin. Był właścicielem kamienicy w Krakowie, prowadził księgarnię, a także — prawdopodobnie własną — drukarnię. Zajmował się sztacharstwem, pisywał również utwory dewocyjne. W 1661 wydawał z polecenia Jana II Kazimierza, a przy współudziale marszałka Łukasza Opalińskiego i sekretarza królewskiego Hieronima Pinocciego, najpierw w Krakowie, potem w Warszawie, pierwsze czasopismo polskie — gazetę tygodniową *Merkuriusz Polski*. Kilkakrotnie stawał przed sądem krakowskim jako powód i pozwany, głównie w sprawach edytorskich; od lutego 1683 do kwietnia 1684 przebywał za długi w więzieniu. Zmarł w biedzie po 1695.

TWÓRCZOŚĆ

1. Kwiatki liliowe albo modlitwy nabożne. Kr. [1647] Druk. Akademicka. Wyd. nast.: Gdańsk 1671; Gdańsk 1702; Kalisz 1704; [b.m.r.].

2. Nowy sposób arytmetyki, jako się każdy prędko i łatwo może nauczyć rachować. Kr. 1647 druk. K. Schedel.

3. Tabulatura muzyki abo zaprawa muzyczna, według której każdy, gdy tylko a, b, c, znać będzie, może się bardzo prędko nauczyć śpiewać i na wszelakich instrumentach ... z not grać. Kr. 1647 druk. W. Piątkowski. Przedr. fototyp. Kr. 1990.

4. Pamięć o cnotach, szczęściu, dzielności ... Władysława IV. Kr. 1648 druk. S. Bertutowic.

5. Herby Królestwa Polskiego. Kr. 1653. Framg. Odezwy do czytelnika przedr.: *Gaz. Lit.* 1822 t. 1.

Prace edytorskie

6. *Merkuriusz Polski* dzieje wszystkie świata w sobie zamykający dla informacyjnej popolnity... Wyd. w Kr. (nr 1–27 do 3 stycznia do 4 maja 1661) i w Wwie (nr 28–41 od 14 maja do 22 lipca 1661). [Wg Estr. egz. Bibl. Zamoyskich — obecnie zaginiony — posiadał numery do końca 1661]. Framg. przedr. W. Taszycki: Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII w. Lw. 1928; wyd. nast. Wwa 1955; 1969. Całość wyd. kryt. A. Przyboś. Kr. 1960 *Bibl. Wiedzy o Prasie* t. 3 [tu: lit. przedmiotu]. Tygodnik red. początkowo głównie przez H. Pinocciego; G. był red. technicznym i korektorem, od nr 21 prawdopodobnie prowadził red. samodzielnie.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

J. GRABOWSKI: J.A.G. „Nowy sposób arytmetyki” z r. 1647. *Nowe Tóry* 1914 i odb. — E. STAMM: Z historii matematyki XVII w. w Polsce. *Wiad. Mat.* 40 (1936). — Z. JACHIMECKI: Muzyka polska w rozwoju historycznym. T. 1. Kr. [1948]. — Z. LIBISZOWSKA: Pierwsza gazeta polska — „Merkuriusz Polski” — i jej rola w walce o reformę ustroju w połowie XVII w. *Prace Polon.* XII (1955). — J. ADAMCZYK: Początki polskiej produkcji czasopiśmienniczej. (Gazety ulotne i „Merkuriusz Polski”). *Zesz. Nauk. UW. Prasoznawstwo*. 1956 nr 2. — J. DIANNI, A. WACHUŁKA: Z dziejów polskiej myśli matematycznej. Wwa 1957. — R. MAJEWSKA-GRZEGORCZYKOWA: „Merkuriusz Polski” z 1661 roku i początki periodycznego piśmiennictwa polskiego. *Przegl. Nauk. Hist. i Społ.* 7 (1958). — J. LANKAU. *Pol. słownik biograf.* 8 (1959–60). — TENŻE: Prasa staropolska na tle rozwoju prasy w Europie 1513–1729. Kr. 1960. — A. PRZYBOS: „Merkuriusz Polski” na tle epoki. *Zesz. Prasoznawcze* 1961 nr 1/2. — TENŻE: Nie rozwiązane problemy prasy polskiej. *Matop. Studia Hist.* 1962 z. 1/2. — A. KERSTEN: W sprawie badań nad początkami prasy polskiej. *Kwart. Hist.* 1963 s. 69–83. — W. RZEPKA: Gorczynowa zagadka w „Merkuryszu Polskim” z 1661 r. *Zesz. Prasoznawcze* 1964 nr 4. — K. TARGOSKI: Hieronim Pinocci. Wr. 1967. — O. BŁĄŻEJEWICZ. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974).

I.T.

GORCZYŃSKI Adam

1805–1876

Urodzony w 1805 w Tarnowie. Uczęszczał na kursy filozoficzne we Lwowie, następnie odbył w Wiedniu studia w zakresie administracji i gospodarki krajowej. Po ich ukończeniu osiadł na wsi w powiecie wadowickim (dawne Księstwo Zatorskie) i zajął się gospodarowaniem we własnym majątku. Debiutował w 1831 wierszem „Improwizacja na pochwałę Czech” (*Česka učela* nr 35). Około 1834 rozpoczął współpracę z czasopismami oraz almanachami lwowskimi i krakowskimi: *Rozmaitości* (lwowskie), *Tygodnik Krakowski*,

Sławianin, Dziennik Mód Paryskich, Album na korzyść pogorzalców, a także poznańskimi i warszawskimi, ogłaszając tłumaczenia poezji czeskiej i niemieckiej oraz liczne opowiadania i powieści. Używał m.in. pseudonimów Jadam z Zatora, Rodzimir. W latach późniejszych pisał także dramaty historyczne oraz komedie, z których kilka wystawiono w 1851–55 w teatrze krakowskim. Zajmował się również malarstwem akwarelowym. Zmarł 24 maja 1876 w Brzeźnicy pod Krakowem. Zbiorowe wydanie wierszy, opowiadań i dramatów opublikował po śmierci G. jego syn, Bolesław.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Powieści Jadama. T. 1–2. Kr. 1838. Wyd. nast.: wyd. 2 Kr. 1841; wyd. 3 Kr. 1883.
2. Opowieści i legendy Jadama z Ziemi Zatorskiej. Zbiór 1. Lw. 1842. Wyd. nast. Wadowice 1892 (pt. Legendy i opowieści).
3. Sylwa rerum Jadama. Zeszyt 1. Lw. 1842. Wyd. 2 [poszerz.] Kr. 1883.
4. Farmazon. Cz. 1–2. Lw. 1844.
5. Zeno. T. 1–2. Lw. 1845.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

P r z e k ł a d y

6. W. Shakespeare: Romeo i Julia. *Dzien. Mód Paryskich* 1843 nr 16 (fragm.). Wyd. całości w poz. 11.
7. F. Schiller: Ballady. T. 1. Bochnia 1844. Przedr. w poz. 10.
8. F. Schiller: Poezje liryczne. T. 2. Lw. 1844. Przedr. w poz. 10.
9. J.W. Goethe: Pieśni i ballady. Wadowice 1851. Wyd. nast. Wadowice 1871. Przedr. w poz. 10.

Wydania zbiorowe

10. Wiersze. Opowieści i legendy. Pieśni czeskie. Tłumaczenia. Kr. 1883.
11. Dramata. Seria I–II. Kr. 1883. Wyd. nast. Kr. 1884–85.
Seria I: Luwitka. Dramat w 5 a.; Wanda. Dramat w 5 a. z prologiem; Zbydowski i Zawisza. Dramat w 5 a.
Seria II: Artysta i książę. Dramat w 4 a.; Ojciec chrzestny. Komedia w 3 a.; Olimpia. Komedia w 4 a.; Ludgarda. Dramat w 5 a. (fragm.) oraz przekł.: W. Shakespeare: Romeo i Julia. Tragedia w 5 a.

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilutr.* 25 (1900). — W. HAHN. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — M. REYŃOWNA: A.G. — materiały biograficzne. *Polonista* 1960 nr 10/11. — I. JAKIMOWICZ. *Z dziejów pol. krytyki i teorii sztuki*. T. 1. Wwa 1961. — J. BACHÓRZ. *Obraz lit. pol.* S. 3 t. 1 (1975).

A.P.

GORCZYŃSKI Bolesław 1880–1944

Urodzony 26 lutego 1880 w majątku Bramki (pow. błoński) w rodzinie ziemiańskiej; syn Franciszka i Marii z Higersbergerów. Gimnazjum klasyczne ukończył w Łodzi i od 1897 studiował na wydziale prawnym Uniwersytetu Warszawskiego. W tym czasie rozpoczął twórczość literacką. Od 1898 współpracował z *Gazetą Warszawską* jako felietonista i recenzent teatralny. Jego debiutem literackim była nowela „Dwa słowa” drukowana w 1898 w łódzkiej *Rozwoju*. Jako dramtopisarz debiutował w 1900 jednoaktowym obrazkiem dramatycznym „Gwiazdka błysnęła” (*Ognisko Rodzinne* nr 4–7). Brał również udział w studenckim ruchu teatralnym i w pracach Koła Miłośników Sceny Towarzystwa Artystycznego, m.in. w konspiracyjnym wystawieniu w Warszawie „Wesela” Stanisława Wyspiańskiego w 1904. Tworzył w owym czasie głównie jednoaktowe sztuki dramatyczne, grywane w Warszawie i na innych scenach krajowych. Studia przerwał w związku z czynnym udziałem w wypadkach 1905, wyjechał za granicę do Monachium, gdzie studiował teatrologię i języki. Po powrocie do kraju zamieszkał na stałe w Warszawie. Współpracował od 1906 z *Nową Gazetą*, prowadził tam felieton i pisał recenzje teatralne. W krakowskiej *Krytyce, Nowej Reformie* oraz później w warszawskim *Świecie* drukował nowele i powieści. Równoległe do pracy pisarskiej rozwijał działalność teatralną. W 1909 współpracował z kabaretem Momus, w 1910 był inicjatorem i współorganizatorem eksperymentalnej Wolnej Sceny przy Teatrze Małym. W sezonie 1915/16 był kierownikiem literackim Teatru Polskiego. W 1919–21 objął kierownictwo Teatru Miejskiego na Pradze, w 1921–23 prowadził zorganizowany przez siebie Teatr im. Wojciecha Bogusławskiego. W sezonie 1923–24 ponownie pełnił funkcję kierownika literackiego Teatru Polskiego. Następnie przeniósł się do Łodzi i tu kierował Teatrem Miejskim (w 1925–27 wraz z Arnoldem Szyfmanem, po czym do 1929 samodzielnie). W Łodzi pozostał do 1931 jako dyrektor Teatru Popularnego i Kameralnego. Po powrocie do Warszawy objął funkcję doradcy literackiego Teatru Polskiego i Małego. W owym czasie wiele tłumaczył dla teatru. Równocześnie ogłaszał artykuły teatrologiczne w *Teatrze* (1934–36) i *Scenie Polskiej* (1937–38). Lata II wojny światowej i okupacji spędził w Warszawie. Zginął w powstaniu warszawskim 6 września 1944.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Bagienko. Komedia w 3 odsłonach. Powst. 1891. Wyst. Wwa, Łódź, Lw. 1905. Wyd. Wwa 1907.

2. W noc lipcową. Kartka z życia powszedniego w 3 odsłonach. Powst. 1901. Wyst. Łódź, Wwa, Kr., Pozn. 1903. Wyd. Wwa 1903. Wyd. 2 Wwa 1906.

3. Parodie miłości. Trzy jednoaktowe lekkie komedie. Lw. 1908.

Tu: Parodie miłości. Szkic sceniczny w 1 a.; Idealista. Szkic sceniczny w 1 a.; Frania. Wesoły epizod z życia artystycznego w 1 odsłonie.

4. Wyzwanie. Dramat w 3 a. Wyst. Wwa 1909. Przekł. ros. 1909.

5. Kawiarnia. Sztuka w 3 a. Wyst. Wwa 1910.

6. Na tropie trucizny. [Powieść]. Wwa 1912.

7. Poeci się żenią. Komedja w 3 a. Wyst. Wwa 1912.

8. Doskonałego sceptyka romans z Europą. [Powieść]. *Nowa Gaz.* 1914 nr 3–348 z przerwami.

9. Konstytucja. Komedja w 4 a. Wyst. Wwa, Łódź 1918.

10. Rzeczywistość. Komedja w 3 a. Wyst. Wwa 1918.

Przekłady

11. O. Wilde: Brat marnotrawny. Komedja lekomyślna dla ludzi serio w 3 a. Wwa 1918.

12. M. Maeterlinck: Burmistrz Stylmondu. Dramat w 3 a. Wyst. Wwa 1921.

13. L. Pirandello: Rozkosz uczciwości. Komedja w 3 a. Wyst. Wwa 1931.

Ponadto dla potrzeb teatru przekładał wiele komedii i fars, m.in. M. Acharda, A. Birabeau, F. Croisseta, J. Devala, R. Flersa, F. Molnara.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP.

M. FALLEK: Cztery sceny teatru łódzkiego. *Prace Polon.* 2 (1939) s. 271–332 i odb. — S. MARCZAK-OBORSKI: *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — R. GÓRSKI: *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 2 (1967). — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973. — R. TABORSKI: Wolna scena. *Przegl. Hum.* 1976 nr 3.

A.P.

GORECKI Antoni

1787–1861

Inna forma nazwiska: Górecki.

Urodzony w 1787 w Wilnie; syn Walentego, wojskiego wileńskiego, i Anny z Reuttów. W 1802–06 studiował na wydziale literatury Uniwersytetu Wileńskiego, ogłaszał poezje w *Nowym Pamiętniku Warszawskim* (1804), *Tygodniku Wileńskim* (1804) i *Dzienniku Wileńskim* (1805). W 1809 wstąpił do 3. (późniejszego 15.) Pułku Piechoty Księstwa Warszawskiego, w czasie kampanii 1812 był adiutantem gen. Stanisława Mielżyńskiego, walczą pod Smoleńskiem, Możajskiem, Terutino, Berezyną i był odznaczony Legią Honorową. W 1813

leczył się w Krakowie, następnie wystąpił z wojska (w stopniu kapitana) i osiadł w rodzinnych Dusieniatach koło Wilna. Wiersze i artykuły drukował w *Dzienniku Wileńskim* (1815–25), *Gazecie Codziennej Narodowej i Obcej* (1818), *Pamiętniku Warszawskim* (1818–22), *Wiadomościach Brukowych* (1818–22, pod pseud.: Kalikst Gozdawa, Ziemiowit Jelita Mazur i Wapru 2gi), *Tygodniku Polskim i Zagranicznym* (1818), *Tygodniku Polskim* (1819–20), *Wandzie* (1820–21), *Gazecie Literackiej* (1821). Był członkiem loży wolnomularskiej Świątynia Izis (od 1811/12) i Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk (od 1817). W 1816–18 wyjeżdżał na leczenie do Czech, Francji i Włoch. W 1819 ożenił się z Weroniką Ejdziatowiczówną. W 1827 publikował w *Gazecie Polskiej*, w 1828 w *Rozrywkach dla Dzieci*; w tym samym roku został aresztowany i przewieziony do Warszawy, uwolniono go po podpisaniu deklaracji (25 czerwca), że w pismach swych zaniecha aluzji politycznych. W 1830 ogłaszał wiersze w *Motylu* i *Bardzie Oswobodzonej Polski*; w 1831 należał do komitetu organizującego powstanie w Wilnie, uczestniczył w walkach o Wilno (w stopniu pułkownika) i w powstaniu teleszewskim, następnie wyjechał w misji dyplomatycznej do Szwecji, Anglii i Francji. Po powstaniu osiadł w Paryżu, należał do Komitetu gen. Józefa Dwernickiego, przez krótki czas był związany z Hotelem Lambert. W grudniu 1834 podpisał akt założenia Braci Zjednoczonych i przeżył okres „nawrócenia”, w 1836 mieszkał w „domku Jańskiego”, wkrótce jednak — pod wpływem Adama Mickiewicza — wszedł do grona towiańczyków. Po zerwaniu z towianizmem (1841) ponownie zbliżył się do zmartwychwstańców, następnie — powodowany niechęcią do polityki papiieża Piusa IX — zerwał z katolicyzmem. W czasie Wiosny Ludów wstąpił do Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Czynn timer uczestniczył w życiu kulturalnym Wielkiej Emigracji, należał do Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Towarzystwa Pomocy Naukowej. Poezje publikował w czasopiśmie: *Bard Nadwiślański* (Awinion 1832–33), *Pielgrzym Polski* (Paryż 1832–33), *Rocznik Emigracji Polskiej* (Paryż 1836), *Demokrata Polski* (Poitiers 1837–40, 1851), *Kronika Emigracji Polskiej* (1837–38), *Melitele* (Lipsk 1837), *Młoda Polska* (Paryż 1838), *Noworocznik Demokratyczny* (Paryż 1842), *Podarek dla Plci Pięknej* (1851), *Przegląd Rzeczy Polskich* (Paryż 1857–58). Od 1858, stary i schorowany, przebywał w domu zdrowia (Maison Municipale de St. Denis). Zmarł 18 września 1861; pochowany na cmentarzu w Montmorency.

TWÓRCZOŚĆ

1. Duma o generale Grabowskim poległym pod Smoleńskiem dnia 17 sierpnia 1812 roku. Wwa

1814. Wyd. nast. w poz. 10. Przedr. fototyp. wstęp i oprac. A. Zieliński. *Ulotna poezja patriotyczna wojen napoleońskich (1805–1814)*. Wr. 1977.

2. Krakowiaki ofiarowane Polkom. Wiedeń [1815] (muzyka F. Mirecki). Wyd. nast.: Wwa 1816; w poz. 8.

3. Cienia walecznych rycerzy polskich poległych pod Smoleńskiem dnia 17 sierpnia 1812 roku, czyli wieczna pamięć w sercach Polaków. Wwa 1831.

4. Poezje Litwina. Paryż 1834 (anonim.). Wyd. nast. w poz. 23 i 24.

5. 1838. Ósmy rok od wznowienia wojny narodowej. Pieśń polska. Paryż 1838 [pod krypt.: G.]. Toż wyd. pt. Pieśń polska. Rok 1838my [sic] od wznowienia wojny narodowej. B.m.r.

6. Bajki i poezje nowe. Paryż 1839. Wyd. nast. w poz. 23 i 24.

7. Do Aleksandra Potockiego, Paryż 29 listopada 1843. Paryż 1843.

8. Kłosek polski, czyli nowy tomik poezji ... z dodaniem uwag ... nad doktryną papieża względem Polski. Paryż 1843. Wyd. nast. w poz. 23 i 24.

9. Do generała Rybińskiego w gronie oficerów polskich, 1844 lutego 25, Paryż. Paryż 1844. Toż wyd. F. Chotomski w: Do generała Rybińskiego w imieniu obecnych oficerów polskich na obchodzie rocznicy bitwy pod Grochowem, dnia 25 lutego 1844. Paryż 1844.

10. Wolny głos, czyli nowy tomik pism... Paryż 1850. Wyd. nast. w poz. 23 i 24.

11. Grosz wdowi. Kołęda z roku 1851 na rok 1852 na korzyść sierot polskich wychowywanych w Szkole Narodowej Polskiej, Boulevard Batinolles 54. Paryż 1852.

12. Wiersz powiedziany na pogrzebie generała Tadeusza Suchorzewskiego na cmentarzu Mont-Parnasse w Paryżu, dnia 19 marca 1852 roku. Paryż 1852. Wyd. nast. w poz. 15.

13. Bajka o jubilerach. Paryż 1854. Wyd. nast. w poz. 15.

14. Pieśń dzieciątek ... rozdana dzieciom polskim podczas ich zabawy w Paryżu 7 lutego 1857... Paryż 1857.

15. Siewba, czyli nowy tomik pism... Paryż 1857. Wyd. nast. w poz. 23 i 24.

16. Nowy zbiorek wierszy... Paryż 1858. Wyd. nast. w poz. 23 i 24.

17. Jeszcze tomik pism... Paryż 1859. Wyd. nast. w poz. 23 i 24.

18. Nowe pisemko... Paryż 1860 [z korespondencją polemiczną z A. Jełowickim z VI–VIII 1860].

19. Wiersze różne, które napisał Walentego syn... Paryż 1860.

20. Rozmaitości. Paryż 1861 [z korespondencją polemiczną z A. Jełowickim z IX–X 1860].

Kilka wierszy G. z rkpsów ogł.: *Dzien. Lit.* 1870 nr 45; Z. Skwarczyński: Z nie publikowanych

wierszy G. *Prace Polon.* 38 (1982). Nadto przedr. wielu wierszy G. w licznych antologiach, także w antologiach poezji pol. w przekł. ang., czes., franc. i ros. Również liczne odpisy w zbiorach rkpsów (w rkpsie Bibl. Jagiel.: zbiór wierszy niedrukowanych, przepisanych w 1860–64 przez przyjaciela poety — K. Zychlińskiego).

Przypisywane G. wiersze ogłaszane pod nazwiskiem Antoniego Pełki są autorstwa A. Pełki, nie G.

Wydania zbiorowe

21. Bajki. Paryż 1868 *Bibl. Lud. Pol.* 57 (wybór). Wyd. 2 Paryż b.r.

22. Pieśni. Paryż 1868 *Bibl. Lud. Pol.* 54 (wybór, z przedmową L. Rettla).

23. Pisma ... Zebrane i wydane przez E. Goreckiego. Lipsk 1878 (z przedmową L. Rettla).

24. Pisma... T. 1–2. Lipsk 1886 *Bibl. Pisarzy Pol.* 80–81 (z przedmową L. Rettla).

25. Diabeł i zboże. Bajki, epigramaty, wiersze... Oprac. i wstęp [Z. Mitzner] J. Szelaż. Wwa 1950 *Bibl. «Szpilek»* 6.

Listy

26. Nieznane listy A.E. Odyńca do A.G. Oprac. Z. Skwarczyński. *Prace Polon.* 31 (1975).

27. Listy J. Koźmiana do A.G. z l. 1839–1854. Oprac. Z. Skwarczyński. *Prace Polon.* 33 (1977).

Nadto koresp. z różnymi adresatami rozproszona w rkpsach i drobnych publikacjach (*Kron. Rodz.* 1882, *Pam. Lit.* 1925/26).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

L. RETTEL: A.G. *Dzien. Lit.* 1886 nr 52. — K.W. WÓJCICKI: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu. (Od 1800 do 1830 r.). *Bibl. Warsz.* 1878–79 i osob. Wwa 1880; przedr. w: Pamiętnik dziecka Warszawy i inne wspomnienia warszawskie. T. 2. Wwa 1974. — R. OTTMANN: G. poeta żołnierz. *Muzeum* 1881 z. 3–4. — [P. CHMIEŁOWSKI] Pchm. *Wielka enc. pouz. ilustr.* 25/26 (1900). — J. MICHAŁSKI. *Sto lat myśli pol.* 2 (1907). — G. KORBUT: Mickiewicz — G. *Ruch Lit.* 1928 nr 1. — S. MAŁACHOWSKI-LEMPICKI: Wykaz polskich łóż wolnomularskich oraz ich członków w l. 1731–1821. *Kr.* 1929. — G. KORPALA: Za kulisami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit.* 1931. — A. BAR: Kumoszki na Parnasie. *Kr.* 1947. — Z. SKWARCZYŃSKI: W szkole sentymentalizmu. „Tygodnik Wilenski” z 1804 r. Łódź 1958. — Z. CIECHANOWSKA. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — A. KOWALSKA: Warszawa literacka w czasie przełomu kulturalnego 1815–1822. Wwa 1961. — M. TYROWICZ: Towarzystwo Demokratyczne Polskie. Dowódcy i kadry członkowskie 1832–1863. Wwa 1964. — M. STRASZEWSKA: Życie literackie Wielkiej Emigracji we Francji 1831–1840. Wwa 1970. — M. JANION: Reduta. Romantyczna poezja niepodległościowa. *Kr.* 1979. — W. PUSZ: Nowy Parnas

przedromantycznej Warszawy. Wr. 1979. — L. HASS: Sekta farmazonii warszawskiej. Wwa 1980. — W. PUSZ: A.G. contra Marcin Molski. *Pam. Lit.* 1980 z. 3; przedr. w.: Między Krasickim a Słowackim. Kr. 1992. — B. ZAKRZEWSKI: Bieg życia hymnu „Boże, coś Polskę” Alojzego Felińskiego. Wr. 1983 i wyd. nast. — A. SIOMKAŁO: Ewolucja epigramatu (do początków Romantyzmu w Polsce). Wr. 1983. — R. PRZYBYLSKI: Symbolika powstania listopadowego. W: Powstanie listopadowe. Wr. 1983. — J. SNOPEK: A.G. — Antoni Pelka. Zagadka historyczno-literacka. *Pam. Lit.* 1985 z. 1. — *Cmentarz polski w Montmorency*. Oprac. J. Skowronek i in. Wwa 1986. — A. BIERNACKI: Betyziany. *Blok Notes* 1988. — W. WOŻNOWSKI: Dzieje bajki polskiej. Wwa 1990. — J. ABRAMOWSKA: Polska bajka ezopowa. Pozn. 1991. — J. WIÑIARSKI: F.G. (1787–1861). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996 [z wyborem wierszy G.]

E.A.

GORECKI Leonard ok. 1530–1580

Urodzony ok. 1530 w średnio zamożnej rodzinie szlacheckiej herbu Sokala, osiadłej pod Gnieznem (m.in. w Kocielkowskiej Górce, stąd przy nazwisku rodowym przydomek Kocietek); syn Jana. Był protestantem. Otrzymał staranne wykształcenie, zdobyte zapewne w zagranicznym ośrodku różnowierczym. W 1554 przebywał w Londynie i miał możliwość oglądania uroczystości zaślubin Marii Tudor z Filipem hiszpańskim. W mowie napisanej z tej okazji wbrew swojej konfesji ostro zaatakował Kościół angikański. Jego gwałtowne i krańcowe reakcje urobiły mu opinię człowieka nieodpowiedzialnego. W 1557 w oktawę Bożego Ciała usiłował dopuścić się świętokradztwa w kościele św. Marii Magdaleny w Poznaniu, wskutek czego był zmuszony opuścić miasto. W 1564 powrócił i przystąpił do manifestacji przeciw edyktom parczowskim wydanym przez Zygmunta II Augusta. Zwalczał działalność jezuitów, a szereg wystąpień (przemówienie agitacyjne w ich kolegium w 1575, niezmany dziś paszkwil, zamierzona napaść na kapłana odprawiającego nabożeństwo) przerwała dopiero przed 1579 interwencja urzędu grodzkiego. Oprócz tego rozwijał działalność pisarską, początkowo na użytek oratorstwa okolicznościowego, później historiograficzną. Pozostawał wtedy pod mecenasowską opieką Andrzeja Górki, kasztelana międzyrzeckiego. Zmarł w pierwszej połowie 1580.

TWÓRCZOŚĆ

1. Oratio ... de matrimonio ... Regis ac Reginae Angliae, Hispaniae... Londyn 1554 druk. W. Powell.
2. Oratio ... de morte ... Jacobi Ostrorogi. Frankfurt nad Odrą 1568.

3. Oratio ... qua Gedaneses admonentur. Pozn. 1577 druk. M. Nering (dwie ed.).

4. Oratio Gedanensis secunda. Pozn. 1578 druk. M. Nering.

5. Descriptio belli Ivoniae Voivodae Valachiae. Frankfurt 1578 druk. A. Wecheliusz [tu: dzieło J. Łasickiego: Historia de ingressu Polonorum in Valachiam]. Wyd. nast. w: J. Pistoriusz: Polonicae historiae corpus. T. 3. Bazylea 1582 s. 75–95; w zbiorze: Rerum Polonicarum tomi tres. T. 3. Frankfurt 1584 s. 448–515.

Descriptio... miało stanowić część 20-tomowej historii Polski, zwanej „Decades”, doprowadzonej do końca panowania Zygmunta Augusta, która się nie zachowała. Przekład pol.: [L. Kondratowicz] W. Syrokoma: Opisanie wojny Iwana hospodara wołowskiego z Selimem II. Petersburg. 1855 *Dziejopisowie Krajowi* t. 8.

Przekł. niem. 1578.

Utwór o autorstwie niepewnym

6. Kronika z czasów króla Stefana Batorego 1575–1582 (łac.). Wyd. H. Barycz. Kr. 1939 *Arch. Komisji Hist. PAU* t. 15.

Wg wydawcy jest to zapewne część dzieła obejmującego dzieje Polski, zob. poz. 5. Autorstwo L.G. zdecydowanie odrzucał W. Dworzaczek. Rkps w Bibl. Kór. nr 278 k. 1–77.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964).

H. BARYCZ. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — D. CIUREA: Rumuni w historii polskich humanistów. *Spr. z Posiedzeń Komisji Nauk.* Kr. PAN 12 (1968) [1969] cz. 2. — H. BARYCZ. *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1981.

I.T.

GOSŁAWSKI Maurycy 1802–1834

Urodzony 5 października 1802 we Frampolu pod Biłgorajem w ubogiej rodzinie szlacheckiej; syn dzierżawcy, a następnie rządcy dóbr na Podolu, i Franciszki z Popielów. Uczył się w Liceum Krzemienieckim, później był nauczycielem prywatnym w kilku domach ziemiankich na Podolu, a w 1825–26 w Kordyszówce u Michalskich. Zakochał się z wzajemnością w córce gospodarzy, ale został odrzucony przez rodziców panny. Debiutował jako poeta w 1826 w *Dzienniku Warszawskim* (t. VI), publikując pt. „Urojenia” wolny przekład utworu Friedricha Schillera „Die Ideale” oraz wyjątek z poematu dramatycznego „Leszek”. W roku następnym drukował w tym piśmie drobne utwory poetyckie. Współpracował też w 1826–27 z *Dziennikiem Wileńskim* i *Rozmaitościami Warszawskimi*. W 1827 wyjechał do Warszawy i został urzędni-

kiem w kancelarii wielkiego księcia Konstantego. Należał do grona młodych romantyków i współpracował z pismem *Polihymnia* (1827–28). W 1828 zaciągnął się do służby w kancelarii sztabu gen. Iwana Dybicza i wziął udział w wojnie rosyjsko-tureckiej. W 1830 zdezerterował z wojska rosyjskiego i w czasie powstania listopadowego służył jako porucznik w Legii Pieszkiej Litewsko-Ruskiej w dywizjonie ułanów podolskich. Brał udział w obronie Zamościa. Po upadku twierdzy ukrywał się w Galicji i uczestniczył w przygotowaniach do partyzantki Józefa Zaliwskiego. W 1834 został aresztowany pod przybranym nazwiskiem Maurycego Jasińskiego. Więziony był w Zaleszczykach, później w Stanisławowie, gdzie zmarł na tyfus 17 listopada 1834. W 1875 na cmentarzu w Stanisławowie nastąpiło uroczyste odsłonięcie pomnika z napisem: „Śp. Maurycemu Goślawskiemu, żołnierzowi-poecie”.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Poezje. T. 1. Wwa 1828.

Tu m.in.: Podole. Poema opisowe we czterech częściach (przeł. ros. 1963).

2. Poezja ułana polskiego poświęcona Polkom.

T. 1–2. Paryż [Lw.] 1833. Wyd. nast. Lw. [1881] *Bibl. Mrówki* t. 109 (pt. Piosnki ułana polskiego).

Przekład

3. F. Schiller: Celina. Ballada. *Polihymnia* 1828 t. 6.

Wydania zbiorowe

4. Poezje. Pierwsze wyd. zbior. i zupełne. Z przedmową L. Zienkowicza. Lipsk 1864 *Bibl. Pisarzy Pol.* t. 26. Wyd. nast. [tyt.] Pozn. 1912 *Bibl. Poetów i Pisarzy Pol.* t. 17.

Tu m.in.: Tęsknota. Fantazja w trzech działaniach; Odstępca albo renegat. Fantazja; Banko. Fantazja.

Przodr. wierszy: *Księga wierszy pol.* 1 (1954), wyd. 2 (1956); *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); *Poezja powstania listopadowego*. Wr. 1971 *BN I*, 205.

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

L. ZIENKOWICZ. M.G. (Usque ad finem). Paryż 1859 [tu: wybór utworów poetyckich]. — [P. CHMIEŁOWSKI] P.Ch.: M.G. *Złota przędza*. T. 2. Wwa 1885. — S. ZDZIARSKI: M.G. Zarys biograficzno-literacki. Petersb. 1896; przedr. w: *Szkice literackie*. Lw. 1903. — [H. GALLE]: G.M. *Sto lat myśli pol.* 3 (1910). — M. GIERGIELEWICZ: *Poeta Podola. Pam. Lit.* 1936. — K. ROLLE. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — [A. ROLLE] DR. ANTONI J.: M.G. W: *Sylwetki literackie*. T. 3. Kr. 1966. — E. GINKOWA: Romantyczne kontynuacje poematu opisowego. *Ruch Lit.* 1977 z. 4. — J. KAMIONKA-STRASZAKOWA: Wielość przestrzeni i rzeczywistości. Zmącenie idylli, rewizja

mitów. W: *Zbłąkany wędrowiec*. Wr. 1992. — J. LYSZCZYNA: Twórczość poetycka M.G. Kat. 1994 *Prace Nauk. UŚI*. nr 1467. — TENŻE: „Wieszcz bagnetem laur zarobił...” M.G. – zapomniana legenda poety-ułana. *Zapomniane wielkości romantyzmu*. Pozn. 1995.

H.G.

GOSTOMSKI Anzełm ok. 1508–1588

Urodzony ok. 1508 prawdopodobnie w Leżenicach na Mazowszu; syn Dobrogosta z linii Nałęczów Gostomskich. Za młodu służył w wojsku. Powiązany z dworem królewskim, dzięki przywilejom nadawanym mu przez Zygmunta II Augusta powiększył znacznie swoje majątki. W 1562 otrzymał kasztelanję wyszogrodzką, dwa lata później płocką, w 1565 starostwo rawskie, a w 1572 godność wojewody rawskiego. Na sejmie lubelskim w 1569 podpisał akt unii Litwy z Koroną. W czasie pierwszego bezkrólewia popierał kandydaturę Henryka III Walezego, w czasie drugiego — cesarza Maksymiliana, jednakże po objęciu tronu przez Stefana Batorego znalazł się wśród współpracowników króla. W 1581 brał udział w pertraktacjach pokojowych z delegacją moskiewską, na sejmie w 1585 występował jako rzecznik kalwinów w obronie innowierców polskich. Żonaty był czterokrotnie: z Narzyską, kasztelaną płocką; Małgorzatą Bartnicką; Zofią Tarłówną; Zofią Szczawińską, kasztelaną sochaczewską, primo voto Sierpską. Wśród współczesnych zasłynął przede wszystkim jako znakomity gospodarz licznych majątków położonych w województwach: rawskim, mazowieckim, sandomierskim i plockim. Praktyczne doświadczenia zawarł w książce, której nie zdążył ukończyć przed śmiercią, ale która — dzięki całkowitemu dostosowaniu do potrzeb polskiej szlachty ziemiańskiej — znalazła szerokie zastosowanie i zyskała popularność. Zmarł w 1588.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Gospodarstwo. Kr. 1588 druk. J. Siebeneicher. Wyd. nast.: Kr. 1606; Kr. 1619; pt. Oekonomija albo gospodarstwo ziemiańskie. Kr. 1644; przedr. K.W. Wójcicki. Wwa 1843 *Bibl. Starożytna Pisarzy Pol.* T. 3; toż wyd. 2 Wwa 1854; wyd. J. Radwański pt. Notaty gospodarskie. Kr. 1856; wyd. kryt. S. Ingłot. Wr. 1951 *BN I*, 139. Przedmowę J. Siebeneichera do ed. z 1588 przedr.: *700 lat myśli pol.*: XVI w. (1977).

Utwór o autorstwie niepewnym

2. Gospodarstwo jezdeckie, strzelcze i myśliwcz. Wyd. Pozn. 1690. Przedr. J. Rostański w:

O myślistwie, koniach i psach łowczych. Kr. 1914 BPP nr 64.

Przedr. fragm.: *Apophthegmata*. Oprac. J.Z. Lichański. Wwa 1985.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

J. BERGERÓWNA: Z dziejów książki gospodarczej w Polsce XVI w. Studium o A.G. Lw. 1933. — E. LIPINSKI: Polska myśl ekonomiczna okresu Odrodzenia. Rozdz. 7: A.G. — ideolog wilczego głodu produktu dodatkowego. W: Studia nad historią polskiej myśli ekonomicznej. Wwa 1956. — A. PODRAZA. *Pol. słownik biograf.* 8 (1956–60). — J. MITKOWSKI: A.G. i jego „Gospodarsstwo”. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* S. B 1963 z. 8. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — L. WILCZYŃSKI. *Przyjaciółka* 1987 nr 23. — S. INGLOT: Stosunek ziemianina A.G. do poddanych. *Kultura Wsi* 1996 nr 2.

I.T.

GOSTOMSKI Walery 1854–1915

Urodzony w 1854 w Borucinie na Kujawach w rodzinie szlacheckiej. Do gimnazjum uczęszczał we Włocławku i Warszawie, następnie studiował na uniwersytecie w Petersburgu i na politechnice w Rydze. Po ukończeniu studiów zajmował się początkowo rolnictwem, potem jako prywatny nauczyciel wykładał historię literatury w Rydze. Wygłaszał ponadto odczyty i rozwijał działalność publicystyczną jako krytyk i historyk literatury. Od 1886 współpracował z *Ateneum*, od 1889 z *Biblioteką Warszawską* i *Tygodnikiem Ilustrowanym*. Od 1890 należał do komitetu redakcyjnego *Wielkiej powszechnej encyklopedii ilustrowanej*. W 1893 zamieszkał na stałe w Warszawie. Współpracował z wieloma czasopismami, m.in. ze *Słowem* (od 1898), *Czasem* (od 1901), prowadził dział sprawozdawczy z poezji współczesnej w *Książce* (1901–14), przeglądy piśmiennicze literatury polskiej i obcej w *Przeglądzie Powszechnym* (1902–09). Publikował również prace i przekłady z dziedziny ekonomii. W 1908 został powołany na członka Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Od 1909 ogłaszał artykuły w *Sfinksie*. W 1911–14 przebywał często w Rzymie, skąd nadysłał korespondencje do *Kuriera Warszawskiego*. Zmarł 30 stycznia 1915 w Wiedniu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Arcydzieło poezji polskiej. A. Mickiewicza „Pan Tadeusz”. Studium krytyczne. Kr. 1894 odb. *z Nowej Bibl. Uniwersalnej* 7 (1893).

2. Historia literatury powszechnej w zarysie. Cz. 1–2. Wwa 1898.

3. Z przeszłości i terażniejszości. Studia i szkice krytycznoliterackie. Wwa 1904.

Tu m.in.: Świat nadprzyrodzony w „Boskiej komedii”; O liryce religijnej Mickiewicza; Ideały filareckie w „Odzie do młodości”.

4. Arcytwór dramatyczny Wyspiańskiego „Wesele”. Lw. 1908 odb. *z Pam. Lit.*

5. Praca u podstaw w powieściach Orzeszkowej. Kr. 1910.

6. W kaplicy Sykstyńskiej. *Sfinks* 1909–10 i odb. Wwa 1911.

Przekłady

7. V. Cathrein: Filozofia moralna. T. 1–4. Wwa 1904–05.

8. P. Schanz: Apologia chrześcijaństwa. T. 1–8. Wwa 1905–07.

9. D. Mereżkowski: Piotr i Aleksy. T. 1–2. Kr. 1907–08.

10. E. Hello: Studia i szkice. Wybrał, przełożył i przedmową zaopatrzył... Lw. 1912.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

W. HAHN: Wspomnienie pośmiertne o W.G. *Pam. Lit.* 1914/15. — I. CHRZANOWSKI. *Tyg. Ilustr.* 1915 nr 8; przedr. w: Wśród zagadnień, książek i ludzi. Lw. 1922. — J. RUŻYŁO-PAWŁOWSKA. *Pol. słownik biograf.* 8 (1959–60). — *Biogramy uczonych pol.* Cz. 1 z. 1. Wr. 1983. — A. ŚRÓDKA: Uczeni polscy XIX–XX stulecia. T. 1. Wwa 1994. A.P.

GOSZCZYŃSKI Seweryn 1801–1876

Urodzony 4 listopada 1801 w miasteczku Ilińce pod Humaniem na Ukrainie w zubożałej rodzinie szlacheckiej; syn Józefa, oficjalisty w dobrach Sanguszków, i Franciszki z Gurowskich. Uczył się w 1816–19 u bazylianów w Humaniu, gdzie zaprzyjaźnił się z Józefem Bohdanem Zaleskim i Michałem Grabowskim. We trójkę występowali jako zespół literacki pod nazwą Za-Go-Gra. W 1820 debiutował w *Dzienniku Wileńskim* wierszem „Do przyjaciół”, będącym wolnym przekładem jednej z pieśni Horacego (t. 1 nr 3; podp. mylnie: J. Zaleski). W tymże roku wyjechał do Warszawy, przerwawszy naukę w klasie piątej. Dalsze wykształcenie zdobywał samodzielnie. W 1821 wstąpił do tajnego patriotycznego Związku Wolnych Braci Polaków. Na wieść o wybuchu powstania w Grecji postanowił jako ochotnik walczyć o wolność tego kraju. Wyruszył pieszo z Warszawy, aby przez Odesę przedostać się do Grecji, ale nie udało mu się opuścić Ukrainy, gdzie przebywał do 1828, zajmując się pracą konspiracyjną i twórczością literacką.

Najdłużej mieszkał u Jana Krechowickiego w Leszczynówce pod Humaniami i w miasteczku Aleksandrówka w powiecie czechryńskim u M. Grabowskiego. W tym okresie powstały jego najbardziej radykalne wiersze, tzw. liryki humanistyczne (m.in. „Modlitwa wolnego”, „Uczta zemsty”) oraz „Zamek kaniowski”, jedna z najwybitniejszych polskich powieści poetyckich, na podstawie której G. został później zaliczony do tzw. szkoły ukraińskiej. W 1828 wyjeżdżał do Wiednia razem z M. Grabowskim, udając jego lokaja, w 1829–30 przebywał na Wołyniu i Ukrainie. Tuż przed powstaniem udał się do Warszawy i wstąpił do związku wojskowego kierowanego przez Piotra Wysockiego. Dnia 29 listopada brał udział w ataku na Belweder, następnie walczył w randze kapitana w korpusie gen. Józefa Dwernickiego, później był adiutantem ministra wojny, gen. Franciszka Morawskiego. W 1831 współpracował z *Nową Polską*. Jego powstańcze wiersze zostały wydane na koszt Ministerstwa Wojny w zbiorze „Pobudka”. Po powstaniu musiał ukrywać się u przyjaciół w Galicji, gdyż skazano go zaocznie na karę śmierci. Gościł między innymi w Łopusznej u Tetmajerów, skąd robił wycieczki w Tatry, upamiętnione „Dziennikiem podróży do Tatrów” (powstałym w 1832) oraz „Sobótką”, będącą fragmentem poematu „Kościelisko” (powst. 1833). Z jego inicjatywy powstał w 1832 we Lwowie tajny Związek Dwudziestu Jeden. W roku następnym był współzałożycielem węglarskiego Związku Przyjaciół Ludu, który niebawem został rozwiązany. Należał do grupy pisarzy skupionych wokół almanachu *Ziewonia* (1834). W 1835 w Krakowie był jednym z założycieli Stowarzyszenia Ludu Polskiego oraz w 1835–36 był współpracownikiem *Powszechnego Pamiętnika Nauk i Umiejętności* (tu w t. 1 z 1835 głośna rozprawa: „Nowa epoka poezji polskiej”). Jego liryki z tego okresu weszły później do zbioru poezji „Trzy struny”. Ścigany przez policję austriacką zmieniał miejsca pobytu, prowadząc nadal konspiracyjną działalność polityczną. W 1838 musiał emigrować do Francji. W tym samym roku w Strasburgu był współzałożycielem pisma satyrycznego *Pszonka*. Przebywał później kolejno w Paryżu, Neuilly, Meung i Angoulême, gdzie był zatrudniony przy budowie kanału. Wśród utworów literackich powstałych w okresie jego pobytu we Francji wyróżnia się powieść „Król zamczyska” (powst. 1839–40). Od 1840 przez kilka lat był współpracownikiem czasopism poznańskich: *Tygodnika Literackiego* (1840–43), *Dziennika Domowego* (1842–43), *Roku* (1843–45) i *Orędownika Naukowego* (1844–45). W 1841 zamieszkał na stałe w Paryżu i był ponad rok współpracownikiem *Demokraty Polskiego*. Dnia 2 sierpnia 1842 został członkiem Koła Towiańczyków i pełnił funkcje sekretarza jako „Brat Seweryn”. Był jednym z najak-

tywniejszych członków Koła i przez długie lata jego kronikarzem. Często spotykał się z Adamem Mickiewiczem oraz zaprzyjaźnił się z Juliuszem Słowackim, u którego mieszkał przez kilka miesięcy (od października 1842 do marca 1843). Korzystał też z jego pomocy, będąc często w wielkiej biedzie. W 1847 odwiedził Andrzeja Towiańskiego i został przez niego nakłoniony do uporządkowania dawnych notatek i prowadzenia stałej kroniki „Sprawy Bożej” („Dziennik Sprawy Bożej”, wyd. 1984). W 1847–48 przebywał w Strasburgu, po czym wrócił do Paryża. W 1852–57 był bibliotekarzem w Szkole Polskiej na Batignolles. Ważniejsze utwory literackie z jego okresu mistycznego to niedokończony poemat „Bogarodzica” (1854) i „Polskanie do Polski” (1856). W 1868 był współzałożycielem Stowarzyszenia Pomocy Naukowej na Emigracji, później w Paryżu żył w skrajnej nędzy. W 1872 skorzystał z przyjacielskiej pomocy Agatona Gillera i powrócił do kraju. W Krakowie był uroczystie witany przez grono pisarzy, następnie udał się do Lwowa, gdzie w 1875 obchodzone uroczystości jubileusz pięćdziesięciolecia jego pracy literackiej. Za zasługi dla Podhala został honorowym członkiem nowo założonego Towarzystwa Tatrzańskigo. Zmarł 25 lutego 1876 we Lwowie; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Zamek kaniowski. Powieść. Wwa 1828. Wyd. nast. m.in.: poprzedzone wstępem z 1832 pt. Kilka słów o Ukrainie i rzezi humanistycznej w poz. 5 t. 1; przedr. w poz. 13 t. 3; wyd. osob. Wr. 1852; Paryż 1866 *Bibl. Lud. Pol.* t. 17 [w tej serii sześć wyd. do 1868]; Lw. 1875; przedr. w poz. 22 t. 2; w poz. 23 t. 1; Wwa 1891 (razem z poz. 4); w poz. 24 t. 1; w poz. 25; oprac. G. Korbut. Wwa 1909; przedr. w poz. 26 t. 2; w poz. 27; oprac. J. Tretiak. Kr. 1921 *BN* I, 44; toż wyd. 2 Kr. 1925; toż Jerozolima 1944; oprac. M. Grabowska i M. Janion. Wwa 1958 *Bibl. Szk.*; oprac. H. Krukowska i D. Zawadzka. Białystok 1994. Adaptacja radiowa: reż. Z. Kopalko. Teatr Pol. Radia 1981. Przekł.: ang. 1883, czes. 1871, franc. 1835, niem. 1832, ros. 1844, włos. 1884.

2. Pobudka. Poezje. Wwa 1831.

Tu m.in. Marsz za Bug.

3. Dziennik podróży do Tatrów. Fragn. ogł.: *Ziewonia* 1834 (pt. Wyjątki z dziennika podróży po zachodniej części Galicji; dalsze fragn. druk. w kilku czasop.). Całość wyd. osob. pt. Dziennik podróży do Tatrów przez autora Sobótki. Petersb. 1853. Wyd. nast. m.in.: w poz. 26 t. 3; oprac. S. Sierotwiński. Wr. 1958 *BN* I, 170; fragn. ogł. A. Zieliński. *Romantyczne wędrówki po Galicji*. Wr. 1987.

4. Sobótko. Ogł.: *Ziewonia* 1834 (pt. Sobótko. Z powieści pod napisem: Kościelisko). Wyd.

osob. Wiedeń 1838 (pt. Kościelisko). Wyd. nast. m.in.: Wr. 1852 (pt. Sobótka. Z powieści pod napisem: „Kościelisko”); przedr. w poz. 13 t. 3; Petersb. 1857 (pt. Sobótka. Powieść); przedr. w poz. 17 t. 2; Lw. 1877; Wwa 1891 (razem z poz. 1); przedr. w poz. 23 t. 1; w poz. 24 t. 1; w poz. 26 t. 2; w poz. 27; oprac. H. Galle. Wwa 1917; Pozn. [1921].
Przeł. czes. 1876.

5. Pisma. T. 1–3. Lw. 1838. Wyd. nast. t. 2–3 w poz. 24 t. 2.

6. Trzy struny. Oddział pierwszy i drugi. T. 1–2. Strasburg 1839 [na okładce t. 2: 1840]. Wyd. nast. m.in.: fragm. pt. Jedna struna lutni. Paryż 1841; toż Paryż [1882]; wyd. uzup. pt. Trzy struny. Oddział pierwszy, Oddział drugi, Oddział trzeci zob. poz. 17 t. 2 [Oddział trzeci zawiera 12 wierszy, m.in. Muzykę wojskową]; Wwa 1915. Przedr. fragm. w wielu antologiach, m.in.: *Powstanie listopadowe*. Wwa 1930, *Poezja powstania listopadowego*. Wr. 1971 BN I, 205.
Przeł. ros. fragm. 1963.

7. Król zamczyska. Powieść. Powst. 1839–40. Wyd. Pozn. 1842. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 Pozn. 1847; przedr. w poz. 13 t. 1; Wr. 1852; przedr. w poz. 17 t. 1; oprac. M. Janik. Brody 1907; przedr. w poz. 26 t. 2; w poz. 27; oprac. J. Tretiak. Kr. 1922 BN I, 50; toż wyd. 2 Kr. 1929; oprac. S. Vrtel-Wierczyński. Wwa [1924] *Wielka Bibl.* nr 81; oprac. M. Inglot. Wyd. 3 zmienione Wr.–Kr. 1961 BN I, 50.

8. Anna z Nabrzeża. Powieść. Powst. 1840. Fragm. druk. w czasop. od 1841; całość w poz. 13 t. 3. Wyd. osob. Wr. 1852 [niepodp.]. Wyd. nast. m.in.: w poz. 17 t. 2; Lw. 1878; Wwa 1891 (razem z poz. 11); przedr. w poz. 23 t. 2; w poz. 24 t. 1; w poz. 25; w poz. 26 t. 2; w poz. 27.

9. Poezje. T. 1–2. Wyd. E. Raczyński. Pozn. 1841.

10. Straszny strzelec. Powieść z rękopisu muzyka. Powst. 1841. Ogl.: *Noworocznik Demokratyczny* (Paryż) 1842; przedr. w poz. 13 t. 1. Wyd. osob. Wr. 1852. Wyd. nast. m.in.: w poz. 17 t. 1; Lw. 1877; w poz. 26 t. 2; w poz. 27.
Przeł. serb.-chorw.: 1864, 1881, 1898.

11. Oda. Powieść z czasów Bolesława Chrobrego. Ogl.: *Dzien. Dom.* 1843 nr 1–5; przedr. w poz. 13 t. 1. Wyd. osob. Wr. 1852 [niepodp.]. Wyd. nast. m.in.: w poz. 17 t. 1; Lw. 1878; Pozn. 1886; Wwa 1891 (razem z poz. 8); przedr. w poz. 23 t. 2; w poz. 24 t. 1; w poz. 25; w poz. 26 t. 2; w poz. 27; pt. Oda. Powieść tatarska z czasów Bolesława Wielkiego. Złoczów 1928 *Bibl. Powsz.* nr 1136; Grudziądz [1929].
Przeł. serb.-chorw.: 1889, 1904.

12. Kilka rad ku oswoждению Polski. Paryż 1843.

13. Dzieła. T. 1–3. Wr. 1852; t. 2 wyd. osob. pt. Poezje liryczne i powieści wierszem. Wr. 1852. Wyd. nast. w poz. 17 t. 2.

14. Postanie do Polski. Powst. 1856. Wyd. Paryż 1869.

15. Podróż mojego życia. Urywki wspomnień i zapiski do pamiętnika 1801–1842. Powst. ok. 1858. Wyd. S. Pigoń. Wil. 1924.

16. Noc belwederska. Cz. 1–2. Paryż [1869] *Bibl. Lud. Pol.* t. 58–59. Wyd. nast. m.in.: w poz. 26 t. 4; w poz. 27; Wwa 1915.

17. Dzieła. Nowe wyd. poprawne. T. 1–2. Lipsk 1870 *Bibl. Pisarzy Pol.* t. 60–61. Wyd. nast.: Lipsk 1900; w poz. 26 t. 4; w poz. 27.

18. Dziennik Sprawy Bożej. T. 1–2. Oprac. Z. Sudolski przy współpracy W. Kordaczuk i M. Matusiak. Wwa 1984.

Przekłady

19. W Scott. Klasztor. Wwa 1830.
Przeł. z jęz. niem.

20. J. Macpherson. Pieśni Osjana. Wyd. w poz. 5 t. 2–3 (pt. Poezje Osjana). Wyd. nast. w poz. 24 t. 2. Przeł. zweryfikował i oprac. J. Strzetelski. Wr. 1980 BN II, 202.

21. E. Rapauch: Robert Diabeł. Dramat. Wwa 1867.

Wydania zbiorowe i wybory

22. Powieści, przez autora Zamku kaniowskiego. T. 1–2. Wwa 1879.

23. Poezje. T. 1–2. Wwa 1891.

24. Pisma. Wyd. kompletne uzup. pismami pośmiertnymi. T. 1–2. Pod red. Z. Wasilewskiego. Lw. 1904.

Dalsze tomy nie ukazały się.

25. Utwory. Wwa 1905.

26. Dzieła zbiorowe. T. 1–4. Wyd. Z. Wasilewski. Lw. 1911. W t. 4 bibliogr. utworów i art.

27. Dzieła zbiorowe. Wyd. Z. Wasilewski. Lw. [1911] *Bibl. Klasyków Pol.* T. 4.

28. Wybór liryk. Oprac. H. Galle. Wwa 1914 *Bi-blioteczka Nar.* nr 68.

29. Wybór pism rewolucyjnych. Oprac. N. Obregńska. Wwa 1948 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* nr 33. Tu również wybór pism R. Berwińskiego.

30. Poezje wybrane. Oprac. J. Tutinas-Romanowska. Wr. 1978.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); *Poezja powstania listopadowego*. Wr. 1971 BN I, 205.

Listy

31. Listy S. Goszczyńskiego (1823–1875). Ogl. S. Pigoń. Kr. 1937. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświa-ty w Polsce* S. 2 t. 4.

Ponadto kilka rozpraw polit. i filoz. oraz wiele drobnych utworów druk. w czasop. za życia i po śmierci autora.

- M. WYSŁOUCHOWA: S.G. Lw. 1896. — Z. WASILEWSKI: G. o Mickiewiczu. Z dziejów towarzyszenia (1841–1855). *Pam. Lit.* 1903 z. 2 s. 269–278. — G. KORBUT: S.G. (1801–1876). *Sto lat myśli pol.* 5 (1909). — Z. WASILEWSKI: Z życia poety romantycznego. S.G. w Galicji. Nieznane pamiątki, utwory i listy z lat 1832–1843. Lw. 1910. — A. ŚLAPA: G. na Podhalu (1832). Kartka z przeszłości Podhala i Tatr. Kr. [1914]. — Z. WASILEWSKI: S.G. Szkice literackie. Pozn. 1923. — S. PIGOŃ: Przyczynki do wydania i bibliografii pism S.G. *Pam. Lit.* 1925/26. — B. SUCHODOLSKI: S.G. Życie i dzieła (1801–1830). Wwa 1927. — S. PIGOŃ: „Kościelisko” S.G. Powstanie i zakrój pomysłu. W: *Studia literackie*. Kr. 1951. — M. ŻMIGRODZKA: Edward Dembowski i polska krytyka romantyczna. Wwa 1957. — M. GRABOWSKA: S.G. *Polska krytyka literacka (1800–1918)*. T. 2. Wwa 1959. — S. SIEROTWIŃSKI: *Pol. słownik biogr.* 8 (1960). — J. KRZYŻANOWSKI: Tragedia Orliki. W: *Paralele*. *Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru*. Wwa 1961; wyd. 2 rozszerz. Wwa 1977. — S. PIGOŃ: S.G. w sporze z Kolem „Sprawy”. W: *Z ogniw życia i literatury*. Kr. 1961. — M. MALECKI: Dwie sprawy S.G. *Lit. przystanki nad Wartą*. Pozn. 1962. — [J. KRZYŻANOWSKI] (jk). *Słownik folkloru pol.* Wwa 1965. — K. KOSTENICZ: Słowniki wobec „służby” G. dla Mickiewicza na początku 1848 roku. *Pam. Lit.* 1967 z. 2. — Z. MAKOWIECKA: Kronika życia i twórczości Mickiewicza 1840–1844. Wwa 1968. — K. KOSTENICZ: Kronika życia i twórczości A. Mickiewicza 1848–1849. Wwa 1969. — Z. MAKOWIECKA: Kronika życia i twórczości A. Mickiewicza 1844–1847. Wwa 1975. — S. PIOTROWSKI: Tatrzańskie dzieła S.G. W: *Skalne Podhale w literaturze i kulturze polskiej*. Wwa 1970. — R. PRZYBYLSKI: Świat jako maszyna piekielna. (O „Zamku kaniowskim” G.). *Studia z teorii i historii poezji*. S. II. Wr. 1970. — S. SOKOŁOWSKA: Młoda Polska. Z dziejów ugrupowań Wielkiej Emigracji. Wr. 1972. — J. SZAFIARSKI: Dwaj poeci polscy w Tatrach. W: *Poznanie Tatr*. Wwa 1972 s. 477–525. — Z. PIASECKI: Zainteresowanie ludem góralskim i jego kulturą umysłową w literaturze polskiej czasów Staszica i G. *Zesz. Nauk. WSP Opole. Hist.-Lit.* 1973 z. 9. — M. JANION: Kozacy i górale. *Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich*. Wr. 1974 i nadb.; przedr. w: *Gorączka romantyczna*. Wwa 1975. — M. MALECKI: S.G. „z Horacyusza Xiegi Epodon pieśń XIII”. *Studia Polon.* 2 (1975). — Z. SUDOLSKI: Przyczynek do biografii S.G. (na marginesie nieznanej korespondencji braci Chaborskich). *Przegl. Hum.* 1975 nr 6. — A. ŻYGA: S.G. w Odrzykoniu. *Prace Hum.* 1975 nr 4. — J. ROSNOWSKA: G. Opowieść biograficzna. Wwa 1977. — *Stowarzyszenie Ludu Polskiego w Królestwie Polskim*. Wr. 1978. — H. KRUKOWSKA: Symbolika a składnia w „Zamku kaniowskim” S.G. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 13 (1978). — T. ZAWADZKI: Kryteria wartościowania dzieła sztuki w poglądach krytyczno-estetycznych S.G. *Tamże*. — S. BARC: Wizja rewolucji w „Zamku kaniowskim” S.G. *Annales UMCS. Sectio F.* vol. 35/36 (1980/81) s. 161–187. — J. MAJDA: G. – twórca literatury tatrzańskiej. W: *Tatrzańskim szlakiem literatury*. Kr. 1982; wyd. 2 Kr. 1987. — W. BOROWY: O „Zamku kaniowskim”; O „Sobótce” G. W: *Studia i szkice literackie*. T. 2. Wwa 1983. — S.S. NICIEJA: Z cyklu: Epitafia Łyczakowskie. S.G. *Opole* 1983 nr 11. — Z. SUDOLSKI: Tragizm doli emigranta. (W świetle nieznanych lub zapomnianych tekstów i dokumentów). *Poezja* 1983 nr 11/12. — P. KULCZKA: Wybrane elementy leksyki ukraińskiej w „Zamku kaniowskim” S.G. *Studia i Mater. WSP Zielona Góra. Filol. Pol.* 13 (1984) s. 303–308. — S. PIGOŃ: Oratorium wieszcz S.G.; Wątek Wernyhory w twórczości S.G. W: *Poprzedz stulecia*. Wwa 1984. — [Dziennik Sprawy Bożej. Rec.:] A. FABIANOWSKI: Dziennik sekty towiańczyków. *Mies. Lit.* 1985 nr 9; W. WEINTRAUB: G., kronikarz i wieszcz towarzyszenia. *Żyg. Powsz.* 1985 nr 40; A. WITKOWSKA: Dziennik kozacko-towiański. *Nowe Książki* 1985 nr 9; K. KOPCZYŃSKI: Z notat Brata Seweryna. *Więź* 1986 nr 2/3; WJ. PODGÓRSKI. *Ruch Lit.* 1986 z. 3; [K. RUTKOWSKI] A.J. REMBOWSKI: Sprawa Boża i przepaść nieprawości. *Kontakt* (Paryż) 1986 nr 2. — H. KRUKOWSKA: Noc romantyczna (Mickiewicz, Malczewski, G.). Interpretacje. Białystok 1985. — B. JAROSZEWICZ-KLEINDIENST: Czechy i Czesi w opiniach polskich pamiątkarzy XIX wieku. (Do powstania styczniowego). Wr. 1985 PAN. — D. BEAUVOIS: Polacy na Ukrainie 1831–1863. *Zesz. Hist.* (Paryż) 1986 nr 77. — A. FABIANOWSKI: Spisek i powstanie w dziele S.G. *Dziedzictwo powstania listopadowego w literaturze polskiej*. Wwa 1986. — K. KOPCZYŃSKI: Pomysły do edycji „Pism zebranych” S.G. *Pam. Lit.* 1986 z. 2. — A. WITKOWSKA: Literatura romantyczna. Wwa 1986. — TAŻ: Na nowo stworzyć człowieka. W: *Wielkie stulecie Polaków*. Wwa 1987. — Janusz MACIEJEWSKI: Legenda konfederacji barskiej w literaturze polskiej XIX w. *Prace Polon.* 43 (1987). — *Romantyczne wędrowki po Galicji*. Wr. 1987. — K. BAŃBORSKI: K. Brodziński, S.G. i J.B. Zaleski oraz ich związki z Tarnowem. *K. Brodziński i jego epoka*. Tarnów 1988. — S. BURKOT: Polskie podróźnicarstwo romantyczne. Wwa 1988. — K. RUTKOWSKI: Odkrycie brata S. (Śmierci nie ma). W: *Braterstwo albo śmierć*. Zabijanie Mickiewicza w Kole Bożym. Paryż 1988. — A. WITKOWSKA: Towianistyczna trójca poetów (Mickiewicz – Słowacki – G.). W: *Towiańczycy*. Wwa 1989. — J. LAŚECKA-ZIELAKOWA: Powieść poetycka w Polsce w okresie romantyzmu. Wr. 1990. — D. SIWICKA: Ton i bicz Mickiewicza wśród towiańczyków. Wr. 1990. — S.S. NICIEJA: S.G. Piewka Ukrainy i jego kult w Lwowie. *Przegl. Wschodni* 1991 z. 4. — J. KAMIONKA-STRASZAKOWA: „Zbłąkany wędrowiec w domu natury”; W kręgu pieśni o żołnierzu tułaczku. W: *Zbłąkany wędrowiec*. Wr. 1992. — G. KRÓLIKIEWICZ: Terytorium ruin. Ruina jako obraz i temat romantyczny. Kr. 1993. — A. KURSKA: Polska romantyków. Kielce [1993]. — D. SOSNOWSKA: Prawda i pluskwa. *Znak* 1993 nr 12. — TAŻ: Krótka historia odzyskania duszy. *Kresy* 1994 nr 17. — TAŻ: Towianistyczna przygoda z obrazem. *Krytyka* (Paryż) 1994 nr 43. — A. KĘPIŃSKA: Rzecznicy podzielne słowotwórczo w „Dzienniku Sprawy Bożej” S.G. *Prace Filol.* 40 (1995) s. 29–62, 41 (1996) s. 13–42. — K. KOPCZYŃSKI: S.G. wśród żołnierzy i braci. Glosa do „odrzuconego obrazu” romantyzmu. *Zapomniane wielkośći romantyzmu*. Pozn. 1995. — S. MAKOWSKI: Wernyhora. Przepowiednie i legenda. Wwa 1995. — D. SOSNOWSKA: Pokochać Moskala. *Kresy* 1995 nr 4. — J. ROSNOWSKA: Młody G. w Warszawie trzykrotnie. *Romantycy i Warszawa*. Wwa 1996.

GOŚCIECKI Franciszek 1668–1729

Urodzony 8 października 1668 w Wielkopolsce. W 1684 wstąpił do zakonu jezuitów, a następnie przez kilka lat wykładał poetykę i retorykę w szkołach zakonnych. Około 1700 został przeniesiony do Sambora i w mieście tym przebywał — z niewielkimi przerwami — do końca życia. Trzykrotnie pełnił funkcję przełożonego zakonu. Łączyły go więzy przyjaźni z Marcinem Chomętowskim, dobroczyńcą jezuitów samborskich, i z jego synem Stanisławem, wojewodą mazowieckim, z którym odbył wiele podróży. W 1708 towarzyszył mu przy spotkaniu stronników Augusta II Sasa z carem Piotrem w Żółkwi, w 1712–14 uczestniczył jako kapelan w poselstwie do Turcji. Również z M. Chomętowskim odbył znaczącą pielgrzymkę do Rzymu (1717–18), a w 1719–20 z okazji jego misji — podróż do Petersburga. Z przebiegu podróży spisywał dokładne relacje, które odznaczają się plastyką narracji i zawierają wiele ciekawych realiów. Zmarł 1 maja 1729 w Samborze.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Poselstwo wielkie J.W. Stefana Chomentowskiego, wojewody mazowieckiego, od Najjaśniejszego Augusta II, króla polskiego, ks. saskiego elektora, i Rzeczypospolitej do Achmeta IV, sołtana tureckiego wielkiego, z pełną mocą posła, z szczęśliwym skutkiem przez lata 1712, 1713, 1714 odprawione. Lw. 1732. [Poemat w 5 cz.]. Fragm. przedr.: H. Juszyński: *Dykcjonarz poetów polskich*. T. 1. Kr. 1820; *Poeci pol. baroku* 2 (1965); *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976.

Utwór o autorstwie niepewnym

2. Krótkie opisanie miasta Petersburga i dziejów w nim anno 1720. Wyd. W. Kętrzyński pt. Petersburg w roku 1720 według opisu Polaka. *Przew. Nauk. i Lit.* 1877 s. 520–532, 603–616. Rkps w Ossol. sygn. 305/II. Autorstwo przypuszczalne wg R. Pollaka. Zob. też NK 1 (1963) s. 248.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964); LP

J. POPŁATEK. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — R. POLLAK: Wśród mroków literatury czasów saskich. (Poemat F.G.). *Księga pam. ku czci S. Piłonia*. Kr. 1961; przedr. w: *Wśród literatów staropolskich*. Wwa 1966. — A. SAJKOWSKI: *Nad staropolskimi pamiętnikami*. Pozn. 1964.

GOŚLICKI Wawrzyniec ok. 1530–1607

Inne formy imienia i nazwiska: Goslicius; Gozliski; Laurentius Grimalius; Grimaldus.

Urodzony ok. 1530 w Płockiem w rodzinie szlacheckiej herbu Grzymała. W 1556–62 studiował w Akademii Krakowskiej. Po uzyskaniu magisterium sztuk wyzwolonych kontynuował naukę w Bolonii, gdzie otrzymał tytuł doktora obojga praw (1567), oraz w Padwie i Rzymie. Po powrocie do kraju pełnił różne funkcje dyplomatyczne jako sekretarz Zygmunta II Augusta. W czasie bezkrólewia był zwolennikiem cesarza Maksymiliana; po wyborze Stefana Batorego przeszedł na jego stronę, utrzymał godność sekretarza i z tej racji nadal wykonywał ważne prace polityczne. W 1585 na sejmie warszawskim wygłosił w imieniu duchowieństwa mowę przedstawiającą zadania Kościoła w dziedzinie praw i przywilejów. Był dziekanem kieleckim, następnie kanonikiem kujawskim, krakowskim, sandomierskim. W 1586 otrzymał biskupstwo kamienieckie i opactwo w Mogile. W 1587 witał mową wjeżdżającego do Krakowa Zygmunta III Wazę, którego kandydaturę uprzednio popierał. W 1589 sejm powołał go na stanowisko przewodniczącego komisji poznańskich koronnego. Na sejmie 1596 obstawał za utrzymaniem pokoju między Polską a Turcją — wbrew papieskim planom wyprawy antytureckiej. W 1590 został biskupem chełmskim, w 1591 przemyskim, w 1601 — poznańskim. Do końca życia zajmował się sprawami polityki, zachowując niezależność myśli i poczynań, m.in. dążył do złagodzenia konfliktu między królem a szlachtą, potępiał plan popierania Dymitra Samozwańca, przeciwstawiał się zabiegom jezuitów o uzyskanie supremacji w Akademii Krakowskiej. Zmarł 31 października 1607 w Ciążeńiu; pochowany w katedrze poznańskiej. Swą bibliotekę zapisał testamentem dominikanom płockim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. De victoria Sigismundi Augusti. Padwa 1564. Wiersz na zwycięstwo nad Moskwą w 1560.

2. De optimo senatore libri duo. Wenecja 1568 druk. J. Zilettus. Wyd. nast. Bazylea 1593. Przekład pol. (fragm. z księgi pierwszej): T. Bieńkowski. *700 lat myśli pol.*: XVI w. (1978). Przekł. ang.: pt. The Counsellor Exactly Portraited in two books. London 1598; pt. A Commonwealth of Good Counsaill. [London] 1607; pt. The Accomplished Senator in two books written. London 1773. Fragm. przedr.: *Anglo-Polish Renaissance texts. For the use Shakespeare students*. Wyd. W. Chwalewik. Wwa 1968.

Dwa pierwsze przekł. skonfiskowane z rozkazu królowej Elżbiety; książka głosiła ideę przodującej roli senatu i ograniczenia władzy królewskiej. Dzieło było powszechnie znane w Anglii; istnieją poszlaki, że znał je również W. Shakespeare.

I.T.

3. Mowa duchowieństwa koronnego na sejmie warszawskim do Króla J.M. W zbiorze: *Postulata ordinis ecclesiastici universi in Regno Poloniae*. Pozn. 1585 druk. J. Wolrab. Wyd. nast.: w zbiorze M. Stephanidesa: *Opuscula tam ecclesiastici quam equestris ordinis*. Kr. 1632 i odb., toż w: *Connotatio processus iudicarii*. B.m. 1756. Unikat pierwodr. w Bibl. UW.

4. Witanie Rad i Stanów Koronnych polskich do króla JMści Zygmunta III ... uczynione. Kr. 1587 Druk. Łazarzowa. Wyd. nast. Kr. 1587. Przedr.: K. Mecherzyński: *Historia wymowy w Polsce*. T. 1. Kr. 1856 s. 503–507; A. Małecki: *Wybór mów staropolskich*. Kr. 1860 s. 107–114.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

E. JARRA: W.G. jako filozof prawa. *Themis Pol.* 1931 i odb. — C. HAIGHT: *The Miracle of the Good Senator*. New York 1944. — WJ. STANKIEWICZ: *The Accomplished Senator of Laurentius G.* London 1946. — W. CHWALEWIK: *Polska w „Hamlecie”*. Wr. 1956. — D. MANIEWSKA: *Pol. slownik biogr.* 8 (1959–60). — J.A. TESLAR: *Shakespeare's worthy counsellor. Sacrum Poloniae Millennium 7* (1960). — J. NOWACKI: *Dzieje archidiecezji poznańskiej*. T. 2. Pozn. 1964. — W. VOISÉ: *Slownik filoz.* Wwa 1966. — W. CHWALEWIK: „this Counsellor is now ... most graue” (The Goslicius-Shakespeare problem reexamined). *Mélanges de littérature comparée ... offerts à M. Brabmer*. Wwa 1967. — TENŻE: *Prawdopodobne polskie źródło „Hamleta”*. W: *Z literatury angielskiej*. Wwa 1969. — WJ. WAGNER, A.P. COLEMAN, Ch.S. HAIGHT: *Laurentius Grimaldus Goslicius and his age – modern constitutional law ideas in the sixteenth century. Polish law throughout the ages. Stanford* (California) 1970. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Zygmunt III*. Wwa 1971. — M. KIEFFER-KOSTANECKA: *O W.G. i jego księgozbiore. Notatki Płockie* 1973 nr 2. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — K. KWIAKOWSKA-WOLANIN: *Zagadnienie recepcji dzieła W.G. „De optimo senatore” w Anglii. Studia anglistyczne lubel. ośrodka nauk.* Wwa 1975. — T.J. BAŁUKÓWNA: *Z zagadnień kariery anglosaskiej W.G. Silva Rerum*. S. nowa 1981. — I. ŁUKANJUK: *Biblioteka Marcina i Wawrzyńca Goslickich. Z badań nad Pol. Księgozbiorem Hist.* 1981 z. 6. — E. OZOROWSKI: *Slownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — H. WOLSKA: „De optimo senatore” W.G. *Bibl. Lubel.* 1986 nr 117. — T. BAŁUK-ULEWICZOWA: *The Senator of W.G. and the Elisabethan Counsellor. The Polish Renaissance in its European Context. Bloomington* 1988. — W. KOROLKO: *Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego*. Wwa 1991. — J.C. SIKORSKI: *O cudzie trzech hostii w Poznaniu w roku pańskim 1399 do biskupa Poznańskiego Laurentego G. Tłum.* A. Pawlaczyk. *Kronika m. Pozn.* 1992 nr 3/4.

I.T.

GÓRNICKI Łukasz 1527–1603

Urodzony w 1527 w Oświęcimiu w rodzinie mieszczańskiej; syn Marcina Góry i Anny z Gąsiorków. W

1538 przybył do Krakowa, sprowadzony tu przez brata matki, Stanisława Gąsiorka zwanego Kleryką, poetę i kapelana Zygmunta I Starego. Do Akademii Krakowskiej prawdopodobnie nie uczęszczał. Około 1545 rozpoczął służbę w charakterze pisarza kancelaryjnego na dworze biskupa Maciejowskiego. Wkrótce wyjechał na studia do Włoch; przebieg ich nie jest znany. W 1548 uczestniczył w poselstwie do Siedmiogrodu. W 1550 został dworzaniem biskupa Andrzeja Zebrzydowskiego. W 1552 przeszedł do kancelarii Zygmunta II Augusta, z którego dworem odbył podróż do Gdańska, Królewca i na Litwę, a w następnym roku do Wiednia. Przyjął niższe święcenia i objął w 1554 przekazane mu przez wuję probostwo wielickie. Pod koniec 1557 udał się do Padwy, gdzie prawdopodobnie studiował prawo i humaniora. Po powrocie w 1559 został sekretarzem królewskim, a wkrótce także przełożonym królewskiej biblioteki, gromadzonej w Wilnie. Wtedy też zapewne w inicjatywę monarchy podjął się spolszczenia „Il Cortegiano” Baltazara Castilione — praca ta przyniosła mu duże uznanie u współczesnych. W 1561 otrzymał szlachectwo i herb Ogończyk, w następnym roku jako beneficjum kanonię w Kruszwicy. W 1565 przeniósł się wraz z biblioteką do Tykocina, gdzie po sześciu latach objął też urząd starosty. Przyjaźnił się z Andrzejem Patrycyem Nideckim i Janem Kochanowskim. Około 1575 ożenił się z Barbarą Broniewską. Za panowania Stefana Batorego, który mu w 1576 nadał starostwo wasilkowskie, wycofał się stopniowo z życia politycznego i poprzestął na zajęciach starościńskich, prowadzeniu gospodarstwa i pomnażaniu majątku. Pod koniec życia, po dwudziestoletniej przerwie, ponownie zajęł się pisarstwem; w tym okresie napisał m.in. rozprawkę o ortografii polskiej i dwie rozprawy polityczne. Zmarł 22 lipca 1603 w Lipnikach pod Tykocinem.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dworzanie polski. Kr. 1566 druk. M. Wirzbięta. Wyd. nast.: Kr. 1639; Wwa 1761–62; wyd. K.J. Turowski. Kr. 1858 *Bibl. Pol.* z. 127–130; oprac. Z. Paulisz. Brody 1905 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* t. 26–27; oprac. S. Lempicki. Wwa [1926] *Wielka Bibl.* nr 94; wyd. kryt. R. Pollak. Kr. 1928 *BN* I, 109; toż wyd. 2 Wwa 1954; oprac. M. Wieliczko. Wwa 1935 *Bibl. Klejnotów Lit.*; oprac. R. Pollak. Wwa 1950 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* nr 50. Dedykację i rozmowę o języku polskim z księgi pierwszej przedr. W. Taszycki: *Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII w. Lw.* 1928; toż wyd. 2 Wwa 1955; Wwa 1969; tenże: *Obrońcy języka polskiego. Wiek XV–XVIII*. Wr. 1953 *BN* I, 146. Inne fragm. przedr. w różnych antologiach, m.in.: *Panorama de la littérature polonaise*. Wwa–Paris 1991 [z komentarzem w jęz. pol.].

Przekł. całości czes. 1878; przekł. fragm.: franc. 1945, niem. 1856.

2. *Tren na śmierć żony. Powst. 1587.* Wyd. *Pam. Warsz.* 1802 t. 8 s. 374–375. Przedr. m.in.: *Poeci renesansu.* Wwa 1959.

3. *Droga do zupełnej wolności...* Powst. 1588–98. Wyd. Elbląg 1650 druk. A. Korelle. Wyd. nast. A.T. Działyński. Berlin 1852.

4. *Rozmowa Polaka z Włochem o wolnościach i prawach polskich.* Powst. 1588–98. Wyd. tzw. *Suskiego.* [B.m.r.]. Wyd. nast.: pt. *Rozmowy o elekcyjnej, o wolności, o prawie i obyczajach polskich.* Kr. 1616; Wwa 1750; wyd. K.J. Turowski. Sanok 1855. *Fragm. przedr. M. Piszczkowski: Obroncy chłopów w literaturze polskiej.* Cz. 1. Kr. 1948; toż Kr. 1951; tenże: *Wieś pańszczyźniana w literaturze polskiej w. XVI–XIX.* Wwa 1972. Przekł. fragm.: franc. 1945, niem. 1753.

5. *Demon Socratis albo rozmowa złodzieja z czarciem.* Powst. 1593–1603. Wyd. [b.m.] 1624. Wyd. nast. [b.m. 1626].

6. *Rzecz o pisowni.* Wyd. J. Januszowski w dziełku zbior. pt. *Nowy charakter polski.* Kr. 1594 Druk. Łazarzowa. Wyd. nast. homogr. R. Loewenfeld. Kr. 1882.

7. *Raczył. Kr. 1598* Druk. Łazarzowa. Podobiznę wyd. A.T. Działyński. Paryż 1859. Dialog obyczajowo-satyryczny.

8. *Dzieje w Koronie Polskiej ... od roku 1538 aż do roku 1572.* Powst. 1597–1603. Wyd. Kr. 1637 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. nast.: wyd. J. Załuski. Wwa 1750; Wwa 1754; Wwa 1805; wyd. K.J. Turowski. Sanok 1855 *Bibl. Pol.* z. 2–3; wyd. kryt. H. Barycz. Kr. 1939 *BN* I, 124; toż wyd. 2 Wr. 1950. *Fragm. przedr.: Antologia pamiętników pol. XVI w.* Wr. 1966; *Z duchem w rozmawianiu.* Kr. 1991.

9. *Ty się boisz, nie wiem kogo ...* [Wiersz]. Wyd. A. Brückner: *Źródła do dziejów literatury i oświaty w Polsce.* *Bibl. Warsz.* 1893 t. 4.

Przekłady

10. *Seneka: Troas.* Kr. 1589 Druk. Łazarzowa. Dedykację przedr. W. Taszycki: *Obroncy...*, jw. poz. 1. Przedr. i oprac. J. Lewański. *Teatr pol. Renesansu.* Wwa 1988.

Unikat w *Bibl. Czart.* w Kr. sygn. 401 I. Wyst. Teatr im. Węgrzyna. Białystok 1984.

11. *Seneka: Rzecz o dobrodziejstwach.* Kr. 1593 Druk. Łazarzowa. Wyd. nast. Wil. 1772.

Wydania zbiorowe

12. *Pisma.* (Dworzanin; Rozmowa o elekcyj; Dzieje w Koronie Polskiej). Wwa 1828 *Zbiór Pisarzy Pol.* t. 1–4.

13. *Pisma prozaiczne.* Wyd. K.J. Turowski. Kr. 1858 *Bibl. Pol.* z. 32–35.

14. *Dzieła wszystkie.* Wyd. R. Loewenfeld i P. Chmielowski. Wwa 1886 *Bibl. Najcelniejszych Utworów Lit. Europejskiej.*

15. *Dworzanin, Rozmowa o elekcyj, Dzieje w Koronie Polskiej.* (Wybór). Oprac. K. Drzewiecki. Wwa 1914.

16. *Pisma.* Oprac. R. Pollak. T. 1–2. Wwa 1961.

Utwór o autorstwie niepewnym

17. *Pieśń o pruskiej porażce* (inc.: *We wtorków dzień apostołski...*). Data powst. (XVI w.) niepewna. Tekst zachował się w dwóch nieco różnych redakcjach: w rękopisie tzw. *Rzyszczewskiego* z XVI w. i J. Ostrogora z 1610. Obie red. wyd. S. Lempicki: *Nieznane wydawnictwo grunwaldzkie i „Staroswiecka pieśń o bitwie pruskiej”* *Pam. Lit.* 1937 s. 62–75. Przedr.: Z. Andrzejowski: *Wojenna pieśń polska.* T. 1. Wwa 1939; S. Lempicki: *Słowo o Grunwaldzie.* [Wwa] 1945; przedr. fragm.: *Poeci renesansu.* Wwa 1959; *Patrząc na rozmaite światła tego sprawy.* Wwa 1984. Autorstwo prawdopodobne wg S. Windakiewiczza, A. Brücknera, J. Losia; autorstwo S. GAŚSIORKA (zob.) sugerują J. Krzyżanowski, S. Lempicki i ostatnio H. Kapelaś. Zob. też REJ Mikołaj.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

R. LOEWENFELD: *L.G. Sein Leben und seine Werke.* Wr. 1884; przekł. pol. Wwa 1884. — I. KOZIELEWSKI: *L.G. Studium historycznoliterackie.* Lw. 1929. — J. KRZYŻANOWSKI: *Dwa żarty Gonelli w „Dworzaninie polskim”*. *Ruch Lit.* 1932; przedr. w: *Paralele.* Wwa 1977. — J. CHRÓŚCIECHOWSKI: *Poglądy filozoficzno-prawne L.G. Wwa 1938.* — L. KURDYBACHA: *Staropolski ideał wychowawczy.* Lw. 1938. — R. PISARSKI: *Ideal szlachcica u Reja, G. i Kochanowskiego.* W: *Pierwiastek ludowy i społeczny w piśmiennictwie polskim.* Kr. [1948]. — R. POLLAK: *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — C. OCHAŁÓWNA: *Bitwa grunwaldzka w poezji polsko-łacińskiej XVI w.* *Matopol. Studia Hist.* 3 (1960) z. 1/2. — E. ŚLUSZKIEWICZ: *„Kociwici” u L.G.* *Jez. Pol.* 1961 z. 5. — R. SINIELNIKOFF: *Z badań nad kulturą językową XVI w. Nazwy pojęć w „Dworzaninie”* G. *Poradnik Język.* 1962 nr 1. — D.J. WELSH: *Il Cortegiano Polacco.* *Italica* 1963 nr 1. — P. ZWOLIŃSKI: *„Psalmów kilka słowieskich” L.G. i ich pierwowzór.* *Slavia Orientalis* 1963 nr 2; przedr. w: *Szkice i studia z historii sławistyki.* Wr. 1988. — E. JARRA: *L.G. jako pisarz społeczny.* *Horizonty* (Paryż) 1964 nr 97/98. — *Dramat staropol.* Wr. 1965. — R. POLLAK: *Wśród literatów staropolskich.* Wwa 1966 [tu: *Wstęp do wydania „Pism” L.G. z 1961; Uwagi o języku polskim w „Dworzaninie”; Dokoła pierwszej polskiej „nauki o języku”*]. — H. DZIECHCIŃSKA: *Proza staropolska.* Wr. 1967. — R. KRAŠKO: *L.G. na cenzurowanym.* W: *Z teki szperacza.* Lubl. 1967. — E. ZYCH: *L.G. jako obrońca języka polskiego.* *Poradnik Język.* 1968 nr 5. — R. POLLAK: *Od renesansu do baroku.* Wwa 1969 [tu rozdz.: *Elementy platońskie w „Dworzaninie”* G.; *Cicerro w „Dworzaninie”* G.; *Bandello – Sowizdrzał i anegdota G.*]. — M. KACZMAREK: *O początkach pamiętnikarstwa polskiego.* *Pamiętnikarstwo Pol.* 1971 nr 1. — J.Z. LI-CHAŃSKI: *L.G. wobec problemów filozoficznych.* *Studia Filoz.* 1973 nr 1. — L. SZCZERBICKA-SŁĘK: *W kręgu Klio*

- i Kalliopy. Wr. 1973. — J. ZIOMEK: Renesans. Wwa 1973 i wyd. nast. — J. ABRAMOWSKA: Stoicyzm jako źródło konsolacji. W: Ład i Fortuna. Wr. 1974. — B. OTWINOWSKA: Język - naród - kultura. Wr. 1974. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — R. BUGAJ: Nauki tajemne w Polsce w dobie odrodzenia. Wr. 1976. — [J. KUČERA] J. KUČ. *Československý časopis historický* 1978 nr 6. — S. MORAWSKI. *Biul. Polon.* 1978 z. 4 [spr. z sesji nauk. Białystok 1977]. — Z. ARCT: Bibliotekarze - twórcy literatury. *Rocz. Bibl.* 1980 z. 1. — J. BIAŁOSTOCKI: Polski i włoski dworzanin o malarstwie. Co G. pominął u Castigliona? *Twórczość* 1982 nr 6. — J.Z. LICHAŃSKI: L.G. Kr. 1982. — Z. ARCT: Wybitni Polacy w służbie książki. Wwa 1983. — H. WILK: Gdzie L.G. pisał „Dworzanina polskiego”. *Gaz. Współcz.* 1983 nr 10 [o dworku G. w Lipnikach koło Tykocina]. — B. FRANKOWSKA: *Kontrasty* 1984 nr 11 [dot. wyst. „Troas”]. — Janusz PELC: Europejskość i polskość literatury naszego renesansu. Wwa 1984. — B. NOWOROLSKA: *Troas. Program Teatru Dram.* (Białystok) 1984/85 s. 8-10. — J. STARNAWSKI: Z dziejów sławy L.G. *Prace Nauk. WSP w Częstochowie. Prace Filol.* 1985 nr 1. — P. KONIC: *Teatr* 1985 nr 1. — W. BLACHUT: „Dworzanin” o kobietach. *Życie Lit.* 1986 nr 34. — G. BROGI BERCOFF: Dell'utilità e dei fini di un nuovo studio sullo storiografia della Polonia, dell'Ucraina e della Russia. *Europa Orientalis* 5 (1986) s. 7-20. — W. JARMOLIK: O żonie i dzieciach L.G. *Białostocka* 1986 nr 4. — S. JEDYNAK: Etyka w Polsce. Słownik pisarzy. Wr. 1986. — *Lukasz Górnicki*. Białystok 1986 [tu: J.Z. LICHAŃSKI: L.G. (szkic biogr.); J. HALICKI (bibliogr. podmiotowo-przedmiotowa do 1984 r.)]. — S. KOT: Polska Złotego Wieku a Europa. Wwa 1987. — W. STEC: L.G. jako publicysta. *Polonistyka* 1987 nr 3. — J. ŚLĄSKI: Uwagi o italianizmie L.G. W: Wokół literatury włoskiej, węgierskiej i polskiej w epoce renesansu. Wwa 1987. — J.S. GRUCHAŁA: *Jęz. Pol. w Szkole Średniej* 1987 nr 4. — W. JARMOLIK: W sprawie dzieci L.G. *Białostocka* 1988 nr 3. — A. KAWECKA-GRYCHOWA: Biblioteka ostatniego Jagiellona. Wr. 1988. — Janusz PELC: „Sprezzatura”, czyli „nizaczmienie” w „Dworzaninie polskim” L.G. *Kultura, lit., folklor*. Wwa 1988. — R. SINIELNIKOFF: Obecność dzieziec/trzymać w dziełach L.G. *Poradnik Język.* 1988 nr 8. — TAŻ: Określniki czasu w prozie L.G. *Prace Filol.* 34 (1988) s. 83-107. — W. STRZAŁKOWSKI: Ludzie i idee. Londyn 1988. — P. ZWOLIŃSKI: „Psalmów kilka słowieńskich...” L.G. i ich pierwowzór. W: Szkice i studia z historii sławistyki. Wr. 1988. — Janusz PELC: Il classicismo rinascimentale di J. Kochanowski e L.G. Napoli 1989; przedr.: *Il Rinascimento in Polonia*. Napoli 1994. — J. ŚLĄSKI: J. Kochanowski i „Dworzanin” L.G. *J. Kochanowski 1584-1984. Epoka - twórczość - recepcja*. T. 1. Lubl. 1989. — B. KACZMARCZYKOWA: *Górnicyana. Pam. Lit.* 1990 z. 3. — E. KOTARSKI: Pisma publicystyczne L.G. W: *Dziedzictwo i tradycja*. Gdańsk 1990. — J.Z. LICHAŃSKI: Polemika C. Norwida z L.G. o ideał sztuki. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 25 (1990) s. 69-75. — Janusz PELC: Renesansowy klasycyzm J. Kochanowskiego i L.G. *Przegl. Hum.* 1990 nr 7. — Z. GŁOMBOWSKA: Antyk w „Dworzaninie polskim” L.G. *Filomata* 1991 nr 406. — B. KACZMARCZYKOWA: Teoria i praktyka ortograficzna L.G. *Rozpr. Komisji Język. Wr. Tow. Nauk.* 17 (1991) s. 85-102. — M. KOROLKO: Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego. Humanisci w kancelarii królewskiej Zygmunta Augusta. Wwa 1991. — A. SAJKOWSKI: Opowieści misjonarzy, pielgrzymów i innych świata ciekawych. Pozń. 1991. — J. STARNAWSKI: Z dziejów sławy L.G. (XVI-XVIII w.). W: *Odrodzenie. Czasy - ludzie - książki*. Łódź 1991. — *L.G. i jego czasy*. Red. B. Noworolska, W. Stec. Wwa-Białystok 1993 [tu: T. ALEKSANDROWICZ: „Troas” G. Uwagi o inscenizacji prapremiery w Teatrze Dramatycznym w Białymstoku; B. CHODŹKO: „Rzecz o dobrodziejstwach z Seneki wzięta” - L.G.; J.S. GRUCHAŁA: L.G. teoria trefnowania; M. JURKOWSKI: Słownictwo obce autora „Dworzanina”; J.W. LACHENDRO: Ziemia rodzinną L.G.; J.Z. LICHAŃSKI: „Demon Socratis” L.G.; toż *Necessitas et ars*. T. 2. Wwa 1993; I. LOSSOWSKA: Recepcja L.G. w Oświeceniu; B. NOWOROLSKA: „Troas” L.G., czyli tren dla Rzeczypospolitej; WR. RZEPKA, B. WALCZAK: L.G. teoria literatury języka; toż *Studia Polon.* 18/19 (1990/91) s. 147-168; A. SAJKOWSKI: L.G., Radziwiłł zwany Sierotka i Wenecja; W. STEC: Retoryka i polityka. Uwagi o publicystyce L.G.; J. ŚLĄSKI: Italianizm L.G.; U. TOMASZEWSKA: Repertuar staropolski w Teatrze im. A. Węgierki; M. WIŚNIEWSKI: „Troades” Seneki w adaptacji L.G.]; — J.S. GRUCHAŁA: L.G. — „Dworzanin polski”. *Lektury polon.* T. 1. Kr. 1994; toż wyd. 4 Kr. 1997. — M. JURKOWSKI: Słownictwo obce w „Dworzaninie” L.G. *Prace Filol.* 39 (1994) s. 205-216. — A. GORZKOWSKI: Zagadki demonologii „Demon Socratis” L.G. Kr. 1995. — R. PICCHIO: „Dworzanin” L.G. *Od „Lamentu świętokrzyskiego” do „Adona”*. Wwa 1995. — J.S. GRUCHAŁA: Dworzanin doskonaly - L.G. *Pisarze staropol. Sylwetki*. T. 2. Wwa 1997. — Janusz PELC: The Renaissance Classicism in Polish Literature - J. Kochanowski and L.G. *Studia slavistica et humanistica in bonorem Nullo Mniszi*. Kat. 1997. — J.Z. LICHAŃSKI: L.G. sarmacki Castiglione. Wwa 1998 [pierwodr.: *Przegl. Hum.* 1982 nr 9].

I.T.

GÓRSKI Artur 1870-1959

Urodzony 2 lipca 1870 w Krakowie; syn Ludwika, urzędnika sądowego, i Anny z Gniatkowskich. Po ukończeniu gimnazjum studiował na wydziale prawnym Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie w 1897 uzyskał stopień doktora. W czasie studiów związał się z ruchem socjalistycznym, za co był więziony. Debiutował w 1890 wierszem pt. „O niej” i prozą pt. „Z pamiętników sceptyka”, ogłoszonymi w krakowskiej jedynociennie akademickiej *Dla głodnego ludu*. Na początku 1891 założył czasopismo *Ruch. Pismo Naukowe i Literackie*, zamknięte wkrótce przez policję austriacką. W 1891 przyczynił się do zorganizowania Polskiej Partii Socjalistycznej w Krakowie oraz do utworzenia jej głównego organu, dwutygodnika *Naprzód* (1892), w którym ogłaszał swe artykuły i felietony sygnowane Tur. Następnie wszedł jako współredaktor i felietonista do *Dziennika Krakowskiego* (1896-97). Zamieszczał w nim stałe felietony tygodniowe, recenzje teatralne i malarskie, sygnowane zazwyczaj: Liberum conspiro, Truskolasy lub T-y. W 1898 redagował *Życie*, tu ogłosił pod pseudonimem Quasimodo cykl artykułów programowych pt. „Młoda Polska”, które przez współczesnych zostały uznane za manifest nowego kierunku w literaturze i krytyce i dały nazwę

całemu okresowi. Podpisywał się także: Q, Obojętny, Dr A.G., A.G. Przez pewien czas był kustoszem Biblioteki Pawlikowskich we Lwowie. Równocześnie współpracował z *Odrodzeniem*. Pod pseudonimem Garda lub anonimowo pisywał do *Słowa Polskiego*. W 1905 przeniósł się do Warszawy i na tajnych kursach wykładał historię literatury polskiej. W 1908–11 przebywał w Paryżu. Współpracował z *Tygodnikiem Ilustrowanym* (1906–14), zamieszczał także swe prace (poezje, przekłady) w wielu czasopismach o różnych odcieniach programowych, np. w *Ateneum*, *Chimery*, *Krytyce*, *Nowej Gazecie*, *Ogniu*, *Mysli Polskiej*, *Sfinksie*, *Sztuce*. Przełożył kilkanaście wybitniejszych utworów literatury światowej, a także pisma francuskie Adama Mickiewicza. Był edytorem „Pism” Juliusza Słowackiego, członkiem Komitetu Redakcyjnego tzw. wydania sejmowego dzieł A. Mickiewicza, nie dokończonych edycji „Dzieł wszystkich” Stanisława Brzozowskiego i „Pism pośmiertnych” Tadeusza Micińskiego. Prócz tego wydawał autorów polskich i obcych, m.in. w serii *Biblioteka Arcydzieł Poezji i Prozy*. Ceniony był przez współczesnych zarówno jako poeta, dramatopisarz, jak i publicysta. Dla potomnych pozostaje głównie autorem książek „Monsalwat” (1908) i „Ku czemu Polska szła” (1918), stanowiących kwintesencję jego poglądów ideowych, moralnych i politycznych. Po konflikcie z dwutygodnikiem *Naprzód* i przywódcą Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej Ignacym Daszyńskim ok. 1893 przeszedł na pozycje fideistyczne. Do końca życia pozostał pisarzem-moralistą z bardzo osobistym programem patriotycznym, sformułowanym pod wpływem poezji romantycznej. W 1927 został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, w 1935 otrzymał Złoty Wawrzyn Polskiej Akademii Literatury, w 1938 zaś Państwową Nagrodę Literacką. Okupację przeżył w Warszawie, biorąc czynny udział w działalności konspiracyjnej. Po wojnie zamieszkał w Krakowie, w 1958 powrócił do Warszawy. W 1959 otrzymał nagrodę literacką im. Włodzimierza Pietrzaka. Żonaty z Jadwigą z Pawlickich. Zmarł 7 grudnia 1959 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Młoda Polska. Felieton nie posłany na konkurs „Słowa Polskiego”. *Życie* 1898 nr 15–16, 18–19, 24–25. Wyd. osob. Kr. 1898 [wycofane]. Przedr.: *Pol. krytyka lit. (1800–1918)*. T. 4. Wwa 1959; *Programy i dyskusje lit. Młodej Polski*. Wr. 1973 *BN I*, 212, toż wyd. 2 Wr. 1977.

2. Monsalwat. Rzecz o Adamie Mickiewiczu. Kr. 1908. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1908; wyd. 3 Wwa 1919; wyd. 4 Lw. 1923. Przedr. fragm.: *Programy i dyskusje lit. Młodej Polski*, jw.

3. Chłop. Opowieść sceniczna. *Godło. Książka zbior.* T. 1–2. Wwa 1915–16. Wyd. osob. pt. O

zmarłychwstanie. Dramat w 4 a. Wwa 1922 [1921]. Wyd. nast. w książce: Idea mesjanistyczna w poemacie A.G. „Chłop”. Płock 1930. Wyst. Wil. 25 kwietnia 1935.

4. Ku czemu Polska szła. [Studium]. *Godło. Książka zbior.* T. 1–2. Wwa 1915–16. Wyd. osob. poszerz. Wwa 1918. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1919; wyd. 3 Wwa 1921; wyd. 4 Lw. 1938.

5. Śluby. Dramat w 7 odsłonach. Ogl. pt. Próba grobu. Kartki z kroniki czasu. *Mysl Pol.* 1917 z. 1–3, 1918 z. 1/2. Wyd. osob. zmien. Pozn. [1927]. Wyst. Wwa 7 listopada 1928.

6. Na nowym progu. [Zbiór rozpraw]. Wwa 1918. Wyd. 2 Lw. 1923.

7. Przede dniem. Opowiadania. Wwa [1919].

8. O wieszczeniu w sztuce. Odczyt. Wwa 1920.

9. Klechdy. Wwa 1925.

10. List do nauczyciela w sprawie szkoły antyrelijijnej. Wwa 1929.

11. Glosy o ludziach i ideach. Wwa 1930.

12. Drogi do kultury. Wwa 1934 [1933].

13. Niepokój naszego czasu. [Zbiór rozpraw]. Wwa 1938 [1937].

14. Rzecz o nadziei. [Refleksje filozoficzne]. Wwa 1962.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

P r z e k ł a d y

15. J.H. Mackay: W odpowiedzi. *Naprzód* 1892 nr 24. Przedr.: *tamże* 1929 nr 222, 1930 nr 217; *Robotnik* 1919 nr 406, *tamże* 1927 nr 194, 1929 nr 325.

Wiersz tłum. anonim., przedrukowywany przez wiele czasopism, wielokrotnie konfiskowany.

16. H. Ibsen: Dzika kaczka. Dramat w 5 a. Lw. 1899. Wyd. nast. Kr. 1949.

17. W. Shakespeare: Sonety [12 sonetów: nr 1–2, 4–6, 29, 61, 66, 71, 105, 110, 116]. *Sfinks* 1911 z. 37.

18. F. La Motte-Fouqué: Ondyna. Wwa [1914].

19. Dante Alighieri: Vita nuova. Życie nowe. Przełożył i skomentował... Wwa 1915.

20. Hezjod: Tarcza Heraklesa. Wwa 1919. Wyd. nast. 1948.

21. E. Welle-Strand: Ludzie spod bieguna. Powieść. Wwa [1928].

22. J. Calvet: O twórczości i krytyce katolickiej. Pozn. [1930].

23. Saga o Gislim wyjętym spod prawa i inne sagi islandzkie. Wwa 1931. Wyd. nast. Wwa 1960 (pt. Sagi islandzkie).

24. A. Mickiewicz: [Pisma francuskie prozą]. Wyd. w poz. 35. Wyd. nast. w: A. Mickiewicz: Dzieła. T. 6. Wwa 1950.

25. A. Mickiewicz: Konfederaci barscy. Dramat w 5 a. [Akt I–II]. Przełożony z rkpsu. Wyd. w: A. Mickiewicz: Dzieła. T. 3. Wwa 1949.

26. A. Mickiewicz: Jakub Jasiński, czyli Dwie Polki. Tragedia w 5 a. [Fragm.]. Przełożona z rkpsu. Wyd. w: A. Mickiewicz: Dzieła. T. 3. Wwa 1949.

27. A. Mickiewicz: Jakub Boehme [oraz:] Księga Zgodności. Wyd. w: A. Mickiewicz: Dzieła. T. 13. Wwa 1955.

Prace edytorskie

28. J. Słowacki: Samuel Zborowski. Dramat w 5 a. *Słowo* 1901 nr 156–220. Przedr.: *Słowo Pol.* 1901 nr 314–364 z przerwami.

29. J. Słowacki: Zawisza Czarna. Dramat. Z autografu wyd. ... Wwa 1906.

30. A. Mickiewicz: Nadeszły inne czasy. Z pism prozą, przemów, listów ułożył... Lw. 1908 [1907].

31. J. Słowacki: Pisma. Zbiór utworów wydanych za życia i po śmierci autora. Z przedmową ... T. 1–6. Kr. 1908; t. 7. Wwa [1913].

32. J. Słowacki: Liryki. Wwa [1912].

33. Godło. Książka zbiorowa. T. 1–2, Wwa 1915–16.

34. T. Miciński: Pisma pośmiertne. Cykl I. Lucyfer. Wyd. z rkpsu. T. 1. Wwa 1931.

Współredaktor: Cz. Łatawiec.

35. A. Mickiewicz: Dzieła wszystkie. T. 4–7, 13, 16. Wwa 1933–38. [Tzw. Wydanie Sejmowe].

36. S. Brzozowski: Dzieła wszystkie. T. 4, 6, 8, 11. Wwa 1936–38.

Współredaktor: S. Kofalczyński.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

E. BOYÉ: U kolebki modernizmu. Estetyczne poglądy na łamach krakowskiego „Życia”. Kr. 1922. — Z. DĘBICKI: Portrety. S. 2. Wwa 1928. — S. PRZYBYŚCZEWSKI: Moi współcześni. Wśród swoich. Wwa 1930. — T. GRABOWSKI: Krytyka literacka w Polsce w epoce realizmu i modernizmu (1863–1933). Pozn. 1934. — S. PIGOŃ: Dramat o apostołach i podłożu rzeczywistości w „O zmartwychwstanie” A.G. W: Na drogach i manowcach kultury ludowej. Lw. 1939. — TENŻE: Spojrzenie ku „Monsalwatowi” A.G. W: Wśród twórców. Kr. 1947. — K. WYKA: Modernizm polski. Wwa 1959. — J. BRAUN: Dzieło życia A.G. *Zesz. Nauk. KUL* 1960 nr 4. — P. GRZEGORCZYK: Twórcy i badacze kultury zmarli w 1959 r. *Znak* 1961 nr 4. — A. WALICKI: *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1961. — H. MARKIEWICZ: Młoda Polska i „izmy”. *Z problemów lit. pol. XX w.* T. 1: *Młoda Polska*. Wwa 1965. — T. WEISS: Od prometeizmu do mesjanizmu narodowego. *Tamże*. — K. WYKA: Programy, syntezy i polemiki literackie okresu. *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 1 (1968). — J. PROKOP: Z przemian w literaturze polskiej lat 1907–1917. Wr. 1970. — K. ROSNER: Sztuka a rzeczywistość w programach polskich modernistów. *Studia z dziejów estetyki pol. 1890–1918*. Wwa 1972. — T. WEISS: Romantyczna genealogia polskiego modernizmu. Wwa 1974. — TENŻE: *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 4 (1977). — Z. KUDEROWICZ: A.G. jako teoretyk kultury. *Arch. Hist. Filoz.* 25 (1979). — J. MIKLASZEWSKA: Program odrodzenia narodu w pismach A.G. *Człowiek i Światopogląd* 1979 nr 4. — Z. KUDEROWICZ: Artyści i

historia. Kr. 1980. — J. MIKLASZEWSKA: Polemika A.G. z F. Nietzschem. *Arch. Hist. Filoz.* 28 (1982). — R. PADOŁ: Filozofia religii polskiego modernizmu. Kr. 1982. — W. STRZAŁKOWSKI: Ludzie i idee. Od Platona po czasy obecne. Londyn 1986. — S.L. NEMETI: Le modernisme et l'idée de la fin de siècle dans les littératures d'Europe Centrale et Orientale. *Neobelicon* (Budapest) 1988 nr 1. — T.Z. BEDNARSKI: Wspominając A.G. w 30-lecie śmierci. *Kierunki* 1990 nr 3. — M. JAZOWNIK: Wizja kultury odradzającej się Polski w pismach A.G. *«Odrodzona i Niepodległa» w lit.* Zielona Góra 1992. — K. RATAJSKA: Król Duch na nowych „Dziadach”. Mickiewicz w „Monsalwacie” A.G. *Księga w 170 rocznicę wyd. «Ballad i romanśów» A. Mickiewicza*. Wr. 1993. — F. ZIEJKA: Nasza rodzina w Europie. *Kryzys czy przełom*. Kr. 1994. — M. JAZOWNIK: A.G. na ławie oskarżonych. *Studia i Mater. Filol. Pol. WSP* w Zielonej Górze 1995 z. 7 s. 61–78.

I.T.

GÓRSKI Jakub

ok. 1525–1585

Inne formy imienia i nazwiska: Jacobus Gorscius; Górski Jakub Sztemberg Szeliga.

Urodzony ok. 1525 w ziemi liwskiej na Mazowszu; syn Jana herbu Szeliga i Anny herbu Prus. W 1542 rozpoczął studia w Akademii Krakowskiej, które ukończył w 1550 lub 1551 ze stopniem magistra, po czym pracował jako nauczyciel poza Krakowem. Od 1554 wykładał na wydziale filozoficznym Akademii i był rektorem szkoły katedralnej na Wawelu. Dla studiujących opracował wiele podręczników z zakresu teorii retoryki i dialektyki, które wkrótce uznano za ogólnie obowiązujące; podręczniki te stały się powodem głośniego sporu — zapoczątkowanego przez Benedykta Herbsta — między humanistami o definicję okresu retorycznego. Jednocześnie od 1561 brał udział w polemikach religijnych. W 1563 wyjechał do Padwy, gdzie słuchał wykładów z prawa i teologii, i do Rzymu, gdzie po studiach uzyskał dyplom doktora obojga praw (1566). W 1567 był w Neapolu, następnie w Hiszpanii. Po powrocie do Krakowa podjął wykłady na wydziale nauk wyzwolonych (jesień 1568), w 1571 przeszedł na wydział prawa. Jako ośmiokrotny rektor wywarł duży wpływ na ożywienie i ugruntowanie studiów humanistycznych w Akademii, choć zarazem utwierdził w niej wyznaniową nietolerancję. Piastował wiele godności kościelnych, m.in. otrzymał kanonię krakowską (1582) i archiprezbiteriat kościoła Mariackiego w Krakowie (1583). Działal i pisał w służbie odrodzenia katolicyzmu w Polsce; współpracował z Stanisławem Hozjuszem, Piotrem Myszkowskim, Stanisławem Orzechowskim, a także z jezuitami Antonio Possewinem i Stanisławem Warszawickim. Gorliwie polemizował z innowiercami, postugiwał się wyłącznie łaciną. Zmarł 17 czerwca 1585 w Krakowie; pochowany w katedrze wawelskiej.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. De periodis atque numeris oratoris libri duo. Kr. 1558 druk. M. Siebeneicher. Wyd. nast. Kr. 1575. Praca oparta głównie na analogicznej pracy filologa sztrasburskiego J. Sturma.

2. De generibus dicendi. Kr. 1559 druk. M. Siebeneicher.

3. De figuris tum grammaticis, tum rhetoricis libri V. Kr. 1560 druk. M. Siebeneicher.

4. Disputationis de periodis contra se a Benedicto Herbesto si Diis placet Neapolitano editae refutatio. [Kr.] 1562.

Odpowiedź na polemiczną pracę B. Herbesta pt. *Periodica disputatio*. Kr. 1562.

5. Ad ... Stanislaum Miskowski ... Mercurius sive de Trinitate contra Gregorium Bresinensem. [B.m. 1563].

Unikat w Bibl. Körn. sygn. O. 230.

6. Commentariorum artis dialecticae libri decem. Lipsk 1563 Druk. Voegelianae.

Przekład pol. fragm.: J. Gajda. *700 lat myśli pol.*: XVI w. (1978).

7. Index errorum aliquot ... Thalmudici operis. Kr. 1569 druk. Łazarz Andrysowic [z tłum. pol.]

8. Praelectionum Plocensium liber primus. Kolonia 1572 druk. M. Cholinus. Toż ... liber secundus. Kolonia 1580 druk. M. Cholinus. Toż ... liber tertius. Kr. 1580. Druk. Łazarzowa. Toż ... liber quartus. Kolonia 1582 druk. M. Cholinus. Toż ... liber quintus. Kolonia 1583 druk. M. Cholinus. Prelekcje poświęcone aktualnym zagadnieniom teologicznym.

9. Apologia ... pro Academia Cracoviensi. Kr. 1581 Druk. Łazarzowa.

10. Orationes gratulatoriae apud ... Stephanum Batoreum ... habitae. Kr. 1582 Druk. Łazarzowa.

11. Pro tremenda et veneranda Trinitate. Kolonia 1585 druk. M. Cholinus. Część wyd. pt. *Praemunitio adversus insanum dogma Christiani Francken*. Kr. 1584 Druk. Łazarzowa.

12. Animadversio sive Crusius. Kolonia 1586 druk. M. Cholinus.

Przekład

13. F. Furius Ceriola: Rada pańska. Kr. 1597. Wyd. kryt. W. Czermak. Kr. 1892 *BPP* nr 21.

Przekł. rozszerz. dzieła łac., dokonany poprzez tłum. włoś.

Prace edytorskie

14. S. Orzechowski: *Chimaera sive de Stancari* ... secta. Kr. 1562 druk. Łazarz Andrysowic [tu: przedmowa].

15. F. Kallimach: *In synodo episcoporum de contributione cleri oratio*. Kr. 1584 Druk. Łazarzowa [tu: przedmowa].

16. S. Orzechowski: *Fidelis subditus*. Kr. 1584 Druk. Łazarzowa [tu: przedmowa].

17. S. Orzechowski: *Fricius sive de maiestate sedis Apostolicae*. [B.m.r., tu: przedmowa].

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

K. MORAWSKI: J.G. życie i pisma. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 17 (1893) i odb.; przedr. pt. J.G., humanista i apologeta. W: *Czasy Zygmuntofskie na tle prądów Odrodzenia*. Kr. 1922; wyd. 2 Wwa 1965. — S. LEMPIK-KI: Turnieje literackie w epoce renesansu. W: *Renesans i humanizm w Polsce*. Wwa 1952. — E. JARRA: Twórczość prawna duchowieństwa polskiego (966–1800). *Sacrum Poloniae Millennium*. T. 1. Rzym 1954. — H. BARYCZ. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — S. ZIEMSKI: J.G. jako logik i myśliciel. *Studia Filoz.* 1962 nr 2. — W. MADYDA: J.G. filolog — humanista w Akademii Krakowskiej XVI w. *Meander* 1964 nr 11. — S. ZIEMSKI. *Słownik filoz.* Wwa 1966. — TENŻE. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — A. WERPACHOWSKA: Problem interpunkcji w teoriach retorycznych J.G. i Benedykta Herbesta. *Pam. Lit.* 1980 z. 4. — H.E. WYCZAŃSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — S. ZIEMSKI: J.G. Logician and Philosopher. *Organon* 16/17 (1980/83) s. 115–134. — A. WERPACHOWSKA: Nauka o periodach J.G. i B. Herbesta. *Biul. Polon.* 1986 nr 2. — TAŻ.: J.G. i B. Herbest — dwie koncepcje w XVI-wiecznej teorii retorycznej. *Pam. Lit.* 1986 z. 2. — TAŻ.: Z dziejów retoryki XVI w. Polemika J.G. z B. Herbestem. Wr. 1987. — J.Z. LICHANŃSKI: Retoryka od średniowiecza do baroku. Wwa 1992. — E.J. GŁĘBIĆKA: Sz. Szymonowica łacińska konsolacja dla S. Sokolowskiego po śmierci J.G. *Ricerche Slavistiche* 1994 s. 201–209.

LT.

GÓRSKI Konstanty Maria
1862–1909

Urodzony w 1862 w Woli Pękoszewskiej pod Skierniewicami w rodzinie ziemiańskiej; syn Jana i Marii z Łubieńskich; cioteczny brat Józefa Weyssenhoffa, pisarza i poety. Uczęszczał do IV Gimnazjum w Warszawie, a od 1878 do Gimnazjum św. Anny w Krakowie i tu w 1881 zdał maturę. Studiował przez rok prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim, uczęszczając równocześnie na wykłady Józefa Szuskiego i Stanisława Tarnowskiego, a następnie historię literatury i historię sztuki na Uniwersytecie Berlińskim pod kierunkiem Aleksandra Brücknera, Hermana Grimma i Adolfa Töblera. W czasie studiów napisał rozprawę „Król Jan III w poezji polskiej XVII w.”, nagrodzoną w 1882 przez Akademię Umiejętności w Krakowie. Doktoryzował się w Berlinie w 1888, po czym przebywał jakiś czas we Włoszech, gdzie zajmował się sztuką Odrodzenia. Powrócił następnie do kraju i zamieszkał w Krakowie. Od 1890 prowadził felieton teatralny w *Czasie*, od 1891 ogłaszał w *Bibliotece Warszawskiej* rozprawy, recenzje i poezje. Współpracował z

wieloma czasopismami, w których publikował prace historycznoliterackie, recenzje, własne poezje oraz przekłady, głównie z literatury antycznej. Od 1891 prowadził wykłady z historii sztuki w Muzeum Techniczno-Przemysłowym Adama Baranieckiego i w Szkole Sztuk Pięknych. W 1896 ożenił się z Antonią Chłapowską. Od tegoż roku do 1899 był kierownikiem Stacji Naukowej Akademii Umiejętności i Biblioteki Polskiej w Paryżu. Współpracował nadal z prasą krajową, w 1897–98 ogłaszał w *Słowie* „Listy z Francji”. Po powrocie z Paryża objął ponownie stanowisko wykładowcy historii sztuki w Szkole Sztuk Pięknych. Brał czynny udział w życiu kulturalnym i umysłowym Krakowa, przyjaźnił się z pisarzami i malarzami, m.in. Lucjanem Rydlem, Jackiem Malczewskim, Henrykiem Sienkiewiczem i J. Weysenhoffem. Zmarł 6 marca 1909 w Krakowie; pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Die Fabel vom Löwenanteil in ihrer geschichtlichen Entwicklung. Berlin 1888.

Rozprawa doktorska. Tłum. pol. S. Pigoń wyd. w poz. 6.

2. Polska sztuka współczesna 1887–1894 na Wystawie Krajowej we Lwowie 1894 r. Kr. 1896 odb. z *Przegl. Pol.*

3. Biblioman. Nowela z konkursu literackiego *Czasu*. Kr. 1896. Wyd. nast.: Wwa 1909; Wwa 1925; oprac. T. Zakrzewski. Tor. 1979.

4. W lat półtysiąca. Dialog napisany na uroczyste przedstawienie w dniu pięciowiekowej rocznicy odnowienia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kr. 1900 odb. z *Przegl. Pol.* t. 136.

5. Wierszem. 1883–1893. Wwa 1904.

Tu m.in.: Transkrypcje z Horacego; Naśladowania z Kallitalla; Z „Georgików” Wergiliusza; Na dzień otwarcia nowego teatru w Krakowie dnia 21 października 1893 r.

Wydania zbiorowe

6. Pisma zebrane. [T. 1:] Pisma literackie. Z badań nad literaturą polską XVII i XVIII w. Przedmową poprzedził K. Morawski. Do druku oprac. S. Pigoń. Wwa 1913.

Tu m.in.: Król Jan III w poezji polskiej XVII w.; Studia nad bajkami Krasickiego; Franciszek Karpiński.

7. Wiersze wybrane. Oprac. E. Miodońska-Brookes. Kr. 1987.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Prace edytorskie

8. Listy F. Karpińskiego z 1793–1818. Wwa 1913. Przedr. w poz. 6.

Listy

9. K.M. Górski, J. Weysenhoff: Z młodych lat. Listy i wspomnienia. Oprac. I. Szybowska. Wwa 1985.

Tu m.in.: 69 listów J. Weysenhoffa i K.M.G. z 1874–1885; K.M.G.: Pamiętnik (1879–1885).

Bogata koresp., rkpsy oraz dzienniki z 1881–93 znajdują się w zbiorach Bibl. Jagiel. oraz Ossol.

O P R A C O W A N I A

NK 14 (1973); LP

L. RYDEL. *Czas* 1909 nr 55. — K. ESTREICHER. *Pol. słownik biograf.* 8 (1959–60). — A. WANAT. *Arystokrata nerwów. Życie Lit.* 1968 nr 30. — I. MACIEJEWSKA. *Obraz lit. pol.* s. 5 t. 3 (1973). — A. KRAWCZUK: Opowieści o zmarłych. *Cmentarz Rakowicki*. [T. 2]. Kr. 1988. — W. SZTURC. *Nowe Książki* 1988 nr 9 [rec. „Wierszy wybranych”].

A.P.

GÓRSKI Stanisław ok. 1497–1572

Urodzony 8 września 1497 (rok niepewny, być może 1489 lub 1499) w Górze Kościelnej koło Płocka; syn Stanisława, uboższego szlachcica herbu Bogoria. 23 października 1518 zapisał się do Akademii Krakowskiej. Podobno studiował również we Włoszech, stopnia naukowego jednak nie uzyskał. Szkołą stał mu się dwór biskupa Piotra Tomickiego, protektora całej rodziny Stanisława. Od 1521 pracował jako notariusz w kancelarii biskupa, od 1530 występował jako „notarius publicus” i „scriba aulae regis”. P. Tomickiemu zawdzięczał wiele beneficjów kościelnych, w 1534 otrzymał kanonię płocką. W 1535 przyjął święcenia kapłańskie. Od tegoż roku — po śmierci P. Tomickiego — aż do 1548 pełnił funkcję sekretarza królowej Bony, która choć wrogo doń nastawiona, doceniała jego zdolności i pracowitość. Główną jego pracą — za wiedzą i przy pomocy materialnej Zygmunta II Augusta — od ok. 1535 do końca życia było zbieranie i komentowanie materiałów historycznych, które złożyły się na tzw. *Acta Tomicianiana*. Za sprawą Bony otrzymał w 1539 kanonię krakowską i jeszcze dwie parafie. Przebywając głównie w Krakowie, rozwijał ożywiającą działalność mającą na celu reformę episkopatu w duchu uchwał trydenckich. Występował w sprawie polepszenia doli poddanych kościelnych i w obronie interesów mieszczan. Pełniąc od 1568 funkcję opiekuna bursy filozofów w Akademii Krakowskiej, zajmował się projektami reformy szkolnictwa. Zmarł 12 marca 1572 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Tzw. *Acta Tomicianiana*. Zbiór różnorodnych dokumentów i listów kancelarii Zygmunta I i częściowo Zygmunta Augusta z 1507–1548, dokonany w dużej mierze na podstawie materiałów zgromadzonych przez P. Tomickiego. Poddany

trzykrotnemu opracowaniu i stopniowemu poszerzaniu zakresu chronologicznego: pierwsza red. powst. ok. 1548 w 19 t.; druga red., tzw. zwód sapieżyński, powst. po 1556 w 17 t.; trzecia red. powst. do 1567 w 27 t. Inf. o rkpsach zob. W. Pocięcha: Wstęp do: *Acta Tomicianiana* 14 (1952); K. Lepczy. *Tamże* 15 (1957). Ed. dotąd nieukończona.

Wyd.: T. 1–8. Wyd. A. T. Działyński, L. Koenig. Pozn. 1852–60; t. 9–13. Wyd. Z. Celichowski. Pozn. 1876–1915; t. 14–16. Wyd. W. Pocięcha. Pozn.–Wr. 1952–61; t. 17. Wyd. W. Pocięcha, W. Urban, A. Wyczęński. Wr. 1966.

Spis osób i miejscowości t. 1–8 oprac. W. Dworzaczek, H. Chłopocka, B. Kürbisówna pt. *Acta Tomicianiana*. Index personarum et locorum. Pozn. 1951. Oprócz akt i listów *Acta Tomicianiana* zawierają zebrane pisma F. Kallimacha, A. Krzyckiego, S. Orzechowskiego i in., komentarze S. G. i jego własne pisma.

2. Tzw. Teki Górkiego. Luźny zbiór akt, dokumentów oryginalnych i odpisów, korespondencji urzędowej i prywatnej kancelarii królewskiej Zygmunta I w 29 tekach – ok. 7000 dokumentów. Z materiałów tych korzystał S. G. przy układaniu edycji *Acta Tomicianiana*; odkrył je i wykorzystał Z. Celichowski. Stosunek ich do *Aktów Tomicianianów* nie jest jeszcze dokładnie zbadany.

Rkps w Bibl. Nar.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

W. ZAKRZEWSKI: S. G. i jego prace historyczne. *Rozpr. AU. Wyzd. Hist.-Filoz.* 52 (1909) i odb. — B. NADOLSKI: Kierunki rozwoju dziejopisarstwa staropolskiego. Lw. 1938. — W. POCIĘCHA: W sprawie wydawnictwa *Aktów Tomicianianów*. *Pam. Bibl. Kór.* 1939/46 z. 3 i odb. — W. URBAN: *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — *Enc. wiedzy o księżce*. Wr. 1971 (hasło: *Acta Tomicianiana*). — *Hist. nauki pol.* 6 (1974).

L.T.

GRABOWIECKI Sebastian ok. 1544–1607

Urodzony pod koniec 1543 lub na początku 1544 (możliwe, że 20 stycznia, w dzień św. Sebastiana) we wsi Mszczyszyn lub Gajewo koło Dolska w Wielkopolsce; syn Stanisława, szlachcica herbu Grzymała, i Zofii z Daleszyńskich. Po naukach wstępnych w kraju wiosną 1559 udał się na studia na uczelni protestanckiej we Frankfurcie nad Odrą; prawdopodobnie był również we Włoszech. Zdobył duży zasób wiedzy teologicznej i znajomość m.in. języka niemieckiego i włoskiego. Po powrocie został dworzaniem Zygmunta II Augusta. W 1571 zawarł związek małżeński z Krysytą Czermińską herbu Jelita, dwórką Anny Ja-

giellonki. W 1573, należąc do otoczenia Olbrachta Łaskiego, wojewody sieradzkiego, posługującego po króla-elektę Henryka III Walezego, znalazł się we Francji. W Paryżu zetknął się z wieloma wybitnymi osobistościami. Po ucieczce Walezego stał się zwolennikiem Habsburgów; w 1576 ofiarował swe usługi cesarzowi Maksymilianowi II. Mimo to już w 1571 został sekretarzem Stefana Batorego i pełnił różne misje dyplomatyczne, m.in. w Rydze mediował z ramienia króla w sprawie zatargu miasta z Kościołem katolickim. W 1585 był w Innsbrucku u Ferdynanda rakuskiego, któremu po zgonie S. Batorego polecał listownie swe usługi. Po śmierci żony ok. 1585 poświęcił się stanowi duchownemu. Od 1586 nosił tytuł proboszcza lemzańskiego (Lemzał koło Wołmaru). Po objęciu tronu przez Zygmunta III Wazę nadal pełnił obowiązki sekretarza królewskiego. Równocześnie otrzymał funkcję jednego z „administratorów soli” (żupnika). W 1592 objął opactwo cystersów w Bledzewie koło Międzyzrzecza, gdzie wybudował kościół. W 1596 popadł w konflikt ze szlachtą kujawską; podejrzenia o korupcję, miał sprawę, która oparła się o sejm. Pod koniec życia uwikłał się w liczne procesy spowodowane działalnością żupniczą. W pracach pisarskich pozostawił dokument swego przełomu życiowego i duchowego. Nieprzemijającą wartość przedstawia jego „Setnik rymów duchownych” — zbiór ponad dwustu utworów treści religijnej (w dużej mierze przerabianych lub opartych na obcych wzorach), poprzez które wyrażał duchowość wczesnego baroku i jego tendencje artystyczne. Dzięki niemu po raz pierwszy w poezji polskiej pojawiła się forma kancony, oktawy i sonetu włoskiego. Zmarł 19 października 1607 zapewne w Bledzewie.

TWÓRCZOŚĆ

1. *Martinus Lauter eiusque levitas*. Kr. 1585. Druk. Łazarzowa.

Dzieło polemiczne w jęz. pol. i łac.
Rkps w Bibl. Czart. sygn. Cim. 9651.

2. *Setnik rymów duchownych*. Kr. 1590 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. J. Korzeniowski pt. *Rymy duchowne*. Kr. 1893 *BPP* nr 26. Wyd. nast. z pierwodr. K. Mrowcewicz pt. *Rymy duchowne*. Wwa 1996 *Bibl. Pisarzy Staropol.* 5.

Unikat pierwodr. całości w Bibl. Czart. sygn. 870 II; egz. silnie zdefektowany w Bibl. Jagiel. sygn. Cim. Qn 4619. Dwuczęściowy zbiór obejmujący dwieście utworów przekładanych i pisanych wg rozmaitych wzorów, m.in. G. Fiammy, Bernarda Tasso, Psalterza, Księgi Joba, kanyku Ezechiasza, F. Petrarki, Tomasza z Akwinu, Augustyna, Ambrożego. Cz. 2 ma osobny tyt.: *Setnik rymów duchownych wtóry*.

Wybór wierszy przedr. W. Folkierski: *Sonet polski*. Kr. 1925 *BN* I, 82; *Od Kochanowskiego do Staffa*. Wwa 1930 i wyd. nast.: Londyn 1954; Wwa 1959;

Polska poezja maryjna. Niepokalanów 1949; *Matka Boska w poezji pol.* T. 2. Lubl. 1959; *Poeci renesansu*. Wwa 1959; *Boże Narodzenie. Antologia poezji pol. Wwa 1961*; *Z głębokości. Antologia pol. modlitwy poetyckiej*. Wwa 1966; wyd. 2 Wwa 1974; *Kolędy pol. Średniowiecza i w. XVI*. Wwa 1966; *Poezja pol. Antologia*. T. 1. Wwa 1973; *Krzak gorejący. Antologia pol. poezji religijnej*. Londyn 1973; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *Biblia a lit.* Wwa 1984; *Królowa Tatr*. Pozn. 1987; *Helikon sarmacki*. Wr. 1989 *BN I*, 259; *I w odmianach czasu smak jest*. Wwa 1991; *Panorama de la littérature polonaise*. Wwa-Paris 1991; *Wysoki umysł w dolnych rzeczach zauwielany*. Wwa 1993.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

E. PORĘBOWICZ: S.G. i jego wzory. *Ateneum* 1894 t. 2; przedr. w: *Studia literackie*. Kr. 1951. — S. DOBRZYCKI: S.G. i jego „Rymy duchowne”. *Ateneum Kapłańskie* 1910 t. 3. — J. ŁOŚ: Wiersze polskie w ich dziejowym rozwoju. Kr. [1920]. — W. FOLKIEWSKI: Wstęp do: Sonet polski. Wybór tekstów. Kr. 1925 *BN I*, 82. — J. PIETRUSIEWICZOWA: „Setnik rymów duchownych” S.G. w zestawieniu z „Rime spiritali” di Gabriele Fiamma. *Prace Polon.* 3 (1939) i odb. — F. ŚMIEJA: New Sources of S.G. Poetry. *The Slavonic Review* 1953 nr 78 i odb. — T. WITCZAK. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — A. LITWORNIA: S.G. Zarys biograficzny. *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 67: *Prace Lit.* 9 (1967). — Cz. HERNAS: Polscy poeci metafizyczni (1580–1630). *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 95: *Prace Lit.* 10 (1968); przedr. w: *Barok*. Wwa 1973; toż 1976; 1978. — J. KACZOROWSKI: Poeta barokowej awangardy. Z zagadnień obrazowania w „Rymach duchownych”. *Rocz. Hum.* 1973 z. 1. — A. LITWORNIA: S.G. Zarys monograficzny. Wr. 1976. — TENŻE: Listy S.G. z r. 1588. *Ze skarbcza kultury* 1976 s. 13–23 [tu: wykaz zachowanej korespondencji]. — S. SAWICKI: Motywy maryjne w poezji średniowiecza i renesansu. W: *Z pogranicza literatury i religii*. Lubl. 1978. — R. MONTUSIEWICZ: Cykl sonetowy S.G. *Barok. Analogie – opozycje*. Lubl. 1979. — E. OZOROWSKI. *Pol. słownik teologów katol.* 1 (1981). — T. WITCZAK. *Wielkopol. słownik biogr.* Wwa 1981. — J. SOKOŁOWSKA: „Jesteś, któryś jest, wieczny, niepojęty...”. Człowiek wobec Boga w poezji polskiego baroku. *Pol. liryka religijna*. Lubl. 1983. — K. MROWCEWICZ: Czemu wolność mamy? Antynomie wolności w poezji J. Kochanowskiego i M. Sępa Szaryńskiego. Wr. 1987. — A. NOWICKA-JEŻOWA: „Smutne zabawy” poetów doby renesansowej. W: *Homo viator – mundus – mors*. Wwa 1988. — List S.G. do Jana Zamoyskiego i list Jakuba Mierskiego do Zamoyskiego ze wzmianką o G. Oprac. M. Wichowa. *Pam. Lit.* 1989 z. 3. — K. OBREMSKI: Obraz Boga w polskiej liryce religijnej XVII w. Tor. 1990. — A. RYSIEWICZ: „Setnik rymów duchownych” S.G. – próba lektury retorycznej. W: *Zagadnienia retoryki w analizie poezji polskiej przełomu XVI i XVII w.* Wr. 1990. — M. HANUSIEWICZ: Abyssus abyssum vocat... Opozycje semantyczne w „Rymach duchownych” S.G. *Rocz. Hum.* 38 (1993) s. 77–94. — J. KOTARSKA: Między światłem a ciemnością. *Necessitas et ars*. T. 1.

Wwa 1993. — M. HANUSIEWICZ: Świat podzielony. O poezji S.G. Lubl. 1994 [rec.: M. PREJS. *Barok* 1995 nr 1; S. SZCZĘSNY. *Ogród* 1994 nr 4; P. URBAŃSKI. *Pam. Lit.* 1995 z. 3]. — K. MROWCEWICZ: Polska poezja medytacyjna XVI stulecia – od Dantyszka do G. *Religijne tradycje lit. pol.* T. 4. Lubl. 1994. — M. PREJS: O inspiracjach włoskiego manieryzmu w kulturze polskiego baroku. *Barok* 1995 nr 2. — P. URBAŃSKI: Czy rzeczywiście kwitujemy? O naturze i lasce w „Rymach duchownych” S.G. *Pam. Lit.* 1995 z. 2. — TENŻE: Natura i lasca w poezji polskiego baroku. Kielce 1996.

I.T.

GRABOWSKI Ambroży
1782–1868

Urodzony 7 grudnia 1782 w Kętach koło Bielska-Białej; syn Jana Chrzyciela, organisty, i Teresy z Florkiewiczów. Po śmierci ojca wychowywał się u babki, Zofii Florkiewiczowej, w Kętach, gdzie ukończył szkołę ludową. W 1797 udał się do Krakowa, pracował w księgarni Antoniego Gröbla (w 1815 został jego współnikiem), równocześnie uczył się przez samokształcenie, koncentrując swoje zainteresowania na naukach historycznych i językach obcych. Debiutował w 1808 wydaniem „Encyklopedii komicznej”. W połowie 1818 założył własną księgarnię, którą prowadził do 1837. W tym czasie nawiązał bliski kontakt z Jerzym Samuelem Bandtkiem, Janem Pawłem Woroniczem, a szczególnie z Józefem Maksymilianem Ossolińskim. W 1819–22 współpracował z *Pszczółką Krakowską*. W 1837 zlikwidował księgarnię i poświęcił się wyłącznie pracy naukowej. Zgromadził cenne zbiory materiałów archiwalnych i historycznych. Wydał wiele opracowań i edycji źródłowych, które do dnia dzisiejszego są skarbnicą wiadomości, zwłaszcza o zabytkach i kulturze Krakowa. Jego ilustrowane przewodniki po Krakowie należą do pierwszych w Polsce publikacji z dziedziny historii sztuki. Był pierwszym prezesem Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie. Artykuły i rozprawy z dziedziny historii, historii sztuki, etnografii oraz materiały archiwalne ogłaszał w czasopiśmie, m.in. w *Przyjacielu Ludu* (1836–38), *Bibliotece Warszawskiej* (1847–67). Żoną jego była Józefina z Nowakowskich, pianistka. Zmarł 3 sierpnia 1868 w Krakowie; pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Cuda i osobliwości natury i sztuki w różnych znajdujące się krajach. Z najnowszych i najciekawszych podróży do wszystkich części świata zebrane; z wiadomościami o niektórych cenniejszych starożytnościach zabytkach. Z kopiersztychmi iluminowanymi. T. 1–2. Kr. 1811. Wyd. nast. m.in. [wyd. 5] Berdyczów 1825.

2. Historyczny opis miasta Krakowa i jego okolic. Kr. 1822. Wyd. nast. pt. Kraków i jego okolice. Wyd. 2 Kr. 1830. Wyd. 7 wznowione Kr. 1905. Reprinty: Wwa 1979; Wwa 1981.

Przekł. franc. 1846.

3. Przewodnik do grobów królów polskich w katedrze krakowskiej. Kr. 1868.

Niepodp.

4. Wspomnienia. Wyd. i wstęp S. Estreicher. Z ilustracjami. T. 1–2. Kr. 1909. Reprint Kr. 1987.

Prace edytorskie

5. Encyklopedia komiczna, czyli zbiór rozmaitych przypadków, powieści, anegdotów, wierszyków, żartów, myśli pięknych, maksym i uwag moralnych, ucinków wesołych, dowcipnych, satyrycznych, komicznych, słowem: tego wszystkiego, co może rozweselić umysł i ozdobić pamięć. T. 1–2. Kr. 1808; toż Wwa 1808. Wyd. 2 Kr. 1809; toż Wwa 1809.

6. Mikołaja [Reja] z Nagłowic Pisma wierszem [Apoftegmata, Przemowa krótka, Żegnanie ze światem], znajdujące się przy dziele jego wydanym w Krakowie u Macieja Wierzbicy roku 1568 pod tytułem Zwierciadło albo kształt... Kr. 1848.

Ponadto wydał z rkpsów pisma, diariusze, pamiętniki i listy dotyczące historii Polski.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP.

J.F. NOWAKOWSKI: A.G. Wspomnienie z Krakowa. Wwa 1869. — B. GUBRYNOWICZ: J.M. Ossoliński i A.G. Kartka z dziejów przyjaźni bibliofilskiej. *Ruch. Lit.* 1928 nr 5. — K. ESTREICHER. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959/60). — *Rocz. Kr.* 40 (1970) [tom poświęcony A.G.; tu m.in.]: K. ESTREICHER: Dzieło A.G.; A.B. KRUPIŃSKI: Księgarska działalność A.G.; I. TRYBOWSKI: G. a Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie]. — J. GRZYBOWSKA. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — S. PĄGACZEWSKI: Pan A. i okolice Krakowa. W: Z tobołkiem za Kraków. Kr. 1979. — J. KORPAŁA: O przyjaźni K. Brodzińskiego z A.G. *Czas Przeszły i Przyszły* 1985 nr 71. — Z. ŚWIĘCH: Widziałem majestat w nicość rozsypany. [Fragm. książki pt. Kłatwy, mikroby i uczeni]. *Tyg. Pol.* 1987 nr 21. — R. KANTOR. *Czas Przeszły i Przyszły* 1988 nr 147/148 [rec. Wspomnień]. — A. KRAWCZUK: Opowieści o zmarłych. Cmentarz Rakowicki. [T. 2]. Kr. 1988.

WR.-S., WA.-Sz.

GRABOWSKI Bronisław Teodor 1841–1900

Urodzony 19 września 1841 w Kaliszu; syn Macieja, urzędnika, i Ludwiki ze Skalskich. Po ukończeniu w 1857 gimnazjum w Piotrkowie (należał tam do kółka samokształcącego Zgromadzenie Literackie) pracował kolejno jako urzędnik i

nauczyciel domowy. W 1860 studiował w Petersburgu sławistykę, potem języki zachodnioeuropejskie. W 1861 z niewyjaśnionych powodów został aresztowany i osadzony w twierdzy kronsztadzkiej, po uwolnieniu wyjechał (w 1862) do Warszawy i studiował sławistykę w Szkole Głównej. W 1868 odbył pierwszą podróż do Pragi, gdzie nawiązał liczne znajomości w kołach literackich. W latach następnych utrzymywał bliski kontakt z wieloma pisarzami czesкими, m.in. z Edwardem Jelinkiem, Jarosławem Vrchlickim, Juliuszem Zeyerem. Podróżował często po zachodniej i południowej Słowiańszczyźnie i uczestniczył w ruchu tzw. wzajemności słowiańskiej. W 1872 ożenił się z Marią Balbiną Krokowską, która pomagała mu w pracach bohemistycznych. Współpracował z licznymi czasopismami, m.in. z *Kłosami* (1866–89), *Biblioteką Warszawską* (1869–88), *Bluszczem* (1869–99), *Niuą* (1872–92), *Tygodnikiem Powszechnym* (1875–84), *Ateneum* (1876–99), *Echem Muzycznym, Teatralnym i Artystycznym* (1884–99), *Krajem* (1885–93), *Wisłą* (1888–97). Zamieszczał w nich — oprócz utworów oryginalnych: powieści, opowiadań, dramatów historycznych i obyczajowych — przekłady oraz szkice historycznoliterackie z zakresu literatur słowiańskich. W 1890 Czeši urządzili mu jubileusz literacki w Pradze. Jego liczne dramaty historyczne i ludowe oraz jednoaktówki były wystawiane w teatrach całego kraju. Był nauczycielem gimnazjalnym w Warszawie (1866–72) oraz w Częstochowie (1872–99), gdzie w 1874–98 redagował *Kalendarz obrazkowy* i zajmował się historią tego regionu. W 1899 przeniesiono go do gimnazjum w Pińczowie. Zmarł tam 24 grudnia 1900.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Bułgaria i Bułgarowie. Zarys historyczno-etnograficzny. *Ateneum* 1876 t. 1–2. Wyd. osob. Wwa 1889.

2. Mściwój i Swanhilda. Tragedia w 5 a. Lw. 1876.

3. Na wodach. Komedia współczesna w 5 a. Wwa 1878.

4. Sprzymierzeńcy, czyli inteligencja w miasteczku. Komedia w 4 a. Wwa 1878.

Przekł. czes. 1880.

5. Królewicz Marko. Dramat z podań południowosłowiańskich w 5 a. Wwa 1880.

Przekł. czes. 1880.

6. Syn Margrafa. Tragedia z X w. w 5 a. Wwa 1880. Red. pierwsza, niedruk., pt. W dziesiątym wieku, powst. 1868–76.

Przekł. czes.

7. Dom pod cmentarzem. Nowela. Wwa 1883. Przekł.: czes. 1889, serb.-chorw. 1887.

8. Literatury słowiańskie. *Dzieje lit. powszechnej z ilustr.* T. 2, 3, 4. Wwa 1883–96.

9. Babusia. Nowela. Wwa [1884]. Przekł. serb.-chorw. 1887.
10. Domna Rozanda. Dramat historyczny w 5 a. Kr. 1886. Podp.: Zenobiusz Drakuli.
11. Boruta. Dramat z podań ludowych w 5 a. Z prologiem. Kr. 1890. Przekł. serb.-chorw. 1891.
12. Na służbę Bożą. Opowiadanie. Wwa 1890.
13. Nieprzyjaciel ludzi. Opowiadanie prowincjonalisty. Wwa 1890.
14. Niewolnica. Powieść. *Bluszcz* 1892 nr 1-9. Przekł. serb.-chorw. 1900.
15. Ród Midasów. Powieść. *Echo Muzycz., Teatr. i Arytyst.* 1893 nr 484-494.
16. Kolega Julka. Powieść. Wwa 1895.
17. Krzyż w oazie. — Rzeźbiarz Lychares. Obrazek starogrecki. Wwa [1895]. Przekł. czes. poematu: Rzeźbiarz Lychares 1901.
18. Jadwiga Tarłówna. Dramat dziejowy w 5 a. Wwa 1899.
19. Jarosław Vrchlický i jego dramat „Bar-Kochba”. Kartka z współczesnej literatury czeskiej. Wwa 1900.
20. Krzysztofor. Tragicomedia żakowska w 5 sprawach. Na uczczenie 500-letniego jubileuszu Akademii Krakowskiej. Kr. 1900.
21. Noc dwóch wieków. [Poemat dramatyczny]. Kr. 1900. Przekł. czes. 1901.
22. Prorokini. Światłość w ciemności. Dramat historyczny w 5 a. Kr. 1900. Przekł. czes. 1936.
23. Teoria literatury (stylu, prozy i poezji) do użytku szkolnego i nauki domowej. Wwa 1901.
- Ponadto kilka dramatów niedruk., niektóre z nich wyst. w Wwie, Kr. i Pozn.
- G. jest także autorem wielu prac z zakresu ludoznawstwa, etnografii i historii kultury.

Przekłady

24. P. Chochołoušek: Rodzina Harambaszy. *Kłosa* 1866.
25. J. Kalinčiak: Restauracja. Obrazy z niedawnych czasów. Powieść. Wwa 1874.
26. K. Světlá: Wiejski romans. Powieść. [1879]. Wyd. Kat. 1908.
27. K. Světlá: O Agnieszce Krawcównie. Obrazek z Jeszteda. Wyd. w: K. Světlá: Powieści wiejskie. T. 1. Wwa 1880.
28. A. Šenoa: Złota dziewczeczka. Powieść z dziejów Zagrzebia. *Biesiada Lit.* 1880.
29. K. Světlá: Z rodzinnej kroniki. Dwa obrazki z przeszłości. Wwa 1882.
30. A. Šenoa: Żebrak Łukasz. Powieść z życia wiejskiego. Wwa 1884 dod. do *Tyg. Powsz.* 1884 nr 5-13.

31. J. Vrchlický: Wybór poezji. Przełożył z czeskiego i wstępem opatrzył... Wwa 1901.

Ponadto przełożył wiele drobnych utworów z jęz. słowiańskich: czes., łuż., serb.-chorw., słowac.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

FA. HORA: B.G. Pilzno 1901. — H. ULASZYN: B.G. 1841-1900. *Przeł. Pol.* 1901 t. 139 i odb. [tu: bibliogr.]. — *Księga pam. zjazdu b. wychowawców b. Szkoły Głównej Warsz.* Wwa 1914 s. 101-103 [tu: inf. bio- i bibliogr.]. — B. VYDRA: B.G. a Slované. *Slovenský přehled* (Praga) 1931 i odb. — J. MAGNUSZEWSKI: Stosunki literackie polsko-czeskie w końcu XIX i na początku XX w. Wr. 1951. — W. KOT: B.G. a Słowiańszczyzna zachodnia. Kr. 1959. — T. GRABOWSKI, W. KOT: *Pol. słownik biogr.* 8 (1959-60). — M. BOBROWNICKA: Nieznane listy K.Ś. Działkiego do B.G. *Pam. Słowiański* 12 (1962) s. 223-227. — R. PEĞIERSKA-PIOTROWSKA: Problematyka bułgarska w pracach B.G. W: Stosunki literackie polsko-bułgarskie. Wr. 1971. — B. JAROSZEWICZ-KLEINDIENST: B.G. o literaturach jugosłowiańskich. *Jugosławia. Pol.-jugosłowiańskie stosunki lit.* Wr. 1972. — B. KLAIC: B.G. i Hrvati. W: *Između jezikoslovlja i nauke o kniževnosti*. Zagreb 1972 [nawiązanie: A.E. NAUMOV, *Ruch Lit.* 1973 nr 4]. — E. POLANOWSKI, K.Z. SZYMAŃSKA: Oblicze literackie „Kalendarza obrazkowego” (1874-1887). *Prace Nauk. WSP w Częstochowie. Filol. Pol. Hist. i Teoria Lit.* 1985 nr 1. — E. POLANOWSKI, K.Z. SZYMAŃSKA: B.G. (1841-1900). Rys biograficzny. *Tamże. Hist. Lit.* 1989 nr 9. — T. PRETNAR: B.G. jako tłumacz poezji Prešerna. *Jęz., lit., kultura Słowian dawniej i dziś*. Poz. 1991. — K.Z. SZYMAŃSKA: Twórczość literacka B.G. Częstochowa 1991.

WA.-Sz.

GRABOWSKI Ignacy Oksza 1866-1933

Urodzony 26 lipca 1866 w Ogorzelicach (pow. plocki) w rodzinie ziemiańskiej; syn Józefa i Felicy z Ciużyńskich. Do gimnazjum uczęszczał w Płocku, następnie studiował na wydziale przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego oraz ukończył École Chimique w Mühlhausen w Alzacji. Po powrocie do kraju osiadł w 1897 w Kędzierzynie (pow. plocki) w odziedziczonym majątku. W tymże roku debiutował w *Kurierze Warszawskim* (przypuszczalnie obrazkiem „Żmija”, nr 52) i rozpoczął stałą współpracę z tym pismem jako korespondent, sprawozdawca z odczytów przyrodniczych, recenzent teatralny, nowelista, a później i felietonista. W 1897 ogłosił też pierwszy utwór dramatyczny — jednoaktowy obrazek sceniczny pt. „Szarada”, wystawiony w warszawskim Teatrze Letnim. Inne jego sztuki z tych lat wystawiały teatry prowincjonalne. W *Bluszczu* i *Tygodniku Ilustrowanym* zamieszczał korespondencje,

drobne opowiadania i recenzje teatralne. W 1903–05 sprawował na wsi funkcję sędziego gminnego. Za wprowadzenie do sądu języka polskiego został aresztowany i skazany na pobyt poza granicą zaboru rosyjskiego. Mieszkał wówczas w Krakowie i podróżował do Czech i do Włoch. Po powrocie w 1909 osiadł w Warszawie. Lata I wojny światowej spędził na Polesiu i w Kijowie. Pisywał wówczas broszury dla tworzących się w Rosji polskich oddziałów wojskowych. Wstąpił do 1. Korpusu gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego i pełnił tam funkcje oficera oświatowego. Po wojnie wrócił do Warszawy. Brał udział w akcji plebiscytowej na Mazurach i Śląsku. Zajmował się głównie publicystyką polityczną, współpracował z *Przeglądem Wszeczpolskim*, *Rzeczpospolitą*, *Tygodnikiem Ilustrowanym*, później z pismami *Pro Patria*, *Tęcza*. W 1921–22 był redaktorem tygodnika *Mysł Naroduwa*. Żonaty ze Stanisławą z Łżyckich. W ostatnich latach życia mieszkał w Zalesiu pod Warszawą i pracował jako urzędnik Najwyższej Izby Kontroli. Zmarł 29 stycznia 1933 w Zalesiu pod Warszawą.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Rodzeństwo. [Nowele]. Wwa 1900.
2. Franek Cygan. Komedia tragiczna. Obrazów 5. Wwa 1904. Wyst. Płock 1904.
3. Król Stanisław August. Tragedia w 10 obrazach. Rzecz osnuta na tle kroniki historycznej 1764–1768. Wwa 1908. Wyst. Kr. 1908.
4. Czarna dama. Powieść. [Nowele]. Wwa 1909.
5. Niewierny Tomek. Komedia stylowa w 6 obrazach. Wwa 1909. Wyst. Kr. 1909.
6. Pamiętniki Rupiecia. Z przedmową A. Nowaczyńskiego. Wwa 1909.
7. Sokół. Komedia heroiczna z czasów renesansu polskiego w 6 obrazach. Wwa 1910. Wyst. Wwa 1910.
8. Grunwald. [Dramat w 10 obrazach]. Wwa 1910.
9. Granum salis. [Opowiadania]. Wwa 1922.
10. Przysięga trzech. Romans dziejowy. Wwa 1922. Por. poz. 11.
11. Niewolnicy Europy. Powieść. Wwa 1925. Część druga pozycji 10.
12. Rady Machiavella. Wwa 1927.
13. Styl i smak. Wwa 1930.

O P R A C O W A N I A

NK 14 (1973).

W. BOROWY. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — A. ZAHORSKI: Stanisław August w polskiej literaturze dramatycznej. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 19 (1984). — Z. WALIGÓRA: Sytuacja polityczna narodu a dramat historyczny. W: *Dramat historyczny w epoce Młodej Polski*. Kr. 1993.

GRABOWSKI Michał 1804–1863

Urodzony 25 września 1804 w Zołotijewie na Wołyniu w rodzinie szlacheckiej; syn Antoniego, majora wojsk rosyjskich, i Teresy z Dworzańskich. Od 1815 uczył się w konwiktie jezuickim w Romano-wie, w 1818–19 w szkole bazylianów w Humanu, gdzie zaprzyjaźnił się z Sewerynem Goszczyńskim i Józefem Bohdanem Zaleskim i utworzył z nimi grupę poetycką Za-Go-Gra. Naukę kontynuował we francuskim Liceum Richelieu w Odessie. W 1820 przybył do Warszawy i uczęszczał jako wolny słuchacz na wykłady z historii i literatury na tamtejszym uniwersytecie. Włączył się czynnie w nurt życia literackiego, należał do środowiska młodych romantyków. Debiutował w 1825 artykułem „Uwagi nad balladami Stefana Witwickiego, z przyłączeniem uwag ogólnych nad szkołą romantyczną w Polsce” (*Astrea* t. 1 nr 1). Po nieudanych próbach zrobienia kariery urzędniczej (w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia) i dyplomatycznej osiadł po 1825 w swoim majątku Aleksandrówka na Wołyniu i zajął się pracą literacką. W 1828 ogłosił „Myśli o literaturze polskiej” (*Dziennik Warszawski* nr 36), bliskie publicystyce Maurycego Mochnackiego, z którym zaprzyjaźnił się podczas pobytu w Warszawie. Był przeciwnikiem działalności spiskowej i rewolucyjnej i nie wziął udziału w powstaniu listopadowym (opuscił Warszawę przed jego wybuchem). Po upadku powstania stał się propagatorem ugody z Rosją. W 1835 ożenił się z Pauliną Rościszewską. Do lat czterdziestych był jednym z najbardziej wpływowych polskich krytyków literackich (Juliusz Słowacki w „Beniowskim” nazwał go „prymasem krytyki”). Współpracował z wieloma czasopismami, publikując w nich artykuły, recenzje i sprawozdania (*Tygodnik Petersburski* 1834–49, tu entuzjastyczna recenzja „Mieszanin obyczajowych” Henryka Rzewuskiego, 1841 nr 93–94, 1842 nr 3–4, 11–13; *Powszechny Pamiętnik Nauk i Umiejętności* 1835; *Rusalka* 1838–42; *Piśmiennictwo Krajowe* 1840–41; *Orełdownik Naukowy* 1841; *Athenaeum* 1841–43; *Pielgrzym* 1842–44; *Rocznik Literacki* 1843; *Rubon* 1843–45). W 1837–40 opublikował zbiór najważniejszych rozpraw pt. „Literatura i krytyka”, w których wyłożył własny program poezji romantycznej i literatury narodowej; wiązał go z wysoką oceną romansu typu walterskotowskiego, apologią rodzimej, głównie szlacheckiej, tradycji, z przeciwstawieniem się wpływom współczesnej realistycznej prozy francuskiej (nazywał ją „literaturą szaloną”). Swoje koncepcje estetyczne, które wywołały polemiki innych krytyków, próbował realizować w praktyce, wydając pod pseudonimem Edward Tarsza wiele powieści historycznych.

A.P.

369

Brał też udział w organizowaniu życia literackiego, dążył do skupienia pisarzy ziem litewsko-ruskich wokół projektowanego pisma *Przeglądnik Literatur Słowiańskich*, a następnie wokół organizowanego w Kijowie Towarzystwa Starożytności i Literatur Słowiańskich. W czerwcu 1841 był współzałożycielem tzw. koterii petersburskiej, utworzonego przez H. Rzewuskiego zachowawczo-ugodowego ugrupowania pisarzy i publicystów skupionych wokół *Tygodnika Petersburskiego*. Od tego czasu jego twórczość literacka była podporządkowana działalności politycznej. Poglądy zawarte w „Korespondencji literackiej” (1842–43), a szczególnie w panslawistycznym i ugodowym „Liście” do hrabiego Juliusza Strutyńskiego (ogłoszonym w paryskim *Demokracji Polskiej* 1844 t. 6 s. 130–132), spotkały się z ostrą krytyką i potępieniem środowisk polskich w kraju i na emigracji. W związku z tym na pewien czas porzucił twórczość literacką i zajął się wydawaniem źródeł historycznych. Po 1850 zaczął ponownie ogłaszać artykuły literackie, m.in. w *Dzienniku Warszawskim* (1851–56), *Nowinach* (1854), *Kronice Wiadomości Krajowych i Zagranicznych* (1856–57). W 1861 zamieszkał w Kijowie i brał czynny udział w organizowaniu instytucji społecznych: Kijowskiego Banku Handlowego, Towarzystwa Rolniczego, Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. Zrewidował swoje poglądy na temat zagadnień narodowościowych i polemizował w kijowskim *Tielegrafie* z wystąpieniami panslawistów rosyjskich, broniąc praw Polaków. W 1862 przeniósł się do Warszawy i w roku następnym, po śmierci Józefa Korzeniowskiego, objął stanowisko dyrektora Wydziału Oświecenia w Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Zmarł 19 listopada 1863 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Literatura i krytyka. Pisma. Cz. 1–3. Wil. 1837–38.

Podp.: M.Gr.

Tu m.in.: O poezji XIX wieku (fragm. pt. O poezji narodowej. Cz. 2. *Tyż. Petersb.* 1834 nr 39–41); O pieśniach ukraińskich; O nowej literaturze francuskiej nazwanej literaturą szaloną.

2. Koliszczyzna i stępy. Powieść. Wil. 1838. Wyd. nast. pt. Opowiadania kurennego. Powieść. Żytomierz 1860.

Przekł.: czes. 1851, ros. 1842, serb.-chorw. 1867.

3. Literatura i krytyka. Pisma. T. 1–2. Wil. 1840. Tu: O szkole ukraińskiej poezji; Literatura romansu w Polsce. Cz. 1–2.

4. Stannica Hulajpolska. Powieść narodowa. T. 1–5. Wil. 1840–41. Wyd. nast. Kr. 1900–01.

Podp.: Edward Tarsza.

5. Korespondencja literacka. T. 1–2. Wil. 1842–43. Wyd. nast.: wyd. A. Bar pt. Michała Grabow-

skiego Listy literackie. Kr. 1934 *PAU. Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Polsce*. S. II t. 3.

6. Tajkury. Powieść narodowa. T. 1–4. Wil. 1845–46.

7. Artykuły literackie, krytyczne, artystyczne M.....Gr.....go. (Dalszy ciąg Literatury, Krytyki, Korespondencji itd.). Wwa 1849.

8. Pan starosta Kaniowski. Obraz powieściowo-histeryczny w trzech rozdziałach. Wwa 1856.

9. Pan starosta Zakrzewski. Kijów 1860.

Przekł. ros. 1861.

10. Zamieć w stepach. Opowiadanie obywatela z polskiej Ukrainy, w pierwszych latach XIX w. Petersb. 1862.

Przekł. ros. 1876.

Przedr. pism: *Pol. krytyka lit. (1800–1918)*. T. 2. Wwa 1959; *700 lat myśli pol. (1977)*.

Prace edytorskie

11. Źródła do dziejów polskich. T. I. Wil. 1843. Wspólnie z A. Przedzieckim.

12. Pamiętniki domowe zebrane i wydane. Wwa 1845.

Ó P R A C O W A N I A

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 26 (1900). — T. GRABOWSKI: M.G., jego pisma krytyczne i pojęcia polityczne. Kr. 1900. — M. KRIDL. *Sto lat myśli pol.* 7 (1912). — A. BAR: M.G. jako teoretyk i przeciwnik romantyzmu. *Pam. Lit.* 1929. — T. GRABOWSKI: Krytyka literacka w Polsce w epoce romantyzmu (1831–1863). Kr. 1931. — A. BAR: Stanowisko polityczne M.G. Kr. 1936. — M. ŻMIGRODZKA: Edward Dembowski i polska krytyka romantyczna. Wwa 1957. — M. STRASZEWSKA: Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832–1848. Cz. 2 (1840–1848). Wr. 1959. — M. INGLOT, M. STRASZEWSKA. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — E. GRABSKA. *Z dziejów pol. krytyki i teorii sztuki*. T. I. Wwa 1961. — M. INGLOT: Poglądy literackie koterii petersburskiej w latach 1841–1843. Wr. 1961. — A. BARTOSZEWICZ: Walka o powieść tendencyjną u schyłku okresu międzypowstaniowego. *Ruch Lit.* 1963 nr 5/6. — S. BURKOT: Spory o powieść w polskiej krytyce literackiej XIX w. Wr. 1968. — *Dzieje folklorystyki pol. 1800–1863. Epoka przedkolbergowska*. Wr. 1970. — J. SZACKI. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — J. BACHÓRZ: G. i heglistów kłopoty z obrazkami. W: Poszukiwanie realizmu. Gdańsk 1972. — W. KARPINSKI: W kręgu myśli zaprzecznej. *Znak* 1973 nr 233/234. — R. GALON-KURKOWA: Romantyzm rosyjski w polskich koncepcjach historycznoliterackich do roku 1939. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Slavica Wratislaviensis* 1978 nr 15. — S. KOZAK: M.G. i ukraińska poezja ludowa. *Studia Polono-Slavica Orientalia* 1981 nr 7. — L. BAZYŁOW: Polacy w Petersburgu. Wr. 1984. — B. SZOSTEK: A. Tyżyński a M.G. *Prace Nauk. UŚI*. 1984 z. 665. — M. KRÓL: Konserwatyści a niepodległość. Wwa 1985. — M. GUMKOWSKI: M.G. – problemy języka romantycznej krytyki literackiej. *Biul. Polon.* 1986 nr 2. — TENŻE: Sprawa

„Słowianina”. *Res Publica* 1989 nr 2. — G. KRÓLIKIEWICZ: Niektóre aspekty retoryki narodowości w polskiej krytyce literackiej wczesnego romantyzmu polskiego. *Między Oświeceniem i Romantyzmem*. Wwa 1997.

W.R.-S., W.A.-Sz.

GRAYBNER Stanisław 1846–1918

Urodzony 1 września 1846 w Chotyńsku koło Lublina w rodzinie ziemiańskiej. Uczęszczał do gimnazjum w Warszawie, następnie studiował prawo w Szkole Głównej. Po studiach gospodarował w majątku rodzinnym. Około 1891 rozpoczął działalność literacką, ogłaszając w czasopiśmie, m.in. w *Dzienniku Polskim*, powieści i opowiadania. Pisał także komedie, wystawiane w Krakowie, Lwowie, Warszawie, Poznaniu. W 1904 był kierownikiem literackim książki zbiorowej *Na powodziań*. Zmarł 17 października 1918 we Lwowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Mamin synek. Powieść oryginalna. T. 1–2. Kr. 1891.
2. Słodka trucizna. Farsa w 3 a. Wyst. Kr. 1891.
3. Nie dojechali. Komedja w 1 a. Kr. 1892.
4. Fredzio. Komedja w 3 a. Wyst. Lw. 1893.
5. Hrabia Jerzy. Komedja w 3 a. Wyst. Kr. 1893.
6. Irena, czyli potęga niemocy. Dramat w 4 a. Wyst. Wwa 1894.
7. Maruder. Komedja w 3 a. Wyst. Pozn. 1894.
8. Na warszawskim bruku. Szkic powieściowy i drobiazgi. Lw. 1894.
9. Pan Wyręba. Szkic powieściowy. *Wiek* 1894 nr 173–204. Wyd. osob. Lw. 1898.
10. Odstępca. Komedja w 3 a. Wyst. Kr. 1896.
11. Truteń. Komedja w 3 a. Wyst. Kr. 1898.
12. Rothomówna. Sztuka w 5 a. Wyst. Wwa 1899.
13. Salamandra. Sztuka w 4 a. Wyst. Kr. 1901.
14. Totalizator. Farsa w 3 a. Wyst. Wwa 1901.
15. Marszałek. Powieść. Wwa 1902.
16. W cudzej skórze. Powieść. *Nowa Reforma* 1905 nr 232–296, 1906 nr 2–5.
17. Potwory. Komedja w 4 a. Wyst. Lw. 1906.
18. Półpanek. Powieść. Lw. [1912].
19. Skazaniec. Dramat w 1 a. na tle wypadków warszawskich w r. 1905. Lw. 1913. Wyst. Wwa 1929. Podp.: J.K. Osterloff.
20. Jenerał Iwanow. Sztuka. Wyst. Wwa 1916. Podp.: J.K. Osterloff.
21. Ze świtem. Powieść. Lw. 1916.

O P R A C O W A N I A

NK 14 (1973); LP
[P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 26 (1900).

W.A.-Sz.

GRĄDZKI Samuel zm. ok. 1672

Inne formy nazwiska: Grendy; Grendzey; de Grondi; Grondski; Grondzicus; Grondzikus.

Urodzony w Grądach w ziemi sanockiej w ubogiej rodzinie szlacheckiej herbu Rawicz; syn dzierżawcy Wojciecha, arianina, i Zofii z Dydyńskich. W 1638 prawdopodobnie był już pełnoletni. Przez całe życie pozostał arianinem. W młodości przebywał na dworze magnackim oraz pracował jako palestrant przypuszczalnie w Lublinie; kilka lat służył w wojsku kwarcianym na Ukrainie. Od 1638 był właścicielem części rodzinnej Falejówki i dzierżawcą majątku w parafii dynowskiej w Sanockiem. Przed lutym 1655 ożenił się z Zofią Mostowską. Za panowania Jana II Kazimierza brał udział w wojnach kozackich. W 1655 towarzyszył Stanisławowi Lubowidzkiemu, stolnikowi ciechanowskiemu, w poselstwie do Bohdana Chmielnickiego pod Przeworsk. Wskutek represji za ingerencję w sprawę poselskie przostał do Szwedów, a później do Jerzego Rakoczeja i uczestniczył w jego wyprawie na Polskę (1657) w charakterze przewodnika i doradcy. W swej „Historia belli...” wyjaśniał pobudki najazdu J. Rakoczeja na Polskę i podkreślał społeczny aspekt konfliktu polsko-kozackiego. Znał prócz łaciny języki: szwedzki, węgierski i ruski. Pozyskawszy zaufanie J. Rakoczeja, został jego sekretarzem, a po usunięciu go z tronu sekretarzował w Siedmiogrodzie Michałowi Apańiemu. Zmarł ok. 1672.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Historia belli cosacco-polonici. Powst. ok. 1672. Wyd. [ze wstępem] K. Koppi. Peszt 1789 druk. F.A. Patzko.
Fragm. przekładu pol. wyd. E. Świeżawski: Samuel na Grądach Grądzki. *Złota przędza*. T. 4. Wwa 1887 s. 546–549.
2. Epitome praecipuarum rerum ab infelici clade Mohácsiana seu ab anno 1526–1663 circa Hungariam et Transylvaniam gestarum. Niewyd. Fragm. przedmowy ogł. A. Prochaska: Niewydane dzieło S. Grądzkiego. *Przeegl. Hist.* 1913 t. 17 s. 124.
Historia Siedmiogrodu spisana w dużej mierze na podstawie kroniki siedmiogrodzkiej W. Bethlena.
Rkps w Bibl. Muzeum Węgier w Budapeszcie nr 1110 Fol. Lat.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964).
A. PROCHASKA: Nieco o S.G., autorze „Historia belli cosacco-polonici”. *Kwart. Hist.* 1906 s. 498–502. — A. PRZYBOŚ: S.G., arianński dziejopis wojny polsko-siedmiogrodzkiej 1657 r. *Małopol. Studia Hist.* 1959 z. 1. — TENŻE: *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — *Hist. nauki*

G

pol. 6 (1974). — J. STARNAWSKI: Karta z dziejów stosunków polsko-węgierskich. O zapomnianych recenzjach osiemnastowiecznych peszteńskiej edycji „Dziejów wojen polsko-kozackich” S.G. (Grondskiego). *Prace Nauk. WSP Częstochowa. Seria Hum. Cz. 1.* 1982 nr 2. 1.T.

GREGOROWICZ Jan Kanty 1818–1890

Urodzony 17 października 1818 w Warszawie w rodzinie ukraińskiej; syn Jana, kupca handlującego futrami, i Marianny z Trzebieńskich. Jego dziadek Sołowiew, po osiedleniu się w Warszawie, przybrał nazwisko Gregorowicz od imienia swego ojca Grzegorza. G. uczył się w 1826–31 w szkołach pijarskich. W 1831 przeniósł się wraz z rodzicami do wioski Bilcza w Sandomierskiem. Po śmierci ojca w 1835 samodzielnie zajmował się gospodarstwem. Od 1847 przez dwa lata gospodarował w Zegrzu nad Narwią. W 1849 ożenił się z Teofilią Szoslandówną i przeniósł się na stałe do Warszawy, gdzie zajął się pracą literacką. Debiutował w 1850 obrazkiem wiejskim „Karczma”, opublikowanym w *Bibliotece Warszawskiej* (t. 3). W 1851 współredagował *Gazetę Rolniczą, Przemysłową i Handlową*, będącą dodatkiem do *Gazety Codziennej*. Był autorem popularnych zbiorów powiastek (m.in. „Obrazki wiejskie”) i cieszących się powodzeniem komedijek („Janek spod Ojcowa”), wystawiony w 1853 z muzyką Oskara Kolberga) oraz kilku książek dla dzieci o tematyce dydaktycznej i religijnej. Działal na rzecz oświaty na wsi. W 1854–59 był współredaktorem *Gazety Codziennej* oraz w 1858–59 wraz z Fryderykiem Henrykiem Lewestamem pisma humorystycznego *Wolne Żarty*. Niektóre utwory podpisywał pseudonimem Janek z Bielca. W 1860–61 wydawał tygodnik dla ludu *Kmiotek* oraz *Magazyn Mód i Nowości* (w 1862 przemianowany na *Tygodnik Mód i Nowości*, później *Tygodnik Mód i Powieści*), którym kierował aż do śmierci. Od 1867 był również redaktorem tygodnika *Przyjaciel Dzieci*. W 1873 współredagował *Zorzę*, tygodnik dla ludu. W latach siedemdziesiątych był aktywnym działaczem Sekcji Czytelni Bezpłatnych Towarzystwa Dobroczynności i zasłużył się jako krzewiciel czytelnictwa i oświaty w środowisku rzemieślniczym. W 1875–77 był członkiem konspiracyjnego koła Towarzystwa Oświaty Narodowej. W 1885 obchodził jubileusz trzydziestopięciolecia pracy literackiej. Zmarł 16 września 1890 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Obrazki wiejskie. Ogl. fragm.: *Bibl. Warsz.* 1850 t. 3, 4; 1851 t. 1; *Gaz. Warsz.* 1851 nr 85, 89–90. Wyd. osob. całości. T. 1–4. Wwa 1852.

2. Wiejskie zarysy. *Bibl. Warsz.* 1852 t. 1–4. Wyd. osob. T. 1–2. Wwa 1854. Wyd. nast. pt. *Wieś Świątniki*. (Wiejskie zarysy). T. 1–2. Wwa 1886.

3. Janek spod Ojcowa. Obrazek wiejski ze śpiewami w jednej odsłonie. Wyst. Wwa 1853. Wyd. Wwa 1862 [niepodp.]. Wyd. nast.: Pozn. 1912; Pozn. 1929.

4. Proszaki. Obrazek wiejski opisany ze zdarzenia prawdziwego. Wwa 1854.

5. Tomek Beznogi. Obrazek z pożycia wiejskiego. T. 1–2. Wwa 1854.

6. Różne różności, czyli prawdziwe historie przez ... T. 1–2. Wwa 1856. Podp.: Janek z Bielca.

7. Gawędy księdza proboszcza pod lipami. Seria 1. Wwa 1858. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1861; wyd. 3 Wwa 1862. Seria 2. Wwa 1862.

8. Dobry ekonom. T. 1–2. Wwa 1858.

9. Tomek Sandomierzak. Powieść. T. 1–3. Petersb. 1858.

10. Werbel domowy. Obrazek wiejski ze śpiewami w jednej odsłonie oryginalnie napisany. Wyst. Wwa 1861. Wyd. Wwa 1862 [niepodp.]. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 Lw. 1891; Kat. 1947. Adaptacja radiowa: K. Białek. Reż. W. Maciejewski. Teatr Pol. Radia 1977.

11. Powieści i opowiadania ułożone przez ... (Zbiór pierwszy). Wwa 1876.

12. Brat i siostra. Powieść. T. 1–2. Wwa 1904.

Przedr. opowiadania: *Żebractwo uliczne. Iskry z popiołów 2* (1960).

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

A. NOWOLECKI: J.K.G. Z powodu 25-letniego jubileuszu Jego prac literackich. Kr. 1875. — W. KOROTYŃSKI: J.K.G. *Tyg. Powsz.* 1885 nr 29. — M. WOŁOWSKI: J.K.G. *Kłosa* 1885 t. 40 s. 22. — [W. KOROTYŃSKI] WK.: Ś.p. J.K.G. *Tyg. Ilustr.* 1890 nr 38. — [P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 26 (1900). — H. SYSKA: Od „Kmiotka” do „Zarania”. Z historii prasy ludowej. Wwa 1949. — W. BIENKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — R. GÓRSKI: Dramat ludowy XIX w. Wwa 1969. — S. MIJAS: Janek z Bielca. W: *Świętokrzyskie szlaki literackie*. Łódź 1973. — S. MILEWSKI: Emancypantki i obrażony redaktor. *Gaz. Prawnicza* 1980 nr 14. — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski, 1851–1890. Wwa 1982. — E. IHNATOWICZ: J.K.G., czyli warszawiak wieśniakiem. *Warszawa pozytywistów*. Wwa 1992.

H.G.

GROCHOWSKI Stanisław ok. 1542–1612

Urodzony ok. 1542 w ubogiej rodzinie szlacheckiej Wierzbowskich herbu Lubicz, którzy od wsi Grochy na Podlasiu przeszli się Grochowskiemi;

syn Piotra. Dzięki pomocy prymasa Jakuba Uchańskiego dostał się ok. 1571 do kolegium jezuickiego w Pułtusk, gdzie miał możliwość słuchania Jakuba Wujka i gdzie zawarł zażyłą później znajomość z Piotrem Skargą. Zapewne pod wpływem jezuitów obrał stan duchowny. Około 1573 został księdzem; w 1577 był kanonikiem uniejowskim, następnie kaliskim i łowickim, a w 1595 otrzymał probostwo czerkieskie. W 1584 pełnił funkcję sekretarza królewskiego. W 1600, podczas gorszącego opinii publiczną zatargu różnych kandydatów do wakującego biskupstwa krakowskiego i kruszwickiego, puścił w obieg satyryczne pismo „Babie koło”, za co wytoczono mu proces i ukarano odebraniem niektórych godności. Jednakże już w 1601 został kustoszem kruszwickim. W 1600–07 przebywał w Krakowie, w 1609 we wsi Małe Piecki, należącej do kustodii kruszwickiej, po czym ponownie w Krakowie, gdzie uzyskał altarię w kaplicy kolegium prawniczego. Pozostawił bogatą i różnorodną spuściznę: satyry, paszkwile, treny, epitafia i nagrobki, dumy, wiersze polityczne, a przede wszystkim poezję religijną (w tym liczne przekłady). Zmarł 30 stycznia 1612 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Do tego, co czytać będzie. Wyd. przy: J. Wujek: *Postilla catholica...* Kr. 1573 i wyd. nast.
2. Wiersz nowo uczyniony do Rzeczypospolitej Polskiej na szczęśliwy przyjazd J.K. Mości. [Na końcu dodany wiersz:] Echo po koronowaniu. [B.m. 1574]. Przedr.: A. Przedzicki: *Jagiellonki polskie*. T. 4. Kr. 1868; J. Czubek: *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia*. Kr. 1906 [tu: Echo...].
3. Hołubek do żołnierzy. Kr. 1588 druk. J. Siebeneicher. Wyd. nast. pt. Hołubek albo dzieła rycerskie. Kr. 1607. Przedr.: *Wojenna pieśń pol.* T. 1. Wwa 1939; *Poeci renesansu*. Wwa 1959; L. Szczerbicka-Ślęk: *Duma staropolska. Z dziejów poezji melicznej*. Wr. 1964.
Pieśń hist. przeznaczona do śpiewu.
4. Kalliopea słowieńska Zygmuntovi III, na stolicę polską wstępującemu. Kr. 1588 druk. J. Siebeneicher. Wyd. nast. Kr. 1608.
5. Pieśni Kalliope słowieńskiej na teraźniejsze pod Bieczną zwycięstwo. Kr. 1588 druk. J. Siebeneicher. Wybór przedr.: *Wojenna pieśń pol.* T. 1. Wwa 1939; *Poeci renesansu*. Wwa 1959; *Poeci żołnierzom 1410–1945*. Wwa 1970. Tekst z nutami kompozycji K. Klabona wyd. kryt. Z.M. Szweykowski. *Muzyka w dawnym Krakowie. Wybór utworów XV–XVIII w.* Kr. 1964.
6. Skarga snu nocnego przed J.K. Mością. Wwa 1958 (dwie ed.).
7. Pogrzebowe plankty ... na żalną pamiętkę skwapliwego ześcia ... Anny arcyksiężnej z

Austrii. [B.m.] 1599. Wyd. nast.: pt. *Trenopis na żalnosny pogrzeb...*[B.m.] 1599; pt. *Żal pogrzebowy*. [B.m.] 1608.

8. Święta Cecilija, Rzymianka, panna i męczenniczka. Wyd. przy: *Hymny, prozy i cantica kościelne*. Kr. 1599 (zob. poz. 23); wyd. osob. Kr. 1605 druk. S. Kempini.

Wierszowana parafraza z Żywotów świętych P. Skargi na temat znanej legendy.

9. Włoskie miasta co przedniejsze. Kr. 1599. Wyd. nast. wraz z poz. 21.

10. Babie koło. [Tyt. właśc.:] O nominacji krakowskim po śmierci ks. Radziwiła kardynała na sejmie warszawskim w r. 1600. Pasquin albo Koło babie. Powst. 1600. Ogl. z rkpsu Tow. Przyj. Nauk. Warsz. W.A. Maciejowski: *Pismienictwo polskie*. T. 3. Dod. Wwa 1852 s. 171–176.

11. August wzbudzony. Kr. 1603 druk. J. Siebeneicher. Wyd. nast. pt. August Jagiełło wzbudzony, przeciwko parallelom łacińskim, osoby tego śp. Pana dotkliwym. Kr. 1608.

Największy poemat S.G.; apologia Zygmunta Augusta przeciw zarzutom K. Warszewickiego.

12. Stanisława św. krakowskiego biskupa i męczennika żywot. Kr. 1604 druk. B. Skalski. Wyd. nast. Kr. 1607. Przedr. przy poz. 33.

13. Żalosa kamoena na powódź gwałtowną w r. p. 1605. Kr. 1605 druk. S. Kempini. Przedr. J. Leński: *Satyra polska. Antologia*. T. 1. Wwa 1914.

14. Łzy smutne ... po ześciu ... Jana Zamoyskiego. Kr. 1605 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. nast.: [b.m.1605]; Kr. 1605.

15. Pamiętka nagrobna Samuela Głowy. [B.m. ok. 1605; wg Estr. 1608].

16. Krakowska Polaków z Moskwą biesiada. [B.m.] 1606.

17. Pieśni na fest ucieszny ... przemożnego monarchy Dymitra Iwanowicza cara ... i ... Mniszkówny wojewodzianki sędomirskiej. Kr. 1606 druk. wdowa po Siebeneicherze. Wyd. obszerniejsze Kr. 1606 druk. J. Szeliga. Obie ed. przedr. T. Wierzbowski: *Materiały k historii Moskowskiego gosudarstwa*. T. 3. Wwa 1900.

18. Gorzkie łzy i serdeczne żale na żalnosny pogrzeb ... ks. M. Dobrocieskiego. Kr. 1608 druk. B. Skalski. Wyd. nast. b.m.r.

19. Treny na żalnosne ze świata zeście i pogrzeb ks. Bernata Maciejowskiego. Kr. 1608 druk. M. Lob.

20. Duchowna pociecha pannom. Kr. 1610. Wyd. nast. [Kr.] 1611.

21. Rzym nowy szczęśliwszy nad stary... (Na pierwszej karcie nadpis: Starego Rzymu pogańskiego z nowym chrześcijańskim stosowanie i różnice). Kr. 1610.

22. Toruńskie nocy. Kr. 1610 druk. B. Skalski. Wiersz pt. Na cenzurę ... przedr. W. Taszycki: *Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII w.* Lw. 1928; toż

Wwa 1955; Wwa 1969. Fragm. przedr. J. Przybyłowa: Toruń w opisach poetyckich. Tor. 1958.

Przekłady

23. Hymny kościelne. Kr. 1598 druk. J. Siebeneicher. Wyd. nast. rozszerz. pt. Hymny, prozy i cantica kościelne. Kr. 1599; Kr. 1608; [Kr. 1611]. Wybór przedr.: *Pol. poezja maryjna*. Niepokalanów 1949; *Poeci renesansu*. Wwa 1959.

24. F. Androcy: Ścieżka pobożnego chrześcijanina. Kr. 1600 druk. J. Siebeneicher. Wyd. nast.: Kr. 1601; Kr. 1608; Pozn. 1647; Pozn. 1648.

25. Rytmy łacińskie dziwnie sztuczne i nabożeństwem swym a starodawnością dosyć wdzięczne. Kr. 1606 druk. B. Skalski. Wyd. fototyp. S. Korolko. Wwa 1976. Wyd. nast. oprac. R. Montusiewicz pt. *Modlitwa nabożeństwem swym a starożytnością dosyć wdzięczna*. Lubl. 1984.

26. Sposób krótki rozmyślenia przenajdroższej męki i śmierci Zbawiciela. Kr. 1606 druk. M. Lob.

27. J. Pontanus: Wirydarz abo Kwiatki rymów duchowych o dziecięciu P. Jezusie. [1607]. Wyd. zob. poz. 35. Przedr. fragm.: *Helikon sarmacki*. Wr. 1989 BN I, 259.

28. Hierozolimską procesyją ... z ksiąg ... peregrynacyją ... Mikołaja Chrzysztofa Radziwiłła. Kr. 1607 Druk. Łazarzowa.

29. J. Pontanus: Codzienne ćwiczenia chrześcijańskiej dusze. Kr. 1608. Wyd. nast. Kr. 1615.

30. Jan Dawid: Pięćdziesiąt punktów rozmyślenia męki P. Jezusowej służących. Kr. 1608 druk. M. Lob. Wyd. nast. Kr. 1611. Zbiór 50 epigramatów.

31. Cudowne wiersze z indyjskiego języka na łacińskie przez Franciszka Bencjusza, a teraz z łacińskiego na polski przełożone. Kr. 1611 druk. B. Skalski.

32. Hymny o męce Pańskiej do obrzędów Kalwaryj Zebrzydowskiej ... należące. Kr. 1611 druk. B. Skalski.

33. Tomasz a Kempis: Niebieskie na ziemi zabawy albo bogomyślne rymy. Kr. 1611 druk. B. Skalski (dwie odmienne ed.).

Przekł. wierszem, częściowo wg tłum. prozą jezuitę J. Wielewickiego. Kr. 1608.

34. [Modlitewnik]. Kr. 1606 druk. M. Szarffenberger. Zachowane fragm. wyd. M. Ścibora: Nieznany modlitewnik z drukarni Mikołaja Szarffenbergera, prawdopodobnie przekładania S.G. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1974 nr 1/2.

Egz. defekt. w Bibl. Jagiel.

Autorstwo przekł. niepewne.

Wydania zbiorowe

35. Wiersze i inne pisma co przebrańsze. Kr. 1607 druk. S. Kempini. Wyd. nast.: Kr. 1608 druk. M. Lob; Kr. 1609 druk. J. Szeliga (wszystkie trzy wyd. uzupełniają się).

36. Poezje. Wyd. K.J. Turowski (wg oprac. Ż. Paulego). T. 1-2. Kr. 1859 *Bibl. Pol.* z. 35, 52-55.

Wybrane wiersze przedr. w antologiach: *Z głębokości... Antologia pol. modlitwy poetyckiej*. Wwa 1966; toż wyd. 2 Wwa 1974; *Cztery wieki poezji o Warszawie*. Wwa 1969; *Poeci żołnierzom 1410-1945*. Wwa 1970; *Krzak gorejący. Antologia pol. poezji religijnej*. Londyn 1973; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *Biblia a lit.* pol. Kr. 1984; *Bogiem sławiona Maryja*. Rzym 1981; *«Wisto moja, Wisto stara...»*. Kr. 1986; *I w odmianach czasu smak jest*. Wwa 1991.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

A. BELCIKOWSKI: Ks. S.G. żywot i pisma. Lw. 1892 odb. z *Przew. Nauk. i Lit.* 1891. — S. WINDAKIEWICZ: Ks. S.G. Studium biograficzno-literackie. Pozn. 1891 odb. z *Rocz. Tow. Przyj. Nauk Pozn.* 18 (1891). — Z.M. SZWEJKOWSKI: Rozkwit wielogłosowości w XVI w. *Z dziejów pol. kultury muzycz.* 1. *Kultura staropol.* Kr. 1958. — J. LEWAŃSKI: *Pol. słownik biogr.* 8 (1959-60). — A. KRZEWIŃSKA: Poetyka antytureckiej liryki artystycznej XVI i XVII w. *Zesz. Nauk. UMK* 12 (1965) *Filol. Pol.* 5. — Janusz PELC: Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej. Wwa 1965. — Cz. HERNAS: Polscy poeci metafizyczni (1580-1630). *Prace Lit.* 10 (1968) *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 95; przedr. w: *Barok*. Wwa 1973; toż 1976; 1978. — S. ZABŁOCKI: Polsko-łacińskie epicedium renesansowe na europejskim. Wr. 1968. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Zygmunt III. Wwa 1971. — J. KOCZOROWSKI: „Wirydarz” S.G. *Historycznolit. prace ćwiczeniowe*. Lubl. 1974. — M. EUSTACHIEWICZ: Poeta w ogrodzie. *Pam. Lit.* 1975 z. 3. — S. SAWICKI: Motywy maryjne w poezji średniowiecza i renesansu. W: *Z pogranicza literatury i religii*. Lubl. 1978. — P. KRZYŻANOWSKI: Funkcje zdrobnień w twórczości S.G. *Barok. Analogie - opozycje*. Lubl. 1979. — E. OZOROWSKI: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — U. BORKOWSKA: The ideology of „antemurale” in the shere of Slavic culture (13th - 17th centuries). *Common Christian Roots the European Nations*. Florence 1982. — J. SOKOŁOWSKA: „Jesteś, któryś jest, wieczny, niepojęty...”. Człowiek wobec Boga w poezji polskiego baroku. *Pol. liryka religijna*. Lubl. 1983. — A. VINCENZ. *Tyż. Powsz.* 1983 nr 2 [dot. przekładu „Wirydarza” J. Pontanusa]. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Śmierć w krzywym zwierciadle żartu i parodii. W: *Homo viator - mundus - mors*. Wwa 1988. — P. KLIMCZAK: Między medytacją a dramatem religijnym. „Wirydarz abo kwiatki rymów duchowych” S.G. *Ze skarba kult.* 1989 z. 49. — M. BOKSZCZANIN: „Wirydarz abo kwiatki rymów duchowych...” i jego związki z kolegą polską XVII i XVIII w. *Filologia e letteratura nei paesi slavici*. Rzym 1990. — S. NIEZNANOWSKI: Barokowe kolegi staropolskie. *Necessitas et ars*. T. 1. Wwa 1993. — J. BIENIARZÓWNA: Schyłek świętności. *Dzieje Kr. T.* 2. Kr. 1994. — A. OSZCZĘDA: Sztuka literackiej polemiki. „August Jagiełło wzbudzony” S.G. *Pam. Lit.* 1994 z. 3. — J. REČKO: W kręgu poezji nagrobkowej polskiego baroku. Zielona Góra 1994. — W. SZCZUCZKO: *Słownik*

biogr. Pomorza Nadwiślańskiego. T. 2. Gdańsk 1994. — B. SZYMAŃSKI: Wizerunek Matki Boskiej w poezji polskiej wczesnego baroku. *Religijność lit. pol. baroku*. Lubl. 1995. — T. BANASIOWA: Tren polityczny i funeralny w poezji polskiej lat 1580–1630. Kat. 1997.

I.T.

GRODDECK Gotfryd Ernest

1762–1825

Inna forma nazwiska: Grodek.

Urodzony 17 listopada 1762 w Gdańsku; syn Beniamina, profesora Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego, i Beaty Konstancji z domu Ehlert. Uczył się w szkole przy kościele Najświętszej Marii Panny i w Gdańskim Gimnazjum Akademickim (1777–82). W druku debiutował w 1782 (będąc jeszcze uczniem) rozprawą z zakresu filologii klasycznej. W 1782–86 studiował na uniwersytecie w Getyndze, od 1784 jako członek seminarium filologicznego Christiana Gottloba Heynego. W 1786 uzyskał stopień doktora filozofii i członkostwo Societatis Regis Scientiarum Gettingensis; od tego czasu datuje się też współpraca G. z czasopismami *Bibliothek der Alten Literatur und Kunst* i *Göttingische Gelehrte Anzeigen*. W 1787–93 przebywał w Puławach jako nauczyciel greki młodych Czartoryskich; w 1789 ożenił się z Joanną d'Edling. Od 1792 posyłał informacje o piśmiennictwie polskim do *Jenäer Allgemeine Literaturzeitung*. W 1793 przeniósł się do Łańcuta na stanowisko bibliotekarza i nauczyciela Henryka Lubomirskiego, z którym w 1794 odbył podróż do Wiednia. W połowie 1796 wrócił do Puław i objął kierownictwo biblioteki puławskiej. W 1804 został powołany na stanowisko profesora zwyczajnego języka i literatury greckiej na Uniwersytecie Wileńskim oraz na stanowisko prefekta Biblioteki Uniwersyteckiej. Od 1808 wykładał również literaturę łacińską, a od 1817 był kierownikiem gabinetu numizmatycznego. W 1805–06 należał do redakcji *Dziennika Wileńskiego*, w którym ogłaszał recenzje i sprawozdania, w 1806 był redaktorem *Gazety Literackiej Wileńskiej*. Parokrotnie pełnił funkcję dziekana wydziału literatury (1805, 1808–11, 1821, 1824), był członkiem Komitetu do Ułożenia Ustaw Uniwersytetu, delegatem do Komitetu Cenzury (od 1808), a w 1815–16 cenzorem Uniwersytetu. Należał do wolnomularstwa (od 1813), był członkiem łóż Gorliwy Litwin (1816), mistrzem łóż Dobry Pasterz (1820) i Prowincjonalnej Litewskiej Doskonałej Jedności oraz członkiem honorowym wielu łóż polskich. Od 1814 publikował prace w *Praelectiones in Universitate Litterarum ... Vilnensi*; w 1815 należał do redakcji wznowionego *Dziennika Wileńskiego* oraz *Tygodnika Wileńskiego*.

Utrzymywał też stały kontakt z czasopismami naukowymi Getyngi, Jeny, Dorpatu (*Dörpatische Beiträge*) i Mitawy. Był członkiem Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk (od 1821), Towarzystwa Nauk Moralnych w Wilnie, Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Mitawie i Towarzystwa Łacińskiego w Genui. Zmarł 11 kwietnia 1825 u córki w majątku Kijowiec na Białorusi.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Commentatio in primum idyllium Theocriti. Gdańsk 1782. Wyd. 2 Gdańsk b.r.
2. De hymnorum Homericorum reliquiis commentatio. Getynga 1786 (rozprawa doktorska).
3. Über die Vergleichung der alten besonders griechischen mit der deutschen und neueren schönen Literatur. Berlin 1788.
4. Antiquarische Versuche. Erste Sammlung. Lw. 1800.
5. De scena in theatro Graecorum imprimis de tertiarum partium actore sive tritagonista praeeunte Julio Polluce, Onomast. L. IV. C. 19, § 124. Commentatio... Wil. 1805.
6. Antiquitatum Romanarum doctrina in usum lectionum academicarum adumbrata. Wil. 1811.
7. Historiae Graecorum litterariae elementa in usum lectionum. Wil. 1811. Wyd. 2 pt. Initia Historiae Graecorum litterariae... T. 1–2. Wil. 1821.
8. Alexander von Macedonien und der Seher Tiresias in der Unterwelt. Aus dem Lateinischen übersetzt vom Verfasser. Wil. 1813.
9. Ad Somnium Scipionis monita. Wil. 1814. Wyd. 2 Wil. 1818.
10. Observations sur une Dissertation présentée au concours pour la Chaire d'Éloquence de L'Université Impériale de Vilna... Wil. 1815.
11. De theatri Graeci partibus, imprimis de parasceniis praeeunte Polluce, Onomast. IV. C. 19, § 123. Prolusio tertia... Wil. 1816.
„Prolusio prima” i „secunda” zob. poz. 13 i 14.
12. Roztrząśnienie niesłusznych zarzutów przeciwko nauce języków starożytnych. Z łacińskiego. Wyjątek z *Dzienn. Wil.* [Wil. 1819].

Nadto prace pozostałe w rkpsach i rozprawki drobniejsze; w rkpsach też przekł. dzieł Arystofanesa, Dikaiarcha i in.

Prace edytorskie

13. Sophocles: Philoctetes Graece. Wil. 1806 [w przedmowie: Prolusio in locum Jul. Pollucis de scena in teatro Graecorum].
14. Sophocles: Trachinae Graece. Wil. 1808 [w przedmowie: Prolusio secunda in Jul. Pollucis locum de thymele in teatro Graecorum].
15. M.T. Cicero: Ad Marcum Brutum ... ad exemplar Bipontinum, in usum scholarum. Wil. 1809.

16. A.F. Persius: *Satirae. Ex recensione Francisci Passovii, in usum praelectionum*. Wil. 1810.

17. M.T. Cicero: *Laelius sive de amicitia, dialogus ad T. Pomponium Atticum, in usum scholarum*. Wil. 1811.

18. J. Facciolati: *Oratio de Sacrae Scripturae studio cum veterum linguarum studiis coniugendo...* Wil. 1814.

19. M.T. Cicero: *De claris oratoribus liber qui docitur Brutus*. Wil. 1815.

20. F.K. Buttman: *Grammatica Graeca Buttmaniana contractior, in usum tironum edidit...* Wil. 1817.

Przekład pol.: S.K. Hryniewicz: *Gramatyka grecka skrócona przez G.E. Grodka, tłumaczenie z łacińskiego*. Wil. 1823.

Listy

21. Do J. Zawadzkiego 8 listów z 1805–1815 i b.d. Wyd. J. Oko: *Listy Grodka w Archiwum Księgarni Zawadzkiej w Wilnie. Ateneum Wil. 1933/34 i odb. Wil. 1934.*

22. Do J. Lelewela 11 listów z 1809–1820, 1824. Wyd.: Z. Węclewski. *Przew. Nauk. i Lit. 1878*; J. Oko. *Ateneum Wil. 1931/32.*

23. Od J. Franka i jego żony z 1805, 1819, 1823. Wyd. J. Fritz: *Listy Józefa Franka do G.E.G. Lw. 1929.*

Nadto listy w rozproszonych wydawn. (T. Wierzbowski: *Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego*. T. 2. Wwa 1904, T. Turkowski: *Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi*. T. 2. Wil. 1937 i in.) oraz w rkpsach; obszerny zbiór listów różnych autorów do G. zachowany w rkpsie Bibl. Jagiel. sygn. 3097 t. 1–4.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel*. 10 (1862). — Z. WĘCLEWSKI: *Wiadomości o życiu i pismach G.E.G. Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 4 (1876) i odb. Kr. 1876. — K. BURSIAŃSKI. *Allgemeine Deutsche Biographie* 9 (1879). — J. BIELIŃSKI: *Uniwersytet Wileński*. T. 1–2. Kr. 1899–1900. — [A.A. KRYŃSKI] A.A.K. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 25/26 (1900). — W. HAHN. *Enc. wych.* 5 (1901). — S. SCHNEIDER: G.E.G. w setną rocznicę powołania jego do Wilna na katedrę literatury greckiej. *Muzeum* 1904 i odb. — M. BERNSTEJN: *Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie do r. 1832*. Wil. 1922; wyd. nast. Wil. 1925. — L. JANOWSKI: *W promieniach Wilna i Krzemienia*. Wil. 1923. — S. PIGOŃ: *Historia jednego konkursu do katedry wymowy i poezji. Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia i 10 wskrzeszenia Uniw. Wil. T. 1*. Wil. 1929; przedr. w: *Z ognia życia i literatury*. Wr. 1961. — M. MANCIEWICZÓWNA: *Charakterystyka G.E.G. Alma Mater Wilnensis* 10 (1932). — J. OKO: *Seminarium filologiczne*. G.E.G. Wil. 1933. — TENŻE: *Horacjusz o wykładach G.E.G. Commentationes Horatianae*.

Kr. 1935. — *Z dziejów filol. klasycznej w Wilnie*. Wil. 1937 [tu: J. OKO: *Studia G.E.G. nad filologią w Polsce*; A. SZANTYR: *Działalność naukowa G.E.G.*; A. SZANTYR, M. AMBROS: *G.E.G. Bibliografia*]. — A. LATTERMANN: *Der Schöpfer der klassischen Philologie in Polen* — G.E.G. Würzburg 1957. — S. MEODECKI: G.E.G. *Studium biograficzne na podstawie notat Mikołaja Malinowskiego. Pam. Bibl. Körn.* 6 (1958). — K. MEŻYŃSKI: *Studia G.E.G. w Gdańskim Gimnazjum Akademickim. Gdańskie Gimn. Akademickie*. Gdynia 1959. — T. SINKO. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — M. PLEZIA: *Geneza seminarium filologicznego G.E.G. Eos* 1962 z. 2. — J. STARNAWSKI: G.E.G. als Aristophanes-Übersetzer. *Das Altertum* 1962 z. 1. — K. MEŻYŃSKI: *Adam Mickiewicz a G.E.G. Gdańsk 1963 Zesz. Nauk. Wydz. Hum. WSP w Gdańsku* 5. — TENŻE: *Misja pruska G.E.G. w Gdańsku w r. 1787. Roczn. Gdański* 26 (1967). [Polem.: J. MICHAŁSKI. *Przeł. Hum.* 1969 z. 4]. — *Historia nauki pol. T. 2*. Wr. 1970; t. 6. Wr. 1974. — T. KOZANECKI. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — M. MOŁODCÓWNA. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — K. MEŻYŃSKI: G.E.G., profesor Adama Mickiewicza. *Próba rewizji*. Gdańsk 1974. — D. BEAUVOIS: *Lumières et société en Europe de l'est. L'Université de Vilno et les écoles polonaises de l'Empire Russe (1803–1832)*. T. 1–2. Paris 1977. — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: *Bücher und ihre Leser in Wilna am Anfang des 19. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main 1996. — P. DREWS: *Recepcja beletrystyki polskiej na niemieckim obszarze językowym w 2. poł. XVIII w. Wiek Oświecenia* 13 (1998).

E.A.

GRODZICKI Stanisław

1541–1613

Inna forma nazwiska: Grodziecki.

Urodzony w 1541 w Poznaniu; syn Jana, kupca i burmistrza, oraz Doroty. Po naukach w szkole parafialnej przy kościele św. Marii Magdaleny uczęszczał do Akademii Lubrańskiego, a od 1553 studiował sztuki wyzwolone we Frankfurcie nad Odrą. Odbił wiele podróży po Niemczech, m.in. był w Wittenberdze, gdzie słuchał wykładów Filipa Melanctona. W 1557 wstąpił do Akademii Krakowskiej, by studiować filozofię i wymowę, m.in. pod kierunkiem Jakuba Górskiego. W 1561 uzyskał bakalaureat. Natępnie przez siedem lat pracował jako kupiec. Za namową Stanisława Hozjusza postanowił w 1565 zostać duchownym. W 1567 wyjechał w orszaku Stanisława Warszewickiego do Rzymu. Studiował tam filozofię i teologię w kolegium jezuickim. W 1571 (1568?) wstąpił do tego zakonu. W 1575 został doktorem teologii i rektorem kolegium w Pułtusku. W 1582 mianowano go pierwszym superiorem rezydencji krakowskiej, następnie rektorem kolegium w Jarosławiu. W 1586 przeniósł się do Wilna i objął katedrę teologii dogmatycznej w Akademii Wileńskiej; w 1590 pełnił funkcję wicekanclerza tej

uczelnii. Wniósł duży wkład w opracowanie projektu ujednoczenia nauki w szkołach jezuickich. Konsekwentnie wzmacniał wpływy swego zakonu w walce z różnowiercami. W 1593 wraz z Jakubem Wujkiem uczestniczył w kongregacji generalnej w Rzymie. W 1594 został przełożonym kolegium poznańskiego. W 1598–1604 był kaznodzieją katedralnym we Lwowie, a w 1604–07 ponownie w Krakowie. Zwolniony na własną prośbę, przeniósł się w 1607 do Poznania, gdzie zmarł 4 marca 1613.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O poprawie kalendarza. Kazanie dwoje. Wil. 1587. Wyd. nast.: Wil. 1587; Wil. 1589.

2. O jednej osobie w używaniu Sakramentu Ciała Pańskiego w Kościele Bożym zwyczajnej. Kazań sześć. Wil. 1589.

3. Ewangelię albo rozmowy ewangelika z ministrem. Wil. 1592 Druk. Akademii T.J. (Prawdopodobnie wcześniejsza ed. pt. Ewangelik ukazała się także b.r.). Wyd. nast. Kr. 1602.

4. Prawidło wiary haeretyckiej ... A przy tym jedna centuria albo sto jawnych fałszerstw w wierze. Wil. 1592 Druk. Akademii T.J. Fragm. o Biblii brzeskiej przedr. M. Wiszniewski: Historia literatury polskiej. T. 6. Kr. 1844 s. 574–580. Polemika z Grzegorzem z Żarnowca.

5. O czyściu pierwsze kazanie. Na pogrzebie ... księżnej ... Katarzyny z Tenczyna Radziwiłłowej, wojewodziny wileńskiej ..., a przy tym Trutina Psychotopii przeciw temu kazaniu przez ministra nadwornego wydanej. Wil. 1593 Druk. Akademii T.J.

6. O czyściu kazanie wtóre. Wil. 1593 Druk. Akademii T.J.

7. Quadripartitae conciones. [T.1]. Kr. 1605 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. nast.: Kr. 1606; t. 1–7. Ingolstadt 1610–14. (Ostatni tom wyd. pośmiernie i uzup. B. Vollorius).

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

K. DRZYMAŁA: Ks. S. Grodzicki T.J. jako teolog i kaznodzieja. *Polonia Sacra* 1948 z. 3–4. — TENŻE: Wpływ ks. S.G. na tłumaczenie Biblii ks. J. Wujka. *Tamże* 1950 z. 1–4. — *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — K. DRZYMAŁA: Filar Zakonu Jezuitów – ks. S.G. (1541–1613). *Homo Dei* 1964 nr 3. — A. LIUIMA. Dictionnaire de spiritualité. T. 6. Paris 1967. — J. POPLATEK, J. PASZENDA. *Słownik jezuitów artystów*. Kr. 1972. — K. GRZYMAŁA: Ks. S. Grodzicki S.J. Kr. 1973 [rec.: M. KOSMAN. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 19 (1974)]. — M. KOSMAN: Reformacja i kontroformacja w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle propagandy wyznaniowej. Wr. 1973. — M. BRZOZOWSKI: Teoria kaznodziejstwa. Wiek XVI–XVIII. *Dzieje teologii katol. w Polsce*. T. 2 cz. 1. Lubl. 1975. — L. GRZEBIEN. *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — M.B. TOPOLSKA. *Wielkopol. słownik biogr.* Wwa 1981. —

D.A. FRICK: Sprawa wykładu Słowa Bożego w S.G. obronie „Postylli” księdza Wujka. *Rocz. Komisji Historycznol. PAN* 24 (1987) s. 141–151. — B. KOSMAN, M. KOSMAN: Sylwetki Wielkopolan. Pozn. 1988.

L.T.

GROICKI Bartłomiej

ok. 1519 lub ok. 1534–1605

Inna forma nazwiska: Grodzicki.

Urodzony ok. 1519 lub ok. 1534; syn Piotra, mieszczanina z Rzeszowa, według innych źródeł szlachcica z Kujaw. Od 1550 studiował prawo w Akademii Krakowskiej, gdzie zetknął się zapewne z Piotrem Rojzjuszem. Pracę rozpoczął ok. 1559 jako nauczyciel dzieci senatora krakowskiego Erazma Banka. W 1559 z powodu panującej w mieście zarazy udał się do Osieku, majątności Jana Bonera. W tymże roku objął urząd pisarza najwyższego sądu miejskiego w Krakowie. W 1563–73 był pisarzem urzędu celnego, po czym do ok. 1589 działał znów w sądzie najwyższym. W lutym 1598 przyjął w Krakowie prawo miejskie. Przyjaźnił się m.in z Mikołajem Rejem i Andrzejem Trzeciekim, których utwory zamieścił — obok własnych — w kancjonałe „Pieśni duchowne” (1559). Był człowiekiem zamożnym: posiadał dwie kamienice i dom z ogrodem, do końca życia pobierał pensję kwartalną wyznaczoną mu przez Zygmunta III Wazę. Jego dzieła prawnicze stały się podręcznikami prawa miejskiego i zastępowały nieistniejące kodeksy tego prawa, a jego główną zasługą było wprowadzenie języka polskiego do literatury prawniczej. Trzykrotnie żonaty, miał ośmioro dzieci, jego syn Bartłomiej był znanym złotnikiem i starszym zboru kalwińskiego. Zmarł przed 20 lipca 1605 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Abrogatio et moderatio abusu. Kr. 1547 druk. wdowa po F. Ungerleze. Wyd. nast.: przy wyd. Porządek sądów... poz. 5; Kr. 1616; Kr. 1619; Kr. 1629; Kr. 1630; Przemysł 1760.

2. Artykuły prawa majdeburkiego, które zowią Speculum Saxonum. Kr. 1558 druk. Łazarz Andrysowic. Wyd. nast.: Kr. 1559; Brześć 1560; Kr. 1560 (do 1760 jeszcze jedenaście wyd.); wyd. kryt. pod red. K. Koranyiego. Wwa 1954.

3. Ustawa placej u sądów w prawie majdeburskim. Kr. 1558 druk. Łazarz Andrysowic. Wyd. nast.: Kr. 1559; Kr. 1562 (z tą datą cztery ed., z których trzy faktycznie późniejsze); Kr. 1565; Kr. 1568; wyd. kryt. pod red. K. Koranyiego, jw. poz. 2.

4. Pieśni duchowne człowieka k temu wiodące, aby w troskach swoich samemu Panu Bogu zawždy mocnie ufał. [B.m. 1559].

Tu także pieśni M. Reja, A. Trzecieckiego, J. Lubelczyka, J.L. Decjusza.

5. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburkiego. Kr. 1559 druk. Łazarz Andryśowic. Wyd. nast.: do 1760 trzynastę ed.; wyd. kryt. pod red. K. Koranyiego. Wwa 1953. Fragm. dedykacji przedr. W. Taszycki: *Obrońcy języka polskiego. Wiek XV–XVIII*. Wr. 1953 *BN* 1, 146.

6. Postępek ... w ... sądziech a sprawach około karania na gardle. Kr. 1559 druk. Łazarz Andryśowic. Wyd. nast.: do 1582 sześć ed.; wyd. kryt. pod red. K. Koranyiego, jw. poz. 2.

7. Rejestr do Porządku i do Artykułów prawa majdeburkiego i cesarskiego. Kr. 1567 druk. Łazarz Andryśowic (z tą datą trzy ed., z których dwie faktycznie późniejsze).

8. Tytuły prawa majdeburkiego. Kr. 1567 druk. Łazarz Andryśowic. Wyd. nast.: do 1760 sześć ed.; wyd. kryt. pod red. K. Koranyiego. Wwa 1954.

9. Obrona sierot i wdów. Kr. 1605 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. kryt. pod red. K. Koranyiego. Wwa 1958.

Wydania zbiorowe

10. Artykuły prawa majdeburkiego... — Porządek sądów... — Postępek ... w sądziech... — Usta-wa płacej... Brześć 1560 druk. S. Murelius. Bezprawny przedr. dokonany ze szkodą typografa krakowskiego L. Andryśowica.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

L. DARGUN: O źródłach prawa miast polskich w wieku szesnastym. I. O źródłach przepisów karnych w dziełach G. *Rozpr. AU. Wydz. Hist.-Filoz.* 22 (1888) i odb. Kr. 1887; II. O źródłach „Porządku sądowego spraw miejskich prawa majdeburkiego”. *Rozpr. AU.* jw. 25 (1891) i odb. Kr. 1890. — B. CHLEBOWSKI: *Śpiewnik B.G. Z wieku Mikołaja Reja*. Wwa 1905. — S. KUTRZEBBA: *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*. T. 2. Lw. 1925 [tu: bibliogr.]. — K. BUDZYK: *Bibliografia dzieł prawnych B.G.* – w. XVI. *Studia nad książką poświęconę pamięci K. Piekarskiego*. Wr. 1951; przedr. w: *Studia z zakresu nauk pomocniczych i historii literatury polskiej*. T. 1. Wr. 1956. — K. KORANYI, M. PATKANIOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 8 (1959–60). — *Kolędy polskie. Średniowiecze i wiek XVI*. T. 1. Wwa 1966 s. XI. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974).

I.T.

GROSSEK-KORYCKA Maria 1864?–1926

Urodzona 8 grudnia 1864 (?) w Krakowie (Kielcach?); córka Szczepana Nowickiego, prawnika, i Marii (Teodory?) z Zaremskich. Dzieciństwo spędziła w Kielcach, wychowana w tradycjach

patriotycznych. Po śmierci ojca przeniosła się wraz z matką do Warszawy, gdzie uczyła się do konserwatorium. Przez pewien czas studiowała w Krakowie filologię pod kierunkiem Lucjana Malinowskiego, a także była słuchaczką wykładów z zakresu matematyki i medycyny w Petersburgu. Około 1881 podjęła pracę jako nauczycielka domowa na Ukrainie i w 1895 wyszła za mąż za ziemianina, Antoniego Grosseka. Zamieszkała początkowo w majątku męża w Krzyżanówce na Podolu, a następnie w Kijowie. Od 1892 uprawiała poezję, w 1900 na konkursie poetycznym *Prawdy* wyróżniono jej dwa poematy „Apoteozę” i „Hafciarke”, ogłoszone we fragmentach w *Wadzie* (1900 nr 35–38) i w *Tygodniku Ilustrowanym* (1901 nr 16–21). Po tragicznej śmierci syna i zgonie męża przeniosła się w 1908 do Warszawy. Około 1910 ponownie wyszła za mąż za Władysława Koryckiego, literata i pedagoga. Wybuch I wojny światowej zastał ją w Rzymie. Złożyła wówczas memoriały w sprawie polskiej papieżowi Benedyktowi XIV, a także prezydentowi Stanów Zjednoczonych Woodrowowi Wilsonowi. W 1915–18 mieszkała w Kijowie. Uczestniczyła w życiu literacko-artystycznym miasta, ogłaszała poezje w *Kłosach Ukraińskich*. Po powrocie do kraju przebywała początkowo w Zduńskiej Woli, później w Jędrzejowie, gdzie jako nauczycielka języka francuskiego pracowała w tamtejszym gimnazjum, następnie zamieszkała w Warszawie. Od 1923 współpracowała z *Bluszczem*, zajmując się w swych felietonach problematyką kobiecą. Tłumaczyła również z języka francuskiego, uprawiała publicystykę polityczną. Zmarła 15 kwietnia 1926 w Warszawie. Jej niejednolita twórczość poetycka, bogata w poszukiwania formalne, stylistyczne i językowe wywoływała ówczesnie kontrowersyjne oceny. Przepomniana po śmierci pisarki (staraniem męża oraz przyjaznych jej krytyków wydano wybór poezji, tomy artykułów oraz felietonów, wznowiono kilka opublikowanych uprzednio utworów) nie wzbudziła większego zainteresowania krytyki. Z perspektywy historycznoliterackiej określana jest obecnie jako wczesny etap poszukiwań ekspresjonistycznych.

TWÓRCZOŚĆ

1. Serce. [Powieść]. *Prawda* 1902 nr 1–19. Wyd. osob. zmien. Wwa 1928 [1929].
2. Pisma. I. Poezje. Wwa 1904 [1903].
3. Medytacje. T. 1–2. Kr. [1913]. Wyd. nast. Wwa 1930 (pt. O supremacji zła).
4. Orzeł oslepy. [Poezje]. Kr. [1913].
5. Dialogi. Italiana. Wwa 1914. Przedr. w poz. 11.
6. Wieszcza. [Poezje]. Powst. ok. 1914. Wyd. Wwa [1929].
7. Niedziela palem. [Poezje]. Wwa 1919.

8. Świat kobiecy. Wwa 1928.
Zbiór felietonów ogł. w *Bluszczu* w 1923–26.

Przekład

9. E. Verhaeren: Jasne godziny. Wwa 1924.

Wybory twórczości

10. Pamiętnik liryczny. [Poezje]. Wwa 1928 (ze wstępami A. Górskiego i [W. Koryckiego] M.K.).

11. Z krainy piękna. [Wybór felietonów i art.]. Wwa 1929 (z przedmową [W. Koryckiego] A. Korkora).

Przedr. wierszy: *Poezja pol. 1914–1939*. Wwa 1962; *Poetki Młodej Polski*. Wwa 1963; *Zbiór poetów pol. 4* (1965); *Poezja Młodej Polski*. Wr. 1967 BN I, 125.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

H. KIRCHNER. *Obraz lit. pol. S. 5 t. 1* (1968). — M. PUCHALSKA: *Pol. słownik biogr. 14* (1968–69).

A.P.

GROZA Aleksander 1807–1875

Urodzony 30 czerwca 1807 we wsi Zahranicze na Ukrainie w rodzinie szlacheckiej; syn Pawła i Teofili z Kopczyńskich; młodszy brat Sylwestra, poety. W 1817–20 uczył się u bazylianów w Humaniu, gdzie zaprzyjaźnił się z Michałem Grabowskim. Naukę kontynuował w gimnazjum w Winnicy; ukończył je w 1826, po czym rozpoczął studia na Uniwersytecie Wileńskim (nieukończone). W 1829 jako wolny słuchacz studiował jeden rok na Uniwersytecie Dorpackim. Debiutował w 1831 utworem poetyckim „Obłąkany poeta” (*Noworocznik Litewski* na rok 1831). Na Ukrainę powrócił w 1831, ożenił się i osiadł w rodzinnej wsi Sołohobówka. Zajmował się gospodarką oraz pracą literacką. Interesował się folklorem ukraińskim, sięgał też do tematyki ruchów chłopskich XVIII wieku, pisał wiersze ulotne, dumy i poematy historyczne. Ogłaszał je w czasopismach, m.in.: *Znicz* (1835), *Rozmaitości* (1838), *Luowianin* (1840), *Piśmiennictwo Krajowe* (1840), *Athenaeum* (1841), *Rubon* (1842, 1843, 1849), *Ondyna Druskiennickich Źródeł* (1844). W 1838–42 wydawał noworocznik *Rusalka*, a w 1849–50 pismo zbiorowe *Grosz wdowi*. Pisał także prozę obrazki i szkice obyczajowe. Pod koniec lat pięćdziesiątych przeniósł się do Berdyczowa, gdzie pracował jako nauczyciel. W 1858–60 mieszkał w Żytomierzu; tam był jednym z organizatorów Stowarzyszenia Księgarsko-Wydawniczego (założonego w celu publikowania tanich

książek), które wydawało m.in. opracowane przez niego elementarze dla ludu. Zmarł 3 listopada 1875 w Chałaimgródku pod Berdyczowem.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Poezje. Wil. 1836.

Tu również powieść: Pan starosta kaniowski (przedr. w wersji zmien. w poz. 5).

2. Poezje. T. 1–2. Wil. 1843.

Tu również powieść: Pan starosta kaniowski.

3. Władysław. (Wyciąg z pamiętników nie bardzo starych). T. 1–2. Wil. 1848. Wyd. nast. pt. Pamiętnik nie bardzo stary. (Wyciąg z notat Władysława N.). Wyd. poprawne Wil. 1858.

4. Obrazki ukraińskie. Wil. 1855. Wyd. 2 poprawne pt. Trzy powieści. Żytomierz 1860.

5. Pisma. Powieści ludu i dumy. T. 1–2. Wwa 1855.

6. Mozaika kontraktowa. Pamiętniki z r. 1851. Wil. 1857.

7. Hryć. Dramat ukraiński w 5 a. z podań ludu i z wydarzenia pod koniec ośmnastego wieku. Wil. 1858 (razem z poz. 8).

8. Marek Jakimowski. Duma. Wil. 1858 (razem z poz. 7).

9. Krzysztof Zborowski. Dramat we trzech obrazkach z dziejów narodowych Polski XVII w. Wil. 1860.

Niepodp.

10. Śmieciński. Powieść szlachecko-ukraińska. Żytomierz 1860.

11. Twardowski. Misterium z podań narodowych w dwóch częściach. Brody 1873.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol. 2* (1961).

Listy do S. Goszczyńskiego znajdują się w Bibl. Nar., do J.I. Kraszewskiego w Bibl. Jagiel.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

[E. IWANOWSKI] E. HELENIUSZ: Grozowie. W: Wspomnienia lat minionych. T. 2. Kr. 1876. — [P. CHMIELEWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 26 (1900). — S. ZDZIARSKI: Epigonowie tzw. „szkoły ukraińskiej”. W: Pierwiaszek ludowy w poezji polskiej XIX w. Wwa 1901. — H. GALLE. *Sto lat myśli pol.* 9 (1923). — M. JANION. *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — M. INGLOT: Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich 1832–1851. Wwa 1966. — N. CANOVA. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972.

W.R.-S., W.A.-Sz.

GROZA Sylwester 1793–1849

Urodzony 7 stycznia 1793 w Międzyborzu na Podolu; syn Pawła i Teofili z Kopczyńskich; starszy brat Aleksandra, poety. W 1802–09 uczył się u

bazylianów w Humaniu, po czym osiadł w Winnicy, gdzie przygotowywał się do zawodu prawniczego. W 1812 przenosił się do Kamieńca Podolskiego, tam jako obrońca prawny prowadził interesy wielu obywateli ziemskich. W 1819 ożenił się z Wincyntyną Odyńcówną i osiadł na dzierżawie w Ryskach, potem w Kuryłowcach na Podolu. Debiutował w 1821 przekładem „Wstępu do dzieła o obojętności w przedmiocie religii” Félicité Roberta Lamennais’go. W 1834 kupił połowę wsi zwanej Bezimienna i zajął się pracą literacką. Pisał poezje i powieści obyczajowe z życia na Ukrainie. Współpracował z czasopismami *Rusalka* (1842), *Atbenaeum* (1843–48), *Rimembranza* (1843). Zmarł 4 sierpnia 1849 w Machnówce.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Myśli niektóre nad zdrożnościami ludzkimi. Z dodatkiem Rozmowy o szczęściu. Powst. przed 1831. Wyd. Wil. 1840.

Podp.: S.W.G.

2. Powieści podolsko-ukraińskie, wzięte z rzeczywistych obrazów. Cz. 1–2. Wil. 1842.

3. Pan Justynian żeniący się. Powieść z czasów teraźniejszych. Wil. 1846.

Podp.: W***.

4. Hrabia Ścibor na Ostrowcu. Powieść z pierwszych lat wieku XIX. Cz. 1–2. Wwa 1848. Wyd. nast.: Gródek 1890 *Bibl. Wyborowych Powieści i Romansów*; wyd. tyt. Lw. 1892.

Prace edytorskie

5. Pamiętki i wspomnienia rozmaite. Zebrał i wyd. ... Wil. 1848.

Listy do J.I. Kraszewskiego znajdują się w *Bibl. Jagiel.*

OPRACOWANIA

NK 7 (1968).

[J. IWANOWSKI] E. HELENIUSZ: Grozowie. W: *Wspomnienia lat minionych*. T. 2. Kr. 1876. — [P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 26 (1900). — W. GIEŁŻYŃSKI *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — *Zbiór poetów pol.* 2 (1961) s. 964 [tu sprostowanie błędnie przypisanego S.G. autorstwa tomu poezji].

W.R.-S., W.A. -Sz.

GRUZIŃSKI Stanisław 1852–1884

Urodzony 27 kwietnia 1852 w Wodziankach koło Zwinogródka na Ukrainie; syn Kazimierza, sędziego, i Marii z Sokołowskich. Uczęszczał do gimnazjum w Kijowie, tam też studiował przez dwa lata na wydziale prawnym. Następnie prze-

niósł się na wydział filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego, rozpoczął wówczas działalność literacką. Był jednym z wyrazieli programu pozytywistycznego w poezji (m.in. wiersz pt. „Fiat lux!”), choć pisał także utwory epigońskie w stosunku do poezji romantycznej. Używał pseudonimu Kazimierz Grzymała. Po ukończeniu studiów mieszkał we Lwowie (w 1875 wygłosił tu odczyt „Poezja a społeczeństwo”), potem w Warszawie. W 1876 ożenił się z Zofią Misiewiczówną. W 1878–82 był redaktorem działu literackiego *Tygodnika Powszechnego*. Utwory literackie i artykuły ogłaszał także w *Kłosach* (od 1872), *Dzienniku Mód* (od 1872), *Ruchu Literackim* (od 1875), *Kurierze Warszawskim* (od 1876), *Wieku* (od 1876), *Echu* (od 1877), *Biesiadzie Literackiej* (od 1881). Zagrożony gruźlicą, leczył się w Gleichenbergu, przebywał także u rodziny na Podolu. Zmarł 3 czerwca 1884 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Groch o ścianę. Komedyjka w 2 odsłonach. Wwa 1870.

2. Idealista. Poemat fantastyczny. Kr. 1871.

3. Marzenia i piosnki. Kr. 1872.

4. Poezje. Wwa 1873.

Tu m.in. wiersz: Fiat lux!

5. Urwane akordy. Poezje. Lw. 1875.

Tu m.in. poematy: Na ruinach (wyd. osob. Lw. 1874); Opowiadanie wygnańca.

6. Dwie mogiły. Poemat na tle podań ludu ukraińskiego osnuty. Wwa 1879.

7. Łokciem i miarką. Powieść społeczno-obyczajowa. Wwa 1879.

8. Pod szczęśliwą gwiazdą. Powieść obyczajowa. Wwa 1879.

9. Zuch dziewczyna. Powieść obyczajowa. Wwa 1879.

Przekł. ros. 1882.

10. Powieści ukraińskie. T. 1–2. Wwa 1879–80. Tu: Krzyż w lesie; Zakłète jezioro; Kara boża; Siostry przyrodnie; Wigilia Kupały; Półpanek (wyd. osob. Wwa [1899] *Bibl. Dzieł Wyborowych* 84).

Poszczególne powieści przekładane na czes. 1880, serb.-chorw. 1887.

11. Meteory. Dramat w 5 a. *Tyg. Ilustr.* 1880 nr 210–224.

12. Wbrew opinii. Powieść obyczajowa. T. 1–2. Wwa 1881.

13. Poezje. Wwa 1883.

14. Świat i pustynia. Powieść. *Biesiada Lit.* 1884 nr 14–39. Wyd. osob. Wwa 1897.

15. Żona artysty. Powieść obyczajowa. *Kłosy* 1885 nr 1018–52. Wyd. osob. t. 1–2. Kr. 1891.

16. Nowele. Wwa 1887.

Poszczególne nowele przekładane na czes. 1880 i serb.-chorw. 1908.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Przekład

17. M. Lermontow: Chadży-Abrek. Powieść kaukaska. Pozn. 1872.

Ponadto tłum. drobne utwory M. Lermontowa, A. de Musseta, T. Szewczyka.

Koresp. G. znajduje się w Bibl. Jagiel. i w Ossol.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

[H. SIENKIEWICZ] -§-: [Recenzja powieści: Wbrow opinii, z 1881]. Pisma. T. 52. Wwa 1950. — [P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 25–26 (1900). — S. FRYBES. *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — J. BACULEWSKI: Poezja programowa wczesnego pozytywizmu. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 1 (1965). — J. TOMKOWSKI: Pamiętnik liryczny. *Twórczość* 1987 nr 8.

WA.-Sz.

GRUSZECKI Artur 1852–1929

Urodzony 24 sierpnia 1852 w Samborze w rodzinie urzędniczej; matka z domu Loebel. Ojciec Anieli, pisarki. Do gimnazjum uczęszczał w Samborze i w Stryju. Studiował na wydziale prawnym Uniwersytetu Lwowskiego, w 1875 przeniósł się na wydział filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia ukończył w 1878 w zakresie archeologii. Debiutował w 1877 rozprawą „Znaczenie świata roślinnego w podaniu i poezji ludu polskiego”, ogłoszoną w *Bibliotece Warszawskiej*. Od 1878 mieszkał w Warszawie i pracował jako tajny nauczyciel historii w domach i w szkołach prywatnych. Dzięki Adolfowi Dygasińskiemu nawiązał w 1879 kontakt z *Przeglądem Tygodniowym*. Umieszczał tam początkowo recenzje prac z zakresu historii i archeologii, później recenzje literackie. W 1882 wydrukował w *Nowinach* swą pierwszą nowelę pt. „Wykolejony”. W 1883 ożenił się z Józefą Certowicz. W tymże roku został właścicielem i redaktorem *Wędrowca*, który w 1884 przekształcił z pisma o charakterze geograficzno-podróżniczym w tygodnik literacko-artystyczny, skupiający wybitnych pisarzy, głoszących program naturalizmu, m.in. A. Dygasińskiego, Antoniego Sygietyńskiego, Stanisława Witkiewicza. Nabył też wtedy księgarnię wydawniczą i prowadził ją do 1887. W tymże roku założył i przez rok redagował miesięcznik ludoznawczy *Wisła*. Opuściwszy Warszawę, w 1888–95 gospodarował w dzierżawionych majątkach Bryckie i Mączyn na Ukrainie. W 1895 zamieszkał w Grodzisku koło Warszawy, powrócił do działalności dziennikar-

skiej i kontynuował twórczość beletrystyczną. Współpracował m.in. z *Ateneum* (1896–99), *Kurierem Warszawskim* (1895–1913), *Nową Reformą* (1898–1907), *Słowem* (1898–1902), *Krajem* (1898–1901). W listopadzie 1899 wyjechał do Brazylii jako delegat *Tygodnika Ilustrowanego* w celu zbadań życia chłopów polskich w Paranie. Wynikiem podróży były sprawozdania ogłaszane w 1900 w *Kurierze Warszawskim*, *Nowej Reformie* i *Tygodniku Ilustrowanym*. Prace podpisywał pseudonimami, m.in.: Certus, Józef Głada, A.K. Prut, Jerzy Swoboda. W 1901 zamieszkał w Krakowie. Po pierwszej wojnie światowej mieszkał w Witowie koło Zakopanego. Zmarł 16 kwietnia 1929 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Tuzy. Powieść współczesna. Wwa 1893. Wyd. nast. m.in. Kr. 1954 (posłowie Z. Mitzner). Do wyd. z 1893 dołączona była rozprawa: Artyzm w powieści „Wysadzony z siodła” A. Sygietyńskiego.
2. Krety. Powieść współczesna. Wwa 1897. Wyd. nast. m.in. Kr. 1959 (posłowie D. Brzozowska). Przekł. ros. 1904.
3. Rugiwojcy. Powieść współczesna. Wwa 1897.
4. Hutnik. Powieść współczesna. Wwa 1898. Wyd. [4] Kr. 1962 (posłowie D. Brzozowska). Przekł. ros. 1899.
5. Wśród Tatarów. Powieść dla młodzieży. Wwa 1898.
6. Szachraje. Powieść współczesna. T. 1–2. Wwa 1899.
7. Szarańcza. Powieść współczesna. T. 1–3. Wwa 1899. Wyd. nast. Wwa [1922]. Przekł. ros. 1902.
8. W starym dworze. Powieść. Petersburg. 1899. Wyd. [3] Kr. 1961 (posłowie D. Brzozowska). Przekł. czes. 1901.
9. Dla miliona. Powieść. Wwa 1900.
10. Na drugą półkulę. Sprawozdania specjalne delegata „Tygodnika Ilustrowanego”. *Tyg. Ilustr.* 1900 nr 11–33. Wyd. osob. pt. W kraju palm i słońca. Wrażenia z podróży. Kr. [ok. 1915].
11. Nowy obywatel. Wwa 1900. Przedr. w poz. 56.
12. Wykolejony. Nowele i szkice. Wwa 1900. Przedr. w poz. 56.
13. Na wyścigach. Powieść społeczna. T. 1–2. Wwa 1901.
14. Nawrócony. Powieść współczesna. Wwa 1901.
15. Zwycięzeni. Powieść współczesna. Wwa 1901. Przekł.: czes. 1902, ros. 1901.
16. W tysiąc lat. Powieść na tle stosunków słowacko-węgierskich. Wwa 1902.
17. Większością! Powieść współczesna. T. 1–3. Wwa [1902].
18. Na drugą półkulę. Opisy i przygody dla młodzieży. Wwa 1903.

19. Na swobodzie. Powieść współczesna. Wwa 1904 [1903]. Wyd. nast. Kr. 1965 (postłowie D. Brzozowska).
20. Sergiusz Wasiliewicz Gardow. Powieść współczesna. T. 1–2. Kr. 1903. Podp.: Józef Głada.
21. Tam, gdzie się Wisła kończy... Powieść z życia rybaków kaszubskich. T. 1–2. Wwa 1903. Wyd. nast. m.in. Wwa [1930]. Przekł. ros.
22. Zwycięzcy. Powieść. Wwa 1903.
23. Pruski huzar. Powieść współczesna. Wwa 1904. Przekł. ros. 1904.
24. Nad Wartą. Powieść współczesna. Wwa 1905. Przekł. ros.
25. Oporni. Powieść. T. 1–2. Kr. 1905. Podp.: Józef Głada.
26. Słomiany ogień. Powieść współczesna. Wwa 1905.
27. Cygarniczka. Powieść. Wwa 1906. Wyd. nast. Kr. 1963 (postłowie D. Brzozowska). Przekł. ros. 1907.
28. Bojownicy. Powieść. Kr. 1907. Podp.: Jerzy Swoboda.
29. Na wulkanie. Powieść na tle rozgłośnych wypadków w Królestwie Polskim. Kr. 1908 [1907]. Wyd. [4] Kr. 1918.
30. Kolejarze. Powieść współczesna. T. 1–2. Kr. 1908. Wyd. [3] Wwa 1927.
31. Światłodawcy. Powieść współczesna. Wwa 1909 [1908].
32. Rycerz Maryi. Powieść historyczna. Bytom 1909.
33. Żaloty biurokraty. Powieść współczesna. T. 1–2. Wwa [1909]. Wyd. nast. Kr. 1960.
34. Litwackie mrowie. Powieść współczesna. Wwa 1911.
35. Za króla Stefana. Powieść historyczna. T. 1–2. Bytom 1911.
36. Królewicy. Powieść współczesna. Wwa 1912.
37. Mariawita. Powieść. Kr. 1912.
38. Kandydat. Powieść. Wwa 1913.
39. Pod Czerwonym Wirchem. Powieść współczesna. Wwa [1913].
40. Przed burzą. Powieść. Kr. 1913.
41. W pruskiej służbie. Powieść dla młodzieży z czasów wojen napoleońskich. Wwa 1913.
42. Przebudzenie. Powieść współczesna. Wwa 1914.
43. U źródła wiedzy. Powieść. Wwa 1914.
44. Wróżby wojenne pana radcy. Powieść współczesna. Kr. 1915.
45. Na posterunku. Powieść współczesna. Kr. [1916].
46. O wolność i godność. Powieść współczesna. Kr. 1916.
47. Po ślubie. Powieść. T. 1–2. Kr. 1917. Wyd. [3] Wwa [1933].
48. Dla niej. Powieść współczesna. Kr. [1918].
49. Na Podolu. Romans współczesny. Kr. [1918].
50. W c.k. urzędzie. Powieść współczesna. Kr. 1920 [1919].
51. Bujne chwasty. Powieść. Wwa 1920. Wyd. nast. Wr. 1996 (postłowie N. Tomczyk).
52. Zawsze ci sami. Powieść. Kr. 1921.
53. Hasła. Powieść współczesna. T. 1–2. Częstochowa 1923.

Przekłady

54. M. Twain: Humoreski. Wwa 1879.
55. E. Zola: Dzieła: Rodzina Rougon-Macquart, historia przyrodzona i społeczna jednej rodziny za drugiego cesarstwa. Cz. 4: Błąd Abbé Moureta. Wwa 1898.

Ponadto przekłady z lit. czes. i franc.

Wydania zbiorowe

56. Wykolejony. Opowiadania. Wstęp D. Brzozowska. Kr. 1968.

Koresp. G. znajduje się m.in. w Ossol.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP.

- I. MACIEJEWSKA. *Pam. Lit.* 1955 z. 2 [dot. Tuzów]. — K. WYKA. *Pol. słownik biograf.* 9 (1960–61). — M. WAŃCZOWSKI, A. WOLNY. *Kwart. Opol.* 1964 nr 1 [dot. Pruskiego huzara]. — D. BRZOZOWSKA: O powieściach A.G. *Rocz. Nauk-Dydakt. WSP w Kr.* 24 (1966). — J.Z. LICHAN-SKI: Dokument dnia powszedniego. *Nowe Książki* 1969 nr 10 [rec. tomu: Wykolejony]. — D. BRZOZOWSKA. *Obraz lit.* pol. S. 4 t. 4 (1971). — I. CSAPLÁROS: Stosunki węgiersko-słowackie u schyłku XIX wieku w świetle opinii polskiej. „W tysiąc lat” A.G. *Slawistyczne studia literaturoznawcze...* Wr. 1973. — S. SMAK: Wokół podróży A.G. do Brazylii. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu* 1976 nr 14. — H. TCHÓRZEWSKA-KABATA: A.G. Teoria i praktyka pisarska wobec naturalizmu. Kr. 1982 [rec.: W. KLEMM: Monografia „polskiego Zoli”. *Przegl. Hum.* 1983 nr 9/10]. — J. KOLBUSZEWSKI: Ziemia Zachodnie w powieściach A.G. *Śl. Kwart. Hist.* «Sobótka» 1985 nr 1. — Z. HRYHOROWICZ: Polska formuła zolizmu. *Studia Romaniae Posnaniensis* 12 (1986). — M. WARNEŃSKA: Od „Kretów” do „Hutnika”. W: *Niegasnące ognie*. Kat. 1987. — Z. PIASECKI: S. Witkiewicz w „Wędrowcu” A.G. Opole 1992. — H. TCHÓRZEWSKA: A.G. i „Wędrowiec”. *Warszawa pozytywistów*. Wwa 1992.

WA.-Sz.

GRZEGORZ PAWEŁ Z BRZEZIN ok. 1525–1591

Inne formy nazwiska: Gregorius Paulis Brzezinensis; Grzegorz Paweł Zagrobelny (Zagrobny, Zagrobny; łac. Sagrobolini); Brezinius Masovita.

Urodzony ok. 1525 w Brzezinach koło Łęczycy w ubogiej rodzinie mieszczańskiej; syn Mikołaja Zagrobelnego. Po naukach początkowych w

rodzinnym mieście studiował w 1540–47 w Akademii Krakowskiej, gdzie uzyskał stopień magistra nauk wywołanych. Dalsze dwuletnie studia filologiczne i teologiczne w Królewcu związały go z ruchem reformacyjnym. Po wybuchu zarazy w 1549 wyjechał do Poznania, by objąć stanowisko rektora szkoły Świętej Marii Magdaleny, ale sympatie do kalwinizmu spowodowały, że musiał opuścić zajmowany urząd. Wiosną 1550 udał się do Wittenbergi, gdzie słuchał wykładów Filipa Melanchtona (odniósł się do nich krytycznie). W następnym roku wrócił do kraju i rozpoczął działalność jako szermierz reformacji w rodzinnych Brzezinach. W tym czasie prowadził ożywioną korespondencję z braćmi czeskimi, pisał liczne utwory polemiczne łacińskie i polskie; uczestniczył we wszystkich ważniejszych wydarzeniach zborowych. W styczniu 1556 został obrany seniorem zboru. Jako minister urzędował najpierw w Pelsznicy u Stanisława Lasockiego; tam w 1557 zetknął się z Franciszkiem Lismaninem. Od sierpnia tegoż roku był kaznodzieją zboru krakowskiego. Pod wpływem Jerzego Blandraty i F. Lismanina zapoczątkował ruch antytrynitarski (1562). Opowiadając się po stronie przeciwników tradycyjnego pojmowania dogmatu o Trójcy Świętej, stał się jednym z głównych teoretyków i przywódców nowo powstałego antytrynitarskiego zboru mniejszego (po synodzie w Piotrkowie w 1565). W 1566 musiał uchodzić z Krakowa przed prześladowaniami. W 1569 osiadł w Rakowie i w nowej gminie pełnił urząd ministra. Jego kampania polemiczna przeciw preegzystencji Chrystusa (prowadzona już w 1567–68) spowodowała ewolucję zboru mniejszego w kierunku unitarianizmu, a radykalne poglądy społeczne stały się ideologicznym fundamentem gminy rakowskiej. Wskutek chorób, trudności materialnych i osłabienia autorytetu schyłek życia spędził w gminie wyłączony z prac. Zmarł w 1591 w Pińczowie (w Rakowie?).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Tabula de Trinitate. Pińczów 1562.

Pierwsza antytrynitarska książka G. Na rozkaz królewski publicznie spalona. Wyd. jej spowodowało zakaz drukowania pism ariańskich w Krakowie. Wywołała niezwykle ożywioną polemikę.

2. Prawdziwej nauki krześcijańskiej i jej przeciwnej, fałszywej, antykrystusowej, krótkie opisanie. B.m.r. [przed 1563].

Unikat defekt. w Bibl. Czart.

3. Antidotum contra articulos fidei novae a Sarnicio Varsaviae exhibitos, tamquam a novo papa; seu Antidotum contra Canones decretorum Sarnicki. Nieśwież [1564] druk. Daniel z Łęczycy.

4. Krótkie wypisanie sprawy, która była o prawdziwym wyznaniu i wierze ... w Krakowie i Pińczowie roku 1563. Nieśwież 1564 druk. Daniel z Łęczycy.

Unikat w Bibl. Czart.

5. O roznicach teraźniejszych, to jest, co o jednym Bogu Ojcu i Synu jednorodzonemu i o Duchu świętym prawdziwie a po prostu wedle Pisma świętego ... rozumieć mamy ... krótkie pisanie. Roku 1564. B.m. [Brześć, Druk. Radziwiłłowska]. Wyd. fototyp. K. Górski, W. Kuraszkiwicz. Wr. 1954 BPP S. B nr 2.

Tu: osiem pisemek uprzednio wyd. lub napisanych po łacinie.

6. O wyznaniu wiary księdza Sarnickiego i jego oderwaniu. List Grzegorza Pawła do Kościołów Helweckich wydany, aby braciej pobożnej więcej nie zwodził. [Brześć] 1564 [Druk. Radziwiłłowska]. Przedr. L. Szczucki, J. Tazbir. *Lit. ariańska w Polsce XVI w.* Wwa [1959].

Unikat w Bibl. Czart. sygn. XVI 1551/I.

7. Różność wiary uczniów Stankarowych, którzy się szczycą swymi kościoły w Helwecji i indziej, z którymi się na fundamentowych miejscach Pisma świętego nie zgadzają, ale z Stankarem są jedno. Nieśwież 1564 druk. Daniel z Łęczycy.

8. Wykład słów Pawła świętego. Jeden jest Bóg, który jest Ociec, z którego wszystko, i jeden Pan Krystus etc. Skąd wszystką różnicę zaczęta teraz o Bogu i o Synu Bożym łatwie każdy człowiek bogobojny wyrozumieć i rozsądzić będzie mógł. [Brześć] 1564 [Druk. Radziwiłłowska].

9. Antyhymn wzgardzonych sług Chrystusa ukrzyżowanego ... Roku ... 1568. Wyd. jako epilog do Okazanie i zborzenie... Zob. poz. 11.

Wierszowana odpowiedź na hymn antyariański.

10. O prawdziwej śmierci, zmartwychwstaniu i żywocie wiecznym Jezusa Krystusa Pana naszego... [Kr. 1568]. Wyd. fototyp. K. Górski, W. Kuraszkiwicz. Wr. 1954 BPP S. B nr 3.

11. Okazanie i zborzenie wszystkich wiar od ludzi rozmaitych o Bogu i o Synu jego nawymyślanych przez prawdziwe, proste i jasne wyznanie z Pisma Świętego prorockiego i apostołskiego zebrane. [Kr. 1568].

12. Rozdział Starego Testamentu od Nowego, żydostwa od krześcijaństwa, skąd łatwie obaczysz prawie wszystkie różnice około wiary. [Kr.] 1568. Frągm. (cz. III) przedr. L. Szczucki, J. Tazbir, jw. poz. 6.

Unikat w Bibl. Czart. sygn. XVI 1282/III.

13. Adversus Jacobi Paleologi de bello sententiam responsio. Druk. przy: J. Paleolog: Defensio verae sententiae ... Łosk 1580.

Przekład pol.: L. Joachimowicz: Przeciwno „Zdaniu o wojnie” Jakuba Paleologa. Wyd. L. Szczucki,

J. Tazbir, jw. poz. 6. *Fragm. przedr.: Myśl filoz.-religijna ref. XVI w.* Wwa 1972.
Unikat Defensio... w Bibl. Czart. sygn. XVI 1378/II.

Przekłady

14. Biblia święta, to jest Księgi Starego i Nowego Zakonu. Brześć 1563. — Zob. BIBLIA BRZEŃSKA.

15. J. Blandrata: Krótkie dowody, które dziecinny krzest od ludzi przeciwnych Bogu wymyślony zbijają. B.m. [1568].

16. J. Blandrata: Zgodne a jedną rzecz znamionujące w Piśmie św. sposoby mów o Jezusie pomazańcu. B.m. [1568].

17. M. Servet: Okazanie Antychrysta i jego królestwa ze znaków jego własnych w słowie Bożem opisywanych, których tu sześćdziesiąt. B.m. 1568. Druk zaginiony.

18. F. Socyn: Wykład na pierwszą kapitułę Jana świętego Ewangeliję wedle Pisma świętego Nowego Testamentu. [Kr. 1568].

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

C.C. SANDIUS: Bibliotheca Anti-Trinitariorum. Freistadt 1684. Wyd. nast.: wyd. L. Szczucki. Wwa 1967. — T. GRABOWSKI: Literatura arikańska w Polsce. 1560–1660. Kr. 1908. — O. BARTEL: G.P. z Brzezin. *Ref. w Polsce* 5 (1928) nr 17–18. — K. GÓRSKI: G.P. z B. Monografia z dziejów polskiej literatury arikańskiej XVI w. Kr. 1929. — S. KOT: Ideologia polityczna i społeczna braci polskich, zwanych arianami. Wwa 1932. — M. WAYSBLUM: O genezę antytrinitaryzmu polskiego. *Ref. w Polsce* 6 (1934). — Z. OGONOWSKI: Arianie polscy. Wwa 1952. — L. KOLAKOWSKI: Refleksje niefachowe nad G.P. i nieśmiertelnością duszy. *Twórczość* 1955 nr 9. — L. SZCZUCKI: Z problemów eschatologii arikańskiej w Polsce XVI w. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* 4 (1956). — K. GÓRSKI. *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — J. DOMAŃSKI, L. SZCZUCKI: Miscellanea ariana. *Arch. Hist. Filoz. i Myśli Społ.* 6 (1960). — Z. OGONOWSKI: Socynianizm polski. Wwa 1960. — L. SZCZUCKI: Marcin Czechowic. Wwa 1964. — TENŻE. *Słownik filoz.* T. 1. Wwa 1966. — Akta synodów różnowierczych w Polsce. T. 1: 1550–1559. Oprac. M. Sipayllo. Wwa 1966. — J. BASZKIEWICZ: Historia doktryn polityczno-prawnych do końca XVII w. Wwa 1968. — S. TWOREK: Raków ośrodkiem radykalizmu arikańskiego 1569–1572. *Raków ognisko arianizmu*. Kr. 1968. — T. FIJAŁKOWSKI: Erazm z Rotterdamu a literatury dysydenckie w Polsce XVI w. *Prace Polon.* 27 (1971). — L. SZCZUCKI. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — J. TAZBIR: Arianie i katolicy. Wwa 1971. — Drukarze dawnej Polski. T. 1cz. 1. Oprac. A. Kawecka-Gryczowa. Wr. 1983. — J. MISIUREK: Chrystologia Braci Polskich. Okres przedsocyniański. Lubl. 1983. — M. BALÁZS: Az erdélyi antitrinitarismus az 1560-as évek végén. Budapest 1988 [rec.: W. URBAN. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 35 (1990)].

GRZEGORZ Z SANOKA

ok. 1407–1477

Inne formy nazwiska: Gregorius Sanocensis; Gregorius Sanoceus; Gregorius de Sanok.

Urodzony ok. 1407 w wiosce pod Sanokiem; syn Piotra, prawdopodobnie uboższego szlachcica, który wraz z rodziną przeniósł się do Sanoka. Po śmierci matki uciekł z domu (jako dwunastoletni chłopiec); dwa lata później rozpoczął naukę w Krakowie, następnie przez pięć lat przebywał jako wędrowny scholar w Niemczech, gdzie przyswoił sobie biegle język niemiecki. Po powrocie do kraju został kantorem w Krakowie. W 1428 immatrykutował się na wydziale artium Akademii Krakowskiej, lecz wskutek choroby i zajęć zarobkowych nie studiował systematycznie i dopiero w 1433 uzyskał stopień bakałarza. Zapewne w pierwszej połowie tegoż roku objął obowiązki wychowawcy synów Jana Tarnowskiego, w związku z czym na pewien czas opuścił Kraków. Z tego okresu pochodzą jego pierwsze próby poetyckie, przeważnie epitafia. Podjęte studia i wszelkie obowiązki przerwał prawdopodobnie w połowie 1439, by wyjechać do Bolonii na dwór papieża Eugeniusza IV w celu wyjednania sobie wakującego probostwa w Wieliczce (zajął je w 1440). Prawie półtoraroczny pobyt we Włoszech, głównie w centrum humanizmu — Florencji, kontakty z uczonymi i poetami sprawiły, że stał się przekonany zwolennikiem nowych prądów. Nabył na początku 1439 i przywiózł do Polski dzieło Giovanniego Boccaccia „Genealogia deorum gentilium”. Pod koniec tego roku uzyskał stopień magistra; wówczas też — być może już po raz drugi, lecz w nowym duchu — komentował w Akademii „Bukoliki” Wergiliusza. Od 1440 jako notariusz kancelarii i kapelan Władysława III Warneńczyka przebywał na Węgrzech, gdzie poznał wybitnego humanistę Piotra Pawła Vergeriusa. Podczas bitwy pod Warną znajdował się w orszaku królewskim, a po klęsce pozostał na dworze Jana Hunyadyego jako nauczyciel jego synów, Władysława i Macieja (późniejszego Macieja Korwina). Wkrótce jednak wskutek zabiegów wybitnego mecenasa humanizmu na Węgrzech, biskupa Jana Witeza, przeszedł na jego dwór w Wielkim Waradynie i objął kanonię. Na wieść o uznaniu go za zmarłego i odebraniu mu prebendy wielickiej ok. 1450 powrócił do Polski. Jako rekompensatę w 1451 otrzymał od Kazimierza IV Jagiellończyka arcybiskupstwo lwowskie. Zasłynął rozumną gospodarką i przychylnością dla poddanych; restaurował katedrę lwowską i troszczył się o jej szkołę. Na swym dworze w Dunajowie pod Lwowem stworzył ośrodek humanistyczny; w 1470–71 gościł tam Filip Kallimach. Zmarł 29 stycznia 1477 w Rohatynie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Epitaphium regis Wladisłai. Powst. 1434. Tekst podał J. Długosz: *Annales...* Wyd. zob. J. Długosz, m.in. *Opera omnia*. Wyd. A. Przeździecki. T. 13. Kr. 1870 s. 530–533. Zapis z kodeksu Jana ze Słupcy ogl. A. Brückner: *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce*. Cz. 1 *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 16 (1892) s. 335–338 i odb.

2. Poemat polemiczny przeciw paszkwiłowi Gabriela biskupa Erlau. Powst. 1474. Dwa wersy początkowe podał M. Miechowita: *Chronica Polonorum*. Kr. 1519 ks. 4 rozdz. 63. Końcowe 23 wersy z rkpss Ossol. ogl. H. Zeissberg: *Zwei Gedichte über den unverrichteten Abzug der Polen von Mauern Breslaus (1474)*. *Zeitschrift des Vereins f. Geschichte und Altertum Schlesiens* 10 (1870) s. 373–378; też przedr. J. Olasz — zob. OPRACOWANIA (1903).

3. Gregorius Sanoceus ad Callimachum. Ogl. A. Miodyński: *Philippi Callimachi et Gregorii Sanocei carminum corollarium*. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 36 (1904) s. 405–406 i odb.

4. Utwory zaginionie: Epitafia dla dziada i stryja młodych Tarnowskich; Epitafia na cześć prałatów waradyńskich; Epigramaty do Fanni Świętochny; Komedia na wzór Plauta; Mowy pogrzebowe o zmarłych kanonikach waradyńskich. Wiad. podał F. Kallimach — zob. OPRACOWANIA. — De evocatione Wladisłai regis ad regem Hungariae ac eius expeditionibus contra Turcos. (Dzieło historyczne w dwóch księgach); Orationes, epistolae et carmina. Wiad. podał J.D.A. Janocki: *Janociana*. T. 3. Wwa 1819 s. 272.

Utwór o autorstwie niepewnym

5. Carmen celebrans nomen Sophiae, Poloniae senioris reginae, Wladisłai Lithuani, Poloniae regis derelictae. Powst. 1461. Epitafium (23 dystychów elegiackich) podał jako utwór anonim. J. Długosz: *Annales...* Wyd. zob. J. Długosz, m.in.: *Opera omnia*. Wyd. A. Przeździecki. T. 14. Kr. 1870 s. 328–329. Przedr. P. Chmielowski. *Złota przędza poetów i prozaików pol. T. 4*. Wwa 1887. Inne wersje łac. w: M. Radymiński: *Annalium Almae Academiae Cracoviensis centuria secunda*. Rkpss Bibl. Jagiel. sygn. 226 s. 150; W. Kochowski: *Hypomnema Reginarum Poloniae*. Kr. 1672 s. 98.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965) (hasło: z Sanoka Grzegorz); LP

F. KALLIMACH: *De vita et moribus Gregorii Sanoceus, archiepiscopi Leopoliensis*. Powst. w końcu 1476. Wyd. kryt.: L. Finkel pt. *Vita et mores Gregorii Sanocei*. *Monumenta Poloniae Historica* 6 (1893) i odb. Lw. 1891; I. Lichońska pt. *Vita et mores Gregorii Sanocei*. Wr. 1963 *Bibl. Latina Medii et Recentioris Aevi* t. 12 [tu: przekł. polski]. *Fragm. przekł. przedr.: 700 lat myśli pol.*

XIII–XV w. (1978). Zob. też hasło: KALLIMACH Filip. — A.G. BEM: G. z S. i zagadkowe jego stanowisko w historii literatury. *Prawda. Książka zbior. ... A. Świętochowskiego*. Lw. 1899; przedr. w: *Studia i szkice*. Lw. 1904. — J. OLASZ: *Szánoki Gergely. Irodalomtörténeti Közlemények*. Budapest 1903. — T. SINKO: *Spór o G. z S. Wstęp do: F. Kallimach: Życie i obyczaje G. z S.* Lw. 1909; przedr. w: *Echa klasyczne w literaturze polskiej*. Kr. 1923; w: *Antyk w literaturze*. Wwa 1998. — I. ZARĘBSKI: *Problemy wczesnego Odrodzenia w Polsce. Odrodzenie i Ref. w Polsce 2* (1957). — A. NOWICKI: *G. z S.* (1406–1477). Wwa 1958. — I. ZARĘBSKI: *Pol. słownik biograf.* 9 (1960–61). — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Średniowiecze*. Wwa 1963. — A. NOWICKI: *Wykłady o krytyce religii w Polsce*. Wwa 1965. — I. ZARĘBSKI: *La corrente italiana nel primo umanesimo polacco. Italia, Venezia e Polonia*. Wr. 1967. — S. ZABŁOCKI: *Polsko-łaciński epicedium renesansowe na te europejskim*. Wr. 1968. — I. ZARĘBSKI: „Plautynizm” G. z S. Propozycje badawcze. *Rocz. Nauk. Dydak. WSP w Kr.* z. 35 *Prace Hist.* 5 (1970). — M. GRZEGORZ: *Analiza dyplomatyczno-strategiczna dokumentów traktatu toruńskiego 1466 r.* Tor. 1970. — W. DWORZACZEK: *Leliwici Tarnowscy. Wiek XIV–XV*. Wwa 1971. — J. DOMAŃSKI: *G. z S. i poglądy filozoficzne F. Kallimacha*. *Filoz. pol. XV w.* Wwa 1972. — M. BROŻEK: *Do problemu wczesnej recepcji Lukrecjusza w Polsce*. *Eos* 1973 nr 1. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — A. NOWICKI: *Portrety filozofów w poezji, malarstwie i muzyce*. Lubl. 1978. — J. STARNAWSKI: *Pisarze ziemi przemyskiej w dawnej Polsce i wkład ich w rozwój literatury polskiej*. *Rocz. Przemyski* 17/18 (1977). — D. QUIRINI-POPLAWSKA: *500-lecie śmierci G. z S.* *Małop. Studia Hist.* 1978 z. 4. — *Mater. z sesji nauk ... 500-lecia zgonu G. z S. Kr.–Sanok 1977*. Rzeszów 1980 (*Rocz. Sanocki*. T. 5). — *500-lecie G. z S.* *Mater. z sesji w Lubl.* Lubl. 1979 [1980; tu: bibliogr.]. — S. BIZUŃ: *G. z S. arcybiskup i humanista*. *Studia Lubaczowiensia* 2 (1984) s. 14–22. — Janusz PELC: *Europejskość i polskość literatury naszego renesansu*. Wwa 1984. — W. BŁACHUT: *Więści 1985 nr 10*. — S. FOLARON: *Renesansowa filozofia pracy*. *Człowiek i Światopogląd* 1985 nr 1. — B. BISKUP: *Nowiny 1986 nr 103* [spr. z uroczystości w Sanoku]. — K. BACZKOWSKI: *Renaissance-Einflüsse auf die polnische Historiographie am Ende des 15. und in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. *Zesz. Nauk. UJ. Prace Hist.* 1994 z. 113.

I.T.

GRZEGORZ Z ŻARNOWCA

ok. 1528–1601

Nazwisko domniemane: Koszarski (Koszerski); Koszutski. Inne formy nazwiska: Zarnovicus; Żarnowczyk; Zarnowecius; Żarnowita.

Urodzony ok. 1528 we wsi Żarnowiec koło Miechowa w Krakowskiem; syn organisty. Prawdopodobnie uczył się w Krośnie i na Kamieńcu u Bonarów; nie jest poświadczony, czy studiował teologię w Akademii Krakowskiej. Doszedł do godności kanonika kapituły krakowskiej. Złożywszy kałwińskie wyznanie wiary, ożenił się. W 1566 był katechistą w

Krzęcicach, w 1570 — ministrem u Leonarda Strazsa; brał udział w synodzie sandomijskim. Jako minister przebywał następnie przez kilka lat w Bogdanowie w powiecie piotrkowskim; z racji tego stanowiska w 1578 uczestniczył w synodzie generalnym piotrkowskim. Przez pewien czas działał jako senior zborów kalwińskich na Litwie (?), wreszcie osiadł we Włoszczowej w Kieleckiem, gdzie pracował do końca życia. Dużą wiedzę teologiczną wykazał w polemikach z katolikami i arianami (występował przeciwko Jakubowi Wujkowi i Faustynowi Socynowi). Cieszył się sławą świętego kaznodziei. Po raz ostatni pojawił się w 1599 w Wilnie na zjeździe ewangelików i prawosławnych. Zmarł przed majem 1601.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Postylla albo wykłady ewangelii niedzielnych i na święta ... Postylle krześcijańskiej część I*. Kr. 1580 druk. M. Wirzbięta; *Postylle część wtora...* Kr. 1582 druk. M. Wirzbięta; *Postylle krześcijańskiej część trzecia...* Kr. 1582 druk. M. Wirzbięta. Wyd. nast. całości [Wil.] 1597–1605. Przedr. T. Haase. Cieszyn 1864. *Fragm.: Kazanie ... o obrazach i bałwanach* przedr. W. Tomkiewicz w: *Pisarze polskiego Odrodzenia o sztuce*. Wr. 1955. Uzupełnienie tego dzieła miała prawdopodobnie stanowić P. Gilowskiego: *Postylle krześcijańskiej część czwarta*. [Kr. 1583 lub 1584].

Przekł.: czes. (współczesny oryginałowi), niem.: cz. 1–2. Królewiec 1587; cz. 3 (tłum. Kurzbach) prawdopodobnie 1593; całość Amberg 1603.

2. *Antidotum albo lekarstwo na odtręt od ewangelików pana Kaspra Wilkowskiego, medyka lubelskiego*. B.m. [1583].

Unikat w Bibl. Czart.

3. *Traktacik albo 52 kwestij o kościele Bożym*. B.m. 1590.

4. *Apokatastasis, to jest naprawa artykułu najgruntowniejszego o dosyć uczynieniu sprawiedliwości Bożej*. [Wil. 1598].

Przekł. łac. Gdańsk 1607.

5. *Clypeus albo tarcz duchowna*. Wil. 1598 druk. M. Pietkiewicz.

Przekł. łac.: Gdańsk b.r.; Gdańsk 1625.

6. *Kazania synodowe. Na generalnym ewangelickim synodzie w Toruniu...* 1595. [Królewiec] 1599 [druk. J. Osterberger].

Tu również kazania innych autorów.

7. *Apomaxis albo zniesienie niesłusznej skazy Jana Liciniusa ministra nowokrzczeńskiego Catalisim nazwanej, którą zatrzeć usiłował prawdą Tarczy duchownej*. [Wil.] 1600.

Unikat w Bibl. Czart.

Utwory o autorstwie niepewnym

8. *Rosprawa czudna a tych czasów bardzo potrzebna o usługowaniu słowem Bożym w ko-*

ściele jego. Wyd. przy: M. Rej: *Świętych słów a spraw Pańskich ... kronika albo postylla*. Wyd. 3 b.m. 1566; wyd. 4 Kr. 1571.

Autorstwo prawdopodobne wg K. Kolbuszewskiego.

9. *Obrona Postylle ewangelickiej. To jest odpowiedź na apologię jezuitką w Krakowie niedawno wydaną*. Wyd. przy: *Postylla...* Cz. 3. Kr. 1582 — zob. poz. 1; prawdopodobnie wyd. również osobno b.m.r. [wg Estr.: Kr. po 1584; Wil. 1591 druk. J. Karcan].

Autorstwo prawdopodobne wg K. Kolbuszewskiego.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965) (hasło: z Żarnowca Grzegorz); LP

K. KOLBUSZEWSKI: *Postyllografia polska XVI i XVII w. Kr. 1921*. — H. KOWALSKA: *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — W. CHOJNACKI: *Bibliografia polskich druków ewangelickich Ziem Zachodnich i Północnych*. 1530–1939. Wwa 1966.

I.T.

GRZEPSKI Stanisław 1524–1570

Inne formy nazwiska: Gilepski; Grempski; Grepscius; Grzebski; Grzębski.

Urodzony w 1524 w Grzebsku pod Mławą na Mazowszu; syn Mikołaja, zubożałego szlachcica herbu Świnka. W półroczu zimowym 1537/38 immatrikułował się na wydziale filozoficznym Akademii Krakowskiej. Oprócz oficjalnego programu zgłębiał samodzielnie język i kulturę antyku, głównie piśmiennictwo greckie. Po zamieszkach wśród młodzieży w 1549 opuścił uczelnię krakowską i udał się do Wrocławia, gdzie studiował z wybitnym humanistą Andrzejem Winklerem. Następnie przez krótki czas nauczał prywatnie w rodzinnym Grzebsku, po czym w sierpniu 1551 wyjechał na uniwersytet do Królewca. Tu nawiązał przyjaźń z Janem Kochanowskim. Sympatia (przypuszczalnie już od czasu pobytu w Krakowie) do reformacji sprawiła, że zdecydował się na pracę w szkole różnowierczej w Koźminku pod Kaliszem, gdzie od ok. 1553 do 1556 pełnił funkcję rektora; możliwe, że tu poznał Franciszka Stankara. W grudniu 1556 uzyskał w Krakowie bakalaureat, po czym na sześć lat osiadł w Grzebsku. W 1562 powrócił do Akademii, w 1563 został magistrem i rozpoczął tam nauczanie — wykladał Arystotelesa, Demostenesa, Lukana i Herodota, niektóre zagadnienia podejmował jako pierwszy na uczelni. Był znaną literatury greckiej, interesował się matematyką i archeologią. W tym czasie zwrócił się ku katolicyzmowi i nawiązał kontakt z czołowymi przywódcami kontreformacji: Marcinem Kromerem, Stanisławem Hozjuszem, Stanisławem Karnkowskim. W 1564 schronił się przed zarząz u jezuitów w Braniewie, na-

stępnie przebywał w rodzinnych stronach. W lipcu 1565 wszedł do Kolegium Mniejszego Akademii Krakowskiej, w 1567 do Kolegium Większego i objął tzw. profesurę królewską. Oddany ofiarnie kształceniu młodzieży, przysposobił cały poczet wybitnych uczniów w zakresie historii, filologii klasycznej i matematyki. Mimo niedostatku zgromadził cenny księgozbiór, którego część za życia przekazał kolegium jezuickiemu w Braniewie; reszta — już po jego śmierci — stała się własnością Kolegium Większego Akademii. Zmarł 1 grudnia 1570 w Krakowie; pochowany w kościele św. Anny.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. De multiplici siclo et talento hebraico. Powst. ok. 1565. Wyd. Antwerpia 1568 druk. K. Plantinus. Wyd. nast. w zbiorze: T. Cruse (Crenius): *Opusculorum quae ad historiam ac philologiam sacram spectant*. T. 2. Rotterdam 1693 s. 302–458. Dzieło numizmatyczne.

2. Geometria, to jest miernicka nauka ... napisana z greckich i łacińskich ksiąg. Kr. 1566 druk. Łazarz Andrysiowic. Wyd. nast.: odmienne Kr. 1566 druk. Łazarz Andrysiowic; wyd. homogr. ed. pierwszej wyd. J. Bayer. Wwa 1861; toż wyd. W. Krzyszkowski. Wwa 1929; dedykację i fragm. utworu przedr. W. Tazyski: Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII w. Lw. 1928; toż wyd. 2 Wwa 1955; całość wyd. kryt. Wr. 1957 (transkrypcja i objaśnienia A. Siudut; słownik K. Sawicki, A. Siudut; wstęp H. Barycz, K. Sawicki). Najdawniejszy podręcznik geometrii — miernictwa w jęz. pol.; pierwsza pol. książka techniczna.

3. Prognosticon. 1570. (Utwór dziś niezany).

Przekład

4. Grzegorz z Nazjanzu: Duo poemata ... alterum de virtute hominis, alterum de vitae itineribus ... scholiis explicata. Kr. 1565 druk. Łazarz Andrysiowic. Przekł. z jęz. grec. na łac.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964).

J. BROZEK: Żywoć S.G. Powst. 1637–1643. Wyd. A. Grabowski: *Starożytności historyczne polskie*. T. 1. Kr. 1840 s. 457–469; wyd. kryt. H. Barycz w *Wyborze pism J. Brozka*. T. 1. Wwa 1956. — H. BARYCZ: *Pol. słownik biograf.* 9 (1960–61). — TENŻE: Dwa niezane listy S.G. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 10 (1965) nr 1/2. — J. CZERNIATOWICZ: Z dziejów greccytki w Polsce w okresie Odrodzenia. Wr. 1965. — „Geometria, to jest miernicka nauka”. *Mater. Sesji Nauk zorganizowanej przez UJ. Zakład Hist. Nauki i Techniki PAN i Stowarzyszenie Geodetów Pol.* Dod. do *Przeł. Geodezyjnego* 1967 nr 5. — A. LEWICKA-KAMIŃSKA: Biblioteka Jagiellońska w l. 1492–1655. *Hist. Bibl. Jagiel.* T. 1. Kr. 1966. — H. BARYCZ: Dwaj poeci renesansowi w murach

Uniwersytetu. W: *W blaskach epoki odrodzenia*. Wwa 1968. — W. BERBELICKI: S.G. greccytki i popularyzator nauki. *Bt. Bibl. Jagiel.* 1968 nr 2. — B. ŻYWIECKI: *Barwy* 1968 nr 2. — TENŻE: Wkład Polaków do nauki. S.G. *Problemy* 1969 nr 10. — TENŻE: S.G. *Notatki Płockie* 1969 nr 3. — K. SAWICKI: Pięć wieków geodezji polskiej. Wyd. 3 Wwa 1968. — H. BARYCZ: S.G. — człowiek i dzieło. W: *Z epoki renesansu, reformacji i baroku*. Wwa 1971. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — H.E. WYCZAWSKI: *Słownik pol. teologów katol.* 1 (1981). — T. ORACKI: Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od poł. XV do końca XVIII w. Olsztyn 1984. — R. JASZUKIEWICZ: Współcześni S.G. *Ciechanowski Studia Muzealne* 1988 t. 1 s. 125–135.

I.T.

GRZYMAŁA Franciszek ok. 1790–1871

Urodzony ok. 1790 w ziemi łomżyńskiej. Uczestniczył w kampanii napoleońskiej 1812; został wzięty do niewoli i zesłany na Kaukaz. Po powrocie przebywał w Wilnie; wiersze i artykuły ogłaszał w *Dzienniku Wileńskim* (1815–20), *Wiadomościach Brukowych* (1816–20, pod pseud. szubrawskim Gurcho), w efemerycznym, opozycyjnym wobec *Wiadomości Gębacz* (23 marca–10 kwietnia 1817) i w *Tygodniku Wileńskim* (1818). Około 1820 wyjechał do Warszawy, gdzie podjął pracę nauczyciela języka i literatury polskiej oraz wziął czynny udział w życiu literackim stolicy, wiążąc się zarówno z klasykami (uczestnik obiadów Wincenego Krasieńskiego), jak i z liberalną grupą Brunona Kicińskiego. Utwory i artykuły publikował w *Tygodniku Polskim* (1819), *Orle Białym* (1819), *Wandzie* ((1820–21), *Rozmaitościach Warszawskich* (1820, 1825–26), *Florze* (1821). W 1821 wydawał czasopismo *Sybilla Nadwiślańska*, a w 1821–25 czasopismo *Astrea* (z dodatkiem *Pielgrzym Nadwiślański*), w którym w 1823 zamieścił pierwszą przychylną ocenę poezji Adama Mickiewicza. Z racji jej protekcyjnego tonu stał się przedmiotem ataku poety w rozprawie „O krytykach i recenzentach warszawskich”. W 1825–27 publikował w *Bibliotece Polskiej*. W 1826 osiadł we wsi Kaletnik koło Suwałk. W czasie powstania listopadowego należał do Towarzystwa Patriotycznego i w pierwszym okresie był jego sekretarzem; 11 stycznia 1831, podczas obrad w kawiarni „Honoratka”, został aresztowany pod niesłusznym zarzutem przygotowywania zamachu na dyktaturę Józefa Chłopickiego (wkrótce zwolniony). Należał do zwolenników Maurycego Mochnackiego w jego walce z wszechwładzą sejmu. Był członkiem Gwardii Narodowej; następnie służył (w stopniu oficera) w 7. Pułku Ułanów województwa augustowskiego. Wydał efemeryczne pismo *Sybilla Sarmacka Wskrzeszona* (grudzień 1830), publikował w

Nowej Polsce, Gazecie Polskiej, Gazecie Narodowej. Był przedmiotem pamfletu politycznego Kajetana Koźmiana pt. „Partyzant” (znanego też pod nazwą „Grzymaliada”). Po powstaniu wyemigrował do Paryża, tu początkowo związał się ze Stronnictwem Demokratycznym Joachima Lelewela, marszałkował parokrotnie na zebraniach Ogółu Paryskiego przy rue Taranne i redagował *Sybillę Tudactwa Polskiego* (1833, 1835, 1836). Zbierał materiały do historii kampanii 1812 i powstania listopadowego oraz zajmował się twórczością literacką. Publikował w *Das Fest der freien Press* (1832), *Les Souvenirs de la Pologne* (1838), *Compte rendu* (1847), *Ojczyźnie* (1848), *La Tribune des Peuples* (1849), *Biesiadzie Krzemienieckiej* (1858), *Wiadomościach Polskich* (1855–58). W ostatnich latach żył w nędzy. Zmarł w 1781 w Paryżu; pochowany na cmentarzu w Batignolles.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Oratorium siedmiu słów ostatnich Chrystusa na krzyżu, z muzyką Józefa Haydna. Dane w Wielki Piątek 1817 r. w Kościele ... Akademickim Śgo Jana w Wilnie, oraz krótka wiadomość o oratoriach. Wil. 1817.

Libretto wg J. Friebertha.

2. Głos wolnego Polaka do reprezentantów narodu (9 VI 1831). Wwa 1831.

3. Pierwiosnek polski na rok 1851. Paryż 1851. Tu: Wielkanoc na wygnaniu (wiersz) i Rzut oka na niedawną przeszłość.

4. Prace rymotwórcze. B.m.r.

Parę rozproszonych wierszy G. ogł.: J. Bieliński w: Szubrawcy w Wilnie (1817–22). Wil. 1910; A. Bar w: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947; *Zbiór poetów pol.* 1 (1959).

Adaptował też sztuki teatralne dla sceny warszawskiej, m.in. komedię M.E.V. Théaulon de Lambert, A. d'Artois, R.A. de Chazet: Rano i wieczór (wyst. 1832) oraz komedię L.B. Picard: Kuzynek całego świata.

Mylnie przypisywano mu artykuły z *Orla Białego* (1819–20) podp. pseud. Polak Konstytucyjny (są one autorstwa Wojciecha vel Alberta Grzymały).

Listy rozproszone w rękopisach; fragm. listów do A. Mickiewicza ogł. J. Odrowąż-Pieniążek w: Listy do A. Mickiewicza w Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu. Wr. 1968 *Arch. Lit.* 12.

O P R A C O W A N I A

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

K.W. WÓJCICKI. *Enc. powsz. Orgel* 10 (1862). — L. SIEMIENSKI. Obóz klasyków. Kr. 1866 i wyd. nast. — [L. RETTEL] L.R.: *E.G. Roczn. Tow. Hist.-Lit. w Paryżu. R. 1870–1872*. Pozn. 1872. — J. WIĘCKOWSKA. Opozycja liberalna w Królestwie Kongresowym (1815–1830).

Wwa 1925. — A. BAR: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947. — A. LEWAK. *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — A. KO-WALSKA. Warszawa literacka w czasie przełomu kulturalnego 1815–1822. Wwa 1961. — Z. SKWARCZYŃSKI: Kazimierz Kontrym. Towarzystwo Szubrawców. Dwa studia. Łódź 1961. — M. KACZMAREK, K. PECOLD: Niedrukowany paszkwil Kajetana Koźmiana („Partyzant” – ballada). *Miscellanea z l. 1800–1850*. Wr. 1963 *Arch. Lit.* 7. — W. PUSZ: Epistolografia menipejska w Oświeceniu postanislawowskim. Łódź 1985 *Acta Universitatis Lodzensis*. — Cz. SKANKA: Śladami uczestników powstania listopadowego na Pomorzu. *Ziemia* 1991 [wyd. 1993]. — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: Bücher und ihre Leser in Wilna am Anfang des 19. Jahrhunderts. Frankfurt am Main 1996.

E.A.

GUBRYNOWICZ Bronisław 1870–1933

Urodzony 2 października 1870 we Lwowie; syn Władysława, księgarza-wydawcy, i Ludwiki z Dietzów; brat Kazimierza, księgarza-wydawcy. Uczęszczał do Gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie, w 1888–92 studiował na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego m.in. pod kierunkiem Romana Pilata. Od 1890 ogłaszał prace w *Pamiętniku Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza*. W 1892 uzyskał stopień doktora filozofii. W tymże roku objął funkcję skryptora Zakładu Narodowego im. Ossolińskich oraz zastępcy nauczyciela w Gimnazjum im. Franciszka Józefa. W roku następnym wyjechał do Berlina, by tam kontynuować studia m.in. pod kierunkiem Aleksandra Brücknera, a potem do Monachium i do Paryża. W 1894 pojechał na zlecenie Akademii Umiejętności do Włoch w celu przeprowadzenia poszukiwań naukowych w archiwach watykańskich i bibliotekach włoskich. Po powrocie do Lwowa kontynuował działalność historycznoliteracką, miewał także liczne odczyty, m.in. w Towarzystwie Oświaty Ludowej we Lwowie i innych miastach galicyjskich. Przez pewien czas był sekretarzem Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. W 1902 był jednym z założycieli i do 1905 współredaktorem *Pamiętnika Literackiego*. W 1904 habilitował się na Uniwersytecie Lwowskim i rozpoczął wykłady z historii literatury polskiej. Został też kustoszem Muzeum Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Ogłaszał artykuły historycznoliterackie w czasopiśmie, m.in. od 1909 w *Kurjerze Warszawskim* i w *Gazecie Lwowskiej* (tu do 1914 liczne recenzje teatralne). W 1920 objął kierownictwo Katedry Historii Literatury na Uniwersytecie Warszawskim. Od 1925 redagował ponownie *Pamiętnik Literacki*, w 1926 założył i redagował *Ruch Literacki*, w którym umieszczał

przeglądy bibliograficzne literatur obcych. Ożenił się z Heleną Lewental. Był członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu i Polskiej Akademii Umiejętności. Zmarł 6 maja 1933 we Lwowie; pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wincenty Reklewski. Szkic literacki. Lw. 1893 odb. ze *Spr. Gimn. im. Franciszka Józefa we Lw.* Przedr. w poz. 10.
2. Romans w Polsce za czasów Stanisława Augusta. Lw. 1904.
3. Kilka kart ze stosunków Krasieńskiego z Mickiewiczem. Lw. 1912 odb. ze *Spr. z Czynności Zakładu Nar. im. Ossol. za r. 1911.*
4. Kazimierz Brodziński. Życie i dzieła. Cz. 1: 1791–1821. Lw. 1917. Przedr. w poz. 10.
5. Rozwój powieści w Polsce. Powieść do połowy XVIII stulecia. *Dzieje lit. pięknej w Polsce.* Cz. 2. Kr. 1918 *Enc. Pol.* T. 22; toż wyd. 2 Kr. 1936 *PAU. Enc. Pol.*
6. Antoni Małecki (1821–1913). Lw. 1920.
7. Monografia J. Kleinera o Słowackim. Lw. 1925 odb. z *Pam. Lit.* Przedr. w poz. 10.
8. Józef Maksymilian Ossoliński. Człowiek i pisarz. Lw. 1928.
9. Na marginesie „Monitora”. Przyczynek do dziejów czasopiśmiennictwa polskiego w XVIII w. Kr. 1928 odb. ze *Studiów staropol. ku czci A. Brücknera.* Przedr. w poz. 10.

Wydania zbiorowe

10. Studia literackie. Wyd. P. Grzegorzczak i J. Krzyżanowski. Wstęp J. Krzyżanowski. Wwa 1935.

Prace edytorskie

11. Album Piotra Moszyńskiego. Lw. 1898 odb. z *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza.*
12. A. Mickiewicz: Dzieła. Pierwsze wyd. kompletne, kryt. T. 1–4. Lw. 1898.
13. J.Ch. Pasek: Pamiętniki. Nowe wyd. kryt. według rękopisu znajdującego się w Bibl. Cesarskiej w Petersb. przygotował i wstępem opatrzył... Lw. 1898.
14. A. Małecki: Juliusz Słowacki. Jego życie i dzieła. Wyd. i opatrzył notami krytycznymi, w których podana jest literatura o Słowackim... T. 1–3. Lw. 1899.
15. J. Słowacki: Dzieła. T. 1–10. Lw. 1909. Współwydawca: W. Hahn. G. oprac. t. 1–4, 10.
16. I. Krasicki: Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki. Z autografu wyd., wstępem i objaśnieniami zaopatrzył... Kr. 1921 *BN I*, 41. Wyd.

nast. m.in. wyd. 5 dopełnił J. Krzyżanowski. Wr. 1950.

17. J. Słowacki: Mazepa. Wstępem i objaśnieniami zaopatrzył... Kr. 1924 *BN I*, 76.

Koresp. G. znajduje się m.in. w Bibl. Nar. i w Ossol.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

Rocz. PAU w Kr. 1927/28 [tu: biogr. i bibliogr. prac]. — I. CHRZANOWSKI. *Pam. Lit.* 1933 [nekrolog]. — *Ruch Lit.* 1933 nr 5/6 [nr poświęcony B.G., tu m.in.: P. GRZEGORCZYK: Bibliografia prac prof. B.G.; Z. LEMPICKI: Twórczość naukowa B.G. na tle epoki]. — M. GIERGIELEWICZ: Dzieło B.G. *Ruch Lit.* 1936 nr 3. — P. GRZEGORCZYK. *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — J. KRZYŻANOWSKI: B.G. 1870–1933. *Z dziejów polon. warsz.* Wwa 1964. — W. BRUCHNAŁSKI: Wspomnienie o B.G. W: *Między średniowieczem a romantyzmem.* Wwa 1975. — *Biogramy uczonych pol.* Cz. 1 z 1. Wr. 1983.

W.A.-Sz.

GURSKI Walenty zm. 1832

Urodzony w ziemi sanockiej; syn Jakuba, sędziego ziemi halickiej, i Marianny z Gurskich. Ożenił się z Krystyną Lisowską. Gospodarował w dziedzicznych Szklarach i Hadlu w ziemi sanockiej i zajmował się literaturą. W druku debiutował w 1785. W 1790 tytułował się rotmistrzem gwardii konnej koronnej, później byłym pułkownikiem wojsk polskich. Należał do literackiego grona sąsiedzkiego, które wydało efemeryczny periodyk literacki *Zabawa Literatów w Kompanii Pożytecznie Bawiącej się Utworzona, a dla Rozrywki Kochających Nauki Wydrukowana* (Przemyśl b.r. [1790, 1794 lub 1798?]), zawierający oprócz wiersza G. utwory Tadeusza Preka, Jędrzeja Wolffa i Anny Szeptyckiej. W 1797–1800 wystawiał komedie w teatrze lwowskim. W 1817 był członkiem Stanów Galicyjskich. Zmarł w 1832 w Szklarach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pobudka do Polaków (inc.: Tam, gdzie się wznoszą wieże niebotyczne...). B.m. [1785]. Niepodp.
2. Różne dzieła wierszem i prozą. T. 1. Wwa 1785.
3. Areszt ślubu. Komedja w 3 a. [oraz] Tryumf cnoty. Komedja w 5 a. Wyst. i wyd. 1800. Wyd. nast. w poz. 4.
4. Różne dzieła zamykające w sobie komedie, różne wiersze, bajki, sielanki i ody. T. 1–4. Kr. 1804; t. 5–6. Lw. 1817. Kilka wierszy przedr.: 389

Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło. Wwa 1981.

Tu m.in.: Rozwód w masce. Komedia w 4 a. (wyst. Lw. 1797); Rycerz zakochany. Komedia w 5 a. (wyst. Lw. 1799); Zemsta pięknej kobietki. Komedia w 4 a. (wyst. Lw. 1813); przekł. „Porwania Prozerpiny” C. Claudiana; przekł. ks. 1 „Eneidy” Wergiliusza.

5. Nowe bajki i powieści. Lw. 1827.

Parę listów G. do T. Preka w rkpse Ossol. sygn. 897/II.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

B. LASOCKA: Teatr lwowski w l. 1800–1842. Wwa 1967. — J. GOT: Na wyspie Guaxary. W: Bogusławski i teatr lwowski. Kr. 1971. — E. ALEKSANDROWSKA: Z dziejów cenzury lwowskiej. Ingerencje cenzorów w tomach wierszy W.G. (1827) i Ludwika Kropińskiego (1844). *Miscellanea z doby Oświecenia* 6. Wr. 1982 *Arch. Lit.* 22. — T. KOSTKIEWICZOWA: Horyzonty wyobraźni. O języku poezji czasów Oświecenia. Wwa 1984. — W. WOŹNOWSKI: Dzieje bajki polskiej. Wwa 1990. — J. ABRAMOWSKA: Polska bajka ezopowa. Pozn. 1991. — T. KOSTKIEWICZOWA: W.G. (zm. 1832). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996.

E.A.

GUTKOWSKI Wojciech 1775–1826

Urodzony w 1775 w Znamieniu koło Garwolina; syn Józefa i Konstancji z Górskich. W 1789 rozpoczął służbę wojskową w Korpusie Inżynierów Koronnych. W okresie targowicy należał do sprzyśnięcia warszawskiego. 1 maja 1794 został awansowany na konduktora inżynierii wojskowej i przydzielony do korpusu gen. Józefa Zajączka, w tej formacji walczył w powstaniu kościuszkowskim (kontuzjowany w czasie obrony Pragi). Po rozbiorach zajmował się studiami w zakresie agronomii i techniki w Lublinie i Zamościu (tu na stanowisku profesora architektury w Liceum Zamojskiego). W 1803–04 redagował — początkowo wspólnie z Bazylim Kukulnikiem — *Dziennik Ekonomiczny Zamojski*, w którym propagował postęp rolnictwa w duchu fizjokratyzmu. W 1807 wstąpił (w stopniu kapitana) do formującego się wojska polskiego; służył początkowo w 4. Pułku Piechoty, a następnie w Korpusie Inżynierów, z którym uczestniczył w kampanii pruskiej. Od 1808 wykładał w Szkole Zakładowej Artylerii i Inżynierów w Arsenale Warszawskim, a po przemianowaniu jej w 1810 na Szkołę Zakładową Artylerii i Inżynierów został jej komendantem, z awansem na pułkownika. Od 1809 był nadto poddyrektorem Korpusu Inżynierów i w tym charakterze brał udział w obronie Torunia przed Aus-

triakami. W 1809–11 ogłaszał prace w *Gazecie Poznańskiej*. W 1811, jako „biegły w matematyce, pracach rolniczych, udoskonaleniu młodzieży w naukach wojennych”, został przyjęty do Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk; w tym samym roku został członkiem loży wolnomularskiej Świątynia Izis. W kampanii 1812 walczył nad Bugiem, w czasie odwrotu dostał się pod Wittenbergą do niewoli austriackiej. Od 1814 był komendantem Korpusu Inżynierów w Lublinie; prace ogłaszał w *Dostrzegaczu Ekonomicznym i Politycznym Lubelskim* (1816) i w *Rocznikach Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk* (1816, 1822). Działał w wolnomularstwie (od 1816 członek loży Świątynia Równości, od 1818 mistrz obrzędów Prawdziwej Jedności w Dolinie Lublina). Zabiegał o utworzenie w Lublinie towarzystwa rolniczego (na wzór Towarzystwa Rolniczego w Warszawie, którego był członkiem od 1810); aktywnie uczestniczył w pracach powstałego w 1818 Lubelskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1822 został emerytowany i przeniesiony do Korpusu Inwalidów i Weteranów. Zmarł 1 maja 1826 w Lublinie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Katechizm ekonomiczny dla włościan... Wwa 1806.

2. Podróż do Kalopei, do kraju najszcześniejszego w świecie, gdzie bez pieniędzy i bez własności bogactwa, przemysł, światło i dobre wszystkie mienie jak największej wygórowało i gdzie tom drugi historii życia Bolesława II, króla polskiego, znajduje się. [Powieść utopijna powst. w 1814, referowana na posiedzeniu Tow. Warsz. Przyj. Nauk w 1817]. Wyd. i wstęp Z. Gross. Wwa 1956.

3. Obrachowanie korzyści wynikających z zaprowadzenia rolnictwa przemiennego, przez Autora „Katechizmu ekonomicznego dla włościan”. Wwa 1825.

W zaginionym dziś rkpse miał pozostawić „Myśli o rządzie polskim”.

Nadto dzieła z zakresu techniki rolniczej i inżynierii wojskowej, oryginalne i tłumaczone.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972); LP

W.K. KOZŁOWSKI: „Podróż do Kalopei”, pierwsza utopia socjalistyczna polska. *Sfinks* 1913 z. 3. — S. PIETRASZKO: Kalopea — państwo, którego nigdy nie było. *Problemy* 1952 nr 4. — M. TYROWICZ. *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — TENŻE: Zamojskie i lubelskie pisma agronomiczne W.G. *Rocz. Lubel.* 5 (1962) [wyd. 1964]. — L. GUZICKI: Pierwsza polska utopia socjalistyczna. „Podróż do Kalopei” W.G. *Międzyuczelniane Zesz. Studia Społ.-Ekonomiczne* 1963 z. 7. — K. OPACKA: Z pierwocin myśli spółdzielczej w

Polisce. W.G. „Podróż do Kalopei”. *Rocz. Spółdzielczego Instytutu Badawczego* 1963 z. 2. — *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — L. HAJDUKIEWICZ. *Hist. nauki pol.* T. 6. Wr. 1974. — J. MARCHEWA: „Podróż do Kalopei” jako mesjanizująca utopia społeczno-polityczna. *Zesz. Nauk. UŁ. Filol. Pol.* 1975 z. 110. — J. BARTYŚ: Wizjoner czy fantasta? O życiu i działalności W.G. Lubl. 1983. — Z. NAJDOWSKI: Przyczynek do genezy idei socjalizmu w Polsce. *Myśl Marksistowska* 1985 z. 2. — E. FRYCKOWSKI: Problematyka pracy w myśli społeczno-filozoficznej polskiego Oświecenia. Bydg. 1986. — J. ROSIECKA: Blichtr kalopejskiego socjalizmu. *Colloquia Communia* 1986 z. 2/3. — J. SNOPEK: Objawienie i Oświecenie. Z dziejów libertynizmu w Polsce. Wr. 1986. — Z. NAJDOWSKI: „Podróż do Kalopei” W.G. Studium z dziejów myśli polskiego Oświecenia. Wwa 1988. — W. CHYTROWSKI: Filozofowie romantyczni o przyszłości Polski. Tor. 1993. — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: Bücher und ihre Leser in Wilna am Anfang des 19. Jahrhunderts. Frankfurt am Main 1996.

E.A.

GWAGNIN Aleksander 1534–1614

Inne formy nazwiska: Guagnino; Guagninus.

Urodzony w 1534 w Weronie w zubożalej rodzinie szlacheckiej; syn Ambrożego Guagnini dei Rizzoni (stąd godło herbowe Jeź) i Bartolomei. Około 1558 wraz z ojcem wyemigrował z kraju, nie wiadomo, czy bezpośrednio do Polski. W 1561, protegowany przez Mikołaja Sieniawskiego, wojewodę ruskiego i hetmana wielkiego koronnego, u Zygmunta II Augusta, został przyjęty do wojska polskiego jako biegły w sztuce oblężniczej i fortyfikacyjnej. Brał udział w wyprawach: inflanckiej, wołoskiej i moskiewskiej, po czym jako królewski rotmistrz piechoty stał na czele załogi Witebska, skąd nadal kierował udanymi wypadami na wojska carskie. Za zasługi wojenne i dzięki wstawiennictwu margrabiego brandenburskiego Joachima II na sejmie lubelskim 1569 został pasowany na rycerza (eques auratus), a przy poparciu hetmana wielkiego litewskiego Jana Karola Chodkiewicza 17 lipca 1571 uzyskał indygenat szlachecki. W 1574 otrzymał w dożywocie starostwo filipowskie (stracił je w 1579 wskutek zadłużenia). W 1576 wrócił do służby królewskiej i uczestniczył w wyprawie na Gdańsk. Jesienią 1578 wyjechał do Włoch z zamiarem odzyskania rodzinnego majątku w Weronie i nawiązania w Wenecji kontaktów handlowych. Nie uzyskawszy niczego, powrócił do Polski. W 1581 brał udział w oblężeniu Pskowa. Jesienią tegoż roku wyjechał do Szwecji i ponownie do Włoch w celach handlowych i majątkowych, możliwe jednak, że była to ucieczka przed oskarżeniami

Macieja Strykowski o przywłaszczenie rękopisu „Sarmacji” w czasach, gdy jej autor służył pod komendą G. w Witebsku. Pod koniec życia mieszkał w Krakowie. W 1611 procesował się z wydawcą Mikołajem Lobem w związku z drukowanym u niego polskim przekładem „Sarmacji”. Zmarł w 1614 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

Sarmatiae Europae descriptio. Kr. 1578 druk. M. Wirzbięta. Wyd. nast.: Spira 1581 i odb.; przedr. J. Pistoriusz: *Polonicae historiae corpus*. Bazylea 1582; w zbiorze: *Rerum Polonicarum* tomi tres. T. 2. Frankfurt 1584; w zbiorze: *Respublica sive status Regni Poloniae, Lithuaniae, Prussiae, Livoniae etc. diversorum authorum*. Lejda 1626 (skrót.); toż Lejda 1627 (dwie ed.); toż Lejda 1642; w zbiorze: *Scriptores rerum Polonicarum*. Wwa 1761. Fragm. przedr. J. Fijałek: *Teksty opisowe Wilna. Ateneum Wil.* 1 (1923) s. 521–525.

Fragm. pt. *Gesta praecipua tyranniaeque ingens Monarchae Moscoviae Joannis Basiliadis nuper perpetrata*. Wyd. osob. Spira 1581.

Prawdopodobnie plagiat — przeróbka utworu M. Strykowski pt. *Sarmatiae Europae descriptio*. Kr. 1578 (zob.) — i kompilacja dzieła Z. Herbersteina, dyplomaty austriackiego, pt. *Rerum moscovitarum commentarii*. Wiedeń 1549.

Przekład pol. M. Paszkowskiego na zlecenia autora pt. *Kronika Sarmacyje europejskiej*. Kr. 1611 druk. M. Lob (dwa odbicia). Przedr.: F. Bohomolec: *Zbiór dziejopisów polskich*. T. 4 Wwa 1768; fragm. przedr. J. Popliński: *Nowe wypisy polskie*. Cz. 2. Leszno 1838 s. 250–255; częściowo przedr. K.J. Turowski. Kr. 1860 *Bibl. Pol.* S. IV z. 18–22; fragm. przedr. J. Fijałek, jw.

Przekł.: czes.: 1590, 1602, 1786; niem. (fragm.) 1582; ros.; wlos.: 1583, 1606.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964); LP.

C. CIPOLLA: *Un Italiano nella Polonia e nella Svezia*. Torino 1887. — T. ULEWICZ: *Sarmacja*. Kr. 1950. — W. BUDKA. *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — E. SIELICKI: *Kronikarze polscy w latopisarstwie i dawnej historiografii ruskiej*. *Slavia Orientalis* 1965 nr 2. — B. OTWINOWSKA: *Język – naród – kultura*. Wr. 1974. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — I. LEWANDOWSKI: *Recepcja rzymskich kompendiów historycznych w dawnej Polsce*. Pozn. 1976. — J. RADZISZEWSKA: *Maciej Strykowski – historyk, poeta z epoki Odrodzenia*. Kr. 1978 *passim*. — A. BIERNACKI: *Histoire d'un plagiat*. *Kwart. Hist. Nauki Pol.* 1979 nr 3. — H. WOLSKA. *Bibliotekarz Lubel.* 1985 s. 17–25 [opis egzemplarzy „Descriptio” znajdujących się w Bibl. Publ. im. H. Łopacińskiego w Lubl.].

I.T. 391

H

HAGEN-SCHWERIN Maria 1859–1918

Urodzona 1 marca 1859 w Krakowie w rodzinie ziemiańskiej; córka Adama Juliana Łosia i Euzebii z domu Kirchmajer Ragen von Altenkirchen; siostra Wincentego Łosia, powieściopisarza i nowelisty. W 1877 w Krakowie wyszła za mąż za barona Stanisława von Hagen-Schwerin. Od 1883 ogłaszała opowiadania i nowele w *Gazecie Lwowskiej* i innych lwowskich pismach; posługiwała się często pseudonimem Alces. Zmarła latem 1918 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Expiation. Wyd. 2 Paris 1882.
2. Z życia. Nowele. Lw. 1886.
3. Nowele. Kr. 1887.
4. Pani Choryńska. [Nowele]. Lw. 1895.
5. Szalone serca. Powieść. Lw. 1895.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973).

HARTKNOCH Krzysztof 1644–1687

Urodzony w 1644 we wsi Jabłonka pod Szczytnem w rodzinie niemieckiej; syn Andrzeja, pastora i nauczyciela. W 1662 rozpoczął studia teologiczne i humanistyczne na uniwersytecie w Królewcu, nie ukończył ich jednak z powodu niedostatku. Wyjechał na Litwę, w 1665 przyjął obowiązki nauczyciela domowego u burgrabiego kowieńskiego. W 1666 został rektorem szkoły ewangelickiej w Wilnie, a w roku następnym przeniósł się do Gdańska, gdzie równocześnie studiował i pracował jako nauczyciel prywatny. Przez pół roku był kaznodzieją w Słucku, po czym wrócił do Gdańska. Po uzyskaniu stopnia magistra filozofii w 1672 podjął wykłady w Akademii w Królewcu. Równocześnie prowadził intensywne studia historyczne, które znalazły wyraz w pracy „Respublica Polonica...” (wyd. 1678), zawierającej systematyczny opis instytucji politycznych państwa polskiego na tle jego dziejów. Od 1677 był profesorem Gimnazjum Toruńskiego. Zmarł 3 stycznia 1687 w Toruniu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dissertatio de forma Imperii Polonici. Królewiec 1675 druk. P. Mensenius.
2. Respublica Polonica duobus libris illustrata. Jena 1678 druk. J. Nisius. Wyd. nast.: pt. De Republica Polonica libri duo. Frankfurt i Lipsk 1687 druk. w Jenie J.Z. Nisius; Lipsk 1698.
Przekład pol. fragm.: B. Korngut. *700 lat myśli pol.*: XVII w. 1 (1979).
3. Selectae dissertationes historicae de variis rebus Prussicis. [B.m.] 1679; toż wyd. z poz. 6.
4. Alt und Neues Preussen. Frankfurt 1684 druk. J. Andrea. Fragm. pt. Opis Torunia z r. 1648 zawarty w dziele „Dawne i nowe Prusy”. Tłum. i komentarzem opatrzył J. Serczyk. Tor. 1989.
5. Preussische Kirchen Historie. Frankfurt 1686. Wyd. nast. Lipsk 1688.

Prace edytorskie

6. P. Duisburg: Chronica Prussiae. Frankfurt i Lipsk 1679 druk. w Jenie J.Z. Nisius.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964).

A.P.

G.J. SAHME: Leben und Schriften Ch. Hartknochs, eines berühmten preussischen Geschichtschreibers. Wyd. M. Lilienthal: Erläutertes Preussen. T. 5. Królewiec 1742. — S. TYNC: Dzieje Gimnazjum Toruńskiego. T. I. *Rocz. Tow. Nauk. Tor.* 34 (1927); t. 2 tamże 53 (1949) z. 1. — K. PIWORSKI: *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — T. ORACKI: Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla. Wwa 1963. — W. GRAJEWSKI: Jan Schulz Szulecki i jego „Tractatus historico-politicus de Poloniam nunquam tributaria”. Łódź 1964 s. 22–23 i passim. — J. SERCZYK: *Rocz. Tor.* 3 (1969). — A. TUJAKOWSKI: Z dziejów drukarstwa i piśmiennictwa na Pomorzu. Wwa 1970. — L. MOKRZECKI: W kręgu prac historyków gdańskich XVII w. Gdańsk 1974. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — I. LEWANDOWSKI: Recepcja rzymskich kompendiów historycznych w dawnej Polsce. Poznań 1976. — J. SERCZYK: K.H. (1644–1687), profesor Gimnazjum w Toruniu, historyk Pomorza i Prus. *Wybitni ludzie dawnego Tor.* Wwa 1982. — A. KRAWCZYK: Źródła informacji do „Respublica Polonica” J.K.H. *Annales UMCS. Sectio F. Hist.* 40 (1985) s. 117–141.

I.T.

HAUR Jakub Kazimierz 1632–1709

Urodzony w 1632; syn Jakuba, ławnika warszawskiego, i Anny Marii z Petardów (pochodzącej z Gra-

zu). Kształcił się w Akademii Krakowskiej. W 1656 pozostawał na służbie w lwowskiej rodziny Morzykonicznych, w 1658 w Dziańottich. Podróżował za granicę, przypuszczalnie do Włoch, Niemiec, Holandii i Anglii. Znał język niemiecki, włoski i francuski. Przed 1668 otrzymał tytuł szlachecki. Od 1670 pracował jako pisarz i superintendent w majątku Stanisława Skarszowskiego, kasztelana wojnickiego. Około 1679 zarządzał przez krótki czas dobrami podskarbiego wielkiego koronnego Jana Andrzeja Morsztyna. Do końca życia prowadził rozliczne interesy finansowe. Dzierżawił wieś Chorowica pod Krakowem, równocześnie piastował urząd komisarza do rachunków skarbowych. Otrzymał tytuł sekretarza królewskiego i barona. Zdobytą wiedzę i doświadczenie zawarł w książkach, które przez długie lata były podręcznikami wiedzy agronomicznej, ekonomicznej i organizacji życia gospodarskiego i domowego. Około 1683 zamieszkał na stałe w Krakowie. Był dwukrotnie żonaty: najpierw z Agnieszką Furmankiewiczówną, a następnie od 1705 z Izabelą Konstancją Bielską. Zmarł w 1709.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Oekonomika ziemiańska generalna. Kr. 1675 Druk. dziedziców K. Schedla. Wyd. nast. poszerz. pt. Ziemiańska oekonomika. Kr. 1679.

2. Skład abo skarbiec znakomitych sekretów oekonomiej ziemiańskiej. Kr. 1689 Druk. M.A. Schedla. Wyd. nast. Kr. 1693.

Edycje skróc.: pt. Wybór oekonomij... Wwa 1730; toż Kr. 1744; pt. Oekonomika... Kr. 1744; toż Wwa 1744; Wwa 1756; Wwa 1757; Berdyczów 1788; Berdyczów 1790; Berdyczów 1793.

Przedr. fragm.: J. Filipowicz: Lud i czas. Wil. 1845 s. 167–181; „Życie świadome” w Polsce w w. XVII. *Wiad. Lit.* 1935 nr 36; B. Ślaski: Wisła i morze. Zbiór fragmentów literackojęzykowych, krajoznawczych i historycznych. Kępno 1939 s. 12–14; M. Piszczkowski: Obrońcy chłopów w literaturze polskiej. Cz. 1. Kr. 1948; toż Kr. 1951; „Czym się człek doma zabawiać ma i rekreować”. Rzecz z traktatu XIII znakomitych sekretów ... braciom bibliofilom dla przypomnienia podana. Wyd. T. Seweryn i S. Obrtułowicz. Kr. 1948; B. Baranowski, W. Lewandowski: Nietolerancja i zabobon w Polsce w w. XVII i XVIII. Wwa 1950; B. Baranowski, W. Lewandowski: Upadek kultury w Polsce w dobie reakcji katolickiej XVII–XVIII w. Wwa 1950; Z życia pańszczyźnianego w XVII w. Oprac. S. Czernik. Wwa 1955; B. Baranowski, J. Bartyś, J. Michalski: Historia Polski 1648–1674. Wybór tekstów. Wwa 1956; *Kamena* 1973 nr 25.

3. Mercurius polski z dobrymi nowinami, wesolemi awizami wierszem opisany. Anno Domini 1702. II. Ephemeris albo dziennik pamiętny dwunastu obrazów. Powst. Kr. 1697. Fragm. z rkpsu

ogł.: R. Pollak: J.K. Haura wierszydła o górach. *Ziemia* 1938 nr 4 [tu: O górach wielkich wyniosłych; Item o tychże górach i kamieniach]; *Poeci pol. baroku* 2 (1965) [tu: Kochanowskiego dawne opera; Kopernik dzielny matematyk]. Autograf w Bibl. UW sygn. 191.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964).

R. POLLAK: Ze staropolskiej literatury hutniczej. J.K.H. relacja o kuźnicach żelaza. *Hutnik* 1936 nr 5 i odb. — T. MAŃKOWSKI: Malarstwo na dworze Jana III. *Biul. Hist. Sztuki* 1950 nr 1/4. — A. PODRAZA: J.K.H., pisarz rolniczy XVII w. *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane R. Grodeckiemu*. Wwa 1960 [tu: bibliogr.]. — TENŻE: J.K.H. Pisarz rolniczy z XVII w. Wr. 1961. — TENŻE: *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — J. KOLBUSZEWSKI: O górach wielkich wyniosłych J.K.H. *Wierchy* 36 (1967) s. 269–271. — Z. MIESZKOWSKI: Podstawowe problemy architektury polskich traktatów od połowy XVI w. do początków XIX w. Wwa 1970. — I. TUROWSKA-BAR: Biblioteczne i czytelnicze wskazówki J.K.H. z XVII w. *Rocz. Bibl.* 1970 nr 1/2. — S. GRODZISKI: J.K.H. wiejski poradnik prawny. *Rocz. Sądecki* 13 (1972) s. 41–88. — *Ilust. nauki pol.* 6 (1974). — F. PILARCZYK: Lekture J.K.H. Przyczynek do dziejów czytelnictwa w Polsce XVII w. *Studia i Mater. WSP w Zielonej Górze* 1981 nr 7 s. 33–41. — J. TAZBIR: Trzy wzorce ziemiańskiej biblioteki. *Przegl. Hist.* 1985 nr 1. — *Słownik pracowników książki pol. Suplement*. Wwa 1986. — W. DYNAK: Z dziejów polskiej pieśni łowieckiej. Wr. 1991. — J. PARTYKA: „Skład abo skarbiec...” J.K.H. jako źródło do badań nad społeczeństwem staropolskim. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 40 (1996) s. 81–91.

I.T.

HEGENDORFIN Krzysztof 1500–1540

Inne formy nazwiska: Hegendorf, Hegendorfer, Hegendorphinus.

Urodzony w 1500 w Lipsku; syn Jana, ubogiego tkacza. Po ukończeniu szkoły miejskiej w 1513 zapisał się na uniwersytet i dwa lata później otrzymał bakalaureat nauk wyzwolonych. Nieprzeciętnie uzdolniony, już w siedemnastym roku życia rozpoczął działalność w dziedzinach: literatury, pedagogiki i nauki w nowym, humanistycznym duchu. Nawiązał kontakt z Filipem Melancthonem i Erazmem z Rotterdamu. Pod wrażeniem słynnej dysputy lipskiej (1519) między Johannem Eckiem, Andreasem Karlstadtem i Marcinem Lutrem, której był świadkiem, coraz bardziej skłaniał się ku protestantyzmowi. Przez pewien czas słuchał F. Melancthona w Wittenberdze. W 1521 uzyskał stopień mistrza nauk wyzwolonych w Lipsku i tegoż roku rozpoczął tu wykłady, by po ustąpieniu Petrusa Mosellana objąć Katedrę Grecystyki. Jesienią 1523 obrano go rektorem. W tym samym roku otrzymał bakalaureat teologii. W 1524–29 słuchał prawa u

L. Fachsa; tytuł doktora praw zdobył dopiero w 1536 we Frankfurcie nad Odrą. Zaproszony przez biskupa Jana Latałskiego, jesienią 1529 objął Katedrę Sztuk Wyzwolonych w poznańskim gimnazjum Jana Lubrańskiego, gdzie rozwinął greccystykę, dokonał wielu reform i podniósł poziom nauczania tak, iż szkołę odtąd zwano akademią. Objasniał Arystoteles, Demostenesa i Cicerona, wydawał także dla studentów teksty ich dzieł i wzory listów. Z Poznania wyjeżdżał dwukrotnie: w 1530 i 1535. W tym czasie zaprzyjaźnił się z dworem Górków i rodziną Jana Leszczyńskiego z Brzegu, zwolennikami luteranizmu. Za szerzenie nowinek religijnych popadł w konflikt z rektorem szkoły, Grzegorzem z Szamotuł, zagorzałym scholastykiem i przeciwnikiem humanizmu. Podejrzany o herezję, wyrokiem kapituły z 19 lipca 1535 został wydany z miasta, a jego dzieła publicznie spalono (dużą ich część wciągnięto do „Indeksu ksiąg zakazanych”). Po krótkim pobycie we Frankfurcie nad Odrą objął urząd syndyka miejskiego w Lüneburgu. W 1539 przez kilka miesięcy wykładał prawo w Rostocku. Po powrocie w 1540 do Lüneburga został superintendentem. Zmarł 8 sierpnia tegoż roku w Lüneburgu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dialogi pueriles. Wyd. przy: P. Mosellanus: Paedologia ... in puerorum usum conscripta. B.m.r. Wyd. nast.: Kr. b.r.; Kr. 1527; Kr. 1534; Kr. 1538.

2. Dragmata in Dialecticam Petri Hispani. Bazylea 1520 druk. A. Cartandrus.

3. Ludi... De duobus adolescentibus et De sene amatore. Tertio recogniti. Kr. 1525 druk. H. Wietor.

Przekład pol. De duobus adolescentibus. Tłum. J. Kosińska. Wyd. kryt. J. Lewański. *Dramaty staropol.* T. 1. Wwa 1959.

4. De instituenda vita et moribus corrigendis iuventutis. Hagenau 1529 druk. J. Secerius.

5. De recta studendi et vivendi ratione. Kr. 1530 druk. H. Wietor.
Utwór zaginiony.

6. Declamatio gratulatoria in coronationem Serenissimi Junioris Poloniae Regis in Gymnasio Posnaniensi habita. Kr. 1530 druk. H. Wietor.

7. Encomium terrae Poloniae. Kr. 1530 druk. H. Wietor.

8. Compendiaria conscribendarum epistolarum ratio. Lipsk 1531 druk. M. Plum. Wyd. nast.: Kr. 1533; Kr. 1537; Kr. 1538.

9. Leges et instituta novae Academiae Posnaniensis. Kr. 1532 druk. H. Wietor.

10. De educandis erudiendisque pueris nobilibus libellus. Kr. 1533 druk. H. Wietor.

11. Stichologia seu ratio scribendorum versuum... Item: Ratio quaedam compendiaria recte instituendi studia. Item: Encomium Philosophiae ex erotico Demosthenis latinum factum. Witten-

berga 1534 druk. J. Rhau. Wyd. nast.: F. Melancthon: Contenta in hoc libello. Argentinae 1535; Kr. 1549; Stichologia... Wyd. osob. Kr. 1544.

12. Adagiorum selectorum centuriae V. Kr. 1535 druk. H. Wietor.

13. Ad rever. Latałski Joannem episcop. crac. epistola. [Wiersz]. B.m. 1536.

P r z e k ł a d y

14. Rudimenta pietatis christianae. Lipsk 1533 druk. N. Faber. Wyd. nast. Kr. 1543 druk. H. Wietor. Wybór 30 epigramatów grec. wraz z tłum. łac.

15. Areopagiticus et Clarissimi et eloquentissimi Oratoris Isocratis. Kr. 1534 druk. H. Wietor. Przekł. z jęz. grec. na łac.; wyd. wraz z tekstami grec.

16. Aristotelis insignis Philosophi, libelli duo, unus de longitudine et brevitate vitae, alter de divinatione per somnum ... in latinum versi. Bazylea 1536 druk. B. Vesthemerus, M. Brylingerus.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964).

S. KOSSOWSKI: K.H. w Akademii Lubrańskiego w Poznaniu (1530–1535). Monografia z dziejów Odrodzenia i reformacji w Polsce. *Przew. Nauk. i Lit.* 1905 i odb. — K. MAZURKIEWICZ: Początki Akademii Lubrańskiego w Poznaniu w l. 1519–1535. Pozn. 1921. — I. ZARĘBSKI. *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — J. CZERNIATOWICZ: Z dziejów greccystyki w Polsce w okresie Odrodzenia. Wr. 1965. — *Dramat staropol.* T. 1. Wr. 1965. — J. CZERNIATOWICZ: Recepcja poezji greckiej w Polsce w XVI i XVII w. Wr. 1966. — M. CYTOWSKA: Od Aleksandra do Alwara. Wr. 1968. — J. LIPINSKI: Sztuka aktorska w Polsce. 1500–1633. Wwa 1974. — K. LIMAN. *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1981.

I.L.

HEIDENSTEIN Reinhold 1553–1620

Inne formy nazwiska: Heidenstein Reinhold Borussus; Heydenstein Reinhold Solescius.

Urodzony w 1553 prawdopodobnie w Królewcu; syn Bernarda, wywodzącego się z osiadłej w Prusach rodziny frankońskiej, oraz Anny z Kroków; ojciec Jana Reinholda, kasztelana gdańskiego, autora mów i panegiryków. Od czerwca 1566 studiował na uniwersytecie w Królewcu, od maja 1571 na uniwersytecie w Wittenberdze. W październiku 1573 zapisał się do niemieckiej nacji legistów w Padwie. W tym czasie uważał się za Niemca. W 1577 lub na początku 1578 odbył podróż po Włoszech (Bologna, Siena, może Rzym). Pod koniec 1579 wyjechał do Francji, gdzie przebywał około roku, zaprzyjaźnił się z poetą Jeanem Jacques'em Boissardem, nawiązał kontakty z przedstawicielami prądów humanistycznych, ugruntował swą wiedzę prawniczą. Po powrocie do kraju był przypuszczalnie sekretarzem księcia

pruskiego Albrechta Fryderyka, a od 1582 sekretarzem Stefana Batorego. Wyjeżdżał w misjach dyplomatycznych do Kurlandii i Prus (1582), do Gdańska, Elbląga i Prus (1586). Po śmierci S. Batorego, który go nobilitował na sejmie w 1585 (co zwalniało go od poddaństwa wobec księcia pruskiego), został sekretarzem Zygmunta III Wazy. Współpracował ściśle z Janem Zamoyskim. Znał Jana Kochanowskiego, cieszył się uznaniem wśród humanistów zagranicznych. W 1597 ułożył tzw. Korykturę prawa pruskiego, która — wielokrotnie wznawiana — służyła pokoleniom prawników. Był historykiem czasów od zgonu Zygmunta II Augusta do powrotu J. Zamoyskiego z Inflant. W młodości luteranin, pod koniec 1591 przyjął wyznanie rzymskokatolickie. W 1600 zawarł związek małżeński z Edmundą Teresą Konańską. W 1612 złożył urząd i osiadł w Suleczynie na Pomorzu. Zmarł tamże 24 grudnia 1620; pochowany w Oliwie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Annales Patavini*. [Kronika nacji niemieckiej w Padwie]. Powst. 1576–79. Wyd. w książce: *Brugi: Atti della nazione Germanica dei legisti nello studio di Padova*. T. 1. [Padwa b.r.] s. 199 i nn.

2. *De nuptiis illustrium Joannis de Zamoscio ... ac Griseldis Bathoreae ... epistola*. Kr. 1583 Druk. Łazarzowa. Przedr. A.T. Działyński: *Collectanea vitam resque gestas J. Zamoyscii ... illustrantia*. Pozn. 1861 s. 169–189.

3. *De bello Moscovitico commentariorum libri sex*. Kr. 1584 [wg B. Kocowskiego 1585] Druk. Łazarzowa. Wyd. nast.: Bazylea 1588; przy: M. Kromer: *Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*. Kolonia 1589; w zbiorze: *Rerum Moscoviticarum auctores varii unum in corpus congesti*. Frankfurt 1600. Przedr. ksiąg 3–6 zob. poz. 7.

Przekład pol.: J. Czubek (z opuszczeniem przedmowy i kilku ustępów): *Pamiętniki o wojnie moskiewskiej w 6 księgach*. Lw. 1894 *Bibl. dla Młodzieży*. S. 2 t. 11.

Przekł.: niem. 1590, ros. 1889.

4. *Ius terrestre nobilitatis Prussiae correctum...* Tor. 1599 [wg B. Kocowskiego 1598]. Wyd. nast. (w jęz. łac., niem. i pol.): Gdańsk 1625; 1647; 1685.

Przedr. późniejsze zob. Estr. XVIII s. 687–688 (tzw. Koryktura prawa pruskiego).

5. *De vita Joannis Zamoyscii*. Powst. 1606. Wyd. A.T. Działyński: *Collectanea...*, jw. poz. 2.

W przeróbce pod swoim imieniem wyd. F. Bohomolec: *Życie Jana Zamoyskiego*. Wwa 1775. Wyd. nast.: wyd. T. Mostowski: *Życia sławnych Polaków*. T. 2. Wwa 1805; w książce: *Żywoty sławnych Polaków*. T. 3. Radom 1830; wyd. F.S. Dmochowski: *Żywoty*

sławnych Polaków. Wwa 1830; wyd. J.N. Bobrowicz: *Życia sławnych Polaków*. T. 3. Lipsk 1837; Kr. 1860. Przeróbka niem. 1754.

6. *Cancellarius sive de dignitate et officio cancellarii Regni Poloniae*. Braniewo 1610. Wyd. nast. Gdańsk 1742 [wg J. Trypućki; Estr. mylnie 1712]. Wyd. kryt. A. Kempf. Wwa 1970 *Bibl. Latina Medii et Recentioris Aevi* 1 (tekst łac. i pol.).

7. *Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII*. Frankfurt nad Menem 1672.

Wyd. syn J. Heidenstein Solesius, kasztelan gdański, który doprowadził dzieje do 1603. Wg S. Lempickiego nad dziełem tym współpracował również J. Zamoyski.

Przekład pol.: M. Gliszczyński: *Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do 1594*. T. 1–2. Petersb. 1857 *Dziejopisowje Krajowi* t. 6–7.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964); LP

W. NEHRING: O życiu i pismach R.H. O historykach polskich XVI w. Cz. 1. Pozn. 1862. — S. LEMPICKI: Śladem komentarzy Cezara. Zamość 1920; przedr. pt. H. czy Zamoyski? W: *Renesans i humanizm w Polsce*: Wwa 1952. — H. BARYCZ: Jak H. został historykiem. *Pam. Lit.* 1929 s. 213–223; przedr. pt. *Narodziny historyka*. W: *Spojrzenie w przeszłość polsko-włoską*. Wr. 1965. — B. NADOLSKI: Kierunki rozwojowe dziejopisarstwa staropolskiego. Lw. 1938. — B. KOCOWSKI: Trzej padewczycy. Wpływ Batorego i Zamoyskiego na działalność R.H. Lw. 1939 [tu: bibliogr. i 40 listów ogł. w załącznikach]. — B. KOCOWSKI: *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — K. OLEJNIK: Rozwój polskiej myśli wojskowej do końca XVII w. Pozn. 1974. — H. BARYCZ: R.H., nowa gwiazda dziejopisarstwa i losy jego dzieła historycznego; Dwie syntezy dziejów narodowych przed sądem potomności. W: *Szlakami dziejopisarstwa staropolskiego*. Wr. 1981. — D. QUIRINI-POPEAWSKA: I visitatori Polacchi del museo di oggetti naturali di U. Aldrovandi. *Commentationes historicae*. Kr. 1988. — M. BORZESTOWSKI: *Słownik biogr. Pomorza Nadwiślańskiego*. T. 2. Gdańsk 1994. — Z. GŁOMBIEWSKA: Epitafrum R.H. *Studia Classica et Neolatina*. T. 1. Gdańsk 1994 s. 165–169. — E. DUBAS-URWANOWICZ: Partykularne czy uniwersalne postrzeganie polityki i kultury w pierwszych bezkrólestwach? S. Orzelski, R.H., J.D. Solikowski. *Uniwersalizm i regionalizm w kronikarstwie Europy Środkowo-Wschodniej*. Lubl. 1996.

I.T.

HELTMAN Wiktor

1796–1874

Urodzony 23 grudnia 1796 w Wierchowicach w powiecie Brześć nad Bugiem; syn Karola, administratora majątku Chodkiewiczów, i Tekli z Kosińskich. W 1810–14 uczęszczał do gimnazjum w Świsłoczu. Następnie pracował jako bibliotekarz u Aleksandra Chodkiewicza w Warszawie i studiował jako wolny słuchacz filozofię, historię i ekonomię na

Uniwersytecie Warszawskim. W 1817 założył tajny związek — Towarzystwo Wzajemnego Oświecania Sie. Od 1818 należał do loży wolnomularskiej Świątynia Lżys. W 1819 założył wspólnie z Adamem Zamoyskim organizację akademicką (popieraną przez Joachima Lelewela), której celem miały być walka z despotyzmem i niepodległość. W 1820 wstąpił do Związku Wolnych Lechitów, przekształconego w tymże roku w Związek Wolnych Polaków; w 1821 był redaktorem jego organu pt. *Dekada Polska*, w którym umieszczał swe artykuły. W maju tego roku został aresztowany za opublikowanie (wspólnie z Ludwikiem Piątkiewiczem) tekstu Konstytucji 3 maja i rozpowszechnianie go na ulicach Warszawy. Po krótkim śledztwie został wcielony do szeregów Korpusu Litewskiego. W 1822–23 ponownie przesłuchiwany w Warszawie wyjawiał szczegóły dotyczące tajnych organizacji. W 1827 uzyskał stopień oficerski, w 1828–30 kierował wojskową szkółką dla żołnierzy analfabetów. W powstaniu listopadowym walczył początkowo — jako oficer Korpusu Litewskiego — przeciw formacjom polskim. Wzięty do niewoli w marcu 1831, dopiero we wrześniu tego roku zgłosił się do armii polskiej i został wcielony do korpusu gen. Samuela Różyciego. Po upadku powstania wyjechał do Francji. W 1832 został sekretarzem Towarzystwa Demokratycznego Polskiego w sekcji Le Puy. W 1835 wyjechał z Paryża do Tuluz, następnie do Poitiers, gdzie został członkiem Centralizacji Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. W tym okresie był przez krótki czas więziony przez władze francuskie w Tuluzie za kontakty z węglarstwem francuskim (jako politycznie podejrzany „républicain enragé”). W 1836 stał się naczelnym ideologiem Towarzystwa Demokratycznego i współredaktorem jego „Manifestu”. W 1837–44 współredagował periodyk historyczny *Przegląd Dziejów Polskich* i wydawał *Pismo Towarzystwa Demokratycznego Polskiego*. Swoje artykuły umieszczał również w *Okólnikach Towarzystwa Demokratycznego Polskiego* i w *Demokracji Polskiej*. W 1844–45 jako emisariusz przebywał w Poznańskim i w Galicji. W grudniu 1845 wrócił do Paryża. Na początku 1846 jako sekretarz nowo utworzonego Rządu Narodowego przebywał w Krakowie. W 1848 przyjechał ponownie do kraju. Mieszkał krótko w Poznaniu, następnie został wysłany do Galicji, gdzie należał do Komitetu Narodowego w Krakowie oraz do Rady Narodowej Lwowskiej. W tymże roku współredagował *Diennik Stanisławowski*, w którym także ogłaszał swe artykuły. Wraz z Leonem Zienkiewiczem ułożył odezwę do obywateli Galicji, wzywającą do uwłaszczenia chłopów. W styczniu 1849 przebywał w Paryżu, skąd na polecenie Centralizacji wyjechał do Drezn, aby współdziałać z ruchami rewolucyjnymi w Czechach i na terenie południowych Niemiec. Po czerwcowej

klęsce wojsk rewolucyjnych w Badenii i Palatynie ukrywał się przez jakiś czas w okolicach Strasburga. W 1850 ożenił się z Eleonorą Dmochowską i zamieszkał na stałe w Brukseli. Nie nawiązał już współpracy z Centralizacją, która przeniosła się do Londynu. Pracował okresowo jako rysownik przy budowie kolei żelaznych i jako kartograf. W 1858 podjął pracę u księgarza i wydawcy Z. Garstmana. W tym czasie współpracował z J. Lelewelem, za którego namową zestawił tablice synoptyczne historii Polski XV w. W 1863–68 zamieszczał swe artykuły w *Głosie Wolnym*, w 1869–70 był współredaktorem czasopisma *Rzeczpospolita Polska*, w którym umieścił fragment utworu pt. „Krwawe słowa”, wzorowanego na Félicitem Robercie de Lamennais i Adamie Mickiewiczu. Od 1868 otrzymywał zasiłki ze specjalnego komitetu zaopatrzenia, zorganizowanego przez Aleksandra Guttry'ego i Zygmunta Miłkowskiego. Zmarł 16 lipca 1874 w Schaerbeek pod Brukselą.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Boże słowa do ludu polskiego. Paryż 1847. Wyd. 2 Paryż 1848.

Współautor: L. Zienkiewicz.

2. Association scientifique universelle. Project du refuge polonais. Bruksela 1860.

3. Organizacja emigracji. *Wytrwałość* 1864/65 nr 21–31. Wyd. osob. rozszerz. i zmien. pt. Emigracja polska od 1831 do 1863. Krótki rys historyczny. Lipsk 1865. Wyd. nast. Lipsk 1877.

4. Demokracja polska na emigracji. Wyjątki z pism. Lipsk 1866 *Bibl. Pisarzy Pol.* t. 35. Wyd. nast. przedmowa i oprac. H. Rządowska. Wwa 1965 [tu: wybór pism J.N. Janowskiego].

Przedr. art.: *W stulecie Wiosny Ludów*. T. 5. Wwa 1953; H. Baczek: *Towarzystwo Demokratyczne Polskie*. Wwa 1954; *700 lat myśli pol.* (1977).

Większość koresp. znajduje się w Bibl. Jagiel., rkps autobiografii oraz część listów w Bibl. Kórń.

O P R A C O W A N I A

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

B. LIMANOWSKI: Historia demokracji polskiej w epoce porobiorowej. T. 1–2. Zurych 1901 i wyd. nast. — TENZE: Szmierzenie wolności. Kr. 1911. — [H. KOZERSKA] H. UCZAKÓWNA: WH. 1796–1874. Pozn. 1935. — B. SUCHODOLSKI: Polskie tradycje demokratyczne. Wr. 1946. — W. LUKASZEWICZ: Wielka emigracja (1831–1862). Obozy ideologiczne, polityka, publicystyka. *Prace Polon.* 9 (1951). — H. KOZERSKA: *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — S. KALEMBKA: Prasa Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. *Rocz. Bibl.* 1963 z. 1/2. — M. TYROWICZ: *Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832–1863*. Wwa 1964. — B. URBANKOWSKI: WH. W: Kierunki poszukiwań. Wwa 1983.

B.Z.

HERBEST Benedykt

ok. 1531–1598

Nazwisko pierwotne: Herbst.

Inne formy imienia i nazwiska: Benedictus Herbestus; Herbestus Neapolitanus. — [Wg K. Mazurkiewicza również:] Zieliński; Zielentewicz lub Zielewicz.

Urodzony ok. 1531 w Nowym Mieście pod Dobromilem w Przemyskiem; syn Stanisława, mieszczanina niemieckiego pochodzenia, i Zofii. W trakcie zdobywania nauki korzystał z pomocy Herburtów, Tarłów i Barzych. W 1548 zapisał się na wydział artium uniwersytetu w Krakowie; słuchał wykładów m.in. Wojciecha Novicampianusa i Franciszka Stankara. Stopień bakałarza uzyskał w 1550 i w tymże roku rozpoczął pracę pedagogiczną. Początkowo nauczał w pomniejszych ośrodkach, w 1555–58 był rektorem szkoły miejskiej we Lwowie, następnie (do 1559) rektorem szkoły przy kościele Mariackim w Krakowie, którą próbował zreformować w duchu humanistycznym. Od 1559 magister, potem doktor, otrzymał katedrę w Akademii Krakowskiej. W 1559/60 był organizatorem i rektorem prywatnej szkoły biskupa Jana Przerembskiego w Skierniewicach. W 1561/62 wykładał Cicerona w Akademii Krakowskiej, w 1562/63 objaśniał „Georgiki” Wergiliusza. Od jesieni 1561 wiódł spór naukowy o definicję okresu literackiego z Jakubem Górskim, profesorem Akademii i dawnym swym przyjacielem. Do dyskusji włączyli się również: Stanisław Orzechowski, Andrzej Patrycy Nidecki, Piotr Skarga i Jan Kochanowski. Rozstrzygnięcie sporu na korzyść J. Górskiego zniechęciło go do środowiska krakowskiego, w 1562 udał się do Poznania, gdzie jako rektor stanął na czele Kolegium Lubrańskiego. Na pół roku wyjechał do Krakowa, po czym ponownie przybył do Poznania (1563); otrzymał tu godność kanonika katedralnego. Po rekolekcjach odbytych w 1569 u jezuitów w Braniewie zdecydował się wstąpić do zakonu. Złożywszy kanonikat w 1571, wyjechał do Rzymu i tam odbył nowicjat oraz ukończył studia w Kolegium Rzymskim. W następnym roku wrócił do Polski. Uczył w kolegium w Pułtusk, w 1574 w Malborku (kształcił synów Jana Kostki, wojewody sandomierskiego), w 1575/76 w Jarosławiu. Od 1578 rozwijał działalność kontrreformacyjną na Podolu, Pokuciu, Wołyniu i Lubelszczyźnie. W 1584–88 stał na czele misji lwowskiej, od 1588 pracował na Wołyniu. W 1594 powrócił do kolegium w Jarosławiu. Zmarł 4 marca 1598 w Jarosławiu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Cracoviensis scholae apud S. Mariae templum institutio. Kr. 1559 druk. M. Siebeneicher. Pierwszy w Polsce systematyczny program dla szkół.

2. Orationis Ciceronianae ... explicatio. Frankfurt 1560 druk. dziedzice K. Egenolta.

3. Arithmetica linearis. B.m. 1561. Wyd. nast.: b.m. 1564; Kr. 1566; Kr. 1569; Kr. 1574; Kr. 1577.

4. Computus. B.m. [1561].

5. Explicatio eclogae cum allegoria et poetica observatione. Kr. 1561 druk. M. Siebeneicher.

Komentarz do eklogi Grzegorza z Sambora na cześć P. Tarty. Pierwszy przejaw krytyki literackiej w Polsce.

6. M.T. Ciceronis vita e scriptis et verbis eiusdem descripta. Kr. 1561 druk. M. Siebeneicher. Wyd. nast.: Frankfurt nad Menem 1566; Frankfurt nad Menem 1568; Kr. 1585.

7. Periodica disputatio. Kr. 1562 druk. M. Siebeneicher.

Utwór polemiczny, który wywołał odpowiedź J. Górskiego pt. Disputationis de periodis ... refutatio, Kr. 1562. Por. poz. 8, 11.

8. Aequus index. Kr. 1562 druk. dziedzice M. Szarffenberga.

Odpowiedź na utwór J. Górskiego pt. Disputationis..., jw. poz. 7.

9. Synodica ... oratio. Nysa 1564 druk. J. Cruiger.

10. Nauka prawego chrześcijanina. Kr. 1566 druk. M. Siebeneicher.

Jeden z najdawniejszych katechizmów katolickich.

11. Periodicae responsionis libri V. Lipsk 1566 druk. E. Voegelin.

Odpowiedź i zebranie polemiki z J. Górskim; tu również autobiografia.

12. Chrześcijańska porządna odpowiedź. Kr. 1567 druk. M. Siebeneicher [tu w dod. m.in. Wypisanie drogi, czyli opis podróży w 1566 z Poznania na Ruś]. Przedr.: M. Wiszniewski: Historia literatury polskiej. T. 7. Kr. 1845 s. 569–581; poprawnie C. Studziński: Pamiątki polemicznoho pyśmenstwa kincia XVI i początku XVII w. T. 1. Lw. 1906 s. 1–12; fragm. przedr. J. Tretiak: Piotr Skarga w dziejach i literaturze unii brzeskiej. Kr. 1912; K. Bartoszewicz: Antysemityzm w literaturze polskiej XV–XVIII w. Wwa 1914.

Utwór skierowany przeciwko braciom czeskim, wywołał polemikę z J. Niemojewskim.

13. Wiary kościoła rzymskiego wywod i greckiego niewolstwa historia. Kr. 1586 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. nast.: Lw. 1586; pt. Za wiarę Kościoła rzymskiego dowody przeciw Grekom i Ormianom. Lw. 1728; Lw. 1738; Wwa 1761.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964); LP

J. BROWN: Biblioteka pisarzy asystencji polskiej Towarzystwa Jezusowego. *Przegl. Pozn.* 1862 t. 33 i osob. Pozn. 1862. — P. CHMIEŁOWSKI: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. Wwa 1902 s. 37–40. — J. GRABOWSKI: B.H. „Arithmetica linearis”. Cracovia 1577. *Rozpr. AU. Wydz. Mat.-Przyr.* 53 (1913) S. A. — K. MAZURKIEWICZ: B.H., pedagog – organizator szkoły polskiej XVI w., kaz-

nodzieja – misjonarz doby reformacji. Pozn. 1925. — S. LEMPICKI: Turnieje literackie w epoce Renesansu. W: *Renesans i humanizm w Polsce*. Wwa 1952. — J. SKO-CZEK: Wstęp do: Wybór pism pedagogicznych Polski doby Odrodzenia. Wr. 1956 *BN* 1, 157. — I. ZARĘBSKI. *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — B. NATOŃSKI: Początki i rozwój Towarzystwa Jezusowego w Polsce. 1564–1580. [Jako rozdz. XVI w książce:] J. BRODRICK: Powstanie i rozwój Towarzystwa Jezusowego. T. 1. Kr. 1969. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — M. RECHOWICZ: Teologia pozytywno-kontrowersyjna. Szkoła polska w XVI w. *Dzieje teologii*. T. 2 cz. 1. Lubl. 1975. — J. STARNAWSKI: Pisarze Ziemi Przemyskiej w dawnej Polsce i wkład ich w rozwój literatury polskiej. *Rocz. Przemyski* 17/18 (1976/77). — A. WERPACHOWSKA: Problem interpunkcji w teoriach retorycznych Jakuba Górskiego i B.H. Pam. Lit. 1980 z. 4. — H.E. WYCZAWSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 2 (1982). — A. WERPACHOWSKA; J. Górski i B.H. — dwie koncepcje w XVI-wiecznej teorii retorycznej. *Pam. Lit.* 1986 z. 2. — TAŻ.: Nauka o periodach J. Górskiego i B.H. *Biul. Polon.* 1986 nr 2. — TAŻ.: Z dziejów retoryki XVI w. Polemika J. Górskiego z B.H. Wr. 1987. — E. TKACZYŃSKA-DYCKI: Jechał jezuita z Poznania do Lwowa. *Kresy* 1992 nr 9/10. — J.Z. LICHAN-SKI: Polskie badania retoryczne XVI w. Tradycja i innowacja. *Odrodzenie i Ref.* 37 (1993) s. 69–77.

I.T.

HERBURT Jan Szczęsny 1567–1616

Inne formy nazwiska: Dobrowolski; Herbart; Herbult.

Urodzony w 1567 prawdopodobnie w Boniowicach koło Przemyśla; syn Jana herbu własnego z linii fulszyńskiej i Katarzyny z Drohojowskich. Wcześniej osierocony, w 1673 został oddany pod opiekę wuja, Stanisława Drohojowskiego. W 1579 zapisał się do Akademii Krakowskiej, w 1583 immatrykułował się w Ingolstadtzie, a na dalsze studia wyjechał prawdopodobnie do Paryża lub Lejdy. Zdobył nieprzeciętne wykształcenie; władał biegle włoskim i francuskim. W tym czasie powstały jego pierwsze prace literackie. Po powrocie do kraju związał się z obozem Jana Zamojskiego. Z jego ramienia posłował w 1587 do Szwecji do królewicza Zygmunta III Wazy, w roku następnym do Anglii, a w 1589 do Rzymu, gdzie zawarł znajomość ze Stanisławem Reszką i Tomaszem Treterem. W 1590 jako sekretarz królewski udał się do Pragi. Kilkakrotnie posłował na sejmy. W 1594 z polecenia kanclerza był na Ukrainie, a w roku następnym towarzyszył mu w wyprawie wołoskiej i posłował do chana oraz do cara moskiewskiego. W 1596 walczył z powstańcami kozackimi pod wodzą Semena Nalewajki, później jeździł do Rzymu w sprawie ligi przeciw Porcie. W 1598 otrzymał starostwo wiśnińskie i mościckie. W 1598 i 1599 był posłem do Turcji w misji pokojowej. W 1600 uczestniczył pod dowództwem J. Zamojskiego w

wyprawie na Multany. W 1601 zawarł związek małżeński z księżniczką Elżbietą Zasławską. Po śmierci rodowca S. Drohojowskiego w 1603 zajął przezmocą zamek w Dobromiłu i osiadł tam na stałe. W tym czasie odstąpił od polityki kanclerza J. Zamojskiego. W okresie przygotowań do rokoshu Zebrzydowskiego opowiadał się raczej po stronie króla, jednakże niedotrzymanie przez Zygmunta III warunków ugody janowickiej pchnęło go (w 1607) do wstąpienia w szeregi anarchicznego skrzydła rokoshan, reprezentowanego przez Stanisława Stadnickiego (zwanego Diabłem). Po klęsce guzowskiej wzięty do niewoli (lipiec 1607) i początkowo skazany na śmierć, został uwolniony dopiero w lutym 1609 pod ciężkimi, zaprzysięzonymi warunkami. Pozbawiony udziału w życiu politycznym rozpoczął wzmoczoną pracę pisarską i wydawniczą w Dobromiłu, dokąd w 1611 sprowadził drukarza Jana Szeligę. Tworzył pod pseudonimami: Andrzej Maczuszki i prawdopodobnie Piotr Grzegorzowicz oraz Jan Lew Herbut. Swymi publikacjami naraził się jezuitom, kołom dworskim i magnackim, dlatego też wydawanie kroniki Jana Długosza zmuszony był przerwać na księdze szóstej. W 1613 pojechał się z królem. Znaczne posiadłości, ogromnie zadłużone wskutek kosztownej działalności politycznej i wydawniczej, przeszły w kilka lat po jego śmierci w ręce wierzycieli. Zmarł 31 grudnia 1616 w Dobromiłu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Panegiricus ... Joanni Zario Zamoiscio. Ingolstadt 1585 druk. W. Eiler.

Wyd. razem z pismami innych autorów na cześć J. Zamojskiego.

2. Przemowa Imci P. J. Szczęsnego Herburta ... na sejmiku wyszyńskim na ten czas, gdy się wrócił z poselstwa tureckiego 1589 a.

Rkps w Bibl. Czart. sygn. 1577 — zawiera jeszcze kilka innych prac H.

3. Epigramaty [jeden pt. Potrójny o sobie]. Wyd. przy: P. Ciekiński: Potrójny. Zamość 1597 [1598] Druk. Akademii (wyd. nast. zob. CIEKIŃSKI Piotr). Dwa epigramaty przedr. J. Tuwim: Cztery wieki fraszki polskiej. Wwa 1937; Wwa 1957.

4. Jezuita. Powst. 1606–07.

Wiad. zob. M. Wiszniewski: Historia literatury polskiej. T. 8. Kr. 1851 s. 245. Satyra przeciwko P. Skardze.

5. Praktyka rakuska. [Wiersz]. Fragn. ogł.: H. Juszyński: Dykjonarz poetów polskich. T. 1. Kr. 1820; M. Wiszniewski, jw. poz. 4. T. 7. Kr. 1845 s. 126.

6. Przyczyny wypowiedzenia posłuszeństwa Zygmuntovi, królewicowi szwedzkiemu. Powst. 24 czerwca 1607. Wyd.: H. Schmitt: Rokosh Zebrzydowskiego. *Dzien. Lit.* 1857 nr 23–44 i odb. Lw. 1858; J. Czubek: Pisma polityczne z czasów rokoshu Zebrzydowskiego. T. 3. Kr. 1918.

7. Herkules. [Tyt. pierwotny: Gadka Hrycia z Fortuną. Poemat prozą i wierszem]. Powst. 1607. Wyd. wraz z Herkulesem słowieńskim K. Miaszkowskiego przy: Wizerunek utrapionej Rzeczypospolitej, Dobromil 1612 (zob. poz. 21); Dobromil 1616. Fragm. przedr. M. Wiszniewski, jw. poz. 5 s. 117–125.

8. Strzała ... którą Korona Polska ... do dziełek swych stanu rycerskiego wypuściła. Powst. 1608 [wg W. Dobrowolskiej]. Wyd. J. Czubek, jw. poz. 6. T. 2. Kr. 1918.

9. Punkta podane od jegomości pana Szczęsnego Herburta. Kr. 1608. Przedr. J. Czubek, jw. poz. 6. Fragm. pt. Pismo ... za którym chciał być z więzienia wolny ogł. H. Malewska: Listy staropolskie z epoki Wazów. Wwa 1959.

10. Przepraszanie po rokosz JKMci uczynione od Pana Szczęsnego Herburta z Dobromila 1613 na konfederackim sejmie, co go ino 3 niedziele były. Wyd. W.A. Maciejowski: Piśmiennictwo polskie. T. 3. Dod. Wwa 1852 s. 283–285; K. Mecherzyński: Historia wymowy w Polsce. T. 1. Kr. 1856 s. 575–577.

11. Zdanie o narodzie ruskim spisane podczas konfederacji moskiewskiej od Pana Szczęsnego Herburta, dobromilskiego, wiśnieńskiego, mościckiego starosty. Powst. 1613 [wg L. Szczerbickiej ok. 1611]. Wyd.: *Dokumenty objaśniające historię zapadno-russkiego kraja*. Petersburg. 1865 s. 214–228; przedr. W. Lipiński: *Echa przeszłości*. IV. J.S. Herbut w obronie Rusi. *Z dziejów Ukrainy. Księga pamiątkowa ku czci W. Antonowicza, P. Święcickiego i T. Rylskiego*. Kijów 1912. Fragm. ogł. W. Sobieski: *Studia historyczne*. Król a car. Lw. 1912 s. 129–130.
Rkps w Bibl. Czart., Teki Naruszewicza t. 107.

Przekład

12. O przyjaźni i przyjaciółach. Dobromil b.r. [przed 1617] druk. J. Szeliga. Wyd. nast. ogł. F.S. Żukowski. Wil. 1817.
Kompilacja przekładów dzieł Cycerona, Platona, Plutarcha. Wyd. pod nazwiskiem Andrzeja Maczuszkiego, które wg S. Bodniaka jest pseudonimem J.S.H.

Prace edytorskie

13. S. Orzechowski: *Annales ... Adiunximus vitam Petri Kmitae*. Dobromil 1611 druk. J. Szeliga.

14. W. Kadłubek: *Historia Polonica*. Dobromil 1612 druk. J. Szeliga.

15. W. Kicki: *Dialog w obronie Ukrainy*. Dobromil 1615 [druk. J. Szeliga].

16. J. Długosz: *Historia Polonica*. Księga 1–4. Dobromil 1614 druk. J. Szeliga [odb. częściowe. Egz. dziś nieznan]. Wyd. nast. Księga 1–6. Dobromil 1615.

Ed. przerwana zakazem Zygmunta III Wazy.

Utworky o autorstwie niepewnym

17. *Votum katolika jednego o jezuitach*. Powst. 1606. Wyd. J. Czubek, jw. poz. 8. Przedr.: *Lit. antyjezuicka w Polsce. 1578–1625. Antologia*. Oprac. J. Tazbir. Wwa 1963.

Autorstwo wg A. Brücknera, który przypisywał J.S.H. wiele innych prac związanych z rokoshem Zebrzydowskiego.

18. *Reskrypt słachcica jednego na ów skrypt, który przeciwko Zebrzydowskiemu ... jakiś gregoryanek wydał: „Otóż tobie rokosh”*. Powst. 1606. Wyd. J. Czubek, jw. poz. 8.

Odpowiedź na piśmieko P. Skargi: *Otóż tobie rokosh*.

19. *Consilium de recuperanda pace et in posterum stabilienda pace Regni Poloniae*. Wyd. M. Ziemecki. B.m. 1607 (wyd. prawdopodobnie jednocześnie w trzech drukarniach).

Jest to poszerz. wersja piśmieka pt. *Votum katolika...*, jw. poz. 17; utwór miał liczne dalsze wydania, głównie za granicą; tezę A. Brücknera o autorstwie J.S.H. kwestionuje kilku badaczy.

20. *Trąba na pospolite ruszenie przeciw jezuitom*. Powst. 1607. Wyd. J. Czubek, jw. poz. 6. Przedr. jw. poz. 17.

21. *Wizerunek utrapionej Rzeczypospolitej ... przy tym Herkules słowieński Kaspra Miaszkowskiego*. Dobromil 1612 druk. J. Szeliga. Wyd. nast.: Dobromil 1613; Dobromil 1616; pt. *Utrapienie Rzeczypospolitej wizerunk*. B.m. 1629. Przeróbka J.D. Solikowskiego: *Apocalipsis*. Powst. ok. 1588. Podp.: Piotr Grzegorzko. Wg A. Brücknera jest to pseud. J.S.H., wg L. Szczerbickiej — P. Cieklińskiego.

22. *Artes Dobromilenses*. *Nauka dobromilska*. Dobromil 1613 druk. J. Szeliga. Wyd. nast. Dobromil 1615 lub 1616.

Wyd. pod imieniem Jana Lwa Herburta, syna J.S.H.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

A. SOKOŁOWSKI: J.S.H. pierwszy wydawca *Kroniki Długoszowej*. *Bibl. Warsz.* 1883 t. 2–3. — W. DOBROWOLSKA: *Młodość Jerzego i Krzysztofa Zbaraskich*. *Rocz. Tow. Przyj. Nauk w Przemysłu* 7 (1926/27) i odb. — M. DŁUSKA: *Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej*. T. 2. Kr. 1950 s. 127–131; wyd. nast. Kr. 1970. — L. SZCZERBICKA: J.S.H. — *Zarys monografii. Ze studiów nad lit. staropolsk.* Wr. 1957. — J. MACISZEWSKI: *Wojna domowa w Polsce (1606–1609)*, *Studium z dziejów walki przeciw konfederacji*. Cz. 1: *Od Stężyca do Janowa*. Wr. 1960. — S. CYNARSKI: *Pol. słownik biograf.* 9 (1960–61). — W. SEMKOWICZ-ZAREMBINA: *Przedmowa do: J. Długosza Roczniki [...] Wwa 1961.* — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: *Zagadki w twórczości M. Broniewskiego i J.S.H.* *Przegl. Hum.* 1968 nr 5; przedr. w: *Studia i szkice*. Wwa 1973. — S. OCHMANN: *Sejmy z lat 1615–1616*. Wr. 1970 s. 141. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce*. *Zygmunt III*. Wwa 1971. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — P. BUCHWALD-PEŁCOWA: *Cenzura w dawnej Polsce*. Wwa 1997.

HERTZ Benedykt 1872–1952

Urodzony 7 czerwca 1872 w Warszawie w rodzinie mieszczańskiej; syn Józefa, zesłanego na Syberię za udział w przygotowaniu powstania styczniowego, i Doroty z Libkindów. Kształcił się w szkole Hermana Benniego (jego wychowawcą był Adolf Dygasiński), następnie do 1890 w szkole realnej Jana Pankiewicza, po czym rozpoczął pracę jako urzędnik. W 1894 przebywał trzy miesiące w więzieniu za udział w manifestacji patriotycznej. W tymże roku debiutował jako publicysta artykułem opublikowanym w *Prawdzie*. Był członkiem Koła Oświatowców i Wydziału Czytelni Bezpłatnych przy Warszawskim Towarzystwie Dobroczynności. W 1899 ożenił się ze Stefanią Goldberg. W 1900 rozpoczął współpracę z *Głosem* — ogłosił tu swoją pierwszą bajkę pt. „Gęś i orzeł” (nr 12) oraz pisywał stałe felietony w dziale „Na mównicy” i artykuły o problemach społecznych. Wyjechał na studia filozoficzne do Zurychu, potem do Paryża, gdzie studiował w Ecole Libre des Sciences Politiques. Na lata 1901–19 przypada największy rozkwit jego twórczości bajkopisarskiej. W 1905 wrócił do Warszawy i został sekretarzem redakcji *Głosu*, w roku następnym, unikając represji carskich, przeniósł się do Krakowa, gdzie pracował w redakcji dziennika *Naprzód*. W piśmie tym drukował aż do wybuchu II wojny światowej. W 1906–12 mieszkał w Wilnie, współpracował z teatrem oraz grupą artystyczną Banda; pracował w redakcji *Kuriera Litewskiego* (do 1911), następnie był redaktorem naczelnym *Przeglądu Wileńskiego*. W 1912–15 przebywał w Poznaniu i był związany z Teatrem Polskim. W 1915 wrócił do Warszawy. W 1917 redagował pismo satyryczne *Oset*, w 1918 został sekretarzem *Głosu*. W 1919–27 ogłaszał stałe felietony w *Robotniku*; artykuły polityczne, felietony, recenzje, wiersze, bajki i satyry publikował także w wielu innych czasopiśmie, m.in. w 1919–23 w *Gońcu Krakowskim* i w *Kurjerze Polskim*, w 1919–26 w *Wieku Nowym*, w 1927–33 w *Kurjerze Wileńskim* (tu od 1929 umieszczał stały felieton pt. „Listy z Warszawy”). Pisał cieszące się dużą popularnością utwory dla dzieci i młodzieży (m.in. „Zakłète trzewiczki”, wystawiane i wznawiane również pt. „Trzewiki szczęścia”), a także skecze i piosenki dla kabaretów i teatrzyków; niekiedy sam występował na scenie. W 1917 był kierownikiem literackim teatru Miraż, od września 1919 występował w teatrze Argus. W 1923 wraz z Wandą Tatkiewicz założył objazdowy teatrzyk dla dzieci z siedzibą w Warszawie. Był pierwszym redaktorem audycji dziecięcych w Polskim Radiu i w 1934–35 ogłaszał na ten temat artykuły w *Antenie*. W czasie II wojny światowej mieszkał w Podkowie Leśnej, w Warszawie i w Stoczku pod Warszawą, gdzie ukry-

wał się pod nazwiskiem Kazimierza Górskiego. Po wojnie mieszkał w Podkowie Leśnej, tam zmarł 31 października 1952.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Bajki. Kr. [1903].
2. Góry skonfiskowane. Wodewil w 3 a. Wyst. Wil. 1910 (z muzyką L.M. Rogowskiego).
3. Bajki i satyry. Wwa 1910 [1911].
4. Szkice dramatyczne. Lw. 1910.
Tu m.in. Dr Zygmunt Łomski. Sztuka w 3 a. (wyst. Wwa 1904).
5. Legionistka. Operetka w 3 a. Wyst. Kr. 1912 (z muzyką L.M. Rogowskiego).
6. A. i B. Oryginalna komedio-farsa w 3 a. Wyst. Wwa 1913.
7. Przygody Magdusi. Wwa [1916]. Wyd. nast. m.in. Wwa 1957.
8. Taśtaś. Jak kaczonek poznawał świat. Wwa 1916. Wyd. nast. m.in. Wwa 1966. Jedenaście wyd. do 1990.
Przełk.: holend. 1961, niem. 1957, ros. 1962, ukr. 1927, węgier. 1957.
9. Henryś. Powieść dla młodzieży. Cz. 1–2. Wwa 1919 [1918]. Wyd. nast. m.in. Wwa 1957.
10. Bajki minionych dni (1914–1918). Wwa 1919.
11. Na sprzedaż. [Dramat w 4 a.]. Wyst. Wwa 1919.
12. Bajki, satyry aktualne i piosenki. Wwa [1920].
13. Polska szopka. Wyst. Wwa 1920.
Współautorzy: Sierosławski, Szczepkowski.
14. Bażant złocisty. [Opowiadanie]. Wwa 1922 [1921]. Wyd. nast. Wwa 1949. Przeróbka sceniczna pt. Czupurek, czyli Renesans podwórka. Bajka w 3 a. Wyst. Wwa 1922. Ogl.: *Dialog* 1958 nr 2; *Zarzewie* 1958 nr 14 dod. (pt. Czupurek. Bajka usceniżowana w 3 a.).
15. Bohater Wilna. [Powieść dla młodzieży]. Lw. 1921.
16. Ad majorem N.D. gloriám. Wycieczki satyryczne. [Wiersze]. Wil. 1922.
Współautorzy: [E. Ligocki] S.W. Ryków, E. Słoński.
17. Szopka warszawska. Wyst. Wwa 1924.
Współautor: W. Tatkiewiczówna.
18. Żarty nie żarty. Bajki, satyry i piosenki (1900–1930). Ze wstępem [L. Chomińskiego] L.Ch. Wil. 1930.
19. Ze wspomnień „Samowara”. Wwa [1936]. Wyd. nast. m.in.: ze wstępem S.R. Dobrowolskiego. Wwa 1955; z posłowiem K. Kuliczowskiej. Wwa 1969 [1968]. Dziesięć wyd. do 1996.
Przełk. ros. 1959.
20. Żydowska krew. [Praca publicystyczna]. Wwa [1937].
21. Sprzed lat czterdziestu. Sztuka w 1 a. nagrodzona na konkursie TUR 10 marca 1946. Ze słowem wstępnym Ż. Kormanowej. Wwa 1947.
22. Tragedie śmieśnych ludzi. Ze starego notatnika. [Wybór felietonów i humoresek]. Wwa 1948.

23. Bajki. Wwa 1950 (ze wstępem autora pt. Sam o sobie i swoich utworach).

24. Bajki na scenie. Wwa 1951.

25. Z dziejów terminatora. Ze wstępem S.R. Dobrowolskiego. Wwa 1951. Wyd. nast. m.in. Wwa 1956.

Przekł. niem. 1953.

26. Satyry. 1919–1951. Wstęp [Z. Mitzner] J. Szela. Wwa 1952.

27. Na taśmie 70-lecia. Oprac. i wstęp L.B. Grzeniewski. Wwa 1966.

Tu m.in. Życiorys własny satyryka.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Przekładał i przerabiał m.in. bajki J. Ch. Andersen, I. Kryłowa.

Prace edytorskie

28. Antologia bajki polskiej. Przedmowa i oprac. M. Hulewiczowa. Wwa 1958. Wyd. pośmiertne.

Wydania zbiorowe

29. Bajki i satyry. Wyboru dokonał, przedmową i przypisami opatrzył [Z. Mitzner] Jan Szela. Wwa 1957.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

M. HULEWICZOWA. *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — K. KULICZKOWSKA. *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 1 (1969). — M. ARSKA: Wilki dobre i niedobre. Wspomnienia o B.H. Wwa 1988. — M. ARSKA, P. MITZNER: Teatralia w archiwum B.H. *Pam. Teatr.* 1988 nr 3/4. — W. HENDZEL: Sceniczny debiut B.H. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Filol. Pol.* 1988 z. 26 [dot. sztuki: Dr Zygmunt Łomski]. — A. MARIA-NOWICZ: B.H. [Wspomnienie]. Szpilki 1988 nr 8. — *Słownik biogr. teatru pol.* 1900–1980. T. 2. Wwa 1994.

W.A.-Sz.

HERTZ Jan Adolf 1878–1943

Urodzony 9 lutego 1878 w Piotrkowie w rodzinie żydowskiej; syn Feliksa i Ewy. Wcześniej rozpoczął twórczość dramatyczną („Ofiary fanatyzmu” 1896), jego jednoaktowe obrazki dramatyczne wystawiano w teatrach warszawskich i łódzkich. Debiutował jako publicysta w 1898 w łódzkim *Rozwoju*. Zajmował się również krytyką literacką; od 1898 współpracował z *Niwą Polską*, a w 1904 wraz z Wojciechem Szukiewiczem był jej redaktorem; od 1902 był stałym współpracownikiem działu krytyki teatralnej *Przeglądu Tygodniowego*. W 1906 ożenił się z Marią Glass. Pracował w banku Landaua, a w późniejszym okresie jako naczelnik Pocztovej Kasy Oszczędności w Warsza-

wie. Sukces teatralny odniósł w 1916 i 1917 jego dwie patriotyczne sztuki „Młody las” i „Książę Józef Poniatowski”. Recenzje teatralne, felietony i nowele ogłaszał przeważnie w czasopiśmie warszawskich: *Świecie* (od 1918), *Przeglądzie Wieczornym* (1922–29), *Kurierze Porannym* (1924–32), *Kurierze Warszawskim* (od 1929). Współpracował z pismami teatralnymi: *Życiem Teatru* (1925), *Sceną Polską* (1929). W okresie międzywojennym pisał sztuki dramatyczne i wiele tłumaczył, głównie z francuskiego, dla potrzeb teatrów warszawskich. Był wiceprezesem Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich, należał do Zarządu Związku Artystów Dramatycznych. Podczas okupacji niemieckiej ukrywał się w Warszawie. Zmarł śmiercią samobójczą w 1943 w Śródborowie pod Warszawą po aresztowaniu przez gestapo.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Z teki wrażeń. [Zbiór prozy poetyckiej]. Kr. 1901. Przedr. fragm. w poz. 6.

2. Związek dusz. Jedna ze smutnych chwil szarego życia. Obrazek sceniczny w 1 a. Wwa 1906. Wyst. Wwa 1907.

Przekł. litew. wyst. 1913.

3. U źródła cnót. Komedja w 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1910.

4. Młody las. Sztuka w 4 a. Wyst. Wwa 1916. Wyd. Wwa 1930 (z przedmową B. Grubińskiego). Wyd. 2 uzup. Wwa 1934. Ekran. 1934.

5. Książę Józef Poniatowski. Sztuka historyczna w 4 a. Wyst. Wwa 1917. Wyd. Wwa 1931 [1930].

6. Ciszca wieczorna. [Zbiór prozy poetyckiej]. Wwa 1924.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

Pol. słownik biogr. 9 (1960–61). — *Zbiór poetów pol.* 6. Wwa 1975 s. 574.

A.P.

HEWELIUSZ Jan 1611–1687

Inne formy nazwiska: Hevelius; Hewel; Hewelke; Höfelcke; Hövelliuss; Höwelcke.

Urodzony 28 stycznia 1611 w Gdańsku; syn Abraham, zamożnego kupca i piwowara, oraz Korduli z Heckerów. Początkowo uczył się w Gondaczu pod Bydgoszczą lub w Grudziądzu, później w Gdańsku, gdzie Piotr Krüger rozbudził w nim zainteresowania astronomiczne. W tym czasie nabył znacznej biegłości w tokarstwie, miedziorytnictwie i szlifowaniu szkła. W 1630, w czasie po-

dróży na studia prawnicze do Lejdy, poczynił pierwsze obserwacje astronomiczne. Po roku opuścił uniwersytet i zwiedził Anglię, Francję, Włochy i Niemcy, nawiązał tam liczne kontakty z wybitnymi uczonymi w dziedzinie nauk ścisłych. Po powrocie do Gdańska (1634) zawarł związek małżeński z Katarzyną Rebeszke, zajął się interesami ojca i prowadzeniem warzelni piwa. Równocześnie coraz bardziej pochłaniały go badania astronomiczne. W 1641 ukończył budowę własnego obserwatorium, do którego przeważnie sam wykonywał przyrządy. Sam również sporządzał rysunki i płyty miedziorytowe do swoich dzieł. Owdowiawszy w 1662, ożenił się po roku z Elżbietą Koopmann, która wydatnie pomagała mu w pracy. Jego działalność naukową wzbudzała zainteresowanie wielu uczonych i monarchów. W 1664 przyjęto go do Królewskiego Towarzystwa Naukowego w Londynie, w 1666 do Towarzystwa Naukowego w Paryżu, a w roku następnym do Obserwatorium Paryskiego. Cieszył się poparciem królów Władysława IV Wazy i Jana II Kazimierza, Jan III Sobieski wyznaczył mu w 1677 stałą pensję i wsparł pomocą finansową przy odbudowie obserwatorium, które spłonęło w 1679. H. napisał dziewiętnaście dzieł astronomicznych w języku łacińskim i dwadzieścia dziewięć artykułów, które zamieszczał w *Philosophical Transaction* (Londyn 1671–83) i w *Acta Eruditorum* (Lipsk 1682–83). Oprócz pionierskich w dziedzinie astronomii prac wydanych drukiem pozostał obejmująca siedemnaście tomów spuściznę rękopiśmienną. Zmarł 28 stycznia 1687 w Gdańsku; pochowany w kościele św. Katarzyny.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Selenographia sive lunae descriptio. Gdańsk 1647 druk. A. Hünefeld.

Przekład pol. fragm.: T. Włodarczyk. *700 lat myśli pol.*: XVII w. 2 (1979).

2. Mercurius in Sole visus Gedani, anno christiano 1661. Gdańsk 1662 druk. S. Reiniger.

3. Cometographia. Gdańsk 1668 druk. S. Reiniger.

4. Machinae coelestis pars prior. Gdańsk 1673 druk. S. Reiniger; Machinae coelestis pars posterior. Gdańsk 1679 druk. S. Reiniger.

5. Prodrum astronomiae exhibens fundamenta ... ad ... stellarum fixarum catalogum construendum...; Catalogus stellarum fixarum... [z kartą tyt. Gdańsk 1687]; Firmamentum Sobiescianum... Gdańsk 1690 druk. J.Z. Stollus. Przedr. fotoofs. tekstu łac. i pol. Wr. 1987 (postłowie P. Rybka, K. Targosz).

Listy

6. Epistolae rerum Uranicarum. [Korespondencja głównie w sprawach naukowych; tyt.

przewidywany przez J.H. dla zamierzonej ed. W większości nieogl.]. Nowsze inf. zob.: T. Olczak: J.H. i magnetyzm ziemski. *Postępy Astronomii* 1955 z. 2 (w bibliotekach w Anglii i Stanach Zjednoczonych); A. Siemiginowska, J. Urban: Korespondencja J.H. w zbiorach Bibliothèque Nationale i Bibliothèque de l'Observatoire w Paryżu. *Libri Gedanenses* 1967 s. 135–138; A. Siemiginowska: Correspondence entre Kochański et Hevelius. *Organon* 14 (1978) s. 107–110.

Nadto zob. T. Witczak: Z korespondencji J.H. *Miscellanea Staropol.* 2. Wr. 1966 *Arch. Lit.* t. 10; Epistola ad amicum de cometa anno 1677 Gedani observato. Wyd. kryt. A. Lisicki. Gdańsk 1969; List do H.A. Langenmantha. Tłum. i oprac. A. Siemiginowska. Gdańsk 1987.

Wybór listów do J.H. ogł. J.E. Olhoffius: Excerpta ex litteris illustrissimorum et clarissimorum virorum ... ad J. Hevelium conscriptis. Gdańsk 1683.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964).

M.C. BÉZIAI: La vie et les travaux de J.H. *Bulletino di Bibliografia e di Storia delle Scienze Matematiche e Fisiche*. T. 8. Wyd. B. Boncompagni. Rzym 1875. — D. WIERZBICKI: Żywot i działalność J.H., astronoma polskiego. *Pam. AU. Wydz. Filol.* 7 (1889) i odb. Kr. 1888. — J. HEVELKE: Gert Havelke und seine Nachfahren. *Geschichte der Familie Havelke – Hewelcke und des Astronomen J. Hevelius 1434–1927*. Gdańsk 1927. — J. SKOSZKIEWICZ: O J.H. *Wiedza i Życie* 1948 nr 6–7. — E. RYBKKA. *Pol. słownik biograf.* 9 (1960–61). — *Drukarze dawnej Polski*. Z. 4. Wr. 1962. — S.R. BRZOSTKIEWICZ: „Uranographia” J.H. *Urania* 1964 nr 12. — B.L. CZENKAL: J.H. i Jan Wydźga. Tłum. z ros. A. Słowik. *Tamże* nr 6. — S.R. BRZOSTKIEWICZ: Wizerunki Kopernika na kartach tytułowych dzieła H. *Wszczęchświat* 1965 z. 12. — M. BOGUCKA: Życie codzienne w Gdańsku. *Wiek XVI–XVII*. Wwa 1967. — Z. BROCKI: Zła popularyzacja życiorysu H. *Kwart. Hist. Nauki* 1967 nr 2. — S.R. BRZOSTKIEWICZ: Astronom króla Jana. *Polska* 1968 nr 12 (oraz mutacje). — A. NOWICKI: Bruno w Polsce. *Eubemer* 1969 nr 1/2. — J. MAYER: Gdański badacz księżycy z XVII w. J.H. *Poglądy* 1970 nr 6. — M. PELCZAR: J.H. chluba astronomii polskiej. *Litery* 1970 nr 2. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — T. PRZYPKOWSKI: J.H. *Hist. astronomii w Polsce*. T. 1. Wr. 1975 rozdz. 13. — K. TARGOSZ: Jedność nauki i sztuki w dziele J.H. *Kwart. Hist. Nauki* 1976 nr 4. — A. NOWICKI: Portrety filozofów w poezji, malarstwie i muzyce. Lubl. 1978. — K. TARGOSZ: J.H. uczoney – artysta. Wr. 1979 [uzup. *TAŻ. Kwart. Hist. Nauki* 1981 nr 3/4]; wyd. 2 popr. Wr. 1986. — A. JANUSZAJTIS: W kręgu H. *Urania* 1983 nr 9. — H. DZIENIS: J.H. w medalierstwie gdańskim XVIII w. *Rocz. Gdański* 45 (1985). — M. KLAT: *Dzien. Bałtycki* 1986 nr 278 [dot. popiersia J.H. подарowanego Gdańskowi przez Stanisława Augusta oraz losów pomnika J.H. w Gdańsku]. — A. SIEMIGINOWSKA: Aktualny stan badań nad korespondencją H. *Spr. Gdańskiego Tow. Nauk* 13 (1986) s. 76–77. — (O odnalezieniu grobu H.) W. AMERSKI. *Kur. Podlaski* 1986 nr 236; [S. BUCHOLC]

(bst). *Głos Wybrzeża* 1986 nr 192; K. KORCZAK. *Dzien. Bałtycki* 1986 nr 183; A. LISICKI. *Urania* 1986 nr 11; M. MIECZNIKOWSKA. *Rzeczpospolita* 1986 nr 214; A. NAWROCZYŃSKA. *Dzien. Bałtycki* 1986 nr 249; M. PERZYŃSKI. *Morze* 1987 nr 2; J. SOKOŁOWSKA-CZERSKA. *Kierunki* 1987 nr 5; A. ZBIERSKI. *Pomerania* 1987 nr 4; TENŻE. *Tyg. Powsz.* 1987 nr 37; *Urania* 1987 nr 1, 7–10. — (Spr. z sesji naukowych z okazji 300 rocznicy zgonu:) [B. DROGORÓB] (bd). Grudziądzkie dni H. *Kujawy* 1986 nr 6; [E. BOREK] (c.). *Dzien. Pol.* 1987 nr 13 (Kraków, styczeń 1987); J. SOKOŁOWSKA-CZERSKA. *Słowo Powsz.* 1987 nr 26 (Gdańsk, styczeń 1987); (ja). *Głos Wybrzeża* 1987 nr 215; [W. KIEDROWSKI] (wj). *Pomerania* 1987 nr 4; [M. KLAT] mkk. *Dzien. Bałtycki* 1987 nr 214. — M. CZERNIAKOWSKA. H. we Francji. *Gwiazda Morza* 1987 nr 24 [o podróży 1631–32]. — TAŻ.: J.H. jako badacz Księżyca. *Pomerania* 1987 nr 1. — TAŻ.: P. Krüger (1580–1639) — nauczyciel i współpracownik naukowy J.H. *Kwart. Hist. Nauki* 1987 nr 2. — A. JANUSZAJTIS: H. jako fizyk. *Kalendarz Gdański*. Gdańsk 1987 s. 31–33. — E. KOTARSKI: Hevelius Columbus coeli. *Kultura pol. a kultura europejska*. Wwa 1987. — M. KUROWSKA. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1987 [omówienie „Prodrumus...”]. — Książę astronomów. [Film dokumentalny, reż. i scenariusz L. Smolińska i M. Sroka]. Rec.: W. RUTKIEWICZ. *Eleran* 1987 nr 2; TAŻ. *Gaz. Kr.* 1987 nr 19. — G. LABUDA. *Nauka Pol.* 1987 nr 5. — K. ORZECZOWSKI. *Nautologia* 1987 nr 4. — L. PETERS. *Gaz. Kr.* 1987 nr 213 [rozmowa z potomkiem H., J. Hevelke]. — K. RAEPKE. *Pomerania* 1987 nr 7 [wizyty H. w klasztorze kartuskim w 1674]. — M. RZESZUT. *Gaz. Pomorska* 1987 nr 31 [raport o potomkach H.]. — K. TARGOSZ. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1987 nr 1. — Z. TRĘBIŃSKA-ZIENIUK: Nieznana korespondencja H. *Wieczór Wybrzeża* 1987 nr 21. — L. PSZCZÓLKOWSKA: J.H. w „Słowniku biograficznym uczonych gdańszczyzny” Andrzeja Charitiusa z 1715 r. *Roczn. Gdański* 48 (1988) nr 1. — J. ROSTAFIŃSKI. *Tydzien Pol.* (Londyn) 1988 nr 52. — P. RYBKA. *Studia Filoz.* 1988 nr 2. — J. SMAK: J.H.: Nova CK Vulpeculae (1670) i „hibernacyjny” model gwiazd zmiennych kataklizmicznych. (Tłum. z ang. T. Kwast). *Postępy Astronomii* 1988 nr 2. — L. SMOLIŃSKA, M. SROKA: Drugi po Koperniku. W: Wielcy znani i niezani. Wwa 1988. — P. RYBKA: Heweliusz. Wwa 1989. — K. TARGOSZ: Jan III Sobieski mecenasem nauk i uczonych. Wr. 1991. — J. GLADYKOWSKA-RZECZYCKA, A. SOKÓL: Badania szczątków kostnych wybitnych osobistości historycznych. *Przegl. Antropol.* 1992 z. 1/2. — G. DANIELEWICZ: Portrety dawnych gdańszczyzan. Gdańsk 1994. — A. BALIŃSKI: Žiġ-i ġädid-i sultāni Uluġ Bega i Prodrumus Astronomiae J.H. *Libri Gedanenses* 11/12 (1993/94) s. 99–102. — K. TARGOSZ: Sawantki w Polsce XVII w. Aspiracje intelektualne kobiet ze środowisk dworskich. Wwa 1997.

I.T.

HISTORIA O ALEKSANDRZE WIELKIM 1550

Przekład dokładnie nierozczłonowanego wydania łacińskiej opowieści „Historia Alexandri Magni, regis Macedoniae, de proeliis” w redakcji archi-

prezbitera Leona z Neapolu, spolszczonej na przełomie X/XI stulecia i cieszącej się w Europie wieków średnich ogromną poczytnością. Stanowi drugie po pracy Leonarda z Bończy (Buńczy, 1510) spolszczenie opowieści. Anonimowy tłumacz wprowadził samodzielnie drobne zmiany. Jest to jeden z najpopularniejszych romansów pseudohistorycznych, pełen elementów podróźniecko-fantastycznych. Pogłosy jego przetrwały do XX wieku w baśniach ludowych.

WYDANIA

Historia o żywocie i znamienitych sprawach Aleksandra Wielkiego, króla Macedońskiego. Kr. 1550 druk. wdowa po F. Unglerze. Przedrukowana wielokrotnie: 1611, 1628, 1690, 1701, 1733, 1745, 1751, 1766 (ed. coraz gorsze, tekst powieści ulegał skróceniu). Wyd. kryt. J. Krzyżanowski. Kr. 1939 BPP nr 86. Fragm. przedr. J. Krzyżanowski: Proza polska wczesnego Renesansu 1510–1550. Wwa 1954.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963), NK 2 (1964) (hasło: z Bończy Leonard); LP (hasło: Aleksandreida).

W. ISTRIN: Aleksandrija russkich chronografow. Moskwa 1893 s. 315. — B. GUBRYNOWICZ: Rozwój powieści w Polsce. Cz. 1. Powieść do połowy XVIII stulecia. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Cz. 2. Kr. 1918 Enc. AU. — T. SINKO: Genealogia romansu historycznego. *Museion* 1912; przedr. w: Echa klasyczne w literaturze polskiej. Kr. 1923. — J. KRZYŻANOWSKI: Romans pseudohistoryczny w Polsce wieku XVI. Kr. 1926. — F.P. MAGOUN: Wstęp i wyd. The Gestes of King Alexander of Macedon. Cambridge 1929. — J. KRZYŻANOWSKI: Romans polski wieku XVI. Lubl. 1934; wyd. 2 Wwa 1962. — TENŻE: Rozwój powieści w Polsce. Cz. 1. Powieść wieku XVI. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Cz. 2. Kr. 1936 Enc. PAU. — W. GAWŁOWSKA: Polskie przekłady powieści o Aleksandrze Wielkim w XVI w. *Studia Źródłoznawcze* 32–33 (1990) s. 143–152. — E. KOSOWSKA: Historia o żywocie i znamienitych sprawach Aleksandra Wielkiego. *Staropol. teksty i konteksty*. T. 2. Kat. 1994 s. 44–67. — A. KRZEWIŃSKA: Początki utopii w literaturze staropolskiej. Tor. 1994.

I.T.

HISTORIA O CESARZU OTTONIE 1569

Polska przeróbka przekładu romansu rycerskiego, znanego w kilku redakcjach, tłumaczonego na język niemiecki przez Wilhelma Salzmanna („Ein schöne und kurzweilige Histori von dem Keyser Octaviano, seinem Weib...”). Stanowi zbiór różnych motywów powieści średniowiecznej. Osiągnęła w Polsce dużą popularność.

403

Nieznanym tłumacz — może Marcin Siennik — dodał z niezidentyfikowanych kronik niemieckich dwie powiastki „Historię o znacznej płodności” oraz szeroko znaną legendę herbową „Historia prawdziwa o grabinie Altdorfskiej, która jednym porodem 12 synów porodziła”.

WYDANIA

Historia piękna i krotkochwilna o Othonie, cesarzu rzymskim, i o małżonce jego. Kr. 1569 druk. M. Szarffenberger. Przedrukowywana zapewne wielokrotnie w XVI i XVII w. Ed. znane z w. XVIII: Kr. 1746; Tor. 1761; Lw. 1766 (ed. pt. Historia o Francu, czyli Florencu — jak u Estr. — wg J. Krzyżanowskiego nie jest znana). Wyd. kryt. wg ed. z 1569 J. Krzyżanowski. Kr. 1928 *BPP* nr 80.

Podobizny podaje: J. Krzyżanowski: Klocek powieściowy z XVI w. *Exlibris* 1924 i odb. Kr. 1925; tenże: Romans polski wieku XVI. Lubl. 1934.

Tekst ten był prawdopodobnie źródłem do sporządzonych przez T. Nargielewicza wersji pt. *Historija o rzymskim cesarzu Otonie i żenie jego z dziećmi; O dwunastu synach jednym pologiem od jednej matki zrodzonych*.

OPRACOWANIA

NK I (1963).

J. KRZYŻANOWSKI: Romans pseudohistoryczny w Polsce wieku XVI. Kr. 1926. — TENŻE: Romans polski wieku XVI. Lubl. 1934; wyd. 2 Wwa 1962. — TENŻE: Rozwój powieści w Polsce. Cz. 1. Powieść wieku XVI. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Cz. 2. Kr. 1936 *Enc. PAU*. — E. MALEK: Pod urokiem „fabuły zmyślonych”. *Oton. W: Staropolska proza narracyjna w procesie literackim Rosji w. XVII i XVIII*. Łódź 1983.

I.T.

HISTORIA O GRYZELLI 1548?

Anonimowy przekład noweli X, 10 „Dekameronu” Giovanniego Boccaccia, dokonany na podstawie łacińskiego tłumacznia Francesca Petrarci. Tłumacz posługiwał się prawdopodobnie niezidentyfikowanym tekstem rękopiśmiennym (znanym także w Niemczech), który zawierał dodatki obce redakcji F. Petrarci.

WYDANIA

Historia znamienita ... o Gryzelli, Salurskiej księżniczce w ziemi włoskiej. Wyd. pod koniec pierwszej połowy XVI w. [1548?] (niezachowane). Wyd. nast. Kr. b.r. [XVII w.].

Przeróbka wierszem dokonana przez anonimowego Prusaka: Grizella. O posłuszeństwie, stałości i cierpliwości szlachetnej, dobrej a cnotliwej małżonki... B.m. 1571.

OPRACOWANIA

NK I (1963).

K. LASERSTEIN: Der Griseldisstoff in der Weltliteratur. Weimar 1926. — J. KRZYŻANOWSKI: Pogłosy „Dekameronu” w powieści polskiej XVI i XVII w. *Szymon Szymonowicz i jego czasy*. Zamość 1929; przedr. pt. Pogłosy „Dekameronu” w powieści staropolskiej. W: *Od średniowiecza do baroku*. Wwa 1938. — TENŻE: Romans polski wieku XVI. Lubl. 1934; wyd. 2 Wwa 1962. — T. KRUSZEWSKA: Posłowie do: *Historie świeże i niezwykajne*. Wwa 1961.

I.T.

HISTORIE RZYMSKIE pierwsza połowa XVI w.

Anonimowy przekład średniowiecznego, popularnego przez kilka wieków zbioru powiastek moralistycznych „Gesta Romanorum”, skompilowanego przez nieznanego autora przypuszczalnie w pierwszej połowie XIV w., prawdopodobnie w Anglii. Obejmuje tylko wybór z oryginału — czterdzieści powiastek. Julian Krzyżanowski postawił hipotezę o wspólnym autorstwie Jana Sandeckiego-Maleckiego i Jana z Koszyczek oraz włączył do tekstu trzy powiastki niezależne od reszty zbioru, mianowicie: żywoty św. Eustachego i św. Aleksego oraz „Historię o Apollonie, królu tyryjskim” (przekład z wersji czeskiej, wydanej w XVI w. pt. „Historia o królu greckim”; pierwodruk nieznan). Na niezachowanej edycji „Historii rzymskich” (Kr. 1663) oparł się przekład ruski.

WYDANIA

Historie rozmaite z rzymskich i z innych dziejów wybrane, z wykłady ich obyczajnymi, ludzi ku rozmiłowaniu mądrości i też innych cnót przywodzące. Kr. 1543 druk. M. Szarffenberg (dwie ed., jedna zachowana w unikatce Bayerische Staatsbibliothek w Monachium sygn. Rar. 823). Reprodukacja ed. (synoptycznie z odpowiednikami łacińskimi i czeskiimi) w: *Gesta Romanorum linguae Polonicae (1543) cum fontibus latinis et bohemicis*. Wyd. J. Siatkowski i R. Olesch. Köln-Wien 1986 *Slawistische Forschungen* t. 39 [wg J. Krzyżanowskiego istniało wyd. wcześniejsze, zapewne z 1540, niezachowane]. Z licznych zapewne przedr. z drugiej połowy XVI w. zachowana jedynie ed. Kr. 1566 (unikat w Bibl. Jagiel. Cim. 0.386). Fragm. pt. *Historija o Apolonijuszu królu tyryjskim* przedr. J. Krzyżanowski: *Proza polska wczesnego Renesansu 1510–1550*. Wwa 1954. Do ostatniej znanej ed. z 1776 wielokrotnie przedrukowywane (liczba ed. nieznana). Wyd. kryt. wg ed. z XVI i XVII w.: J. Bystron. Kr. 1894 *BPP* nr 29. Fragm. wyd.: wg ed. z 1566

J. Krzyżanowski: Klocek powieściowy z XVI w. *Ex-libris* 1924 i odb. Kr. 1925; wg ed. z 1543 S. Vrtel-Wierczyński: Wybór tekstów staropolskich. Lw. 1930; toż wyd. 5 Wwa 1977; wg ed. z 1543 W. Wydra i W.R. Rzepka: Chrestomatia staropolska. Wyd. 2 Wr. 1995..

OPRACOWANIA

NK 1 (1963); LP (hasło: Gesta Romanorum).

A. WESSELSKI: Märchen des Mittelalters. Berlin 1925. — J. KRZYŻANOWSKI: Romans pseudohistoryczny w Polsce wieku XVI. Kr. 1926. — J.T. WELTER: L'Exemplum dans la littérature religieuse et didactique du Moyen Âge. Paris 1927. — J. KRZYŻANOWSKI: Romans polski wieku XVI. Lubl. 1934; wyd. 2 Wwa 1962. — TENŻE: Rozwój powieści w Polsce. Cz. 1. Powieść wieku XVI. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Cz. 2. Kr. 1936 *Enc. PAU*. — H. PROCHAZKOVA: Die Entstehungsgeschichte der tschechischen, polnischen und russischen Gesta Romanorum. *Zeitschrift für Slavistik* 1966 z. 1. — T. MICHALOWSKA: Między poezją a wymową. Konwencje i tradycje staropolskiej prozy nowelisticznej. Wr. 1970. — Z. PODHAJECKA: Rozważania nad sytuacją przekładu artystycznego w pierwszej fazie ery druku. *Pan. Lit.* 1980 z. 1. — E. MALEK: W okowach moralistyki. W: Staropolska proza narracyjna w procesie literackim w Rosji w. XVII i XVIII. Łódź 1983.

I.T.

HOENE-WROŃSKI Józef Maria 1776–1853

Urodzony 24 (?) sierpnia 1776 w Wolsztynie w okolicach Poznania; syn Antoniego Hoene, budowniczego królewskiego, z pochodzenia Czecha, i Elżbiety z Parnickich. W 1786–90 uczęszczał do szkół w Poznaniu, później prawdopodobnie kształcił się w Szkole Kadetów w Warszawie. Był uczestnikiem insurekcji kościuszkowskiej, jako oficer artylerii walczył przeciw Prusakom w obronie Woli. Wzięty do niewoli po klęsce pod Maciejowicami wstąpił do wojska rosyjskiego; przydzielony do sztabu gen. Aleksandra W. Suworowa uzyskał stopień majora, a następnie podpułkownika. Być może wtedy przybrał nazwisko Wroński i imię Maria. W 1797 podał się do dymisji i wrócił do kraju. Przez dwa lata studiował matematykę, prawo i filozofię w Niemczech (poznał gruntownie filozofię Immanuela Kanta). W 1800 osiedlił się we Francji i przyjął obywatelstwo francuskie. Dziesięć lat przebywał w Marsylii, gdzie pracował w obserwatorium astronomicznym i był członkiem korespondentem tamtejszego Towarzystwa Naukowego. Zajmował się pracą naukową w dziedzinie filozofii i matematyki. Debiutował broszurą z zakresu batalistyki pt. „Le bombardier polonais” (1800). Prace filozoficzne ogłaszał od 1803, debiutem w tej dziedzinie była książka „Philosophie critique

découverte par Kant”. H.-W. był postacią znaną dla swego czasu, a przy tym bardzo kontrowersyjną. 15 sierpnia 1803 doznał, jak twierdził, jednorazowego olśnienia, które odśloniło mu tajemnicę absolutu. Stworzył system filozofii absolutnej, mającej odrodzić ludzkość, i do końca życia poszukiwał w swej twórczości dróg naprawy świata. Około 1810 ożenił się z Wiktoria Henryką Sarrazin de Montferrier i zamieszkał w Paryżu. Przez jakiś czas udzielał lekcji matematyki w pensjonacie Gabartier. Do 1811 otrzymywał zasiłki od rządu rosyjskiego. W 1812–18 wspomagał go finansowo bankier nicejski, P.J. Arson, który za udzielenie lekcji matematyki i filozofii wydał własnym nakładem kilka jego dzieł matematycznych. H.-W. zajmował się również naukami przyrodniczymi, technicznymi, polityką, ekonomią polityczną, teorią muzyki. W 1818–19 redagował czasopisma *Le Sphinx* i *L'Ultra*, w których ogłaszał również swoje artykuły. W tym okresie przedłożył Akademii Francuskiej wiele rozpraw z dziedziny matematyki; gdy zakwestionowano ich wartość naukową, opadł w konflikt z Akademią. Procesował się również z P.J. Arsonem, w czego rezultacie znalazł się w trudnym położeniu finansowym. W 1820–23 przebywał w Anglii i brał udział w konkursie na najlepszą metodę wyznaczania geograficznej długości morza, jednak jego rozprawa nie zyskała uznania. Powrócił więc do Paryża i skupił się na problematyce historyczno-filozoficznej, społecznej i religijnej. W tym okresie napisał wiele dzieł filozoficznych, z których tylko część ukazała się za jego życia dzięki wydatnej pomocy Edmunda Thayera (zawarł on z H.-W. szereg umów, lecz uwolnił się wkrótce od tych zobowiązań, nie mogąc liczyć na zwrot poniesionych kosztów). Gorliwym krzewicielem idei H.-W. był Antoni Bukaty, który w 1844–48 przetłumaczył na język polski kilka jego dzieł. Prace te ukazały się dzięki pomocy wydawcy Leonarda Niedźwieckiego. Od 1849 H.-W. ponownie żył w niedostatku i otrzymywał stałe zasiłki z Hotelu Lambert. W 1851 korzystał z pomocy materialnej muzykologa C. Durutte, przebywając w jego siedzibie w Metz. W 1850–52 ogłosił we Frankfurcie nad Menem i Heidelbergu dokonanie kilku nowych wynalazków technicznych. Jego nazwisko weszło w 1882 do międzynarodowej terminologii matematycznej. Pisał wyłącznie w języku francuskim. Ogółem wyszło drukiem ok. 100 jego dzieł, niektóre z nich tłumaczono na angielski, hiszpański, niemiecki, polski, portugalski i włoski. Żył z dala od emigracji. Większość jego listów oraz rękopisów dzieł filozoficznych, matematycznych i dotyczących spraw lokomocji znajduje się w Bibliotece Kórnickiej i Bibliotece Narodowej w Warszawie. Zmarł w nędzy i opuszczeniu 9 sierpnia 1853 w Neuilly pod Paryżem. Jego

system filozoficzny omówił Adam Mickiewicz w wykładach w Collège de France, a spopularyzował go w swej twórczości Bronisław Trentowski. W celu badań nad tym systemem założono w 1919 Instytut Mesjanistyczny im. Hoene-Wrońskiego w Warszawie. Honoré Balzac nakreślił sylwetkę H.-W. w powieści pt. „La recherche de l'Absolu”; Leonard Sowiński przedstawił ostatnie jego chwile w poemacie pt. „Satyra” (powst. 1859, wyd. Kr. 1871).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Développement progressif et but final de l'humanité. Powst. 1815–18. Wyd. Paris 1861.

Przekład pol. fragm.: J. Jankowski: Stworzenie absolutne ludzkości. Wwa 1921; Z. Kozłowska: Cele absolutne ludzkości. *Zet* 1934 nr 1–2 i odb.

2. Création absolue de l'humanité. Powst. 1818. Prospekt wyd. [Paris 1819].

Przekład pol.: J. Jankowski: Kodeks prawodawstwa społecznego absolutnego. Wwa 1923 [całość]. Z rkp su franc. niedrukowanego.

3. Développement de la philosophie absolue. Prospectus de la philosophie absolue et son développement. Recherche de la vérité, fixation absolue des périodes philosophiques parallèles aux périodes historiques de l'humanité, comme partie intégrante de l'Apodictique messianique. Powst. 1826. Wyd. Paris 1878.

Przekład pol. fragm.: Prospekt filozofii absolutnej albo mesjanizmu. *Wiedza Filoz.* 1922 nr 4; *Zet* 1933 nr 13; *tamże* 1934 nr 21. Cz. Jastrzębiec-Kozłowski: Geneza filozofii absolutnej. Pozn. 1937 [całość].

4. Messianisme. Union finale de la philosophie et de la religion constituant la philosophie absolue. T. 1. Prologue du messianisme. Révélation des destinées de l'humanité. Paris 1831.

Przekład pol. J. Jankowski. Lw. 1921. Przekł. niem. 1930.

5. Messianisme. Union finale de la philosophie et de la religion constituant la philosophie absolue. T. 2. Métapolitique messianique. Désordre révolutionnaire du monde civilisé. Paris 1840 [1839].

Przekład pol. J. Jankowski. Wwa [1923].

6. Le destin de la France, de l'Allemagne et de la Russie comme Prologomènes du messianisme. Paris 1842. Spis treści wyd. osob. Paris 1842–43. Przekład pol. fragm.: J. Jankowski: Poręczenie religijne mesjanizmu. Wwa 1921; J. Jankowski: Prolegomena do mesjanizmu. T. 1, 3. Lw.–Wwa 1922, 1925 [całość]; P. Chomicz. T. 2. Lw.–Wwa 1924; J. Jankowski: Tablice psychologii poprzedzone rozprawą wstępną z Apodyktyki pt. Prawo stworzenia albo autogenia rzeczywistości. Lw.–Wwa 1925.

7. Réforme absolue et par conséquent finale du savoir humain, Messianisme ou réforme absolue du savoir humain, nommément: Réforme des mathématiques comme prototype à l'accomplissement final des sciences et Réforme de la philosophie comme base de l'accomplissement final de la religion. T. 1–3. Paris 1847 [1847–48]. Przekład pol. fragm.: A. Bukaty [prawdopodobnie przy współudziale autora]: Odezwa do narodów słowiańskich względem przeznaczeń świata. Paryż 1848 (fragm. t. 1); [L. Niedźwiecki?]: Reforma absolutna, przeto ostateczna wiedzy ludzkiej. Oddział drugi. Reforma filozofii jako posady dopełnienia religii. Część pierwsza. List do Leona XII, papieża. Paryż 1891; J. Jankowski: Filozofia pedagogiki. Lw.–Wwa 1922; J. Jankowski: List do papieży o naglącej potrzebie obecnej spełnienia religii. Wwa 1928.

8. Adresse aux nations civilisées sur leur sinistre désordre révolutionnaire, comme suite de la Réforme du savoir humain. Paris 1848.

Przekład pol. J. Jankowski: Odezwa do narodów cywilizowanych o zgubnym ich nieładzie rewolucyjnym, jako ciąg dalszy Reformy wiedzy ludzkiej. Wwa [1922].

Pismo jest uważane za odpowiedź na „Manifest komunistyczny”.

9. Philosophie absolue de l'histoire ou Genèse de l'humanité. Historiosophie ou science de l'histoire. Cz. 1–2. Paris 1852.

Przekład pol. Cz. Jastrzębiec-Kozłowski: Geneza filozofii absolutnej. Pozn. 1937.

Tu ostry sąd H.-W. o A. Mickiewicz i jego mesjanizm.

10. Propédeutique messianique. Éléments de la philosophie absolue. Cz. 1. Paris 1855; cz. 2 Paris 1875.

Przekład pol.: J. Jankowski: cz. 1. Propedeutyka mesjanistyczna. Zasady filozofii absolutnej. Wwa 1912; P. Chomicz: cz. 2. Propedeutyka mesjaniczna. Elementy filozofii absolutnej. Wwa [1925]; Cz. Jastrzębiec-Kozłowski: cz. 1. Propedeutyka mesjaniczna. Wwa 1934.

Wydania zbiorowe

11. L'oeuvre philosophique. Textes, commentaires et critique. Fragm. z dzieł wybrał i skomentował F. Warrain. Przedmowę napisał Z.L. Zaleski. T. 1–3. Paris 1933–38.

Przedr. fragm. prac: *700 lat myśli pol.* (1977).

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972).

A. MICKIEWICZ: Kurs drugoletni (1841/42) literatury słowiańskiej, wykład 29. Paryż 1842 i wyd. nast. — [A. BUKATY]: H.-W. i jego udział w rozwinięciu ostatecznym wiedzy ludzkiej. Paryż 1844 [tu: wyjątki z dzieła H.-W. pt. Prologue du Messianisme oraz Métapolitique

messianique]. — B. TRENTOWSKI: H.-W., czyli mesjanizm polsko-francuski, mieniący się ostatecznym zjednoczeniem filozofii z religią... *Rok 1844* [z.] 2. — S. DICKSTEIN: H.-W. Jego życie i prace. Kr. 1896. — C. CHERFILS: Un essai de religion scientifique. Introduction à Wrónski, philosophe et réformateur. Paris 1898; przekł. pol.: Cz. Jastrzębiec-Kozłowski: Zarys religii naukowej. Wstęp do Wrónskiego, filozofa i reformatora. Wwa 1929. — W.M. KOZŁOWSKI: H.-W. jako filozof. Wwa 1907. — W. HORODYSKI: Polska filozofia romantyczna a mesjanizm. (Zarys porównawczy). *Bibl. Warsz.* 1912 t. 3. — J. UJEJSKI: O cenę absolutu. *Rzecz o H.-W.* Wwa 1925. — B.J. GAWECKI: Wrónski i o Wrónskim. Katalog prac filozoficznych H.-W. oraz literatury dotyczącej jego osoby i filozofii. Wwa 1958. — TENŻE. *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — *Bibliogr. filoz. pol.* 1831–1864. Wwa 1960. — W. WĄSIK: Historia filozofii polskiej. T. 2. Wwa 1966. — A. SIKORA: Posłannicy słowa. Wwa 1967. — PH. D'ARCY: H.-W. Une philosophie de la création. Paris 1970. — J. BRUN: Problem metody genetycznej w filozofii H.-W. Londyn 1970. — B.J. GAWECKI: Polscy myśliciele romantyczni. Wwa 1972. — A. SIKORA: Antypody romantycznego mesjanizmu – „filozofia absolutna” H.-W. i mistyka Towiańskiego. *Pol. myśl filoz. i społ.* T. 1. 1831–1863. Wwa 1973. — L. LUKOWSKI: Twórca filozofii absolutnej. *Rzecz o H.-W.* Kr. 1982. — B. URBANKOWSKI: Myśl romantyczna. Wwa 1979. — B.J. DEMBOWSKI: The role of Polish philosophy in creating national awareness. *The Common Christian Roots of the European Nations*. T. 2. Florence 1982. — A. WALICKI: Philosophy and romantic nationalism. The case of Poland. Oxford 1982. — J.W. GOMULIC-KI: Baudelaire a H.-W. Na marginesie nieznanego listu Baudelaire'a z 1854. Wwa 1983. — S. KOZŁOWSKI: The mystical messianism of Mickiewicz and Towiański and the philosophical messianism of H.-W. *Poland in christian civilization*. London 1985. — J.C. DROUIN: Les grandes thèmes de la pensée messianique en France de W. à Esquiros: christianisme en laïcisme? *Messianisme et slavophilie*. Kr. 1987. — B. DEMBOWSKI. *Enc. katol. KUL* 6 (1993). — A. SIKORA: H.-W. Wwa 1995.

B.Z.

HOESICK Ferdynand 1867–1941

Urodzony 16 października 1867 w Warszawie; syn Ferdynanda Wilhelma, księgarza i wydawcy, oraz Marii z Granzowów. Od 1876 uczęszczał do szkoły prywatnej Eugeniusza Babińskiego, a następnie do Gimnazjum Realnego w Warszawie. W 1884–86 studiował na wydziale handlowym politechniki w Rydze, w 1886–87 na uniwersytecie w Heidelbergu. W 1887–88 odbywał praktykę księgarską w Warszawie, w 1888–90 studiował historię literatury na Uniwersytecie Jagiellońskim. Nawiązał kontakt ze środowiskiem artystycznym kształtującego się w Krakowie pokolenia Młodej Polski, zaprzyjaźnił się z rodzinami Tetmajerów i Żelenskich. W 1890 wyjechał do Paryża, gdzie studiował na Sorbonie i w Collège de France. Odbywał liczne podróże po Europie (m.in. Szwajcaria,

Włochy, Hiszpania), które znajdowały wyraz w jego pracach literackich. W czerwcu 1889 debiutował nowelą „Nie pierwszy i nie ostatni”, ogłoszoną w *Nowej Reformie* pod pseudonimem Władysław Kordian Sarmacki, oraz szkicem „W Szwajcarii. Trzy lata z życia Juliusza Słowackiego”, opublikowanym w *Świecie*. W 1891 został członkiem komitetu redakcyjnego krakowskiego dwutygodnika *Mysł*. We wrześniu tegoż roku przeniósł się do Warszawy. Rozpoczął intensywną działalność literacką, ogłaszał prace historyczno-literackie i utwory beletrystyczne w licznych czasopismach, m.in. w *Bibliotece Warszawskiej* (od 1889), *Ateneum* (od 1892), *Kurierze Warszawskim* (od 1892), *Echu Muzycznym, Teatralnym i Artystycznym* (od 1893), *Kraju* (od 1893), *Tygodniku Ilustrowanym* (od 1893), *Bluszczu* (od 1894), *Czasie* (od 1898), *Biesiadzie Literackiej* (od 1899). W 1900 objął kierownictwo rodzinnej firmy wydawniczej i ożywił jej działalność, wydając wartościowe pozycje książkowe. W 1902 ożenił się z Zofią Lewental. W 1905 osiedlił się w Krakowie. Około 1910 wrócił na stałe do Warszawy. W 1924–39 był — wraz z Konradem Olchowiczem — redaktorem *Kuriera Warszawskiego*. Należał do Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich. W 1937 otrzymał Złoty Wawrzyn Akademicki. Zmarł 12 kwietnia 1941 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. „Anelli” i „Trzy poematy”. Przyczynki do dziejów twórczości Juliusza Słowackiego. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 24 (1895) s. 212–291 i odb.
2. O Słowackim, Krasieńskim i Mickiewiczu. *Studia historycznoliterackie*. Kr. 1895.
3. Samotność. Krajobrazy i opowiadania. Kr. 1895. Tu m.in. szkic pt. *Legenda* (przekł. czes. 1909).
4. Życie Juliusza Słowackiego na tle współczesnej epoki. 1809–1849. Biografia psychologiczna. T. 1–3. Kr. 1896–97. Wyd. nast. [przeznaczone dla ziem zaboru rosyjskiego, okrojone] t. 1–3. Kr.–Wwa 1897 (pt. Juliusz Słowacki. 1809–1849. Biografia psychologiczna).
5. Fryderyk Chopin. Zarys biograficzny. Petersb. 1899 *Życiorysy staunych Polaków* t. 7.
6. Miłość w życiu Zygmunta Krasieńskiego. T. 1–2. Przedmowa P. Chmielowski. Wwa 1899 *Bibl. Dziel Wyborowych* nr 71–72. Wyd. 2 [przerobione, uzupełnione i rozszerzone] pt. *Miłość w życiu Zygmunta Krasieńskiego*. Studium biograficzne. Kr. 1909.
7. Szkice i opowiadania historycznoliterackie. Wwa 1900.
8. Chopin. Życie i twórczość. T. 1. Wwa 1904. Wyd. całości: t. 1–3. Wwa 1910–11; wyd. [4] z przypisami F. Germana. T. 1–4. Kr. 1962–68 *Bibl. Chopinowska* t. 5 cz. 1.

9. Julian Klaczko. Rys życia i prac. 1852–1904. Kr. 1904. Przedr. w poz. 25 t. 9.
10. Preludia. Wwa 1904.
11. Stanisław Tarnowski. Rys życia i prac. T. 1–2. Wwa 1906.
12. Jan Kochanowski w świetle dotychczasowych wyników krytyki historycznoliterackiej. Kr. 1908. Wyd. 2 pt. Jan Kochanowski. Życie i dzieła. Kr. [1919].
13. Ze studiów nad Kochanowskim. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* 44 (1908) s. 329–396 i odb.
14. Nemezis. Powieść współczesna. Wwa 1913. Wyd. 3 zob. poz. 25 t. 4.
15. Pisma. T. 1–3. Wwa [1915–18].
T. 1: Paryż; t. 2: Miłość i miłostki w życiu sławnych ludzi; t. 3: Sienkiewicz i Wyspiański. Przyczynki i szkice.
16. Dom rodzicielski. Powst. 1917. Wyd. osob. T. 1–4. Kr. 1935. Wyd. nast. [zmien.] pt. Powieść mojego życia. Dom rodzicielski. Pamiętniki. Ze wstępem wydawcy. T. 1–2. Wr. 1959.
17. Dole i niedole miłosne. Wwa [1920]. Wyd. nast. pt. Miłość i życie. Nowele, w poz. 25 t. 5.
18. Warszawa. Luźne kartki z przeszłości syreniego grodu. Pozn.–Wwa 1920.
Tu m.in.: Z papierów i pamiątek po Elsnerze (wyd. osob. Wwa 1901); Życie i obyczaj Warszawy w felietonach literackich Sienkiewicza (wyd. osob. pt. Sienkiewicz jako felietonista. Wwa 1902).
19. Tatry i Zakopane. Przeszość i terażniejszość. Cz. 1–4. Pozn.–Wwa–Kr. 1920–31. Reprint cz. 3 Kr. 1989. Wyd. nast. [zmien.] pt. Legendowe postaci zakopiańskie. Wybór z „Tatr i Zakopane”. Ze wstępem wydawcy. Wwa 1959.
20. Wędrowiec. Wrażenia z podróży. Wwa 1925 [1924].
Tu m.in.: Nad wodą wielką i czystą (wyd. osob. Wwa 1903); Nad jeziora włoskim brzegiem (wyd. osob. Wwa 1903).
21. Venus i Amor w felietonach literackich. Wwa 1926.
22. Ze wspomnień o cenzurze rosyjskiej w Warszawie. Wwa 1929.
23. Goethe i „najpiękniejsze dni” w jego życiu. 1814–1832. Studium biograficzne. Wwa 1931.
24. Swat. Romans. Wwa 1932.
25. Pisma zbiorowe. T. 1–9. Wwa [1932–34].
T. 1–2: Słowacki i Chopin. Z zagadnień twórczości; t. 3: Wilno i Krzemieniec. Wrażenia z dwóch wycieczek literackich pod znakiem Słowackiego; t. 4: Nemezis. Romans. Wyd. 3; t. 5: Miłość i życie. Nowele; t. 6: Książki i ludzie. Felietony literackie. Seria 1. Rzeczy obce; t. 7: Książki i ludzie. Felietony literackie. Seria 2. Rzeczy polskie; t. 8: Adam Mickiewicz w felietonach literackich; t. 9: Julian Klaczko. Życie i prace.
27. J. Słowacki: Dzieła. T. 1–6. Wwa 1903–06. Współwydawca: L. Méyet.
28. Juliana Klaczki „Listy włoskie”. *Przeł. Pol.* 1907 t. 166; 1908 t. 167, 169, 170 i odb. Kr. 1908.
29. Chopiniana. T. 1. Korespondencja Chopina. Wwa 1912.
30. Juliana Klaczki zapomniane pisma polskie. 1850–1866. Zebrał i objaśnił... Kr. 1912.
31. A. Asnyk: Pisma. Wyd. zupełne poprzedzone życiorysem i charakterystyką poety... T. 1–3. Wwa 1916.
Współwydawca: W. Prokesch.

Ponadto wyd. wybory pism J. Kochanowskiego, I. Krasickiego, Z. Krasińskiego, J. Słowackiego, W. Syrokomli.

Koresp. i materiały biogr. F.H. znajdują się m.in. w Bibl. Nar. i Bibl. Jagiel.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP

K. WYKA. *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — A. GRZYMAŁA-SIEDLECKI: Nie pożegnani. Kr. 1972 s. 142–148. — I. NAGÓRSKA. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — J. OKOPIEN: F.H. *Wydawca* 1995 nr 9. — H.F. NOWACZYK: Zmysłona relacja F.H. *Ruch Muzycz.* 1997 nr 8.

W.A.-Sz.

HOFFMAN Karol Boromeusz 1798–1875

Urodzony 4 listopada 1798 w Wieruchowie pod Warszawą; syn Jakuba Fryderyka, lekarza i profesora Uniwersytetu Warszawskiego, oraz Henryki z Thienpondtów. Studia wyższe odbywał na wydziale prawa Uniwersytetu Warszawskiego; ukończył je w 1818 i rozpoczął pracę w sądownictwie. Aresztowany w 1822 jako członek tajnej organizacji Panta Koina, do której należał od czasów studenckich, wyrokiem sądu został usunięty ze służby publicznej na sześć lat. W 1827 został współwłaścicielem spółki drukarsko-wydawniczej pod firmą Antoniego Gałęzowskiego (kierował nią do marca 1831). W 1828 został radcą prawnym Banku Polskiego w Warszawie, następnie jednym z jego dyrektorów. W 1828–30 był współredaktorem pisma prawniczego *Themis Polska*, debiutował tu artykułem wstępnym „O stanie nauki prawa w naszym kraju” (1828 t. 1; podp.: H-n). W 1829 ożenił się ze znaną pisarką Klementyną Tańską. Podczas powstania listopadowego 1830–31 wydał bezimiennie dwie publikacje uzasadniające jego wybuch. W lipcu 1831 wyjechał do Frankfurtu nad Menem jako agent rządu powstańczego oraz w celu zaciągnięcia pożyczki dla Banku Polskiego. W listopadzie

Prace edytorskie

26. J. Klaczko: Pisma polskie. W układzie i z objaśnieniami... Kr. 1902.

1831 przebywał kilka dni we Wrocławiu, później wyjechał do Drezn, wydany stamtąd udał się wraz z żoną do Paryża. Od 1832 czynnie uczestniczył w pracach Komitetu Polskiego oraz był członkiem Towarzystwa Historyczno-Literackiego. Związany ze stronnictwem Adama Czartoryskiego publikował rozprawy polityczne w języku polskim i francuskim. W 1833–34 współwydawał *Souvenirs de la Pologne*, a w 1837–39 współredagował *Kronikę Emigracji Polskiej*. Po śmierci żony (w 1845) poślubił Matyldę z Dunin Wąsowiczów, wdowę po Karolu Jordanie. W 1848 przeniósł się do Drezn, skąd pisywał korespondencje do krakowskiego *Czasu*. W 1847–49 opublikował w *Przeglądzie Poznańskim* pracę historyczną „Obraz rządu i prawodawstwa dawnej Polski”, w której głosił idee monarchizmu i przeciwstawiał się poglądom Joachima Lelewela. Jego prace historyczne były cenione przez współczesnych. Był członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu, od 1867 Towarzystwa Naukowego Krakowskiego oraz od 1873 Akademii Umiejętności, której w testamencie zapisał swoje zbiory. Zmarł 6 lipca 1875 w Blasewitz pod Dreznem.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wielki Tydzień Polaków, czyli opis pamiętnych wypadków w Warszawie od dnia 29 listopada do 5 grudnia 1830 r. Wwa 6 grudnia 1830. Wyd. nast.: Wwa 1915 *Skarbiec Pol.* nr 15; Wwa 1916.

Niepodp.

Przekł.: franc. 1831, niem. 1831, szwedz. 1831.

2. Rzut oka na stan polityczny Królestwa Polskiego pod panowaniem rosyjskim przez ciąg lat piętnastu od 1815–1830 przez autora Wielkiego Tygodnia Polaków. Wwa 1831.

Niepodp.

Przekł. franc. 1832.

3. Cztery powstania, czyli krótki wykład sposobów, jakimi dobijały się o niepodległość Grecja, Holandia, Portugalia i Polska. *Kraj i Emigracja* 1836 s. 65–216. Wyd. osob. Paryż 1837.

4. Vadecum polskie. Zbiór wiadomości przydatnych Polakom. Paryż 1839.

5. Król wygnaniec. Obrazek historyczny z lat 1714–1725. T. 1–2. Lipsk 1956. Wyd. nast. [tyt.] Bruksela 1861.

Niepodp.

6. Historia reform politycznych w dawnej Polsce. Lipsk 1867. Wyd. nast.: Pozn. 1869; wstęp A. Wierzbicki. Wwa 1988.

7. O panslawizmie zachodnim. Studium historyczne. Pozn. i Berlin 1868.

8. Pamiętnik z emigracji. Wstęp i oprac. E.H. Nicciówna. *Rocz. Bibl. PAN w Kr.* 12 (1966) s. 231–344.

Przekład

9. B. Franklin: Życie i pisma. Przełożone z jęz. ang. podług edycji londyńskiej z r. 1820. T. 1–2. Wwa 1827.

Ponadto art. i rozpr. hist. w jęz. pol. i franc.

Listy do różnych osób w rkpsach: Bibl. Jagiel., Bibl. Kórn., Bibl. PAN w Kr., Ossol.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968), 9 (1972); LP

A. PAWIŃSKI: K.B.H. *Tyg. Ilustr.* 1875 t. 16 nr 397. — [H. BIEGELEISEN] H.B.: Karol Boromeusz Aleksander Hoffman. *Złota przędza*. T. 2. Wwa 1885. — I.T. BARANOWSKI: K.B.H. *Sto lat myśli pol.* 7 (1912). — M.H. SEREJSKI: Studia nad historiografią Polski. Cz. 1: K.B.H. Łódź 1953. — N. ASSORODÓBRAJ: W sprawie kryterium postępowości w historii historiografii. (W związku z książką M. Serejskiego). *Kwart. Hist.* 60 (1953) nr 4. — M.H. SEREJSKI: *Pol. słownik biograf.* 9 (1960–61). — B. SKARGA: K.H. W: *Narodziny pozytywizmu polskiego (1831–1864)*. Wwa 1964. — H. TADEUSIEWICZ: K.B.H. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — M.H. SEREJSKI: *Naród a państwo w polskiej myśli historycznej*. Wwa 1977. — *700 lat myśli pol.* Wwa 1977. — A. WITKOWSKA: *Wielkie stulecie Polaków*. Wwa 1987. — J. TAZBIR: *Pierestrojki w dawnej Polsce. Nowe Książki* 1988 nr 11 [dot. Historii reform politycznych].

H.G.

HOFFMANN Antoni ok. 1760–1816

Inna forma nazwiska: Hoffman.

Urodzony ok. 1760 najprawdopodobniej na Pomorzu w rodzinie mieszczanńskiej. Służył w wojsku polskim i w 1791 otrzymał nobilitację. W wojnie 1792 uczestniczył w randze podporucznika, w insurekcji kościuszkowskiej w randze kapitana Korpusu Artylerii Koronnej. Po rozbiorach był bibliotekarzem u Czartoryskich w Puławach i – przez szesnaście lat – zarządcą pałacowej fabryki świec. Debiutował jako pisarz w 1803 komedią „Stracił i odzyskał”, wystawioną w teatrze warszawskim. Od 1813 przebywał w Puławach jako oficjalista emeryt i licząc na pomoc Adama Kazimierza Czartoryskiego, przygotowywał wydanie zbiorowe swych utworów. Zmarł w lutym 1816 w Puławach.

TWÓRCZOŚĆ

1. Don Quizot, czyli kichająca czekolada. Komedia w 3 a. Wyst. Wwa 1805. Wyd. pt. Don Quizot mniemany albo czekulada kichająca. Komedia oryginalna. Wil. b.r.

2. Heligunda. Tragedia w 5 a. Wyst. Wwa 1812. Wyd. w: *Tragedie — Heligunda*, Bolesław Śmiały.

Oprac. i wstęp J. Ujejski. Wwa 1929 *Bibl. Zapomnianych Utworów Dram.* 2.

Autograf z 1815 w Bibl. Czart. sygn. 2458.

3. Bolesław Śmiały. Tragedia w 5 a. Wyst. Wwa 1815. Wyd. J. Ujejski, jw. poz. 2. Wyd. nast. w: *Polska tragedia klasycystyczna*. Oprac. i wstęp D. Ratajczak. Wr. 1988 *BNI*, 260.

Autograf jw. poz. 2.

Wyst. nadto w Warszawie niewydane komedie: Stracił i odzyskał (1803), Troiste wesele, czyli ubodzy bogaci (1806).

Listy

4. Listy z 1803–1815 do A.K. Czartoryskiego, F. Reutera i in. Wyd. i oprac. M. Bylicka, S. Pigoń: Materiały do twórczości i biografii A.H. *Miscellanea z doby Oświecenia*. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

Pol. słownik biogr. 9 (1960–61). — B. CZWÓRNOG-JADCZAK: Nowe tendencje w dramacie przełomu. (Tragedia pseudoklasyczna i drama epoki Oświecenia). *Annales UMCS* vol. XXVI z. 5 *Sectio F* 1971. — M. ROKOSZ: Bolesław Śmiały. *Życiorysy hist., lit. i legendarne*. Wwa 1980. — D. RATAJCZAK: „Król wyklęty przez naród, czyli Bolesław Śmiały” A.H. *Życie Lit.* 1984 nr 45; sprostowanie: *tamże* nr 47. — TAŻ.: A.H. (ok. 1760–1816): *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996 [z wyborem utworów, w tym fragm. „Wierszy do królów” z rkpsu].

E.A.

HOFFMANOWA Klementyna

zob. TAŃSKA Klementyna

HOŁOWIŃSKI Ignacy

1807–1855

Urodzony 6 października (24 września st. st.) 1807 w Owroczu na Wołyniu w rodzinie drobno-szlacheckiej; syn Piotra i Dominiki z Łęskich. Uczył się w szkole pijarskiej w Międzyrzeczu Koreckim. W 1825 wstąpił do Seminarium Duchownego w Łucku, od 1827 przebywał w Wilnie, studiując równocześnie w seminarium i na wydziale teologii Uniwersytetu Wileńskiego, który ukończył po czterech latach ze stopniem magistra teologii. Po otrzymaniu święceń kapłańskich w 1831 był nauczycielem religii w szkole szlacheckiej w Żytomierzu, gdzie w 1835 otrzymał godność kanonika katedralnego. W 1837 został profesorem teologii Uniwersytetu Kijowskiego. Debiutował tłumaczeniami dzieł Williama Shakespeare’a, ogłoszonymi w 1839–41 pod pseudonimem Ignacy Kefaliński (był to pierwszy przekład

z oryginału, ale — zdaniem krytyki — nieudolny), oraz sonetów Francesca Petrarci (wyd. 1840). W 1839 odbył podróż do Palestyny, którą opisał w formie listów do brata w utworze pt. „Pielgrzymka do Ziemi Świętej”. Przyjaźnił się z Michałem Grabowskim i Henrykiem Rzewuskim; należał do tzw. koterii petersburskiej, zachowawczo-ugodowego ugrupowania pisarzy i publicystów skupionych wokół *Tygodnika Petersburskiego*. W 1842 został rektorem i profesorem Akademii Duchownej Rzymskokatolickiej w Petersburgu, a w 1851 metropolitą mohylewskim. W latach 1840–47 ogłaszał poezje, opowiadania, przekłady i recenzje literackie o tematyce historycznej i religijnej w czasopismach: *Przyjaciel Ludu* (1840–47), *Atbenaeum* (1841–42), *Tygodnik Petersburski* (1841–47), *Pielgrzym* (1842–45). Utwory literackie wydawał pod pseudonimem Żegota Kostrowiec. Zmarł 19 (7) października 1855 w Petersburgu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pielgrzymka do Ziemi Świętej. T. 1–5. Wil. 1842–45. Wyd. 2 popr. i pomnożone Petersb. 1853. Fragn. wyd. także osobno.

2. Legendy. Wil. 1843. Wyd. nast.: wyd. 2 Petersb. 1855 *Skarbczyk Poezji Pol.* t. 10; wyd. 3 Złoczów 1895 *Bibl. Powsz.* t. 154–155.

Przekł. fragn.: ang. 1881, czes. 1885, ros. 1871.

3. Teka rozmaitości. Wil. 1844.

4. Dzieciatko Jezus. Opowiadanie. Wil. 1846.

5. Rachel. Powieść Żegoty Kostrowca. Wil. 1847.

6. Pisma Żegoty Kostrowca. T. 1–2. Wil. 1848.

Ponadto publikacje z zakresu homiletyki i administracji kościelnej.

Przedr. wierszy i pism: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); *700 lat myśli pol.* (1977).

Przekłady

7. W. Shakespeare: Dzieła. Przekładał Ignacy Kefaliński. T. 1–2. Wil. 1839–41.

8. F. Petrarca: Sonety. [Wybór]. *Przyj. Ludu* 1840 nr 32–33; też *Rusalka* 1840.

OPRACOWANIA

NK 7 (1968); LP

Z.Sz. FELIŃSKI: Wspomnienia z życia i zgonu I.H. Spisane na żądanie kolegów przez jednego z uczniów jego. Wwa 1856. — Mowy pogrzebowe [poświęcone I.H.]. Wil. 1856. — J. BIELIŃSKI: Uniwersytet Wileński (1579–1831). T. 3. Kr. 1899–1900. — [S. POPLAWSKI] S.P., [P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 29 (1901). — W. TARNAWSKI: O polskich przekładach dramatów Szekspira. Kr. 1914. — M. STRASZEWSKA: Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w l. 1832–1848. Cz. 2. (1840–1848). Wr. 1959. — M. ŻYWCZYŃSKI: *Pol. słownik biogr.* 9 (1960–61). — M. INGLOT: *Poglądy lite-*

rackie koterii petersburskiej w l. 1841–1843. Wr. 1961. — A. WALICKI. *Filoz. w Polsce*. Wr. 1971. — M. BANASZAK. *Słownik pol. teologów katol.* 2 (1982). — L. BAZYLOW. *Polacy w Petersburgu*. Wr. 1984. — A. CHODKIEWICZ. *Metropolita mohylewski I.H. Chrześcijanin w Świecie* 1986 nr 10. — R. DOKTÓR. *Enc. katol. KUL* 6 (1993). — J.R. BLACHNO. *Idealizm niemiecki i filozofia narodowa w polskiej myśli chrześcijańskiej lat 1831–1863*. Bydg. 1994.

W.R.-S., W.A.-Sz.

HOZJUSZ Stanisław 1504–1579

Inne formy imienia i nazwiska: Hos; Hosius; Hosz; Hoz; Hozys; Osius; Stanislaus Cracovianus; Stanislaus Cracoviensis; Stanislaus de Cracovia.

Urodzony 5 maja 1504 w Krakowie; syn Ulryka, mieszczanina rodem z Marchii Badeńskiej, późniejszego przełożonego mennicy królewskiej, a następnie horodniczego wileńskiego, i Anny primo voto Schlackerowej. Początkowe nauki pobierał w domu w Wilnie, potem od 1519 studiował w Akademii Krakowskiej. Bakalaureat sztuk wyzwolonych otrzymał — jako prymus — w grudniu 1520 i rozpoczął nauczanie młodzieży na dworach biskupów Jana Konarskiego i Piotra Tomickiego. Trudnił się również wydawaniem książek, od 1522 drukował w nich przygodnie także swoje utwory wierszowane. Podobno w 1525 ogłosił zbiór wierszy łacińskich, skierowanych przeciwko Marcinowi Lutrowi. Uczeń Leonarda Coxe'a i entuzjasta Erazma z Rotterdamu, należał wraz z Jodokiem Ludwikiem Decjuszem, Andrzejem Trzeciekim starszym i Andrzejem Fryczem Modrzewskim do kółka erasmiańskiego. Studiował Cyce-rona, Arystotelesa i patrystykę. U Jerzego Libana wydoskonalił znajomość greki. Choć świecki, w krótkim czasie posiadał dochodowe prebendy. W 1530 wyjechał na koszt P. Tomickiego na studia do Bolonii, gdzie w 1534 uzyskał doktorat obojga praw. Tegoż roku został sekretarzem swego protektora, a następnie kanonikiem warmińskim. Tytuł sekretarza królewskiego nadano mu w 1538, w 1543 powierzono mu prowadzenie kancelarii koronnej. Zajmował się szczególnie kwestią pruską, działając w celu ściślejszego zespole- nia Pomorza z Polską. Jednocześnie postępował w godnościach kościelnych: w 1540 otrzymał kanonikat krakowski, w 1542 sandomierski oraz inne beneficja, a w 1543 przyjął święcenia kapłańskie i wkrótce rozpoczął coraz bardziej radykalną działalność kontrreformacyjną. W 1549 został mianowany biskupem chełmińskim i wyruszył w całoroczną podróż do Pragi, Niderlandów i Wiednia w celu zawarcia układu z Habsburgami. W 1551 objął biskupstwo warmińskie. Z biegiem

czasu stał się jednym z przywódców ruchu reformy Kościoła; jego „*Confessio fidei...*” miało od 1557 blisko czterdziści wydań w oryginale łacińskim i w przekładach. W 1558–60 przebywał w Rzymie; w 1560–61 jako nuncjusz od papieża Piusa IV działał w Wiedniu na dworze cesarza Ferdynanda I. Swym sekretarzem uczynił Stanisława Reszkę. Od 1561 kardynał, w roku następnym otrzymał od Zygmunta II Augusta nobilitację. W 1562–63 współprzewodniczył soborowi trydenckiemu, po czym powrócił do kraju. W roku następnym przyczynił się do przyjęcia przez Zygmunta II Augusta uchwał soborowych, rozbijając tym samym plany utworzenia polskiego Kościoła narodowego. Celem skuteczniejszego zwalczania innowierstwa sprowadził do Polski jezuitów, dla których założył w 1565 pierwsze kolegium w Braniewie na Warmii. W 1567 pełnił funkcję legata „a latere”. Celem dopilnowania sprawy spadku po Bonie wyjechał w 1569 w poselstwie do Rzymu, gdzie pozostał do końca życia. W 1573 został mianowany przez papieża Grzegorza XII wielkim penitencjarzem. Zmarł 5 sierpnia 1579 w Capranica pod Rzymem; pochowany w bazylice Najświętszej Marii Panny na Zatybrzu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Latina carmina*. Kr. 1525 druk. H. Wietor. Przedr. [wraz z innymi wierszami z 1522–36] F. Hipler, W. Zakrzewski pt. *Carmina iuvenilia*. W: S. Hosii ... epistolae. T. 1. Kr. 1879 *Acta Historica* t. 4. Wyd. nast. pt. *Poezje*. Olsztyn 1980 (tekst łac. i przekład pol. A. Kamińskiej, ze wstępem W. Odyńca; toż wyd. 2 Olsztyn 1988).

2. *Confessio fidei catholicae christiana*. Kr. 1553 druk. dziedzice M. Szarffenberga (tylko cz. 1). Całość wyd. Moguncja 1557 druk. F. Behem. Wyd. nast.: zob. Estr. XVIII, 278–281; wyd. 22 Kolonia 1573. Przekł.: franc. 1566, niem. 1560.

3. *Dialogus de eo, num calicem laicis, et uxores sacerdotibus permitti, ac divina officia vulgari lingua peragi fas sit*. Dilinga 1558 druk. S. Mayer. Przekład pol.: *Rozmowa o tym, godzi li się laikom kielicha, księży żon dopuścić i służbę bożą językiem przyrodzonym odprawować*. Kr. 1553. Przekł. niem. 1559.

4. *De expresso Dei verbo ... libellus*. Dilinga 1558 druk. S. Mayer. Wyd. nast.: zob. Estr. XVII, 284–286; m.in. Dilinga 1560; Antwerpia 1565.

Przekład pol. [S. Reszki?]: *Księgi o jasnym a szczyrym Słowie Bożym*. Kr. 1562. Wyd. popularnonaukowe oprac. M. Korolko. Kr. 1999.

Unikat pierwodruku *Księgi ...* w Bibl. Nar. w Wwie sygn. XVI Qu. 208.

Przekł.: ang. 1567, czes. 1590, franc. 1560, niem. 1559.

5. *Orationes IV nunc primum [...] editae*. Kr. 1599 druk. A. Piotrkowczyk [tu m.in. *Ad Francis-*

cum Guicerdinum urbis Bononiensis praefectum. Wygl. 1532]. Przedr.: F. Hipler, W. Zakrzewski, jw. poz. 1; I. Chrzanowski, S. Kot: Humanizm i reformacja w Polsce. Kr. 1927.

Przekład pol.: *Wybór mów staropol.* Wybrał i oprac. B. Nadolski. Wr. 1961 BN 1, 175.

6. Altera exussio ejusdem confederationis pro instructione ... Poloniae regis Henrici. Wyd. S. Reszka, zob. poz. 8 t. 2.

Przekład pol.: S. Reszka: *Konfederacyjnej w Warszawie r. 1573 ...* rozbiernie. Wyd. J. Czubek: *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia.* Kr. 1906.

Wydania zbiorowe

W XVI w. 12 wydań zbiorowych — zob. Estr. XVIII, 288 nn. Najważniejsze:

7. Opera... Paryż 1562 druk. A. Gorbinus [4 odmiany].

8. Opera omnia. Wyd. S. Reszka. T. 1–2. Kolonia 1584 druk. M. Cholinus.

Listy

9. S. Hosii ... epistolae tum etiam eius orationes legationes. Oprac. F. Hipler i W. Zakrzewski. T. 1 (listy z 1525–1551). Kr. 1879 *Acta Historica* t. 4 [437 listów]; t. 2 (listy z 1551–1558) Kr. 1886–88 *Acta Historica* t. 9 [1588 listów].

10. Korespondencja S.H., kardynała i biskupa warmińskiego. T. 3 (1558–1561) cz. 1. Oprac. H.D. Wojtyśka. *Studia Warmińskie* 17 (1983) [252 listy]; t. 5 (rok 1564). Oprac. A. Szorc. *Studia Warmińskie* 13 (1977) [400 listów]; t. 6 (rok 1565). Oprac. A. Szorc. *Studia Warmińskie* 15 (1980) [102 listy].

T. 4 — w przygotowaniu.

11. Korespondencja z Jakubem Uchańskim z 1554–1573. Wyd. T. Wierzbowski: Uchańsciana. T. 3. Wwa 1890.

12. Ponad sto listów z 1571–1579. Wyd. A. Grabowski: *Starożytności historyczne polskie.* T. 2. Kr. 1840.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP

S. RESZKA: S. Hosii ... vita. Rzym 1587. Wyd. J. Smoczyński. Pelplin 1938 [1937] (inne wyd. zob. S. RESZKA). — T. TRETER: *Theatrum virtutum D. S. Hosii.* Rzym 1588 [tu: 100 rycin na miedzi z życia S.H.]. Wyd. J. Umiński. Pelplin 1938 (i inne wyd.). — W. MICHAŁSKI: H. i reformacja w Polsce w latach 1551–1558 na podstawie jego własnej korespondencji dotąd opublikowanej. *Przegl. Kościelny* 1906–07. — B. ELSNER: *Der ermländische Bischof S.H. als Polemiker.* Królewiec 1911. — J. BIEŁOWSKI: *Z działalności publicznej S.H. (1534–1549).* *Ateneum Kapłańskie* 1928. — J. UMIŃSKI: S.H. Płock 1928; wyd. 2 pr. Kardynał S.H., biskup warmiński, 1504–1579. Opole 1948. — TENŻE: *Korespondencja H.*

z lat 1558–1579. *Pam. V Zjazdu Historyków Pol. w Wwie.* T. 1. Wwa 1930 i odb. — J. LORTZ: *Kardinal S.H. Beiträge zur Erkenntnis der Persönlichkeit und des Werkes.* Braniewo 1931. — J. UMIŃSKI: *Kandydatura H. na Stolicę Apostolską.* *Przegl. Powsz.* 191 (1931) i odb. — TENŻE: *Opinie o cnotach, świętobliwości i zasługach S.H.* Lw. 1932. — S. FRANCKL: *Doctrina H. de notis Ecclesiae in luce saeculi XVI considerata.* Roma 1934. — J. SMO CZYŃSKI: *Uwagi o studiach i pracy teologicznej H. Mies. Diecezji Chełmińskiej 1935* i odb. — L. BERNACKI: *La Doctrine de l'Église chez le cardinal H.* Paris 1936. — J. SMO CZYŃSKI: *Eklezjologia S.H. Pelplin 1937.* — [J. SMO CZYŃSKI] K. DRZYMAŁA: *Bibliographia Hosiana. Mies. Diecezji Chełmińskiej 1937* s. 974–981 i odb. — J. SMO CZYŃSKI: *Świątobliwy sługa boży S.H. Pelplin 1938.* — J. UMIŃSKI: *Polityczna rola S.H. Wwa 1938.* — M. GRABKA: *Cardinalis H. Doctrina de Corpore Christi Mystico.* Waszyngton 1945. — F.I. ZDRADOWSKI: *The concept of heresy according to Card. Hosius.* Waszyngton 1947. — A. LIETKE: *Dokoła zagadnień hoozjańskich.* *Nasza Przeszłość* 1948 i odb. — L. BOURDON: *Jerónimo Osorio et S.H. d'après leur correspondance (1565–1578).* *Boletim da Biblioteca do Universidade de Coimbra* 23 (1956). — E.M. WERMTER: *Kardinal S.H., Bischof von Ermland, und Herzog Albrecht von Preussen. Ihr Briefwechsel über das Konzil von Trient (1560–1562).* Münster 1957. — A. JOBERT: *Przekłady dzieł kardynała H. we Francji.* *Nasza Przeszłość* 14 (1961). — W. URBAN. *Pol. słownik biograf.* 10 (1962–64). — H.D. WOJTYŚKA: *Quarrel concerning the cardinalate of Hosius.* *Sacrum Poloniae Millennium* 8/9 (1962) s. 207–247. — J. KOREWA: *Sprawozdanie jezuitów do Polski.* *Nasza Przeszłość* 20 (1964). — TENŻE: *Z dziejów diecezji warmińskiej w XVI w.* *Geneza braniewskiego Hosianum.* Pozn. 1965. — J. OBLĄK: *Kardynał S.H. Ate-neum Kapłańskie* 69 (1966) z. 3. — S. GRACIOTTI: *Il pensiero del Polacco Hosius (1558) sull'uso liturgico del volgare slavo.* *Studi in onore di A. Cronia.* Padova 1967; przekł. pol. w: *Od Renesansu do Oświecenia.* T. 2. Wwa 1991. — H.D. WOJTYŚKA: *Cardinal H. Legate to the Council of Trent.* Rome 1967 [rec.: W. WÓJCİK. *Zesz. Nauk. KUL* 12 (1969) s. 1; A.S. MATCZAK. *The Polish Review* 1973 nr 3; D. BOGDAN. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1981 nr 2/4]. — M. GULBINOWICZ: *Geneza konstytucji hoozjańskich seminarium duchownego w Braniewie.* *Studia Warmińskie* 5 (1968). — B. NATONSKI: *Początki i rozwój Towarzystwa Jezusowego w Polsce. 1564–1580.* W: J. Brodrick: *Powstanie i rozwój Towarzystwa Jezusowego.* T. 1. Kr. 1969. — *Studia Warmińskie* 7 (1970) [tu m.in.: M. BORZYSZKOWSKI: *Idealy renesansowego humanizmu chrześcijańskiego S.H. w filozoficznym ujęciu Boga i człowieka;* TENŻE: *Epigramy S.H. do pism W. Arnolda (1525) i L. Coxe'a (1526);* TENŻE: *Materiały do twórczości poetyckiej i działalności wydawniczej S.H. w latach 1522–1548;* T. PAWLUK: *Niektóre aspekty kontrreformacyjnej postawy S.H.;* P. SZCZANIECKI: *Liturgia (mszalna) w „Confessio fidei catholicae christiana” S.H.;* A. SZORC: *S.H. a reformacja w Elblągu;* J. WOJTKOWSKI: *Explicatio salutationis angelicae S.H. w jego „Confessio catholicae fidei christiana”;* H.D. WOJTYŚKA: *Geneza wyboru S.H. na legata papieskiego Soboru Trydenckiego;* TENŻE: *Ideal biskupa w życiu i nauce S.H.;* TENŻE: *Pogląd S.H. na język narodowy w liturgii kościelnej;* F. ZAORSKI: *Nauka kar-*

dynała S.H. o celibacie]. — A. LIETKE. *Hagiografia pol. Słownik bibliograficzny*. T. 1. Pozń. 1971. — L. NADOLSKI: Nauka kardynała S.H. o jedności kościoła. *Studia Warmińskie* 10 (1973). — A. JOBERT: De Luther à Mohila. La Pologne dans la crise de la chrétienté 1517-1648. Paris 1974. — B. KUMOR: „Złoty wiek”. Reformacja protestancka i reforma katolicka (1506-1572). *Hist. kościoła w Polsce*. T. 1 cz. 2. Pozń. 1974. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — M. RECHOWICZ: Teologia pozytywno-kontrowersyjna; szkoła polska w XVI w. *Dzieje teologii katol. w Polsce*. T. 2 cz. 1. Lubl. 1975. — M. BORZYSZKOWSKI: Aktualne problemy procesu beatyfikacyjnego S.H. *Warmińskie Wład. Diecezjalne* 30 (1976). — J. DRZAZGA: Sprawa procesu beatyfikacyjnego S.H. *Tamże*. — *Studia Warmińskie* 16 (1979) [tu: W. NOWAK: Rok liturgiczny w nauce S.H.; T. PAWLUK: Podstawy prawne objęcia biskupstwa warmińskiego przez S.H.; J. WOJTKOWSKI: Kalendarium S.H.; H.D. WOJTYSKA: S.H. w oczach swoich współczesnych w l. 1548-1563; TENŻE: Jobert, H. i tolerancja]. — T. PAWLUK: Kanonia warmińska S.H. *Prawo Kanoniczne* 1980 nr 3/4. — *Studia Warmińskie* 18 (1981) [tu: M. BORZYSZKOWSKI: Zainteresowania S.H. wśród Polaków na Warmii w okresie międzywojennym; H. FOKCIŃSKI: Udział kardynała H. w konsystorzach papieskich w l. 1569-1579; T. GRYGIER: Erygowanie „Hosianum” i „Albertiny” jako dwóch ośrodków kulturowych; A.J. KALINOWSKA: Wyjazd kardynała H. do Rzymu w 1569; W. NOWAK: Niektóre przejawy ekumenicznej postawy S.H.; J. OBLĄK: Słowo wstępne na otwarcie sympozjum ku czci S.H. w dn. 22 X 1978; A. SUCHEMI-GRABOWSKA: S.H. jako dyplomata Zygmunta Augusta]. — A.J. KALINOWSKA: Sługa Boży kardynał H. jako opiekun kultury i nauki. *Postaniec Warmiński* 1982 s. 143-147. — S. KRZEPKOWSKI, W. URBAN. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1982 nr 4 [dot. 6 t. Korespondencji]. — B. PRZYBYSZEWSKI: S.H. w kapitule krakowskiej (1540-1550). *Analecta Cracoviensia* 14 (1982) s. 473-555. — A. SZORC: Publikacja korespondencji kardynała S.H. *Postaniec Warmiński* 1982 s. 147-150. — H.E. WYCZAŃSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 2 (1982). — II Sympozjum Hozjańskie w Olsztynie 25-26 X 1983. [Materiały]. *Studia Warmińskie* 20 (1983) s. 13-188. — J. JEZIEŃSKI: Zagadnienie tolerancji, zjednoczenia oraz społeczności w pismach S.H. *Studia Warmińskie* 21 (1984) s. 160-169. — W. NOWAK: Ekumenizm kardynała H. *W Drodze* 1984 nr 1. — TENŻE. *Postaniec Warmiński* 1984 s. 152-159. — T. ORACKI: Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII w. Olsztyn 1984. — Janusz PELC: Europejskość i polskość naszego renesansu. Wwa 1984. — Z. PIETRZYK, W. URBAN. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1984 nr 3 [dot. 3 t. cz. I Korespondencji, nawiązanie: H.D. WOJTYSKA. *Tamże* 1987 nr 1]. — W. RADZIWIŃCZAK: Kardynał S.H. — wielka postać doby katolickiej reformy kościoła w Polsce XVI w. *Słowo Powsz.* 1984 nr 11. — R. MARCHWIŃSKI: Warmia pod rządami biskupów polskich. *Warmia i Mazury. Zarys dziejów*. Olsztyn 1985 s. 286-292. — J. JEZIEŃSKI: Nauka S.H. o Słowie Bożym. Cz. 1. *Studia Warmińskie* 22/23 (1985/86) s. 233-294. — H. BARYCZ: Warmiński poeta z kręgu J. Dantyszka i S.H. [E. Knobelsdorf]. W: Między Krakowem a Warmią i Mazurami. Olsztyn 1987. — S. CYNARSKI: Il ruolo del cardinale Hosio nell'azione diplo-

matica condotta dalla corte reale negli anni 1558-1572 per riacquistare l'eredità della regina Bona. (Tłum. z pol. M. Olszańska, S. Eposito). *Zesz. Nauk. UJ* nr 859 *Prace Hist.* 1987 z. 86. — J. JEZIEŃSKI: Nauka S.H. o Słowie Bożym. Cz. 2. *Studia Warmińskie* 24 (1987) s. 7-53. — TENŻE: S.H. — teolog wielki i nieznan. *Postaniec Warmiński* 1987 s. 141-145. — J.A. KALINOWSKA: Opinie o świętości sługi bożego kardynała S.H. w listach S. Reszki do M. Kromera [z 1570-1579]. *Postaniec Warmiński* 1987 s. 137-141. — S. KOT: Polska Złotego Wieku a Europa. Wwa 1987 [tu: Wiekowe związki Polski z Bolonią. Ogl. 1949]. — S. KOZAKIEWICZ: H. jako inspirator konwersji ludzi swego środowiska. *Postaniec Warmiński* 1987 s. 131-136. — S. LONGOSZ: Pisma św. Cyryla Jerozolimskiego. *Vox Patrum* 1987 z. 10 [dot. przekładu pióra S.H.]. — J. MIREWICZ: obrońcy i słudzy Europy. Kr. 1987 [tu: Głos Polski w Trydencie - S.H.; S.H. Europejczyk tragiczny]. — J. MRÓWCZYŃSKI: Polscy kandydaci do chwały ołtarza. Wr. 1987. — A. SZORC: Sługa Boży S.H. *Polscy święci*. T. 12. Wwa 1987. — TENŻE: S.H. — mecenas kształcącej się młodzieży. *Postaniec Warmiński* 1987 s. 126-130. — R. DOMACHOWSKA: Młodzieńcza twórczość poetycka S.H. *Studia Warmińskie* 25 (1988) s. 141-223. — A. SZORC: Z problematyki edytorskiej korespondencji H. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 33 (1988) s. 147-165. — J. SZYMKO: Komunia święta pod dwiema postaciami w nauce kardynała S.H. *Studia Warmińskie* 25 (1988) s. 107-139. — M. KOROLKO: Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego. Humanisci w kancelarii królewskiej Zygmunta Augusta. Wwa 1991. — Z dworu S.H., listy S. Reszki do M. Kromera 1568-1582. Oprac. J.A. Kalinowska. Olsztyn 1992 [rec.: K. STASIEWICZ. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1994 nr 1]. — A. FREJLICH: Protestancki mit bezobrazowych początków chrześcijaństwa w Polsce na marginesie dyskusji na temat kultu obrazów. *Spr. PTPN* 1993 nr 10. — J. MISTUREK: Sługa Boży S.H. w świetle swych listów. *Roczn. Teolog.* (Lubl.) 1993 nr 5. — R.T. MARCHWIŃSKI. *Słownik biogr. Pomorza Nadwiślańskiego*. Gdańsk 1994.

I.T.

HULEWICZ Benedykt 1750-1817

Urodzony w 1750 we wsi Ujłów koło Krystynopola Potockich; syn Kazimierza z Drozdów herbu Nowina, podstarościgo krasnystawskiego i dzierżawcy dóbr Franciszka Salezego Potockiego, oraz Magdaleny z Leńkiewiczów, panny respektowej Anny Elżbiety Potockiej. Kształcił się w kolegium jezuickim we Lwowie. Zaprzyjaźniony od dzieciństwa ze Stanisławem Szczęsnym Potockim, w 1771-72, po tragicznym zgonie Gertrudy Komorowskiej, towarzyszył mu w podróży do Austrii, Szwajcarii, Francji i Włoch. Wróciwszy do kraju, razem z nim uczestniczył w objazdach dóbr i odwiedzinach w Warszawie. Po przeniesieniu się S.Sz. Potockiego do Tulczyna otrzymał w dzierżawę jego dobra ukraińskie (wsie Krystynówka i Zaboże), przebywał jednak głównie w Tulczynie,

413

gdzie wraz z Dyzmą Bończą Tomaszewskim odgrywał rolę nadwornego poety (uzdolniony improwizator, facecjonista i gawędziarz); tu też ożenił się z Marianną z Bobrowskich Szeptycką i wszedł w skład założonej przez S.Sz. Potockiego loży wolnomularskiej Prawdziwy Patriotyzm. W 1777 otrzymał za staraniem swego protektora tytuł szambelana Jego Królewskiej Mości; w 1778–79 był deputatem czernihowskim na Trybunał Koronny. Debiutował w druku „Mową ... do Najjaśniejszego Pana podczas audyencji imieniem Trybunału Koronnego” (1778) i wierszem okolicznościowym (1779). W 1784 został pisarzem ziemskim włodzimierskim. Na sejmie 1786, na który posłował z województwa czernihowskiego, związany był z magnacką opozycją antykrólewską i zbliżył się do Czartoryskich oraz do Juliana Ursyna Niemcewicza. W 1787 udał się z S.Sz. Potockim do Kijowa na spotkanie z Katarzyną II. Jako poseł wołyński uczestniczył w obradach Sejmu Czteroletniego, reprezentując politykę S.Sz. Potockiego — występował przeciw przymierzu z Prusami, sukcesji tronu, cesji Gdańska i Torunia, popierał reformy miejskie; prowadził też agitację polityczną na Wołyniu. Osobiście pozostawał jednak w dobrych stosunkach z ludźmi z obozu przeciwnego. Bywał na zebraniach u Stanisława Małachowskiego, bliskie związki łączyły go z Hugonem Kołłątajem (kremnym), towarzyskie z J.U. Niemcewiczem i Stanisławem Kostką Potocim, z którymi uczestniczył w literackiej „bielawsciadzie” (1791). 11 października 1790 ogłosił protestację przeciw uchwale sukcesji tronu, 4 maja 1791 podpisał manifest przeciw Ustawie Rządowej. W tym roku prowadził sprawę rozwodową — własną i Balbiny z Jurkowskich Dobraczyńskiej, z którą w październiku 1791 zawarł związek małżeński. Za targowicy był sekretarzem generalnym, przebywał u boku S.Sz. Potockiego i podobno, wraz z D. Bończą Tomaszewskim, służył mu piórem przy redagowaniu manifestów i uniwersałów targowickich. Pod koniec 1792 wyjechał z Grodna na Wołyń. W tym czasie napisał parę bliżej nieznanych sztuk teatralnych, których Wojciech Bogusławski nie chciał wystawić ze względów ideowych. W nagrodę za działalność targowicką otrzymał od S.Sz. Potockiego w korzystną dzierżawę kilka wsi w kluczu humańskim (Berestowiec, Jarowatkę, Cybermanówkę). Po śmierci S.Sz. Potockiego (1805) zrezygnował z dzierżaw humańskich i majątek swój ułokował u hetmanowej Konstancji Rzewuskiej, w zamian otrzymując w dzierżawę Głińsk (pow. winnicki). Dzierżawił też Hulowce na Wołyniu, gdzie mieszkał ok. 1810. Pod koniec życia zakupił Studolec pod Barem. Napisał wiele okolicznościowych wierszy, które uległy rozproszeniu; gawędami

swymi inspirował autorów gawędziarskiej literatury historycznej z początku XIX w., zwłaszcza Henryka Rzewuskiego. Zmarł na apopleksję 15 kwietnia 1817 w Głińsku.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Oda w dzień limity Trybunału Koronnego Lubelskiego roku 1779. B.m. [1779].

2. Ode Benedice Hulewicz ad Julum Niemcewicz de meritis Bielavi, incorrecta per authorem, correcta et variantibus notis illustrata per Bielavum. B.m. [1791]; też w wersji zmien. wyd. w druczku: Do szacownego poety Bielawskiego. Zgoda. B.m. [1791].

Cztery początkowe zwrotki utworu zaczerpnięte z epody Horacjusza „Ad Julium Antonium” poprawił J. Bielawski, współautorami dwóch ostatnich byli J. Bielawski, S.K. Potocki i S. Trembecki; noty dołączone do wiersza opracował O. Kopczyński. Autorstwo wiersza „Do szacownego poety Bielawskiego. Zgoda” jest ostatnio przypisywane S. Trembeckiemu, piszącemu wiersz w imieniu B.H.; J.W. Gomulicki przypisywał ten utwór J.U. Niemcewiczowi.

3. Nad pismem pod tytułem: Mowa Waleriana Stroynowskiego ... dnia 18 lutego 1792 roku w Łucku na sejmikach trzech powiatów miana ... uwagi. B.m. 1792.

Nadto drukował mowy sejmowe i in. Z rozproszonych po rkpsach wierszy okolicznościowych wyd.: Na piszących komedie [atak na „Powrót poła” J.U. Niemcewicza] (1791), ogł. J. Kott: Trembeciana. *Pam. Lit.* 41 (1950) z. 3/4 [tu: „Odpis przez Bielawskiego”]; Na Kościół Opatrzności (1792), ogł. W. Smoleński: Ostatni rok Sejmu Wielkiego. Kr. 1897 s. 367 i J. Nowak w: Satyra polityczna Sejmu Czteroletniego. Kr. 1933; List ojca do córki [wiersz z prozą z 1810]. *Pam. Kr. Nauk i Sztuk Pięknych* 1830 t. I z. 2.

P r e k ł a d

4. Owidiusza Nazona Elegii miłosnych tłumaczenia ... ksiąg trzy. T. 1–2. Lipsk [Wwa 1782–85]. Wyd. nast.: Wwa 1791; Kr. 1805; Wwa 1810. Data i adres pierwodruku poprawiony wg anonów *Gaz Warsz.*

Obszerna korespondencja B.H. ze S.Sz. Potockim w rkpsach Bibl. Czart. (kilka listów politycznych S.Sz. Potockiego z 1790 wyd. ówczesnie B.H. w drukach ulotnych), z H. Kołłątajem — w rkpsach Bibl. PAU w Kr.

O P R A C O W A N I A

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

J.G. STYCZYŃSKI: B.H. *Dzien. Wil.* 1817 t. 5. — S. GROZA WĘŻYK: Pamiątki i wspomnienia rozmaite. Wil. 1848 s. 3–31. — K.W. WÓJCICKI: *Enc. powsz. Orgel.* 12 (1863). — [A.J. ROLLE] ANTONI J.: B. z Drożdziej Nowina H. *Przełg. Powsz.* 1880 t. 3; przedr. w: Opowiada-

nia historyczne. S. III t. I. Wwa 1882; w: Wybór pism. T. 2. Kr. 1966. — P. CHMIELEWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 29/30 (1902). — E. ROSTWOROWSKI. *Pol. słownik biogr.* 10 (1962–64). — J.W. GOMULICKI: Wstęp do: S. Trembecki: *Wiersze wybrane*. Wwa 1965 s. 33–34. — TENŻE. *Rocz. Lit.* 1966 (1968). — T. JENDRYSIK: „Kościół na piasku”. *Przyczynek do dziejów poezji politycznej 1788–1792. Prace Nauk. UŚI.* 282 *Prace Hist.-Lit.* t.12: *Studia Staropol.* 1979.

HUMNICKI Ignacy
1798–1864

Urodzony 5 lutego 1798 w majątku Mnichowo koło Opatowa; syn Wincentego, właściciela ziemskiego, i Rozalii z Barzykowskich. Uczył się w Słupi, Kielcach i Gimnazjum św. Anny w Krakowie (1810–16). W 1816–18 studiował filozofię na Uniwersytecie Jagiellońskim i należał do loży wolnomularskiej Przesąd Zwyciężony na Wschodzie Krakowa. W 1817 debiutował wierszem „Na śmierć Tadeusza Kościuszki”, opublikowanym w *Gazecie Krakowskiej*. Od 1818 pracował w kancelarii adwokackiej Baltazara Wiśniewskiego w Warszawie i uczył się na wykłady uniwersyteckie z zakresu literatury, ekonomii politycznej, fizyki i mineralogii. Utwory literackie ogłaszał w *Pamiętniku Lwowskim* (1819) i *Wandzie* (1820–21). Wystawienie w 1820 tragedii „Żółkiewski pod Cecorą” przyniosło mu wielką popularność, jednak po paru przedstawieniach wielki książę Konstanty wydał zakaz dalszego grania. Przez jakiś czas pracował jako bibliotekarz w Wilanowie, w 1821–22 wykładał literaturę w Liceum Warszawskim i należał do redakcji *Gazety Literackiej* (krypt.: I.H.). Od połowy 1822 przebywał u rodziców w Czajęczych, po powrocie do Warszawy w 1824 pracował jako urzędnik w Radzie Stanu, a od 1826 w Towarzystwie Kredytowym Ziemskim. Po powstaniu listopadowym osiadł w Czajęczych, a następnie w Tuczepach i Suliszowie (pow. stopnicki). Przez długie lata był radcą Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego i sędzią pokoju okręgu sztylbowieckiego. Drobne utwory ogłaszał w *Motylu* (1828, krypt.: J.H.), *Gazecie Warszawskiej* (1848–49, krypt.: Ign. Hu...; 1856, 1858) i w *Kurjerze Warszawskim* (1856). Na krótko przed śmiercią zamieszkał w Krakowie, gdzie zmarł 15 maja 1864.

TWÓRCZOŚĆ

1. Goworek, wojewoda sandomierski, czyli tryumf cnoty obywatelskiej. Drama z dziejów polskich w 3 a. Wyst. Kr. 1818. Wyd. Kr. 1819.
2. *Żółkiewski pod Cecorą*. Tragedia oryginalna w 5 a. ... na Teatrze Warszawskim dnia 24 listopada 1820 wystawiona. Wyd. Wwa 1821.

3. *Edyp. Tragedia w 5 a. Wyst. Wwa 1824*. Wyd. Wwa 1827 [pod krypt.: I.H.]. *Fragm. ogł.: Astrea* 1821 t. 1 nr 6; *Gaz. Korespondenta Warsz.* 1824 nr 200; *Bibl. Pol.* 1825 t. 2.
Wg Voltaire: *Oedipe*.
4. *Haman i Estera. Tragedia w 5 a. Wyst. Kr. 1863*.
Niewyd.
5. *Pamiętniki*. Wyd. Z. Humnicki. *Sfinks* 1913 t. 1 z. 1–3 i odb. Wwa 1913.

Kilka wierszy I.H. przedr. w antologiach, m.in.: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959).

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

K.W. WÓJCICKI. *Enc. powsz. Orgel.* 12 (1863). — E.S. DMOCHOWSKI: Znakomici literaci z okresu od 1800 do 1830 r. *Kłosy* 1871 t. 1; przedr. w: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. Wwa 1959. — P. CHMIELEWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 29/30 (1902). — J. BYSTRON: Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego 1815–1831. Lw. 1938. — K. BEYLIN: Teatry warszawskie w raportach Mackrotta. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3, 1953 z. 2. — Z. JABŁOŃSKI: I.H. 1798–1864. Życie i twórczość. *Rocz. Bibl. PAN w Kr.* 4 (1958). Wr. 1960 i odb. — A. KOWALSKA: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815–1822. Wwa 1961. — Z. JABŁOŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 10 (1962–64). — J. ŁOJEK: „Raport dostrzeżeń cenzury” z r. 1823. *Rocz. Hist. Czasopiśmiennictwa Pol.* 8 (1969) z. 3. — W. PUSZ: Nowy Parnas przedromantycznej Warszawy. Wr. 1979. — D. RATAJCZAK: Wstęp do: *Polska tragedia neoklasycystyczna*. Wybór i opracowanie... Wr. 1989 BN I, 260.

E.A.

HUSSOWSKI Mikołaj
ok. 1480–po 1533

Inne formy nazwiska: Hussowczyk; Hussovianus; Hussoviensis; Hussovitanus; Hussovius; Ussovius.

Urodzony ok. 1480 prawdopodobnie w Hussowie w powiecie łańcuckim lub w Usovie na pograniczu litewsko-białoruskim w ubogiej rodzinie niemieckiej. Nie wiadomo, gdzie i kiedy się kształcił i w jakich okolicznościach zetknął się z Erazmem Ciołkiem, biskupem płockim, który przyjął go w poczet swoich dworzan. Lata 1521–22 spędził u boku swego protektora w Rzymie. W tym czasie napisał pierwszy i najgłośniejszy utwór „Carmen ... de statura ... bisontis”, przeznaczony dla papieża Leona X. Po śmierci E. Ciołka w 1522 powrócił do Polski i osiadł w Krakowie (schorowany i bez środków do życia, wspomagany nikłą pomocą Jana Karnkowskiego, późniejszego biskupa przemyskiego i wrocławskiego). Po 1525 poświęcił się prawdopodobnie stanowi duchownemu. W 1531 przebywał w Pułtusku, być może jako książd tamtejszej kolegiaty. Żył jeszcze w 1533.

TWÓRCZOŚĆ

1. Carmen ... de statura, feritate ac venatione bisonitis. Powst. w Rzymie 1521–22. Wyd. Kr. 1523 druk. H. Wietor [tu również osiem innych, mniejszych utworów]. Wyd. nast. Petersb. 1855. Dedykację przedr. I. Chrzanowski, S. Kot: Humanizm i reformacja w Polsce. Lw. 1927.

Przekład pol.: J. Kasprowicz: Pieśń o żubrze. Fragn. ogł. w wykładzie tegoż: M. Hussowskiego „Pieśń o żubrze” i „Pan Tadeusz”. *Kur. Warsz.* 1913 nr 313–316; toż *Słowo Pol.* 1913 nr 530–536. Przedr.: *Dziela*. T. 20. Kr. 1930. — Fragn. druk.: *Polowanie*. *Lowiec Pol.* 1933 nr 25; Dedykacja. *Mysl Nar.* 1933 nr 10; *Przegl. Klas.* 1935 nr 3; M. Plezia: Najstarsza poezja polsko-lacińska. Wr. 1952 *BN I*, 141; *Antologia poezji pol.-lac. 1470–1530*. Wwa 1956, wyd. 2 Szczecin 1985; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *Bogardzico-Dzieuico*. Wwa 1983; *Poezja i towy*. Wr. 1994. — Całość wyd. osob. (tekst łac. i tłum. pol.) Białowieża 1994. — Epitaphium Reverendissimo D. Plocensi Romae inscriptum [nagrobek E. Ciolka zamieszczony jako dod. do Carmen...] przełożył K. Hartleb: Działalność kulturalna biskupa-dyplomaty Erazma Ciolka. Lw. 1929 s. 111.

Przekł.: białorusk. 1973, litew., ros. 1855.

2. Nova et miranda de Turcis victoria. Kr. 1524 druk. H. Wietor.

Przekład pol.: K. Jeżewska. *Antologia poezji pol.-lac.*, jw.

Panegiryk na cześć zwycięstwa M. Firleja pod Trembowłą w 1524.

3. De vita et gestis divi Hiacinthi opusculum. Kr. 1525 druk. H. Wietor.

4. Dwa wiersze wyd. przy: Aurelius Brandolinus Lippus: *Oratio de passione Domini*. Poltovieae 1533; *Rubricella quotidiana pro dioecesi Cracoviae ad a. 1543*. Kr. 1533 druk. F. Ungler.

Wydania zbiorowe

5. Carmina. Wyd. J. Pelczar. Kr. 1894 *Corpus Antiquissimorum Poetarum Poloniae Latino-rum* t. 4.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

J. PELCZAR: M.H., jego życie i pisma. *Spr. Gimm. Św. Jacka w Kr.* Kr. 1900 i odb. — J. STANISŁAWSKI: M.H., piewca żubra. *Lowiec Pol.* 1936 i odb. — TENŻE: Czy Mickiewicz znał „Pieśń o żubrze” H.? *Lowiec* 1937 i odb.; toż *Mysl Nar.* 1937 nr 12–13. — K. BUDZYK: Poezja polsko-lacińska pierwszej połowy XVI w. *Bibliogr. lit. pol. okresu Odrodzenia*. Wwa 1954. — M. RĘKAS: Obrońcy chłopów w dobie polskiego Odrodzenia. Wwa 1954. — B. NADOLSKI: Poezja polsko-lacińska w dobie Odrodzenia. *Odrodzenie w Polsce*. T. 4. Wwa 1956. — J. KRÓ-

KOWSKI: M.H. „Carmen de bisonite” Wr. 1959; wersja włos. pt. II „Carmen de bisonite” di N. Hussovianus, Cracoviae 1523, e le sue ispirazioni italiani e antiche. *Il mondo antico nel Rinascimento. Atti del V Congresso Internazionale di Studi sul Rinascimento*. Firenze 1958. — S. SKIMINA. *Pol. słownik biogr.* 10 (1962–64). — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy zygmunto-wskie. Wwa 1966. — C. BACKVIS: Nicolas de Hussów. *Lit., komparatystyka, folklor*. Wwa 1968; przedr. wersji pol. w: *Szkice o kulturze staropolskiej*. Wwa 1975. — I.N. GOLENIŚCZEW-KUTUZOW: Italjanskoje wozroźdzenie i sławianskije literatury XV–XVI w. Moskwa 1963; przekł. pol. pt. Odrodzenie włoskie i literatury słowiańskie w XV i XVI. Wwa 1970. — F. SIELICKI: M.H. w przekładzie białoruskim. *Przegl. Hum.* 1973 nr 6. — H. BARYCZ: Z dziejów humanizmu w Polsce. *Odrodzenie i Ref.* 23 (1978) s. 27–34. — WŁ. DO-ROSKIEWICZ: Nowolatynska poezja Białorusi i Litwy. Pierwaja połowina XVI w. Minsk 1979. — F. SIELICKI: Monografia białoruska o poezji nowolatynskiej Jana z Wiślicy i M.H. *Przegl. Hum.* 1979 nr 9. — TENŻE. *Pam. Lit.* 1983 z. 1 [dod. białorusk. przekładu Pieśni...]. — J. STARNAWSKI: Kodeks Stanisława Kiłowskiego. *Listy Bibliofilskie* 1983 nr 3. — M. SZACHOWICZ: „Pieśń o żubrze”. *Kur. Podlaski* 1983 nr 124. — Janusz PELC: Europejskość i polskość literatury naszego renesansu. Wwa 1984. — J.A.I. PORECKIJ: Nikołaj Gusowski. Minsk 1984. — J. OCHMAŃSKI: Narodowość M.H. w świetle jego autografu. *Słowiańszczyzna i dzieje powsz.* Wwa 1985 s. 312–318. — A. KEMPF: O białoruskim zapleczu kulturowym w M.H. „Pieśni o żubrze”. *Przegl. Wschodni* 2 (1992/93) z. 3. — E. CZAPLEJEWICZ: Współczesne przekłady – białoruski i rosyjski – poematu M.H. o żubrze. *Przekład lit. Teoria. Historia. Współczesność*. Wwa 1997 s. 310–326.

I.T.

HYŹDEU Tadeusz
1769–1835

Inne formy nazwiska: Hájdaŭ, Hájdeu; Hasdeu; Hazdeu; Hizdev; Hizdev; Hizdeff; Hiźdeu; Hiźdev; Hiźdeu; Hyźden.

Urodzony 5 maja 1769 w rodzinie emigrantów mołdawskich, osiadłych w XVII w. w województwie ruskim (ziemia przemyska i lwowska); syn Jana Stefana, miecznika pomorskiego, i Małgorzaty z Piórkoszewskich; ojciec Aleksandra (1811–72), sławisty i literata besarabskiego, w opracowaniach utożsamianego nieraz z T.H. i występującego wówczas także pod imionami Tadeusz Aleksander. W 1786–88 studiował prawo w Szkole Głównej Koronnej. W jesieni 1788, kontynuując tradycje rodzinne, wstąpił do wojska austriackiego. Brał udział w wojnie z Turcją (do 1791), był ranny pod Nowym Bazarem. Po bitwie pod Belgradem awansował do stopnia porucznika. Twórczością poetycką zajmował się od ok. 1783; w okresie krakowskim pisał m.in. pieśni bachiczne, bajki, listy poetyckie, podczas Sejmu Czterolet-

niego wiersze polityczne (m.in. „Małpy”), w których występował jako zdecydowany przeciwnik stronnictwa patriotycznego. Po rozbiorach osiadł na Wołyniu i ożenił się z Denhoffową, awansował przez protekcję jej rodziny do stopnia pułkownika (austriackiego). Utrzymywał bliski kontakt z Adamem Wawrzyńcem Rzewuskim (jego synowi Henrykowi dedykował rękopis „Dwóch tuzinów bajek”) i uczestniczył w życiu kulturalnym okolicy. W druku debiutował w 1797 odą okolicznościową, napisaną z okazji koronacji Pawła I Romanowa. Po śmierci żony (1806) zawarł powtórny związek małżeński z Walerią Chryzant, Żydówką, której poświęcił wiele wierszy. W okresie wojen napoleońskich reprezentował orientację prorosyjską (autor ód antynapoleońskich). Po przyłączeniu w 1812 Besarabii do Rosji odzyskał dwie wsie należące niegdyś do jego przodków i osiadł w Kistrzyńcach (Kirsztynce, Kyrstyneszty) koło Chocimia. Zajmował się twórczością poetycką i prozaiczną (pisał powiastki filozoficzne, orientalne i fantastyczne), historią i genealogią własnego rodu, interesował się mistycyzmem i rumuńskim folklorem (spisał kilka opowieści). W 1818 przesłał Towarzystwu Warszawskiemu Przyjaciół Nauk odę „Przeprawa przez Dniestr Aleksandra I 8 maja 1818”. Otrzymał stopień oberlejtanta wojsk rosyjskich. Zmarł 12 października 1835 w Kistrzyńcach.

TWÓRCZOŚĆ

1. W dzień koronacji Najjaśniejszego Wszech Rosji Imperatora Pawła I. B.m. 1797.

Druk nieznan.

Wiersz niewątpliwie identyczny z zachowanym w zbiorach rękopisów rumuńskich utworem Duma I. W dzień koronacji Najjaśniejszego Wszech Rosji Imperatora Pawła.

2. Leibkuczer Piotra III. Anegdota prawdziwa w 1 a. [A.F.] J.P. Kotzebue. Łuck 1799.

3. Pism wszystkich dramatycznych A. Kotzebue przekładanie. T. 1–2. Łuck 1803 [1802–03].

Wydane tu „do zwyczajów krajowych przystosowane” przekłady rozprowadzono też w osob. odb. tytułowych: Wstyd fałszywy. Drama w 4 a. [Łuck] 1802; Powrót Polaków z niewoli w roku 1787. Opera w 2 a. ... z dramy Wies z górach. [Łuck] 1803; Bracia niezgodni, czyli kompromis. Drama w 5 a. [Łuck] 1803; Korsykanie. Drama w 4 a. [Łuck] 1803; Ofiarowanie się na śmierć. Drama w 3 a. [Łuck] 1803; Pokrewieństwa, czyli bracia tegocześni. Drama w 5 a. [Łuck] 1803; Trzpiot. Komedja w 3 a. [Łuck] 1803; Nieszczęśliwi. Komedja w 1 a. [Łuck] 1803.

Nadto liczne wiersze i in. pisma zachowane w rękopisach Bibl. Rum. Akademii Nauk w Bukareszcie i w Bibl. Uniw. w Jassach, m.in. bajki, pieśni, sielanki, listy poetyckie, satyry polityczne i społeczne (Książd kapelan), ody okolicznościowe, elegie, wiersze rodzinne, powiastki, przekłady. Parę takich utworów ukazało się w druku w następujących publikacjach: I. Hasdeu: *Oeuvres posthumes*. Paris 1890 (pol. oryginały i przekł. franc.); *Revista Nouă* 2 (1889) nr 7 (jw.); J. Nowak: Satyra polityczna Sejmu Czteroletniego. Kr. 1933 (tu anonim.: Małpy); *Pam. Lit.* 1924/25; M. Kasterska: Szkice polsko-rumuńskie. Lw. 1931; *Kur. Lit.-Nauk.* 1935 nr 23.

OPRACOWANIA

NK 4 (1966), 6/2 (1972).

Th.D. SPERANTIA: T.H. *Revista Nouă* 2 (1889) nr 7 [z wierszami T.H.]. — M. KASTERKA: T.H. (pisarz, poeta, tłumacz). Rumun, szlachcic polski z XVIII w. *Pam. Lit.* 1924/25. — TAŻ: Szkice polsko-rumuńskie. Lw. 1931. — S. ŁUKASIK: Rumun T.H., polski poeta i pisarz. *Kur. Lit.-Nauk.* 1935 nr 23. — T. TURKOWSKI: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 [koresp.] — J. REYCHMAN: *Pol. słownik biogr.* 10 (1962–64). — E. LINTA: Consideratii asupra creatiei poetice a lui T.H. *Romanoslavica* 18 (București 1970) i odb.

E.A.

SPIS TREŚCI

- Wstęp ... 5
Wykaz skrótów ... 9
Abgarowicz Kajetan / W.A.-Sz. ... 13
Abrahamowicz Adolf / A.P. ... 13
Adamowicz Bogusław / I.T. ... 14
Adon / T.W. ... 14
Albertrandi Jan Chrzyciel / E.A. ... 15
Albertus z wojny / I.T. ... 17
Ancuta Jan / E.A. ... 17
Anczyc Władysław Ludwik / A.P. ... 18
Andrzejowski Antoni / E.A. ... 20
Artomiusz Piotr / I.T. ... 21
Asnyk Adam / W.A.-Sz. ... 21
Aspis Bogumił / W.A.-Sz. ... 24
Augustynowicz Jan / I.T. ... 24
Baka Józef / E.A. ... 25
Baliński Ignacy / W.A.-Sz. ... 26
Baliński Karol / H.G. ... 26
Baliński Michał / H.G. ... 27
Balsam Kasper / E.A. ... 28
Bałucki Michał / W.A.-Sz. ... 29
Bandtkie Jerzy Samuel / E.A. ... 32
Bardziński Jan Alan / I.T. ... 34
Barss Franciszek / E.A. ... 34
Bartels Artur / H.G. ... 35
Bartkiewicz Zygmunt / A.P. ... 36
Bartoszewicz Julian / W.A.-Sz. ... 37
Bartoszewicz Kazimierz / W.A.-Sz. ... 38
Bartusówna Maria / W.A.-Sz. ... 39
Baryka Piotr / I.T. ... 40
Baudouin Jan / E.A. ... 40
Bazylik Cyprian / I.T. ... 42
Belmont Leo / I.T. ... 43
Bełcikowski Adam / A.P. ... 45
Bełza Władysław / W.A.-Sz. ... 46
Bem Antoni Gustaw / W.A.-Sz. ... 47
Bembus Mateusz / I.T. ... 48
Benedykt Polak / I.T. ... 49
Beniowski Maurycy / E.A. ... 50
Beniśławska Konstancja / E.A. ... 51
Bentkowski Feliks / E.A. ... 51
Berent Wacław / A.P. ... 53
Bernatowicz Feliks / E.A. ... 55
Berwiński Ryszard Wincenty / W.A.-Sz. ... 56
Białobrzeski Marcin / I.T. ... 57
Biblia brzeska / T.W. ... 57
Biblia królowej Zofii / T.W. ... 58
Bieder Edmund / W.A.-Sz. ... 59
Biegeleisen Henryk / A.P. ... 59
Bielawski Józef / E.A. ... 60
Bieliński Franciszek / E.A. ... 62
Bielowski August / H.G. ... 62
Bielski Jan / E.A. ... 64
Bielski Joachim / I.T. ... 65
Bielski Marcin / I.T. ... 66
Bielski Szymon / E.A. ... 68
Biernacki Mikołaj / W.A.-Sz. ... 69
Biernat z Lublina / T.W. ... 69
Birkowski Fabian / I.T. ... 71
Bliziński Józef Franciszek / A.P. ... 73
Błażewski Marcin / I.T. ... 75
Błotnicki Hipolit / E.A. ... 75
Boczyłowicz Jakub / I.T. ... 76
Boelcke Józef Ignacy / E.A. ... 77
Bogucki Józef Symeon / A.P. ... 77
Bogurodzica / T.W. ... 77
Bogusławski Józef Konstanty / E.A. ... 80
Bogusławski Stanisław / A.P. ... 81
Bogusławski Władysław / A.P. ... 82
Bogusławski Wojciech / E.A. ... 83
Bohomolec Franciszek / E.A. ... 88
Bohomolec Jan Chryzostom / E.A. ... 91
Bonczyk Norbert / I.T. ... 92
Borkowski Aleksander Dunin / A.P. ... 93
Borkowski Józef Dunin / A.P. ... 94
Borowski Leon / E.A. ... 95
Borzymowski Marcin / I.T. ... 96
Bośniacka Elżbieta / I.T. ... 97
Boym Michał Piotr / I.T. ... 97
Brandowski Stanisław / I.T. ... 98
Bratkowski Daniel / I.T. ... 99
Bratkowski Stanisław / E.A. ... 100
Bredkrajcz Norbert / A.P. ... 101
Brodowski Feliks / W.A.-Sz. ... 101
Brodziński Andrzej / E.A. ... 102
Brodziński Kazimierz / E.A. ... 102

- Bronikowski Aleksander August Ferdynand / E.A. ... 107
 Bronikowski Antoni / W.A.-Sz. ... 108
 Brożek Jan / I.T. ... 109
 Bruchnalski Wilhelm / I.T. ... 110
 Brückner Aleksander / I.T. ... 112
 Brühl Alojzy Fryderyk / E.A. ... 114
 Bruno z Kwerfurtu / T.W. ... 115
 Brykczyński Józef / E.A. ... 117
 Brzostowski Paweł Ksawery / E.A. ... 118
 Brzozowski Karol / W.A.-Sz. ... 119
 Brzozowski Stanisław / W.A.-Sz. ... 121
 Brzozowski Stanisław Korab / W.A.-Sz. ... 124
 Brzozowski Wincenty Korab / W.A.-Sz. ... 124
 Buczyński Wincenty / E.A. ... 125
 Budny Bieniasz / I.T. ... 126
 Budny Szymon / T.W. ... 126
 Budzyński Michał / W.A.-Sz. ... 128
 Budzyński Wincenty / W.A.-Sz. ... 129
 Bujnicki Kazimierz / A.P. ... 130
 Bukowiecka Zofia / A.P. ... 130
 Bukowiński Władysław / A.P. ... 131
Bulla (1136) / T.W. ... 132
 Burski Adam / I.T. ... 133
 Buszczyński Stefan / H.G. ... 133
 Butrymowicz Bogusław / W.A.-Sz. ... 134
 Bychowiec Józef Władysław / E.A. ... 135
 Bykowski Ignacy Jaxa / E.A. ... 136
 Bykowski Piotr Jaxa / E.A. ... 137
Carmen Mauri / T.W. ... 139
 Cegielski Hipolit / W.A.-Sz. ... 139
 Celiński Adam / W.A.-Sz. ... 140
 Celtes Konrad / I.T. ... 141
 Ceynowa Florian Stanisław / I.T. ... 142
 Chamięc Józef Szczepan / I.T. ... 144
 Chęłchowski Henryk / I.T. ... 144
 Chęciński Jan Konstanty / A.P. ... 145
 Chlebowski Bronisław / I.T. ... 146
 Chłędowska Stefania / I.T. ... 147
 Chłędowski Adam Tomasz / E.A. ... 147
 Chłędowski Kazimierz / W.A.-Sz. ... 148
 Chłędowski Walenty / E.A. ... 149
 Chmielowski Joachim Benedykt / T.W. ... 150
 Chmielowski Piotr / A.P. ... 151
 Chociszewski Józef / W.A.-Sz. ... 153
 Chodakowski Zorian Dołęga / E.A. ... 155
 Chodani Jan Kanty / E.A. ... 157
 Chodkiewicz Aleksander / E.A. ... 158
 Chodźkiewicz Władysław Ksawery / H.G. ... 159
 Chodźko Aleksander Borejko / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 159
 Chodźko Ignacy / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 161
 Chodźko Jan Borejko / E.A. ... 162
 Chodźko Michał Borejko / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 163
 Chojecki Edmund / A.P. ... 164
 Chomentowski Stefan / E.A. ... 166
 Chomiński Franciszek Ksawery / E.A. ... 166
 Choromański Leon / W.A.-Sz. ... 167
 Chotomski Ferdynand Dienheim / E.A. ... 168
 Chromiński Kazimierz / E.A. ... 169
 Chrościński Wojciech Stanisław / I.T. ... 169
 Chrościkowski Samuel / E.A. ... 171
Chrystus z martwych wstał je / T.W. ... 172
 Chrzęszciewska Jadwiga / I.T. ... 172
 Chyliński Bogusław Samuel / I.T. ... 173
 Cichocki Kasper / I.T. ... 174
 Ciekliński Piotr / I.T. ... 174
 Cieszkowski August / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 175
 Cieszkowski Henryk / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 177
 Ciołek Stanisław / T.W. ... 177
 Cybulska-Bąkowska Józefa / I.T. ... 179
 Cybulski Wojciech / A.P. ... 180
 Cygański Mateusz / I.T. ... 181
 Czacki Tadeusz / E.A. ... 182
 Czahrowski Adam / I.T. ... 183
 Czajewski Wiktor / I.T. ... 184
 Czajkowski Antoni / W.A.-Sz. ... 185
 Czajkowski Michał / W.A.-Sz. ... 185
 Czajkowski Paweł / E.A. ... 187
 Czaplic Celestyn / E.A. ... 188
 Czaplicki Ferdynand Władysław / I.T. ... 189
 Czapski Franciszek Stanisław / E.A. ... 190
 Czarnek Mateusz / E.A. ... 191
 Czartoryska Izabela / E.A. ... 192
 Czartoryski Adam Jerzy / E.A. ... 194
 Czartoryski Adam Kazimierz / E.A. ... 197
 Czechowicz Marcin / I.T. ... 200
 Czeczot Jan / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 202
 Czerwieński Bolesław / W.A.-Sz. ... 203
 Czubek Jan / A.P. ... 204
 Czyński Jan / W.A.-Sz. ... 205
 Czyż Jan / E.A. ... 207
 Dachnowski Jan Karol / I.T. ... 208
 Dahlman Piotr / W.A.-Sz. ... 208
 Dambrowski Samuel / I.T. ... 209
 Damrot Konstanty / I.T. ... 209
 Daniecki Jan / I.T. ... 210
 Danielewski Cyryl / W.A.-Sz. ... 211
 Daniłowski Gustaw / I.T. ... 212
 Dantyszek Jan / I.T. ... 213
 Darowski Aleksander Weryha / H.G. ... 216
 Dąbrowski Ignacy / A.P. ... 217
 Dąbrówka Jan / I.T. ... 218
 Decjusz Jodok Ludwik / I.T. ... 219
 Dembołęcki Wojciech / I.T. ... 220
 Dembowski Edward / W.A.-Sz. ... 221
 Dembowski Ignacy / E.A. ... 223
 Derdowski Hieronim / I.T. ... 224
 Dębicki Ludwik / A.P. ... 225
 Dębicki Zdzisław / A.P. ... 225
Dialog Mistrza Polikarpa ze Śmiercią / T.W. ... 226
 Długosz Jan / T.W. ... 227
 Długosz Stanisław / I.T. ... 233
 Dmochowska Emma z Jeleńskich / I.T. ... 234
 Dmochowski Franciszek Ksawery / E.A. ... 234
 Dmochowski Franciszek Salezy / E.A. ... 237

- Dmuszewski Ludwik Adam / E.A. ... 242
 Dobracki Maciej / I.T. ... 244
 Dobrzański Jan / W.A.-Sz. ... 245
 Dobrzański Mirosław / A.P. ... 246
 Dobrzański Stanisław / A.P. ... 246
 Dobrzycki Stanisław / A.P. ... 247
 Domeyko Ignacy (Żegota) / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 248
 Dowgird Anioł / E.A. ... 249
 Drogoszewski Aureli / A.P. ... 250
 Drozdowski Jan / E.A. ... 251
 Družbacka Elżbieta / I.T. ... 252
 Druzbicki Kasper / I.T. ... 253
 Drzewiecki Karol / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 255
 Dubois de Jancigny Jean Baptiste / E.A. ... 255
 Duchńska Seweryna / H.G. ... 256
 Dudziński Michał / E.A. ... 257
 Dyamentowski Przybysław / E.A. ... 258
 Dygasiński Adolf / W.A.-Sz. ... 258
 Dzieduszycki Maurycy / W.A.-Sz. ... 262
 Dzieduszycki Wojciech / W.A.-Sz. ... 263
 Dziekoński Józef Bohdan / H.G. ... 264
 Dzierzkowski Józef / W.A.-Sz. ... 265
 Dzikowski Mieczysław / W.A.-Sz. ... 267
 Ehrenberg Gustaw / H.G. ... 268
 Ehrenberg Kazimierz / I.T. ... 269
 Eminowicz Ludwik / A.P. ... 270
Epigram koniński / T.W. ... 270
Epistola ad dominicellam / T.W. ... 271
Epitafium Bolesława Chrobrego / T.W. ... 271
Epitafium gnieźnieńskie / T.W. ... 271
 Estkowski Ewaryst / W.A.-Sz. ... 272
 Estreicher Karol / W.A.-Sz. ... 273
 Estreicher Stanisław / W.A.-Sz. ... 275
 Eysymont Marcin / E.A. ... 276
 Faleńska Maria / H.G. ... 277
 Faleński Felician Medard / H.G. ... 278
 Falibogowski Krzysztof Franciszek / I.T. ... 280
 Falimirz Stefan / I.T. ... 280
 Farnowski Stanisław / I.T. ... 281
 Feldman Wilhelm / A.P. ... 281
 Felińska Ewa / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 283
 Feliński Alojzy / E.A. ... 284
 Feliński Zygmunt Szczęsny / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 286
 Fijałkowski Marcin / E.A. ... 286
 Filleborn Seweryn / H.G. ... 287
 Fisz Zenon / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 288
 Fiszcerowa Wirydianna / E.A. ... 289
 Fredro Aleksander / A.P. ... 289
 Fredro Andrzej Maksymilian / I.T. ... 297
 Fredro Jan Aleksander / A.P. ... 299
 Fredro Jan Maksymilian / E.A. ... 300
 Friedberg Sydon / I.T. ... 301
 Frowinus / T.W. ... 302
 Frycz Modrzewski Andrzej / I.T. ... 302
 Gadomski Jan / W.A.-Sz. ... 306
 Galasiewicz Jan Kanty / A.P. ... 307
 Galica Andrzej / A.P. ... 307
 tzw. Gall Anonim / T.W. ... 308
 Galle Henryk / W.A.-Sz. ... 310
 Galka Andrzej z Dobczyzna / T.W. ... 311
 Garczyński Stefan (ok. 1690-1755) / E.A. ... 312
 Garczyński Stefan (1805-1833) / A.P. ... 313
 Garfeinowa-Garska Malwina / I.T. ... 314
 Gaszyński Konstanty / H.G. ... 314
 Gawalewicz Marian / A.P. ... 316
 Gawarecki Wincenty Hipolit / E.A. ... 318
 Gawath Jakub / I.T. ... 319
 Gawdzicki Feliks / E.A. ... 319
 Gawiński Jan / I.T. ... 320
 Gąsiorek Stanisław / I.T. ... 321
 Gąsiorowski Waclaw / I.T. ... 323
 Gąsowski Jerzy / A.P. ... 325
 Gdadius Adam / I.T. ... 325
 German Juliusz / W.A.-Sz. ... 326
 German Ludomil / W.A.-Sz. ... 327
 Gertruda Mieszkówna / T.W. ... 328
 Giller Agaton / B.Z. ... 329
 Giller Stefan January / A.P. ... 330
 Gilowski Paweł / I.T. ... 330
 Glaber Andrzej / I.T. ... 331
 Gliczner Erazm / I.T. ... 332
 Gliński Kazimierz / W.A.-Sz. ... 333
 Gładkowska Celina / I.T. ... 335
 Głokowski Maciej / I.T. ... 335
 Gnatowski Jan / I.T. ... 336
 Godebski Cyprian / E.A. ... 336
 Godebski Ksawery / A.P. ... 338
 Godlewska Ludwika / A.P. ... 340
 Golański Filip Nereusz (Nereusz) / E.A. ... 340
 Gołębiowski Łukasz / E.A. ... 342
 Gomulicki Wiktor / A.P. ... 343
 Gorczyzewski Jan / E.A. ... 345
 Gorczyn Jan Aleksander / I.T. ... 347
 Gorczyński Adam / A.P. ... 347
 Gorczyński Bolesław / A.P. ... 348
 Gorecki Antoni / E.A. ... 349
 Gorecki Leonard / I.T. ... 351
 Gosławski Maurycy / H.G. ... 351
 Gostomski Anzelm / I.T. ... 352
 Gostomski Walery / A.P. ... 353
 Goszczyński Seweryn / H.G. ... 353
 Gościecki Franciszek / I.T. ... 357
 Goślicki Wawrzyniec / I.T. ... 357
 Górnicki Łukasz / I.T. ... 358
 Górski Artur / I.T. ... 360
 Górski Jakub / I.T. ... 362
 Górski Konstanty Maria / A.P. ... 363
 Górski Stanisław / I.T. ... 364
 Grabowiecki Sebastian / I.T. ... 365
 Grabowski Ambroży / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 366
 Grabowski Bronisław Teodor / W.A.-Sz. ... 367
 Grabowski Ignacy Oksza / A.P. ... 368
 Grabowski Michał / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 369
 Graybner Stanisław / W.A.-Sz. ... 371

SPIS TREŚCI

- Grądzki Samuel / I.T. ... 371
Gregorowicz Jan Kanty / H.G. ... 372
Grochowski Stanisław / I.T. ... 372
Groddeck Gotfryd Ernest / E.A. ... 375
Grodzicki Stanisław / I.T. ... 376
Groicki Bartłomiej / I.T. ... 377
Grossek-Korycka Maria / A.P. ... 378
Groza Aleksander / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 379
Groza Sylwester / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 379
Grudziński Stanisław / W.A.-Sz. ... 380
Gruszecki Artur / W.A.-Sz. ... 381
Grzegorz Paweł z Brzezin / I.T. ... 382
Grzegorz z Sanoka / I.T. ... 384
Grzegorz z Żarnowca / I.T. ... 385
Grzepski Stanisław / I.T. ... 386
Grzymała Franciszek / E.A. ... 387
Gubrynowicz Bronisław / W.A.-Sz. ... 388
Gurski Walenty / E.A. ... 389
Gutkowski Wojciech / E.A. ... 390
Gwagnin Aleksander / I.T. ... 391
Hagen-Schwerin Maria / A.P. ... 392
Hartknoch Krzysztof / I.T. ... 392
Haur Jakub Kazimierz / I.T. ... 392
Hegendorfin Krzysztof / I.T. ... 393
Heideinstein Reinhold / I.T. ... 394
Heltman Wiktor / B.Z. ... 395
Herbest Benedykt / I.T. ... 397
Herburt Jan Szczęsny / I.T. ... 398
Hertz Benedykt / W.A.-Sz. ... 400
Hertz Jan Adolf / A.P. ... 401
Heweliusz Jan / I.T. ... 401
Historia o Aleksandrze Wielkim / I.T. ... 403
Historia o cesarzu Ottonie / I.T. ... 403
Historia o Gryzelli / I.T. ... 404
Historie rzymskie / I.T. ... 404
Hoene-Wroński Józef Maria / B.Z. ... 405
Hoesick Ferdynand / W.A.-Sz. ... 407
Hoffman Karol Boromeusz / H.G. ... 408
Hoffmann Antoni / E.A. ... 409
Hołowiński Ignacy / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 410
Hozjusz Stanisław / I.T. ... 411
Hulewicz Benedykt / E.A. ... 413
Humnicki Ignacy / E.A. ... 415
Hussowski Mikołaj / I.T. ... 415
Hyżdeu Tadeusz / E.A. ... 416

Przygotowanie do druku
Redakcja Encyklopedii i Słowników
Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna

Projekt graficzny obwoluty, okładki i karty tytułowej
ZYGMUNT ZIEMKA

Skład i łamanie: FIRET, Toruń
Druk i oprawa: Olsztyńskie Zakłady Graficzne S.A.

Nakładem Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych ukazały się:

**Współcześni polscy pisarze i badacze literatury.
Słownik biobibliograficzny**
Praca zbiorowa

Zamierzony na 9 tomów słownik został przygotowany przez pracowników Instytutu Badań Literackich PAN. W 1994–99 ukazało się sześć tomów (A–P). Tom 7 (R–S) ukaże się w 2001 roku.

Alina Cała, Hanna Węgrzynek, Gabriela Zalewska
Historia i kultura Żydów polskich. Słownik

Słownik zawiera ponad 800 haseł biograficznych i rzeczowych, w tym wiele przeglądowych, oraz około 150 ilustracji. Zakres tematyczny większości haseł wyznaczają trzy wzajemnie przenikające się obszary zagadnień: religia, historia społeczna i gospodarcza, twórczość. Elementy judaizmu zostały przedstawione na tle bogatej tradycji kulturowej. Drugi obszar to dzieje osadnictwa żydowskiego na ziemiach polskich, organizacje życia społecznego, samorządność, stosunki polsko-żydowskie, myśl społeczno-polityczna, główne kierunki aktywności gospodarczej ludności żydowskiej, wreszcie zagłada i epizody historii powojennej. Całości dopełniają biogramy i artykuły omawiające dokonania Żydów polskich w nauce i kulturze.

Publikacje WSiPSA można zamówić:

telefonicznie pod bezpłatnym numerem:
0 800 220 555

pisemnie wysyłając kupon z katalogu
(lub jego kserokopię), kartę pocztową pod
adresem:

Wysyłkownia WSiPSA
ul. Chrzanowskiego 14, 04-392 Warszawa

za pośrednictwem Internetu na naszych
stronach
www.wsip.com.pl

<http://rcin.org.pl>